PLVTAR. PARAR.

F IV 10 (a-c)

PLV

CHÆ

SVMM

VITÆ

GVILIELMI

terp

CVM ANNO

item ad v

T

MD

Cum Gratia

Typis Ioann

PLVTARCHI CHÆRONENSIS VITARVM PARALLELARVM SEV COMPARATARVM,

GVILIELMO XYLANDRO, Augustano, Interprete;

Tomus II.

Cum Indice triplici (1. Autorum allegatorum. 2. Rerum & verborum in opere memorabilium. 3. Eorum, quæ in Annotationibus cognitu necessaria tractantur.) fidelissimo & locupletissimo.

FRANCOFVRTI,
Typis Ioannis Saurii, Impensis Rulandiorum, & Nicolai Rothii.

M. D. CIII.

TOMO SECVNDO CONTINENTVR.

Bj Brem. F. IV. 10 (b)

PLVT
RHVS,
dro

xta illud in Mo
Neoptolemus A
tenuit, regumqu
ges isti, vocaban
ritia cognomen
nasla Cleodei fil
nomen id impos
ni sunt habiti, qu
tem) cognomina
cessere, ad Tarr
potentia ignobi
moribus litteris
se, eaque re nom
huius Arybas:
trimonio habu
stris viri, & cui
nem summa fu
damiam & Tro
postquam Mol
lemi liberos in
quot comprehe
tem Androclide
rati aufugerunt
nutrirent, nece
gam difficilem
hostibus infan
dis atq; robust
possent maxim
tenderent: ipsi
do insequentes

PLVTARCHI PYRRHVS, GVILIELMO XYLANDRO, Augustano, interprete.

RADITVM est memoriæ, secundum diluuium Phaetontem, qui vnus de eorum numero fuerit, qui cum Pelasgo in Epirum transiuerunt, primum Thesprotis & Molossis imperasse. Quidam Deucalionem & Pyrrhā condito apud Dodonā templo iuxta illud in Molossis habitasse ferunt. Postea temporis 1
Neoptolemus Achillis F. populo adducto eam regionem *Regni Epirotici origo.* tenuit, regumque successionē post se reliquit. Pyrrhidæ reges isti vocabantur, nam & ipse Pyrrhi (hoc est rufi) in pueritia cognomen nactus fuit & legitimorum suorum ex Lanassa Cleodei filia, qui Hyllum patrem habuit, filiorum vni nomen id imposuit. Exhinc Achilli honores in Epiro diui- 2
ni sunt habiti, quē ipsi sua lingua Aspetum (quod est ingentem) cognominant. Cum autem reges qui primis istis successere, ad Tarrytam vsque barbari fere, & cum vita, tum potentia ignobili fuerint: hunc primum perhibent Græcis moribus litterisque, & humanis legibus vrbes composuisse, eaque re nomen sibi parasse. Tarrytæ filius fuit Alcetas, huius Arybas: hoc, & Troiade natus Æacides. Hic in matrimonio habuit Phthiam, filiam Menonis Thessali, illu- *Genus Pyrrhi.* stris viri, & cuius bello Lamiaco inter socios post Leosthe- 3
nem summa fuit autoritas. Phthia Æacidæ filias duas, Deidamiam & Troiadem, peperit, filiumque Pyrrhum. Sed postquam Molossi eiecto per seditionem Æacida Neoptolemi liberos in regnum reduxerunt, amicis Æacidæ, quotquot comprehensi fuissent, necatis: Pyrrhum adhuc infantem Androclides & Angelus inimicis inquirentibus suffurati aufugerunt, seruis paucis & mulierculis, quæ infantem nutrirent, necessario vna abductis. Is comitatus cum fugam difficilem atque tardiorem efficeret, imminentibus hostibus infantem Androcleoni, Hippiæ, & Neandro, fidis atq; robustis iuuenibus tradiderunt, mandato vt quam possent maxime Megara (oppidum est Macedonicum) contenderent: ipsi vero partim deprecando, partim pugnando insequentes vsque ad vesperam detinuerunt. Vix tan- *Megara.*

dem illis digreſſis, eos, qui Pyrrhum geſtabant, curſu aſſe-
cuti ſunt. Iam tum ſol occubuerat, cum ad fluuium, qui
iuxta vrbem labitur, peruenerunt: hoc illis ſubito impedi-
mentum, cum prope id quod petebant, aſſecutos ſe eſſe pu-
tarent obiectum eſt. Erat fluuius & adſpectu horribilis, &
tranſitum nulla ratione inueniebant: turbidus enim, aqua-
que plurima tumens fluebat: augebat etiam terrorem nox.
Quare diffiſi tranſitum ſuo Marte (quod aiunt) tentare,
cum quidem infans & nutriculæ fluuio eſſent committen
di: vbi in altera ripa incolas quoſdam ſtare animaduerte
runt, vt ſe in traijciendo amne adiuuarent, ſimul Pyrrhum
ijs monſtrantes ſupplici clamore orauerunt. Sed cum, his
clamantibus, illis præ ſonore & ſtrepitu aquæ verba non
percipientibus, tempus traheretur; quidam eo animaduer-
ſo librum de quercu detraxit, eique fibula inſcripſit ſuam
neceſſitatem, infantiſque fortunam: tum corticem lapidi,
vt ad iactum pondus eſſet, circumligans, trans amnem ie-
cit: alij iaculo affixum, itaque tranſmiſſum ferunt. Oppi-
dani lectis literis, & feſtinatione opus eſſe cognito, cæſis
arboribus atque colligatis traiecerunt. Forte fortuna ei,
qui primus traiecit, atque Pyrrhum accepit, Achillis no-
men fuit: reliquos cæteri, vt caſus tulit, tranſportarunt. Sic
ſeruati, & inſequentium manibus elapſi, in Illyricum ad
Glauciam regem eius gentis peruenerunt: hunc vbi domi
eum vxore ſedentem reperiſſent, puerum in medio ad ter-
4 ram depoſuerunt. At Glaucias, quod Caſandrum Æacidæ
inimicum metueret, aliquandiu hæſitauit. Interim Pyrrhus
ſponte ſua prorepens veſtem eius apprehendit, eamque te-
nens ad genua ſe regis erexit: vt riſum primo, inde miſera-
tionem mouerit, ſupplicis inſtar cum lacrymis deprecans.
Quidam non Glauciæ ſupplicaſſe, ſed aram Dei manibus
complexum adſtitiſſe aiunt: idque diuinitus factum Glau-
ciam putaſſe. Proinde Pyrrhum ſtatim vxori tradidit, in-
terque ſuos liberos educari iuſſit: & paulo poſt hoſtibus
eum expoſcentibus Caſandro etiam ducenta talenta offe-
rente, non dedidit: ſed annos natum duodecim, cum ex-
5 ercitu in Epirum reduxit, & regem conſtituit. Fuit Pyrrhus
vultu regio quidem, ſed terribiliore quam venerabiliore.
Non habuit multos dentes, ſed ſupra erat vnum os conti-
nuum, in quo dentium interualla tenuibus veluti ſulculis
deli-

delineabantur. è liene laborantibus salutem adferre credebatur, si gallum album mactans, supinatis illis dextro pede leuiter splenem premeret: neque fuit quisquam ita vel pauper, vel vilis, cui rogatus eam medicinam facere dedignaretur: gallum ipse Pyrrhus accipiebat, atque immolabat, isque ei erat honor gratissimus. Et ferunt pedis eius pollicem vim diuinam habuisse, atq; etiam cremato post mortem corpore, hunc illæsum intactumque ab igne fuisse repertum. Cæterum ratione temporis hæc huc non pertinent.

Pyrrhus regno suo excidit.

Annum agens ætatis decimum & septimum, cum iam stabilissime videretur regnum tenere ad nuptias vnius de filijs Glauciæ, inter quos fuerat educatus, peregre est profectus. eam nacti occasionem Molossi, rursus seditione mota amicos eius expulerunt, pecunias diripuerunt, seque Neoptolemo subiecerunt.

Demetrio se coniungit.

Sic regno exutus Pyrrhus, & ab omnibus destitutus, ad Demetrium Antigoni F. concessit. nam Pyrrhi sororem Deidamiam puellam adhuc Alexandro Roxanæ F. desponsatam, rebus eorum calamitate euersis, Demetrius iam viro maturam duxerat.

6

In magno illo ad Ipsum prælio, quo omnes terrarum reges decertauere, Pyrrhus Demetrio adfuit, iuuenis adhuc, hostemque à sua parte fudit, illustrisque fuit ea ipsius pugna. Neque vero Demetrium aduersa vsum fortuna deseruit: sed & vrbes Græciæ sibi ab eo commissas, custodijt, & Demetrij cum Ptolemæo facta pactione, in Ægyptum obses iuit. Ibi Ptolemæo in venationibus & gymnasiis robur suum tolerantiamque laborum probauit. Berenicen vero inter eius vxores potentia, virtute, & prudentia primas tenere cernens, impense coluit (vt erat callidus sui commodi causa in gratiam potentiorum se insinuandi, ac contra abiectiorum contemptor) vitæ autem modestam & elegantem rationem tenuit. His itaque artibus meruit, vt de multis regijs iuuenibus vnus deligeretur, cui Antigona (hanc Berenice Philippo pepererat, priusquam Ptolemæi vxor fieret) in matrimonium daretur. Post has nuptias aucta gloria, fideli vsus vxore, effecit, vt, accepta pecunia & copijs, in Epirum regni sui recuperandi causa mitteretur.

In Epirum redit.

Plerique odio Neoptolemi, cuius graue erat & violentum regnum, aduentum eius non ingratum habuerunt: veruntamen metuens Pyrrhus, ne is ad regem aliquem alium se adiungeret,

ret, communicato regno fœdus cum eo & amicitiam inijt. Non defuerunt deinde, qui eos occulte alterum aduersus alterum iritarent, atq; suspiciones aduersas immitterent: sed causa, quæ præcipue Pyrrhum commouit, hæc fuit. Mos erat, vt in Passarone (Molossiæ locus est) reges Ioui Areo (Martium, seu bellicosum Latini dicerent) sacrificantes, iuramento se populo obstringerent, imperaturos se secundum leges: ac vicissim iuraret populus, ex legum præscripto se regnum conseruaturum. Id tum præsente vtroque cum amicis rege agebatur, donaque multa & accipiebant, & largiebantur. Ibi Gelo Neoptolemo fidus Pyrrhum amice complexus duobus boum aratorum iugis donauit. Hos à Pyrrho donum sibi petijt Myrtilus pocillator, & alij bobus illis dono datis, indigne repulsam tulit. Non fefellit Gelonem: is itaque Myrtilo ad cœnam vocato (quidam inter pocula etiam obscœnam libidinem Gelonis propter pulchritudinem passum aiunt) persuadere aggressus est, vt Neoptolemi partibus accederet, Pyrrhumque veneno necaret. Myrtilus cum probari sibi consilium simulasset, Pyrrho renunciauit, iussuque eius (volebat enim pluribus testibus flagitij huius inimicum conuincere) Alexicratem pincernarum primum Geloni, tanquam insidiarum socium futurum, commendauit. Hoc pacto Gelone decepto, etiam Neoptolemus vna falsus, insidiasque processuras ratus, non continuit se, quin rem cum amicis communicaret. Et quodam tempore cum sorore Cadmia conuiuium agitans, idem effutijt, neminem alium audire putans: neque enim aderat quisquam, præter Phænaretam, vxorem Samonis, qui Neoptolemi armentis & gregibus præerat. ea quodam in lectulo iacens, faciemque parieti obuertens, cum dormire putaretur, inscijs ipsis omnia audiuit: ac postridie, quæcumque audisset Neoptolemum sorori referentem, omnia Pyrrhi vxori indicauit. His cognitis Pyrrhus, in præsens re dilata: post sacrificio celebrato Neoptolemum ad cœnam vocatum interfecit: primos Epirotarum sibi fauere intelligens, hortariq; vt Neoptolemum tolleret, neque exigua parte regni contentus esset, sed naturam suam secutus maiores res aggrederetur: simulque suspicione insidiarum accedente, eum necare occuparet. Porro in memoriam Ptolemæi, & Berenicæ filiorum

Neoptolemũ interficit.

rum

rum sibi ex Antigona natum Ptolemæum nominauit, & vrbi, quam in Epiri peninsula cōdiderat, Berenicidis nomen imposuit. Post hęc, multa iam & magna animo agitans, maxime autem ac primo omnium vicinis rebus spe intentus, vt se Macedonicis negociis immisceret, hanc nactus est ansam. Antipater Casandri filiorū maior, matrem Thessalonicam occiderat, & fratrē suum Alexandrū expulerat. Hic & ad Demetrium auxilii petendi causa misit, & Pyrrhū acciuit. Demetrio igitur propter occupationes cunctāte, Pyrrhus auxilii præmium Nympheam, & Macedoniæ oram maritimam, & ex gentibus bello subactis Ambraciam, Acarnaniam, atq; Amphilochiam poposcit: hæcq; tradente Alexandro præsidiis tenuit, reliqua illi recuperans Antipatri opes acc dit. Cæterum Lysimachus rex Antipatro opitulari cupiens, cum & ipse occupationibus detineretur, Pyrrhum vero nollet nulla in re ingratum esse Ptolemæo velle, aut quicquam ei denegare: fictas Ptolemæi nomine litteras ad Pyrrhum misit, quibus eum hic acceptis ab Antipatro trecentis talentis bellum deponere iuberet. Epistola aperta Pyrrhus statim fraudem Lysimachi deprehendit: non enim vsitata illa salutatio, Pater filio salutem: sed ita scriptum erat, Rex Ptolemæus regi Pyrrho. Id etsi exprobrauit Lysimacho, tamen pax facta, & conuentum est in vnum locum, vt hostiis cæsis fœdus sanciretur. Porco, tauro, & ariete ad- *Hostia ostentum.* ductis, aries fortuito mortuus est: id aliis ridentibus, Theodotus aruspex Pyrrhum, ne iuraret, prohibuit, dicens diuinitus vni ex regibus mortem portendi. Hoc modo à pace componenda Pyrrhus destitit. Demetrius autem rebus Alexandri iam constitutis aduenit: & statim metum ei obiiciebat, quod eo tempore venisset, quo præsentia ipsius non desiderabatur. Paucis diebus cum vna fuissent, & alteri alter diffidens insidias tenderet: Demetrius capta occasione præuertit Alexandrum, eoque adolescente necato rex Macedoniæ est dictus. Iam Pyrrho Demetrius & alia quædam obiiciebat, & incursiones etiam ab eo in Thessaliam factas: & auaricia, potentiæ innatum malum, vicinitatem suspectam ipsis atque infidam reddebat: auctæ erant etiam offensæ, postquam Deidamia è viuis excesserat. Itaque vt Macedoniæ partem vterque tenentes mutuo commissi sunt, maioresque diffidium occasiones reperit:

Demetrius contra Ætolos profectus, iis ſuperatis, & Pantaucho duce cum magno exercitu ibi relicto, ipſe contra Pyrrhum, Pyrrhuſque, vt ſe peti ſenſit, contra Demetrium duxit. Verum in itinere errore factum eſt, vt mutuo non occurrerent. Demetrius in Epirum facta impreſſione prædatus eſt: Pyrrhus in Pantauchum incidit, ac cum eo prœlium commiſit. Et militum, & ipſorum multo magis imperatorum acre fuit illud certamen. Etenim Pantauchus, qui inter Demetrii duces extra controuerſiam virtute, manu, ac viribus corporis eſſet præſtantiſſimus, audax, elatique vir animi Pyrrhum ad pugnam prouocârat: & Pyrrhus, qui nemini regum fortitudinis gloriæq; palmam concederet, Achilliſque nomen virtute magis quam natalibus ſibi vindicare vellet, per primam aciem Pantaucho obuiam prodierat. Primum haſtis res, inde comminus gladiis perite acriterq; geſta eſt. Pyrrhus vno vulnere accepto, impoſitis duobus vno in femur, altero in collum deiecit Pantauchū: ſed is ab amicis cædi ereptus eſt. At Epirotæ victoria regis ſui elati, miratique eius virtutem, Macedonicam phalangem vi diſſiparunt, inſtanteſque fugientibus multos trucidarunt, quinque millia viuos ceperunt. Certamen hoc non tantum apud victos iræ, odiique contra Pyrrhum, quantum eius gloriam, virtutiſque admirationem & prædicationem apud eos excitauit, qui facinora eius coram in pugna viderant. Nam & vultu, & celeritate, & motu eum ſimilem eſſe Alexandro arbitrabantur: eiuſque in prœlio impetus atq; violentiæ in hoc vmbram atq; imitationem cerni: reliquos reges purpuris, ſatellitibus, ceruicis flexu, & altiore voce, Pyrrhum armis & manu Alexandrum repræſentare. De eius in acie ordinanda, ducendoque exercitu peritia indicia ſumere licet ex ſcriptis, quæ ea de re reliquit. Fertur & Antigonum interrogatum quiſnam optimus dux eſſet, reſpondiſſe: Pyrrhus, ſiquidem ſenuerit. Is ſane de ſuæ tantum ætatis ducibus iudicauit. Sed Annibal omnium imperatorum peritia atq; calliditate præſtantiſſimum Pyrrhum, Scipionem ſecundum, ſe tertium pronunciauit: veluti in vita Scipionis ſcripſimus. Et vero hoc vnum ſemper meditatus, huicque ſoli rei ſtuduiſſe videtur Pyrrhus: cum eam diſciplinarum omnium maxime regiam cenſeret, reliquas illas ad ornatum & oblectationē facientes nullo in precio

Pyrrhi victoria & virtus.

Pyrrhus Alexandro Magno ſimilis.

haberet

haberet. Traditum enim eſt eum inter pocula aliquando interrogatum, Pythonemne an Caphiſiam meliorem tibicinem exiſtimaret: Polyſperchõtem bonum eſſe ducem reſpondiſſe. quaſi de his tantum regem quærere & cognoſcere deceret. Benignus erat aduerſus familiares ſuos, & iræ temperans, inque gratia referenda promptus & diligens. Æropi ſane mortem haud mediocriter tulit, faſſus quidẽ humanitus ei accidiſſe, ſe vero incuſans, quod ſubinde moras nectendo gratiam ei non retuliſſet. Quippe æs alienum etiam hæredibus creditorum reddi poteſt: compenſationes beneficiorum niſi ſentiente benefactore fiant, bonis iuſtiſque ſunt moleſtæ. Cum Ambraciæ quidam Pyrrhum conuiciis proſcinderet, cumque alii relegandum putarent: Hîc, inquit, potius apud paucos, quam oberrans apud omnes homines male nobis dicat. Eos qui inter potandum ipſi obtrectaſſent, ac delati deinde eſſent, interrogauit, itane de ſe fuiſſent locuti: & cum quidam ex illis adoleſcentibus reſpondiſſet, Ita ô rex: ſed & plura his dixiſſem, ſi plus vini habuiſſemus. riſit, & miſſos eos fecit. Poſt mortem Antigonæ, negociorum & potentię cauſa plures duxit vxores: Autoleontis Pannoniæ, & Bircennam Bardyllii Illyriorum, & Lanaſſam Agathoclis Syracuſarum regis filias: quarum poſtrema dotis nomine Corcyreorum vrbem à patre captam ei attulit. Ex Antigona Ptolemæum filium habuit, ex Lanaſſa Alexandrum, ex Bircenna nouiſſimum Helenum: hos omnes ſtatim à prima ætate ad bellum acuens armis præclaros, & feroces reddidit. Dicitur enim vni filiorum ſuorum adhuc puero interroganti cuinam ex ipſis eſſet regnum relicturus, reſpondiſſe: ei, qui acutiſſimum habuerit gladium. quod profecto nihil differt ab execratione iſta tragica:

7 *Pyrrhi bonitas.* *Vxores Pyrrhi plures. Filii.*

Fratres acuto diuidant ferro domum. 8

Adeo aliena concordiæ, & fera eſt cupiditatis materia. Cæterum à pugna Pyrrhus domum reuerſus, gloria & animo elatus exultauit, Epirotiſque Aquilæ cognomen ipſi tribuentibus, Vobis, inquit, hoc debeo: quî enim non ſim aquila, veſtris armis pennarum inſtar ſubleuatus? Paulo poſt cum audiuiſſet, Demetriũ periculoſe ægrotare: ſubito in Macedoniam irrupit, populandi nimirum & prædæ auertendæ cauſa: ſed parum abfuit, quin omnibus ſimul

Pyrrhi in Macedoniã impreſſio.

potiretur, ipſumque citra vllam pugnam regnum occuparet, quippe vſq; ad Edeſſam progreſſus eſt, nemine prohibente; multis ſe dedentib. & caſtris eius adiungentib. Ipſum quidem Demetriũ tametſi virib. deſtitutũ, illud periculum excitauit: amicíq; eius & legati exiguo tẽpore magna multitudine contracta, Pyrrho animoſe obuiam contenderũt. Verum is, quia ad latrocinium magis quam ad prœlium inſtructus veniſſet, fugam fecit: inq; ea fuga partem ſui exercitus aliquam à Macedonibus interceptam amiſit.

Demetrii apparatus.

Neq; vero Demetrius quia facile & celeriter Pyrrhum Macedonia expuliſſet, ideo ocio ſeſe dedidit. Verũ magnas res aggreſſus, collectoq; cẽties mille hominũ exercitu, & quingentarum nauium claſſe paterni regni recipiendi cauſa, neque bello contra Pyrrhum vires ſuas atterere, neque cum Macedonibus difficilem & inquietum vicinum relinquendum iudicauit: ſed quia bello perſequi non vacaret, at pace cum eo facta, ita demum in reliquos reges arma conuertendum.

Litteræ regum ad Pyrrhum.

Cum eſſet hac de cauſa conuentum, ſimulque & inſtitutum Demetrii, & apparatus bellici magnitudo appareret, territi reges nuncios, atque litteras in hãc ſententiam ſcriptas ad Pyrrhum miſerunt. Mirari ſe, quod ſua occaſione dimiſſa exſpectare velit, dum tempore Demetrio apto bellum gerere cogatur: ac cum eum variis negociis » diſtractum atque perturbatum in præſentia eiicere Macedonia poſſit, præſtolari malit dum ſibi cum ocioſo, & viribus aucto de fanis & ſepulcris Moloſsiæ dimicandum ſit: præſertim vero cum & Corcyra nuper, & vxore ſit à Demetrio ſpoliatus. Etenim Lanaſſa Pyrrhum incuſans, quod barbaris vxoribus, quam ſibi, eſſet addictior, in Corcyram ſeceſſerat, & regii coniugii cupida, Demetrium (quem præ reliquis regibus facile ad nuptias allici intelligebat) acciuerat: isque eo nauigarat, cum Lanaſſa rem habuerat, præſidiumque Corcyræ reliquerat. Hæc ad Pyrrhum illi ſcribentes, ſimul & ipſi bellum, Demetrio cunctante & ſe parante, mouebant. Ptolemæus enim magna aduectus claſſe, vrbes Græcas ad defectionem ſolicitabat: Lyſimachus in ſuperiorem Macedoniam ex Thracia irrumpens, eam vaſtabat. Simul etiam Pyrrhus inſurgens ad Berœam ducebat, id, quod euenit, futurum cenſens: nimirum vt Demetrio contra Lyſimachum profecto, inferiorem regio-

Pyrrhus Demetrio eiecto Macedonia potitur regno.

nem vacuam defensoribus offenderet. Ea nocte per somnum imaginatus est se ab Alexandro Magno vocari: cumque accessisset, ab eo in lectulo decumbente amice atque benigne compellari, auxilium se ei gnauiter laturum promittẽte: interrogare deinde regem auso quinam ægrotans ipsum adiuuare posset? ipso nomine id se præstiturum respondisse: simulque eum Niseo equo conscenso, præiuisse. 9 Hoc insomnio animum confirmauit, celeriterque spacio medio confecto, Berœam occupauit: ibi maxima exercitus parte imposita, reliquas vrbes opera legatorum in potestatem suam redegit. Demetrius autem, his perceptis cum simul in castris suis tumultũ Macedonum animaduerteret, veritus est progredi, ne sui ad regem Macedonẽ illustremq; gloria propius adducti, ad eum deficerẽt. Itaq; retro versus cõtra Pyrrhum, vt peregrinum & Macedonib. inuisum, duxit, castraq; eius castris opposuit. Tum vero multi à Berœa in castra Demetrii venire, Pyrrhumque prædicare, vt armis inuictum atq; præclarum, clementer autem & humaniter victis vsum. Fuerunt etiam quidam à Pyrrho submissi qui se Macedonas esse fingerent, ac nunc tempus esse, Demetrii importunitatem effugiendi, & ad popularem militibusq; beneuolum Pyrrhũ transeundi, dicerent. His dictis pleriq; militum excitati, Pyrrhũ circumspiciebant. nam quia forte tum cassidem deposuerat, non est agnitus, nisi postquam re intellecta imposita capiti casside cristis insignibus & cornibus hircinis agnoscendum se dedit. 10 Ibi vero Macedones accurrere, & tesseram petere: alii frondibus quernis contortis sese redimire, cum Pyrrhi etiam milites serta gerentes viderent: & iam ipsi Demetrio dicere non verebantur, bene eum sibi consulturum, si Pyrrho cederet, & à proposito desisteret. Quibus ille sermonibus cum similem esse in exercitu motum sentiret, territus, occulte castris exiit, causia & vili palliolo amictus. Pyrrhus autem in castra eius profectus, à militibus absque vllo certamine acceptus, & rex Macedonum est nominatus. Superuenit Lysimachus, eiectumque Demetrium tam sua quam Pyrrhi opera iactans, diuidi regnum secum postulauit. Pyrrhus, quia nondũ satis firmam in Macedonibus haberet fiduciam, Lysimachi petitionem admisit, atq; hi regionem tum, vrbesq; inter se sunt partiti. Profuit hoc in præsentia, bellumque composuit:

sed

Cupiditas regni.

ſed paulo poſt ſenſerunt, partitionẽ iſtã non inimicitiarum finem, ſed querelarum & diſcordiarum principium fuiſſe. Quorum enim cupiditatem neq; mare, neq; mõs, neq; vaſta ſolitudo, non qui Europam ab Aſia diuidunt limites definiũt, hue vicinia ſe attingentes à maleficiis mutuo vt abſtinerent? Imo autem inſidiandi ſtudium, inuidiamq; innatam gerentes, perpetuo inuicem infenſi ſunt: belli autem & pacis nominibus veluti nomiſmate aliquo, promiſcue non iuris ſed vtilitatis ratione vtuntur : quandoquidem etiam meliores ſunt cum aperte bellũ gerunt, quam cum vacantem & ocioſam iniuſtitiam iuſtitiæ & amicitiæ nomine afficiunt. Id Pyrrhus demõſtrauit. Rurſus enim Demetrio ſe erigenti, vireſq; ſuas veluti graui ex morbo colligenti obſtans, auxilium Græcis tulit, & iccirco Athenas venit. Ibi cum in arcem adſcendiſſet, Mineruæque rem ſacram feciſſet, e dem adhuc die deſcendit. & contentum quidem ſe populi fauore & fide dixit: ipſi vero, ſi ſaperent, nullum in poſterum regem in vrbem intromitterent, neq; portas vlli aperirent. Secundum hæc & cum Demetrio pacem contraxit: & rurſus eo in Aſiã profecto, inſtinctu Lyſimachi Theſſaliam ad defectionem ab eo pertraxit: melioribus in bello quam in ocio Macedonib. vtens, & omnino ipſe natura ab ocio alienus. Tandem Demetrio in Syria debellato, Lyſi-

Lyſimachus Pyrrhum Macedonia eiicit.

11 machus metu liberatus & occupationibus ſtatim contra Pyrrhum ſeſe vertit : ac primum in eius ad Edeſſam caſtrametati cõmeatum, qui tum aduehebatur, incidit, eoq; capto ad penuriam Pyrrhum redegit: deinde litteris & colloquijs corrupit primores Macedonum, exprobrãs iis, quod peregrinum hominem, cuius maiores Macedonibus ſemper ſeruiuiſſent, dominum ſibi conſtituiſſent, & Macedonia Alexãdri amicos & familiares extruderẽt. Multis ita cõmotis metuens ſibi Pyrrhus, cum Epirotico & ſociorũ exercitu abijt, Macedonia eodẽ modo, quo potitus fuerat, amiſſa. Itaq; reges immerito populũ culpãt, ſi is vtilitatis cauſa modo huic, modo alteri pareat: ipſos enim imitatur, infidelitatiſq; ipſos & proditionis habet magiſtros, qui plurimũ lucrari exiſtimant eũ, qui quã minime ius ſequatur. Tunc autem Pyrrho in Epirum reiecto, Macedoniaq; exuto reb.

Pyrrhus quietis impatiens.

ſuis quiete vti, regnumq; in ſuos pacatũ tenere per fortunam licuit. At ille quietem faſtidiẽs, nauſeaq; plenã ſocor-

diam ducens, si neque vexaret alios, neq; ab alijs infestaretur, exemplo Achillis ocium non poterat perferre:

Verum inuisa quies cor consumebat: & vnum 12
Pugnandi desiderium, belliq; tenebat.

Nouas igitur res expetẽti, hæc est materia oblata. Romani Tarentinos bello vrgebant. Hi cum neq; sustinere bellum, neq; propter audaciam & improbitatem oratorum deponere possent, Pyrrhum, vt cui omnium regum maxime vacaret, summusq; esset imperator, vocandum ducemq; belli faciendum statuerunt. Qui inter ciues ætate præstabant & prudentia, aut palam ei sententiæ repugnantes propter clamorem & vim vulgi nihil agebãt, aut horum exemplo moti concionibus abstinebant. Vnus quidam haud malus vir Meto, cũ dies instaret, qua die lex de vocando Pyrrho erat perferẽda, populo in foro sedente, serto iam emarcescente capiti imposito, & facula sumta ebriorum more præcedẽte tibicina in concionem per ludicrum prodijt: eum (vt in turba hominum, vbi populare imperium non est ordinatum) quidam risu, quidam plausu exceperunt, prohibuit nemo, sed & mulierculam inflare tibiam, & illum canere in mediũ progressos iusserunt: atq; is ita se facturum simulauit. Inde orto silentio. Viri, inquit, Tarentini, bene facitis, ꝙ ludere & iocari qui volunt, eius rei facultatẽ, dum licet, non inuidetis: quod si saperetis, omnes in præsentia hac vterem ini licentia, alias res, aliam vitam atque vitæ degendæ rationem habituri, vt primum in vrbem Pyrrhus venerit. Hæc verba plerique Tarentinorum approbarunt, & recte eum locutum rumor per concionem spargebatur. At qui metuebant ne facta pace Romanis dederentur, populum criminati, quod per ebrietatem & lasciuiam se ludificari tam æquo animo pateretur, coitione facta Metonem eiecerunt. Ita demum lex perlata, missiq; in Epirum legati non à Tarentinis modo, sed & alijs Italiæ conuentibus quibusdam, Pyrrho munera ferentes, & dicentes: Ducem sibi bello prudentem & gloriosum opus esse: copias quidem suppetere magnas à Lucanis, Messapijs, Samnitibus, & Tarentinis contractas, nempe equitum ad viginti millia, peditum millia CCCL. Hæc non Pyrrhi modo animum erexerunt, sed & Epirotis cupiditatem eius expeditionis iniecerũt. Erat Cineas quidam Thessalus, prudentia, vt existimabatur, magna,

Tarentini Pyrrhum ducem belli contra Romanos vocant.

gna, & qui, magis quam eo tempore quisquam, Demosthenis, cuius auditor fuerat, in dicendo vim quasi in imagine quadam auditoribus repræsentare credebatur: & cum Pyrrho agens, ab eoq; ad ciuitates dimissus, re confirmauit illud, quod est ab Euripide dictum,

13 *Orationem conficere omnia vi sua,*
Quæcunq; ferrum hostile possit consequi.

Cineas. quando Pyrrhus etiam fassus est, plures Cineam vrbes dicendo, quam se armis cepisse: ideoq; plurimum eo vtebatur, summoq; in honore habebat. Is cum Cineas Pyrrhum expeditioni in Italiã intentũ cernẽs, forte ociosum nactus, ita compellauit: Bellicosi, ô Pyrrhe, Romani esse feruntur, multisq; fortibus imperare gentibus, ꝙ si Deus nobis de ijs victoriam cõcesserit, ecquis eius erit vsus? Ad hæc Pyrrhus: De re manifesta quæris Cinea. Victis Romanis, nulla neq; barbara neq; Græca vrbs istis est, quæ resistere nobis possit: itaq; statim vniuersam obtinebimus Italiam, cuius magnitudinem, bona, & potentiã quemuis potius quam te ignorare consentaneũ est. Tum Cineas paululum moratus: Italia vero, inquit, occupata, quid agemus? Et Pyrrhus nondũ, quid sibi is vellet, intelligens: Sicilia, ait, proxima est, insula diuitijs & hominibus abundans, manusq; nobis protendit: ibi enim nunc defuncto Agathocle omnia seditionibus plena, confusioneq; magistratuum, & oratorum certaminibus. Probabilia dicis, respondit Cineas: sed eritne is nobis finis expeditionis, vt Siciliam capiamus? Deus, inquit Pyrrhus, victoriam nobis hanc si concesserit, ad magnas res ea, quasi exordio, vtemur. Quis enim Africa abstineat se &
14 Carthagine, cum & hæc capi possit? quam Agathocles furtim Syracusis elapsus, paucis cum nauibus traiecto mari minimũ abfuit quin caperet. Quid vero attinet dicere, eorum, qui nunc nobis insultant, hostium his victis nullum nobis resistere posse? Nihil, ait Cineas: & vero perspicuum est, tanta te auctum potentia & Macedoniã recepturum, & imperium in Græcos stabile habiturum. verum his omnibus confectis, quid tum agemus? Ibi sublato Pyrrhus risu: Multo, ait, ocio fruemur, ac quotidiano potu & colloquijs inuicem exhilarabimur. Huc vsq; regem Cineas cum sermone deduxisset: Quid ergo obstat, inquit, quin iam cõuiuemur, & in ocio nos inuicem oblectemus: cum iam in

promtu

promtu id nobis sit, possimusque eo sine vllo labore frui,
quod multo sanguine multisque ærumnis quæsitum imus,
multa alijs mala illaturi, multa ipsi passuri? Hac oratione
Cineas Pyrrhum magis perturbauit, quam vt à proposito
auerteret: intelligentem sane, quantam in præsens felicita-
tem dimitteret; sed eorum, quæ cupiebat, spem deponere
non valentem. Primum itaque Cineam ad Tarentinos mi-
sit cum tribus millibus militum. Inde multis hippagogis, 15
tectisque nauibus & lembis Tarento allatis, viginti ele-
phantos, equitum tria, peditum viginti, sagittariorum duo
millia, & funditores quingentos imposuit. Omnibus para-
tis soluit, & medium iam Ionij maris tenens, Boreæ præter
anni tempus erumpentis flatu abreptus, ipse virtute & ala-
critate remigum atque gubernatorum non sine magno la-
bore & periculo ad terram contendit: sed classe turbata, na-
uibusque dissipatis, quædam ab Italia aberrantes in Afri-
cam & Siculum mare eiectæ sunt. quasdam, cum Iapygiam
promontorium superare non potuissent, nox obruit, ac
mare tumidum & sæuiens in loca importuosa & occultas
sub aqua rupes habentia impulit, omnesque perdidit, sola
regia naui excepta. Hæc, dum adhuc ab alto irruerunt flu- 16
ctus, mole sua & robore maris impetũ sustinuit: postquam
mutato loco à terra etiam incubuit ventus, periculumque
fuit ne nauis proram ingenti procellę obuertens subuerte-
retur, neq; vero inter præsentia mala quicquam terribilius
videbatur, quam sæuienti mari & vento omnes in partes se
conuertenti nauim credere: Pyrrhus in aquã desiluit. Sum-
mo studio & alacritate illico amici & stipatores in rege ser-
uando certatim laborauerunt: nox & vnda ingenti fremitu
asperaque collisione auxilium difficilius reddiderunt: ita-
que vt illuxit, & ventus elanguit, ægre demum terram atti-
git, corporis viribus omnino collapsis, audacia tamen & a-
nimi robore contra hunc casum obfirmatus. Simul & Mes-
sapij, apud quos eiectus fuerat, promte ad auxilium ei fe-
rendum accurrerunt, quasdamq; naues quæ vim tempesta-
tis superauerant, adduxerunt. in quib. erant perpauci equi-
tes, peditum non duo integra millia, duoq; elephanti. His
tum receptis Pyrrhus ad Tarentum accessit, Cineaq;, vt de
eius aduentu resciuit, milites obuiam ei ducente, ingressus
vrbẽ, dũ ex mari seruatæ naues appellerẽnt, atq; copiarum
maxi-

Pyrrhi expeditio in Italiam.

Naufragium eius.

Pyrrhus à Tarentinis receptus quã egerit.

maxima pars cōueniret, nihil inuitis Tarentinis egit. Tum vero intelligens, multitudinem eam sine magna vi neq; per sese seruari neq; per alios posse, sed quod eum pro ipsis propugnare sentirent, domi desidere, ac balneis, & cōgressibus vacare: gymnasia & ambulationes clausit, in quibus oberrantes verbis de bello recte administrando nugabantur, potationes quoque, comessationes, & conuiuia intempestiua sustulit: ad arma populum vocans, acerrimum & ita molestum vulgo delectum habuit, vt ex vrbe multi discederent, quibus adeo insolens erat imperata facere, vt non ex libidine sua viuere, seruitutem esse putarent. Postquam

17 Læuinum Romanorum consulem Lucaniam populari, & multo cum exercitu contra ipsum ducere renunciatum est: Pyrrhus, etsi nondum sociorum auxilia conuenissent, tamen indignum ratus, si hostes propius accedere pateretur, castra aduersus eum mouit: præmisso caduceatore qui Romanis indicaret, se libenter arbitrum fore, si loco belli vellent ipso iudice & arbitro cum Italis disceptare. Respondit Læuinus, neque Pyrrhum Romanos arbitrum delegisse, neque eum hostem timere. Itaque progressus, in campo inter Pandosiam & Heracleam castra fecit. Inde cum Romanos prope adesse, & trans fluuium Sirin castra habere audiuisset, speculandi causa ad fluuium obequitauit: ordinibusque excubijs, ornatu & castrorum figura inspectis admiratus ea, Megacli, qui tunc amicorum proximus ei stabat, dixit, militiæ hanc institutionem neque barbaricam, neque barbarorum esse sibi videri: sed facto se cogniturum. Exinde de futuro solicitus, sociorum auxilia expectare statuit: Romanis, siquidē priores fluuium transire essent tentaturi, stationem ad ripam obiecit. Romani vero ea, quæ Pyrrhus operiebatur, præuertere properantes transgredi fluuium ausi sunt, missis per vadum peditibus, equitatu autem varijs fluuij partibus traijciente: ita vt Græci, ne circumuenirentur, stationem deseruerint. Hoc vt sensit Pyrrhus, perturbatus animo, ducibus peditum mandauit vti aciē statim instruerent, militesq; in armis tenerent: ipse cum trib. equitū millib. præiuit, sperans adhuc in transitu amnis diuulsos, incompositosq; Romanos se deprehensurum. Verum vbi scuta supra fluuium plurima obiecta, equites ordine incedere vidit, in aduersum se hostem primus intulit,

cum

cum armatorum pulcritudine, ornamentorumq; eximio ſplendore conſpicuus, tum gloriæ ſuæ facta paria oſtentans, eoq; inprimis, quod manibus & corpore in prœlio laborans, fortiterq; in obuios hoſtes pugnans, cõſilio tamen ſibi, prudentiaq; conſtitit: &, quaſi extra aleam prœlij poſitus omnia cõſideraret, bellum temperauit, ſubinde accurrens, & ijs qui pelli videbantur auxilium ferens. Ibi Leonnatus Macedo cum Italum quendam Pyrrho intentum, eoque in eum conuerſum omnes eius motus obſeruare & ſequi conſpexiſſet: Cernisne, inquit, ô rex, barbarum illum equo albis pedibus, cætera nigro, inſidentem? magnum aliquid meditari & arduum videtur: in te enim vnum reliquis neglectis intuetur, & aduerſum te cõſiſtit: ferociæ plenus: proinde ab eo tibi caue. Huic ita Pyrrhus reſpõdit: Fatum quidem, Leonnate euitari nõ poteſt, ſed neq; iſte, neq; quiſquam alius Italorum ſe mihi manum contuliſſe lætabitur. Hæc illis adhuc colloquentibus, Italus ille equo conuerſo, infenſaq; haſta contra Pyrrhum impetum fecit, ſimulque & regis equum ferijt, & ipſius equus eſt à Leonnato confoſſus. vtriuſq; autem lapſo equo, *Pyrrhum* amici eripuerunt, Italus pugnans interfectus eſt. Fuit is Frentanus natione, turmæque eius dux, Oplacus nomine. *Pyrrhum* hoc in poſterum cautiorem reddidit, & cum equitatum ſuum inclinari videret, phalangem accerſijt atq; inſtruxit: ipſe ſociorum ſuorum cuidam, Megacli nomine, arma ſua & chlamydem tradidit, eiuſque viciſſim ſe habitu texit, atq; ita aciem contra Romanos mouit. Commiſſo prœlio diu incerta fuit victoria, ſepteniſque vicibus fugiſſe eoſdem & hoſtem inſecutos aiunt. Et armorum mutatio cum ſuo tempore regi ſaluti fuiſſet, parum abfuit quin res eius euerteret, victoriamq; perderet. Nam multis Megaclẽ petentibus, primus eum Dexous percuſſit atq; ſtrauit, & caſſidem chlamydemque abripiens, ad Læuinum attulit, oſtentans, clamanſque, Pyrrhum ſe interfeciſſe. His exuuijs per aciem circumlatis, atq; monſtratis, apud Romanos gaudium & vociferatio læta, apud Græcos mœſticia & terror ortus eſt: donec Pyrrhus re percepta nuda facie accurrit, manuſq; intendens, voce ſe pugnantibus agnoſcendum præbuit. Ad extremum cum elephanti maxime Romanos pellerent, equis eorum antequam ad hoſtem veniſſent, belluas non ſuſtinentibus, ſeſ-

Pyrrhi virtus.

Pyrrhi victoria.

ſoreſque in diuerſum efferentibus, turbatis Theſſalicum equitatum immiſit, eoſque multa cum cæde fudit. Dionyſius refert paulo minores quindecim millibus Romanos cecidiſſe: Hieronymus tantum ſeptem millia. à Pyrrhi parte ille tredecim, hic non prorſus quatuor millia: fuerunt autẽ præſtãtiſſimi amicorum & ſociorum, quibus maxime ante vſus Pyrrhus, & tunc potiſſimum fretus fuerat. Porro & caſtra Romanorum ab illis relicta cepit, & vrbes ad ſocietatem belli pertraxit, multaq; regione vaſtata eo vſque proceſſit, vt trecentis tantum ab vrbe abeſſet ſtadijs. Poſt pugnam multi ad eum ex Lucanis & Samnitibus venerunt: quorum etſi moram culpauit, tamen haud obſcure lætitiam & animi elationem tulit, quod ipſe ſolus cum Tarentinis magnam Romanorum potentiam ſuperaſſet. Romani autem Læuino magiſtratum non abrogauerunt: tametſi C. ferunt Fabricium dixiſſe, non ab Epirotis Romanos, ſed à Pyrrho Læuinum victum fuiſſe: quippe non copiarum, ſed imperatorum culpa cladem acceptam. Enimuero refectis ordinibus, cum de bello multa intrepide & ferociter dicerent, ſtupefecerunt Pyrrhum. Itaque prius experiendum ratus, an ad pacificationem inclinarent, cum & vrbem non facile, neque iſtis, quas habebat, copijs capi penituſque Romanos vinci poſſe, & fœdus, pacemque poſt hanc victoriam gloriæ ſibi ſummæ futuram iudicaret. Miſſus itaque Romam Cineas, cum proceribus collocutus eſt, iiſque omnibus & eorum vxoribus regis nomine munera obtulit: accepta ſunt à nemine, ſed ab omnibus & viris & mulieribus reſponſum, publice contracto fœdere, ſe quoque libenter & promte regi gratificaturos. Ad ſenatum à Cinea multa humaniter & ad pelliciendum appoſite dicta cum eſſent, quãuis & captos in pugna ſine precio ſe dimiſſurum Pyrrhus, & in Italia ſubigenda iis auxilio futurum polliceretur, nihilque eo nomine niſi ſocietatem ſecum fieri, & Tarentinis impunitatem dari peteret: nihil tamen prompte acceptum eſt. haud obſcure quidem ad pacem inclinabant plerique, quod & victi eſſent magno prœlio, & aliud maius, auctis Italorum acceſſione Pyrrhi viribus, expectarent: Eo tempore Appius Claudius vir illuſtris, cum propter ſenectutem & cæcitatem in Repub. verſari iam ante deſiiſſet,

Cineas Romam miſſus de pace agit.

19 renunciatis ipſi regis poſtulatis, obtinenteque ſimul rumore,

more,

more, fore vt pacem senatus decerneret faciendam, non se continuit, quin à famulis lectica per forum in Curiam gestari se iuberet, Apud fores filij eum & generi exceptum in senatum introduxerunt. senatus reuerentia tam honorati viri silentium tenuit: Appius autem assurgens, hanc habuit orationem, Hactenus quidem, P. C. visus mei calamitatem grauiter tuli: nunc autem hoc mihi molestum præterea est, quod non surditas mihi ad cæcitatem accessit: sed turpia vestra audio consilia & decreta, quibus gloriam Romanam euertitis vbi nunc vestra illa, quæ per omnium hominum ora est vagata, oratio? Si Alexander, dicebatis, Magnus in Italiam venisset, ac cum nobis iuuenibus aut patribus nostris ætate florentibus, rem habuisset, non inuictus hodie cantaretur: sed aut fuga, aut morte sua Romæ gloriam auxisset. Nunc ea inani futilitate & vana iactantia a vobis dicta fuisse ostenditis, Chaonas & Molossos, q semper Macedonum præda fuerunt, timentes, & Pyrrhum metuentes, qui vni satellitum Alexandri perpetuo se asseclam præbuit, Atque is nunc non auxilium Græcis, qui in Italia sunt, ferens, sed quos in Græcia habet hostes fugiens hic oberrat: hisque copijs Imperium Italiæ se nobis paraturum promittit, quibus exiguam Macedoniæ partem seruare sibi non valuit. Nolite igitur existimare, amicitiæ pactione vos ab eo liberatum iri: quinimo illos alteros contra vos excietis: arbitrabuntur enim, facilime vos à quouis posse subigi, cum Pyrrhus ex Italia recedat non modo impune suas in vos iniurias, sed & mercedis loco id secum auferens, quod Romanos Samnitibus atque Tarentinis deridendos propinauerit. Hæc oratio Appij animos suorum ad bellum excitauit. Itaque Cineas dimissus est, iussusque Pyrrho renunciare, vt ex Italia discederet, atque tum si videretur, de amicitia cum Romanis ageret: quamdiu vero in armis esset futurus, Romanos totis viribus bellum contra eum gesturos, etiam si plures adhuc Læuinos pugna vinceret. Ferunt, Cineam, interim dum legationem obiret, operæprecium duxisse, vti in vitas Romanorum inspiceret, & reipublicæ virtutes cognosceret, habitis cum præstantissimis Romanorum sermonibus: eumque inter alia Pyrrho dixisse, Romanum senatum sibi regum multorum con-

Appij Caeci oratio.

Cineae de Romanis iudicium.

bb 2 cilium

cilium vſum fuiſſe. & de populi multitudine, vereri ſe,ne contra Lernæam aliquam hydram ſit pugnandum. nam & duplum eorum qui in acie prius ſtetiſſent, iam à conſule collectum haberi,multotiesque totidem adhuc Romæ eſſe ferendis armis habiles.Sub hæc cum C.Fabricio de redimẽdis captiuis legati ad Pyrrhum venerunt: quem apud Romanos plurimum fieri retulerat Cineas, virum quippe bonum, & bellica virtute nobilem, iuxtaque pauperrimum. Hunc Pyrrhus priuatim amice compellatum, vt abs ſe aurum acciperit, nullius rei turpis cauſa, ſed in amicitiæ ſalutem hoſpitijq; argumentum, hortatus eſt. Cum Fabricius donum repudiaſſet, deſtitit: & poſtridie eum, quod nunquam elephantum vidiſſet,terrere volens, iuſſit vt ipſis iterum congreſſis maximus elephantorum à tergo poſt aulæum conſtitueretur. Factum eſt ita: & dato ſigno, aulæo ſublato bellua ſubito proboſcidem ſupra caput Fabricij protulit,terribilemque & aſperam vocem edidit. At Fabricius placide conuerſus,atque ſubridens: Neque heri inquit, aurum, neque hodie bellua me mouit. In cœnam omnis generis ſermonibus inductis,ac plurimis de Græcia & philoſophis, forte Cineas Epicuri mentionem fecit, atque expoſuit, quemadmodum qui ab ea ſunt ſecta, ſummum bonum in voluptate ponentes,rempublicam,veluti detrimentum & confuſionem beatitatis,fugerent: Deum autem longiſſime ab ira & gratia,curaq; rerum humanarum in ocioſa & voluptatum plena vita collocaret. Nondum finierat ſermonem,cum Fabricius alta voce exclamauit: Vtinam, ô ſuperi, Pyrrho & Samnitibus, tantiſper dum contra nos bellum gerunt,placita iſtorum hæc philoſophorum cordi ſint. Pyrrhus animi magnitudinem, moresque Fabricij admiratus, pacem omiſſo bello ea cum ciuitate facere cupijt: & priuatim ei promiſit, ſiquidem effeciſſet vt pax coiret,ſecum ſi vellet futurum,ſeq; eum primo inter amicos & duces ſuos loco habiturum. Ad hæc Fabricius,nihil à ſuo ingenio recedens ſubmiſſa voce: Atqui, inquit,id ex re tua futurum non eſt: qui enim te non colunt & admirantur, vbi, qualis ego ſim, experti fuerint, à me potius quam à te regi volent. Hunc ſermonem Pyrrhus non irato aut tyrannico animo accepit: ſed & amicis ſuis de Fabricij magnanimitate retulit, & ei ſoli captiuos permiſit, vt ſi ſenatus pacem non decre-

Fabricij legati ad Pyrrhũ missi magnanimitas.

decreuisset, ij salutatis amicis, & Saturnalibus celebratis, ad se remitterentur. Et vero sunt à senatu remissi, mortisq; supplicium ijs, qui non redijssent, constitutum. Post hæc ad Fabricium delato imperio, quidam in castra eius venit, epistolam ferens à regis medico scriptam, pollicente, Pyrrhum se veneno necaturum, si Romani gratiam se ipsi, q̃ bellum citra periculum eorum dissoluisset, habituros reciperet. Sed Fabricius indigne facinus hoc ferẽs, collega in eandem adducto sententiam, missis celeriter ad Pyrrhum litteris, cauere sibi ab istis insidijs iussit. Exemplum litterarum hoc fuit. C. Fabricius, Q. Æmilius coss. Pyrrho regi S. videris neque in amicis neque in hostibus iudicandis fœlix: etenim lectis nostris ad te litteris cognosces, bonis te & iustis viris bellum facere, malis & iniustis credere. Neq; vero hæc in tuã gratiam tibi indicamus, sed ne tuus casus calumniã aduersus nos excitet; & videamur bellũ, cum virtute nõ potuissemus, fraude confecisse. Lectis litteris, deprehensisque insidijs Pyrrhus medicum supplicio affecit, Romanis referendæ gratiæ causa captiuos dono dedit, simulque Cineam iterum misit, vt is de pace ageret. Romani captiuos neque beneficij loco, neque mercedis nomine ab hoste accipiendos rati, totidem ei de Samnitibus & Tarentinis captos sine precio reddiderunt: de amicitia & pace nullum admissuros sermonem responderunt, nisi ante armis & milite ex Italia amoto in Epirum redijsset. Pyrrhus altero prœlio agendum cum hostibus intelligens, cum exercitu ad Asculum profectus est. Ibi Romanos obuios habuit, & collatis signis, cum vi per loca equitatui iniqua, apud amnem rapidum & cuius ripæ essent arbustis obsitæ, eniteretur, cum elephantis aditus in Romanam aciem non pateret, multis vtrinque vulneratis & cæsis, nox tandem prœlium diremit. Postridie vt æquali loco pugnam committeret, elephantique in Romanos irruere possent, iniquiora loca præsidio occupauit, multisque velitibus & sagittarijs inter elephantos admixtis; densis ordinibus exercitum ingentem multa cum vi in hostem duxit. Romani cum flectere, & ab altero latere irrumpere, vt superiori pugna, non possent, sed in obiectos à fronte in planicie esset pugnandum, vt ante elephantorum impetum phalangem funderent, intenderunt, itaque vehemens fuit eorum pu-

Insidias contra Pyrrhum factas Fabricius ipsi indicat.

Captiui liberati vtrinque.

gna, gladijs contra sarissas contendentium, neque vitæ parcentium suæ, sed vt sauciarent aut deijcerent hostem, nihil solicitorum quid ipsis fieret. Cum diu esset pugnatum, pelli tandem cœperunt (vt fertur) ab ea parte, qua Pyrrhus ipse hostibus repugnabat, Maxime autem elephantorum robore & impetu sunt pulsi, cum propter eos virtute sua vti non possent, sed veluti fluctu aut terræ motu ingruente, cedendum sibi intelligerent, neque nulla re gesta occumbendum, nulloque fructu atrocissima quæuis sustinenda. Fuga non longa fuit, castris in vicinia positis Millia Romanorum sex cecidisse Hieronymus ait: à parte Pyrrhi millia tria, quingentos quinq; occubuisse, ita esse in regijs annotatum cõmentarijs, Dionysius neq; duas ad Asculum pugnas, neque certam de Romanis victoriam refert: semel vsque ad occasum solis pugnatum, Pyrrho ad extremum pilo brachium ictum, eo vulnere, simulque Samnitibus impedimenta eius diripientibus, pugnam finitam: ab vtraque parte seorsim supra quindecim millia desiderata fuisse. Sane Pyrrhum post hanc pugnam cuidam gratulanti respondisse ferunt: Si vno adhuc prœlio Romanos vincemus, funditus perijmus. Etenim magnam eorum, quos secum adduxerat, militum copiam, amicos & duces prope omnes amiserat: alios quos euocaret, non habebat: socios Italicos remissius agere videbat. contra Romanis tanquam ex fonte domestico affluere milites, quibus quam primum repararent exercitum, & explerent legiones: aduerso prœlio facto, fiduciam eorum non imminui, sed & vires & cupiditatem belli augeri. His in difficultatibus cõstitutus, in spes iterum vanas ingressus est, ijs obiectis negocijs, quæ ancipitem cogitandi curam adferebant. Simul enim ex Sicilia aderant, qui Agrigentum, Syracusas, Leontinosq; ipsi dederent, orarentque vt eos in Carthaginiensibus eijciendis, insulaq; tyrannis liberanda adiuuaret: & ex Græcia nunciabatur, Ptolomæum Ceraunũ in prœlio cum exercitu Gallis cæsum, nuncque ipsum in Macedoniam rege carentem cõmodissime posse venire. Multa itaque fortunam incusans, quę in vnum tempus ita magnarum rerum occasiones coniecisset, ita vt alteram earum omittendam haberet: post longam deliberationem ad res Scilienses animum adiecit, quas maiores Macedonicis censebat

propter

propter Africam in proximo sitam. Itaque Cinea statim in Siciliam præmisso, vt cum ciuitatibus more suo de rebus instantibus communicaret, ipse Tarentinis præsidium imposuit: & indigne hoc ferentibus, postulantibusque vt vel bellum, qua de causa venisset, contra Romanos prosequeretur, vel Tarentina regione missa facta vrbem ipsis suam qualem accepisset, restitueret: nihil humanius responso, sed imperato vti quiescerent, suamque ipsius occasionem præstolarentur, inde soluit. Cum Siciliam attigisset, statim quæ sperauerat firma omnia inuenit, ciuitatibus se illi studiose adiungentibus. Quæ etiam certamen & vim requirebant negotia, initio successerunt: triginta enim millibus peditum, bis mille quingentis equitibus, ducentisque nauibus Pœnos adortus profligauit, eorumque ditionem subegit. Erycem oppidum & natura loci munitissimum, & multis propugnatoribus armatum, vi expugnare statuit: exercituque alacrē se ex hibente armatura sua indutus, & ad mœnia accedens, Herculi ludos & sacrificium solenne vouit, si eius ope dignum se genere & fortuna sua bellatorem Siciliam incolentibus Græcis demonstrasset. Dato inde tuba signo, iaculis barbaros eminus à propugnaculis depulit, scalisque admotis primus in murum euasit: & contra multorum vim se defendens nonnullos ab vtraque parte muro deturbauit, plures gladio interfecit, cumulumque circa se cadauerum strauit, illæsus ipse, & aspectu hostibus terribilis. ostenditque, Homerum recte & perité pronunciasse, solam virtutum fortitudinem sæpe impetu furioso ferri. Barbari eo tempore Messanam tenentes Græcis multum molestiæ exhibebant, stipendiarios etiam eorum quosdam habebant, erantque & multi numero, & bellicosi: vnde Latina ligua Mamertini, quod est Martij seu bellatores, dicebantur Horum Pyrrhus exactores deprehensos in- 21
teremit. reliquos pugna vicit, & castella multa eorum euertit. Carthaginiensibus ad pacem propendentibus, ac, si fœdus coiret, pecuniam se daturos & naues promittentibus, plura adhuc cupiens, respondit vnam esse pacis & amicitiæ cum ijs iungendæ rationem, vt tota Sicilia relicta, Africum mare Carthaginiensium & Græcorum limitem faciant. Inde successu & viribus suis elatus, spesque eas, quibus inductus ab initio in Siciliam venerat, secutus

Pyrrhi in Siciliam profectio, & res ibi gesta.

Pyrrhus tyrannus factus Siciliæ excidit.

Africę primum appetens, cum haberet naues, classiarijs autem egeret, in his exigendis ciuitates non benigne, vt ante, sed imperiose, & vi cogens recusantes, plectensque tractauit. Initio enim non talem se exhibuerat, sed orationibus in vulgus gratis omnia, credendo, nullamque molestiam exhibendo animos ad se, vt haud quisquam magis allexerat. Post ex oratore populari tyrannus factus,
22 inhumanitate sua ingratitudinis de se & perfidiæ opinionem excitauit. Cæterum ciuitates & si inuitæ, classem eius instruxerunt: necessarium hoc esse ratæ. At postquam Thœnonem & Sostratum (viri hi inter Syracusanos erant principes, qui & primum Pyrrho in Siciliam veniendi autores fuerant, & venienti vrbem statim tradiderant) suspectos habere cœpit, ac secumne abduceret an in Sicilia relinqueret incertus, cum Sostratus sibi metuens ab eo defecisset Thœnonem idem sentire criminatus ipse necasset: non paulatim neque singulatim res ipsius in Sicilia mutari cœperunt, sed graui aduersus eum per ciuitates odio exorto, aliæ Carthaginiensib. se adiunxerunt, aliæ Mamertinos acciuerunt. Cum nihil in Sicilia præter defectiones, nouarum rerum consilia, & validam contra se conspirationem cerneret, à Samnitib. & Tarentinis litteras accepit, qui vix vrbibus ipsis hostem arcebant, agris vndique expulsi, auxiliumque Pyrrhi inuocabant. Hoc ille vsus honesto prætextu, ne desperatis rebus ex Sicilia videretur aufugere, cum quidem re vera eam veluti nauim concussam regere non posset, sed egredi cuperet, rursus in Italiam se coniecit.

Pyrrhi de Sicilia vaticinium.

Fertur iam recedens ad insulam respexisse, suisque dixisse: Qualem nos, ô amici, Carthaginiensibus & Romanis palæstram relinquimus: idque vt is coniecerat, haud diu post ita euenit.

Pugna cum barbaris.

Cæterum barbari coitionem cõtra eum iam abeuntem ex Sicilia fecerunt. Et in ipso quidem freto cum Carthaginiensibus nauali prœlio contendens, multis nauibus amissis, cum reliquis in Italiam effugit. Mamertini autem haud pauciores decem millibus cum priores ad Italiã appulissent, & acie concurrere non auderẽt, in sessis locorũ angustijs, atque inde adorti totum exercitum conturbauerunt, duos elephantos, & multos eorum, qui agmini claudendo præerant, occiderunt. Ipse Pyrrhus à fronte congressus cum hoste feroci & pugnæ adsueto, ictus gladio ca-

put cum aliquantulum prœlio excessisset, fiduciam auxit, quidamque corporis magnitudine, & armorum splendore præcipuus longe ante alios procurrens, voce minaci Pyrrhum, si viueret, progredi iussit. Pyrrhus ira accensus cum stipatoribus se conuertit, vtque erat sanguine conspersus, & terribili vultu, per medios se proripiens, barbarum anteuertit, eique gladio caput ita percussit, vt ictus ille robore manus & ferri tinctura adiutus ad infimum vsque corpus pertinuerit, vnoq; momento corporis per medium dissecti vtrinque partes deciderint. Id barbaros inhibuit, ne procederent amplius: Pyrrhum enim tanquam humana sorte præstantiorem aliquem admirabantur atq; stupebant. Itaque reliquo itinere tuto confecto, cum viginti peditum, tribus equidum millibus Tarentum peruenit: Tarentinorumque delectu habito, rectà contra Romanos in Samnio tunc castra habentes duxit. Samnites rebus perditis, animis fracti ob multas à Romanis acceptas clades, etiam Pyrrho ob profectionem Siciliensem nonnihil irati, pauci se ei addiderunt. Diuisis in duas partes copijs, alteraque missa in Lucaniam, quæ consulem detineret, ne collegæ suo auxilium ferre posset: ipse aduersus M. Curium alterum consulem iuit. Is ad Beneuētum castra habebat, tuto loco, & subsidium ex Lucania operiebatur: aliquoties etiam monitu augurum & aruspicum re gerenda supersederat. Hunc Pyrrhus, antequam subsidium accederet, adoriri properans: cum lectissimis militum & quibusdam elephantis noctu ad eius castra contendit. Sed per longam & densis cinctam syluis viam proficiscentem lumina defecerunt, & aberrauerunt milites: id cum moram iniecisset, albente cœlo visus est ab hostibus per summitates mōtium accedere, motumque ea res & tumultum in castris Romanis excitauit. Curius sacris operatus, cum necessitas ita posceret, castris egressus in primos impetum fecit, hisque fugatis totum exercitum hostilem terruit, itaque & multos necauit, & quosdam elephantos cepit. Hac victoria cōfirmatus in campum descendis collatisque palam signis quā hostes fudit, qua vi belluarum pressus & ad castra repulsus custodes inuocauit, qui in vallo adstabant permulti, & viribus integris. Hi de sublimi elephantos iaculis impetentes, auerterunt: auersi retro per socios fugerūt, tumultuq; edito & confusis aciei ordinibus

Pyrrhus in Italiam reuersus à Curio vincitur.

victoriam Romanis parauerunt. Hanc victoriam imperij Romani confirmatio secuta est: istis enim ex certaminibus animos, potentiamque nacti, & pro inuictis habiti statim totã Italiam, mox etiam Siciliam occupauerunt. Hoc modo Pyrrhus Italicarum & Siciliensium rerum spe excidit, sexennio toto illis bellis impenso: ac quamuis succubuisset, tamen animum adhuc inter istas clades inuictum seruauit. Creditum est, peritia eum rei bellicę, manu, & audacia longe omnium eius tempestatis regum primum fuisse: sed quæ agendo esset adeptus, ea propter spem eum amisisse, cũ præ absentium cupiditate nihil eorum, quæ consecutus iam esset, tetinere, eoque vt par erat, vti posset. Itaque Antigonus eum lusori comparauit, qui, cum optime caderent tesseræ, arte vtendi ijs, quæ iecisset, destitueretur. Enimuero cum in Epirum peditum octo millia, equites quingentos retulisset Pyrrhus neq; pecuniam haberet: bellum, quo aleret exercitum, quęrens, statuit in Macedoniam, quam tum Antigonus Demetrij filius regno obtinebat, prędę causa proficisci.

Pyrrhus Italia pulsus Antigonum Macedonia pellit.

23 Verum cum & vrbes multas cepisset, & duo millia millitum ad ipsum defecissent maius aliquid animo concipiens, contra ipsum Antigonum profectus est, & apud fauces (quæ Stena Græcis sunt) eum assecutus, totum exercitum in aciem deduxit Galli in extremo Antigoni agmine erant, ingenti numero: hi fortiter substiterunt hostem acriq; commisso prœlio pleriq; occisi sunt: elephantorum duces deprehensi, se & belluas Pyrrho dediderunt. Pyrrhus tanta accessione rebus suis auctis, fortunam magis quam consilium secutus contra phalangẽ Macedoniam duxit, tumultus plenam & terroris ob cladem acceptam: atq; etiam pugna abstinuerunt: Pyrrhus dextram intendens, omnes ex æquo duces & centuriones inuocans, peditatum ab Antigono ad se traduxit. Antigonus in fuga, maritimas quasdã vrbes obtinuit. Pyrrhus autem in hoc rerum successu maxime ad gloriam sibi facere victoriam de Gallis iudicans, spolia de illis pulcerrima & splendidissima legit, inque templo Mineruæ Itonidis

24 suspendit, hac inscriptione:

Hos clypeos donum tibi, Pallas, Itoni, Molossus
Suspendit Pyrrhus de trucibus Galatis,
De victo Antigono. Res non ita mira: fuerunt,
Nunc bellatores Æacidæq; manente

Post

Post pugnam statim vrbes recepit. Ægeas autem cum occupasset, non modo male tractauit ciues, sed & præsidium Gallicũ in vrbe reliquit ex ijs qui castra ipsius sequebantur. Est autem nulla gens, quæ insatiabili pecuniæ cupiditate Gallos æquet. Itaque monumenta regum ibi sepultorum effodere aggressi, pecuniam diripuerunt, ossa per libidinem disiecerunt. Leuiter hoc tulisse, & neglexisse visus est Pyrrhus, siue dilata propter occupationes vindicta, siue barbarorum metu omissa: male quidem apud Macedones propterea audiuit. Rebus ad hunc modum stabilitis & confirmatis, rursus ad alias spes animum applicuit: & Antigono quidem insultans, impudentem vocabat eum, quod nondum priuatam togam purpura regia deposita sumeret: ipse Cleonymo ad se profecto, & contra Lacedæmonios auxilium imploranti, prompte assensus est. Is Cleonymus regio apud Spartanos genere natus, cum violentus videretur atque impatiens collegæ, neque fauorem apud suos neque fidem habebat: sed Areus eius loco regnum tenebat: hoc ei & publicum & antiquum crimen, quod ciuibus intenderet erat. Præterea autem Chelidonidem Leotychidæ filiam, pulchram, ipsamque etiam regio genere editam, vxorem Cleonymus iam ætate prouectior duxerat: hæc cum Acrotatum Arei filium, adolescentulum ætate & forma florentem, deperiret, coniugium Cleonymo amanti eam triste simul & ignominiosum faciebat: neque enim quisquam ciuium eum ab vxore ludibrio haberi ignorabat. Itaque vt ad ciuilem iniuriam dedecus etiã domesticum accessit, ita & mœrore percitus Pyrrhum cum xxv. peditum, duobus equitum millibus, & xxxiiii. elephantis cõtra Spartanos adduxit: vt facile ex magnitudine apparatus bellici appareret, hunc non Cleonymo Spartam, sed sibi Peloponnesum quærere. Et sane illud alterum inficiatus fuerat Megalopoli coram Lacedæmoniorum legatis, seque venisse, vt ab Antigoni dominatione vrbes liberaret, affirmarat: imo autem profecto statuisse minores natu filios suos Spartam, nisi quid obstaret, mittere, vt Laconicis morib. instituti, eo iam ipso alios reges præstarent. Hæc fingens, atque ita eos, qui obuiam facti fuissent, decipiens, vt primum Laconicum agrum attigit, prædationes & direptiones exercuit. Incusantibus inde legatis, quod bellum non indictum ante ipsis intulisset;

Gallorum auaritia.

Cleonymus Spartanus patriæ bellum facit.

Pyrrhi in Spartanos expeditio.

tulisset;

tulisset: Atque, inquit, notum est, ne vos quidem, Spartani, alijs prædicere quid acturi sitis. Vnus ergo ex illis, nomine Mandricidas, dixit: At tu si Deus es, nihil nobis mali eueniet: nulla enim te affecimus iniuria: sin homo es, fortasse aliquis te superior existet.
26 Post hæc Pyrrhus ad Lacedæmonem progressus, cum Cleonymus statim ex itinere iuberet vrbem oppugnare, veritus, ipse (vt aiunt) ne noctu irruentes milites vrbem diriperent, distulit, & idem se de die facturũ dixit: erant enim in vrbe pauci, ijque ad subitam obsidionem imparati: aberat & Areus, Gortynijs in Creta bello implicatis opem ferens. Id maxime vrbi salutem attulit, quod ob paucitatem ciuium & imbecillitatem contemnebatur. Itaque Pyrrhus neminem secum pugnaturum existimans, sub noctem castra fecit: & amici seruique Cleonymi domum eius ita adornabant atque apparabant omnia, vt qui Pyrrhum ibi cœnaturũ putarent. Facta nocte, primum de exponendis in Cretam mulieribus consultauerunt Spartani: at mulieres repugnarunt, & earum vna Archidiamia gladio sumpto in senatum venit, nomine mulierum viros obiurgans, quod eas, Sparta pereunte, viuere voluissent. Inde fossam æqualiter vtrinque distantem ab hostium castris statuerunt ducere, atq; super hac carros collocare, aggere vsq; ad medias rotas facto: vt carri eo cõtra impetum obfirmati elephantis impedimento essent. Cum opus id incoharent, virgines & mulieres partim succinctæ togulis tunicas, partim tunicatæ tantum præsto adfuerunt, & sese cum seniorib. viris id opus facturas receperunt, eosq;, quibus pugnandũ foret, quiescere iusserunt: atq; ita mensura illis assignata, tertiam totius operis partem perfecerunt: cuius latitudo sex, altitudo quatuor cubitorũ, longitudo octo iugerum Phylarcho autore (Hieronymus minorem tradit) fuit. sub auroram hostib. se commouentibus, arma iuuenib. porrigentes, vallumque tradentes, propugnare iusserunt: etenim & iucundam fore in conspectu patriæ partam victoriam, & gloriosum, mortem Sparta dignam oppetendo inter matrum & vxorum manus exspirare. Chelidonis autem seorsim ab alijs laqueum sibi aptauerat, quo Sparta capta mortem sibi consisceret, ne in manus Cleonymi perueniret. Ipse primum Pyrrhus recto phalangitarum agmine aduersus scuta Lacedæmoniorum magno numero contra collocata

Mulierum Spartanarũ fortitudo.

locata enitebatur, perque aggerem transitu difficilem, & qui ob raritatem materiæ non pateretur pugnantes vestigia figere. Filius autem Ptolemæus cum duobus Gallorum millibus & delectis Chaonibus ambita fossa iuxta carros ad hostē perrumpere conabatur: illi vero & alte infixi, & densi iuxta sese positi non illis modo irruptionem, sed & Lacedæmonijs propugnationem difficilem reddebant. Gallis autem rotas reuellentibus, atque carros in fluuium detrahentibus, periculum imminere cernens adolescens Acrotatus

Acrotati fortitudo.

cum trecentis per vrbem discurrens circumuenit Ptolemæum, non conspectus ab eo propter quasdam conualles, doum, nec extremos adortus coëgit vt se obuerterent inuicem sese trudentes, inq; fossam & carros incidentes, & tandem magna cæde suorum repulsos. Spectauerunt & seniores & mulierum multitudo Acrotatum egregie pugnantem: & cum sanguine oppletus, victoriaque exsultās per vrbem in suam rediret stationem, maior quām ante pulcriorque Lacænis visus est, inuideruntque hunc Chelidondi amorem. Quidnm autem seniorum eum subsecuti, Vade aiebant, Acrotate, & Chelidonidem habe: tantum bonos Spartæ liberos gigne. Circa ipsum vero Pyrrhum cum esset acre prœlium, & aliorum nobilis fuit pugna, & Phyllij præcipue:

Phyllij virtus.

qui cum diu admodum restitisset, plurimosque hostium irrumpentium strauisset, vt præ vulnerum multitudine se deficere sensit, quendam iuxta se collocatorum in locum suum recepit, atque intra armatos suos concidit, ne corpore hostes potirentur. Nox prœlium diremit.

Insomnium Pyrrhi.

Ea nocte per quietem Pyrrhus vidit se fulminibus Lacedæmonem ferire: totamque ardere eam, se gaudente: Hoc gaudio expergefactus, duces in armis habere exercitum iussit, amicisque insomnium exposuit; conijciens, se Spartam expugnaturum. Cum id reliquis

Lysimachus.

mirifice probaretur, soli Lysimacho secus visum est: dixitq; is, vereri se, ne quemadmodum de cœlo tacta loca inaccessa manent, in Lacedæmonem quoque non intraturum Pyrrhum Deus præmonstrauerit, Pyrrhus autem respondit, nugas esse has ociosorum & ad garriendum conuenientium hominum, & multum habere stulticiæ: ipsi potius arma 27 manibus tenentes, hoc secum cogitarent,

Optimum id augurium esse, armis defendere Pyrrhum:

his dictis surrexit, & sub diluculum copias in hostem duxit.

Lace-

Lacedæmonij alacritate & virtute etiam viribus suis superiore pro patria propugnabant: adstabant mulieres, tela, cibum, & potum ijs, qui opus habebant, porrigentes, saucios ad se recipiebant. Iam & fossam omnis generis materia super arma & cadauera mortuorum ingesta implere Macedones conabantur:: & eo Lacedæmonijs adcurrentibus, præter fossam & carros Pyrrhus equo admisso in vrbem contendēs cernebatur. Edito ab ijs, quid erant collocati, clamore, factoq; cōcursu, & mulierū clamore sublato, Pyrrhum iā perrumpere conantē, & obiectis à fronte instātem, equus Crætico ictus sub ventrē telo exiliens, & morte imminente cal citrans excusit, inq; locum lubricum & decliuem abiecit. Turbatis circa eum socijs, Lacedæmonij accurrunt, telisq; omnes repellūt. Propterea Pyrrhus reliquos etiam à prœlio reuocauit; Lacedæmonios, quorū pleriq; saucij erant, multi ceciderāt. remissuros aliquid sperās. Sed bona vrbis Spartanæ fortuna seu Lacedæmoniorum omni auxilio destitutorum virtutem satis experta seu ostensura quantam rebus aduersissimis vim haberet, Aminiam Phocensem Antigoni legatum cum mercenarijs militibus auxilio Lacedæmonijs iam prope disperationem constitutis adduxit: atque his vix dum receptis, Areus rex cum duobus millibus militum ex Creta superuenit. Itaque mulieres domum quæque suam confestim discesserunt, nihil iam de hoste solicitæ: & qui

Pyrrhus à Sparta reiectus.

28 præter ætatem necessitate vrgente arma sumpserant, dimissi, eorumque in locum alij suffecti sunt, At vero Pyrrhum, quo erat animi robore, & magnarum rerum cupiditate pręditus. tanto maior incesserat vrbem accessione facta iā cūfirmatam, capiendi ardor: sed frustra eo tentatu plagisq; acceptis à proposito depulsus, missa obsidione agrū vastauit, ibique hyberna habere, constituit. Sed enim ineuitabile est fatum. Argis Aristeæ & Aristippo factiones erant contrariæ. Cum ergo Aristippus amico videretur vti Antigono, prior Aristeas Pyrrhum Argos acciuit: Pyrrhus ex vna subinde spe in aliam delabens prosperosque successus, tanquam aliarum rerum occasiones, accipiens, aduersas res alijs actionibus sarcire studens, neque in clade neque in victoria acquiescebat. Satim itaque Argos versum castra mouit. Areus insidijs multis constitutis, angustijsque viæ occupatis, Gallos & Molossos agmen claudentes carpebat.

Pyrrhus Argos euocatur.

Præ-

Prædixerat Pyrrho vates ex hostiarum iecinoribus mutilis, 29
fore vt aliquem suorum necessariorum amitteret. Verum is
tunc inter festinationem & tumultum cogitationibus per-
turbatis, Ptolemæum filium cum socijs subsidium suis fer-
re iussit: ipse celeriter angustijs exercitum eduxit. Orto acri
circa Ptolemæum prælio, delectisque Lacedæmonijs, quo-
rum dux erat Eualcus, cum hoste decertantibus, Cretensis
quidam Oræsus ex vrbe Aptera, manu promptus, cursuque
celer, ex obliquo accurrit, Ptolomæumque acriter pugnan-
tem percussit atque deiecit. Vt is cecidit, reliquos fugam
dantes Lacedæmonij persequentes atque cedentes, in cam-
pum imprudentes deuenerunt, à grauis armaturæ militi-
bus auulsi. In hos Pyrrhus, recens audito filij interitu, præ
dolore sæuiens, equitatum Molossorum vertit, primusque
inuectus cæde Lacedæmoniorum se expleuit. Semper qui-
dem in armis inuictus terribilisque apparuit: tum vero ma-
iori, quam prioribus vnquam pugnis, audacia & vi vsus est.
Equum inde in Eualcum immisit: ille vero ex obliquo ad-
stans parum abfuit quin manum, qua Pyrrhus frænum te-
nebat, gladio amputasset, habenam quidem præcidit. Pyr-
rhus simul & hasta eum transfixit, & ab equo ipse defluxit:
pedestrique exinde prœlio totam delectorum manum su-
per Eualcum strauit. Hoc & magnum, &, quod vitari omni-
no potuisset bello iam finito, damnum Spartanis ducum
suorum nimia cupiditas addidit. Porro Pyrrhus cum hoc
modo quasi parétasset filio, certamenq; in funere eius præ-
clarum celebrasset, magnamq; etiam luctus partem cum i-
ra in hostes effudisset, ad Agros ꝓcessit: & cognito Antigo- 30
num iam in verticibus montium supra campos consedisse,
ad Naupliam castra posuit. Postridie p̄cone ad Antigonum
misso, pestem eum appellauit, vt in campū degressus de re-
gno secum dimicaret, prouocauit. Respondit Antigonus:
suas nō armis magis, quā occasione, constare militiæ ratio-
nes: Pyrrho, si nō vacaret viuere, multas mortis patere vias.
Venerunt deinde ad vtrunq; legati Argiuorum orantes vti
discederent, Argosque paterentur neutri subditam, vtrique
amicam esse ciuitatem, Antigonus assensit, filiumque suum
Argiuis obsidem dedit. Pyrrhus idem pollicitus, quia tamē
fidem nullo testimonio confirmaret, suspectus habebatur.
Ostentum præterea ingens ipsi oblatum est. Bobus enim
mactatis,

Ptolemæi mors.

mactatis, capita eorum iam abscissa linguis exertis lambere cruorem suum visa sunt. Et Argis vates, Lycij Apollinis femina foras se proripuit cursu, clamauitque videre se cadaueribus & cæde oppletam vrbem: aquilamque ad certamen hoc aduētantem, mox euanuisse. Densatis iam tenebris Pyrrhus ad muros venit, portamque, quæ Diamperes (quasi recta pertranseuntē voces) dicitur, ab Aristea sibi apertam inuenit, & Gallos, quos secum habebat, induxit, & forum occupauit, nemine ciuium hoc animaduertente. Cum vero elephantos porta ob angustiam cum turribus non admitteret, hisque deponendis & rursus in tenebris imponendis morę aliquantum fieret: senserunt rem Argiui, concursuq; ad Aspidem & alia munita vrbis loca facto, Antigonū missis nuncijs vocauerunt. Ille immissis in vrbem filio & ducibus cum magno auxilio, prope vrbem in subsidio constitit. Venit & Areus cum mille Cretensibus & expeditissimis Spartanorum. Hi vniuersi cum Gallis congressi, magnam inter eos trepidationem fecerunt. Pyrrhus autē magno cum clamore iuxta Cylarabin in vrbem ingressus, vt Galli clamorem reddiderunt: non ferocem eum, neque audacium, sed turbatorum & laborantium ratus, celerius equitatum, qui ante ipsum ibat, impulit, difficulter admodum se ex cloacis, quarum vrbs plena est, expedientem, periclitantemq;. Hac in nocturna pugna magna erat & eorum quæ agerentur, & quæ duces suis mandarent, incertitudo: circum angiporta vagabantur passim atque errabant: neque istis in tenebris, confuso clamore, & angustia loci quicquam opera ducum pręstare poterat, itaque vtrinque ociosi diem exspectabant. Vt illuxit, Pyrrhum & Aspis armorum plena hostilium perturbauit: & inter multa, quæ in foro suspensa sunt, monumenta lupum æneum taurumque ita fictos, vt imitarentur pugnam inituros, conspiciens perterritus est. Recordabatur enim secum antiqui oraculi, quod eo in loco mortem ipsi fato destinatam prædixerat, vbi lupū vidisset cum tauro certantem. Id vero monumentum casus per antiqui apud se exstare Argiui dicunt, Danao enim cum primum Argolicam regionem attingeret, ac iuxta Pyramia Thyreatici agri ad Argos iret, lupum cum tauro cōgressum visum fuisse: cumq; is lupi omen ad se (quia more lupi peregrinos adoriretur) pertinere ratus finem certaminis exspectasset, lupusque victor

Pyrrhus Argos intrat, ibiq; perit.

31

ctor discessisset: tum votis Apollini Lycio (lycum Græci lũcum dicunt) factis aggressum ad rem propositam, & Gelanore, qui tunc Argis regnabat, per factionem expulso regnum obtinuisse. Enimuero hoc aspectu, & sinistro omniũ, quæ sperauerat, successu consternatus, recedere decreuit: & quia portæ angustiam sibi incommodam metuebat, misit ad Helenum filium, quem cum magna exercitus parte extra vrbem reliquerat, mandauitq; ei vt muri parte subrueret, perq; ruinam suos fugientes reciperet, & si hostes vrgerent, tueretur. Eo autem, qui missus erat, præ festinatione & tumultu nihil perspicue renunciante, & errore insuper accidente, Helenus cum reliquis elephantis & militum optimo quoq; per portam ad ferendum patri auxilium contendit. Iam retro cedere Pyrrhus cœperat: & quãdiu forũ ei abeundi simul & pugnandi spaciũ præbebat, cõuersus in persequẽtes se defendebat. Postquam vero è foro in angiportũ quod ad portam pertinet, cõpulsus, suos auxilio venientes contra se venire vidit, in eosq; incidit; clamantẽ, vt retro cederent, partim nõ exaudierunt, partim ꝓpter eos, qui à tergo apud portam instabant, non potuerunt gradum referre. Nam & maximus Elephantorum in porta ipsa in latus collapsus: atque infrendens dentibus exercitum prohibebat: & alius eorum qui ante fuerant ingressi, Nico nomine, delapsum propter vulnera rectorem requirens, ac per aduersos sese inferens, hostes pariter & amicos proruebat: donec inuentum cadauer proboscide sustulit, dentibusque imposuit, atq; ita furenti similis reuertens obuios quosque euertit atque necauit. Sic itaq; coactis in vnum locum atque stipatis, nemini cuiquam sese mouendi facultas erat: sed tota multitudo, veluti vnum aliquod corpus compactum, varie in vtranque partem mouebatur varie inclinabatur, Paucis admodum cum hoste à fronte aut à tergo ingruente pugnandi copia fiebat, ipsi sese multis modis lædebãt: nam qui semel strinxisset gladium aut intentasset hastam, recondere aut ad se recipere nullo modo poterat, sed per proximum quenque exigebat: itaque mutuis cædibus peribant. Ibi Pyrrhus præsentem tempestatem cernens, apicem, qua galea ipsius insigniebatur, detractum amicorum cuidam tradidit: & equo suo fidens in persequentes hostes impetum dedit: vbi per thoracẽ hasta ictus, vulnere neq; lethali

Apollo Lycius.

Helenus Pyrrhi filius.

32

neq; magno, in eum qui sauciauerat sese cõuertit. Erat is Argiuus haud nobili genere ortus, sed mulierculæ pauperis & iam vetulæ filius. Ea de tecto, sicut & reliquæ mulieres, pugnam spectans, cum filium Pyrrho congressum cerneret, periculi magnitudine territa, vtraq; manu arreptam tegulam in Pyrrhum coniecit, quæ infra galeam capiti illapsa, vertebras ceruicis imæ cõminuit: itaque Pyrrhus, oborta ante oculos caligine, manib. habenas dimisit, ipseq; ad Licymnij sacrarium decidit, plerisque ignot⁹. Zopyrus vero quidam, vnus de ijs, qui sub Antigono militauerant, cumque eo duo vel tres alij accurrentes, cum quis esset agnouissent, ad fores quasdam attraxerunt, iam ab ictu vires colligentem. Et Zopyrus gladio Illyrico stricto caput ei præcisurus, Pyrrho terribilem ei vultum obuertente ita cõsternatus est, vt trepidans totus manibusque tremens, nõ recta ceruicẽ ipsam amputarit, sed iuxta os & mentum collo secato, tarde & ægre caput auellerit. Iam & ad plures id factum emanauerat: & Alcyoneus citato equo accurrens, caput sibi cognoscendæ rei causa præberi postulabat. Acceptum ad patrem Antigonum statim detulit, & apud eũ cum amicis tum sedentẽ proiecit. Antigonus vt vidit, filiũ sceptro percussum abegit, barbarum & scelere contaminatum dicens: ipse Demetrij patris, auiq; Antigoni (quæ domestica habebat cõmutatæ fortunæ exempla) recordatus, chlamyde oculis obducta fleuit. Caput ẽt & corpus Pyrrhi honeste ornatũ cremauit. Postea cum Alcyoneus in Helenum incidisset abiectum, & vili palliolo amictũ, cumque humaniter cõpellatum ad partẽ adduceret: Hoc, inquit Antigonus, quam prius tuum factũ, fili, melius habet: quanquam id quoque non satis recte actum est, ꝙ vestitum ei hunc non detraxisti, qui nobis, qui vicisse iudicamur, maiori est dedecori, quã ei qui fert. Porro aũt Helenum amice acceptum, ornatumqu in Epirum remisit: atq; castris Pyrrhi, omnibusq; copijs in suam redactis potestatem, eius amicis humanum se benignumq; præbuit.

Pyrrhi interitus.

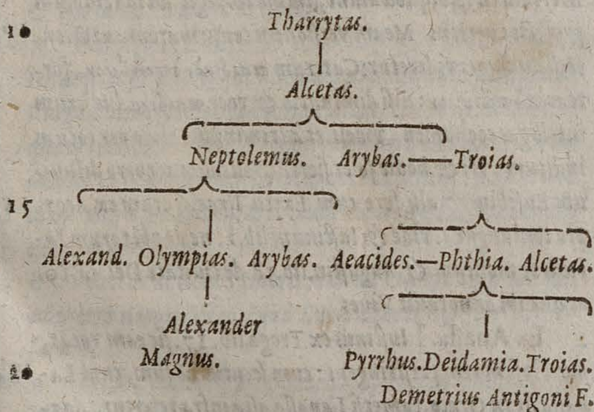
Antigoni humanitas.

IN PYRRHVM ANNOTATIONES.

Pyrrhus rex Epiri bello maxime contra Romanos gesto nobilitatus est: quod anno ab V. C. CCCCLXXII. *incœ-*

incœpisse, rationes annalium produnt. Aequalis fuit Antigoni & eius filij Demetrij Poliorcetæ regum Macedoniæ. Vide Gellium libr. 17. capit. vlt. Eius nos genealogiam ex optimis scriptoribus collectam in gratiam lectoris proponendam duximus.

PYRRHI GENEALOGIA, ET REGUM EPIRI SUCCESSIO.

EXPLICATIO.

Tharrytam Plutarchus quem vocat, is Pausaniæ in Atticis legitur Tharypus: fuitq; (vt ibidem traditur) à Pyrrho Achillis filio decimusquintus. Genus deduxit à filio Pyrrhi & Andromaches Pielo, (qui apud Iustin. lib. 17. Piales dicitur) qui medio natu inter duos fratres fuit. Arybas Aeacidæ pater, alijs Arybbas, Pausaniæ & Diodoro Siculo Ἀρύμβας, Arymbas dicitur. Filius eius Alcetas post patris Æacidæ mortem rex ab Epirotis delectus, cum crudeliter regnaret, ab ijs vna cum liberis est occisus. Pausan. Phthia mater Pyrrhi, filia fuit Menonis Thessali, de quo Plutarch. in Phocione, bellum Lamiacum describens. Alexander Olympiadis frater, rex

Molossorum, in Brutijs bellum gerens perijt. Liu. lib. 8. Strabo lib. 5. Iustinus, Oriosius, alij.

Pyrrhus multas habuit vxores: vt Antigonam Philippi & Berenices filiam, ex qua Ptolemæum genuit, de cuius interitu Plutarchus meminit. Ex Lanassa Alexandrum sustulit, Agathoclis Siculi filia: ex Bircenna Illyrici regis filia Helenum.

1 Condito apud Dodonam templo.] ἑισαμένους. *Aretinus in ipso, quod aiunt, limine impegit, ad id templum profectos vertens. Meam versionem confirmarem autoritate, si dubia res videretur; Cæterum* παιδικὸν ἐπώνυμον, *forte erat* ἐπώνυμον: *nisi diminutio & voce* παιδικὰ *ludicrum intelligas cognomen, videlicet à criminum colore per iocum inditum: vti & hodie solet fieri. Deucalionis porro diluuium Eusebius & alij fere cum Exitu Israelitarum ex Aegypto coniungunt. vide & Iustinum lib. 2. ne de poetarum fabulis te moneam. & Augustin. lib. 18. de ciuitate Dei. ca. 10. ac quæ ibi annotauit Viues*

2 Ex Anassa.] *Iustinus ex Trogo lib. 17. sic eam vocat, hanc ipsam rem perstringens: eum secutus nō sum, cum Lanassa sit in Græco, tametsi Lanassa alia infra refertur, Agathoclis filia: & non semel ita legitur, sed cognomines fuisse duas eo tempore & statu fœminas, mirum non est.*

3 Bello Lamiaco.] *Describit hoc Diodor. lib. 18. & quidem equitum ducem fuisse Menonem hunc scribit: quod & apud Plutarchum est in Phocione, in eadem historia.*

4 Casandrum Æacidæ inimicum.] *Quod Olympiadem in bello contra Aridæum & Macedonas adiuuisset Aeacides. Pausan. Atticis.*

5 Vultu regio quidem.] *In maiestate vultus, qualis in rege requiritur, & dignitas venerabilis, & terribilis grauitas consideratur: hoc posterius priore plenius habuisse Pyrrhum ait Plutar. Nam interpres inscite moderati principis memi-*

meminit. De dentibus eius miror Pliniũ, cum simile de Prusia Bithyno cõmemoret, non meminisse, cum duobus locis de pollice pedis referat, lib. 7. cap. 2. & cap. 4. lib. 28.

6 Ad Ipsum prœlio.] *Aretinus Hypsum scripsit, imperite. Est enim etiam apud Appianum in Syriaco* Ἴψος, *Ipsus: & Phrygiæ vrbs indicatur. Loquuntur autem de nobili illa pugna, in qua Antigonus Demetrij pater succubuit: de qua & Plutarchus in Demetrio, & Iustinus sub exitum lib. 15 & Appianus, eo quem dixit loco.* Pugna ad Ipsum.

7 Polysperchontem.] Πολυσπέρχων *nobilis fuit inter amicos & duces, qui Alexandrum Magnum secuti sunt. Vulgo Latine fere Polypercon scribitur, etiam apud Curtiũ: quam recte, non video. Polysperchontem quidẽ omnes Græci dicunt, nisi vbi librarij scripturam mutarunt: sicut etiam in apophthegmatis Plutarchi cum idem refertur, mendosum est.* Πολυπέρχης

8 Fratres acuto.] *Imprecatio est Oedipi in filios sibi ex matre natos: exstat apud Euripidem initio fere Phœnissarum.*

9 Nisæo equo.] *Aretinus equi epitheton omisit, vt & alia quædam hinc inde, quæ (opinor) non intelligens quærendi maluit labore supersedere. Nisæa regio est Parthyenes, haud procul Caspijs mõntibus: ea equos præstãtissimos, maximosq; aluit, quibus reges ipsi vterẽtur. Patet hoc ex Strabonis li. 11. Plin. 6. 25. Explicauit etiam in suo Lexico Varinus ex Eustathii in Bœotiam Homeri commentariis. Cæterum Berœam vnico e scribo: & Stephanus & alii, atq; etiam noui Testamenti codices pleriq; boni habent, Actorum 17. demto Complutensi. Sed hæc alibi: vt de Nisæi equi varia scriptura.* Nisæi equi.

10 Thesseram petere.] σύνθημα προστρέχοντας αἰτεῖν. *hoc quid sit non plane intelligo. Equidem nihil minus quam pugnam tum milites Demetrii postulabant. Videturq; esse*

mendum, ac legendū, συνθήκας aut certe σύνθημα hic idem significare. vt sit sensus: Milites ad Demetrium accurētes, poposcerunt, vt cum Pyrrho pacem fœdusq; iungeret.

11 Ad Edessam castrametati.] *Aretinus eum ab Lysimacho ibi superatum vertit sed Græca aliter sonant. Et quidem citra prœlium erat potitus Macedonia Pyrrhus: eodem autem modo, nimirum nulla commissa pugna amisisse Plutarchus docet.*

12 Exemplo Achillis.] *lib. α. Iliad. 491, cum iratus ob ereptam Chryseidem bello & armis abstineret, ociosusq; in tentorio suo desideret. Mox:*

δημαγω-γεῖν.

Improbitatem oratorum.] *δημαγωγῶν sic ij dicuntur, qui in repub. versantur & orationibus suis populū mouent, qui quasi regnum in populo orando & suadendo dissuadendove obtinent. Et hoc esse δημαγωγεῖν cum aliâs, tum ex Plut. Theseo patet, vbi de Mnestheo loquitur autor. Sed de hoc vocabulo satis apud Themistoclem.*

13 Orationem conficere omnia.] *Locus Euripidis est in Phœnissis. Cineas autem scribo, Græcos sequens, vt Plutarchum, Strabonem (apud quem ipsum etiam κινέας in fine septimi nominatur) & Suidam. Vulgo enim fere per y scribunt hodie.*

14 Quam Agathocles.] *Apud Iustinum hæc historia est libr. 22. & Apud Diodorum disertius descripta, libr. 20, Mox:*

Quotidiano potu.] *κώθωνα, festiuitatem Aretinus vertit non admodum festiue. quid esset κώθων, vel ex Lycurgo Plutarchi intellexisset & dicta Dionysii tyranni in Philippum, apud eundem in Timoleonte.*

15 Multis hippagogis.] *Alii hippagines vocant, Liuius lib. 44. hippagogas Græco vocabulo, eas naues quæ transfretandis equis præcipue seruiunt.*

16 Ab alto irruerent.) *πλαγίως est in Græco, idq; secu-*

tus

tus est interpres. Sed πελαγίου esse legendum, ex sequentibus non est obscurum.

17 Postquam Læuinum.] In Græco est mendum vbique ἀλβῖνος pro λαιβῖνος: oscitantia librarij, cui multas id genus corruptelas debemus. Inde:

Trans fluuium Sirim.] Lyrim apud Florum legitur, in huius belli descriptione 1.18. vitio librarij. Sirim autē Plinius etiam fluuium apud Heracleam agnoscit, 3.11. esseque eum fluuium nauigabilem, Strabo addit lib. 6. Diodorus Siculus lib. 12. eiusdem fluuij meminit, de condita à Tarentinis Heraclea referens. meminit etiam Stephanus. Flori locus.

18 Frentanus natione.] Ferentaneæ turmæ præfectus dicitur Floro, & quidem haud scio, eosdemne dixerint Frentanos & Ferentanos. Paulo post vbi est Dexous, Aretinus Δέξιος legit, Dextrum vertit.

19 Et cæcitatem.] Iste Appius Claudius luminibus captus traditur propter dimotam statu suo Herculis colendi & Potitiorum institutionem: Liuius libr. 9. Simulatam ab eo cæcitatem vitandæ curiæ causa Diodor. lib. 20. scribit. Orationis eius, qua pacem cum Pyrrho dissuasit, Cicero etiam de Senectute meminit, & alij.

20 Ptolemæum Ceraunum]. Is occiso Seleuco Magno, Antiochi patre, qui Lysimacho victo Macedoniam occuparat, regno Macedoniæ potitus est. Filius fuit Ptolemæi Soteris & Eurydices Antipatro natæ. Inde cum Gallis pugna congredi ausus, ab ijs est cum exercitu cæsus. Appian. ad finem Syriaci. Paus. in Atticis. de bello Gallico hoc, vide omnino Iustinum lib. 24.

21 Mamertini.] Hi qui fuerint, vtq; Messana potiti, leges apud Polybium, post præfationem statim lib. primi. Mamers lingua Oscorum fuit Mars. Inde nomen ijs factum, qui oraculi iussu ex Samnio patria sua expulsi, cum circa Tauromenium Siciliæ consedissent, Messanensibus auxilio profecti,

vnà cum ijs vrbem occuparunt: & à Marte, qui sorte ex reliquis dijs obtigerat eis, Mamertinorum nomen sibi fecerunt Sex. Pompeius lib. II ex Alphij lib. I. de bello Carthag. Videndus & Strabo lib. 7.

22 Thenonem & Sostratum.] *Suidas nescio quo autore, Θώνωνα φρούραρχον, Σωσίστρατον κρατοῦντα τῆς πόλεως appellat, Thononē præsidij vel excubiarum præfectum, & Sosistratum vrbis principem.*

23 Et apud fauces, quæ Græcis Stena.] *Omisit hoc Aretinus: videtur fauces, quæ sunt ad Antigoneam in Epiri ingressu, dicere: quæ Stena Græcis vocabantur. vide Liuium sub initium lib. 32. Porro hanc eandem historiam eleganter persequitur in Atticis, haud longe ab initio, Pausanias: atque ibidem de morte Pyrrhi refert.*

24 Itonidis Mineruæ.] *Meminerunt huius cum alij tum Appollonius ά ἀργον. & Scholiastes ibi docet, ab Itonia seu Itone Thessalica vrbe dictam, cultam etiam Coroneæ in Bœotia fuisse, Mineruam ἰτωνίαν, Itoniam vocat Polybius lib. 4. quo item ex loco apparet, in Bœotia eius templum fuisse: quod idem est in Agesilao Plutarchi, eius fanum haud procul Coronea abfuisse. De Aegis dixi apud Stephanum.*

25 Rebus ad hunc modum stabilitis.] οὕτω δὲ τῶν πραγμάτων, &c. *Aretinus οὔπω videtur legisse: Nondum satis firmis rebus, &c. idque vero est propius.*

26 Fortasse aliquis te superior existet.] *Hanc totam periodum omisit haud scio an propter obscuritatem. Certe diuinaui, cum quid sit τὼ καρτῶν, non satis assequar. suspicari liceat τὼ pro τοῦ Doricè positum, & scriptum fuisse, ἔσεται καὶ τὼ κάῤῥων ἄλλος, aut forte pro σὼ est à librario substitutum τὼ. κάῤῥων Doricum est pro κρείττων, etiam in Lycurgi choris.* Mox:

Gorthyniis in Creta.] *Noster Corcyræis: quod si κυρήνοι fuisset, scio potuisse ad Corcyræos aliqua ratione torque-*

torqueri, quod alias ostendam. Sed tamen neque κοχκυραίοις *legitur sed* γρτωυίοις, *&* ἐν κρήτῃ *perspicue est additum, vt negligentiam mirer. Inde:*

Longitudo octo iugerum.] *Sesquistadium Aretinus vertit: quod locum habere potuit, si nouem iugera scripsisset Plutarchus: iugerum enim hic non quale in agricultra, sed Geomotricum intelligo, quod est sextans stadij. Vide quæ in Paulum ea de re annotauimus. Stadia autem receptis minora videtur Plutarchus interdum ponere, vt in Mario de Crimbrica acie, quod obseruandum duco Paulo post raritatem materiæ* χαυνότητα, *recentiam operis vertit.*

27 Nugas has esse.] πυλαϊκῆς ὀχλαγωγίας. *Quid sit* πυλαϊκὸν, *fateor mihi non satis constare. Apud portas ociosos homines conuenire nugandi & garriendi causa consueuisse, notum. & adhuc vsitatum est. Inde* πυλαϊκὴν ὀχλαγωγίαν *arbitror dici inanes & vulgares fabulas* tantarlin/ *quibus rudes & inepti homines ocioque abutentes delectentur atque teneantur. Statim.*

Optimum ad augurium.] *Versus est, quo Hector Polydamantem auguria occinentem reijcit apud Homerum Iliad.* μ. *243. Eodem vsus est simili etiam ratione Epaminondas, prœlium Leuctricum dissuadentibus ob auguria nonnullis initurus. Diodorus Siculus libr. 15. Pyrrhus suum nomen pro patriæ nomine posuit.*

28 Alii suffecti sunt.] αὐτοὺς ἐπὶ τὴν μάχην. *Pro* αὐτοὺς, *nisi* ἄλλους *legas, non constabit locus, aut* αὐτοὺς *legendum, vt ad eos, qui recens venerant, referatur.*

29 Iecinoribus mutilis.] ἀλόβων. *Contrarium Plutarcho dixit Aretinus, sacris rite peractis cum notissimum sit, ἀ esse* στερητικὸν μόριον, λόβους *autem iecinoris quasi auriculas aut appendices prominentes. Mox:*

Ex vrbe Aptera.] *Et hoc omisit. Aptera fœm. gener. vrbs est Cretæ, apud Strabonem lib. 10. Stephanumque. Apud*

Plinium 4.12. Apteron legitur.

30 Naupliam.] *Antiquum Argolicæ regionis versus Laconicam oppidum. Vide Pausan. ad finem secundi. Paulo post:*

Lambere cruorem suum.] περιλιχμώμεναι τὸν αὐτῶν φόνον. *Aretinus omisit.* φόνος, *præter cædem, etiam cruorem in cæde effusum & aliquando locum cædis significat. Græci Grammatici. Hic cruorem, vt apud Homerum:*

ἄκρον ἐρευγόμενος φόνον αἵματος. ——

Et apud Sophoclem Trachinijs, de veneno suo Deianira:

Νέσσου φθίνοντος ἐκ φόνων ἀνειλόμην.

Cæterum vbi est, λυκείου προφήτης ἀπολλωνὶς *legi ego* λυκίου ἀπόλλωνος. *Causa ex mox sequentibus patet. Nisi quis contendat, vati nomen Apollonidis fuisse: & per Lycium nomen Apollinis innui: quod non puto esse necessarium.*

31 Cylarabin.] *Gymnasium est, minus trecentos ab vrbe Argis passus. Liuius lib. 34. Meminit & Pausan. in Argolicis vt & Apollinis Lycij & fabulæ istius, reliquorumq; hic nominatorum locorum.*

32 Hostes pariter & amicos.] *In Græco locus est mancus, sed sententia non valde impedita.*

PLVTARCHI MARIVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano, interprete.

1 *De nominib. Romanorum.*

CAII Marij tertium nomen non exstat: sicuti neque Q. Sertorij, eius qui Hispaniam obtinuit, neque L. Mummij, à quo Corinthus deleta est. Quod enim hic Achaicus dicitur, id à re gesta cognomentum ei est factum, sicut Africani Scipioni, & Macedonici Metello. Hoc argumento Posidonius potissimum refutari eos censet, qui tertium nomen Romanis proprium esse putant, Camillum verbi causa, Marcellum, Catonem:

nempe

nempe ea ratione effici ait, vt quibus duo tantum nomina essent, ij nomine vero carerent. Atqui id non sensit hac ratione simul & illud astrui, nullam mulierẽ habere nomen: quandoquidem inter genera ista nominum primum quod Posidonius proprie nomen Romanis esse arbitratur, nulli mulieri imponitur. De reliquis duobus nominum generibus, alterum commune est, à familia dictum, vt Pompeij, Mãlij, Cornelij, sicuti Heraclidarum apud Grecos & Pelopidarum, id est Herculis vel Pelopis posterorum. Alterum cognomentum, à natura, aut actione aliqua, aut corporis figura seu vitio ductum, vt Macrini, Torquati, Sullæ: qualia Græcis sunt, Mnemon à memoria, Grypus à naso adunco, Callinicus à victoria. Hac quidem de re disputandi multa argumenta inæqualitas consuetudinis suppeditat. Vultum autem Marij in marmorea effigie Rauennæ in Gallia expressum vidimus omnium austeritati & sæuiciæ, quæ de eo prædicantur, conuenientem. quippe fortis natura & bellicosus, magisque ad bellum quam ciuilem vitam eruditus, potentiam adeptus immodica ira ferebatur. Fertur neque didicisse literas Græcas, neque sermone Græco vlla in re seria vsus: ridiculum ratus ea discere, quorum magistri alijs seruirent. Post secundum etiam triumphum, cum in templi cuiusdam dedicatione Græca spectacula exhiberet, ingressum in theatrum, tantum consedisse, statimque rursus abiisse perhibent. Quare Plato Xenocrati philosopho moribus austerioribus prædito sępenumero solebat dicere, Rem diuinam, optime Xenocrates, fac Gratijs: ita si Marius persuaderi sibi passus fuisset, vti Græcis Musis & Gratijs sacrificaret, haud profecto turpissimam pulcerrimis rebus bello paceque à se gestis coronidem imposuisset, per iram, intempestiuamque ambitionem, cupiditatesque immedicabiles in crudelissimam & sæuissimam prouectus senectutem: quod in ipsis eius actis perspicietur. Natus perobscuris pauperibusque, & qui opere faciundo se alerent parentibus, patre C. Mario, matre Fulcinia, sero vrbem & vrbana studia vidit, ante in villa agri Aripinatis Cirræatone vitam ciuili quidem ista 2
& eleganti rudiorem, frugalem tamen, & antiquæ Romanorum educationi similem exegerat. Prima eius militia fuit contra Celtiberos, quo tempore Scipio Africanus

Facies Marii.

Marius Græcarum litterarum contemptor.

Genus Marii & patria.

Militia prima.

Numantiam

Numantiam obſedit:neque latuit imperatorem, fortitudi-
ne eum alijs iuuenibus præſtare, victusq; rationem, quam
luxu corruptis militibus inſtituerat Scipio, facilime eum
ferre:dicitur etiam hoſtem,inſpiciente imperatore cõgreſ-
ſus, ſtrauiſſe. Itaque & aliis honoribus eum Scipio ſibi de-
uinxit,& in cœna aliquando de ducibus ſermone oborto,
cuidam ſeu quod reuera dubitaret,ſeu blandiendi cauſa in-
terroganti, quemnam ipſo defuncto ſimilem eſſet ducem
populus Romanus habiturus: Marij humerum leuiter ma-
nu percutiens, Hunc fortaſſis, reſpondit. Ea in vtroque vis
erat naturæ, vt hic ſtatim in adoleſcentia ſua magnus vide-
ri,ille ex initio finem cognoſcere poſſet. Sane Marium hac
voce potiſſimum, tãquam diuino aliquo oraculo,erectum
in amplam ſpem ferũt,ad rempublicam ſe contuliſſe, ope-
raque vſum Cæcilij,Metelli,cuius à maioribus tradita iam
inde à puero vſus fuerat, clintela, Tribunum plebis crea-
tum fuiſſe. Rogationem in tribunatu ſua tulit de ferendis
ſuffragijs,quæ videbatur potentium in iudicijs vires immi-
nuere:itaque Cotta conſul ſenatui perſuaſit, vti legem im-
pugnarent, Mariumque ad rogationis eius rationem red-
dendam vocarent.Facto decreto,Marius in ſenatum venit:
neque vero id ei,quod iuueni qui recens nulla ſplẽdida oc-
caſione adiutus in rempublicam veniſſet, euenire conſen-
taneum erat,accidit,ſed eos ſibi ſumens tum ſpiritus,qui re
bus deinde ab ipſo geſtis digni eſſent. Cottæ niſi decretum
abrogaret,carcerem minatus eſt.Cum is ad Metellum con-
uerſus,ſententiam rogaſſet,& Metellus conſuli patrocina-
retur.Marius viatorem intro vocauit, ipſumq; Mettellum
in carcerem abduci iuſſit:hoc reliquos tribb. pl.inuocante,
neq; vllo auxilium ferente, ſenatus decretum reſcidit: Ma-
rius magna cum gloria ad populum egreſſus legem pertu-
lit.Videbatur itaq; is eſſe,qui neque metu flecti,neq; reue-
rentia cuiuſquam teneri ſe pateretur: ſed in gratiam populi
acriter contra ſenatum inſurgeret: quam tamen de ſeſe o-
pinionem mox alio facto extinxit. Legi enim promulgatæ
de diſtribuendo inter ciues frumento cum ſe acerrime op-
poſuiſſet,atq; viciſſet, æqualem ſibi apud patres & plebem
honorem parauit,creditusq; eſt neutri patri quicquam,niſi
è republica eſſet, gratificari. Poſt tribunatum, ædilitatem
curulem ambiit.Duę enim ſunt ædilitates,vna curulis,quę

& magi-

Scipionis de Mario teſtimonium.

Marij tribunatus plebis.

Ædilitatis petitio.

& magistratus nomen gerit, à sella curuli sic dicta: plebis altera, & inferior dignitate. Et curulibus ædilibus creatis, ita demum de plebeis suffragia ineuntur. Itaque Marius cum curulem se non obtinere palam cerneret, statim alteram
petijt: visusque audax esse, & contumax, hac quoque exci- 3
dit. Duas vero eodem die passus repulsas, quod nemini accidit alteri, nihil plane de animi sui elatione remisit. quin etiam paulo post præturam ambiuit, ac propemodum repulsus, postremo omnium loco prætor creatus, ambitus reus est factus. Maxime suspicionem mouit Cassij Sabaconis (qui sociorum Marij præcipuus erat) seruus intra cancellos conspectus, permixtus ijs qui suffragia ferebant. Cassius à iudicibus vocatus, se contracta ob æstum siti frigidam poposcisse, famulumque cum poculo septa intrasse, & aqua allata euestigio abijsse dixit: sed tamen à censoribus postea senatu motus est, siue ob falsi testimonij dictionem, siue ob intemperantiam mereri id creditus. C quoq; Herennius testis aduersus Marium adductus, patronum dicendi contra cli-
entem testimonij necessitate antiquitus recepta Romano- 4
rum lege liberari respondit: Marij parentes, ipsumque ab ineunte ætate Marium Herenniæ domus cliẽtes fuisse. Accipientibus hanc excusationem iudicibus ipse Marius contra dixit: se, cum magistratum primum occœpisset, clientelam exiuisse prætendens. Non erat hoc omnino verum: neque enim nisi curulis magistratus ius patronatus in eos, qui & ipsi & maiores ipsorũ clientes fuerunt, tollit. Enimuero primis diebus in iudicio cum male stetisset, expertusque esset difficiles iudices Marius, vltima inopinato absolutus est suffragijs æqualibus inuentis. In prætura mediocri laude parta, post hanc exteriorem Hispaniam pro prætore sortitus obtinuit. Fertur eam prouinciam, cum adhuc inhumanis viuẽtem moribus atq; belluinis accepisset, Hispanis etiamnum prædationes pulcerrimam omnium rem ducentib. à latrocinijs expurgasse. In Repub. autem versanti, cum neq; diuitiæ neq; facundia essent, quibus ea tempestate maxime populi studium, honoresq; inde parabantur: ipsam tamen elationem animi in eo, laborum assiduitatem, vitamque popularem ciuibus amplectentibus, ad honores & potentiam euadebat. Quomodo vxorem etiam ex illustri Cæsarum familia Iuliam nactus est: cuius fratre Cæsaris, qui postea

Prætura eius, & ambitus iudicium.

Vxor Marij.

postea summus Romanorum exstitit, natus est, Marium ipse quoque ob propinquitatem nonnihil imitans: vt in eius vita ostensum est. Mario præterea & temperantiæ & tolerantię testimonia perhibentur:&huius quidem indicium exstat. Varicibus enim magnis cum vtrunq; eius crus laboraret, deformitatem ægre ferens, medicum accersiuit, eique non ligatus crus alterum præbuit, ac nihil ipse motus, nullo edito gemitu, constanti vultu tacitus incredibiles secturę dolores pertulit:ad alterum vero transeunte medico non sustinuit: Remedium hoc non dignum esse inquiens,

Gesta Marij bello Iugurthino.

cuius causa tanti cruciatus tolerarentur. A Cæcilio inde Metello, cui consuli bellum in Africa contra Iugurtham mandatum fuerat, legatus abductus, magnas ibi res, & præclara certamina aggressus, Metelli gloriæ, id quod reliqui faciebant, augendæ, fauorique eius auxiliando studendum sibi nequaquam existimauit: neque à Metello se legatum, sed à fortuna in commodissimā occasionem, maximorumque facinorum theatrum introductum iudicans, omnia virtutis opera exercuit. cumque bellum multa difficilia secum ferat, neq; magnum vllum subterfugiendo laborem, neq; paruum se indignum ducēdo, & æquales quidem consilio, vtiliumque rerum prouidentia superando, cum militibus frugaliter & laborum tolerantia certando, multam sibi ciuium beneuolentiam conciliauit. Omnino enim laboris hoc solatium homines habent, si quem alium sponte eundem perferre laborem conspiciant: ita enim necessitas videtur sublata. Romanis vero iucundissimum est spectaculum

Ducis exemplum.

dux in oculis militum eodem pane vescens, aut in vili toro quiescens, aut in fossa vel aggere faciendo operam communem præstans non enim eos perinde duces in oculis ferunt, qui honorem aut pecuniam largiuntur, atque hos, qui laboris periculorumque in sese partem recipiunt: magisque amant laborum societatem eos ineuntes, quam ocio indulgentes. His omnibus Marius milites sibi deuinciens, nomine suo & gloria celeriter Africam impleuit, & Romam: scribebant enim suis domum milites, nullum belli contra Iugurtham finem futūrum, nisi C. Marius consul crearetur. Hæc Metellum haud obscure molestia afficiebant: præsertim vero Turpilij casus. Erat is Turpilius paternus Metelli hospes, & sub eo tum dux sociorum militabat.

bello Iugurthino Vaccam vrbem magnam præsidio tenens dum oppidanis, quos nullo maleficio vexabat, sed humaniter ijs ac benigne vtebatur, incautus fidit, in manus hostium peruenit. ab oppidanis tamen Iugurtha recepto deprecantibus pro eo, saluus dimissus fuit. Huic proditionis accusato Marius in iudicio præsens grauem se præbuit, multisque contra eum irritatis effecit, vt damnare eum & capitali supplicio afficere coactus fuerit Metellus. paulo post falso crimine oppressum Turpilium apparuit: cumque alij Metello rem grauiter ferenti socios se doloris præberent, Marius præ gaudio sibi hoc facinus vindicare, ac vbique iactare non erubuit, diras se vltrices contra Metellũ propter cædem hospitis excitauisse. Apertæ post hæc fuerunt inimicitiæ: feruntque præsenti aliquando Mario Metellum veluti per contumeliam dixisse: Tu ergo, bone vir, relinquis nos, domumque ad petitionem consulatus contendis, non enim satis tibi erit collega hoc meo filio (erat is adhuc adolescentulus) consulatum gerere. Proinde Marium commeatum petentem diu remoratus, tandem residuis adhuc ante comitia consularia duodecim diebus dimisit. Marius à castris ad Mare Vticam duobus diebus, vnaque nocte confecto ingẽti itinere perrexit, ibiq; antequã soluere t sacris operatus est. Ferunt ei aruspicẽ dixisse, incredibiles omnique spe meliores ei successus portendi. His fretus soluit, & quatriduo superato mari secũdi venti auxilio, Romã venit: Hic & exspectatus eius populo fuit cõspectus & ad multitudinẽ à tribuno plebis quodã productus, multa Metellum calumniatus, consulatum petijt, promittens se aut viuum Iugurthã, aut mortuum in potestatem P.R. redacturũ, Magno cõsensu consul creatus, confestim delectũ contra leges & consuetudinem instituit: multis pauperib. atque seruis scriptis: cum priores duces hos non admisissent, sed arma, vt rem iuxta alijs præclaram, eo honore dignis tantum dedissent, bona eorum pignoris loco esse arbitrati. Non tamen hoc caput fuit reprehensionum, in quas incurrit Marius: sed ferocia eius dicta, quæ superbe & contumeliose fundebat, nobilib. dolorem adferebant. Consulatum suum spolia de mollicie nobilium & diuitum se habere: se vulnerib. suis, non mortuorum monumentis, aut alienis imaginibus sese ad populum iactare: sæpe etiã duces, qui eo bello in Africa

Turpilius falso proditionis damnatus.

Marii in Metellum iniuria.

Vt Romam profectus, consulatum obtinuerit.

rem

rem infeliciter gesserant, Bestiam & Albinum, nobiles viros, sed imbelles, & ob imperitiam rei bellicæ cladem passos, nominatim perstringens, ex adstātibus quærebat, Nonne existimarent horum maiores optaturos Marij potius similes, quam quales reliquissent, posteros? cum ne ipsi quidem nobilitate generis, sed virtute & præclaris facinorib. gloriam essent adepti. Hæc ille neque vana iactabat, neque arrogantia, aut inani exercendi odia contra potentiores studio impulsus: sed populus senatus ignominia, orationisque fastu gaudens, subinde animum eius elatum iam ante immodice augebat, incitabatque, vt sibi gratificans optimatibus non parceret. Postquam in Africam traiecit. Metellus inuidiæ cedens, impenseque dolens quod bello iam à se confecto, eoque tantum restante, vt corpore Iugurthæ potiretur, Marius malam ipsi gratiam referendo auctus adesset ad præripiendam rei gestæ coronam atque intercipiendum tirumphum: congredi cum ipso non sustinuit, sed alio concessit: Rutilius Metelli legatus Mario exercitum tradit, Et quidem in fine Marium vltio diuinitus consecuta est: nam Sylla ei gloriam rei gestæ perinde atque ipse Metello, eripuit: quo modo id sit actum, paucis narrabo, cum singula sim in historia Syllæ persecutus. Bocchus rex Mauritaniæ socer erat Iugurthæ. Huic bellum gerenti nihil admodum opitulatus erat, infidelitatem eius causatus, & incrementa timens: fugientem, ac vagantem, necessitateque eo compulsum, vt in socero vltimam spem reponeret, ideoque ad se profectum, magis verecundia supplicis, quam fauore motus recepit, secumque habuit, Palam inde Mario se excusare, & Iugurtham se non deditutum ei libere scribere: occulte proditionem contra hunc componere, & ad se vocare L. Syllam Marij tum quæstorem, vt à quo isto in bello beneficiorum aliquid accepisset. Vbi Sylla fidem habens promisso venit Bocchus sententiam mutare, mutare institutum multosq; dies ancipiti deliberatione teneri, traderetne Iugurtham, an Syllam quoque detineret. tandem proditionem primo cogitatam, ratam habuit, Syllæque Iugurtham viuum tradidit. Hoc primum fuit grauis istius & implacabilis inter Syllam & Marium dissidij initium, quod parū abfuit quin Romam euerteret. Multi enim inuidia Marij adducti, Syllæ Iugurtham captum adscribebant: & ipse Sylla tra-

Sylla Iugurtha capto, Marii gloriæ officit.

Syllæ ſigillum.

la traditum ſibi à Boccho Iugurtham in annulum ſuum in-
ſculpſit,eoq; ſigillo ſemper eſt vſus:ambitioſum hominem,
& ſocij gloriæ impatientem ,contentioſumq; irritans Ma-
rium eius inimicorum præcipue inſtinctu:qui vt populi ad-
mirationem ſtudiaq; in Marium tollerent, Metello primas
maximasque belli eius laudes, Syllæ finem adſcribebant.
Hanc inuidiam, odiaq; in Marium & calumnias ſtatim de-
leuit periculum ab occidente Italiæ imminens. Nam vbi 6
primum magno duce opus eſſe conſtitit, & aliquẽ vrbs cir-
cumſpexit, quo veluti rectore vſa belli hanc tempeſtatem
effugeret: nemo quiſquam eorum qui generis freti nobili-
tate, aut diuitijs conſulatum petebant, habuit rationem,
ſed Marium abſentem vno ore omnes conſulẽ deſignarunt.
Etenim ſimul & Iugurtham captum eſſe, renũciatum fuit.
& de Teutonis atque Cimbris rumores allati tanta multi-
tudine tantoq; robore aduentantibus, vt fidem primo non
inuenerint, poſt rei grauitate minores apparuerint. Quip-
pe hominum armatorum & bellicoſorum C C.C. millia e-
rant: mulierum & liberorum eos numerus longe amplior
comitari ferebatur. Agrum qui eam multitudinem aleret,
vrbesq; quas habitarent petebant, ſicuti ante Gallos audie-
rant optimam Italiæ regionem Etruſcis ademtã obtinuiſ-
ſe. Ipſi quidem quia & nulla cum alijs cõmercia habebant,
& lõgiſſimo itinere adueniebant, quinam homines eſſent,
aut vnde terrarum profecti nubium inſtar in Italiã & Gal-
liam decubuiſſent, ignorabatur. Maxime tamen cõiectura
erat, Germanorum eſſe nationes eorum qui ad ſeptentrio-
nalem Oceanum pertinent: ſumta ex magnitudine corpo-
rum, vultu terribili, & quia latrones Germani Cimbros di-
cunt, coniectura. Alij Germaniam, nimirum regionem am-
pliſſimam, ab exteriori mari & partibus ad ſeptentrionem
vergentibus ad ortum ſolis iuxta Mæotidem plaudem refle-
cti, atque ibi Scythiam Ponticam contingere dicunt: inde
gentes eas inter ſe permiſceri. Hos non vno omnes impetu
neque continenter, ſed quotannis verno tempore ſedibus
ſuis exire, atq; ſemper ad vlteriora progredi: hoc modo per
multum tempus illos per continentem armis vagatos: ita-
que etſi multa ſint peculiaria adepti nomina, tamen Ger-
manoſcythas eum exercitum vocari. Quidam Cimmerios,
primum à priſcis Græcis cognitos, non magnam mortaliũ

Bellum in Cimbricum & Teutonicum

De Cimbris & Cimmeriis.

portionem, sed exsules quosdam aut factionem Scythicam vi domo pulsam in Asiam à Mæotide transiuisse autumant, duce Lygdamide. Horum maximam & bellicosissimam partem in extremis ad mare exterius partibus sedes posuisse loco vmbroso & syluestri, solisque radijs plane inaccesso propter densitatem nemorum, quæ vsque ad Hercyniam syluam introrsum pertingant: polum porro septentrionalem haud multum ab eo cœli puncto, quod directe eorum vertici imminet, abesse: itaq; diem integram anni medietatem reliquum noctem occupare: inde occasionem Homericæ in Necyia de Cimmerijs fabulæ pbitam. Hos ergo affirmant Cimmerios ab initio, tunc Cimbros (neque hoc à vitæ instituto) dictos, tum in Italiã irrupisse. Verum hæc quidẽ coniectura magis quam certo narratur. Multitudinẽ sane non inferiorem, sed ampliorem rumore fuisse traditum est. Ferociam eorum & audaciam sustinere poterat nemo, inque pugnis manuum vi & celeritate equis similes erant: neque quisquam eorum impetum subsistere valebat. Ad quos veniebant in itinere, eorum bona agebant atque ferebant. Romanos autem multos duces cum magnis exercitibus Galliæ transalpinæ præfectos deleuerant: quorum turpibus maxime prœlijs incitati, cum obuios quosq; vicissent, & magnam vim bonorum parassent, statuerunt non nisi Roma euersa, Italiaq; vastata sedes sibi locare. Hæc cum ad Romanos afferentur, Marium crebro ad gerendum bellum vocabant: & consulem iterum crearunt: quantumuis lex prohiberet, ne vel absens quisquam, vel iterũ cõsul non interiecto eo, quod erat legib. definitum, temporis spacio fieret. Verum ea tempestate populus eos, qui legem obtenderent, comitijs expulit: non tunc primum legem eam vtilitati cedere sentiens, neque causam præsentem illa minus idoneam, ob quam Scipio contra leges consul erat factus: non metu amittendæ patriæ, sed Carthaginis cupiditate potiundæ impellente. Hoc facto decreto, Marius ex Africa cum exercitu transuectus, ipsis Kalendis Ianuarijs (quod initium anni Romanis est) & consulatum occœpit, & triumphum duxit, Iugurtham captiuum incredibile Romanis spectaculum exhibens, quo viuo victoriam de hostibus nemo ne sperasset quidem: adeo ad omnẽ fortunam se accommodare callidus, astutiæ magnę admixtam ferociam habebat.

Marius legibus solutus.

Marij de Iugurtha triũphus.

bat.

bat. Verum in triumpho inductus Iugurtha, de potestate rationis exijt: ac post in carcerem coniectus, cum quidam vi ei tunicam eriperent, quidam auream inaurem reuellere contendentes, simul auriculam auulsissent, nudus in barathrũ detrusus est: ibi perturbatus plane, vultu in risum verso, Hercules, inquit, quam frigidum nobis est balneum: sex totos inde dies cum fame colluctatus, & vsq; ad extremam horam cupiditate vitæ suspensus, dignas tandẽ flagitijs suis pœnas dedit. In triumpho præterea illata narrant auri ter mille, ac septem pondo, argenti nõ signati pondo quinq; millia, ꝍ CCXXV. signati CCLXXXVII. millia denarium. A triumpho senatum in Capitolium vocauit: & siue imprudens, siue fortuna in ciuilibus vtens, triumphali habitu in senatum ipse venit: mox vero senatum id ægre ferre sentiens discessit, prætextamq; indutus redijt. Proficiscens autem ad bellum, milites magnis laboribus exercuit, cursibus varijs & longis itineribus fatigans, cogensq; ipsos impedimenta sua ferre, & sine lixis atque calonibus ad victum necessaria parare. Inde tractum, vt laboriosi, & qui taciti imperata prompte facerent, muli Mariani dicerentur. Quidam adagij eius aliam rationem afferunt. Scipioni Numantiam obsidenti cupiditatem incessisse non arma modo & equos, sed mulos etiã & carros suorum inspiciendi, quomodo singuli ea omnia parassent atque adornassent, adductum fuisse a Mario equum ab ipso optime nutritum, & mulum cæteris & habitiorẽ multo, & cicuritate atq; robore pstantẽ, imperatorem Marij iumentis oblectatum, sæpe eorum meminisse: inde ortum vt q. per cauillum ob laborum adsiduitatem & tolerantiam laudaretur, Marianus mulus appellaretur. Marij autem magna fortuna factum videtur, quod barbaris impetu eorum æstus marini in morem recipcante prius in Hispaniam conuersis, spacium ipse nactus est interim & exercendi milites & animos eorum confirmandi, & (quod erat summum) se, qualis esset, ipsis ad cognoscendum, proponendi. Nam austeritatẽ eius in imperio, inq; supplicijs imponẽdis inexorabilẽ seueritatẽ, ad nihil peccandum neq; mandata detrectandum adsuefactis, & iustã, & salutarẽ apparuit esse: animiq; vehemẽtia, vocis duricies, sæuicia vultus paulatim familiaris militib. ita facta est, vt non sibi ea, sed hostibus terrori esse censerent. Præcipue autem iudi-

Marius vt milites laboribus durauerit.

ciorum rectitudo militibus placuit: cuius hoc exemplum recitatur. C. Lusius, Marij sorore natus, tribunus militum
9 sub ipso erat: vir cætera non malus, nisi amore adolescentulorum formosorũ vinci se passus fuisset. Amabat quendã

Iustitia eius.

eorum, quos sub se habebat, adolescentum, nomine Trebonium, & sæpe pudicitiam eius tentarat. quod cum frustra esset, tandem noctu misso apparitore ad se vocauit: venienti (neque enim vocato non venire licebat) in tentoriumq; ad se adducto vim facere conatus, gladio est ab eo cæsus. Actũ est hoc Mario absente: reuersus Trebonium causam dicere iussit. Multis accusantibus: nemine patrocinante, audacter ipse Trebonius rem exposuit, testesque habuit, qui eum sæpe à Lusio tentatum, magnis etiã donis oblatis, nulla, re vt corpus prostitueret, adduci potuisse affirmarent. Miratus id factum, oblectatusque Marius, coronam, quæ rebus præclare gestis more maiorum dari solet, afferri iussit, eaque Trebonium ornauit: vt qui pulcerrimum facinus exẽpla egregia tempore postulante edidisset. Hæc res Romam renunciata, haud parum Mario ad tertium consulatum momenti attulit adipiscendum: simul etiam cum barbarorum aduentus vere appetente exspectaretur, nulli alij duci bellum contra eos committendum videbatur. Barbari exspectatione multo tardius venerunt: atque rursus re contra eos nulla gesta Mario tempus consulatus sui exiuit. Comitijs ergo instantibus, collega suo vita defuncto, castris M. Aquillio præfecto, Romam se contulit. Multis, ijsque egregijs viris, consulatum ambientib. L. Saturninus tribunus plebis, qui omnium suorum collegarum maxime populum orationibus trahebat, & quem Marius demerendo suũ fecerat, concione habita Marium creari consulem suasit: Mariumque nugantem, & recusare se consulatum, quod nihil opus sibi esset, simulantem, patriæ proditorem appellauit, qui tanto impendente periculo imperij administrationẽ subterfugeret. Haud erat obscurum, frigide Saturninum fabulę, quam agebat Marius, subseruire: sed pleriq; tempus pſens virtutem huius fortunamq; requirere videntes, consulem eum quartum constituerunt, collega addito Lutatio Catulo, qui & in honore apud optimates, neq; plebi molestus erat, Marius cognito prope adesse hostem, celeriter Alpibus superatis castra ad flumen Rhodanum muniuit: inque ea magnam

Consulatus eius tertius.

Marius IV. consul.

vim commeauts conuexit, ne vtilitatis ratione aliter postulante, penuria necessariarum rerum in aciem descendere cogeretur. Cum autem subuectio commeatus & longa ante & sumtuosa fuisset, breuem ipse atque expeditam effecit. Etenim in ostijs Rhodani recursus maris limum multũ congerebat, profundoq; cœno à fluctibus eo compacto tumulus excitatus, laboriosam & tardam per ea ostia nauibus frumentarijs subectionem reddebat. Marius autem ocio suorum militum in eam necessitatem abutens, à Rhodano magnam fossam ad maris litus commodius perduxit, eoq; auersa magna fluminis parte, alueum profundum & magnis nauigijs habilẽ, cuiusq; ostia ad mare læuia essent, neque alluuie obstruerentur, perfecit. Vocatur etiam num fossa Mariana. Barbari autem copias suas in duas partes distribuerunt, ita vt Cimbri per Noricum superne contra Catulum irent, vique transitum eum aperirent; Teutones & Ambrones per Liguriam secundum mare ad Marium pergerent. Cimbri aliquanto segnius iter suum confecerunt. Teutones autem & Ambrones, confestim peragrato quod in medio erat regionis ingenti multitudine horrendo, aspectu, voce & tumultuatione alijs gentibus dissimiles, Romanis se ostenderunt, magnaq; planicie castris occupata Marium ad pugnam prouocauerunt. At Marius nihil eorũ prouocatione motus, milites suos castris continere, qui ferocius se gererent, acerbe obiurgare, tribunos militum & præfectos barbarorum minis irritatos, atq; pugnã committi postulantes, proditores patriæ appellare: non enim triumphi trophæive statuendi causa laborari in præsentia, sed vt nimbo hoc & quasi fulmine belli profligato, Italia seruetur. Milites vero alios subinde atque alios super vallo constituere, & spectare hostes iubens, ad ferendum eorum aspectũ, vocemq; plane barbaram & belluinam sustinendam, nec nõ armaturã eorũ motusq; in armis perspiciendum adsuefecit paulatim ea, quæ terribilia ante videbantur, quotidiano aspectu quasi familiaria reddens. Existimabat enim, terrorem absentium rerum ipsa nouitate falso augeri: consuetudine autem efficit ea etiam quę horrenda sint natura, terrendi vim amittant. Et vero nõ terrorem modo apud milites quotidianus ille aspectus exstinxerat, sed minæ barbarorum, fastusque intolerabilis animos eorum excitauerat,

Fossa Mariana.

Marii stratagema.

rat,iraq; inflammauerat: eum non modo omnia circum barbari diriperent, sed & castra ipsa hostium petulanter atque ferociter accederent. Itaque ad Marium huiusmodi voces militum,indignationesque perferebantur: Quid ita tandem Marius ignauos nos iudicans, veluti mulieres seris & ianitoribus a prœlio arcet? agedum faciamus, quod liberos decet viros,percūtemur, aliosne exspectet pro libertate pugnaturos,nobis vero semper ad fodiendas fossas,cœnum expurgandum, & auertenda flumina sit vsurus operarijs?nimirum in hunc finem multis nos istis laboribus exercuit,his suorum consulatuū egregijs factis ad ciues redibit?Nisi si Carbo eū,& Cæpio terrent,ab hostib.victi,longe ipsi & gloria Mario inferiores,& copijs instructi deterioribus?& quidem aliquid agendo, sicut illi, perire, quam depopulationes sociorum ociose spectare pulcrius est. Hæc audienti Mario voluptati fuerunt:militesque verbis lenijt, non se illis diffidere,sed oraculis quibusdam motum,victoriæ & locum & tempus exspectare opportunum indicans. Etenim Syriam quandam mulierculam nomine Martham fatidicam (vt ferebatur) in lectica secum honorifice circūuehebat,iussuque eius sacra faciebat. Hanc senatus vaticinari de bello præsenti volentem repulerat. Postquam vero ad matronas ingressa diuinationis documenta dedit,& maxime ad pedes vxoris Marij adsidens, congressis forte duobus gladiatoribus,vter victurus esset, ei prædixit: ab hac ad maritum missa in admiratione fuit.Plerunque lectica ferebatur,ad sacrificia descendebat duplici punicea veste induta, hastamq; fascijs & sertis redimitam gestans. Multis id spectaculum disputandi ansam præbuit: cum alij fidem vati Marium vere habere,alij simulantem. fabulamque agentem eam ostentare vulgo putarent. Id mirum est,quod Alexander Myndius refert, duos vultures semper ante victoriam exercitum Marij visos fuisse sequi: cognitos eos esse æreis torquibus quos ijs captis milites imposuissent, atque sic dimisissent:eos proinde milites solitus salutare,ipsisque in expeditione apparere, fœliciterq; gerendæ rei omen obijcere. Cum multa alia ostenta exstitissent, vnius fere omnia generis, renunciatum etiam hoc est ab Ameria & Tudetro, Italiæ vrbibus noctu in cœlo visas fuisse hastas ignitas, clypeosque, primum in diuersas partes se commouisse

inde

inde concurrisse, formamque & motum pugnantium virorum exhibuisse: denique parte altera fugiente, altera insequente, omnes versus occidentem se proripuisse. Sub idem tempus Batabaces matris deûm sacerdos Pessinunde Romam venit, nuncians deam è delubro sibi locutam, magna victoria Romanos potituros. Senatu adsentiente, deæque ea parta ædem vouente, Batabacem ad populum, vt eadem diceret, progressum A. Pompeius tribunus plebis prohibuit, circulatorem appellans, ac per contumeliam de suggesto pellens. Id vero maxime fidem verbis Batabacæ conciliauit. Vix enim domum à concione redijt Pompeius, cũ tanta subito eum febris inuasit, vt intra septimum diem morte obierit, omnib. casu eius cognito. Teutones, Mario castris sese cõtinente, ipsa castra oppugnare adorti, multis à vallo iaculis periti, amissisq; suorum nonnullis, statuerunt vlterius progredi, nullam fore in transeundis Alpibus difficultatem opinati. Itaque conuasatis omnibus præter castra Romanorum abiuerunt. Atque ibi demum eorum esse immensum numerum ex lõgitudine & mora profectionis apparuit. Sex enim diebus continenti itineri præter castra Marij transierunt, proxime apud vallum, simulque per ludibrium Romanos interrogabant, Ecquid mulieribus mã- 11
darent? se enim propediem apud eas futuros. Postquã præterierunt barbari, ipse etiam Marius motis castris sensim eos insecutus est, castra semper prope eos in locis tutis ponens, muniensq; contra nocturnas incursiones. Postquam ad Aquas Sextias peruentum est, vnde haud lõge iam Alpes aberant, ad prœlium committẽdum se Marius composuit. Castra loco satis munito, sed aquæ inope fecit, hoc ipso volens (vt aiunt) animos militum iritare. multis enim indignantibus, & siti laborandum dicentibus manu amnem prope barbarorum castra fluentem monstrans, inde posse sanguine aquam redimi respondit. Quærentibus inde, cur non continuo eos, dum sanguinem adhuc humidum haberentt, in hostem duceret: summissa voce, prius castra esse munienda dixit: eiq; mandato milites, quantumuis molesto, obtemperarunt: Lixarum vero & calonum turba cũ neque ipsi, neq; iumenta haberent vnde biberent, confertim ad fluuium descenderunt, cum vrnis vna secures, bipennes, gladios etiam & hastas, quidam ferentes, aquam vel pugna,

Batabaces.

Spreta religio.

si ita vsus esset, quæsituri. Cum his primùm pauci hostiũm congressi sunt: (nam plerique aut lauabantur, aut à balneo iam prandebant. Sunt enim ijs in locis calidarum aquarum fontes: ijsque sese delectantes & securius ob voluptatem & amœnitatem loci agentes barbaros Romani assecuti erant) pluribus ad clamorem accurrentibus, neque Marius facile iam milites famulis suis metuentes retinere poterat, & Ambrones (totius hostilis exercitus erant hi bellicosissimi, priusque Mallium & Cæpionem cum legionibus fuderant) numero supra triginta millia seorsim ad arma concurrebant. Erant horum corpora cibo atque potu distenta, animi feroces vinoque in exsultationem soluti, cursus non incompositus aut qualis est furiosorum, clamor quoque non confusus: sed in numerum arma pulsantes, salientesque suum subinde nomen Ambronas inclamabant, seu mutuo sese ita cohortantes, seu vt hostibus nominis sui mentione terrorem inijcerent. Primi Italorum contra eos descendentes Ligures, cum eorum vociferationem percepissent, ipsi quoque Ambronas mutuo conclamarunt: id enim nomen sibi originis suæ & gentis ratione Ligures vindicant. Creber ergo alternis, antequam manus consererentur, reddebatur clamor: & ducibus vtrinque suis acclamantibus, aduersamque partem magnitudine vociferationis superare contendentibus, irritati sunt accensique ea re militum animi. Ambronas amnis diuellebat, quem transgressi priusquam aciem instruere possent, Liguribus primos inuadentibus pugnam commiserunt: itaque vt Romani Liguribus auxilium ferentes ab edito loco in barbaros irruerunt, pulsi sunt Ambrones, inq; fuga plerique se mutuo trudentes ceciderunt, suisque cadaueribus amnem repleuerunt. Qui vero transgressi amnem, terga dare non audebant, eos cædendo Romani vsque ad castra hostium & carros insecuti sunt. ibi mulieres gladijs securibusque armatæ occurrerunt, terribili & feroci cum fremitu, & tam fugientibus quam persequentibus repugnarunt, illos proditorum loco, hos hostes habentes: permixtæque pugnantibus, nudisque manibus scuta Romanorum reuellentes, & gladios comprehendentes, sauciari se, & corpora diffindi sustinebant, pertinaci vsque in mortem ira. Hoc modo ad fluuium fortunæ magis

Ambrones.

Ligures.

12

quam

quam impetatoris opera rem gestam perhibent. Postquam multis Ambronum interfectis Romani in castra rediêre, & nox appetijt: non ad pæanes pro tam prospero successu canendos, non ad compotationes, neque cœnas & læta conuiuia, ac ne ad mollem quidem somnum (quo nihil dulcius viris fœliciter prœlio defunctis est) se conuerterunt milites: sed eam noctem tanto cum terrore & trepidatione, quanto vix aliam vllam exegerunt. Quippe neque munita aggere & vallo castra erant: & permulta adhue barbarorum millia inuicta supererant, ad quos cum Ambrones quotquot fuga cædem euitauerant, sese recepissent, lamenta per noctem exaudita sunt non eiulatibus aut gemitibus hominum conuenientia, sed belluino cuidam vlulatui, fremituique minis & questibus permixto ab ingenti multitudine edito: sonum montes circumpositi, & ripæ fluminis reddebant, horribilisq; per totam planiciem repercutiebatur vox: Romanos metus, ipsumque consternatio Marium incesserat, nocturum aliquod incompositum & tumultuarium prœlium timentem. Verum neque hac nocte, neque, quæ eam est insecuta die, barbari eos aggressi sunt, idque tempus apparando & instruendo extraxerunt. Interim Marius supra hostium capita deuexos quosdam saltus, conuallesq; nemoribus tectas conspicatus, eo Claudium Marcellum cum tribus grauis armaturæ peditum millibus mittit, vt clam locis ijs insessis, à tergo in hostes pugnantes inde erumperet. Reliquos tempestiue curatis corporib. somnum capere iussit: eosque sub auroram extra castra in aciem produxit, pmissis in campum equitibus. Quod vbi viderũt Teutones, ne continuere quidem sese, dum cum Romanis in planiciem degressis æquo loco pugnandi facultas fieret: sed celeriter sumtis per iram armis, aduersum tumulũ subiuerũt. Marius in omnes partes dimissis ducibus, stare loco suos iussit: atq; expectare, dum intra teli iactum barbari accederent, tum vero pila eiacularentur, gladijs vterentur, scutisque oppositis eos propulsarent: etenim barbarorum loco iniquo succedentium, neq; ictus validos futuros, neq; vim vllam testudinis actæ, singulis inæquali loco habentibus atque nutantibus. Simul hæc alijs mandabat, & ipse omnium primus exsequi conspiciebatur: vt neq; deterius vllo exercitatus ad militiam, & longe omnibus audacia superior.

13 rior. Quo factum est vt barbari Romanis restitentibus, ac sursum contendentes reprimentibus, pulsi paulatim in planiciem retrocederent. Vix primi eorum ordines ibi explicuerant, cum apud postremos clamor, & ob hostium impressionẽ trepidatio existitit. Nam Marcellus occasionem attente operiens, vt primum vociferatio sursum per colles elata est, cum suis ex insidijs cum cursu atq; clamore interga hostium inuasit, extermosque cęcidit. Contra eum se ijs, qui in postrema acie locati erant, obuertentibus totus barbarorum exercitus perturbatus est: & vtrinq; cum cęderentur, mox ordinibus relictis fugerunt. Romani in terga instantes, supra centum millia hominum occidere aut cepere: tentorijs etiam, & curribus, & pecunia sunt potiti. Totã eam prædam (nisi quæ furtim subtracta sunt) Mario decreuerunt: idq; splendidissimum donum ob periculi tamẽ magnitudinem non respondere meritis eius in eo bello administrando visum est. Sunt qui neq; in prædæ istam donationem, neq; numerũ cæsorum consentiant. Massilienses quidem feruntur ossibus in ea pugna cęsorũ vineta sepijsse, tellurẽ vero cosumtis in ea cadaueribus, ac per hyemẽ imbribus delapsis, ita pinguẽ redditam, quippe putredine in profundum penetrante repletam, vt legitimo tempore abunde fructuũ protulerit: & quod Archilochus dixit, hoc modo agros pinguescere, id tum fuisse cõfirmatum. Neq; ab re est, quod post magna prælia immodicæ pluuiæ decidant: siue Deus aliquis terram puris & cœlestibus aquis lustrat atque proluit: siue cadaueribus & putredine humidam, grauemq; emittentibus exhalationem ita, aer coit, alioquin facile etiam leuissimis de causis mutationi obnoxius. Secundũ pugnã Marius de armis & spolijs barbaricis pulcerrima quęq; & integra legit, quæ ad exornandum triumphum conducerent: reliqua omnia magnum super rogum congerens, magnifico apparatu sacrificium adornauit. Et militib. armatis omnibus coronatisq; circũ adstantibus, præcinctus ipse (vt est moris) prætextataq; veste indutus, facem accensam vtraq; manu ad cœlum tendebat: iamq; rogum incensurus erat, cũ amici admissis equis ad ipsum contendere visi sunt. Omnibus silentium tenentibus, & quidnam rei esset exspectantibus, vt ad Marium illi peruenerunt, ab equis desiliẽtes, Mario dextras iungebant, quintum ei consulatum decretum

V. Consulatus Marii.

cretum

cretum nunciabant, literasq; ea de re exhibebant. Accessit ingens illico lætitiæ de victoria conceptæ gaudium, quod milites plausu armorum percussorum testati sunt: Marius à tribunis militum statim laureo serto redimitus, rogum incendit, sacrificiumq; perpetrauit. Verum enimuero quæ nullam magnam hominium prosperitatem integram molestiçq; expertem esse patitur, sed vitam humanam lætis aduersa miscendo temperat siue fortuna, siue rerum vicissitudo, siue necessitas, ea paucis post diebus Mario nuncium de collega Catulo attulit: perinde ac si sereno cœlo & tranquillo, alias rursus Romæ procellas tempestatesq; immitteret. Catulus enim Cimbris oppositus, cum de iugis Alpium tenendis desperasset, ne diuidere in multas partes exercitum coactus vires ipse suas debilitaret, in Italiam statim descenderat, fluuiumq; Athesim propugnaculi loco sumserat, traiectum vtrinque validis munitionibus occupauerat, ponte vtraque ripa iuncta: vt si barbari per fauces ad castella oppugnanda vi contenderent, ijs qui trans flumen erant opitulari posset. Verum tanta illis ferocia, tantus hostium contemtus aderat, vt robur potius audaciamque ostentantes, quam necessariæ quicquam rei agentes, niuem nudis corporibus incidentem pertulerint, perq; glaciem & altam niuem ad summitates montium euaserint: inde scuta corporibus lata supponentes, per præcipitia sese dimiserint, cum & lapsus periculosi & in immensam profunditatem abeuntes deiectus ante oculos essent. Postquam ijdem prope hostem castrametati, fluuijque transitu inspecto cepere aggerem inijcere, proximosque tumulus Gigantum in morem, & arbores tradicitus euulsas, & scopulorum fragmenta, tumulosque terrestres in flumen immittere, vti aqua, elisa extra alueum dimanaret: simulque secundo amne magna pondera demiserunt, quæ fulcra pontis, ipsumque pontem illisa concuterent. ibi vero plerique militum timore perculsi, ex maioribus castris discesserunt. Eo rerum statu Catulus demonstrans (quod est boni & omnibus numeris absoluti ducis officium) suam se gloriam post ciuium famam ponere, cum militibus vti manerent persuadere nequisset, sed magno cum metu discedere videret, aquilam tolli iussit, interque abeuntium primos accurrit, ac ducem se præbuit, turpitudinem rei non patriæ, sed sibi imputari volens,

Cymbrorum ferocia.

volens, idque agens, vt non fugiſſe, ſed ducem ſecuti viderentur milites. Barbari propugnaculum, quod erat trans Atheſim, aggreſſi cœperunt: Romanorumq; virtutem, qui ſe optimos viros præſtiterant, vtque patria dignũ fuerat pugnauerant, admirati, data fide dimiſerunt, iurato æneo tauro, quem poſtea captum in Catuli domum veluti ſpoliorum primitias deductum ferunt. Porro autem regionem præſidio carentem effuſe populati ſunt. Interim Marius reuocatus in vrbem redijt: cumq; omnes eum triumphaturum putarent, idq; Senatus lubens decreuiſſet, ipſe renuit: ſiue ne militum ſuorum animos ad bellum remiſſiores redderet, ſiue vt animos ciuium præſenti periculo territos in ſpem bonam erigeret: cum ipſe apud fortunam populi priorum ſuorum facinorum gloriam deponeret, re iterum bene geſta ampliorem eam ſe recepturum fidens. Collocutus inde ea quæ inſtantis eſſent temporis, ad Catulum contendit, eum confirmauit, ſuoſq; è Gallia milites acciuit: his receptis tranſgreſſus Padum, barbaros ab interiori Italia arcere ſtatuit. At Cimbri exſpectare ſe Teutonum aduentũ miratiq; eorum moram ferebant, ſiue omnino cladẽ illorum ignorantes, ſiue non habere ſe pro vera ſimulantes: (nam & nuncios eius rei grauibus afficiebant ſupplicijs) itaq; & pugnam differebant, & miſſis ad Marium legatis petebant, vt ſibi fratribuſq; ſuis regionem ad vrbes, quantum habitationi eorum ſatis eſſet, concederet. Mario ſciſcitante, ecquosnam fratres ſuos dicerent, ijſque Teutonas reſpondentib. riſum omnes ſuſtulerunt: & Marius ſalſe, Omittite, inquit, fratres iſtos, obtinent enim obtinebuntq; in perpetuũ terram à nobis datam. Legati ſubſannari ſe intelligentes, Mario cõuicium facere, minitariq;, eum ſtatim Cimbris, poſtetiam Teutonibus, vt primũ hi redijſſent, pœnas daturum Atqui adſunt, inquit Marius: & vos diſcedere hinc, niſi ſalutatis prius fratribus, nõ cõuenit. Simulq; reges Teutonum, qui fugientes in Alpibus erant à Sequanis capti vinctos ꝓduci iuſſit. Quæ poſtquam Cimbris ſunt renunciata, extemplo aduerſus Marium quiete tum caſtra ſua ſeruantem, duxerunt. Cum ad id vſque tempus pila ita eſſent vſurpata, vt

Pila Marius mutat.

cuſpis haſtili duabus ferreis fibulis affigeretur, ad eam primum pugnam Marius fertur alteram ferreã retinuiſſe, loco alterius clauum ligneum fragilem ſuppoſuiſſe: id enim ma-

china-

chinabatur, vt pilum in ſcutum hoſtis delatum, non rectum
ſtaret, ſed fracto lingneo clauo cuſpide fixa haſtile per obli-
quum traheretur. Boiorix autem Cimbrorum rex cũ pau-
cis ſuorum ad caſtra Romanorum adequitans, prouocauit
Marium, vt loco & die definito ſecum acie de ea regione de-
certaret: Marius, nunquam Romamos ſolitos in conſilium 14
de faciendo prœlio hoſtem adhibere, ſed tamẽ ſe hoc Cim-
bris daturum, reſpondit: ita dies certamini ab eo tertius di-
ctus eſt: locus pugnæ, campus ad Vercellas, & equitatui Ro-
mano, & explicandæ barbarorum multitudini commodus.
Vt dictus dies appetijt, vtriq; ſuos in aciẽ eduxerunt. A Ro-
manis Catulus viginti millia, trecẽtos milites habebat: Ma-
rius millia XXXII. hos eum in vtrunq; cornu diſtribuiſſe
omnes, ita vt mediam aciem Catulus teneret, Sylla qui ei
prœlio interfuit, ſcriptum reliquit. Feruntq; Marium, cum
à cornib. maxime ſe in hoſtem pugnaturum ſperaret, vt ſibi
ſuiſq; millitib. totam victoriã vindicaret, neq; Catulus cum
hoſte congredi, & in partẽ certaminis ſubire poſſet, ſinum
receſſumq; mediæ aciei (vt moris eſt fieri, cum longa fronte
acies inſtruitur) effecit: & idipſum tradũt Catulum ſui pur-
gãdi cauſa attuliſſe, Marioq; multam contra ſe maleuolen-
tiam obieciſſe. At Cimbrorum peditatus ex caſtris progreſ-
ſus quadrato agmine incedebat, triginta in longũ latumq;
ſtadia occupans. Equites autem, XV. millia numero, ſplen-
didis in armis prouehebantur: galeas ferebant rictibus ter-
ribilium ferarum, roſtriſque rari aſpectus adſimilatas, quas 15
alatis criſtus in altum attollentes, eo maiores videbantur:
thoraces ferrei, alba ac coruſcantia ſcuta, telum ſingulis
bidens; comminus magis grauibuſq; pugnabant gladijs.
Ij tum non à fronte Romanos inuadebant, ſed ad dextram
flectentes, ſenſim in eum locum qui inter ipſos & pedita-
tum ad læuam in acie ſtantem erat medius, hoſtem ſubdu-
cebant. Non fefellit Romanos duces ea fraus: ſed milites
retinere non potuerunt, quin ij, vt ſemel quiſpiam fugere
barbaros vociferatus eſt, vniuerſi ad perſequendum hoſtem
ſe proriperent. Interim peditatus Cimbricus vaſti maris in
modum agitatus, in hoſtem ibat. Hic Marius manus lotas
ad cœlum intendens, optimum ſacrificium dijs promiſit: ſi-
militer etiam Catulus elatis palmis dedicaturum ſe eius
diei Fortunam vouit: Additur hoc, Marium, cum ei immo-
lanti

lanti hostia esset monstrata, magna voce dixisse: Mea est victoria. Cœpto prœlio, Mario dignum graui reprehensione errorem accidisse Sylla narrat. Etenim sublato, vt par erat, immenso puluere, qui exercituum conspectum adimeret, eum rapto secum suorum agmine ad persequendos, vti primum intenderat, hostes ab his aberrasse, prætervectumq; eorum aciem diu in campis oberrasse: in Catulum autem forte fortuna hostes incidisse, pugnamq; ipsius potissimum milites (in quibus & sese fuisse Sylla scribit) sustinuisse. Romanis porro æstum, & solem Cimbris tum aduersum auxilio fuisse: nam frigoris patientissimi, nimirum vmbrosis (vt dictum est) & gelidis locis educati, à calore vincebantur, sudoremque toto corpore emittentes, & anheli, scuta faciebus obijciebant. Pugnatum est enim post solstitium æstiuum, a.d. tertium Kalendas Sextiles: vt quidem hodie Romani diem eum celebrant. Fecit etiam ad audaciam puluis, hostes occultans, ne multitudine eorum conspecta ante congressum Romani perterrerentur: itaq; incursu tantum in oppositos sibi facto, reliquorum securi, pugnabant.

Romanorũ militum patientia.

Adeo aũt laboribus & exercitationibus corpora sua durauerant, vt tanto in æstu, cum cursu confligentiũ & pugnantium eorum nemo sudare aut anhelare sit visus: id quod ipse Catulus prædicans virtutem militum narrasse fertur. Proinde eo in loco maxima & validissima pars Cimbrorum concisa est: etenim qui primum in acie locum tuebantur, longis catenis balteis infixis inter sese copulati atq; connexi erant, ne diuelli ordines possent. Fugientes autem ad castra vsq; persecuti, in atrocissimum inciderunt spectaculum.

Cimbricarũ mulierum in se & suos sæuicia.

Mulieres barbarorũ nigris indutæ vestibus supra carros stãtes, fugiẽtes suos, maritos aliæ, fratres aliæ aut patres cædebant: infantiumq; fauces manibus elidentes, mortuos sub rotas & pedes iumentorum proijciebant, seq; inde ipsæ iugulabant. Quandam ferunt de summo temone, vtrinque laqueo appensis ad imos pedes infantibus pependisse: viros autem, cum arbores suspendijs non sufficerent, colla sua cornibus aut cruribus boum alligasse: stimulos inde bobus adhibuisse, ab ijsque ita exsilientibus raptatos & obtritos perijsse.

Summa victoria.

Verum vt hoc modo multi perierunt, ad LX. tamen millia capti sunt, CXX. millia cæsi. Porro hostium opes Marij milites diripuerunt: spolia, signa militaria, & tubæ,

omnia in castra Catuli relata feruntur: eoq; maxime argumento Catulum ostendisse, sibi laudẽ victoriæ deberi. Cum vero inter milites ea de re contentio extitisset, ad legatos Parmensium, qui tum forte aderãt, arbitrium est delatum: quos Catuli milites per cadauera hostium circumduxerũt, transfixos eos suis pilis ostendentes: etenim pilorum hastilibus prope cuspidem Catuli nomen insculpserant. Sed tamen Mario vt tota res gesta accepta ferretur, prior eius victoria, & consulare imperium effecerunt. Præsertim vero vulgus tertium eum Vrbis conditorem nominabant, vt qui periculum Gallico non minus depulisset: seque domi cum vxoribus & liberis oblectantes singuli post Deos Mario etiam libabant: solum etiam eum vtrunq; triumphum agere volebant. Verum non ita, sed vna cum Catulo triumphauit, moderatum se tanta infecilitate gerere volens: id simul metuens, ne, si Catulus triumphi honore priuaretur, milites, qui in acie steterant, ipsum quoq; triumphare non permitterent. Hæc Marius quintum consul gessit. Sextum consulatum nouo inuisitatoq; more ambiuit, populum demerendo, multitudinis gratiæ inseruiendo, non contra dignitatem modo & maiestatem magistratus eius, sed præter naturam etiam suam popularem sese & facilẽ effingendo. Fertur quidem cum in Rep. versaretur, turbas forenses præ ambitione maxime pertimuisse, constantiamq; ei & animi robur, quo in bello vtebatur, in concionibus defuisse, & facile quauis vel laude vel vituperatione circumagi potuisse. Tametsi ꝓhibitum sit, eum, cum mille Camerinos ob præclaram in prœlio nauatam operã ciuitate donasset, factum id vt legibus contrarium culpantibus respondisse. Præ strepitu armorum se legum vocem exaudire nequisse. Verum magis videtur clamorem concionalem exhorruisse. cum enim armis patriæ vtilis in militia autoritate atq; potentia valeret, in Repu. autem primo loco excluderetur ad multitudinis fauorem atque gratiam confugit: maximusque fieri quam optimus maluit. Ea re cum omnium optimatum animos offendisset, tum vero Metellum, cui pessimam se retulisse gratiam nouerat, metuebat, virum vera præditum virtute, naturaq; omnibus qui non optimo publico auram popularem captarent, sed plebem gratificando sibi obstringerent, infestum. Huic itaq; exsulium moliens, Glau-

Marius Catuli gloriam aufert.

Triumphus Marij & Catuli.

Sextum consulatum adeptus vt sit Marius.

ciam

Marius Glaucia & Saturnino se adiungit.

ciam&Saturninũ turbulentiſſimos homines,multitudinē-
que egenorum & factioſorum ciuium ſtipatos, ſibi conci-
liauit:eorumque opera leges promulgans, admixta in cō-
cionem militari turba, Metellum factione ſua ſuperauit.
Rutilius, bonus alioqui vir, & verax, ſed cui priuatim cum
Mario offēſę interceſſerint, autor eſt diuiſa tributim pecu-
nia Marium ſextum conſulatum obtinuiſſe:ſimulque id, vt
Metello repulſo Valerius Flaccus ſibi adminiſter magis
quam collega daretur.Præter ValeriumCoruinum nemini
vnquam P.R.tot.conſulatus detulit, aut cuiuſqam petitio-
nes ita ratus habuit. Verum inter eius primũ ſextumq; cō-
ſulatum annos quadragintaquinque interueniſſe narrant:
Marius à primo cōſulatu quinq; reliquos vno fortunæ im-
petu exigit. Inuiſus autem fuit præſertim ſext' eius cōſula-
tus, quod in eo Saturnini multa mala facinora adiuuiſſet:
16 inter quæ etiam Nonij cædesfuit. Hunc tribunatus pl.cō-
petitorem Saturnius necauerat.Idem factus deinde trib.pl.
legē tulit agrariā, cum hac clauſula, Vti ſenatus in concione
iuraret, ſe, quicquid populus iuſſiſſet, ratum habiturum,
nihilque impugnaturum. Eam legis particulam in ſenatu
Marius inſectari ſe enixe ſimulans, nequaquam iuraturum,
dixit, neq; vero quenquam ſanum id facturum putare: ete-
nim ſi lex non ſit mala, iniuriam Senatui fieri, à quo aſſen-
ſio vi exorqueatur. Hoc non quaſi ita ſentiret, ſed vt Me-
tellum ineuitabili fraude circumueniret ideo dicebat.
Ipſe enim mendacium in virtutis & calliditatis parte pu-
tans, nullam eorum, quæ in ſenatu faſſus fuiſſet, rationem
erat habiturus:Metellum aũt conſtantem virum, & qui ve-
ritatem(vt eſt apud Pindarum)magnæ virtutis principium
duceret, iurare in Senatu detrectaturum palam intellige-
bat, atq; ita deprehenſum in extremum populi odium con-
ijcere ſtatuebat.Et ſucceſſit res. Metello, enim iuraturum ſe
negante, Senatus dimiſſus eſt. Paucis poſt diebus Saturni-
nus ad tribunal ſenatores aduocauit, ac iurare iuſſit. Ibi
17 Marius accedens, facto ſilentio, cunctiſque in ipſum in-
tentis, valere iuſſis ijs quæ verbotenus in Senatu iactaue-
rat, Nequaquam tantum ſe in humeros ſuos impoſiturum
onus dixit, vti de re ita magna ante cognitionē ſententiam
ferret: iuraturum tamen ſe, & legi ſtaturum, ſiquidem lex
ſit. Has enim argutias quaſi velum ſuæ impudentiæ obten-
derat.

Marij perfidia, qua Metellum circumuenit.

derat. At populus iurante eo voluptate perfusus, plausum dedit, eumque lætis acclamationibus collaudauit, apud optimates autem Marij mutatio mœsticiam odiumque eius excitauit. metu tamen populi adducti, omnes ordine iurauerunt, vsque ad Metellum. Is, vt idem faceret, nullis amicorum precibus moueri potuit, obtestantibus ne tantum discrimen (nam Saturninus iusiurandum dicere detrectantibus pœnas atroces rogatione sua minabatur) subire vellet: verum de animi magnitudine, ingenioque suo nihil omnino dimotus, paratusque quiduis potius mali perferre, quam turpe aliquid committere, ex concione discessit, ijs qui vna ibant, exponens, Turpe esse quicquam mali perpetrare: bene autem agere nullo periculo proposito, multorum: id vero proprium bone viri esse, etiam cum periculo suo honestatem in agendo sequi. Secundum hæc Saturninus rogationé tulit, vt consules aqua & igni Metello interdicerent: & erant præsto haud pauci mali ciues, Metellum occidere parati. Optimo autem quoque indignitatem rei grauiter dolente, & ad Metellum concurrente, non passus sui causa seditionem excitari, Roma abijt, prudenti vsus consilio: aut enim (dicebat) rebus in melius mutatis, populoque resipiscente, reuocatus in patriam veniam: aut, si idem manebit status rerum, nihil fuerit melius, quam hinc discessisse. Enimuero qua beneuolentia acceptus quantoque in honore fuerit dum exsularet Metellus, vtq; Rhodi philosophiæ vacans tempus triuerit, commodius in eius vita exponemus. Marius autem cum Saturninum huius ministerij causa cogeretur ferre, eoq; ad summũ audaciæ potentiæq; euadente conniuere: imprudens eo ad extremum periculi ciuitatem deduxit, vt palam armis atque cædibus ad euertendam rempublicam, occupandamq; tyrannidem ille sit grassatus. Tandem cum & pudore optimatium moueretur, & plebem demereri vellet, illiberale facinus perfide patrauit. Primarijs enim viris noctu ad se conuenientibus, & ad reprimendum Saturninum cohortantibus, eum ipse ijs inscijs per aliud ostium recepit: tum apud vtrosque fluxum alui causatus, modo ad Saturninum, modo ad alteros accurrendo, animos ab vtraque parte accendit, & inter se commisit. Deniq; senatoribus & equitibus coitionem facientibus, querelis eorum victus, arma in forum protulit,

Marii perfidia in Senatum & socios suos.

ſeditioſos in Capitolium armis perſecutus, inciſis aquarum fiſtulis ſiti ad deditionem compulit: qui cum ſe ei publica fide data tradidiſſent, fruſtra ipſo pro eorum ſalute omnia experto, in forum digreſſi, trucidati ſunt. Hoc factum præter offenſas patrum, plebis etiam odium ei conflauit. Itaque cum cenſores eſſent creandi, putareturque ambiturus vtique, petitione ea ſuperſedit metu repulſæ, paſſuſque eſt alios ſe inferiores creari: ipſe quidem eo colore vtebatur, vt noluiſſe, ſe vitam & mores ſeuere examinando multorum animos offendere diceret. Cum de reducendo Metello eſſet relatum, vt verbis & factis diu repugnando, nihil obtinuit: deſperato tandem negocio, cum populus lubens legem eam iuberet, reuertentis ab exilio Metelli aſpectum non ferens, ante aduentum eius in Cappadociam & Galatiam nauigauit: vota matri Deûm ſacra ſe perfecturum verbis prætendens, ſed aliam pleriſque ignotam ſuæ peregrinationis habens cauſam. Quippe natura à pace & republica alienus, bellis euectus ad potentiam atq; gloriã, cum paulatim ocio ea marceſcere iudicaret, nouarum actionum exordia quærebat: ſperabatque fore, vt ſi inter reges diſcordiam excitaſſet, Mithridate, a quo iam tum bellum exſpectabatur, iritato & ad arma conuerſo, dux ipſe contra eum ſtatim deligeretur: atque ita & nouis vrbem triumphis, & domum ſuam manubijs Ponticis, diuitijſque regijs poſſet explere. Iccirco quamuis à Mithridate omni ſtudio coleretur, ſummoque in honore haberetur: nihil tamen flexus, nihilque remittens eum aperte monuit, vt vel potentiam Romana maiorem ſibi pararet, vel eorum imperata tacitus exequeretur, quæ quidem vox Mithridatem exterruit, famam ſæpe, tunc autem primum libertatem in dicendo Romanam expertum. Romam reuerſus Marius, domum propinquam foro ædificauit: ſeu (quod ipſe ferebat) ne moleſtiam ijs qui honoris cauſa ipſum deducere ſolebant, exhiberet: ſiue ratus fore, vt eo plures limina ipſius frequentarent. Verum hoc ab re fuit. Conſuetudine enim familiari, vtilitatibuſq; vrbanis inferior alijs, in pace veluti bellicum inſtrumentum negligebatur. Æquiore animo alios ſibi p̃poni tulit: ſed odio potentium erga ſe, Syllam augeri, diſſenſioneque ab ipſo aditum ad rempub. ſibi parare iniquiſſime ferebat. Vt vero Bocchus Numida ſocius à Romanis

Cenſuram Marius cur non ambierit.

Marii ad Mithridatem vox.

appel-

appellatus, in Capitolio victorias trophæa gestantes dedicauit, interq; has imago fuit aurea Bocchij Iugurtham Syllæ tradentis: ira studioque contendendi percitus, quasi suorum factorum gloriam Sylla ad se traheret, deijcere vi ea donaria intendit, acriter quidem Sylla repugnante. Non erupit plane ea contentio, sociali bello, quod subito exarserat, repressa. Nam bellicosissimæ & maximæ per Italiam gentes contra Romanos conspirauerant: ac parum abfuit, quin principatum P.R. euerterent: tantæ illis armorum atque corporum vires, tanta erat ducum audacia atque peritia. Id bellum varia admodum fortuna gestum, quantum Syllæ gloriæ atque potentiæ attulit, tantum Mario ademit. Segnis enim Marius in hostibus inuadendis, planeq; tarditate & cũctatione detineri videbatur: siue iam senectus (annum enim tum sexagesimumquintum excesserat) vim istam efficacitatemque & feruorem exstinxerat: siue neruorum morbo (id enim ipse causabatur) afflictus corpore ad agendum minus habili, pudoris tamen causa vltra vires ducis munus obibat. Et tamen hostibus magno tum prœlio victis, cæsisq; sex millibus, nullam ijs sibi lædendi ansam præbuit: quin & munitione ab ijs circumuentus, irrisusque & prouocatus, irritari se, & à consilio detrudi non est passus.

Sylla & Marij odia.

Bellum sociale siue Marsicum.

Ferunt, eum Popedio Siloni, cuius inter hostes summa e- 18
rat auctoritas atq; potestas, cum is ab eo postulasset, vt siquidem magnus esset dux, in planiciem ad pugnam suos deduceret, respondisse: Imo tu, si præclarus es imperator, eo me compelle, vt inuitus tecum confligam. Alio tempore cum occasio hostes inuadendi ab ipsis esset oblata, Romani autẽ præ metu rem gerere non ausi fuissent, vt vtrinque est discessum, suis in concionem aduocatis. Dubitare se dixit, hostesne, an ipsi molliores fuissent: nam neque illos horum terga, neque hos eorum occipitia intueri ausos. Ad extremum vero tanquam ob imbecillitatem corporis inutilis, militia se abdicauit. 19
At vero postquam reb. iam Italorum inclinatis, multi opera eorum, quorũ sermonib. plebs regebatur, bellũ Mithridaticum Romæ ambierunt: Sulpicius tribunus plebis homo extremæ audaciæ p̄ter omnium opinionẽ Marium in concionem adduxit, rogationemque tulit, vt is pro consule bellum contra Mithridatem gereret. Hic populus in diuersas abijt partes, alijs Marium proban-

tibus, alijs Syllam vocantibus, Mariumq; ad Baias ire, corpusque senio & fluxibus (quod ipse aiebat) confectum ibi curare iubentibus. Erat ibi apud Misenum Mario domus
20 magnifica, sumtuosior atque delicatior, quam tanto imperatori conueniret. Hanc cum emeret Cornelia, trecenta sestertia pretium persoluisse traditur: non multo post tempore L. Lucullus centies sestertiûm pro eadem expendit: adeo breui spacio sumtus excreuit, & luxus auctus est. Enimuero Marius arroganter admodum atque inepte senectutem & imbecillitatem amoliens, quotidie in Campum descendere, inter iuuenes exerceri, corpus in armis agile & ad equitationem habile ostentare: quanquam in senio nequaquam gracilis, sed obesus plane grauiq; corpore fuerit. Quibusdam hæc eius facta placebant, spectatoresque eius se exercitationibus præbebant. At optimis quibusque ista videntibus, miserari subibat hominis auaritiam, atq; ambitionem: qui ad summas diuitias & dignationem maximam de loco abiecto euectus, finem felicitatis nullum cognosceret: neque contentus in admiratione esse, ac per ocium suis bonis frui, tanquam gloriæ & opum indigens extrema ætate post tantos triumphos in Cappadociam & Euxinum pontum abiret, vt cum Archelao & Neoptolemo Mithridatis præfectis decertaret: delirium enim omnino videbatur, quod ipse prætēdebat, velle se præsente ipso filium in bello exerceri. Hoc demum in negocio morbi ciuitatis, iāpridem occulte aliti, eruperūt: cum ad cōmunem perniciem aptissimum esset nactus instrumentum Sulpicianam audaciam Marius. Etenim Sulpicius cætera Saturnini laudans atque imitans, timiditatem in eo tantum, & cunctationem reprehendebat: ipse nihil cunctatus, equestris ordinis sexcentos viros satellitij loco secum habebat, Contrasenatum nominans: his stipatus armata manu in consules concionem habentes inuasit, & alterius, qui se è foro subduxerat, filium ibi trucidauit: Sylla, ipse tunc consul, præter domum Marij fugiens instantibus inimicis, in eam, quod facturum nemo putasset, irrupit: cursuque præteruectis illis, ita vt quo se proripuisset non animaduerterent, ab ipso Mario per aliam ianuā tuto dimissus, ad exercitum eo modo per-

Marius bellum Mithridaticum ambit.

Sulpicij temeritas & pro Mario actio.

21 hendebat: ipse nihil cunctatus ...

22 uenisse perhibetur. At ipse Sylla in Commentarijs, se non confugisse ad Marium: sed cum de ijs deliberaret, quæ cum

Sulpi-

Sulpicius gladijs strictis circumdatum pręter animi sententiam vti probaret vrgebat, eo modo de foro ad Marium vsque compulsum fuisse, tandemq; inde in forum redijsse, & quod illi postulabant, iustitium sustulisse. Porro autem his ita actis Sulpicius victor iam Mario imperium decernit: isq; se ad bellum parans, duos tribunos militum mittit, qui Syllæ exercitum reciperent. Erant in eo exercitu tribus equitum, & quinque legionariorum millibus haud pauciores. Horũ contra Mariũ iritauit animos Sylla: cumq; ijs ad Romam duxit, occisis iam ante militum impetu ijs, quos miserat Marius, tribunis. Marius quoq; multis Syllæ amicis in vrbe trucidatis, seruos proposita libertatis mercede ad arma vocauit (tres tantum ei se adiunxisse ferunt) Syllæ in vrbem irrumpenti leuiter restitit, mox pulsus aufugit. Dissipatis (iam enim tenebræ obortæ erant) ijs qui eum erant secuti pulsum, in prædium quoddam suum Solonium confugit: filio inde emisso, vt is de propinquis Mucij soceri sui prædijs commeatum pararet, ad Ostiam descendit: operaque Numerij cuiusdam amici sui nauiculam nactus, nõ expectato filij reditu, cum Granio priuigno suo auectus est. Marius iunior cum in Mucianam villam venisset, & aliquid rerum necessariarũ accepisset atq; apparasset, orta luce hostes non plane fefelit, sed quidam suspicione ducti equites eo aduenerunt. Villicus autem cum id præuidisset, Marium in curru fabis onerato abscondit, bobusq; currui iunctis, equitibus obuiam ad vrbem vexit. Sic Marius in domum vxoris perlatus, sumtis quæ opus erant, noctu ad mare progressus, nactusq; nauim quæ Africam peteret, in eam traiecit. Interim senior Marius secundo vento Italiæ oram legens, Geminium quendam, vnum ex potentibus Tarracinæ, inimicum suum metuens, prædixerat nautis, vt Tarracinam vitarent: qui etsi cuperent obsequi, tamen cum ventus à mari incubuisset, multique fluctus vrgerent, ita vt & nauis periclitaretur, & Marius nauseam & iactationem vix perferret, ægre ad litus iuxta Circeios appullerunt. Augescente porro tempestate, & cibarijs deficientibus, nauicula egressi nullo certo consilio vagabantur, & (quod magnis fieri solet in difficultatibus) semper præsentia, tanquam maxime periculosa, fugientes, in incognitis spem collocabant: cum & terra hostilis esset, & mare: periculosum in

Sylla Roma capta Marium pellit.

Marij iunioris fuga.

Marij patris errores & pericula.

homines incidere, atque rurſus periculoſum ob rerum neceſſariarum inopiam, non peruenire ad homines. Tandem paucos paſtores quoſdam offenderunt, qui, quod darent, nihil habebant: Marium autem agnitum fugere quam primum iubebant: etenim paulo ante ibidem equites, qui ipſum indagarent, plurimos viſos fuiſſe. Ita in extremum diſcrimen adductus Marius, maxime comitib. ob famem animos deſpōdentib. ab itinere digreſſus in denſam ſyluam ſe eo die recepit: miſereque ibi nocte acta, poſtridie victus penuria, corporeq; vtendum, priuſquam plane conficeretur ſtatuens, iuxta litus proceſſit, verbis ſuorū animos confirmans, roganſq; ne in vltima ſpe, ad quam ſeruari ſeſe antiquis diuinationibus crederet, fagitari deficerent. Seſe tenera admodum ætate cum in agro eſſet nidum aquilæ cum ſeptem pullis delapſum veſte ſua excepiſſe. id cum parentes eius vidiſſent, ſuperque eo miraculo coniectores conſuluiſſent, reſpōſum fuiſſe, fore ipſum hominum illuſtriſſimum, fatoque ſepties ad eum ſummum magiſtratum atque imperium delatum iri. Quidam vere hoc eueniſſe Mario affirmant: alij rem eam plane fabuloſam à comitibus fugæ eius, qui inter alia hæc ex ipſo audita credidiſſent, perſcriptam aſſerunt. Non enim duobus pullis plures aquilam parere: ſed & Muſæum mentitum fuiſſe, cum de aquila ita

Marij ſpes VII. conſulatus

23 ſcriberet,

Quæ parit tria, & excludit duo nutrit at vnum.

Id ſane in confeſſo eſt, Marium in fuga & extremis difficultatibus ſæpe dixiſſe conſulatum ſibi ſeptimum eſſe fatalem. Cum iam à Minturnis ad viginti ſtadia abeſſent, turmam equitū cōſpiciūt à longinquo aduerſum ſe veniētiū, ſimulque forte fortuna duas onerarias naues prope litus. Itaque ſtatim, quantum curſu quilibet & viribus poterat contendere, ad mare accurerunt, in id inſiluerunt, & ad naues adnatauerunt. Granius alteram arripuit, inque inſulam oppoſitam (Ænariæ nomen eſt) traiecit: in alteram Marium corpore onuſtum ægre duo ſerui ſuper mare eleuatum portantes impoſuerunt cum iam in litore adeſſent equites, nautiſque mandarent, vt aut ſubducerent nauim, aut Mario eiecto irent quo vellent: contra Mario ſupplicante & flente, nauis domini cum paruo temporis ſpacio in vtramq; partem varie inclinaſſent animis, tamen reſponderunt equiti-

equitibus se Marium nō prodituros. Inde, cum equites iam irati abijssent, mutata sententia terræ nauim applicuerunt, & ad ostia Liris fluuij, quâ is paludis in modum se effundit, ancoris iactis. Marium vt egrederetur in terram, atq; inde cibum quæreret, corpusq; male afflictum reficeret, interim dum nauigatio daretur, hortati sunt: fore autem temp⁹ nauigationi idoneum, vbi primum ventus à mali flans elanguisset, paludesq; auram satis copiosam ederent. His persuasus Marius & à nautis expositus in terram, in herba sese reclinauit, quam longissime ab eo, quod euenturū erat, cogitationibus abductis. Nautæ enim statim ad nauim reuersi, euulsis ancoris fugerunt, neq; prodere honeste Marium neq; sine periculo suo seruare eum se posse rati. Hoc pacto Marius solus & omnium nudus, vt se destitutū vidit, aliquādiu mutus in littore iacuit: vix tandem se collegit, misereq; per inuia progressus, perque paludes profundas & fossas aqua cœnoq; oppletas, ad tugurium senis, qui lacus foderet, perrexit. Ab hoc supplex petijt, vti se, hominem qui si præsentia pericula euitasset, longe omni spe ampliorem gratiā esse relaturus, seruaret, atq; adiuuaret. Ille seu Marium iam olim nosset, siue ꝙ ab ipso adspectu tanquā præstantē virū admiraretur, respōdit: si requiescere cuperet, casulā ei id præstiturā: sin alios fugiens erraret, quietiori in loco se eum abditurum idq; petentē, ad paludes abduxit, inq; cauernā prope fluuiū subire eiussit, atq; calamis desuper & alia leui materia, quæ illapsa nihil damni adferret, ingesta operuit. Nō multum post temporis exiuit, cum à tugurio strepitus & tumultus ad Mariū peruenit. Nā Geminius à Tarracina multos emiserat, qui eum persequerentur: horum quidam ad tugurium illud casu delati, senem terrebant, hostem ab eo populi Romani occultari vociferantes. Marius ex cauerna prorepens, in paludem sese immisit aquæ turbidæ & cœnosæ: itaque non latuit indagantes, sed ab ijs vt erat nudus & cœno oppletus, abreptus, Minturnas abductus, & traditus magistratui est. Iam enim toti ibi ciuitati mandatum erat, vt Marium publice persequerentur, inuentumque necarent. Tamen consultare prius ea de re cum magistratibus visum fuit, decretumque, vt Marius in domum Fanniæ custodiendus traderetur. Hanc Fanniam Mario infensam esse antiqua de causa indicabant. Nam à Tinnio marito

Marius capitur, & Minturnensibus traditur.

Fanniæ in Marium humanitas.

ſuo repudiata cum dotem (quam ſatis amplam attuliſſet) repoſceret, ille adulterium obijceret: ad Marium, ſextum eo tempore conſulatum gerentem, cauſæ cognitio delata fuerat: isque, cum cauſis peroratis appareret Fanniam pudicitiæ parum fuiſſe temperantem, Tinnium vero cum id cognitum haberet, duxiſſe tamen eam, inque matrimonio diu habuiſſe: vtrisque ſuccenſens, virum dotem reddere iuſſerat, Fanniæ litem ignominiæ cauſa quatuor inſuper æreis æſtimauerat, Verum Fannia nequaquam mulieris iniuria affectæ animum tunc geſſit: & conſpecto Mario, à memoria offenſarum longiſſime ſeſe abducens, quantum potuit, eum curauit atque confirmauit. Ipſe eam laudauit viciſſem, bonoque eſſe animo iuſſit? bonum enim ſibi omen oblatum id fuit huiuſmodi. Cum ad domum Fanniæ adduceretur, foribus iam apertis, aſinus foras ex ædibus curſu ſe proripuit, & è fonte propinquo bibit: intuitusque deinde Marium hilari vultu, primum e regione adſtitit, deinde vocem claram edidit: atque geſtiens iuxta Mariũ ſaltauit. Ex eo ſe conieciſſe Marius dicebat, à mari potius quã à terra ſalutem ſibi diuinitus portendi: aſinum enim ſicco cibo non contentum, ab ipſo ad aquam procurriſſe. Hæc tum cũ Fannia locutus, ianuam domus operiri iuſſit, & ſeſe quieti dedit. Interim Minturnenſium principibus, atq; ſenatoribus conſulantibus, non cunctandum, ſed ſtatim eſſe necandum Marium placuit. Quod cum nemo ciuium in ſe reciperet facinus, eques quidam Gallus natione, ſiue Cimber (nam vtrunque fertur) ſumpto gladio ad Marium ingreſſus eſt, in cubiculo vmbroſo, & lucem non admodum claram admittente recumbentem. Fertur ibi ex Marij oculis multas flammas emicare militi viſum fuiſſe, & ex vmbroſo loco magnam vocem exauditam in hæc verba, Tune homo C. Marium necare audes? Itaque barbarus ſtatim è domo profugit, abiectoque gladio per fores ſe proripuit, id tantum vociferans, Non poſſum C. Marium interficere. Primum, ea re terror, miſeratio inde apud omnes, & pœnitentia ſententiæ exſtitit, quam iniuſtam & ingrato aduerſus Italiæ vindicem animo tuliſſent, cui opem non ferre, improbum eſſet. Eat potius (dicebant) quocunque velit exſul, & fatum, alibi locorum expleat: nos Deos deprecemur, ne ſuccenſeant nobis, quod inopẽ nudumque vrbe

Oſtentum Mario oblatum.

Cimber Marium necare non auſus.

eijcimus

eijcimus Marium. Has cogitationes secuti, frequentes ad Marium ingressi sunt, stipatumque ad mare eduxerunt. Et quamuis singuli promte aliqd subministrarent, atq; vniuersi festinarent, tamen aliquid temporis tractum est, quod Maricæ lucus, quem sacrum isti habent, & quod ei inuectũ sit educere inde religioni ducunt, qui itinere ad mare obstabat, circumirique non sine mora poterat. Tandem quidam seniorum, vociferatus nullam inuiam esse viam aut religiosam, qua Marius ad salutem iret, primus eorum quæ ad nauem deferebantur aliquid sumpsit, perque lucum transijt: reliquis prompte subsequentibus. Huius rei picturam in tabula expressam Marius postea in fano ibi dedicauit. Tum naui, quam Belæus quidam præbuit, auectus, vento se tradidit: & forte fortuna ad Ænariam est delatus: ibiq; Granio & cæteris amicis receptis, cum his versus Africam soluit. Aquæ autem defectu coacti, ad Siciliam apud agrum Erycinum appulerunt, Ea loca tum Romanus quæstor obtinebat: is ex aquatoribus Marij circiter sedecim homines occidit, & quin ipsum Marium naui egressum caperet, parum abfuit, Marius ergo celeriter inde soluit, transmissoq; mari ad Meningem insulam peruenit: Ibi primum inaudiuit, filium suum cum Cethego saluos in Africam peruenisse, & auxilij implorandi causa ad Hiemspalẽ Numidarũ regem proficisci, quo paululũ recreatus nũcio ab insula ad agrum Carthaginensem traijcere ausus est. Prætor tũ P.R. nomine Africam regebat Sextilius, nullo neq; beneficio neq; iniuria à Mario affectus, sed qui miseratione ductus ei commodaturus sperabatur. Huius apparitor ad Marium vix dum cum paucis suorum in terram egressum peruenit. & contra assistens, Edicit tibi, inquit, Mari, prætor Sextilius, ne in Africa pedem ponas: si contra feceris, decretum senatus se exsecuturum, teque vt populi Romani hostem tractaturum affirmat. Hæc vt audiuit Marius, mœrore & solicitudine vocem oprimente aliquandiu mutus adstitit, toruo lictorem vultu intuens Interroganti vero, ecquid & prætori respõderet, ab imo pectore gemitum edens, Renuncia, inquit. ei vidisse te C. Marium exsulem in ruderibus Carthaginis sedentem, haud male fortunam eius vrbis, & suarum rerum mutationem in exemplum ei proponens. Interim Hiempsal Numidię rex in vtranque partem cogitationibus alternans, Ma-

Marius à Minturnensib. ad mare deducitur.

Hiempsalis infidelitas.

rium & socios in honore habebat quidem, sed discedere cupientes nouis subinde prætextibus detinebat: neq; erat obscurum, dilationem istam mali alicuius gratia fieri: cæterum fortuitus casus (quales euenire aliquando solent) salutem ipsis attulit. Marius iunior cũ formosus esset, indignam eius fortunam quædam ex pellicibus regijs moleste tulit: eaque cum occasione diligere cœpit. Eam cum initio Marius reiecisset, vbi nullam aliam effugiendi viam esse sensit, & ipsam quoq; maiori studio, quam quæ inhonestam tantum voluptatem affectaret, agere: amori locum dedit; ab eaque pellice emissus cum suis ad patrem cõfugit. Postquã sese mutuo cõsalutauere, secundum litus maris profecti, in scorpios pugnantes inciderunt. Id malum omen ratus Marius, statim cum suis in piscatorium nauigium conscendit, inque insulam Cercinam, haud longe à continenti sitam, traiecit: vixque soluerant, cum ad eum vnde soluerant locum equites a rege missi properare conspecti sunt. Haud vllum aliud maius periculum euitasse Marius videtur.

Seditio Cinnana Romæ.

At vero in vrbe Syllam contra Mithridatis duces bellum apud Bœotiam gerere audiebatur: consules seditionem excitauerant, & commissa pugna Octauius victor Cinnam collegam tyrannidem affectatem vrbe eiecerat, suffecto in eius locum Cornelio Merula: Cinna collectis per Italiam copijs, consulibus bellum faciebat.

Marius in Italiam redit.

Hæc vt Marius accepit, statuit quam primum in Italiam nauigare. Itaque assumtis ex Africa Maurusijs nonnullis equitibus, alijsque ex Italia ad ipsum delatis quibusdam, vt omnium summa millenarium numerum haud superarent, soluit. Cumq; ad Telamonem Etruriæ portũ appulisset, egressus ibi in terram, seruos ad libertatẽ vocauit. colonis & pastoribus liberis (qui opinione viri ducti, ad mare concurrerant) qui ætate maxime erant militari, sibi persuadendo adiunctis, paucis diebus tantas cõtraxit copias, vt quadraginta impleret naues. Octauium porro sciens optimum esse virum, ac qui magistratum vellet quam iustissime gerere, Cinnam autem Syllæ suspectum & probe constitutæ reipubl. arma inferentem:

Cinna se coniungit.

huic se cum suis copijs coniungere statuit: itaq; missis nuncijs, se eius, tanquam consulis, imperata facturum recepit: Cum Cinna hoc probaret, eumque proconsulem appellaret, lictoresq; & reliqua eius imperij insignia mitteret, ornatum hunc suæ

fortunæ

fortunæ non conuenire respondit: veste sordida vtens, co-
mamq; ab exilij primo die alitam ferens, maior septuage-
nario tum, pedes ad Cinnam accessit, miserabilem se osten-
dere cupiens: sed in miserando aspectu magis tamen terri-
bilis eius (quem à natura habebat) vultus emicabat, & mœ-
stitia animum nequaquam deiectum, sed mutatione fortu-
næ exasperatum ostendebat. Consalutato Cinna, & com-
pellatis millitibus, statim rem gerere cœpit, magnáq; mu- 26
tationem rebus attulit. Primum nauigijs circumfectus fru-
menta quę hostibus aduehebantur auertit, & mercatoribus
spoliatis, omnem commeatum in suam potestatem redegit.
Deinde ad vrbes maritimas aduectus ijs potitus est. Tãdem
Ostiam proditione cepit: ibique direptis bonis, multis ho-
minum interfectis, Tiberis ripas ponte iunxit eoq; effecit,
ne quid rerum necessariarũ à mari ad hostes posset subue-
hi. Post hæc cum exercitu ad vrbem profectus, Ianiculum
occupauit. Non tantum imperitia Octauius reipublicæ *Octauij se-*
tunc damni dedit, quantum iuris obseruandi nimia dili- *gnities, &*
gentia, propter quam contra commodum patriæ vtilia sæ- *interitus.*
pe negligebat. Etenim multis eum iubentibus proposita li-
bertate seruos ad arma vocare: nullo modo se patriam, qua
Marium defendendarum legum causa arceret, seruis tradi-
turum. Itaque cum Metellus (Metelli eius, qui bello in Afri-
ca gesto Marij opera in exsulium pulsus fuit, filius) Romam
venisset, ac longe ad gerendum bellum Octauio aptior pu-
taretur: milites relicto Octauio ad eum venerunt, orantes
vt ipsorum ad seruandam rempubl. dux esset: peritum enim
& strenuum ducem nactos se præclare militaturos, victo-
riaque potituros. Metello succensente, & ad consulem re-
uerti iubente, ad hostem se contulerunt. proinde Metellus
etiam ex vrbe, de cuius salute desperabat, discessit. At Octa-
uium Chaldæi quidam, & sacrificuli, & Sibyllinorum ora-
culorum interpretes, in vrbe retinuerunt, persuadentes bo-
num fore rerum statum. Namque is vir, cum videatur cor- 27
datissimus Romanorum fuisse, qui dignitatem consulatus
ab omni adulatione remotam iuxta leges & mores maio-
rum tanquam immutabiles quasdam delineationes, con-
seruaret: eo vitio laborauit, quod plus temporis inter cir-
cumforaneos impostores & ariolos quã viros in republica
& militia pręclaros exegerit. Atque is prius quam in vrbem
intrauit

intrauit Marius, à præmissis ab eo de tribunali detractus, & iugulatus est. Aiunt in eius interfecti sinu descriptionem quandam Chaldaicam fuisse repertam multumque ea in re absurdi fuit, quod obseruatio diuinationis ex duobus clarissimis ducibus alterum corroborauit, alterum perdidit.

Marius & Cinna, Romam vocantur.

Rebus ita habentibus senatus frequens missis legatis, Cinnam & Marium, vt intrarent in vrbem, & ciuibus parcerẽt rogauit. Et Cinna, tanquam consul, sella curuli sedens legatos audijt humaniterque respondit: Marius sellæ adstans, tametsi nihil diceret, vultus tamen constanti toruitate, terribilique aspectu innuebat, se statim cædibus vrbem impleturum. Cum ad vrbem accessissent, Cinna stipatus satellitio introuit: Marius vero ad portam constitit, iratoq; animo iocans, exsulem se esse, & lege lata eiectum patria dicebat: quod si suam præsentiam desiderarent, alio decreto legem exsulium irrogantem abrogarent. scilicet vir legum obseruans, & qui in vrbem liberam veniret, Proinde in concionem aduocata multitudine, missisque tribus aut quatuor in suffragia tribubus, commentum inde suum iudicij de exsulio missum faciens, cum stipatoribus (quos ex seruis qui se ad ipsum contulerant, delegerat, Bardiæos appellãs) descendit.

Cædes Mariana.

Hi Mario vel voce, vel nutu iubente, plurimos

28 occiderunt: inter quos etiam Ancharium, senatorij atque prætorij ordinis virum, cum is Marium adijsset, neq; ab eo esset resalutatus, ante ipsum gladijs confossum strauerunt: eodemque præterea modo omnes alios, quos salutantes ille non compellasset aut resalutasset. id enim signum erat datum eis, statim in via trucidandi: quare & amicorum quilibet cum salutandi causa Marium adiret, anxietate & horrore perfundebatur. Multis necatis, Cinna remissior iam & satur cædium erat: at Marius indies ira increscente, sanguinemque sitiente omnes quocunque modo sibi suspectos inuadebat. itaque omnes semitæ, tota vrbs eorum qui fugientes persequerẽtur, ac latitantes indagarent, plena erat. Deprehensum quoque tunc est, hospitij amicitiæque fidem aduersa fortuna nihil habere firmi: adeo tum pauci fuere, qui ad se confugientes inquisitoribus non proderent. Digni itaque admiratione fuerunt Cornuti serui, qui cum domi herum suum occuluissent, aliud quoddam cadauer de mortuorum aceruo arreptum collo trahentes, aureum annulum

Cornutus seruatus à seruis.

tulum digito accommodantes, Marianis ita ſattellitibus oſtenderunt, & ornato funere, quaſi herile id eſſet, ſepeliuerunt: neque id quiſquam ſenſit, eoq; modo Cornutus clam opera ſeruorum in Galliam euaſit. M. autem Antonius cum in fidelem amicum incidiſſet, iniquitate fortunæ perijt. Vir enim plebeius & pauper, cum primi inter Romanos ordinis virum eum ſuſcepiſſet, ac pro facultate tractaret humaniter, ſeruum miſit, vt de propinquo caupone vinum emeret: ſeruus vinum cum guſtaret accuratius meliuſque poſceret, à caupone rogatus, quidnam rei eſſet, cur non, vt ante, nouum & commune vinum, ſed generoſum atque precioſius emeret: ſimpliciter ei, tanquam familiari ſuo & noto, reſpondit, M. Antonium apud herum ſuum latentem cœnare: caupo, impius homo atque impurus, vt primum ſeruus abijt, ad Marium cœnantem iam accurrit, adductuſque in cõſpectum, traditurum ſe ei M. Antonium promiſit. Fertur Marius ad eum nunciũ magna voce exclamaſſe, ac pręgaudio manibus plauſum dediſſe, voluiſſeq; ipſum eo cõtendere: detentus ab amicis, Annium cum militibus miſit, mandato, vt celeriter caput Antonij ſibi afferrẽt. Qui poſtquam ad domum peruenerunt, Annius ad fores conſtitit, milites admotis ſcalis aſcenderunt, conſpectoque Antonio, vnus alteri cædem perpetrandam iniunxerunt. Tanta vero aderat Antonij ſermonibus vis demulcendi atq; gratia, vt, cum is orſus fuiſſet dicere, atq; cædem deprecari, nemo militum tangere eum auſus fuerit, aut intueri, ſed deiectis in terram oculis vniverſi fleuerint. Moram fieri Annius ſentiens, cum & ipſe adſcendiſſet, Antonium orantem, milites conſternatos delinitoſq; eius verbis vidit: his obiurgatis, ipſe accurrit ad Antonium, caputque ei amputauit. Catulus porro Lutatius, qui Marij pridem collega fuerat, triumphique de Cimbris conſors, cum pro ſalute ipſius deprecantibus id modo reſpondiſſet Marius, Moriendum ei eſſe, in parte domus ſe incluſit, multiſque carbonibus ibi ſuccenſis, fumo ſeſe ſuffocauit. Trunca autem captiuum cadauera paſſim proiecta cum in compitis calcarentur, non miſericordiam, ſed horrorem atque tremorem aſpectu ſuo mouebant. Maxime vero Bardiæorum libido moleſta fuit. Dominos enim in ædibus proprijs iugulantes, liberis eorum ad ſuam turpitudinem abutebantur, & dominas per vim conſtuprabant: neque

M. Antonij oratoris interitus.

Catuli obitus.

Bardiæorum libido & exitium.

neq; prius finem rapinarum atque cædium fecerunt, quàm Cinna & Sertorius re animaduersa, dormientes eos in castris adorti vniuersos iaculis confecerunt. Interea, quasi vicissitudine aliqua rerum existente, vndique nuntij adferebantur, Syllam confecto Mithridatico bello, prouincijsque receptis, magno cum exercitu Romam versus nauigare. Id infandorum cursum malorum aliquantum inhibuit, exiguamque quietem attulit: cum sane imminere iam bellum Romani abritrarentur. Proinde Marius septimum consul est creatus: progressisque ipsis Ianuarij Kalendis, Sex. quendam Lucium de saxo præcipitauit. id quod Romanis, vrbiq; malorum, quæ post paulo euenerunt, euidens videbatur signum. At vero Marius iam & laboribus confectus, curisque animo quasi oppresso & fatigato, erigere mentem ad tantas de nouo bello, recentibusq; certaminibus & periculis atque laboribus (quorum omnium, iam ante ea expertus, molem nouerat) cogitationes trepidantem, non valuit: veniebatq; ei in animum non se cum Octauio aut Merula, promiscue turbæ factiosæq; cateruæ ducibus, sed cum Sylla cõgressurum eo, qui & ipsum ante Roma eiecisset, & nunc compulso ad Euxinum pontum Mithridate adduceret exercitum. His fractus cogitationibus, longumque suum errorem, fugas, & pericula, quæ mari terraque pulsus pertulerat, ante oculos sibi fingens, in anxietates incidit graues, nocturnósque terrores, & turbulenta somnia, semper aliquem audire putans, qui diceret:

Marius VII. cos.

Marij trepidatio, & mors.

Terribile absentis etiam esse cubile leonis?

maxime quoq; insomnium metuẽs, potationibus se dedit, ebrietatiq; ab ætate sua alienæ indulsit, somnum veluti effugium solicitudinum alliciẽs. Tandem à mari allato nuncio, & nouis insuper terroribus accidentibus, partim metu futurorum, partim præsentium fastidio atque molestia leui addito momento, in morbum laterum incidit: ita enim Posidonius narrat, qui se ad eum iam decumbentẽ intrasse, & legationem suam obiuisse ait. C. vero quidam Piso historicus refert eum, cum à cœna inter amicos deambulans de rebus suis disseruisset, & ab initio earum varias in vtramque partem mutationes recensuisset, addidisse: Non esse sani hominis, præterea se fortunæ credere: secundum hoc salutatis amicis, decubuisse septem continuis diebus, &

ita

ita vitam cum morte commutasse. Quidam in morbo plene eius ambitionem detectam scribunt, inque absurdā vertisse insaniam: cum se bellum contra Mithridatem gerere imaginaretur, &(vt militiæ solebat)varias figuras, variosq; motus corporis vehementi cum vociferatione militarique clamore ederet.

Marii insania.

Adeo ingentem ei, & qui nulla reuelli ratione posset amorem istarum rerum ambitio & æmulatio in pectore infixerat. Itaq; qui septuaginta vitæ annos expleuerat, primus omnium hominum septies consul factus fuerat, multisq; suffecturas regibus opes parauerat: is fortunam suam lamentabatur, quod ante sibi moriendem esset, quam quæ cupiebat assecutus fuisset. Sane Plato iamiam moriturus, genium suum fortunamque laudauit, primum, quod homo; deinde quod Græcus, non barbarus, neq; bruta bestia natus fuisset; denique, quod in ætatem Socratis natiuitas sua incidisset.

Plato moriturus, fortunam suam prædicat.

29

Et Antipatrum profecto Tarsensem similiter perhibent cū sub mortem reputaret quæ fœlicia sibi in vita euenissent, ne prosperam quidem à patria sua Athenas nauigationem præterijsse: nimirum propiciæ bonis fortunæ omnia dona in magno beneficio reponens, & vsque ad finem memoria tenens. Neque sane vllum ad retinenda bona certius, quam memoria, est ærarium. Immemoribus enim & stupidis ea cum tempore effluunt: itaque nihil seruantes, in perpetuum vacui bonorum, spe pleni futura præsentibus dimissis spectant. Et vero cum illa possint à fortuna impediri, hæc eripi non queant: ij tamen dona fortunæ præsentia tanquam aliena abijciunt, futura & incerta somniant Id quod euenere ijs consentaneum est, quando externa bona, priusquam rationis & disciplinæ opera istis sedem atque fundamentum locauerint, congerentes atque coaceruantes, insatiabilem animi cupiditatem explere non possunt. Mortuus est Marius decimoseptimo consulatus septimi die: magnumque tum Romæ gaudium exortum animique ciuium in bonam spem erecti, graui se tyrannide liberatos putantium. Paucis autem post diebus nouum se, & ætate vigentē dominum in locum senis accepisse viderunt: tantam sæuiciam Marius iunior, optimos laudatissimosque viros trucitando, ostendit.

Marius iunior.

Atque is cum audax, bellicorumque periculorum adeundorum cupidus videretur, initio Martis filius dictus, mox reipsa

qualis

qualis esset deprehensus, Veneris filius audiuit: ad extremum Præneste obsessus à Sylla, cum vitæ retinendæ causa multa frustra tentasset, & capta vrbe effugere non posset, mortem sibi ipse consciuit,

IN MARIVM ANNOTATIONES.

MArij & Syllæ bellum ciuile ita, vt vix vlla alia historia, nobile est: tempusq; & æquales Marij facile noti. Mortuus est Marius septimum consul, anno vrbis conditæ IↃCLXIIX. *Quæ autem initio de nominibus disputantur, neque obscura sunt: & si quis plura vult, doctissimum Sigonij de nominibus Romanorum librum inspiciat. Sane C. Marium Nepotem quidam annales scribunt, contra quam Plut. asserit. Ego tamen Plutarcho facilius, quam vel Cassiodoro, vel aliis eum secutis assentior: præsertim quia neq; antiqua monumenta, neq; vllus, quod sciam, vetustus & bonæ fidei scriptor Mario Nepotis cognomentum adscripserit. Metellum à moribus Nepotem, nimirum à prodigalitate cognominatum, Valerius lib. 9. cap. penultimo affirmat.*

1 Hispaniam obtinuit.] *In foribus, quod aiunt, labitur Guarinus, cum* καλοιχόντος *ita effert:* qui Iberos in ius ditionemque populi Romani redegit.] *Imo autem sibi occupauit eam prouinciam, & contra Syllam tenuit, de quo in ipsius vita cognosces. Mox pro* ῥωμαίυς, *dandi casus placet* ῥωμαίοις.

2 Cirræatone.] *Hoc mihi nomen nescio quomodo suspectum est. Sane Marium fuisse Arpinatem, Ciceronis gentilem, vel ex initio librorum huius de Legibus euidens est. Plinius libro 3. capite 5. in describenda prima Italiæ regione, Cernetum oppidum, & Cernetanos, qui ijdem Mariani cognominarentur, refert: vt suspicari subeat, ne quod ille Cernetum dicit, Plutarchus (si modo non surrepsit menda,*

vt solet

vt ſolet fere in proprijs nominibus,) Cirræatonem efferat. Sed nihil certi ſcio.

3 Nihil plane de animi ſui.] οὐδὲ μικρὸν ὑφήκατο, &c. *Guarinus contrarium ſenſum perſcripſit, loco ſatis aperto. nam* οὐδὲ *negatio eſt qua etiam* τὸ μικρὸν *amputatur. Si ſcriberetur* οὐ μικρὸν, *ſtare poſſet Guarini interpretatio: ſed ipſa rei veritas tamen oſtenderet, mendum eſſe, & legendum eſſe* οὐδὲ *Paulo ante:*

A ſella curuli.] διφρων τῶν ἀγκυλοπόδων. *Quin recte verterim, dubitare neminem puto eruditum: quod quidem ad ſententiā attinet, cur autē epitheto hoc adficerentur exprimerenturq́ ſellæ curules, nondū ſatis didici. curuipedes ſellas vertere ad verbum: ſed antiquitatū Romanarum copia inſtructi hoc diſpicient. Ne Latini quidē vocabuli* ἔτυμον *ego adſequor. Eſt apud Feſtū, Curules magiſtratus dici, quia curru veherentur. excipienda ergo erit vox à canone deriuatorum, prima enim eſt breuis. Horat. 1. epiſt. 6.*

——Faſces dabit, eripietq́ curule
Cui volet importunus ebur.——

Et ſellæ quid cum curru Latine? aut ſi ſella item vt currus δίφρος *dicatur, quid ad currum* ἀγκυλόπους? *Quid ſi à Curibus hoc, vt alia: Romam translatum credamus? certe proſodia congrueret. Sed viderint doctiores. Obiter heic reprehendendus eſt locus ſub initium Æmilij à nobis incuria neſcio qua præteritus pœne. Ibi Plutarchus* πρώτην ἐπιφανῶν ἀρχῶν, *primum illuſtrem magiſtratū vocat hanc ipſam ædilitatem curulem. Hoc ita eſſe, optime ex his verbis Liuij intelligitur, quæ ſunt initio libri ſeptimi. Annus hic erit inſignis noui hominis conſulatu: inſignis nouis duobus magiſtratibus; prætura & curuli ædilitate, &c. Iam ante autem ædilitas & tribunatus patricij, à curulibus magiſtratibus erant diſtincti: vt ex his, quæ de Licinij ac Sextij trib. plebis actionibus ſub annum CCCXXC. ab V. C. referuntur*

ſexto libro ſatis eſt euidens. notum eſt etiam, tribunatum plebis ne magiſtratus quidem titulo cenſum fuiſſe, ideoque dictatore creato cum reliquis non fuiſſe ſublatum. His adde quæ de Cn. Flauij ſcribæ ædilitate & ſella curuli ſub noni libri finem idem perſcripſit auctor. Ita Plutarchi dicta recte intelliges.

4 Patronum dicendi contra clientem.] *Guarinus hæc ita vertit, vt quid patronus apud Romanos diceretur, ne intellexiſſe quidem videatur. Deinde quod habet* Recipientibus autem iudicibus teſtimonium, *falſum eſt. Accepiſſe enim eos excuſationem Herrennij, ne is diceret teſtimonium, Plutarchi verba & loci ſenſus oſtendunt. De iure autem patronorum & clientum, quia ſupra Plutarchus in Romulo perſpicue docuit, non eſt, quod de hoc loco, male vtique olim tractato plura dicere oporteat. Quod autem paulo poſt è numero curulium magiſtratuum. Prætura excluditur, notandum eſt. Antiquitus M. crurlem fuiſſe apparet. Sed dudum ante Marium plebeij etiam conſules fiebant. De ſuffragijs in iudicio æqualib. vide annotata ad Coriolanum. In Græco* μένειν *&* αὐτῆς *eſt ſcribendum, &* χαλεποῖς. *Sed hæc forte alias.*

5 Et ſub eo tum dux ſociorum.] *Græca,* καὶ ὅτι τὸν ἐπὶ τῶν τευτόνων ἔχων ἀρχὴν συνεστράτευε. *Guarinus,* aduerſus Teutones vna militauit, principatum & curam Architectorum gerens. *Quid autem eſt hic de architectis quæſo? & vero niſi Teutones verſor nominaſſet, pro* τευτόνων τεκτόνων *eum legiſſe veriſimile fuiſſet. Equidem rem iam contra Teutonas geſtam fuiſſe, Q. Metello Numidico magiſtratum gerente, ne veriſimile quidem puto. Et militabat,* συνεστράτευε *eſt in Græco: vt videas non præteritam, ſed præſentem militiam innui. Ergo mendum eſt in voce* τευτόνων, *cui facilius mederemur, fortaſſis, ſi vita huius Metelli, quam ſcripſiſſe Plutarchum ſcimus, exſtaret:*

nunc

nunc quia de illa militia nihil nobis constat, rem in medio relinquimus. Suspicor sane esse sensum, cum ob paternum hospicium tum quod sociorum copias duceret, Metello charum fuisse. T. Turpilium Silanum in Salustius Iugurthino bello nominat: idemque Vaccæ (quæ hic βάγα dicitur) præsidium ex Italicis, hoc est sociorum P. R. militibus constitisse, haud obscure tradit. Ego in hoc & similibus locis circumspectius, quam alij factitarint, versandum sciebam: ideo volui dicere, quæ putarem. Amiotus plane τεκτόνων legit, & præfectum fabrorum vertit, quæ coniectura mihi non improbatur, nisi quod Sallustius videtur hoc indicaturus fuisse. Quanquam nihil obstat, quin alios autores secutus sit Plutarchus. Paulo post ποιούμενος ἴδιον τὸ ἔργον, occasionem rei gerendæ nactum, Guarinus vertit & ἰτύκην, quæ Latinis Vtica dicitur, Itycam: annotandique ad marginem dedit occasionem cuidam, apud Sallustium Vticam legi: quasi non idem sit apud Plutarchum: Et mox ἀναγορευθεὶς λαμπρῶς, Oratione splendida habita. Quid est si hoc non est præuaricari officium interpretis? Multa id genus alia sciens omitto.

6 Periculum ab occidente Italiæ imminens.] *Nam Cimbri ad Rodanum in Gallia Cn Mallio & Qu. Capione proconsule cum exercitibus deuictis in Hispaniam recesserant: inde in Galliam reuersi, Teutonis se coniunxerunt, vt ex Liuiana Epitoma 67. patet. Hoc monui, ne quem offenderet hic locus, cum à septentrione bellum eos Italiæ intulisse populos cogitaret.*

7 Polum porro septentrionalem.] *Pleraque hic male Guarinus vertit, & obscure. Ratio rei ijs, qui elementa Astronomica gustarunt, non est obscura. Meminit etiam Herodotus Cimmeriorum migrationis, haud procul initio libri primi.*

8 De potestate rationis exiit.] ἐξέστη τοῦ φρονεῖν *Guarinus nullo sensu,* calliditate excidit. *Saltem quæ*

ſequuntur, inſania correptum fuiſſe Iugurtham indicare animaduertiſſet. & nihil notius eſt, quam ἐξίσασθαι φρενῶν, ἔκστασις, ἐκστατικῶς ἔχειν, *ac ſimilia multa.*

9 C. Luſius.] *Sic legitur etiam in Apophthegmatis. Emendetur ergo hinc Valerij locus, apud quem in hac hiſtoria Cluſius lapſu librarij legitur, lib. 6. cap. 1. Etſi is militem non Trebonium, ſed Cœlium Plotium nominat. Similis hiſtoria eſt apud Suidam in* Γάϊος*: qui locus cum Valerij adducto rectè comparabitur à diligentibus.*

Valerij locus.

10 Carbo eum, & Cæpio.] Σκιπίωνος *eſt, mendoſe pro* Καιπίωνος, *in Græco. De Carpone, præter reliquos, Epitoma Liuij 63, de Cœpione in 67.*

11 Senſim eos inſecutus eſt.] σχέδην. *alter* tumultuario bello. *quo quid à ſenſu magis alienum?* Mox ὕδασι Σεξτίοις *legendum, non* Σεξπλίοις, *conſtat.*

12 Ipſi quoque Ambronas mutuo.] *Locus eſt obſcurus, & ſane verba puto me fideliter expreſſiſſe, quæ id omnino videntur innuere: Ligures iactaſſe, ſibi nomen Ambranum auitum eſſe. Sed de hoc nihil, præter hunc vnum locum, inuenio. Sane & Sex. Pompeius Feſtus Ambrones Gallicam fuiſſe gentem tradit: & aqud Ssabronem lib. 4. de oſtijs Rhodani diſputantem, mentio fit cuiuſdam Maſſilienſium de Ambronibus victoriæ: vt appareat, fuiſſe eos vicinos. Maſſilienſes finitimos Liguribus eſſe, notum ſatis eſt. Hinc leuis ſaltem quædam videtur poſſe ſumi coniectura.*

13 Quo factũ eſt, vt barbari.] *Contraria omnia & verbis & ſenſui loci huius, habet Guarini verſio: qui & Romanos ceſſiſſe in planiciem ſcripſit, &* ἄνω *deſuper vertit, &* διασπασμὸν *ſcutorum colliſionem.*

14 Campus ad Vercellas.] *Vercellæ tranſpardanæ Italiæ oppidum eſt: cui regioni contigua eſt Venetia. Plin. libro 3. cap. 17. & 18. Hoc dico propter Florum, qui lib. 3. capite 3. pugnatum fuiſſe in Venetia ſcribit, & in campo*

Caudio (alij Claudio legunt, sed & in lib. de Viris illustribus Caudio habetur: aqud Velleiun est in Raudis campis, haud scio quam recte) Sigonius Veronam pro Vercellis legendum putat: quod eo maxime nomine non admittendum videtur, quia ad Athesin est Verona. Cimbros trans Athesin procurrisse historia perspicue docet.

15 Telum singulis bidens.] διβόλια. *Bina manibus iacula Guarinus, & post eum Amiotus: quam recte, non video. Est quidem etiam apud Euripid.* δίβολος ἄκων. *in Rhæso.*

19 Nonii cædes.] ὁ ὀνίου φόνος *male, pro* ὁ Νωνίου. *Nonium omnes historici nominant, & Appianus diserte* Νώνιον. *Guarinus nescio quem Numium supposuit.*

17 De re ita magna ante cognitionem sententiam ferret.] *Guarinus locum hunc neque intellexit, & peruertit. Est autem* προαποφαίνεσθαι εἰς πρᾶγμα, *de causa nondum cognita pronunciare, non (vt ille habet) aduersari rei. Quod autē dixi tantū onus in se recipere, id in Græco est ad verbum,* tam latum habere collum. *qua de translatione aliquid in Cicerone annotaui.*

28 Popedio Siloni.] *Is fuit Marsici, seu socialis istius (quod & Italicum dictum fuit) belli autor atque dux: atq; hoc nomine ab historicis afficitur Latinis, Velleio, Floro 3.18. Epitoma Liuij 76. Valerio 3.1. Apud Strab. lib. 5.* Πομπαίδιος: *& apud Plut. initio vitæ Catonis Vticensis,* Πομπαίδιος σίλλων *mendose legitur.* κόϊντος πομπάδιος, *itidem ab Appiano lib. 1. belli ciuilis appellatur. Fuit ergo Qu. Popedius Silo: & hic legendum* ποπεδίου, *non* ποπλίου. *quod miror ab interpretibus animaduersum non esse.*

19 Eorum occipitia.] *Habenas, Guarinus: legit enim (vt & in nostro fuit codice)* ἡνίων. *Sed videntur argutiæ loci hoc non recipere vocabulum. Est enim sensus: ita vtrosque fuisse timidos, vt vtrinq; fugerint, & neutri neutros insequi*

ausi fuerint. Itaq; ἰνίον legi, quod esse occiput constat: Amiotus faciem vertit, nescio qua occasione: nisi forte repudiato vocabulo ἠνίων, sensus quod videretur offerre, amplexus est. Sed nostra coniectura verbis Plutarchi ac sententiæ haud dubie est propior.

20 Trecenta sestertia precium. *Monstrose has summas peruertit, & ambigue extulit Guarinus. Etenim septem myriades & dimidia, drachmarum sunt, seu (quod idem est) denariorum millia* LXXV. *Sestertium ita dixit Guarinus (ne dicam in numero eum errasse) vt an sestertios nummos indicet, an sestertia (hoc est nummorum sestertiorum millia) non liquide constet. Prius puto: neque enim animaduerterat, quatuor sestertios vno denario, aut drachma (has enim in summis accipiendis Græci indicant) contineri: quod legisse saltem in Syllæ vita eum oportuit, quam conuertit. Sed hæc alias. Eodem modo posteriorem summam corrupit. Si denarios decem æstimes in aureum florenum coronatū (quod Budæus docet, & proxime verū est) prior summa efficiet septem millia aureorum, & quingentos: posterior Luculliana* CC. *aureorum millia. estq; ea summarum proportio, quæ ternarij ad centenarium numerum. Amiotus priorem summam ita, vt nos demonstrauimus, effert. Lucullianæ autem tantum quintam ponit partem,* L. *scilicet aureorum millia: quæ ad priorem hanc habet rationem, quæ est vigenarij ad ternarium. videturq; legisse, ὠνεῖται μυριάδων πεντήκοντα οὕτως, & c. omissis verbis, καὶ διακοσίων. Vtrum rectius sit, vix possum iudicare: itaq; quod in Græco reperi, id reddidi. quanquam verisimilior iudicari potest Amioti lectio: nam & ipsa tantum incrementum precij habet, vt recte videas epiphonema de aucta prodigiose sumptuositate additum à Plutarcho.*

21 Contra senatum.] *Finxi vocabulum vtut durum. (Sunt enim Latini in duplicandis vocabulis, quam Græci,*

infe-

infeliciores, vt est apud Liuium) quo ἀνυπόσγκλητον *vtcunque exprimerem. nam quod nomen suæ cateruæ indidisset Sulpicius, nondum apud Latinos legi: Consules porro tum erant L. Cornelius Sylla, & Qu. Pompeius Rufus, anno ab V.C.* IↃCLXVI.

22 At ipse Sylla.] *Locus est intricatus, & à Guarino perperam versus, nullo plane sensu. Vbi autem verti,* Quod ipsi postulabant, iustitium sustulisse, *minus mirum est ab eo non intellectum, cum & Græca sint mendosa,* τὰς πράξεις ἔλυσε. *Sed ex Syllæ vita vbi idem argumētum tractatur, satis constat, legendum* τὰς ἀπραξίας ἔλυσε *ne id ex alijs autoribus petamus. Iustitium autem magnis tumultibus antiquitus consueuisse indici, cum aliâs, tum ex tertio Liuij libro patet. Mox de equitum numero, præsertim tam exiguo peditatu, in suspicionem veni, ne pro* τρισμυρίων τρισχιλίων *sit legendum: hoc est* III. *non:* XXX *millia. idque ausus sum ita exprimere: sex legiones ei in Sylla Plutarchus, & Appianus libro primo, belli ciuil. quatuor Orosius lib. 5. cap. 9 adscribunt.*

23 Oua parit tria.] ἐκλέπει, *non* ἐκλείπει, *cum sit* παρὰ τὸ λέπος *Est hoc verbum excludere. Apud Arist. libro 6. cap 5. de historia Animal. idem Musæi versus adducitur: sed pro* ἀλυβάζει, *legitur ibi* ἀλεγίζει, *quod quid sit, facilius intelligitur, quam* τὸ ἀλυβάζειν *hoc enim esse idem quod* τρέφω, *nutrio, in lexico est, nullo testimonio: & forte ex hoc loco sumptum vocabuli glossema. Cætera vide apud Plin cap. 3. & 6. libri decimi Quod ad has diuinationes attinet, Ciceronis præstat de isto argumento libros cognosci, quam nos heic à proposito digredi.*

24 Ad Meningem.] *Meninx insula est eregione Africæ, non longe à minori Syrte quæ & Lotophagorū insula dicitur Polyb. lib. 1. vide Plin. 5. 7. Cæterum* ἰάμψαν *Hiempsalem, vt verti. Latini voāt: & Sextilius, Apiano est Sextius.*

25 Telamonem. τελαμῶνι τῆς τυῤῥηνίας.] *Portum esse, ex Plinio didici, 3.5. idq́ perspicuitatis causa adieci.*

26 Frumenta quæ hostibus aduehebantur.] *Guarinus quasi nõ esset notissimum ναυσὶ, datiuum instrumenti, vt vocamus, esse, ac περικόπτειν τὰ σιτία, quid significaret: nautis pensionem præcisam à Mario finxit, quod indicandum duxi: refutatione non eget.*

27 Bonum fore rerum statum.] *Elegans est, sed concisa oratio: εὖ γενησομένων, nimirum τῶν πραγμάτων: vt Latini dicunt, bene habet, & similia, Guarinus non intellexit, operæprecium esse ibi manere vertendo.*

28 Acharium.] *Sic & in Græco, & in Appiano est. apud Florum Arquarius legitur, sed male opinor. De Bardiæis, quæ ratio sit eius nominis, fateor mihi nihil esse quod doceam.*

29 Antipatrum profecto Tarsensem.] *Stoicus fuit philosophus, quod Strabo in Tarsi descriptione testatur libro 14. Citatur eius de superstitione liber quartus. apud Athen. lib. 8. Vixit paulo ante Marij tempora, siquidem Plutarchus in vita Gracchorum, T. Gracchum ait, ad leges ferendas à Blossio incitatum, qui huius fuerit Antipatri in vrbe discipulus. Idem in libro περὶ εὐθυμίας, hoc item Antipatri dictum refert. Platonis sententiam copiosius Lactant. lib. 6. ca. 19. Instit. refert.*

PLVTARCHI LYSANDER, GVILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

DONVM ab Acanthijs apud Delphos dedicatum, hanc habet inscriptionem: Brasidas & Acanthij de Atheniensibus. Quamobrem multi lapideam statuam, quæ intra cellam iuxta fores sita est, Brasidæ esse putant. Ea vero Lysandri est effigies, cæsariem more antiquo, barbamq; prolixã habens. Quod enim nonulli dicũt, Argiuis post magnam illam cladem crines tondentibus, Spartanos contra victoria exsultantes comã aluisse, falsum

Lysandri effigies.

falſum eſt: ſicut id quoque, cum Bacchiadæ Corintho ex-
pulſi Lacedæmonem exſules aduenifſent, abiecto & ob 3
tonſa capita deformi habitu, cupiditatem Spartanis nutri-
endorum crinium inceſſiſſe. Enimuero Lycurgi inſtituto
id quoque fecerunt, quem dixiſſe ferunt, propter comam 4
pulcros formoſiores aſpectu, deformes terribiliores effici.
Ariſtoclitum Lyſandri patrem familia non quidem regia,
genere tamen Heraclidarum natum perhibent. In pauper-
tate Lyſander educatus, ad exercitationes patrias ſeſe, vt
quiſquam alius, obſequentem præbuit, virilemque, & o-
mnis voluptatis abſtinentem, niſi quam honor ob rem be-
ne geſtam habitus adferebat. Huius voluptatis appeten-
tem eſſe adoleſcentem, apud Spartanos in turpibus rebus
non habebatur. Statim enim à puero ij ſuos volebant ali-
qua gloriæ cupiditate affici, & reprehenſos dolere, lauda-
tos animo efferri: qui non hoc modo afficeretur, atque mo-
ueretur, eum virtutis nequaquam ſtudioſum, ſed igna-
uum iudicabant. Ergo gloriæ ſtudium & peruicacia ei ab
diſciplina Laconica inhæſit, neque adeo ad naturam eius
hæc ſunt referenda. Videtur porro colendis potentibus
magis ſe dediſſe, quam Spartani eſſet moris: & (quam non-
nulli ciuilis facultatis haud exiguam eſſe partem iudicant)
commodi ſui gratia magnatum faſtum facile pertuliſſe. A-
riſtoteles, vbi magnorum virorum temperamenta fuiſſe 5
melancholica, aſſerit, vt Socratis, vt Platonis, vt Herculis,
Lyſandrum ingraueſcente demum ætate in melancholiam
incidiſſe tradit. Id ei peculiare fuit, quod cum paupertatem
ferret præclare, neque vnquam capi aut corrumpi pecunia
potuiſſet, patriam diuitijs, earumq; cupiditate repleuit, ef-
fecitq; ne ob id ea, velut ante, in admiratione eſſet quia di-
uitias non magni faceret: cum quidẽ poſt Athenienſe bel-
lum, ingeſta in eam magna vi auri atque argenti, ſibi ipſe ne
denarium quidem ſeruauit. Dionyſio etiam tyranno filia-
bus ſuis precioſas Sicilienſes tunicas mittente, non acce-
pit, vereri ſe inquiens, ne filiabus eæ dedecori potius eſſent.
Et tamen breui poſt tempore ad eundem tyrannum Lace-
dæmone legatus, cum is duabus miſſis ſtolis mandaſſet vti
vtram vellet filiæ dono ferret, reſpondit, ipſam rectius di-
iudicaturam, & vtraque accepta ſecum diſceſſit. Poſtea-
quam tracto bello Peloponneſiaco, ab Athenienſibus.

Lyſander pecuniæ abſtinens patriam ditat.

6 quos ob cladem in Sicilia acceptam cõtinuo mari toto cessuros, atq; paulo post plane de bello sustinendo desperaturos erat opinio: Alcibiades ab exilio reuocatus, ac summæ belli præfectus, eam rerum mutationẽ effecit, vt iam cum hostib. mari decertare æquis viribus posse videretur. Proinde Spartani nouo terrore oblato, studijs belli denuo accensis, cum intelligerent duce optimo, validioreque apparatu opus esse, Lysandrum rei nauali præfectum emiserunt Is cum Ephesum peruenisset, vrbemque sibi amicam, & rebus Laconicis enixe cupientẽ offendisset, sed aduersa tum vtentem fortuna, in periculoque constitutam ne barbarie penitus occuparetur ob Persarum commercia: etenim (Lydia vrbi vicina est, ideoque regij in ea duces plerunq; agebant) castra ibi metatus, mandatoque vt naues onerariæ vndique eo conducerentur, ibidemque triremium fabricationem instituens, Ephesiorum portus mercatoribus, opificibus forum, domos & artes quæstu faciendo occupauit: vt ab eo primum tempore Ephesus Lysandri opera in eius, quem nunc tenet, splendoris atque maiestatis spem sit ingressa.

Lysander classis præfectus quæ cum Cyro egerit. Ephesus ornata.

Inde cum Cyrum regis filium Sardes venisse accepisset, eo adscendit colloquij, & Tisaphernis accusandi gratia. Namque is cum à rege iussus esset Lacedæmonijs opem ferre & mari Athenienses pellere, videbatur in gratiam Alcibiadis remissius agere, sumptusque maligne suppeditando naualem potentiam corrumpere. Gratum vero erat Cyro, Tisaphernem culpari & male audire, improbũ hominem, ipsiq; priuatim inimicum. Ob hæc; & reliquam in conuersando comitatem, qua præcipue adolescentem demerebatur, Cyri fauorem nactus, ad bellum eum cohortatus est exequendum. Cumque is eum discessurum conuiuio accepisset, atque orasset, ne suam liberalitatem aspernaretur, sed securus repulsæ peteret quod vellet: Lysander, quando (inquit) tantopere mihi Cyre cupis, oro te atque hortor, vt obolum stipendio nautico, quod hactenus fuit ternûn obolorum, adijcias. Delectatusque eius liberalitate Cyrus decem milia ei Daricorum dono dedit. Hac de pecunia Lysander obolum nautis viritim distribuit, splendideque agens, paruo tempore naues hostium classiarijs vacuas effecit. hi enim aut ei qui plus numerabat, se adiungebant: aut si manerent, officium inuiti faciebant, quotidianisq; tumultibus

duces

duces vexabant. Verum Lyſander tametſi ita ad ſe pertractis, incommodoq; affectis hoſtib. prœlium tamen nauale, formidabat: Alcibiadem metuens, acrem virum, & numero nauium ſuperiorem, nullaq; ad id vſque tempus neque terra neque mari victum pugna. Vt vero Alcibiades, præfecto claſſi Antiocho gubernatore, à Phocæa in Samum traiecit, Antiochus velut in contumeliam Lyſandri audacter duab. triremibus ad portum Epheſinũ aduectus, præter ſtationem ipſam nauium cum riſu & plauſu ſuperbe nauigauit: ibi indignatione concitus Lyſander, paucis initio triremib. deductis, eum inſecutus eſt: cumq; ab Athenienſib. Antiocho auxilium ferri cerneret, pluribus inſtructis ipſe quoq; nauibus nauali prœlio commiſſo vicit, ac captis quindecim triremibus, trophæum erexit. Ob hoc populus Athenienſis imperium Alcibiadi abrogauit: iſque a militib. in Samo contumelioſe habitus, maleque audiens, ex caſtris in Cherſoneſum auectus eſt. Hanc vero pugnam, etſi nihil magni geſtum fuit, fortuna Alcibiadis nomine celebrem fecit. Lyſander autem à ciuitatibus ſocijs Epheſum euocatus, quos audaciores reliquis eſſe, altioreſq; ducere ſpiritus animaduertit, apud eos occulta iecit eorum decemuiratuum & nouarum rerum, quas deinde perfecit, principia, hortans vti 7 ſodalitates inſtituerent, animumq; rebus attenderent: etenim ſimul atq; Athenienſes eſſent euerſi, fore vt populi imperio ſublato, ipſi in patrias ſuas principatum obtinerent. Id re ipſa ſingulis cõfirmauit, eos cum quib. amicitiam aut hoſpitium iunxiſſet, ad magnas res, honores, & imperia euehens, eorum ſe in peccãdo ſocium pſtans, cupiditateſq; eorum ſuis delictis explens: hinc omnes illum obſeruare, colere atq; diligere, ſperantes ipſo ſumma rerum potito, maxima ſe quæuis adepturos. Quo factum eſt, vt Callicratidas Lyſandro ſucceſſor miſſus, neq; initio ipſis acceptus eſſet: & poſtea (cum edito ſpecimine virũ ſe optimum eſſe atque iuſtiſſimum demõſtraſſet) formã imperij ſui ſimplicem Doricamq; plane & ingenuã non pbaret. verum huius virtutem tanq̃ pulcritudinẽ heroicæ imaginis alicuius admirati, Lyſandri in amicos ſtudium commoditateſque ſocietatis eius deſiderabant: cuius quidem abitus mœrorẽ ipſis reliquerat, lacrymaſq; exciuerat. Et quidem horum aduerſus Callicratidam odia auxit Lyſander: miſſiſque ſibi à Cy-

Victoria naualis Lyſandri.

Callicratidæ ingenium & facta.

Lyſandri malignitas & arrogantia.

ro ad perſoluenda nautis ſtipendia pecunijs, quod ſuperfuit, Sardes remiſit, ipſum iubens Callicratidam petere à Cyro, ſi vellet, ac curare quomodo exercitum aleret. Denique in patriam nauigaturus coram Callicratidæ profeſſus eſt, ei ſe claſſem mare omne in poteſtate ſua habentem tradere. Quam illius arrogantiam vt inanem eſſe atque ſuperbam is oſtenderet, Quin tu, inquit, ergo, ad læuam Samo relicta ad Miletum claſſem circumducis, eamq; ibi mihi tradis? ſi enim mare in noſtra eſt poteſtate, nihil attinet eo in curſu metuere nobis ab hoſtibus qui in Samo ſunt. Lyſander vero, non ſe porro, ſed illum præeſſe nauib. reſpondens, in Peloponneſum abiit, relicto in magnis difficultatibus Callicratida. Nam neque ſecum pecuniam aduexerat, neque exigere à ciuitatibus & extorquere, alioquin male affectis, ſuſtinebat: reliquum erat, vt limina regiorum præfectorum accedens Lyſandri exemplo peteret. Verum ab ea re ingenio erat alieniſſimo, ingenuus vir & magnanimus, & qui Græcos à ſuis gentilibus cladem accipere minori turpitudine poſſe putabat, quam adulari, & adire ad fores barbarorum, quib. præter auri copiam nihil adeſſet boni. Tamen neceſſitate compulſus, in Lydiam aſcendit,
8 rectaq; ad Cyri domum profectus, referri ei iuſſit, Callicratidam claſſis ducem adeſſe, & colloqui cum eo velle. Cum eorum, qui ad fores ſtabant, quidam reſponderet, Non vacat, ô hoſpes, in præſentia Cyro: bibit enim. ſimpliciter admodum Callicratidas, Nihil, inquit, eſt in commodi. adſiſtens enim iuxta, expectabo dum biberit. Tunc igitur ruſticus homo habitus, & à barbaris deriſus, diſceſſit. Vt vero iterum ad fores regias veniens non eſt admiſſus, indigne ferens, Epheſum abijt, multa imprecatus ijs mala, qui primi ſe à barbaris illudi paſſi fuiſſent, eoſq; propter diuitias ſuperbire docuiſſent: iurauit etiam coram ſuis, ſe, cum primum Spartam redijſſet, totum in reconciliandis Græcis futurum: vt barbaris ij deinde terrori eſſent, neq; in poſterum auxilia eorum contra ſeſe mutuo requirerent. Sed is Callicratidas digna Lacedæmone meditatus, primiſq; Græcorũ
9 iuſtitia, magnanimitate & fortitudine non inferior non multo poſt tempore apud Arginuſas, nauali pugna victus interijt. Inclinatis tum rebus, ſocij fœderis legatis Spartam miſſis petierunt, vt Lyſander claſſi præficeretur, eo duce

Lyſander claſſi iterum præfectus.

longe alacrius bellum se gesturos innuentes. Eadem & Cyrus per suos petebat. Sed cum lex obstaret, qua cautum erat, ne quisquam bis classem duceret; Spartani vt socijs gratificarentur, Araco cuidam nomen naualis imperij contulerunt, eiq; Lysandrum verbo legatum, reipsa summæ rerum præfectum, addiderunt. Fuit Lysandri aduentus plerisq; eorum qui in repub. versabantur, inq; ciuitatibus suis potentia valebant, iampridem desideratus: sperabant enim suam potentiam populari imperio deleto auctiorem fore. Atqui in imperatore simplex & candidum ingenium probabant, ijs cum Callicratida comparatus Lysander, versutus homo, & impostor videbatur, Quippe fraudem plerunque in bello gerendo adhibebat: iustitiam vtilitati coniunctam magnifaciens: sin minus, honesti loco commodum vsurpans, verum falso non natura præstantius iudicans, sed ex vtilitate vtrunq; æstimans. Qui Herculis stirpe ortos sine dolo bellum gerere volebant, eos rideri iussit. nam vbi pellis leonina non sufficeret, ibi vulpinam adsuendam esse. Eius generis est, quod traditum est, cum Milesijs eum egisse: Cum amici & hospites eius ciues Milesij, quibus pollicitus fuerat summã in populi potestate abolenda, & pellendis aduersarijs operã, mutata sẽtẽtia cum inimicis in gratiam redijssent: palam quidẽ delectari se ea conciliatione, in eamq; cõsentire simulauit, occulte vero eos obiurgauit, & ad inuadendam multitudinem stimulauit. Deinde vt sensit motam seditionem celeriter auxilij ferendi causa Miletũ intrauit, & in quos primum incidisset nouarum rerum autores, eos grauiter increpauit, suppliciumque minatus est: reliquos bono animo esse iussit, nihilque ipso præsente nali metuere. Id autẽ præ se tulit, hoc agens, ne qui erant quã maxime populares & præstantissimi, ex vrbe fugerent, sed ibi perirent sicq; est factum: quotquot enim fide ipsi habita in vrbe manserũt, trucidati sunt. Androclidas sermonẽ eius retulit, qui magnam iniurando leuitatem arguit. dixisse enim Lysandrum, pueros taxillis, viros iureiurando decipiẽdos esse. Imitatus est in hoc Polycratem Samium, non recte quidem tyrannum imperator: neque Laconicũ est, Deos eodem quo hostes modo tractare. Imo autem in Deos contumelia maior est: qui enim iureiurãdo fallit hostem, hunc se metuere, Deum contemnere fatetur. Enimuero Cyrus Lysandro

Lysandri versutia & perfidia.

Polycratis periuria.

sandro

Cyri in Lysandrum studium.

sandro Sardes accito & dedit multa, & pollicitus est, in gratiam eius id quoque iactans, si pater nihil esset daturus, de suo se impensas facturũ, & omnibus absumptis, solium suũ (solebat autem ex auro & argento confecto solio sedens responsa dare) concisurum. Tandem cum ad patrem in Mediam proficisceretur, Lysandrum ad recipienda ab vrbibus tributa substituit, suumq; ei imperium commisit: eoque salutato, & orato ne ante suum reditum (adducturum enim se multas ex Phœnice & Cilicia naues) cum Atheniensibus bello nauali decerneret, ad regem abijt. Lysander cum neque pugnam, multitudine hostibus impar, auderet, neque tot cum nauibus ociosus esse vellet, auectus, nonnullas insulas in suam potestatem redegit, Æginam quoque & Salaminam adiuit, & incursionibus vexauit. In Atticam inde egressus salutato Agide (nam ab Decelea is ad eum descendit) vt pedestribus tum copijs ostenderet, se in sua potestate mare habere, insequentibus Atheniensibus, alio cursu per insulas instituto in Asiam fugit. Cumq; Hellespontum desertum inuenisset, Lampsacum vrbem a mari oppugnare cœpit: eodem simul cum terrestribus copijs Thorax perrexit, easque muris admouit. Expugnatam vi vrbem Lysander militibus diripiendam dedit. Cæterum Atheniensium classis, centum & octoginta triremibus constans, recens ad Eleuntem Cherronesi vrbem in stationem subierat. Hi audita Lampsaci calamitate, statim Sestum appulerunt, atque ibi alimentis assumptis, ad Ægos potamos nauigauerunt, hostium classe adhuc e regione apud Lampsacum stante. Duces erant Atheniensium cum alij multi, tum Philocles, qui pridem populo persuaserat, vt qui eo bello ex hostibus caperetur, ei dextræ manus pollex amputaretur, vt hastam ferre nequiret, remum ducere posset. Ea die vtrinque cessatum, & in sequentem diem nauale prœlium expectatum est. At Lysander alias animo cogitationes voluens, nautis & gubernatoribus, tanquam, prima luce pugnam commissurus, mandauit, vt sub auroram in naues conscenderent, in ijsque ordine & silentio seruato sederent, atque ipsius iussum expectarent: eodem modo pedestres etiam copias iussit explicatis in littore ordinibns quiescere. Orto Sole & Atheniensibus tota cum classe in conspectum à fronte adnauigantibus atque prouocantibus

Lampsacum Lysander capit.

Lysander vt Athenienses ad Ægos potamos vicerit.

naues

naues priores in hostes obuersas, quas classiarijs nocte adhuc durante impleuerat, continuit: missisq; ad primas naues lembis, quales ad obeunda ministeria haberi solēt, quiescere iussit, ordinibusq; seruatis nihil turbari, neque contra hostem prouehi. Cum recessissent iam aduesperascente Athenienses, non ante milites ex nauibus dimisit, quam duæ aut tres triremes, quas speculatum emiserat, reuersæ sunt, cum hostem nauibus egressum vidissent. Idem postridie, tertio etiam, & vsq; ad quartum diem egit: vnde Atheniensium aucta est fiducia, contemptioq; extitit hostium, quos metu se a pugna abstinere putabant. Interim Alcibiades, qui tum in suis castellis apud Cherronesum agebat, citato equo ad castra Atheniensium aduectus, duces reprehendit: primum quod in littore importuoso & aperto neque recte, neque tuto castra posuissent: deinde in eo peccatum quod ex Sesto commeatum petere cogerentur: ex re potius fuisse, si sensim ad portum & vrbem Sestum nauigassent, atque ab hostibus se longius remouissent, qui cum copijs vnius imperio parentibus, eiusque metu iussa celeriter dato quouis signo exequentibus stationem contra haberent. Hæc docenti nemo obtemperauit. Tydeus etiam contumeliose non illum, sed alios imperare respondit. Itaque Albibiades, concepta etiam proditionis de ipsis suspicione discessit. Quinto die Atheniensibus classem admouentibus, rursusque vt solebant, contemptis plane hostibus recedentibus, Lysander speculatorijs nauibus emissis, mandauit, vt, cum vidissent egressos nauibus Athenienses, retro quam possent celerrime auehrentur, & vbi in medium traiectum peruenissent, æreum scutum inuadendi hostis signum de prora attollerent. Ipse gubernatores & præfectos triremium circumuectus lembo hortatus est, vt quilibet socios nauales & classicos milites in ordine contineret, datoq; signo alacriter & summa vi in hostem contenderent. Postquam a nauibus scutum sublatum est, & à prætoria naui tuba classicum cecinit, naues contra Athenienses subuectæ sunt: & in littore terrestres copiæ certatim ad promontorium contenderunt. Est ibi inter vtranq; continentem quindecim stadiorum intercapedo: id spacij studio & alacritate remigum cito fuit confectum. Primus à terra hostilem classem aduenire vidit Conon dux Atheni-

Alcibiadis bonum consilium spretum.

Cononis studium & fuga.

theniensium subitoque elata voce conscendere naues iussit: & summum ex infortunio suorum dolorem capiens, hortando alios, alios rogando, quosdam vi ad triremes compulit. Verum nihil eius studium profecit, dissipatis hominibus: quippe vt primum nauibus fuerant egressi, nihil tale veriti aut res necessarias emebant, aut per agrum vagabantur, aut in tentorijs dormiebant, aut cœnabant: imperitia enim ducum eos quam lõgissime à cogitatione eorum, quæ euentura erãt abduxerat. Hostibus iam cum clamore & impetu aduehentibus, Conon cum octo nauibus auectus euasit: & in Cyprum ad Euagoram regem perfugit. Reliquas adorti Peloponnesij, partim omnino vacuas ceperunt, partim adhuc in eas conscendentibus hostibus diffiderunt. homines partim ad naues inermes & promiscui contendentes cæsi sunt, partim in terra, egressis eodem hostibus necati.

10 Tria millia hominum cum ipsis ducibus cepit Lysander & vniuersam classem, naui Paralo, & illis quæ cum Conone abierant exceptis. Castris hostiũ direptis, nauibusque ad suas alligatis, ad tibiæ cantum & pæanes Lampsacum reuertit. cum quidẽ maximam rem minimo labore, vnaque hora longissimum bellum confecisset.

Lysandri victoria quantum actum.

Quod bellum varijssima fortuna, dubijsque & inconstantibus euentibus diu gestum, infinitisq; rerum mutationibus & certaminibus omnis generis, absumptis, quot ne omnibus quidem reliquis Græciæ bellis perierant, ducibus, vnius tandem viri consilio & peritia consũmatum est: ita vt quidam ad Deos id Lysandri facinus retulerint. Fuere qui iuxta eius nauem, cum primum ex portu contra hostes proueheretur, ab vna parte Castoris, ab altera Pollucis stellam ad gubernacula affulsisse dicerent.

Lapis de cœlo lapsus.

Quidã lapidis casu eam rem præmonstratam fuisse asserunt. Decidit enim ex cœlo (quæ communis est opinio) ingens lapis ad Ægos potamos,
11 ostenditurque adhuc, & ab ijs qui Cherronesum inhabitant, colitur.

Anaxagoræ philosophia.

Ferunt Anaxagoram prædixisse, quoniam cœlestia corpora mutuo essent connexa, fore vt agitatione eorum vnum aliquando labefactatum, auulsumque decideret. Neque vero stellas esse ijs in locis, vbi cernuntur: sed quia lapidea sint & grauia corpora, lucere ea refracto in ipsis æthere: circumagi autem constricta vertigine & vehementia motus cœlestis: eumque motum compactorum cor-

porum ita ab initio obtinuisse, ne cœlum rueret: frigidis istis & grauidis corporibus à se mutuo auulsis.

De subito emicantibus stellis.

Est alia verisimilior hac opinione sententia eorum, qui stellas subito emicantes atque per aerem saltantes nō fluxum aut distributionem ætherei ignis esse, qui ita incensus statim restinguatur, neque aeris præ multitudine rupti portionem in superiora elatam, ibique inflammatam censent: sed iactationes esse & lapsus cœlestium corporum, quæ conuersionis violentia veluti elisa, & per obliquum lata, ideo non conspiciantur plerumque, quia fere non in eam terræ partem quæ incolitur, sed Oceanum extra ambientem decidant.

Damachi narratio.

Anaxagoræ quidem testimonium fert Damachus, in opere de Religione scribens, antequam is lapis deciderit, septuaginta & quinque continenter diebus visum fuisse in cœlo corpus igneum prægrande, & nubis inflammatæ simile, non ociosum, sed quod varijs neque continentibus, sed veluti fractis motibus ferretur, ita vt eius iactatione auulsa, & dilata in varias partes fragmenta fulserint stellarum salientium modo: id postquam in terram tandem eo locorum decubuerit, metuque & terrore liberati incolæ conuenerint ad spectaculum, nullum in eo ignis opus, nullum vestigium apparuisse, sed magnum lapidem, qui tamen vix exiguam ignitæ istius molis portiunculam expleret. Liquet sane, Damachum benignis auditoribus opus habere: si tamen vera est eius narratio, omnino eos redarguit, qui saxū à promontorio aliquod venti vi auulsum, & abreptum turbinis in morem, vt venti vehementia remisit, ac procella id circumuehens desijt, abiectum decidisse aiunt. Nisi ita potius iudicandum sit, id quod per multos dies apparuit, re ipsa ignem fuisse, qui extinctus in aere mutationem & ventos validiores excitarit; ab his & lapidem eum proiectum. Verum hæc diligentius alio scriptionis genere persequenda sunt.

Philocles & Athenienses captiui trucidantur.

Lysander porro cum in concilio decretum esset, Atheniensium tria millia captiuos morte mulctandos esse, Philoclem eorum ducem ad se vocans interrogauit, quodnam sibi ipse supplicium statueret, qui ciuibus suis huiusmodi contra Græcos decreti auctor fuisset? Philocles nihil calamitate fractus, non esse ei opus accusatione respondit, nullo extante causæ iudice: ageret proinde victor ea, quæ victo ferenda fuissent: inde

lotus, ſplendida veſte ſumpta, primus ciuium ad necem iuit. Autor Theophraſtus. Inde circum vrbes nauigans Lyſander, quotquot Athenienſes reperit, eos omnes ire Athenas iuſſit; iugulaturum, quoſcunque extra vrbem offendiſſet, addens: id agebat, vt omnibus in vrbem compulſis, ſtatim ibi caritas annonæ & fames oboriretur, atque ipſe in ea obſidenda tanto minus negocij haberet. Per vrbes autem populari reipublicæ adminiſtratione ſublata, ſingulis vnum Lacedæmonium prætorem reliquit, & decem præfectos ex ijs, quas inſtituerat, ſodalitatibus. Hæc & in hoſtium, & amicorum in vrbibus agens, lentaq; nauigatione vrbes iuuiſens, ſibi ipſi principatum Græciæ machinabatur: non enim optimates, non ditiſſimos quoſque ad magiſtratum euehebat, ſed ſocijs ſuis atque hoſpitibus eam dignitatem, iuſque ſupplicij & honoris deferendi donabat. Et ipſe multis cædibus interfuit, ſocijſque in aduerſarijs pellendis ſuam operam nauauit, ſpecimen Lacedæmonij imperij nequaquam commodum Græcis exhibens. Quare Theopompus comœdiarum ſcriptor nugari mihi videtur, Lacedæmonios mulierculis cauponantibus comparans, quod, cum Græcis ſuauiſſimum libertatis potum guſtandum dediſſent, pro eo acetum infuderint: nam ipſe etiam primus guſtus grauis fuit, & amarus, Lyſandro neque populis ſummam rerum permittente, & rempublicam paucis quibuſdam, ijſque ferociſſimo cuique inter paucos & contentioſiſſimo tradens. His agendis cum non multum temporis impendiſſet, præmiſſis Lacedæmonem, qui aduenire ipſum cum ducentis nauibus nunciarent, in Attica ad Agidem & Pauſaniam reges peruenit, ſperās ſe cum his ſtatim vrbe potiturum. Sed cum reſiſterent Athenienſes, rurſus accepta claſſe in Aſiam traiecit. Ibi in omnibus vrbibus poteſtate populi ſublata, ac decemuiratu conſtituto, multis vbique cæſis, aut exilij cauſa ſolum vertentibus, Samios omnes extorres egit, vrbeſque eorum exulibus conceſſit. Seſtum Athenienſibus cum eripuiſſet, non paſſus eſt eam à Seſtijs habitari, ſed gubernatoribus ſuis & remigum magiſtris vrbem agroſque tribuit: quod & primum Lacedæmonij improbauerunt, Seſtioſque in patriam reſtituerunt. Verum eas actiones Lyſandri omnes Græci cum gaudio viderunt, Æginetas longo poſt tempore in patriam ſuam reduci, Me-

Theopompi dictum.

Athenæ obſeſſæ.

ei, Melios & Scionæos pulſis ab eo Athenienſibus, vrbeſque reddentibus, poſtliminio reuerti. Cum iam Athenienſes in vrbe famæ laborare inaudiuiſſet, ad Piræeum venit, coegitque eos acceptis quas ipſe vellet conditionibus deditionem 13 facere. Lacedæmonios inuenias, qui dicāt Lyſandrum ephoris ſcripſiſſe, Captæ ſunt Athenæ: & eos reſcripſiſſe, Sufficit eſſe captas. Sed hoc confictum eſt rei exornandæ cauſa. Verum ephororum decretum ita habuit: Magiſtratus Lacedæmoniorũ ita decreuerunt; deiectoPirçeo, & longis muris, omnes vrbes relinquentes, veſtro agro contenti, ita pacē habere: quæ danda ſunt, date, exules accipite, quod de nauium numero ſtatutum fuerit, id facite. Hanc ſcytalam acceperunt Athenienſes: Theramene Anconis filio ſuadente. quo tempore is iuueni cuiuſdam oratori Cleomeni interroganti, ecquid Themiſtocli contrarium facere & dicere auderet, muros Lacedæmonijs tradens, quos ille inuitis Spartanis extruxiſſet: reſpondiſſe fertur, Ego vero, adoleſcens, nihil plane Themiſtoclis ſententiæ repugnans facio: eoſdem enim muros & is propter ſalutem ciuium ædificauit, & nos eandem ob cauſam demoliemur, quod ſi felicitas vrbium è muris penderet, Spartam quæ muris omnino caret, omnium miſerrimā eſſe oportebat. Enimuero Lyſander nauibus Athenienſium præter duodecim omnibus acceptis, muriſque Athenienſium, decimoſexto Munichionis die (quo die barbaros ante apud Salaminam nauali prœlio vicerant) ſtatim etiam Rempublicam mutare agreſſus eſt. Athenienſibus autem contumaciter reſiſtentibus miſit ad populum qui dicerent, non ſtetiſſe ciuitatem pactis: ſtare enim muros vltra definitum tempus: itaque ſe de illis, vt pactionis ruptoribus, denuo ſententias ſuorum auditurum. Ac ſunt qui re vera eum apud ſocios propoſuiſſe rogationem de agenda in ſeruitutem ciuitate Athenienſium referant: ac cenſuiſſe quidem Erianthum Thebanum, vrbem euertendam, agrumque pecoribus ad paſcua relinquendum eſſe: poſt ducibus in cōuiuium collectis, cum inter pocula quidam Phocenſis ex Euripidis Electra chori primam in ſcena vocem retuliſſet,

Rogatio de excindendis Athenis.

Electra Agamemnone nata, caſam
Ad tuam agreſtem veni.——

fractos omnium fuiſſe miſeratione animos, viſumque

cunctis indignum facinus, si tam illustris vrbs, quæ tantos protulisset viros exscinderetur. Proinde Lysander Atheniensibus nihil non concedentibus, multas ex vrbe tibicinas euocauit, omnes etiam quas in castris habebat, conduxit, & ad tibiæ sonitum muros deiecit, triremesq; cremauit, coronatis, & ludentibus socijs, perinde ac si illa dies libertatis initium esset. Statim etiam Rempublicam mutauit, triginta in vrbe, decem in Piræeo constitutis præfectis: impositoque in arcem præsidio, eique Callibio Spartano prætoris vice præposito. Qui Callibius cum Autolyco athletæ (apud quem conuiuium suum actum Xenophon scribit) baculo ictum intentasset, isque eum pedibus apprehensum in solum prostrauisset, Lysander non modo non succensuit Autolyco: sed & Callibium increpauit, quod ignoraret se liberis hominibus imperare: Autolycum in Callybij gratiam triginta præfecti paulo post interfecerunt. Lysander his confectis in Thraciam nauigauit: pecuniæ quod supererat, dona & coronas (quæ ei permulti offerebant: viro nimirum potentissimo, & quodammodo Græciæ domino) Gylippo, qui in Sicilia bellum gesserat, Lacedæmonem ferenda dedit. Gylippus (vt aiunt) commissuras vasorum inferne aperiens, ac de singulis multum argenti auferens, compegit iterum ea, ignorans in vno quolibet schedulam esse, pecuniæ numerum indicantem. Vt venit Spartam, pecuniam furtiuam sub tegulis domus suæ abdidit, vasa Ephoris tradidit, sigilla integra ostendens. Quibus apertis cum pecunia numero non responderet, dubitatione Ephoris obiecta, per ambages indicium fecit famulus Gylippi, in ceramico, multas noctuas cubare dicens: nam eo tempore plerunque nomisma signabatur noctua propter Athenienses: & tegulas ille heriles notabat, quas ceramon Græci vocant. Ita Gylippus post præclara sua & magna facta turpi & sordido perpetrato facinore effecit, vt Sparta eijceretur. Atqui erant prudentia inter Spartanos primi, eo magis pecuniæ vim metuentes, quæ non vilissimos etiam ciues corrupisset, Lysandro maledicebant, obtestabanturque ephoros, vt omne aurum & argentum, tanquam illecebras pestiferas, vrbe exterminarent. Re in concilio proposita, Sciraphidas (ita enim Theopompus habet, Ephorus Phlogidam) senten-

Muri Athenarum destructi.

14

Triginta tyranni.

15

Decretum de recipienda Spartam pecunia.

sententiam tulit, non esse in ciuitatem recipiendum argenteum aut aureum nummum, sed à maioribus tradito vtendum. Etenim antiquitus ferreo vtebantur nummo: & quidem ferrum prius ignitum aceto restringuebatur, ne recudi posset aut fundi, sed propter tincturam omni acie & robore careret: erat & ponderosa ea pecunia, & translatu difficilis, cum magni acerui atque ponderis exiguum esset precium. Atque omnino consentaneum est priscos ferreis & æreis obeliscis (hoc est seu verubus pusillis, seu virgulis) vsos pro nomismate: atque inde remansisse vt minutissimi 16
nummi, oboli dicantur: & drachma, sex obolorum sit: tot enim oboli manu comprehendi possunt vna. Cæterum Lysandri amicis resistentibus, & hoc agentibus, vt pecunia in vrbe remaneret; decretum factum est, publice eam recipiédam: quod si quisdam priuatim aureum aut argenteum nomisma possidere deprehenderetur, morte puniendum. Quasi vero Lycurgus nummi genus, non cupiditatem eius possidendi, metuerit: quæ quidem non ita tollebatur edicto, ne quis priuatim haberet; vt exitabatur, permisso vt eam respublica possideret, quo ad vtilitatum eius etiam dignitas atque æmulatio addebatur. Neque enim qui publice magnifieri pecuniam viderent: priuatim etiam contemnere poterant, aut domesticis rebus inutilem arbitrari quæ publice tanto honore & studio coleretur. Et vero multo citius priuati mores & conatus suos secundum publica studia componunt atque accommodant: quam vt singulorum lapsus & affectus vrbem malis rebus impleant. consentaneum est enim cum toto in peius vergente, vna etiam partes abripi: cum quod ab vna patricula aduersus totius naturam peccatur, corrigi facile à sanis membris queat. At Lacedæmonij priuatorum domibus, ne in eas nomisma ingrederetur, metum & legem custodiæ loco constituerunt: cum vero eam opinionem excitassent in ciuium animis, magnam esse & præclaram rem, quod vniuersi diuites essent, eos à pecuniæ cupiditate intactos præstare nullo modo potuerunt. Verum nos eo nomine etiam alio quodam commentario Spartanos reprehendimus. Lysander ex manubijs æream sui statuam Delphis posuit, & vniuscuiusque præfectorum nauibus, & stellas Castrorum aureas, quæ ante Leuctricam pugnam de medio sub-

Priuati publica imitantur.

Lysandri donaria.

dio ſublatæ ſunt. In Braſidę & Acanthiorũ donarijs triremis ſita fuit bicubitalis, ex auro & ebore confecta, quam Cyrus Lyſandro ob partam victoriam gratulans miſit, Alexandrides Delphicus ſcriptum reliquit, depoſitum etiam ibi Lyſandri fuiſſe talentum ſcilicet argenti, & minas quinquaginta duas, vndecimque ſtateres: quæ cum ijs, quæ de paupertate eius in confeſſo ſunt, non conueniunt. Enimuero Lyſander cum ad maiorem quam vllus vnquam Græcus homo potentiam perueniſſet, faſtu tamen videtur maiori, quam pro ſua potentia elatus fuiſſe. Primo enim ei Græcorum aræ ſunt à ciuitatibus poſitæ, vt Duris tradit, tanquam Deo, & ſacrificia peracta in eius honorem: primo omnium Græcorum pæanes ſunt cantati, quorum vnius hoc initium commemoratur,

Lyſandri gloria & faſtus.

Nos Græciæ inclitæ ducem
Lacedæmone ampla natum
Celebremus: io pæan.

Samii templa Iunonis ſua Lyſandria vocanda ſanxerunt. Ipſe Chœrilum ſemper ſecum habuit, ciuem ſuum, qui carmine res eius geſtas exornaret: Antilocho, quod de ipſo mediocres aliquot verſus ſcripſiſſet, oblectatus pileum argento repleuit. Antimacho Colophonio, & Nicerato quodam Heracleota Lyſandria poematis decertantibus ipſo iudice, Niceratum coronauit: Antimachus indignatione motus poema ſuum aboleuit. Plato autem, iuuenis tum, miratus Antimachum grauiter ferre quod in re poetica eſſet ſuperatus, conſolatus eum eſt, oſtenditque ignorationem ijs quibus ineſſet tantum nocere, ſicut cæcitatem ijs modo, qui capti luminibus eſſent. Sane Ariſtonus citharœdus cum ſexies viciſſet Pythia, Lyſandro blandiens pollicitus ei eſt, ſe, ſi rurſus viciſſet, Lyſandri ſeſe eſſe per præconem, ſeruumque eius profeſſurum. Ac Lyſandri quidem arrogantia primarijs tantum viris, & eodem in dignitatis gradu conſtitutis, moleſta erat. Poſtquam ad eam morſitas etiam acceſſit, ſuſpitionesque de multis ſiniſtræ, aſſeclarum culpa excitatæ, neque honoris iã, neque ſupplicij modũ popularẽ ſeruabat: ſed & amicitiæ præmia & hoſpitij imperia in ciuitates nullius iudicio obnoxia, tyranidesque nulli inquiſitioni ſubiectas dabat: & iram aliter, niſi occiſo eo, quem

Crudelitas Lyſandri.

eo, quem odisset, explere non poterat, nulla effugiendi, permissa facultate. Nam & postea tempotis Milesiorum populi proceribus infensus, quia metuebat ne effugerent, simulque eos qui se abdiderant, elicere cupiens, iureiurādo confirmauit, nemini se vim facturum: cumque fidem habuissent, atque in medium processissent, viri haud pauciores octingentis, his qui paucorum in republica principatui studebant omnes eos trucidandos tradidit: Et per alias vrbes innumeri eorum qui popularem reipublicæ administrationem præferebant, cæsi sunt: cùm non sui modo odij causa, sed & in gratiam amicorum illos tolleret. Itaque Eteoclis Lacedæmonij vox probata est, qui Græciam non potuisse duos Lysandros perferre, dixit: quod idem de Alcibiade Archistratum pronunciasse Theophrastus ait. Verum huius petulantia tantum, & contumacia libidini iuncta odio fuit: Lysandri potentiam morum acerbitas grauem, terribilemque reddidit. Quæ de eo adferebantur querelæ, earum nullam fere rationem habebant Lacedæmonij. Sed postquam Pharnabazus iniuria ab eo affectus, regionem ipsius populante, Spartam misit qui eum accusarent: ibi demum ephori indignatione correpti, Thoracem, qui ex amicis eius & collegis in bello gerendo vnus fuerat, deprehensum quod priuatim argentum possideret, interfecerunt: ipsumLysandrum scytala missa reuocarunt. Quod de scytala dixi, tale est. Cum classis aut exercitus ducem emittunt ephori, duo teretia ligna longitudinis & crassiciei exacte eiusdem habent. horum vnum duci proficiscenti peregre dant ipsi alterum retinent. Post vbi arcanam aliquam aut magnam rem ei indicare volunt, schedam longam lori instar atque arctam efficiunt, suæ eā circumuoluunt scytalæ, ita quidē vt nullo vacuo relicto spacio tota scytalæ superficies eo libello integatur: ita circumplicata scheda inscribunt quidquid visum fuerit: libellum inde scytalæ detractum, seorsim ad ducem mittunt, Is ibi accepit, scytalæ suæ (aliter enim legi nequaquam potest, litteris non cohærentibus, sed in apices varie diuulsis) circūligat, atq; ita curuitate ista in rectum ordinem ligni ope restituta, & primis cum sequentib, coniunctis circumferens oculos per circularem eū ambitū epistolam legit. Nomine aūt ligni etiā ista epistola scytala dicitur, vt cū mensurato mensuræ nomen tribuitur. Eam tu

Milesiorum calamitas.

Scytala Laconica explicatio.

Lysander à Pharnabazo deceptus.

in Hellesponto Lysander scytalam cum accepisset, pertur-
batus animo, & maxime Pharnabazi metuens accusatio-
nes, operam dedit, vt eum conueniret, sperans coram se li-
tem compositurum: & congressus, orauit eum vti alias ad
ephoros scriberet literas, quibus priores querelas tolleret.
Sed non animaduertit Lysander se contra Cretensem (quod
aiunt) Cretisare. Pollicitus enim Pharnabazus omnia se fa-
cturum, palam epistolá qualem Lysander petierat scripsit:
occulte aũt diuersam a sese ante scriptam secum habebat:
atq; inter obsignandum permutatis epistolis, quæ aspectu
nihil differebant, eam quam occulte scripserat, Lysandro
tradidit. Lysander per Spartam perrexit, adq; curiã de more
progressus ephoris literas Pharnabazi reddidit, haud dubie
maximum crimen se diluisse putans. Erat enim charus La-
cedæmonijs Pharnabazus, quod ex omnib. regis præfectis
promptissimam in bello operam ipsis nauasset. Postquam
ephori lectam epistolam ipsi exhibuerunt, sensitque
17 *Non solum Vlyssem scilicet esse callidum.*,
confusus plane perturbatusque abijt. Paucis interpositis
diebus ad ephoros se contulit, sibiq; ad templum Ammo-
nis adscendendum, & sacrificia Deo in bello vota, peragen-
18 da dixit. Quidam pro re vera narrant, obsidenti ipsi Aphy-
tim vrbem in Thracia, noctu Ammonem apparuisse: ideo-
que eum soluta obsidione, quasi Deo ita iubente, mandasse
& Aphytœis vti Ammoni rem sacram facerent: ipsum pla-
candi numinis eius causa in Africam contendisse. Plerique
vero prætextu eo vsum censent, cum & ephoros metueret,
& iugum in patria non ferret, neque sub magistratu esse su-
stineret, atq; ideo profectionis & vagandi occasionem quæ-
reret: veluti equus ex liberis pascuis, pratoq; rursus ad præ-
sepe, & solitos labores abductus. Quam autem Ephorus hu-
ius peregrinationis causam refert, eam mox indicabo. Æ-
gre impetrata abeundi venia ab ephoris, naui euectus est.
At reges per absentiam eius cum animaduerterent eum so-
dalicijs vrbes occupasse, planeq; ita totam in sua potestate
habere Græciam, consilia iniuerunt de eijciendis eius ami-
19 cis, reque publica populis reddenda: Verum motibus hanc
ob rem existentibus, & Atheniensibus à Pyla triginta tyran
nos adortis, victoriaque potitis, reuersus celeriter Lysan-
der Lacedæmonijs persuasit, vt paucorum in rebus publicis
potesta-

potestati opitularētur, populi vim reprimerent:hique primum triginta tyrannis centum talenta miserunt ad bellum gerendum, ducemque belli Lysandrum. Sed regis inuidia ducti,veritiq; ne is rursus Athenas caperet,statuerunt ad id bellum debere alterum ipsorum proficisci. Profectus Pausanias,verbo quidem, vt triginta virorum potestatem contra populum defenderet,re ipsa vt bellum pace solueret.ne iterumLysander per amicosAthenas obtineret,facile quod voluit effecit,reconciliatisque Atheniensibus,& seditione sedata,Lysandri conatum irritum fecit.Sed non multo post tempore iterum desciscentibus Atheniensibus culpatus est, quod paucorum imperio refrænato populo rursus lasciuiendi & ferociendi potestatem dedisset.Lysandro autem gloriæ fuit ea res,qui non in gratiā aliorum,aut ostentandi sui causa, sed respectu commodi reipublicæ Spartanæ suo arbitrio imperia obiret. Fuit Lysander etiam in sermone ferox,& aduersarijs eo terrorem obtulit.Argiuis de finibus agri cum Spartanis litigantibus,& sua argumenta,quam eorum iustiora esse confirmantibus , gladium ostendens, Hunc (inquit) qui tenet,optime de finibus differet.Megarensi cuidam in concilio libere in ipsum inuehenti:Tua(dixit)verba,ô hospes ciuitate opus habent.Bœotios vtri parti studerent,haud palam præ se ferentes interrogauit,Rectisne an demissis hastis se per ipsorum regionem ire vellent, Corinthij cum defecissent,ideoque admouisset ipse exercitum,vbi sensit milites murum aggredi non audere,& lepus forte fossam transilire visus est, Non pudet,inquit,eos hostes metuere, quorum ob ignauiam muris lepores indormiunt. Agis rex vita functus,fratrem Agesilaum . & filium (vt putabatur) Leotychidem reliquit, Lysander Agesilao, quam diligebat, autor fuit regni petendi, vt qui fere Herculis sanguine esset ortus. Leotychidam enim rumor erat Alcibiadis filium esse, qui quo tempore Spartæ exul vixit, cum Agidis vxore Timæa adulterij consuetudinem furtiuā habuisse credebatur. Et Agidem ferunt temporis subducta ratione deprehendisse, vxorem non ex se grauidam esse:ideoque Leotychidam nihil curasse, & in posterum haud obscure suum negasse. Postquam ægrotans Heræam perlatus est, iam moriturus, partim Leotychidæ,partim amicorum precibus concessit,ac multis præsentibus eum suum esse filium

Pausanias pacem cum Atheniensib. reficit.

Lysandri intentio & dicta quædam.

lium pronunciauit, rogatisque qui aderant, vt eius rei testes apud Lacedæmonios essent, viuendi finem fecit: Atque hi quidem id Leotychidæ testimonium ferebant. Agesilao vero, alioquin viro illustri, &Lysandri opera vtenti, Diopethes obstitit, diuinandi facultate nobilis, qui aduersus claudicationem eius hoc oraculum proferebat:

21

Sparta caue quamuis alte te gloria tollat,
Rex validæ tibi det pedibus ne incommoda claudus:
Namq; insperatos cogeris ferre labores,
Pestiferosq; diu belli subsistere fluctus.

Id oraculum cum animos multorum inclinasset, & ad Leotychidam conuertisset, Lysander non recte accipere oraculum Diopethem asseruit, neq; enim ob id Deum indignari, si quis pede læsus Spartæ imperet: sed tum fore claudum regnum, si spurij & male nati inter Heraclidas id teneant. Hęc ille locutus, cum plurimum apud populum posset, persuasit, rexque Agesilaus est constitutus. Proinde statim hũc Lysander ad expeditionem in Asiam suscipiẽdam incitauit, & in spem adduxit, fore vt Persarum rege debellato, summã potentiam obtineret: amicos etiam, quos in Asia habebat, per literas iussit, vt ad bellum contra barbaros Agesilaum à Spartanis ducem poscerent: ijq; obtemperarunt, missisque Lacedæmonem legatis obtinuerunt, Id beneficium haud minus ipso regno Agesilaus à Lysandro videtur accepisse. Enimuero ambitiosa ingenia, alias ad imperia gerenda nõ inepta, quod æqualib. gloriæ causa inuident, id non exiguo ijs in rebus præclare gerendis impedimento est: eos enim virtutis suæ aduersarios reddũt, quibus adiutoribus vti poterant, Etenim Agesilaus inter triginta consilarios Lysandrum secum abduxit, vt eo primo atque pręcipuo omnium amicorum vteretur. Verum vt est in Asiam peruentum, homines rare cum Agesilao, nondum familiariter sibi noto, collocuti sunt: ad Lysandrum vero ob diuturnam consuetudinem & colentes amici & inimici metuentes. crebro venerunt, & frequentes euntem comitati sunt. Vtque in tragædijs. vsuuenire solet histrionibus, vt qui nuncij aut famuli personam sustinet is primas partes gerat atq; laudetur, cum interim regijs insignibus ornatus alius ne loquatur quidẽ quicquam: ita omnis imperij maiestas tum apud consiliarium cernebatur, regi ipsi solum potestatis suæ nomen ade-

Agesilai in Asiam expeditio.

rat.

ra. Haud abnuerim sane, debuisse Lysandrum ambitionem istam nimiam reprimere, secundoq; dignitatis loco contẽtum esse: sed gloriæ causa hominem de se bene meritum & amicum abijcere, atq; circumscribere, id vero indignum Agesilao fuit. Principio occasiones agendi Lysandro nullas præbuit, nulli præfecit negotio: deinde quibus studium suũ & operã nauare cum videbat, semper eos rebus infectis, minusq; alio quouis cõsecutos dimisit: sensim ita Lysandri destruens, & quasi refrigerans potentiam. Lysander vbi omnia se frustra agere, suamque amicis obesse operam sensit, auxilium ijs ferre desiit, ipsosq; orauit, ne se accederẽt, neve colerent, sed regem ipsum compellarent, aut alios, qui magis quam ipse eo tempore sui obseruantibus prodesse possent. Hoc audito, pleriq; de negocijs quidẽ suis eum interpellandi finem fecerunt, ab officio tamen colendi non destiterũt; sed in ambulationib. & gymnasijs crebro ad eum salutandi caussa accesserũt. Auxit hoc Agesilai æmulationem ab ambitione profectam, itaq; cum multos etiã milites rebus gerendis, aut vrbibus gubernandis præficeret, Lysandrum diuisorem carnis constituit: & quasi insultans Ionibus, Eant inquit, nunc, & structorem meum colant. Ob hæc Lysander cum Agesilao colloqui statuit: planeq; Laconico more verba commutârunt. Egregie, dicebat Lysander, amicos deprimere scis Agesilae. Siquidem, inquit Agesilaus, me ipso esse maiores studeant: qui vero meam augent potentiam, in partem eius venire hos æquum est. Tum ille: Fortassis hæc à te rectius dicta, quam à me facta sunt: oro autem te etiam propter alienos homines, qui in nos intuẽtur, vt in ea me tui imperij parte colloces, vbi me minime molestũ, magis autẽ vtilem tibi fore iudicas. Exinde ab Agesilao in Hellespontũ missus legatus, etsi infensus ei erat, tamen officium facere non neglexit: Spithridatemque Persam, virum strenuũ, copijsque instructum à Pharnabazo interpositis tum eorum offensionibus, ad Agesilaum traduxit. Nihil aliud eo in bello commodauit: & exacto tempore Spartam non sine ignominia redijt, infensus Agesilao, ac maius priori odium in rempublicam gerens, ideoq; ea, quæ iam pridem ad immutandum eius statum, & res nouandas machinatus fuerat atque imposuerat, omni mora sublata persequi statuens. Erant autem huiusmodi. Heraclidarũ, qui Doriensibus permixti

Lysandri cum Agesilao expostulatio.

Lysander à regiis famili-is regnum transferre aggressus.

mixti in Peloponnesum redierant, magnum & splendidum Lacedæmone florebat genus: verum non omnes ad regiam successionem admittebantur: ex duabus tantum familijs (Eurytionidas vocabant, & Agiadas) reges creabantur, cæteris nobilitas sua nullam in republica præstantiam parabat, & virtutis præmia omnibus ea præditis communia erant. Lysander autem, cum & ipse genere Heraclidarum natus esset, rebusque gestis magnam gloriam sibi, potentiamque & amicos parauisset: grauiter tulit vrbem à se auctam ab alijs nulla re ipso præstantioribus regi; statuitq; regiam dignitatem duabus istis familijs ademptam, omnibus Heraclidis communem efficere. Quidam non Heraclidis, sed omnibus ex æquo Spartanis dicunt: vt non ab Hercule genus ducentes, sed virtutem Herculis (qua is diuinos honores inuenit) imitantes eo honore afficerentur. Omnino autem si ea lege reges designarentur, nullum sibi Spartanum prælatum iri fidebat. Primum itaq; intendebat, ciuibus id quod volebat persuadere, orationemque ea de re scriptam à Cleone Halicarnasseo meditabatur. Post nouitatem negocij, magnitudinemq; perspiciens, audacius requirere auxilium, velut sublata in Tragœdia machina, sortes Delphicas & oracula aduersum ciues parabat: quos nisi obiecta prius animis religione pererruisset, & superstitione inducta ad oratiōnē submisse audiēdam commouisset, Cleonis eloquentiam parum sibi profuturam sentiebat, Ephorus quidem autor est, eum Pythiam corrumpere frustra conatū, frustra etiā solicitatis per Phereclem Dodonidibus, ad Ammonis templum profectum, multo auro falsum responsum redimere conatum: sed ciues indigne eam coruptelam ferentes, misisse Spartam, qui Lysandrum accusarent: absoluto eo, Afros discedentes dixisse, At nos, ô Spartani, rectius iudicabimus, cum ad nos in Africa habitatum venietis. nimirum antiquitus fuisse prædictum, fore vt Lacedæmonij in Africa sedes ponerent. Nos omnem fraudem insidiosamque commēti machinationem, quæ nequaquam leuis fuit, aut vilibus ab initijs profecta, sed multis grauibusque immixta (veluti in mathematicis demonstrationibus fieri solet) propositionibus per difficiles atque arduas præmissas ad conclusionem processit, secuti narrationem viri in historia & philosophia clari exponemus. Fuit in Ponto mulier-

Ammonij.

cula

cula quędam, quæ se ex Apolline grauidam ferēs, fidē multis non fecit: quidam ita fidem ei adhibuerunt, vt cum puerum peperisset, magno is à multis & claris hominibus studio educatus sit: puero certa aliqua de causa Sileni nomen inditum fuit. Hoc initio sumpto Lysander, reliqua ipse af- 23 finxit, fabulamque pertexuit, multis & non vulgaribus ei ad partes paratis hominibus, qui & procreationis eius pueri fidem haud dubiam facerent, & alium rumorem Delphis allatum Spartæ seminarent: nempe ibi à sacerdotibus Delphis inter arcanas literas adseruati oracula quædam vetustissima, quæ nefas esset cuiquam accipere aut legere, nisi quis tandem Apolline natus Delphos adueniens, custodibus sacrorum certum & perspicuum suæ originis signum perhiberet, atque ita tabulas, in quibus oracula ista scripta essent, auferret. His ita præparatis, composita erat fabula, vt Silenus Delphos adueniret, seque filium Apollinis diceret, atque oracula ista peteret: sacerdotes, qui fabulæ subseruiebant, diligenter scilicet de eius procreatione perquirerent, singulisque examinatis, tandem comperto (si dijs placet) Apolline cum gemitu, oracula ostenderent: Silenus multis præsentibus cum multa alia recitaret vaticinia, tum id cuius gratia commentum totum erat institutum, de regibus Spartanorum, Spartanis videlicet melius fore atque vtilius, si ex optimis ciuium reges suos deligant. Cum iam adoleuisset Silenus, & ad agendum negocium accederet, fabulæ Lysander excidit actione, timiditate vnius histrionum suorum, qui ad rem ipsam ventum fuit, formidine perculsus personam suam subterfugit. Nihil tamen viuente Lysandro deprehensum est, sed post mortē demum eius. *Prius*quam enim ex Asia rediret Agesilaus, mortuus est Lysander cum in bellum Bœoticum incidisset, aut potius id in Græciam intulisset. Vtrunque enim fertur: & quidam eius belli causam Lysandro, quidam Thebanis, quidam vtriq; adscribunt. Thebanis vitio datur, quod in Aulide sacrificia dissiparint: quod Androclidas & Amphitheus Thebani, regis Persarum pecunia corrupti, vt cōtra Lacedęmonios bellum apud Græcos excitarent, *Phocenses* adorti, & agrum eorum 24 populati sint. Lysandrū vero iratum Thebanis fuisse ferunt, 25 quod ij soli decimā manubiarum partem petijssent, reliquis confœderatis omnibus quiescentibus: quod à Lysandro

Causa belli Spartanorum contra Bœotios.

dro

dro missam Lacedæmonem pecuniam indignati essent: maxime autem, quod Atheniensibus recuperatæ libertatis ansam præbuissent. Etenim Lysander triginta tyrannos Atheniensibus imposuerat, & Lacedæmonij eorum potentiam atque terrorem auxerant, lata lege, vt quicunque Athenis profugisset, is in vincula abduci posset: qui abducentem prohibuisset, is contra fœdus Spartanum egisse iudicaretur. Contra hæc decretũ fecerunt Thebani honestum, Herculisque & Liberi factis germanum, patere omnes domos & vrbes per vniuersam Bœotiam Atheniensibus, ijs indigentibus: qui exulem abduci videns, non opitularetur, talento mulctandum: si quis per Bœotiam Athenas versus arma contra tyrannos ferret, Thebanos ita dissimulare omnino debere, ac si neque viderent id, neque audirent fieri. Neque vero decretum ita Græcanicum atque humanum fecerunt, & non idem re ipsa egerunt. Nam Thrasybulus cum socijs Philam occupans, à Thebis profectus est, arma, pecuniam, latendique & incipiendæ rei facultatem Thebanis præbentibus. Has iræ in Thebanos causas nactus Lysander, aucta ea propter melancholiam, quæ per senectutem ingrauescebat, animos ephororum irritauit, persuasitque vt ipsum ducem cum præsidio contra Thebanos emitterent. Post eum Pausanias quoque rex cum exercitu missus, Cithæronem montem circumire, atque ita in Bœotiam irrumpere statuit. At Lysander per Phocidem multis cum militibus profectus, Orchomenum deditione recepit, Lebadiam vi captam diripuit: missis deinde ad Pausaniam literis, eum à Platæis ad Aliartum iussit accedere: se enim quoque prima luce apud muros eius vrbis futurum. Hæ literæ capto ab exploratoribus tabellario, in manus Thebanorum peruenerunt: atque ij Atheniensibus auxilio venientibus, vrbe sua commissa, prima noctis vigilia profecti, Lysandro præuento ad Aliartum perrexerunt, & cum parte copiarum in vrbem ingressi sunt. Lysander cum initio statuisset positis in colle castris Pausaniæ aduentum præstolari, augescente die quietis impatiens, milites arma capere iussit, eosque cohortatus, rectam phalangem iuxta viam ad muros adduxit. Thebani vero, qui extra mœnia consederant, Aliarto ad læuam relicta in extremos hostium inuaserunt, infra fontem, qui Cissusa (quasi hederaceum dicas) cogno-

Lysandri contra Thebanos expeditio.

cognominatur. Ibi nutrices Bacchũ in lucem editum abluisse fabulantur: nam & vini colorem aqua habet, & perlucida est, potuque suauissima. Haud procul inde Cretensis styracis stirpes enatæ in orbem conspiciuntur: quod certum esse signum Aliartij perhibent, habitasse apud ipsos Rhadamantum, cuius etiam sepulcrum ostendunt, Alea vocantes. Prope est etiam Alcmenæ monimentum: ibi enim sepultam ferunt: cũ post Amphitryonis mortem Rhadamanthum maritum habuisset. Qui vero Aliartum intrauerant Thebani, vna cum oppidanis acie instructa, tantisper se continuerunt, dum Lysander cum primis muro appropinquare cerneretur. ibi repente aperta porta eruperũt adortique hostem, Lysandrum vna cum Mante, & alijs non multis interfecerunt: reliqui celeriter ad phalangem refugerunt: Thebanis autem instantibus acriter, omnes fuga ad tumulos conuersi sunt, milleque homines interfecti. Occubuerunt etiam trecenti Thebani, qui hostem insequendo in aspreta & iniqua loca se coniecerant. Hi cũ ad Lacedæmonios inclinare putarentur, vt eo se crimine apud ciues liberarent, persequendo hostem auidius, neque salutis suæ curam gerentes, perierunt. Pausaniæ, cum à Platæis Thespias iret, ea de re allatus est nuncius. Itaque composito agmine ad Aliartum accessit: eodem & Thrasybulus à Thebis Athenienses adduxit. Cogitante Pausania de inducijs repetendorum cadauerum causa faciendis, ægre id ferentes seniores Spartanorum & ipsi inter se murmurabant, & ad regem aggressi, obtestabantur ne per inducias Lysandri corpus auferretur. armis de eo certandum, partaque victoria id humandum: si quid secus euenisset, pulcrum fore iuxta ducem oppetijsse. Sed Pausanias Thebanos victores superari non nisi ingenti suorum labore & discrimine posse intelligens, ad hæc Lysandrum proxime murum cecidisse, ita vt victores etiam haud facile sine inducijs cadauer auferre possent: misso præcone, & inducijs factis, exercitum abduxit. Spartani Lysandrum auferentes, vt primum finibus Bœotiæ superatis in Panopæorum, sociorum tum & confœderatorum, agrum peruenerunt, ibi humauerunt: & adhuc monumentum eius extat in via quæ à Chæronea Delphos ducit. Ibi cum exercitus castra fecisset, fertur quendam Phocensem alteri, qui non inter-

26 Lysandri mors.

Lysandri sepulcrum.

interfuerat, pugnam eam exponentem dixisse, hostes impetum in ipsos fecisse, cum iam Hopliten transiuisset Lysander. Id quendam Spartanum amicum Lysandri admiratum fuisse & quisnam ille Hoplites esset, quæsiuisse: sibi enim id nomen ignotum haberi. At vero (respondisse Phocensem) ibi hostes primos nostros deiecerunt: amni enim qui apud vrbem defluit, Hoplitæ nomen est. Spartanum his auditis, illacrymasse, dicentem, Adeo tandem homini fatum ineuitabile esse? Etenim oraculũ Lysandro datum, ferebatur tale:

Oraculum Lysandro datum.

Hoplitam (moneo) vitare memento strepentem,
Terrigenamq; draconem, à tergo qui subit astu.

Alij Hoplitam nõ apud Aliartum fluere, sed iuxta Coroneam riuum esse, qui apud vrbem in fluuium Phliarum illabatur, antiquitus Hoplias, nunc Isomantus dictus. Aliartius aũt ciuis, qui Lysandrum interfecit, nomine Neochorus, insigne in clypeo gestauit draconem: idq; indicare oraculum videbatur. Memoriæ traditũ est, Thebanis sub bellum Peloponnesiacum in Ismenio oraculum datum, quod & pugnam apud Delium, & (quæ trigesimo ab ea anno facta est) hanc apud Aliartum prædixerit: idque ita habet,

27 *Oram agri vitato: lupos perquirito palis,*
Et tumulũ Orchalidem, haud vulpes quẽ deserit vnquã.

Locum qui est ad Delium, agri extremitatem dixit, quod ibi Bœotia Atticam attingit: Orchalidem collem, quem nunc vulpinum dicunt, in partib. Aliarti versus Heliconem situm. Lysandrum hoc modo extinctum confestim ita grauiter tulerunt Spartani, vt Pausaniæ iudicium capitis constituerint: quod ille subire non ausus, Tegeram fugit, ibique Mineruæ supplex in templo vitam peregit. Quippe Lysandri paupertas post obitum demum patefacta, eo illustriorem eius virtutem reddidit, quod ex tantis diuitijs, tantaque potentia, tot vrbium studio, & tanto imperio, ne minimum quidem rei familiaris augmentum fecerat: id enim Theopompus scribit, cui laudanti quam reprehendenti facilius crediderim, quando ad vituperandum sumus quã ad laudandum procliuiores. Aliquanto post tempore (vt Ephorus narrat) cum Lacedæmone confœderatorum disceptatio extitisset, ita vt inspicere litteras, quas domi habuerat Lysander, oporteret, Agesilaus in ædes ipsius venit: cumque orationem eius de repub. scriptam quodam in libro reperisset,

Pausaniæ exilium.

ſet, qua perſuadere conabatur tranſlatum ab Eurytionidis & Agiadis regnum in medio omnibus ponendum, atque ex optimis ciuium reges deligendos eſſe, voluit ad ciues eam efferre, & demonſtrare, qualis fuiſſet occulte Lyſander ciuis. Lacratidas autem vir prudens, tuncque inter ephoros primus, Ageſilaum inhibuit, non effodiendum eſſe Lyſandrum dicens, ſed orationem potius tam probabiliter atque callide compoſitam, iuxta defodiendam. Veruntamen & reliquos ei honores Spartani defuncto habuerunt, & eos qui cum filiabus ipſius ſponſalia contraxerant, poſtea morte eius pauperiem arguente abnuebant, mulcta adfecerunt, quod ij quem diuitem rati coluiſſent, eum iuſtum & virum bonum paupertatis argumento compertum desererẽt. Fuit enim (vt conſentaneum eſt) apud Spartanos & cœlibatus, & ſero, & male contractarum nuptiarum iudicium: & poſtremo ij maxime puniebantur, qui in affinitate coeunda bonis atq; agnatis diuites prætuliſſent. Hæc ergo ſunt quæ de Lyſandro commemoranda habuimus.

Lacratidæ prudens conſilium.

Filiarum Lyſandri nuptiæ.

IN LYSANDRVM ANNOTATIONES.

LYſandrum Lacedæmoniorum imperatorem victoria maxime de Athenienſib. ad Aegeos potamos parta, muriq; Athenarum deiecti nobilitant, & bellum Peloponneſiacum ab eo confectum. Incidit autem (quod etiam ex Polybij lib. 1. haud procul ab initio intelligitur) in Camilli tempora, & Veiorum prope obſeſſionem, id facinus. De Græcis, quos æquales habuerit, ſatis ex ipſa hiſtoria liquet.

1 Donum ab Acanthiis.] *θησαυρὸς, in Græco. Sed ea vox hoc loco idem quod ἀνάθημα ſignificat, niſi fallor: eodem modo infra quoque vſus eſt. Porro autem Braſidas Spartanus fuit, qui Methonam ab Athenienſibus oppugnatam defendit, & præclaro facinore liberauit. Hiſtoria eſt apud Diodor. Siculum libro 12 apud Thucyd. libro ſecundo. Acanthus autem Thraciæ, ſeu Chalcidicæ vrbs maritima eſt, in Singitico ſinu, non longe à foſſa quam in Atho monte Xerxes fecit.*

cit. Cæterum Acanthijs quid rei cum Brasida fuerit, curue eum tanti fecerint, satis ex historia apparet. Nam à Spartanis missus cum exercitu in Chalcidicam & Thraciam contra Athenienses, eas regiones magna virtutis & probitatis cum laude est tutatus. Vide Thucyd. lib. 4. Diodorum quo dixi loco.

2 Archiuis post magnam illam cladem.] *Quam dicit, non satis scio. Forte illam quæ eos affecit Cleomenes Alexandridæ F. apud Argiuorum de qua Paus. lib. 3. & in Argolicis: quo loco de Thelesilla scribit. Eam quidem cladem maiorem, quam vt verbis explicari posset fuisse testatur: quippe non victis modo pugna Argiuis, sed etiam eorum 5. millib. qui in Argi Niobes F. lucum confugerant, vna cum luco combustis. In Argolicis vitiose ἀρείω pro ἄργου legitur: & mendam, quæ facile poterat ex Laconicis corrigi, interpres retinuit, lucumq; Martis vertit: cum sit Argi, filij Niobes, ipso docente id Pausania.*

Pausaniæ laus.

3 Cum Bachiadæ.] *Idem autor in Corinthiacis ostendit, Bacchiadas à Bacchide Herculis sanguine ortos regnum obtinuisse in Corintho, atq; inde à Cypselo eiectos. Historia est apud Herodotum in Terpsichore descripta. De ijs paulo aliter interpres Apollonij prope finem libri quarti.*

4 Aristoclitum.] *Pausanias constanter Ἀριστόκριτον, Aristocritum Lysandri patrem nominat. Porro autē Heraclidas eos vocari, qui ab Hercule genus ducebāt notissimum est: deque eorum in Peloponnesum reditu, & regnis atq; successionibus multa multi, & passim.*

5 Aristoteles vbi magnorum.] *Guarinus sensum non extulit. Locus Aristotelis est problemate primo sectionis trigesimæ.*

6 Cladem in Sicilia.] *Victo cum copijs & capto Nicia. vide apud Plut. ipsum in eius vita. & Thucyd. lib. 6. In Græco ἐκπεσεῖσθαι repone, pro ἐμπεσεῖσθαι.*

7 Vti

7 Vti sodalitates instituerent.] *Institutum Lysandri fuit democratia per vrbes abolita, obligarchiam cōstituere, atq; ita potestatem omnē à populo toto ad paucos quosdam suos amicos transferre. Itaq; sodalitates istas institui iussit, hoc est factiones, quibus sui amici freti, popularem rei formā protegentibus superiores fieri possent. Huiusmodi coitiones sodalitiorum & sodalitatum nomine etiam aliquando intelliguntur, & meminit Cicero pro Plancio legis Liciniæ de sodalitijs. Alioquin collegia etiam verti commode iudico, quæ ipsa magno vsui rerum nouarum & malarum affectatoribus fuisse, notum est. Itaq; & L. Metello. Q. Martio coss. autoritate senatus sublata sunt, & à Clodio, homine turbulentißimo conuellendæq; reipub. nato, decem post annis restituta. Cic. in L. Pisonem, ibiq; Asconius. Dio lib. 38. Idemq; post etiam à Claudio Cæsare ea scribit abrogata. Hoc loco* ἑταιρικὰ, *infra* ἑταιρείας *vocat Plut. vt & in Agesilao. Dio quoq; noster in simili re ita loquitur. Factiones enim istas, & cateruas Cæsarianas, Pompeianas & Craßianas, quæ contra democratiam & aristocratiam conspirarant, & τρικάρανον illud moliebantur,* ἑταιρικὰ *nominat lib. 37. extremo. Guarinus mihi hæc commemorandi ansam præbuit, quia sensum loci minime expreßit.*

8 Eorum qui ad fores stabant.] τῶν ἐπὶ θύραις τινὲς. *In Themistocle & Pelopida, & alibi sæpe, autor ita nominat aulicos magni nominis: quales forte sunt, quos vulgo camerarios aut cubicularios dicimus. Sed & ianitor videtur accipi posse hac dictione. Hic quia parum refert ad verbum verti. Paulo post Guarinus* ἐντρυφηθεῖσι *male reddidit.*

9 Apud Arginusas.] *Guarinus*: in Arginusis. *Nomen hoc varie scribitur. vt ostendi in Stephano de Vrbibus, meam lectionē puto rectißimam. Historia est apud Xenophontem (sicut & priora) lib. 1. rerum Græcarum. Meminit Cicero lib. 1. Officiorum.*

10 Naui paralo.] *Guarinus nimis quam absurde* πάραλον *hic oram maritimam vertit. Est autem* πάραλος, *paralus, nauis (sicut etiam Salaminia, de qua est in historia Alcibiadis, & Theoris) nomen frequens apud historicos. Publica fuit Atheniensium nauis, publicisq; muneribus vt legationibus, nuncijs, alijsq; id genus rebus destinata ob velocitatem. Multa de ea habet Suidas, & nō negligenda. Et qui ea naui vehebantur,* πάραλοι *dicebantur, vt apud Thucyd. lib. vlt.* τὴν πάραλον ναῦν καὶ Χαιρέαν ἀποπέμπουσιν οἱ σάμιοι, *&c. mox,* τῶν παράλων τινὰς οἱ τετρακόσιοι δύο ἢ τρεῖς ἔδησαν. τοὺς δὲ ἄλλους ἀφελόμενοι τὴν ναῦν, *&c. Quod sequitur:* absumptis, quod ne, &c. *inepte, & plane nullo sensu idem Guarinus prauertit.*

11 Ingens lapis ad Ægos.] *Ex Plin. lib. 2. 58. colligitur, sexaginta circiter ante hanc naumachiam annis id factum: nisi intelligere velis Anaxagoram id prædixisse, quod multis post annis euenturum esset. Locus est obscurus satis, & parū dextre conuersus à Guarino. Ex Platone & Aristotele, atq; Plutarcho, non est obscurum, quid senserit Anaxagoras: idq; nos expressisse vtcunq; spero.* διάττοντες *non esse radiantes, sed subito erumpentes, atq; cum saltu quasi traijcientes stellas, notum est. Deinde lego* ἀνάφλεξις. ῥίψις δὲ καὶ πτῶσις: *& pro* πολύπλους, πολυπλόκους. *De Damacho autem quem mox citat Plut. nihil mihi aliunde constat. Suspicor esse eum Daimachum (*Δαΐμαχον*) cuius Indica Athenæus citat li. 9. Sed & supra in comparat. Solonis & Poplicolæ, Daimachus quidam Platæensis citatur.*

12 Lacedæmonios inuenias.] *Contra mentem Plut. versum ante fuit. Non enim laudat, sed vituperat Plut. id commentum, & non ab Ephoris aut Lysandro, sed ijs qui hoc ferrent, fictum sermonem indicat.*

13 Chori primam in scena vocem.] τὴν πάροδον. *quo de vocabulo apud 47. Dionis librum dixi. extant versus in*

Electra,

Electra, quæ nuper demum seorsim edita est: eiq; testimonium erunt, genuinam esse eam.

14 Conuiuium suum.] *In libello cuius titulus Symposion, fingit Xenophon, id quod hic dicit Plutarchus.*

15 Is in Ceramicos.] *Locus est Athenis nomine Ceramicus, cuius multa etiam apud Latinos mentio. Ceramus autem laterem, etiam tectum, seu tegulam significat. Id innuebat Cylippi seruus, ab hero argentum esse subter tegulas abditum, Sed allusio in Græcis vocibus facilius quam Latinis intelligitur.*

16 Drachma.] παρὰ τὸ δράττομαι, *comprehendo, nimirum. Citat hunc locum Eustath. in 3. Iliadis. Atque idem in primum librum eiusdem operis indicat, inter* ὀβελὸν *veru, & ὀβολὸν obulum, esse differentiam à posterioribus seruatam: & in ά. Vlyss.* ὄβολον παρὰ τὴν βολὴν *dictum tradit. Consuli ista loca & diiudicari à diligentibus possunt: nobis satis est indicasse.* ὀβολός. ὀβελός.

17 Non solum Vlyssem.] οὐκ ἄρ᾽ ὀδυσσεὺς, *&c. Apparet Iambicum esse versum ex aliqua tragœdia, quem hic prouerbialiter citat, quasi diceret: Sensit Lysander, non se solum esse vafrum, sed & aliis istas artes notas esse, & vsitatas. Ita Vlyssis, qui callidissimus erat, eoq; nomine seipsum prædicare solebat, dolus est à Palamede deprehensus, insaniam simulantis, ne iret ad bellum Troianum. nota est fabula, & ex antiquo poeta versus ea de re Cicero libro tertio Officior. recitat. Ac fieri potest, vt hic versiculus sit de Palameda Euripidis transcriptus.*

18 Obsidenti ipsi Aphytim in Thracia.] *In Græco est,* τὴν τῶν ἀφυγαίον πόλιν. *Estq; secutus id mendum, vt pleraq; Guarinus, & inquirendi labore supersedit, secutus est etiam Amiotus. Est autem haud dubie legendum* ἀφυταίων, *quod ex Pausania & Stephano nostro deprehendi, tametsi apud vtrunq; mendum est. itaque eadem opera trium auto-*

Pausaniæ & Stephani locus.

rum locos castigabimus. Pausa.in Laconicis: A Mineruæ, inquit, ocularis (de qua dixi in Lycurgo) progressus fano, ad Ammonis sacrarium venies. Videntur sane ab initio Lacedæmonij maxime omnium Græcorum oraculo Ammonis, quod in Libya est, vsi: & Lysandro Aphytim Pallenæ oppidũ obsidẽti per quietem visus est Ammon dicere, expedire ipsi & Spartæ, bellũ contra Aphyteos desinere. & quæ sequuntur, ἄφυτιν τὸν ἐν Παλλώνῃ *est in Græco: sed articulus fecit masculini generis, vt nomen viri, non oppidi videretur.* ἀφυτηνὴν, *&c. legendum est. Quod ex Strabonis Epitoma apparet. ea enim Pallenem peninsulam esse, quatuorq; in ea vrbes sitas, Aphytin, Mendam, Scionam, Sanem, docet. Stephanus autem: Aphyte, inquit, aut Aphytis, vrbs est Thraciæ ad Pallenẽ est & ibi Apollinis oraculum. Non Apollinis, sed Ammonis (*ἄμμωνος *pro* ἀπόλλωνος*) lego, cũ perspicue priorib. addat Pausanias: Aphytæos Ammonis colendi studio non cedere Ammonijs Africanis.*

19 Atheniensibus à Pyla.] *A Phyla Guarinus & Amiotus, non recte, ex Xenophontis libro secundo* ἑλληνικῶν, *vbi hæc res Thrasybulo gesta describitur, apparet castellum fuisse inter Thebas & Athenas* Πυλὴν, *Pylam. Cæterum hic Guarinus* ὀλιγαρχικοὺς *inepte factiosos, sicut & supra factionis suæ homines, non satis perspicue vertit.*

20 Corinthii cum defecissent.] *Guarinus*, incumbentibus. *vitiosam secutus, vt solet, lectionem, quæ & in Apothegmatis Plut. hoc ipso de dicto est,* ἐφεστώτων, *pro* ἀφεστώτων.

21 Rex pedibus valide.] μὴ σέθεν ἀρτίποδος. σέθεν *quidem genitiuus est, &* ἀρτίποδος *celerem, pedibusque promptum significat (Homer. Iliad ι.*

ἡ δ' ἄτη σθεναρή τε καὶ ἀρτίπος —)

Vt videatur ad Spartam hoc debere referri: tametsi βλάπτω *cum genitiuo construi nõ meminerim me legisse. possunt tamen*

men esse genitiui absolute positi. Ita quidem legitur infra initio Agesilai, & apud Pausan. lib. 3 Vtrobique enim idem oraculum refertur. Post pro μόχθοι, est in Agesilao νῦσοι. Et pro φθισίμβροτον recte habet (vt metri ratio requirit) φθερσίβροτον, Pausanias: idemque κυκωσμένυ, non κυλινδομένυ scripsit.

22 Spithridatem.] μιθριδάτην, Mithridatem. Sed Xenophon (qui hæc omnia lib 3. narrat) non ita sed σπιθριδάτην vocat, etiam initio quarti libri: & sic est etiam in vita Agesilai apud nostrum.

23 Et ad partes paratis.] πρωταγωνισαῖς. quo vocabulo intelligi arbitror eos, qui alias δευτεραγωνισαὶ dicerentur. Liu. lib. 3. Tribuni coram in foro personare. Fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos, hoc est subseruire, δεύτερα (vt in vita Ciceronis noster loquitur) λέγειν Horatius partes tractare secundas ait. Cæterum falsa sunt quæ Guarinus dixit & contra, Plutarchi sententiam venisse Silenum, & Delphus filium Apollinis professum, & reliqua nihil enim tale est actum sed quidam administer sua formidine actionem fabulæ impedijt. Quod satis aperte Plut. verba habent.

24 Et Amphitheus.] Xenophon hunc non habet, sed eum Androclida Ismeniam & Galaxidorum: Pausan. præter Androclidam & Ismeniam, ἀμφίθεμιν Amphitemin nominat. De sacrificio Agesilai Aulide facto, idem satis diserte.

25. Decimam manubiarum.] In Decelea Thebanos consecratarum Apollini rerum decimam sibi postulasse. Xenoph. ait lib. 3. rerum Græcarum.

26 Vna cum Mante.] μετὰ τῦ μάντεως, id est vate, Sed propriumne sit, an appellatiuum id nomen, ambigo. interpretes appellatiue acceperunt.

27 Oram agri vitato.] ἐσχατιὰ extremitas rei est Ho-

merus: ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιῆς —— reliqua vt Dauus verti, non vt Oedipus. Certe χάμαξ palus est etiam apud Homerum, de vinea Iliad. 6

χάμαξ.

εἱστήκει δὲ χάμαξι διαμπερὲς ἀργυρέῃσι.

Non me fallit, pro telo apud Euripidem vsurpari in Hecuba, ἄλλαι δὲ χάμακα Θρηϊκίαν δεδμέναι teste etiam Scholiaste. Sed quid faceres in oraculo? Ceterum Δήλιον Delium, in Tagranaeorum finibus Bœotiæ oppidulum est Stephanus, & Pausan. qui & ibi victos Athenienses, & eorum ducem Hippocratem Ariphronis F. scribit à Bœotijs, lib. 9. descrip. Græciæ: Eandem rem lib. 12. Diodorus descripsit. & Thucydides διεξοδικῶς lib. 4.

PLVTARCHI SYLLA GVILIELMO *Xylandro Augustano, interprete.*

1 L. CORNELIVS Sulla patricio genere editus est. Ex maioribus eius Ruffinus consulatum gessit: sed ignominia eius quam honor illustrior fuit. Nam cum deprehensum esset eum (quod legibus prohibebatur) argenteorum vasorum supra decem libras possedisse, senatu eiect⁹ est. Ab illo cætera progenies humili statu vixit: & ipse Sylla in patrimonio non amplo educatus est. Adolescens apud alios habitauit, pro habitatione mercedem non magnam soluens: quod ei postea temporis probri loco obiectum est, cum fortuna quam dignus esset prosperiore vti videretur. post militiam Africanam iactanti se, gloriosequè verbis efferenti dixisse quidam optimatum fertur: Quî nam vero tu bonus sis, qui cum tibi nihil à patre sit relictum, tantas opes habes? Cum enim pauci rectis inculpatisq; moribus essent, sed vulgo iam ad vitium inclinauissent, & luxus splendorisq; cupiditate correpti essent, eodem tamē in vitio esse censebātur cum his qui bona sua prodegissent, ij, qui in paterna paupertate nō permansissent. Postmodo etiā cum iam rerū potitus multas cædes faceret, quidam libertus de saxo præcipitandus quod proscriptorum quendam occultasse putaretur, exprobrauit ipsi, quod diu eadem domo vsi fuissent, cuius ipse duob. millibus

Sylla facultates.

libus nummorum superiorem partem, Sylla tribus millibus nummûm inferiorem conduxisset: nimirum inter eorum fortunas tunc mille nummos, hoc est drachmas Atticas ducentas quinquaginta interfuisse. Hæc de antiqua Syllæ fortuna perhibentur. Corporis ipsius figuram ex statuis licet cernere. *Forma.* Oculos habuit immodice cæsios atque truces, quos & ipse faciei color terribiliores efficiebat, in qua ex albedine rubor sparsim emicabat. Atque inde ei cognomentum Syllę factum ferunt: & Atheniensium scurrarum quidam hoc versu id notauit,

Morum farina Sylla conspersum sonat.

Talibus de eo viro vti indicijs nō est absurdum, quem adeo natura ad dicacitatem propensum fuisse ferunt, vt iuuenis adhuc & inglorius inter mimos & scurras per lasciuiā conuersatus fuerit: ac postmodo rerum potitus conducto à scena & theatro petulantissimo quoque, quotidie inter eam turbam compotando & salibus certando vacauerit, præter & ætatem, senectam, & imperij maiestatem, multorū cum grauium negotiorum neglectione. Neque enim Sylla cœnans quicquam seriæ rei admittebat: qui cum reliquo tempore impiger esset & austerior, vt primum conuiuio se dedisset, ita subito mutabatur, vt mimis & histrionibus obnoxius plane, totusque in eorum manu esset. Huius remissionis vitio etiam factum videtur, vt amorib. & voluptate tam facile caperetur à quibus eum ne senium quidem retraxit. Metrobium quendam scenicum à puero amauit: isq; amor cum ætate creuit. Etenim Nicopolim diuitem mulierem, sed quæ corpus suum vulgasset, adamauit: ab ea deinde ob consuetudinem & formam amasius habitus, testamentoq; herus eius relictus est. Nouercæ etiam hæreditatem adijt, quæ eum non minori quam filium amore complexa fuerat. Inde mediocres ei opes fuerunt. Quæstor creatus, cum Mario primum tum cōsulatum gerente in Africam ad bellum Iugurthinum nauigauit. Ibi cum alijs in rebus laudem meruit, tum occasione oblata recte vsus. Numidarum regem Bocchum amicitia sibi iunxit. Huius enim legatos, cum ij Numidarum latronum manus euasissent, humaniter acceptos tractatosque, donisque affectos addito tuto comitatu regi remisit. Bocchus autem qui iam pridem generum suum Iugurtham in odio atq; suspicione habuisset,

victo ei & ad ipsum confugienti insidiatus Syllam ad se vocauit;ab hoc enim quam a se Iugurtham capi atque Romanis tradi malebat. Sylla re cum Mario cõmunicata & paucis acceptis militibus in summum se dedit periculum, cum se barbaro & domesticis suis infideli crederet, capiendique alterius causa in manus eius traderet. Verum Bocchus cum in sua vtrunque potestate haberet, atque omnino alterum eorum perfidiose tractare cogeretur, diu animi dubius, tandem proditionem priorem prætulit, Iugurthamq; Syllæ tradidit. Ea de re Marius quidem triumphauit: at gloria facti quam Marij inuidia Syllæ tribuebat, occulte vrebatur. Nam ipse quoq; Sylla, homo natura arrogans, tum primum ex obscuro loco emergens, inq; aliquo inter ciues numero haberi incipiens, gustumq; honoris percipiens, eo ambitionis processit, vt rei imaginem in annulo sculptam pro sigillo semper vsurpauerit. Quę etsi Mario erant molesta, tamen Sylla, quem minori esse inuidiæ obnoxium censebat, in militia vsus est, consul iterum, legato, tertium tribuno militũ, multaq; eius opera vtiliter confecit negotia. Nam Sylla legatus Copillum Tectosagum ducem cepit, & tribunus militũ Marsos magnam atq; populosam gentem, ad societatem P R. perduxit Ob hæc animaduertens se Mario inuisum esse, neq; ab eo præterea sibi rerum gerẽdarum occasionem suppeditari, sed incrementis eum suis obstare, Catulo Marij collegæ se adiũxit, viro bono, sed ad certamina segniori: ab eoque præcipuis & maximis negotijs præfectus, ad potentiam & gloriam progressus fecit. Nã & prœlio magnã barbarorum qui insederant Alpes partem superauit: & penuria oborta, comeatus sibi cõmissos ita explicauit, vt abundantes rebus necessarijs Catuli milites etiam Marianis suppeditarent. Idq; ægerrime tulisse Marium ait. Horum itaq; inimicitia leui ab initio & puerili causa profecta inde per ciuilẽ sanguinem & exitiosas seditiones ad tyrannidem & omniũ rerum confusionem progressa ostendit sapientem fuisse Euripidem & ciuilium malorum gnarum, qui vitandam ambitionem, & honorũ contentionem præcipit, tanquam pestilentissimum & nocentissimum ijs, qui ei obtemperant, genium. Sylla porro bellicam gloriam sibi etiam in rebus ciuilibus suffecturam ratus, statim vt militaribus officiis defunctus est, populo se commisit: præturamque

Sylla Catulo se adiungit.

ramque

ramque vrbanam ambiens, repulsam tulit. Ipse multitudini culpam adscribit: cum enim amicitiam ipsius cum Boccho cognitam haberent, ratos ipsum si ante præturam ædilitatem gereret, venationes splendidas, & bestiarum Africanarum spectacula exhibiturum: ideoque alios fecisse p̄tores, vt ipsum ædilitatem petere cogerent. sed videtur res ipsa ostendere Syllam repulsæ veram causam dissimulasse. Anno enim posteriore, multitudine partim demerendo, partim pecunia corrumpendo sibi conciliata, præturam obtinuit. Itaque cum præturam gerens Cæsari minaretur, vsurum se sua in illum potestate, ridens Cæsar: Recte, inquit, dicis tuam esse potestatem, emisti enim eam. A prætura in Cappadociam missus est, eo prætextu vt Ariobarzanem reduceret: in re autem hoc erat, vt Mithridatem, qui dominationem & potentiam ea quam antiquitus possidebat, haud minorem ad se trahebat, nouisq; rebus studebat, reprimeret. Eo Sylla cum exiguas adduxisset copias, sociorum prompta vsus opera, multis Cappadocū, pluribus Armeniorum, qui illos adiuuabant cæsis, Gordium profligauit, Ariobarzanemq; regem constituit. Cum circa Euphratem ageret Sylla, venit ad eū Orobazus Parthus Arsacæ regis legatus: cum in eum vsque diem nihil rei Romanis cum Parthis fuisset. Et videtur hoc ipsum magna fortuna Syllæ accidisse, vt cum ipso Romanorū primo Parthi amicitiæ & societatis iungendę causa colloquerentur. Cum quidem (vt perhibent) tribus sellis positis, medio inter Ariobarzanē & Orobazum loco adsidens responsa dedit, quam ob rem post Orobazum Parthorum rex necauit: Syllam alij quod barbaros ludibrio habuisset, laudauerunt, alij superbiā intempestiuamq; ambitionem vitio verterunt. Traditum memoriæ est, 3 Chalcidensem quendam, qui cum Orobazo ad Syllam venerat, inspecta Syllæ facie, motibusque corporis eius & animi curiose obseruatis, naturam ipsius secundum artis suæ præcepta considerasse, atq; dixisse: Necesse est hunc virum maximum fieri: atque adeo miror, qui iam nunc ferre possit se non primas inter omnes obtinere. Reuerso Censorinus diem dixit, quod multam pecuniam ex regno societate P. R. iuncto exportasset: sed ab accusatione vltro destitit. Cæterum discordia Syllæ cum Mario noua occasione, quam Bocchi ambitio obtulit, excanduit. Is enim vt-

& popu-

& populum Romanum demereretur, & Syllæ rem gratam faceret, imagines trophæum ferentes in Capitolio dedicauit: & iuxta aureum Iugurtham Syllæ à se traditum. Irritatus grauiter Marius cum deijcere eas vellet, alij autem Syllam adiuuarent, & iam factionibus ciuitas eorum studijs inflammaretur: bellum sociale, quod diu gliscens tum exarsit contra Romam, seditionem inhibuit. Eo in bello, quod & maximum fuit, & maxime varium, ac mala plurima & pericula grauissima Romanis attulit, Marius cum nullum egregium facinus edere posset, ostendit bellicam virtutem ætate atque viribus integris opus habere: Sylla autem multis præclare gestis rebus, apud ciues magni, apud socios maximi, apud hostes fortunatissimi imperatoris nomen inuenit. Verum hoc non eo modo, quo Timotheus Canonis F. tulit. Is cum ab inimicis suis victorias ab ipso partas fortunæ adscribi (pingebant enim eum etiam dormientem, fortunamque interim vrbes reti ipsius implicantem) morositate quadam adductus grauiter ferret, quasi gloria actionum suarum ab ijs spoliaretur: aliquando ad populum ex bello reuersus dixit, Rei à se gestæ nullam partem fortunæ imputandam esse: Atq; ambitione Timothei iritatam fortunam effecisse aiunt, vt is in posterum nullum insigne facinus ederet: sed omni successu destitutus, in offensas populi incideret, adque extremum patria excideret. At Sylla fortunatū se dici, fortunæque causa in admiratione hominum esse non modo delectatus est, sed & auxit eam opinionem, omnia fortunæ accepta referendo, siue ita se iactans siue ita potius de fortuna sentiens. Nam & in commentariis scriptum reliquit, Res quas non ex consilio suo gessisset, sed subita occasione data aggressus fuisset, melius sibi cecidisse, quam eas de quibus probe consilia iniuisse videretur. Iam cum dicit magis ad fortunam quam ad bellum se natū fuisse, videtur sane plus fortunæ quam virtuti tribuisse. Et omnino omnia sua ei deę videtur tribuisse: quando & concordiam suam cum Metello, eiusdem dignitatis viro, & suo socero, prosperitatem quandam diuinitus oblatam agnoscit: eum enim cum putaret sibi plurimum molestiæ exhibiturum, in societate magistratus mansuetissimum habuisse. Lucullum etiam in cōmentarijs quæ ei inscripsit, hortatur ne quidquā perinde firmū existimet atq; id, quod

Sociale bellum.

Sylla fortunæ plurimū tribuit.

id, quod ei per noctem numen præcipisset. Sibi autem cum copijs ad sociale bellum emisso scribit hiatum terræ ingentem apud Lauernam visum: ex eo ignem copiosum, flammamque claram versus cœlum emicasse: à vatibus vero responsum, Fore vt quidã vir bonus faciei dignitate eximia conspicuus principatum adeptus, vrbem præsentib. tumultibus liberaret Hunc se fuisse Sylla asserit: quod enim de facie dixerint, aureo comæ suæ colore id repræsentari: neque vero id sibi dedecori ducere, quod virtutis suæ sibi ipse tot & tantis rebus gestis testimoniũ ferat. Hæc de religione eius & signis diuinitus ei mõstratis. Cæterum ea in moribus ipsius fuit inæqualitas, vt secũ ipsi non conuenerit. Multa eripiebat, donabat plura, inopinatis & honoribus & cõtumeliis homines afficiebat, colebat quorum opera indigebat, ludificabat ipsum implorantes: vt haud constet, naturane contemptor hominum magis, an adulator fuerit. De inæqualitate enim in irrogandis supplicijs, quod leuissimis de causis alios excruciauit, aliorum grauissima peccata æquo animo tulit: quod facilem se & placabilẽ infensissimis præbuit, leues offensas cædibus & bonorum publicatione vltus est, hoc modo aliquis recte statuerit: eum cum natura esset iracundus & vindictæ cupidus, vtilitatis ratione motum aliquando sæuitiã repressisse. In eo ipso quidem sociali bello cum milites eius legatum Albinum, prætoriæ dignitatis virum, lapidibus & fustibus occidissent, inultum id facinus reliquit: quin & hoc iactauit, habiturũ se eo alacriores milites, qui pro peccato hoc virtute essent satisfacturi. Incusantes autem nihil curauit: sed iam de Mario euertendo, & (quia finitum iam sociale bellum videbatur) obtinendo Mithridatico cogitans, exercitũ obsequio sibi deuinxerit. Romam inde reuersus, consul creatur cum Q. Pompeio, annos tum natus quinquaginta. Matrimonium quoque contrahit nobilissimum ducta Cæcilia Metelli Pontificis maximi filia, de quibus nuptijs multa sunt à plebijs cantata, multique eas primarij viri reprehendebant, indignum vxore ea Syllam iudicantes, quem consulatu dignati essent: vt refert Liuius. Hanc quartam demum vxorem habuit Primã adolescens adhuc Iliam, quæ ei filiolam peperit, post hanc Æliam, inde Cœliam, quam sterilitatem prætexens, honeste tamen & donis datis repudiauit. Paucis post diebus Metellam

Inæqualitas morum Syllæ.

Consulatus Syllæ.

lam ducens, viſus eſt falſo Cœliam accuſaſſe. Certe Metellam vſque ad extremum coluit: ita vt populus quoque Romanus cum à Sylla impetrare non poſſet, vt qui cum Mario in exilium iuerant, ijs reditus concederetur, Metellæ auxilium implorauerit. Athenienſes quoque vrbe capta propterea durius accepiſſe videtur, quod ij Metellam de muris fuerant conuicijs inſectati. Sed hæc poſterius. Tunc vero conſulatum ad ea quæ animo præceperat, non ſatis momenti allaturam exiſtimans, ad Mithridaticum bellum

Marij & Syllæ diſſidium. animum adiecit. Contra eum Marius inſurrexit, inſano gloriæ amore atque ambitione (quos affectus ne ſenectus quidem extinguit) eo adductus, vt graui vir corpore, & qui nuper ætatis cauſa bellicis laboribus ſuccubuiſſet, peregrinum adeoque tranſmarium bellum appeteret. Is tum Sylla ad exercitum profecto, vt reliquias belli conficeret, domi exitioſiſſimam illam, & quæ plures quam vniuerſi hoſtes Romæ calamitates iutulit ſeditionem cõcitauit. Quod

Oſtenta. ſane Romanis diuinitus præſignificatum eſt. Ignis enim ſponte ſua ex contis quibus ſigna feruntur militaria, emicuit, vixque extingui potuit: corui tres pullos ſuos productos vorauerunt, ac reliquias in nidum retulerunt, & cum mures in templo ſacrum aurũ coroſiſſent, vnam æditui laqueo ceperunt, eaque laqueo etiamnum detenta quinque muſculos enixa, tres de ijs vorauit. Maximum vero omnium fuit oſtentum, quod ſereno cœlo ac perſudum acuta & lugubris tubæ vox exaudita fuit, cuius ad magnitudinem omnes perterriti obſtupuerunt. Etruſci autem vates, portendi mutationem ſæculi, & exordium alterius ætatis

Sæcula. mundi dicebant. Eſſe enim mundi ætates ſiue ſæcula omnino octo, moribus & vitæ rationibus diuerſa: vnicuilibet harum ætatum definitum à Deo certum tempus magni anni circuitu comprehenſum. Vna porro ætate completa, initioque alterius, terram vel cœlum miraculum aliquod edere: vnde harum rerum ſtudioſis atque peritis ſtatim conſtet quod homines alijs exinde & moribus & vitæ rationibus ſint vſuri, Dijsque magis minusve quam priores curæ futuri. Cum in alijs vero rebus multa mutatione noua & inuſitata exiſtere: tum diuinandi artem modo incremẽtũ honoris adipiſci, prædictionesq; futurorũ certas fieri, pura & perſpicua ſigna dijs ſubmittentibus: modo exiguo in precio

haberi,

haberi, cum ex tẽpore plerunq; ex obſcuriſq; indiciis de futuro coniecturã faciat. Hæc tum Etruſcorum doctiſſimi, & hac re aliis præſtantiores diſſerebant. Cum ſenatus ariolis hac de re vacaret, inq; æde Bellonæ cõſediſſet, omnibus inſpicientibus paſſer cicadam ore gerẽs intro aduolauit, partemq; cicadæ ibi reliquit, cum altera abiit. Itaq; coniectores ſeditionem inter agrorum poſſeſſores & vrbanã foren- 8
ſemq; turbam portendi videri reſponderunt: hanc enim vocalem eſſe inſtar cicadæ: ruſticam vero, forenſem. Enimuero Marius ſibi adiungit Sulpicium, extrema malitia omnibus ſuperiorem, ac de quo non id quæreretur, quonam alio deterior, ſed qua in re ſeipſo peior eſſet: tanta in eo crudelitas, audacia, atq; auaritia erat, neq; de turpitudine aut malo quicquam penſi. Is ciuitatem Romanã libertis & inquilinis palam vendens, precium poſita in foro mẽſa numerabat. idem tria millia ſicariorum alebat, ſtipatuſque erat caterua iuuenum equeſtris ordinis ad omne facinus paratorum, quos Contraſenatum appellabat. Cumq; legem tuliſſet, ne quis ſenator ſupra duo millia denariũm deberet, repertum eſt eum cum moreretur ære alieno obſtrictũ fuiſſe ad centies & vicies ſeſtertiũm. Is tum à Mario in populum immiſſus, omnia vi & ferro perturbans, cum alias rogationes improbas tulit, tum eam, qua Mario bellum contra Mithridatem decernebatur. Cõſulibus eam ob cauſam iuſtitiũ indicentibus, in cõcionem apud Caſtoris ædem habentes turbã adduxit, multoſq; & inter hos Pompeij cõſulis filium adoleſcentem in foro interfecit. Pompeius fuga ſalutem inuenit: at Sylla in domum vſq; Marij ab vrgẽtibus inimicis cõpulſus, coactus eſt in forum prodire, & iuſtitium tollere. ob id Sulpicius cum Põpeio cõſulatum abrogaſſet, eum Syllæ nõ ademit, belli tantum cõtra Mithridatẽ admi- 9
niſtrationẽ ad Marium tranſtulit: & cõfeſtim tribunos militũ Marius Nolam miſit, qui exercitũ ad ſe traducerent. At vero Sylla prior ad exercitum ꝑfugerat: itaq; milites re audita tribunos iſtos lapidib. obruerunt. Propter hoc Mariani Romæ amicos Syllæ necauerunt, eorumque bona diripuerunt. Erant vero migrationes & fugæ ex vrbe in caſtra, atque viciſſim. At ſenatus qui non in ſua, ſed Marij & Syllæ erat poteſtate, cum Syllam ad vrbem adducere exercitum audiret, miſſis duobus prætoribus, Bruto & Seruilio,

Sulpicij trib. pl. improbitas.

edixit

edixit ne progrederetur. Hos ferocius Syllam compellantes etiam occidere milites statuerunt: fascibus quidem cõfractis, & prætextis direptis, multam per contumeliam habitos dimiserunt. Ii & indignam dolendamque rem prætorijs insignibus spoliati spectandam retulerunt, & seditionem omni iam remedio superiorem esse renuntiârunt. Itaque Marius in apparatu erat. At Sylla cum sex integris legionibus & collega à Nola castra mouebat. Cumque militum eos videret esse animos, vt recta ad ipsam Vrbem ire vellent, periculi tamen consideratione dubius animi teneretur: sacrificante ipso Posthumius vates exta cum inspexisset, vtraque ad Syllam porrecta manu, ligari sese, & in vinculis teneri tantisper dum pugna committeretur iussit, nisi celeriter omnia & feliciter Sylla expedijsset, extremum supplicium subiturum. Ferunt etiam per quietem Syllæ apparuisse Deam, quam Romani colunt à Cappadocibus edocti, siue ea Luna est, siue Minerua, siue Bellona: hanc itaque imaginatus est in somnis sibi adstare, atq; fulmen porrigere, nominatimque recensentem singulos ipsius inimicos, iubere vt eos feriret: illos autem ictos cecidisse, atque è medio sublatos fuisse. Hoc viso ad fiduciam erectus, die orto te cum collega communicata, Romam versus duxit. Apud Pycinas legati ad ipsum peruenerũt, orãtes ne ita cum impetu ad vrbem adiret: ius enim eum suum omne senatũ decernente cõsecuturum. Pollicitus est, ibi se castra facturum, ducesq; locum castris pro more dimetiri iussit: itaq; fidem eius responso habentes legati abierunt. Digressis ijs, confestim L. Basilo, & C. Mummio missis portam & muros apud collem exquilinum occupauit, ipse summa celeritate eos subsecutus est. Basilus cum suis in vrbem capta porta irrupit. Sed multitudo ciuium inermis de muris tegulis lapidibusq; coniectis eum ne progredi posset prohibuerunt, & ad murum represserunt. Interim Sylla superuenit: cernensque quid ageretur rei, domos incendi alta voce iussit: primusq; arrepta face iuit, sagittarijs, vt ignita tela tectis inijcerent mandans. Nihil enim tum præ animi feruore pensi habebat, sed iræ totam rem committebat: itaq; hostibus tantum intentus, nullam amicorum aut necessariorum rationẽ habens, nullius misericordia tactus, incendio viam sibi faciebat eodem sontes atq; insontes loco & conditione ponens.

Sylla Roma potitur.

Ita

Ita Marius ad Fanum Telluris compulsus, seruos ad libertatem vocauit, & victus ab hostibus eo irrumpentibus, vrbe excidit. Proinde Sylla senatu conuocato Marium & Sulpicium trib. pl. cum aliis paucis quibusdam capitis damnat. Sulpicius a seruo proditus, interfectus est: seruũ de Sylla, manumissum tamen prius, de saxo præcipitauit. Mariũ autem qui necasset, ei pecuniam præmij loco edixit: quod neque grati hominis, neq; ciuile fuit, quippe paulo ante Mario domi eius in manus se cum tradidisset, incolumis ab eo dimissus fuerat. Et quidẽ si Marius Syllam non dimisisset, sed Sulpicio necandum tradidisset, potiri rerum poterat: pepercit tamen, paucisq; post diebus in idem discrimen adductus, non eodem modo a Sylla est tractatus. Obscure hoc senatum offendit, populi vero indignationem aperte re ipsa sensit. Cum enim Nonius consobrinus, & Seruius fratri Syllæ potentia magistratum ambirent: per contumeliam repulsi sunt, alios populo constituente, quos vt Syllam id male haberet, summo honore prosequebantur. At Sylla gratia sibi hæc accidere simulabat, quod populus per ipsum libertate agendi quæ vellet frueretur: vtque odia multitudinis mitigaret, contrariæ factionis hominem Cinnam consulem creauit, prius sacramento & deuotionibus obstrictum, velle Syllanis rebus fauere. Atque is Cinna in Capitolium adscendit, lapidemque manu tenens iurauit: execratus deinde in caput suum, vt nisi beneuolentiam erga Syllam conseruaret, sic vrbe excideret, quemadmodum manu eius lapis, multis coram testibus lapidem in terram proiecit. Consulatu accepto statim nouas res agitare cœpit, Syllamque in ius vocare statuit, & accusatorem Verginium trib. pleb. subornauit. Sylla accusatore & iudicio valere iusso ad bellum Mithridaticum abijt. Feruntij diebus quibus Sylla exercitum ex Italia abduxit, Mithridati apud Pergamum agenti cũ alia multa diuinitus oblata signa, tum Victoriam sertum gerentem desuper quibusdam machinis in ipsum a Pergamenis demissam, cum tantum non caput iam eius contingeret, fractam fuisse, coronamque excidisse, & laceratam per theatrum deorsum ad terram delatam esse: quæ res & horrorem populo, & anxietatem Mithridati incusserit, tametsi res eius isto tempore, etiam spe lœtioribus successibus ferrentur. Etenim ipse Romanis

Sulpitij interitus.

Cinna consul peierat.

Mithridatis successus.

Asia, Bythynia & Cappadocia regibus adempta, Pergami sedebat, opes, imperia, & tyrannides inter amicos diuidens. Filiorum alter regnum in Ponto & Bosporo vsq; ad deserta supra Mæotin loca auitum obtinebat, nemine interpellante. Ariarathes autem Thraciam & Macedoniam magno subigebat exercitu: reliqui duces eius alij alia loca cum copijs suis in potestatem redigebant. Horum maximus erat Archelaus, qui nauibus totum fere mare obtinebat, Cyclades insulas, reliquasq; quotquot intra Maleam sunt positæ, ipsamq; Eubœam sub se habebat: & Athenis profectus populos Græciæ vsq; ad Thessaliam omnes ad defectionem à Romanis pertraxerat, apud Chæroneam tantum nonnihil aduersi passus. Ibi enim, cum fluminis quasi impetu per Bœotiam rueret, Brutium Suram, legatum Sentij qui Macedoniam prætor obtinebat, virum audacia & prudentia præstantem habuit obuium: qui diu ipsum inhibuit. tribusque apud Chæroneum factis prœlijs repressit, & in Thessaliam reiecit, L. autem Lucullo iubente, vt Syllæ venienti cederet, bellumq; decretũ ipsi relinqueret, statim Bæotia excedens ad Sentium redijt: quanquam & spem successus rerum ab eo gestarum vinceret, & virtus eius effecisset, vt pleriq; Græcorum ad defectionem spectarent. Verum hoc inter facinora Brutij fuit nobilissimum. Sylla autem in Græciam veniens, cæteras vrbes legatis missis se ei dedentes recepit: Athenas, quas tum Aristio tyrannus obtinebat, omni vi adortus est, Itaq; Piræeum munitionibus clausum omnis generis machinis admotis, varie oppugnauit. Poterat absque periculo suo ipsam vrbem penuria rerum necessariarum iã in extremas difficultates adductam capere, si paululũ tẽporis expectare voluisset, Verũ Romã redire ꝑperans, nouasq; ibi res metuens, multis periculis, multis dimicationibus, ingentibus sumptibus bellum accelerauit. Ne dicam de reliquo apparatu; ad machinas quidem ministerio iugorum decies mille mulinorum quotidie vtebatur, eaq; in hunc vsum alebat. Cum materia deficeret (nam & multæ machinæ suo pondere frangebantur, & ab hostibus assidue ignem inijcientibus, cremabantur) sacros lucos aggressus Academiam quæ plurimas omnium suburbanorum arbores ferebat, & Lyceum cecidit. Et cum pecunia opus esset multa ad bellum, sacris Græciæ thesauris manum iniecit, donaria

Archelai res gesta.

Sylla vt Athenas receperit.

quæ

quæ pulcherrima & preciosissima Epidauri & Olympiæ erant, ad se aduehi mandans. Scripsit & Amphictyonibus Delphos, ex re esse, vt ad se mittantur pecuniæ Deo sacræ: se enim vel rectius seruaturum eas, vel si consumpsisset, tantundem redditurum. Misitque eo Caphin Phocensem amicum suum, vt singula ponderata acciperet. Hic vbi Delphos peruenit, tangere sacras res veritus, multis lacrymis coram Amphictyonibus necessitatem istam deplorauit: & quibusdam dicentibus auditum citharæ, quæ in sacrario est, sonum: Syllæ de eo prodigio siue credens ipse, siue vt religionem ei obijceret, perscripsit. Ei per iocum rescripsit Sylla, mirari se Caphin, qui non intelligat canere non dolentis, sed lætãtis esse: proinde bono animo esset, acciperetq; quæ deus hilaris daret. At reliqua donaria cum nescietibus plerisq; Græcorum Delphis aueherentur, dolium argenteum (quod vnum de donis regiis restabat) quia id propter magnitudinem & pondus iumenta integrum ferre nequibat, coacti conscindere Amphictyones, Flaminini & M. Acilij atque Pauli Æmilij recordati sunt, quorum ille cum Græcia Antiochum eiecisset, hi Macedonum reges debellauissent, non modo sacris Græcorum thesauris abstinuerant, sed & dona & honorem & splendorem ijs addiderant. Enimuero illi legitimo imperio viros modestos, & qui taciti mandata magistratuum exequi didicissent, rexerant: ipsique regijs animis præditi, atque frugales, mediocribus & definitis sumptibus vsi erant, adulari milites, quam metuere hostem, turpius censentes. Syllæ vero tempestate cum ad imperia gerenda non tam virtute, quam vi perueniretur, armisque contra ciues maior quam aduersus hostes vsus esset, in bello administrando simul multitudinem demulcere atque demereri opus habebant, neque animaduertebant, quæ in voluptates militum impenderent, vt eorum operas redimerent, his ipsis suam patriam se venalem reddere, vtq; melioribus imperare possent, ideo pessimorum seruos fieri. Hæ res Marium vrbe eiecerunt, rursusque eundem contra Syllam reduxerunt: hæ Cinnæ in Octauij, hæ Fimbriæ in Flacci cædem manus conuerterunt. Cui rei magnam profecto Sylla occasionem præbuit, corrumpendi, & ab alijs ad se traducendi milites gratia ita prodigus in suos: quo effectum est, vt ad proditio-

Corrupta Romanorum militia.

nem hoſtes, ſuos ad intemperantiam corrumpendo adducens, magna pecuniæ vi opus habuerit: præſertim vero ea in obſidione. Grauis enim & immedicabilis eum eius vrbis capiendæ cupiditas inceſſerat: ſiue quod antiquam illius gloriam cogitatione ſibi adumbrans, magnum ea re geſta nomen affectabat: ſiue iritatus ſcurrilibus inſectationibus, quibus ipſum & Metellam Ariſtio tyrannus ſubinde à muris voce geſtuque ad ſubſannandum compoſito exaſperauerat. Erat is tyrannus homo & impurus & crudelis: & recepto ad ſe Mithridaticæ factionis perditiſſimo quoq;, Athenas, quæ infinita ante bella, ſeditiones & tyrannides innumeras euaſerant, tunc quaſi peſtilens aliqua lues in extremum periculum coniecerat. cumque mille denarijs medimnus tritici væniret, & Parthenio herba quæ circa arcem proueniebat homines veſcerentur, calceoſq; & vtres elixos comederent: ipſe continenter diurnis compotationibus & commeſſationibus vacabat, hoſteſq; ſaltando & ridiculis ineptijs exagitabat. Interim ſacram Mineruæ lampadem penuria olei extingui paſſus, antiſtitæ ſacrorum vnciam medimni tritici petenti, tantum piperis miſit. ſacerdotes & ſenatores ſuppliciter ab ipſo petētes, vt miſeraretur vrbem, & cum Sylla pacem iniret, iaculis immiſſis diſturbauit. Vix tandem duos aut tres de ſuis compotoribus emiſit ad Syllam, qui de pace agerent. Hi cum nihil ſalutare vrbi præponerent, ſed Theſeum modo, Eumolpumq;, & belli Medici res geſtas iactarent: Faceſſite hinc, inquit Sylla, præclari homines, cum iſtis veſtris ſermonibus: non enim diſcendi cauſa à Romanis huc miſſus ſum, ſed vt defectores ſubigam. Interim quorundam ſenum in Ceramico colloquentium, qui tyrannum reprehendebant, quod murum qui eſt apud Heptachalcum (quo vnico loco facile adire hoſtes, & euadere in vrbem poſſent) non cuſtodiret, ſermonem exaudiuere quidam, & Syllæ de eo renunciauerunt. Iſque minime negligendum ratus, noctu eo acceſſit, cumq; capi eum locum poſſe vidiſſet, rem aggreſſus eſt. Ipſe in commentarijs Sylla ſcribit, M. Teium, qui primus in murum euaſerat, cum hoſti occurrenti ictum intentaſſet violentius, gladium in eius caſſide fregiſſe: nihilominus tamen locum eum conſtanter tenuiſſe. Ab ea parte vrbem captam fuiſſe Athenienſium antiquiſſimi memoriæ tradiderunt. Ipſe au-

Aryſtio tyrannus.

tem

tem Sylla suffosso complanatoque eo, quod est inter Piraicam & sacram portam muri spacio, circa mediam noctem ingressus est tubarum cornuumq; multorum cantu perterrens Athenienses, militesque cum vociferatione & conclamatione ad cædes atque direptionem dimittens. Ij strictis gladijs per angiporta grassantes eam cædem ediderũt, quæ non numero, sed loco per quem sanguis profluxit, hodie quoque æstimaretur. nam præter eos qui in alijs vrbis partibus cæsi sunt occidio quæ apud forum extitit, quantum Ceramici intra Dipylum est occupauit: multi per portas etiam in suburbium eluuionem sanguinis excudasse aiunt. Et tamen ijs, qui hoc modo perierunt, pauciores non fuerunt, qui seipsos interfecerunt, patrię miseratione compulsi, quam funditus excisum iri putabant, etenim optimus quisque salutem eius desperabat, nihil humani aut moderati à Sylla expectantes. Enimuero & media atque Calliphonte exulibus supplicantibus, & seruatoribus qui castra sequebantur, pro vrbe deprecantibus, Sylla satur iam vindictæ, cum collaudatione quadam priscorum Atheniensiũ, multos se paucis istis atq; viuos mortuis condonare dixit. Captas Athenas à se ipse in commẽtarijs ait Kalendis Martijs: qui dies fere nouilunium Anthesterionis mensis incidit: quo mense Athenienses forte multa in memoriam exitiosi istius diluuij agunt eo tempore accidisse putantes. Capta vrbe tyrannus in arcem confugit: ibique à Curione obsessus cum diu perseuerasset, siti tandem compulsus deditionem fecit: statimque signa diuinitus extiterunt, quæ probari numini calamitatem eius ostenderent. Eadẽ enim die atq; hora, qua Aristionem Curio ab arce deduxit, sereno cælo nubium concursu facto, largus imber decidit, arcemque aqua oppleuit. Paulo post Piræeum quoque recepit Sylla ibiq; plurima combussit: atq; inter ea Philonis armamentarium opus admirabile. 11 Interim Taxilles Mithridatis dux cum centum millibus peditum, decem millibus equitum, nonaginta falcatis curribus ex Thracia & Macedonia descendens, ad se Archelaum vocabat, qui naues adhuc in statione apud Munichiam tenens, neque decedere mari volebat, neque ad pugnam cum Romanis conferendam satis animi habebat, trahere tantum bellum, & hostem commeatu intercludere statuebat. Quod ipsum multo magis conspi-

Taxilles.

Sylla in Bœotiam transit.

conspicatus Sylla, ex locis sterilibus, & quæ vix in pace satis alimentorum possent præbere, castra in Bœotiam transtulit. Ac videbatur plerisque male consuluisse rebus suis, quod Attica, quæ aspera & equitatui incommoda esset, relicta in campestria & aperta Bœotiæ loca se coniecisset, cum videret barbarorum omnem vim in equis & curribus positam. Sed is famem & penuriam (vt retulimus) fugiens, discrimen pugnę potius subire cogitabat. Attulerat etiam Hortensius metum, artibus imperatoriis præditus vir, & certandi cupidus, cui ex Thessalia copias ad Syllam adducenti barbari in angustiis insidiabantur. Hæ Syllæ traducenti in Bœotiam exercitus causæ fuerunt. Sed Caphis Romanorum fauens patribus, Hortensium deceptis barbaris alio itinere per Parnassum ad Tithoræam deduxit: quæ tum non tanta, quanta est hodie, vrbs fuit, sed oppidulum præcipiti rupi impositum, in quod & olim Phocenses Xerxem aduectantem fugientes conuasatis rebus euaserant. Ibi Hortensius castris positis, interdiu hostes repulit: noctu per angustias ad Patronidem descendens occurrenti Syllæ cum exercitu se coniunxit. Coniunctis ita copijs collem occupauerunt, qui medijs ex campis Elaticis exurgit fertilis atque amplus, & ad radices aquam habet: Philobœoto est nomen, eiusque situm & naturam mirifice prædicat Sylla. Plane paruam eam manum esse hostes iudicauerunt, cum castrametatos vidissent: & erant equites haud supra mille quingentos, peditum non omnino quindecim millia. Propterea Archelaum coegerunt reliqui duces, vt in aciem copias educeret. Ita equis, curribus, aspidibus, scutis totus opplebatur campus: clamorem & strepitum tot simul populorum in aciem prodeuntium vix sustinebat aer, iam fulgur armorum, & superbæ preciosis ornamentis armaturæ haud parum ad incutiendum terrorem faciebant, cum & nitor armorum auro argentoque decoratorum, & tincturæ Medicarum Scythicarumque tunicarum æri ferroque splendenti intermixtæ inter agitandum igneum terribilemque aspectum objicerent. Itaque Romani castris se continebant, neque vlla oratione metum eximere eis Sylla poterat, quin eius iussa subterfugerent: nam præter animi sui sententiam cogebatur quiescere, & barbarorum per ludibrium atque risum insultan-

tium superbiam tolerare. Quanquam id quidem apprime reb. Syllæ vtile fuit. Hostes enim contemptis Romanis pleraque nullo ordine agere confuse cœperunt, iam ante ob imperantium multitudinem non admodum dicto ducum audientes. Pauci in castris remanserunt: maxima turba rapinis & populationibus illecta multorū dierum itinere sparsim à castris diffluxit: ferūturque tum & Panopeam excidisse, & Lebadiā diripuisse, oraculumque despoliasse nullius ducis iussu. Sylla vero ægerrime ferens ante oculos suos vrbes euerti, ociari milites non est passus: sed & Cephisum auertere suo alueo imperauit, & fossas eruere, nulla cuiquam quiete concessa, & graui supplicio segnes afficiens: id enim agebat vt laboribus illis lassati, mallet aleam prœlij subire. Neque id fefellit. Tertium enim diē operati, cum Sylla inspiciendorum operum causa accessisset, edito clamore precati sunt, vt se contra hostes duceret. Respondit Sylla, non pugnare cupientium, sed laborem detrectantium esse eam vociferationem: sin vere decertandi cupiditas adesset, statim cum armis eo contenderent, ostendebat 12 autem collē vbi olim arx Parapotamiorum fuerat, tūc post euersam vrbem collis supererat saxosus atque p̄cipites circum deiectus habens, tantum ab Edylio monte auulsus, quantum Assus interfluens occupat spacij, qui sub ipsam radicem in Cephisum incidens, vnaque rapidior factus, locum castris tutū atque munitū reddebat. Itaque Sylla cernens Chalcaspices hostium ad eum contendentes, statuit anteuertere, collemque eum alacritate militum adiutus occupauit. Posteaquam vero inde repulsus Archelaus aduersus Chæroneam se conuertit, Sylla, orantibus qui in castris erant Chæronensibus ne vrbem suam destitueret, Geminium tribunum militum cum legione vna eo mittit, dimissis etiam Chæronensibus: sed ij quanquam anniterentur, non potuerunt tamen Geminio præuertere, adeo bonus ille vir erat, & ad salutē ferendam ijs ipsis qui eam petebant celerior. Iuba non Geminium, sed Hircium missum scribit. Sic tum patria nostra præsens periculum effugit. A Lebadia autem & oraculo Trophonij omnia secunda & vaticinia victoriam promittentia Romanis mittebantur: de quibus Bœoti plura dicunt. Ipse Sylla libro cōmentariorum decimo scriptum reliquit. Q. Titiū virum haud ignobilem

Syllæ in milites seueritas.

Chæronea à Sylla seruata.

13 bile, qui in Græcia negociabatur, ad se victoria iam apud Chæroneam potitũ venisse, & annunciasse Throphonium prædicere, iterum ipsum non multo post tempore eodem in loco prœlio victurum. Post hunc Saluenius, vnus de militibus eius, renunciauit quem finem rerum Italicarum Deus præmonstrasset. Vterq; autem idem vaticinium afferebat: nimirum visam sibi fuisse formam atque magnitudinem Ioui Olympio parem. Sylla traiecto Asso præter Edylium montem ꝑgressus, contra Archelaum castra posuit, qui tunc inter Acontium & Edylium ad Assios vallo robusto munierat: isq; locus ab eo etiam Archelaus dicitur. Intermisso vno die, Murenam cum legione & duabus cohortibus reliquit, qui perturbatos hostes vexaret. Ipse hostia apud Cephisum mactata, ad Chæroneam iuit, vt copias quæ ibi erant ad se reciperet, & Thurium, quod occupauerant hostes contemplaretur. Est aũt Thurium vertex asper montis in metæ formã erecti, qui Orthopagus à nobis dicitur: infra amnem Morij & Thurij Apollinis templum. Nomen deo fecit (vt perhibent) Thuro Chæronis mater, eius qui Chæroneam cõdidisse traditur. Alij bouem, quem Cadmo duci Pythius Apollo dedit, ibi apparuisse ferunt, atque inde locũ cognominatum: est enim Thor Phœnicum lingua bos. Vt ad Chæroneam accessit Sylla, tribunus militum qui vrbem præsidio tenuerat, milites in armis obuiam Syllæ eduxit laureum sertum ferens. Quo accepto cum milites consalutasset, & ad fortitudinem esset cohortatus, compellauerunt eum duo Chœronenses viri Homoloichus & Anaxidamus, promittentes se velle Thurij præsidium paucis ab ipso datis militibus deijcere: esse enim callẽ barbaris ignotum, qui à Petrochoo iuxta Museum supra verticem Thurij adducat: eo se accessuros, atq; inde facto impetu hostes aut saxis obruturos, aut in planiciem depulsuros. Geminio his viris testimonium fortitudinis fideiq; ferente, rem aggredi Sylla iussit. Ipse interim phalangem instruxit, equitibus in vtrunque cornu distributis, de quibus ipse dextrum, læ-
14 uum Murena ducebat: Gallus & Hortensius legati cum instructis cohortibus nouissimi apud montes ordinem seruabant, curaturi ne ab hoste circumueniri acies posset. Apparebat enim hostes multis equitibus, leuisque armaturæ militibus cursu celeribus cornu efficere, quod

Thurius Apollo.

inuer-

inuerti & flecti facile posset: vt eo in longum porrecto Romanos circumdarent. Interim Chæronenses illi cum Hircio, quem ipsis Sylla præfecerat, occulte ad Thurium peruenerant, subitoq; hostibus se ostendentes, magnum apud eos tumultum, fugamque, in qua ipsi sese mutuo plurimi necabant, concitarunt: non enim substiterunt hostib. visis, sed per decliue ruentes, in hastas suorum inciderunt, inuicemq; ꝑ præcipitia sese deturbarunt, desuper impetum facientib. hostib. & nuda corpora ferientibus. Ita tria barbarorum millia apud Thurium cæsa sunt: fugientes partim Murena cōposito iam agmine occurrēs trucidauit, partim ad castra sociorum erumpētes, in phalangē promiscue seingesserunt, maximāq; suorum partem terrore & trepidatione repleuerunt, & (quæ nō minima cladis fuit causa) vt duces aliquando quid agendum esset incerti hærerent, effecere. Sylla.n.in perturbatos confestim irruens, celeriter superato quod erat interiectum inter acies spacio, vsum omnem falcatis currib. ademit. ij enim maxime longitudine cursus vehementiam & impetum præbente valent: è propinquo autem emissi, nihil aut parum habent virium, sicut & iacula quæ comminus coniecta terrorem & vim nullam habent. Idem tunc barbaris vsu venit: & cum primi currus tardius incitati nulla vi ad hostes ferrentur, Romani eos cum plausu & risu auertentes, alias mitti iubebant: sicuti ludis Circēsib. aliæ solent peti à spectatorib post alias quadrigæ. Proinde pedestres copiæ prœlium conseruerunt. Barbari sarissas longas protendentes, testudinis in morem stipata acie conabantur phalangis suæ ordinem tueri. Romani proiectis pilis, strictis gladijs irruebāt, & sarissas repellebant, ira accensi quam primum conferere manum cupientes. Videbant enim primam hostiū aciem tenere seruorum quindecim millia, quos ab hostib. ad libertatem ꝓposito edicto vocatos regij duces inter grauis armaturæ milites collocauerant. Ac fertur quidā centurio Romanus dixisse, Nunq̄ sibi, nisi Saturnalib. visos seruos libertate frui. Eos sane hostes cum propter densitatem ordinum tarde pellerentur, & ꝑter ingenium suum subsistere auderent, fundę quib. missilia torquebantur, & iacula, quorum Romani post principia constituti magnam copiam emittebant, auerterunt atque perturbarunt. Cū vero Archelaus dextrū cornu ad circum-

Pugna & victoria Sylla ad Charoneam.

dandos Romanos educeret, Hortensius cohortes excurrere, & a latere in hostē impetū facere iussit: quib. cum celeriter obiecisset Archelaus bis mille, quos secum habebat, equites, multitudine pressus Hortensius ad montes se subduxit, ac paulatim à phalange diuulsus, ab hostibus cingi cœpit. Quod vbi Syllæ renunciatū est, a dextro cornu, quod nondum conflixerat cum hoste. raptim suis auxilio accurrit. Sed Archelaus, id ex orto puluere conijciens, omisso Hortēsio, ad dextrum cornu, vnde Sylla discesserat, se conuertit, vt id duce absente circumueniret. Simul & Taxilles calcaspidas in Murenam adduxit. Itaq; sublato duab. è partib. clamore sonumq; montib. reddentibus, Sylla dubius animi vtri parti accederet, statuit tamen ad suum cornu redire: & Murenæ Hortensium cum quatuor cohortib. auxilio mittens, ipse cum quinta ad dextrum cornu contendit. Ibi cum Romani sua sponte Archelao fortiter repugnassent, imperatore viso hostem protinus fuderunt, effuseq; fugientes ad fluuium & Acontium montem persecuti sunt. Neq; vero Sylla Murenæ in periculo constituti oblitus est: sed tum demum persequendis hostib. se dedit, cum & ab illa parte suos (quibus subuenire intēderat) vincere vidit. Multi barbarorū in campo cæsi sunt, plurimi cū ad castra contenderent: ita quidem vt de tot hominum millib. decem tantū millia Chalcidem perfugerint. Sylla de suis quatuordecim modo desideratos à se fuisse scribit: atq; ex his duos sub vesperam redijsse. Ic circo trophæis inscripsit Martem, Fortunam, & Venerē, fassus ad victoriam nō minus prosperam sibi fortunam, quam peritiam & vires conduxisse. Id trophæum de campestri pugna statuit, Postquam primum Archelaus vsque ad Molum amnem recessit. Alterum est trophæum in Thurij vertice positum de circundatis ibi barbaris, quod Græcis literis Homoloicho & Anaxidamo primam eius facti laudem tribuit. De hac victoria Thebis edidit certamina, scena apud fontem Oedipodis extructa: iudices certaminum ex alijs Græciæ vrbibus conuocauit. Implacabili enim ira Thebanos prosequebatur: agriq; eis partem dimidiam ademptam Pythio & Olympio dijs consecrauit, ex reditibus persolui eam pecuniam iubens, quam ipse abstulerat. Secundum hæc cum Flaccum contrariæ factionis consulem creatum audiret, cum exercitu Ionium mare transmittere, in Thes-

Summa victoria.

saliam

ſaliam contendit:verbo quidem aduerſus Mithridatem,re-ipſa vt Flacco occurreret. Cum ad Meliteam perueniſſet, vndique multi nuncij allati ſunt, à tergo omnia vaſtari ab exercitu regio, qui non minor eſſet priore. Etenim Dorylaus Chalcidē magna claſſe appulerat, octoginta hominū millia adducēs,ita inſtructos atq; exercitatos, vt nulli melius in omnibus Mithridatis copijs eſſent. Atque is ſtatim in Bœotiam facta impreſſione regionem obtinebat. Syllam ad pugnam allicere quātumuis reclamante Archelao cupiens:rumoremque de priori pugna ferēs,haud ſine proditione tam multa hominum millia perijſſe. Sed Sylla celeriter reuerſus,Dorylao oſtendit, Archelaum prudentem eſſe virum Romanæq; virtutis peritiſſimum.Nam Dorylaus cum apud Tilphoſiam in Syllam incidiſſet, atq; paululum modo eum eſſet expertus,primus deinde eorum fuit,qui nō pugna decernendum,ſed tempore & impendijs ducendum bellum conſulerent. Addidit tamen Archelao aliquid animi loci apud Orchomenum natura,in quo caſtra fecerant: ijs qui equitatu pręſtarent ad decertandū aptiſſimus. Quod enim Bœotij campi pulcerrimum eſt & ampliſſimum, ad Orchomeniorum vrbē pertinet: ijq; ſoli campi aperti ſunt, & arboribus vacui vſq; ad paludes extendūtur,in quas Melas abſorbetur. Is fluuius infra vrbem Orchomenum ortus, ſolusq; omnium Græciæ amnium ſtatim in ipſis fontib.ingēs atq; nauigabilis; ſub ſolſtitium æſtiuū Nili inſtar augetur,eadēq; quæ Nilus producit, niſi quod ſemine & incremētis carent: haud procul excurrit,ſed maiori parte ſtatim in paludes cæcas & herbis tectas abſorbetur: pars haud magna Cephiſo miſcetur,quo maxime loco palus videtur calamos fiſtulis,aptos ferre. Prope iam collatis caſtris,Archelao nihil mouente,Sylla actis vtrinq; foſſis hoſtes locis ſolidis & equitatui commodis excludere,inq; loca paluſtria adigere conabatur: qui cum id permittere nollent,emiſſiq; à ducibus magno cum impetu in Romanos irruerent, non foſſores modo diſſipati ſunt,ſed & ordines aciei pleriq; diſiecti fugā ceperunt. Ibi Sylla equo deſiliēs,arrepto ſigno per ſuos fugiētes in hoſtē ſe proripuit,vociferās:Mihi quidem, Quirites,hic occūbere expedit:vos interrogati quo loco imperatorem veſtrum prodideritis,apud Orchomenum memineritis reſpondere. Inhibuit hoc dictum fugam & duæ à

Dorylaus à Sylla vincitur.

dextro

dextro cornu cohortes auxilio venerunt: ita in hostem duxit, eumq; repulit. Tum aliquantulum retro suos abducens prandiumq; præbens, rursum fossa circumunire castra hostium intendit. Rursum hostes meliori quam ante ordine impetum fecerunt. Ibi Diogenes Archelai priuignus in dextro cornu præclara edens virtutis opera cadit: sagittarij cũ Romanorum vim nõ sustinerent, neq; locus esset quo se reciperent, comminus eos frequentib. sagittis tanquã gladijs ferientes repulerunt: tandem in castra inclusi noctem ob vulnera & cædes difficilem exegerunt. Facta die, rursus milites suos ad hostium castra adduxit Sylla, & fossas egit: eosq; multa manu ad pugnã exeuntes commisso prœlio fudit: cũque hi tantum reliquis terrorem incussissent, vt manere nemo auderet, castra cepit. Sanguine & cadauerib. barbarorũ qui tum cæsi sunt paludes lacusq; repleti sunt atq; adeo hodie etiam, elapsis ab ea pugna annis prope ducentis, barbarici arcus, galeæ, thoracum ferreorum fragmenta, & gladij lacubus immersi reperiuntur. Hoc modo res apud Chæroneam & Orchomenum gesta fertur. Cinna autem & Carbone Romæ præclarissimos viros vi & iniuria afficientib. multi tyrannidem fugientes in Syllæ castra tanquam portum aliquem confugiebant, ac breui temporis spacio senatus quædam forma circa ipsum extitit. Metella etiam cum sese & liberos haud absq; difficultate furtim subduxisset, venit marito annucians domum eius & villas ab inimicis incensas, oransq; vti reb. domesticis subueniret. Incerto tum animi Sylla, cum neq; patriam afflictã destituere vellet neq; rationem inueniret discedendi bello Mithridatico non confecto, Deliacus quidam mercator Archelaus ad eum venit, sermonib. quibusdã Archelai regij ducis renunciatis in bonam spem eum deducens. Id adeo gratum fuit Syllę, vt nihil prius duxerit, quam cum ipso Archelao colloqui. Conuenerunt apud Delium prope mare, vbi Appollinis fanum est. Ibi cum Archelaus initio colloquij facto Syllam hortaretur vt acceptis à rege pecunijs, triremib. & quantis vellet copijs ad bellum Romanum proficisceretur. Asia & Ponto omissis: Sylla excipiens sermonẽ, Archelaum Mithridate neglecto ipso regnum occupare, traditisq; nauibus socium Romanorum fieri iussit. Abominante proditionem homine, Tu ergo inquit, Cappadox cum sis Archelae, & barbari

Sylla cum Archelao pacificatio.

regis

regis seruus, aut (si ita vis) amicus, rem turpem tanta propo- sita vtilitate non admittis? me vero Romanum ducem, & quidem Syllam, audes de proditione appellare? quasi vero non iste sis Archelaus, qui cum perpaucis ex centum vigin- millib. tuorum superstitib. à Chæronea fugit, biduum in la- cubus apud Orchomenum delituit, Bœotiam cadaueribus inuiam effecit. Mutato inde consilio Archelaus, Syllæ sup- plicauit, orauitque vt bellum desineret, & cum Mithridate pacta iungeret: idq; Sylla his conditionib. annuit, si Mithri- dates Asia & Paphalagonia missis factis, Nicomedi Bithyniã, Cappadociam Ariobarzani concederet, bis mille talenta Romanis numeraret, septuaginta naues æratas cum instru- mento daret: itaq; Sylla reliqua ipsi regna stabiliret, ac soci- um P.R. nuncuparet. His ita cõuentis, Sylla per Thessaliam & Macedoniam ad Hellespontum perrexit vna cum Arche- lao: quem & in honore habuit, & periculoso morbo corre- ptum apud Larissam, itinere interrupto perinde atque suo- rum aliquem collegarum aut ducum curauit. Cum hoc ser- moni occasionem dedit, apud Chæroniam mala fide pu- gnatũ fuisse: tum quod reliquos Mithridatis amicos, quos captiuos habebat, reddens solum Aristionem tyrannum veneno sustulit, Archelai inimicum: maxime autem, quod Archelao in Eubœa decem millia iugerum agri dedit. eum- que P. R. amicum & socium pronuntiauit. Verum hæc ipse in commentarijs Sylla refellit. Cum legati à Mithridate eo- dem peruenissent, qui Mithridatem probare conditiones referebant, Paphalagoniã tamen ne eriperet ei orabant, de nauibus quoque conuenisse negabant: stomachatus Sylla, Quid narratis, inquit? Mithridates de Paphalagonia contendit, & de nauibus actum negat, quem ego flexis ge- nibus dijs acturum gratias censebam, si dextram ipsi ma- num non amputassem qua tot Romanos necauit. næ is mox alias voces emittet, vbi in Asiam ego traiecero: nunc Pergami sedens de bello non viso quantum libet disputet. His territi legati obticuerunt. Archelaus autem Syllæ ma- num prænsans atq; lacrymans & flagitans iram lenijt, tan- demque persuasit vt ad Mithridatem ipse mitteretur: se e- nim ex sententia Syllæ pacem compositurum, ac nisi id ob- tinuisset, sua se manu occisurum. Ita Misso Archelao Sylla Mædicam irrupit, populatusque magnam regionis eius

Syllæ in legatos Mithridatis seueritas.

partem,

partem, in Macedoniam redijt. Apud Philippos Archelaus eum conuenit, omnia recte habere nuncians: cupere autem omnino Mithridatem cum ipso colloqui. In causa potissimum fuit Fimbria, qui diuersæ factionis duce Flacco interfecto, ipsum Mithridatem victis eius ducibus petebat: hunc rex metuens, maluit cum Sylla amicitiam iungere. Conuenerunt Dardani in Troade: Mithridates cum nauibus vniremibus ducentis, terrestribusq; copijs, nempe viginti millib grauis armaturæ militum, & equitũ sex mill bus, multisque falcatis curribus: Sylla cum quatuor cohortibus, & ducentis equitibus. Obuiam procedentem Mithridatem, & dextram protendentem Sylla interrogauit, pacemne ijs quibus receperat Archelaus conditionibus acciperet: & tacente rege, Atqui, inquit, eorum qui petunt est, vt priores verba faciant: victori satis est tacuisse. Vt vero rex orsus sui purgationẽ belli, partem dijs, partem ipsis Romanis imputare con tus est, ita ei subiecit Sylla: equidem & audiui ex multis, & nunc ipse experior, summa te vi dicendi præstare, cum honestis in speciem sermonibus pro factis pessimis & iniustissimis non destituare. Facta proinde eius crudelia demonstrans atque culpans, rursus idem interrogauit: cum is annuisset, ita demum salutauit, amplexusq; osculum iunxit. Ariobarzanem inde & Nicomedem reges adduxit & cum eo cõciliauit. Ita Mithridates traditis septuaginta nauibus & quingentis sagittarijs, in Pontum nauigauit. Sylla autem militibus suis pacificationem eam ægre ferentibus (quippe infensissimum regem, & qui CL. Romanorum millia per Asiam vno die vt iugularentur effecerat, indignum putabãt videre cum spolijs & opibus ex Asia nauigantem, quam continuos quatuor annos rapinis & exactionibus vexauerat) ita se purgauit, vt diceret nõ fuisse sibi satis virium contra Fimbriã simul & Mithridatem, si hi copias aduersus ipsum cõiunxissent belligerandi. Inde versus Fimbriam duxit castra apud Thyatira habentem: & iacto prope eum vallo, castris fossam circumduxit. At Fimbriani milites tunicati ex castris progressi Syllanos consalutauerunt, & in opere faciendo strenue eos adiuuerunt: Fimbria defectionem suorũ cernens, Syllæq; iram implacabilẽ veritus, ipse sibi in castris mortem consciuit. Sylla totã Asiam viginti millibus talentorum mulctauit: priuatim autẽ luxu eorum quos in statiuis

Cum Mithridate colloquium, & pacificatio.

Asia à Sylla vexata.

statiuis posuerat domos exhausit. Cogebatur enim hospes ei quem excipiebat hospitio quotidie sedecim denarios pẽdere, eidemq; & amicis quotquot is vocasset, cœnã præbere: qui ordines ducebat, is in diem quinquagenos accipiebat denarios, & aliam vestẽ qua domi, aliam qua in publicũ progrediens vteretur. Omnib. post hæc nauib. soluit ab Epheso, tertioq; die in Piræeum appulit. Ibi sacris initiatus, Apelliconis Teij bibliothecam sibi exemit, in qua plerique Aristotelis & Theophrasti habebantur libri, nondum plane vulgo cogniti. Fertur ea bibliotheca Romam perlata, Tyrannionem grammaticum plerosq; libros compilasse: ab eo adeptum exemplaria Andronicum Rhodium in medium ꝓtulisse: atq; edidisse ea, quæ hodie circũferuntur volumina. & quidem apparet superioris ætatis Peripateticos ipsos elegantis ingenij studijque fuisse; Aristotelis autẽ libros & Theophrasti neq; multos neque accurate legisse, quod hi à Nelei Scepsij (cui libros Theophrastus reliquerat) hærede ad rudes & sordidos homines peruenissent. Porro Syllæ Athenis cõmoranti dolor cum torpore & grauitate pedes inuasit quem Srabo podagram balbutientem vocat. Itaq; traiecit Adepsum, ibiq; thermis vsus est, ocio indulgens, & inter 16

Bibliothecã Sylla Romã deuehit.

histriones agens. Cum ad mare aliquãdo deãbularet, piscatores quidã perpulcros ad eũ pisces attulerunt: delectatus eo munere, cum Alæenses esse qui obtulissent audiret, viuitne, inquit, ergo adhuc hodie quisquã Alæensium? (Quo enim tẽpore potitus apud Orchomenum victoria hostes insequebatur, tres simul Bœotiæ vrbes exciderat, Anthedonẽ, Larymnam, & Alæas) Cum præ metu obmutuissent illi, subridens, abire eos, & bono animo esse iussit: venisse enim ad se non cum leui, aut cuius gratia non deberet ipsis prodesse, dono. Ea primum voce confirmati Alæenses ferũtur rursus in patriam suam conuenisse. Hinc ꝑ Thessaliam & Macedoniã ad mare profectus Sylla, statuit a Dyrrhachio mille 17

Satyrus captus.

& quingentis nauib. Brundusium traijcere. Prope est Apollonia, & apud eam Nimphæum locus sacer, qui ex viridi herba & pratis fontes ignis perennis sparsim emittit: Ibi ferunt dormientem Satyrum, ea forma qua fingi & pingi eos videmuts, captum & ad Syllam adductum fuisse: hunc interrogatum per multos interpretes quisnam esset, ægre vocem edidisse, non quæ intelligi posset, sed asperam, ac mixtam equino

tam equino

tam equino, ex hinnitu & hirci balatu: eaque territum Syllam, abominatum à se dimisisse. Transfretaturus autem cum metueret, ne milites Italia apprehensa secundum oppida ab ipso dilaberentur, primum ipsi vltro iurauerunt, mansuros se cum Sylla, neque sua sponte vllo Italiam maleficio affecturos: deinde magna pecuniæ vi indigere imperatorem cernentes, ipsi suarum pecuniarum quasi primitias pro facultatibus quisque suis contulerunt. Non accepit eas primitias Sylla, sed collaudauit milites, cohortatusque eos vt ex re videbatur, transmisit (vt ipse narrat) cum CCCCI. cohortibus contra quindecim hostiles duces. Successum euidentissime dij præmonstrarunt. Statim enim atque in Italiam peruenisset, apud Tarentum sacrificanti, fibra iecinoris laureæ coronæ, duobusq; dependentib. lemniscis similis visa est. Et paulo ante, quum in Italiam transmisit, in Campania apud Hyphæum montem interdiu duo magni hirci decertare visi sunt, atq; omnino pugnantium hominum gestus exprimere: fuit autem phasma, & paulatim à terra elatum, sparsim per aerem dissipatum abijt obscuris simile imaginibus, atque ita euanuit. Neque multo post ijsdem in locis Mario iuniore & Norbano consule magnas contra Syllam copias adducentibus, Sylla neque acie instructa, neque ordinibus exercitus sui constitutis robore tantum communis vniuersorum alacritatis audaciæq; impetu vsus, hostem fudit, septemq; hominum millibus cæsis, Norbanum Capuam compulit atq; inclusit. Hac victoria testatur ipse effectum fuisse, ne milites sui per oppida se diuiderent, sed coniuncti hostes, quorum vix aliquanta parte numerum æquabant, contemnerent. Atq; idem Siluij ait ad se venisse Pontij seruum diuino furore concitũ, dixisseque eum, à Bellona ipsi vim & victoriam belli denunciari, sed nisi maturauerit, Capitolium statim incensum fore. id quod ea, quam dixerat, die accidit. nimirum pridie Nonas Quintiles.

18 M. etiam Lucullus, vnus ex legatis Syllæ, cum apud Fidentiam cohortes sedecim quinquaginta hostilibus oppositas haberet, remq; gerere cunctaretur, quod tametsi militum animis fideret, multi tamen inermes essent: dum animi dubius hæret, aura mollis à prato in propinqua sito planicie multos flores aduehens in exercitum deiecit, qui illapsi scutis & galeis fortuito inhæserunt, ita vt hostibus coronati vi-

Syllæ in Italiam reditus

Norbanus vincitur

nati vi-

nati viderentur, inde aucta fiducia prœlium conseruerunt, hostiumque octodecim millibus cæsis, castra etiam ceperunt. Is Lucullus frater fuit eius Luculli, qui Mithridatem postea, & Tigranem debellauit Cæterum Sylla multos sibi adhuc & magnos hostium vndiq; circumfusos exercitus videns, astu esse etiam agendum ratus, alterum consulum Scipionem ad pacificationem inuitauit: neque id abnuit ille. Cum essent aliquot colloquia habita, semper aliquas procrastinandi occasiones inueniens, & prætextum Sylla interim suorum militum, qui ducis exemplo ad omnẽ fraudẽ & imposturam erant exercitatis opera Scipionis exercitũ corrupit: ingressi enim hostium castra, & conuersati, alios statim argento, alios promissionib. quosdam adulando & suadendo Syllæ conciliarunt. Tandem cum Sylla cum viginti cohortibus ad castra accessisset, milites Scipionis eum salutarunt, seq; ei coniunxerunt. Scipio solus in tentorio deprehensus, & dimissus est. Ita Sylla viginti suis cohortibus tanquam ad alliciendum assuefactis auiculis, quadraginta hostiles aucupatus, vniuersos in castra abduxit. Cum quidem Carbo etiam dixisse fertur: Sibi aduersus leonem & vulpem in animo Syllæ habitantes certanti, plus à vulpe molestiæ, quam à leone exhiberi. Secundum hæc apud Signium Marius LXXXV. cohortib. stipatus Syllam ad prœlium prouocauit, neq; vero quicquam hic, quam eo die pugna decernere malebat. Viderat enim per insomnium Marium patrem filio mandare vt in sequentẽ diem caueret. quippe magnam ipsi calamitatem adferentem. Ob hoc Sylla pugnę cupidus, Dolobellam castra alio loco habentem ad se vocabat. Cęterum hostib. itinera obsidentibus & viam obstruentibus Syllani pugna viam faciendo fatigabantur, simulq; ingens imber effusus incommodum augebat. Quare centuriones ad Syllam accedentes, orabant vt prœlium differret: ostẽdentes simul milites præ defatigatione prostratos, humique super scutis quietis captandæ causa iacẽtes. Vt inuitus quamlibet Sylla concessit, castraq; moueri iussit: iam vallum iacere, & fossam ducere militib. incipientibus. Mario citato equo primus omnium aduehitur, ferox, & turbatos incompositosq; Syllanos dissipari à se posse fidens. Sed eo tempore quod in somnis Syllæ diuinitus erat pdictum, factum est. Syllani enim milites ira correpti, missis operibus defixisq;

Pugna aduersus Marium iuniorem.

apud fossam pilis, gladijs strictis, clamoreq; militari sublato cum hostibus manum conseruerunt: neque hi impetum eorum diu sustinuerunt, sed effuse fugientes magna sunt affecti clade. Marius cũ *Præneste* fuga peruenisset, portas iam clausas offendit. & demisso per murum fune sese cingẽs, ita in vrbem assumptus est. Quidam, atq; inter hos Fenestella, ne sensisse quidem eam pugnam Marium aiunt, sed vt erat vigilijs & laborib. defessus, dato signo humi in vmbra se reclinasse, & somno dedisse, ac vix fuga facta demum euigilasse. Eo prœlio hostiũ viginti millib. cæsis, octo millib. captis, se non nisi viginti tres suorum desiderasse scribit Sylla. Eademq; etiã legati eius *Pompeius*, Crassus, Metellus, ac Seruilius vsi sunt fortuna: qui aut nulla, aut læuia passi incommoda, magnas hostium copias deleuerunt, adeo vt Carbo, qui maxime vnus contrariã sectionẽ cõtinebat, noctu a suis castris ꝓfugerit, Africamq; mari petierit. Extremo certamine Telesinus Samnis Syllam adortus laborib. iam confectum, veluti athleta occasioni insidiatus, parũ abfuit quin sterneret ante ipsas iam Romæ portas. Is Telesinus cũ Lamponio Lucano magna manu conducta, Præneste contendit. vt obsidioni Marium eriperet: mox intellecto contra se Syllam à fronte, *Pompeium* à tergo venire, progressu simul & egressu prohibitus, vt erat homo bellicosus, & magnorum certaminum peritus, noctu motis castris eum vniuerso exercitu Romam petijt. Haud procul abfuit, quin in vrbem custodiæ vacuam irrupisset: castris prope Collinam portam

Pugna Syllæ aduersus Telesinum & Lapmonium.

21 à stadijs decem positis, stationem ante vrbem habuit, elatus animo atque spe plenus, quod tantos totq; duces arte bellica circumuenisset. Ineunte die cum nobilissimi iuuenes equites ab vrbe contra ipsum venissent, cum alios, tum Appium Claudium nobilem bonumq; virum deiecit. Orto inde, vt par erat, tumultu Romæ, clamoreque muliebri, & discursu veluti capta iam vrbe, primus à Sylla veniẽs Balbus visus est, equites septingentos citato cursu adducens: isq; tantum moræ interponens, dum à sudore equi refrigerarẽtur, mox frænatos iterum in hostẽ admisit. Interim & Sylla aduenit, iussisque primis prandere, statim exinde ordines instruxit: Dolobellamq; & Torquatum multa orãtes vt inhiberet exercitum, neque defatigatis militibus de summa rerum decertaret (nõ enim cum Carbone aut Mario, sed Sam-

nitibus

nitibus & Lucanis, infensissimis Romæ hostib. rem ipsi fore (auersatus, classicum canere iussit), iam sub decimã horam die inclinante. Haud vllum eo acrius fuit certamen. Dextrum cornu, quod à Crasso ducebatur, cum haud dubiè vinceret; læuo laboranti, & male habenti Sylla auxilium tulit, albo equo celerrimo & feroci vectus. In agnitum eo signo duo hostium milites hastas iaculati sunt: quod cũ ipse non præsen sisset, equisone equum flagello incitante, tantum euasit, vt cuspides apud caudam equi in vnum collapsæ in terram defigerentur. Ferunt eũ Apollinis imagunculam auream Delphis allatam semper in prœlijs solitum in sinu circumferre: tunc etiam exosculatum esse, ita locutum: Itane Apollo Pythie, Cornelium Syllã Felicẽ cum in tot prœlijs extuleris illustrem, nunc ad portas patriæ adductum ꝓijcies, turpissime cũ suis perditũ ciuibus? Ita deos comprecatum, inde suorum alios obtestatum, alijs minatũ, quosdã inhibuisse: attrito ad extremum sinistro cornu, fugientib. permistũ in castra euasisse, amissis sociorum suorum atque familiarium multis. Non pauci etiã eorum, qui ex vrbe spectatum processerat, cæsi aut obtriti sunt. Omninoque tum actum de vrbe videbatur, & parum abfuit, quin Marius etiã obsidione liberaretur. Etenim multi ex fuga Præneste perlati Lucretium Ofellã obsidioni præfectum hortabãtur, vt statim castra moueret. Sylla scilicet iã sublato, & Roma ab hostibus occupata. Adulta iã nocte in castra Syllæ quidam à Crasso missi venerunt, cœnam ipsi suisque petentes: hi victos hostes Antemnas vsq; insecuti, ibi castra fecerãt. Hoc, & perijsse maiorem hostium partem audito Sylla, mane Antemnas peruenit: atque trib. hostium millib. per præconem pacem poscentib. impunitatem ea conditione promisit, si imposito prius reliquis hostib. damno, ita ad se venirent: atque hi fidem promissis habentes, reliquos adorti, multique tũ hostiũ mutuis cædib. absumpti sunt. At vero Sylla & his, & qui præterea cesserant, circiter sex hominum millia, apud Circum congregatis, senatum in ædem Bellonæ vocauit: simulq; & ipse dicere, & quib. mandatum erat cædere dediticios istos cœperunt. Sublato, vt erat consentaneum, tanta multitudine in angusto loco cæsa, clamore, ac perterritis senatoribus: ipse vt tum verba faciebat, constanti, & nihil mutato vultu, animum eos orationi suæ adhibere iussit,

neq; curare quid foris fieret: quosdam enim modo malos homines suo iussu castigari. Non erat quisquam Romanorum adeo stupidus, vt non ex ea re intelligeret, translatam esse, non sublatam tyrannidem. Sane Marius cum esset iam inde ab initio sæuus, intendit, non mutauit ob potentiam id, quod ei erat ingeneratum à natura. At Sylla cum mediocriter primum, & ciuiliter fortunam tulisset, opinionemq; de sese ducis optimatum partibus fauētis, populiq; vtilitatem spectantis excitasset, ad hæc à puero & ad risum pronus: & ad misericordiam mobilis fuisset, vt facile illacrymaret: effecit, vt verisimile iam videretur: quod dici solet, magnam potentiam eorum, qui ipsam adepti essent, ingenium mutare, & væcordiam, instabilesq; & inhumanos mores efficere. Quod ipsum motus ne sit & mutatio naturæ à fortuna proueniens, an vero latentis alicuius vitij per licentiam reuelatio, alio loco disputandū est. Cum cædib. ædendis Sylla sese dedisset, eæq; neq; numero iam neque termino cōtentę vrbem implerent, multorum ipso, quibus nihil secum fuisset rei, priuatorum odiorum causa necis potestatem amicis suis donante: quidam ex iuniotibus. C. Metellus in senatu Syllam percōtari ausus est, Ecquis tandem esset finis malorum futurus, ac quonā vsque ipso progresso sperandum esset fore vt à cædibus desisteretur. non enim hoc iam à Sylla peti, vt quos neci destinasset, ijs parceret: sed quoniam hoc in ambiguo esset, aperiret saltē quos superstites esse vellet. Respondenti tum Syllæ, nondum sibi constare, quib. parcendum ducat, ita subiecit: Ergo quos statueris occidere, indica, idq; se facturum Sylla recepit. Quidā posterius hoc dictum non Metello, sed Aufidio vni ex Syllæ assectis tribuunt. Enimuero Sylla continuo, re cum nullo procerum communicata, octoginta viros proscripsit. Indigne omnibus hoc ferentib. vno die interiecto, alios ducētos & viginti proscripsit: tertio die rursus totidem, Ac de his proscriptionib. in concione dixit, Eos modo à se proscriptos. quorum recordari potuisset: reliquos qui nunc memoria excidissent, proscripturum vbi in memoriā redijssent. Qui proscriptum excepisset atq; seruasset, ei humanitatis præmium supplicium capitis statuit, non fratre, non filio, non parentibus exceptis præmium occisori duo talenta, etiam si dominum seruus, aut patrem filius iugulasset. Id omnium in-

iustissi-

iustissimum videtur, quod proscriptorum filios & nepotes honoribus exclusit,& bona publicauit. Neq; Romæ solum, sed per omnes Italiæ vrbes proscriptio vagata est, Non ædes deûm non hospitales penates, non paternæ domus à cædib. puræ fuerunt: quin & coram vxoribus mariti,& coram matribus filij iugulabantur. Iam qui propter iram aut inimicitias necabantur, vix minimam partem eorum æquabant, qui propter opes occiderentur: quippe ipsis percussoribus subibat dicere, Hunc ædium splendidarum causa iugulari, illum horti, alium thermarum: Et Q. Abelius, vir ocio totus deditus, qui non alia ratione ad se ista mala pertinere existimabat, quam vt aliorum calamitates miseraretur, in forum progressus tabulam proscriptionis legit; in qua cum suum quoque nomen reperisset, Eheu, inquit, me miserum: prædium in Albano meum me persequitur: paululum inde progressus, ab insequente quodam est trucidatus. Interim Marius cum in potestatem hostium venisset, sibi mortem consciuit. Proinde Sylla Præneste profectus, primum viritim causis cognitis plectebat oppidanos: post tanquam ocium non esset, in vnum omnes conductos duodecim hominum millia necari iussit, soli hospiti impunitate concessa: Verum is generose admodum Syllæ cum respõdisset, Nunquam se patriæ interfectori gratias ob salutem oblatam acturum, sponte sua ciuibus suis se permiscuit, cũque ijs est interfectus. Nihil magis insolens fuit, quã L. Catilinæ facinus. Is cum rebus adhuc incertis fratrem occidisset, tum demum à Sylla impetrauit, vt eum tanquam viuum proscriberet. Cuius rei causa Syllæ gratiam referens, M. quendam Marium contrariæ factionis hominem iugulauit, caputq; eius ad Syllam in foro sedentem attulit, aggressusq; ad Apollinis vas aspersorium, quod proxime erat, manus abluit. Præter has cædes fuerunt & alia, quæ populum lædebant. Dictatorem enim seipsum Sylla constituit: ab annis c x x. id genus magistratus reducens. Decretum ei est, vt quidquid hactenus fecisset, id impune fecisset: in posterum data potestas necis, publicationis, agri diuidendi, condendi & euertendi vrbes, regna quib. vellet adimendi aut donandi. Publicata bona adeo superbe ac pro dominio diuendebat pro tribunali sedens, vt largiendo quam adimendo fuerit molestior: quippe mulieribus formosis, ci-

Catilinæ flagitium.

tharœdis, minis, perdidissimisq; libertis populorum agros, & vrbium reditus dabat: quibusdam etiam inuitas mulieres nuptum dabat. Pompeium Magnum vt sibi necessitate deuinciret, dimittere vxorem suam iussit: & Æmiliam Scauri & Metellæ (quæ Syllę vxor erat) filiam, prægnantem tum M. Glabrioni ademit, Pompeioq; coniunxit. Ea in partu apud Pompeium obijt. Lucretium Offellam, eum qui Marium obsidione ceperat, consulatum petentem primo prohibuit: deinde cum is multorum fauore fretus in forum veniret, misso centurione, interfici iussit, ipse pro tribunali ad Castoris sedens, & de sublimi cædem spectans. Cum ab ijs qui aderant captus centurio ad se adduceretur, silentio tumultuantibus indicto, suo iussu illum cæsum dixit, missumque fieri centurionem iussit. Triumphus eius cum magnifico sumptu & raro aspectu regiorum spoliorum esset splenditus, plus tamen dignitatis habuit, & pulcrius spectaculū præbuit propter exules: nobilissimi enim & potentissimi ciuium sertis redimiti currum sequebantur, seruatorem & parentem Syllam vocantes, quippe cuius opera in patriam redirent, vxoresq; & liberos reciperent. Omnibus confectis, rerum gestarum rationes in foro edens, haud minori diligentia fortunæ quam virtutis opera recensuit: & ad extremum ob tam prosperos euentus Felicem se cognominari iussit. Græcis scribens, aut responsa dans, Epaphroditum se (Veneri charum, & quasi Venustum) appellauit: estq; ita in trophæis eius scriptum apud nos: L. Cornelius Sylla Epaphroditus. Et cum Metella gemellos peperisset, masculo Faustum, femellæ Faustam nomen fecit. In tantum autem felicitati poti⁹, quam actionibus confisus est, vt cum & permultos necasset, & tam multas magnasque in vrbem mutationes intulisset, tamen dictatura se abdicauerit, populoq; comitiorum consularium concessa potestate, ipse non accesserit, sed in foro tanquam priuatus, obambularit, vt qui vellet in ius trahere ipsum posset. Et quidem M Lepidus ferox homo, & Syllæ inimicus videbatur haud dubie contra voluntatem ipsius consulatum obtenturus: populo non eius, sed pro eo intercedentis Pompeij rationem habente. Itaque Sylla Pompeio, cum is victoria lætus concione abiret, ad se vocato, egregie (inquit) ô iuuenis factum à te est, quod in consulibus designādis Catulo Lepidus, optimo viro stolidissimus

Pompeij affinitas.

Cognomen Felicis.

lidissimus

lidiſſimus præferretur: tempus iam nunc eſt tibi vigilare, qui vires aduerſarij tui auxeris. Atque hoc quaſi vaticinatus eſt Sylla. Lepidus enim ſtatim libidine elatus, Pompeianis partibus bellum fecit. Sylla cum omnium facultatum decimam partem Herculi conſecraret, magnifica populo epula exhibuit: tantumque fuit apparatus ſuperuacanei, vt multæ quotidie carnes aſſæ in profluentem abijcerentur, vinum quadraginta & plurium etiam annorum biberetur. Cum epula hæc per plures dies producerentur, medio tempore Metella ex morbo deceſſit. Cum autem ſacerdotes ipſum ad eam accedere, funereque vxoris domum inquinari prohiberent, nuncium ei adhuc viuenti remiſit, & in aliam domum transferri iuſſit. Cui legi cum motus ſuperſtitione perdiligenter ſatisfeciſſet, aliam à ſeſe de funerum impenſis latam neglexit, nulli ſumptui parcēs, ſicut & quas de conuiuiorum frugalitate ſanxerat: cum ipſe luctum ſuum compotationibus & conuiuijs, quibus & luxus & ſcurræ adeſſent, leniret. Paucis poſt menſibus cum gladiatorum ſpectaculum exhiberetur, vt erat tum theatrum ordinibus nondum diſtinctum, ſed promiſcue mulieres virique ſedebant, prope Syllam ſedit Valeria & formæ elegantis, & familiæ ſplendidæ mulier, Meſſalæ nimirum filia, Hortenſiique oratoris ſoror, nuper à marito ſuo repudiata. hæc à tergo Syllæ tranſiens, manu ei immiſſa filum de toga extraxit, & ad ſedem ſuam redijt. Cum Sylla admiratione motus reſpiceret, Nihil, inquit ea, ô dictator, mali eſt: volo enim ipſa quoque aliquãtulum de tua felicitate participare. Nõ iniucundum id Syllæ dictum fuit, ſtatimq; haud obſcure titillationem indicauit: miſit enim qui de nomine, genere, vitaq; eius percõtarentur Hinc mutui intuitus, crebræq; vtrinq; faciei obuerſiones, & blandi viſus, ad extremũ pactiones etiam nuptiales, quæ vt Valeriæ fortaſſis vitio dari non poſſint, at Sylla tamen etſi pudicam & nobilem, non tamen initio vſus pudico & honeſto duxit: aſpectu videlicet, & laſciua facetia, vnde affectus moueri turpiſſimi atque impudentiſſimi ſolent pueri inſtar ductus. Et vero quantumuis hãc domi vxorem haberet, tamen inter mimas, citharistas, & hiſtriones agebat, ſuper toris cũ eis totos dies potãs. Atq; id genus hominum tunc apud ipſum plurimum valebat, Roſcius Comœdus, Sorex mimorum princeps, Metrobiuſq; 22

histrio: quem etiamsi ætate iam adultiorem perpetuo tamē à se amari nō inficiebatur. Inde factum est vt morbum vili ex causa ortum aluerit, diuq; non animaduerterit pus in visceribus sibi natū: vnde & tota caro corrupta ita in pediculos abijt, vt quamuis dies noctesq; multi eos decuterent, tamē dempti minima pars eorum qui subinde enascebantur essent; omnisque vestis, omne balneum, omne lauacrum & cibus exundatione istarum sordium oppleretur. Itaque interdiu sæpe in aquam descendebat abluendi & detergendi corporis causa: sed nihil proficiebat, cum ea mutatio celeritate præualeret, multitudoq; omnem purgationem superaret. Ex antiquissimis ferunt Acastum Peliæ F. morbo pediculari extinctū fuisse: ex posterioribus Alcmanem lyricum. Perecydem theologum, Callisthenem Olynthium: in carcere inclusum, atque Mucium etiam iurisconsultum: præterea (siquidem faciēda est mentio eorum, qui nulla re bona memoriam tamen sibi pepererunt) Eunum fugitiuum. qui seruilis per Siciliam belli autor fuit, cum captus Romā esset perductus, ibi phthiriasi obiisse traditum est. Cæterum Sylla non modo præsagiit suum obitum, sed & quodammodo de eo scriptum reliquit. Nam vigesimum secundum commentariorum librum biduo antequam moreretur scribens, finem operi fecit: refertque & Chaldæos ipsi prædixisse, quod post exactam præclare vitam esset in ipso felicitatis vigore discessurus: & filiū suum, qui paulo ante Metellam fato functus fuerat, per insomnium sibi sordida in veste apparuisse, & orasse, vt finem curis statueret, secumque ad matrem Metellam abiret, & ibi vna vitam solicitudinum & negociorum vacuam degeret. Neque tamen à
23 tractandis negotiis publicis abstinuit. Decem enim ante mortem diebus composuit Dicæarchensium seditionem, legesq; iis præscripsit. Pridie quam fato concederet, cum audiret Granium prætorem æs alienum grande, quod ærario debebat, non persoluere sed mortem ipsius operiri, vocatum ad sese in cubiculum à famulis suis suffocari iussit. Eo clamore Sylla & agitatione corporis cum apostema rupisset, multum eiecit sanguinis: atque exinde deficientib. virib. nocte difficulter superata mortuus est, relictis ex Metella duobus infantibus. Nam Valeria post mortem eius filiam peperit, quam more Latino Posthumam dixerunt. Proinde cum ple-

Syllæ mors.

cum pleriq; facta cum Lepido coitione cadauer Syllę iustis funebribus ꝓhibere molirentur: Pōpeius tametsi Syllæ succenseret, quod solum ex omnibus amicis eum in testamento præterijsset, quibusdam gratia & præcibus, alijs minando permotis. cadauer Romam deduxit, funeriq; & securitatem & honorem contulit. Ferunt tantam à mulieribus aromatum vim Syllæ ingestam, vt præter ea quæ in C C X. feretris illata sunt, iustæ magnitudinis imago Syllæ effcta sit, atque lictoris, ex thure precioso & cinnamomo. Cæterum cum ab aurora dies iste nubilus fuisset, pluuiæque expectarentur, nona demum hora funus elatum est. Ibi ventus cum procella in rogum incubuit, multaque flamma excitata corpus cremauit. Vix rogus absumtus, ignisque sopitus fuit, cum ingens effusus imber vsque ad noctem durauit. vt videatur fortuna eius viri etiam sepulturā præsens adiuuisse, Monumentum Syllę in campo Martio est: inscriptionem ab ipso ferunt conceptam & relictam, cuius hoc est caput, Se neq; ab vllo amicorum beneficijs neq; ab vllo inimico maleficijs superatum fuisse. *Funus.*

LYSANDRI CVM SYLLA COMPARATIO.

In seditione principem fieri, quale.

Syllæ etiam vita exposita, ad comparationem ipsorum accedamus. Commune ijs fuit, quod vterque à seipso incrementi initium petens, in magnos viros euaserunt. Id Lysander proprium habuit, quod voluntate ciuium, etiamnum saluo reipub. statu, eos, quos gessit, magistratus obtinuit, nihil vi aut contra leges extorsit:

Pessimus ad magnos vi seditionis honores
Cum veniat sæpe----

Sicut tum Romæ corrupto populo, & laborante repub. alius post alium potitus est rerum: neque mirum fuit Syllam principatum obtinere, cum Glauciæ & Saturnini Metellos vrbe expulerint, consulum filii in concione obtruncati sint, argento & auro arma ciues redemerint, emptis militibus, ferro & igni leges pertulerint oppressis aduersariis. Neque in eo sum, vt culpem eum, qui hac rerum conditione summam potentiam sibi parauerit: sed ex eo quod princeps omnium aliquis fuerit, minime arguo eum fuisse opti-

ſe optimum, nimirum ita affecta ciuitate. At Lyſander à ciuitate Spartana, tunc maxime bonis legibus vtente & modeſta, ad maxima imperia reſq; gerendas miſſus, fere optimorum optimus, primusq; inter primos habitus eſt, Itaque & ſæpe magiſtratum, quo ſe abdicauerat, à ciuibus recepit, permanente honore, quo virtuti primæ deferebantur. Sylla ſemel exercitui dux præfectus, integrum in armis decennium exegit, modo conſulem ſeſe, modo proconſulem, inde dictatorem creans, cum tyrannus eſſet perpetuo. Iam Lyſander reipub. adminiſtrationem (vt demonſtrauimus) immutare aggreſſus, mitius legibuſq; conuenientius quam Sylla egit. non enim vi, ſed perſuadendo id agere inſtituit; neque, vt Sylla, omnia ſimul euertere, ſed regum tantum emendare conſtitutionem, præſertim cum alioqui natura id probare videretur, vt in ea vrbe, quæ virtutis nomine princeps Græciæ eſſet, optimorum optimus non propter nobilitatem generis, ſed virtutis cauſa regno potiretur. Vt enim venator non id quod cane natum ſit, ſed canem requirit: & rei equeſtri deditus non quod equo prognatum ſit, ſed equum: (quid enim ſi mulus ab equo procreetur)? ita & ciuilis boni arbiter procul à ſcopo aberrârit, ſi non quis ſit, ſed ex quibus ortus princeps, quærat. Quando ipſi etiam Spartani quoſdam reges abdicare coegerunt, vt indignos regno, & nullius precij homines. Quod ſi vitia etiam in nobilibus genere inhoneſta ſunt: vtique etiam ſine nobilitate virtus honorem meretur. Iam peccata Lyſandri in amicorum gratiam fuerunt perpetrata: Sylla ne ab amicorum iniurijs abſtinuit. Inconfeſſo eſt enim, Lyſandrum pleraque propter amicos peccauiſſe, vtque his potentiam & tyrannidem pararet, pleraſque cædes perpetraſſe. Contra Sylla & exercitum Pompeio inuidẽs, & Dolabellæ claſſem, quæ dederat auferre conatus eſt: & Lucretium Ofellam pro multis ac magnis officijs conſulatum petentem, coram iugulari iuſſit, vt horrorem omnibus ſuiq; metum nece amiciſſimorum incuteret. Pecuniæ autem & voluptatis ſtudium clarius adhuc demonſtrat in altero principis, in altero tyranni voluntatem fuiſſe. Nihil enim neq; libidinoſe, neq; leuiter, tanta in poteſtate conſtitutus Lyſander egit: ſed euitauit ſi quiſquam alius, tritum illud,

Delicta vtriuſque.

Domi leones, at foris vulpeculæ:

mode-

modestam, Laconicamque, & frugalem vbiq; seruans vitæ rationem. Atqui Syllam neq; iuuene, vt cupiditatibus moderaretur, paupertas compulit, neq; ætate prouectum senectus: sed, vt ait Sallustius, leges ciuibus de nuptijs & temperantia amori ipse & adulterijs, deditus posuit. Itaque ad id paupertatis & pecuniæ indigentiæ Vrbem redegit, vt Romani socijs ciuitatibus libertatem, suisq; legibus viuendi potestatem argento vendiderint: quamuis locupletissimas ipse maximasq; domus quotidie publicaret. sed enim nulla erat eorum quæ dilapidabantur, & in adulatores insumebantur mensura. Quam enim, putas, ille rationem aut parsimoniam adhibuisset in largiendo is, quibus ob conuiuia & adulationes cupiebat? qui populi aliquando adstante corona palam cum amicorum cuidam magnas facultates leui precio addixisset, & præco iussus proclamasset, alioq; preciem audente, additamentũ itidem edixisset, indignatione accensus, Grauia, inquit, ô ciues patior: & tyrãnide premor, si mea mihi spolia non vt volo vendere licet. Lysander vero cum cæteris etiam sibi dono data munera domum misit. Quod tametsi nõ lando (fortassis enim magis ille pecunia inferendo Spartæ nocuit, quã spoliando Romam alter) tamẽ certissimũ signum spretarum ab eo diuitiarum iudico. Rarũ quippiam in vtroq; & singulare inuenias, si eum respectu patriæ suæ consideres. Nam & Sylla homo intemperans luxuiq; deditus, moderatos ciues suos effecit: & Lysander à quibus abstinuit sese affectibus, ijs vrbem impleuit. Peccauit igitur & Sylla, quod suis ipse legibus deterior fuit: & alter, quod se ipso deteriores ciues reddidit. docuit enim Spartam ea desiderare, quibus ipse opus non habere didicerat. Hæc de rebus ciuilibus. Sed quod ad bellica certamina, imperatoria scientia gestas res, multitudinem trophæorum, & periculorum aditorum magnitudinẽ attinet, non est quod Syllæ comparandum quispiam Lysandrum cogitet. Hic enim bis nauali prœlio vicit: addam etiam Athenarum obsidionem, quam re ipsa non magnam gloria splendidissimam redegit. Clades quidem in Bœotia & ad Aliatrum acceptæ etsi infortunio cuidam possint adscribi, videntur tamen prauis eius consilijs potius acceptæ ferendæ: qui à Platæis aduentantes, ac tantum non præsentes regis magnas copias noluerit expectare, sed ira ambitioneque

Syllæ prodigalitas.

Bellica gloria.

trans-

transuersus actus intempestiue ad muros agmen rapuerit, ita vt nullius nominis homines eruptione facta facillime eum strauerint. Non enim vt Cleombrotus apud Leuctra hostibus vrgentibus resistens, neque vt Cyrus, aut Epaminondas inclinatos suos retinens, victoriamve confirmans, ita occubuit: verum hi regibus ducibusque dignam mortẽ oppetierunt: Lysander autem cum velitis aut præcursoris in morem vitam suam proiecisset, testatum fecit priscos Spartanos prudenter ab oppugnatione murorum se abstinuisse: quod ibi non à viro modo quouis, sed etiam à muliere aut puero ictum perire fortissimum quemque contingat: sicut Achillem ferunt in porta à Paride occisum. Et profecto ne numero quidem comprehendi potest, quoties Sylla collatis signis vicerit, quam multa hostium millia occiderit: Romam ipsam bis cepit, & Piræeum non, vti Lysander, fame, sed multis & magnis certaminibus repulso in terram ex mari Archelao, cepit. Laudem etiam augent duces hostium. Ludum enim esse iocumque puto, nauali pugna cum Antiocho Alcibiadis gubernatore certare, aut Philocli imponere, Atheniensi oratori,

Res contra quos gestæ.

Acutam habenti linguam, alias ignobili:

quos neq; cum equisone Mithridatis, neq; cum lictore suo Marius componi dignatus fuisset: verum ex ijs qui contra Syllam bellum gesserunt principibus, consulibus, prætoribus, tribunis pl. quisnam (mitto enim reliquos) Mario terribilior, aut inter reges Mithridate potentior, aut ex Italis Telesino fuit, Lamponioque bellicosior? quos ille partim expulit, partim subiugauit, partim occidit. Et quod omnia (meo arbitratu) prædicta superat, Lysander omnia suis domi adiuuantibus gessit: Sylla autem exul victusq; inimicorum factione, quo tempore vxor eius exterminabatur, domus solo æquabatur, amici cædebantur, ipse in Bœotia cũ innumeris hostium millibus congressus, atque pro patria discrimen subiens, trophæum statuit. Mithridati quoq; societatem offerenti, & copias aduersum inimicos, neq; facilem se, neque humanum præbuit, imo ne allocutus quidem est, aut dextram iunxit, prius quam ille coram affirmaret, se Asiam relinquere, classem tradere, regibus Bithynia & Cappadocia decedere. Quod mihi videtur omnium Syllæ factorum, præclarissimum ac fortissimum fuisse, quippe rempub.

priua-

priuatis rebus anteponens, generosorum canũ instar mordicus arreptam feram ad extremum vsque tenentium, non prius è manibus emisit aduersarium, quam eum sibi de victoria concedere vidisset: atque ita demum ad vlciscendos suos hostes se contulit. Præter omnia vero Athenarum occupatio plurimum ad horum comparandos mores facit: quum Sylla vrbem quæ pro Mithridatis potentia & principatu propugnauisset, captam à se, liberam dimiserit: Lysander autem tanto principatu spoliatum non modo miseratus non sit, sed & populi in repub. potestate exuerit, crudelissimisque & iniustis tyrannis subiecerit. Restat ergo vti consideremus, proximene vero statuerimus, si plures res præclare à Sylla gestas, pauciora esset Lysandri peccata pronunciemus: & huic continentiæ temperãtiæque, illi peritię militaris & fortitudinis primam laudem deferamus.

IN SYLLAM ANNOTATIONES INTERPRETIS.

NIhil attinet de huius ætate annotare, & æqualibus: nobilis maxime Mithridatico & ciuili Mariano fuit.

1 Rufinus consulatum gessit.] *Is fuit P. Cornelius Rufinus. Val. lib. 2. cap. 4. duobus consulatibus & dictatura speciosissime gesta, Senatu excidisse tradit. quod idem est apud Gellium 4. 8. & 17. 21. Sane de dictatura mihi nihil cõstare fateor. Priorem consulatum anno V. C. 463. & in bello Samnitico rem præclare gessit. Eutrop. lib. 2. Posteriorem V. C. 476. durante contra Pyrrhum bello. Meminit etiam Cicer. lib. 2. de Oratore, salse dictum Fabricij de eo referens. Censores eum Fabricius & Q. Æmilius Papus senatu mouerunt, quod decem (noster supra decem) pondo argenteorum vasorum possedisset: autores Valerius, Gellius, præterea Liuius lib. 14 (quod ex Epitoma intelligitur) Florus 1. 18. Actũ anno V. C. 478. Ab hoc Cornelio Rufino sextum fuisse Syllã hunc, Paterculus affirmat. Porro quod ad cognomentũ Syllæ attinet, meam sententiam supra exposui. Annotauit hic Amiotus,*

miotus, Syllam propterea à rubore faciei nomen hoc habere, quod Latinis ochra Syl dicatur; atque illud pigmentum in ignem coniectum rubeat: vnde etiam purpurius color, syllaceus Vitruuio appelletur. Cui cur non subscribam, multæ sunt causæ. Primum, sil per i, non y scribitur, apud Vitruuium lib. 7. cap. 7. & 14. (sicut & apud Plinium vltimis duobus capitib. lib. 33.) atque etiam silaceus, vt parum hoc ad etymon vocis videatur pertinere. Deinde ochra & sil idem non sunt: quod patet ex eorum apud dictos autores descriptionibus, eoque in primis, quod ochra destitutis, sil in eius locum adhibetur. Tum si sil quoq; in ignem missum rubet, & syl sit scribendum: quid causæ sit cur non à natiuo potius colore (quid ochræ est flauus, seu pallidus) Sylla, quam ab eo quod isti pigmento in ignem accidit, dicatur? Quod si sil natiuo colore purpureum colorem habere dicamus: non erit id extra omnem controuersiam, cum quod de eius violaceo colore Vitruuius dicit, id ceruleo pigmento Plinius quo dixi loco adscribat. Plura qui velit, Philandri legat annotationes. Denique si ista cognomenti ratio fuisset, vix credo id Latinos scriptores, atque adeo etiam Plutarchum fuisse præteriturum: cum non vno tantum hoc loco de eo dicat. Apparet certe σύλλαν, Syllam Græco sermone aliquid ex albo rubens significasse: vnde antiquum Syllæ epitheton potuerit, quasi nouum, huic ob faciei colores tribui. Nam de prima origine cogitari idem potest.

2 Sapientem fuisse Euripidem.] *Alludit ad pulcerrimos eius in Phœnissis versus, quibus à studio contendendi Iocasta, & ab ambitione dehortatur filium Eteoclem, & ad æqualitatis studium adducere laborat. Noti sunt versus, & ab optimis passim scriptoribus allegantur.* φιλοτιμίαν, *deam iniustam & perniciosam Eurip. ibi vocat: noster* δαίμονα, *id est genium malum ac pestiferum.*

3 Chalcidensem quendam.] χαλκιδεῦς. *Existimo Chal-*

Chalcide Syriæ hunc oriundum fuisse: tametsi Stephanus χαλκιδηνὸν *inde deriuet. Sed eius regulæ non sunt edicta prætorum. Meminit huius Chalcidis & regionis Chalcidenes, Plinius lib. 5. cap. 23. in descriptione Cœlæsyriæ. Et Strabo lib. 16.*

4 In societate magistratus.] *nimirum consulatus. Socerum Syllæ fuisse Qu. Metellum, paulo post ostenditur: collegam fuisse Syllæ in consulatu eius altero, cum aliunde, tum ex Gellio constat lib. 15. cap. 28.*

5 Apud Lauernam.] περὶ λαβέρνην. *Lauerna dea fuit Romæ culta furibus præsertim & impostoribus. Id cum alias, tum ex illo Horatiano ad Quinctium patet.*

Labra mouet, metuens audiri pulchra Lauerna
Da mihi fallere, da iustum sanctumq; videri:
Noctem peccatis, & fraudibus obijce nubem.

Hinc & Lauerniones (teste Sex. Pompeio Festo) fures dicti, quod in luco eius (quem via salaria fuisse Acron annotat) prædam diuiderent, siue (vt antiqui loquebantur) luerent. Veri proinde simile est, Lauernalem portam, cuius etiam Varro lib. 4. meminit, hic intelligi.

6 Legatum Albinum.] *Is fuit A. Posthumius Albinus. Historia est in epitoma Liuiana* LXXV. *apud Valerium Maxim. lib. 9. cap. de Temeritate, apud Orosium libro quinto, cap. 18.*

7 Vt refert Liuius.] ὁ τῖτος. *Liuium intelligo: tametsi liber is non extat neq; eius rei in Epitoma mentio est. Incidit enim in librum* LXXVII. *Cæterum Græcis, ac præsertim nostro familiare est, prænomina pro nominibus ponere, vt & in Quinctio Flaminino celeberrime & alias. Quod ad vxores Syllæ attinet, equidem non intelligo quæ fuerit Ilia ista, & omnino mendam esse puto: neq; tamen inuenio remedium. Consulem non quinquagesimo, sed vnde quinquagesimo anno factum, apud Velleium legitur.*

8 Inter agrorum possessores.] *Locus hic non satis est apertus. opponit autem* κλιματικοὺς, *hoc est, agrorum possessores vrbanæ & forensæ multitudini. & tamen mox* χωρῖται *&* ἀγοραῖοι *pro iisdem ponuntur: cum ante videbantur* ἀγοραῖοι *oppositi* τοῖς κλιματικοῖς. *Sane eos qui multum agri possiderent, etiam in Agide & T.Graccho* κλιματικοὺς *noster palam appellat. quos eosdem hic suspicari aliquis posit* χωρίτας *dici,* παρὰ τῶν χώρων: *quibus opponantur forenses & vrbani homines, qui sunt* ἀγοραῖοι. *Sane & Guarinus* κτηματικοὺς *agrestes vertit: Ego (nihil enim diffitebor) qui passer vrbanis cicada agrestibus aut contra congruat, non intelligo. Itaq; hic iudicium meum suspendo: & aliis, qui locum enucleabunt, non illibenter agam gratias.*

9 Cum Pompeio consulatum abrogasset.] ἐπάρχοντα ποιήσας. *quod quid sit, non plane assequor. Prætorem factum à Sulpitio Pompeium, Guarinus ait, nescio quid aut quem secutus. fortassis* ἀπάρχοντα *scripsit Plut. id est, deiectum magistratu: sed id quo exemplo tuear, non habeo. Sententiam quidem eandem apud Amiotum reperio.*

10 Apud Picinas.] *Sic in Græco est: sed quæ sint istæ Picinæ, non scio. agrum quidem Picenum intelligi non arbitror. Guarinus habet Tririþa.*

11 Philonis armamentarium.] ὁ πλοθήκη, *fuit autem receptaculum mille nauium, valde nobile & laudatum. Meminit Cicero 1. de Orat. & Plin. lib. 7. ca. 37. Valer. lib. 8. cap. 13.*

12 Arx Parapotamiorum.] *Guarinus male:* finitimo fluuio arx fuerat. *cum vrbis hoc esse nomen ostendat diserte Plutarchus: eam in Phocide collocat Stephanus, Pausaniam secutus, lib. vlt. Notum est autem contiguas regiones esse Phocidem & Bœotiam.*

13 Q. Titium.] Κόϊντον. τίτον, *ποπον legi. T. Quintius erit legendum. Qui in Græco est* Γαμίνιος, *eum Geminium*

nium verti: tametsi etiam Gabinij nomen affine sit huic scripturæ. Quod mox sequitur, vterque autem idem vaticinium afferebat, *certe diuinaui ita, vt facile sim ei assensurus qui aliquid melius & certius afferat: est enim locus mutilus, vt puto, & ambiguus. nam quis ipsis ea forma apparuerit, non apparet.* ταῦτα περὶ τῆς ὀμφῆς. *Malim* ταυτὰ, *pro,* τὰ αὐτὰ, *id est eadem.*

14 Gallus & Hortensius.] *Galbam Guarinus posuit, secutus, opinor, Appianum: nam in eius Mithridatico ita legitur. ac rursus infra de prœlio cum Telisino, vbi legitur* βάλβος *Balbus, interpres Galbam posuit.* Mox cum Hircio, ἑείκιον *est, puto* ἵρκιον: *vt supra, quem Hircium verti. Deplorandum est, nomina propria ita deprauata esse: quæ vnde emendemus, præter leues coniecturas nihil suppeditat.*

15 Deliacus mercator.] Δηλιακός. *Hoc potissimum deriuari ab insula Delo, Stephanus ait. Videant lectores attenti, an à Delio potius Bœotiæ oppido originem trahat.*

16 Traiecit Ædepsum.] ἀδιψὸν, *lege,* αἴδηψὸν *ex iis quæ à me in Stephanum* περὶ πόλεων *sunt annotata.*

16 Apud eam Nymphæum. *Vide de hoc loco, quæ Dio noster habet libro. 41. Meminit etiam Strabo lib. 7. & inter miracula Plin. cap. 106. lib. 2.*

18 Apud eam Fidentiam.] φιδεντίαν. *Appianus Alexandrinus hoc apud Placentiam factum scribit. Sed neutrum locum temere mendosum habebo. Nam in eadem Italiæ regione & Fidentiam fuisse, & Placentiam, scilicet in octaua, quæ Arimino, Pado & Appennino limitibus includitur, satis ex Geographis, præsertim Plinio patet 3. 15 Simile huius est, quod paulo infra de Syllæ cum Mario iuniore conflictu legitur: vbi noster Signium, Appianus Setium habet: quæ fuisse vicina oppida, ex eodem Plin. apparet.*

19 Procrastinandi occasiones.] παραγωγὴν. *alliciendi rationes Guarinus reddidit, non sine sensus detrimento.*

παράγειν, ducere.

mento. Est autem παράγειν, id quod Cæsar libro primo belli Gallici ducere exprimit: Cæsar vbi se duci diutius videt, &c. Ne longe exempla petantur, sic noster initio fere Lycurgi est locutus: οὕτω δὲ παραγαγὼν ἄχρι τοῦ τόκου τὴν ἄνθρωπον, de vxore fratris grauida, quam spe tollendi e medio fœtus vsque ad partum ducebat Lycurgus. Hinc patet, quid sit hoc & similibus locis παραγωγή.

20 XL. Hostiles aucupatus.] παλεύσας μ'. ταῖς τῶν πολεμίων. Guarinus παλαίσας videtur legisse. quod ipsum si inuenissem, propter hæc vocabula ἠθάσιν ὄρνισι suspectum habuissem: ne quid aliud dicam. Iam ipsum vocabulum παλεύειν, quod est illicere & decipere, ideoq; aucupio valde est accommodatum, non modo à Suida & Varino explicatur: sed & à Scholiaste Aristophanis in Auibus, ad versum.

αὖθις ὑμεῖς αὖ παρ' ἡμῖν δεδεμένοι παλεύσετε.

Meminit & Erasmus in Chiliadibus, prouerb. Columba sedens, cui, quod apud Suidam ἡμένη πελειάς. ἡμμένη mutandum autumat, neminem puto eruditum assentiri. Cætera malo ex ipsis, quos citaui, autoribus te petere.

21 Stationem ante vrbem habuit.] Hæc cum ad Syllam referret interpres, miror quid vel legerit, vel cogitarit. Sed omnia errata notare, nimiæ est curiositatis.

22 Metrobiusq; histrio.] λυσιῳδός. Guarinus Bacchanaliorum cantorem vertit: nimirum eo (ni fallor) ductus, quod λύσια quædam sacra apud Græcos in honorem Bacchi celebrarentur: quorum Suidas meminit. Ego autem Athenæum sequor, qui lib. 14 ex Aristoxeno tradit, λυσιῳδὸν vocari eum, qui masculino habitu mulierum gestus exprimat: quod ipsum ex Athenæo Eustath. in penultimum Vlisseæ annotauit. Histrio autem tametsi generale est vocabulum, tamen quia aliud non est in promptu, boni consulendum opinor. Cantorem vertit Amiotus.

λυσιῳδός.

23 Dicæarchensium.] Id est, Puteolanorum. Id &

Guari-

Guarinus extulit, & Plinius testatur cap. 5. libro 3. & Appianus sæpe: præsertim etiam libro 5. bell. Ciuil. Puteolos ita appellat. Puteolis autem mortuus est Sylla: auctor de Viris illustribus.

PLVTARCHI CIMON, GVILIELmo Xylandro, Augustano interprete.

PERIPOLTAS vates cum Opheltam regem, subditosq; ei populos ex Thessalia in Bœotiam deduxisset, genus à se multis deinde temporibus nobile reliquit: cuius maior pars Chæroneam, quam primam vrbem eiectis barbaris tenuerunt, inhabitauit. Plerīq; eius generis cum essent natura fortes atque bellicosi, Medicis incursionibus & Gallicis certaminibus vitæ suæ non parcentes occubuerunt. Relictus fuit puer orbus parentibus Damon nomine, cognomēto Peripoltas, longe & corporis pulcritudine, & animi magnitudine suæ ætatis adolescentibus præstantior, cætera rudis, ingenioque asper. Huius iam ex ephebis egressi amore Romanus quidam, cohortis præfectus, quæ tū forte Chæroneæ hyemabat, correptus, cum nihil alliciendo donandoque proficeret, haud obscure videbatur vim facturus: cum quidem patriæ nostræ res ea tempestate essent afflictæ, eaque ob paupertatem & exiguitatem contemneretur. Id metuens Damon, indigneque attentatam pudicitiam ferens, insidias Romano struxit: & æqualium sedecim tantum (quo facilius fallerent pauci) adscitis cum noctu facies fuligine illeuissent, merumque adbibissent, prima luce in Romanum sacra in foro facientem impetum dederunt, ipsumque cum paucis alijs trucidauerunt, atque inde ex vrbe abierunt. Orto tumultu, Chæronensis senatus coijt, conspiratoresque istos capitis damnauit: faciebat hoc ad ciuitatis apud Romanos excusationem. Vesperi principibus vrbis vna pro more cœnantibus, Damon cum suis in Curiam irrupit, ijsque cæsis rursum ex vrbe profugit. Forte tum ijsdem diebus L. Lucullus cum exercitu cuiusdam rei agendæ causa præterijt: inhibitoque itinere cum de recenti ista

Damonis Chæronensis historia.

re diligenter inquisiuisset, ciuitatemque nullius mali autorem, magisque & ipsam vna iniuria affectam intellexisset, milites qui ibi agebant hyberna secum abduxit. Damonem vero latrocinijs agrum & incursionibus vastantem, legationibus varijsque decretis in vrbem ciues reduxerunt, gymnasioque præfecerunt: post vnctum in balneo interfecerunt. Diu exinde spectra eo loco cum viderentur, gemitusque exaudiretur, (vti à maioribus nostris accepimus) fores balnei obstructæ sunt: & adhuc qui ad locum eum accedunt, visa quædam, vocesque terrificas ferri putant. Supersunt quidam Damonis genere nati, maxime iuxta Stirin in Phocide, Æolicum morem imitantes: hos à fuligine, qua illitus Damon ad cædem Romanorum prorupit, Asbolumenos appellant. Cæterum Orchomenij vicini Chæronensibus, orta inter ciuitates controuersia, Romanum rabulam conduxerunt, qui totam Chæronensiũ ciuitatem, tanquam vnum aliquem hominem de cæde eorum qui a Damone fuerunt trucidati postulauit: iudex fuit Macedoniæ prætor, quod eo tempore nondũ in Græciam Romani prætorem mittebant. Chæronensium patronus Lucullum testem laudauit: eiq; cum scripsisset prætor, atq; is veritati testimonium tulisset, absoluta est ciuitas, cum quidem summo esset versata in discrimine. Itaq; Cheronenses, quibus tum Lucullus salutem attulit, statuam ei lapideam in foro iuxta Bacchum posuerunt. Nos autem quamuis multis ætatibus posteriores, tamen id ad nos quoque pertinere beneficium rati, multo etiam pulcriorẽ imaginem iudicantes esse eam, quã mores ingeniumq;, quam qua corpus & facies exprimitur, in hac clarissimorum virorum comparatione Luculli res gestas vera narratione exponemus. Satis enim inest in memoria gratiæ: pro vero autem testimonio falsam & comméticiam de se narrationem ne ipsa quidem sibi rependi voluisset. Proinde vt eos qui pulcerrimas & elegantissimas formas depingunt, si quid illis adsit minus venustum, neq; omittere plane volumus, neque exprimere exactius: quod hoc turpem, illud propositæ formæ dissimilem aspectũ esset præbiturum. ita quando difficile est, imo plane fieri nequit, vt hominis vita inculpata prorsus atq; ab omni parte pura sit, in ijs quæ laudem merentur, est veritas, tanquã similitudo, plane exprimenda: si quæ autem vitia & næui

næui

nævi seu ex affectu aliquo seu ciuili necessitate incurrerũt in ipsas actiones, existimare debemus, defectus potius virtutis esse, quam nequiciæ vitia, atq; ideo nequaquã nimio studio aut operose in historia exagitare: sed quasi pudore humanæ naturæ moueri, quæ nullum præclarũ ingenium sincerum, & perfectæ virtuti deditum protulerit. Ac nobis cogitantib. cuinã Lucullũ conferremus, Cimonis in mentem venit. Fuit enim vterq; bellicosus, & reb. contra barbaros gestis illustris: vterq; in ciuilib. rebus mansuetus, & qui præsertim patriæ à seditionib. intestinis respirandis facultatem daret: vterq; trophæa statuit & victorias retulit insignes. Non enim inter Græcos Cimone, de Romanis Lucullo prior quispiã tam longe bellum gerendo progressus est: si quæ de Hercule & Baccho feruntur, omittamus, aut si quę de Persei apud Æthiopas, Medos, & Armenios, aut Iasonis reb. gestis fide digna iam inde à priscis tẽporib. ad nos memoria propagata sunt. Cõmune id etiã vtriq; fuit, quod bellum non perfecerunt plane: fregeruntq;, non deleuerũt hostem. Maxime autẽ in conuiuijs, & humaniter tractandis hominib. facilitas & liberalitas, victusq; ratio noua & laxa in vtroq; conspicitur. Sed prætereamus cæteras similitudines, quas nõ est difficile ipsa ex narratione colligere.

Cimonis genus.

Cimõ Militadis F. matrem Hegesipylam habuit, Thraciæ regis Olori filiam: vt in Archelai & Melanthij carminib. in Cimonem scriptis traditur. Propterea Thucydides etiam historiarum conditor, Cimonis cognatus, Olorum patrem habuit, qui ad Olorum regem veluti progenitorem nomen referret, aurique secturas in Thracia possedit, & in Scapte Hyle (Thraciæ locus est, quasi effossam syluam diceres) necatus fertur: monimentum vero reliquiarum eius in Atticam relatarum inter Cimonea ostenditur, iuxta Elpinicæ, quæ Cimonis soror fuit sepulcrum. Verum is Alimusius fuit, si curiã spectes: Miltiades Laciades. Enimuero Miltiades quinquaginta damnatus talẽtis, & dum satis faceret in vinculis habitus, in carcere perijt,

Pueritia. 1

Cimon autẽ adolescentulus admodum relictus cum sorore sua Eplinica virgine adhuc & innupta, initio male Athenis audiuit quod incõpositæ vitæ, bibaxque esset, naturaq; Cimonem auum referret, cui ob stoliditate Coalemi cognomentũ fuerat inditum. Stesimbrotus Thasius, qui ijsdem fere quib. Cimon

temporibus vixit, neq; in Musica eum, neq; vlla alia liberali disciplina, quæ tum apud Græcos passim in vsu erant, institutum fuisse affirmat: a facundia etiam Attica leporeque dicendi plane fuisse alienum: indole fuisse admodum generosa atq; aperta, animoque magis Peloponnesio quam Attico, &(quod de Hercule Euripides dicit)

Elpinice impudica.

Vanas inepto ad res, ad maxima idoneo.

hoc enim licet addere ijs, quæ Stesimbrotus scripsit. Iuuenis adhuc creditus est cũ sorore Elpinica rem habere. Fuit quidem ea (vt fertur) minime pudicitiæ temperans, vt quæ & Polygnotum pictorem admiserit: atque ob id eum aiunt cum Troianas mulieres in porticu, quæ nunc Pœcile à varietate dicitur, olim Pisianactios, depingeret, Laodicen Elpinices forma expressisse. Is Polygnotus non artificio quæstum faciebat, neq; operam pingendæ porticui locauerat: sed gratis, liberalitatemq; suam vrbi ostentandi causa: id quod & alij scriptores narrant, & ita Melanthius poeta:

Ipse suo sumptu diuorum templa, forumq;
Cecropium ornauit semideûm effigie.

Sunt qui non furtim Elpinicam cum Cimone, sed palam contractis nuptijs consuetudinem habuisse dicant, cum ob paupertatem nullum sua nobilitate dignum inueniret maritum: cum autem Callias, vnus ex locupletibus Atheniensibus, amore eius captus accessisset, paratus mulctam Miltiadi irrogatam ærario publico pendere, & ipsam assensisse, & Cimonem eam Calliæ nuptum dedisse. Quanquam satis apparet amoribus mulierum plane obnoxum fuisse Cimonem. Melanthius enim poeta quadam elegia de ipso ludens, Asteriæ Salaminiæ, & Mnestræ cuiusdam, mulierum ab illo cultarum, meminit. Et id manifestũ est, Isodiæ filiæ Euryptolemi, Megaclis F. legitimæ suæ vxoris mortem eum nimis quam ægre tulisse: si quidem ex elegijs, quę consolandi luctus causa ad eum scriptæ sunt (Archelaum physicum earum autorem Panætius philosophus existimat, haud absurde sumpta à ratione temporis coniectura) licet colligere. In cæteris ingenio fuit Cimon præstanti atque generoso Nam neque audacia Miltiadi cedens, neque sapientia Themistocli, vtroque, vt est in confesso, iustior fuit: cumque ne minimum quidem ijs virtute bellica inferior esset, dici vix potest quantum eos ciuili prudentia

supera-

superauerit, iuuenis etiamnũ & bellorum rudis. Quo enim tempore Medis ingruentibus Themistocles populo persuasit, vt vrbe regioneque relicta, ante Salaminam arma in naues imponerent, naualique prœlio decertarent: cum multitudo ad eius conatus magnitudinem obstupesceret, primus Cimon inspicientibus omnibus per Ceramicum hilari vultu cum socijs in arcem ascendit, frænum equestre manu gestans, dedicaturus id Mineruæ: quasi non iam equestri robore, sed classiarijs ciuitas indigeret. Consecrato fræno, vnum de scutis quæ circum templum erant suspensa arripuit, votisque Mineruæ factis ad mare descendit: cum quidem ea re haud paucos ad audendum excitasset.

Forma.

Forma corporis fuit non turpi, vt Ion perhibuit poeta, sed magnus, crispaque & multa cæsarie caput exornatus. Cum autem in certamine Salaminio fortiter se, præclareque gessisset, statim apud ciues gloriam sibi parauit atque fauorem, multique ad ipsum conuenientes hortabantur, vt iam nunc Marathone digna cogitaret, atque ageret. Cum itaque ad rempub. se contulisset, magno ciuium fauore exceptus est: qui satietate iam Themistoclis capti, ad summos eum honores atque magistratus euexerunt, gratum multitudini idoneumq; propter mansuetudinẽ & simplicitatem. Haud minimum ad eam rem ei Aristides Lysimachi F. contulit, qui indolem ipsius ex moribus conspicatus, tanquam aduersarium eum Themistoclis vehementiæ audaciæq; constituit.

Acta belli Medico.

Medis ex Græcia fugatis, missus ipse dux copiarum naualium, cum nondum penes Athenienses summa rerum esset, sed Pausaniam ij Lacedæmoniosque adhuc sequerentur: in suo munere obeundo ciues semper & in ordine mirabili continuit, & multo omnibus alijs alacritate priores habuit. Inde vbi Pausanias cum barbaris de proditione collocutus, ad regem literas dedit, socios autem aspere & superbe tractauit, multaque per potestatem & fastum libidinose fecit: Cimon eos qui essent iniuria affecti humaniter ad se recipiendo, clementerque conuersando, sensim non armis, sed oratione & moribus suis Græciæ principatum ad sese traxit: plerique enim sociorum, Pausaniæ insolentiam fastumque non ferentes, huic & Aristidi se coniungebant. Hi simul & hos ad se recipiebant, & missis Spartam literis, ephoris indicabant, male audire Spartã, perturbariq;

Græciam, ideo reuocandum esse domum Pausaniam. Traditum est, à Pausania Byzantiam quandam virginem, Cleonicem nomine, nobilibus natam parentibus, ad stuprũ accersitam fuisse: parentes necessitate & metu victos eam tradidisse: virginem exoratis cubiculi custodibus vti lumen extinguerent, silentio per tenebras ad lectum Pausaniæ iam sopiti accessisse, interque eundum in lucernam incidisse, casuq; eam euertisse: Pausaniam strepitu excitatum, arrepto gladio, quasi hoste aliquo irruente, virginem ferijsse: ipsam ex vulnere mortuam, nunquam deinde Pausaniæ non ademisse quietem, verum noctu subinde ei in somnis apparuisse iratam, atque hoc eum versu compellasse.

Vade ad supplicium dat maxima damna lidido.

Hoc facinus grauissime ferentes socij, Cimone duce Byzantij Pausaniã obsederũt. Is Byzantio elapsus, perturbatusq; vt aiunt, isto viso, Heracleam confugit ad oraculum quo manes euocantur: excitaque Cleonices anima, eius iram placare intendit. Illa autem apparuit, dixitq; fore vt mox vbi Spartam peruenisset, * malis liberaretur: obscure nimirum exitũ eius innuens. Hæc à multis sunt memoriæ prodita. Cimon autem, cum se iam sociæ ciuitates ipsi adiunxissent, dux in Thraciam nauigauit: ibi audito Persas quosdam nobiles viros, & regi iunctos sanguine. Eiona vrbem ad fluuium Strymonem tenere, vicinisq; inde Græcis esse molestos, ac primum ipsos barbaros prœlio victos in vrbem cõpulit: deinde Thracas, qui supra Strymonem habitabant, & barbaris inde commeatus subuehebatur, regione eiecit, totamq; custodiens ipse eo difficultatis obsessos Medos compulit, vt Butes regius dux rebus desperatis vrbem incenderit, seque vna cum amicis & opibus perdiderit. Hoc modo vrbem cum cepisset Cimon, quamuis nihil admodum prædæ nactus fuerit, plerisq; rebus vna cum hoste incendio absumptis, regionẽ tamen fertilissimam eam, pulcerrimamq;
4 Atheniensibus habendam dedit. Concessumq; est ei à populo, vt lapideas Mercurij statuas ipse poneret: quarum primæ hæc est inscriptio:

Hi quoq; erant fortes, qui primi ad Strymonis vndas
Fuderunt forti Medica signa manu.
Atq; fame obsessas ceperunt Eionis arces,
Lædendi autores scilicet hostis erant.

Secundæ

Secundæ hæc:

Pro tam præclaris meritis largitur honorem
Hunc populus patrijs Cecropidum ducibus.
Cernentem hæc aliquem de posteritate iuuabit
Ardua pro magna laude pericla sequi.

Tertiæ ita habebat:

Hac olim bellatores ex vrbe Menestheus
Ad Troiam Atridis duxit in auxilium.
Gnarum præ reliquis quem cantat Homerus Achiuis
Compositis acies instruere ordinibus.
Illo Cecropidas iustum est se nomine ferre:
Se pugnæ præbent, ordinibusq; duces

Quæ omnia tametsi nusquam Cimonis nomen proferunt tamen eius ætatis hominibus videbantur immensi esse honoris: nihil enim neque Themistocli tale, neque Miltiadi contigit. Et huic quidem frondeam coronam petenti Socrates Decelensis media ex concione assurgens contradixit, ingratam quidem, sed tamen populo tum temporis probatam vocem edens: Quando, inquit, ô Miltiades solus ipse pugnaueris ac barbaros viceris, tum & solus honorem pete. Quid ergo causę fuit, quod Cimonis factum hoc tanti fecerunt? an quia reliquis ducibus id modo consecuti sunt, vt depulsis hostibus nihil mali acciperent: sub Cimone ipsos etiam hostes infestauerunt expeditione in eos facta? & terram occupauerunt, deductis Eionem & Amphipolim colonijs. Scyrum quoque colonia ducta est: cum eam hac occasione Cimon cepisset. Habitabant in ea insula Dolopes, agriculturæ parum dediti, sed qui iam inde ab initio maritima latrocinia exercere adsueti, ad extremum ne ab hospitibus quidem vim abstinerent: & ita Thessalos quosdam negociatores cum ij apud Ctesium naues subduxissent, spoliatos in vincula coniecerant. Hi cum effugissent, Scyriosque apud Amphictyones in ius vocassent, causamque suam obtinuissent: cum multitudo nollet ad persoluendam, quæ rapta fuerat, pecuniam conferre, sed eos qui diripuissent atque tenerent, reddere iuberet, hi sibi metuentes, Cimonem missis literis iusserunt cum nauibus venire, accepturum ipsis tradentibus Scyrum in suam potestatem. Cimon hoc modo insula potitus, Dolopas eiecit, Ægeumq; mare prędonibus liberauit. Audiuerat etiam priscum illum Theseũ

Scyro recepta. Cimon reliquias Thesei refert.

Ægei F. Athenis profugum in ea insula dolo Lycomedis regis sibi ab eo metuentis perijsse: eius sepulchrum inuenire cupiebat. Erat enim oraculo Atheniensibus mandatum, vt Thesei reliquias in vrbem reportarent, Heroicisque honoribus colerent: verum eæ vbi sitæ essent, ignorabatur, Scyrijs dissimulantibus neq; inquirendi facultatem concedentibus. Tunc igitur ægre & magno studio inuento loculo, ossa Cimon in suam triremem imposuit, magnificeq; ornata Athenas reportauit, quadringtesimo fere postquã Theseus Athenis fugerat anno. Hoc illi maximum populi fauorem conciliauit. Itaq; & memoriæ causa iudex in nobili illo tragœdorum certamine constitutus est. Cum enim primam fabulam Sophocles iuuenis adhuc doceret, orto inter spectatores dissidio & rixa, princeps ciuitatis Aphepsion, certaminis eius nullos delegit arbitros, sed Cimonem vna cum collegis in theatrum progressum, cum is Deo rite libasset, retinuit, iuramentoq; adactos coegit considere, atque iudicare. erant autem decem viri vnus ex quauis tribu. Fuit id certamen vel propter iudicum autoritatem ardentius. Vicisse Sophoclem traditur: Æschylumque ægerrime id tulisse, pauloq; post irato animo in Siciliam concessisse, vbi & mortuus, & iuxta Gelam sepultus est. Ion se cum adolescens admodum ex Chio Athenas venisset, cœnauisse apud Laomedontem cum Cimone ait: iussumque hunc peractis libationibus canere, præstitisse id non ineleganter: eamque ob rem Themistocli ab ijs qui aderant antelatum. Is enim non se canere, aut ludere fidibus didicisse aiebat, sed vrbis ad magnitudinem & diuitias euehendi, artem callere. Exinde, vt inter pocula fieri assolet, deducto ad res Cimonis gestas sermone, maximisque earum commemoratis, vnum ait ab ipso suorum strategematum recitatum, quod prudentissimum ipse iudicaret. Socios, cum à Sesto & Byzantio multos barbaros cepissent, partitionem sibi commisisse. Tum se ab vna parte captiuis, ab altera vestibus & instrumento omni eorum posito, cum inique in diuisione versatus diceretur, optionem socijs dedisse vtram ipsi vellent partem eligendi: reliqua Athenienses contentos futuros pollicitum ab Herophyto Samio sociis persuasum, vti Persarum potius bona quam corpora acciperent. atque ita discessum esse, cum quidem ipse risui haberetur, quod inepte

Sophoclis & Aeschyli certamen

Cimonis Musica.

Strategema.

prædam

prædam partitus esset: nempe socijs armillas aureas, & torques, & candyas, & purpuras auferentibus, cum Athenienses nuda corpora, eaque male ad laborem instituta acciperent. Paulo post captiuorum amicos & propinquos ex Phrygia & Lydia aduentantes, singulos captiuorum magna redemisse pecunia, ita vt quatuor mensium stipendia in classem inde nactus, ac præterea ex ea pecunia multum auri in ærarium sit relatum. Auctus iam opibus Cimon, quę re bellica præclare parauerat honestius in ciues impendit. Nam & sepes agrorum suorum sustulit, vt & hospites & ex ciuibus qui opus haberent fructibus eorũ impune possent frui: cœnam etiam domi suæ frugalem eam, sed multis tamen sufficientem apparabat, vt quicunq; pauperum vellet, eam adiret alimentaq; nullo labore parta habens, tantum publicis vacaret negocijs. Aristoteles non omnibus Atheniensibus, sed curialibus suis Laciadis, quicunq; ex ijs vti vellent, cœnam eum parasse scribit. Comitabantur Cimonem assiduo quidam familiares adolescentes: ij si quis senior ex ciuibus Cimonem compellaret malis vestibus indutus, cum eo vestimenta mutabant. Videbaturq; ea res habere haud parum splendoris. Ijdem adolescentes multum secum pecuniæ ferentes, pauperibus in foro, si quos ope digniores videbant, occulte nummos in manus immittebant. Quarum rerum videtur in Archilochis mentionem fecisse Cratinus Comicus ita scribens: *Liberalitas.*

Et ipse ego scriba Metrobius optaueram
Diuino, & hospitali apprime cum viro
Primoq; Graiorum omnigenis virtutibus
Senium Cimone exigere suauiter meum,
Conuiuijsq; ætatem terere: at hunc prius
Fatum abstulit------

Porro Gorgias Leontinus Cimonem diuitias parauisse vt eis vteretur, vsum autem vt in honore haberetur asseruit. Critias autem, qui de triginta tyrannis vnus fuit, in elegis suis sibi optat.

Diuitias Scopadum, donandi animumq; Cimonis,
Agesilae etiam parta trophæa tibi.

Licham quidem Spartanum nulla alia re inter Græcos celebre nomẽ adeptum nouimus, quã quod peregrinos ludis gymnicis hospitio acceperit. Cimonis vero liberalitas etiã

priscam

priſcam illam Athenienſium hoſpitalitatẽ humanitatemq; ſuperauit. Ii enim (quod non immerito gloriæ ſibi ducunt Athenæ) & ſemen frumenti inter Græcos vulgarunt, & fontanarum aquarum, ignisque accendendi communitatem opus habentibus demonſtrarunt. At iſte domum ſuam ciuibus Prytanei inſtar communicãdo in prædijs omnium fructuum primitias, & quæcũq; anni tempeſtates ſecum commoda ferũt, vtenda & accipienda omnibus hoſpitibus præbendo, fabuloſam illam quæ Saturni fuerit temporibus omnium rerum communionẽ quodammodo reduxit. Quod ſi qui hæc adulationem eſſe, & auræ popularis captationem calumniati ſunt, facile eos reliquum vitæ inſtitutum eius viri redarguit: optimatium partibus ſtudentis, & Laconicum morem tenentis: quando is & Themiſtocli populi in republ. poteſtatem vltra quam conueniret extollenti, vna cum Ariſtida ſe oppoſuit: & poſtea Ephialti, in gratiam populi Areopagiticum ſenatum tollere aggreſſo aduerſarius fuit. Cum vero quæſtu ex bonis publicis reliquos excepto Ariſtida & Ephialte omnes corruptos videret, ipſe ad finem vſque in repub. tractanda à muneribus capiendis ſibi cauit, omniaque continenter gratis & integre egit atque dixit. Rœſacem quendam barbarum qui à rege defeciſſet, perhibent cum magna pecunia Athenas perueniſſe: hunc à ſycophantis vexatum, ad Cimonem confugiſſe, atque apud fores duas pateras depoſuiſſe, vnam argenteis plenam Daricis, aureis alteram. Cimonem his viſis ſubriſiſſe, quæſiuiſſeque ex eo, Cimonemne mercede conductum an amicũ habere mallet: cum is amicum reſpondiſſet. Iſta ergo, dixiſſe, aufer tecum: contracta enim amicitia, vtar ijs vbi opus fuerit. Cum ſocij tributa quidem penderent, naues autem viroſque non vt fuerat conſtitutum præberent: ſed feſſi iam militiæ, neque iam bello opus eſſe, ſed agricultura vitaque quieta putarent (quippe iam ſummotis, nihilque moleſtiæ offerentibus barbaris) ideoque & naues non inſtruerent, neque militem mitterent: cæteri Athenienſium duces ad præſtanda ea ipſos adigebant, ac qui non ſatisfeciſſent, eos in ius trahendo ac puniẽdo moleſtũ ſocijs imperium ſuum reddebant. Cimon diuerſam viam in ſuo obeundo munere ingreſſus, nulli Græcorũ vim facere: pecuniam ab ijs, quos militiæ pigebat, accipere, nauesq; hominum vacuas: eos ita

Integritas Cimonis, & optimatum ſtudium.

ocio

ocio oblectari, suisq; rebus intentos agricolas fieri & quæstui deditos homines pro bellatoribus effici per luxum & væcordiam sinere. Ipse Athenienses alios subinde atq; alios in classem conscribere, paruoq; temporis spacio exercitatos, sociorum dominos, quorum stipendijs alebantur, efficere. quippe ij assidue nauigantes, & arma tractantes illos, ipsorumque sumptu ad rem militarem vtentes metuere & adulari adsuefacti, non animaduertebant paulatim se de socijs stipẽdiarios & seruos redigi. Et vero nemo quisquam regis Persarum perinde atque Cimon spiritus fregit atque retudit. Non enim missum eum fecit, postquam est is Græcia expulsus: sed insecutus euestigio barbaros, antequam ij respirare & se colligere possent, quædam Asiæ loca vastauit atque diripuit, quædam ad defectionem à barbaris ad Græcos pertraxit: ita quidem, vt vniuersam ab Ionia ad Pamphiliam vsque Asiam armis Persarum liberauerit. Vt renunciatum postea est ei, regis duces magno cum exercitu multisque nauibus stationem apud Pamphiliam tenere: vt per metum eos omni quod est intra Chelidonias insulas mari excluderet, à Cnido & Triopio cum ducentis triremibus profectus est. Erant hæ ad celeritatem confligendi, & vt circumagi possent, à Themistocle optime paratæ. Sed tum Cimon eas & latiores effecit, & transitus per tabulata parauit, vt multis instructæ classiarijs maiorem in pugna vim haberent. Proinde ad vrbem Phaselin aduectus, quæ cum Græca esset, classem tamen recipere, aut à barbaris desciscere nolebat, agrum vastauit, muros oppugnauit. Erant in classe Cimonis Chij, quibus antiquitus cum Phaselitis intercedebat amicitia. Ii modo Cimonem mitigando, modo sagittis affixos libellos in vrbem traijciendo, tantum effecerunt, vt Phaselitæ decem talentis persolutis Cimoni, ei se in militia contra barbaros auxiliarios adiungerent atque sequerentur. Regiæ classis præfectum Ephorus Tithrausten nominat, terrestrium copiarum Pherendatem. Callisthenes tradit, Ariomandem Cobryæ F. summæ rerum præfectum, naues in statione apud Eurymedontem fluuium tenuisse nil minus quam pugnare cum Græcis cupientem, sed Phœnicias naues octoginta à Cypro aduentantes expectantem. Hisce vt anteuerteret Cimon, in altũ prouectus est, certus animi vim inferre hosti, si is nauale prœlium subterfugisset.

Res in Asia gesta.

Barbari

Cymonis ad Eurymedontem victoria.

Barbari primum ne vim paterentur, intra fluuium sese receperunt. Atheniensib. autem ingruētibus, ita demum contra prouecti sunt, nauibus (vt Phanodemus autor est) sexcētis Ephorus CCCL. scribit. Nihil tantis dignum copijs barbari nauali eo certamine egerunt: statim ad terram reuersi, primi eorum nauibus exsilierunt, & pedestribus se copijs iuxta instructis permiscuerunt: quibus effugere non contigit, ij vna cum nauibus perierunt. Satisq; manifestū est, permultas barbarorum naues instructas fuisse: quando multis haud dubie elapsis, multis perfractis, ducentæ tamen captæ ab Atheniensibus sunt. Pedestribus autem copijs ad mare descendentibus magni quidem laboris opus videbatur Cimoni, vi egressum in terram parare, Græcosq; defessos cum integris longeq; superioribus numero hostibus committere: cernens tamen suorum animos victoria elatos alacresq; ad cōgrediendum cum barbaris, exposuit grauis armaturæ milites. Hi etiamnum à nauali prœlio calentes cum vociferatione in hostem impetum fecerunt. Persis eos subsistentibus, atq; haud segniter repugnātibus, acris pugna extitit: & ab Atheniensibus præstantes quidam summæq; dignitatis viri ceciderunt. Fusis multo certamine barbaris, magna deinde eorum cædes fuit: captaque sunt cum ipsis hostibus castra, omnis generis opum referta. Cimon vero, vti athleta præstans, duabus vno die potitus victorijs, superatoque nauali pugna Salaminio, terrestri Plataico facinore, certamen aliud quasi additamentum victorijs & trophæum quærens subijt. Octoginta enim (quarū supra est mentio facta) Phœnicias naues, quæ pugnæ nō interfuerant, audiens Hydrum appulisse, celeriter eo cum classe nauigauit. Nihil dum certi de maioribus suorum ducum copiis ij cōpererant, verum diffidebant adhuc, animosq; expectatione suspensos habebant, quo magis pterriti, & naues omnes amiserunt, & eorum maior pars vna perierūt. Id factū regis animū ita deiecit, vt nobilē illā pacis conditionē acceperit, vti semp equi curriculo à Græco mari abstineret, intra Cyaneas & Chelidonias insulas naui longa & ærata ne nauigaret. Callisthenes quidem nō hoc pactum esse regem scribit, sed ita clade accepta perterritum fuisse, vt hoc faceret: adeoq; procul à Græcia se cōtinuisse, vt quinquaginta nauibus Pericles, triginta Ephialtes vltra Chelidonias prouecti, nullam sibi obuiam

Pacis cum rege conditiones.

uiam classem barbaricam habuerint. In decretis tamẽ quæ Craterus congessit, tanquam fœderũ exemplaria, ea quoque cõditio tanquam cõuenta ponitur. Ferunt etiam propterea aram Pacis ab Atheniensibus positam, summosque Calliæ, qui legatus pacificationi præfuit, honores habitos.

Vrbs à Cimone munita & ornata

Præda diuendita, magna pecuniæ vis populo parta, & ex ea murus arcis qui meridie spectat ædificatus est. Longorũ etiam murorum (quos crura ijdem appellant) structura posterioribus quamuis temporibus fuerit perfecta, primum tamen tum fundamenta iacta sunt: quæ in locos palustres & humectos cum incidissent, Cimon glarea multa, grauibusq; saxis in plaudes iniectis, ea corroborauit, sumptusque ipse præbuit. Primus etiam liberalibus (vt vocabantur) & amœnis locis, in quæ se animi causa reciperent ciues, vrbem exornauit, quę paulo post mirum in modum grata fuerunt. Nam & forum platanis conseuit: & Academiam ex squalida & aquis carente irriguum lucum effecit, apertis ad cursum spacijs & opacis deambulationibus adornatum.

Cherronesum capit.

Cum Persarum quidam Cherroneso decedere nollent, sed Thraces supra accolentes sibi adsciscerent, spreto Cimone, qui cum perpaucis triremibus Athenis soluerat: facto in eos impetu, quatuor suis nauibus tredecim ipsorum naues cœpit, eiectisque Persis, & superatis Thracibus, totam Cherronesum Atheniensium ditionis fecit. Inde Thasios, qui ab Atheniensibus defecerant, nauali pugna vicit, captis tribus & triginta hostium nauibus vrbem expugnauit, aurique metalla quæ ij in opposita continente possederant, Atheniensibus propria reddidit, argumque Thasijs ademit. Inde cum facile in Macedoniam irrumpere, argumque sibi vendicare posset. quia id facere nolebat, culpatus est à rege Alexandro donis acceptis ita egisse: coitioneque inimicorum facta, in ius pertractus est.

Causam dicit.

Apud iudices causam suam agẽs, Non Ionibus inquit, neque Thessalis diuitibus patrocinor, id quod alij faciunt; vt ab ijs colantur muneribusque afficiantur: sed Macedonibus, imitans eorum diligensque frugalitatem & temperantiam, quæ ego ante omnes diuitias pono: lætorque tamen, quod hostilibus bonis vrbem ditauerim. Stesimbrotus vbi huius iudicij meminit, Elpinicem ait deprecatum pro fratre ad Periclem (is enim erat accusatorum vehementissimus) accessisse: eumque subridentem

respon-

respondisse, Vetula iam es ô Elpinice, & prouectiori ætate, quam vt huiusmodi res conficere possis: veruntamen in iudicio eum in Cimonem fuisse benignissimum, semelq; tantum, vt accusatione sibi mandata defungeretur, surrexisse. Eo in iudicio Cimon absolutus est. Quod ad res ciuiles ab eo tractatas præterea attinet, præsens quidem superabat, compescebatq; populum in optimates insurgentem, summamque rerum ad sese trahentem. Postquam rursum dux factus ab vrbe soluit, multitudo absolutam nacta licentiam ordinem reipub. institutionesq; maiorum, quibus Ephialte rerum potiente vsi fuerant, euertit, omniaque paucis exceptis iudicia Areopago ademit, sibique ius cognoscendarum causarum arrogans, vrbem sub immodicum populi imperium redegit: iam tum Periclem potentiam adepto, multitudinisque rebus fauente. Itaq; vt Cimon Athenas reuersus indigne tulit circumscriptam esse senatus dignitatem, conatusq; est rursus eo iudicia reuocare, optimatumque in republ. potestatem, cuius autor Clisthenes fuerat, reducere: inimici facta coitione eum clamoribus oppresserunt, populique aduersus ipsum animos irritauerunt: crimen vitiatæ sororis renouando, Laconismumque obijciendo. Et feruntur triti Eupolidis de Cimone hi versus:

Crimina Cimoni obiecta.

Malus haud erat: sed negligens, bibaxq; erat:
Aliquando dormitauit & Lacedæmone,
Solam relinquens Elpinicen hic suam.

Equidem si socors ille, ebriosusq; tot vrbes cepit, tot victorias reportauit: vtique sobrius & attentus rebus si fuisset, nemo rebus gestis eum neque priorum neque posteriorum Græcorum antecelluisset. Fuit autem iam inde ab initio Lacedæmoniorum studiosus. Et narrat Stesimbrotus, duobus eũ gemellis sibi ex Clitoria vxore natis, alteri Lacedæmonio, Eleo alteri nomen posuisse: ideoq; ijs Periclem sæpe maternum genus exprobrauisse. Diodorus Periegetes & hos, & tertium nomine Thessalum, ex Isodica Cimoni natos filia Euryptolemi, Megaclis nepte. Euectus autẽ est Cimon opera Lacedæmoniorum iam tum Themistoclem oppugnantium, cupientiumque vt is iuuenis in vrbe præualeret. Fuitque id initio gratum Atheniensibus beneuolentiæ Spartanorum erga ipsum haud exiguos fructus percipientibus. Cum enim prima incrementa adhuc facerent,

socio-

ſociorumq; rebus intenti eſſent, honores & gratiam Cimonis ægre non ferebant: nam per eum pleræq; res Grçcæ agebantur, cum ipſius conſuetudo & apud ſocios manſueta, & Lacedæmonijs grata eſſet. Aucti iam opibus, cum Cimonem haud obſcure Spartanis addictum cernerent, moleſte id tulerunt. Paſſim enim Spartanorum laudes coram Athenienſibus prædicabat, & præcipue (vt ait Steſimbrotus) ſicubi eos reprehenderet, aut cohortaretur, dicere ſolebat: At vero Lacedæmonij non tales ſeſe gerunt. ea re in offenſas inuidiamque ciuium incurrit. Quæ vero maxime omnium eum preſſit calumnia, huiuſmodi habuit originem. Archidamo Zeuxidami F. quartum Spartæ annum regnante terræmotu (quo non maior vllis ſuperioribus temporibus accidiſſe memoratur) Laconica concuſſa, multos hiatus accepit, Taygetoque tremefacto, quidam eius vertices abrupti deciderant: ipſam vrbem, quinq; exceptis domibus, terræmotus deiecerat. In media porticu cum ſimul ephebi & impuberes exercerētur, paulo ante terræmotum (ita enim fertur) lepus prætercurrit: eum adoleſcentuli vt erant vncti cum per iocum inſequerentur, interim in puberes gymnaſium incidit, omneſq; oppreſſit. Sepulchrum eorum hodie etiam à terræmotu Siſmatiæ nomen habet. Ibi tum Archidamus celeriter conſpicatus quod vrbi immineret periculum, videnſq; in eo ciues eſſe, vt precioſiſſimas quaſque res ex ædium ruinis eruerent, tuba ſignum dare quaſi irruerent hoſtes iuſſit, vt quam primum ciues ad ipſum armati conuenirent. Id vnum eo tempore Spartæ ſalutem attulit. Ruſtici enim vndique ex agris concurrerant, vt qui à terræmotu ſuperſtites eſſent Spartanos opprimerent: vbi eos in armis eſſe, & ſtare in acie viderunt, in oppida ſua receſſerūt, bellumque aperte fecerunt, multis ad eius ſocietatem vicinorum pertractis, & Meſſenijs vna etiam Lacedæmonios inuadētibus. Eam ob rem Spartani Periclidam Athenas petitum auxilium mittunt, quē Comice exagitans Ariſtophanes ait pallentem in veſte punicea, inq; ara ſedentem auxilium poſtulaſſe. Ephialte autem repugnante, obteſtanteque ne ijs ſuccurrerent Athenienſes, neque vrbem Athenis æmulam erigerent, ſed iacere eam, faſtumque Spartanum calcari ſinerent. Cimonem ait Critias patriæ incremento vtilitati Lacedæmoniorum poſthabito, populo diuerſum

Terræmotus Laconicus.

persuasisse, multisque cum armatis ad opem ferendam exiuisse. Ion sermonem etiam commemorat, quo maxime Athenieses permouerit hortatum enim esse, ne vel Græciam mutilari paterentur, vel vrbem quæ vna cum Atheniensibus iugum sustinuisset & pro Græciæ salute laborasset, negligerent.

Cimon Lacedæmoniis opitulatur.

Cum autem suppetias Lacedæmonijs ferēs per agrum Corinthium iter faceret, Lachartus eum reprehēdit, quod Corinthum cum exercitu intrasset, non compellatis ea de re prius ciuibus. moris enim esse, vt qui alienum ostiū pulsarent, non ante, quam dominus ædium iuberet, introirent. Cui Cimon: Enimuero, inquit, Lacharte vos Cleonas & Megara foribus non pulsatis, sed perruptis arma intulistis, omnia ijs qui plus possunt aperta esse debere rati. Ita haud alieno tempore cum Corinthium libero & graui sermone redarguisset, cum copijs transiuit. Rursum deinde Lacedæmonij contra Heilotas & Messenios, qui Ithomæ erant, auxilium Atheniensium petierunt: atque cum ij venissent, audaciam eorum & armorum splendorem suspectum habuere, solosque omnium auxiliariorum tanquam nouis rebus intentos a se remiserunt. Irato animo domum reuersi sunt Athenienses, palamque ijs quos Lacedæmonijs fauere scirent infensi,

Ostracismo eijcitur vrbe.

Cimonem leui occasione oblata decēnali exilio (id enim est exostracismus) puniuerunt. Interea temporis cum Lacedæmonij Delphos à Phocensibus liberatum profecti, ad Tanagram castra fecissent, & Athenienses obuiam ijs pugnaudi causa iuissent, Cimon armatus ad hos peruenit, ciues suos in vlciscendis Lacedæmonijs adiuturus, atque inter tribules suos Oeneidas constitit. Verum quingentiuiri cum id percepissent, inimicorumq; sermonibus qui eum aciei perturbandæ, vrbique Lacedæmonios inducendi causa adesse vociferabantur, adducti male de eo iudicarent, mandauerunt ducibus, ne Cimonem in aciem reciperent. Ita repulsus abijt. cohortatus tamen ante Euthippum Anaphlystium, reliquosq; sociorum qui animis ad Spartanos inclinare putabantur, vt fortiter in hostē pugnarent, & de hoc crimine ipso facto ciuibus suis sese purgarent. Illi armatura Cimonis ad se recepta, in centuriam compositi acerrime contra hostem prœliati, omnes ceciderunt centum numero: magnumque suis desiderium, & pœnitētiam iniuste obiectorum criminum reliquerunt. Vndè

factum est, vt contra Cimonem quoq; ira non esset diuturna, cũ (vt par erat) meritorũ eius recordantibus. tum temporis rationem habentibus: Victi enim ad Tanagram magno prœlio & primo vere exercitum ex Peloponneso hostilẽ adfuturum existimãtes, Cimonem ab exilio reuocarunt: idq; de eius reditu decretum Pericles scripsit. adeo tum ciuiles discordiæ, animique erant moderati & publicæ vtilitatis causa placabiles: ac quæ omnibus est superior affectibus ambitio patriæ bonis cõcedebat. Cimon in patriam reuersus, statim composuit bellum, vrbesque inter se in gratiam reposuit, pace facta, cũ cerneret Athenienses quiescere non posse, sed opes incremẽtaq; belligerando expetere: ne Græcis ij molesti essent, aut multis nauibus circa insulas aut Peloponnesum vagantes, occasiones intestini socialisve belli contra vrbem præberent, ducentas triremes instruxit, rursus in Cyprum Ægyptumq; classem ducturus, vt simul & in certaminibus contra barbaros exerceret Athenienses, & iuste partas ij ex hostibus natura comparatis diuitias in Græciam referrent. Paratis iam omnibus, exercituque ad naues congregato, insomnium Cimoni tale apparuit, canis irata ipsum allatrare visa est, & vocem inde ex humana & canino latratu confusam edere in hæc verba,

Reuocatur.

Pacem constituit.

Ostenta.

Vade mihiq;, meis catulisq; futurus amicus.

Cum in dubio esset, quidnam hoc sibi vellet Astyphilus Posidoniates diuinus homo, & Cimonis familiaris, mortem ei prædici asseruit, hoc vsus argumento: Canis homini, quem allatrat, inimicus est: inimico antẽ nemo charus aut amicus est, nisi si moritur: porro mixta vox, Medum hostem designat, cuius copiæ ex Græcis & barbaris mixtæ sunt. Post hoc insomnium cum Baccho sacrificaret, ac augur hostiam iugulasset, sanguinem iam concretum formicarum agmen paulatim ad Cimonẽ detulit, & pollici pedis eius illeuit. diu id nemo sensit: tandem & Cimon animum aduertit, & aruspex iecur attulit, capite carens. Nihilo minus Cimon (non enim erat expeditionẽ institutam subterfugere) cum classe abijt: missisque Ægyptum versus sexaginta nauibus, reliquis ipse vsus regiam classem ex nauibus Phœnicijs & Cilicijs constantem prœlio nauili superauit, vrbesq; in ora maritima circumuectus recepit, rebusque Ægyptijs animum intendit. Nihil n. humile animo agitabat, sed totius Persici

regni euersionem: maxime ad hoc instigatus, cum Themistoclem à barbaris susceptum in magna ibi esse gloria & potestate audiret, eumq; pollicitum regi bellū contra Græcos molienti ducem se futurum. Eamq; sane ferunt haud minimam Themistocli, cur mortem sibi consciceret, causam fuisse, quod de rebus Græcis desperasset, intelligens nequaquam se Cimonis felicitate & virtute superiorem futurum. Sed Cimon cum magnorum certaminū principia fecisset, classem apud Cyprum tenens, ad Ammonem misit, qui occulta quapiam de re oraculum peterent. Neq; enim cuiquā constat, cuius rei gratia Deum consuluerit: neq; oraculum ei est redditum, sed qui sciscitatum venerant, eos statim abire Deus iussit, quod iam ipsum Cimonem secum esse diceret. Ille his auditis cum ad mare redijssent, vt peruenerunt ad Græcorum castra quæ tum in Ægypto erant, Cimonem fato defunctum perceperunt: numeroque dierum supputato ad id tempus, quo ipsi oraculū consuluerant, deprehenderunt oblique Cimonis mortem fuisse indicatam, qui iam ad Deos concessisset. Mortuus est autem Cimon ex morbo, in obsidione Citij, vt pleriq; perhibent. quidā aiunt ex vulnere, quod pugnans cōtra barbaros accepisset, obijsse. Moriens suos iussit statim in patriam cum classe redire, occultato ipsius obitu: atq; ita factum est, vt Cimon mortem eius & hostibus & socijs ignorantib. incolumes suos in patriam reduxerit trigesimo quàm mortuus fuerat die, vti Phanodemus scribit. Post mortem Cimonis nemo quisquam Græcorum ducum quicquam contra barbaros insignis facinoris edidit: sed ad intestina bella ab oratoribus pertracti, interq; se commissi, nemine lites dirimente, respirandi facultatem Persarum regi concedentes Græcorum vires ipsi vltra quā verbis efferri possit attriuerunt. Longo post tempore Agesilaus exercitum in Asiam traiecit, bellumq; breue ducib. in ora maritima regijs fecit: nullaque magna aut insigni ibi re gesta, rursum alio ab initio ortis inter Græcos seditionibus retractus, abijt, exactores stipendiorū Persicos in confœderatis & socijs vrbibus relinquens: cum quidem duce Cimone ne tabellarius quidem Persicus ibi fuisset conspectus, neque equus intra quadringentesimum stadium ad mare venisset. Reliquias Cimonis in Atticam fuisse reportatas, **monumenta docent**, quæ etiamnum Cimonea dicuntur. Honorant

Mors Cimonis.

Monumenta

norant & Citienses quoddã Cimonis sepulchrum, vt Nausicrates rhetor ait: quod fame & sterilitate laborantibus oraculum præcipisset vti non negligerent Cimonem, sed numinis instar alicuius colerent atque venerarentur.

IN CIMONEM ANNOTATA AB INTERPRETE.

Cimonis ætas satis illustris est, bello præsertim Persico aduersus Xerxem. De patre eius Miltiade, & matre Hegesipyla, legi potest Herodotus libro sexto.

1 Coalemi.] *κοάλεμος. Vocabulum dictum παρὰ τὸ κοεῖν & ἀλᾶσθαι, quod est errare, & mentis impotem esse. Eustathius annotauit in Iliad. 6. & sic etiam interpres Aristophanis in Equitibus, exponens oraculi versum:*

Γαμφηλῇσι δράκοντα κοάλεμον αἱματοπώτην.

2 Olim Pisianactios] *Iustinianus Plesianactium habet, nescio quid secutus: & ne mendum typographi crederem, facit quod idẽ est apud Amiotum. In Græco est Πλησιανακτίῳ, Plesiactio quasi dicas, quæ vicina sit littori. Sed ex Pausaniæ Atticis diuersum apparet. Apud Diogenem Laertium libro septimo in vita Zenonis legi, porticum eam antiquitus Peisianactiam appellatam; inde à pictura Polygnoti Pœcilem (id est variam) dictam fuisse. quod & Suidas & alij habent: & nomen Pœciles eodem modo interpretatur ipse Pausanias, itaque hic in Plutarch. mendum est, τῇ πλησιανακτίῳ τότε καλουμένῃ, reponendumque, Πεισιανακτίῳ, vel (vt Suidas & Varinus scribunt) Πεισιανακτείῳ. Meminit rei de qua hic disseritur, Plinius etiam libro trigesimoquinto, cap. nono. In pentametro autem Melanthij versu, mendosa est vltima vox ἀγγραῖσιν: sed aliam substituere non ausim.*

3 Palam contractis nuptiis.] *Autor libelli de Viris illustribus ad Atticum, siue is omnino est Æmilius Probus,*

Coniugium cum sorore.

licuisse Athenienſibus eodem patre natas vxores ducere affirmat. Quod tametsi ſcio quoſdam non indoctos homines in dubium vocare, ac maxime eo niti argumento. Quod Cimon ob conſuetudinem ſororis Elpinices præſertim apud ciues culpatus, adeóque etiam teſtularum iudicio in exilium actus perhibeatur: tamen eorum eſt veritati poſthabenda autoritas. Non enim quod matrimonio ſibi eam iunxiſſet Cimon, ideo accuſatus fuit: ſed quod ea citra nuptias abuſus credebatur, quod facile ex Plutarchi verbis intelligere quiuis attentior poſſit. & apud Athenæum quoque huius rei mentionem libro decimotertio inducentem, non ſimpliciter eſt τῇ ἀδελφῇ συνόντος: *ſed additum* παρανόμως, *quod opus non erat, ſiquidem omnino & quouis modo corpus cum ſorore miſcere apud Athenienſes vitio fuiſſet datum. Et vero idem noſter Plutarchus in Themiſtocle refert, huius filium Archeptolim, ſororem ſuam Mneſiptolemam, alia matre Themiſtocli natam in matrimonium duxiſſe: eo ſcilicet exemplo, quo Aemilius Athenienſibus vti permiſſum ſcripſit. Quod monere volui, ne quis temere ſecus de bonorum autorum dictis ſtatuat.*

4 Vt lapideas Mercurii ſtatuas.] *Poſitæ ſunt Athenis in porticu Mercuriali. Vide hac de re orationem Aeſchinis in Cteſiphontem: vbi & hæc carmina recitantur, etſi paululum aliter quædam legantur. Quod de Meneſtheo citatur Homeri præconium, eſt lib. 2. Iliadis, in Claſſis recenſione.*

5 Curialibus ſuis Laciadis.] *Idem hoc ex Theophraſto refert Cicero, lib. 2. de Officijs.*

6 Ageſilae etiam.] *Pentametrum oportet eſſe: itaq; ſic ſcriptum ab autore opinor:*

Νίκας ἀγησίλεω τοῦ λακεδαιμονίου. *In Cratini verſib. pro* κἀγὼ γὰρ ηὔχουν *ſcribendum eſt*, κἀγὼ, *&c.*

7 Aurique metalla.] τὰ χρυσία, *mallem* χρυσεῖα, *ſic & ſupra*

supra eodem libro, de Thucydide. Iustinianus vtrobiq; Chrysia posuit, quasi nomen proprium esset. notæ autem Thasiorum sunt diuitiæ, & istorum locorum metalla.

8 Rustici enim.] ἰδιῶται. *intelligit autem seruos Lacedæmoniorum qui ipsis agros colebant, Heilotas. Loquitur enim de bello quod ii Messeniorum auxilio contra Spartanos, eorum rebus terræ concussione afflictis, susceperunt. cuius etiam in Lycurgi vita est facta mentio.*

PLVTARCHI LVCVLLVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

LVCVLLI auus vir consularis fuit, auunculus Metellus Numidicus. Pater repetundarum damnatus est: mater Cæcilia infamis fuit ob suspicionem violatæ pudicitiæ. Ipse Lucullus adolescens etiamnum priusquam rempublicam attingeret, vllam dignitatem ambiret, nihil antiquitus habuit, quam Seruilium Augurem patris sui accusatorem publico crimine accusare: idque factum Romani preclarum existimarunt, inque omnium ore fuit. Et alioquin etiam absque priuata occasione haud vitio dabatur accusandi munus, volebantque plane Romani, adolescentes ijs qui deliquissent, vt catuli generosi solét feris, infestos esse. Causa illa magna contentione acta, ita, vt quidam sauciarentur, aliqui occiderentur, euasit tamen Seruilius. Lucullus magnam vtriusque sermonis facultatem sibi parauit: ita vt & Sylla rerum suarum commentarios ei inscripserit, tanquam rectius compositiuro historiam. Nõ enim ad vsum tantum orationem paratam meditatamque accurate habebat: sicuti aliorum facundia forum,

Genus & in patrem pietas.

Facundia eius.

Thymus velut perturbat impetu fretum,

contitabat, extra forum erat

Exucca, inelegantiaq; emortua:

sed à puero liberali etiam, quam vocamus, & accuratæ se disciplinæ pulcritudine rei ductus dediderat. Ætate prouectior, post obita varia certamia totum se ocio philosophico dedit, inq; contemplationibus rerum acquieuit, tempestiue animi ardorem reprimẽs, ex contentione cũ Pompeio

natum. Additur & hoc de eruditione eius, iuuenem adhuc cum Hortensio causidico, Sisenneque historico per iocum primum, serio deinde contendisse ac professum, sua oratione seu carmine Latino Grçcove, vtrum sors tulisset, bellum sese Marsicum descripturum, videtur orationem Græcam sortitus fuisse: extat enim adhuc Græca eius belli historia. Cum multa certissima eius in fratrẽ Marcum beneuolentię signa, tum id primo loco Romani cõmemorant, quod adultior eo, noluit tamen magistratum solus ambire, sed expectato tempore dum id fratri etiam per leges liceret: itaque populum sui studiosum effecit, vt cum eo, absens ipse ædilis crearetur. Bello Marsico iuuenis audacter multa prudẽterq; egit: grauitatem tamen eius magis, mansuetudinemq; amplexus Sylla eiusq; opera nunquam non est arduis in rebus vsus: sicut etiam in cudendo nomismate. Maximam enim eius nomismatis partem, quod ad bellum Mithridaticum est in Peloponneso factum, Lucullus signauit, ab eoque est Lucullum dictum: & propter varios in bello vsus subinde eum alijs atq; alijs rebus Sylla præfecit. Cũ Atheniensi agro capto terra potiretur, commeatu autẽ ab hostibus, qui ma-
3 re classe obtinebant, intercluderetur, Lucullũ in Ægyptum & Africam, vt inde naues adduceret, emisit. Auectus est media hyeme Lucullus cum tribus Græcis myoparonibus, & totidẽ Rhodijs dicrotis, in magnum à mari vasto, & hostilibus nauibus per occupatum mare passim vagantibus periculum se conijciens. Sed tamen & Cretam adiuit, eamque in suam potestatem redegit & Cyrenæorum statum cum reperisset ob continentes atque bella perturbatum, recepit eos, remque publ. constituit, oraculi Platonici ciuitatem admonens. Cum enim (vt aiunt) ab ipso Cyrenæi petijssent, vti leges ipsis ferret, populumq; componeret forma reipubl. moderata, difficile esse responderat Cyrenensibus rebus tam secundis vtentibus leges statuere: nihil enim difficilius regi posse, quam hominẽ prospera vtentem fortuna: nihilq; vicissim facilius admittere disciplinam, quam eum qui rebus aduersis esset fractus. quod ipsum eo tempore Cyrenos vti obsequerentur Lucullo leges ferenti adegit. Inde Ægyptum versus nauigans, piratis ingruentibus plerasq; naues amisit: cum reliquis magno cum splendore Alexandriam intrauit. Obuiam enim ei tota classis profecta

Leges qui facile accipiãt.

est,

est vt regi solet ornata magnifice: fuit vna etiam rex puer Ptolemæus. Is cum alias mirificam in tractando humanitatem exercuit, tum in regia domicilium, victumque præbuit, cum nullus vnquam ante peregrinus dux ibi fuisset acceptus. Sumptum quoque ei & stipendium non quantum alijs, sed quadruplum dedit: tametsi Lucullus neque præter necessaria accepit quicquam, & dona octoginta talentorum pretio sibi missa repudiauit. Idem neque Memphim adiuit, neq; quicquam eorum quæ in Ægypto mirabilia celebrantur lustrauit: ociosi enim animo indulgentis spectatoris ea esse censebat, non eius qui imperatorem subdio ad hostium propugnacula morantem reliquisset. Ptolemæus metu Mithridatis cum Romanis amicitiam iungere non ausus, naues tamen quæ in Cyprum vsq; deducerent Lucullo dedit: eumque in discessu amplexus, cum officiose salutasset, smaragdum auro inclusum dono dedit admodum magni precij. Lucullus autem tantisper recusauit, donec ei rex sculpturam ostendit, quæ faciem suam repræsentabat, ita demum veritus, ne si omnino repudiaret infensum animum gerere crederetur, in marique insidijs impeteretur, accepit. Inter nauigandum acceptis nauibus ab vrbibus maritimis (nisi si quæ piraticam exercebant) ita in Cyprum peruenit. Ibi cum audiuisset hostes in promontorijs cum classe ipsum exspectare, naues omnes subduxit, ac tanquam ibi vsque ad ver mansurus circum vrbes de hybernis & commeatu nuncios misit: vbi primum nauigando aptum diem est nactus, repente deductis nauibus ex insula soluit, interdiuque demissis, noctu erectis velis vsus, Rhodum incolumis peruenit. Rhodiis ei naues præbentibus, Cois & Cnidijs persuasit, vt à regijs ducibus defectione facta ipsum in Samijs oppugnandis adiuuarent. Ipse Chio regios expulit, & capto Epigono tyranno Colophoniorum vrbem liberauit. Eo tempore Mithridates Pergamo iam relicto, Pitanem compulsus erat: atq; ibi terrestri obsidione cinctus à Fimbria, vndique classes suas ad se euocabat atque contrahebat, omnem in mari spem habens, quod cum Fimbria, cui præter solitam audaciam victoria etiam animos auxerat, congredi & bellum gerere desperasset. Fimbria cum hoc sentiret, ac classe destitueretur, missis nuncijs Lucullum hortatus est, vt cum

Mithridatem obsidet Fimbria.

classe veniret, seque in capiendo infestissimo rege adiuuaret: neve pateretur Mithridatem (quod illi præmium ingens tot certaminibus laboribusque captassent) iam inter calles compulsum deprehensumque effugere. quem si cepissent, vtique eius summam fore gloriam, qui fugam eius impedijsset, elabique conantem arripuisset: a se nunc eum terra pulsum, si ab illo etiam mari excluderetur, vtriusque fore rei bene gestæ laudem, & porro Syllæ celebres istas apud Orchomenum & Chæroneam victorias, nullo nomine apud Romanos futuras. Horum ille nihil absurde dixit: satis enim omnibus erat perspicuum, si tum Fimbriæ obtemperasset Lucullus, & vt erat in propinquo, statim naues Pitanæ circumdedisset, portumque classe obsedisset belli eum finem futurum, immensarumque ærumnarum fuisse. Sed Lucullus, siue quod fidem Syllæ debitam omni publico priuatoque commodo antiquorem duceret,
4 siue Fimbriam auersaretur hominem nefarium, & qui nuper imperandi cupiditate motus amicum ducemque suum interfecisset, siue diuina quadam fortuna Mithridati parcens, eumque sibi debellandum reseruans, non paruit: passusque est Mithridatem Fimbriæ vires deridentem Pitana abnauigare. Ipse primum apud Lectum (Troadis est promontorium) regias naues forte oblatas pugna vicit. Dein-
5 de Neoptolemum maioribus cum copijs apud Tenedum stationem habere conspicatus, ante alios omnes contra eum iuit, vectus quinqueremi Rhodiaca, quam Damagoras vir Romanorum studiosus, naualiumque certaminum peritissimus gubernabat. Cum Neoptolemeus magno impetu obuium se ferret, Damagoras molem nauis regiæ, æreique rostri vim metuens, aduersa prora occurrere non est ausus: celeriterque inuersa naui, puppim obuertit, atque ibi depressa naui ictum accepit minime noxium, quippe qui ijs partibus nauis quæ mari tegebantur, infligeretur. Interim socijs aduectis Lucullus, obuerti proram iubet, multis præclare factis in fugam hostes coniicit. Neoptolemumque insequitur. Inde Syllæ apud Cherronesum traiecturo se coniungit, tutumque ei traiectum præstat, & in transmittendo exercitu adiuuat. Postea pace facta Mithridates ad Euxinum Pontum nauibus abijt, Sylla viginti millibus talentorum Asiam mulctans, exactioni eius

pecuniæ

pecuniæ & nomismati cudendo Lucullum præfecit. Is in tam graui seueroque obeundo ministerio tanta non modo integritate & iustitia, sed humanitate etiam versatus est, vt afflictis Syllæ inclementia vrbibus aliquantum solatij attulerit. Mitylenæos, qui palam deficerent, cum lenire vellet ob peccatum amicitia Mariana admissum castigare, vt vidit contumacia sua sibi velle infortuniū adsciscere, classe admota prœlio vicit, intraque muros compulit, Inde obsidione vrbem cingens, interdiu manifesto Eleam nauigauit, occulte reuersus, positis apud vrbem insidijs se continuit. Postquam Mitylenæi audacter nulloq; ordine eruperunt, tanquam castra Romanorum deserta direpturi: subito eos adortus, quingentos se defendere ausos necauit, ingētemq; prædam, & sex millia hominum captiuorum auexit. Bono quodam fato dum in Asiaticis rebus expediendis tempus terit, à malis illis, quibus & varijs & plurimis Italiam Sylla Mariusq; impleuerunt, abfuit. Neq; tamen à Sylla minus quam reliqui amici consecutus est: qui & commentarios ei (vt retulimus) suos inscripsit, beneuolentiæ causa, & moriens filij fuit tutorem eum, præterito Pompeio, instituit. Quæ res primum Pompeio & Lucullo discordiarum videtur æmulationisque præbuisse initium, iuuenibus, & gloriæ cupiditate flagrantibus. Paulo post mortem Syllæ Lucullus cum M. Cotta consul fuit, circa centesimam septuagesimam sextā Olympiadem. Eo tempore multis Mithridaticum bellum resuscitantibus, Mithridatem Cotta non finisse bellum, sed requieuisse dixit. Vt sortiti sunt prouincias, Lucullus Galliam Comatā sibi obtigisse inique tulit, quod ea nullam magnarum rerum gerendarum materiam haberet. Maxime autem Pompeius in Hispania præclaris facinoribus laudem adeptus ipsum vrebat, quē præ omnibus alijs putabat, finito Hispanico bello imperatorem contra Mithridatem delectum iri Itaque cum is pecuniam posceret, ac nisi mitteretur, omissa Hispania & Sertorio in Italiam se eum copijs venturum per literas minaretur, summo studio Lucullus in id incubuit, vt pecunia ei mitteretur, ne se consule vel leuissimam redeundi occasionem haberet. Metuebat enim, ne si cum tanto exercitu veniret, omnes res vrbanas esset in sua potestate habiturus. Nam qui tunc in republica primas obtinebat Cethegus omnia

In Asianos æquitas.

Consulatus, & belli Mithridatici ambitio.

in gratiam vulgi dicendo agendoque, is Lucullo inimicus erat, vitam ipsius abominanti, turpibus amoribus, libidinibusq; & sceleribus deditam. Hunc Lucullus palam impugnabat. L. vero Quinctium alium trib. pl. insurgentem contra Syllæ instituta, rerumq; statum præsentem labefactare aggressum, sæpe priuatim allocutus, publiceq; castigans à proposito detraxit, ambitionemque eius restinxit: quā fieri potuit maxime ciuiliter & salubriter initium magni mali reprimens. Interim de morte Octauij, qui Ciliciæ præfuerat, renunciatum est. Cuius prouinciæ obtinendæ cupiditate cum flagrarent multi, Cethegumq; vt qui ad eam consequendam conferre posset plurimum, demererentur: Lucullus tametsi non magni faceret Ciliciam, ratus tamen si ea potiretur, quod prope erat Cappadocia, neminem alium contra Mithridatem cum imperio missum iri, omnem mouit lapidem, ne ea alij concederetur. & ad extremum neque honestum neq; laudabile, sed vtile tamen ad id quod intendebat factum, contra suam ipsius naturam patrauit. Erat Romæ Præcia quædam, forma & proteruitate per vrbē celeberrima: quæ cùm publico scorto nihil præstaret modestia, eo tamen ad innatam gratiam addito, quod qui cum ea consuetudinem habebāt, opera ipsius in amicorū conatibus promouendis & honoribus in repub. adipiscendis vtebantur, amicorum studiosa & efficax credita, plurimum potentiæ sibi parauerat. Hæc postquam Cethegum florentem tum gloria: resq; vrbanas suo arbitrio moderantem in suam potestatem redegit, amoreq; eius corrupto se adiunxit, omnis tum ciuitatis potestas ad Præciam peruenit: neque enim publice quicquam actum est absque Cethegi opera, neque is iniussu Præciæ fecit quicquam. Hanc vbi Lucullus donis adulandoque suam fecit (& erat mulieri superbæ arrogantiq; haud exigua merces, quod Lucullo opem ferre videretur) statim habuit Cethegum laudatorem suū, ac qui ei Ciliciam prouinciam conciliaret. Hanc semel nactus, nihil deinde neque Præciæ, neque Cethegi opera indiguit, sed vno omnes ore ducem eum Mithridatici belli delegerunt, nemini hoc rectius commiti posse rati. Nam & Pompeius Sertoriano adhuc bello detinebatur, & Metellus iam ob senectutē re militari se abdicauerat: qui duo soli de laude imperatoris videbantur cum Lucullo posse con-

Præcia.

contendere. Obtinuit tamen Cotta eius collega multis precibus à Senatu, vt ad custodiendam Propontidem propugnandumq; pro Bithynia cum nauibus mitteretur.

6 Lucullus vnam secum ex Italia legionem abduxit: postquam in Asiam traiecit, reliquas etiam copias recepit. Erant autem milites illi iam pridem omnes luxu auaritiaq; perditi: qui vero Fimbriani vocabantur, intractabiles etiam, quod iam pridem parere imperio desueuissent.

Fimbriani militas.

Hi erant, qui cum Fimbria Flaccum consulem & ducem suum necauerunt, ac post ipsum Fimbriam Syllæ prodiderant: contumaces & improbi homines, fortes tamen belliq; & tolerantes & periti. Verum breui temporis spacio Lucullus & ferociam eorum mitigauit, & reliquos correxit. tunc primum, vt videtur, bonum ducem nactos, cum priores ipsorum libidinibus obsecuti fuissent, voluptatibusque propositis eos ad officia militaria illexissent. Res autem hostium hac erant conditione.

Mithridatis apparatus.

Mithridates, cum ab initio ostentabundus, copijs futilibus, & aspectu splendidis tantum superbus tumidusque in Romanos insurrexisset, ac turpiter se dedisset: castigatus aduersa fortuna, vt denuo bellum in Romanos parauit, copias vtili & rebus gerendis accommodato apparatu instruxit. Omnigenas enim istas multitudines, multiliuguesque minas barbarorum missas faciens & arma aurata, gemmisque exornata, quæ prædam magis hostibus quam robur possidentibus adderent, gladios Romanos fabricatus est, & scuta valida: equos exercitatos magis quam ornatos conduxit, peditum cxx. millia, ad phalangem Romanam compositos, equitum xvi. millia, atq; quadrigas falcatas centum: naues etiam non auratis tentorijs, aut pellicum balneis gynæceisq; ad luxum paratas. sed armis, telis, & pecunia onustas adornauit. Hoc ille fretus apparatu, Bithyniam inuasit, vrbibus eum prompte accipientibus, non Bithynicis modo, sed & per totam Asiam morbus defectionis iterum vagabatur, ciuitatibus intolerabiliter à fœneratoribus & publicanis Romanorum vexatis quos postea temporis, tanquam harpyias alimenta Asianorum rapientes, Lucullus expulit: tunc monendo meliores efficere conabatur, populosq; à defectione inhibebat, nemine propemodum non intento nouis rebus:

Cotta à Mithridate vincitur.

His intento Lucullo, suum id esse tempus Cotta arbitratus, ad pugnam cum Mithridate

date conferendam se parauit: multisque nunciantibus iam Lucullum aduentantem in Phrygia esse, ratus se triumphum tantum non in manibus habere, ne partem eius Lucullus capere posset, prœlium accelerauit. Verum terra marique vectus amissis sexaginta cum classiarijs & remigibus nauigijs, peditumque quatuor millibus, ipse Chalcedone obsessus Luculli auxilium deinde operiebatur. Non defuerunt qui Lucullum neglecto Cotta iuberent recta progredi, regnumque Mithridatis desertum occupare: & militum præsertim ea vox erat, indignantium quod Cotta non modo seipsum suosque prauis consilijs perdidisset, sed & ipsis victoriam sine vlla pugna obtinere sperantibus impedimento esset. His Lucullus in concione respondit, Malle se vnum Romanum ex hostium manu eripere, quam omnibus hostiũ bonis potiri. Cum Archelaus, qui in Bœotia copias regis duxerat, & ad Romanos inde defecerat, eorumq; castra sequebatur, contenderet Lucullum, si modo visus in Ponto fuisset, toto statim regno potiturum, Lucullus nequaquam sese venatorib. timidiorem esse, & feris omissis inania earum lustra sectari velle dixit: simulq; contra Mithridatem duxit peditũ millia triginta, equites bis mille & quingentos. Vt in hostium conspectum venit, admira-

Luculli in ciues amor.

7 tus eorum multitudinẽ, statuit à pugna abstinere, bellumq; terere: Mario tamen quem Sertorius ex Hispania cum copiis Mithridati auxilio miserat, occurrente ac prouocante, in aciem suos eduxit. Iamiam cõflicturis exercitibus, subito aër, cum nulla euidens mutatio præcessisset, abruptus est, ingensque moles flammea in medium acierum delata est, forma dolij simillima, colore argenti candentis: perterriti vtriq; eo viso, & sine pugna in castra reditum est. Accidisse hoc ferunt apud Otryas Phrygiæ. Cæterum Lucullus ratus nullo humano apparatu aut opibus posse tam multa hominum millia, quot secũ habebat Mithridates, diutius ali hostibus præsentibus, vnum de captiuis in medium adduci iussit, perconatusq; est, quotnam cum ipso alij in eodem tentorio fuissent, tum quantum cibi reliquissent: hoc audito, alium adduci mandauit, iterumq; alium, & de ijsdẽ rebus inquisiuit: ipsa multitudine alimentorum ad numerum eorum qui alebãtur comparata, perspexit fore vt post tertiũ aut quartum diẽ hostes cibus deficeret. Itaq; multo

magis

magis trahendo bello ſe dedit, inq; caſtra magnam frumēti vim conuexit, vt in copia rerum penuriæ hoſtium inſidiaretur. Interim Mithridates Cyzicenos, qui in pugna apud Chalcedonem decem nauibus & trib. hominum millibus amiſſis, parum habebant virium, clam Lucullo opprimere intendens, noctem nactus obſcuram atq; pluuiam ſtatim à cœna motis caſtris, ſumma luce eregione vrbis apud Adriaſteæ montem copias collocauit. Lucullus id ſenſit, inſecutuſque hoſtem contentus ſe non incompoſito agmine in hoſtem incidiſſe, apud Thracium pagum cum exercitu conſedit, in loco ad vias & ea loca, vnde Mithridati opus erat ſubuehi commeatum, obtinenda commodiſſime ſito. itaque & quid futurum eſſet animo præcipiens, non celauit milites: ſed ſimul atque caſtris factis ab operibus faciendis deſtiterunt, iactauit apud eos, ſe ipſis intra paucos dies victoriam abſque ſanguine traditurum. Cyzicenos Mithridates decem à terra caſtris cinxerat, & Euripo qui ad vrbem pertinet, nauibus occupato vtrinque oppugnabat: ſatis quidem fiduciæ eo in periculo habentes, ac grauiſſima quæque Romanorum cauſa ferre paratos, ignorantes tamen vbi Lucullus eſſet, perturbatoſque eo, quod nihil de eo cognouiſſent Erant quidem caſtra Luculli conſpicua & aperta, ſed hoſtes eos deceperant, Romanorum caſtra demonſtrando, Armeniorumque eſſe & Medorum auxilia Mithridati à Tigrane miſſa dicendo: itaque tanta belli mole circumiecta perterrebantur, ne ſi veniſſet quidem Lucullus, locum ei opis ferendæ relictum eſſe putantes. Primus ab Archelao Cyzicum miſſus Demonax, de præſentia Luculli ciues certiores reddidit. Ei cum fidem non haberent, ſed conſolandi cauſa fictum ſermonem retuliſſe putarent, captiuus puer, qui ab hoſtibus perfugerat, in vrbem venit: iſque interrogatus vbinam Lucullus eſſet, primum iocari eos putans riſit: poſtquam ſerio quæri ſenſit, manu caſtra Romanorum demonſtrauit: ita animos Cyziceni receperunt. Quia etiam Daſcylitis palus lembis ſatis magnis nauigabatur, maximum lemborū Lucullus inde ſubtraxit, quadrigaque ad mare deuexit, militeſq; ei quotquot recipi poterat impoſuit: hi noctu inſcijs hoſtibus in vrbem inuecti ſunt. Videntur etiam Dij Cyzicenorum fortitudinē admirati, eorū bonis ſignis animos confirmaſſe

Ostenta.

masse: ex quibus ea referam, quæ sunt præcipua. Proserpinalia cum appetissent, & deesset nigra vacca ad sacrificium, ex pasta panis vnam effinxerant, aræque admouerant. Sacra autem bos, quæ Deæ alebatur, vti reliqua etiam Cyzicenorum armenta in opposita pascebatur continente. Hæc eo die à cæteris bobus sese deiunxit, solaque ad vrbem tranauit, vt ei sacrificio sese sisteret. In somnis quoque Dea Aristagoræ scribæ publico visa est dicere. Vtiq; adero, & contra Ponticum tubicinem Africum ego tibicinem adducam, dic igitur ciuibus, vti bono sint animo. Cum ea vox miraculo esset Cyzicenis, summo mane mare inhorruit, ventusque ingens obortus fluctus concitauit: & machinæ regiæ muris admotæ, præclara Niconidæ Thessali opera, stridore ac fragore quid futurum esset indicauerunt. Inde incredibili vi Notus erupit, & breui horæ momento cum reliquas machinas, tum ligneam turrim in centum cubitos erectam vi deturbauit. Traditum est etiam Ilij multis per quietem Mineruam apparuisse sudore manantem, & pepli parte lacera corpus ostentantem, dicentemque se recens ab auxilio Cyzicenis lato redire: ostenderuntque statuam Ilienses, in qua eius rei argumenta & inscriptio inesset. Mithridatem autem, qui hactenus à suis ducibus derisus, quanta sui laborarent fame ignorabat, Cyzicenos non expugnari ægre ferebat. Postquā quibus in difficultatibus exercitus esset, ac de humanarum etiam carnium ingluuie resciuit, ibi vero arrogantia eius atque peruicacia plane in ventos abijt. Non enim ad ostentationem aut vana edenda spectacula belli gerendi rationes Lucullus accommodauerat: sed in ipsum (quod aiunt) ventrem insiluerat, omnia alimentorum subtrahendorum causa moliebatur. Ea causa castellum quoddam ipso oppugnante, Mithridates arrepta occasione in Bithyniam equos prope omnes cum iumentis emisit, & peditum eos qui nullo erant vsui. Hoc audito ipsa ea nocte Lucullus in castra redijt. Sub aurorā tempestate, cum decem cohortibus & equitatu hostes insecutus est, ita niue & laboribus conflictatus, vt multi militum frigore victi signa deseruerint. Cum reliquis hostes apud Rhyndacum fluuiū assecutus, tantā edidit stragem, vt mulieres ab Apollonia egressæ clitellas diripuerint, cæsosque spoliauerint. Multis vtique cæsis, equorum sex millia, iumen-

Clades Mithridatis ad Rhyndacum.

iumentorum infinitus numerus, quindecim virorum millia capti sunt: quos omnes Lucullus præter castra hostium duxit. Sallustium autem miror, qui tunc primum visas Romanis camelos asserat: nisi fortassis putat ab ijs qui Antiochum duce Scipione vicerant, aut nuper apud Orchomenum & Chœroneam cum Archelao decertauerant, non esse conspectam camelum. Mithridates, cum fugere quam primum decreuisset, vt detineret ab insecutione Lucullum, moramque inijceret, Aristonicum classis præfectum in mare Græcum cum nauibus ire iussit. Hunc iam iam solutum, per proditionem Lucullus in suam potestatem redegit, cumque eo aureorum decem millia, quibus ille partem Romani exercitus corrupturus fuerat. Secundum hoc Mithridates mari aufugit, duces pedestres copias terra abduxerunt. Hos Lucullus apud Granicum amnem adortus, permultos cepit, & viginti millia obtruncauit. Dicuntur ex tota militum, & eorum qui castra secuti fuerant multitudine haud multo pauciores trecentis millibus perijsse. Lucullus primo Cyzicum intrauit, voluptateque ibi & honoribus se dignis perfunctus est. Inde Hellespontum circumnauigando, classem adornauit. Cum in Troadem peruenisset, in Veneris templo tentorium fixit. Noctu autem in somnis Deam sibi visus est videre adstantem, atque, dicentem,

Ad Granicum.

Quid dormis leo magnanime? haud procul hinnulei absunt.

Surrexit illico, amicisq; conuocatis insomnium exposuit, nocte adhuc durante: cum quidam ab Ilio renunciat, visas apud Achæorum portũ tredecim regias triremes, Lemnum tendentes. Statim igitur cum classe auectus, illas cepit, eorumque ducem Isidorum interfecit: inde reliquos petijt. Hi cum iam stationem tenerent, nauibus omnibus ad terram contractis de tabulatis propugnauerunt, plagasque Luculli militibus imposuerunt, cum neque circumnauigando locus aptus esset, neq; nauibus in alto vectis vim facere hostilibus nauibus terræ firmiter innitentibus possent. Ægre tamen, qua insula applicari naues vtcunq; patiebatur, militum optimos exposuit: hi à tergo hostes adorti partim interfecerunt, partim coegerunt ab scissis retinaculis fugere à terra: quorum permulti perierunt, cum & suas inuicem naues in fuga colliderent, & in Luculli naues inciderent. Inter captiuos adductus est etiam Marius, quem à Sertorio

Naues ad Lemnum capta.

missum fuisse supra demonstrauimus. nam quia altero oculorum carebat, mandatum initio à Lucullo fuerat, ne quis vnoculus necaretur: nimirum vti prius probris contumelijsq; vexatus, ita tandem cæderetur. His confectis Lucullus ad insequendum Mithridatem festinauit: sperauit enim hūc à Voconio (quem vt fuga regem intercluderet, cum nauib. Nicomediam miserat) obsessum, à se adhuc apud Bithyniam inuentum iri. Sed Voconius in Samothrace sacris initiando, & vacando, occasionem rei gerendæ neglexerat. Mithridatem autem cum classe auectum, festinantemque ante reditum Luculli in Pontum abire ingens tempestas adorta est: nauigijsque partim direptis, partim subuersis, omne litus maritimum eiectis vi vndarum fragmentis per aliquot dies constratum fuit. Ipse, cum oneraria nauis qua vehebatur, neque ad terram commode applicari ob molem posset, quæ eam rectoribus intractabilem tanto maris æstu, fluctuumque incertitudine reddebat, & grauior iam esset, plusque aquæ hausisset, quam vt tuto in mari versari quiret, in piraticum myoparonem conscendit, corpusque suum prædonibus commisit, ac præter omnium spem ex aperto periculo Heracleam Ponticam saluus euasit. Quod autem arroganter Lucullus senatui, cum is tria talentorum millia ad sumptus in classem faciendos decreuisset, missis litteris responderat, nolle se id fieri, iactaueratq; se citra tāta impendia, sociorum tantum nauibus Mithridatem mari pulsurum. id eius dictum Nemesis non vt superbius vlta est, sed quod dixerat, id Dei ope effectum dedit. Nam Dianæ Priapinæ ita fertur Mithridatem tempestas inuasisse, vlciscentis templum suum à Ponticis direptum, & simulacrum ablatum. Porro Lucullus spretis multorum, q differre bellum iubebant monitionibus, per Bithyniam & Galatiam in Mithridatis regnum irrupit. Et ab initio ita laborabat penuria commeatus, vt triginta Galatarum millia secuti sint exercitum, singuli medimnum frumenti humeris portantes, Progressus autem, & obuijs quibusque in suam potestatem redactis, tantam omnium rerum copiam parauit, vt in castris bos denario, mancipium quatuor denarijs veniret: reliquam prædam milites contemptim aut dimittebant, aut consumebant: neq; enim vendebatur quicquam, cum omnes opibus affluerent. Cum vastando agros equitationibus

Mithridatis fuga.

tionibus

tionibus & excursionibus Themiscyram vsque, & campos iuxta Thermodontem fluuium progressus esset, incusauere Lucullum milites, quod tam multis potitus vrbibus, nullam deleuisset, nullam ipsis diripiendam dedisset, iam nunc (dicebāt) Amiso vrbe opulenta, & expugnatu haud difficili omissa, duc nos, vt cum Mithridate de Tibarenorum & Chaldæorum solitudinibus decertemus. Verum has querelas Lucullus spreuit atque nihil curauit: minime ratus fore, vt tantæ, quantā deinde expertus est, insanię militibus causam prębērent. Iis potius sese purgabat, qui vitio dabāt tarditatem, quod pagis & oppidis non multo dignis precio occupandis multum temporis exigeret, interimque Mithridatem vires acquirere pateretur. Hoc ipsum est, dicebat, quod volo, idque hic desidens molior, vt potens rursum fiat ille, contractisque iustis copijs me accedentem non fugiat, sed subsistat. Non videtis eum à tergo magnas & immensæ vastitatis solitudines habere? prope est Caucasus, alijque multi ingentesque montes, in quibus spacij ad sexcentos reges pugnam subterfugientes excipiendos & occultandos satis est. A Cabiris porro iter non multorum dierum est in Armeniam: Armeniam Tigranes tenet, rex regum, qui suis copijs Parthis Asiam adimit, vrbium Græcorum habitatores in Mediam abripit, Syriam, Palæstinamque obtinet, reges à Seleuco ortos interficit, filias eorum & vxores abducit. Is Mithridatis necessarius est, & gener. & supplicem vtique suscipiet, nobisque bellum faciet: periculumque est, ne dum Mithridatem expellimus, Tigranē prouocemus, iampridem occasionem nos inuadendi quærentem, nunquam vero nacturum honestiorem, quam si pro sua necessitate regi propinquo opituletur. Quorsum vero attinet id vt fiat nos efficere? & Mithridati ostendere, quorum auxilio vti ad bellum contra nos gerendum debeat? nolentemq; eum, & dedecori sibi ducentem, eo compellere, vt opem Tigranis imploret? Profecto tempus ei potius concedendum est, vt colligere se, & domesticis copijs instruere possit: præstatque cum Colchis, Tibarenis, & Cappadocibus, quos vicimus sæpenumero, quam cum Medis & Armenijs congredi. His rationibus ductus Lucullus, apud Amisum commoratus est, obsidionē de industria minus vrgens. Hyeme elapsa, eam Murenæ mandauit: ipse cōtra Mithridatē duxit,

Luculli callidum consilium.

qui tum in Cabiris castra habebat, Romanosque subsistere statuerat, quadraginta peditum millibus. &(quibus maxime fiebat) equitum quatuor millibus collectis. ijs cum copijs Lycum amnem transgressus, Romanos ad pugnam in campum prouocauit. Facto prœlio equestri, Romani fugerunt. Captus ea in pugna Pōponius vir haud ignobilis vulneribus grauiter affectus, & ad Mithridatem adductus est. is, cum rex quæsiuisset, amicusne ipsi futurus esset, si ab ipso salute donaretur, respondit, Siquidem rex cum Romanis in gratiam rediret: alias se hostem permansurum. eumque Mithridates constantiæ ergo admiratus incolumē dimisit. Secundum hæc Lucullo planiciem, quod equitatu hostis præualeret, vitante, & montanum etiam iter longum syluestre ac difficile capessere verente, Græci duo forte fortuna capti sunt, cum in speluncam quandam confugissent. Ex his maior natu Artemidorus pollicitus est, se ducturum Lucullum ad locum exercitui opportunum, & vbi arx Cabiris imminens esset. Fidem habuit Lucullus, noctuque incensis ignibus castra mouit, superatisq; tuto angustijs locum tenuit: ita die facto superior hostibus conspectus est, milites collocans eo in loco, vnde & in hostem educere copias commode posset, & si quietem prætulisset, ab insultibus eius tutus esset. Neutri tum imperatorum in præsentia prælio decernere stabat sententia. Cæterum ceruum ferunt regijs venantibus, Romanos auertendæ prædæ causa occurrisse: eo abinitio commissum prælium, & vtrinque accedentibus multis, tandem superiores euasisse regios: Romanos ex castris suorum fugam conspicatos, indigne tulisse, concursuque ad Lucullum facto, educi se, & signum pugnæ dari postulasse. Ibi Lucullus vt suos doceret, quantum in pugna conspectus & præsentia cordati ducis posset, reliquis quietem agere iussis, ipse in campum descendit, primisque fugientium se offerens, stare & secum aduersus hostem reuerti iussit. Hi cum dicto paruissent, reliqui etiam coierunt, & se hosti opposuerunt, paruoque eum labore fuderunt, & ad castra vsque insecuti sunt. Reuersus Lucullus, eos qui fugam fecerant ignominia pro more affecit, iussos fossam duodecim pedum agere tunicatos distinctosq; adstāte & spectante reliquo exercitu. Erat in Mithridatis castris Olthacus Dardariorum regulus (sunt autem Dardarij populus ex ij

Mithridatis equestris victoria.

Ducis præsentia.

Olthaci in Lucullum insidiæ.

barbas

barbaris, qui apud Mæotin paludem habitāt) vir manuum promptitudine, audaciaque bellica insignis, ad hæc consilij de rebus maximis prudentis, & in consuetudine colēdoque alios accuratus. Is cum perpetuam cum quodam gentili regulo de præstantia virtutis controuersiam æmulationemq; habuisset, Mithridati pollicitus est magnū facinus: recepit enim se Lucullo vitam erepturum. Laudauit institutum rex, consultoq; nonnullis ipsum ignominijs affecit, vt simulandæ iræ prætextum haberet. Olthacus ad Lucullum eques se contulit, estq; ab eo ob nominis celebritatem statim receptus: moxque facto periculo, sagacitatem eius & diligentiam ita amplexus est, vt mensa etiam assessuq; sit aliquando dignatus. Olthacus vt occasionem facinoris oblatam credidit, pueris vti equum extra vallum abducerent mandato, meridie, militibus quieti deditis, ad prætorium accessit, existimans, se vt hominem imperatori familiarem, & de re non leuis momenti communicaturum cum eo dicentem, à nemine aditu prohibitum iri. Et intrasset sane libere, nisi qui multos duces perdidit, Lucullum seruasset somnus: dormiebat enim tum forte. Et Menedemus vnus ex ijs qui cubiculo præerant, alieno tempore ipsum venire dicebat, quod Lucullus recens à longis vigilijs grauibusq; laboribus somno se dedisset. Nolētem discedere, sed minantem vel inuito eo introiturū, vt de re graui & necessaria colloqueretur: manu vtraq; Menedemus repulit, ad iram conuersus, nihilq; salute Luculli magis esse necessarium dicens. Sic Olthacus sibi metuens, extra vallum abijt, equoq; recepto, in castra Mithridatis re infecta redijt. Adeo rebus etiā perinde atq; medicamentis momentum, vel ad salutem, vel ad exitium temporis articulus confert. Secundum hæc Sornatius cum decem cohortibus frumentatum missus, insequenti Mithridatis legato Menandro se opposuit, manuq; conserta magnam cædem hostium edidit, & ad effusam reliquos fugam compulit. Misso rursum à Romanis frumentatum Adriano, vt abunde alimētorum militibus esset, Mithridates, id non spreuit, sed Menemachum Myronemque cum multo equitatu peditatuque contra eum misit: hi omnes, vt fertur, duobus dēptis à Romanis concisi sunt. Eam quidem cladem Mithridates texit, non tantā fuisse, sed exiguam imperitia ducum acceptā fuisse simulans. Sed Adria-

nus exsultans præter hostium castra suos reduxit, vnaque multas commeatu spolijsque onustas quadrigas: quæ res ipsi, drepiationem, militibus ingentem attulit terrorem, omninoque inde discedere statuerunt. Cum vero regis familiares per ocium & secure sua bona tranferenda alio darent,& reliquis ne idem facerent,obstarent,milites animis ad iram concitatis vi ad exitus perruperunt,& direptis opibus, ipsos regis aulicos trucidauerunt:cum quidem Dotrylaus dux propter purpuram solam, cum nihil aliud secum haberet,occisus est,& Hermæus sacerdos in foribus castrorum pedibus cōculcatus perijt.Ipse Mithridates,nullo neq; comite,neque equisone præsente,turbæ immixtus è castris se proripuit,ne vnum quidem de regijs equum nactus: cum sero in fugæ illius fluctu conspicatus Ptolemæus Eunuchus,ab equo suo desiluit,regemque ei imposuit.Iam instabant Romani,proximeque ipsi imminebant: & cepissent vtique, nisi cupiditas opum, militarisque auaritia Romanis tam multis certaminibus magnisq; periculis petitam prædam, Lucullos; suarum victoriarum præmium abstulisset. Equus enim qui regem ferebat iam ab insequentibus apprehendi poterat, nisi Romani mulum auro onustum, qui siue casu,siue consilio eius inter ipsum & hostes interuenerat, spoliando ac de præda contendendo morati, eius capiendi occasionem dimisissent. Neque hoc tantum auaritia militum damnum Lucullo dedit: sed & Callistratum,qui à secretis regis erat,adduci ad se iussū,illi cum in zona quin- 2 gentos aureos habere sensissent, iugulârunt: nihilominus castra eis diripienda concessit. Cabiris captis, multisq; alijs arcibus, magnos reperit thesauros, & in vincula conditos multos Græcos, multos etiam regis cognatos: quibus iam pridem mortem certam expectātibus, non salutem,sed no- 3 uam quasi vitam & alios natales Luculli beneficentia exhibuit.Capta est etiam,id quod salutem ei attulit,Nyssa Mithridatis soror. Quæ enim longissime à periculo captiuæ detineri videbantur apud Pharnaciam sorores eius & vxores, misere perierunt, immisso ipsis à rege ex fuga Bacchide 3 Eunucho: erāt autem cum multis alijs sorores regis Roxane & Statira,quæ ad quadragesimum annum virgines permanserant: duæq; vxores ex Ionia ortæ, Berenice Chia & Monime Milesia.De Monima sermo inter Grçcos est celebris,à

Mithridatis fuga,

Mithridatis in suos crudelitas.

bris,à

bris, à rege attentatam, missis etiam quindecim aureorum millibus, non ante tamen obsecutam, quam pactio nuptialis intercesserit, missoque eam diademate reginam Mithridates appellauerit. Eademq; semper molestam sibi vitam egit, corporisq; sui pulchritudinem deplorauit, quæ pro marito dominum, ꝓ coniugio custodiam barbaricam conciliasset: longeq; à Græcia remota, verisque quibus ibi erat vsa bonis spoliata, sperata felicitate quasi per somnium frueretur. Tum quoq; Bacchida iubente, vt quo quæuis modo se facillime & minimo cum dolore morituram putaret, eum deligeret: diadema capiti detractum collo circum posuit, seq; suspendit: eoq; celeriter rupto, O execrandum (inquit) pannum: ne ad hunc quidē vsum aptus es? idq; conspuit, & abiecit, iugulumq; Bacchidæ præbuit. Berenice autem veneno parato, matri, quæ ei aderat, oranti partem bibendam dedit: & satis fuit ab ætate confectū corpus extinguendum veneno virium: Berenice cum non satis hausisset, & cū morte luctaretur, Bacchides suffocando mortē accelerauit. Ferunt etiam in nuptiarum regis sororum, quas supra nominaui, alterā multis in caput fratris execratam, venenum ebibisse: Statiram nullā maledicam, aut ignobilem vocē emisisse, sed collaudato fratre, quod in discrimine vitę suæ, ipsarum vt liberæ & libidinis inexpertæ morerentur curam gessisset, ita perijsse. Hæc Lucullū, miti & humano hominem ingenio, molestia affecerunt. Progressus vsq; ad Talauta, cum quarto ante die Mithridatem in Armeniam ad Tigranem aufugisse acciperet, retro iter conuertit: Chaldeisque & Tibarenis, minoriq; Armenia subactis, ac multis castellis oppidisque captis, misso ad Tigranem Appio, qui dedi sibi Mithridatem postularet, ad obsidionem Amisi reuersus est. Cur ea etiamnum duraret, in causa fuit Callimachus vrbis dux, qui peritia machinarum bellicarum calliditateq;, qua quis tempore obsidionis vti posset, summa præditus, plurimas Romanis exhibebat molestias: quorum factorū postea temporis pœnas dedit. Tunc arte Luculli deceptus, qui ea ipsa hora, quā is abducere & reficere solebat milites, impetu subito facto muri haud magnam partem ceperat, vrbe incensa, aufugit: siue quod prædam Romanis inuideret, siue fugam sibi expediens. Nemo enim fugam ex vrbe facientibus intentus erat, sed tametsi flāma copiosa ad ipsos

Amisus vt capta.

quoque muros pertineret, nihilo minus ad direptionẽ milites ſe cõparabant. Lucullum autem vrbis miſeratione permotum, & extrinſecus ad reſtinguendum incendium opem ferre iubentem, nemo militum curabat: ſed efferentes ex ædibus bona, ac cũ vociferatione arma pulſantes, vi tandem cõpulerunt, vt in direptionem conſentiret, ſperans vel hac ratione vrbem incendio ereptum iri. Milites contra omnia accenſis facibus perſcrutantes, & vbique lumen inferentes, pleraſque ipſi ædes cremauerunt. Itaque Lucullus interdiu in vrbem vt venit, illachrymans amicis dixit, ſe cum ante ſæpe Syllæ fortunam prædicaſſe, & nunc eo nomine maxime felicitatem eius admirari, quod non voluerit modo, ſed & potuerit Athenas ab excidio ſeruare: ſe cum eius veſtigijs inſiſtere cupiuiſſet, aduerſo fato Mummij ſimilem factum. Statuit tamen vrbem eam ex præſenti calamitate ſubleuare: cumque imbres bona quadam fortuna in ipſo excidio oborti incendium reſtinxiſſent, pleraque ædificia ipſe præſens inſtaurauit, Amiſenos exules reduxit, habitandamque vrbem Græcis, ſi quibus eſſet volentibus, dedit, centum & viginti ſtadijs ad agri prioris fines adiectis. Fuit ea vrbs Athenienſium colonia, ab ijs deducta eo potiſſimum tempore, quo imperium maris obtinuerũt. Propterea qui Ariſtionis tyrannidem fugere volebant, eo profecti ſunt, ibique ædes & ius ciuitatis habuerunt: elapſique patriæ periculis, in partem alienæ calamitatis venerunt. Superſtites tamen Lucullus honeſte veſtiuit, ſinguloſque ducentis donatos denarijs dimiſit. Captus eſt tunc etiam Tyrannio grammaticus, & eum Murena ab imperatore precibus impetratum prædæ eximit, acceptumque libertate donauit, parum liberaliter dono eo vſus. Neque enim Lucullus virum eruditionis cauſa eximium habitum ſeruum prius fieri, deinde manumitti voluiſſet: & donum libertatis, quod oſtentabatur, veræ libertatis ademptio erat. Sed non hac tantum in re Murena imperatoris ſui virtute inferior fuit. Lucullus cum à rebus bellicis ocium eſſet nactus, ad Aſiæ ciuitates ſe contulit, vt iura in eas legeſq; reduceret, quibus ea prouincia diu iam caruerat, infandiſque & incredibilibus calamitatibus afflicta fuerat. Ita enim à publicanis & fœneratoribus agebatur ferebaturq;, vt priuatim filios formoſos, virgineſq; filias, publice donaria, tabulas, ſacraſque imagines vendere

Aſiam Lucullus recrat.

vendere cogerentur: & ad extremum addicti in seruitutem abducebantur, ante tamen grauiora perpessi, funes, carceres, equos, stationes sub dio ardente sole, frigoris tempore in luto aut glacie, ita vt seruitus leuamen onerum istorum, & pax quædã esse videretur. Huiusmodi in ciuitatibus mala Lucullus offendens, paruo temporis spacio ciues ijs circumuentos liberauit. Primum fœnoris nomine non amplius centesima exigi mandauit: deinde omnes vsuras antiquo more grauiores rescidit: postremo id quod maximum fuit, creditorem quadrantem redituum annuorum debitoris accipere iussit, ac si quis vsuram cum sorte coniunxisset, eum vtrunque amittere. Itaque intra quadriennium effectum hac ratione est, vt omnia debita dissoluerentur, & bona libera dominis redderentur. Debitum autem commune fuit viginti millium talentorum, quam Asiæ mulctam Sylla irrogauerat, eiusque dulpum fœneratores acceperunt, cum summam ipsi vsque ad centum viginti talẽtum millia auxissent. Hi tanquam atroci affecti iniuria, Romæ Lucullum traducebant, quosdamque tribb. pleb. cõtra eum pecunia data excitabant, cum possent permultum, multosque sibi ciuium obstrictos haberent. Lucullum non modo ijs quibus bene fecerat populi diligebant, sed & reliquæ eũ prouinciæ desiderabant, beatos dicentes qui eum ducem essent nacti. Appius autem Clodius ad Tigranem missus *Appius ad Tigranem legatus.* (huius Clodij sororem Lucullus in matrimonio habebat) primum à ductoribus regijs per ambages longas minimeque necessarias circumductus, monstrante verum iter liberto, quem in Syria natũ secum habebat, missa prolixa ista & fallaci via, iussisq; valere barbaris ductoribus, paucis diebus traiecto Euphrate Antiochiam, quæ ad Daphnen cognominatur, venit: iussus ibi Tigranẽ operiri, qui ob quasdam adhuc in Phœnicia vrbes subigendas aberat. Interim Appius multos sibi conciliauit eorum, quibus Armenium regnum inuisum erat: inter quos & Zarbienus fuit Gordyenæ rex. Multis quoque in seruitutem à Tigrane redactis vrbibus quæ ad ipsum clam nuncios miserant, auxilium à Lucullo promisit, ac in præsentia modo quiescere iussit. Erat enim Tigranis regnum Græcis intolerabile, præcipue ob fastum regis nimium, ad quem res eum secundæ extulerant: cum quæ vulgo expetenda ac summa iudicantur,

ea non modo adeptus, sed sua ipsius opera omnia consecutus videretur. vili enim vsus initio, multos populos domuerat, Parthorum, vt nemo quisquam ante, potentiam fregerat, Græcis Mesopotamiam repleuerat, multis eo ex Cilicia & Cappadocia vi abductis: Arabes etiam Scenitas dictos à tabernaculis, in quibus degere solebant, à patria sua & consueto viuendi loco abduxerat, inque propinquo col-
9 locauerat, vt eorum opera in mercaturis vteretur. Multi erant reges, quibus administris vtebatur: quatuor autem semper habebat secum tanquam stipatores, qui equitante ipso pedites iuxta currerent tunicati, sedenti & responsa danti adstarent consertis inter se manibus: qui maxime habitus seruitutis videbatur esse confessio, quasi tradita libertate corpora domino ad patiendum magis quam ad agendum parata exhiberent. Hæc spectacula, hæ pompæ nihil perterruerunt Appium: sed vt primum loquendi facultas data est, palam dixit se Mithridatis, qui Luculli debeatur triumpho, abducendi causa venisse: ac nisi is dederetur, bellum se Tigrani indicere. Et quidem Tigranes, tametsi conatus fuerat hilari vultu, simulatoque risu legationem audire, non fefellit tamen, libertate sermonis eius iuuenis vultum immutans: quippe qui vigesimo & quinto demum (tot enim annis regnum tenuit, siquidem vi & libidine omnia agere, regnare est) anno liberam vocem audiuisset. Respondit autem Appio, se Mithridatem non traditurum, & si Romani bellum intulissent, defensurum. Lucullo iratus, quod regem ipsum modo, non regem regum in epistola appellasset, rescribens imperatoris nomine dignatus non est. Appio dona splendida obtulit, eaque illo repudiante, alia superaddidit: quare Appius, ne hostili animo ea reiecisse videretur, vnam phialam accepit, remissisque cæteris, celeriter ad imperatorem rediit. Porro Mithridatem Tigranes cum ne conspectu quidem aut alloquio dignatus ante fuisset, regem necessarium, tantisque opibus exutum, sed contumeliose ac superbe procul à se in locis palustribus & insalubribus quasi in custodia morantem neglexisset: tum primum honorifice & amice ad se vocauit. Congressi in regia, occulto colloquio suspiciones mutuas contriuerunt, malo suorum amicorum, quibus causas offensarum imputabant. Fuit inter hos Metro-

Tigranis fastus.

Mithridates à Tigrane receptus.

dorus

dorus Scepsius, vir eximie doctus, & nō infacundus, cuius tanta in amicitia Mithridatis fuerat vis, vt pater regis cognominaretur. Hunc ab illo legatum ad se auxilij petendi causa missum Tigranes interrogauerat, quidnam ipse sibi hac in re consilij daret: & Metrodorus, siue Tigranis vtilitatem spectans, siue Mithridati salutem inuidens, pro officio legati se vt opem ferat suadere, pro consiliarij autem persona ab auxilio prębendo dehortari eum dixerat. Id tum Mithridati Tigranes retulit, non existimans Metrodoro periculum grauius inde exiturum: sed statim is iussu regis occisus est pœnituitque Tigranem, quod tametsi non plane causa exitij Metrodoro fuisset, odio tamen Mithridatis stimulos addidisset. dudum enim Metrodoro infensum occulte fuisse Mithridatem secretis eius literis captis deprehensum est, in quibus etiam Metrodorus cædi destinabatur. Mortuum Tigranes magnificentissima sepultura affecit, quem viuum prodiderat. Amphicrates præterea rhetor apud Tigranem obijt, siquidem propter Athenas mentio eius facienda est. Is Amphicrates patria profugus Seleuciam, quæ est ad Tigrin fluuium, peruenisse traditur: orantibusq; ciuibus, vt ibi oratoriam profiteretur, cōtemptim arroganterque respondisse, delphinem à pelui non capi: inde ad Cleopatram Mithridatis filiam, Tigranis vxorem se contulisse, statimque in suspiciones incurrisse, prohibitumque Græcorum commertio spontanea morte obijsse: sepultum tamen & hunc à Cleopatra honorifice apud Sapham, qui est eius regionis locus. Interim Lucullus cum Asiam summa pace optimisq; legibus composuisset, ne ea quidem neglexit, quæ ad voluptatem, gratiamque populi facerent: itaq; festiuitatibus, ludis triumphalibus, certaminibusque gladiatorijs & athleticis Ehpesi editis vrbes oblectauit. Atque eæ gratiæ referendæ causa, Lucullia in honorem eius egerunt: vtraque eum, quæ honore gratior fuit, beneuolentia sunt prosecutæ. Posteaquam Appius redijt, & bellum cōtra Tigranem gerēdum apparuit, rursus in Pontum abijt, militibusq; receptis, Sinopem, aut verius Cilices Mithridaticos qui eam obtinebant, oppugnauit: ij multis Sinopensiū necatis, vrbeq; incensa, noctu aufugere intenderunt. Quod vbi Lucullus sensit, in vrbem intrauit, & octo Cilicum millia ibi deprehensa interfecit: reliquis sua bona restituit, Sinope capta

vrbique curam suscepit, tali potissimum motus insomnio. Per quietem imaginatus erat, quendam sibi adstare ac dicere: progredere paulisper Luculle: adest enim Antolycus alioqui te cupiens. Cum surrexisset, neque intelligeret quorsum id insomnium tenderet, ea die Sinopen cepit ac Cilices qui nauigijs effugerunt insequens, in littore statuã iacere vidit, quam Cilices cum vrbe exportassent, tantum tamen spacij eis non erat datum vt in naues imponerent. Statua ea ex præcipuis Stenidis operibus fuit. Ibi quidam Lucullo indicauit, esse statuam eam Autolyci, eius qui Sinopem condiderat. Is Autolycus (vt traditur) Deimachi F. vnus eorum fuit, qui Herculem bello Amazonas petentem ex Thessalia comitati fuerunt inde reuertens nauigio cum Demoleonte & Phlogio, ad Cherrhonesum eo in loco qui Pedalion, hoc est gubernaculum, dicitur, nauim fregit: enatansque cum armis & socijs Sinopen, vrbem eam Syris (hi enim tum tenebant, orti à Syro Apollinis, vt ferebatur, filio & Sinopes Asopidis filiæ) eripuerunt. His auditis Lucullus præceptum Syllanum memoria recoluit: nam in commentarijs Sylla monet, nihil magis fide dignum & certum putandum, quam quod insomnijs monstratur. Cum accepisset Mithridatem & Tigranem iam tantum non in Lycaoniam & Ciliciam traducere copias, vt priores in Asiam inuaderẽt: mirari se Tigranem dixit, qui cum in animo habuisset Romanos adoriri, non integro & validis viribus vtenti Mithridati se adiunxerit, sed passus eũ perire atq; frangi, nũc frigidas spes secutus bellum ordiatur, & cum eo qui resurgere nequeat, se ipse quoque in ruinæ det periculum. Cum vero Machares Mithridatis F: Bosphori rex coronam Lucullo mille aureis confectam misisset, orans vt inter P.R. amicos reciperetur: prius bellum iam confectum existimãs, Sornatium, ibi rerum ciuilium custodem cum sex millibus militum reliquit. Ipse cum duodecim peditum, equitum non integris trib. millibus ad alterum bellum contendit. Et videbatur sane impetu nimis audaci, parumque sano cõsilio seipsum immittere in gentes bellicosas, multa equitum millia, vastamq; regionem, quę profundis fluminibus, montibusq; semper niuosis cingeretur. Ideo & milites, alioqui dicto non satis audientes, inuiti eum, & detrectantes iugum secuti sunt. & Romæ tribuni pl. criminabantur eũ pu-

Insomniorum vis.

Luculli contra Tigranem expeditio.

blice,

blice, testabanturq; bellum ex bello quærere, nulla reip. necessitate ductum, sed imperiorum obeundorum cupiditate nunquã arma depositurum, neq; finem facturum opes publico periculo parandi. Et hi quidem tandem id quod quærebant assecuti sunt. Lucullus autẽ continenti itinere cum ad Euphraten peruenisset, eumq; tumentem & a tempestate turbidum offendisset, doluit sibi moram faciendam in nauigijs conducendis, ratibusque fabricandis esse: sed aqua subvesperam subsidẽs, per noctem ita decreuit, vt cauus sub auroram alueus cerneretur. Accolæ porro fluminis, cum in traiectu insulas quasdam exiguas apparentes cõspexissent, ad quas fluuius limum allueret, Lucullũ venerati sunt, cui ibi, quod raro ante euenerat, obtigisset, vt fluuius vltro se ei lenem transituq; facilem præberet. Hac occasione ille vsus, copias traiecit: estque ei bonum in transitu omen oblatum. Boues ibi pascuntur Dianæ Persicæ (quam præcipue Deam barbari trans Euphraten habitantes colunt) sacræ, quibus ad sacrificia tantum vtuntur, alias libere pascũtur, insignitæ lampade, ꝙ Deæ est signum: & cum vsus earum vna est, haud sine magno labore capi abduciq; possunt. Harum tũc vna exercitu Euphraten transeunte in saxum quoddã Deæ sacrum se recepit, ibique stans caput perinde atq; vinculo tracta demisit, seq; Lucullo mactandam præbuit. Idem Euphrati taurũ sacrificauit, gratias eo pro transitu agẽs, eamq; ibi diem requieuit. *Postridie*, & quæ deinceps sunt secutæ diebus, per Sophenẽ ꝓgressus est, absq; omnium iniuria: accedentibus ei, & vltro excipientibus vniuersis: Quin & militibus, cum ij castellum quoddam opulentum occupare cuperent, cõmonstrato eminus Tauro, Iste, inquit, potius excindedus vobis in prȩsentia est: hoc victores manet. Magnis inde itineribus Tigrin trãsgressus, in Armeniam irrupit. At Tigrani, qui primo aduentus Luculli indici caput amputauerat, nemo porro quicquam renunciare: itaque ille, cum iam hostili circum igni vreretur, inscius omnium sedere, adulationibusque suorum aures præbere, qui magni imperatoris nomen meriturum Lucullum dicerent, si apud Ephesum Tigranis aduentum subsisteret, neque primo tam immensi exercitus conspectu territus ex Asia fugam faceret. Adeo neque cuiusuis est corporis multum merum citra ebrietatem ferre: neque temere inuenias, qui non in tanto

Euphratis traiectus.

rerum

rerum ſecundarum affluxu de poteſtate rationis exeat. Primus ei amicorum Mithrobarzanes auſus eſt dicere veritatem: ſed ne huic quidem bene ſua libertas ceſſit. Statim enim aduerſus Lucullum miſſus eſt cum tribus equitum millibus, ingentique peditum multitudine: iuſſuſque ducem viuum adducere, cæteros obterere. Luculli tum milites partim caſtra iam faciebāt, partim in itinere adhuc erant. Itaque vt retulerunt exploratores de barbarorum aduentu, veritus ne ij exercitum ipſius diuulſum inuicem & incompoſitum adorti turbarēt, inhibito itinere, Sextilium legatum cum MDC. equitibus, legionarijſq; & leuis armaturæ militibus haud multo pluribus ire contra hoſtem, propeq; eum dum ipſe caſtra locaſſet ſubſiſtere iuſſit. Et peregiſſet mandata Sextilius, niſi Mithrobarzanes ferociter impetū dans coegiſſet confligere. Facto prœlio, Mithrobarzanes pugnās cecidit, cæteri barbari in fuga prope vniuerſi perierūt. Proinde Tigranes relictis Tigranocertis, magna vrbe, & quam ipſe condiderat, ad Taurum receſſit, ibique omnes ſuas copias contraxit. Lucullus autem vt tempus apparandi hoſti eriperet, Murenam emiſit, qui ad Tigranem confluentibus obſtaret: & Sextilium, vt Arabum magnam manum ad regem proficiſcentem prohiberet. Simul & hic Arabes caſtra facientes adortus, pleroſque eorum deleuit: & ille Tigranem in aſpera anguſtaque conualle aſſecutus, illac copias longo ordine traducentem, occaſione arrepta, ita inſidijs circumuenit, vt Tigranes impedimentis relictis fugerit, Armenij multi occiſi, plures capti fuerint. Hunc in modum rebus ſuccedentibus, caſtra Lucullus mouit, & Tigranocerta obſidione cinxit. Erant ea in vrbe multi Græcorum qui ex Cilicia traducti fuerant, multique idem paſſi barbari, Arabeni, Aſſyrij, Gordieni, Cappadoces, quorum patrias ſolo æquauerat Tigranes, ipſos eo tranſtulerat. Erat & opum refertiſſima, donariorumque ea vrbs, cum nemo non regulus priuatuſue ad exornandam & amplificandam eam regi aliquid opis attuliſſet. Quare continenter eam Lucullus oppugnabat, Tigranem haud toleraturum exiſtimans, ſed præter animi etiam ſui ſententiā ira motum eo ad prœlium venturum. Neque vana fuit hæc opinio. Enimuero & Mithridates crebro & nuncijs & literis miſſis, à pugna dehortatus Tigranem fuerat, equitatuque hoſtem commeatu

Victoria de Tigrane.

Tigranocerta obſidentur.

meatu excludere iusserat: Taxilesq; ab eodem missus, multis regem orauerat, vt inuicta Romanorum arma vitaret. Et initio quidem benignas aures Tigranes præbuerat. Sed postquam ex omni Armenia & Gordyena collectæ aduenerunt copiæ, Medique & Adiabeni vniuersi à regibus aduocti sunt, tum à mari Babylonio Arabum, à Caspio Albanorum & Iberorum, aliorumque ad Araxen habitantium sine regibus, gratiaque & donis ad bellum conductorum magni exercitus adfuerunt, speque & fiducia & barbaricis minis regia conuiuia ac consilia repleta fuerunt: ibi & Taxiles pugnam dissuadere ausus in periculum de vita venit: & Mithridatem Tigranes, inuidere sibi tam præclari facinoris laudem suspicans, noluit expectare, ne socium eum gloriæ haberet. Itaque cum omnibus copijs aduersus Romanos profectus est admodũ inquio animo (vt perhibent) ferens, quod cum solo Lucullo, non cum omnibus Romanorum ducibus vno in loco coniunctis esset congressurus. Neque vsque adeo insanam eius fuisse temeritatem dixerit, qui eum comitantes tot nationes, tot reges, tot armatas phalanges, tot equitum millia consideret. Ducebat enim viginti sagittariorum & funditorum millia equitum LV. millia & ex his XVII. millia cataphractos, vt ipse Lucullus ad Senatum perscripsit: ad hæc grauis armaturæ militum, qui partim in cohortes, partim in phalanges disponerentur, CL. millia. eorum qui vias expedirent, pontes fabricarentur, flumina purgarent, materiam cæderent, aliaq; ministeria obirent, XXXV. millia, qui à tergo pugnantium constituti, terrorem hostibus, suis fiduciam præberent. Postquam cum his tantis copijs Taurum montem superauit exercitumq; Romanum apud Tigranocerta despexit: multitudo quidẽ barbarorum obsessa, vociferationem ingentem & plausum ad aspectum suorum edidit, Romanisq; a muris minata Armenios monstrauit. At Lucullo de pugna deliberanti, quidam vt omissa obsidione in hostem duceret suadebant, quidam non esse à tergo tot hostes relinquendos, neque soluendam obsidionem dicebant, Imperator vtramvis non recte vtranque autem bene babere senrentiam respondit: diuisisq; copijs, Murenam cum sex peditum millibus ad obsidionem reliquit. Ipse cum vigintiquatuor cohortibus, quæ hand vltra decẽ armatorũ millia continebantꝗ, vniuersoq; equitatu

Tigranis copia.

& fun-

& funditoribus ac sagittarijs circiter mille, hosti obuiam contendit: positisq; iuxta fluuium in planicie ampla castris, plane imparatus à copijs Tigrani visus est, iociq; materiam eius adulatoribus præbuit. Quidam paucitatem subsannabant, quidam prædæ diuisione nugabantur: duces autem & reges singuli ad regem adibant, orantes vt sibi rem gerendam committeret, ipseque spectator sederet: & Tigranes, vt ipse etiam faceti aliquid proferret, id, quod deinde vulgo iactatum est, dixit, Si legati venerint, multos, sin milites, paucos Romanos esse. Hoc modo illi ludendo ridendoque tempus exegerunt. Prima luce armatum exercitum Lucullus eduxit: vtque erant versus orientem hostium castra, qua fluuius ad occasum inclinat, & facilime transitur, eò suos propere ducens, visus est Tigrani cedere. Itaque is Taxilem euocauit, ridensque. Non, ait, cernis inuictos istos Romanorum milites fugere? Cui Taxiles: Vtinam vero, inquit, ô rex bona tibi fortuna id contingat: est enim præter rationē. Sed enim isti homines neque splendido vtuntur vestitu, iter facturi, neque clypeis tersis, nudisq; galeis (vti nunc armorum coriacea integumenta detraxerunt) incedunt: is potius pugnam adeuntium splendor est, iamque hostem inuadentium. Nondum finierat sermonem Taxiles, cum Lucullus conuertere primam aquilam & ordines ad transeundū flumen componere visus est: ac Tigranes quasi ex crapula vix tandē ad se rediens, bis terve exclamauit, In nos viri isti properant. Itaq; multo cum tumultu copiæ instructæ sunt: mediam aciem rex tenuit, sinistrum Adiabeno, dextrum, in quo maxima pars cataphractorum in subsidijs erat, Medo commisit. Lucullum transiturum fluuium quidā ex ducib. monuerant, vti eum diem caueret: esse enim vnum ex nefastis, quos & atros vocant. eodem enim die exercitus Romanorū cum duce Cæpione à Cimbris fuerat extinctus. Sed Lucullus respondit, (quæ deinde vox in ore omnium fuit.)

Luculli cum Tigrane pugna.

Atqui ego hunc quoque diem Romanis fortunatum efficiam: erat autem pridie Nonas Octobris. His dictis, bonoque animo vti essent suos hortatus, fluuium transijt, primusque in hostem duxit, thoracem ferreis squamis compactū rutilantem indutus, paludamentumq; fimbriatum, strictoque iam tum gladio innuens, præripiendum celeritate impetus spacium sagittando aptum, manumq; statim conferendā cum

hoste

hoste eminus iaculis pugnare consueto. cataphractos autem equites (quibus maxime fidebat hostis) cernens instructos sub colle quodam, qui superne in latum planus esset, adscensumque quingentorum passuum haberet non admodum difficilem, neq; præruptum: Thraces equites, Galatasque quos secum habebat, ex obliquo cum illis cõgredi iussit, contorumque ictus gladijs auertere: (omnis enim vis cataphracti in conto est sita, neque vllo alio modo aut sibi prodesse, aut hostem possunt lædere, mole & duricie armorum tanquam muro inclusi) ipse cum duabus cohortibus ad collem contendit, alacriter sequentibus ducem militibus, quem ipsum in armis primum labores perferre peditem cernebant. Vbi collem tenuit, stans in conspicuo omnibus loco, maxima voce, Vicimus, inquit, ô commilitones, vicimus: simul in cataphractos duxit, mandato suis, ne pilis vterentur, sed statim gladijs femora & tibias hostium (hæc enim sola armis nuda sunt cataphracto) ferirent. Sed nihil eo pugnæ genere opus habuit. Non enim excepit Romanos hostis, sed clamore sublato, turpissima fuga sese in peditatum coniecit, antequam is pugnæ initium fecisset. Quo factum est, vt nullo vulnere, nullo sanguine facto multa ista millia vincerentur. Magna fugientium cædes fuit, aut verius fugam molientium, nam ob ordinum densitatem ipsi sese mutuo impediebãt. Tigranes initio cum paucis prouectus fugit: filiumque cernens eadem vti fortuna, diadema capiti detraxit, eique flens porrexit, iubens vt qua posset alia via insisteret, suæq; saluti consuleret. Adolescens se redimire eo non ausus, famulorum vni, quem maxime fidum habebat, asseruãdum tradidit: is forte fortuna captus, & ad Lucullum est adductus. Sic inter captiuos etiam Tigranis diadema repertum est. Feruntsupra centum millia peditum, ea clade absumpta, equitũ perpaucos admodum euasisse. Ex Romanis vulnerati sunt centum, amissi quinq;. Antiochus philosophus in volumine de Dijs pugnæ huius mentionem faciens, nullã huius similem a sole conspectam fuisse affirmat. Strabo & ipse philosophus, in historicis commentarijs ait, Romanos sui tum puduisse, seque ipsos derisisse, qui armis contra talia mancipia opus habuissent. Liuius scribit, nunquam Romanos adeo numero inferiores hostibus, signis collatis dimicasse: nam victores victis com-

Clades Tigranis.

parati, ne vigesimam quidem partem expleuissent. Romanorum vero præstantissimi, belloque exercitatissimi duces, *Luculli laus.* id in Lucullo maxime laudauerunt, quod duos maximos illustrissimosque reges duabus diuersissimis artibus celeritate nimirum & tarditate vicisset. Mithridatem enim florentem bellum terendo cõfecit, Tigranem celeritate attriuit: fuitq; ei hoc cum paucis eius tempestatis ducibus commune, quod cunctatione in re gerenda, audacia ad se tuendum vsus est. Et hæc ipsa Mithridati causa fuit, cur non ad Tigranem festinaret, quod Lucullum caute vt semper, & cunctanter acturum crederet. Itaq; lente ad eum accedens, primum cum in Armenios quosdam metu perculsos in via incidisset, qui tum domum se recipiebant, coniecit cladem acceptam: post pluribus iam nudis saucijsque occurrentibus, certior de re factus, Tigranem quæsiuit. Quem vt destitutum plane abiectumque reperit, non profecto vicissim ei insultauit, sed equo descendit, communemq; fortunam deplorans, regium ei suum comitatum adiunxit, speque futurorum consolatus est. Proinde hi nouis copijs contrahendis intenti erant. *Tigranocerta capta.* Interim Lucullus Tigranocerta, vrbem Græcis ob discordiam cum barbaris ortam tradentibus, admoto exercitu cepit: thesaurisq; qui in vrbe erant receptis, vrbem diripiendam militibus dedit, in qua præter cæteras opes, octo millia talentorum nomismatis reperta sunt. Præter hæc octingẽtos viritim denarios de manubijs diuisit. Et cum audiuisset multos in vrbe histriones relictos, quos Tigranes ad edendos in theatro à se ædificato ludos vndique conduxerat, illis ad ludos & spectacula pro victoria exhibita vsus est. Græcos viaticis donatos in patrias suas dimisit, itemq; barbaros, qui eo coacti cõmigrauerant: vnde factũ est, vt vna ab vrbe disiecta multæ suis recuperatis ciuib. iterum habitari cœperint: atq; hæ benefactorem suum, cõditoremq; Lucullum coluerunt. Reliqua etiam ita successerunt, vti dignum erat viro laudes iustitia & humanitate potius, quam bellica gloria sectanti. quippe illarum partem haud exiguam exercitus, maximam fortuna sibi vendicabat: hæ animum mansuetum probeque institutum ostendebãt, ijsque tum Lucullus citra armorum vsum barbaros subegit. Nam & Arabum reges ad eum venerunt, se suaq; ipsi dedentes, & Sopheni se ipsi adiunxerunt: Gordyenos quoque ita affecit,

affecit, vt vrbibus desertis sponte sua ipsum cum vxoribus & liberis sequi voluerint. Cuius rei hæc fuit causa, Zarbienus Gordyenorum rex Tigranis tyrannidem non ferens, clam Appij (vt demonstrauimus) opera cum Lucullo de societate egerat: is re ad Tigranem delata, ante quam in Armeniam Romani peruenissent, cum vxore & liberis iugulatus fuit. Hæc non oblitus Lucullus, in Gordyenam profectus est, Zarbieno funus fecit, rogumque veste & auro regali pompa, & spolijs Tigranis exornatum ipse succendit, libauitque eius manibus ipse, Zarbieni necessarijs præsentibus, socium eum P. R. amicumque appellans: iussit & monimentum ei preciosissimũ extrui nam in regia Zarbieni magna vis auri argentique reperta fuit, & ter millies mille medimni frumenti: vt & milites præda ditauerit, & admirationi Lucullus fuerit, qui ne denarium quidem ex ærario publico sumens, bellum bello partis opibus gereret. Venit eodem & à rege Parthiæ legatio, ad societatem & amicitiam prouocãs. Gratum id Lucullo fuit, & ipse vicissim suos ad regem, legatos misit, qui eum in vtranq; partem inclinare, & auxilij ferendi causa Mesopotamiam à Tigrane petere deprehenderunt. Ea re cognita Lucullus statuit Mithridate & Tigrane, vt iam de victoria concedentibus, omisso Parthorum vires facta in eos expeditione experiri: præclarum existimãs, si vno belli impetu tres deinceps reges vicisset, inuictusque, & quidem victor cum tribus toto orbe terrarum potẽtissimis regibus depugnasset. Eo consilio in Pontum misit ad Sornatium reliquosque præfectos, mandans eis vt sibi per Gordyenum, adscendenti cum exercitu obuiam venirent. Ibi demum militum, qui iampridem intractabiles se, imperiaque obtrectantes præbuerant, plane detecta est impudentia: cum neque monendo, neque vi ad officium à præfectis adduci possent, sed testarentur clamarentque, se ne in Ponto quidem mansuros, verum deserto regno abituros. Hæc vt in Luculli castra sunt renunciata, istos quoque milites corruperunt, qui iam ante diuitijs & luxu perditi cum militiam detrectarent, postquam de alterorum libertate compererunt, viros eos dixerunt, eorumque exemplo agendum: multis enim se iam salutem & requiem meruisse sermonibus. Hi, & alij etiã deteriores sermones vbi ad Lucullum delati sunt, expeditionem in Parthos dimisit, & æstate

Lucullus Parthicum bellum molitur.

Militum contumacia.

vigente, rurſum contra Tigranem duxit: ſuperato Tauro cum vidiſſet iam primum virere campos (vt ob aëris frigiditatem eæ regiones tardius æſtatē habent) indoluit. Deſcendit tamen, & bis terve auſis congredi Parthis fuſis, libere pagos populatus eſt: frumentumque Tigrani conuectum auferens, penuriam, à qua ipſe ſibi metuerat, hoſtibus induxit. Cæterum vbi prouocando ad pugnam, caſtra eorum municionibus cingendo, inq; ipſorum conſpectu agros vaſtando, Armenios toties ictos elicere non potuit, motis caſtris Atraxata petijt, regiam Tigranis, vbi & liberi eius infantes, & legitimæ vxores erant, ratus ea nequaquam Tigranem capi non tentato Marte paſſurum. Ferunt Annibalem Carthaginienſem cum Antiocho a Romanis debellato ad Artaxam Armenium veniſſet, cum alia multa vtilia docuiſſe, tū regiones eius opportuniſſimo loco conſpecto & amœniſſimo, qui ocioſus tum neglectusque iacebat, vrbis in eo figuram deſcripſiſſe, eoque Artaxam adduxiſſe, & vt vrbem ibi conderet, autorem fuiſſe: regi id pergratum fuiſſe & ab Annibale vti ædificationi præeſſet impetrauiſſe. Itaque vrbem miræ & magnitudinis & pulcritudinis conditam, à rege nomen habuiſſe, & totius Armeniæ caput coſtitutam. Hanc tum Lucullo petente non continuit ſe Tigranes, ſed aſſumpto exercitu quartis caſtris ad Arſaniam fluuium peruenit, quem tranſire Romanos ad Artaxata acceſſuros oportebat: ibi caſtra caſtris oppoſuit. Lucullus cum rem diuinam veluti certus victoriæ feciſſet, exercitum traiecit, præmiſſis duodecim cohortibus, totidemque, ne ab hoſtibus circumuenirentur, in ſubſidium retentis: etenim multi equites & delecti milites erant oppoſiti, atque ante hos Mardi & haſtati Iberi, quibus inter peregrinos maxime fidebat Tigranes. Neque tamen vllum ab his præclarum eſt facinus editum: cum parumper cum Romanis equitibus decertaſſent, pedites inuadentes non ſuſtinuerunt, ſed in diuerſas partes fugientes equitibus inſequendi occaſionem præbuerunt. His diſſipatis. Tigranis cum ſuo equitatu prouehentis ſplendore & multitudine territus Lucullus, equites ab inſecutione hoſtium reuocauit, & primus ipſe Satrapenos, qui cum præſtantiſſima militum manu proximi erant, inuaſit, eosque ipſo terrore, antequam manum confereret, fugauit. Ibi cum tres reges ſimul contra Lucullnm in acie ſtarent, turpiſſime omnium

Artaxata.

Tigranes iterum victus.

omnium videtur fugiſſe Mithridates, qui ne clamorem quidem Romanorum ſuſtineret Inſequendo hoſtem, & per totam eam noctem non cædendo tantum, ſed & captiuos abducendo, & pecuniam ſpoliaque congerendo Romani defatigati ſunt. Liuius priori pugna plures, hac nobiliores hoſtium captos cæſoſque dicit. Auctus exinde animo fiduciaque Lucullus, pergere in ſuperiora, planeque euertere opes barbari ſtatuit. Verum circa æquinoctium autumnale grauis tempeſtas incidit, pleraque niue obruens, & in aperta loca pruinam glaciemque deijciens: itaque & potum difficiles ob frigus equis fluuij reddebantur, & tranſitu, cum perrupta glacies neruos eorum diſſecaret. Pleræque etiam regionis eius partes, vt erant ſylueſtres, arctæque, ſubinde milites niue decuſſa in itineribus madefaciebant, & in vdis locis pernoctationes affligebant. Itaque diebus haud multis à pugna Lucullum ſecuti, primum miſſis tribunis ſupplicantes expeditionem deprecabantur: mox tumultuoſius congreſſi, per caſtra noctu ſtrepitum, qualis ſolet initio conflictus edi, tollebant, quod ſignum videtur eſſe ad defectionem ſpectantis exercitus. Lucullus cum eos multis eſſet cohortatus ad patientiam, vtque tantiſper durarent, dum Carthagine in Armenia capta, infenſiſſimi hominis (Annibalem nominabat) opus delerent, poſtquam nihil obtinuit, retro eos abduxit: alioque in loco Taurum tranſgreſſus. in Mygdoniam deſcendit, regionem fertilem, apricamque, & in qua vrbs erat magna, atque populoſa, quam barbari Niſibin, Antiocheam Mygdonicam Græci nominabant: obtinebat imperio Huras Tigranis frater, arte autem & peritia machinarum Callimachus, qui & apud Amiſum plurimum Lucullo exhibuerat negocij. Hanc obſidione cum cinxiſſet, & omne genus oppugnandi tentaſſet, breui temporis ſpacio expugnauit: Huraq; ſeſe dedente humaniter vſus, Callimacho magnā vim reconditæ pecuniæ mōſtratum ſe pollicenti non geſſit morem, ſed in compedib. iuſſit auehi daturum pœnas incendij Amiſeni, qua vrbe vaſtata Lucullo ſuæ liberalitatis humanitatiſque Græcis demonſtrandæ occaſionem præripuerat. Hactenus in bello gerendo adfuiſſe Lucullo fortunam haud inepte quiſpiam dixerit. ex illo autem, quaſi vento ſecundo concidente, vi omnia agens, & vbique offendens, virtutem ſane. & æquanimita-

Militum tumultus.

Niſibus capitur.

Fortuna Luculli vt mutata.

nimitatem bono duce dignā ostendit gloria tamen & gratia actiones caruerunt:parumq; absuit,quin frustra & infeliciter laborando partam quoq; iam ante gloriam amitteret. Cui ipse rei haud minimam causam præbuit, à colenda multitudine militari alienus,idq; omne ad dedecus & interitum magistratus spectare existimans, quod in gratiā subditorum fieret,& , quod maximi fuit momenti,ne cum potentibus quidem,& dignitate paribus conueniens, sed præ se omnes contemnens. His inter tot virtutes Lucullus vitijs laborauit,cætera magnus, honestus, facundusq; & prudens domi militiæque habitus. Sallustius autor est, initio statim belli milites odium aduersus eum cōcepisse, cum eos apud Cyzicum , rursumq; apud Amisum duas continuas hyemes in hybernis sub dio continuisset: reliquæ etiā hyemes molestia afficiebant,partim in hostico,partim apud socios sub cœlo exactæ,neq; vnquam in sociam aut Grçcam vrbē cum exercitu Lucullus intrauerat:Hoc modo affectis militibus, maximas in vrbe tribuni plebis occasiones præbuerunt,inuidia Luculli,caluminantes, eum imperij opumque cupiditate ductum bellum trahere, atque interea tantum non possidere Ciliciam,Asiam,Bithyniam ,Paphlagoniam, Galatiam, Pontum, Armeniam , & vsque ad Phasin porrectas regiones:nunc etiā regiam Tigranis diripuisse,perinde ac si non ad debellandos sed spoliādos reges missus esset. hæc enim sunt,quæ tribunorum plebis vnus L. Quinctius dictitasse traditur. Hunc maxime autorem habuit populus, Lucullo successorem decernendi,multosque qui sub eo militabāt exautorandi. Accessit ad hæc incōmoda id , quod potissimum res Luculli perdidit, P. Clodius, homo petulans, omnisque superbiæ & ferociæ plenus ,frater vxoris Luculli, cum qua & incestā consuetudinem(vt erat impudicissima) habere ferebatur,Luculli in castris eo tempore erat. Is cum nō in tanto,quantū sibi poscebat, honore haberetur (primus enim haberi cupiens, multis ob morū peruersitatem postponebatur) Fimbrianos milites occulte contra Lucullum incitauit,sermones apud homines quibus dicendo pellici neque inuitis neque insuetis erat,gratos spargens, Erāt hi milites, qui ante Fimbriam sibi persuadere passi fuerant, vti Flacco consule cæso, ipsum ducem assumerent. Quare tunc quoque Clodium lætis animis acceperunt, militumque

P. Clodius Fimbrianos corrumpit.

que amicum appellarunt : nimirum qui ſe vicem eorum dolere ſimularet, nullum bellorum laborumque tantorum finem reperientium, ſed contra omnes populos dimican- do omnes terras penetrando vitam terentium, nullum eius militiæ præmium dignum ferentium, tantum Luculli cur- rus & camelos aureis & gemmatis poculis refertos comi- tantium. At vero (dicebant) Pompeiani milites bello defun- cti cum vxoribus & liberis ſuis iam Romę ſedent, terram fe- licem poſſidentes, inque vrbibus habitantes, non Mithri- date & Tigrane in vaſtas ſolitudines compellendis, neque regias Aſiæ euertendo, ſed exſulibus in Hiſpania, & fugiti- uis in Sicilia debellatis ocium nacti. Quorſum ergo atti- net, nos nullum militiæ finem facere? quin nos quod reli- quum eſt corporum animorumque ei reſeruamus duci, cui nullum pulcrius decus eſſe videtur, quam ditarę milites? Ita corruptus exercitus, Lucullum neq; contra Tigranem euntem ſequi voluit, neque aduerſus Mithridatem, qui ſta- tim ex Armenia in Pontum irrumpens regnum ſuum recu- perabat: ſed hyemem cauſantes, in Gordyena morabantur, mox Pompeium aliumve Lucullo datum ſucceſſorem ad- futurum ſperantes. Poſteaquam renunciatum eſt Mithrida- tem Fabio ſuperato, aduerſus Sornatium & Triarium ten- dere pudore moti milites Lucullum ſecuti ſunt. At Triarius victoriæ glo ia̅ Lucullo iam appropinquanti præripere cu- piens cum hoſte congreſſus, magnaq; pugna victus eſt. Ete- nim vltra ſeptem millia Romanorum cæſa dicuntur, inque his C L. centuriones, X X I I I I. tribb. militu̅, & caſtra Mithri- dates cepit. Paucis poſt diebus Lucullus ſuperuenit, & Tria- rium ab iratis militib. quæſitum ſubduxit: Mithridate aute̅ pugnam detrectante, & Tigranem expectante qui iam ma- gnis cum copijs aduentaba, ſtatuit prius quam ij inter ſe coniungerentur, Tigrani occurrere, & cum eo pugnare. In- itinere Fimbriani milites coitione facta à ſignis diſceſſe- runt, ſenatusconſulto ſe exautoratos eſſe, neque Lucullum alijs decreta prouincia cum imperio eſſe præterea dicen- tes. Nihil adeo indignum Lucullo fuit, quod eo tempore non ſuſtinuerit; ſingulos, & circum tentoria iens vniuerſos triſti vultu ac lacrymans deprecatus eſt, atq; prænſauit. Mi- lites autem dextram eius à ſe reijcere, marſupia vacua pro- ijcere, ſolum iubere co̅tra hoſtes pugnare, qui ſolus inde di-

Mithridatis victoria.

Lucullus à militibus. deſeritur.

rescere nosset. Tandem reliquorum militum victi precibus, polliciti sunt ea æstate se cum Lucullo mansuros, atque ita si nemo pugnaturus occurrisset a militia liberos futuros. Has conditiones necessitate compulsus accepit, ne destitutus regionem eam barbaris traderet. proinde non vi eos continuit neque ad prœlium duxit, contentus eos non discedere. Interim & Cappadociam a Tigrane vastari videre cogebatur, Mithridatemque rursus ferocire, quem a se debellatum ipse senatui scripserat, iamque legati ad res Ponticas, vt plane confecto bello, componendas ei aderant. Ij sane coram inspexere, Lucullum non Ponti modo, sed ne sui quidem esse compotem, qui ludibrio militibus haberetur. Tanta enim ij in imperatorem petulantia abundabāt, vt sub exitum æstatis arma induti, strictis gladijs hostes absentes procul, iamque belli fessos prouocarint, ac clamore militari sublato, vmbratilique pugna edita, ex castris discesserint, testati tempus, ad quod se Lucullo obstrinxissent, exijsse.

Pompeius Lucullo succedit.

Reliquos per litteras ad se Pompeius vocabat, dux belli contra Mithridatem & Tigranem gratia populi & adulatione tribb. plebis creatus. Enimuero graui iniuria affici Lucullum senatus optimique censebant, cui non bellum sed triumphus a successore eriperetur, neque imperium, sed præmia rerum gestarum alij cogeretur tradere. Auxit indignitatem rei apud præsentes, quod neque honorum neque suppliciorum potestas Lucullo relinquebatur, neque quenquam ad eum accedere Pompeius sinebat, illiusve obtemperare edictis, quę cum decem legatis fecerat: verum ipse edicto proposito id vetabat, terroremque ob maiores quas secum habebat, copias incutiebat.

Congressus eorum.

Effecerunt tamen amici, vt in pago quodam Galatiæ congrederentur. Amice ibi se consalutarunt, inuicemque de rebus præclare gestis gratulati sunt. Lucullus natu maior erat, Pompeij ob imperia plura, duosque triumphos actos maior dignitas. Et cum vtrique ob partas victorias fasces laureati pręferrentur, Luculli milites Pompeij lauros, vt longum iter per loca sicca & squalida erat profectus, exaruisse cernentes, honoris causa de suis lauris recentibus viridibusque largiti sunt: idquod boni ominis loco acceperunt Pompeiani. Et vero Pompeij imperium rebus gestis Luculli exornatum est. Id tamen colloquium ad beneuolentiam recolligendam nihil

contu-

contulit, verum animis magis inuicem abalienatis discesserunt Pompeius Luculli constitutiones rescidit, milites ei omnes ademit, mille ac sexcētis tantum relictis, qui triumphantem comitarentur: qui ipsi quoque inuiti eum secuti sunt adeo ad id quod in regendo exercitu summum est, vel ingenium Lucullo, vel fortuna defuit: atque hoc vnum si ad cæteras eius viri tot tantasque virtutes accessisset, fortitudinem, diligentiam, prudentiam, iustitiam, non equidem Euphrates Romani in Asia imperij terminus, sed extremitates & Caspium mare fuisset. quippe & deuicti iam reliqui cum Tigrane populi erant, neque ea tum Parthorum, quæ Crasso bellum mouente aparuit, potentia, neque respub. constituta fuit, cum bellis, ciuilibus finitimisque attriti, ne Armeniorum quidem insultus defenderent. Nunc mihi Lucullus aliquando plus per alios damni patriæ dedisse videtur, quam ipse profuerit. Trophæa enim in Armenia fixa, Parthis vicina, item Tigranocerta, Nisibisque captæ, & opes inde amplæ Romam aduectæ Tigranisque diadema in triumpho inuectum, Crassum cupiditate belli in Asia gerendi inflammarunt, barbaros nihil aliud quam prædam esse opinantem: tamesi mox illi Parthicas sagittas expertus, ostendit non væcordia sua aut mollitie barbaros, se autem a Lucullo audacia & peritia victum. Verum hæc alio pertinent. Lucullus cum Romam peruenisset, Marcum fratrem offendit à C. Memmio ob res in quæstura sub Sylla gestas in ius vocatum. Marco absoluto, in ipsum Lucium se conuertit Memmius, eumque multa peculatum, & bellum consulto traxisse clamitans, populum ne triumphum ei concederet iritauit. Magnum aggresso certamen Lucullo, primi & potentissimi ciuium tribubus se permiscentes, multis precibus enixoque studium populum ad decernendum ei triumphum adegerunt. Fuit is Luculli triumphus, non, vt aliorum, longa pompa, eorumque quæ iuueherentur multitudine terribilis atque varius, sed armis hostium, quorum erat ingens copia, regijsque machinis Flaminium Circum exornauit: quod ipsum vel solum spectaculum haud parum splendoris habuit. In pompa, non ita multi equites cataphracti, decemque currus falcati ducti sunt: ad hæc sexaginta regij amici atque duces, naues longæ æreis rostris aptæ centum & decem: præterea Mithrida-

Luculli à Memmio accusati.

Triumphus Luculli.

thridatis colossus aureus sex pedes longus, clypeus gemmatus: item decem argenteorum poculorum feretra, aureorum, armorumque, & nomismatis triginta duo. Hæc viri gestabant Muli porro octo lectos aureos portabāt, quinquaginta & sex argento conflato onusti incedebant, alij centum & decem nomisma argentumq; cuius summa fuit circiter centies & octies sestertium: & intabulis signata erat summa pecuniæ, quam ad bellum Piraticum gerendum Pompeio dederat, & quam in ærarium publicum intulerat, & seorsim dati militibus singulis D X C. denarij. Post hæc & ciuibus epulum splendidum, & vicis circumiacentibus prębuit. Porro Clodiæ, impudicæ malæque mulieri nuncio remisso Seruiliam Catonis sororem duxit. Sed ne hæ quidem nuptię ei felices fuerūt: id enim vnum Seruilia Clodiæ præstabat, quod fratrem criminibus obnoxium nullum habebat: alioquin perinde impudica. Catonis tamen reuerentia tolerauit aliquandiu, ad extremum ipsam quoq; repudiauit. Cum autem Senatus incredibilem de eo spem cōcepisset, quasi is vir tyrannidi Pompeianæ esset reluctaturus, & pro optimatū principatu propugnaturus, quippe qui gloria potentiaq; tāta fretus certamini par esset: ipse rempub. destituit, ab eaq; totum se traduxit: siue quod iam ita laborantem cerneret, vt seruari posse desperaret, siue quod (vt multorum fert sententia) plenus iam gloriæ, post multas ærumnas haud felicissimū finem cōsecutas vitæ genus quietum & mollissimum sibi deligisset. Non desunt enim, qui eam viri istius mutationem laudēt: quod non Marij exemplum secutus sit: qui post Cimbricas victorias, magnamque illam præclaris facinoribus quæsitam gloriam non satis habuit se admirationi omnib. ob ingentes honores esse, sed inexpleta gloriæ imperijque cupiditate abductus, senex cum iunioribus in repub. contendens, in facta turpia, turpioresque factis affectus sese præcipitauit. Rectius quoque sentiunt Ciceronem sibi consulturum fuisse, si post oppressum Catilinam se in ocio continuisset: & Scipionem, si euersæ Carthagini addita Numantia quieuisset. Esse enim quēdam etiam ciuilium ambituum finem: & vt in athleticis, ita in ciuilibus etiam certaminibus reprehendi, qui ætate viribusque deficientibus ea subeant. At Crassus & Pompeius Lucullū subsannabant, qui se delicijs sumptuosis, volupta-

Matrimonium.

Lucullus ocio se dedit, & voluptatibus.

tibusque

tibusque dedisset: quasi vero non id genus vitæ à tanti viri ætate prouectiore alienum esse, perinde atque administratio reipub. & bellorum deberet. Equidem Luculli vita simile quiddam antiquæ comœdiæ referebat: nam priora reip. & bellorum functiones obitas habent, posteriora cœnas, conuiuia, ac tantum non comessationes, faces, & omnia ludicra. In ludicris enim ego sumptuosa ista ædificia, ambulationumq; & balneorum apparatus, tum picturas & statuas impensasque in eas artes factas ingentes pono. nam in has res pecuniam, quam bello gerendo ingentem fecerat, profundebat. Cui rei argumento vel maximo esse possit, quod *Luxus Luculli.* hodie etiam, cum tanta luxus incrementa fecerit, Luculliani horti inter Cæsarios perciosissimi habentur. Iam illa in ora maris, & apud Neapolim ædificia, cũ exhausta inferne terra colles pensiles effecisset, cursusque in mari, & piscosos transitus ædibus suis circumduxisset, habitationes in mari extruxisset, vt inspexit Tubero Stoicus, Xerxem eum togatum nominauit. Habebat & in Tusculano habitationes ex quibus tanquam specula circumspicere vicina poterat, cubiculis & ambitionibus apertis. In eas cum Pompeius venisset, reprehendit Lucullum quod ad æstatem optime accommodasset ædes, sed ita vt hyeme habitari non possent: cui Lucullus subridens, Adeone, inquit, minus tibi gruibus & ciconijs sapere videor, vt non possim secundũ anni tempus locum mutare? Prætori cuidam, qui spectaculum edere quam splendidissime cupiens ad eum venerat petitum chlamides aliquot, quibus chorum exornaret, inspecturum respondit an tot habeat, & si habeat, daturum: postridie ex eo quæsiuit, quotnam cuperet, centumq; satis esse respondentem, ducentas accipere iussit. Cui rei Horatius hoc epi- 11
phonema attexuit:

Exilis domus est, vbi non & multa supersunt,
Et dominos fallunt.——

Nouum autem genus diuitiarum in quotidianis cœnis Lucullus ostentabat, non modo veste stragula purpurea, poculis gemmatis, choris & cantilenis, sed & omnibus generibus ciborum, cupediarumque summo artificio apparatarum varietate, illiberalium excitans æmulationem. Itaque Pompeio laudi datum est, quod cum æstate ægrotanti ipsi medicus suasisset vt turdo vesceretur, famulusque negasset

eo tem-

eo tempore inueniri turdum, nisi altilem apud Lucullum posse: ab eo peti prohibuisset, medicoq; dixisset. Ergo nisi Lucullus delicijs operam daret, Pompeius non viueret? atque aliud comparatu facile dari iussisset. Cato etiam qui & amicus Luculli & necessarius fuit, ita vjuendi rationem eius improbauit, vt cuidã iuueni in senatu de frugalitate & temperantia prolixum importunumque sermonem intempestiue habenti, assurgens dixerit: Non cessabis tandem, Crassi instar diues, viuens vt Lucullus, Catoniano more disserere? Quidam hoc ita dictum fatentur: à Catone, id vero negant. Cæterum Lucullum non delectatum modo hoc vitæ instituto, sed & gloriatum, ex his, quæ eius dicta memoriæ tradita sunt, apparet. Græci quidam (ita enim narrant) Romam venerant: quos cum per aliquot dies Lucullus conuiuio accepisset, Græcanica verecundia tandem moti, cum inuitarentur, recusarunt, quod propter se tantos quotidie sumptus fieri nollent. His Lucullus subridens: Sane inquit, nonnihil horum propter vos fit, sed pleraque propter Lucullum. Solus cum cœnaret, essetque vna tantum mensa, & mediocris cœna apposita, succensuit, & ad se vocatum seruum, qui ei rei præfectus erat, obiurgauit: cumque is diceret, se non existimasse opus fore sumptuosa cœna, cum nemo esset inuitatus: Quid, inquit, hoc rei est? an nesciebas hodie Lucullum cum Lucullo cœnaturum? Ea de re cum, vti fieri solet, multus esset in vrbe sermo, ad ipsum in foro forte ociosum sedentem Pompeius & Cicero accesserunt (ex his Ciceroni cum Lucullo summa intercedebat familiaritas: cum Pompeio etsi bello Mithridatico discordia inciderat, solebant tamen amice sæpenumero conuenire atque colloqui) & Cicero salutatum perconatus est, essetne ei commodum conferre sermones. Cum respondisset esse sibi lubentissimo, vtque accederent hortaretur. Volumus, inquit Cicero, hodie tecum cœnare, ea tamen lege, vt nihil propter nos apparetur. Lucullo excusante, oranteque vt in alium diem differrent, non destituros ab incepto dixerunt, neque passi sunt cum seruis eum colloqui, ne quid amplius solito fieri præciperet: id tantum ab ipsis obtinuit, vt coram ipsis diceret vni seruorum, se hodie in Apolline cœnaturum. Erat autem is Apollo cœnaculum vnum de preciosis: eoque astu illis imposuit. Nam vnumquodque

cœna-

cœnaculum definitum cœnæ sumptum habebat, suumque apparandi modum: vt famuli audientes vbi esset cœnaturus, statim quo sumptu, quo ornatu apparari deberet cœna scirent. Sumptus autem cœnæ in Apolline erat ducenta sestertia: talisque tum præbita cœna Pompeio præter sumptuum magnitudinem apparatus celeritatem admirandam proposuit. Hos ille in vsus opibus abutebatur, tanquam vere captiuis atque barbaricis. Cæterum id eius factum & commemoratione est & laude dignum, quod multos, beneque scriptos libros conduxit, vsumque eorum possessione laudabiliorem instituit. Omnibus enim bibliotheca Luculli, & quæ iuxta erant ambulationes atque Scholæ, patebant: eoque se Græci, tanquam in Musarum aliquod diuersoriorum libere recipiebant, alijsque negotijs ciuitatis iucunde dies ibi commentando exigebant. Ipse frequenter in ambulationes eas se contulit, ac cum philosophis disputauit: rebus quoque ciuilibus, sicubi opus erat, non defuit. Omnino autem Græcis Romam venientibus hospitij Prytaneique publici vsum Luculli domus præstabat Philosophiæ omnia genera Lucullus amplexus est, & familiaria habuit: Academiam vero iam inde ab initio miro studio & amore coluit, non nouam illam, quæ tum maxime Philonis opera disputationibus Carneadicis florebat: sed veterem, cuius tum princeps erat Antiochus Ascalonita, vir magna dicendi vi præditus. Hunc Lucullus cum omni studio amicum suum domesticumque effecisset, Philonis auditoribus, inter quos erat etiam Cicero, opponebat. Et conscripsit Cicero volumen de Academica secta perelegans, eique Lucullum titulum fecit: in quo de eo, vtrum comprehendi aliquid sciri ve possit disputans, affirmantis partes Lucullo, sibi negantis tribuit. Erant, vti diximus, summa inuicem amicitia iuncti Cicero & Lucullus, idemque in repub. sentiebant. Neque enim totum se à repub. Lucullus abstraxerat, sed dimisso de principatu certamine tot periculis, totque contumelijs obnoxio, Crasso id Catonisq; tractandum reliquit: hos enim, postquam ipse primas sibi partes vendicare desijt, principes de Senatu habebant ij, quibus Pompeij potentia erat suspecta. Amicorum causa in forum venire solebat: In Senatum, quoties Pompeij conatui alicui obsistendum duceret. Nam & constitutiones, quas is deuictis regibus

Bibliotheca Luculli.

Philosophia eius.

regibus fecerat, rescidit, & cum is de diuisione quadam inter milites retulisset, ne fieret, effecit, vsus opera & auxilio Catonis. His motus causis Pompeius ad Crassi & Cæsaris amicitiam, aut rectius coniurationem confugit, vrbeque armatis militibus repleta, per vim leges suas pertulit, Catone & Lucullo foro pulsis.

12 *Vectij indicium.* Quam rem cum optimates iniquo animo ferrent, Vectium quendam produxere Pompeiani, captum dicentes, cum Pompeio insidiaretur. Atque is quæstione habita in Senatu quosdam alios, apud populum vero Lucullum nominauit, a quo ad occidendum Pompeium submissus fuisset. Nemo ei indicio fidem habuit, statimque apparuit eũ calumniandi causa à Pompeianis subornatum fuisse: id quod paucis post diebus deprehensum est. Nam cadauer Vectij ex carcere proiectum inuentum est: & à Pompeianis, qui eum casu mortuum fuisse dicebant, cum tamen stragulationis & verberum vestigia conspicerentur, satis patuit eundem factum cæsumque esse. Eo magis in posterũ se à republica abduxit Lucullus: postquam Cicero in exilium actus, & Cato in Cyprum missus est plane ocio se totum dedit.

13 *Obitus Luculli.* Ferunt ante obitum mente ex morbo quodam alienata, paulatim desipuisse. Cornelius Nepos non senectutem, neque morbum delirij causam fuisse ait, sed venenum ei à Calisthene liberto exhibitum, propinatum autem ab hoc, vt se magis diligeret, amatorij poculi loco: id tamen ita rationem eius læsisse, vt viui adhuc tutelam frater gesserit. Mortuum: perinde ac si in media reipublicæ bellive administratione decessisset, dolens populus concursu facto, cum esset corpus à nobilissimis adolescentibus in forum prolatum, in campum Martium efferre, ibique, vt & Syllam, sepelire contendit. Quod cum omnibus insperatum accidisset, neque facili apparatu fieri posset, frater eius populum exorauit, vt funus ei fieri in prædio Tusculano, sicuti comparatum erat, fineret. Non multum temporis ipse etiam superuixit: vtque paulo inferior ætate gloriaque fuit, fratris in vita amantissimus tempus quoque mortis ab obitu eius non multum distans sortitus est.

CIMONIS ET LVCVLLI COMPARATIO.

Mors. Finem vitæ Lucullus eo maxime beatum nactus est, quod ante

ante mutationem eam, quam Romanæ reipub. per bella ciuilia machinabatur fatum, in laborante quidem, sed tamē adhuc libera patria expirauit. Qua in re apprime ei cum Cimone conuenit, qui & ipse nondum conturbatis Græciæ rebus, sed ipso initio intestinorum tumultuum legi naturæ satisfecit. Hic quidem in castris, & imperium gerens: non rude iam donatus, neque ocio & delicijs deditus: neq; postquam armorum imperiorum, trophæorumq; præmia conuiuia sibi & compotationes statuisset. quo nomine Plato, Orpheum subsannat, quod his, qui vitam suam recte egissent, præmij loco apud Manes æternam crapulam paratam dixisset. Ocium quidem, requies, studiumque literarum voluptatem contemplationemq; rerum afferens, conuenientissima est seni laboribusq; domi & militię defuncto recreatio. At voluptati, tanquam is finis rerum præclare gestarum esset, se dare, & post bellicos ciuilesq; magistratus Veneris sacris studere ludēdo, luxuriandoq;, id vero indignum præclara Academia est, neque eius qui Xenocratem imitetur, sed qui ad Epicurum inclinet. Quo magis miror Cimonis iuuentutem vitiosam & intemperantem, Luculli cōtra beneinstitutam modestamq; cōsiderans: & quidem is melior habendus est, cui mutatio in melius accidit. est enim ea natura præstantior, in qua deteriora consenescunt, meliora vigent atque adolescunt. Iam cum eadem ratione opes parauerint, dissimiliter plane ijs vsi sunt. Nam thalami Luculliani, speculæque circumfluæ apud Neapolim ex manubijs barbaricis ædificatæ, ne conferendæ quidem sunt cum Australi muro arcis, qui pecunia à Cimone aduecta absolutus est. An vero Luculli magnificas & regias cœnas cum Cimonis frugali & populari comparandas victu putas? quando hic multos quotidie paruo impendio aluit, illæ ingēti sumptu paucorum luxuriæ seruierunt. Nisi tamen temporum ratio diuersitati huic causam præbuit. Est enim in incerto, vtrum Cimon, si post res gestas senectutem à militia reipublicæq; cura vacantem attigisset. luxuriosa & voluptati dedita vita fuerit Lucullū superaturus, quippe ebriosus, vitęq; dissolutæ & mulierosus etiā. Nam rerum gerendarum præclarorumque facinorum studium, cum suas peculiares habeat voluptates, ciuilibus & honorum cupidis ingenijs turpiorum cupiditatum obliuionem inducit: & si Lucullus in

Mutatio vitæ.

Vsus opum.

belli

belli administratione mortuus fuisset, existimo sane neminem adeo calumniandi & reprehendendi studiosum esse, qui quicquam in eo viro quod culparet inuenire potuisset. Bellicam laudem haud dubie rebus terra marique gestis vterque meruit. Sed vt ex athletis eos qui eadem die lucta pancratioque coronam meruerunt, mira quadam consuetudine Victores excellentiæ ergo nominant: sic Cimon cum vna die victoria naualis terrestrisque coronam Græciæ imposuerit: primum inter imperatores locum meretur. Quid, quod Lucullo patria imperium mandauit, Cimon patriæ imperium peperit? alter patriæ socijs iam imperanti, hostilem ditionem adiecit, alter alijs subiectam patriam simul & illorum ducem, & hostium victorem reddidit? cum & Persas è mari profligauit, & Lacedæmonijs vt Athenis de imperio concederent persuasit. Sin illud ducis præcipuum opus est, vt milites beneuolentia sibi obstrictos, dicto audientes habeat, Lucullus quidem à militibus contemptus, Cimon socijs admirationi fuit: ab illo defecerunt, ad hunc transiuerunt. ille cum quibus imperator domo exierat, ab ijs desertus redijt: hic missus vt aliorum imperatis pareret, horũ dux domum reuersus est, cum tria difficillima patriæ suæ confecisset pacem cum hostibus, principatum inter socios, concordiam cum Spartanis. Vterq; magnum regnum euertere aggressus, totamque subigere Asiam, imperfectum id quod cœperant, reliquerunt. Cimon quidem nulla alia de causa, quã quod ita fortunæ visum fuisset: bellum enim adhuc gerens, prosperoque rerum successu mortuus est. Lucullum non facile est omni culpa liberare, siue nesciuerit, siue noluerit offensis & reprehensionibus militum suorum mederi, vnde tantum in ipsum odium tandem exarsit. Tametsi id quoque ei cum Cimone cõmune videri possit, quem in iudicium pertraxerunt ciues, ac deniq; ostracismo vrbe pulerunt, vt vocem eius (quod ait Plato) decennio non audirent. Nam qui ingenio eo sunt, vt optimatum in Repub. principatui studeant, ij pauca in gratiam multitudinis agunt dicuntq;: ideo cum corruptos & peruersos ciues corrigere vehementius contendunt, perinde molesti ijs sunt, vt medicorum vincula corpori, quibus luxatos artes in suam redigunt sedem. Itaq; eo crimine vtrunque absoluamus. Enimuero longe progressus est armis Lucullus, qui & primus

Victoria.

Res imperfecta.

Roma-

Romanorum cum exercitu Taurum montem transijt, & Tigrim, qui regias Asiæ ciuitates in ipso regum conspectu cepit & incendit, Tigranocerta, inquam, Cabira, Sinopen. & Nisibin, qui boreales reges vsq; ad Phasin fluuium, orientales Media tenus, Australes & rubrum mare Arabicorum regum opera subiugauit: qui vires regum attriuit, ac tantũ non ipsos manu cepit, ferarum instar in syluas inuias solitudinesq; inaccessas elapsos. Magnum argumentum est, lõge priorem hac in parte Lucullũ Cimone fuisse, quod Persæ nulla magna clade ab hoc affecti, statim arma cõtra Græcos tulerunt, magnamque Græci exercitus partem in Ægypto victam deleuerunt. Tigranes & Mithridates post Lucullum nihil quicquam egerunt. Hic enim attritus viribus, certaminibusq; prioribus fractus, ne semel quidem exercitum extra castra in conspectum producere ausus fuit, sed in Bosphorũ fugit, atq; ibi vitam finiuit. Tigranes nudum se & inermem ad Pompeij pedes proiecit, eodemq; diadema capiti suo detractum deposuit: non suis iam rebus, sed ijs de quibus triumphauerat Lucullus, fauorem quærens. Satis quidem habuit, insignia regni recipere, fassus prius ea amisisse. Itaq; vt Athleta, sic & dux præstantior is habendus est, qui successori aduersarium infirmiorem tradit. Præterea Cimon Persas, quorum à Themistocle, Pausania, & Leotychida magnis cladibus affectorum, perpetuisq; fugis iactatorum & vires fractæ erant, & collapsi animi, adortus, facile corpora vicit, cum animi iam ante concidissent. Lucullus integrum, & multis victorijs superbum aggressus est. Numerus vero eorum quos Cimon vicit, non est dignus qui cum ea multitudine comparetur, quæ contra Lucullũ conuenerat. Inde efficitur, vt omnibus his collectis, sententiam de hac contentione ferre sit perdifficile: quando & Deos vtriq; videmus propicios fuisse, & alteri quæ res gerendæ alteri quid vitandum esset prædixisse. Itaq; & numinum suffragijs constat bonum diuinique ingenij vtrunque fuisse.

IN LVCVLLVM ANNOTATA AB INTERPRETE.

Quæ sequuntur in hoc opere Romanorum vitæ, ad idem prope tempus pertinent. Nam Gracchis exceptis, qui

Lucullum ac cæteros, & ipsum etiam Syllam nō ita multum ætate antecesserunt, reliqui oēs Syllā statim subsecuti sunt. eoq; fere ordine, quo eorum vitæ hic exponuntur, claruerunt bello cum Mithridatico, tum ciuili Pompeiano, & quæ id subsecuta sunt, nobiles. vt non opus habeam de eorum porro æqualibus aut ætate plura annotare: cum nihil ista tempestate sit in historia Romana celebratius, atq; notius.

1 De publico crimine accusaret.] Ita prope ad verbum est in Græco. Quod aūt hic ἀδικεῖν δημοσίᾳ dicitur, Iustinianus peculatum in specie expressit, idq; Amiotus etiam habet (in Pompeio aliter describitur peculatus: diserte enim dicitur, κλοπὴ δημοσίων χρημάτων) ego malui relinquere in genere nihil enim mihi constat de eo crimine, quod à Lucullo intentatum Seruilio sit. Cic. in Acad. quæst. editionis prioris lib. 2. qui Lucullus inscribitur, mentionem huius rei facit. sed neq; reum, neq; crimen nominat. in oratione autem de Prouincijs consularibus inimicitias Seruiliorum & Lucullorum grauissimas commemorat. Quod de accusationibus hic dicitur, idem lib. 1. Offic. copiose explicat.

2 Thinnus velut.] Θυῦνος βολαῖος πέλαγος ὡς διεστρόβει. Iustinian: male, thynnus irretitus. Senarius est iambicus, nescio vnde depromptus. Thynnus piscis dictus est παρὰ τὸ θυνέω, τὸ θύω, ὅ ἐστιν ὁρμῶ, à dando impetu, & motus vehementia nam sub ortum Canis œstro agitatur. Multa de eo ex Aristotele & alijs habet Athenæus libr. 7. haud pauca Eustathius in ξ. Iliad & μ. ac χ. Odiss qui quidem etymologiam istam confirmant. βολαῖος non irretitum, sed incitatum siue impetuosum significat, παρὰ τὸ βολὴ iactus. teste eodem Eusthatio. στροβεῖν satis notum est vocabulum. Sensus itaq; est quemadmodum thynnus œstro suo incitatus per mare se cum impetu fert, idq; conturbat: ita consueuisse suis orationibus forum Romanum oratores cæteros concitare. Id quoque quod statim infert, ἄνος ἀμυσία λεθινικός,

exa-

ex aliquo poeta puto esse desumptum, & ni fallor, etiam alibi legitur. sed non succurrit.

3 Græcis myoparonibus.] *Annotator margini alleuerat nauigij esse genus: idq; ex Suida. quasi vero id nō vnus quilibet statim potuisset intelligere. Nauigium fuisse piraticū, vel ex Cic. constat, qui in Verrinis ei piratici adiectiuum adiungit, vt & paulo infra* λῃστρικὸν μυοπάρωνα *dicit Plutarchus: & lib. 3. de repub. quem locum, & alium Sallustianum, citat Nonius Marcellus. Sex. Pompeius ait nauigium esse ex duobus dißimilibus formatum midio & parone. Ego quidē vtrunq; esse nauigij genus scio, & vtriusq; eo nomine mentionem facit Gell. lib. 10. cap. 25. vt vero myoparon inde componatur, vel vox, vel nauigium, non intelligo.*

4 Amium ducemq;.] *L. Valerium Flaccum consulem. vide Epit. Liuian. 82. & paulo post ipsum Plutarch.*

5 Deinde Neoptolemum.] *Interpres hunc locum peruertit, & alio transtulit, quæ perspicue ad Neoptolemum pertinent.* κατιδὼν *autem negligens, transtulit negligens ipse. Est enim* κατιδεῖν *non despicere, sed conspicere aliquid. Lectum promontorium est, Æolidem à Troade distinguens. Plinius 5. 30. & alij.*

6 Propugnandum pro Bithynia.] προπολεμήσων τῆς Βιθυνίας. *Iustinian.* debellandam Bithyniam. *quod si legisset* προσπολεμήσων, *tamen constructio eum poterat monere, id verum non esse. hoc n. verbum cum datiuo construi, notißimum vel ex nostro autore est: cum hic patrius sit casus: Ne dicam notum esse ex historia, Bithyniam tunc fuisse Romanorum. Paulo post Fimbrianos milites affectasse imperium dixit: quod neq; verba Plutarchi habent, & falsum est. Sed persequi omnia id genus* σφάλματα, *aut etiam pleraq; nimis est longum.*

7 Mario tamen, quem Sertorius.] *In vita Sertorij à nostro hic M. Marius appellatur. Et quidem etiam alij*

Marij præter magnum illum, ac VII. *cõsulatibus insignem Marium, Romanis fuerunt, vt Gratidiani. Sertorius autem cum à partibus Marij steterit, verisimile est eum istos secum inter alios habuisse, quos pscripserat Sylla. Apud Appianum in Mithridatico legitur M. Varius.*

8 Et ad extremum addicti.] αὐτοῖς δὲ τέλος μὲν ἦν προσθέτοις γενομένοις δουλεύειν. *Iustinian. male,* Tribui vice impositum erat illis. *quasi* τέλος *hic non sit aduerbij loco positum, & postremum significet. Quidam in Lexico Græco ex his verbis (citat enim locum) colligit ac docet* πρόσετος *aliquando esse, id quod Latinis creditor. id & innumera alia, magnam temeritatẽ imperitiamque hominum arguit. Est autem similis dictio, ac cum dicitur,* συνέβη αὐτῷ αἰχμαλώτῳ γίνεσθαι, *accidit ei vt in bello caperetur, & similia: quorum ratio in Grãmaticis exponitur.* πρόσθετος *autem nihil minus est quam creditor. eum autem significat, qui ære alieno obligatus, cum soluendo non sit, creditori addicitur (*προστίθεται*) & in seruitutem ei deditur. Latini addictum appellant: & ipsa res, addicere. Quod multis locis Ciceronis, & Liuij præsertim libro 2. & 6. demonstrare possem, si res adeo esset obscura. nam & hoc notum est, inde factum, vt qui summo studio & opera aliquem colunt, eiue inseruiunt, eos addictos appellemus illi. Hoc modo, & simili origine ac ratione, auctor noster de Antonio Cleopatræ dedito, & quasi mansipato dicit,* ὁ δὲ οὕτως ἄρα ἦν προσθήκη τῆς γυναικὸς, *&c. Antonius vero adeo Cleopatræ addictus erat, vt &c. Asseclam in Lexico, & comitem inepte verterunt.*

πρόσθετος, προσθήκη.

ἦθος.

9 Consueto viuendi loco.] ἐκίνησεν ἐξ ἠθῶν, Ex Ethis amouit, *interpres.* ἦθος *non modo significat morem, ingenium, indolem, & similia: sed & locum eum, in quo aliquis vitam degere consueuit. sicut Arabes illi in suis tabernaculis, & Scythæ* ἁμαξόβιοι *in suis plaustris, Troglodytæ in*

cauer-

cauernis, &c. Vtrunque παρὰ τὸ ἔθω est, & τὸ ἔθος. Sic & Herodot. lib. 1. vsurpauit: κιμμέριοι ἐξ ἠθέων ὑπὸ σκυθέων τῶν νομάδων ἀναστάντες & alij. Atque etiam Homer. Iliad. ζ sub finem.

ῥίμφα ἑ γοῦνα φέρει μετά τ' ἤθεα, καὶ νόμον ἵππων, de equo à præsepi liberato. & Odyss. ξ de suum stabulis.

τὰς μὲν ἄρα ἔρξαν κατὰ ἤθεα κοιμηθῆναι.

10 Tribunorum plebis L. Quinctius.] ἕνα τῶν στρατηγῶν λ. κόϊντον στρατηγὸς crebro ponitur pro eo quod Latinis est prætor. Sed hoc loco arbitror generalius sumptum, ac et tribuno plebis attributum. Nihil enim hæc ad prætores: & quidem non modo hic dicitur tribunos plebis Romæ Lucullũ traduxisse, sed & Sallust. lib. 5. (citatur locus à Prisciano) lege Gabinia ait successorem Lucullo missum μ' Aciliũ Glabrionem consulem. fuisse autem tribunum pl. Gabinium, ex Dione & alijs constat Similis locus est in Cicerone de Roscio, qui gradus equitum in theatro distinxit, M. ὄθων στρατηγῶν: cum fuisse tribunum plebis ex Liuij libro. 99. & multis aliis notissimum autoribus. In Græco hic cum essent duo prænomina, ex altero nomen fecit: tametsi fateor, nihil mihi de L. hoc Quinctio constare. στρατηγὸς.

11 Horatius.] lib. 1. epist. ad Numicium.

12 Vectium quendam.] βέττιον. inde Iustinianus Brutium. est autem L. Vectius de cuius à P. Clodio ad hoc subornati indicio Cic. sæpe, præsertim in Vatinium, pro Sestio, & lib. 2. ad Atticum. Appianus lib. 2. Dio. lib. 38. cap. 3.

13 Cornelius Nepos.] Amatorio veneno periisse Lucullum, testatur etiam Plinius lib. 25 cap. 3.

IN COMPARATIONEM.

1 Plato Orpheum.] Locus est valde elegans lib. de Repub. 2. vbi Hesiodi etiam, Homeri, Musæiq; de felicitate defunctorum nugæ refelluntur. alterum Platonis dictum de exostracismo Cimonis, est in Gorgia.

PLVTARCHI NICIAS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

CVM Niciæ Crassum, Siculisque cladibus Parthicas haud absurde comparaturus videar, primo loco monendum orandumque mihi lectorem censui, ne in earum rerum expositione, in quibus narrandis Thucydides affectus mouendo, grauitate, varietateque fuit longe seipso superior, ne dum imitatione eum aliquis æquare vt posset, idem mihi quod Timæo vsu uenisse arbitretur. Is enim cum speraret se & grauitatis laudem Thucydidi prærepturum, & ostensurum quam rudis & plane plebeius scriptor esset Philistus, in historia se per media illa certamina, & naualia prœlia, & conciones, quas isti præcipue res summa cum laude descripserant, ingerit, vt nō pedes Lydium (quod ait Pindarus) currum sequi, sed puer plane, & qui optimum neglexisset discendi tempus, videatur, crassusq; secundum Diphilum, & adipe Siculo inquinatus. Sæpe ad Xenarchum delabitur: vt cum dicit omen Atheniensibus factum fuisse, quod Nicias dux cui à victoria nomen est, imperium recusauerit: item quod mutilatis Hermis, id est Mercurij statuis, portentum fuerit, plurima illos damna eo in bello ab Hermocrate Hermoris F. accepturos: item verisimile esse, Herculem Syracusanis auxiliū tulisse in gratiam Proserpinæ, quæ ei Cerberum tradiderit: Atheniensibus autem succensuisse, quod Ægestæis Troianorum posteris salutem attulerint, cum ipse à Laomedonte iniuria affectus Troiam euertisset. Verum eodem studio, vt opinor, ille ductus & hæc scripsit, & dictionem Philisti correxit, & Aristoteli Platonique conuicia fecit. Mihi quidem plane sordidum rhetorculorumq; proprium videtur de dictione alijs obtrectare aut contendere: stupidi aūt hominis, velle cum ijs certare, quos imitando assequi nō possis. Ergo quas Niciæ actiones Thucydides & Philistus memoriæ mandarunt, quandoquidem omittere non licet, eas potissimum paucis perstringam pro instituti mei necessitate, quę ingenium eius naturamq; multis & magnis calamitatibus occultatam continent: ne negligentiæ ignauiæque crimine me onerem. Præterea si quæ plerisq; ignota sunt, ea aut ex aliorū, apud quos sparsim extant, libris, aut ex do-

Timæi inepta.

narijs

Aequales Niciæ.

narijs antiquisve decretis colligere conabor: non vt inutilem historiam, sed quæ ad mores ingeniumque viri perspiciendum faciat, proponam. De Nicia id primo potest dici loco, quod Aristoteles scripsit: tres fuisse optimos ciues, ac qui paterno amore & beneuolentia ciues suos amplecterẽtur, Niciam Nicerati, Thucydidem Milesij, Theramenem Agnonis filium. quanquam hic quidem minorem reliquis laudem meretur, quod & in Ceo ignobilitas ei, & quod peregrinus esset, obiecta est, & ob inconstantiam iudicij volubilitatemq; Cothurni cognomentum est adeptus. Thucydides ætate Niciam antecessit, Periclique in gratiam populi plurima agenti partes optimatium ipse defendens frequenter in repub. restitit. Nicias minor natu viuente tamẽ adhuc Pericle alicuius fuit existimationis: nam & huic in prætura collega fuit, & ipse solus non vnum gessit magistratum. Pericle mortuo, statim ad principatum euectus est, potissimum à diuitibus & nobilibus, qui eum Cleonis improbitati oppositum, audaciæque volebant: habebat tamen & populum sui studiosum. Nam Cleo plurimum potentiæ sibi parauerat senum causam agendo, de nouo stipendia faciendi potestatem eis concedens: & tamen auariciam eius impudentiamq; & audaciam multi eorum, quorum gratiam captabat, videntes, ad Niciam se conferebant: Erat enim huius grauitas non seuera aut importuna nimium, sed eam cautionem adhibebat, vt ipsius etiam timiditatis opinione multitudinis animos sibi conciliaret. Quippẽ natura pusillanimus, in re bellica prospero successu metum occultabat: nam rem plerunque bene gerebat. At in repub. omnem ad strepitum pertimescendo, calumniatoresq; formidando, cum popularis habitus est, tum beneuolentia populi magnã ex eo consecutus potentiã. Solet enim is sublimes metuere, ideoq; abiectos extolere: & non contemni se à potentioribus, vulgus summi honoris loco habet. Et Pericles quidẽ vera virtute, eloquentiaq; fretus, nõ erat quod aliam personam indueret, fidemve sibi arte aliqua apud plebem faceret, in reip. administratione versans. At Nicias istis rebus destitutus, diuitijs autem præstans, his ipsis in plebe sibi obstringenda vsus est: Athenienses que facilitate & scurilitate Cleonis delinitos, cum ijsdem rebus allicere non posset, liberalitate & gymnasiorum exornatione suos

Cleon homo malus.

Ingenium Niciæ.

Liberalitas fecit: eoq; ſumptuum genere & ſuperioris, & ſuæ ætatis oẽs ſuperauit. Noſtro quoq; tempore eius adhuc donaria quædam extant, Palladium in arce, cui quidem aurum, quo inductum fuit, defluxit: & ædes, in Bacchi templo tripodibus qui ad edenda ſpectacula vſurpantur, ſubiecta. Et ſæpe quidem vicit liberalitate ſua reliquos in edendis ſpectaculis, inferior nunquam diſceſſit. Quibuſdam (vt traditum eſt) ludis ſeruus eius perſonam Liberi patris gerens productus eſt, pulcritudine & magnitudine corporis præcipua imberbiſque etiamnum: cuius aſpectu ſe delectatos cum diuturno plauſu Athenienſes ſignificaſſent, aſſurrexit Nicias, Deoq; dedicatum corpus ſeruire nefas ſe putare inquiens, adoleſcentem manumiſit. Memoriæ prodita ſunt etiam alia ſplendida eius, & pia Deli edita facinoca. Chori, qui ad canenda in honorem Apollinis carmina in eam inſulam mitti à ciuitatibus ſolebant, ſimul atque appuliſſent, à populo qui ad nauim concurrebat, ſtatim canere cogebantur: id quod nullo ordine aut decore fiebat, cum raptim inter exſcendendum & coronarentur & veſtem mutarent. Id vt caueret Nicias, cum dux chori eſſet eo miſſus, ad Rhenam cum choro appulit: & per noctem ponte, quem Athenis confectum auro, & tincturis, coronis, aulæiſque exornatum pulcerrime ſecum aduexerat, Rhenam Delo (vt fretum haud ſpacioſum interiacet) coniunxit: ortaq; luce per eum pompam, chorumq; precioſe ornatum & canentem duxit. Sacrificio, certaminibus, epuliſq; confectis palmam æream Apollini dedicauit: agrumque centũ minis emptum eidem conſecrauit, cuius reditus in ſacrificium & ſolenne conuiuium Delij inſumerent, Niciæ multa à Dijs bona precantes. Sic enim in columna, quam eius doni quaſi cuſtodem in inſula reliquit, inſcriptum fuit. Palma, quam dixi vento fracta, in magnam Naxiorum ſtatuam incidit, eamque ſubuertit. In his multum ineſſe ſplendoris, liberalitatiſq; ad oſtentationem compoſitæ, nemo non videt. Verum qui ex moribus & ingenio eius coniecturam facere velit, is religionis quaſi appendicem fuiſſe iſtam liberalitatem donaq; in gratiam populi collata dicet. Fuit enim homo ſuperſtitioſiſſimus, vt Thucydides de eo affirmat. In quodam Paſiphontis dialogo ſcriptum eſt, quotidie cum Dijs ſacrificaſſe, aruſpicem ſecum habuiſſe, & cum ſimularet ſe

Superſtitioſus.

adſiduo

adsiduo de publicis reb. cõsultare, plerunq; de suis reb. quæsiuisse, potissimum de secturis argentarijs. In Laureotico enim agro eas habebat, multosque & amplos ex ijs reditus, sed qui non sine periculo pararentur, & magnus mancipiorum numerus ibi esset alendus. Plerasque autem suas opes in argento habebat, multosque circum se, postulantes munera: & auferentes: non pauciora enim ijs qui lædere ipsum possent, quam qui beneficio digni essent, largiebatur: omninoq; timiditas eius malis, bonis humanitas pro reditu erat. Licet huius rei à Comicis sumere testimonia. Teleclides in quendam sycophantam hæc scripsit: *Timiditas.*

Charicles minam illi non dedit, ne diceret esse eum
Matris filium primum, pecunia exemptum scilicet.
Quattuor minas dedit sed illi Nicias tamen:
Quamlibet causam scio, tamen indicare non volo,
Nicias enim amicus est, & arbitror bonum virum.

Et alius in Marica ab Eupolide exagitatus, pauperem quendam & ociosum producens, ita quærit:

P. Cum Nicia tibi res quandiu fuit?
R. Ne vidi eum quidem, nisi nuper in foro.
P. Visum fatetur à sese is homo Niciam:
Qui nosset autem? ni tunc ille prodidit?
Audistis æquales mei.
Depransum in ipsa re teneri Niciam.
R. Sicne ergo væcordes virum vos optimum
Facinoris inueneritis vt mali reum?

At Cleon Apud Aristophanem, ita minatur:

Rhetoribus ora comprimam, perturbaboq; Niciam.

Phrynichus etiam quam fuerit timidus & abiecti animi Nicias, his verbis significat:

Ciuis quidem fuit (noui) satis bonus:
Nec panidus incessit, trepidansq; vt Nicias.

Itaque qui tantopere caluminatores formidaret, neque cœnare cum vllo ciuium, neque in colloquia & quotidianas consuetudines se ingerere, neq; cuiquam id generis oblectationi vacare: magistratum gerens, in prætorio vsque ad noctem permanere: primus in Senatum venire, postremus discedere: vbi nihil in publico agendum esset, domi se continere, neminem ad se admittere. Eos qui limina Niciæ adibant, amici eius compellabant, ignoscerentq; Niciæ orabant,

bant,tum quoque publicis occupationibus detento. Qui maxime Niciam in ea sibi gloria & maiestate comparanda augendaque adiuuaret, Hiero fuit enutritus in familia eius,ab eoque in litteris & Musica institutus: filium se credi volebat esse Dionysij eius,qui Ærei cognomentum habuit, cuius & carmina extant.&dux coloniæ in Italiam missæ cõstitutus, Thurios condidit.Is Hiero & arcana ista Niciæ cum vatib.commercia cõposuit, & rumore apud populum sparsit quam ille vitam boni publici causa toleraret,quippe qui ne balneo quidem aut cœna tractationem publicorum negociorum intermitteret: qui de ciuitatis commodis solicitus,suas res negligenter, vix circa primam vigiliam somno se daret:quib. reb. & corpus suum afflixisset, & amicis se comẽ iucundumque præbere non posset:quos vna cum pecunia sua studio reip.amisisset:cũ reliq amicos pararent,eosque ex publico ditarent, voluptatibusq; perfruentes rempub.quasi per iocum haberent.Et erat sane is vitæ status Niciæ,vt de se illud Agamemnonis dicere potuisset.

Hiero Nicianus.

Nos nempe maiestate,& imperio modo
Populo sumus priores, serui cætera.

Cum animaduerteret autem eloquentia&sapientia q̃ præstarent ciues,eorum virtutibus populum vti aliquando, vitare autem,suspectamq; habere potentiam,fastumq; reprimere & gloriam,(quod Pericles damnatus,Damon ostracismo eiectus,& aduersus Antiphontem Rhamnusium diffidẽtia vulgi, ac præsertim in Pachetem , qui Lesbum cum cepisset, iussus rationem gestæ rei in iudicio reddere stricto gladio sese interfecerat,satis demonstrabant)laboriosas & exiguas istas præturas omni studio subterfugit:ipse quoties rei gerendæ esset præfectus,tutissima cõsectans,quoties(vt fere ei contigit)feliciter propositum confecisset, inuidiam gloriæ vitans,nõ suæ sapiẽtiæ,potentiæ,aut virtuti,sed fortunæ exitum acceptum retulit.Testimonium ei res ipsæ perhibuerunt.Cum enim & sæpe & grauiter tum Athenienses offendissent, nunquam plane ipsi accepti detrimẽti ne pars quidem imputari potuit.Victi sunt in Thracia à Chalcidensib. Calliade & Xenophonte ducib.ab Aetolis, Demosthene: apud Delium Hippocrate duce mille viros amiserunt: pestis causam Pericles potissimum sustinuit, qui agrestem turbam in vrbem belli causa conclusisset,quæ mutatio locorum

corum

eorum & vitæ insolés luem excitauerit. Horum nihil Nicię adscribi potuit. Verum dux ipse Cythera cepit, insulam opportune contra Laconicam regionem positam, & à Laconibus habitatam: multa etiam in Thracia: quæ defecerant, recepit, multa Atheniensibus adiecit: Megarensibus in vrbem à se compulsis, statim Minoam insulam, mox ex hac armis elatis Nisæam occupauit: in agrum Corinthium facta impressione, prœlio Corinthios vicit, multosque eorum & ducem Lycophronem occidit: ibi duos de suis mortuos cum reliquisset, qui in auferendis cadaueribus latuerant, recognita statim profectionem inhibuit, missoque caduceatore ab hostibus cadauera repetijt. Equidem seu lege, seu consuetudine receptum erat, vt qui reddi suorum cadauera sibi poscerent, ij victoriam diffiteri viderentur, & trophæum eos statuere nefas haberetur: vicisse enim eos à quibus peteretur, quod qui petit, videtur iniussu accipere nequire. Maluit tamen victoriæ gloriam dimitere, quam duos ciues insepultos relinquere. Populatus oram Latonicæ maritimam, fusis qui se opponerant Spartanis, Thyræam cepit, Æginetasque, qui tum tenebant, quos cepisset, viuos Athenas abduxit. Posteaquam Demosthene Pylum muris muniente, classem terrestremque exercitum eo admouerunt Peloponnesij, facto conflictu in Sphacteria insula circiter trecenti Spartani relicti sunt. Hos capere cum rem, vt erat, magnam putarent Athenienses, obsidio autem difficilis tardaque videretur, quæ in loco aqua destituto æstiuo tempore longam & sumtuosam commeatuum subuectionem requireret, hyeme autem ea periculosa & plane impedita futura esset: grauiter tulerunt, pœnituitque non admisisse legationem Spartanorum de pace & fœdere missam, cuius præsertim rei autor fuerat Cleon repugnante Nicia, Cleon enim Niciæ inimicus, cum eum impensius cupere Lacedæmoniis videret populo persuasit vt decreto facto pacificationem prohiberet. Itaque tracto obsidione Athenienses cum summis indifficultatib. constitutum exercitum audirent: Cleoni irascebantur. Qui cum in Niciam culpã cõferret, quasi is timiditate ac mollicie sua ne hostes expugnarentur obstaret, qui se duce haud tam diu fuissent Atheniensium vires euasuri: in mentẽ venit ciuib. dicere, Cur ergo non ipse ad id bellum iret? Niciasque in concione

Res à Nicia gesta.

Pylum Cleon capit.

cione

cione surgens, imperium ei belli Pylij potestatemque quãtas vellet copias eo ducendi concessit, iubens non verbis vti ferocib. extra periculum, sed facinus memorabile in vsum reip. edere. Primum tergiuersatus est Cleon, improuiso id iussus: acclamantibus tamen Atheniensibus, & Nicia increpante, ambitione exuscitata & inflammato animo, imperium occepit, pollicitusq; simul est, se intra vigesimum quã nauigasset diem aut occisurum Spartanos qui in Pylo erãt, aut viuos Athenas perducturum. Sane ridere magis quam credere Atheniensib. subijt; alioquin etiam futilitatem eius & væcordiam delectationi & risui habere solitis. Etenim ferunt aliquando concione coacta cum cum à populo diu esset multumque expectatus, tandem aduenisse coronatum, petijsseq; vt res in crastinum differretur: se enim sacrificasse Dijs, hospitibusq; conuiuio parando occupatum esse: atq; ita populum risu sublato discessisse. Enimuero tum fortuna vsus secunda, laudeq; post Demosthenem belli gesti clarissima parta, intra eum quem constituerat diem Lacedæmonios omnes, nisi qui in prœlio occubuerant, cum arma vltro tradidissent, Athenas adduxit. Id factum magnam Niciæ infamiam conciliauit. Non enim clypeum abiecisse, sed turpius aliquid deteriusq; videbatur egisse, qui præ timiditate vltro se imperio abdicasset, inimicoq; rei tam præclare gerendæ occasionem prodidisset. Quo eum nomine rursum exagitat Aristophanes in Auibus:

Non oscitare nunc profecto conuenit,
Diuve cunctari nos more Niciæ.

Et in Rusticis.

R. Agrum volo colere. N. Quis ergo te vetat?
R. Vos. Mille sed vobis dabo lubens drachmas,
Me liberetis vt magistratu. N. Placet:
Bis mille erunt, quas Nicias dedit additis.

Cleonis proteruitas.

Equidem ciuitati haud exiguũ damnum dedit, quod Cleoni passus est tantum gloriæ potentiæque accedere, quibus ille ad audaciam fastumque elatus effrænem, multorum malorum, quæ in ipsum quoq; Niciam redundarunt causa Atheniensibus fuit: atque idem sublato tribunalis decore, primus inter dicendum exclamare, vestem reducere, femur percutere, currere inter disserendum cœpit: vnde primum apud eos qui in rep. versabantur leuitas, neglectusq; decori, quæ

ri, quæ

ri, quæ duo omnibus rebus confusionem intulerunt, exorta sunt. Iam tum Alcibiades quoque ad orandum, & Rempub. tractandam se contulerat, non vsquequaq; ille incontinens. Vt enim Aegyptus dicitur ob fertilitatem. 7

Multa venena, & multa salubria ferre medendo:

sic Alcibiadis in vtramque partem locuples ingenium multas nouis rebus magnis mutationib. occasiones præbuit. Quæ causa fuit, vt Nicias ne liberatus quidem Cleonis importunitate ciuitatem cōponere & ad tranquillitatem reducere potuerit: sed cum res ad salutarem viam retraxisset, cœpto suo excidit, vehemente Alcibiadis ambitionis impetu rursum ad bellum compulsus. Res ita acta est. Qui maxime pacem Græciæ impediebāt, Cleon erat & Brasidas, quorum alterius maliciam bellum occultabat, alterius virtutem exornabat, alteri magnorum flagitiorum, alteri præclarorum facinorum materiam suppeditabat. Hi cum vno eodemq; in prœlio iuxta Amphipolin perijssēt, Nicias cōtinuo Spartanos nactus iampridem pacis cupidos, Athenienseśq; etiam bello iam diffidentes, vtrosq; quasi fatigatos iam, & manus ab armis detrahētes id agere instituit, vt reconciliata ciuitatum gratia, depulsisq; tot à Græcis malis, & reducta quiete, certā consecuturis temporib. felicitatem stabiliret. Qua in re sibi diuites, & seniores, rusticamq; multitudinem statim obsequētem habuit: reliquorum multos cum priuatim cōpellasset, docendoq; vt minus iam minusque bellū vellent effecisset, Spartanos bona spe ostensa cohortatus est, vt paci studerēt. Fidem ei Spartani habuerunt, cum ob notā eius ꝓbitatem, tum quod apud Pylum captos & in vincula coniectos humaniter curando, calamitatem eorum leniјsset. Iam ante induciæ fuerant in annum factæ, in quibus cum conuenirent inter se, rursumq; securitatem, ocium, hospitia, & cum amicis cōmmercia degustassent, cupiditas eos vitæ nullo bello inquinatæ incesserat. Libenter audiebant choros, qui id genus carmina canerent,

Pilum iaceat mihi, dum circundet aranea filum:

suauiter etiam recordabantur eius dicti, Eos qui in pace dormiunt, non tubis, sed à gallis excitari. Conuicia itaque facientes ijs, qui in fatis esse dixerant, vti hoc bellum per nouem triēnia traheretur, communicatis toto de negocio sermonibus, pacem constituerunt. Fuit hæc apud plerosque

opinio,

Alcibiades fax belli.

Pacificatio Niciæ.

opinio, liberatos tandem magnis malis Græcos: eratque in ore omnium Nicias, quem Dijs charum hominem iudicabant, diuinaque fortuna nomen præstantissimo bono vicinum nactum. Vere enim statuebant pacis eius autorem Niciam, vti belli Periclem: quorum hic ob leues causas in maximas calamitates Græciam coniecisset, ille reducta amicitia finē grauissimis malis imposuit. Itaque pacem eam hodieque Nicieam vocant. Facta pace hac cum conditione, vt vrbes oppidaque & homines capti mutuo redderētur, prioresque id quibus obtulisset sors facerent, clam sortes pecunia Nicias corrupit, ita vt priores Lacedæmonij redderent. autor est Theophrastus. Corinthijs & Bœotijs indigne ea quæ agebantur ferentibus, ita vt causando reprehendendoque renouare bellum viderentur: suasit Nicias Atheniensibus & Lacedæmonijs vt paci sociale fœdus tanquam vinculum & firmamentum adderent, quo maiori terrori esse deficientibus ipsiq; mutuo fideliores possent: idq; vt ita fieret obtinuit. At Alcibiades, vt erat natura à quiete alienus, insuper Lacedæmonijs infensus, à quib. coli Niciam, se sperni videbat, ab initio statim, tametsi frustra pacem impugnauerat. Paulo post animaduertens Lacedæmonios Atheniensibus displicere iniuria affectos se putantibus, quod ij cum Bœotis societatem coniunxissent, Panactum nō euersam, Amphipolimque nō reddidissent: causas has arripuit, singulisque exaggerandis populi animos irritauit: tandē accitis legatis Argiuorum, cum ijs de fœdere ineundo egit. Posteaquam vero legati à Sparta plena cum potestate missi Athenas peruenerunt, collocutique cum senatu, visi sunt nihil iniquum agere: ibi vero metuens, ne populum ijsdem illi rationibus in ipsorum partem traherent, fraude eos circumuenit, iuramento confirmans, se in omnibus quæ proposita haberent cōficiendis auxilio ipsis futurum, si neque ostenderent, neq; faterentur se cum plena potestate adesse: atq; hac maxima ratione impetraturos quæ cuperent. Cum persuasisset, ijque à Nicia ad ipsum transiuissent, ad populum eos produxit, primoque omnium ex ijs quæsiuit, cum plenane de omnibus rebus potestate missi venissent: id vbi negauerunt, inopinantibus ijs alium se præbuit, ac senatum eorum quæ ij dixerant ante testem vocauit, populumque monuit, ne fidem haberēt hominibus tam aperte mentienti-

Alcibiades pacem perfide irritam facit.

tienti-

tientibus,& modo hoc,modo diuersum eadem de re dicen-
tibus.Perturbatis, vti par erat,legatis, & Nicia, qui nihil
quod diceret habebat,dolore miraculoq; rei perculso, po-
pulus statim Argiuos vocare,& fœdus icere contendit: Ni-
ciam terræmotus,qui subito existens concionem soluit,ad
iuuit. Postridie populo rursum coeunte, omni conatu vix
tandem impetrauit vt fœdus illud differretur, ipse legatus
Spartam mitteretur,pollicitus omnia se probe composit u-
rum.Eo cum venisset,habitus quidem in honore est, vt vi-
rum bonum & Spartanæ reipub. bene cupientem dignum
erat: re tamen infecta, quod ij ad Bœotos inclinabant,
præualuerant,domum redijt,non modo male audiens,sed
& ciues metuens,offensos sibi ac iratos, quod ipsius suasu
tot tantosq; viros reddidissent:qui enim Pylo adducti fue-
rant,ex principibus Spartæ familijs erant, potentissimosq;
in rep.habebant cognatos atque amicos. Nihil tamen ob
eam iram populus in eũ grauius statuit:nisi quod Alcibia-
dem prætorem creauerunt,Mantinensesque & Eleos, cum
ij à Lacedæmonijs desciuissent,cum Argiuis in societatem
acceperunt,prædonesque Pylum miserunt,qui fines Laco-
nicos infestarent.Hæc noui belli causam præbuerunt. Vi-
gente maxime inter Niciam & Alcibiadem discordia,ꝓpo-
sito ostracismo(quod fieri solebat à populo statis tempori-
bus,suspectum aliquem, aut gloriæ opumve nomine inui-
sum exilio decennali mulctandi causa) in magno vterque
tumultu & periculo versatus est,cum haud dubie alteruter
eam calamitatem subiturus videretur. Nam Alcibiadis vi-
tam vulgo abominabãtur,audaciamq; pertimescebant,vti
in eius vita copiosius ostendimus:Niciam & diuitiæ,& vitæ
præsertim ratio non facilis illa, neque popularis, sed soli-
taria, & aliorum de contemptu suspecta; eoque à vulgari
aliena,tum quod sæpe inuitus publicæque vtilitatis ratio-
nibus compulsus cupiditatibus plebis restitisset, exosum
reddiderant.vtque vno verbo dicam, iuuenes bellique cu-
pidi contra pacis studiosos & seniores de eo vter esset eij-
ciendus contendebant.Enimuero

Pessimus est vt honorem è seditione reportet:

quando tunc quoque in diuersas partes abiens populus lo-
cum fraudulentissimis perfrictissimæque frontis homini-
bus dedit.Erat inter hos Hyperbolus Perithœdes,nulla ad

auda-

Hyperbolus ostracismo eijcitur.

audaciam à potentia, sed ad hanc ab illa progressus, & qui ob gloriam quæ in vrbe erat, vrbis esset infamia. Is eo tum tempore tutissimũ sese ab ostracismo ratus, quippe qui carcere se, & compedibus digniorem sciret, sperans alterutro horum eiecto, sibi alterum aduersarium fore, haud obscuram lætitiam, quam ex eorum dissensione ceperat ferebat, contraq; vtrunq; populum instigabat. Itaq; Nicias & Alcibiades eius malicia cognita clã inter se collocuti, factiones inter se conciliatas in vnũ corpus redegerunt, eoq; effecerunt, ut neuter ipsorum, sed Hyperbolus ostracismo pelleretur. Quod vt initio risum populo iocosq; mouit, ita postea pessime eos habuit, contumeliam arbitrantes, quod dignitatem supplicij tam impuro homini irrogati imminuissent. Quippe Thucydidi & Aristidi, eorumq; similibus hoc modo iniunctum exilium, pro supplicio, & quidem graui esse, facereq; ad eorum reprimendam potentiam: at Hyperbolo honori id esse, eoque impudentiam ipsius auctum iri, quod eadem cum præstantissimis viris pœna dignatus esset. Quam in sententiam Plato comicus de eo scripsit:

Passus quidem est suis bene digna moribus,
Sed se, suis indignaq; stigmatibus tulit:
Non est enim propter ea inuentus ostracus.

Itaq; vltimus omnium Hyperbolus ea pœna, neq; post eum quisque alius affectus est: primus omnium ita punitus fuit Hipparchus Cholargensis, tyranni cognatus. Cæterum in præsenti negocio cernere est, quam confusa sit, & ratione incomprehensibilis fortunæ ratio. Nam si Nicias cum Alcibiade in contentione de ostracismo perseuerasset, aut eo eiecto tuto ipse ciuitatem administrasset, aut victus ipse ante extremam calamitatem abijsset, optimi ducis integro adhuc sibi nomine. Neq; sum nescius Theophrastum in ea esse sententia, Phæace, non Niciacum Alcibiade contendente, Hyperbolum esse exilio damnatum: sed ego plures autores secutus sum. Proinde Ægesteorum & Leontinorum legati cum Atheniensib suaderent, vti expeditionem in Siciliam facerent, Nicias id impugnaturus, consilio & studio Alcibiadis victus est: qui spes inijciendo, verbisque corrumpendo, populum etiam priusquã in concione de re ista ageretur in suam sententiam pertraxerat: Adolescentes adeo in palæstris, senes in officinis & hemicyclis vna sedentes, figu-

Bellum Siciliense conflatur.

ram

ram Siciliæ.depingebant,marisq; circũiecti naturam: portusq; & loca eius insulæ versus Africam obuersa considerabant. Non enim præmium victoriæ Siciliã, sed belli arcem fore putabant, vnde Carthaginiensibus impetitis, Africam essent, mareque quod intra columnas Herculis est omne in suam potestatem redacturi. His rebus intentis ciuibus Nicias contrarium suadens, neque multos, neque graues habuit adiutores: diuites enim veriti ne publica ministeria & præfecturas viderentur subterfugere, etiã præter animi sententiam quiescebãt. Neq; tamen defatigatus est, animumue despondit: sed cum bellum decretũ esset, primus ipse dux belli cum Alcibiade & Lamacho creatus, rursum in cõcione populum dehortatus est, obtestatusq;, & orationem traducendo Alcibiade finijt, qui sua auaritia ambitioneq; ductus ad difficile & transmarinum bellum populum extruderet. Nihil tamen eo consecutus est, quinimo id ipsum suffragio populi cõfirmauit, quod peritia rei bellicæ præstantiore ipso, cõmixta eius timiditas cum Alcibiadis audacia & Lamachi mansuetudine, eo magis tuta omnia præstitura credebatur. Et Damostratus, qui maxime omnium ciues ad bellum suscipiendum stimulabat, progressus in concionem effecturum se dixit, vt Nicias prætextus quærendi finẽ faceret: rogationeque lata, vti imperatorib. plena daretur potestas domi forisque consultandi agendique, populo vt eam haberet ratam persuasit. Equidem etiam multos auspices fertur prodigijs motos, bellum prohibuisse. Verum alij vates, quos secum Alcibiades habebat, oracula quædã vetusta proferebant, magnam ex Sicilia gloriam Athenienses adepturos affirmantia: & quidam ab Ammone aduenerant sortilegi oraculum ferentes, quod vniuersos Syracusanos in potestatem Atheniensium venturos diceret: contraria enim, ne malum omen offerrent, occultabant, quando ne manifesta quidem ostenta videbant animos Atheniensium ab instituto dimouere. Cuius generis fuit, quod vna nocte omnes Hermæ membris exteriorib. mutilati fuerunt, vno excepto, quem Andocidæ appellant, quod donarium Aegeidis tribus ante ædes, quas tum Andocides habebat, stetit. Homo quidam subito in aram duodecim Deorum insiluit, cumque circumiuisset, pudenda sibi saxo amputauit. Delphis Palladium aureum super palmam æream fixum A-

Prodigia.

thenienses ex manubijs Medicis declinauerant: id tum per aliquot dies corui aduolantes rostris percusserant, fructumque palmæ aureum auulserant, & deturbarant. Hoc Athenienses in gratiam Syracusanorum à Delphicis confictum dicebant. Oraculo autem iussi, vt Mineruæ antistitā Clazomenis Athenas adducerent, executi hoc sunt: nomē mulieri erat Hesychia, quod Latine quies dicitur. atq; hoc nimirum fuit, quod eo tempore Dij præcipiebant Atheniensibus vti quiescerent. Itaque Meton astrologus siue his territus signis, siue suas rationes secutus, metuens ne dux ad id bellum mitteretur, cum iam tum aliquem magistratum gereret, simulata insania domum suam incendit: quidam non furorem finxisse, sed noctu aiunt domum inflammasse, postridie abiecto habitu in forum venisse, & à ciuibus petijsse, vt in tantę calamitatis solatium filium suum, qui erat triremis præfectus in Siciliam iturus, militia liberarent. Socrati etiam, qui sapiens est vsurpatus, ijs quibus consueuerat alijs quoq; in rebus vti indicijs Genius ostendit, ad perniciem patriæ istam spectare expeditionem: ipse familiaribus amicisq; retulit, & sermo eius ad multorum aures peruenit. Non paucos etiam tempus, quo classis amandata fuit, perterruit, Adonidi enim tūc sacra faciebant mulieres Atticæ, & passim per vrbem simulacra iacebant, circum sepulturæ, & planctus muliebres videbantur: itaque subijt quibusdam ominari, & vereri ne classis illa splendide adornata, paulo post emarceret. Et Nicias quidē quod decretum eo de bello impugnauit, ac neq; spe elatus, neq; imperij magnitudine perculsus sententiam mutauit, boni moderatiq; viri functus est officio. At posteaquā neq; auertere à bello populum neque se eius administrationi eximere valuit, sed eum populus veluti vi abreptum copijs ducem imposuit: non iam porro illa nimis anxie cauendi, cunctandiq; erat retinenda ratio. Is vero pueri instar à naui retro oculos retorquens, crebroq; animo suo reuoluens, quod suis consilijs non esset obtemperatum, collegas etiam segniores reddidit, occasionemque primam rei gerendæ prodidit. Etenim initio statim periclitanda fortuna hostesque inuadendi fuerant. At Nicias Lamacho monente, vt recta ad Syracusas iretur, & pugnæ copia hosti proxime eam vrbē fieret, Alcibiade vrbes prius ad defectionem à Syracusanis solicitare iubente, ab vtro-

Meton.

Niciæ timiditas.

ab vtroque dissentiens, quiete præter Siciliam nauigare, armaque & triremes ostentare, atque ita postquam suæ potentiæ gustum quasi aliquem Aegestensibus præbuissent, Athenas redire iussit: quo consilio & rationes suorum conturbauit, & animos deiecet. Quin & paulo post Alcibiade ad causam dicendam Athenas reuocato, cum verbo quidem collegam haberet, potentiam autem solus omnem obtineret, desidendi, circumnauigandi, consultandi, non ante finem fecit, quam & spei vigor consenuisset, & stupor metusque, quem hostes ad primum copiarum Atheniensium conspectum conceperant, euanuisset. Cum adesset adhuc Alcibiades, sexaginta nauibus ad Syracusas nauigarunt, & reliquis extra portum instructis, decem explorandi, & Leontinos in suam possessionem per præconem reuocandi causa intra portum perrexerunt. Hæ nauim hostilem ceperunt, asseres vehentem, in quib. tributim descripti erant Syracusani: eosque asseres alias extra vrbem in Iouis Olympij fano repositos tum ob recensionem & delectum eorum qui ætate essent ad bellum integra afferri iusserant. Vt igitur ij asseres ad duces Atheniensium allati sunt, ac nominum multitudo cognita: perturbati sunt vates, veriti ne iam tum oraculum esset repræsentatum, quod omnes Syracusanos in potestatem Atheniensium peruenturos dixerat: quanquam id alias quoque Atheniensibus euenisse traditur eo tempore, quo Callipus Atheniensis occiso Dione Syracusas obtinuit. Haud multo post Alcibiade ex Sicilia auecto summa rerum penes Niciam fuit, Lamachus autem fortis quidem erat iustusque vir, & in pugna manu promptus: adeo interim pauper, vt rationes Atheniensibus singulorum a se obitorum imperiorum reddens, exiguum pecuniæ in vestem crepidasque sibi insumptæ ijs adnotauerit. Niciæ cum alias, tum ob diuitias & gloriam ampla erat maiestas. fertur quodam tempore, cum inter collegas esset de re quapiam in prætorio deliberatio, Sophoclem poëtam iussum ab eo primo loco dicere, vt qui ætate cæteros præcederet, respondisse: Ego quidem, Nicia, annorum, tu venerationis plurimū habes. Ita tū quoq; Lamachum imperatorijs artib. superiorem ipso sub se habens, solita sua timiditate & cūctatione bellum administrauit. primū lōgissime ab hostib. circumnauigando, fiduciam ijs auxit. Deinde Hyblā exiguum

Lamachus.

oppidum oppugnare adortus, cum re infecta obsidionem soluisset, in summum contemptum venit. DeniqueCatanā accessit, neq; ibi quicquam egit, nisi quodHyccara oppidulum barbaricum cepit. Ex hoc oppidulo Laidem, quæ nobilis deinde meretrix fuit, puellam adhuc inter captiuos vēditam, & in Peloponnesum abductam ferunt. Præterita iam æstate. cum Syracusanos audiuisset eo fiduciæ peruenisse, vt contra ipsum vltro proficisci statuerent, equitib. eorum etiam per ludibrium ad ipsa castra adequitantibus, quærentibusq; Habitatumne cum Catanensibus, an reductum in sua Leontinos venerint: vix tandem nauigare ad Syracusas animum intendit. Vt autem tuto, & nemine interturbāte exercitum ibi collocare posset, àCatana quendam misit qui Syracusanis indicaret, vt si castra Atheniensium vacua, armaq; capere cuperent, ad certum diem omnib. cum copijs ad Catanam venirent: Atheniensibus enim plerunq; in vrbe commorantibus, statuisse amicos Syracusanorum cū hos aduenire cernerent, simul & portas occupare, & nauale incendere. esse autem multos, qui ea de re conspirarint, ipsorumq; aduentum expectet. Nihil hac arte præclarius in Sicilia Nicias ostendit. Hostes enim cum toto exercitu ex vrbe abducens, ita vt prope vacua ea virorum esset, ipse Catana auectus cum portus Syracusanos occupauit, tum eo in loco castra posuit, qui & tutum aduersus ea quæ hostib. potiora esse putabat, præstare posset, & bello absque cuiusquam impedimento gerendo commodus videretur. Cum àCatana reuersiSyracusani ante vrbem aciē instruxissent, celeriter eductis contra suis, victoria potitus est. Ibi hostiū quidem non magnam stragem edidit, equitibus insecutioni obstantibus: fluuij vero pontes abrumdens, Hermocrati occasionem dedit in confirmandorum Syracusanorum causa habita oratione dicendi, Ridiculum esse Niciam, qui omnia sua consilia eo accommodet, vti ne pugnet, perinde atque non pugnandi causa aduenisset. Enimuero id facinus tantum Syracusanis terrorem incussit, vt loco quindecim duum, tres tum constituerint, ijsq; populus iureiurando fidem fecerit, plena ijs cum potestate imperium permissum iri. Iouis Olympij templum Atheniensib. capere cupientib. quod multa in eo erant aurea, argenteaq; donaria, Nicias consulto rem tantisper distulit, dum per eius negligentiam

Syracusa-

Syracuſani pręſidium eo imponerent:ratus direptis templi opibus.nihil ad remp.vtilitatis,ad ſe totius flagitij infamiã redundaturam.Illuſtri autem victoria nullam ad rem vſus, *Hyberna.* paucis poſt diebus in Naxum receſſit, magniſq; ibi ſumptibus hyemauit, nihil agens interim, niſi quod cum paucis quibuſdam Siculis ad ſe deſciſcentib,pactus eſt.Itaq; Syracuſani animo recepto, ad Catanam profecti agrũ vaſtauere, & Athenienſium caſtra combuſſerunt. Quapropter omnium in reprehenſionib.Nicias fuit,qui cõſultando,cunctando, & cauendo occaſionem rei gerendæ amitteret.nam actiones eius vituperari non poterant:vtq; erat in efficiendo eo quod ſemel conatus eſſet ſtrenuus,ita cunctanter, & timide rem aliquam aggrediebatur.Poſtquam rurſus exercitum Syracuſis admouere ſtatuit,ea arte,eaq; celeritate & ſecuritate vſus eſt,vt & inſcio hoſte Taphſum naues aduerterit,militeſq; expoſuerit, & occupauerit Epipolas,& milites delectos,qui ad defendendum locum accurrerant fuderit,trecentoſque ceperit,& equitatũ hoſtilem, qui inuictus putabatur,repulerit:ac,quod & maxime Siculos perterruit, & incredibile Græcis viſum eſt, muro Syracuſas circumuenit modico temporis ſpacio,vrbem Athenis non minorem, *Syracuſæ muro circumuentæ.* ſed ob inæqualitatẽ locorum, maris vicinitatem,plaudeſiqnẽ circumiectas eiuſmodi operibus faciẽdis iniquiorem. Atq; hæc ille fere omnia perfecit,cum ne proſpera quidem inter tot curas vteretur valetudine,ſed ex renib. laboraret: cui morbo æquum eſt imputari,ſi quid ab eo perfectum nõ fuit.Miror autem cum ducis diligentiam,tum militum virtutem,in ijs quas proſpere geſſerunt rebus.Et vero Euripides victis perditiſque ephitaphium ſcribens,hæc fecit:

Octo Syracoſios hi cladibus affecerunt,
Dum neutris fatum proſperiora dedit.

Sed non octies tantum, verum ſæpius victos ab ijs Syracuſanos inuenies, antequam deus quiſpiam aut fortuna Athenienſium res ad ſummam potentiam euectas ſubuertit. Pleriſq; rebus gerendis ipſe vim ſuo corpori faciens interfuit Nicias. Aliquando morbi vehementiſſime ingruentis vi oppreſſus,in caſtris iacuit,paucos ſecum famulos habẽs. Lamachus interim cum exercitu in Syracuſanos pugnauit, ab vrbe murum verſus Athenienſem extruentes,quo prohiberent,ne hoſtis quod interiectũ erat ſpacium munitioni-

bus occuparet. Ibi cum Athenienses pulsos Syracusanos incōposito agmine insequerentur, destitutus à suis Lamachus Syracusanorum equites sese inferentes substitit. Primus inter eos erat Callicrates, homo belli gnarus & ferox: cū hoc vt se mutuo prouocauerant, singulari pugna congressus, ictus prior ipse, cum hostem lethali vulnere affecisset, iuxta vterq; expirarunt. Lamachi corpore & armis potiti Syracusani, ad muros Atheniensium cursim contenderunt, vbi Nicias propugnatoribus carens iacebat. Verum hic necessitate tamen compulsus surrexit, periculoq; præsenti cōspecto, quos secum habebat, ignem lignis, quæ tum multa ante muros iacebant ad fabricandas machinas cæsa, ipsisq; machinis immitti iussit. Id consilium Syracusanos (nam ingentem flammam de medio loco assurgere videntes, retro auersi sunt) repressit, & Niciam, murosq; & pecuniam Atheniensium seruauit. Secundum hæc Nicias solus belli dux relictus, præclara in spe fuit: nam & vrbes ad ipsum deficiebant, & multæ vndique annona onustæ naues in castra eius conueniebant, omnibus se ei, vt qui prospero vteretur successu, adiungentibus: quin & sermones iā Syracusanorum salutem vrbis desperantium de pacificatione ad ipsum deferebantur. Quando Gylippus quoque Lacedæmone ad opem ijs ferendam nauigans, vt in itinere cognouit vrbem munitionibus clausam summis esse in angustijs, ita porro nauigauit, vt qui teneri iam ab hoste Siciliam putaret, & Italicas tantum iam vrbes ab eo defendendas, siquidem posset, duceret. Late enim fama tenebat, Athenienses omnia sua in potestate habere, & duce belli vti ob fortunæ fauorem prudentiamq; inuicto. Et ipse tū contra naturam suam Nicias præsenti rerum fortuna aucta fiducia, ac potissimum ijs fidens, quæ ex clandestinis cum ijs qui Syracusis nuncios ad ipsum mittebant colloquijs acceperat, iamiam vrbem conditiones pacis accepturam ratus, Gylippum aduenientem nihili fecit, neq; accurata est vsus custodia. Itaque Gylippus dum ab eo plane cōtemnitur atque negligitur, scapha in Siciliam nescio Nicia appulit longissime à Syracusanis, copiasq; magnas cōduxit, neque aduenisse his eum scientib. neque expectantib. Iā concione aduocata, vt de pace cum Nicia facienda ageretur, quidam conuenerāt, qui eam cōponendam existimabant, priusquā prorsus mu-

nitionib. vrbs circumuniretur (per enim exiguum ei operi deerat adhuc, & iam omnis ad id perficiendum parata erat materia cum iam id in discrimē adductis rebus, Gongylus à Corintho Syracusas vna triremi peruenit, concursuq;(vt fit) ad ipsum facto, mox adfuturum Gylippum, aduehi etiā alias auxiliarias naues indicat. Nōdum fidē ijs Gongylo habentib. à Gylippo nuncius venit obuiam ire sibi Syracusanos iubente. Ita demum receptis animis Syracusani, armati Gylippo occurrerunt: isq; statim ex itinere instructas copias contra Athenienses duxit. Postquā aciē oposuit Nicias, Gylippus in conspectu Atheniensium depositis armis præconem ad eos misit, inpunitatem se Atheniensib. si quidem ex Sicilia abeant, dare edicens. Nullo responso id Nicias dignati, quidam militum irridere, & procontari, ecquid vnius pallioli & baculi Laconici præsentia ita res Syracusanorū corroboratę essent, vti Athenienses despicerent, qui multo robustiores Gylippo, magisq; comatos triginta Lacedæmonios cum in compedib. habuissent, eos suis reddiderint. Timæus ne Sicnlos quidem Gylippum alicuius precij hominē duxisse ait: sed & postea auaritiam eius sordesq; damnasse, & vt primum in Sicilia visus est, lacernā eius & comā risisse: deinde tamen (inquit) ad eum, tanquam ad noctuam subito visam, multi aduolauerunt, eumq; ducem sunt secuti, id quod verius, est quā priora ista. Etenim in scipione & pallio maiestatem Laconicam conspicati, ad eum se adiunxerunt: ac totius rei gestæ gloriam Gylippo deberi non Thucydides modo, sed & Philistus Syracusanus, qui rebus istis interfuit, scribunt. Primo conflictu Athenienses superiores fuerunt, paucosq; Syracusanorum aliquot, & Gongylum Corinthium interfecerunt. *Athenienses vincuntur.* Postridie, quæ vis esset experientiæ, Gylippus ostendit. Iisdem enim armis, equis, locisque vsus ordine modo instruendæ aciei mutato, vicit Athenienses: fugientibusque in castra Syracusanos circundans lapidibus materiaque ab hoste aduectis propugnacula excitauit, hostilesque munitiones interrupit, inutilesque ijs fecit. Inde animis confirmati Syracusani classem instruere, equitibus suis & ministris passim vagantibus multos homines capere. At Gylippus circum vrbes proficisci, eas cohortari, sibi adiungere, & ad mandata sua exequēda, opemq; ferendam promtas reddere. Quare Nicias rursus

ad priſtina ſua conſilia mentem reuoluit, rerumq; mutatione perſpecta, æger animi Athenienſib. ſcripſit, vt aut alium mitterent exercitum, aut hunc ſuum etiã ex Sicilia reuocarent: ſe aũt omnino militia ſolui ob morbum poſtulabat. Iã ante etiã mittere in Siciliã copias ſtatuerant Athenienſes: verum ea res a potentiorib. varie impedita fuerat, qui Niciæ felicitati inuidebant, eiq; omnib. modis obſtare conabantur. Tunc demũ omni ſtudio vt mitteretur ſubſidiũ, ciuitas egit. Ipſa hyeme in Siciliam Eurymedon ab Athenis peruenit, pecuniam adferens, & Niciæ collegas ex ijs qui tum in caſtris erant, Euthydemum & Menandrum conſtituens: Demoſthenes eodum cum magna claſſe ſub exitum hyemis erat nauigaturus. Interea tẽporis Nicias rurſus terra mariq; rem gerere ſubito agreſſus, claſſe primum ſuperatus, diſiecit tamen hoſtium naues, multasq; ſubmerſit. Terra nõ ſatis mature ſuis ſubuenit: ſed Gylippus Plemmyrium repente adortus cepit, quo in oppido triremium inſtrumenta, & multum pecuniæ Athenienſes repoſuerant: omnia ea, multique mortales in Gylippi poteſtatem venerunt, cæſiq; ſunt haud pauci. Maxime id damno fuit Athenienſibus, quod eo oppido capto commeatu excludebantur, neq; ſine prœlio (hoſtib ibi in ſtatione claſſem habentib.) petere eũ. Porro licebat, cũ ante eius ratio & tuta fuiſſet, & expedita. Quin & Syracuſanis ſua claſſis non tã vi hoſtium, quam ob ſolutos in ijs inſequendis ordinis videbatur detrimentum paſſa: itaq; ſplendidius inſtructa, hoſtẽ ad prœlium nauale prouocauerunt. Id vero Nicias detrectare, ſtolidiq; eſſe dicere, cũ integra claſſis aduentaret, cum qua mox eſſet adfuturus Demoſthenes, interim minori & male inſtructa velle decretare. Cæterum Menander & Euthydemus, nuper imperium adepti, vtrique ſuorum duci æmulabantur: cum & præclarum aliquod edere ante Demoſthenis aduentum facinus, & ſuperare Niciæ gloriam cuperent: itaque prætexentes maieſtatem patriæ, quæ imminueretur omnino & periret, ſi Syracuſanos ipſi ad pugnã prouocantes timerent, naualem pugnam inuito Nicia commiſerunt, arteq; Ariſtanis Corinthiorum gubernatoris circumuenti, à ſiniſtro cornu (vt Thucydides ſcribit) victi omnino, permultos ſuorum amiſerunt. Quæ res nouum Niciæ dolorem attulit, cum & ſolus totius belli adminiſtrationem ægre ſuſciperet,

Demoſthenis claſſis.

& collega-

& collegarum culpa cladem accepiſſet. Interim Demoſthenes portum intrare conſpectus eſt, apparatu ſplendidiſſimo & hoſtibus admodum terribili, nauibus ſeptuaginta trib. quinque armatorum millia, iaculatorum, ſagittatiorum & funditorum tria millia aduehẽs, armorum ornatu, & nauium inſignibus multitudineq; magiſtrorũ & tibicinum ita inſtructa claſſe, vt plurimum is ſplẽdor ad oſtentationẽ, & terrorem hoſtibus incutiendũ faceret. Rurſus itaq, (vt erat cõſentaneum) in magnum timorẽ Syracuſani peruenerunt, cum nullum finem laborũ, ſed alias ex alijs ærumnas & clades fruſtra ſe tolerare iudicarent. Niciæ gaudiũ, quod ex aduentu earum copiarum ꝑcepit, perbreue fuit. *P*rimo enim ſtatim colloquio Demoſthenes continuo adoriri hoſtem, & rem quamprimũ in ſummum diſcrimen deducere, Syracuſas capere, & domum inde redire iubebat. Ibi Nicias metuens rebus à mira iſta properatione & temeritate, orare ne quid inconſiderate, ne quid ſtulte actũ vellet: docere, morã hoſtibus damnoſam fore, qui & à pecunia iam laborent, neq; diu porro cum ijs ſint permanſuri ſocij: mox eos in difficultates coniectos, rurſum (vt ante) ad ſe de pacis cõditionibus miſſuros. Et vero erant Syracuſani quidam non pauci, qui clãdeſtinis cum Nicia colloquijs vtentes, manere eum iubebant, Syracuſanos iam & bellum ægre ſuſtentare, & Gylippum moleſtũ ijs eſſe, omninoque ſi difficultates iſtæ augerentur, animos deſpõſuros affirmãtes. Hæc Nicias partim obſcure innuens, partim ꝓloqui nolens, timiditatis opinionẽ de ſe apud collegas excitauit: dicenteſq; antiquas illas eius artes, cunctationem, curas, nimiamq; diligentiam quibus ab initio vigorem exercitus extinxiſſet, non hoſtes inuadẽdo, ſed inanibus cõſilijs ſeſe in deſpectum adducendo, eas nunc renouari, in Demoſthenis ſententiam conceſſerunt, & vix tandem vi adactus Nicias, reliquis morem geſſit. Proinde noctu Demoſthenes cum peditatu ꝓfectus, Epipolas aggreſſus eſt, quibuſdãque antequã hoſtem adeſſe ſentirent occiſis alijs qui ſe oppoſuiſſent fuſis, locum obtinuit. Verum hoc non contentus, eo vſque progreſſus eſt, dum in Bœotos incidit: hi enim primi agmine facto aduerſis haſtis cum magno clamore in Athenienſes impetum dederunt, multoſq, eorum proſtrauerunt. Statim trepidatio, tumultuſq, totum exercitum peruaſit, fugienteſq, victoribus

Clades eius temeritate accepta.

bus permixti,& qui adhuc descendebant & in hostem contendebant, à suorum fugientium turba repressi,inuicem in se inciderunt: neq; inter fugientem & persequentem,sociū vel hostem discernere quisquam poterat. quippe concursus incompositus tot in vno loco hominum per terrorem & ignorationem, incertusque conspectus in nocte neq; tenebris maris obscura, neq; luce certa illustrata (iam enim luna ad occasum vergens, arma & corpora multa varie agitata ita irradiabat,vmbrasq; eorum proijcebat, vt cōspici certo nihil quicquam posset) hostium metu etiam amicos suspectos inuicem faciebat,summasq; in miserias Athenienses deducebat. Habebant à tergo lunam,atque ita suis sese vmbris regentes,armorum suorum nitorem & multitudinem obtegebant:contra hostes ob scuta ad lumen lunæ renidentia, multo quam erant plures & splendidiores apparebant. Tandem terga dederunt, & quidem ab hostibus effuse fugientes insequētibus alij à se mutuo cæsi sunt: nonnulli per præcipitia delapsi perierunt, multos hinc inde palantes facto die equites deprehenderunt ac perdiderunt. Duo Atheniensium millia cæsi, eorum qui euaserunt pauci cum armis in castra reuersi sunt. Nicias nō inopinata accepta clade, cum accusaret Demosthenis temeritatem, hic se excusans, suasit quam celerrime Siciliam relinquendam esse:nam neq; venturum alium exercitum,& præsentibus copijs hostem superari non posse: & quidem etiam victis hostibus, fugiendum tamen fore locum hunc,qui cū semper diceretur iniquus esse & insalubris militibus, tum vero satis appareret propter anni tempus pestilentem esse. iam enim autumus inierat, multiq; ægrotabant, animis omnes ceciderant. At Niciæ consilium de fuga & discessu magnopere displicebat,non quod non metueret Syracusanos, sed quia magis ijs Atheniensium iudicia & calumnias formidaret. dicebatq; se quidem non timere, ne quid præterea aduersi in Sicilia accideret: sin vero secus eueniret, malle ab hostibus, quam à ciuibus necari: (à qua eius sententia alienus fuit posteriori tempore Leo Byzantinus,qui ad ciues suos dixit,malle se ipsorum manu, quam vna cum ipsis mori)cęterum de loco in quem castra sunt transferenda, per ocium se deliberaturum. Hæc illo differente, Demosthenes, vt qui sua sententia haud feliciter Niciæ consilium

Deliberatio de relinquenda Sicilia.

filium victū ante sciret, vrgendi finem fecit: concesserunt & reliqui, quod subiret eis cogitare Niciam ideo discessum tam vehementer improbare, quod Syracusanorum pollicitationibus fidem haberet, euentumque earum præstolaretur. Sed posteaquam & alius Syracusanis accessit exercitus, & lues apud Athenienses aucta est, tū demum Nicias quoq; in sententiam Demosthenis concessit, militibusque mandauit, vti ad abnauigandum parati essent. Omnibus iam ad abitum instructis, cum nemo hostium obseruaret (neque enim quisquam [C] discessum Athenienses moliri putabat) noctu luna defecit: ea res Niciæ, alijsque qui seu imperitia seu superstitione decepti id genus ostenta timent, magnum iniecit terrorem. Solis enim lumen nouilunij tempore interdum obscurari, idq; lunam efficere, iam tum vtcunq; etiam vulgo intelligebatur. Quid vero rei esset, quod Luna subito cum plena luce splendet, eam amittat, variosque colores exhibeat, non facile intelligebatur, & in prodigium trahebatur, quo diuinitus magna aliqua præmonstraretur calamitas. Qui enim primus, apertissime quidem & liberrime ausus est de Lunæ illuminatione & obumbratione scripto edere rationem, is Anaxagoras fuit, non vetustus ipse: neque celebris tum disputatio habebatur, sed occulta adhuc apud paucos & caute tractabatur. Non enim ferebant eo tempore eos qui naturam rerum & cœlestia sublimiaque explicare profitebaatur: tanquam qui diuinum numen in absurdas causas, efficaciasque nullum certum finem propositas habentes, & affectiones necessitate constrictas discerperent. Itaque & Protagoras in exilium actus est, & Anaxagoram in carcerem coniectum vix seruauit Pericles, & Socrates eiusdem philosophię causa (cum quidem nihil esset ipsi cum ea rei) interijt. Platonis primum gloria, quæ & ob vitæ eius honestatem effulsit, & quod diuinis præstantioribusq; principijs naturales istas necessitates subiecit, inuidia eam Philosophiæ partem liberauit, eiq; aditum ad omnes homines expedijt. Socius quidē Platonis Dio, quo tempore à Zacyntho soluens contra Dionysium ibat, Lunæ defectu, qui tum forte accidebat, nihil turbatus, Syracusas perrexit, ac tyrannum eiecit. Nicias tum casu vatem peritum secum habebat nullum: familiaris enim eius, & qui multum superstitionis solebat eximere Stilbides, paulo ante fato functus erat.

Physice Atheniensibus inuisa.

Namque

Namq;(vt Philochorus afferit)fignũ id fugientibus nequaquam malum eft, fed percommodum, tenebras enim & latebras quæ cum metu aguntur, requirunt, ijsque lux eft aduerfa. Et alioquin quæ circa folem Lunamve accidunt portenta, in triduum tantum cauere iubet: vt in exegeticis Autoclides tradit. At vero Nicias alium Lunæ circuitum expectare iubebat, quafi non ftatim eam effet confpecturus fuo nitori reftitutam, poftquam ea per locum ab oppofita terra luci folis obftructum tranfiuiffet. Interim reliquis prope omnibus rebus omiffis, facrificando tempus traxit, eo vfque dum hoftes Athenienfibus fuperuenerunt, pedeftribus copijs muros eorum & caftra oppugnantes, nauibus aũt portum circumquaq; occupantes: neq; ipfi folum triremibus id agebant, fed & pueri lembis pifcatorijs & fcaphis confcenfis Athenienfes per ludibrium prouocabant. Ex his pueris vnum illuftribus natum parentibus Heraclidam, cum is cymba fua præter reliquos effet prouectus, Attica nauis infequuta eft & apprehendit. Illi timens Pollichus auunculus, decem triremibus, quibus præerat, contra hoftes prouectus eft, idemq; tutandi Pollichi caufa cæteri fecerunt. Commiffo acri nauali prœlio, vicerunt Syracufani, & Eurymedontem cum multis alijs interfecerunt. Iam vero nullo modo manendum fibi in infula Athenienfes rati, multis clamoribus à ducibus contendebant, vt fe vel terreftri itinere abducerent: nam Syracufani ftatim à victoria fauces portus obftruxerant. Niciæ autem id minime probabatur: indignam enim rem exiftimabat, tot naues onerarias, triremefque prope ducentas hoftibus relinquere. Itaque centum & decem triremes (reliquis enim remigia deerant) peditum & iaculatorum optimo quoque impofito repleuit, reliquam turbam ad mare affiftere iuffit, maioribus caftris, & munitionibus quæ ad Herculis fanum pertinent, relictis. Quo factum eft vt intermiffum hactenus Herculis facrificium à Syracufanis, duces eorum & vates eo profecti peragerent. Iam triremes exercitus confcenderat, cum arufpices Syracufanis ex hoftia gloriam & victoriam polliciti funt, fi non inferrent vim, fed defenderent: eodem enim modo Herculem femper viciffe. Itaq; in altum deductæ funt ad pugnam naues. Fuit ea pugna ingens & acerrima, neque minus perturbauit varie fpectatores, quam ipfos eos qui dimicabant.

Victoria Syracufanorum.

cum

cum illi certamen tam diuersas subinde mutationes insperatasq; accipiens contemplarentur. Ipse autem apparatus non minus quam hostibus incommodum attulit Atheniensibus. Hi enim cum grauibus nauigijs ijsq; confertis contra leuia pugnarent, hinc inde insultantia, icti lapidibus, qui vndique eandem ictus vim perferebant, ipsi iaculis & sagittis hostem petebant, quæ ne directe omnia, & cuspide inciderent, maris fluctuatio efficiebat. Hoc præceptum Aristo Corinthius gubernator Syracusanis dederat, qui in ipso prœlio strenue dimicans, iam vincentibus Syracusanis occubuit. Atheniensibus ingenti clade fusis, & facultas mari effugiendi omnis prærepta ab hoste fuit, & cum terra se difficulter euasuros cernerent, neq; Syracusanis naues abducentibus comminus repugnauerunt, neq; suorum cadauera ad sepulturam petierunt, rati maioris esse miseriæ, saucios alios & ægrotos hosti, quam istos inhumatos relinquere: quæ tametsi ante oculos cernebant, vtrorumque tamen deteriore conditione se ipsos esse existimabant, qui ad eundem vtique finem per plura aduersa tenderent. Cum au- autem noctu statuissent discedere Athenienses, Gylippus ne in animum quidem suum induxit, posse Syracusanis persuaderi, vt à sacrificijs & potationibus (quibus se victoriæ & solennis festiuitatis causa dederant) ad insequendos hostes se conferrent. At Hermocrates suo ex ingenio dolũ aduersus Niciam commentus, quosdam ad eum misit, qui tanquam ab ijs missi Syracusanis, quibuscum clandestina agitare colloquia ipse consueuerat, monerent ne ea nocte ꝓficisceretur: insidias enim à Syracusanis positas, obsessaq; esse itinera. Hac fraude Nicias deceptus ea nocte substitit, idque quod falso metuebat, postridie expertus est. Summo enim mane Syracusani angustias viarum occupauere, transitus fluuiorum clauserunt, pontes deturbarunt, campestria & plana loca equitibus insederunt, ita vt sine pugna nullus Atheniensibus vspiam pateret progressus. Hi cum & diem eum & insequentem noctem mansissent, inde cum fletu & eiulatu profecti sunt, tanquam si non ex hostili, sed ex patria terra discederent: adeo penuria rerum necessariarũ, & amici familiaresque imbecilli relicti eos afficiebant: & tamen præsentia mala futuris leuiora sperabant. Inter plurima, quæ eo in exercitu miseranda videbantur, nullum

Hermocratis dolus.

Misera Atheniensium fuga.

fuit ipso Nicia spectaculum miserabilius, Quippe vi morbi afflictus, præter dignitatem suam ad necessariarum ad victum rerum penuriam redactus, cum quidem ob infirmitatem plurimis opus haberet, multa in tāta imbecillitate tamen agebat atque tolerabat, quæ multi sani & validi non sustinerent: omnibus manifecto demonstrans, se non vitæ amore, suive causa ea perferre, sed exercitus causa non oēm spem abijcere, Et cum reliqui ad lacrymas & questus sese demitterent præ metu atq; mœrore, ipsi, si idem facere cogeretur satis liquebat, recordatione turpitudinis infamiæque ea militia partæ, eiusq; cum magnitudine & gloria rerum quas se gesturum sperauerat, comparatione ista extorqueri. Neque tantum vultum eius inspicientes, sed multo magis sermones eius bellum hoc dissuadentis, admonitionesque memoria repetentes, indigna circumuentum calamitate censebant: neq; boni iam à dijs quicquam sperabāt, reputantes cum animis suis hominem pijssimū, & qui summa libertate deûm honores auxisset, nihilo quam flagitiosissimos & vilissimos in toto exercitu homines meliore esse conditione. Neque tamen non conatus est Nicias voce, vultu, & suis compellandis superiorem se fortuna ostendere: totoq; octo dierum itinere ab hostibus iaculis impetitus & sauciatus, inuictum suum exercitum conseruauit, At post quam Demosthenes cum exercitu apud villam Polyzeli inter pugnandum à reliquis copijs auulsus in potestatem hostium peruenit, ac sibiipsi quidem stricto gladio ictum intulit, non tamen mortuus est, hostibus eum mature corripientibus: hæc vbi & Syracusani adequitantes Niciæ indicauerunt, & ipse missis equitibus captum esse cum Demosthene exercitum cognouit: ita demum a Gylippo petijt vt Athenienses factis inducijs, acceptisq; obsidibus, dum omnis in bellum hoc impensa pecunia Syracusanis redderetur, Athenienses ex Sicilia dimitteret. Id vt impetraret tantum abfuit, vt ab hostibus contumeliose insultantibus telis etiam impeteretur, omnibus iam destitutus rebus necessarijs, Perdurauit tamen eam noctem, & postridie ad Asinarū fluuiū processit. Ibi Athenienses partim equitatus hostium impetu facto in profluentem detrusit, alij siti victi vltro ad aquam procubuerunt: ibiq; ingens cædes edita est, amnisq; sanguine repletus. Tandem Nicias ad pedes Gylippi accidens.

Athenienses capiuntur.

dens.

dens; Miseremini, inquit, victores non quidem mei, cuius gloria nomenq; illustre ad hoc calamitatis deuenit, sed Atheniensium reliquorum, & cogitate communem esse fortunam belli, qua mediocriter vsi sunt, & clementer Athenienses, quoties ea illis contra vos fauit. Cum aspectus Niciæ sermoque Gylippum mouit, non ignarum in pacificatione olim Lacedæmonios ab eo beneficium accepisse: tum vero quod magnæ sibi futurum gloriæ censebat, si aduersæ partis duces viuos abduceret. Itaque & Niciam bono esse animo, & capi, nõ cædi reliquos iussit. Verum tardius eo mandato per milites dilato, multo minores captiui interfectis fuerunt: quamuis haud paucos ipsi milites cædi subtraxerint. Ergo collectis in vnum ijs, qui palã capti fuerant, maximas & pulcerrimas iuxta fluuium arbores captiuis armis decorarunt: ipsi coronati, suisq; eleganter exornatis equis, hostium tonsis, in vrbem redierunt: cum quidem ex certamine, quo Græcorum cõtra Græcos nobilius fuit nullum, perfectissimam victoriam summa roboris, alicritatis, virtutisq; vi peperissent. *Decretum Euryclis.* Aduocatis deinde in cõcionem vniuersis & Syracusanis & auxiliarijs, Eurycles populi tum princeps legem tulit: vt dies quo Nicias captus fuit, festus esset, eoq; ab operibus vacantes Asinaria festiuitatem solennem (sic à fluuio nominatam) celebrarent: (fuit is dies XXIIII. Carnij mensis, quem Metagitniontem Athenienses cognominant) vt Atheniensium serui & socij venderentur, ipsi & Sicilienses in lapidicinas custodiæ causa dederentur: vti duces eorum occiderentur. Approbantibus hæc Syracusanis, Hermocrates cum diceret, victoria recte vti, præclarius esse quam ipsum vincere, haud mediocri tumultu est exceptus: Gylippum vero duces Atheniensium poscentem, vt ij sibi Lacedæmonem viui perducendi traderentur, luxuriantes iam rebus secundis maledictis incesserunt, cum in ipso alioquin bello haud facile seueritatem eius & Laconicum imperandi morem tulissent. Timæus addit, ob sordes etiam & auariciam eum male apud ipsos audiuisse, paterna vitia: Nam & Cleandridas pater eius ob capta munera exterminatus fuit, & ipse quod triginta talenta de mille ijs, quæ Lysander ei commiserat Spartam perferenda surripuisset, subterque culmen domus abscondisset, indicio facto turpissimo est exilio mulctatus. qua de re ac-

ratius

Niciæ obitus.

tius eſt in Lyſandri vita dictum. Demoſthenem porro & Niciam non(vt Philiſtus & Thucydides) à Syracuſanis lapidibus obrutos Timæus, ſed cum Hermocrates durante adhuc concione miſiſſet qui populi ſententiam exponeret, ipſos cuſtodis vnius eorum qui aderant opera mortem ſibi conſciuiſſe: corpora quidem ante portas proiecta ferunt, vt ſpectare qui vellent poſſent. Auditu accepi etiamnum Syracuſis ſcutum in templo repoſitum demonſtrari, quod Niciæ fuiſſe perhibeant, auro purpuræ intertexto perquam ornatum. Plerique autem Athenienſium qui in latomias traditi fuere, ibi perierunt morbo, & victu incommodo: (ſingulis enim diebus, duas hordei cotylas, vnam aquæ accipiebant) multi vel furtim ſubtracti, vel qui inter ſeruos delituiſſent, diuenditi ſunt: hique pro mancipijs venditi, equi nota in frontem inuſta, quod nonnullis etiam ſeruientibus contigit. Verum his verecundia & morum honeſtas auxilio fuit. Aut enim manu emiſſi ſtatim ſunt, aut in honore apud dominos habiti: nõnullis Euripedes ſalutẽ attulit. Huius enim poetæ Siculi citeriorum Græcorum maxime ſtudioſi fuerunt, & cum exiguæ ſubinde eius carminum particulæ ac quaſi guſtus eius Muſæ ad ipſos perlatus eſſet, & ediſcebant, & libenter mutuo ijs ſe impertiebant. Eo itaquè tempore ferunt permultos eorum, qui domum euaſiſſent, Athenienſium, Euripidem honoris gratia ſalutaſſe, & ei retuliſſe, alios, vt docendo quæ ipſius carmina memoria tenuiſſent, ex ſeruitute libertatem recepiſſent, alios ſe dum poſt pugnam vagarentur, verſus eius cantando, cibum potumq; ea re inueniſſe. Quo minus mirum eſt Cauniam nauim prædonibus p̄ſequentibus ad Siculorum portus cõfugientem, ab ijs initio non receptam, ſed aditu prohibitam fuiſſe: poſt cum interrogati Caunij ecquid Euripidis cantilenas tenerent, affirmaſſent, ita demum conceſſum vti nauim ſubducerent. Apud Athenienſes autem ferunt calamitatis eius nũcium, p̄ſertim ob eius qui referebat perſonam, fidem nõ inueniſſe. Etenim hoſpes quidã cum in Piræeum eſſet aduectus, in tonſtrina ſedens, de ijs quæ acta fuerant, tanquam ea iam Athenienſibus cognita eſſent, verba fecit. Tonſor cum primus omnium hoc de caſu inaudiuiſſet, celeriter in vrbem accurrit, ipſoq; in foro rem magiſtratibus renunciauit. Exorta (vt erat conſentaneum) trepidatione

Euripidis carmina.

Indicium calamitatis Siciliensis.

& tu-

& tumultu, principes aduocata concione hominem ad populum introduxerunt. Is ex quo percepisset ista interrogatus, cum nominare autorem non posset, nugator esse, & ciuitatem voluisse perturbare creditus, rotæ (vt solent qui quæstioni adhibentur) alligatus est, aliquandiuque tormẽta passus, donec venerunt, qui totam cladem exponerent. Adeo ægre creditum est ab Atheniensibus ea Niciam esse passum, quæ euentura sæpe prædixerat. 12

IN NICIAM ANNOTATIONES INTERPRETIS.

Nicias Atheniensium dux, Alcibiadis æqualis fuit, belloque Peloponneasico periit in Sicilia.

1 Sæpe ad Xenarchum delabitur.] ὑπορρέων εἰς τὸν ξέναρχον. *Est hoc obscurum : & omisit proprium nomen Guarinus. Comicum fuisse Suidas ait, citatq; haud paucos eius versus hinc inde Athenæus. Mimos eum scripsisse Aristot. initio Poetices affirmat, sicut & Sophronem & Sotadem: quod cum prioribus non pugnat, quando Sophronis etiam comœdias Athenæus nominat. neq; obstat, quo minus idem genus scripti vtrumq; coluerit. Cæterum ex his quæ extãt Xenarchi reliquiis, nihil de hoc loco possumus statuere : melius fortassis iudicium facturi, si mimorum aliquid extaret. Videtur autem allusio ista, vocabulorumq; ad suam etymologiam applicatio à Xenarcho vsurpata fuisse : quæ vt comœdiam mimumq; deceat, tamen seriæ historiæ parum conueniat. nam Timæus etiam in* νικίου παρὰ τὴν νίκην *nomine luserat, & ad Hermocratem Hermas detorserat : quod in historia* βάναυσον, *in comœdia non indecorum est, si tempestiue adhibeatur. quo modo ille Plautinus parasitus Peniculi nomen habere se dicit, à detergenda mensa.*

2 Stupidi autem hominis.] *Hæc mirifice peruersione sua obscurauerat Guarinus. Est autem duplex reprehensio Timæi, quod & de elocutione cum Philisto contendisset,*

& ea quæ nulla imitatione poterat æquare, superare instituisset: quorum alterum leuiculum, alterum etiam stultum Plutarchus iudicat. Paulo post idem Thucydidem cum Pericle ait Reip. profuisse, &c. cum aduersarius eius fuerit, & plerunq; ei repugnans in exilium tandem ab eo sit actus.

3 Vt Thucydides.] lib. 7 vbi de eclipsi solis refert.

4 In Marica.] ὁ μαρικᾶς, Maricas, comœdia fuit Eupolidis, scripta in Hyperbolum Atheniensem: de quo Plutarchus cum alibi, tum hoc etiam ipso libro. autor Scholiast. Aristophanis in Ranis. Barbarum esse vocabulum, & patrium casum μαρικᾶντος habere, Eustath. in ζ Iliad. ex Herodiano scribit. alij κίναιδον exponunt. Cæterum hi versus propter omissas personas, & quia antecedentia ac sequentia desunt, perobscuri sunt. vt æqui esse debeant, si quibus non satis fecimus Distinxi personas literis adiectis.

5 Apud Aristophanem.] In comœdia quæ inscribitur Equites Est autem lapsus memoriæ non enim Cleonis sunt, sed Agoracriti seu Allantopolæ verba respondentis Cleoni. Cæterum quæ paulo post Agamemnonis verba citantur ex Euripide, in Iphigenia sunt Aulidensi. Leguntur vero aliter, aliamq; efficiunt ibi sententiam Est enim ibi non ὄγκον, sed, δῆμον: non fastum. sed populum. & pro τῷ δ' ὄχλῳ est τῷ τ' ὄχλῳ ac turbæ. Sicut & προστάτην γε legitur, non δὲ. Omnino autem is locus videtur totus eo referri, vt ostendat Agamemnon suam (vt principis) vitam totam à populo pendere eiusq; esse voluntati accommodandam: itaq; ne flere quidem sibi, & suam calamitatem deplorare permissum, quod cuiuis liceat de vulgo. Nulla ibi ὄγκου vel maiestatis mentio.

6 In Pacherem.] In Græco mendose λάχητα, pro πάχητα quod secutus est Amiotus: nam Guarinus, Lachidam finxit. Loquitur autem de Pachete Epicleri F qui Lesbum recepit. Vide Thucydidem lib. 3. Diodor. lib. 12. & nostrum ad

finem

finem Aristidis. Sed & reliqua historiae ex Thucydide praesertim repetendae sunt: quas peruertêre interpretes, pro Delio Boeotiae insulam Delum ponendo. De Pylo Thucyd. libri 4. initio.

7 Multa venena.] *Versus est de Aegypto ex Homeri Vlisseae lib. 4.*

8 Hyperbolus.] *Vide supra in Alcibiade. Fuisse Fabrum lucernarum, & pro aere plumbum suppoſuisse, vt eo plus appendētes maius precium ferrent, annotauit aliquoties Aristophanis interpres. idem in Vespis refert ex Andocide patrem eius stigmatiam fuisse, & in secturis argentarijs populo seruiuisse: & ex Theopompo, ipsum Hyperbolum sexennali ostracismo patria eiectum, in Samo mortuum, eiusque cadauer vtri inclusum in mare abiectum fuisse. Quod autem carcerem & compedes dixi, in Graeco est κύφων, vox ducta παρὰ τὸ κύπτειν. Erat autem lignum, quod alias κλοιὸς dicitur, cui sontes ita illigabantur, vt collum eorum deorsum comprimeretur, neque suspicere possent. Latinorum numella simile nonnihil habuisse videtur.* Hyperbolus. κύφων.

9 Loco quindecim ducum.] *Ita perspicue in Graeco est, & apud Thucydidem lib. 6. Guarinus additos tres prioribus XV. falso dixit: ac de suo addidit, iurare eos coactos statim finito bello se imperio abdicaturos.*

10 Occupauerit Epipolas.] *Pars est Syracusarum, de qua etiam alias. In Graeco mendum est ἐπιστολάς: quod secutus Guarinus, nescio quid epistolarum de Niciae aduentu commentus est. Porro Thapsus peninsula est propinqua Syracusis, in angusta sita Isthmo: & ad mare porrecta. Thucydid. prope finem libri sexti. in huius rei descriptione: Cuius haud scio an meminerit Maro lib. 3. Aeneidos hoc versu, Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem.*

11 Per otium se deliberaturum.] *βουλεύσασθαι καθ' ἡσυχίαν. Guarinus statim: quod est contrarium. Iam quae de*

Demosthene inferuntur omnino sunt eius inversione deprauata. κατὰ τυχεῖν τῇ γνώμῃ facile apparet esse, sententiam suam cum bono aliquo & commodo eorum quorum interest obtinere: & particula οὐδὲ non ad ἐπαύσατο, verum ad κατατυχήσας pertinet. Legendum porro multitudinis numero συνεχώρησαν, & ad ἄλλοις id est, collegas Niciæ reliquos referendum.

12 Rotæ.] εἰς τὸν τροχὸν καταδεθείς. *Guarinus male carcerem. Erat autem rota quæstionib. & tormentis inseruiens: cuius etiam prope finem vitæ Phocionis meminit noster.*

PLVTARCHI CRASSVS, GVILIELmo Xylandro, Augustano interprete.

Genus & vita.

M. CRASSVS, censorio triumphaliq; patre natus vna cum duobus fratribus in parua domo educatus est: atq; hi quidem viuis etiam adhuc parentibus vxores habuerunt, omnesque simul eadem sunt vsi mensa. quæ res ei ad temperantiam & frugalitem haud parum contulisse creditur. Altero fratrum mortuo, cum vxore eius habitauit, liberosq; eius retinuit: hac quoq; in re satis continentem se gerens. Quanquam ætate progressus dictus est cum Licinia Vestali virgine rem habuisse, eaq; à Plotio quodam rea eius criminis facta est. Possidebat ea suburbanum elegans: id cum paruo precio redimere Crassus cuperet, eamq; ob rem crebro eam conueniret, demerereturque, id suspicionis de se pbuit. Hoc ille tamen incesti crimē auaritiæ nomine diluit: neq; enim prius destitit Liciniam ambire, quam prædium illud adipisceretur. Sane Romani tradunt multis Crassi virtutibus vnum auaritiæ vitium offecisse: mihi id vnum de multis eius vitijs, quod esset reliquis vehementius, cætera obscurasse videtur. Maxima autem eius auaritiæ demonstrandæ argumenta habentur modus pecuniæ faciendæ, & facultatum quantitas. Cum enim initio non vltra trecentorum talētorum rem habuisset: postea temporis cum adhuc in republica versaretur, decimis Herculi consecratis, exhibito plebi epulo, triumque mensium frumento in capita à se præbito, ante Parthicam tamen expeditionem inito suarum opum

Auaritia Crassi.

numero,

numero, septies mille, ac centum talentorum summam inuenit. Maiorem horum partẽ (si quidem veritas etiam maledicto exprimenda est) ex igne & bello confecit, publicis calamitatibus pro summo vsus quæstu. Quo enim tempore Sylla capta vrbe à se interfectorum bona (spolia ipse nominabat) vendidit, cupiens & plurimos & incontinentissimos ciuium eius piaculi contagio afficere: tum vendendi Crassus, accipiendique nullum finem fecit. Preterea incendia iam domesticum malum, per vrbem grassari cernens, & ædificia multa nimio pondere & domiciliorum multitudine corruere, atq; in se residere: coemptis vltra quingentos seruis, qui architecturæ & ædificandarum domuum essent periti, deinde ædificia vel incensa, vel his vicina à possessoribus, quos metus & incerti rerum euentus mouebãt, vili precio redemit, eaq; ratione magnam vrbis Romæ partem suam fecit. Atq; ipse tot possidens fabros, nihil tamen præter suam domum extruxit: ædificandi studio laborantium vires nullo aduersario à seipsis comminui dicens. Cũ autem permultum argenti, prædia & operarios ingentis precij possideret, tamen hæc parui facienda duxisset, qui cum mancipiorum eius præcio conferet: tot ille, talesque seruos habebat, anagnostas, scriptores, argentarios, dispensatores, structores. His ipse docendis instituendisque præerat, docens domino maxime conuenire curam seruorum, qui rei domesticæ animata essent instrumenta. Non male Crassus, si quidem ita sensit vt dixit, reliqua à seruis debere, ipsos à domino gubernari. Etenim rationem familiæ administrandæ videmus cum in tractandis rebus inanimis questuaria sit, in hominibus instituendis ciuilem rationem fieri. Id vero non recte, quod neminem diuitem esse cẽsuit, qui non suæ pecuniæ fructibus exercitum alere posset: bellum enim non certo modo definitos sumptus (quod bene dixit Archidamus) requirit: vnde ad eam rem infinitæ requirantur diuitiæ. Longe igitur abfuit à Marij sententia. Hic enim cum suis viritim dena quaterna agri iugera diuisisset, ampliusq; eos requirere intellexisset: Nemo inquit, Romanorum sit, qui quod agri ad eum alendum satis est, parum existimet. Fuit autem Crassus hospitalis, & omnib. fores eius patebant. Amicis quoque absque fœnore mutuum credebat: sed elapso quod definierat, tempore adeo

Ratio quæstus.

Seruorum cura.

Studia Crassi.

seuere exigebat, vt ea fœnoris remissio multis fuerit vsuris grauior. Ad cœnam plerunque populares & plebeios vocabat: in frugalitate ea mundicies & comitas, vti splendore esset iucundior. Et artibus liberalibus dicendi artem vsui apud populum futuram præcipue exercuit: disertusque natura inter primos Romanorum, diligentia & labore ingeniosissimus superauit. Ferunt enim nullam ita exiguam aut abiectam fuisse causam, quam non posset ex tempore agere: itaque sæpe Pompeio, Cæsare & Cicerone orare recusantibus, ipse patrocinium suscepit, quo etiam nomine vt diligens & ad opem ferendam promptus fauorē meruit. Grata populo etiam eius in congressibus fuit humanitas & facilitas. nemini enim Romano adeo humili aut obscuro obuiam venit, quē salutatus non nomine vicissim suo compellaret. Tradunt etiam, historiæ admodū fuisse gnarum: & Aristotelicā philosophiam attigisse, Alexandro vsum præceptore, Is homo consuetudine cū Crasso sua ostendit qua esset facilitate & animi leuitate: non enim facile dixero, pauperiorne ad Crassum accesserit, an apud ipsum factus fuerit quippe solus amicorum vna peregre proficiscens ab

2 eo lecticam accipiebat, eamque reposcebatur reuersus. Miseram profecta Alexandri patientiam, qui ne paupertatem quidem indifferentis numero habuerit verum de his postea.

Crassus Marium fugit.

Cum Cinna & Marius rerum potiti statim ostenderent se non commodo patriæ, sed ad necem haud dubiam optimi cuiusq; in Vrbem reuersos, quicunque aduersæ factionis in vrbe deprehensi erāt trucidati sunt, interq; eos Crassi pater ac frater. Ipse Crassus adolescentulus plane, vt in præsentia cædem euasisset, ita circumuentum tamen se a tyrannis, indagariq; sentiens, cum tribus amicis & decem seruis mira celeritate in Hispaniam profugit, vbi olim patrem prætorem in eam prouinciam comitatus amicos sibi parauerat. Verum hos omnes cum videret summo esse in metu, & Marij crudelitatem veluti præsentis extimescere, nulli eorum se aperire ausus, in agros Vibij Paciaci maritimos se contulit, ibiq; in ampla satis spelunca delituit, misso ad Vibium seruo qui animū eius exploraret: iam enim victus quoq; deficere cœperat. Vibius superstitem esse Crassum lætatus, cognita comitū multitudine, & loco, ipse quidem in conspectam Crassi non venit: villico autem statim

ad se

ad se accito mandauit, vti quotidie cœnam paratam iuxta speluncæ saxum deponeret, eoq; facto tacitus abiret, neque præterea quicquam curiosius inquireret: ita si fecisset, libertatem, sin contra, mortem præmij loco constituens Spelunca est haud longe à mari dissita: circa eam præcipites q̃dam deiectus concurrunt, introq; auram tenuem & obscuram mittunt. Intus altitudo mira, & latitudo satis ampla patet sinub. spaciosis intercepta Neq; aqua deest, neq; lumen: sed & iuxta præcipitia defluit fons aquæ dulcissimæ, & fissuræ saxi natura factæ, lumen, quo id maxime loco externe accidit, admittunt, ita vt interdiu illustretur locus, Aer in specu purus est, minimeque madidus: densitas enim petræ humidum omne ad fontem elidit. Ibi tum delitescenti Crasso quotidie alimenta adferebat villicus, neminem ipse cernens, sed ipsis (vt tempus eius aduentus obseruabant) conspicuus. Cœna autem apponebatur non ad saturandum modo, sed & ad voluptatem parata Etenim statuerat Vibius Crassum quam posset humanissime tractare, adolescentiam eius suo cum animo reputans, cui profecto esset aliquid gratiæ dandum: qui enim necessaria tantum suppeditet, eum necessitate id magis facere, quam studio & voluntate videri posse. Itaq; duas elegantes ancillas secum ad mare duxit, vtq; ad speluncam peruentum est, monstrato aditu, mandatoque vti hilares eo intrarent, abijt. Quas vt Crassus adeuntes conspexit, veritus ne innotuisset hæc latebra, quænam essent, aut cuius rei gratia venissent, percontatus est: postquam vero vti fuerant instructæ, quærere se dominum ibi latentem responderunt, cognita Vibij erga se humanitate ac vrbanitate, ad se puellas recepit, retinuitque deinceps secum, & earum ministerio quæ vellet Vibio renunciauit. Harum se alteram iam grandæuam vidisse, sæpeque hæc omnia eam studiose narrantem audiuisse affirmat Fenestella. At Crassus, cum ad hunc modum per octo menses absconditus egisset, simul ac de obitu Cinnæ certior est factus, manifestauit seipsum factoque ad eum multorum hominum concursu, delectis bis mille quingentis circum vrbes profectus est, vnamque Malacam (vt quidem perhibent. ipsum enim ferunt summa contentione id negasse) diripuit. Inde contractis nauibus in Africam traiecit, seque Metello Pio coniunxit, illustri viro, & qui tum

Spelunca Crassi.

Vt se Sylla adiunxerit.

haud contemnendas conduxerat copias. Sed ibi non diũ permansit: verum orta ei cum Metello discordia, ad Syllam sese cõtulit, apud eumque inter præcipuos habitus est. Sylla vbi in Italiam peruenit, cupiens omnium iuuenum opera vti, alios alijs negocijs præfecit Ita Crassus ab eo in Marsos ad scribendnm militem missus, quod per hosticum esset sibi eundum, stipatores petijt, respondit Sylla iratus aliquanto vehementius, Custodes, inquiens, do tibi, patrem, cognatos amicosq; tuos, quorum ego iniuste cæsorum necem persequor. Hoc dicto irritatus, statim abijt Crassus, ac vi perrupit; per hostes, collectoq; magno exercitu, strenuũ se in rebus gerendis Syllæ præbuit. Illæ (vt traditum est) primum res contentioné gloriæ inter Crassum Pompeiumque excitarunt. Etenim Pompeius & minor ætate, & patre qui apud ciues in summo odio infamiaque fuisset ortus, eo in bello tantum splendoris sibi parauit, vt Sylla (quem honorem paucis seniorum & æquali honore præditorum habuerat) accedente eo assurrexerit, caput retexerit, imperatoremque eum salutauerit. Hæc vrebant, stimulabantque Crassum, cum quidem non iniuria Pompeio postponeretur: nam & peritia destituebatur, innataque vitia, turpis nimirum cupiditas lucri, & sordes gratiam rebus gestis eius adimebant. Quippe cum Tuder Vmbriæ vrbem cepisset, delatus fuit apud Syllam, quasi magnam pecuniæ partem peculatus esset. At vero in pugna apud Romam, quæ eius belli & maxima fuit, & vltima, victo Sylla, ijsque quos ducebat pulsis, & nonnullis cæsis, Crassus dextri cornu dux vicit, hostesque fugientes vsque ad noctem insecutus, misit ad Syllam, qui sibi militibusque cœnã poscentes rem præclare gestam indicarent. Rursum in proscriptionibus & honorum publicationibus male audiuit, magna paruo precio redimens, vel etiam dono sibi dari postulans. In Brutiis fertur quendam proscripsisse non Syllæ iussu, sed vt pecunia potiretur: ideoque Syllam indignatum, eius opera nullo postea in publico negocio vsum. Et quidem Crassus adulando quosuis homines suos efficere apprime norat: sicut contra a quibusuis adulatione facile circumueniebatur. Id quoq; peculiariter de eo memoratur, cum esset lucri cupidissimus, eodem vitio laborantes maxime solitum odisse & maledictis inuadere. Vrebat autem eum Pompeius rebus

Æmulatio eius & Pompeij.

bellicis

bellicis vigens, triumphumque, ante quam senator fieret, agens, Magnique à ciuibus cognomen ferens. Aliquando cum accedere Pompeium Magnum quispiam dixisset, videns, Quantus, inquit, tandem? Cæterum vbi vidit se bellica gloria Pompeium adæquare nullo modo posse, ad res ciuiles se contulit, studium suum deferendo, patrocinando, mutuam pecuniam præbendo, eos qui à populo aliquid peterent adiuuando, vnaq; ambiendo potentiam sibi gloriamque parans parem ei, quam multis magnisque bellis gestis Pompeius adeptus fuerit. Itaque (quod raro accidit) Pompeij nomen absentis, potentiaque maior in vrbe erat, ob rei bellicæ laudem: præsens Crasso sæpe inferior fuit. Quippe Pompeius fastu vitæ quodam elatus turbas hominum fugiebat, forumque vitabat, paucisque eorum qui opem eius implorabant, neque id prompte admodum, patrocinabatur: ratus integriores se vires suas habiturum, si ijs in suis modo rebus vteretur. At Crassus assidue se vtendum ciuibus præbens, neque raro aut difficulter se adiri patiens, sed in aliorum negotijs curandis nunquam non versans, populari sua humanitate maiestatem illius superabat. Nam dignitatem corporis, facundiam, vultumq; ad sui gratiam allicientem, hæc in vtroque fuisse aiunt. Non tamen hæc æmulatio Crassum ad inimicitias aut maleuolentiam prouexit, neq; ambitioni odium malignitatemve adiecit, quantumuis Pompeium Cæsaremque honore ipsum anteire ægre ferret. Ac tametsi Cæsar in Asia à prædonibus captus & in custodiam datus exclamauit, Quanto, Crasse, fruére gaudio, si me captum cognoueris: tamen postea temporis amice vixerunt. Quin etiam Cæsarem, cum prætor in Hispaniam abiturus pecunia egeret, & creditores eum inuaderent, iterque impedirent, Crassus non destitit, sed profectionem eius expediuit, ipse pro eo DCCCXXX. talenta spondens. Omnino in tres factiones diuersas Roma tum abierat, quarum videlicet erant duces Pompeius, Cæsar, Crassus: nam Catonis gloria & admiratio, quam potentia maior erat. Pompeium prudentiores & mansuetiores colebant: mobiles & inquieti, Cæsaris spes sequebantur: Crassus medium tenens vtrisque vtebatur, crebroq; in republica mutatus, neque amicus certus, neque implacabilis inimicus erat, facile vel gratiam vel iram commodi sui causa deponens.

Moderatio animi in æmulatione.

Tres Romæ factiones.

ponens:itaq; sæpe paruo temporis spacio eosdem & homines & leges modo accusare, modo defendere cernebatur: Valebat& gratia, & non minus metu. Quamobrem Sicini⁹, quo non alius plus molestiæ sua tempestate in magistratu aut republ. versantibus exhibuit, interrogatus cur solum Crassum non inuaderet, Quia inquit, fœnum habet in cornu, solebant enim Romani boum, qui cornu ferirent, fœno circumligare cornua. vt obuij cauendum sibi ab ijs esse scirent. Porro autem gladiatorum defectio, & Italiæ deprædatio, quod pleriq; bellum Spartaciū nominant, hanc habuit originem. Lentulus quidam Batiatus Capuæ gladiatores alebat: ex his pleriq; Galatæ erant, atque Thraces, nullum ob flagitium, sed iniquitate emptoris inclusi vti spectaculis gladiatorijs depugnarent. Ex his ducenti aufugiendi consilium tractauerunt: sed re per indicium delata, septuaginta & octo (qui maturius indiciū factum senserant) antequam deprehenderentur, carcere exiluerunt, arreptis ex coquina quadam cultris atq; verubus: cumq; in itinere in currus aliquot incidissent, arma gladiatoria in aliam quandam vrbem vehentes diripuerūt ea armatiq; ijs, locum munitum occupauerunt, tribus sibi ducibus præfectis. Fuit inter hos primus, nomine Spartacus, Thrax eorum ex genere: qui incertis habitationibus vagando Nomadum nomen meruerunt: vir non animosus modo & robustus, sed & prudentia mansuetudineq; fortuna sua superior, magisq; ad Græcos mores compositus, quam patria ferret. Ei (vt narrant) cū primum Romam venalis esset aductus, dormienti draco caput circumplicasse visus est: vxor autem eandem cum eo habens patriam diuina, & Bacchico furore correpta, signum id esse dixit magnæ & terribilis potentiæ, qua is esset cum fœlici exitu potiturus. Eadem tunc quoque vna effugerat, & aderat viro. Ij tum gladiatores primum repulsis qui a Capua insecuti eos fuerant, multisq; armis bellicis potiti, abiectis gladiatorijs istis, vt indecoris & barbaricis, nō sine gaudio militarem in morem armati sunt. Missus deinde Roma est cōtra eos Clodius prætor cum tribus virorum millibus: obseditq; eos in monte vnum tantum habente angustumq; aditum, quē & ipsum insederat custodia: cætera montis præcipitia ambiebant, asperæque cautes, & multa syluestri vite omnia integebantur. Gladiatores vero palmites, quos vsui

Bellum Spartacium.

ad eam rem esse sentibant, cædentes, scalas ex ijs validas cõtexuerunt, itaq; longas vt superne de præruptis saxis demissæ subiectam planiciem attingerent, tuto omnes per eas descenderent, vno excepto: qui deijciendis armis relictus, cũ esset suo munere functus, ipse quoque vltimus euasit. Atque ita fefellerũt Romanos, vt subito eos adorti, improuisa re primo in terrorẽ, post in fugam cõiecerint, ac castra ceperint. Secundũ hoc multi se eis incolæ eorum locorum pastores adiunxerunt ac bubulci, homines audaces & cursu celeres: quorum partem armauerunt, reliquis præcursoribus & ex peditis multibus vsi sunt, Missus est deinde aduersus eos prętor P. Varinius. Huius primum legatum Furium cum duob. militum millibus prœlio inito fuderũt: deinde cõsiliarium collegamque eius Cossinium missum cum magno exercitu, cum lauare apud Sabinas obseruassent, parum abfuit quin citra prœlium arripuissent: ægre vixq; elapsis statim impedimenta Spartacus cepit, fugientis premẽs vestigia non sine magna cæde, castris potitus est, interfecto etiam Cossinio. Ipsum autem prætorem cum multis alijs pugnis superasset, tandem captis lictorib. equoq; eius, magnum terribileque suum nomen reddidit. Atq; is in eo tum statu id quod res erat cogitans, ne sperãdum quidem posse à se Romanorum potentiam superari, ad Alpes duxit: optimum ratus, vt ijs superatis in patriam suam, Galliam alij, reliqui Thraciam discederent. Sed qui eum ducem fecerãt, multitudine iam roborati, animisq; elati, consilio eo repudiato, Italiam peruagando populari maluerunt. Itaque non dedecore iam defectionis eius, sed errore & periculum motus senatus, vtrumque consulem tanquam ad difficillimum & maximum bellum miserunt. Ex his Gellius Germanos, qui superbia & audacia adducti se à Spartacijs diuulserant, subito adortus ad internecionem deleuit. Lentulum vero magnos sibi exercitus circumfundentem prœlio subsistere ausus Spartacus, legatos eius fudit & impedimentis potitus est. Ad Alpes autem contendenti Cassius Galliæ Cisalpinæ præfectus cum decem armatorum millibus occurit, victusque multis suorum amissis vix ipse fuga salutem inuenit. Hæc postquam comperit senatus, consulibus iratus vti quiescerẽt mandauit, Crassum belli eius ducem constituit: multique nobilium huius auspicia vltro secuti sunt, gloria

Victoria Spartaciorum.

Crasso bellum Spartacium mandatur.

amici-

amicitiaque eius moti. Craſſus in agro Piceno ſubſtitit, vt Spartacum eo (vt putabat) iturum exciperet: Mummiũ legatum cum duabus legionibus miſit, vti hoſtem circumueniret, eumque à tergo inſequeretur, ad prœlium vero prouocare, aut confligere omnino caueret. Sed Mummius prima ſpe victoriæ oblata, prœlio facto victus eſt: multiq; Romanorum cæſi ſunt, multi abiectis armis fugerunt. Acerbe Mummium Craſſus accepit, militibus cũ rurſus arma traderet, petijt ſponſores, qui eos arma ſeruaturos reciperent. Quingentos autem primos, & qui maxime fugæ fuerant autores, in quinquaginta decurias diuiſit: ex his decimum quenque ſorte ductum morte mulctauit. Id vetuſtum ſupplicij militaris genus multo tempore omiſſum, reduxit, in quo pœnæ etiam turpitudo adeſt, multaque omnibus inſpicientibus horrenda peraguntur. Ita caſtigatum exercitum contra hoſtem duxit. Sed Spartacus per Lucaniam ad mare concedens, cum ibi naues piratarum Cilicum offendiſſet, ſtatuit in Siciliam traijcere: immiſſisque eam in inſulam duobus ſuorum millibus, rurſus ibi bellum ſeruile, haud ita pridem ſopitum, ac exiguo tantum aliquo fomite opus habens, reſuſcitare. Cilices acceptis donis, operaque ſua obligata, deluſo Spartaco inde ſoluerunt. Itaque is rurſus à mari recedens, copias in Cherroneſum apud Rhegium tranſtulit. Craſſus vt ſuperuenit, doctus ab ipſius loci natura quid faciendum eſſet, Iſthmum munitione includere ſtatuit, vt ſimul & ocio milites, & commeatu hoſtes prohiberet. Magnũ id opus, & difficile præter omnium opinionem modico temporis ſpacio perfecit, foſſa à mari ad mare perducta, longitudine trecentorum ſtadiorum, latitudine & profunditate quindecim pedum: eique foſſæ miræ altitudinis roboriſq; murum impoſuit. Spartacus primo id opus ſperuit, ac neglexit: at poſtquam præda deſtitutus pergere ſtatuens cognouit de munitione abiecta, ita vt nihil ex pẽinſula capere liceret, noctem niualem, ventumque hybernum nactus, terra, aliaque materia, & arborum ramis ingeſtis partem haud magnam foſſæ complanauit, tertiamque copiarum partem per eum locum traduxit. Craſſo vero metuenti ne Spartacus Romam verſus ducere intenderet, animum reddidit hoc, quod multi per diſſenſionem ab eo defecerant, & ſeorſim apud Lucanam paludem caſtra fecerãt:

Declinatio.

quam

quam mutatione temporis dulcem, rursumq; salsam & potui incommodam fieri asserunt. Hos adortus à palude repulit Crassus: Celeriter tamen superueniente Spartaco, & fugam inhibente, insequendi & cædendi occasionem amisit. Scripserat iam ante ad Senatum, Lucullum ex Thracia, Pompeium ex Hispania ad id bellum euocandos: mutato autem tum consilio (quippe haud nescius nō sibi, sed ei qui suppetias latum aduenisset, victoriæ laudē adscriptum iri) ante eorum aduentum finem bello imponere contendit. Primum itaq; statuens eos adoriri, qui defectione facta seorsim castra habebant, ducesque C. Cannicium & Castam, sex millia suorum misit, qui tumulum quendā occuparent, & omni studio hoc agerent, ne ab hostibus conspicerentur. Verū hoc tametsi fallendi gratia cassides texerant, duæ mulieres ante hostiū castra sacrificantes deprehenderunt: summoque fuissent in periculo, nisi celeriter Crassus auxilium tulisset. Ita prœlium (quo vix aliud acrius) commissum est: in quo Crassus de XII. millibus hostium ac trecentis occisis, duos tantum à tergo vulneratos reperit: reliqui omnes versis in hostem frontibus, & pugnauerant, & ceciderant. Spartacum audita horum clade ad montes Petilinos recedentem Quintus Crassi legatus & Scropha quæstor vestigijs inhærentes sequebantur: hos ille conuersus in fugam compulit, ita vt vix erepto quæstore (is enim vulnus acceperat) euaserint. Hæc victoria Spartacum perdidit, animis fugitiuorum inflatis iam, vt neque pugnam porro subterfugere, neq; obtemperare ducibus vellent, sed eos armati circumsistentes, cum alio tenderent, retro per Lucaniam ducere contra Romanos cogerent: cupidi cum Crasso confligere, cum iam de aduentu Pompeij esset renunciatum. Et quidem Romæ quidam in concionibus dictitabant, Pompeio huius belli victoriam deberi: cum simul atque venisset, pugna commissa debellaturum. Hac de causa decernere pugna cum hostibus cupiens Crassus, fossam egit, ad quam exilientes fugitiui, operarios inturbabant. Subinde autem vtrinque suis auxilio cum venirēt, necessitatem ita exigere cernens Spartacus, totum exercitum in aciem eduxit: adductoque à se equo, stricto gladio effatus, victorem se multos & pulchros de hoste equos capturum, victo equi nullum vsum fore, equum confodit. Inde Crassum ipsum per arma

Victoria de Spartaco.

ac vulnera multa petens, eum quidem non est assecutus, duos autem centuriones congressos obtruncauit. Tandem suis fugientibus, stans ipse pugnansq; contra eos à quibus fuerat circundatus, ita occisus est. Enimuero tametsi id bellum, & fortuna, & arte optima gessit Crassus, & corpus in pugnæ discrimé adduxit, rei gestæ tamen gloria Pōpeij nomen nō effugit: is enim quidquid hostium prœlij fortunam euaserat, deleuit. Itaq; ad senatum scripsit, Crassum quidem fugitiuos præclara pugna deuicisse, at se radicem belli extirpasse. Proinde illustré de Hispania & Sertorio triumphū Pompeius duxit, Crassus triumphum ne ipse quidem petere ausus est: quin & ouatio de seruili bello, parum digne & pro maiestate honoris data videtur. quæ duo vt differrent, tum quæ nominum ratio, in Marcelli vita prodidimus. Secundum hæc cum vltro ad consulatum Pompeius vocaretur, Crassus tametsi spem habebat se ei collegā futurum, Pompeium tamen vt sibi ea in petitione esset adiumento orare non abhorruit. Neque id nolenti fuit Pompeio, quippe qui sibi gratiam aliquam à Crasso deberi iamdudum obscure cupiuisset: itaq; summo studio eum iuuit, &ad extremum in concione dixit, si collega sibi Crassus daretur, id se haud minus gratum habiturum, quam ipsum cōsulatum. Sed enim magistratū adepti non eandem beneuolentiā retinuerunt, ac parum absuit, quin omnib. de rebus dissidétes, semperq; cōtendentes inuicem &obiurgantes, consulatum istū nulla re gesta nobilé exigerent. Quid enim egit Crassus, nisi quod Herculi magno exhibito sacrificio, decem millibus mensarum epulum populo præbuit, frumentumque in tres menses largitus est?

Ouatio Crassi.

Cos. cum Pompeio.

4 Cum iam sub exitum consulatus sui Pompeius & Crassus in concione adessent, Onatius Aurelius, eques Romanus, vir neq; illustris, & agrestis rudisque vitæ, suggesto conscenso tale suum insomnium recitauit. Iouem sibi dormienti apparuisse, ac mandasse vti publice moneret populum, ne prius abdicare se magistratu consules sineret, quam ij in gratiam mutuo redijssent. Hæc illo dicente, populoque vt offensis positis reconciliarentur hortante, cum Pompeius quietus staret, prior ei Crassus dextram iniecit, &, Non, inquit, existimo Quirites abiecte me, meæque personæ inconuenienter agere, quod cum Pompeio redintegrandæ beneuolentiæ initium ipse facio, cū vos inberbem

Reconciliatio eorum.

adhuc eum Magni cognomine oraueritis, nondum in senatum adscito triumphum dederitis. Hæc in suo consulatu digna referri Crassus egit. In censura autem, tametsi Romanorum mansuetissimũ Lutatium Catulum collegã habuit, prorsus tamen actum est nihil: nã neque Senatus neq; equites, examinati, neq; census fuit populus. Hoc traditum est, Crasso rem arduam & violentam agitanti, nempe vt Ægyptum Romanis stipendiariam faceret, Catulũ acriter restitisse: inde orta controuersia, eos magistratu vltro sese abdicasse. Porro in Catilinaria coniuratione, quæ res ardua ꝓpe rem Romanam euertit, venit etiam Crassus in suspicionem: & progressus quidam, eum quoq; inter conspirationis socios nominauit. nemo tamẽ ei indicio fidem habuit. Et ipse quidẽ quadã in oratione Cicero haud obscure Crassum & Cæsarem eius seditionis reos facit: sed ea post vtriusque mortem edita est. In volumine autem, quod de suo consulatu composuit, Crassum scribit noctu ad se accessisse, & literas attulisse de Catilina & quæsitas * quo indicio confirmauerit coniurationem. Eam ob rem Crassus tametsi Ciceronem perpetuo odio est prosecutus, ne tamen palam vlcisceretur, filium suum impedimento habuit Publium: is enim philosophiæ deditus, ita obseruabat Ciceronem, vt eo in iudicium vocato vestem mutauerit, effeceritque vti idem etiam reliqui iuuenes facerent, & ad extremũ persuasit patri, vt cum Cicerone amicitiam iungeret. Cæsar vt ex prouincia reuersus cõsulatus petẽdi causa, Pompeium & Crassum rursus inimicitias exercere sensit, cum neque alterutro sibi conciliato alterius odium incurrere cõsultum putaret, & neutro sibi opitulante obtenturum quod petebat diffideret, in eo fuit, vt eos in gratiam reponeret. Itaq; monendo assidue, fore vt ipsi mutuo attritis viribus Ciceronibus, Catulis, & Catonibus summam rerum traderent, quorum nullum esset futurum nomen, si ipsi amicitia & factionibus iunctis, vno consilio vnisque viribus rempubl. regerent: his rationibus eos in gratiam reduxit, non illos magnos mutuo auxilio, sed seipsum vtrorumque opera maximum efficiens. Ita trium istorũ coniuncta potentia omni aduersariorum vi superior, senatus tãdem, populiq; Romani potestatem euertit. Proinde statim eorum studio consul creatus Cæsar, copiæque ei & bellum Gallicum decretum,

Crassus censor.

Catilinæ coniuratio.

Cæsaris, Crassi, & Pompeij conspiratio.

quo pacto sane quasi in arce collocatus fuit. At eo hunc in modum amoto Pompeius & Crassus putabant se cõfirmato ei hoc imperio, absq; labore reliqua pro suo inter se diuisuros arbitrio. Quæ quidem vt ita ageret, ambitio Pompeium mouit. Crassum ad veterem auariciam noua triumphorum ac trophæorum, flagransque instigabat cupiditas, Cęsaris victorijs incitatum: itaque cum se cæteris rebus superiorem, hac in vna parte cedere videret, non prius finem ei cupiditati statuit, quam sibi ipsi turpe exitiũ reipublicæ magnas calamitates parauit. Res ita gesta est. Cæsar cũ Lucam ex Gallia venisset, eo ad ipsum cum alij multi Romani, tum Pompeius etiam Crassusque prouecti sunt: priuatimq; cum eo congressi, statuerunt maiori studio propositum exequi, totamque rerum summam in suam trium potestatem redigere: id autem fieri posse ita videbatur, si manente in armis Cæsare, ipsi alias prouincias & exercitus acciperent. Eam ad rem vnica erat via, alterius cõsulatus petitio: quam Cæsar & amicorũ opera, & missis ad comitia obeunda militibus adiuuaret. His ita constitutis Romam reuersi, statim in sinistra suspicione fuerunt, & obtinebat rumor, nequaquam optimo publico conuentum Lucæ fuisse. In senatu Pompeius à Marcellino & Domitio interrogatus, essetne petiturus consulatum, incertum se esse respondit: rursumq; interrogatus, bonorum non malorum ciuium causa se ambiturum dixit. Superbius hæc & inflatius responsa videbantur: Crassus moderatius, Ambiturum, si ita vsui esse reipublicæ putaret; sin minus, cessaturum. Quo factum est, vt & alij quidam petere consulatum auderent, interque hos Domitius. Verum vbi & Crassus ac Pompeius ambitionem dissimulare cessauerunt: reliqui terrore obiecto destiterunt. Domitium Cato familiarem suum & necessarium enixe hortatus est, & confirmauit, vti ne spem dimitteret propositam, cum quidem pro libertate patriæ propugnaret: non enim consulatum à Pompeio & Crasso, sed tyrannidem quæri: neque id agi vt magistratum, sed vt prouincias & exercitus arripiant. Hæc ita & sentiens & dicens Cato, tantum non vi in forũ protraxit Domitium: multique se ijs coniunxerunt, multis mirari subibat, quidnam isti duo consulatu opus haberent? cur simul iterum, non cum alijs? quasi vero nemo Romæ esset dignus qui Crassi aut Pompeij collega esset?

Consulatus secundus Crassi.

esset? Eo territi isti, nulla turpi aut violenta actione abstinuere, dum propositum tenerent: quin & præter reliqua facinora, Domitium nocte adhuc cum sua factione in forum descendentem per insidias aggressi, seruum qui lumen gerebat obtruncauêre, Catonem aliosq; consauciauere, fugatisq; ijs & in ædes proprias compulsis, ita demum consules creati sunt. Paulo post curiam armatis cingêtes, Catonemque foro expellentes, quosdamque resistere ausos interficientes, ita Cæsari imperium in alios quinque annos prorogauerunt, sibi ipsis prouincias Syriam & vtranque Hispaniā decreuerunt.

6 Sortiti, Syriam Crassus, Hispaniam Pompeius accepit, quæ quidem sors omnibus placuit. Nam & populus Pompeium haud procul ab vrbe abesse volebat: & ipse amore coniugis plerunque apud Romam statuerat agere. At Crassus simul atque sors exijsset, haud obscure gaudium tulit, quippe qui nihil sibi ad eum vsque diem felicius euenisse putaret. Itaque vix se continuit, quin apud multitudinem & nihil ad se attinentes homines animi sensum effutiret. At apud domesticos noua multa & puerilia iactitabat, præter & ætatem suam & ingenium. Etenim natura minime iactabundus, & ab inani fastu alienus, subito tum inflatus, ac perditus, non Syriam, non Parthos finem suæ fortunæ statuebat, sed quasi effecturus vt pro ludicris haberentur Luculli contra Tigranem, & Pompeij aduersus Mithridatem res gestæ, ad Bactra vsque & Indos & Oceanum extra ambientem spes suas extendebat. Et vero in lege de his prouincijs lata, nulla Parthorum inerat mentio: sed nemo ignorabat contra eos bellum animo agitare Crassum: & Cæsar missis ex Gallia literis, propositum laudabat, & ad id bellum gerendum adhortabatur. Enimuero Atticus tribunus plebis impedire profectionem eius statuit, multis ad se congregatis, qui indignarentur Crassum ad bellum hominibus a quibus nulla Romanis orta esset iniuria, imo & pax intercederet, inferendum exire. Eos metuens Crassus, a Pompeio impetrauit, vt exeuntem se comitaretur ac deduceret: magna enim erat huius apud plebem authoritas, ac tunc quoque visus ante Crassum sereno vultu incedere, multos qui egressurum inhibere statuerant, & occlamare, ita sedauit, vti taciti via venientibus excederet. Ateius vero occurrens Crasso, primum verbis monuit, obtestatusq; est,

Cupiditas belli Parthici.

Dira Ateij in Crassum.

ne proficisceretur: deinde viatorem misit, qui eum retineret. Hoc cum reliqui tribb. Plebis nō permitterent, neq; tamen viator Crassum missum faceret, ad portam accurrit Ateius, focumq; cum prunis ardentibus posuit; vtq; aduenit Crassus odoramentis, in ignem pie̱ctis ac libato, diras horrendas, atrocesq; ei obnuntiauit, Deos quosdam terribiles inauditos nominatim ciens, atque inuocans. Has execrationes arcanas atque vetustas eam ferūt habere vim, vt nemo vnquam, cui eæ fuerint obnunciatæ, exitium effugerit: sed & in obnuntiantem infortunium redundare: itaq; haud temere eas, neque crebro vsurpant. Propterea tum quoque Ateio vitio datum est, ꝙ eam vrbem, cuius nomine Crasso succensebat, tam graui religione obstrinxisset. Crassus vt Brundusium ꝑuenit: mari adhuc ob hyemem nōdum pacato, more tamen impatiens traiecit, multis amissis nauibus. Cum reliquis copijs terrestri itinere ꝑ Galatiam iter faciēs, eum regē Diotarum admodum grandi natu nouam vrbem cōdere videret, subsannauit, duodecima demum hora eum ædificare dicens. Cui Galata subridens: & vero imperator, inquit, ne tu quidem nimis mane vt video, contra Parthos proficisceris. Sexagesimum iam tum annum Crassus superauerat, eo autem erat aspectu, vt etiam grandæuior videretur. Initium rerum gerendarum sane spem nō fefellit. Nam & Euphratem ponte haud difficulter iunxit, & tuto exercitum traduxit, multasque Mesopotamiæ vrbes deditione 2 accepit, Zenodotiam, quam Apollonius tyrannide obtinebat, ob interfectos ibi centum Romanos milites iratus ad-

Acta Crassi bello Parthico.

7 moto exercitu cepit, diripuit, & homines diuēdidit. Ea de re imperatorē se ab exercitu salutari passus, magnum sibi dedecus parauit, qui tam leui re gesta contentus esset, abiectumq; animum, & spes de maiorib. rebus exiguas se habere 3 ostenderet. imposito in eas quas dixi, vrbes præsidio mille equitum, septies mille peditum, in Syriam hyematum recessit. Ibi se ei coniunxit filius a Cæsare veniens, secumque & virtutis suæ præmia ferens, & mille equites delectos adducens. Id primum sed non alias (si ipsam expeditionem ex- 3 cipias) grauius à Crasso, quam eo tempore peccatum fuit. Procedendum enim fuerat & Babylon ac Seleuciam, vrbes Parthis semper infensæ, petendæ: at ipse spacium se ad bellum parandi hostibus concessit. Iam illa in Syria commo-

Crassi filius.

ratio reprehenditur, quæ magis quærendæ pecuniæ, quam imperatorijs muneribus seruierit. Non enim ibi militũ delectus, non exercitationes instituit: sed vrbiũ reditus ad calculum vocãs, multosq; dies in pecunia Deæ quæ Hierapoli g colitur in trutina ponderanda cõsumens, populis & regulis numerum militum mittendorum adsignans, acceptaq; eos pecunia onere isto liberans, in magnã sese infamiam & contemptum adduxit. Atq; illa ipsa Dea (siue ea Venus est, siue Iuno, siue Natura, hoc est, ea causa, quæ initia omnibus reb. & semina ex humido præbet, omniumq; hominibus bonorũ principia demonstrat: diuersa enim diuersi sentiunt) hæc igitur Dea primum ei omen obiecit: egredientibus enim eis ex templo, in foribus & filius Crassi, & ipse super eum pater corruit. Iam ex hybernis milites ad se Crassus contrahebat, cum legati ad eum ab Arsace veniunt, breue mandatum exponentes. siquidem à Romanis missus adsit cum exercitu Crassus, omnino se illud bellum summa vi, hostiliq; animo & implacabili defensurũ: sin (vti auditu acceperit) inuito P. R. Crassus sui lucri causa Parthis arma intulerit, regionemque inuaserit mediocri animo id Arsacen ferre, & Crassi senectutem miserari atque ideo Romanos, qui in Mesopotamia inclusi verius, quam in præsidio positi detineantur, liberos dimittere. Ad hæc Crasso superbe respondente, Seleuciæ se responsurum: maximus natu inter legatos Vagises, risum sustulit, monstratoque supinæ manus medio, Prius, inquit, hac in palma pili enascentur, quàm tu Seleuciam cernas. His actis legati ad regem Orodem se contulerunt, bellum esse gerendum indicantes. Cæterum ex vrbibus Mesopotamiæ, quas Romanos præsidio tenuisse diximus, quidam non sine summo periculo elapsi ad Crassum peruenerunt, haud leues res renunciantes. Ipsi enim & multitudinem hostium viderant, & quæ in oppugnandis vrbibus ij egerant: quæ omnia inflatius, vti fit, & terribilius referebant: Parthos neque effugere insequentes, neque fugientes assequi quenquam posse: volucria tela eorum oculorum aciem præuertere & quiduis penetrare: ita esse facta arma cataphractorum, vt nihil ijs resistere, omnem ipsa vim sustinere posśint. Hæc audita, militum animos fregerunt. Etenim existimauerant, Parthos nihil ab Armenijs aut Cappadocibus differre, quos agitando & vexando fatigatus fuerat Lu-

Legatio Parthi.

Nuncij de rebus Parthicis.

cultus:etenim nihil ſibi eo,bello difficilius longitudine itineris,& inſecutione hoſtium manum conferre fugientium fore.itaq; præter ſpem eis accidit,mentionem certaminum & grauium periculorum audire. Quare etiam procerũ quidam autores Craſſo fuerunt,vti ne pergeret, ſed nouam de toto negotio deliberationẽ proponeret : inter quos etiam Caſſius quæſtor fuit,Aruſpices etiãCraſſo aduerſa,&expiatu difficilia in ſacrificijs portendi ſubindicabant. Neq; his tamen Craſſus,neq; vlli qui aliud quam feſtinare ſuaderet, obtemperauit. Maxime eumArtabazusArmeniorum rex in propoſito confirmauit. Is enim cum ſex equitum millibus in caſtra venit,qui regis mode ſatellites&comites dicebantur: pollicitus alia decem millia cataphractorum & triginta peditum millia, ijsque ſeipſum alimenta daturum.Idem

Artabazus Craſſum in-ſtigat.

Craſſo conſuluit,vt per Armeniam in Parthiam inuaderet: ita enim & commeatus copiam ſe præſente habiturum , & tuto profecturum .obiectis exercitui montibus multis,collibusq; perpetuis,& locis equitatui(in quo vno omnis Parthorum vis eſſet) incommodis. Craſſus ſtudium eius , & ſplendidum auxilium vtcunqe gratum habuit : iturum autem ſe dixit per Meſopotamiam,vbi multos,bonosqueRomanos reliquiſſet. Secundum hæc Armeniæ rex abijt. At

9 Craſſo iuxta Zeugma exercitum traducente, multa ingentia tonitrua,multa ex aduerſo exercitus fulgura eruperunt,

Oſtenta.

ventus nubi & procellæ permixtus in rates eius incubuit, magnamque partem perfregit : locus etiam caſtris deſtinatus,duobus eſt fulminibus ictus .equus vnus ex prætorijs ſplendide ornatus , vi ſecum ſeſſorem in aquam abripuit, cumque eo ſubmerſus perijt:ferunt etiam primam ex aquilis ſponte ſua retro auerſam cum tranſportaretur. Poſtquã fluuium tranſgreſſi militibus alimenta diuidi cœptum eſt, primo omnium lentes ferunt & ſalem diſtributos, quæRomani funeſta eſſe ducunt,& mortuis apponunt.Ipſiq; Craſ-

10 ſo in concione ad milites vox excidit, qui grauiter animos eorum perturbauit : pontem enim ſe reſciſſurum dixit , ne quis eorum reuerti poſſet, quã vocem cum ſentiret incommode elapſam , ac deberet eorum cauſa quos illa terruerat corrigere&explanare:præ ſuperbia neglexit. Denique cum luſtrale pro exercitu ſacrũ faceret, viſcera ei ab aruſpice tradita,manibus exciderũt : quo cum vehementer commotus vide-

videret adstantes, subridens. Hæc est, inquit, senectus: arma tamen nobis ex manibus non elabentur. Proinde iuxta fluuium copias produxit, quæ constabant septem legionibus, equitum millibus prope quatuor, totidemq; fere leuis armaturæ militibus Interim quidam eorum qui exploratum præmissi fuerāt, renunciant regionem hominibus vacuam esse, in multa vero equorum se incidisse vestigia retro auersa, tanquam in fuga. Hoc & Crassum in magnam extulit spem, & militib. contemnere tam Parthos subibat, tanquam manum conserere non ausuros. Nihilominus tamen Cassius iterum Crassum monuit, vt in vrbe aliqua, quæ Romano præsidio esset munita, interim exercitum contineret, dū certi aliquid de hostibus cognosceret: sin hoc nollet, at secundum amnē Seleuciam duceret, ita & annotinas naues expeditum commeatum militibus præbituras vna cum exercitu per flumen ductas, & flumen ne circumueniri ab 11
hoste possent præsidio futurum. De hisce rebus Crasso adhuc deliberante, venit ad eum Ariamnes Arabum regulus, fraudulentus homo, & versipellis, omniumque malorum, quæ ad parandum Romanis exitiū fortuna, contulit, summum atq; validissimum. Hunc sciebant nonnulli qui cum Pompeio militauerant, vsum ipsius nonnihil humanitate, & Romani populi studiosum habitum. Tunc à regijs ducibus ad Crassum erat submissus, vt eum conaretur quam longissime à fluuio, & locis inclusis in vastas planicies abducere: quiduis enim potius facere, quam à fronte aggredi Romanos statuerant. Ergo barbarus vt ad Crassum venit, homo satis facundus laudare beneficia Pompeij, Crassum qui tātas haberet copias, felicem dicere, cunctationem incusare, inq; apparando moram: quasi vero (inquit) arma tibi defutura sint, non manus ac pedes quam celerrimi, cōtra eos homines, qui iampridem in eo sunt vt correptis preciosissimis quibusq; reb. & hominibus in Scythiam aut Hyrcaniam auolent. Quinetiam si pugnare animus erat, maturato opus fuit, priusq̄ rege animū recipiente omnes hostium copiæ conuenirent: nūc enim Surena modo, & Syllaces obiecti vobis sunt, vt insecutionē reprimant, rex ipse nusquam apparet. Horum quidē nihil erat verū. Statim enim Orodes in duas partes diductis copijs, cū altera ipse Armeniam populabatur, vlciscēs Artabazum: Surenā cū altera Romanis

Ariamnis Arabis dolus.

obuiam miserat. Neque id contemptu Romanorum, vt quidam putant. neque enim conueniebat eū qui Crassum, primarium inter Romanos virum, aduersarium dedignaretur, Artabazo bellū facere, & Armeniæ pagos excindere: sed videtur potius periculo territus, euentū rei expectare voluisse, & Surenam hostibus opposuisse, qui pugnaudo eos detineret. Non enim de media aliquis plebe homo erat Surena: sed vir opibus, genere, ac gloria post regem primus, virtute & peritia omnibus sui temporis Parthis præstans, neque eum magnitudine & pulcritudine corporis quisq̄ æquabat. Quoties expeditionem faceret, mille vtebatur camelis ad impedimenta ferenda, ducentis curribus pellices vehebantur: mille cataphracti, plures leuis armaturæ equites comitabantur, & omnino equitum, clientium, seruorumq; quos secum ducebat numerus decem millia explebat. A maioribus hunc honorem habebat, vt creato regi Parthorum primus ipse diadema imponeret, Idem hunc ipsum Oroden regno pulsum reduxerat, Seleuciam magnam ei ceperat, cum quidem primus in murum ascendisset, suaq; manu aduersos se ei offerentes repulisset. Eo tempore nondum triginta natus annos, summam prudentiæ & calliditatis laudem obtinebat: quibus sane plurimum Crasso nocuit, quem audacia primum & fastus, metus deinde & calamitates, fraudibus obnoxium redegerant. Enimuero Atiamnes cum in suam sententiam pertraxisset Crassum, auulsos à flumine Romanos per medios duxit campos. Iter initio commodum fuit & expeditum: graue deinde, cum & arena profunda exciperet, & planicies arboribus aquaque carentes, quarum nullus finis visu attingi posset. Itaque non modo præ siti & difficultate itineris animos despondebant, sed & facies ipsa loci ingentem mœsticiam adferebat, non plantam, non riuum, non montis prominentiam, nō herbam cernentibus, sed immensis solitudinibus horribilibusq; ambitis. Et iam

Surena.

12 tum fraudem esse plerique suspicabātur. Iam & ab Artabazo Armeniæ rege missi aderant qui Crasso nunciarent, regem magno ab Orode bello premi, ita quidem vt promissum auxilium præstare in præsentia non possit. dare autem eum Crasso hoc consilij, potissimū vt ipse quoque in Armeniam veniat, vt ibi coniunctis viribus contra Parthum decertare possint: sin vero, at hoc modo iter faceret, vti semper

Legatio Artabazi.

per

per loca equitatui æqua vitans, in montanis se contineret. ad hæc nihil præ ira & væcordia Crassus rescribens, legatis respondit, nunc quidem se Armenijs non vacare, mox venturum, & pœnas proditionis ab Artabazo sumpturum. Rursum ea res indignationem Cassio, reliquisq; eius sententiæ socijs mouit: & Crasso, quod moneri se inique ferret omisso priuatim barbarum obiurgabant. Quisnam, aiebant, te malus Genius ad nos adduxit, hominum pessime? quibus veneficijs & præstigijs Crasso persuasisti, vt in vastam solitudinem desertaq; exercitum immitteret, iterque prædonum duci incertis sedibus vaganti, quam Romano imperatori cõuenientius faceret? Sed Ariamnes, vt erat veterator, submisse illos consolari, hortarique vt paulisper adhuc perdurarent. milites vero vna cursitans, adque adiuuans, per risum subsannare: ecquid putarent se per Campaniam proficisci, qui ita fontes, riuos, vmbras & lauacra & diuersoria requirerent: cogitarent potius per Arabum & Assyriorum confinia se ire, Hoc modo Romanos eludens barbarus, anteqã imposturæ manifestus fieret, persuaso Crasso, se abire vt hostium res per insidias conturbaret, discessit. Memoriæ traditum est ea die Crassum non punicea, qui mos est imperatorum Romanorum, sed nigra in veste in medium processisse: eamque ab ipso, cum sensisset, statim mutatam. Quædam etiam signa, veluti infixa, vix magno cum labore conuelli à signiferis potuisse: quos Crassus irridens, iter accelerauit, legionesque coegit equitatum consequi. Iam ex ijs qui præmissi exploratum fuerant pauci ad suos reuersi, socios suos ab hostibus cæsos, se vix effugisse, hostes vero ingenti multitudine ac fiducia pugnatum aduenire annunciabant. Perturbatis eo nuncio omnibus, Crassus attonitus plane, ac præ festinatione non satis quid ageret intelligens, aciem primo vt Cassius monebat instruxit, legionariorum phalangem laxis ordinibus quam longissime per campos extendens, ne facile ab hostibus circumdari posset, equitesq; in cornua distribuens: mox mutato consilio, contractis ordinib. aciem quadratã bifrõtem effecit, cuius singula latera duodecim cohortib complerentur, singulis cohortib. turmã equitũ addidit, vt nulla pars equestri auxilio destitueretur, sed vndiq; eodẽ modo munita acie hosti occurreret. Cornu alterũ Cassio, alterũ filio cõmisit, medium

agmen ipse duxit. Ita progressi ad amnem peruenerunt, cui Balisso nomen, non abundantem quidem aquæ, militibus tamen in tanto æstu, perpessis præterea magnam in tam laborioso & sicco itinere sitim, oppido gratũ. Plerisq; ducum ibi pernoctandũ castris factis, & cognoscendum rectius de multitudine, aparatu & ordine hostium videbatur, mane cõtra eos eundum. Crassus vero filio, equitibusq; quos ille dũcebat, ducere & pugnam conferere iubentibus fidens, ordinem suum tuentes comedere & bibere, si qui vellent, iussit: ac priusquam id omnes fecissent, rursum duxit non sensim neque vt quiete vires eorum ad pugnam redintegraret, sed propere atq; continenter: donec subito conspecti à Romanis sunt hostes, præter eorũ opinionem neq; multi, neq; splendidi. Quippe multitudo ea, quæ post principia erat, subsederat, & se occultauerat Surenæ iussu, splendoremque armorum vestibus & pellibus texerat. Postquam prope hostem peruentũ est, datumq; a duce signum illico graui sonitu, terribilique fremitu tota remugijt planicies. Non enim cornibus aut tubis Parthi prœliũ accendunt, sed pelles cauo aheno inductas malleis vndiquaque simul pulsant: hæc tympana sic perculsa raucum murmur, sonumq; terrificum

Parthorum cum Crasso conflictus & victoria.

13 edunt, quasi fremitu feræ alicuius & tonitru permisto. ac recte quidem intellexerunt, ab ijs quæ auditu sentiuntur animam facilime perturbari, affectionesq; istas celerrime mouere, cogitandiq; facultatem excutere. Eo tum sonitu perturbatis Romanis, subito Parthi tegumẽta armorum abiecerũt, ardentesq; suas galeas & thoraces, late rutilante Margiano ferro, ostentauerunt: itidemq; equites æreis & fereis tecti tunicis. Surena vero maximus ipse & pulcerimus, fortitudinis gloriam formæ muliebri ornatu minime exprimebat, Medorũ in morem faciem fucatus, crinemq; discriminatus: cũ reliqui Parthi Scythico adhuc more ad perterrendos hostes comam alerent. Atq; primum quidem conati sunt infestis contis impetu dato primam aciem disijcere: sed vbi stipatos ordines, constantiamq; in ordinibus tuendis Romanorum senserunt, retro abierunt, cumque dissipatorum speciem præberent, & ordines soluentium, imprudentibus hostibus quadratam eorũ aciem circumuenerũt. Leuis autem armaturæ milites à Crasso emissi, haud longe progressi sunt, sed statim multis petiti sagittis atq; confixi-

intra

intra legionarios sese receperunt: primique confusionis &
metus initium præbuerũt, cum legionarij vim sagittarum
cernerent, arma penetrantium, & quidquid vel durum vel
molle obiectum fuisset, perrumpentium. Proinde Parthi à
se inuicem deuulsi eminus sagittis Romanos impetere cœ-
perunt idque vndique, & nullo certo ordine: ita enim cõti-
nua erat & densa Romanorum acies, vt aberrare vix volens
aliquis potuisset: arcus porro magni atque validi, totis vi-
ribus contenti, sagittas vehementi admodum impetu ex-
torquebant, eæque tenorem seruantes grauiter in corpora
hostium incidebant. Erant itaque iã tum res Romanorum
pessimo in statu. Nam & ordines suos seruantes, vulneribus
cõficiebantur: & si conferre manum conarentur, idẽ quod
ante patiebantur, hostem lædere non poterant. Fugientes
enim Parthi, sagittas simul emittebant: quod post Scythas
nemo ijs melius nouit: estque id optimũ inuentum, quod
salutem suam defendẽtibus etiam fuga turpitudine caret.
Tamen Romani quandiu spes fuit hostes sagittis omnibus
emissis aut comminus pugnandi copiam, aut pugnę finem
facturos, perdurauerunt. Sed vbi cognouerunt multas ca-
melos sagittis onustas ad stare, vnde præteruectis reliquos
singuli vt vsus ferret sumerẽt, tum demum Crassus ingen-
ti mœrore correptus, quod finem nullum mali videret,
missis nuncijs filium monuit, vt quacunque posset ratione
impetum in hostes faceret, antequam ab ijs circumdaretur.
Maxime enim eum petebat cornu hostium, & à tergo cin-
gere nitebatur. Ergo P. Crassus cum mille trecentis equiti-
bus quorum mille à Cæsare adduxerat (quingentis sagitta-
rijs, octoque scutatorum qui proxime aderant cohortibus
aduersum se hostibus obiecit. Verum Parthi, siue quod in 14
compositum agmen incidissent (quæ nonnullorum est opi-
nio) siue quod id agerent, vt quam longissime Crassum à
patre abducerent, retro versi fugam dederunt. Ille vero in-
clamans, Fugiũt hostes, insecutus est: vnaque cum eo Cen-
sorinus & Megabacchus, hic quidẽ robore animi præstans.
ille etiam senatoria dignitate, magnaque in dicẽdo vi prę-
ditus, vterque socius & æqualis P. Crassi. Equitibus hos se-
quentibus, ne pedites quidem se continuerunt, spem secu-
ti: quod vincere suos & instare fugientibus Parthis puta-
bant; tantisper, dum longius progressi fraudem senserunt,

ijs qui fugere putabantur, se conuertentibus, pluribusque alijs auxilio venientibus. Substiterunt igitur Romani, secum quod pauci erant, congressurum hostem sperantes. Illi vero cataphractos equites Romanis opponentes, reliquo equitatu, nullo seruato ordine, eos circumuecti, ex planicie aceruos arenæ & vim pulueris tantam exitarunt, vt neque prospicere, neque loqui facile Romani possent: verum in angusto loco conflictati, feriebantur & peribant non celeri mortis genere, sed conuulsi præ dolore grauiterque animam agentes, sagittis & vulneribus immoriebantur, cum cuspides hamatas euellere vi conati, quæ per carnes neruosque penetrârant, lacerarent seipsos. Multis hoc modo pereuntibus, nihilo maiori vsui fuerunt qui viuebant: Publioq; monenti, vt in cataphractos impetum facerent, manus clypeis, pedes solo affixos sagitis ostẽdebant, & ad pugnam & ad fugam inutiles. Ipse itaque cum equitibus fortiter in hostes irruit, pugnamq; conseruit. Verum ea & in cauendis, & in inferẽdis ictibus erat perinęqualis. Quippe Germani equites (quibus maxime fidebat Crassus) hastis imbecillibus thoraces ex crudis tergoribus, ferrove cõfectos impetebant: at leuiter armata & fere nuda eorum corpora grauibus contis feriebantur. Hi tamen multa admiratione digna facinora ediderunt. Nam & contos hostiũ apprehendebant colluctantesq; eos ob pondus armorum immobiles de equis deturbabant: & multi à suis equis descendentes, hostiles equos subibant, & ventres eorum sauciabant, vt equi vulneris impatientia exilientes, promiscue & suos & hostes obtererent. Maxime autem Germanos æstus & sitis, insolens ijs vtrunque, premebat. & plerique equorum aduersis contis confixi perierant: quare ad pedestres copias se recipere coacti sunt abducentes secum Publium iam vulneribus grauiter afflictum. Ibi aceruum quendam arenæ tumuli instar exitatum nacti, eo se contulere, equisq; in medio loco alligatis, extrema clypeis circum munientes, sperauere se facile barbarorum vim defensuros. Verum hoc secus cecidit. Nam in loco quidem æquali priores vtcunque posterioribus propugnaculi instar esse possunt: at is locus cum varie inæqualis, posteriores magis magisq; tolleret, effecit vt ex æquo omnes telis contingerentur, ignominiosam, quod nihil agere licuisset, mortem deplo-

deplo-

deplorantes Erant cũ Publio Græci duo, Carris (quæ vrbs in propinquo erat) habitantes eo tempore, Hieronymus & Nicomachus: hi ei suadebant, vt vna cũ ipsis prœlio se subtraheret, & Ichnas perfugeret, vrbem haud longe distantem, & Romanorum rebus fauentem. At Publius tantum effatus, Nullum tam atrox mortis genus fore, cuius metu eos, qui propter ipsum perirent, desereret, salutatos ire iussit, & saluti suæ consulere: ipse cum manu propria vti non posset (erat enim iaculo transfixa) armigero latus feriendum præbuit. Eodem modo Censorinum quoq; mortuum aiunt: Megabacchus, & cæteri nobilissimus quisque suis ipsorum manibus vitam expulerunt. Reliquos Parthi in tumulum adscendentes contis confoderunt repugnantes: viui non plures quingentis in hostium potestatem venerunt. Capitibus autem Publij & sociorum amputatis, recta ad ipsum Crassum contenderunt. Eius res ita habebat. Postquam filium inuadere hostes iusserat, & nuncius allatus fuerat, effuse Parthos fugere, cum etiam se ab hostibus minus iam vrgeri cerneret, qui & ipsi plerique eodem transiuerant, recepto aliquantulum animo, exercitum ad locum accliuẽ contraxerat, statim ab insecutione hostium rediturum filium expectans. Qui vero missi ad eum à filio erant, vt indicarent quanto in periculo versaretur, à barbaris deprehensi interciderant. Posteriores vix elapsi, actum esse de Publio, nisi celeriter ei subueniretur, retulerunt. Tot simul perturbationibus Crassus perculsus, nullum consilium rei salubre inueniebat: metu tamen totius euentus, & desiderio filij victus, statuit tandem promouere exercitum. Interim hostes magno strepitu & pæanem canendo terrorem Romanis auxerunt, quos rursum multa circummugiebant tympana, noui prœlij initium expectantes. Parthi vero Publij caput hastæ præfixum prope adequitantes ostenderunt, ac per contumeliam quinam eius parentes, quod genus fuisset, quæsiuerunt: non enim conuenire, vt tam generosus & illustri virtute præditu homo, Crassi viri ignauissimi & pessimi filius dicatur. Id spectaculum Romanorum animos plus quam reliquæ omnes calamitates fregit, non (vt debuit) iram eis & vlciscendi cupiditatem, sed horrorem trepidationemque adferens. Quanquam ipsum Crassum non vnquam quam

P. Crassi interitus.

Crassi in miseriis animus.

eo in casu præclarius se gessisse ferunt, ac circum ordines obeuntem clamasse: Meus hic, ô Romani, proprius est luctus: magna vero Romæ fortuna & gloria vobis seruatis integra incolumisque perstat. Sin mei vos miseratio aliqua tangit, qui optimo filio orbatus sum, agedum ira in hostes id ostendite, gaudium illis adimite, crudelitatem vlciscimini. Neque vos terreant ea quæ passi estis: siquidem magnas res affectantem, aliquid perferre oportet. Neque Lucullus Tigranem, neque Antiochum Scipio sine suorum sanguine vicit: maiores nostri mille naues apud Siciliam amiserunt, in Italia multos imperatores, multos duces: neque horum vllus victus obstitit, quo minus ij victores debellarent. Non enim fortunæ bonitate, sed patientia & virtute in subsistendis rebus aduersis ad tantam potentiam res Romana peruenit. Hoc ille sermone suos ad meliorem spem erigere conatus, paucorum vidit animos incensos: quin & clamorem militarem tollere cum iussisset, mœsticiam eorum culpauit, quod imbecillum, exiguum, & inæqualem vociferationem edidissent. At barbarorum aspera & sonora conclamatio aures perstrepebat. Vt ad rem ipsam ventum est, equites barbarorum ex obliquo circumuecti sagittas emittebant: quibus vero primi ordines mandati erant, ij grauibus contis vtentes, Romanos in angustum locum comprimebant: nisi si qui a sagittis illæsi ausi sunt in hos impetum facere, parum quidem nocentes hostibus, ipsi statim contis lato ferro præfixis traiecti. quorum tanta erat vis, vti sæpe vno impetu per duo corpora exigerentur. Parthi cum ad hunc modum decertassent, nocte appetente digressi sunt, dicentes Crasso se hanc noctem ad mortem filii deflendam largiri: nisi eam malit rectius deliberationi dare, vtrum venire an apportari ad Arsacen malit.
16 Haud procul tamen à Romanis pernoctauerunt, magnam in spem futurorum erecti. Nox ea Romanis fuit tristissima, Nõ enim de humandis cæsorum cadaueribus, non de saucijs curandis quisquam cogitabat, sed suam ipsius fortunam deplorabat. Quippe & si ad diem ibi permãsissent, omnem fugiendi occasionem præreptum iri intelligebant: & noctu in vastissimam planiciem se dimittentibus spes salutis nulla erat. tum saucij ancipitem curam afferebant, qui si vna auferrentur, fugam impedituri: sin desererentur, clamore eam prodituri essent.

essent, Crassi autem, quamuis cum causam omnium malorum censerent, vultum tamen, vocemque desiderabant, Sed is in tenebris seorsim obuolutus iacebat imperitæ multitudini fortunæ exemplum præbens, sani autem iudicij hominibus, imprudentiæ & ambitionis: quibus ille vitijs inductus inter tam multa hominum millia non se vnū primum esse & maximum, ferre non potuerat, sed omnia sibi deesse existimauerat, propterea quod vel duobus viris postponeretur. Quem cum Octauius legatus & Cassius quæstor consolando hortandoque vti surgeret nihil proficerent, ipsi tribunis militum & centurionibus conuocatis, deliberata re loco isto discedere statuerūt. Eo decreto, milites tacite & sine tubæ sonitu excitauerūt: mox cum ægroti se derelinqui sentirent, terribilis tumultus & confusio cū eiulatu & clamore castra peruasit. Trepidatio quoque & terror inter progrediendum obortus. hostes ingruere opinantium. & modo declinantium à via, modo ordines instruentium, faucios qui seqnebantur partim ad se recipientium, partim exponentium: hæc fugæ moram iniecerunt: Vnus Ignatius cum trecentis, equitibus ad Carras circa mediam noctem peruenit. Romanoque sermone compellatis vigilibus, cum inaudirent, Coponio vrbis præfecto indicare iussit, magno prœlio Crassum cum Parthis decertasse: nihil præterea addens neque suum nomen edens, ad Zeugma contendit, suosque eripuit, male tamen ob desertum imperatorem audiuit. Veruntamen Crasso profuit nuncius ille Coponio allatus. Is enim colligens nihil boni quod renūciaret habuisse qui tam celeri & confuso sermone vteretur, statim suos milites arma capere iussit: vtq; primū sensit in via esse Crassum, occurrit, exercitumque Carras duxit. Verum Parthi quamuis nocturnus eos discessus non fefellisset, insecuti tamen non sunt. Prima luce in castris deprehensos ad quatuor millia hominum, omnes necauerunt: multos in campis oberrantes equitatu assecuti occiderunt. Quatuor cohortes duce Vargunteo per noctem a reliquis auulsæ, via exciderant: has Parthi in quodam colle circumuentas, & armis se defendentes, interfecerunt: viginti modo ex his viris, qui per ipsos strictis gladijs eruptionē tentabant, mirati virutem, spacium transeundi fecerunt, sensimq; Carras ire passi sunt. Cæterum ad Surenā falsus, per-

Romani perfugiunt Carras.

uenerat

Surena in Crassum doli.

uenerat rumor, effugisse Crassum cum optimis Romanorum:eam vero quæ Carras confluxisset turbam, hominum esse vilium promiscuam colluuiem. Opinatus ergo præmium victoriæ sibi ademptum, dubius tamen adhuc animi, vt quid in ea re verum esset cognosceret, sciretque Carræ ne sibi oppugnandæ an insequendus Crassus Carris omissis foret: vnum suorum interpretum ad muros mittit, qui Romano sermone Crassum vel Cassium vocaret, diceretque cupere Surenam cum ijs colloqui. Hæc vbi dixisset interpres, Crassus conditionem accepit. Paulo post Arabes a Parthis venerunt, qui Crassum Cassiumque de facie nouerant, quod ante pugnam in castris eorū fuissent. Hi cum in muro adstantem viderent Cassium, Surenam aiebant pacem ipsis dare & salutem, amicitiamq; regis polliceri, si (quod vnum vtile ipsis esset, priusquam extrema experirentur) Mesopotaniam missam facerent. Probante id Cassio, & postulante vt locus diesque congressui Surenæ cum Crasso definiretur, ita se curaturos dixere & ad suos redierunt. Surenas lætus admodum quod in obsidione eos viros esset habiturus, eo ipso die Parthos vrbi admouit, insultantes acerbe, iubentesque Romanos, si pacem vellent, Crassum sibi & Cassium vinctos dedere. Doluit ea fraus Romanis: & Crassum longa spe subsidij ex Armenia expectandi deposita, fugam moliri iusserunt. Id vero consilium cum maxime curandum fuisset ne quis maturius Carrensium cognosceret, Andromachus homo perfidissimus ex ipso Crasso intellexit: imo & ducem eum itineris Crassus delegerat. Itaq; nihil eorum quæ cogitabant Romani, non est ad Parthos ab Andromacho enunciatū. Noctu Carris egressum Crassum (nouerat enim Parthos noctu pugnare neq; solere neq; facile posse) Andromachus vt breuior Parthis esset insecutio, dedita opera varijs vijs circunducens, difficili sequentibus & pleno ambagibus itinere ad extremum in loca paludibus & fossis plurimis intercepta pertraxit. Neq; defuerūt qui nihil sani Andromachum flexibus istis & circuitionib. agere suspicati, sequi eum noluerunt. Nam & Cassius Carras redijt: & cum Arabes itineris duces ibi eum permanere iuberent, donec luna scorpium peragrasset, Ego vero, inquiens, sagittarium magis metuo: in Syriam cum equitib. quingentis discessit. Et quidam alij fidos nacti itinerū monstratores,

Andromachi perfidia.

Cassius in Syriam euadit.

ſtratores, montana loca, quæ Sinnaca dicuntur, apprehenderunt, & ante diem in tuto loco conſtituti ſunt: erant ad quinque millia ducem habebant Octauium. Craſſum vero fraude Andromachi in loca iniqua & paluſtria coniectum dies ortus deprehendit: erãt cum ipſo quatuor ſcutatorum cohortes, & perpauci equites, ac quinque lictores. Cum his ægre iter ingreſſus, iam hoſtibus inſtantibus cum ab Octauio ad duodecim adhuc abeſſet ſtadia, in aliũ collem confugit, non quidem equitatui plane inacceſſum, neque munitum, ſed Sinnacis tamen ſuppoſitum, quibus longo & ſtricto proceſſu per campos medios extenſo continuabatur. In conſpectu Octauij periculum Craſſi erat. Is igitur primo cum paucis ad ferendam opem accurrit, deinde & reliqui mutuo ſe increpantes, approperauerunt impetuque facto hoſtes colle deturbauerunt, ipſi in medium Craſſo recepto, ſuiſque clypeis tecto, gloriati ſunt, non eſſe vllum Parthis telum, quod ad imperatoris corpus ſit peruenturum, ante quam omnes ipſi pro eo propugnãtes, occubuiſſent. At enim Surena cum & Parthos remiſſius pugnam obire cerneret, & intelligeret ſi nox appetijſſet, Romanique montem tenuiſſent, fore omnino vt capi non poſſent, dolum Craſſo intẽtauit, dimiſit quoſdam ex captiuis, qui ſermonem barbarorum (quem compoſito ijs in caſtris habuerant) inaudiuiſſent, Non eſſe regem eo animo, vt bellũ cum Romanis prorſus componi non velit: gratificari ſe ijs, & pacem dare, Craſſoq; vſurum humaniter. His ita ſubmiſſis a pugna barbari ceſſauerunt. Surena cum principibus placide ad collem adequitat, remiſſoque arcus neruo dextram protendens, ad Colloquium euocat Craſſum: Fortitudinem quidem, inquiens, & potentiam regis expertus es, quando inuitum ad arma concitaſti: ipſe vltro clementiam tibi & humanitatem ſuã oſtendit, pacis conditionibus latis diſcedentibus vobis ſalutem donans. Hæc Surenæ verba magno gaudio milites excipiebant. At Craſſus qui ſe nulla alia re quam fraude ab eo læſum noſſet, ſubitamque hanc mutationem abſurdam iudicaret, non ſtatim aſſentiri, ſed quid agendum eſſet, circumſpicere. Ibi vero milites occlamare, hortari, conuitia etiam facere, quod ipſos armatis hoſtibus ad pugnandum obijceret, quibus cum inermibus ad colloquium venire non auderet. deprecari conantem & docere,

Surenæ [illegible] dolus.

Crassus à suis ad perniciem compulsus.

docere, quod si quod reliquum erat diei perdurassent, noctu in montes possent, & tuta a Parthis loca recedere, viam quoque monstrantem, orantemque ne in proximo sitam salutis spem dimitterent, interturbare, minitari, arma gladijs pulsare. Victus itaque eorum importunitate, ad colloquium iuit, hæc modo conuersus ad suos in digressu locutus: “Octaui, tuque Petroni, & quotquot adestis Romanorum duces, vos videtis, vti ire ad barbaros cogar, ipsique præsentes mihi conscij estis, quam indigne vim patiar. At vos tamen, si supereritis, apud alios homines non traditum à ciuibus, sed ab hostibus deceptum perijsse Crassum dicitote. Neque vero mansit Octauius, sed vna descendit. lictores sequi volentes Crassus à se remouit. Primi barbarorum ei occurrerunt duo semigræci, & ab equis desilientes eum honorauerunt, Græcaque voce compellantes, mittere aliquem suorum iusserunt, quibus ostenderet Surena se suosque absque armis & ferro ad cógressum venire. His respondit Crassus, se, si vel minimam vitæ suæ rationem haberet, haudquaquam in manus Parthorum daturum se fuisse: misit tamen duos Roscios fratres exploratum, qui & quot ad colloquium essent venturi. Hos statim comprehendi & detineri iussit Surena, ipse cum principibus eques Crasso obuiam iuit: cumque peditem venire conspexisset, Quid hoc, inquit, est rei? pedes imperator Romanus venit, nos equitamus? simul equum ei adduci iussit. Crassus vero neutrum peccasse dixit, sed vtrunque morem patrium in congressu tenuisse. Ad hæc Surena, Iam nunc pacem esse regi Orodi & Romanis: progrediendum tamen ad fluuium esse, & ibi fœdus (quæ facile obliuisci solerent Romani) conscribendum: simul & dextram porrexit. Et cum Crassus equum suum abduci iuberet, nihil opus esse dixit, nam à rege ei equum hunc dono dari, aderatque præsto equus aureo frœno ornatus: in hunc à stratoribus Crassus est impositus, & verbere ab ijs ad cursum incitatus equus. Primus Octauius frænum apprehendit, & post eum Petronius tribunus militum, & tum reliqui circumstantes, inhibere equum, & eos qui Crassum vtrinque premebant, remouere aggressi sunt. Conflictatione ex eo & tumultu orto, res etiam ad verbera venit. Ibi Octauius vnius de barbaris gladio arrepto, equisonem cædit: ipse à tergo ictus ab

alio

alio cadit. Petronius armis carens quibus se defenderet, cũ ictus thoracem fuisset, illæsus se proripuit. Crassum Pomaxæthres barbarus obtruncauit: cæsum ab alio ferunt, hunc mortui caput & manum dextram amputasse. Verum hic cōiectura potius, quam cognitio est. Qui enim adfuerunt partim Crassum defendentes occisi sunt, partim in collem effugerunt: quo cum Parthi accessissent, ac dicerent Crassum pœnas dedisse, reliquos Surenam iubere secure descendere, quidam se hostibus tradiderunt, quidam dilapsi sunt: atq; horum perpauci euaserunt, plerosq; omnes Arabes indagauerunt & occiderunt. Summa acceptæ eo tempore cladis ea perhibetur, viginti millia cæsi, decem millia capti. Surena autem capite & manu Crassi in Armeniam ad Orodem missis nuncios Seleuciam præmisit, qui viuum adduci Crassum dictitarent: ipse ridiculam pompam instruxit, Triumphum in cōtumeliam Romanorum nominans, C. Paccianus, qui inter captiuos proxime ad formam Crassi accedebat, Crassus & imperator audire iussus, barbarica amictus veste equo inuehebatur. Iuxta hunc tubicines & lictores camelis vecti, fascibus appensa marsurpia, & iuxta secures, recens præcisa Romanorũ capita. A tergo sequebantur Seleucienses meretrices cantatrices, multa in mollicię & ignauiam Crassi scurrilia & ridicula carmina concinnentes. Hæc ab omnibus spectabantur. Conuocato præterea 17 Seleuciensi senatu, in medium attulit Milesiaca Aristidis, libros de luxuria compositos: ne hic quidem fingens quicquam. Inuenti enim sunt in Rustij sarcinis: idq; occasionem Surenæ præbuit insectandi & deridendi Romanos, qui ne in bello quidem ab id genus libris & rebus abstinerent. Ac tum quidem humanum ingenium sapienter expressisse Æsopum Seleucienses iudicauerunt, cum in Surenam intuerentur: qui manticam Milesiacę luxuriæ ante se & in pectore gereret, à tergo autem Parthicam quandam Sybarin traheret, tot onustos pellicibus currus. Enimuero apparatus Surenæ figuram excetræ alicuius monstrosiue anguis præbebat: priora enim terribilia & fera erant, hastæ, arcus, equi: posterioribus in scorta, crepitacula, cantilenas, & pernoctationes cum scortis desinentibus. Non caruit sane culpa Rustius: impudentes vero Parthos, qui Milesiaca reprehenderent, cum multi Arsacidæ Parthis imperârint, ex

Crassi interitus.

Summa cladis.

Surenæ triumphus.

Ionicis & Milesijs scortis nati. Iam Orodes pacem cum Artabazo Armeniæ rege iunxerat, sororemque eius Pacoro filio suo desponderat: agitabanturque conuiuia, & comessationes, in quibus multa Græcorum carminū recitabantur. Nam neque linguæ, neque literarum Græcarum ignarus Orodes erat: Artabazus etiam tragœdias faciebat, & orationes historiasque conscribebat, quarum quædam adhuc extant. Forte tum mensę erant sublatæ, & tragœdiarum actor Iason Trallianus ex Euripidis Bacchis ea quæ de Agaue sunt facta recitabat: qui cum admodum placeret, Sillaces (vt tum casu aduenerat) in cœnaculum progressus, adorato rege Crassi caput in medium proiecit. Plausum dantibus Parthis magno clamore & exultatione, Syllacem regis iussu famuli ad mensam adduxerunt. Iason autem Penthei habitu cuidam suorum histrionum tradito, Crassi caput arripuit, bacchatusque furore simulato, quæ ad id pertinent carmina cecinit:

Ex montibus afferimus
Vitulum laniatum modo:
Prædam felicem.

Hæc omnibus oblectationi fuerunt. Cum deinde ea quæ alternis sequuntur, cantarentur,

Quis eum mactauit?
Mea gloria hæc est.

Pomaxæthres, vt tū vna cœnabat, ad hæc verba exiluit, caputque Crassi arripuit, quod ipse hoc quam quisquam alius dicere iustius posset. Delectatus ea re Orodes, hunc quidem more patrio splendidis muneribus affecit: Iasoni autem talentum dono dedit. Eum ergo finem expeditio Crassi tragœdiæ similem habuit. Verum enimuero & Orodem crudelitatis, & Surenam perfidiæ pœna consecuta est. Paulo enim post Surenam gloriæ æmulus Orodes interfecit: & ipsi cum victo cæsoque in pugna contra Romanos Pacoro aqua intercute laboraret, Phraates filius insidiatus, aconitū dedit: quod venenum cum morbus apprehendisset, vnaque excerneretur cum humore, ita vt alleuaretur corpus, Phrates compendio vtens eum suffocauit.

Orodis & Surenæ exitus.

CRASSI CVM NICIA COMPARATIO.

Diuitiæ.

Initio diuitiæ Niciæ si cum Crassi opibus conferantur, hone-

honestius partæ sunt. Nam vt laudari fortassis non merētur reditus ex metallicis secturis, in quib. maior pars laborum à maleficis aut barbaris conficitur, quorum nōnulli cōpedes habēt, & locis morbosis pereunt: ita cum bonorum publicationib. ij collati Syllanis, & locatione operarum post incendia, (quibus palam artibus Crassus perinde atq; agricultura aut vsuraria, vsus est) iustiores censebuntur. Iam illa crimina, lucro suam in senatu sententiam addicere, socios P. R. iniuria afficere, mulierculas adulari & captare, malos homines occultare, quæ sibi obiecta Crassus inficiando depulit. Niciæ ne falso quidē attribuit quisquā. Quod autem argentū sycophantis præ metu dedit Nicias, eoq; nomine subsannatus est, rem sane Pericli aut Aristidi minime cōuenientem, sibi vero necessariam fecit, qui natura esset timidus. Eiusq; factū Lycurgo postea tēporis oratori, cum culparetur quendā calumniatorē data pecunia amouisse, libere se purgandi ad populū occasionem p̄buit: gaudere enim se dicebat, quod tandiu in Rep. versatus, dedisse prius quàm accepisse cōpertus fuisset. *Sumptus.* Sumptus autē quos fecit Nicias in donaria, gymnasia, & choros instituendos ciuiliores vidētur Crassi illis epulis, quæ multis simul hominum millib. præbuit, & frumenti largitionibus, & quidem omnes Niciæ facultates vix aliquotam partem Crassi istarum impensarum impleuissent. Itaq; miror esse, qui nō animaduertant vitia esse inæqualitatem quandam & discrepantiam animi: cum videant eos qui turpiter parant pecuniam, eam in bonos vsus profundere. Hæc de opibus. Si quo modo vterq; sit in republica versatus, considerare velis, *Vt in Repub. versati.* Niciam nihil callide, nihil iniuste, nihil per vim, nihil ferociter fecisse inuenies: potius ab Alcibiade deceptus fuit, & caute alioquin populum accedebat. Crasso multam in permutādis amicicitijs inimicitijsq; infidelitatem illiberalitatemq; imputāt: vi se consulatum obtinuisse, ne ipse quidē negauit, qui conductos mercede percussores Domitio & Catoni immiserit: cuius voluntate suffragia populo de prouincijs ferente vulnerati multi, occisi quatuor fuerint: qui (quod nos in narratione præterijt) L. Annalium senatorem, contradicere aggressum pugno in faciē incusso, sanguine fœdatū cōcione expulerit. Verum vt vis huius, & tyrannica violentia, ita Niciæ contra nimia in republica timiditas, omnem ad stre-

pitum expauescẽtis, nihil audentis, pessimisq; sese submittentis grauissimas mereretur repræhensiones. Quibus in rebus Crassus alto ꝓfecto fuit, magnoq; animo: cum quidem non cum Cleonibus aut Hyperbolis res ei esset, sed Cæsaris maiestatem, & tres triumphos Pompeij aduersarios sibi haberet: quibus tamen non cessit, sed vtriusque potentiam æquans, Pompeium censoria dignitate etiam superauit. Etenim summas in Republica res aggresso, non tam fugienda est inuidia, quam quærendus splendor, & potentia, quæ inuidiæ luminibus sua mole officiat. Tu vero, Nicia, si omnino securitatem & quietem præfers, metuisq; in curia Alcibiadem, in Pylo Lacedæmonios, in Thracia Perdiccã: multum tibi ad ocium spacij in vrbe est: licetq; de medio abire, domiq; sedentem te tibi coronam trãquillitatis nectere: vt quidam oratores dicunt. Studium profecto tamen pacis in Nicia, diuini quippiã habet, neq; eius pacificationi vllum Græciæ dignius factum extat: ad quam si respicias, non merebitur conferri Crassus, etiamsi Caspium mare, Indumq; amnem finibus Romani imperij inclusisset. Porro qui in vrbe quæ de virtute iudicium ferre potest, in summa sit cõstitutus potentia, malis nequaquam locum dare debet, neque magistratum indignis, neq; fidem habere infidelibus: quod secus est à Nicia factũ, qui Cleoni nulla alia re quam impudentibus pro tribunali clamoribus in ciuitate noto imperium mandauit. Non laudo equidem Crassum, qui bello Spartacio citius quam tutius decertare festinauit: fuitque (fateor) ambitionis, metuere ne Pompeius superueniens gloriam ei facti eriperet, sicuti Metello Corinthum præripuit Mummius. Sed Niciæ absurdum plane fuit factum & periculosum. non enim aduersario imperium concessit, rebus iam ad bonam spem deductis: sed in administratione belli magnum metuens periculum, satis habuit publico bono neglecto suæ securitati consuluisse. At vero Themistocles ineptum & imprudentem hominem, ne is Persici belli imperium nactus ciuitatem peffundaret, pecunia data à magistratu remouit: & Cato Vticensis quo tempore maxime ciuitatem in periculo esse sensit, Reipublicæ causa tribunatum plebis petijt. Nicias autem ducẽ se contra Minoam, Cythera, miserosq; Melios seruans, & cum esset aduersus Lacedæmonios pugnandum, paludamento-

Pacis studium.

posito

posito Cleonis imperitæ audaciæ naues, viros arma, bellumque summa opus habens peritia, committẽs, non suam gloriam, sed patriæ securitatem & salutem prodidit. Itaque postea nolens inuitusque bellum Syracusanum gerere coactus est, quod crederetur non vtilitatis rationes secutus, sed molliciem ignauiamque quantũ in ipso esset, Sicilia Athenas priuare. Id quidem magnum est signis virtutis eius bellicæ, quod infestum semper bellis & imperia supterfugientem, tamen vt peritissimum optimumque ducem perpetuo elegerunt Athenienses. Crasso contra cum nunquam non gerere bellum cupiuisset, nunquam voto potiri licuit, nisi seruili bello ad quod penuria ducum missus est, Pompeio, Metello, ambobusque Lucullis absentibus: quanquam eo tempore summo esset in honore, possetque plurimum. Nimirum enim etiam ijs qui ei fauebant, videbatur, vt est apud Comicum, *Virtus bellica.*

In omnibus, nisi bello, rebus optimus.

Et Romani quidem ad bellum cupiditate imperandi & ambitione eius compulsi, cladem sunt passi. Nam Athenienses inuitum Niciam ad bellum extruserunt: Crassus Romanos nolentes in bellum traxit: & alter propter ciuitatem propter alterũ ciuitas in calamitatẽ venit. Verumtamẽ hac ipsa in re magis laudandus est Nicias, quam vituperandus Crassus. Ille enim peritia vsus, & rationibus, vti prudentem decebat imperatorem, subductis non passus est se spe ciuium vana in errorem abduci, sed Siciliam inuadere prohibuit, eamq; subigi posse desperauit. Crassus in eo peccauit, quod ad Parthicum bellum tãquam facile profectus est. Magnas enim res animo cõceperat, cum Cæsar Hispaniam, Gallias, Germanos, Britannos subegisset, ipse ad ortum solis cõuersus vsq; ad Indicum mare omnem Asiam Romano imperio adiungere; quod ante illum Pompeius etiã & Lucullus attentauerant, viri boni, & apud omnes laudati. Quin & idem ijs quod Crasso propositum, & eædem eius tenendi rationes fuerant. Nam & Pompeio cum esset decretũ imperium, senatus restiterat: & Cæsarem, cum is trecenta Germanorum fudisset millia, dedi victis Cato iubebat vt ipse violati fœderis scelus expiaret. Quãquam populus valere iusso Catone, quindecim dierum supplicationem summa cum lætitia egit. Quod igitur gaudium futurum fuisse existimas, quæ

supplicia, si Crassus laureatas Babylone literas misisset, & Mediam, Persidem, Hyrcaniam, Susa & Bactra Romani imperij prouincias redegisset? Si enim (vt Euripideo isto vtar) violandum est ius, præsertim ab ijs, quibus ocium molestũ est, neq; vti partis bonis satis habent: non Scandia est, non Mende excindenda, neq; exules Æginetæ qui auium instar suis nidis relictis alio auolantes se occultant, indagandi sunt: sed iniustitia ea magno precio æstimanda, neq; leuissimum quodq; aut facilimum ea quærendum: quippe cum iusticiam, rem minime vilem, semel dimiseris. Quapropter qui Alexandri Magni propositum faciendę expeditionis illius probant, Crassi culpant, non recte ij ex postremis de primis iudicium ferũt. In ipsis vero bellis, haud pauca sunt Niciæ præclara facinora. Nam & multis prœlijs vicit hostes, & parum absfuit quin caperet Syracusas: & si quid minus prospere gestum est, aduersam valetudinem aliquis in causa fuisse, & inuidiam ciuium haud iniuste dixerit. Crassi tam multa fuerunt peccata, vt nullus fuerit fortunæ locus, siquidem ea iuuare ipsum voluisset vt mirari subeat ipsius stulticiam, quæ non Parthorum potentiæ succubuit, sed ipsa Romanorum felicitate plus potuit. Quod vero alter omnibus vaticinijs & religionibus attentus, alter omnia eius generis despiciens, vterq; perijt, quæstionem mouet difficiles habentem explicatus, vter eorum rectius & tutius statuerit: minus tamen eum peccasse iudico, qui nimis cautus opinionem antiquam & consuetam sibi, quam qui iniustam cupiditatem, contumatiamque suam secutus est. Mors quidem Crassi minus, quam Niciæ, reprehensionem meretur. Crassus enim non tradens seipsum, neque inani spe delusus, sed amicis orantibus obtemperans, & ab hostibus violata fide inductus perijt. Nicias turpis & ignominiosæ salutis spe hostibus factus supplex, morti suæ dedecus adiecit.

Religionis ob seruatio.

Mors.

IN CRASSI VITAM, INTERPRETIS ANNOTATA.

Quod initio statim huius vitæ verba hæc Plutarchi, ἀποθανόντος δὲ ἑτέρου τῶν ἀδελφῶν, τῇ γυναικὶ συνῴκησε, καὶ τοὺς παῖδας ἐξ ἐκείνης ἔσχεν, οὐδενὸς ἧττον καὶ περὶ ταῦτα, &c.

τα, &c. non Guarinus modo sed & Amietus ita interpretatur, vt dicant Crassum fratris sui defuncti vxorem in matrimonium duxisse, ex eaq́ liberos procreasse: non ita leuis est momenti error, neq; dissimulandus fuit. Nam neq; scripsit hoc Plutarchus, neq; vsitatum hoc Romanis eo tempore fuit, atq; haud scio an ne vnquam quidem. Non nego verbū συνοικεῖν aliquando esse, viuere cum altero in matrimonio, idq; tam de viris quam mulieribus dici, ehelich bewohnen/ nunquā autem id verbum sua prima significatione & simplici accipi, qua est, eadem vti domo & habitatione, pernego, quid enim fiet vocabulo συνοικία, quod inde ductum magni est vsus? Ergo viduam illam Crassus secum in ædibus, eiusque etiam liberos retinuit: quod fuit humanitatis. vt autem cōiugium contraheret cum ea, & liberos procrearet, nihil attinuit. Et quidem vel articulus in verbis τοὺς παῖδας ostendit, dici de fratris liberis: nam si ipse Crassus liberos sustulisset, scripturus fuit Plutarchus. καὶ παῖδας (non τοὺς, quod priores demonstrat) ἔχειν, additurusq; nimirum ἐξ αὐτῆς. Quæ (inquis) ergo laus hic εὐλαβείας seu continentiæ siue modestiæ Crasso tribuitur? Equidem ea (nisi fallor) quæ ex obiecto ei deinde stupro Vestalis intelligi possit. quasi diceret Plutarchus, ita eum habitasse cum fratris vidua, vt modestiæ & pudicitiæ laudem mereretur, quanquam ea ætate quæ ad libidinem propensior habetur: cum quidem deinde in suspicionem incesti cum sacerdote concubitus venerit. Hanc arbitror germanam & minime insolentem monstrosamue verborum Plutarchi esse sententiam.

1 Ædificandi studio laborantium.] ἔλεγε τοὺς φιλοικοδόμους αὐτοὺς ὑφ᾽ ἑαυτῶν καταλύεσθαι χωρὶς ἀνταγωνιστῶν. Non possum excogitare quid vel fugerit hoc loco, vel secutus sit Guarinus: adeo nullum eorum quæ dixit Plutarchus, vestigium in eius interpretatione reperio. quid enim est hic de areis quas ille ciuibus suo ipsorum arbitratu concederet,

ret, fabrosq; suos præberet? Et quidem satis perspicua est sententia Græcorum verborum.

2 Miseram profectò Alexandri.] Haud scio an is sit Alexander Milesius, qui & Polyhistor & Cornelius est dictus, & vixisse Sillanis temporibus fertur apud Suidam. Certe exclamatio hæc magis reprehendentis rigidam Alexandri philosophiæ rationem, quam laudantis est: quod vel vocabulum τλήμων ostendet. Porro στέγαστρον in genere videatur posse verti, id quod nos ab iniuria aeris tuetur, superne impositum. Ex libro Varronis de Latina lingua quarto apparet, lecticam id vocabulum significare: cum doceat, Latinorum segestriam, id est lecticam, inde videri natam. Guarinus pileum: quem alter secutus est.

3 Cum Tuder Vmbriæ vrbem.] τυρδετίαν habeo in Græco. Guarinus autem Tudertum verterat: quod, vt non rectum, notauerat quidam in margine. Ego tamen suspior legisse eum (sicut legit Amiotus) τυδερτίαν. Quomodo Vmbriæ vrbs ea potuit efferri à Plutarcho, quam Plinius (quem ego hic secutus sum) Tuder appellat, in Vmbriæ descriptione 3.14. Apud Ptolomæum quoq; libro Geograph. tertio, in recensione vrbium quas Vilumbris (sunt autem, quam Vmbri orientaliores, ὡς εἰπεῖν) attribuit, mendose legi suspior Turde, τοῦρδε pro τοῦδερ. nam longitudo loci & latitudo, adscriptæq; vicinæ vrbes satis ostendunt, esse eundem cum Pliniano. Apud Strabonem libro quinto legitur τυδερεύελχὶς πόλις καὶ εἰσπέλλον, &c. mendose quidem, sed tamen vt τοῦδερ nominari satis pateat. inde Tuders dicitur. Tudertibus & Amerinis arma in cœlo concurrentia spectata tertio Marij consulatu, Plinius refert capite quinquagesimoseptimo libri secundi.

4 Onatius Aurelius.] Sic est in Græco. in Pompeio, vbi idem refertur, C. Aurelius dicitur: quod est malo.

5 De Catalina quæsitas ** quo indicio.] ἀπορουλὴν κομίζον-

κομίζοντα περὶ τοῦ κατιλίνα καὶ ζητουμένων, ὡς ἤδη βεβαιοῦντα. *Satis est apertum, locum hunc esse deprauatum. Corradus Plutarcho nimis (opinor) infensus, cum varia conquisiuisset quæ ei obijceret, etiam* ἐξ αὐτοῦ τοῦ βίου *quædam arripuit: inter quæ & hic locus est. Ait enim à seipso Plutarchum dissentire, qui cum in Cicerone hanc epistolam dicat fuisse* ἀδιέσποτον, *hic eam missam à Catilina testetur. Quomodo hoc Corradus ex his verbis collegerit, non video, nam quod nos mendose legimus* καὶ ζητουμένην, *ipse missam vertit: fortassis arrepta ex mendo cauillandi occasione. Profecto autem* περὶ κατιλίνα *non est à Catilina, sed de Catilina: vt ne si* πεμφθεῖσαν *quidem aut,* γραφεῖσαν *aut quidquid tandem tale velit, loco horum verborum reponat, tamen euincere possit hoc Plutarchum hic dixisse, à Catilina scriptam vel missam epistolam fuisse. Quod si ergo in ea à Crasso ad Ciceronem allata epistola de Catilinæ consilio & machinationibus aut cõiuratione aliquid renunciabatur: (sicut Amiotus vertit in ijs literis factam de Catilina mentionem) quid obstabat, quo minus & incertus eius esset vt tabellarius, ita etiam autor, & Romæ etiamnum commorante Catilina, Crasso aliunde afferretur? Ne dicam necessarium hoc non esse, vt de eadem epistola hic locus intelligatur omnino, de qua in Cicerone dicatur: & quidem non vnica ibi, sed plures commemorantur. Locum asterisco signaui, mendum tollet, qui librum meliorem habebit.*

6 Sortiti, Syriam Crassus.] *Quæ sequuntur, ad finem vsq; Crassi, ijsdem prope omnia syllabis in Parthicũ Appiani librum sunt translata. Estque vtile conferre vtrunque codicem. ego diuersitatem lectionis annotare hic supersedeo. In vertendo secutus id sum, quod videbatur mihi commodum & rectum: quod cur ita sentiam, in Dionem quædam annotans indicaui. Guarinus sententiã hic inuertit, inuisam omnibus fuisse sortitionem istam scribens. Hic est* οὐκ ἀκούσιος.

apud Appianum vero ἀσπάσιος, *& quidem perspicua est sententia. Cum enim omnino esset Pompeio ab vrbe in alterutram prouinciam proficiscendum, non ita procul abfuit Hispaniam tenens, etiamsi in eam exijsset, quam si in Syriam iret. Iam quod sequitur* ἐν ἀλλοτρίοις καὶ πολλοῖς ἡσυχίαν ἄγειν, *intelligitur facile, eum vix suam iactantiam & nugas apud alienos, nihilque ad se pertinentem hominum turbã repreßisse quam effundebat apud domesticos. Guarinus mirum in modum hic oscitauit.*

7 Imperatorem se.] *Imperatoris nomen à militibus non nisi magna aliqua & ardua re gesta confectaque, duci Romanorum solebat tribui. Quo maior apparuit Craßi Pusillanimitas, qui vrbe modo direpta id nomen sibi imponi pateretur: nimirum qui non speraret, se magno aliquo facinore id posse consequi. Quæ de Imperatoris nomine dixi, ex historia Romana nõ sunt obscura. Cicero ipse rebus in Cilicia gestis Imperatorẽ se dictũ à militibus suis ostendit ad Cœlium Rufum ædilem curulem designatum scribens, epistola nona lib. secund. Famil. & huius moris meminit, explicatque obiter eũ in Philippica XIV. Appianus libro secundo Bellorum ciuilium ait quondam omnibus præclarißimis facinoribus id nomen obtigisse: suo tempore ei tributum, qui de hostibus decẽ millia strauisset, vbi de Curionis in Africa rebus gestis loquitur. Varro libro quarto de lingua Latina: Prætor (inquit) dictus est, qui præiret exercitui: Imperator ab imperio populi, qui eos qui id attentasset oppreßi hostis. Mendosa quidem hæc sunt verba: sed ex quibus colligere tamen poßimus, eum qui rem imperio populi dignam & ad eius defensionem incrementumve facientem confecisset, Imperatoris nomen meruisse. Cætera mitto. nam ne hæc quidem fuissem annotaturus, nisi interpretis error huic loco me lucem afferre iußisset: qui neque consecutum id nomen Crassum dicit, cum quidem ob acceptum id suggilletur: & cætera peruertit.*

8 Deæ

8 Deæ quæ Hierapoli.] *Iunonis nimirum Assyriæ. Vide omnino Luciani bellum περὶ συρίης θεοῦ.*

9 Iuxta Zeugma.] *Vrbs est Euphrati imposita fluuio, nobilis apud Geographos & historicos, ob pontem ibi in Euphrate ab Alexandro Magno factum ex catenis. Guarinus fluuium quendam obscure dixit.*

10 Lentes & salem.] φακὸς καὶ ἅλας. *apud Apianum, etiam in codice manuscripto,* φακὸς καὶ μάζαν *legitur. pro quo libum, aut aliquid tale licet intelligi, ex farina & humore seu liquore aliquo compactum. quod genus in feriis adhibitum fuisse notum est: sicut & hoc, salem omnibus sacrificiis alias solitum fuisse vsurpari.*

11 Ariamnes.] *Is est qui apud Appianum* ἄκβαρος *legitur: apud Dionem libr. 40.* αὔγαρος *Augarus: de quo ibi monui.*

12 Immensis solitudinibus.] θινῶν τινῶν ἢ θὶν (*nam paulo inferius est* θῖνας ἄμμου κονιορτὸν ἐπαγούσας) *aceruũ seu tumulum arenæ significat: quomodo* (θῖνες ὀστέων *etiam apud Eustathium leguntur & apud Lycophronem* θῖνες ψαμμάθων *Guarinus æstum vertit nescio cur ita. Appianus non habet* θινῶν (*& quidẽ* θινῶν *erat scribendũ*) *sed* χεῦμα δεινῶν ἐρήμων, *solitudinum horribilium, quæ lectio videtur sane commodior, eamq́; sum secutus*

13 Ac recte quidem intellexerunt.] *Persequi omnes interpretis lapsus breuitatis causa supersedeo hæc autem non inelegans sententia est ab eo omissa: quia (opinor) cum eam in Græco deprauatam offendisset, difficultate emendandi laborabat. quãquam ea magna non est, sensum intuentibus. Cæterum ne coniecturis vllis opus esset, Appiani Parthicus facit, vbi hæc recte leguntur ita:* βροντῆς μεμιγμένον, οὗ πῶς συνεωρακότες, ὅ τι τῶν αἰσθητηρίων ἀκοὴ ταρακτικώτατον, *&c.*

14 Siue quod in compositum agmen.] ὅτι συν-

λέγμα

τάγμασιν ἐντυχόντες. *ita vertendum putaui vt aliquis saltē esset sensus: quasi diceret, cum essent experti vim Romani equitatus ordinibus suis stipati. Quod Guarinus dixit* Præ timore ad suos reuersuri, *nihil habet Græcis verbis affine. Sane apud Appianum non* συντάγμασιν *est, sed* τέλμασιν, *id est locis palustribus, quod hic locum mihi habere non videtur. mox Megabacchus nominatur: nomen haud scio quam Latino conueniens, aut Romano homini. Interpres Cn. Plancum habet, nescio vnde petitum.*

15 Ichnas.] ἰσχνὰς. *legendum ex Appiano* ἴχνας. *Dio videtur Ichniam nominare.*

16 Pernoctauerunt.] ἐπαυλισάμενοι. *Tibias hic nescio quas & cantus Guarinus commentus est, perinde atque obscurum si esset quid sit* ἐπαυλίζεσθαι.

17 Expressisse Æsopum Seleucienses *Alludit ad festiuissimū Æsopi apologun qui extat apud Stobæum in hāc sententiam. Vnumquemlibet hominem duas gestare manticas, in pectore alteram, alteram à tergo. in hanc eum sua, in illam aliorum vitia atque peccata reponere. inde fieri, vt aliorum crebro, nostra nunquam aut raro perspiciamus delicta. Possem de hac re multa in medium proferre, nisi aliud agerem.*

PLVTARCHI EVMENES, GVI- *lielmo Xylandro Augustano Interprete.*

Vt regibus Macedoniæ acceptus fuerit.

DVRIS autor est, Eumenem patria Cardianum paupere natum fuisse parente, qui se vehiculo meritorio Cherroneso aluerit: liberaliter tamen in literis & palæstra à puero institutum. Philippum autem cum forte Cardiam venisset, ac per ocium Cardianorum puerorum adolescentumque exercitationes & luctas inspexisset, Eumenem, quod is puer etiamnum ijs in

rebus

rebus præstaret, animoque perspicaci & forti præditus videretur probauisse, secumque abduxisse. Vero propior esse videtur eorum sermo, qui ob hospitium & amicitiam paternam Eumenem dicunt à Philippo euectum. Mortuo Philippo Eumenes, cum neque prudentia, neque fide cuiquam cedere videretur ex Alexandri administris, scriba quidem regius dictus est, in eo autem habitus honore, quo summi amici familiaresq; regis: nam & imperator cum exercitu est in Indiam missus, & in Perdiccæ locum, cum is mortuo Hephæstioni sufficeretur, successit. Itaque & Neoptolemus stipatorum dux à Macedonibus irrisus fuit, cum post Alexandri mortem diceret se cum hasta & scuto, Eumenem cum stylo & pugillaribus secutum fuisse: norant enim Eumenem cum alijs rebus, tum coniugij etiam affinitate ab Alexandro honoratum. Cum enim primam Asiaticarum mulierum Barsinem Artabazi cognouisset, ex qua & Herculem filium habuit: sorores eius mulieris Apamam Ptolemæo, Eumeni Barsinam nuptum dedit, quo tempore reliquas etiam Persicas feminas socijs suis collocauit. Veruntamen sæpe offendit Alexandrum Eumenes, & discrimen adiuit ꝓpter Hephæstionem. Primum, cũ Hephæstio tibicini cuidam Euio domum attribuisset, quam famuli Eumenis hero suo occupauerat: iratus cum Mentore ad Alexandrum accessit Eumenes, clamitans, nihil præstare, quam proiectis armis tibijs canere, & tragœdias agere, ita vt Alexãder etiã indigna passum eum crederet, & Hephæstionem obiurgaret: mox tamen mutato animo, Eumeni succensuit, magis ab eo se contumelia affectum, quam libere accusatum Hephæstionem ducens. Deinde Nearchum cum nauibus ad Oceanum mittens, cum suo in ærario nihil haberet, pecuniam ab amicis exigens ab Eumene trecenta talenta petijt: qui cum non nisi centum daret, eaq; tarde, vix hæc ipsa se per procuratores suos coegisse dicens, nihil eum incusauit quidem rex, neq; accepit pecuniam, sed famulos occulte ignem tentorio Eumenis inijcere iussit: cupiens dum pecunia exportaretur, eum mendacij in ipsa re arguere. Verum celerius opinione tẽtorium vna cum literis combustum. Alexandro pœnitentiam incussit: aurum quidem & argentum incendio confusum supra mille talẽta appendisse deprehensum est. Neq; de his quicquam accepit rex: sed

Vxor.

sed ad satrapas & pfectos in omnes partes dimissis nuncijs,
crematorum libellorum exemplaria repetijt, eaque omnia
Eumeni custodienda tradidit. Rursus cum doni cuiusdam
causa in cōtentionem cum Hephæstione venisset, multaq;
male dixisset, multa male audiuisset, tum quidē nō inferior
discessit: sed mox eo mortuo, cum rex grauiter dolēs, omni-
bus ijs, quos vel inuidisse viuenti, vel gaudere mortuum pu-
taret, difficilem se asperumq; præberet, maxime omniū su-
spectus ab eo est habitus, sæpenumero rixam istam conui-
ciaq; ei exprobrante. At ille callidus, & ad persuadendum a-
ptus, vt salutem inde sibi pararet, vnde exitium imminebat,
ad Alexandri in Hephæstionem studium & honores con-
fugit, ostendens quib. maxime ornamentis sepulcrum eius
cohonestari posset, & impensas ad id liberaliter præbens:
Mortuo Alexandro, orto inter regis socios, & phalangē dis-
1 sidio, animo quidem illis se adiunxit, verbis autē priuatum
se & vtriusq; partis studiosum simulauit, ac qui ad se, nimi-
rum alienigenam, nihil pertinere Macedonum controuer-
sias duceret. Reliquisq; ducibus Babylone digressis, ibi reli-
ctus multos militum placauit, & ad pacē procliuiores red-
didit. Congressis autem inter se ducib. compositisq; tumul-
tibus, instituta prouinciarum diuisione, Eumeni Cappado-
cia & Paphlagonia Euxino mari subiecta vsq; ad Tarpezū-
tem obtigit. Verum hæc nondum Macedonum propria, A-
riarathem habebat regem: constituturumq; erat vti Leonna-
tus & Antigonus cum magnis copijs eum deducerent, satra-
pamq; eius prouinciæ declararent. Sed Antigonus ijs quæ
erāt à Perdicca constituta, nō obtemperauit iam animo ad
maiores res elatus, cunctosq; spernens Leonnatus vero, vt
Eumenem deduceret, in Phrygiam descendit. Ibi ad eum
venit Hecatæus Cardianorum tyrannus, orauitque vt An-
tipatro potius, Lacedonibusque Lamiæ obsessis, opem fer-
ret. Assensit Leonnatus, inq; Europam transire statuit: Eu-
menem quoque ad idem hortatus est, & cum Hecatæo in
gratiam reduxit. Etenim ob ciuiles in patria contentiones
simultas ijs suberat: & sæpe palam Eumenes Hecatæum ac-
cusauerat, Alexandrumq; ad restituendam Cardianis liber-
tatem hortatus fuerat. Ea de causa tunc quoq; militiā con-
tra Græcos detrectanti ei, & Antipatrum metuere dicenti
ne ab eo in gratiam Heccatæi, presertim iam olim odio ha-
bitus,

bitus, necaretur, fidem habuit Leonnatus, nihilq; eorum quæ sentiebat dissimulauit. Erat enim prætextus tantum ea auxilij latio: statuerat autem quam primum in Europam aduenisset, Macedoniam sibi vindicare ostendebatq; nonnullas Cleopatræ epistolas, spe nuptiarum proposita Pellã eum euocantis. At Eumenes, siue Antipatrum timens, siue Leonnato ob leuitatem & inconstantiam eius parum fidens noctu assumptis suis impedimentis abijt, Habebat autem trecentos equites, & ex famulis ducentos qui arma ferrent. auri tantum, quantum argenti quinquies mille talenta efficeret. Cum hoc apparatu ad Perdiccam profugit, & ei Leonnati cõsilia detexit: statimq; apud illum potuit plurimũ, estq; inter consiliarios receptus. Paulo post in Cappadociam deductus, Perdicca cum copijs præsente, & bellum gerente, captoque Ariarathe, & subacta prouincia, satrapa eius constitutus est. Proinde vrbibus eius prouinciæ amicorum suorum procurationi mandatis, præsidijs præfectisq;, & iudicib administrisque relictis, nusquam Perdicca quicquãm de ijs rebus solicito, vna cum eo abijt, quod & coleret ipsum, & à regis successore obesse nollet. Verũ Perdicca ea quæ animo agitaret confidens se absque alterius opera perficere posse. quæ vero post se reliquisset, ea fido & strenuo indigere custode: Eumenem ex Cilicia dimisit, eo quidem nomine, vti propriam satrapiam gubernaret, re ipsa vero vt finitimam Armeniam à Neoptolemo perturbatam componeret. Hunc, etsi inani fastu corruptum, colloquiis tamen statuit in viam reducere Eumenes: sed cum Macedonicam phalangem tumere & ferocire animaduerteret, equitatum sibi comparauit, quem ei opponeret. Eius rei causa Cappadoces, quicunque equites essent, immunes tributi esse permisit: suis quibus fidebat maxime, emptos ad se equos diuisit, vtq; eo munere animos suorum excitauit, ita corpora exercitationibus & disciplina hunc in modum formauit, vti Macedonibus aduersarijs admirationi esset, suis fiduciam augeret, cum breui tempore equites sex mille & trecentis non pauciores collegisset. Vt Craterus & Antipater Græcis superatis in Asiam traiecerunt. Perdiccæ regnum euertendi consilio, iamque ferebatur eos in Cappadociam inuasuros: Perdiccas bellum ipse contra Ptolemæum gerens, Eumenem copiarum quæ in Armenia & Cappadocia

Leonnati conatus.

Equitatus Eumenis.

docia erant imperatorem constituit, summamque ei rerum mandauit, missis ad Alcetam & Neoptolemum literis, quibus eos parere Eumeni, eum suo arbitratu res gerere iubebat. Et Alcetas quidem aperte munus belli administrandi recusauit, quod Macedones, quos sub se habebat, Antipatri verecundia ducti pugnam detrectarent: Cratero autem ita bene vellent, vt etiã de recipiendo eo cogitarent. Neoptolemus autem proditionem contra Eumenem moliens, non fefellit: vocatusque ab eo, non obtemperauit, sed aciem contra eum instruxit. Hic primum prudentię suæ in comparando equitatu fructum sensit Eumenes: cum enim iam pedestri conflictu superaretur, equitibus immissis Neoptolemum fudit, impedimenta eius cepit, phalangemq; in persequendo hostę dissipatam adortus omni equitatu, arma deponere, sibiq; iuramento militari se obstringere coëgit. Neoptolemus cum paucis quibusdam ex fuga collectis ad Craterum & Antipatrum effugit. Hi missis legatis Eumenem monuerant, vt se cum ipsis coniungeret, habiturus non modo suas satrapias, sed ab ipsis quoque imperium & ditionem accepturus, Antipatro ex inimico amicus futurus, neque amicitiam Crateri cum hostili odio commutaturus. Responderat ad hæc Eumenes, non profecto se, cui diuturnæ cum Antipatro fuissent inimicitiæ, hoc tempore amicum eius futurum, cum videat eum amicos hostiliter tractare: libenter autem Craterum Perdiccæ iustis & æquis conditionibus conciliaturum, eiq;, vter prior iniuriam passus fuisset, contra inferentem auxilio futurum, quatenus vita suppeditaret: atque hanc se potius, quam fidem abiecturum. Hæc cum ad illos relata essent, per ocium de summa rerum consilia agitabant: cum Neoptolemus à fuga ad eos perueniens, exposita pugna, hortatus est ad ferendam opem vtrunq;, præsertim tamen Craterum: quem ita desiderari à Macedonibus affirmabat, vt simul atq; causium eius conspexissent, & vocem audiuissent, cũ armis ad ipsum trãsituros certo se scire asseueraret. Et erat profecto magnum Crateri nomen, mortuoq; Alexandro pleriq; animis ad eũ inclinabant, memoria recolentes quod sæpe propter Macedones in offensas ipsius Alexandri incurrisset, inhibens eũ iam ad Persicos mores vergentem, patriasq; consuetudines, quas ille iam tum præ fastu & luxu contaminabat, asserens.

Neoptolemus vincitur.

Proinde

ProindeCraterus misso in Ciliciam Antipatro, magna cum parte copiarum & Neoptolemo contra Eumenem abijt, sperans eum nihil hostile expectare, & victoria recenti elatum, incõpositos crapulæq; vacantes milites habentem, facile opprimi posse. Quod psensit aduentum eius Eumenes, seq; parauit, sobrij quidem fuit ducis, non summæ tantum peritiæ. Quod autem non modo ea celare potuit hostes, quæ sibi nocitura videbantur: sed milites etiam suos ignaros contra quem pugnarent Cratero illisit, raræ videtur in imperatore fuisse prudentiæ. Etenim rumorem sparserat, Neoptolemum, cum Pigrete & equitatu Paphlagonum & Cappadocum reuerti. Noctu cum castra mouere vellet, obdormiuit, & insomnium vidit mirabile. duos Alexandros, phalange vtrunque instructa: inter se confligere: his auxilio alteri Mineruam, alteri Cererem venire: prælioq; facto victum cum Minerua Alexandrum, victori Cererem ex demessis spicis coronam imponere. Statim cõijcere cœpit, sibi victoriam portendi: pugnabat enim pro fertilissimis agris, iamque multas & egregias id folliculis spicas habentibus. erat enim tota circum regio consita, pacisque speciem vndique aristis vestita præbebat. Confirmauit hanc opinionem & hoc, quod tesseram hostium Alexandrum esse & Mineruam audiebat: itaque ipse suis Alexandrum cum Cerere tesseram dedit, omnesque arma sua redimire spicis iussit. Sæpe autem ducibus suis cum statuisset indicare, pugnam contra Craterum faciendam esse, ne solus tam grauis & arcanæ rei conscius esset: tamen continuit se, consiliumque suum secutus est, eique se in præsenti periculo credidit. Cratero neminem Macedonum, sed equitum alas duas opposuit, ducib. Pharnabazo Artabazi F. & Phœnice Tenedio: his mandauit, vt quamprimum conspexissent hostem celeriter occurrerent & prœlium committerent, neque vllam moram interponerent, neve vllam vocem aut præconem admitterent: magnopere enim metuebat, ne Cratero agnito Macedones à se ad eum transirent. Ipse age- 2
mate trecentorum equitum, quos fortissimos habebat, coacto, in dextrum latus concessit, in Neoptolemum pugnaturus. Postquam Eumenis exercitum superato qui medius erat colle Craterus conspexit magno cum impetu contra se venire obstupuit, Neoptolemoque multis factis conui-

Eumenis calliditas.

cijs, qui ipſum in falſam de tranſitione Macedonum ſpem adduxiſſet, cohortatus ſuos, vt fortes ſe ſtrenoſque præberent, hoſti occurrit. Acris ab initio fuit cōflictus, ſtatimque haſtis perfractis ad gladios res deuenit: ibi Craterus, cum dignum ſe amicitia Alexandri Magni oſtendiſſet, multos hoſtium deieciſſet, ſæpe aduerſos repuliſſet, tandem a latere a Thrace quodam ictus, ex equo defluxit. Iacentem reliqui præteruecti ſunt, quis eſſet ignorātes: Gorgias autem vnus ex Eumenis ducibus cum agnouiſſet, male iam affecto, & cum morte luctanti cuſtodiam appoſuit. Interim Neoptolemus cum Eumene c n greſſus eſt, antiquo vterq; in alterum odio inflammatus. Semel atque iterum cōcurſum eſt, priuſquam mutuo ſe agnoſcerent: tertio congreſſu agniti inuicē, ſtatim ſublato clamore, ſtrictis gladijs contra ſe impetum dederunt. Magna autē vi, triremium in morem colliſis equis, omiſſis frænis manus galeis inuicem iniecerunt, eaſq;, & thoraces ab humeris mutuo diripuerunt: atq; hanc inter conflictationem ſubterfugientibus equis, vna in terram delapſi, colluctatiq; ſunt. Ibi Neoptolemo prius aſſurgenti Eumenes poplitem ſuccidit, atque ipſe in pedes conſiſtere occupauit. Neoptolemus altero genu innixus, inferne ictus quidem, non tamen lethales inferens ſe defendit, donec iuxta ceruicem cæſus cecidit moribundus, & in longum porrectus eſt: atq; hic Eumenem arma ſibi detrahentem, iratoq; animo cōuicia facientem, gladio, quem adhuc tenebat, qua thorax iuxta bubonem deſinit, ſauciauit. Verum is ictus, vt inualidus, plus terroris quam damni attulit. Eumenes ſpoliato cadauere, male affectus femorum & brachiorum vulneribus, tamē in equum impoſitus, ad alterum cornu accurrit, reſiſtere etiamnum hoſtes putans. Audita morte Crateri, ad eum equo citato venit, atq; adhuc ſpirantem, animique cōpotem cernens, ab equo deſcendit, & illacrumauit, dextraq; iniecta multis verbis inſectatus eſt Neoptolemum, fortunamque Crateri & ſuam neceſſitatem deplorauit, qua cum viro amico ſibi & familiari, euētu hoc alterutri propoſito, cōgredi cōpulſus fuiſſet. Hac victoria Eumenes decimo fere die poſt ſuperiorem potius, magnā ſibi gloriam parauit, quod partim prudentia, partim fortitudine bellum confeciſſet: ſed magnam ei & apud ſuos & apud hoſtes inuidiam fecit, quod peregrinus homo & aduena, armis &

mis &

mis & manibus Macedonicis nobilissimum & primum Macedonũ interfecisset. Quod si Perdiccæ contigisset de morte Crateri nunciũ accipere, haud dubie nemo alius in Macedones principatum obtinuisset. Nunc Perdicca duob. ante dieb. in Ægypto per seditionem necato, fama huius pugnæ in castra peruenit: statimq; ea iritati Macedones, morte Eumenem damnauerunt, bellumq; contra eũ gerendum Antigono & Demetrio mandauerunt. Et cum Eumenes in armenta equorum regiorum, qui apud Idam pascebantur, incidisset, indeq; acceptis quotquot opus videbatur equis, procuratoribus eorum summã scripto indicasset: risisse fertur Antipater, & dixisse, Mirari se prudentiam Eumenis, qui speret se regiorum bonorum rationem ipsis exhibiturum, aut ab ipsis accepturum. Statuerat quidem Eumenes, vt qui equitatu præualeret, apud Sardeis in campis Lydijs decertare, studens simul Cleopatræ suas copias ostentare, ea tamen ipsa orante (metuebat enim ne in reprehensione Antipatri incurreret) in Phrygiã supperiorẽ recessit, & Celænis hyberna habuit. Ibi Alcetæ, Polemoni, & Docimo secum de summa rerum contendentibus, Hoc erat, inquit, quod dici solet: at nulla habetur perniciei ratio. Militibus stipendia se triduo pollicitus persoluturum, villas eis & arces eius regionis vendidit, mancipiorum & pecoris plena. Hæc qui emerat phalangis aut mercenariorum militum dux, admotis, 3 quas Eumenes præbebat, machinis expugnabat: & quod captum erat, inter milites pro ratione debiti stipendij diuidebatur. Hæc res magnum amorem Eumeni conciliauit. Itaq; literis in castra allatis, quas hostiũ duces sparserãt, centum talenta & honores ei qui necasset Eumenem pollicentib. admodum iritati Macedones decretum fecerunt, vt mille de prætorianis militibus præsidij causa perpetuo Eumeni adessent, eumque inter obambulãdum custodirent, noctuque apud eum excubias agerent. Atque illi munus istud obiuerunt, gaudebantq; ab imperatore eos sibi honores conferri, quibus amici à regibus afficiuntur: nam causias etiam purpura prætextas, chlamydesque Eumenes largiebatur, quod est apud Macedones donum maxime regium. Enimuero secundæ res etiam ingenio modico & submisso præditos attollunt, vt magni sibi videantur, cristasque erigant, cum excelso loco se constitutos cernunt: vera animi

Perdiccæ interitus.

Eumenes hostis indicatus.

Militium in eum Amor.

magnitudo & constantia rebus aduersus ferẽdis, emendandisq; casibus elucescit. Cuius rei exemplum Eumenes præbuit. Primum enim in Orcyniis Cappadociæ victus ab Antigono intercedente proditione, cum insequerentur hostes, non passus est proditorem in fuga ad eos euadere, sed comprehensum in crucem egit. Aduerso inde itinere à fuga reuersus, hostes fefellit, iisq; præteritis, vt ad locum peruenit, quo in loco pugnatum fuerat, castra ibi fecit, cadaueribusq; collectis, ianuas in propinquo sitorum pagorum cõscidit, iisq; lignis ea cremauit, seorsim duces, seorsim gregarios milites, tumulisque eorum congestis, abiit ita vt Antigonus quoque postmodo reuersus, audaciam eius & constantiam admiratus sit. Deinde cum in impedimenta Antigoni incidisset, in quibus multi liberi homines, multi erant serui, & ingẽtes tot bellis prædationibusque partæ opes, facileq; ea capere posset: veritus tamen est, ne milites sui præda & opibus onusti, segnes ad fugam fierent, & ad errandũ tempusque vagando terendum (hac enim suam spem in re potissimum habebat, eaque Antigonum auertere statuerat) molliores. Itaq; cum difficulter videret Macedones ab iis, cum in promptu essent, abstineri verbis posse: iussit vt corpora prius curarent, equisq; pabulũ darent, atq; ita demum hostem inuaderent. ipse ad Menandrum (qui impedimentis ducendis præerat) simulans ei se ob pristinam familiaritatẽ cupere, misit qui monerent, vt celerrime ex locis incursioni equestris cõmodis & deiectis in ꝓximos mõtium procursus recederet, equitatui & circumdationi iniquos. Menander statim intellecto periculo, se eo recepit. Ibi Eumenes mandato militibus, vti arma caperent, & equos frænarent, mox in hostem ituri, emisit palam speculatores: atque hi cum retulissent Menandrum locorum natura ab omni incursu tutum iam esse, simulans ægre id se ferre, exercitum abduxit. Antigonum perhibent, Menandro hæc coram eo testante, Macedonibusque humanitatem Eumenis laudantibus, eique fauere incipientibus, vt qui liberos eorũ cum in seruitutem abducere, & vxores, quibus vim potuisset facere, dimisisset, dixisse: At ille, inepti, non vestri commodi causa id egit, sed sibi ipsi fugienti huiusmodi iniicere cõpedes noluit. Exinde fugiens Eumenes, & vagans, multis suorum militum persuasit vt ab ipso discederent: siue quod

Strategema.

eorum

eorũ curã gereret, siue quod turbã pugnæ imparem, & tamẽ maiorem quam quæ latere posset, trahere secum nolebat. Ita Noram peruenit, quod est castellum in confinio Lycaoniæ & Cappadociæ, cum equitibus quingentis, & ducentis armatis peditibus; ibi quoque suorum quotquot loci iniquitatem, penuriamve metuentes dimissionem petebant, consalutatos benigne à se dimisit. Cum eo peruenisset etiam Antiognus, & antequam obsidionem inciperet, ad colloquium Eumenem euocaret, respondit, Antigoni multos esse amicos, & qui post eum duces creari possent: is autem, pro quibus ipse bellum gereret, se adempto, nullum superesse: obsides itaque mitteret, si colloqui vellet. Eodem postulante, vt ad se veluti præstantiorem ad conferendos sermones veniret, negauit se quenquam se ipso præstantiorem agnoscere, quandiu gladium teneret. Antigono tamen fratris filium Ptolemæũ in castellum, vti postulauerat Eumenes, mittente, ita demum ad eum descendit. Amice admodu cõgressi, seq; complexi mutuo sunt, vt familiares iam olim, seq; inuicem plurimũ vsi. Multis verbis commutatis, cum nullam securitatis petendæ, aut pacificationis mentionem Eumenes faceret, prouincias modo sibi confirmari, & dona reddi postularet: admirari subijt præsentibus hominis magnanimitatem atq; confidentiam: concurrebantq; simul frequentes Macedones, Eumenes qui vir esset cernere cupientes, neq; enim à Crateri morte vllius alterius tanta fuerat in exercitu mentio. Antigonus autem metuens, ne vis ei fieret, primo militib. ne accederent edixit, lapidibusque impetijt accedentes: ad extremum manus ei iniecit, remotaq; per stipatores turba ægre in tutum locum reduxit. Pro inde Nora munitionibus clausa, relictoque ad obsidionem præsidio abijt. Eumenes autem obsessus in loco, in quo prę ter copiam satis amplam panis, aquæ & salis, nihil ciborum nihil cõdimentorum esset vtcũq; tamen hilarem vitæ consuetudinem socijs reddebat, eos per vices suæ adhibens mẽsæ & conuictum gratioso colloquio, comitateq; condiens. Erat & forma eleganti, nõ bellicoso homini, armisq; durato similis, sed nitidus, adspectu iuuenili. omnibusq; mẽbris ita compactus, vt mirabilem eam concinnitatem omnium partium ab arte aliqua effectam diceres: non magna in eo vis sermonis fuit, sed tamen suauem, ac non infacundum

Cum Antigono colloquium.

fuisse ex epistolis eius apparet. Verũ ea obsidione nihil perinde obfuit socijs eius, quam angustia loci, duorum stadiorum ambitu conteati: quo fiebat, vt cibum & ipsi non exercitato prius corpore caperent, & equis ociosis præberent. Itaq; vt ne desidia plane obtorperent, sed saltem ad fugam, si ita res tulisset vtcũq; paratis vti posset, domum, quæ Noræ amplissima fuit, quatuordecim cubitorum longitudine, ambulationi militum destinauit, lensim eos motum corporis intendere præcipiens. Equorum auté vnumquenq; magnis loris ad culmen alligatis à partibus quæ circa collum sunt succingens, trochlearum adminiculo ita eleuauit, vt posterioribus pedibus terræ innixi, priorum primoribus tantum vngulis eam contingerent. Ita suspensos equisones clamoribus & flagellis irritabant: equi ira repleti, prioribus pedibus saliebant. eosq; iactantes, cum posterioribus inniti solo contenderent, totum corpus extendebãt, multumque sudoris & gemituum emittebant, atque ea exercitatio cum ad robur, tum ad celeritatem augendam erat non incommoda. Hordeum quoque mola prius fractum ijs dabant, vt & conficerent citius, & concoquerent melius. Tracta iam aliquandiu obsidione, Antigonus audito Antipatrum in Macedonia mortuum, Casandrum vero & Polysperchontem de summa rerum litigantes tumultum dedisse: nihil iam exiguum, sed vniuersum animo concipiens imperium, Eumenem socium sibi, & rerum gerendarum administrum parandum duxit. Itaque misso Hieronymo, cum Eumene pacem fecit, proposito tamen ei iuramento: cuius formula emendata Eumenes Macedonib. ad obsidionem ab Antigono relictis dijudicandum dedit, rectiusne ipse an vero Antigonus eam concepisset. Etenim Antigonus ab initio tantum facta, inuidiæ euitandæ causa regum mentione, cæteroquin Eumenem sibi soli obstringebat: Eumenes primo post reges loco Olympiadem adscribebat, neque Antigono tantum, sed & Olympiadi & regib. cæteris fidelẽ se futurum, eosdemq; cum ijs amicos inimicosq; habiturum promittebat. Iustius hoc Macedonib. visum est, atq; ita iurato Eumene obsidionem soluerunt, missis ad Antigonum, qui ab eo viciſſim iuramentum Eumenis nomine acciperent. Interim Eumenes Cappadocib. obsides, quos Noris habuerat, reddere ac loco eorum equos, iumenta, & tentoria accipere,

Exercitatio.

cipere,

Antigon. elabitur.

cipere milites, qui à fuga dispersi per eam regionem errabant, ad se colligere, ita mox haud multo minores mille equites secum habere: his eum copijs Antigonum fugere. Neque enim fefellit eum animus eius, qui non modo obsideri rursus Eumenem iussit, sed & acerbe obiurgauit per literas Macedones, quod eius correctionem iuramenti approbassent. Cæterum ad Eumenem, dum fugit, literæ afferuntur, missæ ex Macedonia ab ijs, qui incrementa Antigoni metuebant: in ijs Olympias Eumenem hortabatur vt ad se veniret, Alexandriq; filiolum insidijs impetitum educandum susciperet: Polysperchon & rex Philippus iubebant bellum contra Antigonum gerere, ducem copiarum quæ erant in Cappadocia, itemque accipere ex regia pecunia, quæ erat Quindis reposita, talēta quingenta, quibus acceptum 4
damnum resarciret, ad bellum vero gerēdum, vti quantum opus esset ea pecunia. Ijsdem de rebus etiam ad Teutamum Antigenemque argyraspidum præfectos perscripserant. Sed hi literis allatis cum accipere se libenter amicoque animo Eumenem simularent, inuidia autem & ambitione grauissime laborarent, indignati sese Eumeni posthabitos: inuidiam quidem is recusando pecuniam, tanquam nihil eius indigens, amouit, ambitionē vero eorum, & principatus cupiditatem, neque ducere valentium, neque sequi volentium, obiecta animis religione compescuit. Alexandrum perhibuit in somnis sibi visum tabernaculum regio more instructum, soliumq; in eo collocatum demonstrasse ac dixisse: ibi ipsis cōsultantibus se ad futurum, & si à se initium fecissent deliberationis, omnibus eorum consilijs actionibusque operam nauaturū. Id facile persuasit Antigeni ac Teutamo, cum neque hi ad ipsum accedere, neque ipse ad fores aliorum conspici vellet: Itaque tabernaculo & solio regio, Alexandro dedicato, collocato, eodem conuenerunt summis de rebus communicaturi consilia. Inde in superiores regiones proficiscētibus, Peucestes cum reliquis satrapis occurrit amicus, copiasque coniunxit: itaque iam armorum multitudine & apparatus splendore res Macedonica ijs in locis firma erat. At vero ipsi duces potentia contumaces luxuque molles redditi post obitum Alexandri, spiritusque tyrannicos barbarica arrogantia nutritos in vnum conferebant: itaque inuicem molesti, & discordes

effuſe adulando Macedonas, cœnasque & victimas prodige exhibendo, exiguo temporis ſpacio luxuria quaſdem veluti feſtas nundinas in caſtris inſtituerũt, plebisque factiones in deligẽdis ſibi ducibus (veluti in populari reipub. adminiſtratione fieret ſolet) exitauerunt. Ea propter Eumenes ſentiens eos ſeſe mutuo contemnere, ipſum metuere, & in hoc eſſe, vt capto tempore occidant: pecunia ſibi opus eſſe ſimulauit, eoque ſub prætextu ab ijs, quibus maxime odio erat, multa talenta mutuo accepit, vt ij fidem ipſi haberent: & metu amittendi crediti ab inſidijs deſiſterent Ita euenit, vt alienam ille pecuniam corporis ſui cuſtodem habuerit: & alijs ſalutem ſuam data pecunia redimentibus, ſolus ille accipiendo tutum ſeſe pręſtitit. Neque ſecius tamen Macedones extra periculum verſantes munera captabant, & ad limina eorum, qui ſtipari volebant, imperiumque affectabant, commeabant. At vbi Antigonus cum magnis copijs acceſſit, & res ipſa quaſi loquens verum ducem flagitauit, non milites modo tum Eumeni obtemperare, ſed illi etiam ipſi, qui pacis tempore & in luxu magni aliquid eſſent, miſſa ambitione taciti mãdatum exequi. Et vero apud Paſitigrim fluuium, cum Antigonus tranſire aggreſſus cæteros hoſtium duces obſeruare iuſſos feſelliſſet, ſolus Eumenes eum excepit, commiſſoque prœlio tãtam edidit hoſtium ſtragem, vt cadaueribus amnis repleretur: & quatuor millia captiuos abduxit. Maxime vero oſtenderunt ægrotante eo Macedones, quod reliquos ſplendide epula prębere, & oblectare animos militũ, ſolum autem Eumenem bellum gerere, poſſe, & exercitum ducere arbitrarẽtur. Etenim Peuceſtas in Perſica cum ſplendidam viſcerationem, ſingulisque victimam ad immolandum ſuppeditaſſet, maximum ſe eſſe ſperabat. Paucis poſt dieb. exercitu cõtra hoſtes proficiſcẽte Eumenes periculoſo morbo affectus, ne inſomnia eum ob tumultus militum torqueret, extra aciem in lectica ferri ſe iuſſerat. Paululum progreſſis, repente in cõſpectum hoſtes venerunt ſuperatis quibuſdam tumulis in planiciem deſcendentes. Quorum vbi aurea arma ſplendorem ad Solem dederunt, agemate compoſito ordine incedentes, ſuperque elephantos turres & purpuræ conſpectæ ſunt, vti eorum mos eſt ad pugnam euntium incedere: ibi vero primi Macedonum fixo greſſu, cum clamore Eumenẽ vocauerunt,

Antigonus clade affectus.

uerunt,

uerunt,& nisi ipso ducente vltra progressuros negauerunt, fixisq; in terram armis, sese inuicem vt eum expectarẽt hortati sunt: edixerunt etiam ducibus, ne quid illo absente agerent, neve cum hoste confligerent. Quo audito Eumenes lecticarijs properare iussis ad eos peruenit, & aulæis lecticę vtrinque deductis, manum dextram lætus eis protendit. Macedones simul atque Eumenem cõspexere, Macedonicis verbis consalutauerunt, scuta resumpserunt, sarissisque ea pulsantes, hostem præsentia imperatoris freti ad pugnam ꝓuocarunt. Audiuerat ex captiuis Antigonus ægrotare Eumenẽ, & male affectum lectica ferri: itaq; hoc decumbente facile reliquos superatũ iri fidens, ad pugnã properauerat. Sed hostibus ordines instruentibus aciem obequitans, eius figurã & dispositionem inspiciens, stupefactus aliquandiu substitit: posteaquam vero lecticam ab vno cornu ad alterũ transire vidit, cachinno (vti solebat) sublato, Hæc ergo, inquit, amici, erat lectica illa nobis opposita? statimque retro abduxit copias, & castra fecit. At milites Eumenis paululũ quietis nacti factiones iterum exercebant, ducibus eis materiã lasciuiendi præbentibus: itaq; hybernis totã prope Gabenam occupauerunt, cum quidem primi ab extremis ad mille vsq; stadia abessent. Quod vt cognouit Antigonus, subito cõtra illos alia via difficili & aquæ carente, salebrosaq;, compendiosa tamen, duxit, sperans fore vt si in eos subito in hibernis irrueret, multitudo ad duces suos cõuenire nullo modo posset. Verum in vastam & habitationibus nudam terram ingresso, violenti venti, frigoraq; ingentia obstiterunt, exercituiq; grauiter obfuerunt: neq; aliud erat remedium quam multos ignes succendere. Ideo hostes non fefellit: sed barbari qui montes versum solitudinem spectãtes incolunt, multitudinẽ ignium mirati, Hispastrijs camelis impositos nuncios ad Peucestam miserunt. Is vero terrore exanimatus, cum reliquos eodẽ modo cerneret affectos, fugæ se dedit, excitatis qui in itinere erãt militibus. Sed Eumenes trepidationem repressit, suis promittens, ita se hostium celeritatem inhibiturum, vti triduo quam putarent tardius aduenirent. Simul & dimissis per hybernã nunijs, qui milites celeriter vnum in locum cõducerent, ipse cum reliquis ducibus eques ad locum profectus est, qui late cõspicuus esset per deserta proficiscentibus: eum dimensus,

per interualla multos ignes, vti in castris fieri solet, incendit Antigonus cum ignes illos montanos conspexisset, grauiter indoluit, ratus hostes iam pridem eius aduentu cognito occurrere. Itaq; ne cum paratis ad pugnam, & bene in hybernis habitis suos itinere defatigatos confectosque committeret, omisso compendio per pagos & vrbes duxit, paulatim reficiens exercitum. Ibi cum nemo ei, id quod alias hostibus in propinquo degentibus fieri solet, obstaret, finitimiq; nunciarent, nullum omnino exercitum, sed multos tantum ignes visos sibi, deceptum se Eumenis astu sensit, idq; inique ferens, perexit eo animo, vt prœlio decerneret. Interim copiæ ad Eumenem congregatæ maiori ex parte sunt, militesque eius prudētiam mirati, solum ipsum præesse rebus iusserunt. Hoc argyraspidum duces Antigenem & Teutamum ita vssit, vt insidias Eumeni struxerint, & cum plerisq; satrapis atque ducibus inito consilio, vti eius opera in prœlio, inde statim necare statuerint. Id eorum institutū Eudamus elephantis præfectus, & Phędimus occulte ad Eumenem detulerunt: non beneuolentia ij, sed metu amittendi debitum moti. Eumenes collaudatis eis, in tentorium suum ingressus amicis dixit, in turba belluarum se versari, testamentum condidit, literasque omnes conscidit, ne ipso mortuo ex earum arcanis qui scripserāt crimine calumnia ve vrgeri possent. His actis, an proderet victoriam hosti: an vero fugiendo per Mediam & Armeniam in Cappadocia pergeret dubius, multa mouens animo, neque quicquam amicis præsentibus certi constituens, sed ad omnem fortunā cogitationes dirigens: tandē vicit seipsum, aciemque instruxit, Græcos & barbaros cohortatus, cum vltro ipsum phalanx & argyraspides bono esse animo iuberent, ꝙ hostes suum impetū non substituros dicerent. quippe grandæui erant milites auspicia Philippi & Alexandri secuti, & veluti athletæ præstantissimi ad id vsq; tempus nunquam hosti succubuerant: multi septuagenarij erant, nullus sexagenario minor. Atque hi Antigoni copijs coeuntibus, Impios esse, qui aduersum partes suos arma ferrent vociferati, tāta cum ira irruerunt, vt totam simul phalangem obtererent, nemine eorum vim perferente, & plerisque hostium eo cōflictu deletis. Ab ea parte plane victus Antigonus, equitatu præualuit; Peucestaq; turpiter & segniter prœliante, impedimen-

Insidiæ suorum in Eumenem.

dimen-

dimentis hoſtium omnibus potitus eſt. Quam ad rem ei tametſi ſtrenuum ſeſe tum geſſit, plurimum locus ipſe auxilij attulit. Vaſta enim erat planicies, neq; ſolida ea & terrena, ſed ſabuloſa: eaq; tũ arena pugnę tẽpore tot equorũ hominumq; pulſata & ſubuerſa pedibus ſe in auras extulit, & puluere albo calcis inſtar aerem dealbauit, conſpectumq; ademit. quo facilius Antigonus impedimenta hoſtibus nõ obſeruantibus, cepit, Finito prœlio confeſtim Teutamus legatos ad Antigonum miſit, res ſuas repetitum: reſpondit Antigonus non ea modo ſe redditurũ, ſed & benigne tractaturũ præterea argyraſpides, ſiquidem Eumenem ſibi dederent. Hic immane argyraſpidibus cõſilium incidit, ducem ſuum viuum in manus hoſtiles tradendi. Et primum abſq; ſuſpicione ei ſe adiungebant, obſeruabantq;, partim amiſſa impedimenta deplorantes, partim bono animo eum, vti victorem, eſſe iubentes, partim de reliquis ducibus quærentes. Deinde impetu facto, gladiũ ei eripuerunt, manusq; in tergum zona reuinxerunt. Vt vero Nicanor ab Antigono miſſus aduenit, vti eum abduceret: ibi cum per Macedones medios traheretur, petijt vt copiam ſibi dicendi facerent- non pro ſe deprecaturo, ſed de rebus exercitum vtilibus monituro. Facto inde ſilentio, ſublimi in loco conſtitit, manuſq; vinctas protendens: *P*oteratne, inquit, Macedonum peſſimi, Antigonus, tale de vobis ſtatuere trophæum, quale vos de vobis ipſi tradendo imperatore veſtro ſtatuitis? Nonne indignum eſt facinus, vos parta victoria propter amiſſa impedimenta victos fateri? (quaſi vero in his, non in armis victoria ſit) & pro ijs redimendis ducem veſtrum tradere? Ipſe quidem inuictus abducor, qui victis hoſtibus, à commilitonibus meis perdor. Vos autem ego per Iouem militarem, & deos qui iuramenta obſeruant obteſtor, hic me vos necate: vtiq; enim ibi etiam cæſus, à vobis cæſus dicar neq; reprehendet factum Antigonus: non enim viuum, ſed mortuum cupit Eumenem. Sin manibus veſtris parcitis, altera mearũ vinculis ſoluta rei peragendæ ſufficiet. Quod ſi gladiũ mihi non creditis. at vinctum me elephãtis obijcete. Id ſi feceritis, inſontes vos ꝓnuncio, & qui ſanctiſſime iuſtiſſimeq; imperatorẽ ſuũ tractauerint. Hæc eius verba apud reliquam multitudinem miſerationẽ & luctum excitauerũt. argyraſpides vero clamabant, vti duceretur, neque nugis

eius aures præberentur:nihil enim iniquum esse.si Cherronesia pestis lugeat, quæ innumeris bellis Macedonas exercuerit:id vero indignum esse, Alexandri & Philippi præstātissimos milites tot exantlatis ærumnis in senectute priuari laborum præmijs, cibumq; ab alijs petere, vxores eorum tertiam iam noctem cum hostibus concumbere. Simulque accelerato itinere abducebatur. Sed Antigonus turbā metuens(nemo enim in castris remanserat)decem præstantissimos elephātos emisit,multosq; hastatos Medos&Parthos qui multitudinem reprimerent.Adductum verecundia pristinæ amicitiæ &consuetudinis aspicere non sustinuit:quærentibus ijs quibus erat traditus, quomodo tractari eum vellet, vt elephantum, vt leonem, respondit. Paulo tamen post miseratione motus, grauiora ei vincula detrahi iussit, puerumq; qui inungeret ex domesticis eius admitti, itemq; amicos qui colloqui vellent,aut alimenta adferre.Deliberans inde de eo per aliquot dies, sermones & promissiones Nearchi Cretensis, & filij sui Demetrij admisit,qui saluum Eumenem cupiebant,reliquis vno ore necem eius vrgentibus. Ferunt',Eumenem ex Onomarcho, qui custodiebat ipsum, quæsiuisse, curnam Antigonus hoste suo potitus: nō aut statim trucidaret. aut ingenue dimitteret. Respondisse eum superbe,non in præsentia, sed in ipso prœlio animo ad mortem parato esse debuisse, tum Eumenem : Et vero fui, idq; ita cognosces ex ijs, qui manum contulerunt: tametsi in præstantiorem me incidi neminem.ad hæc illum:Nimirum ergo cum nunc eum inueneris, tempus eius opportunum expecta. Antigonus autem, cum Eumenem occidere statuisset,cibum ei sub trahere iussit: biduoq; aut triduo ita ad mortem ductus, cum subito castra essent mouenda, immisso percussore interfectus est. Corpus eius amicis cremandum Antigonus dedit, ijq; ossa lecta in argenteam vrnam vxori eius & liberis remiserunt. Hunc ad modum interempti Eumenis mortem fatum non alterius cuiusdam ducis opera vltum est, sed ipse Antigonus duces & milites argyraspides ob proditionem impios & immanes reputās, Ibyrtio Arachosiæ præfecto tradidit, eosq; quibuscunque modis absumi & interfici iussit: ne quis eorum in Macedoniam redire,autGræcum mare inspicere posset.

Mors Eumenis.

Vltio.

IN

IN EVMENEM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

EVmenes hic (nam fuerunt & alij hoc nomine) vnus fuit de successoribus Alexandri Magni: vt facile, cum quibus vixerit, ac quo tempore, appareat. Multa de eius rebus gestis sunt apud Diodorum Siculum lib. 18. & vita eius etiam in libello Æmilij Probi (vt fertur) continetur descripta. Cardia autem patria eius, vrbs est Chersonesi Thraciæ non obscura. Amiotus Sertorij vitam huic præmisit: & quia hæc incipit, ἐυμενῆ δὲ, *&c. cogitare posit aliquis, non abs re id factum: ac fortaßis ita in alijs Græcis codicibus reperit ordinatas. Ego meum secutus sum: neque quicquam est periculi.*

1 Regis socios.] *Ita vocantur ij quos aulicos nos (puto) non incommode diceremus. Erant autem principes Macedonum, quorum plerosq; Arrianus commemorat.*

2 Ipse agemate trecentorum.] ἄγημα *vocabulum tale est, quod consultius sit relinquere (quod video etiam optimos scriptores fecisse) quam vel agmen, vel quiduis aliud eius loco ponere. eius generis sunt etiam phalanx, sarissa, & multa alia.* ἄγημα *(inquit Appian. in Syriaco)* εἰσὶν ἱππεῖς ἐπίλεκτοι, καὶ παρ' αὐτὸ ἄγημα λέγονται. *equites sunt delecti, atq; inde eis nomen. Vsurpat etiam Liuius hoc nomen. & vero ita, vt pateat tam de peditum lecto agmine, quam de equitatu accipi. Plura huc conferre supersedeo.*

3 Villas, & arces.] ἐπαύλεις καὶ τετραπυργίας. *Ad verbum esset Quadriturria. intelliguntur (opinor) castella vel arces. Quod autem paulo ante est.* Nulla habetur perniciei ratio: *Prouerbium videtur esse, quo notentur ij qui grauißimo imminente periculo, adeoque exitio, tamen alijs curis vacent, salutis suæ posthabita ratione. Quod tum Alcetas, Polemon & Docimus faciebant, cum quidem damnati à Macedonibus & ingruente Antigono, cum Eumene de impe-*

imperio contenderent. Rectius Aristides, qui vt suos docuerit ista ambitione hostibus instantibus abstinere, ac salutis potius sua & victoria paranda curam gerere, in eius vita exposuit Plutarchus.

4 Quindis reposita.] *Quinda castellum Cilicia fuit, supra Anchialam situm, vbi thesauros suos Macedones habebant, & pecuniam regiam. Strabo libro 14. infra in Demetrio, alii.*

PLVTARCHI SERTORIVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

Casuũ similitudines.

MIRVM fortassis non est, si infinito temporis cursu tantaque inconstantia fortunæ, ijdem sæpenumero casus reuoluuntur. Nam siue infinitæ sunt ei subiectæ res, ipsa materiæ copia satis causæ esse potest, cur similes aliquando effectus producantur: siue certo numero res naturales adstrictæ sunt, necesse est sæpe ab ijsdem causis eosdem effectus proficisci. Sunt qui hac euentuum similitudine oblectati, ex historijs & fama exempla eorum colligant, quæ ita fortuito acciderunt, vt consilium vel prouidentiam causam habuisse videantur.
1 Verbi causa, quod duo Atties illustres cum fuerint, vnus Syrus, alter Arcas, vterque ab apro est interfectus: ex duobus Actæonibus vnus à canibus est, alter ab amatoribus discerptus: duo Scipiones fuerunt, quorum prior Carthaginenses debellauit, posterior excidit: Ilium captum est primum ab Hercule ob equos Laomedontis, deinde ab Agamemnone 2
lignei equi opera, tertio à Charidemo, cum equus portæ illapsus eam celeriter claudendi impedimento ciuibus fuit: quod de duarum vrbium, quæ à suaueolentissimis plantis, viola & myrrha nomen habent, Ios nimirum & Smyrna, altera natales, altera mortem Homeri suscepisse dicitur.
Addamus ergo licet nos illis hoc: ex præstantissimis 3
bello ducibus, & qui maximas res dolo & calliditate gesserunt altero oculo caruerunt, Philippus Antigonus, Annibal, & (de quo nobis in præsentia instituitur sermo) Sertorius. Is Philippo quidem abstinentior mulierum fuit,

Antigono fidelior erga amicos, Annibale in hostes clementior, prudentia nulli horum ſecundus, fortuna omnibus inferior fuit: quæ cum omnibus in rebus multo ei plus, quam aperti hoſtes, moleſtiæ exhibuerit, ipſe tamẽ Metelli ſeſe peritiæ, Pompeij audaciæ, fortunæ Syllæ, potentiæ Romanorum (quibus ſeſe exul ipſe, & barbaros aduena ducens oppoſuit) parem conſtituit. Huic de Græcis Eumenem maxime Cardianum comparamus. Vterque enim imperandi & bellum aſtute gerendi peritus fuit, vterq; à ſuis abalienatus peregrinos duxit, vterq; violenta & iniuſta morte perijt, ab ijs quorum opera hoſtes vicerat, per inſidias interemptus. Q. Sertorius loco haud ignobili natus Nurſiæ in Sabinis, orbus patre apud matrem viduam (Rheæ nomen fuiſſe ferunt) honeſte educatus fuit. Cauſis dicendi ita ſe exercitauit, vt facundia adoleſcens ſibi adhuc aliquid in vrbe potentiæ parauerit: ſed res militiæ præclare geſtæ, à foro ad caſtra ſtudium eius tranſtulerunt. Primum cum in Galliam Cimbri ac Teutones irrupiſſent, ſtipendia ſub Cæpione faciens, Romanis fuſis, amiſſo equo & conſauciato corpore Rhodanum tranauit cum thorace & Scuto, viribus corporis (quas laboribus & exercitationibus auxerat) aduerſo & valido flumine ſuperato Deinde ijs cum multis millibus reuerſis, tantumq; terrorem obicientibus, vt Romanum ordines tueri, & imperata facere, magnum aliquid fuerit: à Mario belli eius duce ſpeculatum emiſſus, veſte Gallica vſus, & ſermone vulgato, quantum eius ad congreſſus ſubitos opus erat, barbaris ſe pmiſcuit, & quorum cauſa venerat partim viſu partim auditu cognitis, ad Marium redijt, eſtque tum ab eo præmijs affectus: in reliquo deinde bello cum multis egregijs factis ſuam prudentiam & audaciam declaraſſet, nomen apud imperatorem, fidemque ſibi parauit. Poſt Cimbricum bellum tribunus militum cum prætore Didio in Hiſpaniam profectus, Caſtulone Celtiberiæ vrbe hyemauit. Hic cum barbari milites Romanos plerunque, vt in copia rerum fit, laſciuientes & ebrietati deditos contemnerent, aux lioque noctu à finitimis Gyriſœnis accito per domos circumeuntes manus eis afferrent, elapſus Sertorius, conductis ijs qui ipſi quoque vrbe effugerant, mœnia ambiuit, eaſque portas, per quas Gyriſœni accepti fuerant, apertas offendens, *Stratege-ma.*

præſidio

præſidio muniens, vrbem occupauit, adultoſq; omnes trucidauit. Tum militibus ſuis mandauit, vt armis ſuis veſtibuſq; poſitis, barbarico habito ſumpto ipſum ſequerentur, ad eam vrbem duxit, ex qua miſſi erant Caſtulonem qui Romanos noctu adorti fuerant. Itaq, armorum aſpectu deceptis barbaris, portas apertas inuenit, inq; hominũ turbam incidit, qui ſe ciuibus ſuis amiciſq; re bene geſta redeuntibus occurrere putabant: quo factum, vt pleriq; à Romanis apud portas trucidarentur, reliqui ſe ipſos tradiderunt, & diuenditi ſunt. Hoc facinus magnum Sertorio per Hiſpaniam nomen fecit. Inde vt primum Romam rediјt, quæſtor in eam quæ Pado adiacet Galliam miſſus eſt, & quidem opportuno tempore Marſico enim bello commiſſo, iuſſus exercitum cõſcribere, & arma parare, celeriter id, ſecus quam reliquorum iuuenum tarditas & mollicies ferret, perfecit, hominiſque ſtrenui nomen inde reportauit. Neque vero ducis dignationem adeptus, militarem audaciam abiecit: ſed & manu admirabilia edens facinora, & corpus periculis obiјciens frequenter, alterum oculorum ex vulnere amiſit. Quo ipſo ſe maxime oſtentare ſolebat, reliquos non ſemper virtutis ſuæ præmia ſecum ferre ſed deponere monilia, haſtas, coronas: ſibi vero fortitudinis ſuæ indicia nunquam non eſſe iactans, eoſdemque ſe virtutis & fortunæ ſuæ inſpectores habere. Populos quoque dignos ei honores habuit: quippe in theatrum intrantem plauſu eſt lætiſque acclamationibus proſecutus: id quod paucis ætate & gloria præſtantibus viris obtigit. Tribunatum vero plebis petens, Syllæ factione victus repulſam tulit: quæ quidem cauſa fuiſſe videtur cur Syllam oderit. Poſteaquam Marius a Sylla ſuperatus fugit, & Sylla ad Mithridaticum bellum abiјt, conſulum porro alter Octauius in Syllana ſententia perſtaret, alter Cinna res nouas agitaret, Mariјque factionem iam collabentem reſuſcitaret: huic ſe Sertorius adiunxit, Octauium præſertim ſegniorem cernens, & Mariј amicis nihil credentem. Commiſſa in foro inter conſules pugna, Octauius vicit: Cinna & Sertorius cum ad decem millia hominum amiſiſſent, vrbe diſceſſerunt, exercitumque qui per Italiam adhuc ſparſim erant, pleriſque perſuadendo ſibi adſcitis, mox copias quibus Octauio pares eſſent, contraxerunt. At cum Marius ex Africa adue-

Oculum amittit Sertorius.

aduectus, se Cinnæ tanquam priuatum consuli, adiungeret, reliquis recipiendum sentientibus, Sertorius contradixit: siue quod minoris se apud Cinnam autoritatis futurum metueret, postquam bello & imperijs gestis clarior vir ei accessisset, siue veritus, ne Marius, vt erat homo sæuus omnia confunderet victor, ira immodica præter ius & æquū proruens. Itaque dicebat, sibi vt quibus in promptu iam esset victoria, haud multum restare laboris: Marium vbi receptus fuisset, societatis imperij impatientem hominem infidumque, omnem gloriam, ac potentiam sibimetipsi soli vindicaturum. Ad hæc cum responderet Cinna, recte quidem hæc à Sertorio dici, veruntamen se non inuenire rationem Marij repellendi, quem ad societatem rerum euocasset: Ego quidem, inquit Sertorius, ipsum vltro venire in Italiam ratus Marium, quid ex re esset cogitaui: te vero ne consultare quidem initio decuit postquam is venit, quem venire iusseras, sed recipiendus fuit, eoque vtendum: fides enim data omnem deliberationem excludit. Ita Marius à Cinna accersitus, diuisæque in tres partes copiæ. Confecto bello, cum Cinna & Marius cædibus & iniurijs animum explerent, ita vt quæ bello mala passi fuerant Romani, aurum præ istis putarent: Sertorius neque trucidasse quenquam ob iram, neque iniuria affecisse victor fertur: imo & Marij crudelitatem ægre tulisse, & Cinnam priuatim compellando deprecandoque moderatiorem reddidisse. Ad extremum cum serui, quos belli socios tyrannidis stipatores Marius habebat, & numerum eorum viresque auxerat, multa iniussu eius in dominos violenter & libidinose committerent, ipsos necantes, vxoribus eorum & liberis stupra inferentes: tolerari porro eorum malitiam non posse ratus Sertorius, vniuersos (erant autem haud pauciores quatuor millibus) eodē in loco castrametatos iaculis cōfecit. Mario mortuo, neque ita diu post Cinna interfecto, Marius iunior inuito Sertorio consulatum contra leges inuaserat, Carbones, Norbani, & Scipiones male contra Syllam aduentantem pugnauerant, res partim ignauia & mollicie ducū, partim proditione peribant. Sertorij nullus interim erat vsus, rebus ad exitium vergentibus eo quod qui plus possent, minus sapiebant: ad extremū Sylla castris Scipioni oppositis, spe pacis lactato eo exercitum corrupit, & ad

Moderatio victoriæ.

Fuga in Hispaniam.

ad se traduxit, cum id Sertorius frustra prædixisset, futurumq; demonstrasset Scipioni. His motus Sertorius, rebus urbanis plane desperatis, in Hispaniam contendit, vt si eam obtinuisset, partium suarum hominibus aduersam fortunam passis refugium esset. Cæterum tempestatibus grauibus iactatus, cum in montanis locis transitu à barbaris cogeretur precio redimere, indignantibus suis, indignamque rem ferentibus, quod Romanus proconsul barbaris nebulonibus stipendarius esset: nulla ipse eius quæ apparebat turpitudinis habita ratione, tempusque se, quo nihil carius esse homini magnam rem affectanti possit, redimere testatus, barbaros pecunia deleniuit: Hispaniaque properando potitus est. Ibi cum in suam potestatem accepisset populos multitudine quidem & viribus florentes, sed auaritia & libidine ducum, quos subinde eo miserant Romani, ita vexatos, vt animi eorum ab omni imperio ferendo alieni essent: potentes colloquijs, populos tributorũ remissione, & præsertim ab hospitio militibus præbendo eos liberando, sibi conciliauit. in suburbanis enim eos sibi tabernacula figere iussit, primusque omnium ipse id fecit. Neque tamen omnia sua in barbarorum beneuolentia reposuit: sed Romanos qui in Hispaniam migrauerant, qui ætate erant valida armauit, machinasque varias, & triremes fabricans, vrbes obtinuit, in pace mansuetum sese omnibus exhibens, terribilemque apparatu hostibus. Vt vero cognouit Syllam Romã potitum, ac de Marij & Carbonis factione actum esse: missum iri statim contra se ducem exercitumque existimãs. Pyrenæos montes obsedit, misso eo Liuio Salinatore cum sex millibus legionariorum militum. Paulo post C. Annius à Sylla missus, cum Liuium deijci de præsidio posse desperaret, ad radices Pyrenæi animi incertus consedit. Sed cum Calpurnius cognomento Lanarius quidam Liuium per dolum necasset, milites que iuga Pyrenæi deseruissent, Annius montibus superatis magna cum manu obuijs quibusque secum acceptis contra Sertorium proficiscebatur. Sertorius autem pugnæ conferendæ impar cum tribus millibus Carthaginem nouam aufugit, indeque conscensis nauibus ad eam Africæ partem, quæ Maurusia dicitur, traiecit. Ibi eum barbari milites nullo ordine aquatum progressos adorti, permultos eorum occidissent, rursus in Hispaniam na-

Fuga Sertorij ex Hispania.

uigauit,

uigauit, repulſuſque à littore, nauibus prædatorijs Cilicijs ad ſe venientibus, Pityuſam inſulam aggreſſus eſt, Annijq; præſidio eiecto obtinuit. Paulo poſt eodem Annius cum nauibus multis, & armatorum quinque millibus aduenit. Cum eo Sertorius, tametſi leuibus, & non ad robur, ſed ad celeritatem paratis vteretur nauibus nauali prœlio decernere ſtatuit: ſed cum Zephirus mare exagitaſſet validus, multaſque eius naues, vt erant viles, obliquas ad littorum crepidines deieciſſet, ipſe mari vi tempeſtatis, terra hoſtiū armis prohibitus decem integros dies cum paucis nauigijs in anchoris aduerſo fluctu, aſperoque æſtu ſtetit, ægreque perdurauit. Remittente vento ad ſparſas in mare quaſdam inſulas aqua carentes delatus eſt: indeque rurſus ſoluit, & per Gaditanum fretum vectus, à dextro latere Hiſpaniam aggreſſus eſt paulo ſupra Bætis fluuij oſtia: qui fluuius in Atlanticum mare excurrēs, Hiſpaniæ finitimæ ſibi Bæticæ cognomentum dedit. Ibi nautæ quidam ei occurrunt, qui nuper ex Atlanticis inſulis redierant. Duæ ſunt inſulæ, ſtricto admodum fretu diſiunctæ decem ſtadiorum millib. ab Africa remotæ: eædemque inſulæ beatorum ſeu Fortunatæ dicuntur. Imbribus modicis, idque raro, rigantur, plerunque lenibus & roſcidis ventis perflatæ, non arationi modo & plantationi fertilem terram præbent, ſed & vltro fruges effundunt, quæ & ſua copia & dulcedine ſufficiant ad alendum ocioſum & nullis negocijs deditum populum. Aer innoxius eſt, annique tempeſtatis mediocri mutatione ijs in inſulis variantur. Etenim qui verſus eas partes à terra feruntur Boreæ, & ſubſolani, cum in vaſtum ob longitudinem diſtantiæ incidant locum, diſſipatur, & antequam eo perferantur, concidunt: Cauri autem & Zephyri qui ab alto circumflant, pluuias a mari modicas raraſque infundunt, plerunque humectis ſerenitatibus refrigerant, incolaſq; placide alunt. Itaq; vſq; ad barbaros etiā cōſtans & ꝓbata percrebuit opinio, eſſe illis in inſulis Elyſios iſtos campos, & beatorū, quā deſcripſit Homerus, habitationem. His de rebus vt ꝑcepit auditu Sertorius, mirabilis eū inuaſit amor eas inſulas incolēdi, tyrānideq; & bellis euitatis in pace & quiete viuēdi. Quod vbi ſenſerūt Cilices, q̄ nō quietem & pacē, ſed diuitias & ſpolia expeterēt, in Africā auecti ſunt, vt Aſcalium Iphthæ F. in Mauruſiæ regnum reſtitue-

Fortunatæ inſulæ.

sent. Neque elanguit ob hoc Sertorius, sed Ascalij hostibus opitulari statuit, vt milites sui noua oblata spe, & rerum gerendarum occasione secum manerent, neque incerti quid agerent à se dilaberentur. Pergratus fuit Marusijs eius aduentus: & rem aggressus ipsam, Ascalium pugna victum in obsidione habuit. Et cum Sylla Pacciacum cũ exercitu misisset, vti Ascalio opem ferret, Sertorius pugna commissa, Pacciacum occidit, victorq; exercitum eius ad se traduxit, Tigennamq; vrbem, in quam Ascalius confugerat cum fratribus, expugnauit. Ibi Antæum sepultum Afri narrant: & Sertorius cum barbaris tantam corporis eius molem perhibentibus fidem non haberet, effosso monumento corpus sexaginta (vt aiunt) cubitorũ inueniens, obstupuit, hostiaq; mactata sepulcrum instaurauit, honoresq; & famam Antæi

Antæi sepulcrum.

4 auxit. Perhibent Tigênitæ Antæo mortuo, Herculem cum Tingi vxore eius corpus miscuisse: inde natum Syphacem regem eius fuisse regionis, & vrbem matri cognominem condidisse; Syphaci filium fuisse, Diodorum, qui ex Græcis eo ab Hercule deductis Olbianis & Mycenæis exercitu cõtracto, multas Africas gentes subegerit. Quæ quidem gra- 2 tiæ data sint Iubæ, quo nemo regum alius fuit historiarum peritior: huius enim maiores à Diodoro & Syphace genus traxisse creduntur. Sertorius vrbe potitus, qui deprecabantur, seque fidei eius traderent, nullo maleficio affecit, sed & pecuniam, & vrbes, & magistratus ijs reddidit, ab ijsque vl- 2 tro dantibus quæ necesse erat accepit. Inde quo se verteret deliberantem Lusitani vocauerunt, missis ad eum qui imperium deferrent legatis. Nam & duce ad bellum quod à Romanis imminebat magna auctoritate & peritia prædito indigebant: & soli ei se credebant, cuius de moribus ex ijs 3 qui vna fuissent cognouerat. Sertorium quidem memoriæ proditum est neque voluptati, neque metui obnoxio ingenio fuisse: natura & imperterritum rebus aduersis, & qui res secundas mediocriter ferret: neminem eo tempore ducem magis aperta prœlia vitasse: callidissimum vero furti- 3 uis belli operibus in occupandis locis natura munitis, & fluminibus traijciendis alijsque id genus rebus quæ celeritate, astutia, & mendacio conficiuntur: per liberalem in præmijs virtutum conferendis, in supplicijs moderatum. Quanquam extremo vitæ suæ cursu videtur id quod in ob-

Iuba.

Ingenium Sertorij.

fides statuit, ostendisse animum eius non vere mansuetum fuisse, sed crudelitatem eius arte quadam necessitatis causa fuisse celatam. Mihi autem vt veram virtutem rectaque ratione stabilitam, nunquam videtur fortunæ vis in contrarium posse conuertere: ita consilia tamen, alias recta bonasq; naturas indigne grauibus calamitatibus afflictas non absurdum puto credere vna cum fortuna mutari. Id quod ego tũ Sertorio accidisse puto, iam fortuna eum destituente, rebusq; ipsis exasperatum iniurias malorum atrocius vltum arbitror. Enimuero quo dixi tempore à Lusitanis vocatus, Africa relicta ad eos se cõtulit, statimq; & ipsos creatus plena cum potestate imperator composuit, & vicinam Hispaniam in suam potestatem redegit: plerisq; vltro se ei adiungentibus clementia ipsius & strenuitate illectis: multos quoq; ipse fraude & arte quadam sibi cõciliauit. Cuius generis potissimum est illud de cerua commentum: res ita habet, Spanus quidam, vnus de agresti hominũ plebe, cum in ceruam incidisset quæ recens à partu venatores instantes fugiebat, ipsam quidem assequi non potuit. hinulcum vero, coloris nouitatem (totus enim albus erat) miratus, persecutus est & cœpit. *Ceruo Sertorij.* Forte tũ ijs in locis Sertorius commorabatur, quicquid ex venatione aut ruris frugibus ad se afferretur, grato animo accipiens, colentibusque se amice & benigne gratiam referens: ei dono hinnulum istum Spanus attulit. Acceptus mediocriter initio Sertorium delectauit: progressu temporis ita cicurem & sui amantem fecit, vt & vocantis vocem sentiret, & vna quo duceret iret, & tumultum omnem militarem perferre adsuesceret. Exinde diuinitatem rei commentus, ceruam istam à Diana sibi dono datam, multasque res occultas sibi indicare dixit: quippe natura animos barbarorum eos esse, qui facile religione obiecta deciperentur, intelligens. Auxit hanc opinionem alio astu. Quoties enim hostes in agrum Lusitanum impressionem fecisse occultis nuncijs percepisset, aut vrbes ad defectionem solicitasse, in somnis locutam sibi ceruam aiebat, ac monuisse vt paratum exercitum haberet. Rursus si de victoria alicuius suorum ducum cognouisset, occultato rei nuncio, ceruam coronatam læti nuncij causa aperiendi produxit, bono animo suos esse diisque sacra facere, vt qui lętum aliquid mox essent audituri, iubens. Hoc

modo illis cicuratis, ad omnia negotia moderatiorib. visus est, vt qui non alienigenæ hominis consilio, sed diuino duci se crederent. Videbatur & ipse rerum successus hoc te-

Successus. stari, cum præter spem & rationem copiæ augerentur. Etenim cum bis mille sexcentis viris, quos Romanos appellauerat, admixtisque Afris septingentis, in Lusitaniam peruenerat: a Lusitanis scutatos, quatuor millia, & septingentos equites acceperat. His instructus copijs contra quatuor Romanos duces bellum sustinebat, qui sub se habebant c x x. peditum, sex equitum, duo sagittariorũ & funditorũ millia, vrbes vero innumeras: cum Sertorius ab initio viginti tantum vrbes obtineret. Et à tã imbecilli tamen is, paruoq; principio, non gẽtes modo magnas superat is, vrbesq; multas cepit: sed & aduersæ partis duces, Cottã in freto ad Mellariam naumachia vicit, Didium Bæticæ præfectum ad Bætin flumen superauit, cæsis Romanorum duobus millibus: Domitium & Lusium alterius Hispaniæ præfectum quæstoris sui opera fudit, Toranium alium ducem à Metello missum cum copijs deleuit. Ipsum quidem Metellum, quo eo

Metelli difficultates. tempore maior inter Romanos aut laudatior fuit nemo, tot cladibus affecit, eoq; cõpulit, vt Lollius ex Narbonensi Gallia auxilio ei venerit, & Pompeius Magnus celeriter cum copijs contra Sertorium Roma missus fuerit. Neq; enim erat quo se Metellus verteret, bellũ gerens contra hominem audacem, & qui omnem iustam pugnam subterfugiens, facillime se quasuis in partes mutaret, leuitate & agilitate Hispaniensis exercitus adiutus. cum quidẽ Metellus armis, iustaq; acie decertare peritus, grauem & collato pede pugnare, manumq; conferentes hostes pellere & sternere doctum exercitum duceret, mõtes autem scandere, & continuo fugientem hostem vagum insequi, famemque & victum absq; igne & tentorijs (quod Hispani solebant) tolerare minime doctum. At hæc Metellus tum ætate prouectior post graues longosque labores iam nonnihil ad molliorem & delicatam vitam inclinauerat. Sertorius & iuueniles spiritus, & corpus robore, celeritate patientiaque tenuis victus ad miraculum vsque duratum habebat. Etenim ne in summo quidẽ ocio ebrietati indulgebat, ingentes labores, longa itinera, & continentes insomnias exiguo cum alimento, eoque vili perferre adsueuerat: perpetuis

autem

autem oberrationibus, & venationibus per ocium deditus, summam locorum, quibus vel fugiens euadere, vel instans circumuenire, & tam accessorum quam inuiorum peritiam sibi parauerat. Itaque Metellus pugnæ sibi copia non data ea perpetiebatur incommoda, quæ victis alioquin accidunt. Sertorius fugiens, insequentium commoditatibus fruebatur. nam & aquatione & frumentatione excludebat hostem & progredientem impediebat, castris se continenti insultabat, obsidentem alios subito adueniens necessariarum rerum inopia oppugnabat. Quo fiebat, vt milites Metelli animum desponderent, & cum ad singularem pugnam eum Sertorius prouocaret, congredi imperatorem cum imperatore, Romanum cum Romano iuberet, detrectantemque riderent. Verum hic prudenter quidem eos despexit. Duce enim dignam mortem, (vt ait Theophrastus) dux oppetere debet, non leuis alicuius armigeri. Cernens autem Lagobritas, qui multum Sertorio auxilij ferebant, siti facile expugnari posse, (vnum enim tantum in vrbe habebant puteum, & quæ in suburbanis erant, atq; mœnia aquæ, ijs potiturus is qui obsideret videbatur) ad vrbem accessit, ratus ob aquæ defectum eam se bidui spacio capturum: atque ideo tantum quinque dierum cibaria milites suos ferre secum iussit. At Sertorius vt celerrime suis opitularetur, bis mille vtres aqua impleri iussit, in singulos magna pecunia erogata: multisque Hispanis, multis Mauritanis id ministerium in se recipientibus, viros robustos & celeres cursu delegit, qui aquam eam per montana in vrbem deferrent; traditisque vtribus imbellem turbam secum adducerent, vt potus defensoribus vrbis sufficeret. Metellus cum ea de re esset ad se renunciatum, grauiter ferens, quod iam tum milites cibaria sua absumpserant, Aquilium cum sex millibus frumentatum emisit. Id sentiens Sertorius, iter insidijs insedit, reuertentiq; Aquilio tria virûm millia ex obscura quandã valle immisit, & ipse à fronte adortus hostium agmen fudit, partimq; interfecit, partim cepit. Aquilium autem Metellus armis equoque amissis ad se reuersum cum accepisset, discessit ab vrbe non sine dedecore, multum eum Hispanis subsannantibus. Cum hæc miram Sertorij admiratione amoremq; apud barbaros excitauere, tum quod Romana armatura, ordinibus, tesserisque

Lagobritum obsidio.

Romana barbarorum institutio.

ſuos inſtruens, inſanamq; illam & belluinam roboris fiduciam diminuens, copias ſuas de magna latronum manu exercitum redegit: ad hæc argento & auro liberaliter dato galeas eorum & ſcuta exornauit, chlamydibuſq; pictis & togis vti docens, & ad hæc ſumptus præbens, populi fauorem ſibi conciliauit. Maxime autem omnium puerorum eos inſtitutio cepit. Nobiliſſimos enim ex omnibus Hiſpaniæ populis pueros Oſcã, quæ eſt ampla vrbs, conducens, præceptores, qui eos Græcis Latiniſq; diſciplinis informarent, conſtituit, cumq; eos verbo obſides haberet, reipſa educauit ita, vti in viros adultis ius Romanæ ciuitatis daret, adq; magiſtratus admitteret. Mirifice autẽ lætabantur parentes, cum filios ſuos prætextatos viderent, admodumque ornate ad ſcholam commeantes, Sertorium pro ijs mercedem ſoluentem, ſæpe periculum de eorum profectibus facientem, dona dignis, & bullas donantem. Porro cum moris eſſet Hiſpanici, vt qui circa imperatorem verſantur, in bello ſe cum eo vna morituros voueant (quod illi deuotionem appellant) pauci admodum ſtipatores & ſocij reliquis ducibus, Sertorio permulta millia huiuſmodi ſolduriorum comitabantur. Ac ferunt apud quandam vrbem fuſo Sertorij exercitu, hoſtibuſque vrgentibus, Hiſpanos ſuis corporibus neglectis, ſolius Sertorij ſaluti intentos fuiſſe, eumque alium alij humeris ſublatum tantiſper tradidiſſe, dum in murum attolleretur: ita demum ſaluo imperatore, eos fugã pro ſe quenque feciſſe. Neque Hiſpani modo, ſed & Italiani milites ita eũ deſiderabant. Etenim cum Perpenna Vento Sertonianæ factionis ſocius, in Hiſpaniã magna cum vi pecuniæ, validoq; exercitu veniſſet, ſtatuiſſetque per ſe bellum contra Metellum gerere, indigne id milites tulerunt, multaque erat in caſtris de Sertorio mentio, Perpennæ moleſta, nobilitate generis & opib. tumenti. Sed poſt q̃ Pompeium tranſcendere Pyrenæos montes auditum eſt, milites arreptis armis legionumque ſignis, Perpennam magno clamore poſtulabant, vti ſe ad Sertorium duceret, minati, ni feciſſet, ipſos ad eum tranſituros virum qui & ſibi & alijs ſaluti eſſe poſſet. Conceſſit itaque Perpenna, & cum quinquaginta tribus (ijs enim exercitus eius conſtabat) cohortibus Sertorio, ſe adiunxit. Sertorius, cum omnes fere qui ſunt intra Iberũ amnem populi ei acceſſiſſent, magnam

Perpenna milites.

ſecum

secum habebat multitudinem, alijque subinde ad eum vndique fluebant: barbarica tamen eum confusio, & temeritas suorum perturbabat, aggredi hostes iubentium, moramq; ægre ferentium. Cui rei cũ sermone mederi conatus nihil proficeret, importuneque Hispanos pugnandi facultatem extorquere videret: vti in posterum ipsos dicto audientiores haberet, passus est cum hoste congredi, ab eoque non quidem prorsus opprimi, plagas tamen accipere: quod cum ita, vti cogitauerat, accidisset, auxilium tulit, fugientesque tuto in castra perduxit. Vtque protinus illorũ animos excitaret, paucis post diebus vniuerso in concionem aduocato exercitu, equos introduxit duos, alterum imbecillem iam & senem, alterum validum magnumque & cauda ad miraculum vsque densa pulchraque insignem: adstabat porro vetulo vir ingens & robustus, robusto alius paruulus, & imbecillis. Vt signum est datum, robustus imbecillis equi caudam vtraque manu apprehendit, vti eam extraheret, magnaque vi ad se traxit: inualidus vero singulatim caudæ robusti equi pilos euellit. Cum prior multum diuq; frustra laborasset, risumque spectatoribus multum mouisset, infirmus autem alter breui temporis momento, nulloque labore caudã validioris equi pilis nudasset, in medium progressus Sertorius: Videtisne, inquit, commilitones, perseuerantiam vi esse efficaciorem? multaque quæ vno impetu confici nõ possunt, paulatim posse. Est enim assiduitatis vis inuicta, qua omnem superat, excinditq; potentiam tempus, quod plurimum auxilij fert ijs, qui prudenter occasionem captant: idemq; tempus infestissimum ijs est, qui importuna festinatione vtuntur. Hunc ad modum Sertorius subinde quod ad confirmandos barbarorum animos faceret comminiscens, tempus trahebat. Inter opera eius militaria id quoque cum primis admirationem meruit. Characitani populus est supra Tagum flumen, non pagos, non oppida incolens, sed ingentem excelsumq; collem, qui antra & speluncas multas Septentrionibus obuersas habet: quæ subiacet ei regio, lutum argillæ simile terramque quæ præ raritate facile in puluerem diminuatur habet: eaq; nec vestigijs incedentium resistit, paulumque modo pedibus subacta calcis instar aut cineris puluerem effert. Barbari ergo quoties belli metu in antra sua subijssent, eoq; prædam abdi-

Vt suorum temeritatem represserit.

Characitani astu expugnati.

abdidissent, quieti & captiuitatis securi degebant. Enimuero Sertorius eo tempore à Metello, cum se remouisset, propeque eum collem castra fecisset, siue iratus se tanquam victum à barbaris contemni, siue ne fugisse videretur, summo mane speculatum loci eius naturam iuit. Quem cum inaccessum videret, minitans tantum barbaris oberrabat. Interim conspicit à terra versum eos magnam vim pulueris à vento incitari. Nam (vt ostendi) antra Boream spectabant, & ventus qui ab Septentrionibus perflat (Cæciam nonnulli vocant) maxime omnium ventorū eo incumbit, ex humidis campis & niualibus montibus perspirans: tum quoq; adulta iam æstate inualuerat, auctusq; frigore de glaciei resolutione suauissimum flabat, ipsosque ac pecora interdiu refrigerabat. Hæc Sertorius partim ipse conijciens, partim ab incolis edoctus, militibus mandauit vt ex rara ista & cineris simili terra eregione collis aggerem comportarent. Eum oppugnandi causa barbari congeri putantes, irridebant Sertorium: atque is nocte appetēte ab opere milites in castra reduxit. Sub auroram, initio lenis aura spirauit, quæ tenuissimas congesti aggeris partes veluti spumā late differret: inde vna cum Sole vehemens Cæcias coortus cum colles puluere aspergeret, milites Sertoriani & puluerem subruerunt, & aggerem concusserunt, quidam etiam equis per eam planiciem discurrentes, puluerem excitabant. Ventus excitatum corripuit, & ad habitationes barbarorum impulit, quæ foribus accipiebāt Cæciam. Ita fiebat, quoniam ab ea parte aerem speluncæ accipiebant, quę vento patebat, vt statim barbarorū oculis caligo offunderetur, statimq; spirandi facultas præfocaretur, aspero aere cū multo puluere faucibus attracto. Itaq; cum per biduum ægre id tulissent, Sertorio se dediderunt, non tantum ei virium apponentes, quantum gloriæ, q̄ is quæ armis capi nequissent, prudētia expugnasset. Enimuero quandiu contra Metellum bellum gessit, visus fuit eo superior esse, quod Metellus senex & natura tardus homini audaci & latronum potius quam militum manu stipato par non esset. At posteaquam Pompeio etiam montes Pyrenæos transgresso castra opposuit, omnibusque cū eo imperatorijs artibus decertans, insidias machinando vitandoque superior fuit, Romam vsq; ingens se eius gloria extulit, peritissimumque belli ducū fama celebrauit.

brauit. Neq; enim paruum erat Pompeij nomen maximeq; tum florebat laude rerum sub Sylla gestarum, propter quas & Magnus fuerat ab ipso Sylla cognominatus, & triumphi honore imberbis etiamnum affectus, multæq; vrbes iam à Sertorio ad eum deficere cogitabāt, nisi eas insperata Lauronis calamitas deterruisset. Obsidente eam vrbem Sertorio, Pompeius auxilio Lauronensibus cum toto exercitu profectus est. Erat collis, quem cum occupare, vt ad oppugnandā vrbem commodum, Sertorius cuperet, propere exercitum Pompeius ad id prohibendum duxit: cumque præuenisset Sertorius, exercitū Pompeius iuxta collocauit, gaudens eo euentu, vt qui Sertorium in medio inter vrbem & hostilia castra deprehensum putaret: itaque & oppidanos missis nuncijs bono iussit esse animo, & de muris obsidione cinctum Sertorium intueri. Sertorius eo audito, risit, seque ostensurum Syllæ discipulo (ita enim Pompeium per iocum vocabat) dixit imperatoris esse à tergo magis quam à fronte prospicere. Simul & ijs quos in obsidione habebat, demonstrauit, se in prioribus castris, ex quibus ad occupandum collem profectus erat sex millia armatorum reliquisse, qui in ipsos conuersum Pompeium à tergo adorirentur. Id quod Pompeius sero tandem deprehendens, metu ne circumuniretur inuadere hostem non ausus, relinquere vero in periculo constitutos Lauronenses turpe ducens præsens ocio seque adsidens inspicere eorum interitum coactus est. Barbari enim re desperata, Sertorio se dediderunt: Atque is oppidanis pepercit, dimissisque omnibus vrbem incendit non ira quidem adductus, aut crudelitate (his enim minime omnium imperatorum ille indulsit) sed vt ijs qui magni fecissent Pompeium, pudorem & dolorem obijceret, vtque fama per barbaros vagaretur, Pompeium cum ita in propinquo esset, vt tantum nō incalesceret incendio sociorum nihil opis attulisse. Clades autē Sertorius aliquot accepit vitio suorum legatorū, cū seipsum eosq; quos habebat secū semper inuictos seruaret, sed plus admirationis corrigendo accepta damna, quam victoria aduersarij duces, meruit. Cuius rei exempla sunt, prœlium apud Sucronem cum Pompeio, & rursus ad Duriam cum eo simul & Metello depugnatum. Pugna ad Sucronem commissa fertur, Pompeio accelerante, ne in partem victoriæ Metellus veniret.

Lauronem præsente Pompeio capit.

Pugna ad Sucronem.

Serto-

Sertorius quoq; paratus decernere ante quam hic se Pompeo coniunxisset aduesperascente iam in aciem eduxit, ratus hostibus peregrinis & locorum ignaris tenebras & fugæ & insecutionis impedimentum futurum. Conserto prœlio, ipse quidem ab initio non Pompeio fuerat, sed Afranio læuum cornu tuenti oppositus: audito tamen sinistrum suum cornu, in quod Pompeius pugnabat, vrgeri & vinci, dextro alijs mandato ducibus, laboranti alteri succurit, suosque ibi partim iam cedentes, partim adhuc ordines suos tuentes conducens dictisque confirmans, in Pompeium pulsis iam instantem se conuerit, agmenque eius in fugam coniecit. Ea quidem tanta fuit vt Pompeius ipse vix mortem euaserit, sauciatusque præter spem manus hostium effugerit. Afri enim Sertorium comitantes, cum in equum Pompeij incidissent auro exornatum, phalerasq; magni precij gestantem, dum de diuisione eius prædæ cõtendunt, ipsum de manibus emiserunt. Afranius autem sibi obiectos, simul atque in alterum cornu transijt Sertorius, fudit & in castra compulit, eodemque impetu irruptione facta, ea diripuit, cum iam tenebræ ingruissent: nescius Pompeium fugatum, neque milites à direptione cohibere valens. Interim Sertorius parta sua à parte, victoria reuersus, Afranianos nullo ordine vagantes subito inuasit, multosque eorum interfecit. Postridie rursum in aciem eduxit. Sed cum sensisset Metellum in propinquo esse, absque prœlio in castra redijt Ego vero, inquiens, puerum istum verberibus castigatum Romam remissurus fui, nisi vetula ista interuenisset. Grauiter autem dolebat eam, de qua diximus, ceruam nusquam apparere: priuatus enim erat miro quodam artificio, quo & ante apud barbaros vsus erat, & nunc maxime ad cõfirmandos eorum animos illo opus habebat. Verum quidam per noctem temere vagantes in eam inciderunt, cognitamque ex colore ceperunt. Ea re percepta Sertorius, ijs qui cepissent multum pecuniæ pollicitus, siquidem rem silentio texissent, ipse ceruam abdidit: & paucos post dies hilari admodum vultu ad tribunal processit, Hispanis ducibus indicans, magnum aliquod bonum sibi per insomnium à Dijs promissum: inde conscenso tribunali, responsa dedit. At cerua ab ijs qui eam in propinquo adseruabãt, emissa, cum Sertorium conspexisset, læta ad tribunal accurrit adstansq;

Cerua amissa & recepta

caput

caput genibus eius imposuit, & ore dextrã attigit: id quod facere iam olim erat adsuefacta. Sertorius blande eam accepit, ac nonnihil etiam illacrumauit: qua re obstupuerunt primum concio, deinde imperatorem, cum lætis acclamationibus & plausu in prætorium deducentes, vt diuinum, Dijsque charum hominem, bono animo erant, omniaque prospera sperabãt. Præterea in Saguntinis campis cum hostes in summas cõiecisset difficultates, prædandi & frumentandi causa progressis eis coactus fuit prœlium conserere. 8

Pugna. Præclare vtraque à parte pugnatum est, & Memmius Pompeij legatorum optimus bello in ipso pugnæ vigore cecidit: Sertorius autem cum præualeret, multa eorum qui adhuc ordinibus seruatis resistebant, cæde in ipsum Metellum impetum fecit, atque is præter ætatem subsistés, dum egregie pugnat, hasta feritur. Hoc cum partim vidissent, partim inaudiuissent Romani, turpe arbitrati ducem suum desere-re, hostibusque irati, acto cuneo barbaros summa vi repulerunt. Sic victoria ad Romanos inclinante, Sertorius vt & suis tutam fugam redderet, & ipse quietus expectare dum conuenirent aliæ copiæ posset, in montanam validamque vrbem effugit, eius muros munijt, portas obstruxit. Neque vero quicquam minus, quam obsidionem sufferre statuerat: sed eo hostem decipiebat, qui obsidione vrbem cingens facilime se eam capturum sperabat, interimque & elabi barbaros à pugna fugiẽtes patiebatur, & exercitum alium Sertorio colligi non prohibebat. *Strategema.* Etenim contrahebat interea nouas copias dimissis ad vrbes legatis, mandatoque vt vbi primum multi conuenissent, ipsum missis nuncijs certiorem facerent. Nuncio, vti præceperat, misso, facta absq; vllo labore per hostes eruptione, ad exercitum peruenit: viribusque reparatis hostes commeatu interclusit, à terra quidem insidijs & circuitionibus, & celeri ad quæuis loca profectione: à mari vero, nauibus prædatorijs oram obtinens. Coactiq; sunt tandẽ Romani duces in diuersas partes abire. Metellus Galliã petijt: Põpeius difficulter apud Vaccæos hyemauit, ob inopiã ad senatũ scribens, se, nisi pecuniam misissent, exercitũ abducturum: iam enim se dum pro Italia bellũ gereret, omnem suã rem familiarem cõsumpsisse. Romæq; frequẽter dicebatur, citius Sertorium, quã Põpeium in Italiam aduenturum. eo tum p̃stantissimos Romanorum

duces

duces suis artibus Sertorius redegerat. Neque obscure tulit Metellus, quam magni eum virum faceret. Edixit enim, si quis Romanus ciuis Sertorium occidisset, ei se centum argenti talenta, & viginti millia iugerûm agri daturum: sin exul reditum in patriam. quippe desperās aperto Marte vinci posse, proditione tollere Sertorium cupiebat. Idem cum pugna aliquando Sertorium vicisset, tantum sibi arrogauit vt imperatoris nomen sumpserit, circum vrbes proficiscens sacrificijs se & supplicationibus excipi voluerit, coronari quoq; se passus (vt aiūt) sit, splendidioribusq; accipi cœnis, in quib. potaret veste triumphali amictus: ducebantur vna Victoriæ quæ artificioso motu currentibus instrumētis trophæa & coronas gestarent: choriq; puerorū & mulierum carmina victoriæ eius gratulantia canebāt. Ridiculus profectoMetellus, qui Syllæ fugitiuum, & reliquias Carboniani exilij Sertorium nominans, tanto gaudio fastuq; elatus fuerit, quod eum cedētem superasset. Contra magni animi Sertorius facinora edidit, qui exultantes Roma senatores, & secum agentes, Senatum appellauit, ex ijsque quæstores & prætores creauit: omniaque id genus alio Romano more instituit: qui cum Hispanorum armis, pecunia, vrbibusque Hispanorum vteretur, non modo re, sed ne verbo quidem de summa eis potestate concessit, sed Romanos eis duces magistratusque præfecit vt qui non illis vires contra Romanos adderet, sed eorum opera Romanos in libertatem assereret. Miro enim patriæ amore tenebatur, reditumque in eam magnopere desiderabat. Atque ideo aduersis rebus fortem se præbebat, ac nunquam hostibus humilem se aut abiecti animi ostendebat. Quoties autem victoria potiretur, Metello & Pōpeio missis legatis indicabat, se paratum esse arma deponere, redituque in patriam concesso, priuatam vitam agere: malle enim se Romæ ciuium omnium obscurissimum, quam in exilio omnium aliorum imperatorem esse. Traditum est, haud nimiam ei caussam, cur tantopere patriam desideraret, matrem fuisse, a qua, pupillus educatus ab ea totus pendebat. Nam & vocatus ab amicis in Hispania ad belli summam administrandā, cum de obitu matris cognouisset, parum abfuit, quin præ mœrore vita defungeretur: septem quidem integros dies iacuit, vt neque militibus tesseram daret, neq; ab vllo amicorum cōspiceretur

Metelli iactantia.

Magnanimitas Sertorij.

Amor patriæ & matris.

ceretur: difficulterq; collegæ tentorio circumfusi ab eo impetrauerunt, vt ad exercitum veniret, rebusq; prospere succedentibus vteretur. Qua de causa pleriq; cum virum placidi ingenij, & ad pacē procliuis esse senserūt, ac qui coactus bellum administraret, impunitatemq; non impetrans, & ab inimicis ad arma compulsus, corporis sui defendendi causa necessarium bellum suscepisset. Iam quæ cum Mithridate egit, magnanimitatem eius ipsa quoque testantur. Quippe à Sylla victus Mithridates, cum quasi ad secundam luctam resurgens, denuo Asiam inuaderet, iamque Sertorij gloria late esset propagata, sermonibusque de eo, tanquam mercibus peregrinis ij qui ab Occidente nauigabant Pontum impleuissent: statuit cum eo per legatos agere: maxime adulatorum nugis incitatus, qui Sertorium Annibali, Mithridatem Pyrrho conferentes, fieri non posse affirmabant, vti Romani tam graues cū duces tum copias simul diuersis, ex partibus inuadentes sustinere possent, vbi præstantissimus imperator maximo regi se adiunxisset. Misit itaq; in Hispaniam ad Sertorium cum literis & mandatis legatos, promittens, se naues ei & pecuniam ad bellum suppeditaturum, si Asiam (quę fœdere cum Sylla icto Romanis cesserat) omnē ipsi decerneret. Sertorius aduocato (ita enim nominauerat) Senatu, cum acciperent reliqui conditionem, in eaque acquiescendum dicerent (quippe cum pro literis & titulis inanibus ac de ijs quę in ipsorum potestate nō essent rebus, ea offerrentur, quibus maxime tū opus haberēt) nequaquam tulit hoc Sertorius. Bithyniam quidem, & Cappadociam, quæ iam ante sub regibus fuissent, neq; ad Romanos quicquam pertinerent, non inuidere se Mithridati recuperanti dixit: quā vero prouinciam is optimo iure à Romanis possessam inuasisset, quam deinde pulsus à Fimbria, pace à Sylla accepta reddidisset, eam se ab eo occupari non concessurum. neque enim se cum detrimento patriæ vincere, sed victorem augere patriam velle: & generosi hominis esse honestis rationibus victoriam quærere, turpibus ne salutem quidem. Ad hæc responsa Mithridates obstupuit, ferturque dixisse: Et quid tandem Sertorius in Palatio sedens iubebit, qui nunc ad Atlanticum vsq; reiectus mare fines nostro regno præscribit, Asiamq; affectantibus bellū minatur. Ictum tamen est fœdus, & iuramento sancitum, vt Mithridates misso

Sertorij cum Mithridate actio.

missos sibi à Sertorio duce & exercitu Cappadociam & Bithyniam obtineret, vtque Sertorio tria millia talentorum, & quadraginta naues præberet. Missus est ad Mithridatem in Asiam M. Marius, vnus ex senatoribus qui ad Sertorium confugerant. Cuius auxilio cum quasdam Asiæ vrbes Mithridates cepisset, ingredientem cum fascibus & lictoribus posterior ipse, & quasi honoris gratia clientis habitu studio se adscito secutus est. Marius vrbes alias liberas pronunciauit, alias immunes, Sertorio id acceptum ferendum monēs: effectumque eo est, vt Asia rursum à publicanis vexata, auariciaque & fastu militum qui ibi in præsidio erant, grauata, animum ad bonam spem denuo erigeret, imperijq; mutationem, quæ expectabatur, optaret. At vero in Hispania Sertoriani senatores atq; collegæ, vt primum pares se hostibus vires nactos crediderunt, inuidia æmulationeq; Sertorianæ potentiæ correpti sunt. Autor fuit Perpenna, inani ob nobilitatem superbia principatum affectans. Is occulte improbos apud necessarios suos sermones spargebat. Quis tandem, aiebat, malus nos genius ex malis ad deteriora trāstulit? Nos Syllæ, cuius imperio totus prope terrarum orbis totum mare suberat, imperata facere in patria nostra dedignati, hucque mala nostra fortuna profecti, vt libere viueremus, vltro seruimus, Sertoriani exilij stipatores. & nomen quidem auditoribus ridiculum gerimus, Senatorū iniurias, imperia, & labores cum Hispanis & Lusitanis eosdem toleramus. His pleriq; sermonibus imbuti, aperte non ausi deficere, quod Sertorij potentiam timerent, occulte rebus ipsius incommodarunt, Hispanosq; grauibus supplicijs afficientes, & pecuniam quasi à Sertorio iussi exigientes defectionibus & tumultibus per vrbes Hispanicas occasionem præbuerunt. quod si qui sedatum illas turbas mittebantur, ij pluribus cōturbatis bellis, & aucta barbarorum inobedientia reuertebantur. Quibus malis commotus Sertorius, clementiam suam pristinamq; humanitatem deponens, facinus illud iniustum in pueros, quos Oscæ ab eo educatos fuisse demōstrauimus, perpetrauit, alijs eorum necatis, alijs diuenditis. Perpenna cum iam multos in cædem Sertorij coniuratos haberet, Mallium quoq; sibi adsciuit, vnum ex ducibus. Is cum puerum quendam deperiret, ei blandiens insidias detexit, hortatusque est vt spretis reliquis amatori-

Marius Sertorij legatus.

Perpenna in Sertorium coniuratio.

Obsides à Sertorio violātur.

bus

bus sibi soli deditus esset, quippe intra paucos dies ad magnam potentiam peruenturo. Puer alij ex amatoribus Aufidio, qui sibi charior esset, eum sermonē aperuit. Aufidius perterritus, eo quod consors eius in Sertorium conspirationis, Mallium tamē eius socium esse ignoraret, cum amasius Perpennam præterea, Græcinum, aliosque ipsi notos coniurationis socios proferret, perturbatus verbis apud eum sermones istos eleuauit, Malliumq; vti nihili faceret, futilem hominem, monuit: ipse Perpennam adijt, ostendensq; quantum in mora periculi foret, aggredi facinus iussit. Obtemperatum est ei, submissusque ideo ad Sertorium homo, qui literas adferret, victoriam vnius legatorum eius multamq; hostium cædē nunciantes. Perfusum ea de re gaudio Sertorium & ob tam lætum nuncium hostiā immolantem, Perpenna, cumque eo reliquos amicos præsentes (ij omnes coniurati erant) ad conuiuium inuitat, multisque tandem vti condiceret cœnam persuadet. Ante hac vbicunq; in cœna Sertorius fuisset, summa verecundia & modestia adhiberi consueuerant (adeo enim neque aspicere neque audire turpe quicquam sustinebat, vt secum quoque cœnantes adsuefecerit compositis & liberalibus vti iocis atq; confabulationibus) tunc vero in medio potu coniurati rixæ ansam quærentes, palam obscœnis vtebantur sermonibus, multaque, vt ipsum irritarent, simulantes ebrietatem libidinose faciebant. Sertorius, seu immodestiæ eorum succensens, seu ex sermonis tarditate, insolentique sui contemptu institutum eorū conijciens, discumbendi modo mutato, supinum sese inclinauit, vt qui neque aduerteret animum eorum dictis, neque audiret. Vt Perpenna pateram mero plenam sustulit, interque bibendum ex manibus ea dimissa strepitum quod erat manus inferendi signum, edidit, Antonius supra accumbens Sertorium gladio ferijt: cumque is ad dictum se obuerteret, simulque assurgeret, in pectus incidens, vtramque eius manum comprænhendit. Ita Sertorius ne defendēdi quidem corporis sui locū nactus, multorum vulneribus obtruncatus est. Eo facto pleriq; Hispanorum exemplo discesserunt, petitaque per caduceatores pace Pompeio & Metello se dediderunt. Qui in castris manserant, eos ad se Perpenna recepit, reiq; aliquid gerere aggressus, Sertorianum apparatum, dedecorans tantum, ostendensque se neque

Sertorii interitus.

ad parendum, neq; ad imperādum idoneum, cum Pompeio cōflixit. A quo cum ſtatim obtritus, captuſq; eſſet, ne ſupremam quidē fortunam ita vt duci conueniebat, ſuſtinuit: ſed quia Sertorij literarum ſcrinia nactus fuerat, promiſit Pompeio, ſe conſulariū & potentiſſimorum Romę virorum epiſtolas ipſorum manu ſcriptas oſtēſurum, qui Sertorium in Italiam euocaſſent, nimirum multis res nouas, & imutationem Reipublicæ expetentibus. Cæterum Pompeius non iuuenilis, ſed grauis admodū prudentiſq; animi facinus edidit, eoq; Romam magnis terroribus & tumultib. liberauit: nam literas illas in vnū cōgeſtas cum neq; ipſe legiſſet, neque legere quenquam paſſus fuiſſet, cremauit, ipſum quoq; Perpennam ſtatim interfecit, ne nominibus ad alios emanantibus, defectiones turbæque exiſterent. Qui Perpennæ cōiurationis ſocij fuerant, partim ad Pompeium pertracti, necati, partim in Africam fugientes, ibi a Mauritanis iaculis confixi ſunt: neq; præter Aufidium Mallij riualem quiſquā necem effugit. Solus is ſiue latēs, ſiue neglectus in quodam barbarico pago pauper omnibuſq; exoſus conſenuit.

Pompeij prudentia.

Perpenna victus necatur.

EVMENIS CVM SERTORIO COMPARATIO.

Perſcriptis hactenus ijs, quæ de Eumene & Sertorio memoratu digna accepimus, ſupereſt vt eorum inter ſe comparationē inſtituamus. In qua id ipſis cōmune eſt, ꝙ peregrinus vterq; & alienigena & exul, varijs gentibus, & bellicoſis magniſq; exercitibus imperauerunt. Id intereſt, quod Sertorio vnanimi ſociorū cōſenſu ob eius exiſtimationem imperium delatum eſt: Eumenes id, multis propterea cum eo contendentibus, rebus geſtis obtinuit. Deinde quod alterū iuſto principi parere volētes ſecuti ſunt, alterum ij qui imperare tum nequirent, ſui commodi cauſa obtemperauerunt. Etenim Romanus alter Hiſpanis, alter Cherroneſius Macedonibus præfuit: quorū hi omnes homines ſubegerant, illi iampridem Romanis ſeruiebant. Præterea Sertorius ſenatoria dignitate & imperijs geſtis magno in pretio habitus, Eumenes ob ſcribæ munus obitum contemptus, ad principatum progreſſi ſunt. Sed Eumenes non minores modo ad principatum occaſiones, verum etiam grauiora eo euadendi impedimenta habuit, multis ipſi palam reſi-

Imperium in alienos.

resistentibus, multis occulte insidiantibus: nam aduersus Sertorium aperte nemo, clam sociorum pauci insurrexerunt. Itaque alteri finis periculorum erat vincere hostes: alteri victori periculum ab æmulis impendebat. Rebus gestis pares propemodum fuerunt: ingenijs dissimiles. quippe belli & certaminum cupidus Eumenes, ocij & pacis desiderans Sertorius. Et Eumenes cum, si cessisset, tuto viuere quietus potuisset, maluit cum præstantissimis certando, periculaque adeundo vitam agere: Sertorius nihil minus quam negociorum cupidus bellum corporis sui defendendi causa ab inimicis pacem inuidentibus gerere coactus est. Nam Eumenem, si contentione de principatu omissa secundo loco se haberi passus fuisset, libenter socium habuisset Antigonus: Pompeius Sertorium ne priuatum quidem viuere voluit Itaque illi contigit, vt vltro ab initio bellum susciperet: huic vt inuitus illato sibi bello delatum imperium gereret. Enimuero belli cupidum dicimus, qui securæ vitæ cupiditatem maiorum rerum præposuit: bellicosum, qui bello tutum sese præstitit. Mors Sertorio nec opinanti accidit, Eumeni præuidenti. Et illi bonitas necis causam præbuisse videri potest, quod amicis se credidit: huic pusillanimitas, qui fugam tentās captus est. Ac Sertorij quidem vitam mors non dedecorauit, ea passum a socijs, quæ hostium nemo ei fecit. Eumenes cum neq; effugere ne caperetur, potuisset, & captus iam vitæ desiderio teneretur, neque vitauit recte mortem, neq; pertulit: sed deprecando necem, hostem, qui corpus tantum eius sua in potestate habere videbatur. animi quoq; sui dominum compotemque fecit.

Res gesta & studia.

Mors.

IN SERTORIVM ANNOTATA ab Interprete.

1. Alrer ab amatoribus.

DE Attibus ab apro interfectis, nihil plane mihi constat. Attem quidem, cuius apud Dindymenem est fanum & cultus, Phrygem fabulantur: & eum ab apro fuisse interfectum ex Hegesianacte poeta refert lib. 7. Pausanias. quanquā fieri facile, in fabulis præsertim, potuit, vt alii Phrygem

alij Syrum dicerent. Quod ad Actæonas attinet, eius qui à canibus laceratus traditur, notißima est fabula. Alterius non ita celebris est historia, quam repetere possunt lectores ex Appollinij scholiaste, in libro quarto, paragrapho 75. tametsi enim non diserte amoris ibi fit mentio: tamen quæ causa Bacchiadis fuerit Actæonem Melißi F. rapiendi, facile intelligitur. Nescio autem mirari ne debeam, an detestari oscitantiam eorum qui Dictionaria poetica componunt, Lexica. *adeo sæpe in fraudem imperitos inducunt. Sicut hic quidam Bachiadas, hoc est Corinthi principes, à Bacchide vel Bacchio Herculis F. genus trahentes, idque adeo ex hoc ipso interpretis Apollonij loco, Bacchi orgia celebrantes conuertit.*

2 Eodem in loco castrametatos.] ἐν ταυτῷ. *Aretinus, in campo: vt videatur legisse* ἐν πεδίῳ, *aut aliquid tale. Loquitur autem de seruis Bardiais, flagitiorum Marianorum administris.*

3 Pityusam insulam.] *In Balearico mari duæ sunt insulæ Pityusæ, quarum maior Ebyssus, minor Ophiusa dicitur. Ptolem. lib. 2. in descriptione Hispaniæ.*

4 Perhibent Tigennitæ Antæo.] *Haud scio an pro, Tigenna, Tingis sit legendum: apud nullum quidem Geographum Tigennam reperio nominatam: & quæ de Antæo dicuntur, faciunt eo, vt Tingim legamus. Eadem sunt apud Strabo. libro decimo septimo (nisi quod ibi crebro* λίγγις *pro* τίγγις *legitur) & apud alios. Fabula de Antæo eiusdem loci occasione refertur à Lucano lib. 4. Apud Strabonem cum legatur* σκελετὸν *(pro quo noster* σῶμα *posuit)* ξ. πηχῶν, *interpres splendide auxit fabulam, & tibiam* LX. *cubitorum vertit, hoc est,* ἐπιμετρεῖν τῷ μυθικῷ. *Quid sit sceleton, nemo prope nescit.*

5 Domitium & Lucium.] *Lusium vox est, vt arbitror, vitiosa, vel L. Domitium legerem, vel Domitium & Lu-*

cium (λύκιον, non λύσιον) *scilicet Manilium: cuius lib. 6. cap. 23. in hac historia meminit Orosius, & Liuius lib. 90. prius etiam Amioto placuit.*

6 Moris esset Hispanici.] *Meminit oblique huius consuetudinis Dio noster, lib. 53. de Sex. quodam scribens Pacuuio, qui Augusto sese deuouisset, cæterisque vt idem facerent suasisset. Non dissimile est, quod de Gallorum Sontiatum solduriis refert lib. 3. Com. Gall. Cæsar. itaq; & soldurios eos appellaui, consentiente satis commode rei vocabulo.*

7 Ad Duriam.] *Turiam Aretinus, Græcus liber* τυττίαν. *Ego Duriam puto legendum, ex epistola Pompeij ad senatũ quæ extat inter tabulas naufragiorum. Sallustij verba sunt. Castra hostium apud Sucronem capta, & prœlium apud flumen Duriam, & dux hostium C. Herennius cum vrbe Valentia, & exercitus deleti, satis clara vobis sunt. Meminit huius Duriensis prœlii etiam Cic. prope initium orationis pro L. Cornelio Balbo.*

8 In Saguntinis campis.] σεγουντίνων. *Rectius est apud Appianum* περὶ σαγουντίαν. *Vrbem autem, in quam recessit Sertorius, Calagurium fuisse ex Liuii lib. 92. patet.*

PLVTARCHI AGESILAVS, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

ARCHIDAMVS Zeuxidami F. qui magna cum gloria Spartæ regnauit, ex Lambridone vxore sua, præstanti muliere, Agidem filium reliquit, & alium natu multo minorem ex Eupolia Melisippidæ filia Agesilaum. Regnum quia lege ad Agidem delatum fuit, Agesilaus priuatus, Lacedæmoniorum disciplina institutus est, dura quidem illa & laboriosa, sed qua ad ferenda imperia iuuenes erudirentur. Inde ferunt Spartam à Simonide domatricem hominum dictam, quod disciplinæ genere ciues legibus obedientes & mãsuetos efficeret, equorũ instar, qui ab initio statim domantur. Et quidem huius disciplinæ necessitate lex eos, qui spe regni educantur, soluit. Verum

Genus.

Disciplina Sparta.

Agesilao id peculiariter contigit, vt nequaquam rudis parendi ad imperandũ accederet: itaque longe omniũ regum commodissimus subditis fuit, quod regiæ naturæ humanitatẽ & popularitatẽ educatione adiecisset. In gregib. (quos vocant) eorũ qui vna versantur puerorum, Lysandrũ amatorem habuit, maxime elegantiam in eo ingenij admirantem. Quippe cũ esset præ reliquis æqualiũ contentiosus & iracundus, ac vbiq; primas sibi posceret, insuperabilisq; esset vehementiæ, neq; vsquã se cogi pateretur: cõtra ita obedientem & placidum sese præstabat, vt nihil mandatorum metu, verecundia omnia faceret, & reprehensiones q̃ labores grauius ferret. Claudicationẽ & florentis ætatis pulcritudo texit, & casum eũ ipse leuiorẽ reddidit, æquo hilariq; animo ferens, primusq; seipsum eo nomine ludens: & vero honestæ laudis cupiditatem suam eo magis conspicuã reddidit, nullũ laborem, nullum negociũ ob claudicationem detrectans. Formam eius expressam nõ habemus, cum moriens quoq; edixerit, ne imago ipsius vel fingeretur vel pingeretur. Fuisse statura parua, & aspectu cõtemnendo aiunt: cæterum hilaritas, animusque omni tempore lætus & vrbanus, voxque & vultus ab omni morositate & austeritate alienus, amabiliorem eum formosis vsque ad senectutem fecerunt. Theophrastus autor est, Archidamo mulctam ephoros indixisse, quod vxorem pusillam duxisset, dicentes eum non reges, sed regulos geniturum. Agide regnante Alcibiades ex Sicilia exul Lacedæmonem venit, neque diu ibi fuit, cum rumor extitit, eum cum vxore Agidis rem habere. Filium quidem ex ea natum rex non agnouit suum esse, sed Alcibiadis esse dixit: neque id moleste admodum Timæam tulisse Duris scribit, domique ancillis nomen pueri non Leotychidam, sed Alcibiadem insusurrasse. Alcibiadem quoque dixisse, non libidinis causa se cum Timæa coijsse, verum id affectantem, vt Spartani ab ipsius prole regerentur. Ea quidem causa ipsi fuit, vt Agidem metuens Lacedæmone abiret. Leotychidas Agidi semper suspectus fuit, neque eo, quo legitimus, loco habitus: tandem ægrotanti supplicans, lachrymis precibusque impetrauit, vti multis audientibus filium se suum pronunciaret. Enimuero Agide vita defuncto, Lysander, qui deuictis nauali pugna Atheniensibus plurimũ Spartę poterat, Agesilaum ad regnũ produxit,

Claudicatio.

Leotychidas pro spurio habitus.

duxit, quod id ad Leotychidam adulterinum nō pertineret. Multi etiam ciuium, Agesilao propter virtutem, communemq; disciplinam fauebant, studioseque adiuuabant. Erat quidam eo tempore Spartæ Diopithes, antiquorum oraculorum copia instructus, vaticinandiq; peritissimus creditus. Is claudo regnum Spartæ dari nefas esse affirmabat, inque iudicio tale oraculum recitabat: *Agesilaus vb rex factus.*

Sparta caue, quamuis ali e te gloria tollat.
Rex validæ tibi det pedibus ne incommoda claudis:
Namq; insperatos cogeris ferre labores,
Pestiferosq; diu belli subsistere fluctus.

Ad hæc Lysander, Spartanis, si maxime hoc oraculum metuerent, à Leotychida cauendum: non enim de eo solicitum fuisse Deum, ne quis offenso pede claudicans regnaret, sed id demum claudum fore regnum, si spurius, & non Herculis stripe natus rex crearetur. Agesilaus Neptunum quoque testē laudabat Leotychidę adulterinorum natalium, qui Agidem terræmotu cubiculo eiecisset, & ab eo tempore cum Timæa is abstinuisset, decimo peracto mense natum Leotychidam affirmabat. Hoc modo regnum Agesilaus, mox a
etiam opes Agidis occupauit, eiecto, vt spurio, Leotychida. Verum quia maternos propinquos, bonos viros paupertate grauiter premi videbat, dimidiam bonorum partem eis tribuit, beneuolentiam sibi & gloriam potius quam inuidiam & inimicitias ea hæreditate parandum ratus. Quod autem Xenophon dicit eum patriæ obtemperando eo po- b
tentiæ peruenisse, vt ageret quæ vellet, id tale est. Ephororum summa erat Lacedæmone potestas, & seniorum, quorum illi annuum, hi quandiu viuerent gerebant magistratum, ad cohibendam regum licentiam constituti, quemadmodū in Lycurgo scripsimus: inde fiebat, vt antiquitus & à maioribus ad se propagatā cum his litem ac contentionem reges initio statim imperij sui susciperēt. Sed Agesilaus contrariam viam ingressus, certamina & offensas eorū vitare, ipsos colere, ab ipsis omnes suas actiones auspicari, vocatus præsto adesse, ephoris accedentibus quoties pro tribunali sedens responsa daret, assurgere, singulis qui in senatum adsciti essent chlænam & bouem dono quasi virtuti eius gratulans mittere. His rebus honorare & amplificare dignitatem eius ordinis creditus, nemine animaduertente

 suam

Amicitia eius. suam potentiam augebat, regnoque amplitudinem cōcessam aliorum erga se beneuolentia parabat maiorem. Cum reliquis ciuibus ita se gessit, vt inimicus quā amicus minus reprehensionis mereretur. Nemini enim inimicorū iniuste oberat, amicos etiam in rebus non iustis adiuuabat: inimicos, si quid præclare fecissent, non afficere honore turpitudini ducebat. amicos delinquentes vituperare nō poterat, sed auxilium ijs operamque præbere peccantibus, laudi sibi habebat. nimirum existimans nullum quod amico tribueretur officium turpe esse. Dissentientes à se cum aduersam fortunam passi essent, primus omnium miserabatur, rogatusque promptam operam nauabat: ijs rebus omnium in se studia conuertebat. Quod cū viderent ephori, potentiamq; eius metuerent, mulctam irrogauerunt, causati publicos eum ciues priuatim suos efficere. *Contentiones in ciuitate an vtiles.* Quemadmodum enim Physici existimant lite & contentione ex rerum natura sublatis, fore ad cœlestium corporum, motibus cessantibus, rerum omnium mutationes ortusque, quod ea ab illis pendet, nullos futuros: ita Lacedæmonius legum lator videretur in rempub. quasi fomitem virtutis immisisse studium contendendi, vti semper aliquid inter bonos certaminis dissidijq; esset: eam vero gratiam, qua ciues non exploratis prius per mutuas contentiones animis vltro alter alteri concedunt, vt ociosam & desidem, concordiæ nomen non mereri statuit. Atque hoc nimirum etiam ab Homero animaduersum fuisse putant aliqui: neque enim finxisset Agamemnonem rixa Vlyssis & Achillis gaudentem.

4 *Mutua cum facerent grauibus conuicia verbis.*

Bellum Asiaticum. nisi is præstantissimorum heroum æmulationem & disceptationem magno reipubl. bono esse duxisset. Verum hæc haud ita simpliciter (puto) quispiam concesserit: quippe nimiæ contentiones in grauia ciuitatem discrimina adducūt. Agesilao nuper rege facto, quidam ex Asia venientes renunciant, regem Persarum magna classe Lacedæmonios mari eijcere moliri. Ibi Lysander rursus in Asiam proficisci cupiens, & amicis (qui vrbium ab ipso præfecti dominique constituti, ob violentiam & iniurias à ciuibus partim pulsi, partim obtruncati fuerant) opem ferre, Agesilao autor fuit, vt bellum susciperet, factaq; quam longissime à Græcia expeditione regis conatum præuerteret: simul & amicos, quos

in Asia habebat, per literas monuit, vti missis Lacedæmonem legatis Agesilaum ducem peterent. Exinde in concionem progressus Agesilaus bellum ea conditione suscepit: vti Spartani triginta, quibus legatis in bello & consiliarijs vteretur, tum duo millia lectorum tironum, sex millia sociorum sibi decernerentur. Hæc omnia Lysandro eandem rem agente decreuit statim populus: & Agesilaus missus est ad bellum cũ triginta Spartanis, inter quos facile primus erat Lysander, non ob suam tantum gloriã atq; potentiam, sed & Agesilai amicitiam, quem impetrata eius belli administratione maiori sibi, quam cum regem creari effecisset, beneficio obstrinxisse iudicabat. Collectis Geræstum copijs, Agesilaus Aulidem cum amicis abijt: ibi pernoctans, in somnis visus est sibi huiusmodi sermonem audire. Intelligis haud dubie, ô Rex Spartanorum, neminem vnquam præter Agamemnomem, & nunc te vniuersæ Græciæ imperatorem constitutum fuisse, Itaque quando & ijsdem imperas, & eosdem bello petis, atque ijsdem etiam ex locis ad bellum proficisceris, haud ab re sit, Diuæ quoque eadem te sacra facere, quibus ille peractis hinc soluit.

Sacrificium in Aulide.

Venit quidem illico in mentem Agesilao, Agamemnomem iussu aruspicum filiam suam ibi pro victima immolasse: nihil tamen perturbatus, surrexit, reque amicis exposita, Deam inquit se honoraturum ijs sacris, quibus Deam gaudere par sit, stulticiam vero Agamemonis nequaquam imitaturum. Proinde coronauit ceruam, suumq; aruspicem secus quam solebat à Bœotijs ad hoc constitutis, immolare iussit. Eo audito Bœotorum principes indignatione accensi, apparitores miserunt, qui edicerent Agesilao, ne contra quam instituta & consuetudo Bœotorum ferret, sacrificaret: atque hi & mandata persecuti sunt, & femora aris imposita deturbauerunt. Ita ægro animo Agesilaus soluit, Bœotis infensus, metuensq; ne id omen rem ab ipso confectam non iri, expeditionemque proposito fine non potituram significaret.

Lysandri gloria minuitur

Vt Ephesum peruenit, euestigio Lysandri potentia & autoritas molesta fuit, cuius ad limina frequens adsiduo turba commeabat, omnesque eum comitabantur & colebant: quasi vero propter legem nomen & habitum imperatoris Agesilaus, omnia agendi, summamq; rerum potestatem Lysander haberet Nemo enim vnquam dux Lysan-

dro grauior aut potentior in Aſiam miſſus fuerat, nemo alius maiora vel amicis beneficia, vel hoſtibus damna dederat: quę cum in recenti adhuc haberent homines memoria, Ageſilaum præterea ſimplicem & lenem popularemq; illum priſtina vehementia, ſeueritate, & dicendi breuitate præditum viderent, huic vni ſeſe omnes ſubmittebant, vnumq; colebãt. Primum reliquis hoc Spartanis moleſtum fuit, quod Lyſandri magis famulos quam regis conſiliarios agerẽt. Deinde ipſe Ageſilaus, tametſi ab inuidia alieno ingenio, neque vllius honoribus iniquus, gloriæ tamen cupidus & contentioſus vereri cœpit, ne ſi quid ſplendide actum fuiſſet, id Lyſandri gloriæ accederet: ideoq; de potentia eius reprimenda cogitare. Itaque primum omnibus illius conſilijs repugnare, in quas res illum maxime incumbere intelligeret, ijs omiſſis, alias illi diſplicentes agere. Deinde ſi qui ipſum compellarent, aut aliquid peterent, Lyſandro maxime freti, eos infecta re dimittere: itemque in iudicijs, quibus Lyſander male vellet, ſecundũ eos ſtatuere, ac contra quibus ille cupere cernebatur, eos tantum non mulctis afficere. Hęc cum non fortuitò ſed data opera & eodẽ ſemper modo fierent, cauſam Lyſander ſenſit, amiciſq; palam expoſuit, propter ipſum eos ignominia affici, hortatuſque eſt, vt ipſum porro regem, aut qui plus apud eum poſſent, colerent. Hæc cum conflandæ regi inuidiæ cauſa agere ac dicere videretur Ageſilaus, quo magis cohiberet, diuiſorem eum carnium conſtituit, dixitque (vt aiunt) multis præſentibus. Eant nunc, & ſtructorem meum obſeruent. Lyſander indigne hoc ferens, Ageſilaum acceſſit, &, Præclare inquit, noſti amicos tuos opprimere. Sane ſubiecit Ageſilaus, eos, qui meipſo maiores eſſe volunt. At hæc Lyſander: Hæc fortaſſis dicta à te rectius, quam à me facta ſunt. Quin tu locum mihi & ordinem aſſigna, vbi tibi minus inuiſus, plus proſim. Mittitur ergo in Helleſpontum inde Spithridatem Perſam à Pharnabazo ad Ageſilaum cum magna pecuniæ vi & ducentis equitibus perduxit. Non tamen iram dimiſit: ſed in poſterum infeſto animo, id molitus eſt, vt regnum duabus Heraclidarum familijs ademptum omnibus, ex æquo Spartanis adeundum proponeret: videturque grauis ex ea diſcordia, motus Spartæ extiturus fuiſſe, niſi in Bœotiam expeditione facta Lyſander maturius

turius

Ambitio.

turius perijsset, Adeo ambitiosi homines in ciuilibus certaminibus modum excedentes, plus mali quam boni habent. Etenim si fuit, vt sane fuit, importunus Lysander & quam pro temporis ratione ambitiosior: at Agesilaus tamen nosse debuit aliam honestiorem rationem virum ita illustrem corrigendi, nunc in eadem culpa esse videri possunt, cum alter regis potentia quæ esset non agnouerit, alter ignorationem familiaris hominis ferre, vt decuit, non potuerit.

Tisaphernis perfidia.

Cæterum Tisaphernes initio Agesilaum metuens, factis inducijs confirmarat fore, vti rex Græcis ciuitatibus libertatem redderet: mox persuasus satis sibi virium esse, bellum cepit, id quod Agesilao pergratum fuit. Magnum enim ali- 6
quid se effecturum sperabat, indignumq; rebatur, cum decem illa Græcorum cum Xenophonte millia victo quoties voluissent rege ad mare peruenissent, si ipse dux Spartanorum, terræ marisque imperium tenentium, nullum Græcorum memoria dignum factum ederet. Proinde primum Tisaphernis periurium iusta fraude vlciscens, Cariam se petiturum simulauit, eoque barbaro copias contrahente, impressione in Phrygiam facta, multas vrbes, ingentesque opes cepit. Eoque facto ostēdit amicis, eos qui rupto fœdere iniuriam inferant, Deorum esse contemptores: hostes vero non modo decipi iuste posse, sed & gloriam ei rei, & cum voluptate lucrum comitari. Equitatu vero inferior, cum exta 7
parum læta apparuissent, Ephesum se recepit. ibiq; equitatum conduxit, diuitibus permisso, vt qui militare ipsi nollent, suo loco equum equitemq; darent. Permulti fuere, qui hoc facerent, itaque Agesilaus pro leuis armaturæ militibus multos & bellicosos eos nactus est: nam qui militare 8
nolebant, homines belli cupidos conducebant, itemque equestris rei studiosos, qui equites esse nolebant. Idq; faciebat Agamemnonis (vt aiebat) exemplo. qui accepta bona equa, imbellem virum atque diuitem militia soluit. Iussit etiam captiuos vestibus exutos a sectoribus vendi: & cum multi vestium emptores existerent, corpora alba & plane ob vmbratilem educationem tenera, vt inutilia & nullius precij ab omnibus deriderentur, adsistens Agesilaus. At hi, inquit, sunt contra quos, illa propter quæ, pugnamus. Tēpore postulante, vt rursus in hosticum inuaderet, prædixit se in Lydiam iturum. Tisaphernes autem, cum non falleret eum

Agesi-

Agesilaus, semetipsum decepit, ei ob priorem fallaciam fidem non habens existimansq; eum, quod esset ab equitatu longe imparatior, nunc in Cariam equitatui iniquam regionem profecturum. Sed vbi Agesilaus, sicuti prædixerat, in campos Sardibus propinquos venit, coactus celeriter opem suis ferre, cum equitatu accelerauit, & multos hostium incomposito agmine regionem vastantium interfecit. Agesilaus peditatum hostium nondum aduenisse, se omnes suas copias in promptu habere cogitans statuit prœlio decernere. Itaque equitibus scutatos permiscuit, ire celeriter, & cum hoste manum conferere iubens: ipse cum phalange secutus est. Fusis tum barbaris instantes Græci multos interfecerunt, hostiumque castra ceperunt. Hoc autem eo prœlio consecuti sunt, vt non modo populari ipsis impune agros regis ditioni subiectos licuerit, sed & pœnas dederit Tisaphernes, homo improbus, & Græcis infestissimus. Statim enim missus est à rege Tithraustes, qui Tisapherni caput amputauit, Agesilaum misso auro hortatus est vti pace facta domum abiret. Respondit Agesilaus, ciuitatem Spartanam pacis componendæ ius habere. se quidem magis gaudere, si milites suos ditare possit, quam si ipse diues sit: & alioquin Græcos pulcrius censere, spolia ex hostibus quam dona capere, Tamen vt Tithraustæ, quod is communem Græciæ hostem occidisset, gratiam referret, triginta ab eo talentis viatici nomine acceptis, in Phrygiam copias reduxit. In itinere scytalam accepit, qua ephori eum iubebant classi quoq; præesse: id quod soli omnium Agesilao datum est. Maximus ergo iam tum haud dubie, illustrissimusque hominum erat, vt quodam loco Theopompus ait: quanquam sibi virtutis quam imperij nomine plus ipse arrogauerit. Enimuero tum in eo peccasse creditus est, quod parũ habita publicæ vtilitatis ratione, cum multi ætate & prudentia priores adessent, ad affinitatem respiciẽs Pisandrum vxoris suæ fratrem classi præfecit. Ipse traducto in eam quæ Pharnabazo suberat regioné exercitu, non modo in rerum omnium affluentia vixit. sed & multum pecuniæ coegit, & ad Paphlagoniam vsque progressus, regem Paphlagonum Cotyn virtute & fidelitate sua adductum, societate sibi coniunxit: Spithridates autem, qui iam ante à Pharnabazo ad Agesilaum transiuerat, vna semper in expeditione aderat.

Agesilai victoria,

Tisaphernis interitus.

Agesilao classis etiam subdita.

Erat ei pulcerrimus filius Megabates, puer ætate, forma elegantiſſima; ideoque ab Ageſilao adamatus: erat & filia, virgo ſane formoſa, & viro matura. Hanc vt duceret Cotys, Ageſilaus perſuaſit: acceptiſque ab eo mille equitibus, & duobus ſcutatorum millibus, in Phrygiam redijt, Pharnabazique, ditionem infeſtauit. Pharnabazus vero ne munitis quidem caſtellis fidere, & ſubſiſtere auſus; precioſiſſima & chariſſima quæque ſecum ducens ſubterfugiebat, in diuerſis ſubinde partibus regionis conſidens: donec eum Spithridates deprehendit, & auxilio vſus Herippidæ Spartani, caſtris, omnique gaza potitus eſt. Ibi Heripidas acerbius inquirens ſi quis de præda quippiam ſurripuiſſet, barbaroſque deponere ſarcinas cogens, omniaque perſcrutans, ita Spithridatem offendit, vt is cum Paphalagonibus ſtatim Sardes abierit. Nihil vnquam moleſtius Ageſilao euenit. Nam & Spithridatem amiſſum dolebat, virum eximium, cumq; eo haud paruam militum manum: & auaritiæ illiberalitatiſq; crimen ægre ferebat, à quo non ſe modo, ſed & patriam immunem præſtare ſemper ſtuduerat.

Herippidæ peccatum.

Sed præter has euidentes dotes doloris cauſas, amor eum Megabatæ vrebat, qui alte iam inſederat: tametſi præſente adhuc puero cupiditati ei vehementius pertinaciuſque repugnaſſet. Etenim quodam tempore Megabatem ſalutandi & oſculandi cauſa accedentem declinauerat: cumque is verecundia motus deinceps eminus ipſum ſalutaret, pœnitētia non admiſſi oſculi ductus, mirari ſimulauit, ecquid ſe Megabates non ore etiam admoto ſalutaret. Tu in cauſa es, dicebant familiares, qui oſculum pulcri pueri formidaſti atque fugiſti: nam adhuc facile ei perſuadebitur, vt ſi te id non metuere certo ſciat, ad oſculum veniat. Sub hæc verba Ageſilaus cum aliquandiu cogitabundus tacuiſſet, Nihil opus eſſe reſpondit id ei perſuaderi: ſe enim libentius iterum eo cum oſculo certaturum, quam omnia quæ conſpexiſſet, aurea habiturum. Talem quidem ſe præſente adhuc Megabate geſſit: abſente autē eò ita arſit, vt dictu difficile ſit, an ſi ille redijſſet, temperaturus ſibi ab oſculo fuerit.

Amor Megabatæ.

Secundum hæc Pharnabazus colloquium eius petijt, in vnum eos conducente hoſpite vtriuſque Cyziceno Apollophane. Prior dictum ad locum cum amicis venit Ageſilaus, inq; herbido & vmbroſo ſe reclinauit loco, Pharnabazum expectans:

Colloquium cum Pharnabazo.

expectans: qui vt venit, substratis mollibus pellibus, varijsque tapetibus, Agesilai ita recumbentis verecundia motus, ipse quoq; in gramine humi accubuit, quanquam esset veste miræ tenuitatis tincturæq; amictus. Facta consalutatione, Pharnabazo non defuit, quod iuste commemoraret: se nimirum à Lacedæmonijs, quibus in bello contra Athenienses multa magnaq; tulisset auxilia, hostiliter nunc inuadi. Agesilaus autem cum Spartanos, qui vna aderant, præ pudore oculos in terrã defigere vidit, animiq; incertos, quod iniuriam Pharnabazo fieri putarent, Nos, inquit, Pharnabaze, & ante cũ amici regis essemus, amice res eius tractauim⁹, & nunc hostes facti, hostiũ more: itaq; cum te etiam ad eius ditionẽ velle pertinere videamus, haud iniuria te affligendo illi damnum damus. At tu qua primum die Græcorum amicitiam & societatẽ seruitio regio prætuleris, deinceps ita habe, hanc classem, hanc phalangem, hæc arma, nosq; omnes tuorum bonorũ libertatisq; (sine qua nihil bonũ est, nihil expetendum hominibus) tuæ custodes fore. Tũ Pharnabazus nihil eorum quæ sentiebat dissimulans, Siquidem, inquit, alium quam me rex ad hoc bellum ducem miserit, vestrarum ero partium: sin me, vobis vlciscendis, ipsiusq; nomine lædendis, nihil mihi reliquum faciam industriæ. Hoc sermone delectatus Agesilaus, dextrã ipsi iniecit, Vtinamq;, ait, Pharnabaze eo te animo præditum amicum potius quam inimicum nanciscamur. Digresso cum amicis Pharnabazo, filius relictus ad Agesilaũ accurrit, subridesq; Hospitij, inquit, ius tecum Agesilae iungo, simulque spiculum quod manu tenebat, ei dedit. Agesilaus & forma, & comitate pueri oblectatus oculos in adstãtes coniecit, si quis haberet, quod muneris loco pulcro & generoso reddi posset: conspiatusque Idæi scribæ equum phaleris ornatum, celeriter eas detraxit pueroq; donauit. In posterũ quoque semper memoriam eius retinuit: & progressu temporis re familiari spoliatum, fugatumque à fratribus, in Peloponnesum venientem, magna cura fouit. Quin & in amatorijs rebus ei auxilio fuit. Amabat enim Persa athleticum quendam Atheniensem puerum: qui cum ob molẽ & duriciem corporis in periculo esset, ne Olympico certamine excluderetur, Persæ pro illo deprecanti gratificatus Agesilaus, ægre id quod petebant obtinuit. Etenim vir alijs in rebus accu-

Pharnabazi filius.

Agesilai amor.

accuratæ iustitiæ, in amicitia prætextum esse putabat nimiam iustitiam. Fertur sane epistola eius ad Hydrieū Carem, hoc « exemplo Niciam, si nihil peccauit, dimitte: sin peccauit, no- « stri causa dimitte: omnino autem dimitte. Ac talis quidem « plerunq; erga amicos fuit. Aliquando tamen occasione vrgente commodum suum antiquius habuit: vti cum subito tumultu castra mouens amasium suum ægrotantem reliquit, vocantiq; se & oranti, reiecto in eum vultu, Difficile est, inquit, simul misereri & sapere. id quidem Hieronymus philosophus narrat. Agebatur iam alter belli annus. Magna autem admirandaq; fama de continentia Agesilai, frugalitate, ac mediocritate per Asiam vagabatur. Peregre proficiscens, seorsim in religiosissimis Deorum fanis diuersabatur, 10 ijs quæ absque arbitris facimus fere, Deos immortales inspectores & testes adhibens. Inter tot militum millia non facile inuenisses, qui lecto quam Agesilaus viliori vteretur: frigus & æstum ita ferebat, vt solum ad ferendas prout Deus temperasset tempestates natum diceres. Iucundissimum autem Græcis Asiam habitantibus spectaculum exhibebāt præfecti ducesque, haud ita pridem insolentia intolerabili vsi, luxuque & opibus diffluentes: qui cum virum in vili obambulantem pallio metuebāt ac venerabantur, & ad vnum ipsius breue Laconicumq; dictum sese componebant: multisque subibat illud Timothei dicere,

Continentia.

Mars est tyrannus: aurum haud metuit Græcia.

Mota Asia, multisq; vndique deditionem facientibus, vrbes composuit, respublicasq; absque cæde & exilijs pristino decori restituit. Progredi inde statuit, belloque à Græco mari translato, cu rege de vita, & qua ille Ecbatanis Susisq; fruebatur felicitate dimicare: otium ei primo omnium adimere, ne bellorum inter Græcos præmijs porro diuidendis factiosisq; oratoribus corrumpendis vacare posset. Hæc illo agitante, Epicydidas Spartanus ad ipsum venit, nuncians graue bellum à Græcis Spartanos circumstare, ipsum ab Ephoris vti domesticis rebus auxilio esset, vocari.

Hui, barbara inuenisse vos, Græci, mala?

Quo enim alio nomine inuidiam istam, intestinasque seditiones Græcorum affecero? qui fortunam prospero cursu pergentem inhibuerunt, armaq; iam in barbaros versa, bellumque Græcia exterminatum, rursus in seipsos contorserunt

runt. Neque enim assentior Demaratho Corinthio, qui magna voluptate Græcos caruisse dixit eos, qui Alexandrum in solio Darij sedentem non vidissent: sed merito eos lacrymaturos fuisse existimo, si cum animis suis reputassent felicitatis eius locum Alexandro & Macedonibus ab ijs factum, qui isto tempore Græcorum duces in Leuctricas Coronenses, Corinthias, & Arcadicas pugnas insumpserunt. Neque vero quicquam hoc in Græciam reditu maius aut præclarius Agesilaus fecit: neque vllum extat isto pulcrius obedientiæ & iustitiæ exemplum. Nam & Annibal cum aduersa iam vteretur fortuna, Italiaq; pelleretur, ægre tamen paruit ad bellum in Africam euocantibus: & Alexander audita Antipatri contra Agidem pugna, per iocum suis dixit, Videtur mihi ô socij, dum nos hic Darium vincimus, interim murium aliquis in Arcadia fuisse conflictus. Quo magis Spartam Agesilai nomine beatam prædicare licet, qui tanto honore patriam, tanta leges reuerentia coluerit. Simul enim atq; scytalam accepit, felicitate tâta atq; potentia & spe ad summa ducente omissis, statim imperfecto negotio discessit, magnum sui desiderium socijs relinquens, Damostratique Corcyræi dictum abunde refelllens, qui publice Lacedæmonios, priuatim Athenienses meliores esse dixerat: nam cum regē se imperatoremq; præstantissimum ostendisset, multo se meliorem & chariorem familiaribus priuatim suis amicum exhibuit. Nomisma Persicum sagittarium insculptum habebat. Eo respiciens, cum discederet Agesilaus, Multis sagittariorum millibus à rege se ex Asia profligari dixit: ingēti enim pecunia à rege Athenas & Thebas missa corrupti oratores, bellum contra Spartanos excitauerant: Hellesponto traiecto cum per Thraciam iter faceret, nullum barbarorum populum orare vt sibi transire per eius regionem liceret dignatus est: missis modo ad singulos nuncijs quæsiuit, vt amicum ne an vt hostem transire ipsum vellent. Omnibus amice excipientibus ac deducentibus, soli Tralles (populi hoc quoque Thracici nomen est) à quibus Xerxem quoque muneribus transeundi facultatem redemisse fama est, mercedem petierunt, centum argenti talenta, totidemque mulieres. Subsannauit eos Agesilaus, cur, inquiens, non statim aduenerunt vt ea acciperent? simulque progressus acie occurrentes magna cum ipsorum

Agesilai reuocati obedientia.

Iter vt fecerit.

ipsorum strage fudit. Eodem modo etiam ad regem Macedonum quæsitum misit: cumque is deliberaturum se respondisset, Deliberet sane, inquit: nos interim progrediemur. Itaque audaciam eius miratus, sibiq; metuens rex, vt amicum venire iussit. Thessalorum, quod suppetias hostibus ferrent, agros vastauit: Larissam vero Xenoclem & Scytham amicitiæ iungendæ causa misit. Quos cum Larissæi comprehensos in custodia posuissent, indigne ferentib. reliquis, Agesilaumq; admoto exercitu vrbem oppugnare iubentibus nolle se tota Thessalia potiri ea conditione, vti alterutrum eorum virorum amitteret, respondit: pactoq; eos recepit. Id fortasse Agesilai factum non est mirandum: qui cum audiuisset apud Corinthū magno facto prœlio, subito multos insignes viros perijsse, & de Spartanis perpaucos, magnum hostium numerum cecidisse: nō profecto gaudio elatus est, sed graui gemitu dato, *Proh* Græcia, inquit, quæ tot bonos viros ipsa perdidisti, quot viui pugna omnes simul cōiunctos barbaros vincere possent. Pharsalijs autem exercitum ipsius infestantibus, cum quingentis suorū equitibus occurrit, fusisq; eis trophæum sub monte Narthacio erexit: eaq; victoria maxime gauisus est, quod suo tantum vsus equitatu rei equestris gloria maxime tumētes vicisset. Ibi Diphridas ephorus Sparta missus eum conuenit, mandauitq; vt statim in Bœotiā irrumperet. Statuerat quidem id paulo post maiori cum apparatu facere: nunquam tamē non obediendum magistratui ratus, suis prędixit prope esse diem cuius causa ex Asia venissent, duasq; cohortes ab exercitu qui iuxta Corinthū versabatur, acciuit. At in vrbe Spartani honoris causa decreuerunt, vt qui adesse regi vellent iuuenes, nomina darent: cumq; id studiose omnes fecissēt, quinquaginta ex ijs ætate & robore validissimi à principibus lecti, & ad Agesilaum missi sunt. Agesilaus intra Pylas progressus, peragrataq; regione amica Phodice, vt primum Bœotiam attigit, apud Chæroneā castra fecit. Ibi & solem deficere, & lunæ in modum mutilum conspexit: & Pisandrum nauali apud Cnidum prœlio victum à Pharnabazo & Conone perijsse accepit. Hæc, vti par erat, cum affinis sui, tum patriæ nomine dolorem ei attulerunt. Ne tamen nuncius militum ad pugnam proficiscentium animos perturbaret, eos qui à mari venerant, victoriā suorum annunciare

Amor in ciues.

Solis defectus. Pisandri interitus.

Pugna ad Coroneam.

iuſſit: ipſeque coronatus gratulatoria ſacra fecit partesque hoſtiæ amicis dimiſit. Progreſſus inde Coroneam, cum & vidiſſet hoſtes, & ijs in conſpectum veniſſet, aciem inſtruxit, Orchomenijs ſiniſtro, ſibi dextro cornu aſſignato, Thebani contra dextro in cornu ipſi, in læuo Argiui conſtiterunt. Pugnæ huic non temere aliam parem extitiſſe Xenophon ſcribit, qui & ipſe interfuit commilito Ageſilai, qui cum ex Aſia traiecerat. Primus concurſus haud multum habuit, conflictationis aut certaminis: ſtatim enim Orchomenios Thebani, Ageſilaus Argiuos pulerunt. Ab inſecutione vtrique, ſiniſtrum ſuum cornu laborare & pedem referre audientes, ad pugnam redierunt. Ibi Ageſilaus, cum citra periculum victoria potiri poſſet, ſi cedentibus inſtans à latere ferire voluiſſet: animi ardore incitatus, aduerſum ſe Thebanis, & à fronte obtulit. excipientibus eum & ſumma vi ſubſiſtentibus. Acre tum vndique prœlium extitit, ſed longe acerrimum circa ipſum regem inter quinquaginta (quos dixi) delectos iuuenes pugnantem: quorum ſane tum laudis cupiditas commoda regi ſalutariſque fuit. Pugnantes enim acriter, periculiſque ſe pro rege obijcientes, tamen ne vulneraretur, efficere nullo modo potuerunt: conſauciatum autem haſtis & gladijs per arma adactis vix eripuerunt morti: actoque globo multos hoſtium ante ipſum obtruncauerunt, multis etiam ſuorum amiſſis. Et quoniam fieri non poterat, vt Thebanos ordinibus conſtantibus pugnantes funderent. id quod ab initio noluerant, facere coacti ſunt: deducta enim phalange interualliſque factis Thebanos per eos iam diſſolutis ordinibus euadentes inſecuti ſunt, & ex obliquo petierunt. Non tamen eos in fugam conijcere valuerunt: ſed ad Heliconem ij conceſſerunt, plurimum ſibi id ob prœlium tribuentes, quod inuictos ſeſe ipſi ſua ex parte præſtitiſſent. Ageſilaus autem, tametſi grauiter affecto ob vulnerum multitudinem corpore, tentorium tamen prius non ſubiuit, quam lectica ad phalangem geſtatus, cadauera in armis congeſta inſpexit. Quotquot hoſtiũ in templum Itoniæ Mineruæ confugerant, eos dimitti iuſſit. Haud procul id templum Coronea abeſt, iuxtaque trophæum, quod Bœoti ſtatuerunt, cum Spartone duce Athenienſes viciſſent, Tolmidamq; eorum ducem occidiſſent. Prima luce Ageſilaus vti certo exploraret, pugnamne iterũ

tentare

tentare statuissent hostes, milites suos sertis redimitos, præcinentibus tibicinibus, trophæum figere & ornare tanquam victores iussit. Ibi cum hostes cadauera repetitũ misissent, factis inducijs, confirmataq; hunc ad modum victoria, Delphos ad Pythia deportatus est: ibi & pompam Deo peregit, & decimas Asiaticarum manubiarum, ad centum talenta consecrauit. Reuersus domum, charus statim & in admiratione ciuibus suis propter mores vitæq; rationem fuit. Non enim quod pleriq; omnes imperatores faciunt, ex peregrinatione alios, nouosue intus mores, ac domestica fastidiens aspernansq; redijt: sed perinde atque ij qui Eurotam nunquam transijssent, patrias consuetudines amplexus, nõ cœnam immutauit, non lauacrum, non vxoris cultum, non armorum apparatum, non ædificia. Quin & fores easdem reliquit, ita vetustas, vt eæ ipsæ videri potuerint, quas Aristodemus fecerat. Canathrum quoq; filiam eius nihilo quam aliorum filias pulcrius habuisse Xenophon scribit: sunt au- 11
tem canathra imagines gryphum & hircoceruorum, in quibus filias vehunt in põpis. (Nomen quidẽ filiæ Agesilai non perhibuit Xenophon: & Dicæarchus quæritur neque Epaminondæ matris, neque Agesilai filiæ nomen nobis notum esse. Verum nos in Laconicis cõmentarijs reperimus Agesilai vxorem Cleoram, filias Apoliam & Prolytam nominatas fuisse.) Hastam quoq; ipsius videre est Spartæ repositam, nihil ab alijs differentem. Sed enim cum videret quosdam inimicos multum sibi arrogare, eo quod equos alerent, sorori suæ Cyniscæ persuasit, vti quadrigis Olympiacis ludis decertaret: quo Græcis ostenderet eam victoriam nulla virtute, sed sumptu & opibus parari. Xenophontem philosophum, quem in magno secum precio habuerat, accitum pueros erudire Spartæ iussit, vt ex eo artem parendi & imperandi. qua nulla est præstantior, discerent. Lysandro mortuo cum inueniret factionem ab eo vt ex Asia redierat contra se cõcitatam, statuit demõstrare, qualis ciuis in vita sua Lysander fuisset: orationemq; de nouis rebus statuq; Reip. mutando, quam Cleon Hallicarnassensis conscripserat, Lysander autem ꝓnuntiare ad populũ statuerat, cum legisset, proferre in medium voluit. Vni tamen ex senatoribus, qui ipse quoq; lecta oratione vim dictionis metuens, non effodiendũ Lysandrum, sed orationem potius cum eo defodiendam

ſuadebat, obtemparauit, & propoſitum abiecit. Aduerſarios autem ſuos palam non eſt vltus, ſed effecit vt ij vnus poſt alium duces magiſtratuſq; cõſtituerentur: oſtenditque eos poteſtate cupide & iniuſte vti: in iudicium deinde vocatis opem ferens, ex inimicis familiares redegit, atque ita confecit, vti neminem ſibi in rep. aduerſum haberet. Etenim Ageſipolis alterius familiæ rex, patrem exulem habens, ætate admodum adoleſcens, ingenioq; leni & tranquillo, non multum ſe reipub: adminiſtrandæ ingerebat. Hunc tamen ipſum quoq; ſibi obſtrinxit. Reges quoties Spartæ agunt, vna in eodem phiditio cibum capere mos eſt. Amorib. itaque obnoxium, vt & ipſe erat, Ageſipolim ſentiens, ſemper alicuius elegantis pueri mentionem inferebat, adoleſcentiſque amoribus ſtudium operamque ſuam locabat. Nihil autem turpe Laconicos amores, ſed verecundiam, contentionemq; virtutum & laudum habuiſſe, in vita Lycurgi docuimus. Summam porro in vrbe potentiam nactus, effecit, vt frater ſuus vterinus Teleutias claſſi præficeretur: expeditioneq; ad Corinthum facta, ipſe terra, frater mari aggreſſus, longos muros cepêre. Argiuis vero Corinthum eo tempore obtinentibus & Iſthmia agentibus ſubito viſus, ipſos quidẽ vix dum ſacris operatos expulit relinquẽtes omnem apparatum: Corinthijs vero, qui ipſi aderãt, exulibus, orantibus vt ipſe ludos inſtauraret, non aſſenſit, ſed ipſis celebrantibus eos adfuit, ſecuritatemque præſtitit. Poſt illo digreſſo Argiui rurſum Iſthmia peregêre, ac quidem eorum qui ante vicerant, iterum vicere, quidam victi ſunt. Ad hæc Ageſilaus, Argiuos magnæ ſeipſos timiditatis arguere dixit, qui ludorum eorum exhibitionem tanti facerent, neq; pugnare tamen propter eam auſi fuiſſent. Ipſe in id genus rebus omnibus mediocritati ſtuduit: ac domeſtica quidem certamina & choros perſtudioſe exornauit, præſenſq; obijt, vt ne puerorum quidẽ aut virginum, à cõcertationibus abeſſet: at quæ alijs admirationi eſſe cernebat, ea ne cognoſcere quidem volebat. Aliquando Callipedes tragœdiarum actor magni inter Græcos nominis, primum Ageſilaũ accedens ſalutauit, deinde ſupbe ſe vna ambulantib. immiſcens oſtentabat, à rege ſe cõpellatum iri ſperãs: tandem, Non agnoſcis me ô rex, inquit? tum Ageſilaus in eum intuens, Nonne, ait, Callipedes mimus es tu? Rurſus monentibus vt

Ageſipolis rex.

Bellum Corinthiacum.

Cõtemptio rerum inanium.

quendam

quendam qui vocem luſcinię imitabatur,audiret,Ipſam reſpõdit,ſe audiuiſſe luſciniam.Menecrati medico, qui quod deploratos quoſdam ſanitati reſtituiſſet, Iouis cognomentũ retulerat,ſuperbisque eo vtebatur, auſo in epiſtola quadam ita ſcribere:Menecrates Iupiter regi Ageſilao ſalutem, ſic reſcripſit:Ageſilaus rex Menecrati ſanam mentem. Cum autem in agro Corinthio cõmoraretur,Heræumque cepiſſet captiuosque homines & prædam diripiẽtes milites ſpectaret, legati de pace petenda ad ipſum à Thebanis miſſi venerunt.Hos,vt perpetuo oderat vrbem,ac tum in ſultandum quoque ei putabat, neque videre ſe, neque vocem eorum orantium exaudire ſimulauit. Hoc tam ſuperbum factum Nemeſis inultũ non eſt paſſa.

12 Nondum enim digreſſis legatis,adfuerunt qui cęſam ab Iphicrate ipſius apud Lechæum cohortem referrent.Diu nulla eiuſmodi clades Lacedæmonijs acciderat:multos enim bonos viros amiſerant victos, à ſcutatis grauis armaturæ milites, à ſtipendiarijs Lacedæmonios.Exiluit ſtatim vt ſuccurreret eis Ageſilaus: ſed vbi actum iam eſſe de ipſis audiuit. Heræum redijt, ibique Bœotos exequi legationem iuſſit. Qui cum ludibrium ei reponentes,nulla pacis mentione facta,Corinthum modo eundi facultatem peterent,iratus,Cras,inquit,tuto mecum eo ibitis,ſiquidem amicos veſtros ſucceſſu elatos videre eſt animus. Poſtridieque eos ſecum ducens, agrum Corinthiorum vaſtauit, & ad murum vſque acceſſit :atque ita cum demonſtraſſet Corinthiorum timiditatem,legatos dimiſit.Ipſe cum ijs qui de cohorte ſupererãt Lacedæmonem rediit, mane educens, & tenebris demum factis iter inhibens, ne qui inuidebant & odio habebant ipſum Arcades, damno eius gauderent.

Expeditio in Acarnaniam.

Poſt hæc in gratiã Achæorum vna in Arcananiam expeditionem fecit: ibi magna acta præda prœlio etiam Acarnanes vicit. Orantibus autem Achæis vt per hyemem ibi maneret,ſementemq; hoſtium prohiberet, contra ſe facturum reſpondit. magis enim hoſtes bellũ formidaturos ſi verno tẽpore ſegetẽ in agris ſint habituri. Idq; conſiliũ exitus probauit:rurſum enim adducto hoſtili exercitu, cũ Achæis pacem fecerunt Acarnanes

Pax Antalcidæ.

Enimuero poſtquã Pharnabazus & Conon regia claſſe mare obtinentes, oram Laconicæ vaſtauerunt, Athenæ quoq; muris circundatæ ſunt Pharnabazo pecuniã ſuppeditãte: ſtatuerũt Lace-

dæmonij cum rege pacem inire. Mittunt itaq; Antalcidam ad Teribazū turpissime & iniustissime Græcos Asiam incolentes, pro quibus bellum gesserat Agesilaus, regi prodentes. Verum eius rei infamia nihil plane ad Agesilaum pertinuit. Antalcides enim inimicus erat, ideoq; tanto studio in pacem faciendam incumbebat, quod bello eum ad summam gloriam potentiamq; euehi animaduerteret. Veruntamen Agesilaus & ei qui Lacedæmonios Medis obsequi dicebat, respondit non ita rem habere, sed Medos Lacedæmonijs studere: & qui pacem accipere nollent, eos bellum denunciando ipsis coegit vt pactis cum rege Persarum conditionibus starent, Idque eum maxime propter Thebanos

Phœbidæ facinus.

fecisse, vt ij Bœotia suę libertati restituta vires amitterent, ex ijs apparet, quæ postea temporis egit. Cum enim Phœbidas pace fœdereq; neglecto Cadmiam occupasset, idque & omnes Græci, & ipsi Spartani moleste ferrent, atq; ij maxime qui inimici Agesilao erant ex Phœbida quærerent, cuius iussu hoc facinus perpetrasset, nimirum vt Agesilaum eius rei suspectum facerent: non est veritus Agesilao Phœbidæ opitulari, palamq; dixit, rem ipsam vtilis ne sit expendē-

Agesilaus de iustitia.

dam esse: quæ enim Lacedæmoniorū ciuitati cōducant, ea recte etiam iniussu agi. Alioquin iustitiam solebat inter omnes virtutes prę stantissimam dicere, & sine qua fortitudo nullius esset precij, cum contra ne opus quidem hac esset futurum, si omnes homines iusti essent. Dicētibus, Hoc ita magno regi placere, Quid ergo, inquit, an is maior me est, si nō sit iustior? recte iudicans iustitia, tanquam regia mensura, præstantiam esse examinādam. Epistolam à rege facta pace sibi missam, qua priuatim cum ipso rex hospitium & amicitiam inire studebat, non accepit, suffecturam dicens publicam amicitiam, eaq; constante, nihil priuata opus fore. Sed enim in rebus non hanc suam de iustitia opinionem secutus, sed ambitionē sæpenumero, studiumq; contendendi præsertim contra Thebanos, non modo Phœbidam seruauit, sed & ciuitati persuasit, vti in se facinus id reciperet, arcemq; Thebanam sibi seruaret, Archiam & Leontidam, quorū opera eam Phœbidas occupauerat, reip. Thebanorum præficeret. Eapropter statim suspicio insinuauit, Phœbidæ opera, consilio Agesilai rem actam fuisse: quæ autem subsecutæ sunt actiones certam rem fecerunt. Cum enim

Thebani præsidio eiecto vrbem in libertatem asseruissent, criminis loco obijciens Agesilaus, quod Archiam & Leontidam, qui sub prætorum nomine tyrannidem gesserant, interfecissent, bellum eis intulit. Itaque Cleombrotus rex (iam enim Agesipolis obierat) cum exercitu est in Bœotiam missus. Agesilaus enim, vt qui quadraginta iam postquam ex ephebis excesserat annos vixisset, beneficio legis militia soluebatur: quam subterfugiebat turpitudinem veritus, si qui paulo ante pro exulibus cõtra Phliasios bellũ gessisset, nunc Thebanos propter necatos tyrannos infestare diceretur. Erat tum quidã Laco, Sphodrias nomine, contrariæ Agesilao factionis, vir neque timidus, & laudis cupidus, sed qui spe quam cõsilio bono plerunq; magis duceretur: tum Thespijs præfectus erat. Is magnum nomẽ affectans, Phœbidæ illustrem ob Cadmeã captam esse gloriã censens, persuaderi sibi passus est, vt longe præclarius ad facinus accingeretur: nimirum vti subito a terra irruens Piræeum Atheniensibus adimeret, atque ita mari eos excluderet. Autores cõmenti huius fuisse Pelopidam & Gelonem Bœotiæ principes ferunt, eos submissis qui Lacedæmonijs se cupere simularent, Sphodriam laudando & prædicando solum eum tam præclaro facinore dignum, eo compulisse, vti conatum haud minus Phœbidæ facto iniustum, fortuna tamen & audacia destitutũ susciperet. Lux enim eum in Thriasio campo deprehendit, cum noctu adhuc Piræeum inuadere statuisset: milites que traditum est conspecta à sacris Eleusinijs luce consternatos fuisse. Sphodrias quidem fiducia excidit, cum latere non posset, exiguaque præda acta turpiter ac cum dedecore Thespias redijt. Missi inde ab Atheniensibus Spartam, qui Spohdriam accusarẽt, sed ij offenderunt nihil opus esse ephoris accusatore, quod ei iam ante capitalis rei diem dixissent. Sed ille iudicium subire ausus non est, iram ciuium metuens, qui Atheniensium verecundia moti, ne iniuriæ faciendæ reo autores fuisse viderentur, vna cum illis affecti iniuria videri volebant. Erat Spohdriæ filius Cleonymus, puer etiamnum, & forma eleganti: eum Archidamus Agesilai regis filius amabat, ac tametsi, vt consentaneum erat, dolorem cum eo de parẽtis periculo communem habebat, nihil tamen auxilij palam ferre poterat, quod Sphodrias ex inimicis Agesilai vnus erat. Cleonymo

Sphodriæ conatus.

eum accedente, & cum lachrymis obſecrante, vti ſuo patri patrem placaret, quem maxime ille metueret, tres aut quatuor per dies præ verecundia & metu cōpellare patrem non auſus, ſequebatur: tandem iudicij die inſtāte obiecto timore Ageſilao dixit Cleonymum ſe pro patre deprecari. Ageſilaus iam pridem ſenſerat Cleonymi amore Archidamum teneri, nō tamen prohibuerat, quod à puero ſtatim eam de ſe Cleonymus opinionē præbuiſſet, vt in præclarum virum euaſurus videretur. Nullam tamen benignitatis auxiliíue ſpem filio deprecanti oſtendit, idque modo dicens, liberaturum ſe quid recte & honeſte facere poſſet, abijt. Itaque is verecundia motus, à Cleonymi conſuetudine, qua quotidie vti conſueuerat, ſe abſtinuit. Exinde amici quoq; Sphodriæ magis magiſq; de cauſa eius deſperauerunt, donec Ageſilai quidam amicus Etymocles cum illis colloquens, Ageſilai ſententiā eis expoſuit: ſcilicet factum id ſummopere ei improbari, Sphodriam tamen virum bonum exiſtimare, videreq; vrbem huiuſmodi militibus indigere. Hunc enim in modum de cauſa illa ſolebat loqui Ageſilaus, in gratiam filij: adeo vt & Cleonymus ſtatim operam Archidami ſenſerit, & amici Sphodriæ animo recepto adfuerint. Fuit alioquin miro liberûm amore præditus Ageſilaus, idque de eo iocoſum perbibetur, aliquando eum domi cum filiolis equitantem in arundine colluſiſſe: viſumq; cuidam amicorum monuiſſe eum ne cui id diceret, priuſquam ipſe etiam liberos procreaſſet. Abſoluto ita Sphodria, Athenienſibuſq; vt id cognouerunt ad bellum verſis, peſſime Ageſilaus audiebat, qui ob cupiditatem ineptam & puerilem iuſtum iudicium impediuiſſet, tantorumque in Græcos flagitiorū culpæ partem ciuitati Spartanæ impoſuiſſet.

Ageſilai amor liberûm

13 Quapropter Cleombrotum cernens parum animi ad bellū contra Bœotos gerendum habere, valere iuſſa, qua militiam nup excuſauerat, lege, ipſe in Bœotiam impreſſionē fecit, multaq; damna intulit, multa accepit: itaq; & vulnerato quandoq; Antalcidas dixit, præclara eū pmia à Thebanis auferre, quod eos neque volentes neque ſcientes pugnare docuiſſet. Et quidem haud vnquam alias quam eo tempore bellicoſiores Thebani fuerunt, crebris Lacedæmoniorū contra ipſos expeditionibus veluti exercitati. Itaque & antiquus ille Lycurgus in tribus legum tabulis, quas Rhetras vocant, ve-

Bellum contra Thebanos.

tuerat

tuerat sæpius eosdē bello petere, ne ij artes militares discerent. Erat & socijs] Lacedæmoniorum inuisus Agesilaus, quod nullum ob publicum crimen, sed ira & contentione quadam] instigatus Thebanos perdere quæreret: seque nulla necessitate postulante ad perniciem suā hinc inde quotannis circumduci, ac tam paucorum numero Spartanorum comites esse indignabantur. Quo tempore Agesilaum narrant, vti ostenderet Spartanorum multitudinem, eo consilio vsum. Vniuersos socios inter se permixtos considere iussit, Lacedæmonios seorsim: inde præconis voce primum figulos iussit, postea ærarios fabros surgere, inde lignarios, tum ædificatores, reliquosque secundum omnia artificia: ita vniuersi fere socij, nemo Lacedæmoniorū surrexit: nullam enim ijs artem quæstuariam seu sordidam tractare legibus permittitur. Ibi tum risum tollens Agesilaus, Videtis, inquit, ô viri, quam multò nos quam vos plures milites in bellum emittamus.

Chria.

Megaris autem, cum eo à Thebis exercitum abduxisset, adscendenti ad curiam quæ in arce erat, conuulsio & vehemens dolor sanum crus inuasit, ex eoq; id intumuit, inflammatioq; à sanguinis, vt videbatur, immodico affluxu ingens extitit. Cum autem medicus quidā Syracusanus venam infra malleolum aperuisset, dolor quidē remisit, sed profluxus sanguinis inde ortus, cum sisti nullo modo posset, ad animi deliquium & graue discrimen eum adduxit. Vix demū profluuio cruoris represso Lacedæmonem delatus, aliquādiu ægrotauit, ac per valetudinem militiæ ineptus fuit.

Morbus Agesilai.

Interim multas terra marique clades Lacedæmonij perpessi sunt, quarum maxima fuit Leuctrica, vbi primum acie à Thebanis victi sunt. Omnibus Græcis aduersum omnes pacem constituendam visum erat, eaque de causa ex Græcia legati Spartam cōuenerant. Fuit inter eos Epaminondas, eruditione & philosophia illustris, sed qui nondum suæ in bello prudentiæ documentum exhibuisset. Is cum reliquos omnes videret Agesilao se submittere, solus libere quæ sensit ausus est effari, orationemque habuit non pro Thebanorum modo, sed vniuersæ adeo Græciæ commodis. demonstrauit enim bello Lacedæmonios augeri, reliquis omnibus eo afflictis: proinde æqualibus conditionibus pacem iustisque componendam, ita enim demum stabilem fore pacem, si æqualitas vbique constituatur. Agesilaus

Epaminondæ oratio.

laus vero cum magnopere admirari eum, orationique eius attentos esse Græcos cerneret, percontatus est, Ecquid iustum & æquum censeret, Bœotiam suis legibus vti permittere: cumque is mox confidenter interrogasset vicissim, ipse ne Laconicam liberam dimitti æquum iustumque arbitraretur, exiliens præ indignatione, diserte eloqui iussit. Bœotiamne liberam relinquat: ac rursum Epaminondas, Tune, inquit, Laconicam? Ibi tum exasperatus Agesilaus, arrepta quam diu captauerat occasione Thebanorum nomen statim ex albo pacem accipientium deleuit, bellumque eis indixit.

Thebani pace exclusi.

Reliquos Græcos abire domum iussit, & quas possent, pace, quas non, bello componere controuersias: eas enim omnes transigere & abolere, immēsi erat laboris. Cleombrotum autem, qui tum in Phocide cum exercitu agebat, ephori statim contra Thebanos ducere iusserunt, missisque ad socios conquisitoribus, grauatim quidem ad bellum accedentes, hiscere tamen aut imperia detrectare non audentes auxilia contraxerunt. Multis aduersis ostentis factis (quæ in vita Epaminondæ persecuti sumus) Prothoóq; Spartano expeditioni ei repugnante, non tamen remisit Agesilaus, sed bellum commisit, sperans cum Spartanis tota iam Græcia libera faueret, soli fœdere exclusi Thebani essent, hos se nunc vlciscendi locum habere. Ipsa temporis ratio ostendit festinatione magis quam cōsilio bellum id inceptum: decimoquarto enim die mensis Scirophorionis Lacedæmone fœdus ictum, quinta Hecatombæonis, id est, vigesimo post die, clades Leuctrica accepta est. Mortui sunt ea in pugna mille Lacedæmonij, & rex Cleombrotus, iuxtaque eum præstantissimus quisque Spartanorum: inter quos traditum est Cleonymum Sphodriæ F. illum formosum pro rege propugnantem ter prostratum, totiesq; resurgētem & pugnantem in Thebanos occubuisse.

Leuctrica Spartanorū clades.

14 Improuisa clade Spartanis, successuque Thebanis eo visis, quo gloriosior alter Græcis aduersum Græcos non euenit, virtutis tamen causa non minus victam quam victricem vrbem mirari quis potuisset. Recte quidem est à Xenophonte dictum, p̄stantium virorum iocos etiā & quæ inter potandum animi causa agunt, memorabile aliquid in se habere: at vero etiam magis est operæ precium animaduertere, quam ij aduersa fortuna in agendo loquendoq; modestiam seruent. Festum diem

agebant

agebant Spartani, vrbsque hospitum erat plena (erant enim gymnica certamina chororum in theatro) cum nuncius Leuctricæ calamitati Spartam allatus est. Hic ephori tametsi minime obscurum erat actum esse de principatu, neque chorum tamen discedere, neq; festiuitatis eius formam immutari passi sunt: sed dimissis secundum domos eorum qui ceciderant nominibus ad necessarios, certamina chororũ ipsi perfecerũt. Postridie cum iam omnibus innotuisset qui perijssent, qui euasissent, mortuorum quidem parentes & affines & propinqui in forum descendere, lætoq; vultu, animisq; & lætitia alacres sese mutuo datis dextris amplecti: eorum vero qui superfuerant necessarij tanquã in luctu domi sese cum vxorib. continere, aut si in publicum prodirẽt, habitum, vocem, vultumq; tristẽ præ se ferre. Id vero magis in feminis erat animaduertere: quę incolumes suos recepissent, taciturnas mœstasq; incedere, quæ amisissent, in fanis obuersari, mutuoq; se hilari vultu cõsalutare. Enimuero vt & socij desciuerunt, & Epaminondas victoria elatus in peloponnesum expeditionem facturus creditus est, plerisq; animo recolere subijt oracula de claudicatione Agesilai, multaq; per vrbem mœsticia, & metus Deûm existebat: arbitrantium ideo eas clades accidisse, quod regno eum qui pedibus integer esset, prohibuissent, claudumq; & mutilum in eius locum substituissent, à quo maxime cauere sibi diuinitus fueraat iussi. Virtutem tamen eius, potentiam, gloriamq; venerati: non regem modo & ducem belli retinuerũt, sed & medico arbitroque ciuilium difficultatũ vsi sunt. Desertores, qui ea in pugna metu victi fugerant, & multi erant & potentes: ita vt tumultum metuẽtes legib. præscriptã pœnam eis irrogare non auderent. Nõ enim tantum omni magistratu arcebantur, sed & affinitatem cum eis contrahere ignominiosum erat: ijdem impune ab obuio quouis feriũtur, tolerantque hoc squalidi & humiles circũeuntes, cẽtones discolores induti, barbęque partẽ radunt, partẽ tondẽt. Graue igitur erat tã multos eo habitu, isto præsertim tẽpore, quo militib. permultis opus erat, videre in vrbe oberantes. Itaque Agesilaus legũ ferendarũ caũsa vocatur. Atque is in conciõnẽ progressus, nihil addens, nihil detrahens legibus, nihil mutans, eo die leges cessare debere dixit, in posterum pristinam autoritatem habere. Ita & leges ciuitati seruauit,

Magnanimitas eorum.

Pœna desertoris.

uauit, & ab ignominia ciues. Porro vt iuuenũ animos à pręsenti mœsticia reficeret, in Arcadiam irrupit: studioseq; sibi à pugna cauens, oppidulum quoddam Mantineorum cepit, incursionemq; in agros fecit: atq; ita spem aliquam ciuium animis reduxit, ne deploratã plane rem Spartanã putarent. Secundũ hæc in Laconicam Epaminondas inuasit cum socijs, haud minores quadraginta millibus grauis armaturæ milites ducens: multi quoq; leuis armaturę, & inermes prędæ causa comitabantur, ita vt ad septuaginta hominũ millia in Laconicam intrauerint. Haud pauciores sexcentis anni effluxerant, ex quo Dorienses Spartam habitare cœperunt: neq; ante eum vnquam diem hostes in Laconica conspecti sunt, nemine ante hac id auso. Itaq; in regioné intactam inuiolatamq; hactenus impressione facta, vsq; ad Eurotam atque vrbem incendijs & rapinis omnia vastabant, nemine resistente. Non enim patiebatur Agesilaus tãto, vt ait Theopompus, fluctui procellæque se obiicere Lacedæmonios: sed vrbis medium & præcipua loca militibus cum muniuisset minas & arrogantiam hostium perferebat, prouocantium eum nominatim ad pugnam, ipsumq;, qui causa malorum esset, bellumq; incendisset, propugnare pro agro patrio iubẽtium. Haud minus molestiæ ei tumultus vrbani, vociferationesq; & discursiones exhibebant, senib. obsidionem non tolerantibus, mulieribusque se nõ continentibus, sed clamore & ignibus hostilib. ad insaniam redactis. Gloriæ quoque iactura eum torquebat, quod quã vrbẽ ipse maximã potentissimamque acceperat, eius maiestatem deiectam, in angustumque redactam cerneret: cum quidẽ ipse frequenter gloriatus ante esset, à muliere nulla Lacedęmonia fumum hostilem cõspectum. Fertur & Antalcidas Atheniensi cuidam in contentione fortitudinis dicẽti, Nos quidem sæpe vobis à Cephiso fugientibus institimus, respõdisse: At vos ab Eurota nunquã à nobis pulsi estis. Cuius simile est & id, quod ignobilior quidam Spartanus, Argiuo, multos Lacædemonios in Argolide sepultos dicenti, reddidit, At vestrûm nemo in Laconica iacet. Enimuero Antalcidas (vt traditur) eo tempore ephorus, admodum vrbi metuens, pueros in insulam Cythera exposuit. Agesilaus hostibus fluuium transire conantibus, vrbemque aggredi, omissis reliquis partibus, in medio vrbis & sublimibus locis millites colloca-

Epaminondæ in Laconicam impreßio.

collocauit. Auctus tum niuibus Eurotas vberrime fluebat, neq; tã asperitas, quã frigus fluminis Thebanos inhibebat. Ibi Epaminondã ante phalangẽ suorum incedentẽ quidam Agesilao ostenderunt: ferturq; diu defixis in illum quocunque iret oculis, eam tantum vocem emisisse, O magnificum virum. Tandem Epaminondas cum frustra ad ipsam vrbem confligere & trophæum statuere conatus, Agesilaum excire non potuisset, retro aduersus regionem populationibus infestauit. At Spartæ quidam iam olim prauos & subdolos animos gerentes, circiter ducenti, coitione facta Issorium, vbi Dianæ festum est, munitum & expugnatu difficilem locum occupauerunt. In quos cum extemplo impetum facere cæteri Lacedæmonij vellent, Agesilaus veritus ne ad seditionem res deduceretur, reliquis quiescere iussis, ipse solus cum vno famulo eo accessit, vociferans, An non audiuissent quid mandati dedisset, neque enim eo iussisse ipsos conuenire, neque omnes, sed alios eo (alium locum demonstrãs) alios in diuersas vrbis partes. Quod vt factiosi isti audiuerunt, latere suam conspirationem rati, læti eo quo iusserat rex discesserunt. Issolium Agesilaus statim alijs accitis obtinuit: circiter quindecim eius conspirationis socios deprehendit, noctuque interfecit. Maior deinde alia Spartanorum ob res nouas occulte in domum quandam congressorum indicata est coniuratio: quos & in iudicium trahere in tanto tumultu difficillimum, & insidiantes negligere periculosum erat. Itaque eos Agesilaus re cum ephoris communicata indicta causa necauit: cum ad eum vsq; diem nemo Spartanus nisi in iudicio damnatus, capite pœnas luisset. Cum multi finitimorum & helotum, quib. arma data fuerant, ex vrbe ad hostes perfugerent, idq; animos suorum vehemẽter perturbaret: famulis negotium dedit, vt sub auroram per cubicula circumirẽt, armaq; fugitiuorum inde auferent, atq; absconderent, ne multitudo eorum innotesceret. Thebanos discessisse ex Laconica quidam asserũt appetente hyeme, cum iam Arcades nullo ordine discederent, & ab exercitu diffluerent, alij: cum tres iam integros mẽses ibi cõmorati, plerasq; eius regionis partes deuastassent. Theopompus scribit ad Bœotarchos, cum iam discessum molirentur, Phryxum Lacedæmonium venisse, decemq; ab Agesilao talenta attulisse, quibus ille redimeret eorum abitum:

Factiones Spartæ.

ita

ita ijs, cum iam ante discedere statuissent, viaticum etiã ab hoste accessisse. Id quo modo solus Theopompus resciuerit, omnibus alijs ignorantib. haud sane intelligo. Illud quidem apud omnes in confesso est, Spartam tunc beneficio Agesilai seruatam, cum is ambitione & pertinacia (ingeneratis ipsi vitijs) valere iussis, tuta consilia ptulerit. Recuperare autem potentiam gloriamq; Spartæ non valuit: sed quemadmodum corporis sani quidem, nimis tamen accurata victus ratione semper vsi, vnus aliquis morbus valetudinem perpetuo damno afficit: ita vnum tam in malã partem momentum totam vrbis eius felicitatẽ inclinauit. Quod Spartanis euenisse, nõ est à ratione absonum. etenim reip. ad pacem, virtutem, & cõcordiam optime institutæ violenta imperia superaddentes (quib. vrbem felicitate fruituram nihil indigere Lycurgus senserat) haud iniuria cladem passi sunt.

Sparta vires collapsa.

Iam ipse Agesilaus ob ingrauescẽtem ætatem militarib. imperijs sese abdicauerat. Archidamus autem filius eius accepto à Dionysio tyranno ex Sicilia auxilio, Arcades vicit ea pugna, quam vere lacrymarum expertem dicere possis: nullo enim suorum amisso magnũ hostium numerum interfecit. Cæterum hęc maxime victoria quantum corruissent vires ciuitatis Spartanæ ostendit. Ante enim ita vsitatum ipsis erat vincere, vt nullam aliam victimam præter gallum Dijs offerrent, & neque ij qui pugnassent, eo nomine sese iactarent, neque qui de victoria inaudiebant, nimio aliquo gaudio efferrentur. Nuncio quoq; victoriæ ex eo prœlio, quod ad Mantineam commissum, & à Thucydide descriptum est, magistratus ex phiditijs præmij loco carnem misit: nihil præterea. Atqui tum renuntiata victoriã, cum Archidamus ad vrbem accederet, nemo se domi continuit: sed primus occurrit pater præ gaudio flens, post eum magistratus, inde senum & mulierum turba ad fluuium descendit, manus ad cœlum tollentium, Dijsque gratias agentium: quasi tum primum indignum à se dedecus Sparta depulisset, rursumq; ab initio in claram lucem oculos attolleret. Nam ante hãc victoriam perhibent viros acceptæ cladis pudore ne in vxores quidem suas rectis oculis intueri sustinuisse.

Archidami de Arcadib. victoria.

Porro cum Messenen Epaminondas instaurasset, & in eam antiqui ciues vndique commigrarent, vi quidem id prohibere neque ausi sunt, neque vero potuerunt Spartani: Agesilao

Messene instaurata.

autem

autem grauiter succensebant, quod regionem non minus Laconica populosam, agrique bonitate inter Græcas præcipuam, quam per tot annos tenuerant, sub eius regno perdidissent. Ob id Agesilaus pacem à Thebanis oblatam non accepit: nolensque verbis eam ipsis regionem, quam reipsa obtinebant, concedere, nimia pertinacia vsus tantum abfuit vti eam recuperaret, vt arte hostium circumuentus ipsam prope Spartam amiserit. Etenim cum Mantinenses iterum a Thebanis defecissent, Lacedæmoniosque euocassent, sentiens Epaminondas Agesilaum eo accedere cum exercitu, clam Mantinensibus noctu Tegea exercitum versus ipsum Lacedæmonem duxit, parumq; abfuit, quin præterito Agesilao vrbem vacuam occupasset. Agesilaus ab Euthynoo Thespiensi, vt habet Callisthenes (nam Xenophon Cretensi cuidam hoc factum adscribit) ea de re certior factus, celeriter equitem præmisit qui in vrbe id annũciaret, pauloque post ipse etiam Spartam intrauit. Exiguum intercessit temporis spacium, cum Thebani Eurotam transiuerunt, vrbemque inuaserunt. Præter ætatem tum, ingeniumque suum Agesilaus pro patria summa vi propugnauit. Non enim vt ante cauendi & tuta consilia sequendi, sed insanæ cuiusdam audaciæ tempus esse locumque videbat: qua nunquam ante vsus, tunc ea vna periculum depulit, patriamque è manibus Epaminondæ eripuit, tropæum constituit, puerisque & mulieribus ostendit Lacedæmonios pulcerrimam educationis gratiam referentes. Inspexerunt inter primos Archidamum præclare pugnantem, cum animi robore, tum agilitate corporis, celeriterque per vicos qua pugna inclinaret discurrentem, & sese vbique cum paucis alijs hostibus opponentem: viderunt Isadam Phœbidæ F. non ciuibus modo, sed & hostibus admirandum spectaculum. Is forma corporis ac magnitudine conspicuus, eaque ætate, qua maxime ab adolescentia ad virilem statum accedentes florent, neque armis neque vestibus tectus, oleo corpus inunctus, alteraque manu gladium, altera lanceam tenens, domo exiluit, ac per mediam pugnam proruens inter hostes versatus est, obuium quenque feriens & sternens: neque vllum accepit vulnus, siue Deo ob virtutem eum custodiente, seu quod præstantior humana natura hostibus esset visus. Ob hoc facinus fertur ab

Sparta Epaminonda erepta.

Archidami & Isada laus.

ephoris

ephoris coronatus, ac deinde mulcta mille drachmarũ affectus, quod absq; armis committere se discrimini pugnæ ausus fuisset. Paucis post diebus ad Mantineam pugnatum est. Ibi Epaminondam, cum primos in fugã coniectos insequeretur, Anticrates Laco subsistens hasta ferijt, vt quidẽ Dioscorides narrat: nam Lacedæmonij eos qui ab Anticrate genus ducũt etiamnum Machærionas vocant, quod ense (id est Græcis machæra) Epaminondam percusserit. Adeo enim Epaminondæ terror charum Spartanis eius percussorẽ reddidit, vt ei honores ac munera, posteritati immunitatẽ decreuerint: qua etiam nostra ætate Callicrates vnus de Anticratis posteris fruitur. Post eam pugnam obitumq; Epaminondæ, Græcis inter se pacem componentibus, iuramento isto Agesilaus Messenios prohibuit, vt qui ciuitatem nõ haberent. Quos cum reliqui omnes admitterent, Lacedæmonij eo fœdere abstinuerunt, soliq; bellum paci prætulerunt, sperantes sese recuperaturos Messeniam. Ridebatur itaque violentus, rigidusq; & belli inexpletus Agesilaus, qui communia Græciæ fœdera summo studio impediret, coactus inde ob defectum pecuniæ molestus esse omnibus amicis, ab ijsque mutuum & stipem corrogare: cum quidem decebat eum patriam oblata occasione, rebusq; ad hunc statum adductis, malis istis liberare, neque amissis vrbibus, terræq; & maris imperio, propter bona & reditus Messeniacos præ impatientia omnia turbare. Maiorem vero sibi infamiam parauit, cum Tacho Ægyptio ducem sese præbuit. Indignum enim videbatur, eum virum qui optimus Græcorum esset habitus, gloriaque sua orbem terrarum impleuisset, homini barbaro, & qui à suo rege defecisset, corpus, nomen, gloriamque suam pro pecunia vtendam dare mercenariorumque militum ducis munus subire. Etenim ne si pro libertate quidem Græcię imperatoris officium in se recepisset, annos octoginta natus, eoq; amplius, totumque corpus vulneribus concissus, reprehensione omni cariturum eam tam intempestiuam ambitionem fuisse: quippe honestarũ actionum suum esse tempus, suam ætatem: & vero omnino bona à turpibus solo modo discerni. Verum hæc Agesilaus contemnens, neq; vllum publicum ministerium se ipso indignum sentiens, potiusque dedecori sibi ducens, si ociosus domi mortem expectaret, conductis pecunia à Tacho accepta

Epaminondæ mors.

Pax Græcorum.

cepta

cepta militibus, impletisq; nauibus, soluit, triginta secum vt ante, Spartanos consiliarios habens. Vt in Ægyptum appulit, primores statim regiorum administrorũ officij causa ad nauim eius venerunt: reliqui etiã Ægyptij, apud quos magnam expectationem gloria eius excitauerat, ad spectaculum quasi concurrerunt. Qui vt nihil splendoris, tantum senem in herba apud littus decumbere viderunt, vili habitu, & paruo corpore, ridere eis & iocari subijt. Hoc nimirum, aiebant, est illud fabulæ, Parturiunt montes, nascitur tandem mus. Multo magis stultitiam eius mirabantur, qui cum xenia offerrentur, farinas quidem, vitulos & anseres acciperet, bellaria, placentas, & vnguẽta repudiaret, vrgentibus vti acciperet, seruis suis ea dari iuberet. Papiro tamen coronaria, ob vilitatem eiusmodi coronarum delectatum fuisse Theophrastus refert, petijsseque & accepisse cum a rege discederet. Cõgressus autem cum Tacho ad expeditionem parato, non (vti sperauerat) vniuersis copijs, sed mercenarijs tantum militibus præfectus est: classi Chabrias Atheniensis, omnibus copijs ipse Tachos præerat. Id primum Agesilao molestum accidit. Deinde reliquam quoque arrogantiam & leuitatem Ægyptij ægre ferens, sustinuit tamen & cum eo contra Phœnices nauigauit, contra & dignitatem & ingenium suum submittens se, occasionemque patienter expectans: quam eo modo nactus est. Nectanabis Tachi cognatus, ab eoque parti copiarum præfectus desciuit, rexque ab Ægyptijs creatus, missis ad Agesilaum & Chabriam internuncijs, magnis propositis præmijs eos ad societatem iungendam inuitauit. Sentiens hoc Tachos, ambos deprecatus est: & Chabrias quoque hortando leniendoque conatus est in amicitia Tachi Agesilaum retinere. Agesilaus autem, Tibi quidem, inquit, ô Chabria, qui vltro huc venisti, tuis vti consilijs licet: ego missus a patria sum auxilio Ægyptijs, contra quos nõ licet mihi bellum gerere, nisi iussu ciuitatis. Simul Spartam misit, qui Tachum accusarent, Nectanabimq; commendarent: misit & horum vterque, alter antiquam societatem prętendens, alter maius studium beneuolẽtiamq; in posterum promittens. Auditis legatis, responderunt Ægyptij palam, Agesilao totam rem curæ fore: eum vero missis literis hortati sunt, vt quod in rem Spartæ esset, id ageret. Ita Agesilaus cum suis stipen-

Agesilai in Ægyptum expeditio.

Nectanabis à Tacho deficit.

diarijs militibus à Tacho ad Nectanabin transijt, inhonestam plane rem patriæ commodo prętexens: nam si prætextu dempto actioni isti debitum nomen dare volumus, proditio erat. Sed Lacedæmonij primas honesti partes vtilitati patriæ tribuentes, nullam iustam rem agnoscunt, nisi quæ ad amplificandam Spartam faciat. Tachos destitutus à mercenarijs militibus, fugit. Mox quidam Mendesius contra Nectanabim insurgit, rex & ipse salutatus, contractisq; centum millibus hominum in aduersarium it. Ibi tum Nectanabi hortanti, ne multitudine hostiũ perterreretur, conuenarum ac manuarijs tantum opificijs exercitatorum, atq; ob imperitiam contemnendorum, Agesilaus non se multitudine eorum, sed imperitia perturbari respondit, & ruditate. ea enim effici, ne decipi possint. Dolo enim id, quod ad cauendum fraudẽ intentus minime futurum putabat, consequimur: at qui nihil metuit, nihil suspicatur, nullam ille fraudi ansam præbet, sicut & in lucta qui se nunquam mouet, nullum ad sternendum colluctanti momẽtum dat. Secundum hæc Mendesius quoque Agesilaum missis nuncijs suum efficere est conatus. Metuens itaque sibi Nectanabis, Agesilao quamprimum prœlio congredi iubente, neq; bellum trahere contra homines imperitos, & qui ob multitudinem circumuenire insidijs, vel fossa locorumue occupatione facile possent, magis etiam suspectum eum habens, in magnam se & munitã probe vrbem recepit. Agesilaus tametsi indigne ferebat de fide sua dubitari, tamen turpe ratus ad alium trãsire, nullaque re gesta discedere, cum Nectanabi in vrbẽ intrauit. Superuenientibus hostibus, & munitionibus vrbem cingentibus, obsidionem rex metuens, rursus pugnandum existimauit, studiose Græcis adstipulantibus, quod in vrbe nihil erat alimentorum Id cum prohiberet Agesilaus, peius etiam quam prius apud Ægyptios audiuit, proditorem eum regis vocãtes: sed iam æquiore animo calumnias ferebat, occasioni exequendi sui consilij intentus. Fossam circa murum exterius peraltam barbari agebant, vt omnino hostem in vrbem cõcluderent. Ea cum iam prope eo esset perducta, vt in se rediret, mœniaque tota ambiret, noctem præstolatus, armari Græcos iussit, Nectanabinque accedẽs: Nunc, inquit, ô iuuenis tempus salutis adest: quam ego occasionem ne perderem, nolui priusquam instaret indicare.

Fraudis qui securi.

Strategema Agesilai.

dicare. Ipsi nos hostes suarũ manuum opere tutos reddiderunt, tanta acta fossa, cuius quod perfectum est, ipsorum multitudini impedimento erit, intercapedo nobis æquali cum ipsis prœlio congrediendi locum dabit. Agedum ergo animo viri strenui cogitationes concipe, nosq; cursu secutus, te & exercitum serua. Nam neq; nos à fronte impetum facientes hostis subsistet, & reliqs, ne damnum nobis dent, fossa obstabit. Miratus est Agesilai calliditatẽ Nectanabis, inq; medium se Græcorum agmen recepit: facta irruptione facile fusi sunt hostes Agesilaus vt semel Nectanabin sibi obtemperantem habuit, iterum eadem arte cum hostibus colluctatus, modo fugiendo & post se hostes trahendo, modo contrario itinere cedendo, tandem multitudinem hostium in eum locum pertraxit, cuius ab vtroque latere aqua ducto alueo defluebat. Horum interstitium ipse phalangis suæ fronte occupauit, ita vt æquali numero primis hostium concurreret, neque ab hostibus circumueniri posset. Ideo hostes cum haud diu restitissent, fusi sunt, multisq; cæsis reliqui in fuga dissipati in diuersas partes diffluxerũt. Ex illo Nectanabis res bono in statu, satisque tutæ erant: id quod ille gratum habens, amice admodum Agesilaum orauit, vt ibi per hyemẽ secum maneret. Sed Agesilaus ad bellum domesticum festinabat: patriam pecuniæ indigere, mercenarioque milite vti sciens. Dimissus itaque reuerenter & magnifice est, rege præter alios honores ac dona, ad bellum ei CCXXX. talenta largiente. In reditu tempestate oborta cum terram iam nauibus attigisset, & in Africæ desertum quendam locum (Menelai portum vocant) appulisset, diem obijt: cum quidem annos LXXXIIII. vixisset, Spartæ vnum & XL. regnasset, & ex his plures quam triginta omnium maximus potentissimusque, totiusque propemodum Græciæ princeps atque rex, vsque ad Leuctricam pugnam, habitus fuisset. Moris erat Laconici, vt cæterorũ in exteris regionibus mortuorum corpora funerata ibidem relinquerentur, regum autem Spartam referrentur: idcirco Spartani qui aderant, cadauer Agesilai cera (non enim erat in promptu mel) colliquata circumfusum Lacedæmonem peruexerunt. Patri in regno successit Archidamus, in eoque genere vsque ad Agidem regia dignatio permansit: Agidem, qui ab Agesilao erat quintus, institutam à maiorib.

Victoria.

Obitus.

 reipu-

reipublicæ administrationem instaurare conatum, Leonidas interfecit.

IN AGESILAVM ANNOTATIONES INTERPRETIS.

1. Claudicationem.

THν τοῦ σκέλους πήρωσιν. *Potest hoc accipi bifariam, vt vel amisisse alterum pedem, vel eo læso & claudo vsus intelligatur. Posterius ego verius puto, claudumque fuisse, non altero mutilatum pede. viderurque ea claudicatio ei ex casu quodam, aut offensione pedis accidisse: quando Lysander etiam apud Xenoph. lib. 3. & mox apud nostrum, exponens oraculum de claudo rege. vocabulo* προσπταίσας *vtitur, quod est offendere ad aliquam rem. Itaque & crebro* χωλὸς & χωλότης *vocabula vsurpantur de eo vitio.*

2 Maternos propinquos.] *Suosne, an Leotychidæ? Prius ego puto debere intelligi. videtur enim fuisse expressurus, si de Leotychidæ propinquis voluisset accipi. Omnino autem ista largitio eo faciebat, ne fratris hæreditate auctus videretur auarus esse, & sordidus, ideoque inuidiam sibi conflaret: quam amoliri vtroque modo potuit. Neque tamen pugno, cum videam ab Amioto posterius receptum.*

3 Id tale est.] *In Græco verba sunt mendosa. Quod non animaduertens, aut nõ ita vt debuit fieri perspiciens Grynæus, à quo hæc Vita melius multo quam ab alijs pleræque aliæ, est conuersa, sententiam deprauauit & confudit. Libellus Xenophontis in laudem Agesilai scriptus omnium manibus teritur. Græca autem sic ego legi, & ita scripsisse Plutarchum pro certo habeo:* ὥστε ποιεῖν ἃ βούλοιτο, τοιοῦτο ἦν, τῶν ἐφόρων ἦν τότε, καὶ τῶν γερόντων, *&c. Est autem singularis laudis, ita regnum gerere, vt parendo voluntati ciuium, summam potentiam tibi pares: (cum qui alijs obtemperet, videatur*

parum

parum aut certe haud ita multum habere potentiæ.) id qua arte, ac quibus rationibus consecutus sit Agesilaus, demonstrandum sibi proponit Plutarchus.

4 Agamemnonem.] *Locus est lib. 8. Vlyss.*

5 Duo millia tironum.] νεοδαμώδεις διχιλίυς. *Grynæus*, Disciplinæ Spartanæ milites electi mille. *Duo millia etiam in Comment. rerum Græcarum Xenoph. libro 3. leguntur, in Agesilao tria. Athenæus lib. 6. ex Myronis Messeniacis ostendit, neodamodes fuisse seruorum genus, qui belli causa manumitterentur: quomodo & ad classem liberati serui. δεσποσιοναῦται appellabantur. & videtur ipsum vocabulum significare, eos qui recens disciplina militari instituti, ac quasi domiti essent. Igitur non indocte Amiotus, heilotas manumissos vertit.*

6 Decem illa Græcorum millia.] *Nota est historia, præsertim ex Xenophontis libris de expeditione Cyri, de Græcorum millibus decem. Qui cum Cyro suppetias tulissent, eo occiso in pugna, varie à regis ducibus tentati, incolumes tamen ex Asia per medios hostes in Europam redierunt. Pauci rem Suidas perstringit in* ξενοφῶν.

7 Cum exta parum læta apparuissent.] *Sic in genere extuli. Ad verbum est, Cum caput extis, iocinori nempe, defuissent.* ἀλόβων φανέντων τῶν ἱερῶν. *Grynæus sacra inuiolata vertit, nescio quo vel codicis mendo (nullum enim erat in nostro) vel argumento inductus.* λοβὸς *quid sit, notius est quam vt in refellendo sit opera ponenda. Mox pro* τοῖς ἀπόροις, *legendum* τοῖς εὐπόροις, *recte vidit.*

8 Agamemnonis exemplo.] *Sæpe huius facti meminit Plutarchus, vt hic, in Gryllo, in libello quo ostendit malitiam ad infelicitatem sufficere & alibi. Loquitur autem de Aetha Agamemnonis equa, quam ei vt à militia immuni esse liceret, Echepolus Sicyonius dederat. locus est Homeri libro Iliadis penultimo.*

9 Idæi ſcribæ.] ἀδαῖν. *Sed ſecutus ſum Xenophontem, cuius ex quarto libro rerum Græcarum tota hæc eſt deſumpta narratio.*

10 In religioſiſſimis Deorum fanis.] ἐν τοῖς ἁγιωτάτοις ἱεροῖς. *Monſtroſe hunc locum corrupit Grynæus, planum quidem ſatis, & expeditum: deſumptum & ipſum ex Ageſilao Xenophontis, qui diſerte ſcribit, eum peregrinãtem nunquam in priuata domo vlla. ſemper in templo aliquo diuertere ſolitũ. Id faciebat eo, vt cũ in ijs quæ palam agebat, facile omnẽ impudicitiæ immodeſtiæq; ſuſpicionẽ euitaſſet, etiam ea quæ ſemotis arbitris homines agunt, caſta omnia eſſe & ſancta oſtẽderet: Deorũ ſcilicet teſtimonio, quos inſpectores eorum adhibebat. Multo id rectius, quam Demetrius Poliorcetes, qui ſuis libidinibus impuraq; laſciuia. ipſius Mineruæ, caſtiſsimi numinis (vt tum habebatur) ædem pro hoſpitio ſibi ab Athenienſibus conceſſam polluit,*

κάναθρον. 11 Sunt autem canathra.] *Xenophon ſcribit, Ageſilaum ſolitum publico canathro Amyclas vehi.* ἀκουσάτω δὲ *(inquit)* ὡς ἐπὶ πολιτικοῦ κανάθρου κατήει εἰς ἀμύκλας. *Varinus hoc vocabulum ita explicat:* Canathra, *aſtrabe eſt, aut currus crates* (πλέγματα) *habens quo in pompa vtuntur virgines (nimirum Lacedæmoniæ) cum in Helenæ templum eunt. Quidam ferunt, ea habere imagines ceruorum aut vulturũ* γυπῶν. *Vulturum etiam Grynæus habet. Mihi gryphum magis placet, cum ob tragelaphos, id eſt hircoceruos: tum quia in Plutarcho hic eſt* γρυπῶν, *teſte etiam Amioto. Euſtathius in verſum Iliadis* ω,

ὁπλίσαι ἠνώγει πείρινθα δὲ δῆσαν ἐπ' αὐτῆς.

Docet id eſſe κάνναθρον *apud Xenophontem (ſcribit enim duobus νν) quod Homerus* πείρινθα *dicit, nempe cratem ex ſalignis viminibus contextam, quæ currui imponitur.*

12 Nemeſis inultum non eſt paſſa.] ἔπαθε δέ πρᾶγμα νεμεσητόν. *Sed perſpicuitati ſenſus putaui conſulendum*

dum

dum. Non cohortes autem, sed cohors Lacedæmoniorum ab Iphicrate est cæsa: μόρα scilicet. quod quid sit, ipse in Pelopida explicat Plutarch. Historia est apud Xenophontem libro 4. rerum Græcarum.

13 Cleombrotum cernens.] *In Græco est, ἐπεὶ δὲ τὸν υἱὸν κλεόμβροτον. Quod mendum secutus Grynæus, Agesilai filium fecit Cleombrotū. Quod fieri nullo modo potuit, cum alterius familiæ rex fuerit, & Agesipolidi in regno successerit: quod paulo ante docuit Plutarchus. Fuit autē Cleombrotus Pausaniæ F. Agesipolidis frater: quo mortuo sine liberis, regnum ad eum rediit. Pausanias lib. 3.*

14 A Xenophonte.] *Principio libellique Symposium inscribitur.*

PLVTARCHI POMPEIVS, GVILIELMO *Xylandro, Augustano, interprete.*

QVOD apud Æschylum Prometheus de Hercule salutis suæ autore dicit, *Pater Pompeij.*

Charissima infensissimi proles patris:

id iaminde ab initio sensisse de Pompeio populus Romanus videtur. Neminem enim vnquam ducem tam constanti, tamque acerbo odio prosecuti sunt, vt Strabonem Pompeij patrem: cuius cum viuentis potentiam in armis (erat enim vir bellicosissimus) metuissēt, fulmine extincti cadauer de feretro inter efferendum detraxerunt, ignominioseque tractauerunt. Rursum inter Romanos nemo fuit, qui vehementiori, & quæ celerius in cepisset, aut reb. prosperis magis increuisset, rebusque etiam fractis cōstantius perdurasset, populi beneuolentia vteretur: atque Pompeius. Odiorū in illum causa fuit insatiabilis auaritia, huic cur diligeretur, multæ: victus ratio modesta, exercitatio in armis facundia, probati mores, comitas, cum quidem nemo esset, qui vel æquiori animo peti abs sese aliquid pateretur, vel libētius petitionib. satisfaceret: præterea & dabat sine molestia, & in accipiendo grauitatem adhibebat. Ab initio vultus quoque haud parum ei ad cōciliandos multi- *Mores & vultus.*

tudinis animos adiumenti attulit, voci viam struens: erat enim aspectus amabilis & blandus, sed qui aliquid tamen haberet maiestatis, & in florente ætate statim indoles veneranda & regius animus elucebant. Tum coma leniter reiecta, oculorumq; faciles motus atque conuersiones faciei similitudinem cum Alexandri regis effigie quandam verbis magis quam re apparentem efficiebant: ita vt ne Alexādri quidem appellationem ab initio fugerit Pompeius, sed quidā per iocum eum palam Alexandrum nominarint. Itaque L. Philippus, vir consularis Pompeio patrocinās, nihil se alienum ratione facere dicebat, quod Philippus ipse Alexandrum diligeret. Floram porro meretricem iam natu grandem ferunt sępe gratam consuetudinis olim cum Pompeio habitæ mentionem fecisse, & dixisse, nunquam se ab eo, si vna cubasset, sine morsu discessisse. Id quoque narrasse, Geminium quendam ex Pompeij familiaribus concubitum eius affectasse, ac sæpe eo nomine cōpellasse: ipsam vero recusasse, Pompeijque gratia non obsequi dixisse: Geminium Pompeio rem indicasse, ab eoque vt potiretur Flora impetrasse: Pompeium deinceps ipsa, tametsi amore captus videretur, omnino abstinuisse: idque ipsam grauius, quam pro vitæ conditione tulisse, ac præ dolore & desiderio eius aliquandiu ægrotasse. Fertur ita nobilis forma Floræ fuisse, vt Cæcilius Metellus, cum Castoris ædem statuis & tabulis exornaret, ipsius quoque picturam ibi dedicauerit. Demetrij quoque liberti sui, qui plurimum apud ipsum valuit, ac rem quater mille talentorum reliquit, vxorem Pompeius cōtra ingeniū suum neq; benigne neq; liberaliter tractauit, metuens ne pulcritudine ipsius, quæ insignis erat, & quēuis ad amorē pellicere posse existimabatur, captus videretur. Adeo præcauendis etiam e longinquo reprehensionib. intentus, non tamē effugit calumnias inimicorū, qui eum matronarum in gratiā publica multa dimittere & negligere dicerēt. *Frugalitas.* De frugalitate autem eius in victu, hoc etiā cōmemoratur. Medicus ægrotanti, & cibos fastidiēti mandauerat, vti turdum comederet: cum venalis nullus reperiri posset (nā anni tempus non ferebat) & quidā inueniri apud Lucullū altiles diceret, Ergone, inquit, nisi Lucullus luxui studeret, Pōpeius non viueret? spertoq; medici mādato alium cibum vulgarem sumpsit. Admodum adolescens cum patre in militiā profici-

proficiſcens, qui Cinnæ erat oppoſitus, ſocium & cõtubernalem habuit L. quendam Terentium. Is à Cinna corruptus pecunia, Pompeium occidere, & ſubmiſſis alijs incendere tentorium ducis ſtatuerat. Indicium rei ad Pompeium cœnantem delatum eſt: isque nihil perturbatus, ſed potius magis indulgens, amiceq; cum Teretio agens, ſimul ac ſomni tempus appetijt, occulte ſe è tentorio ſuo ſubtraxit, præſidioque patri circumpoſito, quieti ſe dedit. Terentius tẽpus necis eſſe ratus, ſtricto gladio ad lectum Põpeij venit, eumque ibi iacere putãs, multos ictus ingeſſit. Poſt hæc odium ducis magnum tumultum excitauit: defectionemque agitantes milites tentoria demoliri, armaque corripere cœperunt. Dux turbam metuens, progredi auſus nõ fuit: at Pompeius filius inter medios milites obuerſatus, plorans ſubplexque deprecatus tandem in ipſa porta caſtrorum ſe projjciens, diſceſſuris obſtitit, flens ac ſeſe calcari iubens: ita vt omnes (octingentis tantum demptis) moti verecundia receſſerint, ac cum duce in gratiam redierint. Patre mortuo, ipſius nomine peculatus dies Pompeio dictus eſt: & magnam quidem pecuniæ publicæ partem ab Alexandro quodam liberto interuerſam, cum deprehendiſſet Pompeius, rem ad magiſtratus detulit: ipſe retia, & libros de præda Aſculana retinere culpatus eſt. Et acceperat quidem ea à patre Aſculo capto: ſed Cinnani ſatellites, cum in vrbem redijt Cinna, impetu in domum eius facto ea diripuerant. In exordio cauſæ aliquot contra accuſatorem certamina ſuſtinuit, in quibus ita ſe acrem, ac præter ætatem ſuam conſtantem geſſit, vt gloriam ſibi gratiamque magnam parauerit: adeo vt Antiſtius prætor, apud quem ea cauſa agebatur, Pompeij amore captus fuerit, filiamque ei ſuam nuptum dare decreuerit, re cum amicis communicata. Pompeio id probante, occultoque ea re compoſita, ſtudium tamen Antiſtij in cauſa fuit, vti ne latêret multitudinẽ. Tandem cum is Pompeium iudicum ſententijs abſolutum pronunciaret, tanquam ſigno dato populus acclamauit, Talaſio: quæ vox antiquo inſtituto in nuptijs acclamari ſolet, origine (vt perhibent, quamq; de multis omnium maxime probabilem duco) tali. Cum Sabinorum filias quæ ad ludos Romam conuenerant, præcipui virtute Romani ad matrimonium iungendum diriperent, ignobiles quidã paſtores

Æquanimitas.

In patrem pietas.

Antiſtia Pompeio nubit.

forma & magnitudine præſignem quandam virginem abſtulerunt, ac ne ab obuijs præſtantioribus ea ipſis eriperetur, intercurrendum calamauerunt, Talaſio: erat autem Talaſius vnus ex nobilibus & gratioſis Romanis: itaque qui audiebant id nomen, ipſi quoque plauſum dabant, nomenque idem acclamabant: & quia nuptiæ iſtæ Talaſio bene cecidiſſent, ideo receptum exinde eſt, vti per iocum in nuptijs Talaſij nomen ſponſæ acclamaretur. Enimuero paucis poſt diebus Antiſtiam duxit Pompeius. Cum ad Cinnam in caſtra profectus ac ob criminationes & calumnias aliorum ſibi metuens clam ſeſe è medio ſubduxiſſet, rumore in

Talaſio.

2 caſtris exorto, adoleſcentem à Cinna necatum eſſe, milites iam pridem infeſtos animos gerentes, impetum in Cinnam fecerunt: atque is fugiens à quodam centurione ſtricto gladio inſequente deprehenſus, ad genua ei accidit, ſigillumque, quod magni erat precij, protendit, cui centurio acerbe admodum inſultans, Atqui, inquit, non veni ad obſignandam ſponſionem, ſed vt pœnas de ſcelerato tyranno ſumam: ſimulque hominem obtruncauit. Cinna in hunc modum ſublato, rerum potitus eſt Carbo, inſolétior quam Cinna fuerat, tyrannus. accedebat autem ad vrbem Sylla, quem plerique ob præſentium malorum moleſtiam deſiderabant, domini quoque mutationem magni boni loco ducentes: adeo tum Romam calamitates redegerãt, vti deſperata libertate ſeruitutem ſaltem tolerabiliorem quærerent. Agebat tum in Piceno Pompeius, vbi & prædia habebat: plerunque autem beneuolentia ciuitatum à patre ad ſe deriuata perfruebatur. Ibi cum Romanorum nobiliſſimos ac præſtantiſſimos ſentiret ſuis rebus relictis, in Syllæ caſtra, veluti portum aliquem, paſſim confluere: indignum ſeſe ratus, ſi nihil adferens ipſe ad Syllam auxilij tantum impetrandi cauſa confugeret, gratiam ab eo inire aliquam cumque gloria & potentia accedere ſtatuit. Itaque Picenorum animos tentando, ſibi conciliauit, ijque ſtudioſe obtemperantes, à Carbone miſſos ſpreuerunt: ac Vindium quendam qui ſubito ex ludo literario ad gubernandum populum proſiluiſſe Pompeium dixiſſet, ſtatim impetu facto necauerunt. Exinde Pompeius, annos natus viginti tres, à nemine hominum dux creatus, ipſe ſibi arrogato magiſtratu Auximi (quę magna eſt Piceni vrbs) tribunal in foro conſtituit,

Cinna exitus. Carbo.

Vt ad Syllam conceſſerit Pompeius.

stituit, duosque, fratres Ventidios, qui in ea ciuitate primas obtinebant, contra ipsum factionem Carbonianam tuentes, edicto vrbe expulit. Milites deinde conscripsit, centurionesque ijs & primipilos constituit: idemque cæteras etiam vrbes adiens fecit. Cedentibus autem Carbonianis, & reliquis prompte se ipsi adiungentibus, ita demũ modico tempore contractis tribus integris legionibus, tum commeatu, iumentis & carris ad impedimenta vehenda omniq; alio apparatu, ad Syllam profectus est non festinans, neque latere cupiens, sed moram in itinere faciens infestandis hostibus, & omnem, qua ibat, Italiam ad desciscendũ à Carbone pertrahendo. Itaq; tres aduersę partis duces Carinnas, Cœlius, & Brutus, contra Pompeium insurrexerunt tribus diuersis exercitibus eum ambientes, vti in medio inclusum arriperent. Pompeius nihil perterritus, toto exercitu instructo in Brutum duxit, equites, inter quos ipse erat, primo loco agens: cumque hostium equitatus Gallicus obuiam processisset, primum eorum & robustissimum comminus hasta ictum deiecit. reliqui retro auersi, peditum quoque aciem disiecerunt, & in fugam totus exercitus sese dedit. Duces autem discordia oborta, alius alio à sese discesserunt: Ciuitates ob metum dissipatos Carbonianos ratæ Pompeio se coniunxerunt. Mox Scipio consul cum aduersus eum proficisceretur, antequam intra teli iactum acies peruenissent, milites relicto consule ad Pompeium transiuerunt, Scipio effugit. Tandem ad Arsim fluuium ab ipso Carbone immissas permultas equitum turmas fortiter substitit, fusosque vrgens in loca equitatui iniqua compulit, ita vt nulla salutis spe apparente, se cum armis & equis ipsi tradiderint. Nondum hæc resciuerat Sylla, sed primis de eo nuncijs perterritus, ne inter tot tantosque hostium duces versans aliquid grauius pateretur, auxilij ferendi causa ad eum tendebat. Pompeius vbi prope Syllam esse percepit, ducibus mandauit, vti exercitum diligentissime armarent atque instruerent, vt quam pulcherrimus imperatori splendidissimusque appareret: sperabat enim magnos a Sylla honores, sed speratis maiores adeptus est. Etenim vt accedentem vidit Sylla, exercitumque robore præstantem, rebusque gestis animosum hilaremque conspexit, ab equo disiluit, salutatusque (vti consentaneum erat) imperator à Pompeio,

Victoria Pompey.

imperato-

imperatoris nomine resalutauit: quod nemo eum facturum credidisset, vt iuuenem, nondumque senatoriam dignitatem nactum eo nomine impertiret, de quo cum Scipionibus & Marijs digladiabatur. Reliqua cum eo honore conuenerunt, quod primis in congressibus accedente Pompeio assurrexit, quod caput detexit: quæ non temere alterius causa faciebat, tametsi multos secum & bonos viros haberet. Non tamen inflatus his honoribus est Pompeius: sed statim a Sylla ire iussus in Galliam, quam prouinciam Metellus tenens, nihil dignum expectatione gerere videbatur, non æquum esse respondit, seni & gloria illustri viro adimi belli gerendi munus: paratum quidem se esse ire ad Metellum, & vna bellum administrare, si illi sit volenti. Hoc cum probaret Metellus, & venire iuberet, in Hispaniam profectus, cũ ipse res admiratione dignas gessit, tum Metelli audaciã viresq; iam senio elanguescentes rursus exuscitauit atque calefecit: quomodo affirmant æri concreto iam & refrigerato æs colliquatum igni & fluens affusum, maiorem ipso igne colliquandi vim habere. Verum enimuero sicuti præstantissimi alicuius inter homines athletæ, & qui omnibus ex certaminibus gloriosam palmam retulerit, victorias, quas puer consecutus est, memoratu dignas non existimant, neque adscribunt reliquis: sic & quæ tum edidit Pompeius facinora, ingentia ea si per se consideres, magnitudine tamen & multitudine eorum quę deinceps bella & certamina obijt, ita obfuscantur, vt veritus sim ne si ea referre aggrediar, primisque immorer eius actionibus, maximas res gestas, casusque qui ingenium ipsius potissimum declarant, expositurus deficiam. Postquam Italia potitus Sylla, dictator creatus est, cum suis ducibus gratiam referret, ditando eos ad magistratus euehendo, studioseque omnia quæ vellent largiendo, Pompeium virtutis causa in admiratione habens, multumque suis rebus prodesse iudicans, statuit affinitate aliqua sibi copulare. Itaq; assentiente vxore Metella, Pompeio persuadet, vt dimissa Antistia priuignam Syllæ, Scauri & Metellæ filiam Æmiliam, quæ tum alterius viri vxor erat, vterumque ferebat, in matrimonium acciperet. Tyrannicę erant sane istæ nuptiæ, magisq; Syllæ rebus quam Pompeij vitæ conueniebant: cum Æmilia grauida ab viro suo abduceretur, Antistia ignominiose & miserabiliter expelleretur, nu-

Pompeius ad Metellum missus.

Pompeius Syllæ gener.

tur, nuper etiam propter maritum amisso patre. (in Curia enim Antistius iugulatus fuerat, ob affinitatem Pompeianam Syllæ rebus studere creditus) Atq; Antistiæ mater hæc videns, vltro mortem sibi consciuit: neq; id modo tragœdiæ istarum nuptiarum accessit infortunium, sed & ipsa Æmilia statim in partu apud Pompeium perijt. Interim Perpeña Siciliam occupat, contrariæq; factionis superstitib. hominibus insulam eam receptaculi loco præbet: ibidemq; cum classe Carbo erat, & in Africam Domitius peruenerat, multiq; alij nobiles exules, qui proscriptionem Syllanam euasissent, qui istas partes se receperant. Hæc vbi Syllæ sunt nunciata, aduersum istos Pompeius cum magnis copijs mittitur. Perpenna statim Sicilia abijt. Vrbes misere affectas recepit Pompeius, humanumq; sese omnibus præterquā Mamertinis Messanensibus præbuit. His tribunal eius & iurisdictionē recusantibus, quod antiqua lege quadam Romani id fieri prohibuissent: Nunquamne, inquit, nobis gladiis succinctis leges recitare desinetis? Videtur & Carbonis calamitatibus inhumanius insultasse. Si enim fuit (vt fortasse fuit) necesse eum occidere: at statim id fecisset, satisq; erat iussisse. At Pompeius eum virum qui ter Romanorum consul fuisset, vinctum ad se adduci iussit, stantisq; ad tribunal sedens ipse causam examinauit, omnibus qui aderant moleste ferentibus, atque ita tandem abductum necari mandauit.

Res in Sicilia gesta.

Carbonis interitus.

4 Carbonem quidem tradunt cum ad supplicium duceretur stringique iam gladium cerneret, locum sibi dari & exiguum ventris exonerandi spacium petijsse. C. autem Oppius, Cæsaris amicus, inhumaniter vsum etiam Q. Valerio Pompeium scribit. Cum enim sciret rara præditum esse doctrina virum, adductum ad se apprehendisse, vnaque deambulasse: ac postquam ex eo didicisset quæ voluisset, famulis mandasse vt statim abductum occiderent. Verum Oppio, cum de amicis inimicisue Cæsaris scribit, caute admodum adhibenda est fides. Pompeius Syllæ hostes, si qui illustres, & aperte capti ad se adducerentur, necesse habuit supplicio afficere: alioquin cæterorum quotquot potuit, latere passus est. Cum porro Himeræorum ciuitatem punire statuisset, quod hostium partes secuta esset, Sthenis, qui in ea reipub. plurimum potuerat, impetrata dicendi facultate, iniuste facturum Pompeium dixit, si sonte omisso insontes perdat. Inter-

Q. Valerij.

dat.Interrogatus inde,quemnam fontem diceret, Ego,inquit,is sum, qui amicos persuadendo, aduersarios vi ad id quod factum est à nobis faciendum adegi. Huius magnanimitatem, inque dicendo libertatem admiratus Pompeius,primum ipsi, post toti etiam ciuitati culpam condonauit. Audiens porro milites in itinere immodestos se gerere, gladios eorum obsignauit, & qui sigillum non seruassent, ijs pœnam irrogauit. Hæc agenti in Sicilia, Senatusconsultum & literæ à Sylla afferuntur, in Africam traijcere omnique vi bellum Domitio facere iubente. Etenim Domitius copias multo maiores contraxerat ijs,quibus haud ita dudum fretus ex Africa in Italiam traiecerat Marius, rebusque in suam potestatē redactis de exule tyrannus factus fuerat.Itaque Pompeius omnibus celeriter instructis, præfectoq; Siciliæ Memmio sororis suæ marito, ex Sicilia soluit cum nauibus longis cxx. onerarijs autem quibus commeatum,tela,pecunias,& machinas deportaret, octingentis. Cum quibus vt partim Vticā partim Carthaginem appulit,septem millia hostium ad ipsum desciuerunt: ipse vero sex perfectas legiones ducebat. Narrant eo loco rem ei ridiculam euenisse.Quidam milites cum in thesaurum forte fortuna incidissent,ingentē sunt nacti pecuniam: ea res cum vulgo innotuisset, omnes reliqui in eam opinionem venerunt, omnia circum loca pecunijs referta esse, quas Carthaginenses imminēte exitio terra obruissent. Nullam ergo ad rem vti militibus suis potuit Pompeius,multos per dies thesauris quærendis intentis:sed obambulabat ridens, inspiciensque tot hominum millia fodientes, inuertentesque terram.tandem desperata re:Pompeium se ducere quo vellet iusserunt,abunde iam pœnas suæ stultitiæ dedisse rati.Cum instructa acie Domitius occurrisset, & conuallem quandam salebrosam transituq; difficilem ante se cepisset, effusus vna cum vento ingens imber ab aurora obtinuit,ita vt Domitius desperata pugna in castra reducere intēderet. Eam occasionē arripiens Pompeius,celeriter superata conualle hostes adortus est,perturbatis iam ordinib.trepidantes,& neque vniuersos.neque æqualiter subsistentes, vento quoq; grandinem eis aduersam obijciēte. Tametsi ea tempestas Romanos quoque conturbauit,cum se ipsos mutuo haud perspicue cognoscere possent,parumque abfuit,quin

ipse

Libere dictum.

Bellum in Africa contra Domitium.

ipse Pompeius à quodam milite, cui tesseram quærenti tardius responderat, per ignorationem cæderetur. multa demum cum cæde hostibus fusis (quippe de viginti millibus tria tantum euaserunt) Pompeium imperatorem salutauerunt: cumque is respondisset se vallo hostium stante id nomen non accipere, proinde si dignum eo putarent, illud prius deijcerent, impetum in castra hostium dederunt. Ibi Pompeius metu prioris periculi sine galea pugnauit: castraque capta, & occisus est Domitius. Vrbes porro partim cõtinuo imperata fecerũt, partim vi captæ sunt. Cepit & regem Hiarbam qui Domitio auxilium tulerat, regnumque eius Hiempsali dedit. Inde fortunæ hoc successu militumq; robore vsus in Numidiam perrexit, progressusque aliquot dierum iter, cum obuia quæq; in suam potestatem redegisset, nomenque Romanorum cuius iam ex animis barbarorum effluxerat formido, terribile iterum eis ostendisset, ne feras quidem Africam inhabitantes roboris felicitatisque Romanæ inexpertas relinqui debere dixit: ideoq; paucos aliquot dies leonibus & elephantis venãdis insumpsit. Quadraginta omnino diebus hostes eum confecisse, Africam subegisse, regum controuersias cõposuisse perhibent: ætatis tum annum agebat vigesimum quartum. Vticam reuerso literæ à Sylla redduntur, quibus dimittere exercitum, ac vna cum legione ibi successorẽ expectare iubebatur. Ægre id quidem tulit Pompeius, veruntamen dissimulauit. Exercitus autem palam indignatus est, & orante Pompeio vt procederent, Syllam vituperauerunt, Pompeiumque à sese dimissuros negauerunt, ac ne se committeret tyranno monuerunt. Conatus primum verbis eos lenire Pompeius cum nihil efficeret, à tribunali descendit, lacrymansq; in tabernaculum abijt: sed milites eum cõprehensum rursum in tribunali collocauerunt. Magna parte diei altercando exacta, illis manere & imperare iubentibus, ipso vt obedirent sibi, neue tumultuarentur precante, tandem instantibus, cumq; vociferatione vrgentibus, manus se sibi allaturum, si cogere pergerẽt, iurauit: vixque ita eos repressit. Sylla autem, vt primum Pompeium defecisse annuntiatum est, amicis dixit. Nimirũ ergo in fatis erat, vt senex cum pueris decertarem. nã & Marius iunior, admodũ adolescens, multum ipsi molestiæ exhibuerat, inq; extremum discrimen adduxerat.

Amor militum in Pompeium.

Sed

Sed vbi rem vt erat cognouit, omneſque homines Pompeiū ſtudioſe occurrere, accipere, comitarique eum amice ſenſit: operam dedit, vt omnium beneuolentiam ipſe ſuperaret: itaque obuiam profectus, cum quam familiariſſime excepiſſet, alta voce Magnum ſalutauit, idque ei cognomentum tribuere eos qui aderant iuſſit. Alij in Africa id ei primum à militibus acclamatum, inde à Sylla confirmatum obtinuiſſe dicunt. Ipſe qdem Pompeius poſtremo omnium, & poſt multum temporis pro conſule in Hiſpaniam aduerſus Sertorium miſſus, epiſtolis ſuis & edictis Pompeium Magnum ſe adſcribere cœpit: iam enim conſuetudo inuidiam eius cognominis aboleuerat. Quare miretur aliquis haud iniuria antiquos illos Romanos, qui huiuſmodi titulo, non bello tantum præclare facta, ſed & ciuiles actiones

6 virtuteſque compenſarint. Duos enim Maximos populus nominauit, Valerium, quod ei ſenatum diffidentem reconciliaſſet, & Fabium Rullum, quod diuites quoſdam ex libertinis in ſenatum lectos, eieciſſet. Triumphum vero petenti Pompeio, Sylla reſtitit. eum nemini niſi conſuli aut prætori leges concedere: atque hanc fuiſſe cauſam cur Scipio maior Carthaginienſibus in Hiſpania victis (quod fuit ſane præſtantius factum) triumphum non poſtulârit, quia neq; cõſul, neq; prætor rem geſſerat. quod ſi imberbis Pompeius, & cui ſper ætatem ſenatorem eſſe non liceret, triumphum in vrbem inueheret, permultum eam rem odij & Syllano imperio & Pompeiano honori conflaturam. Hæc ita Pompeium Sylla monebat, vt ſe prohibiturum, ac ſi non obtemperaſſet, pertinaciam eius repreſſurum diceret. Pompeius autem nihil remiſit, ſed reputare Syllam iuſſit, ſolem orientem à pluribus quam occidentem adorari. ſuam iam augeri, illius decreſcere & langueſcere potentiam innuens. Hoc Sylla cum nõ ſatis inaudiuiſſet, ſed ex eorum qui perceperant vultu & geſtu videret dictum id admirationem omnibus excitaſſe, quæſiuit quidnam dictum fuiſſet: eoque intellecto cognita Pompeij audacia obſtupuit, biſq; exclamauit, Triumphet. Multis indignantibus, vt moleſtia eos grauiori (ſic enim ferunt) afficeret Pompeius, ſtatuit currum quatuor elephantis (multos enim de regijs captos ex Africa adduxerat) trahentib. in vrbem inuehi: ſed anguſtia portæ ꝓhibitus, equos adhibuit. Vt vero milites expectatione ſua minora

Vt triumpharit.

minora adepti interpellare eum & tumultuari sunt aggressi, Nihil se eos curare respondit, ac malle triumphum omittere, quam ipsos adulari. Cum quidem Seruilius illustris vir, & qui maxime triumphum eius impugnauerat, dixit, Nunc se intelligere Pompeium vere magnum esse, & dignũ triumpho. Neque obscurum est facile tum fuisse Pompeio senatoriam dignationem impetrare, verum id cõsulto fertur omisisse, ex ipsa obscuritate gloriam captans. Non enim mirum erat, si ante quam ætas ferret, senator lectus fuisset: sed id sane quam splendidissimum fuit, quod nondum senator triumphauit. Idque ei haud parum in concilianda multitudinis beneuolentia profuit: gaudebat enim populus, cum eum acto triumpho inter equites agere cerneret. Sylla autem tametsi ægre ferebat eum ad tantam gloriam potentiamq; progredi, verecundia tamen motus, ab impediendo abstinuit. Tamen cum ipso inuito Lepidum ad consulatum eueheret, comitia eius obiens, populique erga se beneuolentiã ei vtendam præbens: videns è foro discedentem, magna caterua comitante: Cerno, inquit Sylla, te ô iuuenis exultare hac victoria, neq; vero ab re. Non enim hoc præclarum sit facinus, populo ita à te instructo, Lepidum omnium ciuium pessimum prius renunciatum consulem Catulo omnium optimo? Enimuero nullus tibi socordiæ locus est relictus, rebusque te intentum esse oportet, qui tuum aduersarium teipso potentiorem effeceris. Testamento autem suo maxime ostendit Sylla infensum se esse Pompeio: cum enim reliquis amicis dona legasset, filiique eos sui procuratores constituisset, Pompeium prorsus præteriuit. Quod ipsum tamen æquo admodum animo, ciuiliterq; tulit Pompeius: ac cũ Lepidus alijque cadauer eius in Campo sepeliri, publiceq; efferri nollent, ipse ijs restitit, sepulturamq; & tutam & gloriosam præstitit. Statim à Syllæ morte id quod is prędixerat, apparuit. Etenim Lepidus Syllanam sibi potentiam vindicans, nullis ambagibus, nullo prætextu vsus, illico in armis erat, iam olim monstrũ alentes factionum reliquias, quæ Syllam effugerant, colligens & resuscitans. Collega eius Catulus, cui maxime sani ciues intenti erant, quanquam inter Romanos temperantiæ & iustitiæ nomine summæ esset autoritatis, videbatur tamen ciuilibus quam bellicis rebus administrãdis aptior,

Sylla dictum.

resq; ipsa Pompeium ducem requirere. Atque is nihil cunctatus, optimatibus sese adiunxit, estq; ab ijs dux belli contra Lepidum creatus, qui iam multas Italiæ partes concitauerat, citerioremq; Galliam Bruti exercitu obtinebat. Reliquis facile in potestatem redactis Pompeius, aliquandiu Mutinæ Brutum obsedit: interim Lepidus ad Romam duxit, & cum exercitu ante mœnia consedit, alterum sibi consulatum postulans, suorumque multitudine eos qui in vrbe erant perterrefaciens. Hoc terrore ciues literæ a Pompeio missæ soluerunt, quibus bellum sine prœlio confectum nunciabatur. Nam Brutus seu ipse copijs traditis, seu proditus ab illis ad hostem inclinantibus, seipsum Pompeio dediderat, & ab equitibus in oppidum quoddam Pado vicinum deductus fuerat. cæterum interposito die vno, Pompeius cum misso Geminio interfecit, non sine graui crimine. Etenim cum initio scripsisset ad Senatum, Brutum vltro ipsi se adiunxisse: paulo post alijs literis interfectum accusabat. Filius eius Bruti is fuit, qui cum Cassio Cæsarem occidit, neq; bello, neque exitu patris similis, vt in ipsius vita perscriptum est. Proinde Lepidus statim ex Italia pulsus in Sardiniam aufugit, ibiq; ex mœrore mortuus est. Mœstitiæ causa fuit non res, vt aiunt, fractæ: sed quod incidisset in literas quasdam, ex quibus de adulterio vxoris suæ cognouit.

Bruti interitus.

Hispaniam autem Sertorius obtinebat, nequaquam similis Lepido dux, sed magnum Romanis terrorem offerrebat, ad eumq;, tanquam postremam reipub. perniciem, omnes bellorum ciuilium reliquiæ confluxerant. Et iam multis

7 minoribus ducibus interfectis, cum Metello Pio decertabat, nobili & bellicoso viro, sed qui ob senectutem segnius iam occasiones belli sectaretur, quas celeritate sua plerũq; Sertorius præripiebat, latronis in morem eum adoriens, varijsq; insidijs & circumcursionibus infestans virum iustorum certaminum peritum, exercitusq; grauis & acie dimicare cõsueti ducem. Ideo Pompeius exercitũ sub se habens, id egit, vt Metello adiutor mitteretur, iussuq; Catuli milites non exautorauit, sed alias ex alijs obtendens causas, circa vrbem armatus versabatur: donec L. Philippi suasu imperium ei contra Sertorium est decretum. Quo tempore (vti aiunt) cum quidam in Senatu quæreret, ecquid Pompeium pro consule ad bellum mittendum putaret: Philippus, Nequa-

Pompeius ad Sertorianum bellum mittitur.

quaquam, inquit, ſed pro conſulibus. vtrunque conſulem nullius eſſe precij exiſtimans. Vbi primum Hiſpaniam attigit Pompeius, nouiq; ducis gloria nouas in animis hominum (vt fieri aſſolet) ſpes excitauit, ac populi qui nondum plane Sertorio ſe coniunxerant, mutari in alteram partem cœperunt: ſuperbos de Pompeio ſermones diuulgauit Sertorius & per iocum dixit, ferula ſibi & flagello tantum opus fore ad puerum iſtum coercēdum, niſi anum iſtam (Metellum ſignificabat) metueret: re quidem ipſa ſibi ab eo cauit, Pompeijq; metu bellum non ea qua ante temeritate geſſit, Metellus enim (quod nemo putaſſet) luxuriæ ſe totum & voluptatibus dederat, ſubitoq; magna eius ad faſtum & luxum mutatio extiterat. Quod ipſum Pompeio præter gloriam, miram quandam beneuolentiam conciliauit, frugalitatem vitæ magis etiam intendentem, cum alioquin exiguo opus haberet apparatu victus eius ratio, hominis natura modeſti & continentis. Belli eius variæ formæ fuerunt: ſed Lauronis maxime excidium Pompeio moleſtum fuit. Exiſtimans enim Sertorium à ſe circumuentum, gloriatuſque aliquid ea de re, ſubito hoſtilibus ſe copijs circum quaque cinctum ſenſit: itaq; mouere ſe non auſus, ante oculos ſuos eam vrbem conflagrare vidit. Herennium vero & Perpennam Sertorij, ad quem confugerant, legatos, apud Valentiam ſuperauit, & vltra decem millia hoſtium cecidit. Ea victoria elatus, propere contra ipſum Sertorium duxit, vti victoriæ laude Metellum excluderet. Ad Sucronem amnem iam aduesperaſcente commiſſum eſt prœlium, vtroq; duce Metelli aduentum præuertere cupiente, altero vti ſolus, altero vt cum ſolo depugnaret. Incerta victoria eius prœlij fuit: alterum enim vtrinq; cornu vicit, Ex ducibus Sertorius plus laudis meruit: cornu enim ſibi oppoſitum fudit. Pompeium autem vir magnus, & alioquin equeſter, pedes inuaſit, congreſſiſque ipſis comminus vtriuſque gladij ictus in alterius manum incidit, ita quidem, vt Pompeius tantum ſauciaretur, hoſtis vero manum amputaret. Pluribus inde contra ipſum cōcurrentibus, iam coorta fuga præter ſpem euaſit, equū hoſtibus dimittens aureis phaleris, & pretioſo ornatu inſtructum: hæc enim ſpolia inter ſe diuidentes, atque inter ſe de ijs certantes barbari, effugiendi ſpacium Pompeio reliquerunt. Vt primum illuxit, vtrinque in

aciem proditum eſt, victoriæ diſceptandæ cauſa: Metello autem accedente, Sertorius diſſipato exercitu diſceſſit. Etenim milites eius ita à ſe mutuo diuelli, rurſumq; in vnum coire aſſueti erant, vti Sertorius ſæpe ſolus oberrauerit, mox cum centum ac quinquaginta militum millibus, veluti torrens ſubito inundans ſeſe oſtenderit. Pompeius autem poſt eam pugnam Metello obuiam iuit, cumq; prope iam adeſſet, faſces ſuos ſubmiſit, Metellũ vt honore præſtantiorem veneratus. Sed neque hoc paſſus eſt Metellus, & in cæteris quoq; æquum ſe præbuit, nihil ſibi tanquam conſulari & ſeniori amplius vindicans, niſi quod teſſera, ſi vna forte caſtra habebant coniuncta, à Metello vtriuſq; exercitus militibus dabatur. Plerunq; vero ſeorſim caſtra metabantur, artibus & calliditate Sertorij mutuo diuulſi, breui temporis momento diuerſis ex partibus ſeſe oſtendentis, & ex vno certamine ſubito ad aliud traducentis. Atq; is ad extremum commeatu intercluſo, agris vaſtatis, mari occupato, vtrunque ea quam ipſe obtinebat Hiſpania eiecit, coactos rerum neceſſariarum penuria in alias prouincias abire. Pompeius vero cum in id bellum omnem prope ſuam rem familiarem impendiſſet, pecunias à Senatu poſtulabat, ſe cum exercitu in Italiam, niſi eæ mitterentur, venturum ſcribens. Ibi Lucullus, qui tum erat conſul, Pompeij inimicus cum bellum Mithridaticum affectaret, ſtudioſe egit, vt pecuniæ mitterentur: veritus ne Pompeio Sertorium (quod is alioquin cupiebat) dimittendi, & bellum in Mithridatem conferendi occaſio daretur, hoſtem ſuperatu (vt putabatur) facilem & magnam victori gloriam allaturum. Interim Sertorius à ſuis per dolum cæditur. Fuit inter hos princeps Perpenna, eademq; aggreſſus eſt quæ Sertorius agere: vſus quidem eodem apparatu, iiſdemq; copijs, ſed qui ſimiliter iiſdem vteretur, animum non habens. Statim itaq; Pompeius aduenit, ineptéq; res adminiſtrare Perpennam ſentiens, decem cohortes ineſcandi hominis cauſa in campos immiſit, nullo ordine eos palare per agros iubens. Quibus cum ſe Perpenna inſequendis dediſſet, cum omnibus copijs ipſe ſuperuenit, prœlio commiſſo hoſtem fudit necatis pleriſq; aduerſæ partis ducibus. Perpennam vero ad ſe adductum interfecit, non ingratus immemorue accepti in Sicilia beneficij (hoc enim à quibuſdam ei crimen obijcitur) ſed inſigni, & omni-

Sertorij & Perpennæ exitus.

bus

bus salutari vsus consilio. Nam Perpenna scriniorum Sertorij compos, literas ostendebat potentissimorum Romæ virorum, qui res nouas, reipublicęq; mutationem affectantes, Sertorium in Italiam euocabat. Proinde veritus Pompeius, ne ista maioris alterius belli occasionem præberent, Perpennam è medio sustulit, literasq; ne lectas quidem à se cremauit. Commoratus inde in Hispania tantum temporis, quantum maximis tumultibus componendis æstuique rerum sedãdo satis esset, exercitum in Italiam abduxit, forte tum maxime vigente bello seruili. Itaq; & Crassus prœlio decernere audacter admodum festinauit, & vsus secundo Marte, XXII. hostium millia & trecentos deleuit. Veruntamen huius quoq; victoriæ in partem aliquam fortuna Pompeium cooptauit. Quinq; millia enim fugitiuorum ex pugna in ipsum inciderunt: quibus occidione cęsis, Crassum literis ad senatũ dandis anteuertit, in quibus scripsit, Crassum quidẽ acie gladiatores vicisse, se autẽ id bellum radicitus extirpasse. Fuitq; hoc Romanis ob beneuolentiam erga ipsum & auditu & dictu gratum: nam Hispanicum quidem & Sertorianum bellum ne ioco quidem quisquam ab vllo alio quam Pompeio confectum dixisset. Enimuero cum tanto honore atq; expectatione metus tamen & suspicio apud ciues insinuabat, non dimissurum exercitum, sed armis recta ad Syllanum imperium progressurum Pompeium: itaque ijs qui beneuolentia ducti ei occurrerent, amicęque acciperent, haud pauciores fuerunt, qui metu idem facerent. Postquam hanc quoque suspicionem Pompeius aboleuit, professus se statim à triumpho milites dimissurũ: id vnum inuidi quod carperent, inuenerunt, quod populo magis quam senatui se dederet, populique autoritatem à Sylla deiectam erigere in gratiam multitudinis atque instaurare intenderet. Neq; id falsum fuit. Neq; enim est quẽ magis insano amore populus, quam Pompeium, dilexerit, aut quem maluerit Syllano amore rerũ potiri: itaq; Pompeius magna in parte felicitatis putauit, quod in eam, quæ tum erat, reipub. formam statumq; incidisset: cum quidem si consulatus ab alijs fuisset pręreptus, nullam alliam rationem inuenire potuisset, qua gratias studijs populi referret. Triumpho ipsi, & consulatu decreto, non quidem ob hæc adeo in admiratione populi fuit: sed id euidens maiestatis

Spartacij à Pompeio deleti.

II. Pompeij triumphus & consulatus cum Crasso.

eius argumentum habitum est, quod Crassus, eorum qui tum in repub. versabantur opulentissimus, facundissimus, atq; potentissimus, & qui alias non cæteros modo, sed & ipsum Pompeium præ se contemneret, tum nõ ausus est nisi prius exorato Pompeio consulatum petere. Et vero Pompeius, qui eum sibi iam pridẽ aliquo officio deuincire quærebat, gratum id habuit: benigneq; cum complexus, hortatus est populum, vt hunc sibi collegam darent, id sibi non minus acceptum, quam ipsum consulatum, fore affirmans. Atqui consules creati, omnibus in rebus dissenserunt, crebræq; fuerunt inter ipsos offensæ. In senatu quidem Crassus pręualebat: Pompeij summa erat apud populum potentia. Nam & tribunatum plebis ei reddidit, & iudicia passus est lege iterum ad equites deferri. Iucundissimum autẽ populo spectaculum ipse exhibuit, cum rei militiæ gestæ rationes edidit. Mos est, vt equites Romani postquam legitimum militandi spacium absoluerunt equum in forum ad censores deducant, enumeratisq; ibi quæ sub quibus imperatoribus atq; ducibus stipendia fecerint, eorumq; ratione exposita, absoluantur: honor quoq; aut ignominia vnicuique pro meritis vitæ confertur. Ita tum Gellio & Lentulo censoribus in foro pro dignitate sua sedentibus, & equitibus inspiciendos sese præbentibus, conspectus est Pompeius superne in forũ descendens, consularia insignia gestans, atque ipse equum sua manu adducens. Postquam prope ad censores peruenit, dimoueri à lictoribus turbã iussit, equũque ad tribunal adduxit: obticuitque præ admiratione populus, & censores gaudio simul verecundiaque eo aspectu perfusi sunt. Et cum eorum senior ita interrogasset, Quæro ex te Pompei Magne, militiamne toties, quoties leges iubent obieris: alta voce Pompeius, Defunctus sum, inquit, omnibus, idque me ipso imperatore. Hoc vt audiuit populus, exclamauit: & censores cum vociferationem eam prægaudio populi compescere nequirent, surrexere, Pompeiumque domum suam deduxerunt, gratificantes ciuibus, qui cum plausu eum comitabantur. Cum iam in fine consulatus inimicitiæ Pompeij cum Crasso magis magisque crescerent, C. Aurelius equestris ordinis homo, & qui hactenus in ocio vixisset, concione frequenti in rostra progressus, Iouem sibi in somnis visum dixit, monuisseque vt consu-

Pompeius censetur.

consulibus mandaret ne priusquam in gratiam rediissent, magnistratu sese abdicarēt. Hæc vbi dixit, Pompeius vti adstiterat, ita immotus perstitit: Crassus autem dextram ei protendens, priorque compellans, Nihil, inqit, ô ciues, indignum aut humile facere me arbitror, si prior Pompeio concedam, quem vos imberbem etiamnum Magni cognomento affecistis, nondum in senatum recepto duos triumphos dare dignati estis. Reconciliata inde gratia, ita consulatu abierunt. Et Crassus quidem in eo vitæ instituto, quod ab initio susceperat, perseuerauit. At Pompeius pleraq; porro patrocinia subterfugere, paulatim se a foro subtrahere, raro in publicum procedere, neque vnquam sine magna caterua: non enim nisi multis stipatum erat accedere. quare vti gaudebat conspectui suo splendoris aliquid accedere, ita intactam suam vulgi compellationibus & consuetudini maiestatem seruandam sibi censebat. Etenim qui re bellica magni sunt facti, & in ordinem sese cogi haud facile ferunt, ijs in toga viuentibus procliuis est ad ignominiam lapsus. Ipsi enim vt militiæ, ita domi etiam primas sibi vindicant: at vero qui in bello posteriori loco sunt, nullo modo ferre possunt si ne in toga quidē plus alijs possint. Ideo si quem rebus gestis & triumphis splendidum virum in foro deprehendunt, opprimunt eum, suamque in potestatem redigunt: rebus autem vrbanis sese abstinenti, gloria & potentia bellica inuidiæ secura permanet. Atque hoc ipsum paulo post re ipsa ita habere compertum est. Prædonum maritimorum manus primum a principio temerario & occulto exorta ex Cilicia eruperat; post Mithridati in bello contra Romanos operam nauando, maiora animo facinora agitare cœperat: inde Romanis ciuilibus in bellis ad ipsas Vrbis portas inter se decertantibus, mare præsidio omni nudatum occasionem ijs vires suas ita augendi, potentiæque proferendæ præbuit, vt non iam nauigantes solum infestarent, sed insulas porro, & vrbes maritimas excinderent. Iam & opibus potentes, & genere nobiles, & prudentia præstantes socios se piratarum latrocinijs, tanquam rei gloriosæ, adiunxerant. Itaq; passim naualia erant piratarū, & speculæ muris munitæ, classesque occurrebant, non classiariorum tantum fortitudine, peritiaue gubernatorum, aut velocitate & agilitate nauiū ad institutū suum præcla-

Pompeius populo se subtrahit.

Piratæ.

re instructæ, sed & inuidiosa in eo apparatu superbia plus, quam terror ipse molestiæ afferebat. quippe aureis malis, purpureis velis, argentoq; inclusis remis vtebantur, quasi luxuriantes, & ostentantes sese maleficijs. Tum omnibus in littoribus fistulæ, cantilenæ, crapulæ, principum personarum rapinæ, & captiuarum vrbium redemptiones, Romani erant imperij opprobium. Naues eorum plures quam mille fuerunt, captæ vrbes supra quadringẽtas. Delubra etiam ad id vsque tempus sacrosancta & intacta exciderunt, Clarium Didymæum, Samothraciũ, *Proserpinæ* quod est Hermione, & Æsculapij apud Epidaurum, Isthmicum, Tænarium, Neptuni in Calauria, Apollinis vnum Actij, alterum Leucade, Iunonis in Samo, Argis, & Lucania, In Olympo etiam peregrina quædam sacra, ritusq; arcanos peregerunt. ex quibus adhuc Mithri sacrum permanet, prius ab eis demonstratum. Romanis vero plurimum per libidinem insultauerunt: ac præterea digressi à mari, prædationibus eorum itinera infestauerunt, mariq; propinquas villas exciderunt. Duos quoque aliquando prætores rapuerunt Sextilium & Bellinum, & prætextatos eos vna cum ministris & lictoribus abduxerunt. Ceperunt & Antonij triumphalis viri filiam rus euntem, eaque magna redempta est pecunia. Summæ autem fuit, quod referam, petulantiæ. Si quis ab ipsis captus Romanum se esse vociferaretur, nomenque ederet, perterritos se, sibiq; metuere simulantes, femora percutiebant sua, supplicesque ei facti veniam flagitabant: & qui ita humiliter deprecari eos videret, serio agere putabat. Interim alij calceos ei subligabant, alij toga amiciebant, vti ne in posterum iterum Romanus esse ignoraretur. Postquam ludibrio hominis tandem saturati essent, medium in mare scalam protendentes abire iam tum, ac valere iusserunt, & si quis descendere nollet, vi impulsum merserunt. Cæterum ea piratarum classis vniuersum prope mediterraneum mare obtinebat, omnesque eo mercatores arcebantur: Quapropter annonæ caritate pressi, maioresq; in posterum metuentes difficultates Romani, Pompeium ad liberandum piratis mare emittendum cogitauerunt. Legem autem tulit Gabinius vnus ex Pompeij familiaribus, quæ non classis præfecturam, sed apertum vni in omnes homines, nullisq; obnoxium legibus imperium dabat. Præesse enim lex omni

Pompeio bellum piraticũ decretum.

quod

quod est intra columnas Herculis mari iubebat, omnique terræ vsq; ad cccc. stadia à mari dissitæ: (qua sane mensura pauca Romanis subdita loca non includebantur: quin & maximas gentes ea, & potentissimos reges comprehendebat) præterea legatos eum ex senatu quindecim deligere, ex ærario & à publicanis pecuniæ quantum vellet accipere, ac naues ducentas, ipsumque multitudinis & delectus sociorum naualium atque classiariorum potestatem habere. Promulgatam legem mirifico applausu populus excepit. At proceribus senatus infinita ea nullisq; circumscripta legibus potestas inuidia quidem superior, formidabilis autem esse videbatur, ideoque legem impugnabant, Solus Cæsar ei patrocinabatur, minime quidem in Pompeij gratiam, sed iam inde ab initio populi fauorem captans. Cæteri senatores grauiter Pompeium reprehenderunt: inter quos consulum alter cum ei dixisset, Romulum eum æmulantem, similem vitæ exitum non effugiturum, pene est à populo necatus. Catulo aduersus legem dicere aggresso populus verecundia viri altum silentium tenuit Atque is, honorifice multa de Pompeio, ac citra inuidiam locutus, populo consuluit vt parcerent ei, neque tantum virum vni ex alio obijcerent discrimini atque bello: Quem enim (dicebat) alium habebitis, si hunc perdideritis? ad hoc vna voce populus, Teipsum, exclamauit. Itaque Catulus cum non persuaderet, abijt. Roscio autem in concionem progresso aures nemo præbuit: cumque is digitis demonstraret, non solum, sed cũ collega Pompeium rei p̄ficiendum, præ indignatione tantum (sic enim traditus est) clamorem sustulit populus vt coruus forum casu tum superuolans attonitus in turbam deciderit Propterea non ruptura aut diuulsione aeris vehementer conturbati decidere aues videntur: sed ictu vocis percussæ, cum ea vehementior atque copiosior in aere æstum quendam & fluctum excitauit. Ita tum soluta est concio. Quo die autem lex perferenda fuit, rus abijt Pompeius: perlatamque legem audito, noctu in vrbem redijt, concursum ad se inuidiosum fore cogitans. Exorto sole in publicum progressus, rem sacram fecit: inde concione habita, effecit vti multa adijcerentur ijs, quæ ante decreta fuerant. duplumque prope prioris apparatum reddidit. Quingentas enim naues instruxit, legionariorum c x x. equitum quin-

que millia coegit, ex senatu viginti quatuor legatos delegit, duos quæstores habuit. Statim vero precia rerum venalium decreuerunt, lætantique populo sermonem ea res dedit, ipso Pompeij nomine sublatum bellum esse. Enimuero

Qua ratione id confecerit.

Pompeius mari mediterraneo in tredecim portiones diuiso, singulisque harum certum nauium numerum, & legatum præficiens, vno momento omnes in partes distributo exercitu, naues piraticas in mari confertas vna deprehensas indagine cinxit, statimque assecutus in terram eduxit. Quæ vero dissipari a se inuicem, & effugere occupauerant, eæ vndique in Ciliciam veluti alucare quoddam se recipiebant: aduersum hos piratas ipse cum sexaginta totius classis optimis nauibus ire statuit. Non ante tamen id fecit, quam omnibus latronicijs expurgauit Thyrrhenum, Africum, Sardoum, Corsicum, Siculumque maria: id quod & seipso indefesso, & legatis alacribus vtens, quadraginta dierum spacio confecit. Cum autem Romæ Piso consul ira inuidiaque ductus apparatum classis eius impediret, militesque classiarios dimitteret: naualibus copijs Brundusium aduocatis, ipse per Etruriam ad Vrbem accessit. Quod vbi Romæ innotuit, vniuersi ciues obuiam ei sese effuderunt, quasi diu absenti, & quem non ante paucos dies emisissent. Gaudij autem causa fuit insperata mutationis celeritas, quæ magnam annonæ copiam effecerat. Itaque parum abfuit, quin Piso consulatu deijceretur: in eamque rem rogationem iam conscripserat Gabinius. Sed Pompeius & hoc prohibuit, & cæteris in rebus agendis æquum sese ei præbuit, ac impetratis quæ voluisset, Brundusium redijt, indeque soluit. Occasioni vero intentus, ideoque festinans, & vrbes nauigando preteruectus, Athenas tamen non præterijt, sed eo egressus sacra Dijs fecit, populumq; salutauit: atque inde statim discedens, singulares versus de se conscriptos legit, vnum intra portam.

Bonitas in Pisonem.

Quatenus hominem te esse nosti, eatenus es Deus:

Extra autem,

Expectatum vidimus, coluimus, & prosequimur.

Vt autem quibusdam ex piratis, qui coniunctis adhuc nauigijs vagabantur, deprecantibus humanum se præbuit, ac ceptisq; in potestatem nauibus eorum & corporibus, nihil mali fecit: reliqui etiam in spem bonam venientes, euitatis cæte-

cæteris ducibus Pompeio sese cum vxoribus & liberis dediderunt: Pompeius omnibus pepercit, horumque deinde potissimum opera reliquos, qui extremorum sibi facinorum conscij latitabant adhuc, indagauit ac cepit. Plerique autẽ & potẽtissimi, liberis suis, pecuniaque & prœlio inutili turba in castellis apud Taurum oppidisq; validis repositis, nauibus ipsi conscensis apud Coracesium Ciliciæ promontorium Pompeium aduentantem substiterunt: victique ab eo nauali pugna & obsessi, tandem exorata per præcones salute, se ipsos, vrbesque & insulas, quas occupatas ita munierant, vti oppugnari ac vi capi non facile possent, in potestatem eius tradiderunt. Hoc modo bellum confectum. prædones vndiq; mari profligati intra tertium mensem. Naues multas alias, æreis rostris armatas nonaginta Pompeius cepit. Ipsos autem piratas, quorum erat super viginti millia numerus, occidere ne cogitauit quidem: dimittendos porro, committendumq; vt homines egeni & bello viuere soliti plerique aut in varias regiones dissiparentur, aut inter se rursus coirent, nullo modo censuit.

Ratio domandi homines.

Enimuero cum animo suo reputãs, hominem natura suapte neq; efferũ, neq; quod domari non possit esse animal, sed vitijs contra naturã vtẽdo degenerare: disciplina porro, locorumq; & victus mutatione feras etiam cicurari, sæuitiamq; suam cultui mansuetiori adhibitas exuere. Has secutus rationes, transferre eos à mari in terram statuit, vitæque placidæ adsuefacere, vrbes eis habitandas, agrumque colendum mandando. Proinde multos eorum in exiguis & prope desertis iam Ciliciç vrbibus collocauit, agro ijs addito. Solos etiam vrbem nuper à Tigrane Armęniæ rege vastatam instaurauit, multosq; de piratis in ea posuit. Multos Dyme recepit, vrbs Achaica multum bonumq; agrum habẽs, & tum habitatorib. egens. Hæc inuidi eius carpebant. Quę vero in Creta cum Metello egit, ea ne summis quidem eius amicis voluptati fuerunt.

Creticum bellum.

Is Metellus necessarius illius Metelli, qui in Hispania Pompeij fuerat collega, dux in Cretam, ante quam Pompeius Imperator contra piratas crearetur, missus fuerat. Ibi enim alius præter Ciliciã fons latrociniorum extiterat, multosque prædonum Metellus deprehensos exciderat atque deleuerat. Qui autem adhuc supererant, & in obsidione habebantur, ij supplicibus missis literis Pompeium in Cretam

aduoca-

aduocabant, quod ea insula ipsius sub imperio esset, & mẽsura eius vndiquaq; contineretur Pompeius accepta conditione Metello scripsit, vti bellum desineret: vrbibus quoq; per literas mandauit, ne Metello obtemperarent. Misit etiam eo legatum suum L. Octauium, qui intra muros ad obsessos accessit, pro ijsq; propugnans, non grauem modo & importunum, sed & ridiculum ostẽdit Pompeium, qui nomen gloriamque suam præ inuidia & contentione honorum cum Metello, amuleti loco hominibus impijs, & sceleratis vtendam daret. Nam ne Achillem quidem vt viro erat dignum, sed plane adolescentuli in morem egisse dicebant, stolida gloriæ cupiditate elati, qui reliquis interdiceret, ne quis telo Hectorem peteret, eoq; icto

Ipse ita posterior, prærepta laude, veniret.

Pompeium autem præterea vti multis laborib. merito duci triumphum eriperet, defendendo publicos hostes salutẽ ijs attulisse. Non cessit tamen Metellus: sed & piratas excidit, supplicijsque affecit, & ignominiose habitum in castris Octauium dimisit. Posteaquam Romæ renunciatum est, bellum Piraticum esse confectum, Pompeiumque ocio fruentem per vrbes circumire: Manilius vnus de tribb. plebis legem promulgat, vt Pompeius accepta omni Luculli prouincia, omnibusq; copijs, præterea etiam Bithynia, quam tum Glabrio tenebat, retento etiam nauali ijsdem quibus ante conditionibus imperio, contra Mithridatem & Tigranem bellum gerat. Id nihil erat, nisi vniuersum Romanum imperiũ vnius potestati tradere. Quæ enim prouinciæ priori lege ei concessæ non videbãtur, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia superior, Colchis, & Armenia, hæc tum ei addicebantur, vna cum ijs, quibus Mithridatem & Tigranem debellauerat Lucullus copijs. Veruntamen Luculli minorem habebant optimates rationem, quanquã inique cum eo atque ingrate agi arbitrarentur, cui rerum gestarum gloria eriperetur, ac triumphi verius, quam belli successor daretur. Potentiam Pompeij grauiter ferebant, constituique ea tyrannidem sentiebant: ideo priuatim sese cohortabantur ad impediendam legem, defendendamque libertatem. Sed vbi tempus perferendæ legis appetijt, reliqui metu populi causam destituerunt: Catulus cum multis legem reprehendisset, neque de populo quenquam mo-

Lege Manilia bellum Mithridaticum Pompeio decretum.

uisset,

uisset alta voce de rostris aliquoties senatum mōtem quærere maiorum exemplo aliquē, cliuumue iussit, quo confugientes libertatem tuerētur. Perlata est lex omnium (vt fertur) tribuum suffragijs, absentique Pompeio omnis fere ea potestas decreta, quam bello, armisque capta vrbe Sylla obtinuerat. Atqui ipse lireris acceptis decretoque cognito amicis præsentibus atque gratulantibus, supercilium contraxisse dicitur, & femur ferijsse, ac, veluti exosus iam imperia exclamasse. Hui, infinita certamina: quam præstiterat vnum ex obscuris fuisse, si nullus bella gerendi finis erit, neque inuidiam imperiorum exuere, & in agro cum vxore degere vnquam licebit. Hanc eius simulationem ne familiarissimi quidem probauerunt, scientes eo magis ipsum gaudere, quod ad ingeneratā eius ambitionem discordia cum Lucullo tanquam fomes accessisset: & vero statim res ipsæ hoc demonstrauerunt. Etenim vbique propositis edictis milites ad se vocauit, principes regesque subditos ad se exciuit, regionemq; peragrans, nihil eorum quæ Lucullus cōstituisset, immotū reliquit: quin & pœnas ab eo irrogatas remisit, & dona ademit, totusque in eo fuit, vt Lucullum eius admiratoribus ostenderet nullius rei potestatem habere. Ea propter illo per amicos expostulante, visum fuit è re, vti conuenirent, congressique sunt in Galatia. Sicut autem consentaneum erat summos duces, rebusque præclarissime gestis splendidos, lictoribus fasces laureatos præferentibus obuiam facti sunt. Ibi cum Luculli lictores Pompei lauros emarcuisse plane viderent (nam per loca arborum nuda & gelida processerat, Lucullus autem per virentia & opaca) de suis lauris recentibus adhuc Pompeianos fasces exornauerunt: quo videtur præmonstratum signo fuisse, Pompeium venire Luculli victoriæ præmia & gloriā interceptum. Erat Lucullus consulari tum dignitate, natuq; maior: Pompeius ob duos actos triumphos maiori in existimatione. Primus eorum congressus quam maxime ciuilis amicusque fuit, vnius alterius res gestas prædicantium, mutuoq; congratulantium. in ipso autem colloquio ad æquale moderatumue perueniri nihil potuit. exprobrantesque Pompeius Lucullo opum, Lucullus Pompeio imperiorum cupiditatem ab amicis ægre dirempti sunt. Ex eo Lucullus in Galatia agrum captiuum, & munera quibus volebat assignauit:

Simulatio Pompeij.

Cum Lucullo congressus.

Pom-

Pompeius paulum remotis castris, edixit ne quis ei obsequeretur, militesq; ab eo omnes abstraxit, mille sexcentis exceptis, quos ob contumaciam & ipsi inutiles, & Lucullo infensos fore cogitabat. Palã quoq; facta Luculli exibilans, cõtra tragicos apparatus eum regum, vmbratilibusq; prœlijs decertasse ferebat: sibi certamen contra veras & castigatas copias superesse, Mithridate iam ad scuta, gladios, equosque confugiente. Lucullus autem conuicia reponens, ire Pompeium dicebat, vti cum larua & vmbra hostium depugnaret, solitũ alias ignauæ volucris instar in aliena cadauera deuolare, hostilesque reliquias laniare: ita cum Sertorio, Lepido, Spartaco victo nomẽ suum inscripsisse rebus à Metello, Catulo, Crasso confectis: itaq; mirum non esse, si homo qui quacunq; arte seruilis triumphi in partẽ se iungere conatus fuerit, nunc in gloriam Armeniaci Põticique belli subeat. Proinde Lucullus prouincia abijt.

Expeditio in Mithridatem.

Pompeius cum per omne quod est inter Phœnicen & Bosporum mare naualia pręsidia collocasset, ipse aduersus Mithridatem duxit, qui phalangem triginta milliũ armatorum habens, & duo equitum millia, prœlio tamẽ coire nõ audebat. Et primum cum natura munitum montẽ, in quo forte castra posuerat, tanquam aquæ expertẽ reliquisset Mithridates, eum ipsum occupauit Pompeius: & ex stirpium ibi pullulantiũ natura, & locorum conuexitatibus coniectatus scaturigines aquarum ibi locorum esse, vbique iubens puteos agi, abunde aquarum castris parauit: vt mirari subierit, tam longo tempore eam rem à Mithridate ignoratam fuisse. Deinde ei exercitum suum circundedit, munitionibusque cinctum in obsidione habuit. Mithridates XLV. dies tolerata obsidione, cum validissimis copiarum suarum occulte erupit, cum prius bello inutiles & ægrotos occidisset. Postea apud Euphraten eum assecutus Pompeius, copias iuxta collocauit: veritusq; ne Euphraten transire occuparet, media de nocte armatum exercitum in eum duxit. Fama est eo tempore Mithridatem in somnis ea vidisse, quæ euentum ei prædicerent. Imaginatus est enim se cum secundo vento Ponticum mare pernauigasset, iamque Bosporo apparente, amicos, vt qui certam salutem sibi partam lætaretur, consalutasset, subito ab omnibus destitutum exigua in cymba hincinde iactatum fuisse. Huiusmodi cum cogitationibus insomnijsque

que

que detentum amici excitauerunt, irruere Pompeium nunciantes. Necessario autem erat pro castris propugnandum ideo duces exercitum in aciem eduxerunt. Pompeius hostium instituto cognito, nocturnum prœlium formidans, satis esse existimabat si circumuenirentur vti ne effugere possent. facta luce pugnandi occasionem meliorem fore. Sed qui natu erant inter centuriones maximi, orando & instando impulerunt, vt hostem statim inuaderet. Non n. tenebræ obtinebant plane, sed luna ad occasum vergens conspicienda adhuc corpora præbebat: idque maxime damno hosti fuit. Romani enim lunam à tergo habentes in hostem ibant, eamque iam occasui proximam: quo fiebat vt vmbræ longe excurrerent, hostesque interuallum acierum quantum esset cum cernere non possent, veluti comminus iam congressis Romanis pila frustra emitterent, neque quenquam tangerent. Quod vbi senserunt Romani sublato clamore irruerunt, ac subsistere non ausos, præque terrore in fugam se conijcientes strauerunt, vltra decem millia cæsis permultis, castrisq; potiti sunt. Mithridates cum octingentis equitibus per Romanos erupit: mox omnibus cæteris dilapsis, solus cum tribus relictus est. De tribus vna fuit Hypsicratea pellex, virili semper animo audaciaque vsa, ita vt Hypsicratem rex appellauerit. Ea tum Persæ habitu equoque instructa, neque cursus longitudine, neque regis corpus equumque curando defatigata est. Tandem ad castellum Inora, regia pecunia & thesauris plenum peruenerunt. Ibi rex inter eos qui ex fuga eo confluxissent, preciosas vestes distribuit: amicorum quoque singulis lethale venenum dedit, ne quis inuitus in hostium potestatem veniret. Ipse in Armeniam inde ad Tigranem profectus est: cumq; is recusasset hospitium, interfectoriq; eius centum talenta præmij loco per edictum constituisset, fontibus Euphratis præteritis per Colchidem fugit. Cæterum Pompeius in Armeniam irrupit, vocatus a iuniore Tigrane, qui iam a patre defecerat, & se ad Araxem fluuium (qui ex iisdem cum Euphrate locis ortus aduersus orientem profluit, inque mare Caspium exit) obuiam ei dedit: coniunctique vna perrexerunt, vrbes in suam potestatem recipientes. At rex Tigranes nuper à Lucullo fractus, cum mitem placidoque ingenio præditum Pompeium audisset, imposito in regiam præsidio,

Nocturna pugna Mithridates victus.

Tigranes vt in potestatem Pompeij venerit.

amicisque

amiciſq; & cognatis ad ſe receptis, ipſe traditum ſeſe Pompeio profectus eſt. Vt eques ad caſtra venit, duo Pompeiani lictores equo eum deſcendere, peditemque ire iuſſerunt: neminem enim vnquam equitare in caſtris Romanis viſum. Et in hoc obtemperauit Tigranes, & præterea enſem ſuum ijs tradidit. Poſteaquam ad ipſum peruenit Pompeiū, cidarim capiti detractā ante pedes eius deponere, ſeq; (id quod erat turpiſſimum) ad genua ipſius prouoluere intendit. Sed Pompeius præuertit, dextra eum arreptum ad ſe attrahens, ac iuxta ſe, filium vero Tigranē ab altero latere collocans. Tum ita locutus eſt: Lucullo cætera tua damna imputare debes, qui tibi Syriam, Phœnicen, Galatiam, Sophenem ademit: quæ ad hunc diem ſeruaſti, ea retinebis, iniuria, quā Romanis intuliſti, ſex talentorum millibus compenſata: filius tuus Sophenæ rex erit. Hæc Tigranes pergrata habuit; Romaniſq; regem eum ſalutantibus, magno perfuſus gaudio, militibus Romanis ſingulis dimidiam minam argenti, centurioni minas decem, tribuno militum talentum ſe dono daturum pollicitus eſt. Iunior autem Tigranes cum moleſte hæc ferret, & ad cœnam vocatus, nihil ſe iſto honore Pompeij opus habere, ſed alium à Romanis impetraturū reſpondiſſet, in vincula poſitus, & ad triumphum eſt ſeruatus. Paulo poſt Phraates Parthiæ rex miſit, qui Tigranem filium, vti generum ſuum, à Pompeio expoſcerent, vtque prouinciarum terminum Euphratem haberet poſtularent. His Pompeius reſpondit, Tigranem patri magis quam ſocero deberi, ius autem ſe pro fine imperij habiturum. Inde Afranio Armeniæ præſidio relicto, per gentes circa Caucaſum proficiſcens contra Mithridatem moleſto admodum itinere perrexit. Inter has gentes maximæ ſunt Albani & Iberi: quorum hi ad Moſchicos montes & Pontum pertinēt, illi orientem verſus & Caſpium mare vergunt. Albani primum petenti tranſeundi facultatem Pompeio conceſſerunt: poſt cum hyems exercitū in ipſorum regione deprehendiſſet, & feſtum Saturnalia Romani agerent, collecti ad quadraginta millia, & Cyrnum fluuium (is ex Ibericis montibus ſcaturiens, Araxe, qui ex Armenia defluit, in ſe recepto, duodecim oſtijs in Caſpium mare exit: quidam Araxem non miſceri Cyrno, ſed ſeorſim haud longe ab eius oſtijs in id pelagus effluere aſſerunt) tranſgreſſi, Romanos

Vt Mithridatem ſit perſecutus.

inuaſe-

inuaserunt Pompeius fluuium transire eos, tametsi resistere poterat, nemine interturbante passus, inde adducto exercitu fudit, ingentique strage affecit: post regi eorum per legatos deprecanti gratia delicti facta, initoque fœdere, aduersum Iberos profectus est. Hæc natio neq; minus quam Albani populosa, & bello etiam potentior, (à Mithridate gratiam inire Pompeio repellendo magnopere studebat: alioquin neq; Medis neque Persis subditi erant, & Macedonicum quoque imperium subterfugerant ob Alexandri celerem ex Hyrcania discessum. His quoque magno prœlio fusis) nam nouem Iberorum millia cæsi, vltra decẽ millia capti sunt) Pompeius in Colchidem intrauit. Ibi ad Phasin amnẽ Seruilius ei occurrit cũ classe, quæ Pontum custodiebat. Cæterum Mithridatem persequi in Bosporanas & Mæoticas gentes sese recipientem, res erat quæ in magnas incurreret difficultates. Interim renunciatur, Albanos denuo desciuisse. In hos præ ira & studio contendendi conuersus, Cyrnum fluuium ægre ac magno cum periculo transiuit, quod barbari plerasq; fluminis partes vallis adactis intercluserant. Cumque progrediendum esset longo & difficili, aquæq; experte itinere, decẽ millib. vtrium aqua impletorum assumptis, in hostem contendit, in eumq; ad Abantem fluuium incidit, instruxerant Albani aciem, LX. peditũ millia, equitum millia XII. erant autem plerique male armati, pellibusq; modo ferarum tecti. Ducebat regis frater Cosis: atq; is commisso prœlio in ipsum Pompeium tendẽs, iaculo eum, qua thoracis est commissura, ferijt: Pompeius autem comminus perfossum interfecit. Hac in pugna memorant Amazonas quoq; ab ijs qui sunt circa Thermodontem fluuium mõtibus profectas Albanis adfuisse. Et cum à prælio spolia legerent Romani, peltas quidẽ Amazonicas & cothurnos inuenerunt, corpus autẽ muliebre nullũ apparuit. Amazones. Habitant Amazones in partibus Caucasi ad Hyrcanum mare pertinentibus, non finitimæ Albanis: etenim Gelæ & Leges interiacent, cum quibus illæ quotannis ad Thermodontem accedentes per duos menses conuersantur, atque ijs finitis digressæ seorsim viuunt. Secundum hanc victoriam Pompeius cum in Hyrcaniam & ad mare Caspium (à quo tridui itinere aberat) ire vellet, multitudine venenatorum reptilium prohibitus, in Armeniam minorem recessit

Pellices Mithridatis.

sit. Ibi Elymæorum & Medorum regibus, qui legatos ad ipsum mittebant, amice respondit: Parthum autem, qui facta in Gordienem impressione Tigranis regionem infestabat, Afranio cum copijs misso eiecit, & vsq; ad Arbelitidem insecutus est. Porro autem pellicum Mithridatis cum multæ ad ipsum adducerentur, nulli corpus miscuit, sed omnes parentibus earum & propinquis remisit: erant enim pleræque ducum regulorumue filiæ & vxores. Stratonice, quæ apud Mithridatem in summo erat honore, arcemq; cum ingenti auri thesauro custodiebat, filia fuit, vt aiunt, citharœdi cuiusdam senis, minime alioquin lauta re præditi. Hæc cum in conuiuio fidibus cecinisset, ista statim cepit Mithridatem, vt cum ipsa illico iuerit cubitum, dimisso patre, qui iniquo animo ferebat, ne compellatum quidem sese benigne. Verum vbi sub auroram experrectus mensas vidit argenteis & aureis poculis onustas, magnā famulorum turbam, eunuchos & pueros pretiosas ad se vestes afferre, equum pro foribus ornatum eo more quo amicorum regiorum equi solent astare, illudi perq; iocum se vexari putans, effugere per fores intendit. Famulis autem inhibentibus, dicentibusque regem opibus ipsum cuiusdam diuitis nuper mortui donare, hasq; exiguas tantum esse primitias, cæterarumq; diuitiarum indicia: vix tandem fidem habens, purpura se vestiuit, insiliensq; in equum, per vrbē vectus est, vociferans passim, Hæc omnia mea sunt: & ijs qui irridebant, Non, inquit, hoc mirum est, sed quod non insaniens præ lætitia obuios saxis impeto. His natalibus orta Stratonice, Pompeio & arcem tradidit, & multa dona obtulit: Pompeius ijs tantum acceptis, quæ ad templorum ornatum & triumphi splendorem facerent, cætera Stratonicæ habenda permisit. Similiter missum à rege Iberorum lectulum, mensam, & soliū aurea omnia, flagitante vt acciperet, quæstoribus in publicum referenda tradidit. In nouo præterea castro in secretas quasdam Mithridatis literas incidit, easq; non sine oblectatione percurrit, quod ingenium illius præclare indicarent. Deprehendit enim eum veneno sustulisse cum alios multos, tum filium suum Ariarathem, & Alcæum Sardianum, quod is eum equestrium certaminum gloria superasset. Erant & conscripta insomniorum indicia, quæ partim ipsi, partim mulierib. euenissent. Reper-

Secreta Mithridatis literæ.

tæ et-

tæ etiam Monimæ & Mithridatis literæ lasciuæ, mutuo scriptæ. Theophanes orationem quoque Rutilij inuentam ait, qua ad cædem Romanorum per Asiam cohortatus is Mithridatem fuisset: quod pleriq; maliciose fictum à Theophane coniiciunt, an quod Rutilium ipsius plane dissimilem odisset, an quod Pompeio gratificaretur, cuius patrem Rutilius in historijs pessimum fuisse hominem demonstrauerat? Amisum inde profectus Pompeius, in rem reprehensione dignam propter ambitionem incidit.

Pompeij peccatum.

Etenim qui Lucullo multis verbis exprobrasset, quod is hoste viuente constitutiones quasdam edidisset, munera & honores distribuisset, id quod victores confecto demum omni bello facere vsu receptum esset: is cum Mithridate Bosporum obtinente iustasque copias secum iam habente, eadem quæ Lucullus tanquam iam debellato, agitabat: prouincias componebat, munera diuidebat, multis ad ipsum principib. duodecimque barbaris regibus profectis: quibus etiam id gratificatus est, vti Partho rescribens non, vt alij, regem regum cum salutaret. Vehemens autem amor incesserat Pompeio Syriam recipiendi, & per Arabiam ad rubrum mare proficiscendi, vt victor vbique ad mare quod extra terram alluit perueniret. Nam & in Africa primus vincendo vsq; ad Oceanum progressus fuit. & in Hispania Atlanticum pelagus finem Romano Imperio fecit: tertium quoq; Albanos persequens, parum abfuit quin ad Hyrcanum vsq; mare excurreret. Ita expeditionis finem mare rubrum sibi statuẽs, exercitum mouit, cum alioquin Mithridatem armis indagari difficulter posse videret, & fuga, quam bello molestiorem esse. Huic grauiorem quam Pompeius esset hostem, famem nimirum relicturum se dicens, naualia præsidia constituit. quæ nauigantes in Bosporum obseruarent negociatores, deprehensosq; morte punirent. Ipse cum exercitus maiori parte iter ingressus, cum in cadauera eorũ qui Triario duce infeliciter cũ Mithridate pugnauerant inhumata etiamnũ incidisset, honorifice sepelijt: quod à Lucullo neglectum, haud minimã odijs in ipsum causam præbuisse videtur.

Syriam & Iudæam subigit.

Inde Afranij opera Arabib. qui circa Amanum montem accolunt in potestatem redactis, ipse in Syriam profectus, eam, vt quæ legitimos reges non haberet, prouinciã ditionemq; populi Romani redegit. Iudæam porro subegit, regemque

Ariſtobulum cepit: vrbes partim condidit, partim ſupplicio affectis tyrannis libertati reſtituit. Plurimum autem ocij in dijudicandas ciuitatum regumq; controuerſias impendit, miſſis ad arbitrandum amicis, quo ipſe non proficiſceba-
11 tur: ſicut Armenijs etiam ac Parthis de finibus litigantibus, arbitriumque ipſi deferentibus, tres ſuorum miſit qui rem componerent. Magnum enim nomen potentiæ eius, maius virtutis erat atque clementiæ: eoque pleraque ſuorum amicorum & familiarium peccata occultabat, natura à puniendis delictis alienus, ac tam benignum ſuis ſe in congreſſu præbens, vt facile eorum auariciam ac peruerſitatem toleraret. Qui plurimum apud ipſum poſſet, Demetrius erat libertus, iuuenis ingenio non malo, ſed fortunæ nimius: de quo tale quiddam fertur. Cato, is qui philoſophus eſt vſurpatus, cum adhuc iuuenis eſſet, magna tamen gloria, altosq; ſpiritus duceret, Antiochiã acceſſerat vrbis eius perluſtrandæ cauſa, abſente Pompeio: pedes ipſe ibat, amici equites comitabantur. Hic cum ante vrbis portam turbam virorum candidatorum, & iuxta viam ephebos ſeorſim, ſeorſim pueros adſtare videret, exiſtimans ſibi nihil talia curanti honoris & reuerentiæ cauſa hæc fieri, indigne tulit, amicosq; ab equis deſcendere, & vna ire iuſſit. Vbi propius acceſſerunt ad portam, magiſter eius pompæ coronatus baculumque geſtans occurrit, & ex ipſis, quæſiuit, vbinam Demetrium reliquiſſent, & quando is eſſet venturus. Tum Cato amicis in riſum conuerſis, ô miſeram (inquit) vrbem: nihilque aliud reſpondens præterijt. Veruntamen Pompeius ipſe à Demetrio ludibrio habitus, idque æquo animo ſuſtinens, effecit vt eo leuiora aliorum in eum odia eſſent. Traditum eſt ſæpenumero in conuiuijs Pompeio cæteros expectante, illum accubuiſſe, ac præ faſtu pileum vſq; ad aures capiti attraxiſſe. Idem Demetrius antequam in Italiam
12 rediret, iã Romæ amœniſſima ſuburbana, ac gymnaſia pulcerrima habebat, hortiq; pretioſi erant, qui Demetrij nuncupabantur. Et vero ipſe Pompeius ad tertium vſq; triumphum ædibus vſus eſt minime ſplendidis: poſt cũ Romanis inſigne illud, & præclarum extruxiſſet theatrum, aliquanto ſplendidiorem priore domum veluti appẽdicis loco ſibi ædificauit: ſed hanc quoque ita inuidiæ ſecuram, vt qui eam poſt Pompeiũ occupauit, miratus ſit, & quæſiuerit, vbinam

Demetrij liberti faſtus.

Pom-

Pompeius Magnus cœnasset. Arabiæ autem Petreæ rex cum pridem spreuisset Romanos, tunc vero magno terrore percussus imperata facturum sese scriberet, Pompeius vt animum eius exploraret, expeditionem aduersus Petram suscepit multis multorum reprehensionibus obnoxiam. etenim subterfugere eum persecutionem Mithridatis censebant: & contra illum antiquum aduersarium potius ire debere existimabant, qui bellum nouo apparatu resuscitare, ac per Pannonios & Scythas Italiam versus proficisci nunciabatur. At vero Pompeius, qui facilius belligerantem opprimi, quam fugientem comprehendi posse indicaret, frustra eum insequendo tempus terere nolebat, potiusque interim alias res veluti appendices eius belli gerere statuebat: Sed eam controuersiam fortuna diremit. Nam cum haud procul à Petra abesset, iamque sub vesperam vallo iacto sese eques ante castra exerceret, tabellarij è Ponto citatis equis aduenerunt, lætum nuncium afferentes: hoc enim indicant cuspides hastarum lauro reuinctæ. Quos simul atque conspexerunt milites, ad Pompeium concurrerunt: isque cum initio exercitationes ad finem perducere vellet, clamore eorum precibusq; victus, ab equo descendit, & literis acceptis in medium progressus est. Tribunal nullum erat, neque adhuc militari more magnis cespitibus inuicem impositis suggestum excitauerant: itaque raptim iumentorum clitellis cōgestis editum aggerem extruxerunt, In eum progressus Pompeius, militibus renunciauit Mithridatem mota à filio eius Pharnace seditione sua ipsius manu mortem oppetijsse, Pharnacem suo & populi Romani nomine omnia in potestatem accepisse, itaque ad se scripsisse, Accepto hoc nuncio milites summo (vti par erat) gaudio affecti, sacrificijs & conuiuijs vacarunt, in vno Mithridate infinitos hostes perijsse rati. Pompeius autem cum ei bello longe facilius quam ipse expectasset finem imposuisset, statim motis ex Arabia castris, & peragratis quæ in medio erant prouincijs, Amisum venit. Ibi multa à Pharnace missa munera accepit, multa regiorum amicorum, ipsiusque etiam Mithridatis cadauer, cognitu haud facile, quod ministri ignorauerant cerebrum eliquandum fuisse: curiosi tamen ex cicatricibus agnouerunt. ipse enim Pompeius inspicere nō sustinuit, inuidiamq; fortunæ amolitus,

Expeditio in Petram.

Mithridatis mors.

Sinopen remisit. Vestis autem & armorum, quæ Mithridates gessisset, magnitudinem splendoremque admiratus est. Balthеum Publius quidam surripuit, XL. talentis confectũ, & Ariarathi vendidit: cidarim miro artificio elaboratam Caius qui cum Mithridate educatus fuerat oranti Fausto Syllæ F. clam tradidit. Hi cum in præsentia Pompeium fefellissent, Pharnaces postea re competra, supplicio fures affecit. Rebus Ponticis constitutis Pompeius proinde maiori cum pompa, ac minori cum festinatione iter fecit. Cum Mitylenem peruenisset, vrbem in Theophanis gratiã libertate donauit, poetarumq; certamen ita à maioribus institutum inspexit, quibus res ipsius gestæ materia carminum erant. Theatri autem formã probans, lineamentis eam expressit, vti ad eius exemplum Romæ aliud, maius tamen ac magnificentius ædificaret. Rhodi omnes rhetores audiuit, singulosque talento donauit.

Iter Pompeij victoris.

13 Posidonius disputationẽ quoq; eius cum Hermagora sophista de generali quæstione habitam perscripsit. Athenis cum eodem modo philosophos tractasset, vrbi ad ædificationes quinquaginta talenta largitus, splendidissimum sese mortalium in Italiam, suisq; quorum tenebatur desiderio, exoptatissimum venturum sperauit. Enimuero quicunque is est genius, qui magnis atq; amplis fortunæ munerib. triste aliquid admiscere solet, is iam pridem domi illius delitescens, minus iucundum ei reditum machinatus fuerat. Etenim per eius absentiam Mucia pudicitiam imminuerat: ac Pompeius cum longius adhuc abesset rem istam cõtempserat, postquam prope Italiam peruenit, & magis ocioso (vt videtur) animo crimen perpendit, nuncium ei remisit, neq; tum, neq; post diuortium causam discidij indicans. Verum ea in epistolis Ciceronis est perscripta.

Mucia diuortium.

14 Varij autem de Pompeio sermones Romam perferebãtur, trepidabaturq; vulgo quod exercitum recta ad vrbem adducturus, & tyrannidẽ occupaturus crederetur: & Crassus adeo siue re vera metuens sibi, siue vt suo exemplo calumniæ vires daret, odiaq; hominum in Pompeium incenderet, cum liberis & opibus Roma excessit. Sed Pompeius vt primum Italiam attigisset, aduocatis in concionem militibus, allocutus eos benigne & quæ præsens occasio ferret, verbis persecutus, discedere vnumquemlibet in patriam, & ad suos abire iussit, ac curare vti tempore triumphi fre-

Reditus Romam.

quentes adessent. Dissipato ad hunc modum exercitu, eamque re vulgata, mirum est quod accidit. Etenim ciuitates Pompeium inermem, ac paucis cum familiaribus tãquam à profectione priuata redire videntes, effusæ ingenti copia eum Romam vsq; comitatæ sunt, beneuolentia adductæ: vt si quid nouarum rerum moliri voluisset, nihil suo illi exercitu opus fuerit. Quia vero lex vetat quenquam triumphaturum, ante quam triumphum egisset in vrbem venire, Põpeius postulauit vti tantum sibi gratiæ daret Senatus, vt comitia differret, donec præsens ea cum Pisone obire posset. Verum ea petitio, Catone repugnante, frustra fuit. Ex eo Catonis constantiam libertatemq;, quibus ille vnus pro iure palam propugnabat, miratus, statuit eum quacunq; ratione sibi adiungere: & cum is duas haberet fratris sui filias secum, alteram sibi, alterã filio in matrimoniũ petiit. Cato cum corrumpendi sui gratia eas à Pompeio affectari nuptias intelligeret, ideoq; detrectaret, soror eius vxorq; grauiter tulerũt Pompeij Magni affinitatem ab eo recusari. Interim Pompeius cum Afranium ad consulatum promouere cupiens, ciuibus in hortum suum venientibus tributim pecuniam diuideret, vt eos Afranio conciliaret, eiusq; rei fama in vulgus percrebrescente Pompeius male audiret, quod magistratum quẽ præclarissimis ipse facinoribus vti summum decus meruisset, eum hominibus indignis venalem redderet: Cato mulieribus dixit, Horum quoq; opprobriorum pars ad nos redundabit necessario, si Pompeij necessarij esse volumus. quo audito eæ agnouerunt, rectius ipsum honori suo, quam ipsas, consuluisse. Magnificentiæ autem triumphi, tametsi in duos dies diuisi, tempus non suffecit: & multa eorum, quæ apparauerat, ista pompa exclusa sunt, & ad alia exornanda spectacula reseruata. Inscriptiones in triumpho præferebantur, quibus is de gentibus ageretur indicantes. Erant autem Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cilicia, Mesopotamia, Phœnice, Palæstina, Iudæa, Arabia, & piratæ terra marique debellati. tum castella capta ad mille, vrbes haud multo pauciores noningentis, naues piraticæ octingentæ, vrbes iterum habitatoribus præditæ vndequadraginta. Indicabatur porro inscriptione ante hac in Romanis reditibus fuisse bis millies sestertiûm, nunc ex

Pompeius affinitatem Catonis petit.

his quæ ipse ciuitati Romanæ subegerit, redire ter millies ac quadringenties sestertiûm: porro in ærariū inferri nomismate & vasis auri argentiq; vicies mille talenta, præter ea quæ militibus elargitus fuisset: acceperat autem is, cui pro rata proportione minimum datur, sestertia sex. Captiui ducebantur præter principes piratarum, filius TrgranisArmeniæ regis cum vxore & filia, tum Tigranis senioris vxor Zosime, rex Iudæorum Aristobulus, Mithridatis soror & quinque nati, ac Scythicæ mulieres: ad hæc Albanorum, Iberorum, & Commagenorum regis obsides, & ingens trophæorum numerus, numero præliorum æqualis, ex quibus aut ipse, aut legati victoriam reportauerant. Id vero plurimum ad gloriam fecit, quod & nulli ante Romanorum contigerat, quod tertium triumphum ex tertia orbis terrarum parte duxit. Quippe ante ipsum quoque inuenti sunt, qui ter triumpharent: sed Pompeius, qui primum ex Africa, secundum ex Europa, tertium ex Asia attulisset triumphum, de toto orbe terrarum quodammodo videbatur triumphasse. Qui in eo sunt, vt omni ex parte Alexandro similem fuisse ostendant, nondum triginta quatuor annos eum natum fuisse affirmant: accedebat autem, si veritas rei quæritur, iam ad quadragesimum. Atque adeo præclare fuisset cum ipso actum, si vita defunctus tum fuisset, dum Alexandri adhuc vtebatur fortuna. Quæ enim subsecuta sunt tempora, & successus ei inuidiosos, & calamitates immedicabiles attulerunt. Etenim quam in vrbe potentiam meritis suis adeptus fuerat, ea iniuste pro alijs vtens, dum suam catpens gloriam vires eorum augeret, non sensit sua se potentia atque magnitudine seipsum pessundare. Nempe quo modo munitissimæ arces atque partes vrbium hostibus, cum ab ijs occupantur, id quod in ipsis erat positum roboris atq; præsidij addunt: sic Cæsar Pompeiana potentia elatus ad opprimendam vrbem, quibus rebus contra reliquos præualuit, ijsdem Pompeium quoque ipsum euertit. Res ita acta est. Lucullum, cum magnis à Pompeio affectus iniurijs ex Asia redijsset, splendide Senatus accepit, & magis adhuc cum Pompeius etiam redijsset amplexus, vt gloriam suam ad remp. coniungeret hortatus est. Ibi tum Lucullus (tametsi iam studium rerum gerendarum remisisset, ocioque & luxui deditus voluptatem negocijs tractandis

antepo-

antepoſuiſſet) Pompeium adortus, conſtanterq; vrgens, obtinuit in Senatu, vt ſuæ conſtitutiones, quas reſciderat Pompeius, ratæ haberentur, adſtipulante præſertim Catone. Pompeius pulſus ac circumſcriptus, coactus eſt ad tribunos plebis iuniores confugere, quorum omnium impuriſſimus atque audaciſſimus Clodius eum arripuit, populoque ſubmiſit, inque foro præter dignitatem eius obuerſantem ſecum rapiens, ad confirmanda ea, quæ ipſe in gratiam populi promulgaret aut diceret opera eius vſus eſt. Et quidem, quaſi non ignominia ſed beneficio affeciſſet, mercedem poſtulabat: quam & poſtea obtinuit, cum Ciceronem amicum ſuum, & qui pro ipſo plurima exegiſſet, in gratiam eius prodidit. Etenim in periculo verſantem, auxiliumque petentem, in conſpectum admittere non ſuſtinuit, miſſiſque ad ſe ab eo occuldens fores, alio oſtio ædibus, exijt: ita vt iudicij metu Cicero Roma diſceſſerit. Interim Cæſar à bello reuerſus, rem aggreſſus eſt, quæ & tum magnam ipſi gratiam & multum in poſterum potentiæ parauit, Pompeio autem ciuitatiq; grauiſſimum damnum attulit. Conſulatum enim ambiens primum, qui Craſſum cum Pompeio diſſentire, atque horum alterutrum ſe inimicum habiturum ſentiebat, ad conciliandos eos inuicem animum adiecit. Quod factum honeſtum alioquin, & ciuile, cauſam tamen habuit malam, eſtque ab eo inſidioſa calliditate ſuſceptum. Omnis enim reipub. vis, quæ ante diuiſa veluti ſcapham modo in hoc modo in alterum nutantem latus æquali momento addito librauerat, in vnum coacta tantum roboris effecit, cui obſiſti porro nequiret, quin factione ſua totam rempub. euerteret. Quapropter Cato dicentibus diſſenſione Cæſaris & Pompeij (quæ poſt inceſſit) ciuitatẽ peſſundari, reſpõdit male eos iudicare, qui extremum culpent: non enim eorum diſſidium & inimicitiam, ſed coitionem atq; concordiam primum maximumq; reipub. damnum dediſſe. Cæterum Cæſar conſul creatus, illico egenos ciuium adulans, legem de colonijs deducendis, agriſq; diuidendis tulit, imminuta magiſtratus maieſtate, cum de conſulatu tribunatum plebis quodammodo faceret. Repugnando Bibulo collega, eique ſumma vi opitulari Catone aggreſſo, palam ad roſtra Pompeium produxit, nominatimq; compellatum interrogauit, eaſne leges probaret: an-

Pompeius Clodio addictus.

Cæſaris conſulatus.

nuentiq;. At si quis, inquit, vim legibus istis faciet, nonne plebi auxilium feres? Vtique, respondit, Pompeius, adero, & contra eos qui gladios minantur, cum gladio clypeũ quoque afferam. Nihil ad eum vsq; diem insolentius Pompeius neq; dixisse neq; egisse visus fuit: adeoq; amici eius excusare aggressi, excidisse ei ex tempore id dictum asseruerunt. Sed

16 quæ postea fecit, satis ostenderunt eum Cæsari se totum vtendum tradidisse. Iuliam enim Cæsaris filiam, Cæpioni iam desponsatam, paucis ante nuptijs destinatum tempus diebus præter omnium expectationem duxit, Cæpionis indignationem coniugij filiæ suæ, quæ Fausto Syllæ F. pacta fuerat, promissione leniens. Ipse autem Cæsar Calpurniam Pisonis filiam duxit. Proinde Pompeius vrbe militibus repleta, vi omnium rerum potestatem tenuit. Hi enim Bibulum consulem cum Lucullo & Catone in forum prodeuntem subito inuadentes, fasces eius perfregerunt, & quidam corbem stercore repletam in Bibuli caput effudit: duo etiam tribuni plebis eum comitantes, sauciati sunt. Ita aduersarijs foro pulsis legem agrariam pertulerunt: qua inescatus populus ad omnia cicurem se eis præbuit, vt nulli eorum instituto se opponeret, nihil inquireret, sed tacitus omnibus eorum decretis suo suffragio subscriberet. Confirmatæ proinde sunt constitutiones Pompeianæ, de quibus cum Lucullo ei lis fuerat: decretum etiam, vt Cæsar cũ quatuor legionibus vtranq; Galliam & Illyricum per quinquẽnium obtineret: consulesq; in sequentem annum designati Piso Cæsaris socer, & Gabinius, Pompeij assectarum coryphæus. His actis Bibulus domi suæ se continuit, octoque integris sui consulatus mensibus in publicum nõ prodijt emissis quibus vtrunque traduceret atque accusaret edictis. Cato autem veluti diuino furore concitus in Senatu quę Pompeio essent, ciuitatique euentura prædixit. Lucullus rebus deploratis in ocium se dedit tempus ad rempub. gerendam suum se exegisse causatus. cum quidem Pompeius dixit, senem intempestiuius voluptati quã rebus publicis vacare. Atque hic ipse tamen Iuliæ amore statim emollitus, illique vni studens, plerunque in villis aut hortis suis agitabat vna, neglectis rebus forensibus: adeo vt Clodius tum tribunus pleb. audacissima facinora ipso spreto conatus sit. Nam posteaquam Ciceronem vrbe exturbasset, ac in Cy-

Iuliam Pompeius ducit.

Lex agraria.

in Cyprum amandasset Catonem, Cæsare in Gallias profecto, cum populum sibi omnia in vulgi gratiam agenti deditum esse animaduerteret, continuo aggressus est quasdam Pompeij constitutiones conuellere. Itaq; & Tigranem abreptum secum tenuit, & amicos Pompeianos in ius traxit, vires Pompeij in eis periclitans: tandem cum iudicij cuiusdam causa processisset in publicum Pompeius, parata hominum impurorum manu, loco conspicuo ipse constitit, atq; ita quæsiuit: Quisnam imperator est impudicus? quis vir virum deperit? quis vno digito caput scabit? ad hæc illi libidinosi homines, veluti chorus ad respondendum alternis instructus, ipso togam concutiente ad singulas quæstiones respodere, Pompeius. Hæc etsi Pompeius ægre ferebat, male audire non assuetus, & huiusmodi certaminum imperitus: maiorem tamen ex eo capiebat molestiam, quod sentiret senatui pergratum esse ipsum contumelia affici, proditiq; Ciceronis pœnas dare. Sed vbi in foro ad vulnera vsq; certatum est, & quidam Clodianorum per turbã Pompeiũ circumstantẽ obrepens gladio armatus esse compertus est: hoc vsus prætextu, cum alioqui petulantiam & maledicentiã Clodij formidaret, domi sese omni eo tempore, quod Clodiano tribunatui supererat, continuit, cum amicis deliberans quanam ratione Senatus optimatiumque iram placaret. Et Culeoni quidem Iuliam dimittere, atque ab amicitia Cæsaris ad Senatum redire iubenti non paruit: Ciceronem Clodio infestissimum, & Senatui charissimum reducere hortantibus obtemperauit: productoque in forum fratre eius cum magno hominum agmine, manibus in foro consertis, & sauciatis multis, nonnullis etiam cæsis Clodium vicit, legemque de reuocando Cicerone obtinuit. In vrbem reuersus Cicero, confestim Pompeium in gratiam cũ Senatu reposuit, legemque frumentariam defendens rursus quodammodo terræ marisq; imperium P. R. Pompeio tradidit, in potestatem eius dando portus, emporia, fructuum venditiones & emptiones, denique & nauigantium, & terram colentium negotia. Clodius sane non eo, quod annona deficeret, latam eam legem: sed penuriam inuectam, vt occasio esse legis ferendæ, per quam languens iam eius deficiensque potentia, nouo imperio vires reciperet, caussabatur. Alij Spintheris Consulis technam fuisse affirmant,

Clodius Pompeiũ vexat.

affirmāt, Pompeio maius imperium deferentis, vt ipse Ptolemæo regi opitulatum mitteretur. Et tamen Canidius tribunus plebis rogationem promulgauit, vti Pompeius cum duobus tantum lictoribus, & absque omni exercitu Ptolomæum Alexandrinis reconciliaret : quod cum inique pati Pompeius videretur, Senatus tamen metuere se ei viro prætendens irritum fecit. Repertæ etiam Sparsim in foro & pone Curiam literæ, Ptolomæum pro Spinthere Pompeium poscere asserentes. Timagenes Ptolomæum nulla coactum necessitate Ægypto cessisse, sed à Theophane persuasum inquit, qui Pompeio pecuniæ faciendæ, nouorumque imperiorum materiam procuraret. Id non tam probabile Theophanis malitia facit, quam incredibile Pompeij natura, nequaquam ita malitiose & illiberaliter ambitiosi. Cæterum rei frumentariæ procurationi præfectus, dimissis in varias partes amicis, ipse in Siciliam, Sardiniam, & Africam nauigauit, & frumentum coegit Inde Romam versus oram cum vellet soluere, gubernatoribus ob magnitudiné venti mari incumbentis trepidantibus, primus in nauim ingressus anchoram attrahi iussit, Nauigandum sibi necessario, non necessario viuendum inquiens. Huiusmodi audacia & alacritate, prosperaque simul vsus fortuna, frumento emporia, mare nauibus impleuit: ita vt externis quoq; hominibus is apparatus copiam rerum suffecerit, veluti ex fonte in oés exundantem. Interim Gallica bella Cæsarem ad magnam potentiam euexerūt, cum qui longissime ab vrbe cum Belgis, Sueuis & Britannis videretur concertare, is astute, neq; animaduertentibus alijs, interim in medio populi summisque rebus artibus suis præsens Pompeium euerteret. Namque Cæsar bellica potentia, veluti persona, tectus, corpus suum certaminibus contra barbaros, veluti venationibus exercebat, neque id tam aduersus barbaros, quam vti potentiam suam inuictam, omnibusque terribilem efficeret. Aurum vero argentumque, & spolia, opesq; ijs bellis partas ingentes Romam mittens, muneribus ac sumptuum suppeditatione ædiles, prætores, consules, vxoribus quoq; eorum dona largiendo, corrumpebat. Ideo cum transgressus AlpesLucę hyemaret, magna virorum mulierumque certatim ad ipsum confluentium multitudo fuit, senatores ducenti, interque hos Pompeius & Crassus, & pro consulum præto-

Cæsaris techna.

prætorumque centum & viginti fasces ante fores Cæsaris conspecti. Ibi Cæsar cum reliquos omnes spe & pecunia onustos à se dimisisset, cum Crasso & Pompeio ita pepigit, vt hi consulatum peterent; & ipse multis ad suffragia ferenda missis militibus eorum petitionem adiuuaret: simul atque vero coss. designati essent, prouincias sibi ipsis & exercitus decerni curarent, ipsi autem Cæsari imperij, quod obtinebat, prorogationem in aliud quinquennium. Hæc eorum conspiratio postquam innotuit in vulgus, grauiter proceres reipub. offendit. Et Marcellinus coram populo vtrunq; percontatus est, petiturine essent consulatum: multitudoque respondere, eum iuberet: fortassis petiturum se, fortassis non petiturum Pompeius dixit: ciuilius Crassus. Facturum se quod ex vsu reipublicæ iudicasset. Pompeius autem cum à Marcellino vehementi oratione esset notatus, iniustissimum esse eum hominem respondit, qui ab ipso loquax de muto, & vomens de famelico factus gratiam non haberet. Enimuero omnibus à petitione consulatus abstinentibus, L. Domitio persuasit Cato, ne eam rem desperaret: non enim de magistratu, sed pro libertate contra tyrannos certamen fore. Sed Pompeius vehementiam Catonis timens, ne is senatum vniuersum à sua parte habens, quod sanum erat populi in suam pertraheret sententiam: 17 *Pompeius II. consul.* Domitio ad forum descendenti armatos immisit, qui seruo lucernam præferente occiso, reliquos in fugam coniecerant: quorum nouissimus recessit Cato, dextrum cubitum dum pro Domitio propugnat, sauciatus. Hoc modo consulatu potiti Pompeius & Crassus, nihilo se moderatiores deinceps gesserunt. Primum Catoni præturam populo decernente, Pompeius de cœlo ostentum factum causatus concionem soluit: inde corruptis pecunia tribubus, Antiam & Vatinium prætores constituerunt. 18. Deinde leges Trebonij tribuni plebis opera promulgarunt, Cæsari (vti pacti fuerant) aliud quinquennium, Crasso Syriam & bellum Parthicum, Pompeio vniuersam Africam, Hispanias, quatuorque (ex quibus duas Cæsari ad bellum Gallicum vtendas dedit) legiones decernentes. Et Crassus quidem omisso consulatu statim in prouinciam abijt. Pompeius autem extructo theatro, in eius dedicatione gymnica & Musica certamina edidit, venationesque in quibus quingenti leones interfecti sunt,

itemque

itemque pugnam elephantorum, maxime horrendum spectaculum. Propter hæc in admiratione habitus, & dilectus ab omnibus; ea tamen haud leuiorem sibi inuidiam parauit, quod exercitum & prouincias amicis suis legatis mandans, ipse per amœna Italiæ loca obambulans modo hic, modo alibi cum vxore degeret. siue amore eius captus, siue amantem sui vxorem deserere non sustinens. Nam & hoc fertur, & Iuliæ insignis in maritum Pompeium præter ætatis ratione amor celebratur: cui causam præbuisse videtur continentia viri, nullius præter vxorem mulieris noticiam habentis, & grauitas, consuetudine non immodica, sed gratiosa, & mulierum animos apprime trahenti vtentis, siquidem etiam Floræ testimonio habenda est fides. Comitijs sane ædilicijs conflictu circa se orto, & cæsis haud paucis, sanguine conspersus vestem mutauit Pompeius. Cruentam vero cum serui cursim & cum tumultu domum referrent, Iulia tum prægnans veste conspecta animi deliquium passa est, ęgreq; ad se redijt, isq; adeo terror abortus ei causa fuit. Itaq; qui amicitiam Pompeij cum Cæsare maxime improbarent, amorem tamen erga vxorem non culpabant. Iterũ grauida facta, filiolam enixa è doloribus partus expirauit, ac filiolæ paucis post diebus mors subsecuta est. Cum in Albano coniugem sepelire Pompeius statuisset, populus vi eum coegit in campum Martium funus ducere, magis adeo miseratione Iuliæ, quam in Pompeij Cęsarisue gratiam: tametsi alioquin maior populi pars ad hunc quam ad illum inclinaret. Statim enim à morte Iuliæ ciuitas fluctuabat, omnibusq; in rebus æstus, sermonesq; ad dissidium facientes existebant: affinitate, quæ eatenus occultauerat magis eorum virorum, quam inhibuerat principatus cupiditatẽ, sublata. Neque diu post Crassum apud Parthos perijsse renunciatum est. atq; hunc etiam magnum belli ciuilis obicem remotum esse apparet. Quippe antea vterq; huius metu, vtcunq; pactis inter sese steterant. Sed vbi fortuna eum, qui certaminis eorum inspector victori imminebat, sustulit, statim licuit Comici illud vsurpare:

Iuliæ in virum amor & mors.

Origo ciuilis belli.

Aduersus alterum alter hic inungitur,
Hauritq; puluerem manibus.

Vsq; adeo fortuna nihil est ad naturam, neque huius potest cupiditatem implere: quando hos duos viros tanta moles, tanta-

tantaque amplitudo imperij cohibere non potuit. qui cum legendo & auditu percepissent inter ipsos Deos,

Esse tribus mundum diuisum partibus omnem,
Vnumquenq; horum sceptris & honore potitum: 19

si duobus sufficere Romanum imperium non putauerunt. Et quidem in cōcione aliquando dixerat Pompeius, se magistratum omnem expectatione citius occepisse, aliorumque expectatione citius deposuisse: & profecto eius rei testimonium habuit, quod semper exercitus statim dimisit. Verum eo tempore Cæsarem intelligens non dimissurum copias, in eo fuit, vt ciuilibus magistratib. se aduersus eum muniret: noui præterea nihil moliebatur, neq; diffidere socero, sed eum contemnere videri volebat. Post vbi magistratus non pro sua sententia conferri vidit, corruptis largitione ciuibus, passus est ciuitatem sine magistratibus esse: statimque de dictatore mentio frequens per vrbem vagata est. Hanc primus publice facere ausus est Lucilius tribunus plebis, populo suadens, vti *Pompeium* diceret dictatorem: & Catone repugnante parum abfuit quin tribunatum amitteret. *Pompeium* amici præsentes multi excusabāt, qui neq; expeteret eum magistratum, neq; esset accepturus. Catonis porro Pompeius reuerentia, hortantis vti decus Reipublicæ curaret, effecit vti consules crearentur, Domitius & Messala. Paulo post iterum interregno existente, multiq; iam dictatoris mentionem impudentius referentibus, veritus Cato & qui idem sentiebant ne id vi à se extorqueretur, statuerunt legitimum aliquem magistratum Pompeio tradere, eaque ratione eum ab immodica illa & tyrannica potentia auertere. Ac Bibulus, *Pompeio* inimicus, in senatu primus omnium sententiam dixit, *Pompeium* sine collega consulem esse creandum: ita enim aut ciuitatem præsenti confusione liberatum iri, aut seruituram præstantissimo. ea cum propter autorem absurda videretur sententia, Cato assurgens, cum contra dicturi opinionem de se præbuisset, Se quidem istius sententiæ autorem nunquam fuisse futurum dixit, sed prolatæ ab alio parendum censere: quemuis enim magistratum nullo sibi potiorem videri, neque esse, quem Pompeio rectius istis in tumultibus Reipublicæ posse præesse sentiat. Quæ sententia vbi est à Senatu appprobata, decretumque vti Pompeius consul solus magi-

Pompeius solus consul.

magiſtratum gerat, aut ſi collegam requirat, ne eum antè duorũm menſium exitum deligat: ita à Sulpitio interrege conſul creatus, peramice Catonem ſalutauit, faſſuſque ſe magnam ipſi gratiam debere, hortatus eſt vt priuatim conſiliarius ſibi eſſe vellet. Ad hæc Cato, Non eſſe ſibi gratias agendas:nõ enim Pompeij, ſed ciuitatis cauſa ſe dixiſſe ſententiam: priuatim autem ſe vocatum, conſilia communicaturũ:ſin vero, publice quod ex vſu fore putaret dicturum. Talis omnino fuit Cato. Cæterum Pompeius vt in vrbem

Corneliam ducit.

venit, Corneliam Scipionis Metelli filiam vxorem duxit, morte P. Craſſi (huic enim virgo nupſerat) in Parthia nuper interfecti viduam. Erant ei iuuenculæ multæ pter formam amoris illecebræ, vt quæ literas, canere fidibus, ac Geometriam probe noſſet, & cum fructu philoſophos audire conſueuiſſet, aberant quoq; ea vitia, quæ ex huiuſmodi ſtudijs iuniores mulieres contrahere ſolent, moroſitas & curioſitas. Pater & genere & gloria erat minime contemnendus. Veruntamen nuptias iſtas eo nomine quidam improbant, quod aliena ætate eſſent contractæ, cum iam nurus, quam vxor Pompei rectius eſſet Cornelia. At ſubtiliores ciuitatis ſtatim neglectui fuiſſe Pompeio culpabãt, cui ea vt ſuarum calamitatum medico, ſoli ſeſe dediſſet: ipſum vero ſerta ferre & ſacrificia nuptialia peragere, cum ipſum ſuum conſulatum in cladibus patriæ numerare debuiſſet, quem nunquã ei ſalua reſpublica ita præter leges cõmiſiſſet. Præterea

Iudicia.

iudicia & leges de ambitu ſtatuerat, inq; eis iudicijs grauiter & ſincere verſabatur, iudicibuſq; cum armatis ipſe præſidens, ſecuritatem, ordinem, & quietem præſtabat: verum vbi Scipio ſocer ipſius in ius vocatus eſt, trecentos iſtos ac ſexaginta iudices domum aduocãs, vt ſocero ſuo auxilium ferrent, deprecatus eſt: ita quidem vt actionem accuſator dimiſerit, Scipioni iudices è foro comites ire cernens. Ob hæc rurſus in infamia verſatus eſt. Auxit hanc, quod cum lege lata laudari reges vetuiſſet, ipſe in iudicium Planci laudandi cauſa venit. Cum quidem Cato, vnus iudicum, manibus aures obturans, non licere ſibi laudationem legibus prohibitam audire dixit. Et Catone tamen antequam ſuffragium ferret amoto, cæterorum ſententijs Plancus damnatus eſt cum dedecore Pompeij. Quippe Hypſæus homo conſularis, reus factus & ipſe, paucis poſt illud fa-

ctum

ctum diebus Pompeium à balneo ad cœnam euntem cum obseruasset, suppliciterq; genua tangens inuocasset, Pompeius sane quam superbe eum præterijt, nihil ipsum efficere, sibi modo cœnam corrumpi dicens. Hæc eius inæqualitas in reprehensiones incurrit. Cætera præclare in ordinem composuit, & in reliquos adhuc quinque menses socerum suum collegam sibi adsciuit. Decreto quoque Pompeio prouinciæ in quadriennium prorogatæ, & statutum, vti quotannis mille talenta an alendas copias acciperet. Hoc initiũ amici Cæsaris nacti postulauerunt, vti huius quoque ratio aliqua haberetur, qui tot pro imperio Romano certamina obijsset: scilicet vt aut alter ei consulatus decerneretur, aut imperij tempus proferretur: ne quis alius superueniens laborum eius gloriam præriperet, sed ipse eo vsque imperaret, dum rebus confectis suis per ocium honoribus potiretur. Contentione super his postulatis exorta, Pompeius tãquam Cæsari cuperet, & inuidiam ab eo amoliretur, literas se Cæsaris habere dixit, quibus is affirmet, se successorem mitti sibi velle, & imperium abdicare. par tamen esse, vti absenti etiam consulatum petere liceat. Hæc cum à Catone impugnarentur, priuatim positis armis petere à ciuibus prẽmia iubente. Pompeius dimissa contentione & quasi victum se fassus, suspicionem sui in Cæsarem animi ostendit; Quin & Parthici belli prætextu repetiit ab eo quos vsui dederat milites: quos Cæsar, tametsi causam non ignoraret, præclare donatos ei remisit. Secundum hæc Pompeius Neapoli ex periculoso morbo conualuit: & *Praxagoræ* suasu Neopolitani sacris pro salute eius operati sunt. Horum exemplo vicinis totaque deinceps Italia ducta, omnis & parua & magna ciuitas festos dies aliquot egit, occurrentibus autem *Pompeio* nullus satis fuit amplus locus: omnia itinera, pagi, portus conuiuantium & sacrificantium erant pleni, multi coronati prælatis facibus eum excipiebant, floribusque passim in eum coniectis comitabantur: ita vt reditus iste ad vrbem eius splendidissimi spectaculi loco fuerit: Et vero traditum est, nullam aliam grauiorem belli ciuilis causam hac ipsa pompa fuisse. Etenim rerum gestarum memoriæ ingens gaudium additum, ita animum eius inflabat, vti cautionis adhibendæ (qua ratione ante hac vsus ad tutum locum actiones suas successusque perduxerat)

Pompeij moribus.

Securitas.

secutus immodica audacia Cæsaris potentiam sperneret, nihil sibi contra eum armis aut labore opus futurum, multoque nunc facilius, quam ante euectus fuisset, opprimi à se eum posse arbitrans. *S*ub hæc Appius eos, de quibus dictum est, *P*ompeianos milites ex Gallia à Cæsare reducens, mirum in modum Gallicis rebus eleuatis, Cæsari obtrectauit, *P*ompeium non recte suarum virium conscium esse dicens, qui se alienis contra Cæsarem armis muniret, quem suis ipsius copijs possit pessundare: tantum enim esse odium militum in Cæsarem, tantumque Pompeij desiderium, vt statim ad hunc semel conspectum sint transituri. Quamobrem Pompeius eo confidentiæ, & propter hanc negligentiæ peruenit, vt eos qui bellum metuerent, risui habuerit, dicentibusque non videre se copias quibus Cæsari aduersus Vrbem ducenti possint obsistere, subridens & hilari vultu responderit, bono ipsos esse animo debere: Ego, inquiẽs, cum primum Italiæ solum pede percussero, peditum equitumq; turmæ erumpent. At vero *C*æsar vehementius iam ipsam rem tractabat, ipse non procul ab Italia versans, milites subinde Romam ad comitia mittens, pecunia autem multos magistratum gerentes occulte corrumpens: inter quos fuit etiam *P*aulus consul, qui M D. talentis suam Cæsari sententiam addixit, & Curio tribunus plebis, ingenti ære alieno à Cæsare liberatus, & M. Antonius debiti ob Curionis amicitiam socius. Deprehensum quidem fuit, quendam de Cæsarianis centurionibus cum ad Curiam adstitisset, audiuissetque tempus prorogandi imperij postulatum Cæsari non dari, manu gladium pulsasse, ac dixisse, Attamen hic dabit: & eodem spectabant quæ agebantur, ac quæ parabantur. Curionis tamen pro Cæsare postulata magis videbantur popularia. *A*lterutrum enim horum petebat, vt aut *P*ompeius etiam exercitum dimitteret, aut ne Cæsar quidem hoc facere iuberetur: aut enim priuatos æquali conditione, aut si ita maneant, suo vtrunque statu contentos fore: qui vero alterutrius vires, imminuat, eum alterius potentiam, quæ quidem vtrinque metuatur, augere. Aduersum hæc Marcello Cæsarem prædonem appellante, hostemque decerni, nisi arma deposuisset, iubente: Curio tamen & cum eo *Piso* atq; Antonius senatum coarguerunt, iusserunt enim eos qui solum Cæsarem arma depo-

Cæsaris actiones & postulata.

nere,

nere, Pompeium magistratum retinere vellent, secedere: & plerique omnes secessionem fecerunt. Iterum iusserunt eos qui vtrunque dimisso exercitu priuatum esse vellent, secedere, & pro Pompeio viginti duo solum, pro Curione reliqui omnes steterunt. Itaque Curio veluti victor gaudio elatus ad populum se proripuit, plausu & florum sertorumque iactationibus exceptus. Non aderat tum in Senatu Pompeius: nam qui exercitui præsunt, vrbem non ingrediebantur. Marcellus autem surgens, Non, inquit, hic porro sedens orationes audiam: sed quia decem legiones iam Alpes transire cerno, ipse quoque ibo vt emittam qui pro patria propugnet. Simul, vt in luctu, atras vestes sumpserunt.

Pompeio bellum contra Cæsarẽ mandatum.

Marcellus autem senatu comitante per forum ad Pompeium profectus, vt contra adstitit, Iubeo, inquit, te Pompei auxilium patriæ ferre, copijs quas habes vti, exercitum alium conscribere. Idem quoque Lentulus consulum designatorum alter dixit. Pompeio autem delectum instituenti partim nomina non dederunt ciues, partim ægre & nulla cum alacritate, pleriq; pacificationẽ clamore poscebant. Etenim Antonius apud populum inuito etiam senatu epistolam Cæsaris recitauerat, vulgo gratas conditiones habentem: nam hoc poscebat, vt prouincijs exercituq; dimissis vterq; apud populum suorũ factorum rationes redderet. Lentulus porro iam consul, senatum non habebat.

Cicero paci studet.

Cicero tum ex Cilicia reuersus, paci studebat, hac conditione proposita, vti Cæsar relicta Gallia Illyricum & duas legiones retinens, alterum cõsulatum expectaret: & Pompeio hic se difficilem præbẽte, Cæsarianis persuasit, vt alteram quoq; legionem remitterẽt. Lentulo tamẽ repugnante ac Catone Pompeium iterum deceptũ peccare clamante, pacificatio ea irrita fuit. Interim Cæsarem capto Arimino (quæ magna est Italiæ vrbs) cum omnibus copijs ad Romam tendere nunciatur. Erat hic nuntius vanus: cum trecentis enim tantum equitibus & quinque legionariorum millibus ibat. non præstolatus reliquum, qui adhuc trans Alpes erat, exercitum, quod subito irruere in perturbatos & nihil tale expectantes, quam ad bellum parandum tempus concedere mallet.

Cæsar irruit.

Atque vbi ad Rubiconem amnem, qui ipsius prouinciam terminabat, peruenisset, tacitus substiterat, magnitudinem conatus sui secum aliquandiu

reputans: poſt, quemadmodum qui ſe à præcipitio in profunditatem immenſam demittunt, oculos comprimere ſolent, animo conniuens præ tam grauibus auſis, idque tantum Græce ad præſentes vociferatus, iacta eſto alea, exercitum traduxit. Fama rei primum allata Romam, maiore quàm vnquam ante accidiſſet trepidatione, terrore, metuque vrbem repleuit: ac ſtatim ad Pompeium ſenatus & qui cum magiſtratu erant conuenire. Ibi cum Tullius Pompeium de copijs percontaretur, iſque cunctanter reſponderet, trepideque exercitum à Cæſare ſibi paratum venire, ſperare etiam ſe quos antea ad triginta millia conſcripſerat, celeriter contracturum, altum exclamans, Fefelliſti nos Pompei, ſuaſit vti ad Cæſarem legati mitterentur. Et M. Fauonius, vir non improbus, ſed qui contumacia & petulantia ſæpenumero Catonianam in dicendo libertatem æmulari ſe poſſe putaret, Pompeium pede terram ferire iuſſit, & quas pollicitus fuiſſet, euocare copias. Quod tamen tam importunum dictum æquo animo Pompeius tulit. Idem Catoni in memoriam reuocanti, quæ de Cæſare olim ei prædixiſſet, Verius quidem Catonem vaticinatum, à ſe autem amicius actum reſpondit. Cato cum conſilium dediſſet, vti Pompeius dux cum mero imperio belli crearetur, (etenim eiuſdem eſſe magna excitare mala, & compeſcere) ſtatim in Siciliam abijt, quę ei prouincia obtigerat. eodemque in ſuas ſinguli modo profecti ſunt. At vero tota Italia excitata, magna erat conſilij inopia: vndique enim Romam confugiebatur, cum Romani ipſi vrbem relinquerent, tanta in tempeſtate & tumultu, quod pauci ciuium vtiles, plerique magiſtratibus intractabiles eſſent. Non enim trepidatio reprimi potuit, neque ſuis rationibus Pompeio vti licebat: ſed vt quiſque timebat, dolebat, aut dubitabat, ita ſtatim ſuum affectum ad Pompeium deferebat, eodemque ipſum pertrahebat, vti eodem die varia & diuerſa ſtatueret. De hoſtib. autem nihil certi poterat cognoſcere, quod plerique obuios quoſque rumores referrent, fidemq; non habenti ſuccenſerent. Ita demum Pompeius tumultum eſſe decreuit, edictoque vti omnes ipſum Senatores ſequerentur, qui remanſiſſent eum Cæſarianum à ſe habitum iri: imminente iam nocte vrbe exiuit. Conſules quoque non factis, quæ initio belli conſueuerunt, ſacrificijs Roma fugerunt.

Pompeius Roma cedit.

gerunt.

gerunt Mira tamen fuit periculosissimo etiam isto tempope hominum in Pompeium beneuolentia, quod plerisque militiam istam culpantibus nemo ducem odio habuit: ac plures quod Pompeium deserere non possent, quam spe libertatis eum secuti sunt. Paucis post diebus Cæsar Romam venit, omnibus sese benignum præbens, animosq; ciuium placans: nisi quod Metello tribuno plebis pecuniam ipsum ex ærario accipere prohibenti, mortem minatus est, voce quam minæ ipsæ essent asperiori addita, Minari hoc, quam facere, sibi esse difficilius. Reiecto hunc in modum Metello, acceptis quæ opus haberet, Pompeio insequendo se dedit, eijcere eum ex Italia antequā exercitus ex Hispania ei coniungeretur, festinans. At Pompeius Brundusio occupato, naues ibi nactus, consules cum triginta cohortibus Dyrrachium præmisit: Scipionem socerum, & Cneum filium in Syriam classis parandæ causa amandauit. Ipse obstructis portis, in muris expeditissimos militum collocauit, & oppidanis mandato vti se domi quisque suæ continerent, totam intus vrbem suffodit, omnesque vicos actis palis vallauit, duobus, qui ad mare pertinerent, relictis. Tertio die cum multitudo iam tuto naues conscendisset, murorum custodibus subito signum dedit, celeriterque decurrentes ad se recepit, & auectus est. Cæsar vt desertos muros vidit, fugam factam sentiens, parum abfuit quin hostem insequens in sudes & fossas incidisset: monitu tamen Brundusinorum vrbem vitans, eaque ambita ad mare perueniens, auectos esse omnes, præter duo nauigia paucis militibus onusta deprehendit. Omnes alij scriptores hanc Pompeij ex Italia fugam, inter præstantissima strategemata ponunt. Cæsar vero mirari se ait, quod vrbem tenens munitam, exercitum ex Hispania expectans, mare præterea obtinens, Italiam reliquerit. Incusat etiam Cicero, quod Themistoclis potius quam periclis consilia imperatoria imitatus sit, rebus hunc non illum requirentibus. Atque ipse profecto Cæsar re ipsa ostendit, se sibi plurimum à tempore metuisse. Cum enim Numerium Pompeij amicum cepisset, Brundusium eum misit, ad æquas pacis conditiones Pompeium prouocans: sed Numerius inde cum Pompeio auectus est. Post hæc sexaginta dierum spacio tota Cæsar Italia, nullo quidem sanguine facto, potitus, cum statim persequi

Apparatus Pompeij & copiæ.

Pompeium cogitaret, nauibus destitutus in Hispaniam se conuertit, vt Pompeianas ibi copias ad se pertraheret. Interim magnæ ad Pompeium conuenerunt copiæ: classis plane inuicta, in qua præter quingentas ad prœlium instructas naues, liburnarum & speculatoriorum nauigiorum ingens erat numerus: equites Romani & Itali septem millia, flos hominum genere, diuitijs audaciaque præstantium. Peditatum autem commixtum, & exercitatione opus habentem Berrhœæ instituebat, non ociosus ibi desidens, sed iuuenis in morem exercitationibus deditus. Magnum enim ad audaciam momentum ipse afferebat, cum natus annos duodesexaginta cerneretur pedes in armis certare, deinde eques prompte stringere gladium currente equo, & in vaginam nullo labore recondere, in iaculationibus non certitudinem modo ostendere, sed eminus iacere tanta vi, vt multi iuuenum superare non possent. Concesserunt ad eum reges quoque & reguli, principumque ex vrbe virorum tantus numerus, vt perfectum senatum expleret: tum Labienus Cæsare, cuius amicus & lega-
81 tus in Gallia fuerat, relicto: & Brutus, filius eius Bruti quem in Galia Pōpeius occiderat, vir magnanimus, & qui Pompeium, vti patris sui interfectorem, nunquam ante salutasset, verbo ve cōpellasset, tunc ei se vt liberatori patriæ submittebat. Cicero etiam, quamuis aliter & scripsisset & consuluisset, turpe tamen sibi fore iudicauit, si non se quoq; ei parti, quæ pro patria propugnabat adiūgeret. Venit & Tidius Sextius ad eos in Macedoniā extrema senectute, & altero crure mutilus: quem cum reliqui riderent & exibilarent, accedēti Pompeius assurrexit, & occurit, magnum prose ratus testimonium, quod prēter ætatem & vires quidam securitati commune periculum anteponerent. Senatu inde conuocato, ex sentētia Catonis decretū est, ne quis Romanorum extra prœlium occideretur, neve vlla vrbs Romanis subdita diriperetur, id decretum multum fauoris Pompeianis partibus conciliauit. Nam & quibus vel procul dissitis nihil eius belli intererat, vel qui ob tenuitatem negligebantur, ipse tamen ij voluntate assentiebantur, verbisq; pro iustitia vna propugnabant, dijs hominibusque inimicum iudicantes, qui non victoriam Pompeij esse vellet. Neque vero Cæsar victoria sua inique vsus est. Nam & captis in His-

in Hispania Pompeij copijs, duces dimisit, militesque ad se recepit: & cum rursum superatis Alpibus Italiaque peragrata Brundusium sub ipsam brumam venisset, atque inde Oricum traijcisset, Vibullium amicum Pompeij, quem tum captiuum tenebat, ad Pompeium misit, hanc conditionem ei ferens, vti inter se congressi vterque intra tertiũ diem copijs dimissis, inita denuo amicitia, & sacramento dato, in Italiam reuerterentur. 22 Hæc Pompeius insidias esse putauit: itaque statim ad mare degressus, loca terrestribus castris apta & munita occupauit, stationesque & portus nauibus à mari accipiendis tutos: vt iam omnis ventus ipsi spirauerit, annonam, milites, aut pecuniam subinde afferens. Cæsar contra difficultatibus terra mariq; circumuentus, pugnam expetere coactus, identidem oppugnauit castra, & ad prœlium prouocauit. Leuibus autem conflictibus plerunque victor, semel parum abfuit qui toto amisso exercitu attritus fuisset: cum Pompeius præclara pugna totum hostile exercitum fudit, duob. hominum millib. cæsis, in castra tamen vna cum fugientib. irrumpere aut nequiuit aut nõ est ausus. Tũ qdem Cæsar amicis dixit, Ea die victoriam penes hostes fuisse, si ducem vincendi gnarũ habuissent. Proinde hoc elati successu Pompeiani, prœlio decernere festinabant. At Pompeius, tametsi absentibus regibus, ducibus, & vrbibus scripsisset se victoria potitum, pugnæ tamen periculum formidabat, statuebatque tempore & penuria debellare homines armis quidem inuictos, & qui vincere simul multis iam annis consueuissent: sed qui ad cætera militię onera, cum hinc inde proficiscendum & vagandum, fossæ agendæ, muniendæ vrbes essent, præ senectute animos despondissent, ideoque manum conserere quam primum cuperent. His rationibus ab initio vtcunque persuasit suis, vti quiescerent. Sed vbi Cæsar secundum eam pugnam penuria compulsus mouit, ac per Athamanes in Thessaliam profectus est: non iam compesci porro temeritas Pompeianorum potuit, quin fugere Cæsarem clamantes, partim insequi eum, partim ire in Italiam iuberent. Fuerunt qui seruos & amicos Romam mitterent, ædes foro vicinas occupatum, tanquam mox magistratus petituri. Quidam sua sponte ad Corneliam (quam in Lesbum emiserat Pompeius) nauigarunt, confectum esse bellũ

Pompeij victoria & consilia.

 nun-

nunciantes. Aduocato ſenatu Afranius conſuluit Italiam arripiendam eſſe, maximum ſcilicet eius belli præmium hanc tenentibus ſtatim acceſſuram Siciliam, Sardiniam, Corſicam, Galliam omnem: & patriam, cuius potiſſimum habẽda ſit ratio, eminus iam manus protendentẽ, minime negligendam Pompeio, neque ferendum vt ea contumelijs preſſa tyrãnorum ſeruis & adulatoribus porro ſeruiat. Pompeius neque glorioſum ſibi fore dixit, ſi Cæſarem denuo fugeret, cuius inſequendi fortuna ſibi locum dediſſet: neque pium eſſe Scipionem viroſque in Græcia & Theſſalia conſulares deſtituere, ſtatim cum copijs & opibus magnis in poteſtatem Cæſaris venturos: Romæ autem curam vel maxime gerere, qui præſtet ei, vti bello quam longiſſime remoto ea interim illæſa victorem expectet. Hoc ita decreto, Cæſarem ſtatuit perſequi, certus animi prœlio non congredi, ſed proxime inhærens penuria eum oppugnare atque conficere: cum quod ita ex vſu eſſe ſentiret, tum quod rumor ad eum allatus erat, ſparſus inter equites, ſtatim profligato Cæſare Pompeium quoque eſſe opprimendum. Quidam perhibent eum propterea Catonis quoque opera nulla magna in re vſum, & cum ad perſequendum Cæſarem proficiſceretur, ad mare eum cuſtodiendorum impedimentorum cauſa reliquiſſe, quod metueret ne is occiſo Cæſare ſtatim ipſum quoque imperio ſe abdicare cogeret. Itaque hoſtium veſtigijs ita per ocium inhærens, obtrectationibus aduerſiſque clamoribus locum dedit, ac ſi id conſilium non Cæſaris euertendi, ſed patriam & ſenatum decipiendi cauſa ſuſcepiſſet, vti ſemper cum imperio eſſet, atque ijs qui ſi in orbem terrarum imperium arrogarent, famulis ſtipatoribuſque vteretur. Domitius etiam Ahenobarbus inuidiam ei conflauit, Agamemnona identidem, & regem regum nominando Fauonij quoque intempeſtiua dicacitas non minus quam aliorum liberæ voces moleſta fuit, vociferantis crebro, Ne hoc quidem anno, ô viri, licebit nobis ficubus Tuſculanis veſci. Et L. Afranius, qui in Hiſpania copias amiſerat, proditioniſque eo nomine inſimulabatur, cum Pompeium pugnam ſubterfugere videret, mirari ſe dicebat, cur accuſatores ſui non ad pugnandum contra emptorem prouinciarum procederent. Hæc illi, multaque id genus alia dictitantes, Pom-

peium

Suorum importunitati cedit.

peium existimationis retinendæ cupidum, amicorumque verecundia victum compulerunt, vti optimis cõsilijs omissis, voluntates eorum spesque sequeretur. Quod sane vel nauis gubernatori indecorum erat facere nedum tot gentium exercituumque imperatori. atq; is medicos laudare solitus, qui nihil vnquam ægroti cupiditatibus quicquam indulsissent, male sanis in exercitu suo ducibus concessit, metuens ne salutem afferendo molestus esset. Sanos enim illos ego nequaquam censuero, qui in castris obambulantes, iam tum consulatus & præturas ambiebant: & quidem Spinther, Domitius & Scipio de pontificatu Cæsaris maximo litigabant, & suffragia iam tum aucupabantur. quasi vero Tigranem hostem oppositum haberent, aut regem Nabatæorum: non Cæsarem ijs cum copijs, cum quibus mille vrbes expugnauerat, populos trecentis plures domuerat, cum Germanisque & Gallis inuictus depugnauerat, innumerabiliaque prœlia fecerat, mille captiuorum millia abduxerat, mille hostium millia interfecerat. Enimuero vrgentes Pompeium tumultuantesque, vt in Pharsalicos campos peruētum est. Senatum aduocare coegerunt: ibi Labienus magister equitum primus omnium surgens, iurauit se nisi fusis hostibus ex prœlio non rediturum, eodemque modo cæteri omnes iurauerunt. Noctu in somnis visus est sibi Pompeius in theatrũ ingredi, applaudente populo, & multis ornare spolijs templum Veneris victricis. Eo insomnio partim confirmatus est, partim territus, metuens ne Cæsari, qui ad Venerem genus suũ referebat, gloriam ipse & splendorum adferret. Panici quoq; terrores in castris exorti ipsum excitauerunt. Matutina vigilia in Castris Cæsaris summo silentio, ingens lumen effulsit, atque inde fax flammea accensa super Pompeij castra decubuit: hoc se Cæsar ipse, cum excubias inspiceret, vidisse ait. Orta luce, cum Scotusam versus proficisci statuisset, ac iam tabernacula milites demolirentur, & iumenta calonesque præmitterent, exploratores annunciant multa in castris Pompeii arma hinc inde circumferri, tumultumque esse & agitationem qualis ad pugnam exeuntium assolet: post hos alij primos iam ordines aciei instructos referunt. Tum Cæsar, expectatum illum diem adesse inquiens, vbi nõ cum fame & egestate, sed cum hoste sit pugnandum, celeriter ante

Ostenta.

Prœlium Pharſalicum.

tabernaculum puniceam togã (hoc pugnæ ſignum eſt Romanis) ſuſpendi iuſſit. Quæ vt à militib. eſt conſpecta, effuſo gaudio atq; clamore omiſſis tabernaculis arma rapuerunt, & à ductoribus in ſuũ quiſq; locũ ducti, veluti chorus quidam abſq; omni turba cõpoſite ſuũ ſinguli ordinẽ ſeruauerunt. Pompeius dextrũ cornu Antonio oppoſitũ cepit, mediã aciẽ Scipioni ſocero tuendã contra Domitiũ Caluinum dedit, ſiniſtrũ L. Domitius Ahenobarbus ducebat, equitatu multo munitũ: huc enim ſe omnes fere contulerant, vti decimã legionẽ, q̃ maxime virtute bellica erat nobilis, diſijcerent. Cæſaremq; in ea pugnam obire ſolitum funderent. Verum Cæſar cum læuum hoſtium cornu tam valido equitatu ſtipatum cerneret, armorum ſplendorem metuens, ſex cohortes ex ſubſidijs euocauit, & à tergo decimæ legionis collocauit: mandato vti quieſcerent, neq; ſe conſpiciendos hoſtibus darent, atque vbi equites hoſtiũ impetũ dediſſent tum ipſi per primã aciem ſeſe proriperent, neq; tum (vti ſolent fortiſſimi facere militum, ad rem gladijs gerendam ꝓperantes) pila abijcerent, ſed ijs altius cõiectis oculos & facies hoſtiũ impeterent. Etenim formoſos illos & ætate florentes ſaltatores, neque oculos attolere aduerſus ferrũ preſens auſuros. Hæc Cæſar agebat. Pompeius vero ex equo aciem inſpiciens, cum hoſtes loco ſe tenere, & tempus pugnę compoſito ordine expectare cerneret, milites autem ſuos pro imperitia æſtuare ac tumultuari, ac vix ſe continere, metuens ne initio pugnæ à ſe inuicem diuellerentur, primam aciem tuentibus mandauit, vti loco perſiſterent, impetumque hoſtium conſtanter exciperent. Id cõſilium Cæſar reprehendit: nempe ictuum violentiam, quæ ex curſu intenditur, retudiſſe eum: præterea impetu illo (qui impetus inter excurrendũ in hoſtem pleroſque incendit & quaſi furore quodã incitat, ac cũ clamore & curſu ardorẽ pugnandi auget) repreſſo, animos eum ſuorum refrigeraſſe. Erant in exercitu Cæſaris XXII. millia: in Pompeiano duplo parum minores numero. Cum vtrinque ſignum pugnę datum eſſet, claſſicũque arma expedire monuiſſet, gregarij milites ſinguli de ſe erant ſoliciti. Pauci ex optimatibus Romani, quidamque Græci ſpectatores pugnæ, cũ iam iã conflicturę eſſent, acies, reputauerunt quem in locum cupiditas pertinaciaque imperium Romanum deduxiſſent. Erant & arma

cogna-

cognata, & ordines germani, & communia ſigna, vniuſque vrbis virtus & potentia in ſeipſam conuertebatur, oſtendés quã cæca & inſana ſit humana natura, cũ affectibus fertur. Poterat enim vterque ducum quietus iam imperare, & terra mariq; partis virtute ſua ditionibus totum prope mundum complectentibus frui. Sin cupiditati trophæorum & triumphorum ſiti indulgendum putaſſent, licebat eam Parthicis aut Germanicis bellis reſtinguere. Reſtabant etiam Scythia & Indi, quas barbaras gentes velle cicurare haud erat inglorius cupiditatis prætextus. Quis enim Scytharũ equitatus, aut Parthorum ſagittæ, aut Indorũ diuitiæ ſeptuaginta armatis Romanorũ millibus reſtitiſſet, idq; Pompeio & Cæſare ducibus? quorum nomina prius quam Romanorũ audierant, adeo inacceſſas ij multas, feraſq; gentes vincendo peragrauerant. Ii tum ad depugnandum inter ſe coibant, ne gloriam quidem ſuam, propter quam patriam in id malorum coniecerant, miſerati: cum eum vſq; ad diem vterque inuicti cognomen tenuiſſet, nam affinitatem illam & Iuliæ amorem, nuptiasque, ſtatim ab initio apparuit fraudem eſſe dubiæque fidei, & veræ amicitiæ expertis ac neceſſitatis cauſa initæ ſocietatis obligationem. Poſteaquam Pharſalij campi viris, equis & armis repleti fuerunt, ſignumque conflictus datum, primus ex Cæſaris acie procurrit C. Craſtinus, manipuli centum & viginti virorum dux, & quod Cæſari ſplendide promiſerat, egregie repræſentauit. Etenim cum primus Cæſari caſtris exeunti viſus, ab eoque ſalutatus & interrogatus fuiſſet, quid animi de pugna futura haberet, manu ſublata clamauerat: Victoria magnifica potieris ô Cæſar: me autem vel viuum hodie, vel mortuum laudabis. Huius tunc promiſſi memor, impetu facto, multiſq; ſuorum ſecum vna abreptis, in medios hoſtes irruit. Hic ſtatim pugna ad gladios perducta, multiſque cæſis, cohanti prorumpere, & primum quenque ferienti gladium aliquis in aduerſum os ita impulit, vti mucro in occipitio impingeret. Cæſo Craſtino, aliquandiu in ea parte æqualis fuit pugna. Pompeius autem dextrum cornu nõ ſtatim mouit, ſed oculos in vtranq; partem torquẽs, & quid equites acturi eſſent intentus morabatur. Iam tum ij turmas explicuerant, vti Cęſarem cingerent, obiectiſque hoſtium equitibus pulſis pedeſtrem aciem inuadebant. Aſt vbi Cæſar ſignum dedit,

dedit, equitibus sese recipientibus, cohortes (quas in subsidio legionis decimæ positas dixi: erant autem tria virorum millia) vt circumdari aciem prohiberent procurrere, obiectique hostium equitatui, directis (vt moniti fuerāt) in sublime pilis vultus eorum impetierunt. Sed Pompeiani equites omnis pugnæ rudes, ad hanc vero neq; expectatione neque disciplina instructi, non sustinuerunt ictus in oculos oraque ingestos, sed manibus facies tegentes turpiter retro auersi sunt. Fugientes Cęsariani omiserunt, & in peditatum quâ is maxime nudatus equitum ala & circumuentu facilis erat, irruerunt: atque simul his ex obliquo ingruentibus, à fronte decima legio inuasit, non subsistentes, neq; ordines aciei seruantes, cum quo modo se circumuenturos hostem putassent, eo se circumdari viderent. His quoque fusis Pompeius vbi puluerem vidit, & quid equitibus accidisset coniecit, quod secutus consilium sit, difficile dictu est: maxime autem attonito. & de potestate rationis deturbato similis neque cogitanti quod Pompeius Magnus esset, neminem allocutus lento gressu in castra abijt. Et omnino in eum versus hi quadrabant:

Aiaci incußit tunc Iupiter ipse timorem:
23 *Attonitus stetit, atque in dorsum tergora scuti*
Reyciens septena boum, late omnia circum
Prospiciens, turbamq; hominum---

Talis tunc Pompeius vt in tentorium venit, tacitus consedit, donec fugientibus multi hostium instātes vna in castra irruperunt. Ibi hac vna edita voce. Ad castra ne etiam? nihil præterea locutus, veste qualis præsenti fortunæ conueniebat indutus, aufugit. Fugam reliquæ etiam legiones fecerunt, & in castris magna calonum & eorum qui tabernacula custodiebant cædes fuit. Sex modo militum millia cecidisse Asinius Pollio scribit, qui in ea pugna Cæsari adfuit. Captis castris amentiam & vanitatem Pompeianorum viderunt. Omnia enim tabernacula myrto fuerunt coronata, veste stragula versiculori exornata, mensę poculis instructę, appositi crateres vini, atq; omnino is apparatus, qualis hominum sacrificantium & festos dies agentium est potius, quam ad pugnam euntium: hac illi spe perditi, & insana temeritate capti, ad bellum accesserant. Pompeius paulum extra castra progressus, equum dimisit, paucisque ad-

modum comitatus cum nemo hostium insequeretur, tacitus abijt, ijs in cogitationibus versans, in quas venire par erat virum qui triginta quatuor annis omnes superare solitus, tunc primum in sua senectute quid esset vinci & fugere sentiret, tum reputantem, quantam gloriam potentiamq; multis certaminibus bellisq; auctam vnius horæ momento amisisset, vt paulo ante tot militibus, equis, nauibusque stipatus, adeo nunc destitutus & abiectus discederet, vti hostes etiam inquirentes falleret. Inde Larissam transgressus, vt ad Tempe venit sitibundus, in faciem se sternens aquam Penei hausit: atque inde surgens per Tempe vsque ad mare iter fecit. Ibi noctis reliquũ in piscatoria casula exegit: circa aurorã in fluuiatilem lembum ingressus, de comitibus, ingenuos ad se recepit, seruos abire ad Cæsarem bono animo iussit. Inde oram legens, ad iustæ magnitudinis onerariam nauim peruenit, cui præerat Peticius quidam vir Romanus, qui Pompeium de facie nouerat, nihil alioquin admodum cum eo commercij habuerat. Ei præterita nocte in somnis visus fuerat Pompeius, non qualem sæpe viderat, sed abiectus & mœstus secum colloqui: idq; tum vna nauigantibus insomnium exponebat (sicuti solent homines otiosi huiusmodi de rebus cõfabulari) cum subito quidam nautarum ei dicit, videre se fluuiatilem lembum à terra remigio adigi, hominesque quosdam vestes concutere, manusque versum ipsos protendere. Petitius itaque inhibito remigio, confestim Pompeium, qualis ei per insomnium apparuerat, agnouit, feriensque caput, scapham aduertere eis iussit, manusq; intendens Pompeium vocauit, fortunam viri ex ipso habitu intelligens: quare non præstolatus preces aut orationem Pompeij eo, & quos is iubebat (duo autem hi erant Lentuli, & Fauonius) receptis prouectus est: paulo post ad ipsos à terra contendentem Deiotarum receperunt. Sub tempus cœnæ, cum nauclerus pro præsenti copia instruxisset, Fauonius Pompeium cernens inopia famulorum ipsum lauare & vngere sese, accurrit, eumque lauit, & vnxit, atque in posterum omnia seruitia vsque ad pedum etiam lotionem & cœnæ administrationem obiuit. Qui ministerij eius liberalitatem inspexisset simplicis, & ab omni simulatione puri, is vtique dicturus fuerit,

En, omnia ingenuos vt egregie decent,

Ita vectus Amphipolin Pompeius, Mitylenen inde traiecit, filium & vxorem ibi assumpturus. Vt ad littus insulæ appulit, nuncium in vrbem misit Corneliæ, quæ annunciatis & scriptis sibi delinita, hoc vnum opinabatur Pompeio restare, vt bello iam ad Dyrrhacchium confecto Cæsarem persequeretur. His eam intentá cogitationibus accessit nuncius, & salutatione omissa, potissima & pleraq; malorũ lacrymis magis quã voce indicans, properare iussit, si Pompeium vna & aliena aduectum naui cernere velit. Quod vt audiuit Cornelia, humi procubuit, & aliquandiu mentis vocisque impos iacuit: vix tandem ad se redijt, intelligensq; non hoc lamentandi esse & flendi tempus, ad mare per vrbem excurrit: occurrentiq; Pompeio, obuijsq; vlnis labanté, in ipsumque corruentem tenenti, Video, inquit, te marite, non tua sed mea fortuna ad vnicum nauigiũ recidisse, qui ante Corneliæ nuptias quingentis nauibus per hoc æquor vehebaris. Quid me visum venisti? cur non me aduerso meo fato reliquisti, à qua in te etiam tantum redundauit calamitatis? Ah quã felix fuissem mulier, si ante quam P. Crassum, cui virgo nupsi, in Parthis occidisse renuntiatũ fuit, mortẽ obijssem: quam vero laudabilis, si (quod conata fui) eo mortuo vitam proiecissem. nunc in hoc me seruatam video, vti Pompeio Magno cladem afferrem. Hęc eam locutam, Pompeium sic respondisse memorant: Prosperã nimirum, ô Cornelia fortunam tantum noueras, quæ te (vti sentio) decepit, me diutius quã moris eius est complexa. Sed tamen & hæc ferenda nobis sunt, quippe hominibus, & periclitanda porro fortuna neque enim desperandum est posse nos ex hoc casu ad pristinũ statum redire, cum ex eo huc redacti simus. Exinde Cornelia opes & famulos ex vrbe acciuit Mitylenęos autem Pompeius salutatum egressos & vt in vrbẽ intraret orantes, hoc recusato monuit, vti bono animo essent, & victori parerent Cæsari, bono & clementi viro. Ipse ad Cratippũ philosophum (qui & ipse Pompeij videndi causa accesserat) cõuersus, reprehendit ac de prouidentia diuina pauca quædam cum eo disputauit: Cratippo, ne contradicendo molestus aut intempestiuus esset, subterfugiente certamen, & ad meliores spes suscipiendas deducente. Etenim Pompeio de prouidentia sui casus causam quærenti, respondebat Cratippus, ita accidisse quod vitiosus Reipubl. status monarchiam

Cornelia questus.

Cratippus.

narchiam iam exposceret: vicissimque quærebat, At quomodo nos, quove argumento certi simus te melius, quam Cæsarem, vsurum fortuna fuisse? verum hæc (addebat) quæ in deorum sunt posita arbitrio, relinquamus. Cæterum vxore & amicis receptis Pompeius ex Lesbo soluit, neque nisi aqua aut cibo cum esset opus, nauim portui appulit. Prima vrbs quam intrauit, Attalia fuit Pamphiliæ: ibi aliquot triremes ad ipsum, militesq; conuenerunt, adeo vt rursum sexaginta senatorios viros secum haberet. Audiens autem & classem adhuc constare, & Catonem multis ad se receptis militibus in Africam transmittere, fortunam suam apud amicos deplorauit, seque incusauit, qui cogi se ad prœlium terrestre committendum passus, naualibusque copijs (quibus absque dubio præualebat) nullam ad rem vsus fuisset, neque classem loco circumposuisset, vt clade in terra accepta, in promptu vires hosti pares à mari haberet: Non enim aliud Pompeij grauius est peccatum, aut Cæsaris callidius consilium, quam quod ad pugnam tam procul à classis auxilio abstraxit hostem. Veruntamen ex præsenti re consilium capere & aliquid moliri coactus, ad vrbes partim misit partim ipse nauibus accessit, pecuniam & supplementum nauibus exigens. Interim hostis celeritatem metuens, ne superueniens eum rebus nōdum satis paratis arriperet, de perfugio in præsentia aliquo, & secessu cogitauit. Deliberantibus nulla P. R. prouincia satis tuta visa fuit. Ex regnis ipse Parthiam prætulit, quæ & in præsens ad suscipiendum & tegendum infirmos ipsos, & ad erigendum magnisq; cum copijs emittendum satis haberet opum. Reliqui partim Africam & Iubam regem præferebant. Theophanes Lesbius insani iudicabat esse relicta Ægypto, quæ tridui itinere oberat, & Ptolemæo ephebo, & qui pro amicitia beneficiisque patri suo præstitis gratiam deberet præterito, infidelissimæ Parthorum genti se committere: & qui socero pridem suo, viro Romano nolit primas in republica tribuere, atque ipse secundo loco omnibus prior esse, neque eius æquitatem experiri, eum se Arsaci tradere, qui ne Crassum quidem nisi mortuum ferre potuerit: denique Scipionis genere ortam vxorem ætate florente inter barbaros adducere, qui libidine potestatem suam definiant: & quibus eam, tametsi nihil patiatur, atque metuenda tantum sit vis, graue sit

credere,

credere. Hoc vnum fuiſſe aiunt, quod à profectione in Parthos Pompeium auerterit: ſi tamen conſilium eo tempore aliquod Pompeius ſecutus eſt, & non fatum iã dux vitæ fuit. Itaq; vt ſententia fugiẽdi in Ægyptum vicit. Seleucienſi triremi à Cypro cum vxore auectus eſt, reliquis partim nauib⁹ longis, partim onerarijs eum comitantibus: & cum tuto id maris traieciſſet, Ptolemæum cum exercitu apud Peluſium agere bellum contra ſororem gerentem, audiens, eo appulit: præmiſſo qui de eius aduentu regi indicaret, atq; deprecaretur.

Aduentus in Ægyptum.

Erat adhuc admodum adoleſcens Ptolemæus: Pho- D
tinus ſummam omniũ rerum gubernans, potentiſſimorum (hi erant, quos ipſe volebat) ſenatum aduocauit, & quemvis dicere quod ſentiret iuſſit. Id vero indignũ erat, de Pompeio Magno conſultare Photinum eunuchum, & Theodotum Chium, qui mercede regẽ oratoriam docebat, & Ægyptium Achillam: hi enim inter cubicularios & educatores regios cæteros præcipui erant conſiliarij, huiusq; conſilij ſententiam procul à terra in Anchoris expectabat, quem ſalutem ſuam Cæſari debere indignum erat. Cum reliquorũ ſententiæ diuerſæ eſſent, quibuſdam pelli, quibuſdam vocari & accipi hominem iubentibus: Theodorus, vti facundiam ſuam artemq; oſtẽtaret, neutrum tutum eſſe dixit: nam & ſi accepiſſent, Cæſarem hoſtem, Pompeium dominum ſe habituros: & ſi excluſiſſent, Pompeium ob repulſam, Cæſarẽ, quod inſequi eum diutius cogeretur, infenſum futurũ: optimum ſibi videri, acceptum Pompeium interficere: ita & à Cæſare gratiam inituros, & metu Pompeij ſe liberaturos. Subridens quoque (vt aiunt) addidit, Mortuum non mordere. In hanc conceſſum eſt ſententiam, & Achillæ facinus mandatum. Is aſſumpto Septimio, qui ordines quondam apud Pompeium duxerat, & Saluio, qui centurio ſub eodem fuerat, ac prætererea tribus aut quatuor famulis, ita ad nauim Pompeij aduectus eſt. Conſcenderant in nauim Pompeij ex ijs qui vna venerant præſtantiſſimus quiſq;, vti viderent quidnam rerum ageretur. Qui vt viderunt non regio more, non magnifice neque pro ſpe à Theophane facta Pompeium excipi, ſed ad hoc officium paucos vna cymba venire ſuſpectam habuere eam contemptionem, Pompeiumque hortati ſunt, vti nauem in altum detruderet, dum adhuc extra teli iactum eſſet, interim cymba appropinquante, mature

Septi-

Septimius surrexit, Romanoque sermone Pompeium imperatorem salutauit: & Achillas Græcis verbis eum excipiens, in cymbam transire iubebat, vadum ibi causatus, & mare ob arenæ multitudinem triremi non esse nauigabile. Simul & naues quasdam regias classiarijs impleri cernebant, & armatos milites in littore disponi, vt mutata etiam sententia effugiendi nulla esset spes, & ipsa incredulitas cædis purgandæ causam interfectoribus præbere posset. Salutata itaque Cornelia, quæ iam tum mariti exitum lamentabatur, duos centuriones in cymbam ingredi iussit, vnumque ex libertis Philippum, & famulum Scynem nomine. Hos ipse secutus, cum iam Achillas ei manum de cymba porrigeret, ad vxorem & fœminam conuersus, Sophoclis iambos protulit:

Etenim tyranni quisquis intrat in domum,
Fit seruus eius, liber etsi venerit.

Hac postrema voce suos allocutus, cymbam & ipse cõscendit. Cum iam procul triremi sua prouectus nullam suorum qui vna nauigauerant benignam mentionem audiret ad se fieri, Septimium intuitus, Non ego, inquit, te fuisse meum olim commilitonem agnosco: atque is capite tantum annuens, nihil respondit, neque vllum amicitiæ signum exhibuit. Alto rursum orto silentio Græcam orationem quam in bello conscripserat vsurus ea apud Ptolemæum, relegit. Cum iam terræ appropinquarent, Cornelia cum amicis in triremi vehementer anxia, euentum expectabat & iam animum recipere cœperat, multos ad littus aulicos veluti honoris & salutandi gratia confluere cernens, cum Pompeium vt facilius surgeret Philippi manum apprehendentẽ Septimius à tergo ense traijcit: post hunc Saluius, inde Achillas gladios strinxere. Pompeius nihil se indignum neque agens neq; locutus, vtraq; manu togam faciei prætendens, emisso gemitu ictus excepit, itaq; mortuus est postridie natalis sui diei annos natus vndesexaginta. Qui in triremibus erant Pompeiani, eiulatu qui in terrã vsq; exaudiretur edito, sublatis ancoris summa celeritate fugerunt, ventusq; mari alto incumbens eos iuuit, vt ne volentibus quidẽ persequi Ægyptijs licuisset. Illi capite Pompeij amputato, truncum nudum ex cymba proiecerunt spectandum ijs, quos hæc spectacula delectarent. Philippus tandiu, dum saturati aspectu disce-

Pompeius caeditur.

diſcederent, trunco adſtitit: inde aqua marina abluit, ſuaq; tunica inuoluit: & cum lignum in promptu nõ eſſet, per littus circumſpiciens, fragmẽta nauiculæ piſcatoriæ inuenit, vetuſtá quidem, ſed quæ ad neceſſarium rogum nudo eique mutilato cadaueri ſufficerent. Hæc ei fragmẽta comportãti, pyramq; ſtruenti quidã Romanus iam grãdi natu occurrit, qui iuuenis etiamnum prima ſub Pompeio ſtipẽdia meruerat: &, Quiſnam, inquit, hominum es, qui Pompeium Magnũ funerare aggrediaris. Reſpõdit Philippus, libertum ſe eius eſſe. Tum ſenex: At nõ proprium hoc decus habebis: quin tu me quoq; huius tanquam pij inuenti cõſortem, accipe, ne peregrinationem meam prorſus culpem, qua inter tot moleſtias id ſaltem reperi, vt manibus meis contingam & rogo imponã maximũ Romanorum imperatorem. Hoc Pompeij funus fuit.

L. Lentuli mors.

Poſtridie L. Lentulus quid factum eſſet ignarus, cum à Cypro nauigans præter terram veheretur, rogum & Philippum ei adſtantem, necdum ſibi agnitum, cõſpicatus, Ecquiſnam, inquit, hominum hic fato functus quieſcit? paululumq; inhibita voce, & edito gemitu, addidit Fortaſſis tu Pompei Magne? pauloq; poſt egreſſus in terram iugulatus eſt, cum in Ægyptiorum manus incidiſſet. Paucis poſt diebus Cæſar in Ægyptum ita conturbatã cum veniſſet, caput Pompeij ſibi afferentem, vti ſceleſtum auerſatus eſt: annuloque Pompeij, in quo leo gladium tenens inſculptus erat, accepto fleuit: Achillam & Photinum necauit: ipſe rex in prœlio ad fluuium perijt.

Theodoti exitus.

Theodotus rhetor Cæſaris manus effugit, per Ægyptum vagando abiecta conditione & omnium odio. M. autem Brutus cum Cæſare interfecto rerum potitus in Aſia eum deprehendiſſet, omni prius cruciatu vexatum occidit. Reliquias Pompeij ſibi allatas Cornelia in Albano humauit.

AGESILAI ET POMPEII
Comparatio.

Potentia vt parta.

Vita vtriuſq; expoſita, agedum paucis exponamus inſtituta comparatione diſcrimina. Primum iuſtiſſima ratione Pompeius ad potentiam & gloriam contendit, idq; ſua ipſius induſtria, cum præclaram Syllæ Italiam tyrannis liberanti operam nauaſſet. Ageſilaus & diuinum, & humanum ius violaſſe videtur in occupando regno, dum Leotychidam, quem

frater

frater filium suum legitimum pronunciasset, spurium esse arguit. & de claudo rege oraculum eludit DeindePompeiꝰ Syllam & viuentem semper coluit, & mortui curam habuit, sepulturam Lepido vi extorquens, Faustoque Syllæ F. suam despondens filiam. Agesilaus Lysandrum leui arrepta occasione proiecit, summisque affecit contumelijs, & quidem Sylla: non minora à Pompeio accepit, quam in eum contulerit: Agesilaum Lysander & Spartæ regem & totius Græciæ ducem fecerat. Iam quæ in repub. peccauit Pōpeius, affinitate impulsus peccauit. pleraque enim in Cæsaris & Scipionis, socerorum suorum, gratiam deliquit. Agesilaus Sphodriam ob iniuriam Atheniensibus illatā morte damnatum filij amori gratificatus eripuit: Phœbidæ qui rupto fœdere Thebanos læserat, ob ipsum facinus palam opitulatus est. Omnino autem quæ Pompeiꝰ reuerētia aliorem aut ignoratione damnaRomanis dedisse culpatur, eaLacedæmoniis ob iracundiam & peruicaciam iniunxit Agesilaus, Bœoticū bellū incendendo. Quod si res aduersæ vtriusq; viri ad fortunam sunt referendæ, Romanis Pompeiana clades insperata fuit: Agesilaus autem Spartanos præscientes & præmonitos nō passus est sibi a claudo regno cauere. Etenim si vel millies deprehensum fuisset Leotychidam alienum esse, & nothum: tamen non deerat Eurytionis posteris, quem sua de familia legitimum & integrum pedibus regem Spartæ darent, nisi in gratiam Agesilai tenebras oraculo Lysander offudisset. Sane quod de desertoribus post Leuctricam cladem consilium excogitauit Agesilaus, vno die leges silere iubens, nullum tale in republica commentumPompeij adducere possumus, quin imo hic ne à se quidem ipso positis legibus standum putauit, dum amicis suam potentiam demonstraret. Atqui Agesilaus in ea necessitate constitutus, vt pro salute ciuium leges dissoluēdas sibi videretur, rationem excogitauit eam, vt neque nocerent ciuibus leges, neque, ne damno ijs essent, abrogarentur. Ciuili quoq; virtuti factum, Agesilai illud, quod imitando æquatum a nemine est appono: quod accepta scytala statim Asiaticas res omisit, Non enim, id quid Pompeius fecit, ijs modo rebus patriæ profuit, quibus sibi ipsi magnam potentiam pararet: sed patriæ commodum spectans, tantam potentiam dimisit atq; gloriam, quātam neq; priorum, neq; posteriorū, Alexandro

Peccata.

excepto, quiſquã habuit. Proinde autem alio facto initio, ſi rei bellicæ fiat contentio, numero trophæorum, & magnitudine gentium quas ſubegit *Pompeius*, multitudinique

Bellicæ res. prœliorum quibus victor abijt, ne ipſum quidẽ Xenophontem puto victorias Ageſilai conferre auſurum fuiſſe: quamquam ꝓpter alias præclaras dotes huic ſcriptori quaſi præcipuum aliquod præmium conceſſum fuit, vti quæ vellet de Ageſilao ſcriberet, atq; diceret. Prẹterea clemẽtia aduerſum hoſtes Romanus Græco præſtitit. Etenim Ageſilaus Thebas

Clementia. euertere, & Meſſena habitatores eijcere cupiens (quarũ vrbium hæc colonia, illa mater generis eius erat) prope eo rẽ deduxit, vt Spartam amitteret: imperium quidem amiſit. *Pompeius* & piratis pœnitentiam agentibus vrbes dedit, & Tigranem Armeniorũ regem cum in triumpho ducere poſſet, ſocium fecit, vnius diei ſplendori ſempiternam gloriam præferens. Cæterum ſi boni ducis nomen maximis & ſummum momentum habentibus factis conſilijsque belli tribuitur, permulto prior Romana eſt Spartanus habendus. Primum hic hoſtibus ſeptuaginta militum millia adducentibus, paucis ipſe inſtructus, ijsque ad Leuctra nuper victis, vrbem tamen nõ deſtituit: ille cum Cæſar exercitum trium millium ac trecentorum ducens vnam Italiæ vrbem occupaſſet, Roma præ metu ceſſit, aut fugiens turpiter tam paucos, aut falſo plures opinatus, liberisq; ſuis & vxore aſſumptis fugit, reliquas ciuium familias defenſore nudas relinquens: cum aut pugnando pro patria vincendum, aut à victore (ciuis enim erat & neceſſarius) conditiones accipiendæ fuiſſent. Nunc qui Cæſari tempus imperij prorogari, aut conſulatum decerni rem iniquam putauerat, eidem occaſionem dedit, vt occupata vrbe Metello diceret, & ipſum & cæteros omnes captiuos ſuos eſſe. porro quod præcipuum prẹclari ducis eſt officium, vt qua parte præualet, ea hoſtem ad prœlium committendum cogat, qua infirmior, ea caueat ne confligere cogatur; id Ageſilaus obſeruando inuictus permanſit. Cæſar contra quibus rebus *Pompeium* præſtare intelligebat ab ijs ne detrimentum acciperet curauit: qua vero parte, pedeſtribus nimirum copijs, ſuperabat *Pompeium*, ea congredi eum coegit, & ſummam rerum perdere: ab eoque prœlio ſtatim pecunia, commeatu, mariq; potitus eſt, quæ omnia *Pompeius*, ſi pugnam vitaſſet, retinuiſſet.

Quæ

Quæ autem affertur pro Pompeio excuſatio, maximis tantum imperatorem reprehenſionibus exponit. Conſentaneum enim eſt rationi, & veniam meretur, ſi iuuenis dux tumultibus ſuorum, timiditatiſque exprobrationibus perturbatus tutiſſimis conſilijs excidat. Quis autem ferat Pompeium Magnum, cuius caſtra loco patriæ, tentorium pro curia, Romæ magiſtratum gerentes pro deſertoribus & proditoribus Romani habebãt, qui nullius imperio ſubiectus, ipſe imperator omnia bella præclariſſime confeciſſet, eum Fauonij ac Domitij dicterijs victum, ne Agamemnon audiret, minimo ſe momento cogi paſſum, vti principatum & libertatem in tantũ diſcrimen adduceret? Et vero ſi omnino ad infamiam vnius diei reſpiciendum putabat, oportuit initio ſtatim de vrbe Roma dimicare: non, ſi Themiſtocleo conſilio vrbe profugiſſe videri vellet, cunctationem deinde in Theſſalia turpem ducere, Non enim profecto Pharſalios campos tanquam ſtadium aut theatrum in quo de imperio decertarent Deus aliquis ipſis conſtituerat, neque præconis voce ad certamen euocabatur, vt detrectante ipſo alter coronaretur: ſed multi adhuc campi, infinitæ vrbes, omnis terrarum amplitudo ei reſtabant maris imperium tenenti, ſi Maximum imitari, aut Lucullum, aut ipſum Ageſilaum voluiſſet. Nam is haud minores Spartę tumultus ſuſtinuit, Thebanis eum ad pugnam pro agro paterno prouocantibus: & in Ægypto ob ſtoliditatem regis multas pertulit calumnias, quieſcere iubens. verum hic optima ſua conſilia conſtanter ſecutus, non modo inuitos Ægyptios neq; patriam tantum in tam graui periculo incolumẽ ſeruauit: ſed trophæum quoq; de Thebanis in vrbe erexit, vincere iterum ſuos docens, cum ſe ab ipſis ad cõmunem perniciem trahi paſſus non eſſet. Quamobrem Ageſilaus poſtmodo ab ijs, qui cogere voluerant, laudatus eſt: Pompeius, quos peccãdi autores, eoſdem accuſatores habuit. Quidam a Scipione ſocero deceptum fuiſſe tradunt: hunc enim cupientem maiorem eius quã ex Aſia attulerat pecuniæ partem peculari, ideo eam occultaſſe, & quaſi nihil pecuniæ ſupereſſet, maturare pugnam coegiſſe. Quod etſi verum eſſe credideris, nõ decuit tamẽ imperatorem tam facile pati ſe decipi, neq; ita deceptum maximas res in periculum cõijcere. Hactenus quid inter eos diſcriminis fuerit, ſpectaui-

mus. Denique Pompeius in Ægyptum necessitate vrgente confugit: Agesilaus neque honeste, neque necessario profectus eo est, operamque suam barbaris pecunia addixit, qua Græcos oppugnare posset. Ad hæc quod nos Pompeij causa Ægyptijs, id Ægyptij Agesilao crimen obijciunt. Nam ille fidei eorum se committens, iniuste perijt, hic ab ijs quibus opitulatum venerat quique se ei crediderant, defectionem ad hostes eorum fecit.

Ægyptiaca.

IN POMPEIVM, INTERPRETIS ANNOTATIONES.

1. Oculorumque faciles motus.]

Τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης. *Miserrime omnium hæc Pompeij vita est ab interprete tractata: cum quidem mihi vix alia tam studiose & eleganter videatur à Plutarcho scripta. Errores ergo persequi, nisi vbi id vtilitas requiret, supersedebo* ῥυθμὸς *quid sit in poetica & Musica, explicare hoc loco nolo. Hic enim accipio concinnos motus oculorum cum etiam Græci grammatici testentur* ῥυθμὸν εἶναι τὴν τῆς κινήσεως τάξιν. ὑγρότης *molliciem (vt ita dicam) facilitatemque motus significat. Nam* ὑγρὸν *est etiam molle, flexile, vnde arcum Theocritus* κέρας ὑγρὸν *dixit. De quo alibi: & in vita Alexandri, vbi de eadem re dicitur, est* τὴν ὑγρότητα τῶν ὀμμάτων.

2 A quodam centur.] ὑπό τινος τῶν λοχαγῶν. Tudert. qui insidias ipsi locauerat: *quasi vero id sit* λοχαγὸς: *aut* λόχος *insidias tantum, non etiam centuriam passim significet: vnde* ἀρχαιρεσία λοχῖτις *in Romana apud Græcos historia, &* λοχαγὸς. *Cæterum aliter mortem Cinnæ Liuius lib. 83. & Appianus describunt.*

3 Ire iussus in Galliam.] *ad bellum Sertorianum, interpres putauit: itaque pro* κελτικὴν, *legit* κελτιβηρίαν. *Verum multo post, & nequaquam à Sylla (nam is tum mortuus erat)*

erat) sed L. Philippi suasu in bellum Sertorianum est missus Pompeius. Tunc ad Metellum, qui cum Carbone & eius factioneis ducibus colluctabatur.

4 Carbonem quidem tradunt.] *Ita etiam Valerius Maximus lib. 9. cap. de cupiditate vitæ: Cicero lib. 9. episto. Famil. ad Papirium Pætum, Lilybæi occisum diserte tradit: Appianus retractum ex Cossyra insula, in quam ex Sicilia profugerat. Qui paulo post Sthenis Himæreus dicitur, eum Plutarchus in ciuilibus præceptis Sthenonem Mamertium introducit.*

5 Memmium sororis suæ maritum.] *In Græco μόμμιον est Mummium. Ego autem emendare locum volui, & restituo μέμμιον. Memmium bello Sertoriano in campis Saguntinis occidisse supra in vita Sertorij est demonstratũ. Cicero pro L. Balbo: Cæterum, inquit, accusator fatetur hunc in Hispania durissimo bello cum Quin. Metello cum M. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse: & vt Pompeius in Hispaniam venerit, Memmiumq; habere quæstorem cœperit, nunquam à Memmio discessisse. Orosius autem lib. 5. cap. 23. de Sertoriano bello loquens ait. Multa inter eos præterea prœlia gesta sunt: Memmius quæstor Pompeii idẽque vir sororis eius occisus est. Amiotus non recte Memmium fratrem sororis Pompeii dixit.*

5 Valerium, quod ei senatum diffidentem.] *Cum in sacrum montem plebs recessisset, M. Valerius frater Poplicolæ & M. Valerii qui non multo ante in pugna ad lacum Regillum occubuerat, dicendo sedauit discordias: itaq; primus ob eam rem Maximus est appellatus. Hæc fere Cicero in Bruto. Fuit hoc anno V. C. CCLX. Meminit huius quidem dictaturæ & Liuius libro 2. & Dionysius libro sexto, sed neque ab eo reconciliatum patribus populum, neque de hoc cognomento quicquam afferunt. De Fabio Maximo etiam initio Fabii facta est mentio. Id autẽ quod de iure* *Ius triumphandi.*

triumphandi sequitur, ex historiæ Romanæ multis locis est notum. vnū qui huc plurimum facit, de Liuij lib. 31. adscripsisse in præsentia satis est: L. inquit, Cornelio Lentulo triūphus negatus est. Res triumpho dignas esse censebat Senatus: sed exemplum à maioribus non accepisse, vt qui neque dictator, neque consul, neque prætor rem gesisset, triumpharet.

7 Metello Pio.] In Græco est ἀππίῳ, insigni menda: quod non vidit Tudertinus, recepit Amiotus. Idem Tudertinus, quod de Sertorio dicitur, ad eum vltimū reliquias bellorum ciuilium confluxisse, inepte ad Pompeium detorsit: vt & paulo superius M. Brutum patris similem dixit. cum Plutarchus affirmet, neque bello, neque morte, eum patris similem fuisse: quod & verum est. Nam & in bello Pompeiano partes optimatum est secutus, & libertatis ciuibus restituendæ causa Cæsarem necauit, & propter eam bello gesto perijt.

8 Prædationibus eorum itinera.] τὰς ὁδὺς ἐλήϊζον. Quod dicendi genus videtur insolens. Ac fortassis scripserat non ὁδὺς, sed προσόδυς: vt fuerit. Diripiebant ea, quæ ex reditibus ad eos adferebantur. aut scriptum fuit ἐλόχιζον, Insidiati sunt iis iter facientibus; quomodo suspicor legisse Amiotum paulo ante, Iunonis templum in Lucania ponitur à nobis. est autem in Græco, ἐν λευκανίᾳ. Ego nullum memini me vsquam legisse nominari Leucanium. Existimo autem eum de antiquissimo Iunonis Laciniæ (nam prope Lucaniam est Lacinium) fano intellexisse, de quo cum multa Geographi, tum Lycophron etiam, & eius interpres Zezes.

9 Attonitus in turbam.] τυφλωθλῶναι καὶ καταπεσεῖν. Quid sibi velit τυφλωθλῶναι, excæcari, non plane assequor: mendum quidem puto. Simile exemplum, & disputatio eadem est suprà in vita T. Flaminini.

10. Ne

10 Ne Achillem quidem.] *Locus est lib. Iliad. 22.*

11 Maliciose fictum à Theophane.] *Astum inepte vertit (vt & superiora de Alcæo Sardiano, & quæ mox sequuntur, & pleraque) Tudertinus: cum sit in Græco κακοήθδμα, malignum scilicet mendacium, à quo vitio non fuisse purum Herodotum, Plutarchus noster in libello περὶ ἡροδότου κακοηθείας demonstrat. Rutilius autem hic est quem Cicero pro Rabirio Posthumo crudelitatem Mithridatis in togatos scribit mutatione vestis effugisse. Plurima eius exilij mentio apud eundem, & alios. Historiam ab eo scriptam cum alij citant, tum in Mario noster. Quis autem, & qualis fuerit Cn. Pompeius Strabo, Magni pater, satis ex historicis bellum Marsicum describẽtibus manifestum est: & initio huius libri obiter indicatum à Plutarcho.*

12 Gymnasia pulcerima.] ἡβητήρια. *Diuersoria vertit interpres, quasi si legisset ἡβήτεια, Siquidem apud Suidam est, & Varinum ἡβητήριον τὸ παιδδτήριον. ἡβήτειον, ἢ κατάλυσις. Sane Athenæus lib. 10. ait propterea fingi Heben in cõuiuiis fundere vinũ, quod ἡβητήρια dici soleãt τὰ συμπόσια, id est, conuiuia, Addit in vigesimum Iliadis librũ Eustathius, aliquando ἄσεμνον συναγωγὴν hoc vocabulo designari, id est parum graue aut seuerum concilium. Verum horum neutrũ puto huc facere. Infra quidem de amore Iuliæ in Pompeium hæc vox ita repetitur, vt appareat ambulationes amœnas vel gymnasia vel aliquid tale fuisse.* ἡβηλήειον.

13 Cum Hermagora sophista.] *Monstrose hæc peruertit Tudertinus, cum quidem sint planissima, & epistolam Posidonij ad Hermagoram nescio qualem confinxit. Est aũt is Hermagoras, cuius multa apud ipsum Ciceronẽ est in libris Rhetoricis mentio. Atq; haud scio, Plutarchus ne de generali cõstitutione hic innuat: quã vt diuiserit Hermagoras exponit priore libro de inuentione Tullius. Quæ sequitur de Nemesi quadam lætis tristia admiscente sententia, non est*

ſatis dextre à Tudertino reddita. Elegantiſsime eandem expreſsit venuſtiſsimus poeta Apollonius verſibus, quos (ſunt enim aureoli) adſcripſi, de quarto ἀργοναυτικῶν:

ἀλλὰ γὰρ οὔποτε φῦλα δυηπαθέων ἀνθρώπων
τερπωλῆς ἐπέβημεν ὅλῳ ποδὶ σὺν δέ τις αἰεὶ
πικρὴ παρμέμβλωκεν ἐυφροσύνῃσιν ἀνίη.

Et Ouidius ſeptimo Metamorph. hunc (opinor) imitans;

——Vſq; adeo nulla eſt ſincera voluptas:
Sollicitumq; aliquid lætis interuenit.——

Itaq; non peſsime Chærea ille Terentianus, ſumma potitus voluptate, perfuſusq; gaudio dixiſſe videri poterat,

Nũc tẽpus profecto eſt, cum perpeti me poſſum interfici,
Ne vita aliqua hoc gaudium contamminet ægritudine.

Sed hæc præter inſtitutum.

14 In epiſtolis Ciceronis.] *Muciam hanc ſororẽ fuiſſe Metellorum, Q. Q. Celeris & Nepotis, vxorem Pompeij patet ex epiſtola Ciceronis ad Celerem, quæ eſt ſecunda lib. 5. Famil. Eandem fuiſſe dimiſſam à Pompeio, epiſtola decima libri ad Atticum primi oſtendit. Cauſam autem neque ibi, neq; in vlla alia (quæ extet) epiſt. Cic. exponit: niſi vehementer me fallit memoria. Sane Suetonius in Iulio Cæſare. vbi de eius laſciuia loquitur, diſerte explicat rẽ: ſcilicet eam à Cæſare polutam fuiſſe.*

15 Iam ad quadrageſimum.] *Imo ſi Velleio (quid ni autem?) credimus, annũ tum agebat quadrageſimumquintum: ſiquidem natus eſt C. Attilio, Qu. Seruilio conſulibus (anno V.C. DCIIL.) triumphauit autem M. Piſone & M. Meſſalla conſulibus, natali ſuo prid. Kal. Octob, vt eſt apud Plin. libri ſeptimi & libri vltimi capite ſecundo, vt ſuſpicari aliquis poſſit pro* τεσσαράκοντα *legendum* πεντήκοντα. *Sane poſt etiam, vbi bellum ciuile Pompeianum deſcribitur, annos natus LVIII. Pompeius dicitur fuiſſe: quod cum Velleiano numero non diſſentit.*

16 Cæpioni iam desponsatam.] *σκιπίωνι. quod retinuit interpres. Suetonius in Iulio, capite 21. Cæsar suam Iuliam Cn. Pompeio collocauit, repudiato priore sponso Seruilio Cæpione, cuius vel præcipua opera paulo ante Bibulum impugnauerat, sed in vita Cæsaris occasio apparet huius mendæ tollendæ, vbi σερουϊλίῳ σκιπίωνι legitur, eadem in historia. Scipionem autem non esse cognomentum Seruiliorum, sed Cæpionem satis est notum quanquam ne insolens quidem fuit librarijs, in historiæ præsertim Cimbricæ mentione σκιπίωνα pro καιπίωνα scribere Amioto quid in mentem venerit, vt Pisonem hunc diceret, non video.*

17 Cui seruo lucernam præferente.] *ἀπέκτειναν μέλιτον προηγούμενον λυχνοφόρον. Vitiose: inde Tudertinus Melitum proprium nomen eius lucerniferi commentus est, imitante idipsum Amioto. Satis autem conspicuum fit, legendũ μὲν τὸν, pro μέλιτον, vel ex eo quod sequitur, ἐτρέψαντο δ': Historia eadem in Crasso etiam est, & in Catone philosopho.*

18 Antiam & Vatinium.] *Mendum est in priore vocabulo. De Vatinio satis constat, vel ex Catonis vita. de altero nihil succurrit. Quod autem sequitur,* Crassus omisso cõsulatu, *in Græco est ἀπαλλαγεὶς τῆς ὑπατείας: quæ verba cur sic verterim, historia docet. Consul enim & paludatus est in prouinciam profectus.*

19 Inter ipsos deos.] *Venustissimus est locus: quo alludit ad diuisionem mundi, qua eum inter se Iupiter, Neptunus ac Pluto ita erant partiti, vt vnicuique suum regnum satis esset, neque alteri suum præripere opus haberet. Verba sunt Neptuni, ob imperata Iouis indignantis, apud Homerum lib. 15. Iliadis, ita nota, vt oscitantiæ Tudertini merito suscenseatur.*

20 Incusat etiam Cicero.] *Lib. 7. ad Atticum, ita scribens. Per fortunas, quale tibi consilium Pompeij videtur?*

hoc

Cic. & Cæsaris locus.

hoc quæro, quod vrbem reliquerit. Ego enim ἀπορῶ: tum nihil absurdius. Vrbem tu relinquas? ergo idem si Galli venerint. Non est, inquit, in parietibus respublica, at in aris & focis. Fecit idem Themistocles fluctum enim totius barbariæ ferre vna vrbs non poterat. at idem Pericles non fecit, annum fere post quinquagesimum, cum præter mœnia nihil teneret. nostri olim vrbe reliqua capta, arcem tamen retinuerunt. οὕτως που τῶν πρόσθεν ἐπυθόμεθα κλέα ἀνδρῶν. Vbi qui ἐπευθόμεθα legerunt, & versum Homeri (extat in deprecatione Phœnicis ad Achillem, libro Iliadis nono) & sensum corruperunt Ciceronis. Vult enim maiorum præclara facta cum hoc Pompeij ignauo & indigno facinore comparare. Quem autem hic Numerium Plutarchus vocat, is videtur esse Cneus Magius de quo sic Cæsar lib. de bello ciuili primo. Reducitur ad Cæsarem deprehensus ex itinere Cneus Magius Cremona præfectus fabrum Cnei Pompeij: quem Cæsar ad eum remittit cum mandatis, &c. Atque haud scio an etiam ibi Numerius dicatur, Plutarchusque inde hæc sit mutuatus: & sit legendum N. Magius, non Cneus. Etenim Numerius prænomen fuit, & litera N. signabatur, vt docte demonstrauit Sigonius in libro de nominibus Romanorum. Ac facile fieri potuit, vt eius rei ignoratione lapsus, C. N. (quod est vsitatius prænomen) pro N. scripserit librarius. Minuta sunt hæc, inquies, Fateor: est enim hic in tenui labor. Sed tamen & multos doctißimos viros accurate hoc in genere emendandi versari video: quorum conatum reprehendere, sit temerarium. & nemo est (opinor) vere bonorum librorum studiosus, qui non mallet Cæsaris quam librarij verba legere: & si Cæsari non fuisset ineptum visum addere prænomen, ineptus sit, qui illud agnoscere nolit. Denique oraculi vim habet ea sententia, quam nobilem & vsitatam in Paulo noster sic extulit: τὴν τῶν μειζόνων φρουρὰν καταλύουσιν οἱ περιιέμενοι τὴν ἐν τοῖς μικροῖς ἀκρίβειαν.

21 Labie-

21 Labienus à Cæsare.] *In Græco dicitur* λαβεών, *Labeo. Quod miror à Tudertino retentum. nihil enim T. huius Labieni defectione à Cæsare magis notum est, cum aliunde tum ex septimo Epistol. ad Atticum libro, & Ciceronis ad Tironem epistola, quæ incipit, Quando in discrimine.*

22 Vibullium.] *Pro Orico interpres Nericum habet: quod est nihil. in Græco hic recte est* ὤρικον. *Sed* ἰϐίιον *non dubitaui in Vibullium vertere, Cæsarem secutus, ex quo hæc noster descripsit.*

23 Aiaci incussit.] *Homerici sunt versus de Aiace Telamonio, Iliadis lib.* II.

IN COMPARATIONEM.

1 Eurytionis posteris.] *Hæc peruertit & confudit interpres, leui Græcorum verborum mendo seductus, quod corrigi abs quouis possit, qui animum ad historiam intendat.* ἠπόρησεν. εὐρυπίωντι δὲ: *legendum* ἠπόρησαν εὐρυπωνίδαι. *& pro* παρέχει, παρέχειν, *vel* παραχεῖν. *de Eurytionidis dictum est in Lycurgum.*

PLVTARCHI ALEXANDER, GVILIELMO Xylandro, Augustano interprete.

ALEXANDRI regis, & Cæsaris (eius qui Pompeium euertit) vitas hoc libro perscripturos ipsa rerum propositarum magnitudo iubet nihil aliud præfari, quam vti à lectore petamus, si non omnia hominum sermonibus celebrata facta, neque singula accurate, sed pleraque compendio exponemus, vt ne id vitio nobis det. Non enim historias, sed vitas scribimus: neque semper clarissimis factis virtutis aut vitij insunt indicia: quinimo sæpe exigua quædam res, dictumve aut iocus plus de ingenio alicuius documenti præbet, quam immensa hostium strages edita, maximæ pugnæ, vrbiumue oppugnationes. Itaq; sicuti pictores facie & vultu (ex quib. potissi- *Rationem suæ scriptionis excusat.*

potiſſimum natura homines apparet) ſimilitudines exprimunt, minima reliquarum partium habita ratione:ita nobis quoque concedendum eſt,vt ſigna animi colligentes,ijs vitam vniuſcuiuſque depingamus , alijs magnitudinem factorum & certamina relinquentes. Extra omnem poſitum eſt controuerſiam , paternum genus Alexandri per Caranum ab Hercule, maternum ab Æaco per Neoptolemum

Genus Alexandri.

1 tractum fuiſſe. Philippum in Samothracia adoleſcentem adhuc ſacris initiatum perhibent vna cum Olympiade parentibus orba,& amore correptum , à patruo eius Arybba coniugium impetraſſe.Sponſa ante eam noctem, qua thalamo coniuncti ſunt imaginata eſt edito tonitru fulmen in ventrem ſuum incidiſſe , eoq; ex ictu copioſum ignem accenſum in flammas paſſim diſſipatas abijſſe. Et Philippus aliquanto poſt nuptias tempore in ſomnis ſibi viſus eſt vterum vxoris obſignaſſe annulo , cui leonis eſſet inſculpta imago,Quod inſomnium cum in malam partem reliqui arioli acciperent,accuratiuſq; cuſtodiendam Philippo coniugem dicerent, Ariſtander Telmiſſeus concepiſſe eam affirmauit,(nihil enim inane obſignari) & parituram filium animoſum,leonioque ingenio præditum. Viſus quoque ei aliquando eſt draco, iuxta corpus dormientis Olympiadis porrectus:eoque maxime amorem Philippi,& familiaritatem cum vxore diminutam aiunt, minuſque eum poſt hac

Olympiadis draco.

2 crebro cum ea concubiſſe : ſiue ab ea veneficium metuerit, ſiue eius, cum qua præſtantioris quiſpiam naturæ rem haberet, cõſuetudinem abominatus ſit. Fertur & alius hac de re ſermo. Mulieres eius regionis Orphicis omnes Bacchicìſque orgijs antiquitus obnoxiæ Clodoneſque & Mimallones cognominatæ , multa Edonidum & Threſſarum (quæ in Thracia apud Æmum montem agunt: vnde videtur ductũ,vti ſacrificia nimis quam ſuperſtitioſa, threſceiæ Græcis dicantur)factis germana perpetrãt Huiuſmodi furorem præ cæteris affectans Olympias,ſolennibus bacchationibus barbaricum ſuperaddens horrorem , magnos angues cicuratos thiaſis addebat,qui ſæpe numero ex hedera & myſticis cunis prorepentes haſtaſque mulierum & ſerta circumplicantes, viros perterrebant. Cæterum Philippo, cum poſt illud ſpectrum Chæronem Megalopolitanum Delphos miſiſſet, oraculum allatum tradunt,quo Ammo-

ni rem

ni rem sacram facere, eumque Deorum omnium maxime
colere iuberetur: ipsumque alterum oculorum amisisse,
quem ostij commissuræ applicuerat, Deumque sub draco-
nis forma cum muliere concumbentem viderat. Et Olym-
pias (vt refert Eratosthenes) Alexandrum ad bellum profi-
ciscentem prosecuta, remotis testibus de arcano suorum
natalium certiorem reddidit, dignosque origine sua spiri-
tus ducere iussit. Alij solitam abominari hoc ipsam asserũt,
& dixisse, Nunquamne me Alexander Iunoni inuisam red- 3
dere desinet? Natus est sexto die Hecatombæonis, quem
Macedones Loum nominant: quo die templum Dianæ E- *Dies na-*
phesi conflagrauit incendio. Cui rei ita frigidam acclama- *talis.*
tionem attexuit Hegesias Magnesius, vt ea ipsum debue-
rit incendium restinguere: ait enim mirum videri non
debere crematum esse illud templum, quod eo tempore
Diana obstetricis munere in partu Alexandri fuerit occu-
pata. Quotquot autem Magi tum Ephesi fuerunt, templi
exitio aliam quandam calamitatem portendi rati, discur-
rebant facies suas percutientes atque vociferantes, ma-
gnam illo die perniciem infortuniumque Asiæ natum esse.
Ad Philippum vero cum primum Potidæam cepisset, tres
simul allati sunt nuncij: quorum primus Illyrios magna
pugna à Parmenione superatos, secundus Olympiacis lu-
dis ipsum equo celere vicisse, tertius natum Alexandrum *Forma A-*
indicabat. Lætum, vti par fuit, vates magis etiam excita- *lexandri.*
runt, filium cuius natalis in tres victorias incidisset, inui-
ctum fore pronuntiantes. Corporis figuram statuæ Lysip-
pi (à quo etiam solo fingi voluit) potissimum exprimunt:
multi enim admodum postea successorum & amicorum
imitati sunt Alexandrum ceruicis erectione leuique in si- 4
nistram partem inflexione, oculorumque volubilitate: quæ
artifex accurate effinxit. Apelles autem cum fulminigerum
pingeret, colorem eius non est imitatus, sed squalidum
& subfuscum fecit: etenim album fuisse ferunt, ruborem-
que in pectore præsertim & facie albedini admixtum ha- *Suaueolen-*
buisse. Suauissimum odorem ab ore & vniuersa eius carne *tia causa.*
exhalasse, ita vt & tunicæ fragantia repletæ inde sint, in
Aristoxeni legimus commentarijs. Causa fortassis fuit ca-
lidum & igneum corporis temperamentum. Bonus enim
odor, si Theophrasto credimus, existit, cum humores à

Alexandri modestia & grauitas.

calore coquuntur: itaque siccæ & torridæ orbis terrarum partes plurima & optima gignunt aromata, quod Sol humorem, qui in summis corporibus veluti materia putredinis innatat, attollit. Et consentaneum est Alexandrum ob calorem corporis bibacem, iracundumque fuisse. Cum puer etiamnum esset, modestia in eo eluxit: quod cum ad alias res magno impetu ferretur, ad corporis voluptates neque facile alliciebatur, & modice admodum ijs vtebatur. In cupiditate honorum grauitas ei præter ætatem & magnanimitas aderat. Non enim quosuis, neque à quibuslibet uis, honores gratos habebat: secus quam Philippus, qui rhetoris in morem arte dicendi se ostentabat, Olympicas curruũ victorias nomisinati insculpebat. Quin & familiaribus quærentibus, vellet ne Olympiæ in stadio decurrere, (erat enim pedibus velox) Siquidem, respondit, reges sint mecum decertaturi. Videturque omnino animum ab athletico genere alienum habuisse. Cum enim plurima 6 certamina non tragœdorum modo, tibicinum, citharœdorumque edidisset, sed rhapsodorum etiam, tum venationes, & fustuarias pugnas, nunquam serio præmium pugilibus & pancratio proposuit. Persarum regis legatos, qui Philippo absente venerant, hospitio accepit, consuetudinemq; cum ijs inijt, in qua familiaritate, nihilque ex ipsis puerile aut paruum, sed de itinerum spacijs, & commeatus in superiorem Asiam modo ac ratione, ac de rege, qualem se is aduersus hostes præberet, quod robur, quæ potentia Persarum esset percontando, ita in admirationem sui pertraxit, vt nobilem istam Philippi vehementiam præ magnarum rerum cupiditate eius pueri nihil ducerent. Quoties captam à Philippo vrbem aliquam, aut insigni prœlio partam victoriam renunciabatur, non admodum hilari vultu Alexander audiebat: & æqualibus suis dicebat, Omnia, ô pueri, pater meus præripiet, neque vllam rem magnam mihi vobiscum gerendam relinquet. Non enim voluptatem, non diuitias, sed virtutem & gloriam magni faciens, quanto plura à patre accepisset, tanto pauciora sibi agenda relinqui existimabat: itaque crescentibus opibus materiam sibi præclarorum facinorum absumi iudicans, regnum à patre, nõ pecunia, luxu, & voluptatibus, sed certaminibus, bellis, & gloriæ contentionibus locuples

ples tradi sibi cupiebat. Multis, vt facile apparet, cura ipsius commissa fuit alumnis, pædagogis, magistris: omnibus his præerat Leonidas vir seueris moribus, & Olympiadis propinquus, Atque is nomen pædagogi (cuius sane honestum erat, splendidumque munus) vitans, dignitatis cognationisque causa à reliquis præceptor appellabatur, & educator: nomen & personam pædagogi Lysimachus sustinebat, Acarnan genere, cui nihil erat vrbanitatis, nisi quod sibi Phœnicis, Alexandro Achillis, *Philippo Pelei* nomen accommodãs probabatur, & alterum locum obtinebat. Cum Philonicus Thessalus Bucephalum tredecim talentis venalem adduxisset ad Philippum, isque equus in campum explorandi causa deductus, ab omnibus pro effero & inutili iudicaretur, quod neque sessorem admitteret, neq; vocem vllius eorum qui cum *Philippo* erant, sed contra omnes insurgeret, indigne ferens *Philippus*, vt nimis ferocem indomitumque abduci iussit. Alexander, vt forte aderat, Qualem, inquit, equum isti perdunt, cum eum præ mollitie & imperitia tractare non possint. Philippus cum initio dissimulasset, sæpe idem repetenti, & indignanti, Tune, ait, senioribus obloqueris, quasi rectius aliquid ijs noueris. aut equum melius tractare possis? Equidem, respondit Alexander, rectius eo, quem quisquam alius vtar. Sin vero, inquit pater: quas tuæ temeritatis pœnas persolues? Alexander, prætium, inquit, profecto equi pendam. Risu ad hæc coorto, & mox pecunia definita, statim ad equum accurrit, frænoque correptum aduersus solem obuertit: nimirum animaduertens equum vmbræ, quæ agitata & tremens ei appropinquaret alias, conspectu perturbari. Deinde cum paululum palpasset, manuque leniter ducta demulsisset, vt ira repletum vidit, sensim abiecta chlamyde sese in eum extulit, tutoque consedit, leuiterque habena frænum adducens absque ictu vllo aut conuulsione compescuit, vt minas posuisse eum. &iam cursus cupiditate æstuare sensit laxata habena currentem aspera voce & pedum pulsu instigauit. Cum qui aderant primo anxij taciti que spectassent; postquam exultans gaudio saluos retro acto equo redijt, omnium acclamatione sublata, Philippus præ lætitia etiam illachrumasse commemoratur, caputque filij, cum ab equo descendisset, osculatus dixisse: ô nate, regnum tibi par quære: Macedonia

Leonidas Alexandri præceptor.

Lysimachus.

Bucephalus equus.

Aristoteles praeceptor Alexandri.

cedonia enim te non capit. Porro autem cernens ingenium Alexandri tale esse, quod cogi omnino nollet, facile autem sermone ad officium faciendum pertraheretur, ipse etiam suadere potius quam mandare ei instituit: musicesque, & encycliorum doctoribus haud satis institutionem eius credens, quam rem maioris negocij futuram arbitraretur, (vt est apud Sophoclem)

> *Quod fræna multa, multaq; gubernacula*
> *Desideraret.——*

nobilissimum doctissimumq; philosophorum Aristotelem ad id vocauit, eique præmia doctrinæ præclara & digna dedit. Stageira enim, patriam eius, ante a se dirutã, instaurauit, & ciues qui vel diffugissent vel seruirent, restituit. Scho-
7 lam eius destinauit Nymphæum apud Miezam, vbi hodieq; sedilia Aristotelis saxea, & ambulationes opacæ demonstrantur. Videtur autem Alexander non moralem tantum & ciuilem ratione didicisse, sed & occultas istas & grauiores disciplinas, quas philosophi acroamaticas & epopticas ab auditione & inspectione nominantes nequaquam euulgabant, attigisse. Iam enim in Asiam profectus cum audiuisset libros de ijs reb. ab Aristotele editos, libere eum philosophiæ nomine obiurgauit, epistola missa, cuius exemplum hoc est: Alexãder Aristoteli S. Quod acroamaticas edidisti disputationes, nõ recte abs te factum est. Qua enim nos re præstabimus alios, si ea qua nos eruditi sumus philosophia omnibus nunc erit communis? Ego sane mallem optimarum rerum peritia, quam potentia excellere. Vale. Hanc eius ambitionem vt leniret Aristoteles, excusat se de ijs disputationibus, ita editas, vti non editæ si essent, indi-
8 cans. Etenim re vera philosophiæ primæ tractatio ita primum est descripta, vt nihil ad disciplinam conducere, ac tantum exempli loco eruditis proposita ab initio videatur. Iam quod medicæ rei studiosus Alexander fuit, eius rei autorem præ cæteris habuisse videtur Aristotelem, non enim contemplationibus modo delectatus est, sed & amicis ægrotantibus medicinam fecit, curandiq; & victus quasdam rationes præscripsit, vt ex epistolis eius colligitur. Literarum & lectionis natura studiosus, Iliadem Homeri, quam rei militaris viaticum & putabat & nominabat, ab Aristo-
9 tele correctam accepit, cui a narthecio cognomen factum est:

Studia Philosophiæ Alexandri.

est: semperq; eam (vt Onesicrates tradit) vna cum pugione sub puluino habuit. In superiori Asia degens, cum reliquos libros desideraret, mitti sibi ab Harpalo iussit: isq; ei misit Philisti libros, complures Euripidis, Sophoclis, & Æschyli tragœdias, & Philoxeni dithyrambos. Aristotelē vero cum initio admiratus fuisset, & haud minus quam patrem suum dilexisset, (quin & hoc dicebat, se à patre vitam, ab hoc vt bene viueret accepisse) posterioribus temporibus suspectum habuit: quæ abalienatio etsi non eo vsque processit, vti durius aliquid de ipso propterea statueret, consuetudine tamen minus quam ante amica, & remissione amoris patuit. Interim innatum erga philosophiam, & vna enutritum studium ex animo nequaquam effluxit: id quod honor Anaxarcho habitus, quinquaginta Xenocrati missa talenta, inque Dandamin & Calanum officia demonstrauerunt. Cum Philippus aduersum Byzantinos expeditionem fecisset, Alexander annum tum agens decimum sextum, rerum Macedonicarum sigillique curator relictus, Mædos, qui defecerant, subegit: vrbemque eorum captam, barbaris eiectis cōuenis habitandam tradidit, & Alexādropolin nominauit. Pugnæ contra Græcos Chæronensi interfuit: primusque perhibetur in sacram Thebanorum cohortem impetum fecisse. atque etiamnum antiqua quercus apud Cephisum ostenditur, quæ Alexandri dicitur, quod ibi tum tenderit: neque procul inde Macedonum sunt sepulchra: Propter hæc Philippus (vti par fuit) Alexandrum summopere amabat, vt gauderet etiam hunc à Macedonibus regem, se ducem appellari. Sed domesticæ ob nuptias & amores Philippi turbæ, cum regno etiam nonnihil contagium gynæcei morbosi noceret, multas offensas, grauiaque dissidia excitârunt: quæ ipsa Olympias, iracunda & pellicis impatientissima mulier, morositate sua maiorem in modum auxit, Alexandrum irritando. Manifestissimam iurgij causam in nuptijs Cleopatræ, quā puellam intempestiuo amore captus duxerat Philippus, Attalus sponsæ auunculus præbuit, in conuiuio per ebrietatem Macedonas iubens à Dijs poscere, vt legitimum ex Philippo & Cleopatra regni heredem nasci sinerent. Eo dicto commotus Alexander, Ergo, inquit, nos tibi spurij videmur scelesteʔ simulque scyphum in eum coniecit. Philippus stricto gladio

Alexandri cum patre offensa.

in Alexandrum tendens, bona vtriusq; fortuna præ ira & vino lapsus concidit. Et Alexander insultans ei, En, inquit, viri, qui ex Europa in Asiam molitus expeditionem, à lecto ad lectum transiturus corruit. Post hanc debacchationem Olympiadem in Epirum traduxit, atque ipse in Illyrico versatus est. Sub idem tempus Demarathus Corinthius patria exul, Philippum, ad quem ei liber accessus patebat, inuisit: cumque hic post primam salutationem quæreret, quænam esset Græcorum inter sese concordia, Nimirum ait, Philippe, Græciæ res te curare conuenit, qui tanto tuam domum dissidio totque malis impleueris. Ita Philippus recta rem via tandem reputans, Alexandro vt rediret, Demarati opera persuasit. Post vbi Pexodorus Cariæ satrapa affinitate societatem Philippi captans Aristocritum in Macedoniam misit, filiæ suæ natu maximæ nuptias Arridæo Philippi F. offerens: iterum Alexander matris & amicorum obtrectationibus (qui Philippum Arridæo splendidi coniugij, magnarumque rerum præsidio regnum tacite parare dicebant) conturbatus, Thessalum histrionem in Cariam ad Pexodorum legat, qui eum spurio & væcorde Arridæo omisso, Alexandrum generum præferre hortaretur: idque multo quam priora, melius esse consilium Pexodoro visum est. Itaque Philippus cum domi esse Alexandrum animaduertisset, assumpto eius familiari Philota Parmenionis F. grauiter obiurgauit, & acerbe conuiciatus est, degenerem eum, suisque indignum bonis appellans, qui Carem, barbaroque regi seruientem socerum sibi optaret. Corinthijs quoque scripsit vt Thessalum compedibus vinctum sibi mitterent: de reliquis Alexandri socijs Harpalum, Nearchum, Phrygium, & Ptolemæum Macedonia expulit. quos postea Alexander reduxit, honoribusq; cumulauit. Posteaquam Pausanias Attali & Cleopatræ suasu turpiter habitus, & iniuriæ sibi factæ nullam vltionem consecutus, Philippum interfecit: causa facinoris omnis fere Olympiadi fuit imputata, quæ iratum iuuenem instigasset, stimulosque addidisset: attigit tamen & Alexandrum calumnia. Cum enim Pausanias iniuria affectus ad ipsum accessisset, suamque sortem deplorasset, Medeæ versiculum ipse pronunciasse dicitur,

Philippi mors.

12 *Dantemq;, ducentemq; vna, & sponsam neca.*

Verun-

Veruntamen Alexander & conſcios cædis paternæ conquiſitos ſupplicio affecit, & Olympiadi ſuccenſuit, quod ſe abſente Cleopatram inhumanius tractaſſet. Annos natus viginti regnum occepit, magnæ inuidiæ, grauibus odijs, atque periculis vndique obnoxium. Nam neque barbaræ & vicinę gentes iugum ferebant, ſed auita regna expetebant: & ad circurandam, quam armis vicerat, Græciam Philippo tempus non ſuppetierat, affectasque modo & conturbatas res Græcas, ob inſolentiam mutationis fluctuantes adhuc & inſtabiles reliquerat. Eapropter Macedonibus ob temporis eius ſtatũ ſolicitis, & Alexandro ſuadentibus, vti Græcas res omitteret, neq; vim eis afferret, barbaros autem, qui deſciuiſſent, placide reuocaret, nouarumq; rerũ initijs mederetur: Alexander contrarias ſecutus eſt rationes, ſtatuitq; audacia & magnanimitate rebus ſuis ſalutem & ſecuritatem parare: inſurrecturos contra ſe omnes exiſtimans, ſi vel minimum de animi ſui magnitudine diminuiſſe ſentiretur. Et barbaricos quidem motus ac bella circumducto raptim exercitu ſtatim ſedauit, omniaque ad Iſtrum vſque pacauit: vbi Syrmum quoque triballorum regem magna pugna vicit. Thebanos defectionem moliri audiens, & cum Athenienſibus conſpirare, vt virum ſe oſtenderet, illico per Pylas exercitum duxit: Demoſtheni inquiens, à quo puer eſſet dictus, quandiu in Illyrico & Triballis hæſiſſet, adoleſcens autem cum in Theſſaliam veniſſet, velle ſe ad muros Athenienſium virum oſtendere. Cum ad Thebas acceſſiſſet, mutandi adhuc facti poteſtatem præbens, Phœnicem & Prothytam dedi ſibi iuſſit, impunitatemque ad ſe tranſeuntibus edixit: Thebanis autem contra Philotam & Antipatrum expoſcentibus, factoque præconio Græcos inuitantibus, vt qui Græciam liberam vellent, ſe ipſis adiungerent, ita demum ſuos ad bellum conuertit. Supra vires etiam virtute & ſtrenuitate certatum eſt à Thebanis, qui cum hoſte, cuius copiarum vix aliquantam partem explebant, acie congreſſi ſunt: circumuenti tandem Macedonibus qui in præſidio Cadmię poſiti fuerant, à tergo irruentibus, plerique ipſo in prœlio ceciderunt. Vrbs capta direpta, ſoloq; eſt æquata, potiſſimum Alexandro ſperante fore, vt hoc Thebarum exitio perterriti Gręci quieſcerent: nonnihil tamen gratificari ſocijs ſuis Phocenſibus & Platæenſibus, qui

Thebæ captæ.

Thebanos accuſabant, geſtiens. Exemptis ſacerdotibus, vniuerſisque Macedonum hoſpitibus. Pindari etiam poſteris, & ijs qui decreto de facienda defectione repugnauerāt, reliquos omnes vendidit, ad triginta hominum millia occubuerunt ſupra ſex millia. In hac Thebanæ vrbis calamitate, Thraces quidam Timocleæ, nobilis & honeſtæ mulieris, in domum irruperunt: & reliquis bona diripientibus, dux feminam interim cum vi conſtupraſſet, perconatus eſt ecquid auri argentive abſconditi haberet Illa ſe habere faſſa, ſolum in hortum abduxit, & puteo commonſtrato, eo ſe capta vrbe quæ precioſiſſima habuiſſet deieciſſe dixit: intro deſpicientem inclinato corpore, à tergo adſtans ipſa deorſum in puteum impulit, multisque iniectis lapidibus necauit. Ea cum vincta a Thracibus ad Alexandrum adduceretur, ipſo ſtatim aſpectu inceſſuque maieſtatem dignitatemq; præ ſe tulit: interrogata a rege, quænam eſſet, Theagenis ſororem ſe confeſſa eſt, eius qui dux apud Chæronæam pro libertate aduerſus Philippum commiſſa pugna ceciderat. Itaque Alexander & reſponſum & factum miratus, liberam vna cum natis dimiſit. Cum Atheníenſibus vero in gratiam rediit, tametſi ij grauiter Thebanorum tulerant cladem: nam & myſteriorum feſtiuitatem præ manibus habentes, præ luctu eam omiſſerant, & quotquot Thebanorum Athenas perfugiſſent, ſumma humanitate acceperant. Verum ſiue quod iam exaturaſſet animum leonis inſtar, ſiue vt clemens facinus crudeliſſimo cōiungeret, non modo offenſas ijs omnes condonauit, ſed etiam attentam ad res eſſe ciuitatem iuſſit, veluti Græciæ imperaturam, ſi quid ipſi humanitus accidiſſet. Sępe quidem poſtea Thebanorum vicem doluiſſe, multiſque ideo ſe benigniorem præbuiſſe fertur. Quin & Cliti cædem à ſe per ebrietatem perpetratam, & apud Indos Macedonum timiditatem, qua expeditionem ipſius gloriamque velut imperfectam deſtituerunt, Bacchi iræ indignationique imputauit, neque quiſquam eorum qui patriæ ſuperſtites fuerunt Thebanorum fruſtra ab eo poſtea tēporis quicquam petijt. Proinde Græci in Iſthmo conuentu inſtituto, bellum cum Alexādro aduerſus Perſas gerere decreuerunt, eiusq; ducem ipſum conſtituerūt. Hic cum multi primarij in ciuitatibus viri, multique ad ipſum philoſophi, gratulandi cauſa acceſſiſſent: ſperabat

Mulieris virtus.

rabat idem Diogenem quoq; Sinopensem facturũ, qui tum apud Corinthum degebat. sed cum is nihil admodum curãs Alexandrum ociosus in Cranio degeret, ipse ad eum profe-

Diogenes.

ctus est. Iacebat tum in dolio suo Diogenes, soli obuersus: & tot hominum aduentu paululum leuato corpore aduersus Alexandrum prospexit. Qui vt dicta salute eum interrogauit, alicuiusne rei egeret, Paulisper, inquit, à sole recedas. Hunc fastum Diogenis, magnanimitatemq; ita admiratus fertur Alexander. vt suis in digressu ridentibus illum, atque subsannantibus dixerit, se, nisi Alexander esset, Diogenem esse velle. Inde numinis de bello cõsulendi causa Delphos adijt. Forte tum dies erant nefasti, quibus responsa dari vetitum est. Itaque vates Alexandro per nuncios oraculũ postulante abnuit, legem prætendens: post cum ipse ascendẽs vi eã ad templum pertraheret, veluti victa ipsius importunitate, inuictus es, inquit, fili. Hoc audito Alexander, nullo præterea sibi opus oraculo esse dixit, habere iam quod ab ipsa requisiuisset vaticinum. Aggredienti iam ad expeditionem cum alia diuinitus signa sunt facta, tum apud Leibethra simulachrum Orphei cupressinum per istos ipsos dies multo sudore fluxit. Eo signo omnibus territis, Aristander bono esse animo iussit: celebria enim & nobilia facinora editurum Alexandrum, quibus cantandis multum sudoris ac laboris essent poetæ musicique impensuri. Qui

Copia Alexandri.

minimam copiarum eius summam ponunt, xxx. millia peditum, quinque equitum recensent: qui maximam xxxiv. illorum, horum quatuor millia computant. Ad hunc exercitum alendum ei non præter lxx. talenta fuisse scribit Aristobulus, Duris triginta modo dierum commeatum, Onesicritus præterea debuisse eum ducenta talenta perhibet. Enimuero tametsi re ita tenui ad bellum iret, haud prius tamen conscendit nauim, quam rebus sociorum inspectis, huic pagum, illi agrum, reditũ huic vici, illi portus tribueret. Iam regiis bonis omnibus prope distributis & transcriptis, Perdiccas, Tibi vero, ait, ô rex, quid reseruas? cumque Alexander spes sibi retinere sese responderet, ergo, inquit, nos etiam tui commilitones eas habituri sumus tecum communes. Perdicca autem possessionem sibi assignatam recusante, nonnulli cæterorum quoq; amicorum idem fecerũt: qui maluissent accipere, ijs benigne rex gratificatus

est, atque hoc modo plerasque Macedoniæ possessiones diuisit. Tali animo & conatu Alexander traiecto Hellesponto Ilium ascendit. Mineruæ ibi sacrificauit, & heroibus libauit: ipse oleo vnctus cum socijs circum Achillis statuam (vti moris est) decurrit, eamque coronans, fortunam Achillis laudauit, cui & viuenti amicus fidelis, & mortuo insignis præco obtigisset. Inter circumeundum, & res vrbis perlustrandū interrogatus, velletne lyram Paridis videre, nihil se illam curare dixit, sed Achillis citharam quærere, qua is gloriam præclarorum virorum & facta cecinisset. Interim Darij duces magnas contraxerant copias, & ad traiectum Granici fluminis instruxerant. Videbaturque vtique in foribus Asiæ de aditu & principio rei gerendæ pugna decernendum: sed & altitudinem fluminis, & inæqualitatem asperitatemque vlterioris ripæ, in quam erat facto prœlio exeundum, plerique metuebant, nonnulli consuetudinem etiam obseruandam putabant, qua receptum erat, ne Dæsio mense exercitum rex Macedonum educeret. Hoc quidem ita correxit Alexander, vt Artemisium mensem denuo agi iuberet. Parmenioni pugnam dissuadenti, quod iam in exitu esset æstas, respondit, Pudere se Hellesponti, si eo traiecto Granicum metueret. Itaque cum tredecim equitum turmis Granicum intrat, perque rapidum & profundum amnē contra aduersa tela, & prærupta loca armaturæ grauis militibus & equis enitens, insania magis & desperatione quam consilio rem gerere videbatur. Cum magno labore euasisset per fluuium in vda, & ob cœnum lubrica loca, coactus est priusquam ordines suorum instruxisset, tumultuario prœlio ac viritim hostes subsistere, qui magno cum clamore irruebant, equosque equis adhibentes, hastis, & sicubi eas fregissent, gladijs pugnabant. Ibi multis in ipsum, vt erat parma, & iuba galeæ, cui vtrinque alæ candoris magnitudinesque miræ affixæ erant, conspicuus, cōuersis, iaculo ictus est, quā thoracis est cōmissura, sed sine vulnere. Rœsace autem & Spithridate ducibus vna ingruentibus, hoc declinato, Rœsacem hasta prior icit, fractaque ea in thorace illius, gladium strinxit. Interim his manus conserentibus Spithridates equum à latere inhibens, omnique conatu assurgēs, copide barbarica tantū ictū galeæ Alexandri intulit, vt & cristā cum altera ala amputārit, & plagam

Achillis felicitas.

Pugna ad Granicum.

vix galea ſuſtinuerit, ſed ſummos etiam capitis crines acies copidis perſtrinxerit: alterum ictum intentantem magnus ille Clitus conto medium transfixit. Simul & Rœſaces gladio ab Alexandro ictus cecidit. Hoc in diſcrimine dum equeſtris pugna verſatur, iam & Macedonica phalanx tranſiuerat, & pedeſtres copiæ pugnam inibant. Sed eam Darij peditatus neque fortiter neque diu ſuſtinuit, ſtatimque fugam vniuerſi fecerunt: exceptis Græcis qui apud Perſas ſtipendia merebant: hi ad tumulum quendam globo facto, Alexandri fidem implorabant. In quos cum ipſe iræ magis quam rationi obſecutus primus omnium impetum faceret, & equum amiſit gladio per latera confoſſum, (alius is à Bucephalo fuit) & plerique eorum qui de Alexandri exercitu cæſi aut vulnerati ſunt, ibi damnum acceperunt cũ hominibus bellicoſis, & ſalute deſperata feris congreſſi. Occubuiſſe de Darianis traduntur millia peditum xx. equites bis mille quingenti. De Alexandri exercitu non niſi xxxiiii. homines amiſſos Ariſtobulus ſcribit, quorum nouem pedites fuerint. His ſtatuas æreas poni iuſſit, quas Lyſippus finxit. Victoriam autem cum Græcis communicans, priuatim Athenienſibus miſit trecenta ſcuta capta: reliquis vero ſpolijs communi nomine inſcribi iuſſit magnificum plane titulum: Alexander Philippi F. & Græci, exceptis Lacedæmonijs, de barbaris Aſiam habitantibus. Pocula, purpuras, aliaque id genus Perſica inſtrumenta quæ cepiſſet, paucis demptis omnia matri miſit. Hæc vero pugna ingentem ſtatim rerum ad Alexandrum inclinationem effecit: adeo vt Sardes etiam, barbarici in Aſia maritima imperij decus, & aliæ vrbes ſe ei tradiderint. Solæ Halicarnaſſus & Miletus reſtiterunt: quas cum vi expugnaſſet, omnemque circum regionẽ ſubegiſſet, dubius animi de reliquis fuit, cum ſæpe cum Dario cõfligere, & de ſumma rerum dimicare ſtuderet, ſæpe rebus maritimis opibuſque prius ſeſe confirmare & quaſi exercere, atque ita demum aduerſus eum pergere ſtatueret. Fons eſt Lyciæ prope Xanthum, quo tunc ſponte ſua ſubuerſo & exundante, arrant ex fundo eius æream tabulam elatam, in quæ literis antiquis inſcriptum fuerit, regnum Perſarum à Græcis euerſum ceſſare. Hoc vaticinio confirmatus, oram maritimam ad Phœnicen vſque & Ciliciam expurgare contendit. Qua ce-

Summa victoriæ.

Ora maritima ſubacta.

leritate oram Pamphiliæ peragrarit, id multis historicis materiam inflatius scribendi præbuit, qui diuina quadam fortuna id mare Alexandro cessisse autumant, quod alioqui semper ab alto asperum continenti allidatur, raroque admodum infra præcipitia & abruptos montium processus teneras quasdam & resonantes cautes detegat. Sane incredibilem eam rem etiam Menander in Comœdia notauit,

13

Quam germanum Alexandri facinorib. hoc? si quempiam
Quæro, is vltro adest: quod si videlicet me oporteat
Pertransire aliquem maris locum patebit transitus.

At ipse in epistolis suis Alexander nihil prodigiosi memorat: iter se fecisse per Climacem ait, profectum à Phaselide, Plures in ea vrbe dies commoratus, cum Theodectæ (Phaselites is fuerat) mortui imaginem in foro positã vidisset, post cœnam ei bacchatus, multa serta ingessit: haud ingratum etiam in ioco honorem ei consuetudini reddens, quæ sibi propter Aristotelem & philosophiã cum eo viro fuerat. Secundum hæc Pisidas resistere ausos subegit, Phrygiam domuit, cumq; Gordium, quod antiqui istius Midæ fuisse domicilium traditur, cepisset. decantatum illum currum vidit corni libro illigatum, deq; eo sermonem à barbaris pro vero habitum audiuit, ei, qui nodum istum soluisset, regnum orbis terrarum fato destinari. Plerique scribunt nexuum occulta fuisse capita, obliquisq; ea inuolucris varie inter se abdita: itaque Alexandrum vt rationem explicandi nodi nullam inuenerit, gladio secuisse, statimq; multa extitisse ligamentorum capita. Aristobulus facilimum solutu fuisse affirmat, extracto temonis clauo, quo ei iugum appenditur, ac deinde iugo etiam amoto. Paphlagonas inde & Cappadoces cum in suam potestatem redegisset, audita Memnonis morte, qui rei maritimæ præfectus à Dario videbatur plurimum negociorum molestiarumq; & difficultatum Alexandro exhibiturus, in superiorem Asiam ducendi consiliũ firmauit. Iam & à Susis mouerat Darius, copiarum multitudine fretus, (DC. enim millia hominum secum ducebat) & insomnio animatus, cuius gratiorem ipsi quam veriorem interpretationẽ Magi fecerant. Viderat enim in somnis multo igni Macedonum phalangem depasci, Alexandrum autẽ

Gordij currus.

Darij copia, & insomnium.

14 eo amictu, quem ipse olim cum esset asgandes regius, gestasset,

staſſet,ſibi adſtare miniſtrum:eundemque in Beli templum intrantem,à nemine poſt conſpici. Per hæc nimirum Deus indicabat fore Macedonum res illuſtres Alexandrumque Aſia potiturum,(ſic vt Darius etiã eam obtinuit rex de aſgande factus) & mox cum gloria vitam dimiſſurum. Aucta eſt etiam fiducia Dario, cum Alexandrum diu in Cilicia commorantem pro timido haberet. Moræ autem cauſa Alexandro fuit morbus, quem ei alij ob defagitationem, alij cum in flumine Cydno frigidiſſimo lauiſſet, accidiſſe tradunt. Cum de cæteris medicis nemo auxilium adferre auderet, quod morbum omni remedio ſuperiorem iudicantes metuebant,ne ſi medicinam abs re adhibuiſſent, in calumnias Macedonum incurrerent: Philippus Acarnan tametſi & ipſe difficultatem rei cerneret, amicitiæ tamen fidens, indignumq; ratus ſi rege periclitante nõ ad extremum vſq; conatum potius ei opitularetur, quam commune periculum ſubiret, auſus eſt medicamentum ei temperare,idq; vt biberet perſuadere,cupienti recuperatis viribus bello reddi. *Alexandrum Philippus ſanat.* Interim ex caſtris Parmenio epiſtolam ad regem mittit, qua monebat, vti ſibi à Philippo caueret, quem Darius maximis muneribus & filiæ coniugio propoſito ad necandum ipſum compuliſſet. Alexander lectam epiſtolam,nullique amicorum exhibitam,ſub puluinari depoſuit:vbi tẽpus offerendi medicamenti fuit, & Philippus cum amicis ad regem intrauit,pharmacum in calice afferens,epiſtolã ei porrexit ipſe poculũ alacriter,nihilq; ſuſpicans accepit. Mirum profecto id fuit ſpectaculum, altero legente, altero bibente, ac deinde ſe minime eodẽ modo aſpiciẽtibus, cum Alexander hilari vultu fidem ſuam & beneuolentiam in Philippum teſtaretur, Philippus calumnia attonitus nunc Deos obteſtaretur,cœloq; manus tenderet, nunc ad lectũ Alexandri cõcideret,eumq; bono animo eſſe, & ſibi obſequi hortaretur. Et vero medicamentũ tũ initio corpus adortum, repulerat quaſi, & in altum depreſſerat vires eius, ita vt & vox deficeret,&animi deliquio oborto vita eius obſcure admodũ ſenſu perciperetur. Sed mox à Philippo refectus, receptis virib. ſeſe Macedonibus oſtendit,quibus non niſi conſpecto ipſo eximi mœſticia poterat. Erat quidã in caſtris Darij Amyntas genere Macedo, & ex Macedonia profugus, cui ingenium Alexandri non erat ignotum. Is cum Darium videret

in hoc

in hoc eſſe,vt per anguſtias ad Alexandrũ contenderet,precatus eſt vti maneret in locis ijs, vbi aperti eſſent latiq; cãpi, tantis copijs contra multo pauciores pugnaturo. Ac reſpondenti Dario metuere ſe,ne hoſtes&Alexander fuga mature facta ſibi elaberentur, nihil eo metu opus eſſe dixit:ipſum enim vltro Alexandrum venturum, ac fortaſſis iam appropinquare. Sed Amyntæ conſilio ſpreto Darius caſtra in Ciliciam mouit:& contra aduerſus eum Alexander in Syriã proceſſit. Per noctem factum eſt, vt inuicem non occurrerent,inde vterq; retro iter conuerterunt: Alexander caſu ſibi olatam occaſionem gaudens, & in faucibus obuiam venire hoſti contendens: Darius, vt locum in quo caſtra ante habuerat reciperet, copiasq; anguſtijs educeret. Etenim iã ſenſerat ſe ſuo incommodo in loca ob mare, montes,fluuiumque interfluentem (Pindarum vocant)equitatui aliena, paſſimq; intercepta, & paucitati hoſtium opportuna exercitum induxiſſe. Alexander,cum ei locum opportunum fortuna dediſſet, munere hoc ad victoriam eo melius parandã prudenter vſus eſt: cum longe admodum inferior hoſtili multitudine, non modo id cauit, vti ne ab ijs circumuenireturːſed & ipſe dextro cornu ſiniſtrum eorum ita pręterijt vt ex obliquo irruens in fugam oppoſitos ſibi hoſtes pugnãs ipſe inter primos coniecerit.Ea quidem in pugna gladio femur ictus eſt:à Dario vulneratum(ipſos ſiquidem reges manum conſeruiſſe) Chares autor eſt. Alexander de ea pugna ad Antipatrum ſcribens,autorem vulneris non indicat,gladio ſibi femur ſauciatum vulnere minime noxio ſcribit. Victoria inſigni potitus eſt,cæſis c x.millib. barbarorum , eoque amplius.Darium non cepit,qui fuga quinque aut quatuor ſtadijs anteuerterat:curru arcuq; eius capto,ad Macedonas redijt. Ibi Macedonas offendit caſtra barbarorũ immenſis abundantia opibus diripientes: (& quidem expediti ad pugnam iuerant illi , relictis Damaſci pleriſq; impedimentis)Darij tentorium famulicio ſplendido,apparatuque & diuitijs ingentibus refertum Alexandro eximium à prædareliquerant. Itaq; ſtatim armis poſitis ad lauacrum contendit, inquiẽs , Agedum eamus ſudorem prœlio conceptũ Darij lauacro abluturi. tum quidam ſociorum, Nequaquã, inquit,Darij , ſed Alexandri balneo:victoris enim & eſſe & dici debent eorum qui ſuccubuerũt bona. Vt vero pyxides,

Pugna ad Iſſum.

guttos,

guttos, pelues, alabastros, aurea omnia & summa arte parata vidit, tum diuinum quendam odorem domus vnguentorum & aromatum reddidit: deinde in scenā progressus magnitudine & altitudine, ad hæc stragula veste, mensis & cœnæ apparatu admiranda omnia vidit: ad socios dixit, Nimirum ergo hoc erat regem esse. Iam cænaturo renuntiatum est inter captiuos matrem, vxoremq; Darij & duas filias virgines duci, easq; cum Darij currum arcumq; conspexissent, plangere & lugere, peremptum eum iudicantes. Hic diu secum ipse meditatus, magisque earum quam sua commotus fortuna, Leonnatum mittit, indicare ijs iubens, neque Darium perijsse, neq; ipsis ab Alexandro esse metuendum: se enim cum Dario de principatu belligerari, ipsis omnia quæ regnante Dario habuissent præbiturum. Benignus is & humanus sermo mulieribus visus est: sed re ipsa plus humanitatis expertæ sunt. Nā & sepelire quos vellent Persarum permisit eis, vestibus ad hoc & ornatu de præda concessis, neq; quicquam ijs honorum aut familiæ ademit, reditus etiam priorib. ampliores destinauit. Maximum autem & vere regium ijs beneficium exhibebatur, quod generosæ pudicæq; mulieres tum in captiuitatem redactæ nihil neq; audiuêre, neq; senserunt, neq; expectauerunt turpe: sed tanquam non in castris hostium, sed castis & sanctis in virginum domicilijs occultam & ab omnium oculis remotam vitam egerūt. Et quidem Darij vxorem ferunt lōge omnibus reginis fuisse formosiorem, sicut & Darium inter viros pulcherrimum maximumq;, filias etiam parentum similes. Sed enim Alexander se ipsum vincere quam hostes magis regium existimans esse, neq; harum vllam, neq; vllam aliam ante nuptias attigit mulierem, Barsina excepta. Hæc Memnone mortuo vidua apud Damascum capta fuit, Græca disciplina erudita, moribusq; bonis, Artabazi, qui regem maternum auum habuerat, filia: eius vt notitiam haberet, Parmenionis (vt ait Aristobolus) monitu, quippe mulierem & natalib. & forma nobilem commendantis, factum est. Reliquas captiuas forma & statura eximias cum videret Alexander, per iocum dixit, Persides oculorum dolores esse: formæ autē earum spectaculo suæ continentiæ & temperātiæ pulcritudinem opponens, tāquam exanimes imagines prætermisit. Cum Philoxenus mari præfectus scripsisset Theodorum quendam Taren-

Clementia in Darij familiam captiuam.

Continentia Alexandri.

Tarentinum pueros duos miræ pulcritudinis venales attu-lisse, percontareturq; an eos emeret: indigne ferens, sæpe apud amicos vociferatus est. Cuiusnam tandem turpitudinis mihi Philoxenus conscius est, quod talia mihi opprobria commendat? ipsumque Philoxenum per literas grauissime obiurgatum, amandare vna cum mercibus suis in malam rem Theodorum istum iussit. Agnonem etiã adolescentem grauiter corripuit, qui ad ipsum scripsisset, Crobylum Corinthi celebrem velle se ei emere atque afferre. Audito Damonem & Timotheum Macedones stipendiariorum quorundam militum, qui sub Parmenione erant, corrupisse vxores, Parmenionem scripta epistola iussit eos, siquidẽ conuicti eius sceleris fuissent, tanquã bestias ad hominum perniciem natas capitali supplicio tollere. Et de seipso ea in epistola hæc verba scripsit: Ego enim tantum abest vt vel viderim, vel videre voluerim Darij vxorẽ, vt ne sermones quidem de elegantia eius referentium admiserim. Idẽ ex somno & re venerea potissimũ se intelligere dixit, quod homo esset: sentiẽs videlicet naturæ ab eadem imbecillitate & defatigationem, & voluptatem ingeneratam esse. A gula fuisse alienissimum, & alijs multis rebus ostendit, & his quæ Adæ (à qua se adoptari passus fuerat, eamq; Cariæ reginã cõstituerat) respondit. Cum enim illa amoris causa multum ei quotidie ciborum & placẽtarum mitteret, & ad extremum quos præstantissimos coquos pistoresque haberet, Nihil se istis indigere, dixit: meliores enim sibi cocos à Leonida pædagogo additos, ad prandium nocturnã ambulationem, ad cœnam frugale prandium. Idem, inquit, stragulorum etiam vestimentorumq; arcas meas aperuit crebro, inquirens ne quid delicatum aut superuacaneum mater eo imposuisset. Minus quoque, quam existimabatur vino fuit deditus: vinosior enim ob tempus creditus fuit, quod non tam bibendo quam dicendo trahebat, singulis calicibus longum sermonem annectens, atque id non nisi cum abundaret ocio.

Vitæ eius rationes.

Non enim vnum, vt alios imperatores, vinum, nõ somnus, non ludus, non nuptiæ, non spectaculum à rebus gerendis detinuit: quod vita eius demonstrat, cuius breuissimo spacio plurimas res maximasq; gessit. Per ocium autẽ primum assurgens rem sacram Dijs faciebat: inde sedens prandebat. A prandio reliquum diei venando, componendo, iudicando-

doue aliquid de re bellica, aut legendo exigebat. Si iter non admodum festinans faceret, inter eundum discebat aut iaculari, aut currum concitatum conscendere, ab eodemque descendere: sæpe etiam animi causa vulpes aut aues captabat, vt ex diarijs eius intelligi potest. Cum diuertisset, & lauare aut vngi instituisset, ex pistoribus coquisque quærebat paratane esset cœna. Cœnare non nisi iam tenebris noctis ingruentibus cœpit: mirabili autem cura circumspiciebat, ne quid in mensa inæqualiter negligenterue distribueretur. Potum, vti ostendimus, ob loquacitatem diutius trahebat. Atque hic rex alioquin iucundissimę consuetudinis, nulliusque expers leporis, iactantia nimia molestus fuit, nimisque militari leuitati indulsit, cum & ipse maiori se fastu efferret, & seipsum adulatoribus quasi equitandum p̄beret. Quæ res ciuilissimo cuique conuiuarum, plurimum exhibebat molestiæ, cum neque certare cum adulatoribus, neque in laudando ijs esse inferiores vellent: quorum alterum turpe erat, alterum periculosum. A potu lotus sæpe ad meridiem vsque dormiebat: est & cum totum diem somno impendit. Ciborum quidem delicatiorum ita erat temperans, vt cum sæpe ad ipsum à mari rarissimi arborum fructus & pisces afferrentur, ita de ijs plerunq; ad amicos dimiserit, vt nihil sibi reseruaret. Cœna tamē splendida semper fuit, auctoque cum fortuna eius sumptu, tandem ad cētum minas peruenit: tantum enim pendere iubebantur ij qui Alexandrum acciperent conuiuio, neque vltra id precium auctum est. Secundum Issicam pugnam Damasco adferri pecuniam, & impedimenta & liberos vxoresq; Persarū iussit. Maxime hinc ditati sunt Thessalici equites, quos vt fructum præclaræ eo in prœlio exhibitæ operæ caperent, consulto eo misit. Sed & reliquus exercitus summam rerum copiam nactus est: ac tum primum Macedones auri, argenti, mulierum, vitæq; barbaricæ gustu percepto, veluti canes vestigium assecuti, persequi & indagare diuitias Persicas auebant. Cæterum Alexander maritima prius certo in statu collocanda sensit. Statim reges adfuerunt, Cyprum ei & Phœniciam dedentes, Tyro excepta. *Tyrus expugnata.* Tyrum cum septimo iam mense oppugnaret aggeribus, machinisque & ducentis à mari triremibus, in somnis vidit Herculem sibi manum de muro porrigentem, & vocantem. Multi vero Tyriorum

per

per inſomnium viſi ſibi ſunt audire Apollinem dicentem, ſibi ea quæ in vrbe agerêtur non probari, ideoq; ſe ad Alexandrum abire. Atq; hi quidem perinde ac ſi hominê ad hoſtes transfugere aggreſſum in ipſo facto deprehendiſſent, coloſſum Dei eius catenis ligaueruut, clauisq; baſi affixerunt, Alexandriſtam appellantes. Aliud viſum Alexandro per quietem oblatum eſt. Satyrus ei conſpectus eſt eminus alludere, deinde volenti eum capere fuga elabi, tandem multa orantis & circum curſitantis in manus venire. Coniectores nomen Satyri diuidentes, haud abſurde pronunciarût Sa Tyros, id eſt, tua erit Tyrus. Oſtenditur etiam fons, apud quem in ſomnis cernere Satyrum imaginatus fuerat, Durante Tyri obſidione, exercitum aduerſus Arabes qui accolunt ad Antilibanum duxit. Ibi propter pædagogum Lyſimachum graue ſubijt periculum. qui ſequebatur eum, neq; deteriorem ſe neq; grandæuiorem Phœnice dicens, Sed cum ad montana appropinquaſſet, & relictis equis pedes incederet, procul reliquis progreſſis cum iam aduesperaſceret, Lyſimachum defatigatum deſerere non ſuſtinens, dum eum hortatur & promouet, paulatim à ſuis diuulſus, coactus eſt iniquo loco tenebris iam & vehementi frigore oborto pernoctare. Cernens autem procul multos ignes paſſim ab hoſtibus accenſos, fretus agilitate corporis, quam ſuis adſidue laboribus tolerando auxerat, vt ſuorum incommodo mederetur, ad proximam ignem hoſtium accurrit, duobusq; aſſidentibus barbatis enſe cæſis torrem abreptû ad ſuos pertulit. Ita magno ſtatim igne edito, barbaris tantum iniecerunt terrorê, vti fugam fecerint: cæteros inuadentes repulerunt, atq; ita extra periculum eam noctem exegerunt. Hæc eſt Charetis narratio. Cæterum obſidio Tyri hunc habuit finem. Cum Alexander maiorem exercitus partê quiete reficeret ob exhauſtos labores, paucosq; tantum muris admoueret, ne hoſtibus ocium concederet: Ariſtander vates mactata hoſtia cum exta inſpexiſſet, audacius affirmauit præſentibus, fore vt eo vtique menſe vrbs caperetur. Riſu ad hoc & cauillis exiſtentibus, quod vltima ea dies menſis erat: rex, vti ſemper vaticinia magni faciebat, perturbatum Ariſtandrum cernens, eum diem non trigeſimum menſis, ſed vigeſimum octauum numerari iuſſit: ſimulque tuba ſignum dans, maiori quam ſtatuerat initio conatu muros oppugnare cœpit.

Facto

Facto vehementi impetu, cum ne ij quidem, qui erant in castris sese continerent, sed & ipsi ad auxilia accurrerent, animos desponderunt Tyrij, vrbsque eadem die capta est. *Gaza obsidio.* Postea Gazam ei oppugnanti maximam Syriæ vrbem, gleba in humerum incidit desuper ab aue demissa: auis autem cum in machina consedisset, neruorum nexibus quorumad attrahendos funes vsus est, sese implicauit. Ita vero euenit, vt prædixerat id signum interpretans Aristander: capta enim vrbs est, Alexandro humerus vulneratus. Cum multa de præda Olympiadi, Cleopatræ, amicisque dona mitteret, Leonidæ quoq; pædagogo D. thuris, myrrhæ centum talẽta misit, puerilis spei recordatus. Etenim (vt fertur) quodam in sacrificio Leonidas ipsi vtraque manu odoramẽta in ignem conijcienti dixerat, Vbi aromatiferam regionem ceperis Alexander, tum ita liberaliter adole: nunc parcius. Igitur tum Alexander ei scripsit: Mittimus tibi thuris & myrrhæ abunde, vti cesses illiberalis in cultu Deorum esse. Cum esset ad ipsum allatum scrinium, quo nihil in rebus & impedimentis Darij captis preciosius repertum fuit, ex amicis quæsiuit, quidnam potissimum ei imponeret: ac multa multis dicentibus, Iliadem ipse eo depositam se adseruaturum affirmauit. Multos huius rei habeo magnæ fidei autores. Iam si verum est quod Alexandrini Heraclidem secuti asserunt, neque otiosum se ei, neque consilij dandi negligentem militiæ comitẽ Homerus præbuit. Nam Ægypto (vt ipsi aiunt) capta Alexander cum vrbem Græcam sibi cognominem ibi *Alexandria.* condere vellet, magnam & hominibus frequentem, & iam de sententia architectorum locum quendam dimensurus ac definiturus esset, nocte ea mirabile vidit insomnium. Virum venerabili forma, cana coma imaginatus est sibi adstare, & hos versus recitare:

Præterea vndoso quædam iacet insula ponto,
Opposita Ægypto: Pharon illam nomine dicunt.

Itaque statim surgens, Pharum adijt, quæ tum adhuc erat paulum supra Canobicum ostium, nunc aggere est annexa continenti. Contemplatus loci commodissimam naturam (est enim in longum porrecta insula, Isthmo mediocris & ad longitudinem congruæ latitudinis intercipiens paludem magnam & mare magno portu finitum) cum alijs in rebus admiratione dignum Homerum, tum sapientissi-

rum esse architectum dixit. Proinde vrbis figuram loco isti conuenientem ibi describere iussit. Cum nō esset in promptu creta, polenta in solo nigro delineauerunt rotundum sinum, cuius interiorem superficiem rectæ bases, quemadmodū ab oris seu fimbrijs figura chlamydis ducitur, æqualem ad magnitudinem perducebāt. Eam figuram cum magnopere probaret rex, subito magnæ, innumeræ, omnigenæq; aues à flumine & lacu nubis instar locum eum occupauerunt, atq; ita polentam depastæ sunt, vt ne tantillum quidem relinquerent. Perturbatum eo augurio vates cōfirmarūnt, vrbem locupletissimā & quæ omnigenûm hominum alumna foret, condi ab eo dicentes. Itaq; præfectis ei operi procuratoribus, iter ad Ammonem ipse suscepit longum: in quo cum difficilia sunt omnia & laboriosa, tū pericula duo impendent, alterum ab aquæ penuria, ob solitudines quæ sunt haud paucorum dierum: alterum ab austro, ne is vehemens in immensa profundaque ambulantibus arena incidat. quippe olim quoque fertur ingentibus excitatis arenarum aggeribus, & planicie maris instar exagitata, L. millia hominum de Cambysis exercitu obruisse. Quæ tametsi vniuersi prope reputarent, difficile tamen erat Alexandrum ab eo quod semel sibi proposuisset detrahere. nam & fortuna conatibus eius fauendo animum confirmabat, & audacia in rebus inuictam eius pertinaciam prouehebat, non hostes modo, sed loca etiam ac tempora vi superantis. Ea quidem in profectione auxilia, quibus Deus difficultates eius subleuauit, plus fidei quam reddita deinde oracula inuenerunt: imo ea fidem etiam oraculis quodammodo fecerunt. Primum imbres largi & sitis metu liberauerunt, & siccitatem arenæ nimiam abstulerunt, cum ea humectata in sese subsideret, eoque purior fuit, & spirabilior aer. Deinde cum ductores metas confudissent, atq; inde error & diuulsio sequentiū oriretur, subito visi corui duces itineris se præbuerunt, modò volatu præcedentes, modo tardiores expectantes, quin etiam (quod maxime mirum Callisthenes commemorat) eos qui aberrassent per noctem crocitatione sua in viam reuocantes. Vt peragratis solitudinib. ad locum quem petebat peruenit, Vates Am̄onis eum Dei, veluti patris eius verbis salutere iussit. interrogāti deinde aliquisne ipsum patris percussorum effugisset, Bona, inquit, verba: non enim

Profectio ad Ammonem.

mortali

mortali patre tu natus es, tum mutato sermone quæsiuit Alexander, Philippine interfectores omnes vltus esset, & an omnibus esset dominaturus hominibus: respondit Amon, & hoc se ei dare, & Philippi cędem prorsus esse vindicatam. Tum Alexander donarijs Deum, pecunia homines donauit. Hęc istis de oraculis pleriq; tradunt. Ipse in epistola ad matrem arcanas sibi quasdā sortes datas scribit, quas solus soli sit, vbi reuertisset, expositurus. Quidam referunt antistitem cum Græco sermone blandius alloqui Alexandrum, & pædion, id est, filium appellare vellet, lapsum (vt erat barbarus) in vltimæ literæ sono, ô pæ dios, quod est ô fili Iouis, dixisse: Pergratum hunc errorem Alexandro fuisse, atq; inde vulgatum, eum ab Ammone filium Iouis appellatum. Fertur etiam in Ægypto Psammonem philosophum audiuisse: idq; eius dictū maxime probasse, quo affirmabat omnes homines à Deo regi: diuinum enim esse id, quod in vno quolibet præsit atq; imperet. Ipsumq; magis philosophice eadem de re sensisse, cum quidem Deum omnib. hominibus communem esse patrem, sed proprios sibi filios eos adsciscere, qui hominum essent prestantissimi, diceret. Omnino autem ita se erga barbaros superbe gerebat, vt qui Deo parente plurimum fideret: apud Græcos modice & parce diuinitatem iactauit, nisi quod de Samo Atheniensibus scribens, Non quidem, ait, ego liberam vobis & nobilem vrbem tradidi, sed accepistis eam ab eo, qui tum dominus & pater meus nominabatur: Philippum ita indicans. Post sagitta ictus cum grauiter doleret, Id quidem, dicebat amicis, quod de vulnere effluit, sanguis est, non ichor,

Psammonis dictum.

Alexander an Deo natus.

Qualem felices stillant de corpore diui. 16

Magno aliquando tonitru audito, omnibusque consternatis, Anaxarchus sophista qui tum forte aderat, Cur, inquit, non tu quoque tale quid exhibes, fili Iouis? ad hoc ridens Alexander respondit: Quia nolo amicis esse terrori, id quod tu me iubes, cœnam meam exagitans, quod nō satraparum capita, sed pisces mensis impositos vides. Quippe memoriæ proditum est, id aliquando dixisse Anaxarchum, cum Hephæstioni pisciculos rex misisset, veluti contemnentem & irridentem eos qui magnis laboribus & periculis res viles consectantur, cum aut parum, aut nihilo plus voluptatis quam alij percipiant. Enimuero ex ijs quæ recensui liquet,

Alexandrum opinione diuinitatis nihil affectum, neq; superbiorem factum, reliquos tantum ea subiugasse. In Phœnicen ex Ægypto reuersus, sacrificia dijs pompasque instituit, & chorum cyclicum, scenicosque ludos, non apparatu modo, sed & certaminibus splendidos. Præbebant e-nim sumptus Cypriorum reges, sicuti Athenis ij qui de tribubus sorte ad id ducti sunt: fuitque inter eos mirifica contentio, Nicocreontem præsertim Salaminium, & Pasicratem Solensem, his enim sorte obtigerat, vt nobilissimos histriones instruerent, Athenodorum hic, ille Thessalum. Cui quidem cum ipse quoque Alexander cuperet, non ante tamen studium suum ostendit, quam Athenodorus victor est pronunciatus: tum discedens (vt aiunt) laudare quidem se iudices dixit, partem tamen regni sui libenter dimissurum fuisse, ne Thessalum victum vidisset. Cum vero Athenodorus ab Atheniensibus mulctatus, quod Bacchanalibus non interfuisset, pro se literas à rege peteret, non impetrauit: mulctam tamen à se rex misit. Lycone Scarphensi cum laude in theatro agente, versumque Comœdiæ inferente, qui decem talentorum petitionem continebat: ridens, ei dedit.

Ludi ab eo editi.

Darius porro missis literis & amicis ab Alexandro petijt, vt acceptis pro redemptione captiuorum decem millibus talentûm, Asiacis Euphratem vniuersa occupata, atque altera filiarum matrimonio copulata, fœdus secum societatemque coiret. Ea re cum amicis communicata Alexander, Parmenioni conditiones accepturum se, si Alexander esset, dicenti, Acciperem (inquit) & ego, si Parmenio essem. Dario autem scripsit, eum si ad se veniret, summam humanitatem experturum: si non veniret, se iam ad ipsum proficisci. Mox vero pœnituit facti, cum Darij vxor in partu perijsset: neque dissimulauit dolorem, quem ex neglecta ostentandæ clementię haud vili occasione cepisset. Interim cubicularius quidam eunuchus, ex his vnus, qui cum reginis capti fuerant, Tireos nomine, ex castris aufugit, equoque ad Darium vectus, mortem ei vxoris nunciauit. Qui cum caput feriret, fortunamque Persarum deploraret, quæ non captiuam modo duci reginam, sed & mortuam regij funeris expertem iacere permisisset: interpellans eum Tireos, Quod ad sepulturam (ait) decusque eius & honores attinet, ô rex, nihil est quod fortunam Persarum culpes. Neque

Darij postulata.

Cum Tireo colloquium.

enim

enim Statiræ (id reginæ nomen fuerat) viuenti, neque matri liberisque tuis quicquam eorum bonorum, honorumque quibus ante fruebatur, defuit hactenus, nisi quod tuo aspectu carendum est, quem eis reddat potens Deus Oromasdes. Tantum vero abfuit vt illa sepulturæ vllo honore caruerit, vt lacrymis etiam hostium sit decorata. Ita enim clemens est victor Alexander, vt acer bellator. Hæc audientem Darium perturbatio animi in sinistras adduxit suscipiones: & eunuchū in penetrale tentorij recipiens, ita allocutus est. Nisi tu quoq; Persarum fortunam imitatus ad Macedonas animo inclinas, si dominus tibi adhuc est Darius, dic mihi lumen Mithræ magnum & regis dexteram reueritus, numnam ego minima Statiræ infortunia deploro, eaque viuente passi sumus grauiora? nū quid honestius miseri fuissemus si in crudelem incidissemus & inhumanum hostem: quî enim castum sit iuueni cum hostis coniuge commercium, ad tantos vsque honores procedens? Nondum finiuerat, cum Tireos ad pedes eius se proijciens obtestatus est, saniora loqueretur, neve iniuria Alexandrum, sororem, eandemque vxorem vita defunctam cōtumelia afficere, neque seipsum maximo aduersæ fortunæ huius solatio spoliare vellet: etenim cogitaret potius, se ab hoste humana conditione præstantiori victum esse, & Alexandrum plus temperantiæ captiuis mulieribus, quam Persis fortitudinis ostendisse. Simul & horrendis se sacramentis obstringebat, deq; reliqua Alexandri continentia animique magnitudine orationem instituebat. Darius autem ad amicos egressus, manus ad cœlum tendens, ita precatus est: *Votum.* Dij natales atque regij, id primum vos præcor, quam mihi Persarum fortunam dedistis, eam restitutam ego vti posteris relinquam: vti victor Alexandro rependam, quæ in mei calamitate icti, charissimos contulit beneficia. Sin fatale adest tempus, itaque visum est Nemesi, & rerum vicissitudini, vti Persicum regnum cesset: at nemo hominum præter vnū Alexandrum in Cyri sedeat solio. Hæc ita acta dictaque fuisse plerique scriptorum tradunt. Alexander, cum quantum cis Euphraten est Asiæ, omne in suam potestatem subegisset, aduersus Darium contendit cum mille hominum millibus descendentem. Hic de re ridicula ad Alexandrum ab amicis refertur. Ministros in duas partes se diuisisse, vtriq; ducem fuisse, quorum ij alterum

Alexandrum alterum Carium nominauerint, incepisse primum glebas contra sese iaculari inuicē, mox ad pugnos inde accensa contentione ad lapides quoq; & fustes a multis pertinaciter peruentū. Hæc vt audiuit, iussit ipsos duces singulari prœlio decernere. Alexandrumq; ipse, Darium Philotas armauit: duellum exercitus spectauit, in omen futuri eā rem trahens. Dimicatum est acriter, Alexanderq; ille victor duodecim pagos, & amictum Persicum præmij loco accepit. autor Eratosthenes. Magna vero illa Alexandri & Darij pugna non ad Arbela (quod pleriq; scribunt) sed apud Gaugamela facta est. Gaugamela sermone Persarum cameli domum significat, vti aiunt: ꝙ rex quidam priscis temporibus ex hostibus camelo cursoria seruatus, eam ibi collocauerit, pagosque & reditus certos ad curam eius destinauerit. Luna tum defecit mēnse Boedromione, quo tempore Mysteria agi Athenis incipiunt. Vndecima post id deliquium nocte cum iam in conspectu mutuo essent exercitus, Darius prælucentibus facibus ordines inspectans in armis suos continuit.

17 Alexander Macedonibus quiescentibus, cum Aristandro vate ante tentorium sacris quibusdam arcanis operatus est, & Apollini hostiam mactauit. Amicorum vero grandiores natu, & præcipue Parmenio, cum quidquid campi interiacet Niphatem & montes Gordyenorum, barbaricis fulgere ignibus cernerent, sonusq; incertus, vocesq; confusæ, & trepidatio ab hostium castris tanquam vasto mari exaudiretur, multitudinem mirati, atq; inter se collocuti quantæ molis esset futurum aperto Marte cum tantis hostium copijs concurrere, regē a sacris reuersum adiuerunt, eiq; autores fuerūt, vt noctu hostes adoriretur: & quod in pugna maximum suis oblaturum esset terrorem, tenebris abscon- deretur. Ad hæc vulgatum illud Alexander cum respondisset, Non soleo furari victoriam: quibusdam visus est iuuenili dicto futiliter in tanto periculo lusisse: quidam & recte in præsentia animo constitisse eum, & de futuro veram fecisse coniecturam senserunt, qui Dario nollet occasionem relinquere vt is iterum victus, bellum denuo repararet: nocti & tenebris hanc cladem, vt priorem montibus angustijs, mariq; imputans, non enim armorum aut militum penuria Darium, tantæ ditionis totque terrarum dominum, a bello destiturum, sed vbi aperto prœlio & vi superatus inferio-

Alexandri magnanimitas.

tem se agnoscens spiritus spesque suas posuisset. Digressis amicis cum se in tentorio quieti dedisset, præter morē suum fertur reliquum noctis alto somno exegisse: ita quidem vt mirati sint duces cum sub auroram accessissent, atque ipsi à se primum militibus prandendi mandatum dederint. Deinde rebus ita postulantibus Parmenionem ingressum lecto adstitisse, ac bis terve nominatim eum vocasse, expergefactumque interrogasse, quidnam ei accidisset, vt quasi victoria parta, non grauissimo instante certamine ita dormiret. Tum Alexandrum misto risu dixisse, Non tibi ergo iam victoriam adepti videmur, erroribus & insecutione pugnam subter fugientis Darij per vastam & populationibus proditam regionem liberari? Neque ante pugnam tantum, sed in ipso etiam conflictu magnam suam prudentiam confidentiamq; ostendit. Apud læuum cornu, cui Parmenio præerat, nonnihil erat trepidationis, cum equites Bactriani magno impetu in Macedones impressionem facerent, Mazæus autem extra phalangem circummissos equites impedimentorum custodes inuadere iussisset: itaque vtrinque turbatus Parmenion Alexandro per nuncios indicauit, actum esse de castris & impedimentis nisi, celeriter à fronte auxilium posterioribus submitteretur. Forte tum suis conflictus signum Alexander dabat, auditoque Parmenionis nuncio, Sanis consilijs excidisse eum dixit, oblitumque inter tumultum, quod victores hostium quoque bonis sint potituri: victis non de facultatibus aut mancipijs, sed morte honeste fortiterque pugnando obeunda cogitandum fore. Hæc Parmenioni renunciari iussit, ipse galeam imposuit capiti: cætera enim arma in tentorio induerat, tunicam superiorem cinctam, Siculi operis, super hac thoracem lineum bilicem, ex spolijs Issicis: galea ferrea erat, argenti puri instar coruscans, opus Theophili: ei consertum erat monile, ferreum & ipsum, gemmisq; baccatum. Ensem mira tinctura ac leuitate ex dono regis Citieorum gestabat, solitus in pugna plerunq; rem gladio gerere. 18 Sagum etiam quam cæteræ arma-turæ cōueniret preciosius (fecerat antiquus Helicon, donauerat eo Alexandrum Rhodiorum ciuitas) erat, gestabat autem idquoq; ad pugnam. Dum ordines instruēs, milites adhortans, docens, inspiciensve obequitaret, alio vtebatur equo Alexander, Bucephalo parcēs, iā grauiori ætate: ad pugnam

Pugna ad Gāgamela superatur Darius.

gnam accedenti is adducebatur, eoq; cõscenso statim prœlium inibat. Tunc autem Thessalos multis cohortatus, reliquosque Græcos, cum bono esse animo iussissent, sublatoq; clamore duci se aduersus barbaros peterẽt, conto in læuam manum translato, dextrã intendens Deos (vt est à Callisthene scriptum) precatus est, vti si vere genus sibi ab Ioue esset, Græcos vlcisci ac roborare sibi darent. Vates autem Aristander albam indutus chlamydem, aureamq; gestans coronam iuxta equitabat, aquilam supra caput Alexandri in aere se librantem, volatuq; suo eum recta in hostes dirigentem ostentans: quod visum multos audacia impleuit, mutuoq; se cohortati, cum equites admissis equis in hostem impetũ facerent, fluctuare etiam phalanx cœpit. Barbari, antequam primi manum conseruissent, gradum retulerunt, summoq; conatu Alexander victos vrgens in medium cõpellebat, vbi Darius erat. Procul enim hunc cõspexerat per primam aciẽ in medio regiæ turmæ, magnum virum, pulcrumq; in curru sublimi, quem multi splendidiq; equites egregie composito agmine stipabant, parati ad excipiendũ hostem. Sed in propinquo visus Alexander, fugientesq; instantium adhuc ordines impellens, tantum incussit terroris, vt pleriq; diffugerint: optimi & nobilissimi dum pro rege propugnant occisi, atq; in sese corruentes, insecutionem remorati sunt, calcitrantes cum ipsi, tum equi, & hostium equos impedientes. Darius autem, cum vndique obiectum oculis exitium videret, ac copiæ quas ante se obiecerat retro ad ipsum ruerent, quod circumacto curru effugere nõ dabatur, & totis cadauerum cumulis detentis, & equis inter mortuorum aceruos modo decidentib. & occultatis, modo exilientib. aurigamque perturbantib. armis curruq; omisso equã (vt ferunt) quę nuper pepererat conscendit, & fugæ se commisit. Non fuisse euasurum existimãt, nisi denuo missi à Parmenione equites in istã partem auocassent Alexandrũ, magnas adhuc ibi hostium copias cõsistere, neque dum de victoria cõcedere nũciãtes. Atque omnino segnẽ fuisse eo in prælio Parmenionẽ & instrenuum asserunt: siue languescente iã ob senectutem audacia, siue magnitudini potẽtiæ Alexandri infensum atq; inuidentem, quod Callisthenes tradit. Rex auocari se dolẽs, causam apud milites dissimulauit, ac tanq̃ finẽ cædendi facere vespera ingruẽte, receptui canere iussit: conuersus autẽ

Parmenionis culpa.

cum

tũ ſuis aduerſus eã partẽ, quã laborare acceperat, in via audiuit victos protinus hoſtes fugã facere. Hũc finẽ ea pugna habuit regnũq; perſarũ ſublatũ credebatur: & Alexãder rex Aſiæ ſalutatus, magnifice dijs ſacrificauit: amicis quoq; opes, domos, & principatus largitus eſt, ad Græcos etiã glorioſe ſcripſit, omnes ſe aboliturũ tyrannidas, ac libertatem omnib. reſtiturũ. Priuatim autem Platæenſib. pollicitus eſt, ſe vrbẽ eorũ inſtauraturum, quod maiores ipſorũ agrum ſuum Græcis tradidiſſent, vt in eo pro libertate pugnare poſſent. Partem etiam ſpoliorum Crotoniatis in Italiam miſit virtutem ſtudiumque Phaylli athletæ honorans, qui bello Medico, cum reliqui Itali de rebus Græcorum deſperaſſent, priuata naui ad Salaminã venerat, vti pugnam adiuuaret. Adeo benignus omni virtuti, obſeruatorq; & amator honeſtorum facinorum erat. Porro Babyloniam peragrans, quæ ſtatim ſe ei dediderat, Ecbatanis, non ſine admiratione inſpexit hiatum ignis, cõtinenter tanquam de fonte ſeſe efferentis: ſtagnumq; copioſæ naphthæ haud procul eo hiatu. Naphtha bitumini ſimilis eſt, ita igni obnoxia, vt priuſquam flammam contingat, ab ipſo ſæpe ſplendore qui circa lumen accenſum fulget ignem cõcipiat, mediumque aerem inflammet. Eius vim & naturam barbari vt demonſtrarẽt, angiportum quod ad regis diuerſorium ducit, paucis modo naphthæ guttis irrorauerunt, inde in extremo ſtantes faces imbutis naphtha particulis admouerunt, (iam nox oborta erat) ac ſubito, & momẽto temporis ita omnia flamma corripuit, vt totus angiportus in alteram vſque partem ignis continuus eſſe videretur: Erat quidem Athenophanes, patria Athenienſis, vnus de ijs qui vngere & lauare Alexandrum ſolebant, animumque eius ad hilaritatẽ à curis auocare. Is tum in balneo cum forte puer aſpectus lepidi, & canens ſcite, nomine Stephanus Alexandro adſtaret, Viſne, inquit, rex medicamenti iſtius periculum in Stephano hoc faciamus? Si n. hunc quoque tangat, neque corpore eius reſtinguatur, vehementiſſimam omnino vim eius eſſe fatebor: neque illibenter ipſe etiam puer eos periclitari in ſe id paſſus eſt. Simul vero naphtha inunctus eſt, & ignis admotus, tantum flammarum illico edidit corpus, totumque igne correptũ eſt, vt Alexander ad ſummum ſolicitudinis metusque peruenit. Quod niſi commodum adfuiſſent

Alexandri victoris liberalitas.

De Naphtha.

multi vaſa aquę plena lauacri cauſa manu tenentes, nullum profecto auxilium depaſcentem ignem inhibuiſſet: ſic quoque vix corpus pueri totum ardens extinctum eſt, maleque is poſtea habuit. Itaque non abſurde quidam fabulam veritati aſſerunt, id dicentes venenū Medeæ fuiſſe, quo coronam & peplum (de quib. in tragœdijs multus ſermo) inunxerit: neq; enim ex his ipſis, neq; vltro emicuiſſe ignem ſed flammam appoſitam ab his tanta celeritate, vt omnem ſenſum falleret, correptam propagatamque fuiſſe. Ignis n. radios & fluxus cum in reliqua corpora incidant, lumen tantum ijs & calorē afferre: aſt vbi ſicci ſpiritus, humorque pin-
19 guis & igni alendo ſufficiens ineſt, ea tum collecta, ignisque auida, celerē materiæ mutationem adferunt. Iam quomodo generetur naphtha, in quæſtionem venit, vtrum humor is quaſi ignis alimentū effluat ex terra, cuius natura pinguis eſt, ignisq; ferax. Eſt enim admodum feruida Babylonia, ita vt hordei grana humi proiecta ſæpe ſubſultent, & moueantur, quod ea loca quaſi pulſum quendam præ caloris vehementia obtinent: & incolæ æſtus tempore ſuper vtribus aquæ plenis dormiunt. Et Harpalus gubernator eius regionis relictus, cum elegantiæ ſtudens Græcis plantis, regias & ambulationes exornare laboraret, ſolā hederam ſerere non potuit, quin eam perpetuo tellus perderet ob diuerſitatem temperamenti: ipſi enim ignea eſt natura, hederæ frigida amant loca. Huiuſmodi autem digreſſiones, ſi quidem modus eis adſit, minus fortaſſis à moroſis reprehenduntur. Alexander Suſis occupatis, in regia inuenit nomiſmatis talenta quadragies mille, reliquas diuitias apparatumq; ineffabilem: cum quidem inuenta ibi perhibeantur Hermionicæ purpuræ quinque millia talentûm, quæ ante annos cxc. repoſita, recentem adhuc colorem retinuiſſet. Cuius rei cauſa hæc refertur, quod purpureorum tinctura melle, candidorum oleo albo conficiatur, quæ tum eodem tempore durent, purum rutilumque ſplendorem conſeruauit. Dinon aſſerit, aquam etiam à Nilo & Iſtro aduectam cum alijs ſolitos reges in theſauro reponere, vt ea re teſtentur magnitudinem ſui imperij omnia complectentis. Cum vero Perſis difficulter adiri ob aſpreta poſſit, & tum quoque à nobiliſſimis cuſtodiretur, Dario fuga elapſo, circutionis cuiuſdam haud prolixæ ductor Alexādro obtigit homo duarum

Suſis capta opes.

lingua

linguarum vsu præditus, patre Lycio, matre Persica natus: & ferunt puero etiamnum Alexandro prædixisse Pythiam, fore vt ei dux Persicæ profectionis ex Lycia oriundus contingeret. Ibi multam hostium captorum cædem factam tradunt: ipseque scribit se ita mandasse, quod vsus facto videretur esse. Tantum quantũ Susis repertum pecuniæ ibi narrant, & reliquas opes decem millibus bigis mulorum, & quinquies mille camelis exportatas esse: Xerxis autem statuam magnam cum videret à multitudine certatim ad regiam contendente deiectam, substitit, ac veluti audientem compellans: Vtrum te, inquit, ob bellum Græciæ illatum iacentem relinquo? an propter magnanimitatem tuam virtutesq; cæteras erigo: tandem, cum diu tacitus secum meditatus esset, præterijt. Cæterum ibi reficiendorum militũ causa, cum iam hyems appetijsset, quatuor menses substitit. Memoriæ proditum est, cum primum sub aureo cœlo in regio solio consedisset, Demarathum Corinthium amicum eius paternum seniliter illachrymasse ac dixisse, Quã magna voluptate priuati sunt Græci, qui mortem obierunt antequam Alexãdrum in Darij solio sedentẽ conspexissent. Iam profecturus ad insequendum Darium in compotatione ebriosa & lasciua amicis se socium præbuit, in quam etiam scorta ad amatores suos comesatum venerunt. Quorum nobilissima Thais, genere Attica, Ptolemæi eius, qui deinde rex fuit, meretrix, partim scite laudans Alexandrum, partim iocis alludens, per ebrietatem in ea prolapsa est verba, quæ patriæ ipsius moribus consentanea, grauiora tamen quam pro conditione mulierculæ fuerunt. Dicebat enim, de eorum laborum, quos Asiam peruagando exhausisset, præmium isto die recipere, cum superbæ Persarum regiæ insultaret. maluisse tamen per comesationem Xerxis qui Athenas combussisset, domum inspiciente rege suapte manu incendere: vti inter homines sermo is diuulgaretur, grauiores à Persis pœnas de violata Græcia exegisse mulierculas, quæ Alexandri castra essent comitatæ, quam isti terra marique imperatores sumpsissent. Plausu ad hunc sermonem, tumultuque, & secunda acclamatione amicorum exorta, Alexãder etiam in eandem sententiam pertractus exiluit, coronatusq; & facem gestans cæteros duxit: amici cum clamore, qualis bacchantium esse adsolet, regiam

Xerxis statua.

Thaidis facinus.

circum-

circundederunt, ijsque se Macedones, quotquot exaudiuissent, addiderunt, ipsi quoque facibus correptis nam regiam cremare eius esse sperabant, qui ad reditum in patriā animum adiunxisset, neque inter barbaros cōmorari decreuisset. Hæc quidam hoc pacto, alij autem iniussu Alexandri acta scribunt: de eo constat, statim eum eius facti pœnituisse, ignemq; restingui iussisse. Cum autem esset natura liberalissimus, auxit eam virtutem splendidior fortuna, accedebatq; in dando alacritas, quæ sola vere grata efficit munera. Eius rei pauca quædam, sed optima referam exempla. Dux Pæonum cum hostem occidisset, caputq; ei ostēdisset, Hoc, inquit, ô rex donum apud nos poculo aureo cōpensatur: ad hoc ridens Alexander, Nimirum, ait, vacuo: Ego autem tibi plenum mero præbibo. Quidam de vulgo Macedonū mulum regia pecunia onustum agebat, onusq; in sese, iumento defesso, recipiebat: quo eum cum vrgeri admodum videret rex, & quid rei esset cognouisset, depositurum onus prohibuit, perdurare, & reliquum viæ vsque ad proprium tabernaculum perferre iubens. Molestius autem omnino ei erat non posci quam dare. Phocioni scripsit, non vsurum se porro eius amicitia, si dona pergeret repudiare. Serapioni cuidam ex collusoribus pilæ iuueni nihil dederat, quod is nihil petijsset Cum itaque Alexander ad ludum venisset, & Serapion soli ei pilam non obiecisset, ac rex percontaretur, cur non ipsi quoque daret: Quia non petis, respondit. hunc itaque arridens splendido munere affecit. Proteus quidam facetus lepidusque homo in regis indignationem incidisse videbatur: deprecantibus amicis, ipso que lachrymante, cum rex placatum se homini diceret, Firma ergo (inquit Proteus) aliquo pignore eius rei fidem: quinque ei talenta dari iussit Alexander. Quantas vero amicis & satellitibus diuitias elargitus sit, Olympiadis ed eum scripta epistola demonstrat. Alia (inquit) ratione amicis tuis bene fac, eosque in honore habe: nunc quidem omnes regis æquales facis, multosq; illis amicos, tibi solitudinem paras. Huiusmodi sæpenumero ab Olympiade scripta cum nemine communicauit: semel tantum Hephæstionem apertas literas vna pro more legentem non vetuit, annulo tamen suo os eius obsignauit. Mazæi, qui apud Darium summo fuerat loco filio, satrapiam obtinenti, aliam superaddidit: quam ille

Liberalitas Alexandri.

recusans, Ante, inquit, ô rex, vnicus fuit Darius, tu tunc multos effecisti Alexandros. Parmenionem domo Bagoæ donauit, in qua dicuntur Susianarum vestium mille talenta inuenta. Antipatrum scripta epistola monuit, vt sibi corporis stipatores pararet, intendi enim ei insidias. Multa ad matrem munera misit, curiose in suas res inquirere, inque administrationem negociorum ingerere se eam nõ est passus, reprehendentis morositatem æquo animo tulit. Semel cum Antipater longas contra ipsam scripsisset literas, lectis ijs, Ignoras, ei dixit, infinitas epistolas vnica matris lachryma obliterari. Cũ suos plane luxui deditos cerneret, intolerabiliq; luxuria & impendijs immensis vti (etenim Agnoteius aureos in crepidis clauos gestabat: Leonnatus multis camelis puluerem in gymnasia ex Ægypto aduehi curabat: Philotæ ad venationes aulæa per centum stadia extendebantur: odorato vnguento delibuti ibant ad lauacrum & vnctionem plures quam oleo: circumducebantur fricatores & qui dormitum euntibus somnum allicerent) hæc igitur cum animaduerteret, placide suos & philosophice reprehendit. Mirari se aiebat, quod tot tantisque certaminibus superatis, non meminissent suauius dormire eos qui alios defatigassent, quam qui defatigati essent: neq; ex comparatione suæ cum Persica vitæ ratione perspicerent, nihil magis seruile quam luxuriam, nihil magis regiũ esse, quam laborare. Et vero (dicebat) quomodo is equũ suum ipse curet, hastam galeamue poliat, qui desueuerit suis suum ipsius charissimum corpus manibus attrectare? An nescitis eum victoriæ finem nobis propositum esse, ne idem quod victi agamus? Eam ob rem magis etiam quam ante laboribus & periculis militię ac venationis se ipsum exercuit: adeo vt Laco quidam legatus cum ei adesset magnũ leonẽ deijcienti, dixerit, Præclare equidẽ ô Alexander cum leone hoc de regno decertasses. Venationis eius simulacrum Craterus Delphis dedicauit, æneas leonis, canum, ipsiusque regis cũ leone congressi, & sui ad opem ferendã adcurrentis effigies, partim Lysippi, partim Leocharidis opera, ponens. Enimuero dum Alexander exercendo, aliosq; ad virtutem stimulando nihil periculi subterfugeret: amici eius propter opes iam & fastum luxuriæ studiosi, errores eius, & expeditiones grauiter tulerunt, sensimque ad obtrectandum ei delapsi

Suorum luxum carpit.

sunt. Placidissime initio id ei latum, quod diceret, Regium est male audire, cum bene feceris. Sane minima quoque eius in familiares officia, magnæ fuerunt beneuolentiæ, venerationisque indicia: quorum pauca quædam apponam.

In amicos studium eius.

Cum Peucestā per literas obiurgaret, quod is ab vrso morsus ea de re ad alios, ad se vnum nihil perscripsisset: Vel nunc inquit, mihi scribe vti valeas, & an aliqui sociorum in venatione te destituerint, vt ij pœnas dent. Hephæstionem ob negocia quædam absentem per epistolam certiorem reddidit, in ludicro aduersus ichneumonem certamine Perdiccæ hasta casu sauciata Crateri femora fuisse. Peucesta ex quodā morbo sanitati restituto, Alexippo medico gratias scripto egit. Cratero ægrotante, cum insomnium vidisset, sacra pro eius salute fecit, ipsumq; etiam facere iussit. & Pausaniæ medico, qui ei veratrum exhibiturus erat, scribens partim solicitudinem suam indicauit, partim de eo medicamento propinando instruxit. Ephialtem & Cissum, qui primi de Harpali fuga & defectione indicium attulerunt, tanquam falso eum deferentes in vincula condidit. Infirmos eo & senes in patriam remissuro, Eurylochus Ægeus se quoque inter ægrotos adscripserat: deprehensus deinde nihil habere morbi, confessus est se amore Telesippæ teneri, eamque descedentem mari cupere sequi. Alexander cuius conditionis ea esset mulier sciscitatus, vt de liberis meretricibus vnam esse intellexit, Me quoque, inquit, Euryloche amoris socium habes, da autem operam vt ei vel verbis vel muneribus persuadeamus vti maneat, quandoquidem libera est. Miretur autem aliquis eum amicis etiam vsque ad talium epistolarum scriptionem vacasse, quales fuerūt, qua puerum Seleuci, qui in Ciliciam aufugerat, inquiri iussit: qua Peucestam laudat, quod Niconem Crateri seruum comprehendisset: qua Megabyzo mandat de seruo, qui in templo consederat, vt eum, si posset, euocatum ex templo capiat, in templo manū ei non afferat. Ferunt eum etiam cum primum de caussis capitalibus cognosceret, actore dicente manum alteri aurium apposuisse, vt eam reo calumniarum expertem reseruaret. Verum postea temporis exasperarunt eum crebræ calumniæ, à veris exordijs fidem etiam mendaciorum nactæ: ac præcipue conuicijs de se auditis mentis impos fiebat, durumq; se & inexorabilem

præbe-

præbebat. quippe gloriam vita & regno antiquiorem habens. Postquam rursus castra aduersus Darium mouit, tertio prœlio cum eo decertaturus, captum eum esse à Besso audiuit in via. proinde missis domum Thessalis, præter stipendia talentorum duo millia dono dedit. In persequendo autem Dario ob itineris difficultatem & longitudinem (etenim vndecim dierum spacio ter mille ac ccc. stadia perequitauit) pleriq; animos desponderunt, præcipue ob aquæ penuriam. Ibi Macedones ei quidam occurrerunt, aqua repletos vtres à flumine mulis vehentes. Qui cum Alexandrum viderent male ob sitim habentem (iam enim meridies erat) celeriter impletam aqua galeam ad eum attulerunt: querenti quibus aquam aduеherent, filijs suis responderunt, sed se incolumi rege etiam ijs amissis alios posse generare. His auditis Alexander cum galeam in manus accepisset, oculisq; circumlatis equites suos omnes capita inclinasse, & ad potum respicere vidisset, non bibit, sed aquam ijs qui dederant collaudatis reddidit. Nam si solus (dicebat) ego bibero, languebunt horum animi. Equites autem continentiam & magnanimitatem regis cernentes, bono eum animo esse, & se ducere iusserunt, simulq; flagris equos incitarunt, neq; defatigari se, neq; omnino homines se esse arbitrari dicentes, quandiu hunc haberet regem. Omnium quidem erat idem studium: sexaginta tantum vna cum rege in castra hostium irruperunt. Ibi multum argenti aurique proiectum prętereuntes, multos quoq; currus liberis & mulieribus onustos & absq; aurigis vagantes, primos insecuti sunt, inter eos Darium esse sperantes. Vix tandem inuentus est Darius in curru iacens, plurimis confixus iaculis, ac iam moribundus: petijt tamen potum, & cum bibisset aquam frigidam, ad Polystratum (is ei aquam præbuerat) ita est locutus: Hoc mihi omnium calamitatum extremum obtigit, vt pro beneficio gratiam referre non possim: sed Alexander tibi beneficium compensabit, Alexandro Dij humanitatem, quam matri, vxori, liberisque meis exhibuit: cui hanc ego meam dextram te nuntio porrigo. Hæc fatus, manu Polystrati comprehensa, expirauit. Alexander vt superuenit, dolorẽ eo ex casu acceptum haud clã tulit, suamq; ipsius chlamydẽ exuit, & cadauer Darij ea inuoluit. Bessum quidem postea repertum in diuersas partes discerpsit, hoc

Darium vt insecutus sit.

Bessi supplicium.

modo.

modo, arbores duas rectas ita incuruauit, vti earum fastigia vna essent, vtrique alteram corporis partem alligauit: libratæ tum arbores, cū magna violentia sese erigerent, suam vtraque partem discerpto corpore secum rapuit. In præsentia vero Darij corpus regio cultu ornatum matri eius remisit, Exathrem Darij fratrem in amicorum numerum recepit. Inde cum robore exercitus in Hyrcaniam descendit: vidensq; ibi sinum maris magnum, ac Ponto nō minorem, reliquo tamē mari dulciorem, cum nihil super eo certi cognosceret interrogando, maxime hanc secutus est cōiecturam, esse Mæotidis paludis eruptionem.

De mari Hyrcano.

Quanquam rei veritas naturæ peritos non latuit, qui multis ante expeditionem Alexandri annis retulerunt, de quatuor sinubus qui ab Oceano in terram sunt immissi, eum esse Septentrionibus proximum, qui Caspium & Hyrcanum mare nominatur. Hic barbari quidam Bucephalum equum Alexandri ductores eius subito adorti, rapuerunt. Haud mediocriter id tulit, minatusque est se, nisi equum reddidissent, omnes cum vxoribus & liberis interfecturum: adducentibus equum & vrbes tradentibus humanum se præbuit, ijsque à quibus captus fuerat Bucephalus, redemptionis nomine munera dedit.

Barbaricam vestem Alexander sumit.

Inde translatis in Parthiam castris otiosus, primum barbaricum amictum induit: siue vt se eius regionis moribus accommodaret, quod plurimum facere ad subiugādos homines eorum consuetudinis adsimulationem sciret: siue vt ea re Macedonum animos exploraret, quo pacto ij eum adorari se volentē toleraturi essent, eosq; paulatim ad ferendā ipsius à patrijs institutis digressionem & mutationem adsuefaceret. Medicum habitum non plane adsciuit, barbaricum nimis & à communi vsu alienum, neque Anaxyridas, neque candyn, neq; tiaram sumpsit: sed medium inter Persicam, ac Medicam consuetudinem quiddam commixtis commode vtriusque tenuit, quod & minus quam illa superbum & hac augustius esset. Vsus autem eo habitu primum est, si cum barbaris, domiue cū amicis colloqueretur: postea vulgo etiam sic incedens ac responsa dans videbatur. Erat quidē id spectaculum Macedonibus molestum: reliquas tamen eius virtutes admirantes, existimabant, nōnihil etiā ꝙ ad splendorem & voluptatem faceret concedendum ei, qui præter cætera facinora nuper admodum sagitta crus ita

læsus

læsus, vt radij os fractum excideret, rursumq; ictus saxo collum, ita vt caligo oculis oborta aliquandiu duraret, tamen seipsum periculis obiciendi finem nullum faciebat: quinetiam alui profluuio vexatus, Orexarten tamen fluuiũ (quem ipse Tanain esse iudicabat) traiecerat, Scytasq; fugatos vsq; ad centum stadia insecutus erat. Hic ad eum venisse Amazonem illam multi autores narrant, quorum de numero sunt Clitarchus, Polycritus, Onesicritus, Antigenes, Ister. Aristobulus contra, Chares quadruplator, Ptolemæus, Anticlides, Philo Thebanus, Philippus delator, Hecatæus etiam Eretriensis, Philippus Chalcidensis, ac Duris Samius, confictam esse eam rem affirmant: quibus videtur adstipulari ipse Alexander, qui ad Antipatrum de omnibus accurate scribens, à Scytha quidem sibi filiæ matrimonium oblatum refert, Amazonis non meminit. Ferturque longo post tempore Onesicrito Lysimachus rex quartum librum recitanti, in quo narratio de Amazone comprehendebatur, leniter subridens dixisse, Vbinam vero ipse interim fui? Sed hæc neq; pro fictis habita diminuunt, neq; credita augent Alexandri admirationem. Metuens autem Alexander ne Macedones ad id quod reliquum erat expeditionem animos desponderent, relicta ibi cætera multitudine, flore exercitus secum accepto (viginti peditum, tria equitum millia erant) in Hyrcania sic allocutus est, Nunc quidem in somnis etiam ipsos barbaris obuersari: quod si turbatis tantum rebus Asiæ discederent, fore vt tanquam mulieres ij ipsos iterum inuaderent. Qui tamen vellent, eos discedere iussit: testatusq; est se, cum Macedonibus orbem terrarum subiecisset, cum amicis & voluntarijs militibus destitutum fuisse. Hæc ijsdem prope verbis sunt in epistola ad Antipatrum perscripta: idq; præterea, ad hæc ipsius verba clamorem ab vniuersis sublatum, in quamcunq; vellet mundi partem ipsos duceret iubentium. His ea arte correctis, nõ iam difficile eam reliquam multitudinem mouere, sed vltro sequebantur. Proinde vitæ rationem ad indigenarum consuetudinem magis etiam quam hactenus accommodauit, eamq; commiscendo & communicando Macedonicis moribus aptauit, cum statuisset tam procul inde profecturus beneuolentia potius quam vires isthic constituere. Itaque etiam triginta puerorum millia delegit, quæ literis Græcis insti-

Roxane.

inſtituerentur, interque arma Macedonica educarentur, multis ad id magiſtris conſtitutis. Roxanen, aliquando in compotatione pulcritudine eius illectus, amare cœpit: ſed ea res haud inconueniens tamen eius inſtituto viſa eſt. Confiſi enim ſunt barbari in communione nuptiarum, ac magnopere dilexerunt Alexandrum, quod modeſtiſſimum

Hephæſtionis & Crateri diſſidium.

ſe geſſiſſet, & cuius vnius amori ſuccubuiſſet, eam niſi vt legibus eſt permiſſum, tangere non ſuſtinuiſſet. Cum amicorum ſuorum ſummos Hephæſtionem & Craterum, hunc patrium morem retinere, illum probare imitariq; mutationem videret, hoc apud Græcos & Macedonas, illo apud barbaros vſus eſt adminiſtro: atq; omnino hunc maximo honore, illum ſummo amore eſt proſecutus: ab Hephæſtione Alexandrum, à Cratero regem diligi ſentiens atq; pronuncians. Quæ res ſimultatibus horum inter ſe offenſiſq; occaſionem frequentibus præbuit. Semel in India etiam ad manus iurgium, & gladiorum ſtrictionem res deuenit: amicisq; vtriq; ad opem ferendam accurrentibus, equo citato aduectus Alexander, aperte conuicium Hephæſtioni fecit, ſtolidum appellans, & inſanum, ſi non intelligeret ſe adempto ſibi Alexandro nullius eſſe precij. Craterum quoque priuatim acerbe obiurgauit, conducenſq; eos in vnum & in gratiam reponens mutuam. Ammonem & reliquos Deos obteſtatus eſt, neminem ſe hominum ijs chariorem habere: ſi tamen iterum rixari ſenſiſſet, aut vtrunq; ſe, aut autorem diſſidij interfecturum, itaque in poſterum ne per iocum quidem alter alterum dicto factove læſiſſe fertur. Erat Parmenionis filius Philotas, magnæ inter Macedones exiſtimationis ob fortitudinem, tolerantiam, liberalitatē, ac in amicos propenſum animum: qua virtute, excepto Alexandro, parem habebat neminem: (traditum eſt enim, cum familiaris quidam ab eo pecuniam peteret, & diſpen-

Philotas cur à rege necatus.

ſator numerare iuſſus non eſſe ſibi reſpondiſſet, dixiſſe eum Quid ergo, nullumne poculum, nullam veſtem habes?) faſtu tamen, opibus, corporis cultu, vitæq; ratione quam priuatum hominem deceret inſolentiori vti videbatur: ac tum quoq; maieſtatem & ſublimitatem inſcite & abſque gratia barbaricis inſignib. æmulatus, ſuſpectum ſe, obnoxiumq; inuidiæ reddebat, ita vt Parmenio etiam aliquādo ei dixerit, Deterior mihi ô fili euadis. Erat hic iam pridem apud Alexan-

Alexan-

Alexandrum delatus. Quo enim tempore Darius in Cilicia victus, & apud Damascum bona eius capta fuerant, multis in castra adductis mancipijs, mulier inter ea quædam nomine Antigone, *Pydnæa* ortu, venusta, forma reperta est eam Philotas deinde habuit. Apud eam (vt solēt apud amasias iuuenes) cum splendide multa ac pro militari arrogantia liberius iactasset, plerasq; res gestas sibi & patri suo imputauerat, Alexandrum adolescentem appellans, qui ipsorum opera regis titulo frueretur. Hæc cum Antigone cuidam suorum familiarium, isq; alteri retulisset, ad Craterum vsque sermo peruenit, isq; mulierem ad Alexandrum occulte perduxit. Alexander audita re, eam cum Philota consuetudinem habere, & quidquid tale inaudiuisset, sibi renunciare iussit. Has insidias non sentiens Philotas, ex ira & iactantia multos de rege sinistros sermones apud Antigonam efferebat. Verum Alexander tametsi grauia de Philota afferrentur crimina, tacitus tamen ea ferebat, seque continebat, siue Parmenionis erga se beneuolentia fretus, siue gloriam eius Philotæque, & potentiam metuens. Isto autē tum tempore Macedo quidam Limnus nomine, Chalastra vrbe oriundus, magno conatu insidians Alexandro, Nicomachum quendam adolescentem amasium suum ad facinoris societatem ineundam hortatus est. Is repudiata petitione, rem cum fratre Balino communicat. Balinus ad Philotam accedit, seq; & fratrem ad regem, de magna & necessaria re eum compellaturos, introduci postulat. Philotas incertum qua de causa, abnuit, regem maioribus negotijs intentum causans. Bis ita à Philota repulsi sunt: itaq; insolentiam eius auersati, alium quendam accesserunt, cuius opera ad regem peruenissent, primum de Limno indicium detulerunt: deinde obiter significarunt, vt bis à Philota spreti fuissent. Vehementer hóc Alexandrum irritauit, auxitque perturbationem, quod Limno ab eo qui ad ipsum comprehendendum missus fuerat, cum vi resistere pararet occiso, indicem insidiarum perijsse putabat. Grauiter exinde Philotæ infensus, eos qui hominis antiquo odio laborabāt, sibi adsciuit, iam palam dicentes, Socordem esse regem, qui Limnū Chalastræum hominē tantum facinus nemine impellente ausum fuisse opinaretur: administrum eum, aut verius instrumentum fuisse, facinoris maiorem autorem quæren-

Limni insidiæ.

dum: insidiarum autem causam apud eos inuentum iri, quibus eas latere ex re fuisset. His sermonibus calumnijsq; aures rege pandente, infinitis iam Philotas criminibus onerari cœpit. Itaq; captus est & in quæstionem datus, amicis regis tormentis adstätibus, Alexandro autem post aulæum extentum auscultante, cum quidem miserabiles & humiles voces atq; deprecationes eo ad Hephæstionem emittente, dixisse traditur, Itane mollis, adeoq; effeminatus cum esses Philota, tantam rem aggrediebare? Occiso Philota, Parmenionem quoq; statim in Mediam missum necauit, cum virum, qui multis in rebus gerendis affuerat Philippo: vnus vero, aut maxime omnium natu grandiorum amicorum Alexandrum ad Asiaticam expeditionem excitauerat: isque de tribus filijs quos in castris habuit, duos mori iam ante viderat, cũ tertio ipse interfectus est. His factũ est, vt amicis suis terrori iam Alexander esset, maxime Antipatro, qui & missis nuncijs, occultum fœdus cum Ætolis inijt: nam hi Alexandrum ob excidium Oeniadarum metuebant, quo is audito non Oeniadũm liberos, sed se ab Ætolis supplicium sumpturum affirmauerat. Hæc paulo post Cliti cædes subsecuta est. quod facinus, si quis id omissis circumstantijs audiat, quam Philotæ interitus potest videri crudelius: qui causam etiam, tempusq; rei considerant, non sponte regis, sed infortunio quodam perpetratum, fatoque Cliti iram & ebrietatem Alexandri ansam præbuisse animaduertent. Res ita acta est. Venêre quidam Alexandro poma Græca à mari apportantes: quorum maturitatem ac elegantiam miratus rex, Clitũ accersi iussit, ostensurus ei, partemq; eorum daturus. Clitus tum forte sacris operabatur, ijsq; relictis statim ad regem contendit, trib. ouibus, de quib. iam immolauerat, post se ferri iussis. Alexander rem perceptam cum vatibus Aristandro & Cleomanti Lacone communicauit, qui cum dirum esse signum dicerent, statim pro Clito iussit sacrificia peragi. nam & ipse nudiustertius insomnium viderat horrendum, Clitum vna cum Parmenionis filijs sedere nigris cum vestibus, omnesque eos mortuos esse, non perfecit tamen Clitus sacrificium, sed statim ad cœnam venit, cum rex Castori & Polluci litasset. Compotatione autem alacri facta, Pranichi cuiusdam, aut (vt alij nominant) Pierionis carmina recitata sunt in duces qui nuper à barbaris victi

Parmenionis interitus.

Antipatri cum Ætolis fœdus.

Cliti cædes.

victi fuissent, risus & ignominiæ causa conscripta. Senioribus indignantibus, atque & poetam, & cãtorem criminantibus, Alexandro autem & æqualibus cum voluptate audientibus, vtque pergeret, iubentibus: Clitus iam vino captus, homo natura asper & contumax, ægre id tulit, indignum esse inquiens, quod inter barbaros & hostes exagitentur Macedones, qui deridentibus eos longe fuerint præstantiores, tametsi infortunium passi. Ad hæc Alexandro Clitum sibi ipsi patrocinantem infortunij nomen prætexere timiditati dicente, assurgens Clitus, Hæc quidem, inquit, timiditas te Dijs nate iam Spithridatis gladio tergum præbentem seruauit: Macedonum sanguine tu, hisque vulneribus eo prouectus es, vt abdicato Philippo Ammonem tibi patrem adsciscas. Iritatus his Alexander, Hæccine tu, ait, scelestе identidem de nobis prædicans, & Macedones ad seditionem solicitans, perpetuo gauisurum putas? Imo, respondit Clitus, ne nunc quidem gaudeamus Alexander, hos laborum fructus percipientes: beatosque præ nobis eos ducimus qui mortem prius obierunt, quam Medicis cædi fascibus Macedonas, nosq; vt ad regem adire liceat à Persis impetrare cernerent. Hæc eo libere dicente, socijsque Alexandri contra insurgentibus, eumq; conuicijs impetentibus, seniores compescere tumultum conati sunt. Alexander autem ad Xenodochum Cardianum, Artemiumq; Colophonium conuersus. Non videntur, inquit, vobis Greci inter Macedones, veluti semidei inter belluas obuersari? Clito autem non remittente, se Alexandrum dicere in mediũ quæ vellet iubente, aut non inuitare ad cœnam liberos, apertiq; oris homines, sed inter barbaros viuere & mancipia, ad adorãdum Persicam zonam candidumq; amiculum parata: non ita amplius iræ cõtinens Alexander, malo, quod iuxta iacebat, correpto eum petijt percussitq; & simul ensem quæsiuit: sed eum mature subtraxerat vnus de stipatoribus Aristophanes. Reliquis autem retinentibus ac deprecantibus exiliens Macedonico clamore regiam cohortem inuocauit (quod magni erat tumultus signum) classicumq; canere iussit, & tubicinem cunctantem pugnis cecidit, cuius quidem magna postea laus fuit, quod solus futuro in castris tumultui obstitisset. Clitum nihil de contentione minuentẽ, amici magno labore cœnaculo eiecerunt. Verũ is

per alias fores rurſum intrauit, ferociter admodum contēptoq; plane Alexandro, Euripidis hos de Andromacha tragœdia verſus recitans,

Quam comparatum inique id eſt in Græcia.

Pœnitentia ob cædem Cliti.

Ibi demum Alexander ſtipatorum cuidam erepta lancea, Clitum ſibi occurrentem, abducentemq; iam oſtij velum ea traijcit: iſq; cum gemitu & fremitu corruit. Statim vero ira Alexandri cecidit, & ad ſanam mentem reuerſus, cum amicos tacitos adſtare videret, haſtam ex corpore interfecti Cliti rapuit, cumq; eam iugulo intentaret, à ſtipatoribus prohibitus eſt, qui manus eius continuerunt, ipſumq; vi in cubiculum pertraxerunt. Totam eam noctem lacrymando miſere exegit, poſtridie clamando & lugendo feſſus, grauia ducens ſuſpiria mutus iacuit: itaq; amici eius ſilentio ſoliciti, vi in cubiculum intrauerunt. Horum ille ſermones non admiſit: Ariſtandro vate ipſum inſomnij oſtentiq; admonente, atque vt ita fieret in fatis iampridem fuiſſe affirmante, viſus eſt nonnihil moueri. Itaque adductus eſt ad eum Calliſthenes philoſophus, Ariſtotelis propinquus, & Anaxarchus Abderita. Ille placite ſermone ciuiliter conatus eſt eum à dolore abducere, verborum ambagibus ſe inſinuans, offenſaſque declinans.

Anaxarchus regem conſolatur.

At Anaxarchus peculiarem iam inde ab initio philoſophandi rationē ſecutus, ita vt ſuperbe faſtidire communem rationem videretur ſimul atq; ingreſſus eſt, exclamauit: En tibi Alexandrum, quem vniuerſus terrarum orbis ſuſpicit: vt iacet mancipij in morem, flens, hominumq; legem & reprehenſionem timens; quibus ipſe debebat iuris regula & finis eſſe, ſi quidem in hoc vicit: vt imperet, non vt inani opinione victus ſeruiat. Neſcis, aiebat, Ius & Fas adſidere Ioui: vt quicquid rex facit, id iuſtum faſque ſit? Hoc ſermone Anaxarchus dolorem quidem Alexandri minuit, leuiorem tamen multo iniuſtioremque redegit, ſeq; ei mirifice gratum effecit, Calliſthenis conſuetudini propter auſteritatem iam ante minus iucundæ inuidia maiori conflata.

In Calliſthenem odia, eiuſq; interitus.

Ferunt aliquando inter cœnādum orta de temperie cœli, & tempeſtatum vicibus diſputatione, Calliſthenem eorum opinionem probaſſe, qui Aſiam Græcia frigidiorem cenſent, & Anaxarcho contentioſe repugnanti dixiſſe: Atqui neceſſe eſt te idem nobiſcum fateri, qui cum in Græcia palliolo hyemem ſuſtinueris, hic

tribus

tribus tapetibus tectus iaces. Auxit hoc dictum odium aduerſus ipſum Anaxarchi. Reliquis autẽ ſophiſtis & adulatoribus inuiſus erat Calliſthenes, colebatur vero à iunioribus propter orationem, & ſenioribus placebat ob modeſtiam grauitatemq; vitæ, quam ſua contentus ſorte tolerabat, ita vt confirmaret ſuæ peregrinationis cauſam, quam praeferebat: nimirum ſe vt patriam inſtauraret, ciueſque reduceret, ad Alexandrum abijſſe. Sed cum gloriæ ipſius inuidebatur, tum ipſe quaſdam calumniandi occaſiones inimicis præbuit, vocatus ad cœnam plerunque recuſans: aut ſi veniſſet, grauitate vultus & ſilentio indicans ea quæ agerentur ſibi non probari: ita vt Alexander quoque de eo dixerit,

Sapientem ego odi, qui ſibi ipſi non ſapit.

Traditum eſt literis, quondam frequenti in conuiuio iuſſum inter pocula Macedonum laudes dicere Calliſthenem, tanta facundia de propoſita re diſſeruiſſe, vt aſſurrexerint, plauſuq; dato ſerta in eum coniecerint. Alexandrum vero dixiſſe, Recte ab Euripide pronunciatum,

Cum diſſerendi pulcra datur occaſio,
Non eſt magni laboris res, bene dicere:

quin potius oſtentandæ facundiæ cauſa vituperaret Macedones, vt vitiorum ſuorum moniti, ea emendarent. Ibi eum retractantem, quæ prius dixiſſet, multa libere in Macedones locutum, Græcorumque diſſidia cauſam fuiſſe incrementorum & potentiæ Philippi pronunciaſſet, addito carmine,

Peſſimus ad ſummos etiam conſcendit honores,
Cum res diſſidijs & ſeditione laborant.

Eo dicto ingentia Macedonum in ſe odia concitaſſe fertur, & Alexandrum dixiſſe, Non facundiæ Calliſthenes, ſed maleuolentiæ ſuæ documentum Macedonibus præbuit. Hæc Stroibũ Calliſthenis anagnoſtam Ariſtoteli narraſſe Hermippus ait: additq; Calliſthenem, cum animum regis à ſe abalienatum ſentiret, diſcedentem ei bis terue dixiſſe,

Te quoq; Patroclus præſtantior occidit olim,

Quare haud ab re dictum ab Ariſtotele videtur, Calliſthenem eſſe quidem eloquentem, ſed mente carere. Adorationem autem regis ſummo conatu, vtque philoſophum decuit amolitus, ſoluſque palam ea locutus, quæ optimus

quisque & maximus natu Macedonum occulta indignatione mussabat, magno Græcos, maiori Alexandrum dedecore liberauit: sibi vero ipsi perniciem conciliauit, quod vi magis quam persuadendo regem ab eo proposito detraxisse putabatur. Chares Mitylenæus Alexandrum narrat in conuiuio cum bibisset, pateram cuidam amicorum porrexisse: eum accepisse, & ad focum adstitisse: cumque bibisset, primum adorasse regem, deinde osculum dedisse, atque ita assedisse. hoc omnes deinceps imitatos. Callisthenem vero accepta patera, rege non attendente, sed cum Hephæstione colloquente, bibisse, & ad regem osculandi causa accessisse: Demetrio autem cui Phidonis cognomentum fuit, regem monente, ne osculum ei præberet, quod solus omnium non adorasset, ita Alexandrum ab osculo se retraxisse: Callisthenem magna voce dixisse, Vnius itaq; osculi iactura facta ab eo. Hac animorum abalienatione orta, primum Hephæstioni creditum est: Callisthenem secũ pactum de adorando rege, & fefellisse fidem dicenti: deinde Lysimachi & Agnones eum adorti, circumire sophistam aiebant magnos ducentem spiritus, veluti tyrannidem si demolitus esset, concursum ad eum adolescentulorum esse, ab ijs eum veluti qui vnus inter tot hominũ millia liber esset, coli. Quo factum est, vt Hermolai in Alexandrum detectis insidijs, haud absimilia veri crimina obijcere viderentur, qui Callisthenem deferebant, cuidam quærenti quanam ratione celeberrimus homo fieri posset, respondisse, Si illustrissimum interficeret: Hermolaumq; cum ad facinus adhortaretur, monuisse ne aureum lectum metueret, sed meminisset se ad morbis & vulneribus obnoxium hominem adire, tametsi nemo ex Hermolai socijs ne extrema quidem passus Callisthenem reum appellauit: quin & Alexander statim Cratero, Attalo, & Alcetæ scribens, pueros ait in tormentis confessos, se solos, nullo alio conscio, id facinus molitos. Post tamen ad Antipatrum scribens, Callisthenem quoque accusat, his verbis: pueros Macedones lapidibus obruerunt, sophistam ipse puniam, & eos qui eũ miserunt, & hos, qui insidiatores meos vrbibus receperunt. Quibus verbis palam in Aristotelem iram suam aperuit, apud quem ob propinquitatẽ educatus fuerat Callisthenes, natus Herone Aristotelis cõsobrina. Quidam in Crucẽ ab Alexandro

actum Callisthenem vita abijsse perhibēt, quidam in compedibus ex morbo decessisse: Chares septem menses in vinculis seruatum, vt in concilio præsente Aristotele iudicaretur: quibus vero diebus Alexander in Mallis Oxydracis circa Indiam vulneratus fuit, mortuum ait pediculari morbo cum admodum esset obesus. verum hæc aliquāto post acta sunt. Cæterum Demarathus Corinthius ingrauescente iam ætate, studij tamen sui ostentandi causa ad Alexandrum profectus est, cumque eum vidisset, magna voluptate priuatos esse Græcos dixit, qui ante mortui essent, quā sedentem in solio Darij Alexandrum viderent. Neque tamen alios ille regiæ beneuolentiæ fructus tulit, quam quod ex inualetudine mortuus, magnifice sepultus, tumulumq; ei magno ambitu, & LXXX cubitorum altitudine milites extruxerunt, *Impedimenta cremata.* reliquiæ quadrigis splendide exornatis ad mare deuectæ sunt. Transiturus in Indiam Alexander, cum præ multitudine spoliorum grauem iam videret tardumque exercitum, instructis summo mane curribus, primum suis sociorumq; impedimentis ignem iniecit, idemque deinde reliquos facere Macedonas iussit. Tam ancipitis consilij summus fuit successus, paucisque admodum doluit: cæteri omnes sublato clamore, veluti furore quodam diuino correpti quæ vsibus essent necessaria petentibus distribuerunt, superuacanea ipsi combusserunt, eoque facto alacritatem Alexandri magnopere auxerunt. Atque is iam terribilis quoque erat, & delinquentibus inexorabilem sese præbebat: quippe & Menādrum, vnum de suis familiaribus, manere in castello, cui præsidio erat, impositus, nolentem interfecit: & Orsodatem barbarum qui rebellauerat ipse sagittis confixit. Cū *Ostenta.* autem ouis agnum peperisset, qui in capite figuram & colorem tiaræ, & ex vtraque eius parte testiculos haberet, abominatus id prodigium, à Babylonijs, quos eius rei causa ex more quodam secum habebat, expiatus est: ad amicos etiam dixit, se non sui, verū ipsorum causa perturbatum esse, ne ipso defuncto summam rerum ad ignobilem & imbellem aliquem hominem fatum deuolueret. Sed hunc eius mœrorem aliud lætius ostentum sustulit. Etenim Proxenus Macedo, stratoribus regijs præfectus, cum tentorio regis locum foderet iuxta Oxum fluuium, fontem liquoris pinguis aperuit: cuius cum summum esset haustum, purum

deinde & perlucidum oleum scaturijt, neque odore quicquam, neq; gustu ab oleo, neq; nitore etiam & pinguedine differens. & vero nullæ sunt in ista regione oleæ. Oxum aũt mollissimam habere aquam memorant, adeo vt lauantib. cutim pinguedine quadam inungat. Equidem Alexandrum mirifice eo ostento delectatum ex epistola eius ad Antipatrum cõstat, in qua hoc inter diuinitus sibi facta indicia cũ præcipuis numerat. Vates gloriosam quidem, sed iuxta laboriosam, difficilemque expeditionem designari responderunt: nam oleum à Deo hominibus laborum remedium datum esse. Et grauia sane in prœlijs pericula subiuit, temereque se in discrimen dans, vulnera accepit: inopia rerum necessarium, & intemperies cœli maximam exercitui perniciem attulit. Verum ipse audacia fortunam, viresque virtute superare contendens, nihil audentib. inexpugnabile, nihil satis munitum aduersus animosos existimabat. Narrant eũ, cum Sisimethræ saxum inaccessum oppugnaret, militibus animis languentibus ex Oxyarte quæsiuisse, qualis esset ipsius Sisimethræ animus: cumq; is eum timidissimũ hominẽ affirmaret, Saxũ, dixisse, expugnabile refers, cum qui id tenet, munitus non sit territoq; minis Sisimethra, petram eam occupasse. Alteri æque prærupto saxo cũ ad oppugnãdum iuniores Macedonum adhibuisset, quendam Alexandrum nomine ita compellauit: Te strenuum esse vel ob nominis mecum communitatem conuenit: & cum is fortiter certans cecidisset, haud mediocriter doluit. Ad oppugnandam Nysam aggredi cunctantibus Macedonibus, eo quod profundus eam fluuius allueret, fixo gressu, Cur, inquit, hominũ ego deterrimus natare non didici? simulque arrepto scuto traijcere intendit. Cum ad ipsum obsessarum vrbium legati deprecatũ accessissent, atq; ipse forte tũ receptui à prœlio cecinisset, conspectus in armis absque vlla corporis cura, terrorem eis obiecit. Deinde puluinari allato, maximũ natu legatorum (Acuphis ei nomen erat) iussit ei insidere. Qui cum magnificentiam eius & humanitatem admiratus quæreret, quibusnam conditionibus amicos ipsos habere vellet: Si, inquit Alexander, tui te principẽ suum constituant, & ad me centum præstantissimos suorum viros mittant: ad quod ridens Acuphis. Atqui, ait, ô rex melius imperaturus sim, si pessimos, non optimos ad te mittam.

Indica expeditio.

Taxiles.

tam. Porro Taxiles Indiæ ſub ſe partem habuiſſe traditur Ægypto haud minorem, & cum primis pabuli frugumque fertilem. Homo ipſe ſapiens fuit, & cum ſalutaſſet Alexandrum ita allocutus eſt: Quid nobis, ô Alexander, bello inuicem, pugnaque opus eſt, ſi neque aquam nobis neque victũ neceſſarium ereptum venis? quæ ſola hominibus cordatis pugnandi neceſſitatem imponunt. Cæteris ſeu opibus ſeu diuitijs ſi te præſto, paratus ſum tibi bene facere. ſin ijs te inferior ſum, affectus beneficio gratias agere non recuſo. Gratum hoc Alexandro fuit, dataq; dextra, Exiſtimans, inquit, noſtro hoc congreſſu amicitiæque iunctione certamen omne excluſum: ſed nihil agis. Ego enim tecum beneficijs certabo, ne bonitate me vincas. Multis inde acceptis donis, cum plura dediſſet, ad extremum mille pecuniæ talenta ei propinauit: quod factum grauiſſime amicis doluit, barbarorum autem multorum fauorem Alexandro conciliauit. Indorum bellicoſiſſimi ſtipendia merentes per vrbes circumibant, easque ſumma vi tuebantur, Alexandroque plurimum incommodabant: hos Alexander pacto ſecum inito ex vrbe quadam diſcedentes in itinere adortus vniuerſos interfecit. quod eius facinus cæteris rebus iuſte & regi conuenienter geſtis maculam inuſſit. Haud pauciores ei moleſtias etiam philoſophi exhibebant, reges qui ſe ei dediđiſſent culpantes, liberosque populos ad defectionem trahentes: itaque horum multos ſuſpendio affecit. Rem cum Poro geſtam ipſius ex verbis referam. Inter Alexandri & Pori caſtra Hydaſpes fluebat. Elephantos Porus frontibus ad fluuium conuerſis identidem inſtruebat ad prohibendum tranſitu hoſtem. Alexander ſingulis noctibus ſtrepitu & tumultu excitato, ſuos, ne metuerent barbaros, adſuefaciebat. Nactus autem noctum hybernam luna non fulgente, cum parte peditum & robore equitem longe ab hoſte progreſſus ad inſulam quandam haud magnam traiecit. Ibi cum ingens imber effunderetur, atque magni turbines & fulmina in caſtra ingruerent, quoſdam ſuorum perire & conflagrare fulminibus cernens, ab inſula ad vlteriorem ripam contendit. Aſper autem Hydaſpes, & ob tempeſtatem turgidus alueum magnum perruperat, euq; plurimum aquæ ferebatur: ita vt medium tenere non conſtanter potuerit Alexander, collabente & abrupto ſubinde

Res aduerſus Porum geſta.

vado.

vado. Ibi eum Onesicritus scribit dixisse, Creditisne ô Athenienses quantum periculi sustineam hic, vt à vobis prædicer? Macedones (ita enim Alexander scriptum reliquit) omissis ratibus cum armis in fluuium desiluerunt, eumque madefacti mamillarum tenus transiuerunt. Inde cum equitatu stadia viginti à peditibus processit, ratus fore vt si hostes equitatu occurrerent, facile vinceret: sin phalangem mouerent, satis mature ipsum sui pedites assequerentur: & alterum horum euentus probauit. Mille enim equites, ac sexaginta currus obuiam sibi factos fudit, curribusque est potitus omnibus, equites quadringentos interfecit. Porus cum traiecisse ipsum Alexandrum sensit, vniuersas contra eum copias adduxit, quibusdam modo ad arcendos, transitu Macedones relictis. Metuens vero Alexander elephantos & hostium multitudinem, ipse in læuum cornu impetum fecit, cæteris ad oppugnandum dextrum missis. Vtrinque autem cedente cornu, qui pellebantur ad elephantos subinde se receperunt, atq; ibi agmen coegerunt, ita vt pugna commixta, vix tandem octaua hora animos Indi desponderint. Hæc sunt, quæ ipse prœlij autor in epistola eo de prœlio scribit. Plerique vno ore scriptores affirmant, Porum cubitorum quatuor & palmi longitutine fuisse, equitemque corporis magnitudine elephanto respondisse. Maximus is omnium fuit, & ingenio præditus admirabili, qui mirificam regis curam gereret: nam & pro incolumi eo acriter propugnauit, obuios quosque proruens, & cum eum jaculis vulneribusque confectum cerneret, ne collaberetur in genua placide subsidens singulatim spicula proboscide ex corpore eius extraxit. Porus captus cum eum Alexander interrogasset, quomodo tractari se cuperet, Regaliter, respondit: iterumque percontanti, anne prætereà aliquid, In voce regaliter omnia in esse dixit. Itaq; eum Alexander non modo eius quod tenuerat regni satrapam reliquit, sed & Autonomos (ita vocantur, qui suis vtuntur legibus & liberi degunt) subactos ei subdidit. horũ ditio quindecim gentes, vrbium memorabilium quinq; millia, pagorum ingentem numerum complectitur. Aliam regionem triplam huius Philippo cuidam ex amicis gubernandam dedit. Ex pugna contra Porum Bucephalus quoque, non statim, sed (vt plerique ferunt) postea cum vulnera eius curarentur obijt:

Bucephali obitus.

Onesi-

Onesicritus ætate confectum expirasse ait, mortuum enim trigenarium. Grauiter eius obitum Alexander tulit perinde ac si familiarium aliquem, aut amicorum amisisset: ideo & vrbem eius nomine Bucephalam iuxta Hydaspen condidit. Sotion se ex Potamone Lesbio audisse scribit, Alexandrum canis etiam Peritæ, quem à se educatum sibique charum amisisset, nomine vrbem posuisse. Cæterum prœlium aduersus Porum Macedonas languidiores reddidit, & à petendo vlteriorem Indiam auertit. Cum enim hunc viginti peditum, duobus equitum millibus occurrentem magno cum labore superassent, Alexandro Gangem transire contendenti summopere repugnarunt. Inaudierant enim latitudinem eius trigintaduum esse stadiorum, altitudiuem vlnarum centum: ripam vlteriorem armorum, equorum elephantorumque occultari copijs: quippe Gandaritarum & Præsiorum reges ibi cum LXXX. equitum, CC. peditum, octo curruum, sex ad bellum instructorum elephantorum millibus consedisse. Neque inflatius hæc referebantur. Nam Androcottus, qui paulo post regnum ibi tenuit, quingentos elephantos Seleuco donauit, Indiamq; vniuersam circumductis sexcentis armatorum millibus subiugauit. Initio igitur Alexander præ mœstitia & ira seipsum in tentorio inclusit, ibique decubuit, ingratas omnes res hactenus gestas habens, nisi Gangem transijsset, victumque se palam fateri existimans, si ita retro abijsset. Victus tandem & amicorum opportunis cohortationibus & militum deprecantium eiulatu ac clamoribus castra inde mouit, multas opioninis conciliandæ causa fallacias machinatus. Nam & arma solito maiora, & equorum præsepia, & fræna vsitatis grauiora parauit, quæ sparsim ibi discedens reliquit: & aras Dijs posuit, quas etiamnum *Præsiorum* reges vbi transeunt, venerantur, & ibi Græco ritu sacrificant. Androcottus autem puer admodum Alexandrum vidit: ferturque sæpe postmodo dixisse, Minimum abfuisse quin Alexander rerum potiretur, rege ob improbitatem & ignobilitatem suis inuiso & contempto. Inde ad visendum Oceanum Alexander animum applicauit, multisq; nauibus remigio instructis, multis ratibus compactis, paulatim ad eum fluuijs subuectus est. Nauigatio autem ea non ociosa: bellique expers fuit: sed vrbes in transitu oppugnans, in terramq; egrediens in po-

Copiæ in vlteriori India.

testa-

Periculum apud Mallos.

testatem redigebat. Apud Mallos, quam gentem Indorum bellicosissimam tradunt, parum abfuit quin occideretur. Cum enim iaculis homines de muro profligasset, primusq; admota scala in murum euasisset, scala fracta, & barbaris apud murum subsistentibus, iaculaque contra eum in sublimi stantem torquentibus, vt aderat ipsi suorum admodum pauci, in medios hostes desiliuit: bonaq; fortuna in pedes rectus constitit. Hic cum arma concussisset, fulgorem aliquem & spectrum ante corpus eius ferri existimantes, initio diffugerunt. Mox cum duobus modo stipatoribus adesse cernentes accurrerunt: alijque comminus eum gladijs & hastis per arma adactis consauciarunt, defendere sese, quidam modico spacio remotus tanta vi sagittam arcu in eum emisit, vt thorace perrupto ea in ossibus circum mamillam infigeretur. Ad eum ictū labascente corpore accurrit autor vulneris cum stricto barbarico ense. Peucestas autē & Limnæus pro rege se opposuerunt, & vterque grauiter sauciatus est, ita vt Limnæus perierit: barbarum Alexander obtruncauit. Sed acceptis multis vulneribus, ac tandem ceruicem fuste ictus muro corpus acclinauit, ad hostes respiciens. Interim Macedones circumfusi, abreptum in tabernaculum retulerunt, sensu iam orbatum. Statim per castra rumor vagatus est, mortuum esse regem. Difficulter magnoque cum labore lignum sagittæ ferra præcisum thoraxque detractus est. Cuspis tres digitos lata, longa quatuor, sub vnum ossium hamo ita subiuerat, vt excindenda fuerit. Itaque tātum animi deliquium Alexandro, dum exsecaretur ea, obortum est, vt morti fuerit proximus. Redijt tamen ad se, & mortis periculum superauit. Nondum plane recuperatis viribus, (etenim per haud exiguū tempus diæta curari opus habuit) desiderio sui videndi tumultuari foris Macedones audiens, veste sumpta ad eos exiuit, sacrisque factis redijt. Inde auectus multas in transitu magnas vrbes, multum regionis subegit. Ex Gymnosophistis, qui Sabbæ deficiendi autores fuerant, & plurima mala Macedonibus parauerant, decē cum cepisset, qui arguti in respondendo, succincteque explicanda quæstione essēt, quæstiones eis ambiguas proposuit: qui primus non recte dissoluisset quod interrogabatur, eum se & reliquos ita deinceps ordine interfecturum minitans, iudiciumque ea de re vni de natu maximis committens.

Primus

Primus pluresne viuos esse an mortuos putaret interrogatus: viuos respondit. mortuos enim non amplius esse, Alter, marene an terra maiores aleret bestias, Terra, inquit: eius enim pars est mare. Tertius, quod animantium esset callidissimum, Id, ait, quod ab homine nondum est cognitum. Quartus, qua ratione Sabbæ defectionem persuasisset. Vt, inquit, aut bene viueret, aut male moreretur. Quintus diemne an noctem prius extitisse arbitraretur. Dies, ait, vno die prior fuit: & mirante responsioné rege addidit, necessario quæstionibus ambiguis propositis, obscuras etiam fieri responsiones. Sextus, qua ratione aliquis efficere posset, vt maxime diligeretur, Si inquit. optimus sit, neque tamen terribilis. Septimus, quonam pacto aliquis ex homine fieri posset Deus, respondit, Si quid faciat, quod homo facere nequeat. Octauus, mors ne an vita sit robustior: Vitam dixit, vt quæ tot malo perferat. Vltimi, cum percontaretur Alexander quousq; homini viuendum putaret, responsio fuit, Tantisper, dum mortem non putaret vita potioré. Conuersus inde rex ad iudicem, sententiam ferre iussit: cũque is vnum alio deterius respondisse pronunciaret, Ergo inquit, tibi primo moriendum est. ita iudicanti. Nequaquã ait ille, si quidem ô rex tibi constes, qui eum te interfecturũ primo loco dixeris, qui omnium pessime respondisset. Hos quidem donatos dimisit. Onesicritum vero ad eos Gymnosophistas misit, qui celebri fama in ocio viuebant. Onesicritus philosophus erat, Diogenis aliquando sectator, Is refert Calanum contumeliose admodum & aspere sibi mandasse, vt vestimento posito nudus ipsum audiret: alioquin non esse cum ipso collocuturum ne si ab ipso quidem Ioue missus fuisset. Dandamin autem mansuetiorem se præbuisse, & cum de Socrate, Pythagoraq; ac Diogene sermonem accepisset, dixisse, videri sibi istos viros bono fuisse ingenio præditos, qui tanta legum verecundia vixerint. Alij Dandamin aliud nihil, nisi hoc vnum dixisse tradunt, Cur tam longo itinere Alexander huc venit? Calano tamen Taxiles persuasit vt ad Alexandrum iret Sphinæ ei nomen fuit, sed quod congressos secum Indica voce cale (id est, salue) compelleret, à Græcis Calanus est dictus. Hunc ferunt Alexandro imaginem regni proposuisse, Corium scilicet probe siccatum & aridum in medium proposuisse, eiusq; extremũ calcasse,

Quæstiones Gymnosophistis proposita.

Calani imago regni.

calcasse, eo factum, vt hoc presso cæteræ partes se erigerent: cumq; ita per orbem circumiens fecisset, medio tandem corio institisse, ita omnes partes subsedisse, indicabatur autem hoc exemplo, medias maxime partes regni tenendas, neq; procul aberrandum Alexandro. Enimuero septem menses impēsi sunt isti per flumina in Oceanum subuectioni. Hinc nauibus ingressus, ad insulam venit, quam ipse Scillustin, alij Psitulcin nominant. Hic egressus sacra dijs fecit, marisque eius & oræ, quantū eius fieri potuit, naturam contemplatus, Deos precatus est, ne quis post ipsum homo fines istius expeditionis excederet. Inde rediens classem ita Oceanum iussit circumuehi, vti Indiæ oram à dextra haberet, eique ducem Nearchum, gubernatorū principem Onesicritum præfecit. Ipse pedestri itinere per Oritas profectus in extremum difficultatum incidit, tantamq; hominum multudinem deperdidit, vt bellicarum copiarum ne quadrantem quidem ex India reduxerit. Et quidem cxx peditum, ad xv. equitum millia secum habuerat. Enimuero graues morbi, victus iniqua ratio, æstus in summa siccitate multos, plurimos fames perdidit regionem incultam peragrantes hominum miseram vitam tolerantium, & quibus præter oues paucas, & quarum ob marinorum piscium esum, fœtida esset, ciboque incommoda caro, nihil esset bonorum. Hanc cum sexaginta dierum spacio ægre transiuisset, simul vt in Gedrosiam peruenit, commeatum à proximis satrapis & regib. affatim paratum inuenit. Ibi refecto exercitu, septem dieb. comessando per Carmaniam trāsijt. Ipsum cum socijs super machina in sublimi & insigni tabulato constructa noctes diesq; potantem octo fere equi portabant, Sequebantur permulti currus, velis alij purpureis & picturatis, alij recentibus subinde & viridibus obumbrati frondibus, quibus reliqui socij & duces coronati & potantes vehebantur, Parmam autem. galeam, aut sarissam nullam vidisses, sed vniuerso itinere milites vinum ex cadis atque crateribus magnis haurientes pateris, scyphis ac Thericleis, inuicemque sibi cum in itinere faciendo, tum corporibus reclinatis ad quietem propinantes. Omnia autem fistularum, tibiarum carminum, citharарū sonitu, mulierumq; bacchanationibus perstrepebant: & incompositum vagumque iter facientibus inter pocula subibat orchia Bacchi per lasciuiam simulare,

Alexandri exercitus clades.

Comessatio itineraria.

mulare,

mulare, tanquam præsente & pompam eam dūcente Deo. Postquam in regiam Gedrosiæ peruenit Alexander, iterum festos agens dies exercitum recreauit. Ferunt eum temulentum chororum certamina spectasse: ibi Bagoam amasium ipsius inter eos qui choros instituerant victoria potitum, vtque erat ornatus, ad regem aggressum iuxta consedisse: Macedones cum id cernerent, plausum dedisse, neque vociferādi vt eum rex oscularetur, finem ante fecisse, quam Bagoæ amplexum is osculumque tulisset. Huc ad eum cum peruenisset Nearchus, delectatus nauigationis eius narratione, statuit ipse magna cum classe secundo Euphrate in Oceanum deuehi, atq; inde iuxta Arabiam & Africam facta nauigatione, per columnas Herculis in mare mediterraneum intrare. Itaq; apud Thapsacum omnis generis nauigia compingi, & vndique nautæ gubernatoresque conduci cœpti. Sed auditum expeditionem in superiori Asia Alexandro male cessisse, apud Mallos amissam exercitus magnam partem, neque fidem nuncijs de eius salute habendam: subditos ad rebellionem pellexerat, ducibusque & satrapis multa iniuste, insolenter, atque ex cupiditatibus agendi ansam præbuerat. & iam vndique res fluctuabant, atque defectionem spectabant, quando Olympias etiam & Cleopatra mota aduersus Antipatrum seditione, ita inter se imperium partitæ erāt, vt illa Epirum, hæc Macedoniam teneret, cum quidem Alexander re audita, rectius consuluisse sibi matrem dixit: quod Macedones mulieris regnum nequaquam essent perpessuri. His motibus impulsus, Nearchum rursus ad mare dimisit, consilio oram totam bellis implendi. Ipse ex superiori Asia degressus pœnas de malis præfectis sumpsit Oxyartemque vnum de Abuliti liberis sarissa confodit. Abulitus nihil rerum necessariarum apparauerat: tria millia modo talentorum pecuniæ ipsi attulerat. Alexander id argentum equis proponi iussit, cumque ij non gustarent, Ad quid ergo, inquit, nobis tuus apparatus prodest? Abulitumque in carcerem coniecit. In Persia primum mulieribus pecuniam distribuit. Nam mos regibus Persiæ fuit, vt quoties in eam regionem venissent, aurum singulis Persarum mulieribus diuiderent: ideoque ferunt quosdam reges raro, Ochum ne semel quidem in Persidem venisse, sed ob tenacitatem voluntarium sibi à patria exilium indixisse.

Motus noui

Persica largitio.

Cyri ſepulcrum.

Deinde Cyri ſepulcrum effoſſum offendens, auctorem facinoris Polymachum, minime quidem ignobilem hominem Pellaque oriundum necauit: inſcriptionem cum legiſſet, Græcis ſubſcribi literis iuſſit. Eius hæc fuit ſententia. Quicunque ades mortalium, atq; vndecunque veneris, (venturum enim te ſcio) Cyrus ego ſum, qui Perſicum regnum conſtitui: ne igitur tantillum mihi telluris inuideas, qua corpus meum obtegitur. Hæc res animum Alexandri maiorem in modum perturbauit, incertitudinẽ rerum viciſſitudinemq; reputantis. Ibidem Calanus cum ex aluo modicum tempus laboraſſet, rogum ſibi extrui poſtulauit: & ad hunc equo aduectus, cum ſe certis precibus conſecraſſet, primitiaſque crinium inieciſſet; adſcendit, ac Macedones qui tum aderant ſalutans, hortatus eſt vt eam diem hilarem ſumerent, ac cum rege compotarent, quem ipſe paulo poſt Babylone eſſet viſurus. Hæc locutus ſe reclinauit, veſtibuſque velauit, neq; igne appropinquante ſe commouit, ſed eo quo recubuerat habitu ſeruato, more eius regionis ſophiſtarum antiquo ſeipſum ſacrificauit. Hoc idem multis interiectis annis Indus quidam Cæſaris aſſecla Athenis fecit, cuius hodie etiam oſtenditur monimentum, ac Indi ſepulcrum dicitur.

Calanus ſeipſum cremat.

Digreſſus à rogo Alexander, multis amicorũ & ducum conuocatis ad cœnam, certamen poculorum, coronamq; ei qui plurimum meri ebibiſſet, propoſuit: eius victor Promachus vſque ad quatuor choas proceſſit, ac victoriæ præmium nactus talẽtum, tres dies ſuperuixit: reliquorum compotorum XLI. mortuos teſtatur Chares, oborto poſt ebrietatem vehementi frigore. Nuptias amicorum Suſis celebrans atq; ipſe filiam Darij Statiram ducẽs, & præſtantiſſimas cæteris ſuarum præſtantiſſimis coniungens, nec non & Macedonibus qui iam ante nuptias peregerant epulum ſpõſale egregium præbens (cum quidem nouem hominum millibus ad cœnam inuitatis, vnicuilibet aurea patera ad libandum data eſt) cum in reliquis admirabili eſt vſus magnificẽtia, tum æs alienum de ſuo ipſe creditoribus diſſoluit, cuius ſumma impenſæ fuerunt nouem millia talentorum, & DCCCLXX. talenta. Antigenem vero vnoculum, quod is ſe debere mentitus fuiſſet, & fictitium creditorem ad menſam adduxiſſet, cui pecuniam redderet, deprehenſum impoſturæ præ ira aula & imperio amouit. Præclarus rebus bellicis fuit is Antigenes,

Certamen potandi.

tigenes, iuuenisque adhuc Philippo Perinthum oppugnante, cum ſagitta tormento acta oculum ictus eſſet, non ante paſſus fuit ſibi telum à ſuis extrahi, quanquam inſtantibus, quam intra muros hoſtem vi repuliſſet. Itaque hanc ignominiam haud mediocriter ferenti, veritus ne ſeipſum præ mœrore interficeret, gratiam delicti fecit, pecuniamque eam habere ipſum iuſſit. Cum autem triginta iſta puerorũ millia, quos ab eo Græca diſciplina inſtituẽdos ſupra oſtẽdimus, non corporum modo viribus, ſed & agilitate in exercitationibus ac velocitate admirabili vti videret, non leuem cepit voluptatem. Macedonibus autem ea res triſticiam attulit, atque ſolicitudinem, ne in minori propterea apud regem eſſent precio. Itaq; cum is imbecillos Macedonum & membris mutilatos ad nauigationem dimitteret, contumeliam hoc eſſe & circumſcribi ſe reliqui dixerunt: quod eos homines, quorum in omnibus negocijs abuſus eſſet corporibus, ignominioſe nunc deponeret, patrijſq; & parentibus non quales accepiſſet redderet: quin vniuerſos potius Macedonas, veluti inutiles, dimitteret, ac cum iuuenibus iſtis tripudiare in armis callentibus ſubigere mundũ pergeret. Hæc ſtomachum Alexandro mouerunt, grauibuſque eos conuicijs increpatos repulit, cuſtodias Perſis mandauit, atque ex ijs lictores & ſtipatores conſtituit. Macedones cum ab ijs regem deduci, ſe cum dedecore eſſe reiectos viderent, animos demiſerunt, collocutique mutuo ſenſerunt præ ira ſe & æmulatione prope inſanire. Tandem vnanimes ad tentorium regis acceſſerunt, inermes, vnicaq; ſinguli tunica amicti, ac cum clamore & eiulatu ſe regi dediderunt, ſtatuendique de ipſis vt malis ingratiſq; poteſtatem detulerunt. Alexander tametſi mitigatus, non admiſit eos tamen, toto biduo totidemq; noctibus continenter adſtantes, dominumq; eum ſuum lugubriter inuocantes. Tertia die progreſſus, cum miſerabilem eorum & abiectum geſtum videret, aliquandiu illacrymauit: inde mediocriter verbis caſtigatos humaniter compellauit, militiæque inutiles magnifice donatos dimiſit: Antipatro etiam ſcribens, omnibus certaminibus ac ſpectaculis præcipuum eis in theatro locum aſſignare, coronatoſque ſedere iuſſit: defunctorum etiam pupillis ſtipendia decreuit. Poſtquam Ecbatana Mediæ peruenit, negocijs ſerijs confectis, theatro

Macedones ab Alexandro neglecti.

iterum & ludis vacauit, quam ad rem tria artificum millia
ex Græcia ei miſſa venerant. Forte tum iiſdem diebus He-
phæſtio, cum febricitaret, accuratam dietam, homo ſcilicet
iuuenis & bellis adſuetus, non ferens, Glauco medico ad
theatrum digreſſo prandens gallum aſſatum deuorauit,
ingens poculum vino plenum exhauſit: quo facto deterius
habuit, neque multo poſt mortem cum vita commutauit.

Hephæſtionis mors.

Hunc caſum immodice tulit Alexander. Illico luctus cauſa
omnium equorum mulorumque iubas totondit, & circũ-
iacentibus vrbibus propugnacula ademit: miſerum illum
medicum in crucem ſuſtulit, ac in caſtris tantiſper tibiarum
Muſiceſq; vſum inhibuit, dum ab Ammone oraculum alla-
tum Hephæſtioni honores & ſacrificia tanquam Heroi fie-
ri iuſſit. Bello etiam ad leniendum dolorem vſus, veluti ad
hominum venationem exiuit, Coſſæamq; gentem ſubegit,
& occidione occidit: hæc iuſta Hephæſtionis dicta ſunt.
Porro autem decem millia talentorum in eius ſepulturã &
monumentum impendere cum animum induxiſſet, artifi-
cio autem & ornatu apparatus impendium ſuperare, maxi-
me omnium artificum Staſicratem requiſiuit, cuius in ma-
21 gnificentia & nouitate inſolenti tentanda audaciã cogni-
tam habebat. Quippe is ante etiam cum Alexandro cõgreſ-
ſus affirmauerat omnium montium Athon Thraciæ aptiſ-
ſimum eſſe, qui in ſtatuæ humanæ formam fingeretur: itaq;
ſi iuberet ſibi ſtabiliſſimum & illuſtriſſimum fabricari ex il-
lo monte monimentum, ſe ita eũ efformaturum, vti ſiniſtra
manu vrbem populoſam contineret, dextra autem amnis
in mare decurrentis copioſam aquam funderet. Quod cum
Alexander tunc repudiaſſet, iſto tempore multo abſurdiora
& ſumptuoſiora adhibitis artificib. inſtituebat atq; machi-
nabatur. Cum ad Babylonẽ procederet, Nearchus (is enim
rurſus ab Oceano per Euphraten ſubuectus redierat) retu-
lit, quoſdam Chaldæos ad ſe veniſſe, qui regem Alexan-
drum monere iuberent, vt Babylonem vitaret. Verum Ale-

Prodigia.

xander neglecta ea admonitione cum ad muros vrbis iam
acceſſiſſet, coruorum turbam vidit mutuo concertantium,
ſeque inuicem roſtris ferientium, ita vt nõnulli iuxta ipſum
deciderent. Indicio etiam delato, Apollodorum Babylonis
præfectum de ipſo exta conſuluiſſe, Pythagoram aruſpi-
cem vocauit: neque is factum inficiatus eſt: & interrogatus

qualia

qualia fuissent exta, iecur sine capite apparuisse dixit. & Alexander, Papæ, inquit, graue hoc ostentum, Pythagoramque illæsum dimisit. Interim grauiter ferens quod Nearcho non obtemperasset, plerunque extra Babylonem se continuit, & circumnauigando Euphrate tempus traxit, multis eum prodigijs terrentibus. Etenim leonum qui alebantur maximum ac pulcerrimum asinus cicur aggressus calce impacta occiderat. Cum ipse vnguendi causa vestibus se nudasset, & pila luderet, adolescentes qui vna ludebant, cum iam vestes essent recipiendæ, hominem conspiciunt in solio sedentem, tacitum, amictuque & diademate regio indutum. is interrogatus, quisnam esset, aliquandiu vocem nullam edidit, vix tandem animo recepto, Dionysium se vocari respondit, genere Messenium esse, mari huc aduectum criminis cuiusdam causa, diu in vinculis habitum fuisse: modo Serapin ei adstitisse, vincula soluisse, huc produxisse, & mandasse, vt diademate & amictu regio sumpto tacitus ibi sederet. Hoc vt audiuit Alexander, istum quidem hominem iussu vatum è medio sustulit: ipse animo æger, minus iam Dijs fidere, de amicis sinistra suspicari, præcipue autẽ ab Antipatro, & eius filijs sibi metuere. Ex his Iolaus pincernarum princeps erat, Casander recens eo aduenerat. Hic cum barbaros quosdam genua corã rege flectere cerneret, Græco nimirum more educatus, ac qui nihil tale prius vidisset, liberius risit: Alexander autem iratus, crinibus vtraque manu arrepti caput parieti allisit. Iterum aduersus Antipatri accusatores dicere aliquid cupientem reijciens, Quid dicis, inquit? hosne homines nulla affectos iniuria calumniandi modo causa tantum iter fecisse? cumque Casander hoc ipsum calumniarum indicium responderet esse, quod tam procul ab ijs, vnde possent redargui recessissent, risu sublato Alexander, Hæ, ait, illæ, Aristotelis sunt argutiæ: sed plorabitis vterq;, si vel leui quenquam affeceritis iniuria. Omnino autem grauis Alexandri metus animo Casandri, penitusque insedit: adeo vt multo post tempore cum iam Macedonibus imperaret, Græciamque sua in potestate haberet, Delphis ambulans, statuasque spectans, visa forte Alexandri imagine subito perculsus toto horruerit tremueritque corpore, eaque animi æstuatio vix sedari potuerit. Cæterum Alexander post-

Casander ab eo male tractatus.

quam semel animus religione obstrictus fuit, etiam leuissima quæque & à communi consuetudine vtcunque aliena in prodigium traxit: itaq; sacrificantium, expiantium, vaticinantium plena esse regia. Etenim vt perniciosa est incredulitas, & contemptus signorum diuinitus oblatorum: ita superstitio etiam noxia est, quæ tum aquæ instar ad subsidẽtia delabentis, animum Alexandri trepidum stolida timiditate complebat. Enimuero oraculis de Hephæstione al-
22 latis, finito luctu rursum sacrificijs & compotationibus se dedit. Cum autem splendido conuiuio Nearchum accepisset, ac pro more suo cœna lotus cubitum ire vellet, à Medio exoratus est, vt ad eum comesatum iret: ibi cum insequentem diem totum potando exegisset, febricitare cœpit. Quæ enim de epoto Herculis scypho, vtque repente tanto correptus sit dolore, ac si hasta dorsum esset transuerberatꝰ, à nõnullis scribuntur, afficta sunt, ab ijs, q̃ grandi veluti fabulæ exitum tragicum & miserabilem attexendum putauerunt. Aristobulus eum febri sæua laborantem, cum vehementer sitiret vinum bibisse scribit, inde in phrenesin incidisse, ac mortuum postrema Dæsij mensis die. De morbo eius ita est in diarijs perscriptum XVIII Dæsij die dormijt in balneo propter febrim, postridie in cubiculum redijt, & cũ Medio talis ludendo diem consumpsit, vesperi cum lauisset & dijs sacra fecisset, sumpto auidius cibo febricitauit. XX. eius mensis die lauit, iterum dijs solitum sacrificium peregit, inque balneo recumbens, Nearcho nauigationem suam & de Oceano narranti vacauit. XXI die cum idem fecisset, aucto æstu noctem duriter egit. postridie vehementi febre laborauit, transportatusque ad magnum natatorium, cum ducib. collocutus est de constituendis ijs quæ vacarent præfectis prouincijs. XXIIII. vehementer febricitans, ad rem sacrã faciendam deportatus est, summosq; duces in aula agere. minores, & quingenorum præfectos foris pernoctare iussit. Translatus in vlteriorem regiam XXV. die aliquantulum dormijt, febri nihil remittente: cumq; ad eum duces accessissent, vocem nullam edidit. Idem XXVI. accidit. Itaq; Macedonibus obijsse visus fuit, & ad fores adgressi, magno clamore ac minis ab amicis regijs obtinuerunt, vt ostijs apertis singuli tunicati iuxta culcitram regis transirent. Eadem die Pytho & Seleucus ad oraculum Serapidis missi

De obitu Alexandri.

missi quæsiuerunt, eone deferendus esset Alexander: relinqui eum in quo esset loco deus iussit. XXVIII. mensis die vita excessit. Hæc fere ita ad verbum in diarijs habentur. Veneni suspicio tunc quidem nemini incidit. Sexto post anno (vti traditum est) Olympias re per indicium comperta, multos occidit: Iolaique ante defuncti reliquias dissipauit, quod is venenum miscuisset. Qui Aristotelis consilio Antipatrum rem eam egisse aiũt, atque illius omnino opera venenum allatum, Agnothemin quendam, qui ex rege Antigono audiuisset, narrasse tradunt: venenum autem fuisse aquam gelidissimam, ex rupe quadam Nonacridis sumptam veluti rorem tenuem, & in asini vngula repositam, quod nullo alio vase contineri posset, verum sua frigiditate & acrimonia omnia perrumperet. Pleriq; totam veneficij narrationem cõfictam existimant. Quibus haud leue testimonium perhibetur eo, quod principibus per multos dies de summa rerum contendentibus, interim cadauer Alexandri insepultum iacens in æstuoso loco nullum tamẽ huiusmodi corruptionis signum habuit, sed purum atque veluti recens permansit. Roxane autem vterum tunc ferebat, ideoque in honore à Macedonibus habebatur. Ea æmulationis instinctu Statiram cum sorore fictis literis euocauit, ambasque occidit, & earum cadauera in puteum abiecit atque obruit, conscio & adiuuante Perdicca. Is enim statim magnam est adeptus potentiam, Arridæum veluti regni obtinendi satellitium sibi adiungens. Fuit is Arridæus Philippo & ignobili scorto Phlinna prognatus, mentis non plane compos, quod corporis morbo ei eueniebat. Verum is morbus non naturæ vitio, aut casu aliquo accidisse, quinimo in puero eo satis bona atque ingenua indoles apparuisse dicitur: sed postmodo venenis ab Olympiade corruptus, sanæ mentis iacturam fecisse. *De veneficio*

IN ALEXANDRVM ANNOTAtiones Interpretis.

1. A patruo eius Arybba]

Ἀρύββαν, Arymbam vocauit Iustinus libro septimo, & Diodorus Siculus libro decimosexto. Existimo autẽ pro ἀδελφὸν αὐτῆς, legendum esse, ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτῆς.

Fuit enim frater Neoptolemi Arybbas & tutor Olympiadis fratris filiæ. Quod ad genus Alexandri Magni maternum attinet, id ex Pyrrhi à nobis proposita genealogia, qui & ipse Achillis fuit ἀπόγονος, intelligi facile poteſt. Quod ad paternum, Caranus rē obſcuriorem aliquando facit. Autor noſter haud obſcure innuit, eũ Heraclidam, id eſt de poſteritate Herculis fuiſſe. ſed rationē ſtirpis non explicat. Liuius libro quadrageſimoquinto: Vigeſimum (inquit) à Carano, qui primus Macedonibus regnauit, Perſea numerabant. Solinus cap. 15. ſui Polyhiſtoris Macedoni Caranum ducem Peloponneſiacæ multitudinis in tenenda Macedonia ſucceſsiſſe, Caraniq; ſucceſſorem Perdiccam, primum regē Macedoniæ nominatum ſcribit. Prope idem eſt apud Iuſtinũ libro ſeptimo. Quin & Suidas, quocunq; id ex ſcriptore, annotauit, Caranũ exercitũ ex Græcia in Macedoniã magni tũ nominis regionem adduxiſſe in eaq; regnum obtinuiſſe, & ſucceſsionem à ſe reliquiſſe, vſq; ad Philippum Alexandri Magni patrem. Apparet autem, ad Temenum Heraclidam genus regũ Macedoniæ referendũ eſſe: ex Herodoto maxime, qui etſi de Carano nihil refert, Perdiccam tamen hũc diſerte Temeni ſtirpe prognatum ait, vbi quomodo is potitus ſit Macedoniæ regno oſtendit, ad finem fere Vraniæ. Temenus porro filius fuit Ariſtomachi, nepos Cleodemi (Lycophronis interpres Cleodorum. Pindari in ζ odã Iſthmiorum Cleadam vocat, fortaſſis mendoſe) qui patrem habuit Hyllum, Herculis F. Ex Pauſania & Zeſa hæc genealogia deſcribi poteſt.

Hercules ——— Deianira.

Hyllus ——— Iole Euryti filia.

Peridea ——— Cleodemus. Lichas. Ceyx.

Temenus.

Iam

Iam successionem regum Macedoniæ hic proponere supersedeo: quæ extat apud Herodotum, Solinum, Iustinũ & Diodorum Siculum ac Chronographos. Vltimam partem apposuisse sufficit, & in gratiam philologi lectoris obiter explicare.

Amyntas
- Alexander.
- Ptolemæus Alorites. Philoxenus.
- Perdicca.
- Philippus
  - Alexander Magnus.
  - Cleopatra.

Neoptolemus.
- Olympias.
- Alexander.

Iustinus Ptolemæum inter filios Amyntæ non retulit: itemq; etiam aliam eius ex Sygæa (Gygæa puto) prolem refert. Nos Diodorum sequimur: qui lib. 15. ad primum annum Olympiadis CIII. à Ptolomæo Alorita occisum fratrẽ Alexandrum scribit: & meminit in Pelopida Plutarchus, filium quoq; illius Philoxenum referens. Ptolemæum interfecit Perdicca, eiq; successit. Vide porro initium lib. 16. Cleopatra Alexandri Magni soror, nupta est Alexandro anunculo suo: vt scribit eodem libro Diodorus, & libr. 9. Iustinus: meminitq; Liuius lib. 8. Habuit autem Philippus præter Olympiadem alias quoq; multas vxores, quas referre non est operæ preciũ. legatur Athenæi δειπνοσοφιστῶν lib. 13. initium. Ex Larissea quidem saltatrice, nomine Philinna, Aridæum filium (duobus ρρ ἀῤῥιδαῖος scribitur apud Diodorum & Plutarch. fine Alexandri) sustulit, qui cum Macedoniæ rex secundum Alexandri mortem per sex annos fuisset, iussu Olympiadis vna cum vxore Eurydica est necatus à Macedonibus. Iustinus libr. 14. alij. Duxit etiam Cleopatram, Hippostrati filiam, & sororis Attali: vt ex Athenæo & Diodoro patet:

quanquam soror Attali apud Iustinum libro nono, dicatur, codicum opinor mendo. His nuptijs maxime offensam Olympiadem & filium eius constat. Alexander quoq; vxores habuit plures: vt Barsinam Artabazi filiam, ex qua natus Hercules, quem Casander necauit annos natum XIIII. vt Statiram Darij filiam, quam fraude Roxanes necatam Plutarch. ostendit: vt Roxanem Oxyartæ Bactrianorum regis filiam, quæ post vna cum filio est à Casandro necata. ex Curtio. Diodoro, Iustino.

2 Mulieres eius regionis.] αἱ τῇδε γυναῖκες. *Quæ? Molossianæ, vnde fuit Olympias, an Macedoniæ? Posterius probo, ob vicinitatem etiam cum Thracia. Cæterum* κλώδωνας, *Clodonas legendum hic esse non (vt est in Guarini versione, forte tamen librarij errore) Dodonas, testantur Græci etiam lexicographi Hesychius & Varinus: apparetque dictas* παρὰ τὸ κλώζειν, *vnde est etiam* κλωγμὸς, *& similia. Edonides autem dicuntur Thressæ seu Thraciæ mulieres, vt Edoni Thraces, apud Latinos poetas præsertim, & Græcos. Theocritus* θαλυσίοις,

εἴης δ' ἠδωνῶν μὲν ἐν οὔρεσι, —— *Virgil. 12. Æneid.*

Ac velut Edoni Boreæ cum spiritus alto

Insonat Ægeo. —— *Vide Plinium 4. 11.*

παρανα-δύεσθ.

παρανadύεσθ *autem prorepere est nõ illabi, vt male Guarinus vertit, & sic in Græco Lexico (in quod multa sunt talia ex malis Græcorum autorum interpretationibus consarcinata: vt opus nimirum cresceret, etiam inuita Minerua) exponitur. Quod vel præpositio* ἐκ *cum genitiuo addita eos monuisset. Iam* λίκνον, *hoc saltem loco, inepe ventilabrum vertitur. Quid enim Bacchis cum ventilabro? Cunas quidem hoc vocabulo significari, non lexica modo indicant: sed & Homerus sic vsus & perspicue est in hymno in Mercurium,*

ὅς καὶ

ὃς καὶ ἐπειδὴ μητρὸς ἀπ' ἀθανάτων θόρε γυίων,
οὐκέτι δηρὸν ἔκειτο μένων ἱερῷ ἐνὶ λίκνῳ.

Et nescio ex quo scriptore Zezes in Lycophronem de Tithone, γηράσαντος τοσοῦτον, ὡς καὶ ἐν ταλάρῳ καὶ λίκνῳ αὐτὸν περιστρεφόμενον δίκην βρεφυλλίων καθεύδειν. *Et quia inde* λικνίτης *dicebatur Bacchus, vt testantur* λεξικογράφοι *Graeci: probabile est, de cunis mentionem fieri, id si cui minus probabitur, calathum vel cistam, in quibus rebus ad sacrificia pertinentes gestarentur interpretetur.*

Nam & Theocritus in Bacchis ita:

ἱερὰ δ' ἐκ κίστας πεποναμένα χερσὶν ἑλοῖσαι.

Infra etiam in Phocione μυστικαὶ κοῖται *nominantur.*

3 Sexto die.] ἕκτη ἱσταμένου. *Quod longe est ab Idib. diuersum. De mensium Graecorum nominibus & ratione dicam aliquid in fine huius lucubrationis. Hegesiae frigidum epiphonema plane in glaciem apud Guarinum congelauit.*

4 Oculorum volubilitatem.] τὸ ὑγρὸν. *Imperite idem humectantes oculos dixit. Hoc autem vocabuli supra in Pompeio exposuimus.*

5 In summis corporibus innatat.] *Hoc enim est* ἐπιπολάζειν, *non rebus abundare extrinsecis Hinc apud Aristotelem* δόξαι ἐπιπολάζουσαι, *quae omnium maxime celebres, & omnium in ore sint & Thucydides lib. 5. Epipolas partem Syracusarum editissimam, dictam scribit* διὰ τὸ ἐπιπολῆς τῶν ἄλλων εἶναι: *vt alibi etiam monui.*

6 Rhapsodorum.] ῥαψῳδῶν. *Graecum relinquere, quam supponere Latinum haud satis aptum malui. Erant autem rhapsodi, qui aliena carmina poetarum in solennibus conuentibus recitarent, poetarumque essent quasi interpretes. Multa de horum officio disputantur apud Platonem* Ἴωνι, *hoc est in dialogo de Iliade. Dicti sunt vel* παρὰ τὸ ῥάπτω καὶ ᾠδὴ, *quod carmina consuta quasi ex partibus diuersis, & in vnum corpus conserta (qualia fuisse Homerica, alibi ostendimus)*

mus) recitarent: vel quod virgam ῥαβδὸν. *manu tenentes cantarent. Qua de re dixi ad initium Vlyssea. Vide omnino scholiastem Pindari in* β´ νεμέων, *&* ἰσθμίων δ´. *& Eustathium initio commentariorum in primum lib. Iliad.*

8 Nymphæum apud Miezam.] νυμφαῖον *sacrum lucum & dedicatum Nymphis intelligi posse puto, si non sit proprium loci nomen. MieZam quidam per y scribunt: sed* μιέζαν *& Stephanus habet, & Plinius 4.10.*

8 Etenim reuera philosophiæ.] *Epistolæ hæ extant etiam apud Gellium, XXIIII. Quid inter* ἀκροαματικὰ *siue* ἐποπτικὰ, *&* ἐγκύκλια, *quæ &* ἐξωτερικὰ *dicuntur, intersit, hoc ex loco apparet: neque fusius hic explicandum duxi. Præsens locus est obscurus. Si* μετὰ *non legitur pro* περὶ, *(quod sane haud scio: physica quidem ipsa* ἀκροάσεων *titulum habere, ea inquam quæ maxime sunt* φυσικὰ, *nemo ignorat) de prima philosophia intelligi debebunt ij libri acroamatici, quos editos Alexander queritur. Primam enim philosophiam vocat Aristoteles eam, quam idem* τὰ μετὰ τὰ φυσικὰ *& theologiam cum Platone, qui &* διαλεκτικὴν *eam appellat. Inde fit, vt physicen, quam speciatim dicimus, idem Aristoteles* δευτέραν *nominet* σοφίαν, τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ *libris* γ´ *&* δ´. *Quæ tamen vtrauis nihilne ad* μάθησιν *&* διδασκαλίαν *conducat, neque facile dixerim, neque facile crediderim. Quod si* πρὸς *Præter hic significaret, vtique cum datiuo construendum erat. Iam illud* ὑπόδειγμα *ad* πεπαιδευμένοις *an ad* γέγραπται *pertineat, vel* πεπαιδευμένοις *pro* ὑπὸ τῶν πεπαιδευμένων, *an dandi & referendi casu positum sit, ambigi haud iniuria potest. Itaque non liquet. Ipse vestigia Græcorum verborum sum secutus. Interpretes etiam ad primam philosophiam retulerunt. Sed profecto neque eam puto fuisse Alexandro ab Aristotele traditam. & si hoc vellet, scripturum fuisse Plutarchũ* ἀληθῶς γὰρ ἡ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, *&c. cum legatur* ἡ μετὰ, *&c.*

τὰ, &c. Ergo amplius. Quod de medicina sequitur, ita extulit Guarinus, quasi Aristoteli autor studij in medicam rem conferendi fuerit Alexander. Græca, & ipsa ratio, diuersum ostendunt.

9 Cui à narthecio cognomen.] id est, quem Iliadis librum à narthecio, in quo reconderetur, Iliadem Narthecianam appellarunt. Sic enim intelligendum hunc locum iudico. Guarinus hic quoque fecit, quod sæpe solebant huius autoris interpretes: etenim totum hoc, ἣν ἐκ νάρθηκος καλοῦσιν, omisit, cum forte non intelligeret. Amiotus minime locum intellexit: itaque scripsit, etiamnum eam Correctam vocari. Narthecium esse vas vnguentarium, vel medicamentarium, apparet ex Ciceronis libro de Finibus secundo. tam doloris (inquit) medicamenta illa Epicurea tanquam de narthecio promant, &c. vti ante nos etiam est ab alijs obseruatum. Ego νάρθηκα primitiuum, idem quod deductum inde ναρθήκιον facere posse censeo: quod confirmari Lexicographorum etiam autoritate video, quibus νάρθηκα idem significare quod ναρθήκιον placet, & σκεῦος τι ἰατρικὸν esse. Enimuero cognomentum hoc ab illo nobili Darij vnguentorum scrinio factum Iliadi, quam secum assidue haberet Alexander, puto, vt Nartheciana diceretur. Est enim cum alibi, tum apud Plinium historia, quam ipsius verbis de libri septimi capite vigesimonono huc adscripsi, vt hunc locum penitus explicem. Itaque Alexander (inquit) Magnus inter spolia Darij Persarum regis vnguentorum scrinio capto, quod erat auro gemmisque & margaritis preciosum, varios eius vsus amicis demonstrantibus: imo Hercule, inquit, librorum Homeri custodiæ detur. vt preciosissimum humani animi opus, quam maxime diuiti opere seruaretur. Hinc & quid νάρθηξ sit, vel ναρθήκιον, intelligi, & Plutarchi sententiam apparere puto.

νάρθηξ.
ναρθήκιον.

10 Medos, qui defecerant.] μεδάρων. Ego Medaros

nullos

nullos noui: qui nouerit, prodat. Medos noui gentem Thracicam, Macedonicæ vicinam: Liuiusque etiam lib. 26. incursione meos facere in Macedoniam solitos ait, quoties externo bello rex Macedoniæ detineretur. Ergo Medos scripsi. Quod enim Megarenses Guarinus substituit, non sanauit, sed auxit malum.

11 Pexodorus.] πηξόδωρος: Post per ἰῶτα: male. Arrianus lib. 1. ἀναβ. ἀλεξ. πηξόδωρον vocat: Apud Diodorum πηξόδωρος legitur, lib. 16.

12 Dantemque ducentemque.] Versus ex Medea Euripidis. Verba ipsius sunt de Iasone, soceroque & vxore nouis eius Creonte & Glauca, necandis deliberantis. Per δόντα, dantem, ibi socer Creon: hic (opinor) nuptiarum & stupri Pausaniæ illati autor Attalus, tum nouus maritus Philippus & Cleopatra vxor recens Olympiadi superinducta intelliguntur.

13 Et resonantes cautes.] Hunc locum male tractauit interpres, ac glaciem nulla cogente necessitate satis frigide apposuit: quasi vero πάγος nihil præter glaciem significaret. Mitto Eurip. & Sophoclis testimonia, quibus planum facere possim πάγον saxum, scopulum, cautemue significare. Sane Homeri versus notus est lib. 5. Vlyss.

πάγος.

ἀλλ' ἀκταὶ προβλῆτες ἔσαν, σπιλάδες τε, πάγοι τε.

Eustath. πάγοι, πετρώδεις ἐξοχαί, ἢ εἰς ὕψος ἀνέχουσαι πέτραι. & apud Aeschylum Vulcanus de rupe, cui erat affixurus Prometheum,

προσπασσαλεύω, inquit, τῷδ' ἀπανθρώπῳ πάγῳ.

Quin & in Catonis Censorij vita sic vsurpauit noster, de Thermopylarum ab eo captis angustijs scribens. Cæterum hanc eandem historiam explicatam legere potes apud Strabonem lib. 4. Versus Menandri, atque etiam nostri, sunt trochaici quadrati.

14 Asgendas regius.] Hoc quid sit, non facile dixerim:

neque

*neq; alibi me id vocabulum recordor reperisse. Iustinus Darium ante Codomannum appellatum, & ob virtutem prius Armenijs præfectum, inde Ocho mortuo à populo regem factum, Darijq; nomen accepisse scribit libr.*10. *Diodorus præterea lib.*17. *regio eum genere natum fuisse docet. Sed inde nihil certi colligo.* ἀσκάντης *quidē lecticam aut grabbatum significat Græcis, vt est apud Eustathium, Suidam & alios: vt conijcere fortassis liceat, fuisse eum aliquando vnum de regijs cubicularijs,* ἕνα τῶν κατευνασῶν.

5 Prætereа vndoso.]. *Versus sunt de lib.*4. *Vlysseæ Homericæ. Male autem Guarinus hanc Phari descriptionem extulit. Quod tænia hic dicitur, id explicant aliorum verba, qui pro his* νησίον περίμηκες *habent. qui plura volunt, præter Geographos Cæsarem ad finem libri tertij, de bello ciuili consulant.*

16 Non ichor.] *Vertere in linguam latinam hoc verbū hoc loco non potui, nisi si saniem voluissem dicere, quod est cruore vel sanguine aliquid deterius, eoque minus Deorum naturæ conuenit. nam quæ alias* ἰχὼρ *significat, huc non pertinent. Versus est apud Homerum lib.*5. *Iliadis, de Venere à Diomede sauciata.*

17 Apollini hostiam.] τῷ φοίβῳ. *Annotatum est hic ab Amioto in diuersis exemplaribus* φόβῳ, *metui scilicet, seu pauori, pro,* φοίβῳ, *quod est Apollinis epitheton, ac nonnunquam pro substantiuo ipso ponitur, legi. Quæ ipsa fortaßis lectio, quando arcanorum sacrorum mentio fit, locum habere posset. Sed mutare hanc planiorem nolui.*

18 Sagum etiam.] ἐπιπόρπαμα, *à fabula nomen habet: apparet autem ex Eustathio in* μ. *Iliadis* ἐπιπόρπημα *esse idem quod* ἐφαπτίδα. *&* ἐφαπτίδα *ipse in librū* π *eiusdē operis, idem esse cum chlamyde docet: quod & alij Lexicographi sequuntur. Baltheum vertit Guarinus: sed nō satis video, quo autore. cincturam Amiotus.*

19 Vtrum humoris quasi.] *εἴτε μᾶλλον ὑπέκκαυμα. vnde apparet, plures de origine naphthæ recitatas à Plutarcho opiniones, quarum hæc fortaßis vltima fuit, reliquis amißis. Sane Amiotus annotauit, in Græco hic aliquot lineas deesse. De naphtha, vide etiam Strabonem lib. 16.*

20 Quam comparatum inique.] *Miror tam tritum locum à Guarino non animaduersum, intellectumue fuisse. Sunt autem apud Euripidem aliquot versus quorũ initium tantum, vt notorium, posuit Plutarchus. Is Peleus queritur, rei à Græcis apud Troiam gestæ Atridas gloriam sibi vindicare, cum ipsorum minima fuisset opera. Ita hic Clitus obijciebat Alexandro, eum superbire gloria rerum à Macedonibus gestarum.*

21 Maxime omnium artificum Stæsicratem.] *Dinocratem hunc nominat Vitruuius, in præfatione lib. 2.*

22 Quod enim de epoto Herculis scypho.] *Hunc locum peruertit Guarinus. Non enim hoc ait Plutarchus, Alexandrum priusquam illud poculum ebibisset, morbo fuisse correptum: sed totam illam de Herculeo scypho, & subito dolore narrationem, ait esse fabulam. Meminerunt huius scyphi & Diodorus, & Curtius. Annotatum in margine à quodam est, consulendam explicationem prouerbij, Seruatori tertium. Verum id ad rem nihil facit omnino. Sunt qui populo nomen Herculis fuisse putant. Ego non ab re puto dici posse, in honorem Herculis id poculum ebibisse Alexandrum, vt auctoris suæ stirpis. Notum est enim, inter pocula moris fuisse etiam Dijs libare: inuitantesque se liberalius, arbitror eo libationem istam transtulisse. Horatius ad Augustum suum,*

——Et alteris
Te mensis adhibet Deum.
Te multa prece, te prosequitur mero
Diffuso pateris: & laribus tuum

Miscet

Miſcet numen, vti Græcia Caſtoris
Et magni memor Herculis.

Quod idem Mario ob Cimbricam victoriam obtigiſſe, ſcribit Plutarchus. τριακάδα non eſſe XII I. *ſed vltimum menſis diem, ſatis eſt notum.*

PLVTARCHI CAESAR, GVILIELMO *Xylandro, Auguſtano interprete.*

CINNÆ, qui tyrannidem Romæ occuparat filiam Corneliam Sylla victor cum neque pollicitationibus neque minis à Cæſare diuellere poſſet, dotem eius publicauit. Cauſa autem Cæſari inimicitiarum cum Sylla fuit Marij propinquitas: nam Iulia, patris Cæſaris ſoror, vxor Marij ſenioris, mater iunioris fuit. Cæſar vero cum initio præ multitudine cædium, & negociorũ à Sylla ſe præteritum non contentus, ſacerdotij inſuper petendi cauſa in publicum procederet, nondum plane adoleſcens, Sylla reſiſtente repulſam tulit. Idem de cæde eius deliberans, quibuſdam dicentibus abſurdum fore, ſi talem puerum occideret, ſtupidos eſſe reſpondit, ſi non in iſto puero multos conſpicerent Marios. Cæſar autem de hoc dicto certior factus, diu in Sabinis oberrans neci ſe ſubtraxit. Deinde ob valetudinem noctu in aliam domum tranſlatus, in Syllanos milites incidit, qui loca iſta perſcrutabantur, & latentes ibi comprehendebant: horum duci Cornelio duobus datis talentis, dimiſſus eſt; ſtatimque ad mare profectus, in Bithyniam ad regem Nicomedem nauigauit. Neq; diu apud eum commoratus, cum inde aueheretur, apud Pharmacuſam inſulam à piratis captus eſt, iam tum magnis claſſibus & innumeris nauigijs mare obtinentibus. Ab his primum viginti talentis dimiſſionem redimere iuſſus, deriſit eos, quod neſcirent quem cepiſſent: vltroque daturum ſe quinquaginta promiſit. Deinde ſuis in diuerſas vrbes ad cogendam pecuniam dimiſſis, cum inter hominum generis immaniſſimum Cilicas ſolus ipſe cum vno amico & duobus famulis ageret, ita eos ſpreuit, vt quoties requieti ſe dediſſet mitteret qui eos tacere iuberent. Ita per duodequadraginta dies quaſi non captus teneretur ab ijs,

1

Cæſar Marii propinquus.

Syllam fugi

sed stiparetur, summa securitate collusit ipsis, & vna exercitationibus vacauit: carmina etiam & orationes quasdā cum scripsisset, ijs recitabat: & qui nō laudassent, eos palam barbaros rudesque appellabat, ac sæpe per risum minabatur, se eos in crucem acturum, gaudentes ea dicendi libertate, & simplicitate ac ioco imputātes Allatis à Mileto pecunijs, cum satis fecisset piratis, essetq; dimissus, statim nauibus instructis aduersum eos ex portu Milesiorum est profectus, & stationem adhuc apud insulam habentes, nactus plerosque cepit. Itaq; pecunia prædæ cessit, piratas Pergami in custodiam dedit, & ad præfectum Asiæ Iunium abijt, cui ratione officij puniendos captos intelligebat. Verum cum is

2 pecuniæ intentus (erat enim haud parua) per ocium se de captiuis deliberaturum respondisset: valere eo iusso Pergamum redijt, productosque in medium vniuersos piratas in crucem egit, quod illis sæpe in insula iocans (vt videbatur) prædixerat. Secundum hæc Syllę potentia iam languescente à suis in patriam reuocatus, Rhodum nauigauit ad Apol-

3 lonium Molonis F. quem & Cicero audiuit, insignem rhetorem, & honestorum morum. Fertur ad ciuiles orationes Cæsar & natura aptissimus fuisse, & plurimum in ea re opere posuisse, vt haud dubie secundum laudis locum tenuerit: primum enim dimisit, non quod potentia & armis primus omnium esse mallet, sed quia negocijs obrutus ad id inclinauit, ad quod natura rapiebat, & eloquētiæ studium bellicis ciuilibusq; occupationibus, quib. rempublicam in suam redegit potestatem, impeditus non ad propositum finem perduxit. Ipse quidē postea temporis in oratione qua laudationi Catonis Ciceronianæ respōdit, precatus est, ne militaris sermo cum oratoris ingeniosi & qui multum ocij dicendo impendisset, eloquentia compararetur. Romam reuersus, Dolabellam repetundarū postulauit, multarum Græcarum ciuitatum testimonijs adiutus: absolutus tamē est Dolabella. Cæsar, vt gratiam Græcis referret, causam eorum egit P. Antonium captorum numerū accusantium apud M. Lucullum Macedoniæ prætorem: ac tantum valuit eius oratio, vt Antonius prætēdens sibi in Græcia contra Græcos iniquum esse certamen ad tribunos plebis prouocauerit. Cæterum Romæ Cæsar cum reis defendendis gratiosum se reddidit, tum congressib. & colloquijs comi-

Accusationes.

bus

bus magnam ſibi plebis beneuolẽtiam parauit, vltra quam
ætas ipſius ferret officioſus: ſimul & conuiuiorum ac cœ-
narum & vitæ ſplendore paulatim potentia ipſius augeba-
tur, ſuo tempore in Repub. valitura. Quam initio æmuli eo
neglexerunt apud vulgus eſſloreſcentem quod ſumptibus
deficientibus fore vt ſtatim euaneſceret putabant: ſero ad-
modum errorem ſuum animaduerterunt, cum ea grandis
iam & inexpugnabilis nõ occulte iam ad mutationem Rei-
publicæ ſpectaret. adeo nullius rei initium ita paruum eſt
putandum, quaſi non id aſſiduitate magna incrementa, id-
que breui temporis ſpacio facere poſſit: cum quidem eo
quod neglectui ſit, & contemptui habitum, abſque vllo im-
pedimento augeſcat, Sane qui primus videtur eius inſtitu-
tum ſuſpectum habuiſſe, veluti maris falſo blandientem
tranquillitatem, latentemque ſub humanitatis & hilarita-
tis ſpecie calliditatem deprehendiſſe Cicero, dicebat ſe in
omnibus eius conatibus, atque conſilijs tyrannicum pro-
poſitum ineſſe & perſpexiſſe: ſed cum eum comã ita accura-
te compoſuiſſe, & vno digito caput ſcabere videret, non po-
tuiſſe ſibi perſuadere eum hominem tantum facinus animo 4
conceptum, vt Rempublicam Romanam euertere aggre-
deretur. Sed hæc poſt. Primum popularis beneuolentiæ er-
ga ipſum documentum extitit, quod in ambitione tribuna-
tus militaris C. Popilio eſt prælatus, Alterum, & illuſtrius, *Gratia apud*
cum Iuliæ Marij vxoris, amitæ ſuæ defunctæ laudationem *populum.*
funebrem in foro perorauit, & imagines Marij in funere
duxit, tunc primum à Syllæ dominatu viſas, à quo Marius
cum ſuis hoſtes Reipublicæ fuerant iudicati. Tunc enim
quibuſdam obſtrepentibus Cæſari, populus factum eius
læto clamore & applauſu approbauit, gaudens longo poſt
tempore & quaſi ab inferis eum honores Marij in vrbem
reduxiſſe. Enimuero ætate prouectiores mulieres in fu- 5
nere laudare, moris antiqui apud Romanos fuit. Pri-
mus Cæſar vxorem ſuam, cum iuniores laudari non
eſſet receptum, mortuam oratione funebri decorauit:
quo facto animos multitudinis ſibi fauore obſtrinxit, vt
tanquam manſuetum, placidiſſimiſque moribus virum
amarent. A morte mulieris quæſtor cum prætore Vetere 6
profectus eſt in Hiſpaniam, quem & coluit ſumma con-
ſtantia & ipſe prætor factus filium eius quæſtorem fe-

cit. Eo defunctus magistratu, tertiam duxit cõiugem Pompeiam: cum haberet ex Cornelia filiam, quæ postea Pompeio Magno nupsit. Cæterum ingentes sumptus faciens, credítusque breuem & vnius diecùlæ gloriam maximis parare impendijs, cum re vera minimis maxima emeret: fertur priusquam magistratum vllum iniret, M C C C. talenta æris alieni conflasse. Cum vero insuper viæ Appiæ procurator constitutus, magnam à se pecuniam impendisset, & ædilis C C C X X. gladiatorum paria exhibuisset, cæterisque in theatra pompas, & cœnas impensis omnem priorem magnificentiam superasset, tantum erga se fauorem populi concitauit, vt certatim nouos magistratus, nouos honores quærerent, quibus delatis ei gratias referrent. Duæ eo tempore factiones Romæ erant, Syllana altera, tum vigens, altera Mariana, humilis tum & dissipata, atque fracta. Hanc Cæsar sibi reficere & adiungere cupiens, occulte imagines Marij, & trophæa noctu in Capitolio posuit, auro radiantia, arteq; summa elaborata, quorum inscriptiones Cimbricas victorias indicarent. Quæ facta die cum essent conspecta, mirati sunt homines audaciam eius qui ea posuisset, neque enim obscurum erat. Statim rumore vulgato vniuersi Romani ad spectaculum concurrerunt. Ibi alij clamare, Cæsarem tyrannidem moliri, qui legibus & senatusconsultis abolitos honores restitueret: periculum eum facere iam de animis populi, eosque præmollire, & explorare, an huiusmodi donis cicurari se, ipsumque rebus huiusmodi ludere, & noua affectare patiantur. at Mariani subito ingenti multitudine existere, dictis Cæsarem confirmare, plausu Capitolium implere: quidam conspecta Marij imagine præ gaudio illacrymare: Cæsar in oculis eorum esse, magnisque laudibus tolli, ac solus Marij propinquitate dignus prædicari. Conuocato eius rei causa Senatu, Lutatius Catulus, qui in summa tum erat inter Romanos existimatione, inter alia quibus Cæsarem accusabat, id quoque memoratum deinde dixit, eum non iam cuniculis, sed machinis Rempub. oppugnare. Sed postquam Cæsar excusationem suam Senatui probauit, auxit ea res animos sectatorum eius: hortatique sunt, vt ne cui animi contentione cederet: haud dubie enim omnes populi fauore victurum. Interim Metello pontifice maximo vita defun-

Aes alienum.

defuncto, cum id ſacerdotium Iſauricus & Catulus clariſſimi viri, & in ſenatu principes peterent, nihil territus Cæſar ipſe quoque idem ambijt: & cum paria vtrinque ſtudia viderentur, Catulus quo maiora eſſet dignitate præditus, eo magis euentum rei incertum, metuens grandem pecuniam Cæſari per internũtios obtulit, ſi à petitione deſiſteret: reſpõdit Cæſar, ſe ſi mutuo ſit ſumenda maior pecuniæ ſumma, nihilominus tamen certaturum. Comitiorum die matrem eum cum lacrymis ad fores perſequentem cum ſalutaſſet. Hodie, inquit, mater, filium tuum aut pontificẽ maximum, aut exulem videbis. Vicit tamen in ſuffragiorum certamine: ſenatuiq; & optimatibus metum incuſſit, quod ad extremum audaciæ populum producturus videbatur. *Catilinaria coniuratio.* Itaque Piſo & Catulus Ciceronem incuſabant, qui Cæſari peperciſſet, cum ob coniurationem Catilinariam eius opprimẽdi anſam habuiſſet. Catilina enim, cum non mutare, ſed euertere rempub. & omnia confundere ſtatuiſſet antequam totum ipſius conſilium detegeretur, leuioribus quibuſdam indicijs proditus profugerat, Lentulo & Cethego coniurationis executoribus in vrbe relictis: quibus vtrum virium aliquid fiduciæq; fecerit Cæſar, non ſatis conſtat. His quidem in ſenatu conuictis, cum Cicero conſul de ſupplicio ijs irrogando ſententias ſingulorum quæreret, & ad Cæſarem vſque omnes morte mulctandos dixiſſent: Cæſar orationem, quam fuerat ante meditatus habuit: neque moris Romani, neq; iuſtum ſibi videri, indicta cauſa, idque non poſtulante extrema neceſſitate, viros dignatione & genere illuſtres interficere: placere, vt in vrbes Italiæ arbitrio Ciceronis diuiſi in cuſtodia teneantur, donec Catilina debellato ſenatus per ocium de cauſis ſingulorum cognoſcere ac ſtatuere queat. Hæc ſententia cum humanitatẽ præ ſe ferret, & oratione facunda eſſet confirmata, tantum valuit, vt non modo qui poſt Cæſarem dixerunt, ei ſubſcriberent, ſed & quidam eorum qui ante reſponderant, ſuis retractatis ei accederent: eo vſque dum ad Catulum & Catonem peruentum eſt. Hi cum Cæſaris orationem magno ſtudio refellerent, & Cato ſimul etiam ſuſpicionem ei impingeret, coniurati iſti ad necem traditi ſunt. In Cæſarem vero ſenatu egredientem multi eorum iuuenum qui Ciceronem ſtipabant, nudatis gladiis irruerunt, ſed eũ Curio fertur toga

sua circumdata eduxisse, & ipse Cicero respicientibus ad se iuuenibus renuisse, siue quod populū metueret, siue quod iniustam eam cædem putaret. Hoc si verum sit, equidem miror a Cicerone in libro de consulatu suo omissum. Vitio sane ei post datum est, quod occasione contra Cæsarem oblata optima vsus non esset, metu populi, qui incredibili studio Cæsarem defenderet. Nam & paucis post diebus, cum in senatum is diluendarum suspicionum causa venisset, ac tumultibus exciperetur aduersis, & senatus solito diutius consedisset: magno cum clamore multitudo curiam circumstetit, missum fieri Cęsarem postulans. Itaque Cato seditionem pauperum præsertim (hi enim Cæsare freti totam multitudinem incendebant) metuens, senatui persuasit, vt menstruū in plebem frumentum diuideretur: qua ex re cęteris sumptibus accessit trecenties sestertiûm in singulos annos.

7 Id quidem factum magnum in præsentia terrorem auertit haud dubie, maximamq; Cęsaris copiarum partem auellit ac dissipauit, cum is ob præturam, quam tum idoneo sibi tempore erat gesturus, terribilior videretur. Sed neque vllum ea tumultum præbuit, & Cæsaris domus aduersa fortuna læsa est. P. erat Clodius patricio genere natus, opibusque & facundia clarus, libidine autem, audacia & impudicitia nemini nequissimo secundus. Is Pompeiam Cæsaris vxorem deperibat, cui ne ipsi quidem voluntas deerat: sed & gynæceum accurate custodiebatur, & Aurelia Cæsaris mater, honesta matrona, nurum vbique comitans, congressui eorum obstabat. Colitur Romæ dea, quam Bonam appellant, vt Græci Muliebrem. Hanc Phyrges Midæ regis matrem fuisse putant. Romani Nympham Dryadem, Fauni vxorem, Græci de nutricibus Bacchi vnam eam scilicet quam nominari nefas est: itaque apud hos cum sacra ei fiunt, vitium palmitibus scenæ tectæ gestantur? & secundum fabulam draco sacer apud Deam collocatur. Cum ea sacra peraguntur, virum accedere, aut ijsdem in ædibus esse nefas ducitur: ipsæ inter se mulieres multa cum Orphicis conuenientia obire feruntur. Eorum Orgiorum tempus & celebrandi munus cum ad consulem vel prætorem deuenit, ipse, & omne quod est masculum, ædibus egrediuntur. vxor domum exornat & pleraque noctu fiunt iocis ad nocturna sacra admixtis, musicaque multa adhibita. Ea tum

Clodij flagitium.

sacra

ſacra Pōpeia adminiſtrante, Clodius imberbis adhuc, eoq; ſe latere poſſe ſperans, habitu pſaltriæ, ſpecie mulieris iuuenis ad ædes venit, cumque fores apertas offendiſſet, ab ancilla rei conſcia tuto introducitur, Hæc dū ad Pompeiam accurrit rei indicandæ cauſa & mora fit, Clodius manere vbi relictus erat non ſuſtinens, magna in domo hinc inde oberrat, lucem fugiens. In eum Aureliæ pediſequa incidit, & mulierem rata, ad colludendum inuitat, detrectantemq; in medium protrahit, & quis ac vnde eſſet percontatur: cumq; is ſe Pompeij ancillam Abram nomine quærere diceret, & virum ſe eſſe voce proderet, ſubito magna cum vociferatione ad lumina & turbam ſe proripit, virum ſe in ædibus deprehendiſſe clamans. Perterritis mulieribus Aurelia orgijs deæ ſublatis, fores occludi iuſſit, domumq; facilibus prælucentibus perluſtrauit, Clodium quærens: isque inuentus eſt in conclaui ancillæ, quæ eum domum adduxerat, quo confugerat, agnitusq; a mulieribus domo eiicitur. Ea adhuc nocte matronæ domum digreſſæ maritis rem aperuerūt, interdiuque rumor per vrbē diſperſus eſt, Clodium infanda conatū nō ijs modo ad quos priuatim ea iniuria pertineret, ſed ciuitati etiam, dijsque pœnas debere Itaque ei quidam tribunorum plebis diem violatæ religionis dixit, factaq; eſt contra Clodium coitio potentiſſimorum ſenatorum, qui ei cum alia horrenda flagitia, tum inceſtum cum ſorore Lucullo nupta obijcerent. Huic eorum conatui populus ſe opponens, Clodio auxiliabatur, quod ei plurimum profuit, quia iudices multitudinem formidabant. Cæſar cum vxore ſtatim diuortium fecit. Teſtimonium vero iuſſus dicere, nihil ſe eorum quæ Clodio obijcerentur cognitum haberet reſpondit: quod cum incredibile videretur, accuſator quæſiuit ex eo, cur ergo vxorem dimiſiſſet: tum Cæſar, ſiue ex animi ſententia, ſive vt populo gratificaretur, Clodium incolumen cupienti, reſpondit, Quia ſuam vxorem etiam ſuſpicione vacare vellet. Abſolutus quidem eſt Clodius, cum pleriq; iudices, (ne ſi condemnaſſent, in periculo verſarentur apud plebē: ſin abſoluiſſent, in infamia apud optimates eſſent) cōfuſas tuliſſent ambiguasq; ſententias. Cæſar ex prætura in Hiſpaniā abiturus, cum fœneratores debitum exigentes moleſtæq; vrgētes placare non poſſet, ad Craſſum confugit, Romanorum di-

tissimum, & qui vigore ac vehementia Cæsaris indigeret ob dissensionem cum Pompeio Crasso apud creditores, qui maxime instabant, DCCCXXX, talenta intercedēte, in prouinciam suam abijt. Narrant eum, cum Alpes iam transisset, & præter oppidulum quoddam barbaricum iter faceret paucis & miseris habitatum hominibus: amicis per iocum ex ipso quærentibus, an & hic de magistratibus essent contentiones, ac de principatu certamina, & potentium æmulationes, serio respondisse, Malle se hic primum, quam Romæ secundum esse. Rursus cum in Hispania per ocium res Alexandri gestas legeret, diu cogitabundum, ad extremum illacrymasse, & amicis causam quærentibus dixisse, An non dolendum vobis videtur, me cum id ætatis sim, qua Alexander tot nationibus imperauit: nihil dum memoratu dignum gessisse: simul atque autem Hispaniam attigit, eam industriam adhibuit, vt paucis diebus cohortibus viginti suis decem alias adiecerit: factaq; in Callaicos & Lusitanos expeditione, populis qui Romanis hactenus non paruerant subigendo vsque ad Oceanum perrexerit. Rebus bellicis bene compositis, ciuiles eadem felicitate constituit, ciuitates ad concordiam reducens, & maxime rixas inter debitores & creditores tollens, lege posita, vt de reditibus debitoris bessem creditor quotannis acciperet, dum ipsi satis factum esset, reliquo debitor frueretur. Parta his factis gloria ex prouincia discessit, ditatus ipse, & a militibus qui eo duce rem & ipsi fecerant imperator dictus. Quia autem triumphum petentes extra Vrbem manere, consulatum ambire præsentes oportebat: ea legum diuersitate implicatus, cum ad vrbem commitijs consularibus instantibus accessisset, misit ad senatum petitum, vt sibi absenti petere consulatum per amicos cōcederetur. Cato primum lege ad postulatum id oppugnandum annixus cum videret multos Cæsari deditos, rem mora iniecta impedijt, totumque diem dicendo absumpsit. Itaq; Cæsar statuit omisso triumpho, consulatum persequi. Vt primum in vrbem venit, callide eam rem confecit, qua vniuersos homines, solo excepto Catone, decepit: Pompeium enim & Crassum ex graui discordia in gratiam mutuo restituit, qui duo facile totius ciuitatis erant potentissimi: eorumque potentiam in vnum conflatam ad se transferens, perhumano titulo tenus facto rem-

Principatus cupiditas.

rempublicam nemine animaduertente peruertit. Nō enim Cæſaris & Pompeij diſſidium (quod plerique putant) ciuilium bellorum cauſa fuit, ſed amicitia verius eorum, quam initio ad euertendum optimatium in ciuitate principatum initam deinde diſciderunt. Cato autem ſæpenumero quæ futura eſſent vaticinans, cum fructum tulit, vt tum moroſus & curioſus homo, poſt prudentior quam felicior conſultor haberetur. Cæſar Craſſi Pompeijque amicitia ſtipatus, conſulatum petijt, eumque ſplendide impetrauit, Calpurnio Bibulo collega. *Conſulatus Cæſaris.* Vt primum vero magiſtratum inijt, illico leges de agris diuidendis in gratiam multitudinis tulit, quæ non conſulem, ſed petulantiſſimum aliquem tribunum plebis decerent. In ſenatu autem optimatibus repugnantibus, arrepta quam dudum quærebat occaſione, magna voce obteſtatus inuitum ſe & vi coactum ad populum confugere, eique ſe comittere iniurijs & violentia ſenatus compulſum, ex Curia ſe in forum proripuit: & à lateribus ſuis hinc Pompeium, inde Craſſum collocans, quæſiuit ex ijs, ecquid leges has probarent: affirmanteque vtroque, hortatus eſt vt ijs opitularentur, qui gladijs ſe cōtra acturos minarentur. Promiſit hoc vterque, addiditque Pompeius, ſe contra gladios iſtos cum enſe & ſcuto etiam venturum, quod dictum pergratum populo, optimates offendit, inſano ſcilicet adoleſcenti potius cōueniens, quam tātæ viro exiſtimationis, & à verecundia ſenatui debita alieniſſimum. *Nuptiæ.* At Cæſar, quo magis potentiam Pompeij ſuam faceret, Iuliam filiam ſuam, Seruilio Cæpioni deſponſatam Pompeio nuptum dedit, promiſſa huic Pompeij filia, quæ & ipſa Fauſto Syllæ F. pacta erat. Neque multo poſt ipſe Calpurniam Piſonis filiam duxit, eique conſulatum in ſequentem annum confecit: maxime tum Catone vociferante, & teſtante ferendos non eſſe, qui nuptijs principatum proſtituant, & mulierum cauſa prouincias copiasq; mutuo ſibi tradant. Collega Cæſaris Bibulus, cum reſiſtendo eius legibus nihil proficeret, ſed ſæpe cum Catone in foro de vita periclitatus eſſet, domi incluſus reliquum conſulatus tempus exigit. Pompeius nuptijs peractis ſtatim armatis forum oppleuit, & in perferendis legibus populum adiuuit: Cæſari Gallia omnis cis, & trans Alpes, Illyricumq; decretum cum quatuor legionibus in quinquennium. Catonem his auſum

contradicere, Cæsar in carcerem abripuit, existimans eum tribunos plebis appellaturum: sed cum eum tacitum ire, & non modo optimatibus id dolere factum, sed plebem etiam verecundia virtutis Catonis mœstam videret silentemque sequi, ipse clam vnũ de tribunis exorauit, vt Catonem eriperet. De reliquis senatoribus perpauci in Curiam exinde ventitabant, cæteri indignitate eorum quæ fiebant moti publico abstinebant. Cuius rei cum causam Considius quidam admodum senex redderet, armorum & militum metu fieri, vt non conueniretur dicens. Quid ergo, inquit Cæsar, non tu quoque domi te contines, eadem timens? Et Considius: Metu me senectus liberat: quod enim reliquum est vitæ, exiguum cum sit, non magna cura indiget. Omnium autem factorum id turpissimum videtur, quod Cæsare consule Clodius ille tribunus plebis est factus, qui coniugium Cæsaris, & arcana sacra polluerat. Ad eum autem magistratum promotus est, vt Ciceronem euerteret: neque prius Cæsar ad exercitum abijt, quam opera Clodij Ciceronem Italia expulisset. Talia eius ante Gallicum bellum facta fuerunt.

Gloria rerũ gestarum.

Id autem tempus, quo bellis Galliam domuit, quasi nouum vitæ eius, rerumque initium efficit. Neque vero quisquam est summorum & maxime apud omnes in admiratione habitorum ducum, cui non parem imperatorijs & militaribus laudibus id eum tempus demonstrauerit. Nam siue Fabios, Scipiones, Metellos, siue qui æquales eius, aut ætate paulo superiores fuerunt, Syllam, Marium, vtrunque Lucullum ipsumque adeo, cuius ad cœlum vsque omnigenarum bellicarum virtutum gloria se efferebat, Pompeium conferas: rebus eorum gestis facta Cæsaris palmam præripiunt. Alio enim maiorem laudem consecutus est ob iniquitatẽ locorum in quibus bellum gessit, alio ob magnitudinẽ regionis, quã in potestatem redegit, alio ob multitudinem deuictorum hostium & robur, alio ob perfidiam & barbariem gentium subactarum, alio ob clementiam qua aduersus domitos vsus est, alio ob liberalitatẽ in commilitones: omnibus vero, ob multitudinem depugnatorũ prœliorum, ociosorumque hostium. Non toto enim decennio in Gallia belligeratus, vrbes octingentis plures cepit, populos trecentos subegit, cum ter millies millibus hostium cõgressus diuersis prælijs, trientem eius summæ interfecit, reliquum

viuos

Militum eius virtus.

viuos in potestatem redegit. Tanta vero beneuolentia erga eum, tantū fuit studium, vt qui alioquin in bello nihil reliquis præstarēt, ij pro Cæsaris gloria inuicti quoduis periculum adirent. Qualis fuit (exempli causa) Acilius, qui cum Masiliensi naumachia in hostilē nauim euasisset, dextera ei gladio amputata, sinistra manu clypeum tenuit, eoq; facies hostium feriens, vniuersos repulit, nauiq; ipse potitus est. Et Cassius Scæua, qui in pugna ad Dyrrhacchium oculū sagitta, humerū, itemq; femur pilo confixus, exceptis scuto centum & triginta telorum ictibus, hostes vocauit, veluti se dediturus: accedentibusq; duobus, alterius brachium gladio abscidit, alterū in faciem percussum auertit, & ipse suorum auxilio saluus euasit. In Britania cum primos centuriones in palustrem & aqua repletum locum ingressos adorirentur hostes: quidam Cæsarianus miles, ipso Cæsare pugnam spectante, per medios se proripuit: cumque præclara fortitudinis facinora edidisset, fugientibus barbaris, ægre ipse euadens, in lacum sese coniecit, & summa cum difficultate natādo partim, partim gradiendo cum amisso scuto transijt. Admirantibus eum suis, & magno cum gaudio clamoreque obuiam prodeuntibus, ipse tristis admodum & lacrymans Cæsari supplicauit, vt sibi veniam scuti amissi daret. In Africa Scipio nauim Cæsaris cepit, inque ea quæstorem Granium Petronem: is cum hostes reliquis inter se diuisis, eum se salute donare dicerent. Cæsaris milites non accipere, sed dare salutem consueuisse inquiens, seipsum gladio trāsegit. Huiusmodi autem spiritus militum, & animi ardores Cæsar ipse excitauit atque aluit: primum honoribus & donis largiendis, ostendens non se sui luxus aut voluptatum causa bello diuitias parare: sed eas opes tanquam communia virtutis præmia apud se recondi, ac tantum diuitem ipsum in hoc esse, vt militibus pro meritis dare præmia possit. Deinde quod omnibus vltro periculis, se obijciebat, & nulli labori succumbebat, Et quidem eius in periculis adeundis audaciam eo minus admirabantur, quod proficisci ab incredibili gloriæ cupiditate existimarent: laborum tolerantia, quos præter vires corporis sustinebat, stupefaciebat. Nam & coporis habitu tenui fuit, & alba mollique carne, & capite morboso, & comitiali morbo obnoxius: quod ei malum Cordubæ primum accidisse dicitur.

Verum

Verum inualetudinem Cæsar nō molliciei ansam arripuit, sed expeditionibus, difficilimis itineribus, tenuitate victus, sub dio agendo, morbum depellere, & corpus sanum tueri studebat. Plerunque in curru aut lectica dormiebat, simulque prouehebatur, vt ne somnus quidem ociosus esset. Interdiu vehebatur circum castella, vrbes, & castra, vno assidente puero, qui dictata ab ipso exciperet scribendo, vnoq; à tergo milite cum gladio adstante. Adeo autem magna itinera faciebat, vt primam Roma expeditionem faciens, octauis castris ad Rhodanum peruenerit. Equitare ab ineunte ætate didicerat, ac se adsuefecerat, vt retro abductis manibus & tergo applicatis summo impetu equum citaret. Ea
8 vero expeditione exercuit se præterea, vt inter equitandum epistolas dictaret, idq; duobus, & (vt Oppius ait) etiam pluribus diuersas. Ferunt id quoq; primum omnium Cæsarem excogitasse, vt per literas cum amicis colloqueretur: quod coram eadē agere & vrbis magnitudo, & negociorum multitudo non pateretur. Quam tenui victu vsus fuerit, argumento est, quod Mediolani apud hospitem suum Valerium Leonem cænans, cum is asparagum apposuisset, & pro oleo recenti conditum instillasset, ipse nihil moratus comedit, amicosque indignantes increpuit, Satis erat (inquiēns) non vesci iis quæ displicerent: inciuilis vero hominis est tantam rusticitatem arguere. In itinere aliquando vi tempestatis in tugurium pauperis cuiusdam compulsus, cum nihil repperisset præter vnum cubiculum vix vni recipiendo sufficiens, ad amicos dixit. Honestiora optimis, necessaria infirmissimis concedenda; idque cubiculum Oppio ad quietem concessit, ipse cum reliquis in vestibulo ostij dormiuit. Enimuero, vt redeamus eo vnde egressi sumus, primum bellum Gallicum ei contra Heluetios fuit & Tigurinos, qui cum suas vrbes numero duodecim, ac vicos quadringentos combussissent, per Galliam Romanis subditam procedebant, quemadmodum olim Cimbri ac Teutones, quibus neque audacia inferiores videbantur, & CCC. hominum millia erant, atq; ex his XIX. millia ad pugnam apti. Tigurinos Labienus Cæsaris legatus apud Ararim flumen concidit. Heluetij autem Cæsarem, cum is ad sociam quandam vrbē exercitum adduceret, inopinato sunt in itinere adorti. occupauit tamen in locum quendam natura munitum cum suis

Frugalitas.

Bellum Helueticum.

euadere.

euadere. Ibi cum colligeret & instrueret copias, & equus ei adduceretur, Hoc, inquit, vtar ad insequendum victos hostes, nunc in eos eamus: simulque pedes irruit. Difficulter, & sero pulsis hostibus, plurimum laboris apud carros & castra eorum sustinuit, cum non viri solum ibi, sed mulieres etiam & pueri vsque ad mortem se defenderent, atque conciderentur: ita vt mediante demum nocte finis pugnandi fuerit. Insigni victoriæ pulcrius adiecit facinus, quod barbaros à pugna superstites vltra c. millia hominum, coegit, regionem quam reliquerant, repetere, vrbesque à se crematas iterum colere. id autẽ eo consilio fecit, ne Germani eam regionem habitatoribus vacuam inuaderent. Secundum bellum palam pro Gallis contra Germanos gessit: tametsi eorum regem Ariouistum Romæ prius socium P. R. appellauisset. Erant autem intolerabiles Romanorum subditis vicini Germani, & capto tempore videbantur non contenti statu suarum rerum præsenti latius grassaturi, Galliamque inuasuri. Videns autem Cæsar duces suos formidine captos, præsertim vero qui nobiles iuuenes ipsum secuti erant, luxum scilicet & diuitias in castris Cæsaris consecuturi: aduocata concione, abire eos, neq; inuitos periculo se committere iussit, qui ita effœminati essent: se cum decima legione in hostes iturum, quod neque hostes Cimbris fortiores, neque se Mario deteriorẽ imperatorem duceret. Eam ob rem decima legio missis legatis gratias Cæsari egit: reliquæ suis obtrectantes ducibus repletæque alacritate vna multorum dierũ iter Cæsarem secutæ sunt, donec ad vigesimum quintum ab hoste milliare peruenerunt, ac castramentati sunt. Audaciam Ariouisti ipse aduentus Cæsaris nonnihil fregit: mirabatur enim Cæsaris confidentiam, qui ducere aduersus Germanos (quibus ipse aduentantibus fugam facturos Romanos sperauerat) exercitum non veritus fuisset, inque suis castris trepidari sentiebat. Auxerunt terrorem vaticinia mulierum sacrarum, quæ in vortices fluminum inspicientes, ex strepituq; & fluctuatione amnium futura præsagientes, pugnare eos ante nouam Lunam vetabant. Quæ vt sunt ad Cæsarem renuntiata, Germanos quiescere videns, statuit potius adoriri eos pugnam ita formidantes, quam otiosus desidere, dum tempus ijs commodum appeteret. Itaq; munitiones eorum & colles quos insederant inuasit, irritatosq; vt de-

Contra Germanos.

vt descenderent ad pugnam permouit, fuditque eos, & ad Rhenum vsq; per ccc. stadia insecutus, cadaueribus & spolijs omnẽ planiciem repleuit, Ariouisto cum paucis elapso, & Rhenum transuecto. Cæsa perhibent LXXX. hominum millia. Inde exercitu in Sequanis in hybernis relicto, vt rebus vrbanis intendere animum posset, in Galliam Pado vicinam profectus est, quæ & ipsa ad eius prouinciam pertinebat. Rubicone enim amne Italia à Gallia cisalpina diuiditur. Ibi cum ageret, multitudinis ad se cõfluentis animos largiendo quæ petebantur, aut spem eius consequendi faciendo, neminemq; à se cum repulsa dimittẽdo, sibi deuinxit. Reliquo etiam belli tempore nõ animaduertente Pompeio alternis, modo ciuium armis hostes, modo pecunijs ab hoste captis ciues in potestatem suam redegit. Posteaquam vero renuntiatum est Belgas Gallorũ potentissimos, & qui tertiam totius Galliæ partem tenerent, contractis multis hominum armatorum millibus, bellum moliri, magna aduersus eos celeritate contendit, populantesq; Romanis societate coniunctam Galliam adortus, cõferto agmine turpiter pugnantes fudit: tantaque affecit strage, vt ob cadauerum multitudinem Romanis transitus per paludes altosque fluuios daretur. Ex his qui rebellauerant, ad Oceanum accolentes omnes, ne tentato quidem prœlio, deditionem fecerunt. Inde in Neruios Cæsar duxit omnium Gallorum ferocissimos atque bellicosissimos. Hi cum densissimas syluas incolerent, medio cuiusdam syluæ & penetrali recessu liberis suis atq; facultatibus repositis sexaginta milliũ multitudine Cæsarem castra facientem, neque tum pugnam expectantem subito inuaserunt, & fuso equitatu duodecimam septimamque legionem circumdederunt, centurionesque omnes interfecerunt: quod nisi Cæsar ipse arrepto scuto per suos in primam aciem processisset, impetumque in barbaros dedisset, eoque in tali periculo constituto, duodecima legio à tumulis decurrisset, ordinesq; hostium dissipasset, nemo videtur ea die Romanus euasurus cædem fuisse. Nunc Cæsaris audacia incitati, supra vires (vt dicitur) pugnantes, Neruios non puluere quidem, sed resistentes prope occidione occiderunt: quippe de sexaginta millibus vix quingenti, de quadringentis, senatoribus tres cladi superfuerunt. Hæc cum senatui essent renuntiata, quin-

Belgicum & Neruicum.

quindecim dierum (quod pro nulla ante vnquam factum fuit victoria) decreta est supplicatio: nam & periculi magnitudinem tot populorum simul facta rebellio ostendebat, & victoriæ splendorem beneuolentia erga Cęsarem augebat. Ipse vero Gallicis rebus compositis, rursus circa Padũ hyemabat, ac rebus vrbanis operam dabat. Non enim ij modo qui magistratus petebant, ipso suppeditãte pecunia populum corrumpebant, & dignitates quas vellent consecuti, omnia quæ ad potentiam Cæsaris conducerent augendam agebant: sed & ad eum plerique illustrissimorum amplissimorumq; virorum Lucam conuenerunt, Pompeius, Crassus, Appius Sardiniæ præfectus, Nepos Hispaniæ proconsul ita vt lictores ibi tum cxx. senatorij viri ducentis plures fuerint. Inter eos ita conclusum est, vt Pompeius ac Crassus consules constituerentur, Cæsari prouincia in aliud quinquenniũ, & pecunia ex ærario decerneretur. Quod quidem nemini cordato non est visum absurdissimum, eos qui tantum a Cæsare pecuniæ accepissent, senatui decernendæ ei tanquam indigenti pecuniæ autores esse, aut inuito potius gementiq; id extorquere decretum. Cato tum aberat, quem isti de industria in Cyprum amandauerat. Fauonius autem qui erat Catonis imitator, cum in senatu diu frustra reclamasset, è curia se proripuit, & apud multitudinem magnis clamoribus questus est: cum quidẽ nemo dicta eius curaret, alijs Pompeium & Crassum verentibus, alijs Cæsari, in quo ipsis erant omnia, cupientibus. Cæsar postquam in Galliam ad copias redijt, magnum ijs in regionibus bellũ offendit, quod duo magni Germaniæ populi, Vsipetes & Tenchteri Rhenum habitationis quærendæ causa transijssent. De pugna cum his facta ipse in commentarijs scribit, eos cum missis legatis inducias petijssent, in itinere ex improuiso equitatum ipsius (erant autem quinque millia Cæsarianorum equitum) octingentis equitibus adortos in fugam vertisse: misisse deinde iterum fallendi causa legatos, quos ipse detinuerit, & exercitum in hostem duxerit, stoliditatem ratus fidem erga homines ita infidos ac periuros. Canusius quidem scribit, cum senatus victoriæ eius causa supplicationem decerneret, Catonem sentẽtiam tulisse, dedendum esse barbaris Cæsarem, expiandamque vrbis nomine violationem fœderum, vertendasque in sontem execrationes.

Cæſa autem fuerunt Germanorum cccc. millia : eos qui iterum traiecere, Sicambri exceperunt, Germanica gens. Hanc nactus anſam Cæſar, qui alioquin gloriæ ſtudioſus primus cum exercitu Rhenum tranſijſſe dici cuperet, ponte Rhenum inſtrauit, quo maxime loco is & latus admodum eſt, & rapidus turgiduſq;, ita vt trunci ac ligna ſecundo amne deuecta pontis fulcra vehementer concuterent. Cõtra hoc Cæſar ſublicas ligneas validas & robuſtas obiecit, flumini impactas, quibus vis vndarũ frangeretur : pontemque decem omnino diebus abſoluit, opus fide ſuperius: Traductis eã copijs, cũ nemo occurrere auderet, ſed Sueui etiam, quorum prima eſt inter Germanos laus, intra denſas ac ſyluis obſidas conualles ſe recepiſſent: cum duodeuiginti dies in Germania hoſtium regionem incẽdijs vaſtando, ſocioſque Romanorum confirmando exegiſſet, in Galliam redijt. Nobilis etiã conatus Britannicæ expeditionis eſt. Primus enim cũ claſſe occiduum Oceanum intrauit, ac per Atlanticum mare copias ad bellum vexit, & inſulam incredibilis magnitudinis, ac quæ permultis ſcriptoribus contendendi materiam prębuit, cum quidam nihil niſi nomen eſſe eam putarent, occupare aggreſſus, Romanum imperium extra orbem terrarum propagauit. Bis ex oppoſita Gallia in eam inſulã traiecit: cumq; multis prœlijs maiora Britannis damna, quã ſuis commoda attuliſſet (nihil enim fere erat, quod hominibus inopem & laborioſam vitam tolerantibus eriperet) non quali ſtatuerat exitu bellum finijt: ſed acceptis à rege obſidibus, & ſtipẽdio imperato, ex inſula diſceſſit. In Galliam reuerſus, literas accepit, quas nuncij fuerant ad ipſum in Britanniam delaturi : his amici eum certiorem de obitu Iuliæ filiæ Pompeio nuptæ faciebant, quæ in partu perierat. Magnum is caſus Cæſari, magnum Pompeio dolorem attulit : amici autem perturbabantur, exiſtimantes vinculum, quod laborantem cæteroqui remp. in pace & concordiæ continebat, morte Iuliæ ruptum. nam & infans paucis poſt matrem diebus obijt. Iuliam quidem inuitis tribunis populus in campum Martium detulit, ibiq; ſepelijt. Cum vero Cæſar copias ſuas, magnas iam factas, in hyberna multa diuiſiſſet, atq; ipſe more ſuo in Italiam abijſſet, omnia illico Gallica bella recruduerunt: & Galli magnis cum exercitibus circumeuntes excindebant hyberna, oppu-

Iulia mors.

Gallorum defectio.

oppugnabantque caſtra Romanorum. Maxima & validiſſima pars rebellantiũ duce Ambiorigæ Cottam & Titurium cum ipſo exercitu necauerũt, Ciceronis hyberna ſexaginta hominum millibus obſederunt, ac tantum non expugnauerunt, Romanis omnibus conſauciatis, & virtute magis quam viribus obſidionem ſufferentibus. Cæſar acceptis harum rerum nuntijs, tametſi procul à ſuis abeſſet, ſtatim tamen eo conuerſus, ſeptem millibus militum contractis ad eripiendum periculo Ciceronem properauit. Hoſtes eius aduentu cognito, & contempta paucitate, obuiam contendunt, tanquam ſublimem cum ſuis arrepturi Cæſarem. At Cæſar callide ſubterfugere, locum nactus qui paucis aduerſum multos pugnaturis eſſet commodus caſtra munire, ſuos prœlio abſtinere, vallum altius extrui, & portas obſtrui metu ſimulato iubere, ita ſe hoſtibus in contemptum adducere: donec eos palantes ſubito adortus fudit, & magna clade affecit. Hoc factum pleraſque Gallorum qui in Belgico ſunt defectiones repreſſit, & ipſe per hyemem circum oppida paſſim proficiſcebatur, ac ne quid nouarum rerum exiſteret obſeruabat. nam in locũ amiſſorum militum tres ei legiones Roma miſſæ aduenerant, quarum duas de ſuis militibus ei Pompeius vtendas dedit, tertia ex Gallia togata recens collecta fuit. Interim in diuerſa procul parte defectio, cuius iam pridem inter bellicoſiſſimos & potentiſſimos homines iacta erant & alita ſemina, in maximum & periculoſiſſimum erupit bellum, confirmata ingentibus hominum valida ad militiam ætate copijs, & armis vndique conductis, collatis in vnum maximis opibus ac diuitiis: ad hæc valide vrbes, & regiones difficilibus munitæ acceſſibus, & tunc hyberno tempore congelati amnes, ſyluæ niuibus obtectæ, campi torrẽtibus ſtagnantibus perfuſi, itinera partim ob niuis altitudinẽ incerta, partim ob paludes & amnes auerſos perplexa videbãtur Cæſarem impeditura, ne de rebellantibus pœnas ſumere poſſet. Deſciuerãt autem à fide Romanorum multi populi, quorum præcipui erant Aruerni & Carnutes: ſum̃a rerum ad Vercingentorigem delata erat, cuius patrem Galli affectatæ tyrannidis inſimulatum occiderant. Is copijs in multas partes diuiſis, & ſingulis partibus ſuis præfectis ducibus, ad defectionem vicinas omnes vſque ad Ararim regiones pertraxit, in animo ha-

bens quod iam tum Romæ coitio esset aduersus Cæsarem facta, vniuersam bello concitare Galliam. Et quidem si hoc paulo post molitus fuisset, Cæsare bello iam ciuili implicato, haud leuiores vtique Cimbricis terrores Romam inuasissent. Nunc qui omnibus rebus ad bellum præclare, tempore autem omnium optime nosset vti Cæsar, simul atque rem comperit, eadem qua venerat via profectus, celeritate ipsa itineris & impetu ostendit barbaris, inuictum se aduersum eos adducere exercitum. Quo enim missum ab eo nũtium aut tabellarium peruenire multo etiam tempore posse nemo credidisset, ibi ipse statim cum toto est conspectus exercitu, agros hostium vastans, munitiones excindens, vrbes subigens, eos qui factum mutarent in fidem recipiens: donec ab Heduis etiam est rebellatum. Hi cum se reliquo tempore fratres Romanorum appellassent, essentque ab ijs præcipuos honores consecuti, tum se adiunxerunt rebellibus, multasq; Cæsaris exercitui molestias exhibuerunt. Itaque Cæsar inde motis castris per Lingones in Sequanos cõtendit socios, & quorum regio omnium Gallicarum prima aditur ab Italia proficiscentibus. In itinere eum hostes adorti sunt, multisq; hominum millibus circumfusis pugnare coegerunt. Quos ille partim prœlio vicit, partim diuturno terrore compressit: tametsi initio videtur incõmodum accepisse. Ostendunt enim Aruerni pugionẽ in templo suspẽsum, spolium Cæsaris: quem ipse Cæsar postea cum vidisset, subrisit, amicosque tollere volentes prohibuit, sacrum esse dicens. Enimuero eorum qui cladem effugissent, maior pars cum rege Alexiam confugerunt, vrbẽ & murorum magnitudine, & tum defensorum multitudine prope inexpugnabilem. Quam cum Cæsar in obsidione haberet, periculum ei tantum, quantum verbis exprimi nõ potest, obtigit. Robur enim totius Galliæ, hominum armatorum C C C. millia ad Alexiam venerunt, cum in vrbe essent C L X X. millia, ita vt Cæsar vtrinque graui bello detentus, duos castris muros sit coactus circumdare, vnum aduersus vrbem, alterum contra eos qui recens aduenerant. actum enim de se fore intelligebat, si inter se copias coniungere hostibus licuisset. Multis itaq; nominibus celebre ad Alexiam bellum Cæsaris fuit, quod obscurum non erat, nullo vnquam alio bello insigniora audaciæ ac peritiæ opera edita esse. Id vero maxi-

Heduorum defectio.

Alexiæ obsidio.

maximam admirationem meruit, quod Cæsar non animaduertentibus qui in vrbe erant hostibus, cu altera parte conflixit, victorq; discessit: idque adeo magis, quod Romanos etiam, qui murum vrbi obiectum custodiebāt, fefellit. Non enim prius de victoria cognouerunt, quam virorum & mulierum ab Alexia eiulatum & planctum exaudiuerunt, qui nimiru viderent ab altera parte multa auro argentoq; ornata scuta, multos sanguine conspersos thoraces, multa pocula, multa tē oria Gallica à Romanis in castra referri. Tanta celerita e magnæ istæ copiæ vmbræ instar aut insomnij dilapsæ euanuerunt, plerisque in pugna occisis. Qui in vero Alexiæ obsidebantur, cum & se & Cæsarem diu mu tumque torsissent, in deditionem tandem venerunt: totius autē belli dux Vercingentorix armis indutus pulcerrimis, equo ornato portis exijt: cumq; ter in orbe circa Cæsarem, vt tum sedebat, equitasset, equo desiliuit, proiectisque armis ad pedes Cæsaris accessit, atq; ibi quietus assedit, donec ad triumphum in custodia asseruari iussus est. Enimuero iampridem Pompeium euertere Cæsar animum induxerat, sicut & hunc Pompeius. Crasso enim, quem victor aduersarium fuisset habiturus in Parthis occiso, relinquebatur Cæsari vt maximus fieret, eum qui maximus erat Pompeium deijciendi, Pompeio hunc, ne id sibi accideret, mature opprimend consilium capere. Et Pompeius quidem nuper sibi à Cæsare timere cœperat, quem hactenu neglexerat, existimans se quem euexisset haud difficulter deiecturum. At Cæsar qui multo ante hoc apud animum suum proposuisset, longe se subduxerat, vt se pugilis i nstar contra aduersarium pararet: bellisque Gallicis & se, & copias exercuerat, ac gloria factorum rerum gestarum Pompeij famam æquauerat. Occasiones autē propositi sui exequēdi partim Pompeius ipsi, partim temporū vitia, corruptaq; Romæ reip. ratio suppeditabant. Quippe qui magistratus ambiebant, posita in medio mensa impudenter populu epulis corrumpebant: isq; addictis suffragijs in Campum descendebat, non votis pro largiore, sed sagittis, gladijs & fundis certaturus, ita vt sæpe sanguine & cædibus polluto tribunali discessum sit, vrbe, tanquam naui quæ gubernatoris orba vi tempestatis defertur, fluctuante, magistratibusque carente: adeo quidem vt cordati homines bene actum fore cum repu.

Occasiones belli ciuilis.

existimarent, si ad nihil eam deterius væsania tanta atque procella, quam ad vnius alicuius dominationem redigeret. Quin & inuenti iā sunt, qui nisi vnius imperio sanari remp. posse negare auderent in publico, idq; remedium adhibendum esse à medico lenissimo, eique obtemperādum: Pompeium scilicet indicantes. Pompeius autem se id recusare simulans, re ipsa hoc vnum summo studio agebat, vt dictatorē se dici efficeret: id quod Cato intelligens, senatui persuasit vti eum solum consulem crearet, vt legitimo vtcunq; magistratu delinitus, contentionem dictaturæ adipiscendę abijceret. Quin & prouincijs eius tempus certū definitum est: obtinebat autem duas Hispanias, & Africam vniuersam, quas missis legatis administrabat, ex ærario quotannis acceptis mille talentis exercitus alebat. Interim Cæsar per nuncios consulatum, & prouinciarum prorogationem petit. Ibi primum tacente Pompeio Marcellus & Lentulus odio Cæsaris, petitionem eius impugnauerunt, necessarijs dictis multa superuacanea addentes, quæ ad contumeliam eius, iniuriamque pertinerent. Nam & Nouocomensibus, quam coloniam nuper in Galliam Cæsar deduxerat, ius ciuitatis ademerūt: & Marcellus consul vnū senatorum eius loci Romam profectū virgis cædi iussit, addens se eum ita insignijsse, vt cognosceret se Romanum non esse: abiret, ac Cæsari ostenderet. Cæsar post Marcelli hoc factum Gallicas diuitias vbertim hauriendas ijs qui in republica versarentur dedit: Curionem graui ære alieno liberauit, qui tum tribunus plebis erat: Paulo consuli H.S. trecenties sexagies largitus est, ex qua pecunia is basilicam, nobile opus, foro adiecit, pro Fuluia extructum. Proinde Pompeius factionis Cæsarianæ metu palam ipse amicorum etiā adhibita opera egit, vti Cæsari successor mitteretur. misitq;, qui milites ab eo reposcerent, quos ad Gallicum bellum ei vtendos concesserat. Remisit eos Cæsar, viritim CCL. denarijs donatos: qui autem eos ad Pompeium reduxere, ij apud vulgus sparsis de Cæsare sinistris rumoribus ipsum Pompeium inani spe productum corruperunt: desiderari eum à Cæsaris exercitu dicentes, & qui ob inuidiam & vitia reipublicæ hic vix suum locum teneat, ei paratas ibi esse copias: & simul atque Italiam attigissent, in eius potestate futuras: adeo Cæsarem suis militibus ob continentes expeditiones inui-

Iniuria in Cæsarem.

Eius largitiones.

inuiſum,& metu tyrannidis ſuſpectum eſſe. His inflatus Pompeius, curam exercitus parandi dimiſit, Cæſaremque inanib. decretis & ſententijs, quas ille nihili faceret, oppugnare ſatis habuit. Ferunt ſane quendam tribunum, militum adſtantem curiæ, cum audiret ſenatum Cæſari tempus imperij non prorogare, capulò gladij manu pulſato dixiſſe, At hic dabit. Veruntamen Cæſaris petitio ſplendidum iuſticiæ prætextum habebat. Poſtulabat enim, vt tam Pom- *Poſtulata.* peius quam ipſe ab armis diſcederent, & priuati a ciuibus aliquid muneris peterent: & oſtendebat q ſe armis ſpoliaret, Pompeio imperium confirmantes, eos alterum tyrannidis accuſando, alteri tyrannidem parare. Has à Cæſare latas conditiones Curio apud populum proponẽs magno eſt acceptus applauſu, & coronæ in eum tanquã athletam coniectæ. Antonius etiam tribunus plebis epiſtolã Cæſaris eadẽ de re allatam apud populum inuitis conſulibus recitauit In ſenatu autem Scipio Pompeij ſocer ſententiam tulit, vt Cæſar, niſi intra diem dictum ab armis diſceſſiſſet, hoſtis iu- 11 dicaretur: Conſulibus vero quærentibus, Pompeius ne dimittere exercitum iuberetur, itemque an Cæſar: illud pauci admodum, hoc prope omnes cenſuerunt: cum vero Antonius poſtularet, vti vterque imperio ſe abdicaret, ab vniuerſis aſſenſum eſt. Vi tamen Scipio obtinuit: ac Lentulus conſul armis, non ſuffragijs, contra latronem opus eſſe vociferans, vt re infecta diſcederetur, & ob tumultum veſtis mutaretur. Aliæ deinde Cæſaris allatæ ſunt epiſtolæ, quibus moderate, vt videbatur, petebat, vti citerior ſaltem Gallia & Illyricum ſibi cum duabus legionibus concederetur vſque ad alterius conſulatus petitionem. Cicero etiam tunc è Cilicia reuerſus pacificationi ſtudebat, & Pompeium eo vſque inflexerat, vti negatis militibus, cætera concederet: & eo rem inclinauerat, vt perſuaſi ab ipſo Cæſaris amici nominatarum prouinciarum, & ſex millium militum promiſſione contenti eſſent, idque iam Pompeius concederet. Verum Lentulus conſul, quiq; ab ejus erant factione, obſtiterunt: & ab his ignominioſe Antonius & Curio ſenatu exturbati ſunt. Cæſari vltro prætextum honeſtiſſimum præbentibus, & qui ad Animos militum irritandos plurimũ cõduceret oſtendebat enim eis viro, inſignes, & qui cum magiſtratu fuiſſent, ſeruili habitu (nam ita ſe Roma fugientes

metus causa composuerant) rheda meritoria ad se profugisse. Habebat secu Cæsar haud plures trecentis equites, & legionariorum militum quinq; millia: reliquum exercitum trans Alpes relictum missi erant qui adducerent. Videns autem initiũ rerum, quas aggrediebatur, in præsentia nõ magis multitudine militum opus habere, quàm celeritate & terrore hostibus iniecto (facilius enim se eos improuiso impetu perterrefacturum, quam armis coacturum) milites iussit absq; armis reliquis, solis gladijs succinctos, Ariminum occupare, magnam Galliæ vrbem, & quantum eius fieri posset, a cædibus & tumultu abstinere, eosq; Hortensio ducendos tradidit. Ipse interdiu in conspectu omnium gladiatorum exercitia spectauit: paulum ante vesperam curato corpore in triclinium ingressus, & haud diu apud hos, qui erant ad cœnam vocati, moratus, iam tenebris se intendentibus abijt, salutatis cæteris & suum reditum expectare iussis: paucis autem amicorum mandauerat, vti alia alij via se sequerentur. Ipse meritorio curru primum alia via, deinde ea quæ ad Ariminum tendit, vectus, ad Rubiconẽ fluuium peruenit, qui Italiam à Gallia cisalpina diuidit. Hic eum propriorem iam facinori, quod proposuerat grauissimum, ac præ magnitudine conatus sui veluti vertigine circum actum, variæ grauesq; cogitationes subierunt: itaq; inhibito cursu substitit, diuq; tacitus secum in vtranque partem rem deliberauit, multa etiam cum amicis, inter quos fuit Asinius Pollio, commentatus, quantorum malorum omnibus hominibus istius fluuij transitus esset præbiturus initium, & quæ de eo iudicia posteritatis futura essent. Tandem animi feruore quodam, veluti euentui se valere iussis rationibus committens, ac præfatus id, quod solent qui dubię se fortunæ & incertis periculis credunt, Iacta esto alea, transijt amnem: cursuq; deinde pergens, ante lucem Ariminum peruenit, idque occupauit. Ferunt proxima, q̃ Rubiconem transijt, nocte obscœnum insomnium ei visum: nempe se cũ matre sua corpus miscere. Occupato Arimino, belliq; iã tanq̃ latis plateis in omnes terras & maria operto transitu, ac confuso simul cum prouinciarum limitibus iure reipublicæ Romanæ: non iam, vt alias fieri solet, consternatione hominũ oborta viros & mulieres p Italiam discurrere vidisses, sed ipsas adeo vrbes certatim ac promiscue fugere: Ro-

Cæsaris impetus

re: Romam vero fuga circumiacentium vrbium veluti fluuiorum illuuie oppletam, neq; cuiusquam iam dicto audientẽ esse, neq; oratione temperari posse, sed in tãto æstu atque procellis, tantum non ipsam à seipsa subuerti. Cõtrarij enim affectus, & vehementes motus vbiq; locorum existebant: cũ ne ij quidem, qui gaudio afficiebantur, quiescerẽt, sed spe euentus ferocirent, & passim cum timentibus sibi ac dolentibus contenderent. At Pompeium attonitum alij aliter, perturbare: hi, quod euexisset contra se Cæsarem, administrati male imperij pœnas eum dare dicentes: illi culpantes, quod æquas ferentem conditiones à Lentulo contumelijs affici passus esset: Fauonius pede eum terram percutere iubebat, Etenim elatius aliquãdo in senatu verba faciens, nihil eos de belli apparatu solicitos esse iusserat: se, vt primum pede solum pulsasset, exercitibus Italiam impleturum. Et vero tunc Pompeio quam Cæsari ampliores erant copiæ: sed nemo eum suis vti consilijs sinebat. Itaque victus multitudine falsorum rumorum atq; terrorum, tanquam omnibus iam ab hoste occupatis, eoque iam imminente, abreptus communi hominum impetu, tumultũ esse decernit, & vrbe excedit, iusso sequi senatu, & omnib. qui patriam & libertatem tyrannide antiquiorem haberent. Consules ne ijs quidem sacris, quæ ante exitum fieri leges iubẽt, peractis fugerũt: fugerunt & senatorum pleriq; obiter de suis, tanquam aliena si essent, quædam abripientes secum. Fuerunt etiam, qui cum ante Cæsaris partes secuti essent, tamen tunc stupore excussi consilijs vna procella fugæ eius nulla sua necessitate, abriperentur. Miserrimum vero fuit spectaculum vrbis, cũ ea veluti nauis ingenti ingruente tẽpestate, rectoribus iam desperantibus, ad quemcunq; fortuna obtulisset locum, eiectum iri videretur. Nihilominus, etsi ea migratio esset miserrima, fugam tamen Romani ob Pompeium pro patria habuerunt, & Romam, tanquam Cæsaris castra, reliquerunt. quando Labienus etiam, præcipuus inter amicos Cæsaris, quique eius bellis Gallicis legatus fuisset, & in omnib. rebus promptissimam ei nauasset operam, ab eo ad Pompeium perfugit. Huic quidem Cæsar pecuniam & impedimenta eius transmisit. Domitius triginta cum cohortibus Corfinium obtinebat, is cum admoto exercitu Cæsar eum obsedisset, rebus suis desperatis à me-

Trepidatio Pompeij & fuga.

dico venenum poposcit, idque vt moriturus bibit. Statim vero audito Cæsarem mira humanitate captos hostes prosequi, deplorauit suam sortem, & cõsilij celeritatem: cumq; eum medicus bono esse animo iussisset, & somniferum, non lethale bibisse venenum ostendisset, incredibili gaudio affectus surrexit, & Cæsarem adijt: ab eoq; benigne acceptus, iterum ad Pompeium profugit. Hæc Romam renunciata, hominum animos deliniuere, ita vt multi se à fuga in Vrbem reciperent. Cæsar Domitianis militibus, & quoscunq; alios per oppida Pompeij nomine conductos deprehendit, in suam potestatem redactis, magnis iam auctus copijs, & terribilis, aduersus ipsum contendit Pompeium. Sed is aduentum eius haud quaquam præstolatus, præmissis Dyrrhacchium cũ exercitu consulibus, Brundusiũ fugit: & paulo post Cæsare eo insequente inde soluit: quæ singulatim omnia in vita eius persequemur. Cæsaris autem Pompeium statim insequendi cõsilium penuria nauium impedijt. Redacta in potestatem suam spacio dierum LX. vniuersa absq; prœlio aũt sanguine Italia, Romam venit. Ibi cum res expectatione sua pacatiores offendisset, compluresq; senatores, hos benigno sermone, populariq; compellauit, hortatusque est vt ad Pompeium legatos de pace tolerabilibus conditionibus componenda mitterent: nemo tamen obtemperauit, siue quod Pompeium à se desertum metuerent, seu quod præter animi sententiam simularit hæc à Cæsare putarent. Metello autem tribuno plebis pecuniam ex ærario auferre prohibenti Cæsar, legesq; prætẽdenti, Non inquit, idem est armorum atq; legum tempus, tu, si tibi quę gerun tur displicent, hinc te age: nõ enim libertatem dicendi bellum admittit: vbi arma deposuero, & bellum compositum erit tunc redibis, si libet, & popularia ista perorabis. Et hæc ego tibi dico, de meo decedens iure: meus enim tu es, & omnes quos de aduersa factione cepi. Hoc locutus, ad ærarium perrexit: cumque claues nusquam inueniret, accitis fabris fores effringi iussit. Ibi rursus instantem Metellum, & à nõnullis laudatum, interfecturum se, nisi finem obturbandi fecisset, serio minatus est, addens: Haud quidem te, ô adolescentule, fallit, difficilius mihi hoc dictu esse quam factu. Id dictum fecit, vt & Metellus perterritus discederet, & reliqua Cæsari facilius ac celerius, quibus ad bellum opus erat,

Cæsaris Romæ potiti acta.

erat, ſubminiſtrarentur. Proinde in Hiſpaniam expeditionem fecit, quod ſtatuiſſet primo Afranium & Varronem legatos Pompeij inde profligare, prouinciaq; ea & copijs potitus, ac nullo à tergo relicto hoſte, ita demum Pompeium perſequi. Eo in bello cum & inſidijs ſæpe petitus in diſcrimen vitæ veniſſet, & exercitus eius fame præſertim laboraſſet: tamen inſequendi, prouocandi, & munitionibus circumueniendi hoſtes non ante finem fecit, quam caſtra eorum & exercitum caperet, ducibus ad Pompeium fuga ſe conferentibus. Reuerſum inde Romam Piſo ſocer eius hortatus eſt, vti ad Pompeium pacis contrahendæ cauſa legatos mitteret: Iſauricus autem Cęſaris ſtudio ductus contradixit. Cæſar ex eo dictator conſtitutus à ſenatu, exules reduxit, & à Sylla proſcriptorum liberis petitionē magiſtratuum conceſſit, debitoresq; fœnorum quadam diminutione ſubleuauit, alia id genus haud multa egit, intra diem vndecimum dictatura ſe abdicauit, conſulque cum Seruilio Iſaurico à ſeipſo factus, bellum proſecutus eſt. Relicto in itinere reliquo propter feſtinationē exercitu, cum ſexcentis delectis equitibus, & quinque legionibus circa brumam atque Ianuarij initium (quem menſem Athenienſes Poſeideonem videntur appellare) mari ſe commiſit, Ionio tranſmiſſo Oricū & Apolloniam cepit: inde naues remiſit Brundiſium, ad reliquam exercitus partem transfretandam. Hi dum eſſent adhuc in itinere, vt quorum iam ætate corpora langueſcerent, animique præ multitudine bellorum deficerent, Cæſarem incuſabant. Quis tandem (dicebant) ei finis erit nos circumducendi, & nobis quaſi omnis laborum ſenſus animæq; expertibus vtendi? At enim & ferrum crebris ictibus retuſum eſt, & clypeo thoracive tā longo tempore quænam fuit quies? Saltem ex vulneribus Cæſar intelligeret ſe mortalibus imperare nobis, & doloribus mortique obnoxijs. At is ea anni ventorumque tempeſtate mari incumbente, quam ne Deus aliquis ſuperare vi queat, audacter in aperta nos pericula conijcit, tanquam ſi nō inſequeretur, ſed fugeret hoſtes. Hęc illi dictitātes lento gradu Brundusium profecti ſunt. Sed vt eo peruenerunt, & euectum iam ante Cæſarem ſenſerunt, ſtatim mutata ſententia ſeipſos culpauere, imperatoris proditores ſeſe vocantes: duces quoque incuſauerunt, qui non celerius duxiſſent.

Dictatura & II. conſulatus.

Tractus Ionij maris.

xiſſent. Porro autem in promontorijs ſedentes, mare & E-
pirum proſpectabant, naues operientes quibus ad impe-
ratorem tranſueherentur. Interim Cæſar Apolloniæ cum
non ſatis haberet ſecum copiarum, moráte ea, de qua mo-

Audax Cæſaris facinus.

do retulimus, exercitus parte, ſumma ſolicitudine & dolo-
re percitus, rem grauiſſimam aggreſſus eſt. Naui quæ duo-
decim remis ageretur clam omnib. conſcenſa, ſtatuit Brun-
duſium traijcere, cum tantis claſſibus mare hoſtes obtine-
rent. Itaque noctu ſeruili veſte occultatus in eam ſe contu-
lit, & tanquam extremæ ſortis homo quietus decubuit, A-
nioq; flumine eſt ad mare deuectus. Aurã matutinã, quæ a-
pud oſtia amnis procul repulſis vndis trãquillitatẽ ſolebat
efficere, fortè tũ ventus qui ab alto vehemẽs eã noctem te-
nuerat, extinxerat: ita vt ob æſtum maris vndantis, fluctuſ-
que occurentes incitatus fluuius & exaſperatus, magno cũ
ſtrepitu & grauibus retro auerſus procellis nulla vi à guber-
natore ſuperari poſſet, isque iam nautas retro auertere na-
uim iuberet. Hic Cæſar, re cognita ſeipſum aperuit, manũ-
que gubernatoris viſo eo obſtupefacti apprehendens. Age-
dum inquit, bone vir audacter perge, neque time quic-
quam: Cæſarem vehis, & Cæſaris vna fortunam. Nautæ il-
lico tempeſtatis obliti, remis inſurrexere, omnique conatu
aduerſus vim amnis laborarunt: poſtquam fruſtra omnis
labor fuit, nauisque in ipſis oſtijs multa aqua recepta peri-
clitata eſt, inuitus admodum Cæſar rectori vt curſum con-
uerteret conceſſit. Redeunti cateruatim obuios ſe dedere
milites, grauiter conquerentes, quod non vel cum ſolis i-
pſis ſe vincere poſſe exiſtimaſſet, ſed quaſi præſentibus diffi-
deret, ita ſe ob abſentes angeret, tantumque diſcriminis a-
diret. Mox & Antonius cum exercitu à Brunduſio tranſue-
ctus adfuit. Exinde Cæſar confirmata fiducia, Pompeium
caſtra commodo loco habentem, & terra mariq; cõmeatu
ſubuecto inſtructum ad pugnã prouocauit: cum ipſe neque
initio abunde neceſſariorum haberet, & poſtmodo grauiſ-
13 ſima premeretur inopia. Quippe radicem quãdam effodie-

Penuria.

bant millites, conciſamque & lacte ſubactam comedebant.
Quin & aliquando confectis ex ea panibus, ad excubias ho-
ſtium accurrentes, intro eos coniecerũt, dicentes ſe à Pom-
peij obſidione non diſceſſuros, dum terra eſſet huiuſmodi
radices productura. Põpeius neq; panes iſtos, neq; ſermo-

nes

nes efferri ad vulgus militum passus est: etenim Cæsarianorum feritatẽ & extremam tolerãtiam formidabat. Semper autem leuia prœlia ad munitiones Pompeianas sunt comissa: & Cæsar, cũ semper discessisset superior, semel exercitu ipsius fuso prope ipsa castra amisit: nemo enim mansit in ijs Pompeio irruente, sed & fossæ cadauerib. impletæ, & apud ipsum vallum munitionesq; effuse fugientes cæsi sunt. Et Cæsar cum obuium se offerens fugam inhibere conaretur, nihil egit aliud, nisi vt signiferi signa ipso apprehẽdente abijcerent: de quib. duo & triginta ab hostibus capta sunt. Atq; ipse Cæsar leui tum momento morti ereptus est. Etenim magno cuidam & robusto viro iuxta se fugiẽti manum inijciens, manere & in hostem se vertere iubebat. is totus, vt fit in graui periculo, perturbatus, gladio ictum ei intentauit: ac ferijsset, nisi armiger Cæsaris brachium ei amputare occupasset. Adeo quidem tum de suis rebus desperauit, vt cum Pompeius siue metu, siue fato operi tanto finem non imposuisset, sed hostibus ex fuga in castra inclusis abduxisset, discedens amicis suis dixerit, Hodie penes hostem fuisset victoria, si vincentem habuissent. Noctem vero eam omniũ acerbissimam exegit Cæsar in tentorio decumbens, grauissimis cogitationibus vexatus, quod rem male gessisset: qui cũ ad vicinas locupletes regiones, vrbesq; diuites Macedoniæ ac Thessaliæ bellum potuisset auertere, ad mare, quod totum in hostium potestate erat, desidere maluisset, oppugnatus verius commeatuum penuria quam armis oppugnans. Tandem præsentibus difficultatib. compulsus castra mouit eo consilio, vt in Macedoniam contra Scipionẽ duceret: sperans se aut Pompeium eo pertractum, vbi commeatu à mari destitutus cogeretur pugnare, aut Scipionem à socijs desertum oppressurum. Hęc Cæsaris discessio Pompeianos milites ducesq; excitauit, vt victum fugientemq; Cæsarẽ insequi iuberent. Ipse enim Pompeius in discrimen pugnæ mittere summam rerũ quam maxime cauebat, optimeq; ad ducendum bellum paratus, cunctando atterere & conficere hostem, cujus haud diu vigere possent copiæ, cupiebat. Quod enim in Cæsaris exercitu erat pugnacissimum, id peritia & incomparabili audacia præditum ad certamina obeunda, ad oberrandum, & castra mutandum, & oppugnandũ, & excubandum propter senectu-

Cæsar victus ad Dyrrhachium.

tem defatigatum animum deſpondebat : ita vt confectis corporibus alacritas etiam eos in obeundis laboribus deficeret. Sed præter hæc lues etiam peſtilens ferebatur in caſtris Cæſaris graſſari, coorta ex victus vitioſitate & in ſumma, neque à pecunia, neque à commeatu inſtructus Cæſar, breui videbatur temporis ſpacio vltro confectum iri. Eas ob cauſas Pompeium à pugna abhorrentem, vnus Cato laudabat, eo quod ciuibus parceret : quippe hic etiam velato vultu lacrymans diſceſſerat, cum hoſtium cadauera, qui ad mille in acie ceciderant, conſpexiſſet. Cæteri omnes Pompeium, quod pugnam ſubterfugeret, culpauerunt, irritaueruntq; Agamemnonem, & regem regum appellantes: quod imperium deponere nollet, ſed tot principes à ſe pendere, & ad tentorium ſuum commeare gauderet. Et Fauonius Catonis dicacitatem æmulans, inſani in morem quiritabatur,
14 ſi propter Pompeij vnius imperiũ ne iſto quidem anno Tuſculanis ficubus veſci liceret. Afranius etiam, qui recens ex Hiſpania re male geſta aduenerat, & male audiebat, quod accepta pecunia prodidiſſe exercitum putaretur, tum interrogabat, Ecquid non pugnaret Pompeius aduerſus emptorem illum prouinciarum. His omnib. præter animi ſui voluntatem compulſus Pompeius, pugnæ conferendæ cauſa Cæſarem eſt inſecutus. Cæſari iter perdifficile fuit, nemine commeatum præbente, omnibuſq; eum ob acceptam nuper cladem deſpicientibus. Sed vt Gomphos Theſſalicum oppidum cepit, non alimenta modo exercitui parauit, verum etiam morbo eos inſperato quodammodo liberauit. Vino enim in cuius magnam inciderant copiam, abunde hauſto milites, comeſati deinde per viam atq; bacchati, habitu corporis immutato affectum prioré diſcuſſerunt. Poſtquam in Pharſalia vterq; caſtra fecit, Pompeius ad id conſilij, quod primum intenderat, reuolutus eſt : territus præterea oſtentis parum felicibus, & quod ſecundum quietem plauſu ſe P.R. in theatro excipi imaginatus eſſet. Ac ſocijs eius tantum erat confidentiæ, adeoq; ſpem victoriæ animis iam perceperant, vt de Cæſaris pontificatu Domitius, Spinther, & Scipio contenderent: multiq; Romam mitterentur, qui ædes conſulatum & præturam ambientib. idoneas conducerent atq; occuparent. veluti ſtatim confecto bello magiſtratus geſturis : maxime omnium equites ferociebant,

pugnamq;

pugnamq; expetebant, & armorum mirifico splendore ornati, &equis bene saginatis instructi, &pulcritudine sua superbi, Cæsarianosq; præ paucitate (nam septẽ millia Pompeio, mille tantum Cæsari erant) contemnentes. Ne pedestribus quidem copijs hostẽ Cæsar æquabat: quippe XXII. millia, Pompeianorum XLV. millibus opponebat. Cæsar aduocatis in concionem militibus, Cornificium cum duabus legionib, appropinquare, quindecim cohortes cum Caleno circum Megara & Athenas versari ostendit: & interrogauit, illorumne aduentum expectare, an absque his prœlium committi vellent. Illi sublato clamore poposcerunt, vti ne moram inijceret, sed id omni arte atque consilio potius ageret, vt hostem ad pugnam eliceret. Lustrãti deinde exercitum Cæsari, primmamq; immolanti hostiam aruspex statim dixit, hoc triduo pugna cum hoste decretũ iri. Quærenti porro, numnam aliquod victoriæ signũ in extis conspiceret, Tu, inquit, rectius quam ego, tibi responderis. magnam enim Dij status rerum tuarum in diuersam partem portendunt mutationem. itaq; si in præsentia res tuas existimas bono esse loco, aduersam fortunam: sin afflictas censes, meliorem spera. Ea nocte, quæ pugnam præcessit, cum excubias ipse inspiceret, fax cœlestis ignis, cõspecta est, quæ cum super castra eius splendida & flammea ferretur, in Pompeij castra decumbere videbatur. Matutina etiam vigilia Panicum terrorem in castris hostium extitisse senserunt. Neque vero pugnam eo die futuram Cæsar sperabat, sed castra veluti ad Scotusam profecturus mouebat: cum iam detensis tabernaculis exploratores equis ad ipsũm aduecti, hostes ad pugnã descendere annunciarunt. Quo nuncio vehementer gauisus, Deos comprecatus est, triplicemque instruxit aciem: mediam Domitio Caluino commisit, Antonio sinistrum cornu, dextrum ipse tenuit, decimæ legionis præsidio pugnam initurus. Contra hoc equites hostium obiectos videns, eorumque splendorem & multitudinem metuens, occulte ab extremis ordinibus ad se cohortes sex subire, & post dextrum cornu adstare iussit, mandato quid agerent hostibus irruentibus. Pompeius dextrum cornu, alterum Domitius, mediam aciem Scipio Pompeij socer ducebat, equitatus vniuersus ad sinistrum cornu coiuerat, spe dextri hostium cornu circum-

Ostenta.

Pugnæ Pharsalicæ descriptio.

cum-

cumueniendi, magnamq; apud eorum ducem fugam stratagemq; edendi: non enim impetum hunc tot equitum a pedestri acie posse sufferri, sed perruptu statim prostratumq; iri putabant. cum iam congressus signum essent daturi Pompeius stare suos in procinctu iussit, seruatisque ordinibus hostium incursum excipere, donec ij intra pili coniectu venissent. In quo eum Cæsar peccasse ait, neque animaduertisse, initio pugnæ impetus vehementiam cursu augeri, & cum ictibus robur addere, tum animi feruorem quasi exagitatum inflammare. Ipse iam aciem commoturus, & ad rem gerendam accessurus, quendã primi pili ducem hominem fidum sibi & belli peritum primum omnium videt suos cohortantem, & ad fortitudinem instigantem. hunc nominatim compellans. Quid ait, spei C Crastine quid fiduciæ habemus? Tum Crastinus manum intendens, contenta voce, Vincemus, inquit, ô Cæsar præclare: me quidẽ aut viuum, aut mortuũ hodie laudabis Hæc locutus, primus omnium cum cxx. militibus quos secum habebat, cursu in hostes latus est. primisq; dissipatis, cum magna cæde ac vi pergeret, ense per os traiecto, ita vt mucro supra occiput exiret, obtruncatur. Hoc modo pugna inter pedites in medio, & à cornibus etiam cõmissa, Pompeiani equites turmas suas confidenter ad circundandum dextrum hostium cornu explicant· Qui antequam impetum darent, à Cæsare cohortes procurrunt, nõ, vt alioquin solebat, pila eminus conijcientes neque suras aut femora comminus ferientes. sed in ora & facies ictus intentantes. Ita enim Cæsar eos docuerat, sperans homines qui in bello atque inter vulnera haud diu egissent, iuuenes & forma florentes, maxime huiusmodi vulnerum metu cessuros, ac cum præsens periculum, tum mansuram in posterum deformitatem fugituros: neque id abs re fuit. Non enim sustinuerunt volitantia pila, ferrumque ante oculos obuersans, sed faciei suæ quisque timens, auerterunt sese, & texerunt: tandemq;, ita perturbatis ordinibus in fugam versi sunt, turpissime summam rei pessundantes Statim enim qui hos vicerant, peditibus circumfusi. à tergo eos inuaserunt. At vero Pompeius vt ab altero cornu dissipatos vidit equites, non iam idem qui prius, neque se Pompeium esse Magnum recordans, verum eius similis, cui Dij sanam eripuissent mentem. aut clade diuini-

tus

tus illata obstupefactus, tacitus in tentorium suum abijt, ibique euentum expectans sedit, donec omni ipsius exercitu fuso, castra etiam ipsa adorti sunt hostes, & cum custodibus pugnauerūt. Ibi demum veluti mente captus, hoc vnum (vt aiunt) fatus, Ergone etiam ad castra? paludamento posito fugæ aptam vestem sumpsit, & è castris elapsus est. Qua deinde fortuna vsus sit, vtque seipsum Ægyptijs in manus dans, ab ijs sit interfectus, in eius vita ostendimus. Cæsar castra hostium ingressus cum hostium cadauera inspexisset, & alios qui necarētur, gemitu edito, Hoc, inquit, ergo voluerunt, ad eam me necessitatem compulerunt? scilicet vt C. Cæsar qui maxima bella feliciter confecissem, dimisso exercitu condemnarer. Hæc Asinius Pollio Latine tum Cæsarem pronunciasse, post autem Græce scripsisse ait: & addit, plerosque seruos fuisse eos, qui in castrorum expugnatione ceciderint: milites haud plures sex millibus perijsse. Plerosq; peditum captorum Cæsar in suas legiones immiscuit. Multis etiam illustrib. viris impunitatem concessit, inter quos & Brutus fuit à quo deinde occisus est. fertur grauiter doluisse, cum is nusquam inueniretur: & cum incolumis ad se adduceretur, magnopere gauisus esse. Multis vero prodigijs ea victoria est præmonstrata: quorum id, quod Trallibus euenisse narrant, illustrissimum est. Ibi in templo victoriæ statua Cæsaris posita erat, loco circum solido & natura, & lapidibus instrato pauimento, inde tamen ijs diebus iuxta fundum statuæ palma enata est. Patauij autem C. Cornelius, Liuij historici ciuis & familiaris, diuinandi scientia nobilis, cum eo die, quo depugnatum est, auguria obseruaret, primo tempus ipsum (vt testatur Liuius) pugnæ notauit, ijsque qui aderant dixit, Iam rem confici, prœliumque committi: deinde ad obseruanda signa iterum conuersus, ijs perspectis diuino quodam furore afflatus exiluit, vociferans, Vincis ô Cæsar: & ijs qui intererant attonitis, coronam capiti detraxit, sacramento se obstringens, non ante se eam resumturum, quam artem exitus cōprobasset. Hæc ita acta esse Liuius affirmat. Cæsar victoriæ ergo Thessalis libertate donatis, Pompeiū insequi instituit. Cum in Asiam peruenisset, Cnidios in gratiam Theopompi, eius, qui fabulas cōscripsit, liberos reddidit: omnibusque Asiæ habitatoribus tertiam tributi partem remisit.

Cæsaris victoris clementia.

Signa ante victoriam.

Alc-

Alexandriam Pompeio iam mortuo venit, ibique Theodotum caput illius offerentem auerſatus, accepto ſigillo eius illacrymauit: omnes autem ſocios eius & familiares qui per eam regionem errantes capti eſſent, adſciuit ſibi, ac beneficijs ornauit, ſcribenſque ad amicos Romam, hunc ſe dixit fructum victoriæ ampliſſimum dulciſſimumq; ferre, quod ſemper aliquos eorum ciuium, qui arma cõtra ipſum tuliſſent, ſeruare ſibi daretur. Bellum vero Alexandrinum quidam ab eo nulla neceſſitate ſuſceptum, ſed ob amorem Cleopatræ eum infamiam ſimul & grauia pericula iſta adiſſe dicunt: quidam in regios adminiſtros culpam conferunt, Photinum præcipue, qui potentiſſimus omnium, nuper Pompeio cædem parauerat, Cleopatram regno eiecerat, ac tum Cæſari occulte exitiũ ſtruebat. quã fuiſſe Cæſari cauſam phibent, vt inſidiarum euitãdarum gratia noctes compotando exigere inciperet. Et quidem palam intolerabilis erat Photinus, multa in Cæſaris inuidiam contumeliamque dicens ac faciens. Milites enim cum ijs peſſimum vetuſtiſſimumque dimetiretur frumentum, ferre iuſſit & boni conſulere, quod de alieno ederent: ad cœnas ligneis vtebatur tantum & fictilibus vaſis, cætera Cæſarem pignoris loca habere dicens. Debuerat autem pater eius qui tum rex erat Cæſari ſeptingenties H. s, & tum Cæſar reliquum eius ſummæ liberis eius donabat, quadringenties ſolum petebat ad alendum exercitum. Photinus eum in præſentia abire, & magna ſua negotia pſequi iubebat: poſt eum cum gratiarum relatione debitum recepturum. Cæſar ſe nihil omnino Ægyptijs conſiliarijs opus habere reſpondit: & occulte Cleopatram ad ſe ex agro acciuit. Hæc cum vno ſuorum amicorum Appollodoro Siculo in lembum ingreſſa, iam nocte ingruente ad regiam peruenit, cumque latere aliter non poſſet, in longum porrecta ſtragulo ſe illigari ab Apollodoro, atq; ita ad Cæſarem per fores apportari paſſa eſt. Hac primum Cleopatræ techna captus ac proteruitate traditur Cæſar: victus deinde ſuauitate conſuetudinis eius & iucũditate, in gratiam fratris eam reſtituit, ita vt vna regnaret. Facta hac compoſitione cum frequenti omnnes conuiuio intereſſent, tonſor Cæſaris, vt erat hominum timidiſſimus, ideoque curioſe omnia explorabat & clanculum auſcultabat, ab Achilla exercituum præfecto, & Pho-

Belli Alexandrini hiſtoria.

& Photino eunucho insidias strui Cæsari percepit, indiciumque rei detulit. Cæsar cœnaculum prœsidio cinxit, & Photinum necauit. At Achillas fuga in castra elapsus difficilimum ei bellum intulit, parua manu contra ingẽtes copias, inque tanta vrbe id sustinere coacto. Primum periculum fuit, quod aqua prohibebatur, aquæ ductibus hostium opera obstructis. Alterum, quod exitium classis coactus est incendio amoliri, quod à nauali grassatum magnam etiam bibliothecam absumpsit. Tertium fuit, cum apud Pharum commissa pugna ab aggere in lembum desiluit, suisque pugnantib. auxiliũ tulit: multis vero Ægyptiorũ nauibus petitus, in mare seipsum coniecit, magnoque cum labore enatauit, lembo, in quo fuerat, ab hostibus statim submerso. Ferunt eum tunc libellos multos manu altera tenuisse, eosq; tametsi & mergeretur & telis impeteretur, non dimisisse, verum vna manu supra aquam extulisse altera natasse. Ad extremum rege ad hostes digresso, prœlium commisit, & multis deiectis, ipsoque etiam rege (incertum quo modo) de medio sublato vicit. Cleopatram inde Ægypti reginam constituit, quæ paulo post filium ex eo peperit, quem Alexandrini Cæsarionem appellauerunt. Ipse statim ab eo bello in Syriam profectus Asiam inde peragrauit. Ibi ei renunciatum est, Domitium à Pharnace Mithridatis filio victum ex Ponto cum paucis profugisse, Pharnacen victoriam insatiabili cupiditate subsecutum, iam Bithynia & Cappadocia occupatis minorem Armeniam appetere, omnesq; in illis partibus reges principesque ad defectionem pertrahere. Aduersus hunc illico tribus cum legionib. profectus, apud vrbem Zelam ingenti prœlio facto exercitum eius occidione deleuit, ipsumq; Ponto expulit. Celeritatem eius victoriæ Romam nuncians, ad Amintiũ suorum quendam amicorum, ita scripsit: Veni, vidi, vici. quæ voces eo ipso, quod similiter desinunt, breuitati indicandæ haud parum congruunt. Secundum hæc in Italiam traiecit, Romamque venit, in fine anni eius, quo dictator II. creatus fuerat: cum quidem nunquam antea annua fuisset dictatura. Ad insequentem annum consul creatus est. Male autem audiuit, quod milites, cum ij per seditionem duos prætorios viros Galbam & Cosconiũ interfecissent, verbis tantum increpauit ita, vti pro militibus Quirites appellaret:

Pharnaces à Cæsare victus.

Querela de Cæsare.

ijſque viritim mille denarios, & multũ agri in Italia diſtribuit. Vitio ei dabatur etiam Dolabellæ inſania, Amintij auaritia, & Cornificij Antonijque temulentia, qui domum Pompeianam, tanquam haud ſatis laxe in ea poſſet habitare, demoliebatur atque mutabat. hæc enim Romanis erant moleſta, Cæſar tametſi neque ignoraret, neq; probaret, tamen quia ad inſtitutum ſuum ijs neceſſario vteretur adminiſtris, conniuebat. Interim Cato & Scipio à Pharſalica pugna in Africam delati, auxilio regis Iubæ magnas contraxerant copias. Aduerſum hos expeditionem faciens Cæſar, brumæ tempore in Siciliam traiecit, vtq; ſuis ſpem omnem cunctationis præcideret ducibus, in littore ſuũ poſuit prætorium, Ventum nactus idoneum, cum tribus peditũ millibus, & paucis equitibus in Africam tranſmiſit: hiſq; expoſitis, metuens maioribus ſuis copijs clam rurſum auectus, eas iam transfretantes offendit, inq; caſtra deduxit. Cæterũ audito hoſtes antiquo oraculo quodã fretos eſſe, quo Scipionis genus ſemper rem in Africa obtenturum prædiceretur: Scipionem quendã Sallutionem cognomento, Africanorũ genere ortum, ſed hominem alioqui contemptum & abiectum, in prœlijs primo loco, tanquã ducem conſtituit, & ſæpe inuadere hoſtem, ac conſerere manus coegit: incertũ an hoſtium imperatorem Scipionem per iocum flocci faciendi gratia, an vero oraculi ſibi vindicandi cauſa, Cæſariani & frumenti, & pabuli affligebantur penuria, cogebanturque iumentis algam marinam ſalſugine abluta porrigere, condimenti loco parum graminis admiſcentes. Numidæ enim celeres, multique ſimul identidem irruebãt, & agris potiebantur. Quodam etiam tẽpore, cum Cæſaris equites ocioſi Afrum quendam ſaltantem ſimul & tibia canentem ita vti admirationem mereretur, ſpectarent, eiq; intẽti oblectationi equos pueris cõmiſiſſent: Numidæ ſubito circumfuſi bonam eorum partem occiderunt, reliquos effuſe ad caſtra fugientes inſecuti eodem impetu irruperunt. quod niſi Cæſar ipſe, cumque eo Aſinius Pollio ex caſtris auxiliũ ſuis tuliſſent, eorumq; fugam inhibuiſſent, actum vtiq; de eo bello fuiſſet. Iterum deinde alio prœlio ſuperiores hoſtes fuerunt: cum quidem Cęſar aquiliferũ fugientem fertur collo correptũ obuertiſſe, ac dixiſſe, Hic ſunt hoſtes. Scipio ſane his ſucceſſib, elatus, ſtatuit prœlio rem cõmittere: relictoq;

Bellum Africum contra Scipionem & Catonem.

ſeorſim Afranio, ſeorſim Iuba, caſtra haud procul habentibus ſuper paludem prope vrbem Thapſacum caſtris munitionem erexit, quæ omnibus ad pugnam ituris arcis & refugij loco eſſet. Hoc illo agente Cæſar ſuperatis incredibili celeritate ſylueſtribus ac difficillimis ob perplexitatem itinerum locis exercitum eius partim cinxit, partim à fronte adortus eſt. Eo fuſo, impetum ſucceſſus proſperi ſequens, continuo Afranij caſtra capit, confeſtim etiam Numidica, dilapſo fuga Iuba, diripit. Ita exigua vnius diei parte trinis eſt potitus hoſtium caſtris, ac ſuorum non omnino quinquaginta amiſſis, hoſtium L. millia deleuit. Quidam eum rei geſtæ interfuiſſe negant: ſed cum iam ordines inſtrueret, correptum ſolito morbo tradunt, idque eum ſenſiſſe, ac priuſquam penitus omnibus ſenſibus caperetur, cum iam inciperet tremere, in quoddam vicinum caſtellum abductum fuiſſe, atque ibi acquieuiſſe. Qui ex pugna fugerant, cõſulares & prætorij viri, multi capti mortem ſibi conſciuerunt: permulti ad Cæſarem adducti, iuſſu eius necati ſunt. Catonem autem viuum in poteſtatem ſuam redigere quam maxime cupiens, ad Vticam propere acceſſit, quam is vrbem cuſtodia tenens, prœlio non interfuerat. Vt vero de morte eius, quam is ſibi ipſe attulerat, cognouit, haud diſſimulauit grauiter id ſe ferre: tametſi cur ita, non conſtat dixit quidem, Inuideo tibi mortem tuam ô Cato, quando tu etiam mihi ſalutem tuam inuidiſti. Sane oratio in Catonem iam mortuum ſcripta à Cæſare, videtur animi nequaquam reconciliati aut benigni indicia continere: qui enim peperciſſet viuo, in quem ſenſu iam omni priuatum tantum ire effuderit? Humanitas tamen, qua Ciceronem, Brutum, & mille alios, qui in bello contra ipſum fuerãt, complexus eſt, argumento eſſe quibuſdam videtur, non odio viri eam orationem, ſed ciuilis contentionis cauſa ſcriptam. Etenim Cicero laudationem Catonis compoſuit, quæ ab eo eſt Cato inſcripta, & à multis magno ſtudio probata, vt par erat orationẽ a pſtantiſſimo oratore de materia pulcherrima conditam. Id moleſtũ erat Cæſari, vt qui hominis propter ſe mortui laudibus ſe accuſari putaret: itaq; multa in Catonem crimina collegit, libroq; complexus eſt, cui titulus eſt Anticato. Vtraque oratio propter & Catonem & Cæſarem, multorum eſt applauſu accepta,

Catonis interitus.

Enimuero vt redijt Romam Cæsar ex Africa, primo victoriam suam apud populum verbis iactauit, prædicans se tantum telluris subegisse, vnde quotannis in publicum ducenta millia Atticorum medimnorum frumenti essent reditura, & olæi libræ ter millies millenæ.

Triumphi Cæsaris.

Triumphos deinde duxit, Ægyptiacum, Ponticum, Africanum, hunc scilicet non de Scipione, sed de Iuba rege: cuius etiam filius Iuba, puer admodum, in pompa tum ductus est, beatissimus eius captiuitatis nomine, qui per eam ex Numida eo deductus est, vt inter doctissimos Græcorum numeretur. Secundum triumphos militibus amplissima dona dedit, populumque epulis & spectaculis recreauit. Totum populum epulo excepit tricliniorum x x i i. millibus: & in honorem filiæ Iuliæ dudum mortuæ gladiatorum & naumachiæ spectacula edidit.

Census populi.

Post hæc populi recensio facta est, & numerata sunt hominum c l. millia, cum priori censu c c x x. millia essent relata. Tantam ciuile bellum calamitatem inuexit, tantamque populi partem pessundedit: vt cæteras reliquæ Italiæ & prouinciarum clades taceam.

Bellum contra Pompeij filios.

His omnibus perfectis consul IIII. factus in Hispaniam contra filios Pompei profectus est, qui iuuenes etiamnum ætate, admirandæ tum multitudinis copias contraxerant, audaciamq; imperio nō indignam præ se ferebant. Magnum ad vrbem Mundam prœlium depugnatum est. Quo in prœlio Cæsar cum pelli suos videret, & ægre resistere, per ordines & arma discurrens vociferatus est ad milites, Ecquid vos pudet? quin vos imperatorem vestrum corripitis, & in manus puerorum traditis? Tandem magno conatu hostes fudit, & super x x x. millia occidit, amissis suorum mille præstantissimis viris. Discedens quidē à pugna suis dixit, se de victoria sæpe, tunc vero primum de vita sua dimicasse. Pugnatum est autem Liberalibus, quo die etiā Pompeius Magnus traditur ad bellum exijsse ante quadriennium. De filijs Pompeij junior effugit: maioris caput paucis post diebus Didius attulit. Vltimum hoc bellorum à Cæsare gestorum fuit. Triumphus autem ab eo bello apud Romanos summam commouit indignationem. Minime enim probabatur eum non exteris ducibus, aut barbaris regibus deuictis, sed optimi Romanorū calamitate icti genere & liberis extirpatis, per triumphum patriæ infortunijs insultare, ijsque se rebus iactare,

quas

quas vnica necessitas apud Deos hominesque excusare possit: augebatq; rei indignitatem, quod ante hac neque nuncium neque literas publicas de vlla bello ciuili parta victoria miserat, verecũdia gloriam tegens. Veruntamen ad fortunam viri inclinantes, recepto iam fræno, & existimantes constituto vnius in repub. principatu, respirare vrbem ab intestinis malis posse, dictatorem eum perpetuum creauerunt. ea vero haud dubia erat tyrannis, adiecta ad impunitatem perpetuitate. Honores ei decernẽdos in Senatu proposuit Cicero, quorum tamen magnitudo vtcunque homini par esset: his certatim alij maiora adijcientes effecerunt vt Cæsar, ob fastum & nouitatem eorum quæ in honorem eius decreta sunt, etiam mãsuetissimis inuisus fieret. Quam ad rem inimici eius haud minus quam assentatores contulisse videntur, id agentes, vt quam plurimas ac maximas eius inuadendi causas haberent. Alioquin enim imposito à se iam bellis ciuilibus fine Cæsar nullo se crimine obligauerat: videturque haud absurde templum Clementiæ ad agendas humanitati eius gratias decretum fuisse. Multos enim eorum qui bellum contra ipsum gessissent, venia dignatus est: quosdam etiam ad magistratus prouexit, vt Cassium & Brutum, qui tum prætores erãt. Pompeij etiam statuas, quæ deiectæ erant, non est passus iacere, sed restituit: estque tunc à Cicerone dictum, Cæsarem restituendis Pompeij imaginibus, suas stabilire. Amicis quoque stipatoribus ipsum vti iubentibus, & operam suam offerentibus, recusauit, dicens, præstat semel mortem oppetere, quam semper metuere. Itaque ciuium beneuolentia, quam honestissimam & fidelissimam custodiam censebat, sese muniens, iterum populum epulis & frumentarijs largitionibus refecit, milites colonijs deducendis. De quibus nobilissimæ sunt Carthago & Corinthus, quæ vt olim eodẽ tempore dirutæ, ita tum simul instauratæ sunt. Potentiores autem consulatus & præturas insequentis anni promittendo, alijsque honoribus & dignitatibus deliniuit: omnibusq; bonas spes proponens id egit, vt volentibus imperaret. Quinetiam mortuo Maximo consule cum vnica dies cõsulatus gerendi superesset, Caninium Rebilum consulem ei suffecit: ad quem cum pro more frequentes salutatũ accederent multi, Cicero, Properemus, inquit, priusquã magistratu homo abeat.

Dictatura Cæsari honoresq; decreti.

Eius benignitas vtque gratiam captarit.

abeat. Enimuero ingenium eius magnificum, atque honoris auidum ita erat, vt prosperi successus eum non ad fruenda ea quę adeptus erat auerterent, sed ad nouos conatus incenderent: & quasi defunctus præsenti gloria esset, ad quærendam recentem aliam incitarent: adeoque ipse secum, veluti cum alio quopiam, contendebat, & acta agendis superare certatim laborabat. Eapropter tunc quoque animo res arduas conceperat: expeditionem in Parthos facere, his subactis per Hyrcaniam præter Caspium mare & Caucaso adiacentia loca in Scythiam proficisci, inde regiones Germaniæ finitimas, ipsamque Germaniam percurrere, & per Gallias in Italiam reuerti, scilicet confecto expeditionum circulo, qui Oceano vndique circum fuso terris concluderetur. Interim opera Anieni statuerat Isthmum Corinthiacum perfodere, Tiberim statim infra vrbem profundo alueo intercipere, atque ad Circæum auertere, inque mare quod apud Anxur est deducere: qua re & faciliorem & tutiorem mercaturæ causa Romam petentibus nauigationem machinabatur. Præterea paludes quæ sunt apud Nomentum & Setium siccare, & campum redigere multis hominum millibus colendum: aggeribus coniectis claustra mari quod Romę proximum est addere: littorisque Ostiæ propinqui cæcis & importuosis partibus expurgatis, portus ibi & stationes pro dignitate nauigationis condere. Atque hæc quidem parabantur. Anni vero correctio, & inæqualitatis fastorum emendatio eleganter ab eo excogitata & absoluta, vsum habuit gratissimum. Non enim antiquitus modo Romani menses habuerunt ad anni circuitum non congruentes: (quo efficiebatur, vt sacra & feriæ paulatim à constituto die decedentes, in diuersam adeo anni partem deferrentur) sed & solaris anni ratio, qua vtebantur Cæsaris ætate, omnibus præter sacerdotes ignota erat, iíq; soli eam cognitam habentes, subito, ac præsentiente nemine mensem intercalarem adijciebant, qui & Macedonius dicitur. Hunc autem primus omnium Numa rex inuenisse traditur, auxilium ad errores & confusionem tollendam exiguum, neque durabile, vti est in eius vita à nobis demonstratum. Sed Cæsar præstantissimis philosophis atque mathematicis eam quæstionem proposuit, & ex methodis iam tum inuentis, peculiarem quandam & absolutam emendationem

Noui eius conatus.

Anni correctio.

eruit:

eruit: qua etiamnũ vtuntur Romani, minusq; reliquis temporum inæqualitate laborare videntur. Neq; tamen id institutum eorum qui potentiæ ipsius æmulabantur reprehensiones effugit: cum & Cicero dicente quodam Lyram postridie orituram, Nimirum (inquit) ex edicto: tanquam hic quoque necessitatem hominibus Cæsar imposuisset. Enimuero apertis, capitalibusque in eum odijs ansam præbuit regni cupiditas: quæ & prima causa plerisq; fuit, & iampridem infensis honestissima facti sui præscriptio.

Regnum affectatum.

Et vero qui regium nomen Cæsari quærebant, rumorem diuulgauerãt, Sibyllino oraculo indicari, Parthos a Romanis subigi nullo modo posse, nisi si cum rege suo in eos expeditionum facerent. Quinetiam ab Alba Romam descendentem ausi sunt regem salutare: cum quidem populo conturbato, ipse indignatus Cæsarem se, non regem vocari dixit: omniumque silentio facto, minime sereno hilarique vultu transijt. Deinde cum essent in senatu honores ei immodici decreti, accedentibus ad ipsum pro rostris tum sedentem consulibus, prætoribus, totoq; senatu, non assurrexit, sed tanquam si cum priuatis hominib. colloqueretur, respondit eos honores diminutionem potius quam additionem requirere. Non Senatum modo, sed & populum id offendit, ciuitatemque rati ignominia Senatus ludibrio haberi, magna cum tristitia discesserunt, quotquot discendendi facultatem habuere: adeoq; sensit Cæsar indignationem eam, vt statim domum abiret, reductaq; a collo veste ad amicos vociferaretur, se paratum esse ad præbendum, si quis necare ipsum vellet, iugulum: ac postea morbum suum prætenderit facto, quo qui laborent, ij si stantes ad multitudinem verba faciant, sensibus suis integris ac firmis vti nequeant, sed hi statim conturbentur, exagitenturque, & vertigo inde oboriatur. Sed res nequaquam ita habuit: imo enim ferũt eum, cum assurgere Senatui vellet, ab amico, aut verius adulatore quodam suo Cornelio Balbo prohibitum, monente eum, vt se Cæsarem esse meminisset, seque vt præstantiorem coli pateretur.

Lupercalia.

Ad has inde offensas accessit circumscriptio tribunorum plebis: res ea ita acta est. Lupercallibus (quæ a pastoribus olim celebrata fuisse multi tradunt: & quidem habent nonnihil similitudinis cum Arcadicis Lycæis) multi nobiles adolescentes, & magistratum etiam gerentes

diſcurrunt per vrbem nudi, & obuios per riſum iocumque, hirſutis ſcuticis feriunt, multæ vero nobiles matronæ de induſtria occurrunt, manusque verberibus tanquam in ludo literario præbent, ad facilem partum grauidis, fœcunditatem ſterilibus conducere id perſuaſæ. Ea tunc Cæſar ſpectabat pro roſtris ſedens aurea ſella, veſtitu triumphali. Antonius etiam, vt tum erat conſul, inter Lupercos currebat. Is vt in forum peruenit, populusque ei locum adeundi dedit, diadema ſerto laureo circumplicatum Cæſari porrexit: ad hoc ex compoſito plauſus non alacris eſt editus, Cæſare repudiante, vniuerſus populus plauſum dedit: iterumq; Antonio diadema porrigente, pauci: Cæſare non accipiente, vniuerſi manus comploſerunt. Hoc modo animis populi exploratis, Cæſar ſurrexit mandato vt ſertum in Capitolium deferretur. Satuæ autem ex eo Cæſaris coſpectæ ſunt, regijs mitris redimitæ: has duo tribuni plebis Flauius & Marullus detraxerunt, inuentosque eos, qui primi Cæſarem regem ſalutaſſent, in carcerem abduxerunt, populo ſequente, & Bruti nomen tribunis acclamante, nam Brutus fuit is, qui regia poteſtate euerſa, rempublicam ſenatui & populo reddidit. His factis irritatus Cæſar, Flauium & Marullum magiſtratu depoſuit: & in accuſandis ijs multa contumelioſe in populum iaciens, brutos eos & Cumanos appellabat. Proinde multitudo ſe ad M. Brutum confert, cuius paternum genus à magno illo Bruto videbatur deſcendere, maternum ex Seruiliorũ nobili ſtirpe: idemq; conſobrinus erat ac gener Catonis. Is Brutus cum natura videretur ad tyrannidem deſtruendam incitari, honoribus tamen & muneribus à Cæſare acceptis inhibebatur, Non modo enim à Pompeiana fuga apud Pharſalum Cæſar eum ſeruârat, multosque ipſo deprecatore venia donauerat, ſed & plurimum ei habebat fidei, præturamque omnium præſtantiſſimam contulerat, & in quartum annum conſulem deſtinauerat, prælatum in contentione Caſſio. Ferunt enim Cæſarem dixiſſe, Caſſiũ iuſtiore ſermone vti, ſe tamen Bruto non defuturum. Idem quibuſdam accuſantibus Brutum, iam tum conſpiratione ea gliſcente, animum non aduertit: quin & corpus ſuum manu tangens, delatoribus dixit: Hæc cutis Brutum expectat, cenſens eum ob virtutem dignum imperio, atque huius tamen cauſa non ingratum aduerſus ſe futurum.

Iniuria in tribb. pleb.

turum.

turum. Qui vero mutari ſtatum reipublicæ cupiebant, & ad Brutum vel ſolum vel primum omnium reſpiciebant, non auſi verbis eum tẽtare, noctu ſellam eius & tribunal de quo prætorius dicebat. ſchedis oppleuerũt, quibus fere hæc eſſent inſcripta, Dormis Brute, neque es Brutus. Quibus ſentiens Caſſius paulatim animum eius commoueri, magis quàm ante inſtitit hominemque inſtigauit, priuatim ipſe etiam Cæſari infenſus ob cauſas in Bruti vita indicatas. Sane & ſuſpectus Cæſari fuit, adeo vt hic ad amicos, aliquando dixerit, Quid vobis videtur Caſſius? mihi quidem non admodum probatur, nimis enim pallet. Iterumque delatis apud eum Dolabella & Antonio, quaſi ij res nouas machinarentur, dixiſſe fertur, ſe ſibi haud magnopere à craſſis iſtis crinitiſque metuere, ſed a pallidis iſtis atque macilentis: Caſſium & Brutum notans. Verum enimuero fatum haud tam præuideri quam euitari nequit: quando & mirabilia prodigia atque oſtenta apparuiſſe dicunt. Fulgores quidem cœleſtes, & ſtrepitus paſſim auditos, & aues ſolitarias in forum delapſas referre, vt tantæ rei ſigna, fortaſſe non conuenit: Strabo philoſophus narrat, multos homines ignitos per aerem deferri viſos: calonem quendam ex manu, multum flammæ effudiſſe, viſumque ardere: ſed flammis ceſſantibus nihil habuiſſe mali. Ipſo Cæſare immolante, hoſtiam corde carere viſam, idque pro graui oſtento habitum quod natura non ferat vti vllum animal ſine corde ſit. Iam illud à multis commemoratur, quendam ei ariolum prædixiſſe, vt Idibus Martijs magnum periculum caueret: Cæſarem Idibus Martijs in ſenatum euntem ariolo illuſiſſe dicentem, Idus Martias iã veniſſe: illum ſubmiſſa voce reſpondiſſe, Nę illæ venerunt, ſed nondum præteriuerunt. Pridie eius diei cum apud M. Lepidum cœnaret, & accumbens (vti ſolebat) literis ſubſcriberet, orta diſquiſitione, quodnam mortis genus eſſet optimum, omnibus anteuertit, & ſubitam inopinatamque mortem optimam eſſe exclamauit. More deinde ſuo cum vxore dormiens, omnibus ianuis & valuis feneſtrarum conclauis ſubito apertis, ſtrepitu ſimul, & luce perterritus, luna ſplendente vidit Calpurniam vxorem grauiter dormire, & voces obſcuras gemituſque inarticulatos edere per ſomnum. ea enim imaginabatur per quietem ſe mariti trucidati corpus in vlnis tenere atque deplorare. Quidam

Brutus in Cæſarem excitatur.

Prodigia.

Calpurniæ inſomnium

non hoc insomnium vxori eius obtigisse dicunt: sed (vt Liuius narrat) fuit quoddam pinnaculum quasi honoris causa & maiestatis mandato senatus additum Cæsaris ædibus: id per quietem visa sibi est Calpurnia collapsum deflere ac lamentari. Itaq; facta luce Cæsarem orauit, vt si omnino prodire cogeretur at saltem senatui diem protraheret: quod si ipsius insomnia prorsus vilipenderet, at alijs diuinationib. atque sacris futurum exploraret. Et iniecit quidem viro nonnihil metus ac suscipionis, quod vxorem, quam hactenus nequaquam mulierum more superstitiosam expertus fuerat vehementius esse solicitam cerneret: cum vero aruspices etiam multis mactatis hostijs no potuisse litari nunciarent, statuit omnino misso Antonio senatum dimittere. Interim D Brutus Albinus cognomento aduenit. cui Cæsar tantum tribuebat, vt eum in testamento suo secundum hæredem scripserit. Is M Bruti & Cassij coniurationis socius, metuens ne Cæsare illam diem euitante conatus ipsorum innotesceret, aruspices risit, Cæssaremque verbis increpuit, qui seipsum incusationibus & calumnijs senatorum obijceret, quod ijs illudere videretur: etenim eos iussu ipsius conuenisse omnesque paratos esse decernere, vt ipse rex omnium quæ extra Italiam sunt prouinciarum dicatur, ac terra marique, nisi cum in Italia sit, diadema gestet, quod si nunc aliquis eos abire domum iubeat, & rursum in curiam venire vbi meliora Calpurniæ insomnia fuerint oblata, quosnã futuros æmulorum sermones putaret? aut quem amicorum eius audituros esse istos, ostendere conantem, hæc non seruitutem esse & tyrannidem? si tamen omnino stet sententia diem istum abominari: rectius facturum, si ipse in curiam progressus senatui coram hoc indicet. simulque Cæsarem manu apprehensum produxit. Haud procul foribus processerant, cum seruus quidam alienus Cæsarem compellare cupiens adfuit, qui cum à turba Cæsarem certatim sectantium retruderetur, in domum Cæsaris tamen vi eluctando per cateruas peruenit, Calpurniæque custodiendum sese tradidit dum rediret Cæsar habere se magnarum rerum indicia quę ad eum deferret dicens. Artemidorus etiam Cnidius Græce dicendi magister, atq; ob eam rem quorundam Brutianæ conspirationis sociorum familiaris, ita vt pleraq; corũ consilia haberet cognita, indicia rei in libello perscripta ad Cæsarem

Indicia conspirationis neglecta.

sarē attulit: cumq; eum videret libellos accipere, ac suis famulis porrigere, proxime aggressus, Hunc inquit, ô Cæsar solus lege, & celeriter: scriptas enim continet res magnas, & tua plurimum referentes. Acceptum Cæsar cum sępius esset conatus legere, prohibitus interpellantium multitudine in manibus retinuit solum omnium reliquorum, itaq; seruans in curiam intrauit. Quidam libellum ab alio porrectū scribunt: ipsum Artemidorum tota via aditu Cæsaris exclusum & detrusum fuisse. Verum huiusmodi res etiam casu euenire possent. Eo autem in loco, vbi senatus est habitus, & cædes peracta, Pompeij statua tum iacebat: ipsaq; illa curia ab eodem Pompeio olim dedicata, & ornamēti causa theatro adiecta demonstrauit Dei alicuius ductu ibi rem perpetratam fuisse. itaque ergo Cassius etiam, tametsi ab Epicuri opinionibus haud abhorrens, fertur ante factum ad statuam Pompeij respexisse, tacitusque eum inuocasse: scilicet instante iam facinoris tempore animo diuinitus concitato, atque ea perturbatione prioribus sententijs excussis. Antonium Cæsari fidum & robustum hominem, extra curiam D. Brutus detinuit, iniecto studiose longiori sermone. Cæsare ingresso senatus assurrexit honoris causa, coniurati partim post sellam eius circumstiterunt, partim obuiam iuerunt, Tullio Cimbro pro fratre exule deprecanti adfuturi, & vsq; ad sellam comitati sunt, preces suas pro eo interponentes. Postquam consedit Cæsar, & preces eorum repudiauit, acriusque vrgentes singulatim obiurgauit: Tullius togam eius vtraque manu comprehensam a collo detraxit: quod signū erat inferendarum Cæsari manuum datum. Tum primus ei Casca pugione secundum ceruicē vulnus inflixit haudquaquam lethale: nimirum initio magni facinoris consternatus. itaque Cæsar obuertit se, & arrepto pugione exclamauit Latinis verbis, Scelerate Casca quid agis? simul Casca Gręco sermone fratris auxilium implorauit. Hoc facto initio, qui nō erant cōiurationis conscij, ita sunt obstupefacti, vt neq; fugere, neq; opitulari, neq; omnino vocē vllam edere auderent: coniurati gladium vnusquisq; suum strinxerūt. Ita Cæsar circulo armatorum inclusus, & quocunque faciem conuerteret, ictibus occurrens in ferrumque offendēs vultui oculisque intentatum, feræ instar inter manus omniū sese obuersauit: omnes enim oportuit participes cædis

Cæsar in senatu trucidatur.

eius

eius fieri, ideoque vnum etiam vulnus ad inguen ei Brutus imposuit. Perhibent Cæsarem, cum reluctatus aduersus cæteros esset, vociferansque corpus hinc inde iactasset, vt viderit Brutum gladium nudasse, toga caput obnubisse, ac se siue fortuito, siue compulsum eo à percussoribus demisisse ad basin statuæ Pompeianæ: & hanc cædes ista cruore oppleuit, vt videri possit ipse Pompeius supplicio inimici adstitisse sub pedes eius collapsi, ac præ multitudine vulnerum calcitrantis viginti enim ac tria vulnera accepit: & multi dum in vnum corpus tot plagas ingerunt, sese mutuo consauciarunt. Cæsare interfecto, quamuis in medium progressus Brutus esset verborum de re acta faciendorum causa, manere tamen Senatus non sustinuit, sed fuga se per fores proripuit, tumultuque & dubio metu populum repleuit, ita vt quidam ædes clauderent, alij mensis & tabernis relictis ad curiam accurrerent visuri cadauer, quidam eo spectato inde procurrerent, Antonius & Lepidus præcipui Cæsaris amici in alienas domos confugerunt. Brutus vero cum socijs, vt adhuc à cæde calebant, nudos ostendentes gladios vniuersi à curia agmine facto Capitolium petieruut, non fugientium similes, sed hilari vultu & audaciam præ se ferente, populumque ad libertatem vocarunt, obuiorumque optimum quenque adsciuerunt, & in arcem euaserunt. Fuerunt qui se eis adiungerent, vnaque ascenderent, & societatis perpetratæ cędis gloriam sibi arrogarent, vt Lentulus Spinther, ac C, Octauius: qui paulo post pœnas vanitatis suæ dederunt, ab Antonio & iuniore Cæsare necati. cum sane reliquis fidem eis derogantibus ne gloria quidem ea, ob quam mori cogebantur, perfrui eis contigisset: & non facti, sed voluntatis causa supplium eis imponeretur. Postridie Bruto cum suis digresso, & in concione facti rationes edente: populus neque indignatione, neque collaudatione facti verba eius prosecutus est: altoque silentio ostendit se Cæsaris miseratione, Brutique verecundia teneri. At Senatus obliuione iniuriarum, omniumque aduersus omnes pacificatione constituta, Cæsari diuinos honores decreuerunt, vtque nihil ne leuissimum quidem eorum quæ is dictator sanxisset rescinderetur: Bruto quoque & socijs prouincias dignosque honores tribuerunt iamque omnes existimabant pacatam esse rempublicam, & optime omnia compo-

Obliuio sancitur.

compositas. Verum vbi Testamentum Cæsaris recitatum est, quo haud vile munus viritim is ciuibus legauerat, corpusque eius per forum ducto funere spectatum est, vt erat laniatum vulneribus: statim multitudo nulla decori, nulla ordinis habita ratione, subsellia à foro, & cancellos & mensas ad cadauer Cæsaris accumulauerunt, ijsque cremauerunt: alij arreptis ardentibus facibus ad ædes interfectorum eius accurrerunt, ijsque incendium minati sunt: alij per totam vrbem discurrerunt, comprehendere eos & discerpere, si oblati fuissent, cupientes. Verum eorum nemo se obuiam tulit, sed tuto se quisque loco continebat. Erat quidam amicus Cæsaris, Cinna nomine. Is superiori nocte secundum quietē visus erat sibi à Cæsare ad cœnam vocari, cumq; detrectaret, ab eo manu abduci inuitus atque repugnās: tum vero audiens Cæsarem in foro cremari, honoris causa eo se conferre cœpit, tametsi & insomnio nonnihil terreretur, & febricitaret. Hunc cum de multitudine vnus vidisset, percontanti alteri quis esset indicauit, isque rursus alteri: ita confestim apud omnes rumor increbuit, esse hunc vnum de interfectoribus Cæsaris. Etenim fuit inter coniuratos alius quidam Cinna: quem illi tum sibi offerri putantes, hominem in media turba facto impetu discerpserunt. Hoc maxime facinore perterriti Cassius & Brutus, cæteriq; eorum socij, paucis interpositis dieb. Roma discesserunt: quæ deinde egerint, quæ pertulerint, vtque perierint, in Bruto perscripsimus. Mortuus est Cæsar annos natus LVI. quatuor post Pompeij obitum, haud pluribus annis, cum vix dum potentiam & imperium, quod per omnem vitam ac tot pericula quæsiuisset adeptus, nullum eius fructum, nisi nomē solum & inuidiosam gloriam apud ciues percepisset. Magnus tamen ille genius, qui viuenti adfuit, mortui quoque cædem persecutus est, autores eius terra marique agens & inuestigans eousque, dum nemo eorum superesset: sed quicunq; in facinoris partem vel facto, vel consilio venissent, pœnas dedissent. Ex ijs quæ hominibus euenerint, maximam Cassij casus admirationē meretur. Is enim victus apud Philippos, eodem, quo Cæsarem, gladio sese peremit. De ostentis diuinitus factis, cometa ingens, qui septem noctes à morte Cæsaris splēdidus apparuit, octaua euanuit: & solis obscuratio, qui totum illum annū pallido & nihil rutilante circulo ortus

Tumultus in funere Cæsaris.

Cædis Cæsaris vltio.

tus eſt, imbecillumq; à ſe & tenuem diffudit calorem, ita vt aer ob defectũ eius a quo diſcernitur & temperatur calori caliginoſus grauiſque fuerit, ob eiuſque frigiditatem fruges non ſatis percoctæ maturatæque extiterint. Maxime autem omnium Bruto oſtentum factum demonſtrauit, Cæſaris cædem Dijs diſplicuiſſe. Exercitum enim Abydo in oppoſitam continentem traiecturus, cum in tentorio more ſuo non dormiens, (nemo enim, vt perhibent, imperator illo minus dormitauit, aut plus vigiliæ temporis impendit) ſed futura ſecum animo proſpiciens quieſceret, viſus eſt ſibi apud fores ſtrepitum quendam exaudire, reſpicienſque, lucerna iam deficiente terribilem imaginem viri inuſitatæ magnitudinis, horrendæque formæ vidit. Perterritus primum, vt nihil agere aut loqui, ſed tacite adſtare lecto ſenſit percontatus eſt, ecquis eſſet: reſpondit ei vmbra, Sum tuus Brute, malus genius, apud Philippos me videbis. & Brutus tum conſtanti animo, Videbo, inquit: ſtatimque receſſit ſpectrum: Poſtea temporis apud Philippos cum Antonio & Cæſare congreſſus, priori prœlio hoſtes a ſua parte fudit, & inſecutus eos, caſtra Cæſaris diripuit. Iterum pugnaturo ſpectrum idem noctu occurrit, tacitum tamen: itaq; intelligens fato ſe vrgeri, coniecit ſeipſum in pugnæ diſcrimen. Neque tamen in prœlio cecidit: ſed fuſis ſuis in præruptum quendam confugit locum, nudoq; pectore in gladium incubuit, & quodam ex amicis (vt traditum eſt) ictui vehementiam addente mortuus eſt.

IN CÆSAREM ANNOTATA-TA AB INTERPRETE.

1 Cinnæ, qui tyrannidem.]

KIννα τοῦ μοναρχήσαντος. *Vſus eſt hoc vocabulo Plutarchus hic aliquantulum improprie.* μονάρχης *ſeu* μόναρχος *pro tyranno, &* μοναρχεῖν pro *tyrannidem gerere, apud Græcos ſæpe dicuntur: vt apud Lucianum Phalaride ſecundo,* ἦ καὶ δῆλον ὅτι προσίεται τὴν τοῦ μονάρχου εὐσέβειαν. *& Polybius ſic libro ſecundo ſæpe eſt locutus, vt* Βούρειοι, τὸν τότε ἐγγὺν ἀποκλείναντες. *mox,* ἀπολωλότα τὸν ἐν Βούρᾳ μόναρχον.

Nimi-

Nimirum id vocabuli tum eum significat, qui solus rerum potitur, idq; iniuste. L. autem Cornelius Cinna nō solus quidem, sed cum collegis quatuor Consulatum gessit: quod tamen ij fere ab ipso pendebant, & nutu Cinnæ agebantur omnia, isq; Marianam tyrannidem resuscitauerat, non male dicitur hic μοναρχῆσαι. *Dictatorem quidem fuisse (quod interpres habet) rectum non est.*

2 Præfectum Asiæ Iunium.] ἰούγκον. *Iulium interpres. Ego Iunium posui, non tam quod hoc Græcis literis est affinius, quam Velleium secutus Paterculum apud quem vbi hæc historia describitur, proconsul Asiæ nominatur Iunius, qui tum in Bithynia ageret.*

3 Apollonium Molonis F.] *M. Tullius in Bruto, Suetonius & alii Apollonium Molonem vocant. Quod autem sequitur de dimissa ab eo prima eloquentiæ gloria, verti coniecturam secutus locus enim est mendosus: & fortaßis sanari poßit, si ita legatur,* τὸ δὲ πρωτεῖον, οὐχ ὅπως τῇ δυνάμει καὶ τοῖς ὅπλοις πρῶτος εἴη μᾶλλον, ὑφεῖναι. ἀλλ' ἀσχοληθεὶς περὶ ὅπερ. *&c. Nihil tamen contendo.*

4 Vno digito caput scabere.] *Hæc in molles dicuntur, à quibus non facile timendum Reipub. videtur. Tale est etiam, de male cincto Cæsare, Syllæ iudicium. Caput autem scabere vno digito, de mollibus dici, vel ex Clodianis in Pompeium contumelijs, ex nostro autore constat. Sic & Lucianus de molli & effeminato dicit,* ἄκρῳ τῷ δακτύλῳ τὴν κεφαλὴν κνώμενον ῥητ. διδασκ.

5 Mulieres in funere laudatæ.] *Liuius libro 5. Matronis pro auro ad liberandam à Gallis Romam collato gratiæ actæ, honosq; additus, vt earum, sicut virorum, post mortem solennis esset laudatio.*

6 Cum prætore Vetere.] βαίτωρι. *quod mendosum esse facile quiuis viderit. Angelus Tuberonem supposuit: id est augere malum, & historiam deprauare. Secutus eum est*

tamen

tamen Amiotus. Cæsarem sub Antistio Vetere quæstorem fuisse, testatur Velleius Paterculus. Ergo legendum βέτερι. Quod autem de tertia Cæsaris vxore sequitur, ea filia fuit Qu. Pompeij, Syllæ neptis. Primam autor non commemorauit, quæ fuit Cossutia, de equestri ordine: qua dimissa, Corneliam Cinnæ filiam duxit. Suetonius.

7 Trecenties sestertium.] Interpretis erratum hic refellere mitto, summam autem ego hanc posui, vt intelligeretur mendum hic esse: quod enim legitur πεντακόσιαι πεντήκοντα, legendū est ἑπτακόσιαι πεντήκοντα: Nam hæc summa per talentorum numerum in vita Catonis expressa est ita, χιλίων διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων, MCCL. talentis. quæ si in myriades drachmarum conuertas, erunt DCCL. myriades. etenim talenti ea est ad myriadem proportio, quæ ternarii ad quinarium: hoc est, quinque talenta æquantur tribus myriadibus drachmarum. Item quinquaginta talenta efficiunt duodecies sestertiûm. qua de re hic nō est differendi locus.

8 Ea vero expeditione.] Quæ ante hæc verba interpres habet de equo Cæsaris in meo Græco non sunt, itaque omisi. Omisit etiam Amiotus. Inuenies autem apud Plin. lib. 8. cap. 42. & apud Tranquillum.

9 CCCC millia.] Videtur ex Cæsare hoc habere, qui ostendit maximam Germanorum partem occisam: cum quidem numerus eorum fuisset CCCCXXX. millium, vt XXX. modo millia euasisse videantur. Angelus XL. non CD. millia vertit: vt appareat eum pro μυριάδες legisse χιλιάδες. Et quidem probabilior videtur hic numerus.

19 Vsque ad Ararin.] ἀδρίαν. interpres Ararin: quod & mihi probatur. præsertim cum ne Galliam quidem omnem Vercingetorigis concusserit rebellio, nedum vsque ad sinum Adriaticum iste motus peruaserit.

11 Inuitis consulibus.] διὰ τῶν ὑπάτων. Secutus est

hoc

hoc Angelus. & hunc Gallicus interpres. cum quidem nullus ita poßit esse sensus. Ex historia, quæ est apud Dionem initio libri 41. apud Ciceronem multis locis, & apud omnes fere huius belli scriptores, constat βίᾳ, non διὰ legendum.

12 Et ferrum crebris ictibus.] σίδηρος ἐξέκαμε. Angelus legisse videtur ὁ μηρὸς, femur. Sed nullus erit sensus. Indicant autem suis corporib. à Cæsare non parci. cum quidem ferrum etiam & arma adsiduo vsu cõsumantur, lædantur, & nedum hominum corpora eos illæsa labore sustineãt. Paulo ante est νώεικον pro ἄεικον: notius mẽdum, quam vt imponere cuiquam debuerit. & πολεμίων. pro πολέμων.

13 Radicem quandam.] Charam eam Cæsar lib 3. belli ciuilis nominat. De lapsana seu cyma syluestri idem refert Plin. cap. 8. lib. 19.

14 Afranius etiam.] Male in Græco legitur ἀφεράνιον δὲ vt Fauonius interrogasse Afranium videatur, quomodo & interpres accepit. quod falsum esse, vel ex Pompeij vita deprehenditur. Etenim Afranius ægre ferebat, quod pecunia potius corruptus, quam Cæsaris vi & peritia superatus, tradito ei exercitu ex Hispania fugisse crederetur. itaque tum pugnam detrectantem Pompeium arguebat, calumniamque inimicis reponebat. quasi diceret: si non armis, sed pecunia vincere Cæsarem, emique ab eo, non capi prouincias creditis, qui fit, quod non cum eo confligitis? cur nõ experimini eum, vt ego sum expertus?

15 Cornificium cum duabus.] κορφίνιον. nihil plane mihi constat. Legi tamen Cornificium, de quo etiam post.

16 Cornificii, Antoniique.] De Amintio hoc nihil habeo. Cornificium iterũ posui. qui est in Græco κορφίνιος: neque tamen magnopere asseuero L. quendam Cornificium à Cæsaris partibus stetisse bello Pompeiano, & ab eo fuisse in honore habitum, ex oratione Cic. pro Qu. Ligario intelligitur. An de eo hic dicatur, haud scio. Id quidem ausus sum vt Corniſci-

nificium (vel quisquis tandē fuit) ante Antonium ponerem est enim locus interpolatus. Quæ de Pompeij domo dicuntur, satis constat ad Antonium pertinere, cum ex aliis, & vita Antonij, tum ex Philippica Ciceronis secunda.

PLVTARCHI PHOCION, GVILIELMO *Xylandro, Augustano interprete.*

Demadem & Phocionē confert.

DEMADES orator cum Athenis potentia valeret, eo quod ad gratiam Antipatri & Macedonum omnia sua in Republica consilia accommodaret, multa interim dicere ac scribere cōtra dignitatem & consuetudinem ciuitatis coactus, veniam sibi deberi dicebat, qui naufragia Reipublicæ gubernaret. Quod etsi dictum videri potest ab eo audacius: tamen ad Phocionis translatum reip. administrationem, locum habet. Nam Demades quidem ipse fuit ciuitatis naufragium, qui ita libidinosè vixerit, vt de eo iam ætate prouecto Antipater diceret linguam tantum eius & ventrem, veluti confectæ hostiæ, superesse. At Phocionis virtutem cum tempore, graui & violento aduersario, quasi forte comparatam fortunæ Græciæ obscuram ingloriamq; effecerunt. Neque enim Sophocles 1 audiendus est, qui virtuti vires derogat, ita scribens:

Neq; enim ictus infortunio compos manet
Mentis: licet ante sapuerit vel maxime.

Vis & virtutis & fortuna.

Id quidem virium credendum est habere fortunam bonos viros oppugnantem, vt pro merito honore & gratia quandoq; grauibus repræhensionibus & calumnijs eos onerans, virtuti fidei aliquantum deroget. Sane videtur populus rebus præsertim secundis insultare bonis viris, fortunæ fauore & rerum statu læto elatus: contra tamen fieri solet. Nam

Res aduersa.

res aduersæ morosos semper multitudinis animos efficiunt, irritabilesque, & qui leuissimam ob causam iras concipiant: aures quoque difficiles & delicatas, ac quæ ab omni sermone ac verbo vehementiori lædantur. Peccata enim increpans aliquis, exprobrare eis infortunium videtur: & libere si loquatur, contemnere. Ac quemadmodum vulneratas & exulceratas corporis partes mel offendit: ita sæpenumero verus & prudens sermo, nisi admixtam habeat leni-

lenitatem & obsequium, mordet & exasperat aduersam fortunam expertos. atque hoc est opinor, cur Homerus ea quę dulcia sint, animo obsecundantia (id enim videtur Latinis esse, quod Græce menoeikes effertur) dixerit: nempe quod animæ parti ei quæ voluptatem percipit, concedant, neque ei repugnent. Atque vt oculus inflammatione laborans vmbrosos & obscuros colores libenter inspectat, splendidos & luminosos auersatur: itidem ciuitas rebus parum prosperis vtens meticulosior est, & delicatior, quam vt perferre liberiores sermones possit? cum quidem hi maxime tum requirantur, quod correctionem eorum quæ peccatur status rerum non admittit. Itaque eo tempore in repub. versari, periculosissimum est: nam & qui grata populo loquuntur, vna pereunt: & qui secus faciunt, ab eo perduntur. Quemadmodum igitur solem mathematici perhibent neque eodem quo cœlum motu ferri, neque prorsus tamen contrario, sed obliquo & deflexo cursu leuiter incuruis circuitionib. conuerti, quibus temperat omnia quam rectissime & conseruat: ita in republica etiam administranda rectus nimis, & vbiq; populari sententiæ repugnans tenor, durus est & inhumanus: rursusq; ad perniciem procliue est, obsequi per omnia & vna cum peccantibus abripi se pati. Quæ vero & morem gerit aliquando petentibus & gratificatur aliquid, gratiamque rursus commodi publici causa reposcere nouit gubernatio hominum, multis rebus placide atque vtiliter, si non pro imperio omnia exequi cogantur, subseruiētium: ea demum vt salutaris, ita & perdifficilis est laboris, grauitatem habens cum mansuetudine coniunctam. Quæ duo si inter se commisceantur, nulla profecto modorum aut sonorum concinnior dici potest suauiorque harmonia: quo modo etiam Deus temperare mundum dicitur, non cogendo, sed necessitatem obtemperandi persuadendo deliniens. Eorum quæ à nobis hactenus sunt disputata, exemplum in Catone minore proponimus, homine ad persuadendum & fauorem gratiamque multitudinis alliciendam minime appositi ingenij. Hunc Cicero consulatu excidisse ait, quod diceret tanquam in Platonis repub. non tanquam in Romuli fæce sententias. Mihi vero idem videtur ei contigisse, quod alieno tempore enatis fructibus: Vt enim hos spectamus non sine gaudio & admiratione, neq; tamen vtimur: sic mo-

2

3 *Cato cur reip. parum vtilis fuerit.*

res Catonis ad antiquæ virtutis exemplum compositi longo post tempore, corrupta iam & profligata viuendi honestate, cum laudarentur, & in magna essent gloria, nullo tamē fuerunt vsui, quod virtutis eius grauitas istis temporib. non congrueret. Quippe tametsi non inclinata prorsus, vt Phocion, patria, magna tamē tempestate & æstu iactata, malum & rudentes apprehendens, contraq; vim maiorem reluctari aggressus. quanquam clauo & gubernatione depelleretur, plurimum tamen negocij fortunæ exhibuit: aliorū enim opera remp. ea euertit, idq; difficulter, ac diu Catonianæ virtutis præsidio subsistentem, & prope victoria potitā. Cum hoc Phocionem comparamus, non communes illas secuti similitudines, quod boni fuerint, & reipu. studiosi viri (nam & fortitudo alioquin in alio alia est, vt in Alcibiade & Epaminonda: & prudentia non vnius generis, veluti Themistoclis & Aristidæ: & iustitia à iustitia differt, quemadmodū Numæ & Agesilai) sed horum virorum, etiam si extremas & tenuissimas consectere differētias, eandem plane formam, eandem effigiem, eundem colorem habent, idem in vtroq; ingenium fuisse ostendunt: temperatum paribus austeritatis & humanitatis, prudentiæ in cauēdis periculis & fortitudinis, procurationis aliorum salutis & metus (quod ad se attineret) vacuitatis, fugæ turpitudinis & constantiæ in psequēda honestate portionibus. ita vt tenui admodum oratione tanquam instrumenro ad inuenienda & dijudicanda eorum discrimina opus sit: Et Catonem quidem constat illustri prognatum genere, vt post dicemus. Phocionem autem arbitror non obscura prorsus aut humili familia ortum. Nā si pater eius fuisset coclearium faber, id quod Idomeneus asserit, haud profecto id Glaucippus Hyperidis F. in ea oratione, qua alia infinita contra Phocionem conuicia est complexus, præterijsset: neque ita liberali ac honesto vitæ instituto disciplinaque vti potuisset, cum quidem sciamus adolescentulum Platoni, deinde in Academia Xenocrati operam dedisse, & à tenera statim ætate optimis quibusq; studijs incubuisse. Duris refert, neq; ridentem neque flentem ab vllo Atheniensium temere conspectum fuisse, neq; in balneo publico lauantem, neque manum extra pallium, si eo amiciretur, exerentē: etenim ruri aut militiæ nudus semper & absq; calceis incedebat, nisi frigus vehementissimum

Phocionis genus.

Mores.

tissimum & intolerabile incidisset: ita vt per iocum etiam milites intensum gelu significari amicto Phocione dicerēt. Cum autem ingenio esset humanissimo, magnaq; præditus comitate, ex vultu tamen austerus & difficilis alloquentib. apparebat: ita vt eorum qui non vna cōsueuissent nemo facile solus eum compellaret. Itaq; Chareti in supercilium aliquando ipsius verba facienti, arridentibus Atheniensibus, Nihil, inquit, vos hoc supercilium læsit: sed istorum risus in multas lacrymas ciuitatem coniecit. Sermo etiam ipsius salutaris erat, & in bonis animi cogitationibus exprimendis felix, imperiosa quadam & austera nullisq; condimentis edulcata breuitate contētus. Quod enim Zeno dicebat philosophum verba prius in animum demersa proferre debere, id in Phocionis erat oratione, vt paucissimis verbis plurimum sententiæ comprehenderet: eoque respexisse Polyeuctus Sphettius videtur, oratorem optimum Demosthenem, Phocionem summa dicendi vi præditum dicens. Nam vt nomisma exiguo pondere plurimum precij continet: ita vis dicendi paucis vocibus multa indicat. Ferūt ipsum quoque aliquando Phocionem, cum eum repleto theatro solum cogitabundumq; in scena obambulātem quidam amicus dixisset sibi videri meditari quippiam, respondisse, Et vero meditor, si quid de oratione, quam ad populum habiturus sum, possim detrahere. Demosthenes etiam cum reliquos oratores nihili faceret, Phocione ad orandum assurgente, submissa voce dicere solebat, Meorum sermonum securis adest. Tametsi id fortassis ad mores eius referendum est: vnum enim boni viri verbum, vnus nutus, sexcentis argumentis ac verborum continuationibus parem fidem meretur. Iuuenis etiamnū Phocion Chabriæ duci se adiunxit, eumque assidue comitatus, multum ab eo ad rei militaris consequendam peritiam adiutus est: inæquale etiam eius vicissim, intemperatumque ingenium non vna in re correxit. Segnis enim alioqui, & cunctator Chabrias, ipsis in certaminibus inflammabatur, ita vt nimis temere cum audacissimis in pericula ferretur: quomodo etiam in Chio periit, cum primus omnium triremem terræ appulisset, & exscensionem vi conaretur. At Phocion, qui & cautus esset, & strenuus, Chabriam cunctantem excitare, & rursus intempestiue ruentem inhibere solebat. Itaque eum Chabrias, vir

Oratio.

Chabriæ amicitia.

4

liberalis ingenij charum habuit, Græcisque notum fecit, & ad res gerendas atque imperia prouexit, operaque eius in maximis negocijs vsus est. Nauali præsertim apud Naxum certamine nomen & gloriam Phocioni haud exiguam cōciliauit sinistro ei cornu commisso: apud quod & pugnatum est accerrime, & hostes primum victi. Hac primum post captam vrbem nauali pugna Græcos vicerunt Athenienses, aliorum auxilio destituti, Chabriamq; summo amore cōplexi, Phocionem quoq;, vt imperio gerendo idoneum virum, celebrarunt. Victoria parta est, quo tempore Athenis magna mysteria peragebantur: & quotannis Chabrias propterea die Boedromionis XVI. Atheniensibus vinum dimensus est. Missus deinde ab eo Phocion ad exigendam ab insulis pensionem cum viginti nauibus, dixisse fertur, Maioribus opus esse copijs, siquidem ad bellū mittatur: sin ad socios, vnam nauim sufficere, vectusque vna triremi, cum ciuitatibus & magistratibus ingenue & benigne collocutus, multis cum nauibus Athenas redijt, quæ à socijs missæ pecuniam aduehebant. Neque viuum modo Chabriam summa coluit & obseruauit constantia, sed mortui quoque necessariorum curam fideliter gessit: ac filium eius Ctesippū cum niteretur præclarum virum redigere, stolidum videns, & disciplinæ haud capacem, corrigere tamen, & dedecora eius velare non destitit. Semel tantum fertur, adolescente militiæ obturbāte, intempestiuisque interrogationibus & consilijs molestante, ac corrigendi partes sibi sumente, inque administrationem imperij ingerente, dixisse: ô Chabria Chabria, magnam tibi amicitiæ mercedem rependo, qui filium tuum tolerem. Cernens autem eos qui tum rempublicam gerebant, inter se veluti sorte prætorium & tribunal diuisisse, & alios apud populum tantum concionari legesque rogare, vt Eubulum, Aristophontem, Demosthenem, Lycurgum, Hyperidem; Diopeithem autem, Menestheum, Leosthenem & Charetem bello & exercitibus ducendis opes sibi parare: statuit Periclis, Aristidis, Solonisque institutum sequi, & vtraque re coniuncta perfectum reipub. administrandæ officium suscipere. Vnusquisque enim eorum videtur fuisse, vt est apud Archilochum,

Vt rempu. gesserit Phocion.

Gradiui iuxta per atrocia bella minister,
Dulciaq; edoctus munera Pieridum.

ipsam

ipsamq; Mineruam sentiebat bellicosam simul & ciuilem esse atque dici. Hoc modo cum se comparasset, cōsilia quidem domi semper ad pacem ac quietem attinentia agitauit, imperia vero plura quam vllus æqualium aut superiorum ducum obiuit, non ambiens ea, neque tamen à ciuibus oblata subterfugiens. est enim in confesso, quadragies eum ac quinquies ducem creatum, cum nunquam interfuisset comitijs, sed absens semper delectus vocatusq; fuerit. Quo factum est, vt quidam haud satis sapientes populi consilium mirarētur, Phocionem crebro ei repugnare solitum, nihilque in eius gratiam aut fecisse vnquam, aut dixisse scientes? cum tamen, quemadmodum reges solent adolatoribus vti postquam mensæ accubitum est: ita populus vrbanioribus istis&blandis oratorib. quasi animi causa vteretur: ad imperia autem sobrius & serio agens, austerissimum &cordatissimum ciuem vocaret, eum, qui vnus aut omniū maxime voluntati cupiditatibusque multitudinis obsisteret. Sane cum esset oraculum Delphis allatum, Omnibus Atheniensibus idem sentientib. vnum esse, qui cōtra ciuitatē sentiret: progressus Phocio, Desinite, inquit, solicite inquirere quisnam is sit vir, ego sum, de quo quæritur. soli enim mihi nil eorū quæ aguntur probatur. Cum aliquando apud populum suā dicens sententiam, videret ab vniuersis eam accipi, &se laudari, conuersus ad amicos, Numnam, ait, aliquid imprudēs male dixi? Atheniensibus ad sacrificium quoddam stipem petentibus, multisq; dantibus, cū sæpius ipse posceretur, A diuitibus, inquit, ista petite: pudeat me si vobis largiar, & huic (Calliclem ostendebat fœneratorem) non reddā quod debeo: cum clamandi finem & conuiciandi nullū facerent, fabulam eis hanc narrauit. Virum quendam timidum cum ad bellum exiret, coruorum audito clamore, positis armis quieuisse: iterum deinde armis sumptis progressum, rursus ijs crocitantib. substitisse, &ad extremum dixisse: Vos quantum libet &potestis clamabitis, me quidem non gustabitis. Alio tempore iubentibus ciuibus, vt in hostē duceret, cumque id recusaret, timidum &ignauum vocātibus, Neq; vos, inquit, me audacem, neq; ego vos timidos potero efficere. Sed nouimus nos inter nos. Periculo graui imminente magnos contra ipsum tumultus populo concitante, vtque rationes gesti imperij ederet postulāte, Sinite, inquit, vt prius

Præclara eius aliquot dicta.

vos feruem. Cum in bello pusillanimes fuissent ac meticulosi Athenienses, facta autem pace ferocirent, Phocionemque victoriæ ipsorum obstitisse vociferarentur: Felices estis, ait, qui imperatorem vestrorum ingeniorum gnarum habeatis: alioqui iam pridem perijssetis. Cum de agro cum Bœotis non iudicio, sed armis disceptare vellent, consuluit, vt verbis potius quib. præstarent quam armis, quibus essent inferiores, decernerent. non admittentibus autem ipsius orationem, neque aures præbentibus, Potestis quidem, dicebat, me cogere vt faciam quod nollem: cogere vt dicā quod non sentio, non potestis. Ex oratoribus ipsi aduersarijs Demostheni dicenti, Occident te ô Phocion Athenienses, vbi insanierint. Te vero inquit, vbi sapuerint. Polyeuctum Sphettium cernens æstu graui Atheniensibus suadere vti bellum contra Philippum susciperent, & ob sudorem multum anhelitumque difficilem (erat enim perobesus) identidem aquā potare. Enimuero, inquit, ciues, par est vos huic fidem habere, & bellum decernere; quid enim existimatis eum in thorace & clypeo facturum vbi prope hostes erit ventum, qui nunc dicens apud vos quæ est meditatus ante, periculum est ne suffocetur. Lycurgo in concione multis in ipsum maledictis inuecto, & ad extremum exprobrante, quod decem ciues quos sibi dedi Alexander postulauerat, dedi consuluisset. Sane, inquit, multa ego vtilia populo cōsului, sed non parent mihi. Erat quidam Archibiades, cui ab imitatione Spartanorum Laconistę erat cognomētum: ferebat longam ingentemque barbam, palliolumque & tristi semper vultu vtebatur. Hunc in consilio conturbatus Phocion orationis suæ testem adiutoremque inuocabat: cumq; is ea dixisset, quæ grata in vulgus sentiret, barbam ei tangēs dixit, O Archibiade, cur ergo non tondebaris? Cum exercitus conscribendi causa pro tribunali sedens. Aristogitonem sycophantam, qui in concionibus ad bellum excitare populum solitus fuerat, procul cum baculo & crure obligato adire videret, acclamauit: Scribe Aristogitonem etiam claudum & nequam: Ac mirari quidem possit non nemo, quomodo ita seuerus & durus nomen Boni inuenerit. Sed arbitror vt difficile esse, ita tamen fieri posse, vti idem homo (sicut & vinum) dulcis simul & austerus sit: quemadmodum contra nōnulli, cum suaues videātur, acerbissimi sunt

Boni cognomen.

vtentu-

vtentibus, & plurimum nocent. Ferunt sane Hyperidem etiam aliquando ad populum ita locutum: Cogitate ô Athenienses non modo an sim acerbus, sed etiam iniuriane talis sim: innuens eos, qui cupiditatibus populi repugnando molesti sunt, à populo magis solere metui, atque traduci, quam qui potentia sua in libidines, inuidiam, iram, aut contentiones abutuntur. Equidem Phocion inimicitiæ causa nemini ciuium male fecit, ac ne inimicum quidem vllum putauit: quantum res ipsa postulauit, vt aduersarijs suorum quæ ob vtilitatem patriæ inijsset consiliorum resisteret, asperum se, peruicacemque præbuit. Priuatim communem, omnibusque benignum & mittem sese exhibuit, ita, vt inimicis quoque infortunium passis auxilium tulerit, & in iudicio periclitantium salutem defenderit. Amicis reprehendentibus, quod mali cuiusdam hominis causam in iudicio defendisset, respondit, Bonos eo auxilio non indigere. Cum Aristogito sycophanta damnatus eum vocaret, vtque ad se veniret oraret, ad carcerem ire cepit: amicisque prohibentibus, Missum, ait, facite me inepti: quo enim loco mallem Aristogitonem conuenire? Socij quidem Atheniensium, & insulares, quoties alius aliquis Athenis legatus aut dux missus veniret, hostis loco eum habentes, portas occludebant, portus aggeribus obstruebant, ab agro in vrbes pecus, mancipia, vxores liberosque comportabant: si Phocion, procul suis nauibus coronati occurrebant, eumque læti ad se deducebant. Cum in Eubœam irrupisset Philippus, militesque in eam ex Macedonia traijceret, ac tyrannorum opera vrbes sibi adiungeret. Athenienses Plutarcho Eretriense vocante, oranteque vti insulam à Macedonibus occupatam liberarent. Phocio cum parua manu missus est: quod spes erat insulares ei præsto adfuturos. Cum vero in Eubœam aduectus, omnia proditorum plena, largitionumque corruptelis labefactata offendisset: magno constitutus in periculo, quod pugnæ aptissimum in exercitu erat, in colle quodam conualle profunda incluso in campis qui apud Tamynam sunt continuit. Ibi cum imperij impatientes ac nugaces prauique multi ex castris ad hostes transfugerent, & discederent, tribunos militum cohortatus est, ne eam rem curarent. istos & hic ob inobedientiam inutiles, & pugnantibus impedimento futuros fuisse: & isthic,

Eubœam Phocion liberat.

conscios sibi deserti imperatoris, eo minus calumniarum aduersus ipsum dissipare ausuros. Ingruentibus deinde hostibus, quiescere suis in armis mandato dum rem sacrã peregisset, an quod non litasset, an quod propius ad castra pertrahere hostem cuperet, aliquantum temporis traxit. Itaq; primo Plutarchus, præ timore eum cunctari ratus, cũ mercenarijs militib. excurrit: eo viso ne equites quidem se continuerunt, quin incomposito agmine, vt castris sese effundebant, in hostem impetum facerent. Iam & victi ab hostibus primi erant, & dissipati cæteri, & fugiebat ipse Plutarchus, & hostium nonnulli victos prorsus aduersarios rati, ipsa castra excindere conabantur: cum Phocion perlitato Athenienses castris emisit. Hi subito hostes adorti, magnam eorum partem apud munitiones fugientem occidunt. Phalangem Phocion continere se, & euentum expectare iussit, interimq; ad se fuga prius dispersos recipere: ipse cum delecta militũ manu in hostes impressionem fecit. Acre id prœlium fuit, magnaque omnium Atheniensium alacritas, insignis audacia: apud ipsum imperatorem Thallus Cineæ, & Glaucus Polymedis F. pugnando primam laudem meruerunt. Cleophanis quoq; maximi fuit ea in pugna momenti opera, qui a fuga equites reuocans, hortansq; vt in periculo versanti imperatori succurrerent, effecit vt ij reuersi peditum victoriam confirmarent. Secundum hæc Eretria Plutarchum expulit, & Zaretra castellum cepit opportunissime situm, quo loco maxime vtroq; mari sibi occurrẽte angustissimo insula quasi Isthmo coarctatur. Hic neminem Græcorum captiuũ duci passus est, metuens Atheniensium oratores, ne ij populum eo perducerẽt, vt ira commotus in eos aliquid durius statueret. Postquam his confectis rebus domum redijt Phocion, statim socij bonitatem eius & iustitiam desiderauere, statim etiam Athenienses de peritia eius & fortitudine cognouerunt. Successor enim Molossus ita bellum gessit, vt viuus in manus hostium peruenerit. Deinde cum Philippus in Hellespontum vniuersas copias duxisset, maxima quæque animo complexus, & sperans illico se Cherroneso, Perintho, Byzantioque potiturum: Atheniensibus impedire conatum eis cupientibus, oratores obtinuerunt, vt eo cum classe Chares mitteretur. Is cum nihil apparatu suo dignum egisset, neq; reciperetur vrbibus, sed suspe-

ſuſpectus omnibus vagaretur, à ſocijs pecuniam exigens & contemptus ab hoſtibus: irritatus oratorum ſermonib. populus ſtomachabatur, & conſilium opitulãdi Byzantijs damnabat. Tum in concione Phocio, Non debetis, inquit, fidem vobis non habentibus ſocijs, ſed ducibus veſtris iraſci, quibus ij fidem habere nolunt: hi enim efficiunt, vt metuamini ab ijs etiam, qui niſi veſtra opera ne ſalui quidem eſſe poſſunt. Hoc ſermone populus motus, priori ſententia repudiata, Phocionem noua cum claſſe in Helleſpontum ad ferendum confœderatis auxilium miſit. quæ res ad ſeruandum Byzantium plurimum conduxit. Gloriam vero Phocionis iam tum magnã auxit magnopere, quod cum Cleon Byzantiorum virtute primus, & pridem Phocione in Academia familiariter vſus, fide ſua pro eo apud ciues obligata effeciſſet, vt Byzantij eum extra vrbem caſtra habere non paterentur, ſed intra muros reciperent, Athenienſeſq; ſuis permiſcerent: miles eius non modeſtam modo & inculpatam vitę rationẽ tenuit, ſed & ob fidem ſibi habitam promptiſſimum ſe ad omnia certamina præbuit. Itaque tum Philippus Helleſponto excidit, contemptuiq; eſt habitus, cum inuictus ante videretur. Phocion autem quaſdam naues eius cepit, vrbeſque præſidio detentas occupauit, agrumque multis locis egreſſus è nauibus incurſionibus vaſtauit: tandem acceptis ab ijs qui auxilio venerant regioni vulneribus, domum nauigauit. Vocatus deinde occulte à Megarenſibus, ac metuens ne Bœoti pręſentientes mature eo accurrerent, prima luce populum in concionem aduocauit, Megarenſiumq; poſtulata propoſuit: quæ cum probata eſſent, ſigno tuba dato ſtatim à concione armatos eduxit. Acceptus à Megarenſibus ſtudioſe, Niſæam muro cinxit, duobuſque longis muris ab vrbe ad nauale porrectis, vrbẽ cum mari coniunxit: ita vt Megarẽſes parui faciẽtes hoſtes terra inſtantes, toti ab Athenienſibus penderent. Cum iam aperte contra Philippum bellum ſuſcepiſſent Athenienſes, & p abſentiam Phocionis alios duces delegiſſent: Phocion ab inſulis domum reuectus populum hortari cœpit, vti cum Philippo iam ad pacem inclinante periculumque præſens metuente certis conditionibus pacem iungerunt: Hic cum quidam eorum quadruplatorum, qui circa Heliæam (iudicij locus eſt Athenis) verſabantur, diceret: Et tu ô

Byzantium ſeruat.

Niſæam munit.

Pacem ſuadet.

Phocion

Phocion audes Athenienses arma iam manibus tenentes à bello dehortari? Maxime,inquit, idque sciens te bello durante in mea, pace facta me in tua futurum potestate. Cum nihil obtineret, sed Demosthenis sententia vinceret, qui quam longissime ab Attica prœlium conferere Athenienses iubebat:conuersus in eum, Heus tu,inquit,non vbi pugnemus,sed vbi vincamus deliberandum est. nam si vicerimus,ita tū bellum à nobis procul remouerimus: victis nobis omnia mala proxima erunt.Cladem passis Atheniensibus,cum turbatores & nouarum rerum affectatores Chari- D
6 demum ad tribunal pertraherent, & summā rei deferrent: optimates metu correpti consilium Areopagitarum in populo detinentes multis precibus ac lachrymis ægre impetrarunt,vt ciuitatis cura Phocioni committeretur. Is tametsi humanitatem Philippi amplectendam, & voluntati eius obtemperandum suaderet,Demade tamen rogationem ferente,qua postulabatur vt Athenæ communis pacis Grçciæ,consilijque consessus participes fierent:non ante id petendū contendit,quam constaret quæ esset à reliquis Græcis Philippus exacturus. Victus tamen iniquitate temporum,cum statim Athenienses consilij eius pœnitere videret (quippe & triremes cogebantur, & equites Philippo dare) Hæc, ait, ego metuens Demadis sententiā improbaui. Sed quando consensistis,non est quod iniquius,sortem vestram feratis,grauiusue doleatis. mementote maiores etiam vestros modo imperando,modo parendo, cum vtrunque horum recte facerent,& sibi & Græciæ salutem attulisse.Philippo mortuo, cum ob tam lætum nuncium sacrificare populus vellet,Phocion obstitit. nam & ignobilis esse animi dicebat,morte alterius exultare : & copias à quibus essent ipsi ad Chæroneam victi, vnius tantum hominis iacturam fecisse. Demostheni Alexandrum iam Thebis exercitum admouentum conuicianti dixit:

Quid vasane virum vis irritare ferocem?

& ingenti gloriæ cupiditate feruentem? visne vicino rogo tam magno vrbem nostram inijcere? nos quidem qui ob salutem ciuium magistratum gerimus,nunquam patiemur nostros se in apertum exitium præcipitare.Dirutis Thebis cum dedi sibi Demosthenem,Lycurgū,Hyperidem,&Charidemum Alexander posceret:Phocion,cum in ipsum ocu-

los

ſos intendiſſet concio, & ſæpe nominatim vocaret ſurrexit: ac iuxta ſe conſtituto Nicocle, quem ſingulari fiducia ac amore prę reliquis ſuis amicis colebat, Eo, inquit, infortunij vrbem noſtram iſti perduxerunt, vt etiam ſi hunc Nicoclem meum dedi Alexander poſcat, dedi iuſſurus ſim. Et vero beatum me putauerim, ſi mihi pro vobis omnibus ſit moriendum, miſeret me, ô Athenienſes, etiam eorum, qui Thebis huc confugerunt: ſufficit tamen, ſolos Thebanos apud reliquos Græcos flere. Itaque & pro nobis, & pro illis deprecari apud victorem, quam pugnare præſtat.

Alexandrũ placat Athenienſibus.

Alexandrũ autem ferunt cum primum decretum Athenienſium accepiſſet, abieciſſe id, & auerſatũ legatos fugiſſe: alterum à *Phocione* allatum accepit, cum ex maiorib. natu audiſſet, Philippo quoque eum virum admirationi fuiſſe. Neq; cõgreſſum modo, precesq; Phocionis ſuſtinuit, ſed & conſulenti aures præbuit. Suadebat autem vt bellum, ſi quietem peteret, deponeret: ſin gloriam, a Græcis in barbaros transferret: locutusq; multa Alexandri ingenio voluntatiq; conuenienter, ita hominem emollijt ac flexit, vt is Athenienſes iuſſerit rebus intentos eſſe, dignos, ſi quid ipſi hnmanitus accidiſſet, qui reliquis Græcis imperarent. *Priuatim* vero amicitiam hoſpitiumque cum Phocione coiuit, tantoque in honore, quanto paucos familiariſſimorum, habuit. Duris & Chares autores ſunt, eum cum iam victo Dario magnus eſſet, in epiſtolis porro ſuis præter Antipatrum & hunc *Phocionem* nemini ſalutem adſcripſiſſe. Quod ſubiungam, cõfeſſum & manifeſtum eſt, Centum ei talenta dono miſit Alexander, Hæc cum eſſent Athenas perlata. eos qui ferebant percontatus eſt *Phocion*, Ecquid in tanta Athenienſium multitudine ſibi ſoli tantum munus daret Alexander? reſpondentibus, Quod ipſum ſolum de omnibus virum bonum iudicaret. Sinat ergo, ait, me talem perpetuo & videri & eſſe.

Pecuniam ſpernit.

Illi vbi eum domum ſuam proſecuti, inſignẽ videre tenuitatem, vxorẽ eius farinam ſubigentem, ipſum aquã de puteo hauſta pedes lauare; magis vrgere vt acciperet intenderunt, indignam rem affirmantes, ſi regius amicus tam inopem vitam degeret. Tum *Phocion* pauperem ſenẽ cõſpectum qui ſordida lacerna tectus incedebat, eis oſtendit, 8 ac quæſiuit, vtrum ſe quam illum peius habere putarent. Bona verba, reſpondentibus eis: Atqui, inquit, is minoribus re-

bus re-

bus reditibus viuit, contentusque eſt. Omninò autem aurum hoc aut fruſtra poſſidebo, non vtens, aut vtens, regem ac me ſiniſtris ciuium ſermonibus obiecero: Itaque ergo pecunia rurſum Athenis auecta eſt: innotuitq; Græcis tanti muneris recuſatorem, dante ditiorem eſſe, cum Alexander inique hoc factum tuliſſet, Phocionique ſcripſiſſet, ſe amicos non putare, qui ipſo non vterentur: ne tum quidem pecuniam accepit Phocion: Echecratidem ſophiſtam, Athenodorum Imbrium, duosque Rhodios Demaratum ac Spartonem criminum quorũdam cauſa in carcerem Sardibus compactos: miſſos fieri ab Alexandro poſtulauit: ijq; ſtatim ab eo liberati ſunt. Miſſo deinde in Macedoniam Cratero, Phocioni ex quatuor Aſiæ vrbibus, Cio, Gergi-
9 tho, Mylaſſis, & Elæa optionem deligendi quam vellet dedit, minans ſe grauius quam ante indignaturum, niſi vnam earum accepiſſet. Sed neque accepit Phocion: & Alexander mox vita deceſſit. Domus Phocionis hodieque in Melita oſtenditur, æreis ornata laminis, cæteroqui vilis & ornatus expers. Duas habuit vxores: quarum de priore nihil traditum eſt memoriæ, niſi hoc. Sororem eam Cephiſodori fictoris fuiſſe: altera non minorem pudicitiæ & ſimplicitatis, quam maritus bonitatis laudem apud Athenienſes habuit. Etenim quodam tempore cum nouos hiſtriones ſpectaret populus, introiturus iam in thearrum hiſtrio, à ludorum præfecto perſonam reginæ, multasque ſplendide ornatas pediſſequas popoſcit. eoque non præbente, indigne tulit, ſpectatoresque detinuit, progredi nolens. Tum Melanthius (is enim præerat ei ſpectaculo) in medium eum protruſit, vociferans: Non vides vxorem Phocionis vna ſemper ancillula comitatam in publicum prodire? inſolenter agis nimioque luxu gynæceum corrumpis. Hæc vox ad aures adſidentiũ in theatro perlata, ingentem applauſum & ſtrepitum excitauit. Ipſa vxor Phocionis, cum Ionica quædam hoſpita mundum ei ſuum, aurea & baccata gemmis monilia, cincinnosque precioſos oſtenderet? Mihi, aiebat, orna-
10 tus loco eſt Phocion, vigeſimum iam annum Athenienſiũ dux. Filio autem feſtiuitate Panatheniaca cupienti deſultorio certamine contendere, Phocion obſecutus eſt nõ victoriæ cupiditate, ſed vt cura in exercitationem corporis conuerſa, mores corrigeret, potator alioquin, & immodeſtus.

Vxores Phocionis.

Filius.

ſtus. Victoria potitum cum amici certatim ad cōuiuium, quod victoriæ gratulandæ cauſa parari ſoleret, inuitarent, reliquis repudiatis Phocion vni omnium conceſſit: cumq; ipſe ad cœnam veniens, luxurioſe omnia apparata, pedeſq; etiam intrantium vino per aromata diffuſo lauari cerneret, *Phocum* (hoc eius filio nomen erat) ad ſe vocauit, &, Non, ait, prohibebis amicum tuum, ne luxu perdere tuam victoriam pergat. Vt autē plane à vita delicata filium ſuum abſtraheret, Spartam eum abduxit, & in adoleſcentium qui certa diſciplina formabantur, cœtum inſeruit. Moleſte id tulerunt Athenienſes, quod contemni ab eo & deſpici patrios mores putarent. Cum vero Demades diceret, cur non, ô Phocion, perſuademus Athenienſibus, vti Laconico exemplo Rempubl. inſtituant? ſi enim iuſſeris, ego ea de re promulgare rogationem, & oratione populo ſuadere paratus ſum: nimirum vero (reſpondit) te vnguenta olentem, & huiuſmodi chlamyde amictum conuenit Athenienſes ad phiditia cohortari, & Lycurgi leges laudare. Scripſerat Athenienſibus Alexander, vt triremes ſibi mitterent. Id cum impugnarent oratores poſtulatum à ſenatu dicere ſententiam *Phocion* iuſſus, Iubeo, inquit, vos aut armis ſuperare, aut amicitia ſuperiorum vti. *Pytheam*, qui cum primum verba ad populum facere inciperet, loquacem ſe & audaculum præberet, ita corripuit: Non tacebis tandem, idq; cum nuper ſis à populo emptus. Harpalus cum magna cum pecunia ex Aſia ab Alexandro profugus ad Atticam appuliſſet, ad eumque oratores certatim accurrerent, auro ipſius intenti: his quidē de magnis opibus exigua ineſcandi cauſa munuſcula obiecit. Phocione autem miſſis nuntijs DCC. talenta obtulit, ſeque totum cum omnib. ſuis rebus fidei eius cōmendauit. Phocion aſpere legatis reſpondit, Daturum pœnas Harpalum minitans, qui corrumpere ciuitatem non deſineret: quo reſponſo ictus Harpalus, ſolicitare eum deſtitit. Paulo poſt Athenienſibus conſultantib. cum videret eos qui pecuniam à ſe accepiſsēt immutatos, ac ne facinoris manifeſti fierent, ipſum accuſare: Phocionē, qui dona repudiaſſet, ſalutis tamen ipſius, quantū eius bono publico fieri poſſe, rationē habere: iterum ſe ad demerendum hunc contulit. Quem cum ambiens inexpugnabilem auro validæ arcis inſtar perſtare videret, Chariclem generum eius

Harpalus Phocionē tentat.

ſibi

ſibi conciliauit, omniaq; ei credens, inique omnibus rebus opera eius vtens, corrupit. Pythonica meretrice mortua, Harpalus, qui eam amaſſet, filiolamq; ex ea ſuſtuliſſet, Chaa ricli negotium dedit, vt ſepulchrum ei magno ſumptu extrueret. Auxit huius miniſterij turpitudinem vilitas ſepulchri, nihil dignum habentis triginta iſtis, quæ ſe impendiſſe in rationibus ſcripſerat Charicles, talentis: extat enim adhuc in Hermeo, qua ex vrbe Eleuſinam itur. Filiola quidem mortuo Harpalo eſt à Charicle & Phocione omni cura educata. Cæterum Phocion Chariclem, cum is in ius ob munera ab Harpalo accepta vocatus, patrocinium ipſius imploraſſet, repulit dicens, ſe eum ſibi generum omnibus honeſtis conditionibus adſciuiſſe. Aſclepiades Hipparchi F. primus omnium Athenas nuntium de obitu Alexandri attulerat. Huic fidem adhibendam negabat Demades: odor (inquiens) iſtius cadaueris iampridem per totum terrarum orbem diſſipatus fuiſſet, ſi vera hic narraret. Phocion autem populum videns ad nouas res conſurgere, dehortari & detinere verbis conabatur: multiſque ad tribunal accurrentibus, ac vera nuntiare Aſclepiadem, & mortuum eſſe Alexandrum vociferantibus, Ergo (ait) ſi hodie vita caret, neque cras, neque perendie etiam viuet, licetque o-
12 mnino nobis quiete, aut potius tuto conſilia inire. Cum Leoſthenes populum in Lamiacum bellum conieciſſet, Phocion indigne id ferens cum per riſum interrogaretur ab eo, Quidnam vtilitatis contuliſſet patriæ, geſto per tot annos imperio: Haud exiguum, inquit: effeci enim, vti ciues ſuis in monumentis ſepelirentur. Eidem multa apud populum audacter iactanti, Sermones, ait, tui adoleſcens cupreſſorum ſimiles eſſe videntur: quæ proceræ cum ſint, & magnæ, fructum tamen nullũ ferunt. Hyperidi in concione aſſurgenti, & quærenti. Et quando tandem ô Phocion cenſes Athenienſibus bellũ gerendum? reſpondit: Cum videro iuuenes velle ordinem tueri, diuites pecuniam cõferre, & oratores peculandi finem facere. Pleriſque Leoſthenis copias admirantibus & ex ipſo quærentib. quomodo ei apparatæ viderentur, Bene, inquit, ad ſtadium currendum: ſed ego ne in dolicho (id curſus prolixioris eſt genus) belli deficiamus metuo. nam neq; pecunias alias, neque naues, neq; milites habemus. Res ipſa ſermonem eius comprobauit.

Lamiacum bellum.

Primum

Primum enim præclaris vſus eſt ſucceſſibus Leoſthenes, ſuperatis prœlio Bœotis, & compulſo Lamiam Antipatro. Cum quidem Athenienſibus in magnam erectis ſpem,atq; ob tam lętos nuncios continenter ſacrificantibus,Phocionem quidam redarguere aggreſſi interrogauerunt, ecquid *Conſtanter.* hæc ita acta eſſe nollet? quibus is reſpondit, placere quidē ſibi iſta:malle tamen ſuo conſilio obtemperatum eſſe. Iterumq; alijs ſuper alios victoriæ allatis & ex caſtris perſcriptis nuncijs,Et quando tandem (dixit) vincendi finem faciemus? Mortuo autem Leoſthene metuentes nonnulli, ne Phocion dux ad bellum miſſus pacem componeret,hominem quendam haud illuſtrem ſubornarunt,qui in concione ſurgens,ſe amicum Phocionis, & qui eum à habita ſtudiorum magiſtrorumq, communitate probe noſſet,ſuadere populo diceret,vti ei tanto viro parcerent:cauerentq; ne eum,cuius ſimilem non haberent alium,amitterent: Antiphilo bellum mandandum eſſe. Hoc cum approbaſſent Athenienſes, progreſſus in medium Phocion: Ego,inquit, neq; te vlla notitia attingo, neq; diſciplinæ eiuſdem ſocietate tecum vſus ſum:ſed in poſterum amicum te, familiaremq; meum accipio.conſuluiſti enim in rem meam,Athenienſibus cupiditate bellum Bœotis inferendi flagrantibus aduerſatus eſt: amiciſq; interfectum iri offenſo populo dicentibus,reſpondit:Immerito quidem,ſi vtiliter ei ago: ſin præuaricer,iuſte. Cernens autē non remittere eos quicquā, ſed clamoribus vrgere,edicere præconem iuſſit,vt quicunque intra ſexageſimum ætatis annum eſſent, cū alimentis ad quinq; dies ſtatim ſoluta concione ipſum ſequerentur: orto tumultu,ſenibuſq; rē indignā fieri vociferantibus,&ex cōcione ſe proripientibus. Quid vero,inquit,mali eſt? cum ego dux veſter octogenarius vna ſim futurus. hoc modo circumegit eos atq; ſedauit. Cum Micio Macedonum & mercenariorum militum manu exſcenſionem apud Rhamnuntem feciſſet, *Atticam defendit.* oramq; Atticæ incurſionibus vexaret, contra eum Athenienſes eduxit. Ibi cum paſſim ad ipſum concurrerent,in officiumq; imperatoris ſeſe ingererent, alius collem occupare,alius equites eo emittere, alius hac parte inuadere hoſtē præcipientes,Hercules,ait,quam ego multos duces,paucos milites video. Aciem deinde inſtruens,quendā,qui procul ante alios proceſſerat, deinde præ metu viſi

hoſtis ſe in ordinem receperat, ita corripuit: Non te pudet adoleſcens, duos locos deſerere, & eum quem tibi imperator dedit, & eum quem ipſe cepiſti? Facto in hoſtes impetu, vicit, ipſumq; cum multis alijs Micionē interfecit. In Theſſalia autem Antipater, tametſi ſe ad eum Leonnatus & ex Aſia reuerſi Macedones aggregaſſent, victus eſt à Græcorum 13 copijs, cæſo etiam Leonnato: duxit autem phalangē Græcorum Antiphilus, equitatum Meno Theſſalus. Paulo poſt cum ex Aſia Craterus magno cum exercitu veniſſet, commiſſo apud Cranonem prœlio victi ſunt Græci. Quæ tametſi clades haud magna fuit, paucique perierunt: tamen quod ducibus iuuenibus & ipſis, multitudiniq; obſequentibus dicto audientes non eſſent, ſimul etiam Antipatro ciuitates ad defectionem ſolicitante diſſipati, turpiſſime libertatem prodiderunt. Antipatro ſtatim verſus Athenas ducente, Demoſthenes & Hyperides vrbe exceſſerunt: Demades autem tum veniam conſecutus (etenim quod ſepties contra leges ſcripſiſſe damnatus nullam mulctę parté exoluiſſet, ignominia notatus, dicendique priuatus fuerat poteſtate) legem fert, legatoſq; plena cum poteſtate ad Antipatrum de pace mittit. Metuente ſibi tum populo, Phocionēque vocante, ſolique ſe ei fidem habere dicente, Enimuero, inquit Phocion, ſi meis conſilijs fidem adhibere voluiſſetis, non nunc de huiuſmodi rebus deliberandum eſſet. Perlata tamen lege, miſſus eſt ad Antipatrum caſtra in Cadmia habentem. Ab eo primum omnium hoc cum peteret, vt ibi commorans pacificationem componeret: Cratero dicente, Phocion iniquum petit, vt in amicorum agro deſideamus, eumq; exhauriamus, cum ex hoſtili ali ac locupletari exercitum liceat: eius manū apprehendens Antipater, Dandum eſt hoc, inquit, Phocioni. Athenienſes aūt iuſſi ſunt arbitrio victoris ſua omnia permittere: hanc enim Leoſthenes etiam Antipatro conditionē Lamiæ obſeſſo tulerat. Acceperunt neceſſitate cōpulſi conditionē: rurſuſq; Thebas miſſus cum reliquis legatis Phocion: inter quos ēt Xenocratem philoſophum cōſtituerant, cuius virtus tantæ apud oēs autoritatis exiſtimationiſq; erat, vt nemo hominū ita libidine, ira aut crudelitate videretur poſſe teneri, qui non Xenocratis viſi ſaltem verecundia moueretur. Verū Athenienſibus hoc conſilium ſecus cecidit, ob Antipatri in bonos odium, animiq;

Græci vincuntur.

Phocion ad Antipatrum legatus.

Xenocrates.

miq; illiberalitatem. Primum n. reliquis data dextra, solum Xenocratem nō salutauit (& qdem Xenocrates dixisse tum fertur, recte Antipatrum fecisse, qui sui solum pudore moueretur, reputans quæ in vrbē esset iniuste statuturus) deinde dicere orsum non sustinuit, sed reclamando silentium ei aduersandoq; imposuit. Phocione locuto quę vellet, pacem se cum Atheniensibus & societatem coire dixit, si Demosthenem & Hyperidem dedant, patrio more Remp. æstimatione census delecto magistratu administrent, præsidium in Munychiā recipiant, & sumptus belli victori cōpensent, mulctamque persoluant. Has conditiones cum vt benignas reliqui legati ꝓbarent, solus Xenocrates dixit, Antipatrum, se Atheniensib. si eos seruos putet, moderatū, sin liberos, inhumanum ꝓbuisse. Phocione autem præsidium deprecāte, respondisse fertur Antipater: Nos quidem, ô Phocion, quiduis in tui gratiam facere volumus, nisi id, quod tuo & nostro sit futurum exitio. Alij ita narrant: Antipatrum quæsiuisse ex Phocione, an spondere pro Atheniensibus vellet, eos præsidio liberatos pacem seruaturos, nihilq; noui tentaturos: tacente Phocione, ac cunctante, prosiluisse Callimedontem Carabum hominem petulantem, populiq; libertati infensum, ac dixisse Antipatro: Tu ergo, si hic nugetur, credes ei potius, quā agas ꝙ instituisti? Ita præsidium Macedonicum Athenienses acceperunt, cui præfuit Menyllus, vir moderati ingenij, & Phocionis amicus. Res ea superba videbatur, magisq; licentiæ cōtumeliosæ ostentādæ, quam vtilitatis causa instituta. Auxit rei indignitatem tempus ipsum. Vigesimo enim Boedromionis mensis die præsidium est introductum, cum Mystetia celebrari solent, & Iacchi pompa ex vrbe Eleusinem duci: qua tunc confusa ceremonia plerisq; subijt superioris temporis fortunam cum præsenti comparare apud animum suum. Quippe olim præclarissimis Atheniensium facinoribus visa vocesque mysticas affuisse, terroremque & stuporem hostibus incussisse: nunc ad id conniuere Deos, vt ipso sacrificij tempore grauissima Græciæ calamitas accidat: sanctissimusq; dies, & ijs aliquando gratissimus memoriam miseriarum prodat. Paucis ante annis Dodonæum oraculum Athenienses monuerat, vti extremas vrbis partes Dianæ sacras custodirent, ne in hostium eæ potestatem venirent. Iis vero diebus cum

Pacis conditiones.

Præsidium Athenis impositum.

fasciæ, quibus mysticæ cistæ inuoluuntur, tingerentur, pro
14 purpureo colore pallidum ac qualis est mortuorum extulerunt, idq; reliquis quæ priuatorum res hominum vna inficiebantur, purpuræ colorem accipientibus. Sacerdotem quoque, cum is in puro portu procellum ablueret, cætus arripuit, & ad ventrem vsque inferiores partes deglubijt: Deo ipsis haud obscure præmonstrante, priuatos maritima & inferiori parte, superiorem vrbem retenturos. Menylli quidē modestia effecit, vt præsidium nullam ciuib. inferret iniuriam. Super duodecim millia hominū paupertatis causa exclusi Rep. sunt: quorum qui in vrbe remanserunt, graui ac miseranda affecti videbantur ignominia: qui Athenis ideo cesserunt, seq; in Thraciam contulerunt, Antipatro vrbem & agrum concedente, similes erant eorum, qui vrbe ipsorum bello capta atq; euersa alio migrassent. Demosthenis autem in Calauria, & Hyperidis apud Cleonas cædes (de quibus alio loco diximus) effecerunt, vt Alexandrum ac Philippum tantum nō desiderarent Athenienses. Et quod postea temporis Antigono cæso, cum eius interfectores vim facere hominibus cœpissent, rusticus quidam in Phrigia agrum fodiens, cum interrogaretur quid ageret, ingemiscēs quærere se Antigonum respondit: id tum multis subijt dicere, recordantibus istorum regum iram generosam ac placabilem fuisse: cum Antipater priuati hominis persona, & victus vestitusque tenuitate potestatem dissimulans, multo esset molestior, malus atque iniustus dominus. Phocion tamen apud eum precibus agens, multos ab exilio liberauit, effecitq; vt multi exulum non vltra Ceraunios tamen montes & Tænarum pellerentur, sed in Peloponneso habitarent: inter quos etiam Agonides fuit sycophanta. Mansuete porro & iuste ciuitatis res procurans, ciuiles elegantesque viros semper ad magistratus euexit: inquietos, cum ij otio marcescerent, ad agriculturæ studium conuertit. Xenocratem tributum inquilinorum pendere videns, statuit ciuitate donare: sed is abnuit, negans se ciuem futurum in ea Republ. quæ ne constitueretur, ipse legatus esset deprecatus. Phocion Menyllo dona & pecuniam offerenti respondit: Neque tu Alexandro melior es, neque ego accipiendi nunc causam habeo meliorem, quam tum recusandi. Oranti, vt filio suo tamen ea accepta seruaret: Meus, inquit, Phocus,

Antipatri crudelitas.

Phocion dona spernit.

si mu

si mutata vita temperantiæ studebit paternis bonis erit cōtentus: sin pergit vt cœpit, nihil ei satis erit. Antipatro operam suam in re parum honesta requirenti, asperius respondit: Non poterit Antipater me simul & amico vti, & adulatore. Ipsum vero Antipatrum dixisse perhibent, se de duobus amicis, quos Athenis haberet, Phocione & Demade, alteri vt acciperet persuadere, alterum dando saturare nequiuisse. Et vero paupertatem veluti virtutem quandam ostentauit Phocion, in qua toties dux Atheniensium, & regum amicus factus consenuit. Demades autem etiam contra leges agendo diuitijs se iactabat. Cum enim lege tum esset cautum Athenis, ne quis peregrinus saltaret: aut si, id accidisset, magister ludorum solueret mulctam decem minarum: Demades totum chorum ex peregrinis, numero centum, constituit, simulq; in theatrum denas in singulos minas pro mulcta intulit. Demeæ filio nuptias faciens. Me quidem, inquit, ô fili, matrem tuam ducente, ne vicinus quidem sensit. tuis nuptijs reges & principes suppeditant. Porro autem Phocio, instantibus Atheniensibus vt de deducendo Præsidio apud Antipatrum ageret, siue impetrare id diffidens, siue metu contentum populum honestius viuere, & ciuitatem rectius temperari sentiens, eam legationem perpetuo detrectauit: persuasit tamen Antipatro, vti exactionem pecuniarum differret. Populus ad Demadem se contulit, itemq; ab eo postulauit. Is in se eo recepto, & quidem libenter munere, vna cum filio in Macedoniam abijt. Et diuina quadam (vt arbitror) fortuna incidit eius profectio in id tempus, quo Antipatro iam aduersa valetudine occupato, Casander summam rerum obtinens, epistolam Demadis reperit ad Antigonum scriptam, qua eum adhortabatur, vt res Græciæ & Macedoniæ à vetere & putrido pendentes filo (sic Antipatrum notabat) inuaderet. Itaque Casander vt eum conspexit, capi: ac primum eius filium prope adduci & trucidari iussit: ita vt cruorem sinu pater exceperit, eoq; fuerit oppletus: deinde ipsum quoq; grauiter prius & contumeliose ingratitudine proditioneque exprobrata, necauit. Cæterum Antipater Polysperchontē ducem, Casandrum tribunum militum renuncias, vita excessit. Casander tempore & rebus præreptis, statim Nicanorem Menyllo successorem misit, mandans vt priusquam fama

Demadis vitia & exitus.

mortis Antipatri vulgaretur, Munychiã occuparet. Quod vbi factũ eſt, & paucis poſt diebus de obitu Antipatri relatũ eſt, Athenienſes Phocioni obtrectauere, putãtes eũ rem ſibi cognitam in gratiam Nicanoris ſilentio texiſſe. Sed Phocion his calumnijs ſpretis, Nicanorem adit, eumq; cum alijs in rebus benignum Athenienſibus redegit, tum vt certaminum præſes liberalitate ſuo populo gratificaretur effecit. Interim Polyſperchon, cui procuratio regis erat commiſſa vt Caſandrum conſilio opprimeret, literas Athenas mittit, quibus affirmabat, Regem Athenienſibus populare in repub. imperium reddere, patrioque more eam adminiſtrari, ab omnibuſq; teneri iuſſiſſe. Erant hæ aduerſus Phocionem inſidiæ: nam ſibi ipſi vrbem (id quod paulo poſt patuit) adiungere cupiẽs, intelligebat nihil ſe niſi eiecto Phocione effecturum, eiectum autem iri exulibus reductis, rurſumq; tribunali à popularis auræ captatoribus & calumniatoribus occupato. Cum Polyſperchontis literis populus eſſet concitatus, Nicanor colloquium petens, concilio in Piræeo coacto acceſſit, corpus ſuũ Phocioni credens. Dercyllo autem, qui tum Atticæ prætor erat, comprehendere ipſum conãnte, præſentiens id proripuit ſeſe, neq; obſcure tulit, ſe pœnas de vrbe exacturum. Phocion autem, quod dimiſiſſet eum, neq; detinuiſſet incuſatus, reſpondit, Fidere ſe Nicanori, neq; ab eo quicquam mali expectare: ſin falleret is, malle ſe acceptorem, quam autorem iniuriæ deprehendi. Honeſte hoc & præclare dictum videri poterat, ſi de ſe ipſo cogitare Phocion tum debuiſſet: ſed profecto quod eo facto ſalutem patriæ in diſcrimen adduxit, idque dux & princeps, haud ſcio ſanctiuſne & antiquius ius, quo ciuitati obſtringebatur, violauerit. Neq; enim dici poteſt, Phocionem eo abſtinuiſſe Nicanore, ne vrbem in bellum conijceret: ac deinde id factum præſcriptione datæ fidei velaſſe, vt eius reuerentia Nicanor quieſceret, neque vim Athenienſibus intentaret. Sed plurimum omnino fide habuiſſe Nicanori videtur: cum multis eum apud ſe deferentibus, Piræeoque occupando intentum peregrinos milites in Salaminam tranſmittere, & quoſdam Piræei habitatores corrupiſſe dicentibus, credere noluerit. quinetiam cum Philomedes Lamprei F. legem tuliſſet, vt omnes Athenienſes in armis eſſent, Phocioniſque ducis mandata exequerentur, eouſ.

Polyſperchon inſidiatur Phocioni

eo vsq; neglexit, dum à Munychia cum armatis profectus Nicanor Pyræeom cœpit circumuallare. Hæc ita cum agerentur, Phocion perturbatus est: cumq; educturus esset Athenienses, ab ijs contemptus Adfuit & Alexander Polysperchontis F. cum exercitu, verbo quidem vt ciuibus contra Nicanorem opem ferret, re ipsa, vt vrbem si qua posset, intestinis turbis distracto populo occuparet. quippe & exules vna cum eo profecti, statim in vrbē peruenerant, & concursus eodem peregrinorum ignominiaque affectorum erat. Concione promiscua turbulentaque congregata, *Phocioni* imperium abrogatum, alijq; duces creati sunt. Quod nisi Alexander cum Nicanore solus colloqui apud murum sæpius esset conspectus, idque suspicionem rei mouisset, actum profecto tum de Athenis fuisset. Statim Agnonides rhetor Phocionem eiusque amicos adortus proditionis accusauit. Itaq; Callimedon & Pericles metuentes sibi vrbe cesserunt: Phocion & amicorum qui manserant reliqui ad Polysperchontem profecti sunt, vnaq; cum his studio Phocionis Solon *Platæensis*, & Dinarchus Corinthius, quibus vti familiarissime *Polysperchon* putabatur. Inualetudo Dinarchi in causa fuit, vt per aliquot multos dies Elatiæ commorarentur. Interim Agnonidis suasu lex ab Archestrato lata est, qua mitti legati iubebantur, qui Phocionem accusarent. Vtrinque simul est ad Polysperchontem peruentum apud *Phocidis* vicum Pharyngem (positus is est ad Acrurium montem, qui hodie Galata dicitur) cum rege deambulantem Ibi ergo *Polysperchon* posito aureo tabernaculo, considentibus subter eo rege & amicis, Dinarchum accedentem in via corripi statim, excruciatumque necari iussit: Atheniensibus dicendi potestatem fecit. Cum tumultus exoritetur, mutuo se magna vociferatione accusantium, progressus Agnonides: Omnes, inquit, nos in vnam caueam inclusos Athenas mittite, rationes ibi factorum edituros, Id dictum risum regi mouit: qui adstabant concilio Macedones & peregrini, ociosi tum, audire eos disceptantes cupiebant, legatisque vti dicerent innuebant. *S*ed inique erat comparatum certamen, cum dicenti Phocioni *Polysperchon* crebro obturbaret, donec is baculo terram feriens abijt & conticuit. Hegemone autem dicente ipsum Polysperchontem sibi testem beneuolentiæ erga populum

Phocion proditionis accusatur.

esse, Desine, (inquit Polysperchon) me apud regem mendacijs onerare: exiluit ad hoc rex, lanceaq; Hermogenem ferijsset, nisi eum Polysperchon statim esset complexus. Ita concilium solutum est. Vt autem Phocionem cum suis custodia cinctum socij procul stantes viderunt, velatis statim capitibus delapsi, fuga sibi consuluerunt, Phocionem & reliquos captiuos, Clitus Athenas abduxit, verbo quidem ad cognitionem causæ, re, vt iam tum damnati, ibi necarentur. Tristis fuit aspectus, cum vehiculis per Ceramicum ad theatrum perferrentur: ibi enim eos detinuit Clitus, dum concio a prætoribus indiceretur: à qua sane nemo seruus, nemo peregrinus, nemo notatus ignominia excludebatur, sed omnibus theatrum & accessus ad tribunal patebat. Recitata regis epistola, qua scribebat se quidem iudicasse proditores istos esse, libero tamen iam populo iudicium committere, introducti sunt à Clito rei. Conspecto tum Phocione, optimus quisque ciuium caput velauit, & oculos in terram deijciens fleuit. Quidam etiam assurgens ausus est dicere, Quando liberum & legitimum iudicium à rege sit permissum populo, seruos ergo & peregrinos concione amouendos esse. Sed is ea multitudinis indignatione est exceptus, populi osores & paucorum in repub. dominationem cupientes feriri saxis iubentis, vt nemo præterea pro Phocione dicere quicquam sit ausus. Ipsius vox præ tumultu ægre exaudiri potuit, quærentis, Iurene, an iniuria occidere me vultis? Respondentibus quibusdam, Iure: quomodo autem, inquit, hoc scietis non cognita causa? Cum nihilo magis aures præberent, propius aggressus: Ego, ait, fateor me iniuste egisse, & morte dignam meam reipub. administrationem: istos verò cur occidetis, qui nihil deliquerunt? respondere multi vna voce: Quia amici sunt tui. Ita Phocion destitit, & quieuit. Agnonides scriptum decretum recitauit, debere populum suffragia ferre, an sontes ij sint: si damnauerit, morte mulctandos. Addendum quidam dixerunt, Phocionem excruciatum debere necari, iubebantque rotam ad tormenta paratam adferri, & lictores vocari. Agnonides autem qui & Clitum moleste id ferre, & rem esse barbaricam atque obscœnam videret, Cum Callimedontem, inquit, verberonem ceperimus, ô ciues, torquebimus eum: de Phocione nihil tale ego statuero. Huic eius voci

Damnatur rei capitalis.

voci quidam vir haud malus subdidit: Recte tu quidem: si enim Phocion tormentis adhibeatur, quid te fieri dignum erit? Approbato edicto, cum sententiæ quærerentur, vniuersi consurrexere, stantesque, & plerique etiam coronati morte reos damnauerunt. Erant cum Phocione Nicocles, Thudippus, Hegemon, Pythocles: Demetrius Phalereus, Callimedon, Charicles, quidamque alij absentes capitis damnati sunt. Soluta concione, cum damnati ad carcerem ducerentur, & reliqui amicis ac necessarijs circumfusis lamentarentur, admirationi fuit magnanimitas & constantia Phocionis, qui vultum haud alium, quã vbi imperator comitatus hominum caterua domum iret, gerebat. Inimici autem iuxta currentes, maledicta ingerebant: quidam etiam aduersum se offerens conspuit ipsum, cum quidem fertur Phocion ad magistratus conuersus dixisse, Nemone huius impudicitiam compescet? Thudippo, cum is in carcere teri iam cicutam videns calamitatem suam deploraret, quasi cum Phocione moriendum ei inique esset, Non satis tibi est, ait, quod cum Phocione moreris. Cuidam amico interroganti velletne aliquid filio suo Phoco mandare, Mando, ait, ei serio, ne iniuriæ ab Atheniensibus acceptæ memoriam seruet. Nicocli, quem fidissimum amicorum habuerat, oranti, vt se prius bibere cicutam pateretur, Est omnino inquit, tua hæc petitio grauis & molesta: sed quando nihil tibi vnquam denegaui, concedam sane hoc quoque. Cum bibissent omnes, ac venenum deesset, & carnifex nisi acceptis duodecim drachmis (tanti enim vendebatur cicuta) aliud temperaturum se negaret, moramq; id inijceret: quendam suorum amicorum vocauit, dicensque, Ne mori quidem Athenis nisi dato precio licere, pecuniam numerare iussit. Erat tum Munychionis mensis dies XIX. Iouique pro more pompam ducentes equites partim coronas posuerũt, partim ad fores carceris lacrymantes respexerunt, omnibus autem, nisi ijs quorum animi odio & ira prorsus erant perditi atq; efferati, facile patuit, scelus graue esse commissum, cum ne festo quidem die abstinere à publica cæde potuerit populus. Et vero inimici eius hac victoria non satiati, decretum fecerunt, vt cadauer Phocionis extra Atticam deportaretur, neq; vllus Atheniensium eius sepeliendi causa ignem accenderet. Conopion quidam vespillo cadauer

Phocionis patientia.

Mors & sepultura.

precio conductus vltra Eleusinem deportauit, & igne apud Megarensem quendam accenso cremauit. & Megarica (à qua ignem petierat) mulier cum ancillis adfuit, inanemq; tumulum aggessit, & parentauit: ossa in sinum suum reposuit, noctuque domum portauit, & apud focum defodit, inquiens: Apud vos, dii penetrales, has viri boni reliquias depono. vos eas patrio busto reddetis, vbi Athenienses resipuerint. Paulo quidem post cum reipsa appareret, qualem præceptorem custodemque temperantiæ & iustitiæ amisisset populus, statuam Phocioni æream Athenienses posuerunt, reliquias publico sumptu sepeliuerunt, & Agnonidem damnatum capitis supplicio affecerunt. De cæteris acusatoribus Epicurum & Demophilum ex vrbe fuga elapsos filius Phocionis consecutus interfecit. Hunc quidem vitiosum plane hominem fuisse ferunt: & cum amore puellæ cuiusdā apud lenonem degentis teneretur, ac forte fortuna Theodorum, qui Atheus (quod negaret Deos) dictus est, in Lyceo ita audisset disserere: Si non est turpe soluere amicum, ne amicam quidem soluere turpe erit: si socium, ergo & sociam (nam hoc vocabulo etiam scorta Græcis dicuntur) liberare licet. hunc Phocus fertur sermonem suæ cupiditati accommodasse, tanquam probum, & puellam istam redemisse. Enimuero Phocionis cædes Socratis necem Græcis in memoriam redegit: similimus enim hic illius & error fuit, & Athenarum detrimentum.

Filius.

IN PHOCIONEM ANNOTATIONES Interpretis.

PHocionem Alexandri Magni æqualem fuisse eiq; nōmultum temporis superuixisse constat. Hæc quoq; vita ita fuit à Lapo conuersa, vt ineptæ paraphraseos potius, quam bonæ versionis nomen mereretur.

1 Neque enim Sophocles.) *In Antigona: verba Ismeniæ ad Creontem,*

2 Cur Homerus.] *Sæpe est vocabulum hoc apud Homerum. vt Odyss. ε. ὅπλα dicuntur μενοείκεα, & alibi δῶρα, & χάρις μενοείκης. & Odyss. ζ. μενοείκε' ἐδωδήν. μένος enim frequenter pro animo ponitur. hinc illa*

— ἱερὸν

--- ἱερὸν μένος ἀλκινόοιο, & similia. Sæpe pro audacia aut feruore animi, vt

Θῆκε μένος καὶ θάρσος --- atque sic in Catone Vticensi ipse Plutarchus vsurpauit: τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πιμπλάμενον ὀργῆς καὶ μένους καπνιδῶν. Mitto quæ de hac voce Græci grammatici tradunt.

3 Hunc Cicero.] *Locus est epistola prima libri ad Atticum secundi: tametsi nihil ibi de petitione consulatus dicitur, ac ne dici quidem potuit, cum illa epistola scripta sit Afranio & Metello consulibus: Catone in consulatus petitione repulsam passo, Sulpicius & Marcellus sint designati, octo integris post annis. Alioqui dubium non est quin id quod hic ex Cicerone Plutarchus affert, vel vnica fuerit causa vt consulatum non obtineret Cato.*

4 Quomodo etiam in Chio periit.] *Historia hæc est apud Diodorum Siculum lib. 16. non longe ab initio: De nauali apud Naxum pugna idem lib. 15. & paucis Xenophon lib. 5. ἑλληνικῶν. sub finem.*

5 Nomen boni.] χρηστοῦ. *Lapus Frugi vertit: Sed id longe aliud est & à diuersa virtute factum cognomentum. Boni cognomen ei cum alij, tum Æmilius etiam Probus diserte tribuit.*

6 Charidemum ad tribunal.] *Apparet hunc facile turbulentissimum ciuem, & belli Macedonici facem fuisse: siquidem solus omnium eorum quos Alexander ab Atheniensibus sibi dedi poposcerat, cum esset ignotum reliquis solum exilij causa vertere iussus, ad Darium perfugit. Arrianus lib. 1. de Exped. Alexandri*

7 Quid væsane.] *Versus est Homericus, de libro 9. Vlyssea. Sunt aũt verba sociorum ad Vlyssem, qui Cyclopem, cuius violentiam vix dum euaserat, lacessere verbis intẽdebat.*

8 Vtrum se, quam illum peius.] εἰ τούτου χείρονα νομίζουσιν αὐτόν. *Lapus*, Num minoris se existiment.

ment. *qua versione elegantia loci, & comparationis Phocionis cum illo sene egeno venustas deperditur. Nõ enim virtutis, sed vitæ & paupertatis contentio à Phocione instituebatur. & quod eum bona verba loqui, id est abstinere tam contumeliosa sui cum illo misero collatione iubebant legati, eo attinebat, quod Phocionem dignissimum splendore regio putarent: quippe solum de omnibus Atheniensibus bonũ virum. De misello isto, videbatur alia res esse.*

9 Cio Gergito.] *Cium vrbem Mysiæ nõ ignobilem, & non Geographis modo atq; historicis, sed etiam poetis cognitam, Chium Lapus (insula est Ioniæ dicta) fecit, noto & vulgato errore.* Γεργίτυ *per* ι, *non per* η *scribendum est: vt patet ex Strabonis lib. 13. & Stephano: atque ex Latinis etiam, Plin. 5. 30. Mela & Liuio. Meminit enim libr. 38. Vrbs erat Troadis. Mylassa, Cariæ vrbs maritima. Elæa, haud procul Pergamo in littore sita, de Milita quod sequitur, annotauimus in Temistoclem.*

10 Desultorio certamine.] ἀποβάτην ἀγωνίσασθαι. *quod genus dicendi est apud Latinos cum dicimus, Saltauit Antispam Rutilius: & ille apud Horatium,*

Pastorem saltaret vti Cyclopa rogabat.

ἀποβάτης. *Quid autem sit* ἀποβάτης, *video plerosq; ignorasse, quando & L. Cœlius lib. 21 c. 21. ignoratione rei locum Dionysii Halicarnassei, quem mox proferam, corrupit. Quod dico, ne, quod multi stulte faciunt, vno in libro omnia inesse putemus. Lapus noster hic morem suum seruauit: id est, equestrẽ ludum vertit, genus pro specie ponens, quod tantũ non omittere est. Qui intelligit quid sit* παραβάτης, *coniicere potest sane, quid sit* ἀποβάτης. *nam* ἱππικὸν *esse* ἀγώνισμα, *id est equestre certamen. Varinus etiam annotauit, additq; solis in vsu fuisse Atheniensibus & Bœotis Dionysius in libri septimi fine (Cœlius perperam ex octauo citat) quo loco certamina & sacrificia priscorum Latinorum cum Græcis comparat,*

parat, hæc verba posuit. ὅταν γὰρ τέλος αἱ τῶν ἱππέων ἅμιλλαι λάβωνται, ἀποπηδῶντες ἀπὸ τῶν ἁρμάτων οἱ παροχούμενοι τοῖς ἡνιόχοις οὓς, οἱ ποιηταὶ μὲν παραβάτας, ἀθηναῖοι δὲ ἀποβάτας (deest καλοῦσιν, aut aliquid tale) τὸν σταδιαῖον ἁμιλλῶνται δρόμον αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους. hoc est: Equestribus enim finitis certaminibus desilientes à curribus ij, qui vna cum aurigis vehuntur (poetæ eos parabatas, Athenienses apobatas vocant) in stadio cursu inter se contendunt. Cœlius quo dixi loco, contra & veritatem & mentem Dionysii, aurigas cum parabatis & apobatis eosdem facit: quod statim ex verbis apparet. nam quod ipse Dionysius eosdem apobatas cum parabatis facit, id de certaminibus ludicris, non de pugna intelligendum satis constat. ne quis putet hoc loco conuelli posse, quæ de significatione verbi παραβάτης ad vitam Aemilij ex optimorum auctorum sententia & exemplis scripsi. Tametsi satis etiam ex Iliade Homeri & Virgiliana Aeneide liquet, eos qui de curribus pugnarent, sæpe de ijs desiluisse, ac pedestri certamine dimicasse: ἀποβάτας tamen dictos legere non memini, & haud scio an vsquam legatur. In ludicris certaminibus qualia Dionysius describit, παραβάτης, is qui vna cum auriga in curru erat, quod non pugnabatur, nihil habebat negocij, nisi vt desiliret à curru, & cursu decertaret: inde etiam ἀποβάτης, idem dici potuit. Est enim ἀποβαίνειν descendere, seu desilire, hoc quidem loco: & annotauit Eustathius, ἀποβαίνειν in hoc genere dici ἀντὶ τοῦ πεζεύειν, καὶ καταβῆναι ἅρματος. Neque ego motus sum nominis tantum etymo, vt desultorium hic verterem certamen, τὸν τοῦ ἀποβάτου ἀγῶνα: sed quia hoc vocabulum bonis Latinis auctoribus viderem, aut hoc ipso aut similimo plane modo vsurpatum. Liuius libro 44. "Mos erat tum, nondum hac effusione inducta, bestiis omnium gentium circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso,

Liuii locus

vix

vix vnius horæ tempus vtrunq; curriculum cōplebat. Quod enim vel Calepinus, vel eius correctores atq; autores equum desultorium eum esse dicunt, qui est κέλης Græcis, cū tamen ab vno duos simul esse ductos affirment: faciunt nimis imperite saltem versus eos monuisset Odyss. έ. —αὐτὰρ ὀδυσσεὺς

ἀμφ᾽ ἑνὶ δούρατι βαῖνε, κέληθ᾽ ὡς ἵππον ἐλαύνων.

Non duo ligna, ex quorum vno in alterum transiliretur, sed vnicum equo celeri comparat. Tum ex Pindaro notū est, & Plinij cap. 5. lib. 34. κέλητα currui opponi: at in curribus etiam fuisse ἀποβάτας, iam ex Dionysio dixi. Vocari fortassis posit ἀποβάτης etiā is, qui in certamine ab equo defatigato in alterum integrū transiret, cum quidē duos secū traheret: quo modo Numidas pugnasse, Liuius li. 23. scribit Suetonius in Iulio cap. 39. Circensibus inquit quadrigas, bigasque, & equos desultorios agitauerūt nobilißimi iuuenes sunt & hæc verba Ciceronis pro L. Murena diligentius expendenda. Nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consulatum, quasi desultorius in quadrigarū curriculum incurrere. Qui locus à Dionysii non videtur abludere sententia. Porro aūt filio Phocionis Phoci, non Phocij nomen fuisse, annotandum duxi. nam in hoc libro promiscue scribitur. Nos cōfirmet Athenæus, cuius (ne quem alium allegem) hæc sunt libro 4. eandem rem exponentis. Διογένης ὁ βαβυλώνιος ἐν τοῖς περὶ εὐγενείας, τὸν φωκίωνος υἱὸν φησι φῶκον οὐκ ἦν ὃς οὐκ ἐμίσει ἀθηναίων, & cætera. vbi quidem cum de hac ipsa victoria dicitur, est νικήσαντος δὲ ἵπποις Παναθηναίοις.

11 Pytheam.] Locus est, vt apparet, mutilus: quem si affirmem me satis assequi, nuger.

12 Lamiacum bellum.] In Græco est ἑλληνικὸν πόλεμον, Græcum bellum: quod expreßit Amiotus. Lapus cum rem nō teneret, nescio quid de inferendis Græciæ armis commentus est: cum quidē in libertatem asserendæ Græciæ causa sit susceptum, omnesq; fere exceptis solis Bœotis Græci cum

Athe-

Athenienſibus ſocietatem eius coiuerint. Eſt enim id bellum, quod Leoſthene duce geſtum eſt contra Antipatrum: qui cum ab eo victus Lamicum Theſſaliæ vrbem confugiſſet, bello Lamiaci nomen factum eſt. Deſcribitur perſpicue à Diodoro libro 18. Biblioth. & à Pauſania in Atticis, à Iuſtino libro 13. & alijs.

13 Phalangem Græcorum Antiphilus.] *Viden' oſcitantia quid faciat? Lapus oblitus paulo ſupra Antiphilum hunc nominatum, qui Leoſtheni ſuccederet, eum & Menonem Theſſalum (cuius etiam alibi meminit Plutarchus) Macedonib. affingit: cum fuerint Græcorum duces. Id vaniſſimum, quod idem Lapus Phocioni eam victoriam adſcribit: quem non interfuiſſe ex antecedentibus patet atq; hunc errorem tamen quidam ſecuti, idem ad Iuſtini libr. 13. annotauerunt.*

14 Myſticæ ciſtæ.] κοῖται. *ſic Varinus.* κοίτην *Attice vocari* τὴν μικρὰν κίστην *& haud ſcio, an idē ſint quod* λίκνον. *de quo annotaui in Alexandro. Lapus victimas imperite.* Statim Pallidum, θάψινον *eſt in Græco. Neque videre poſſum, cur atrum verterit Lapus. Eſt enim vtiq;* θάψινον, *quod thapſi colorē habet. Thapſus quid ſit, non iudico: multis ſcio videri eſſe verbaſcū* wullkraut: *quæ eſt ſane pullis folijs prædita herba flore luteo, odoris violacei. Pallidum autem intelligi,* τῷ θαψίνῳ, *apparet ex Theocriti Pharmaceutria.* θάψινον.

Καί μευ χρὼς μὲν ὅμοιος ἐγίνετο πολλάκι θάψῳ.
Sæpe eo pallebam thapſi ſuffuſa colorem.

Quæ ibi Sholiaſtes habet, à nobis ſtant. Sed & Nicander in Alexipharmacis, de palleſcentib. ob epotum ranæ venenum, τῶν ἤτοι θρέψεις μὲν ἄγει χλόος, ἥντε θάψου. *id eſt, vt Scholiaſtes ait,* οἱ φαρμακευθέντες ὠχροὶ γίνονται, ὁ δὲ θάψος ἐστὶν εἶδος βοτάνης χλωρᾶς. Καθαρὸς λιμὴν *an purus ſit, an vero Catharus ſit proprium, non facili ſuccurrit. Paulo poſt* ἐν πεπολιωρκημένοις, carcere incluſis *inepte vertit Lapus.*

PLVTARCHI CATO VTICENSIS

Guilielmo Xylandro Augustano Interprete.

CATONIS genus primus illustrauit Cato Maior, huius proauus, propter virtutem ad summam inter Romanos, gloriam potentiamque euectus: vti in eius vita demonstrauimus. Is autem, de quo nobis in præsentia sermo est, parentibus orbus vna cum fratre Cæpione, sorore germana Porcia, & sorore vterina Serui-
1 lia apud Liuium Drusum auunculum suum, qui vir summa præditus facundia, morumque probitate, & animi magnitudine, tum in republica, principatum obtinebat, educatus est. Fertur autem Cato statim à puero voce, vultu, adeoque inter ludendum etiam ingenium rigidum atque immobile, constansque in omni re præ se tulisse. Nam & vis perficiendi ei, quæ instituisset, maior quam pro ætate affuit: & adulatoribus difficilem se asperumque præbens, magis adhuc terrentibus obsistebat. Risus ita difficulter ei mouebatur, vt perraro ad leuem etiam risum vultum remitteret: haud facile ad iram prolabebatur, iratus placari ægre poterat. Cum se ad discendum contulisset, tardus fuit ad percipiendum: quæ autem percepisset, ea firmiter memoria retinebat: quo modo videmus, qui bono sunt ingenio præditi, eos facile reminisci; qui autem non nisi cum magno labore discunt, eos memoriter quę apprehenderũt tenere, eo quod singula quæ didicerunt, quasi inuruntur eorum animis. Catoni porro vt difficilius disceret, in causa fuisse videtur etiam incredulitas. Nimirum enim discere, est affectio quędam: afficiuntur autem celerius, qui credunt, quod ijs euenit, qui minus resistere possunt: itaque iuueni quam seni, & sano quam ægroto facilius aliquid persuaseris: atque omnino facilime assentiuntur, quibus dubitandi facultas minima est. Cato autem obtemperasse quidem omnib. in rebus pędagogo dicitur, singulorum tamen causas ex eo quæsiuisse: habebat vero prædagogum Sarpedonem, verbis quam verberibus promptiorem, id quod est
2 boni atq; ciuilis pædagogi. Puero adhuc Catone, Romanorũ socij de iure ciuitatis impetrando agebant. De his vnus Popedius Silo, vir bello clarus, primæq; inter suos dignita-

Ingenium & educatio.

tis,

Conſtantia.

tis, cum per aliquot dies Liuij hoſpitio vteretur, factus pueris familiarior, petijt ab eis, vt pro ſe in cauſa Latinorum obtinenda apud auunculum intercederent. Ibi cum ſubridens Cæpio annuiſſet, & Cato nihil reſpondiſſet, verum in hoſpites toruo immotoque vultu inſpexiſſet, Popedius: Tu vero, ait, adoloſcentule quid dicis? non tu quoque, vt frater, pro hoſpitibus auunculum precaberis? nihil reſpondentem ſed ipſo ſilentio, vultuque oſtendentem ſe abnuere, ad feneſtram extulit, ac niſi aſſentiretur, deiecturũ per eam minatus eſt: ſimulq; & voce vſus eſt aſperiore, & manibus eleuatum Catonem ſupra feneſtram ſæpius concuſſit. Cum puer diu imperterritus impauiduſque perſtitiſſet, depoſito eo Popedius ſubmiſſa voce ad amicos dixit: Quam bona Italiæ fortuna accidit hunc adhuc puerum eſſe. nam ſi vir eſſet, haud equidem opinor vllum nos populi ſuffragium impetraturos. Rurſus Catone cum aliis pueris ad cœnam nataliciam cuiuſdã propinqui vocato, cum in parte quadam ædium ſeorſim luderent promiſcue maiores cum minorib. iudicia per iocum celebrantes, & inuicem accuſantes, conuictoſque in carcerem abducentes: quidam elegantis formæ puer damnatus, & in conclaue quoddam ab adultiore abductus incluſuſq; Catonem inuocauit: iſque re cognita ſtatim ad fores accurrit, repulſiſque adſtantibus & aditu eum prohibentibus puerum eripuit, iratuſque domum ſecum abduxit, ſequentibus etiam alijs. Adeo autem nobilis tum erat, vt cum Sylla Troiam, ludum ſacrum & equeſtrem ſpectaculorum cauſa inſtitueret, ad eumq; conductis patricijs pueris duos duces deſignaret, filiũ Metellæ priuignum ſuum, & Sextum fratre Pompeij natum: illum quidem in honorem matris pueri probauerint, Sextum autem repudiauerint: & interrogante Sylla, quem ergo vellent, omnes Catonem vocauerint: atque ei ipſe Sextus, vt præſtantiori, honore vltro ceſſerit. Erat autem paternus Catonis amicus Sylla, & aliquando eum (id quod perpaucis ob faſtum & potẽtiæ ſuæ magnitudinem tribuebat) ad ſe vocabat, cumque eo colloquebatur. Id plurimum ad honorem & ſalutem pueri conducere ratus Sarpedon, crebro ſalutatum duxit Catonem ad Syllam: cuius tum domus ob multitudinem eorum qui eo ad cruciatus adducebantur, nihil plane adſpectu à carnificina differebat. Annum tunc agebat Ca-

to decimum quartum. Videns autem capita illustrium virorum efferri, ingemiscentibus occulte qui adstabant, percontatus est pædagogum qui fieret, quod nemo Syllam necaret: cumq; is responderet, Quia, mi puer, metuunt omnes magis eum quam oderunt: Cur ergo, inquit Cato, non mihi gladium dedisti, vt interfecto eo seruitute patriam liberarem? Sarpedon hoc audito, simulque vultum eius iracundiæ plenum cōspiciens, in grauem peruenit metum, atq; in posterum summo studio curauit ne quid Cato audacius conaretur. Puer hunc admodum quem maxime diligeret interroganti, fratrem respondit: idemque iterum ac tertio, ac toties omnino retulit, dum alter interrogando fatigaretur. Quem suum erga fratrem amorem magis etiam adulta ætate confirmauit. Annos enim natus viginti, nunquam sine Cæpione cœnauit, nunquam peregrinatus est, nunquam in forum prodijt: vnguentum tamen illo vtente, respuit, quemadmodum tota etiam Catonis victus ratio accurata fuit & seuera. Cæpio quidem temperantiæ mediocritatisque causa cum laudaretur, fassus est se talem esse si cum alijs conferretur: sed si vitam suam cum Catonis compararet, nihil se sibi Sippio meliorem videri. Erat autem is Sippius ob luxum & molliciem infamis. Cato flamen Appollinis creatus, diuisa paterna hæreditate portionem centum ac viginti talentorum accepit, & à fratre migrauit. Exinde victus ratione ad maiorem etiā pristina frugalitatem conuersa, Antipatrum Tyrium à Stoica secta philosophum socium sibi adsciuit, moralibus præsertim & ciuilibus placitis intētus. Cum autem ad omne virtutum genus quasi numine afflatus ferretur: eam tamen honesti partem, quæ in iustitia conspicitur nullo æquitatis aut gratiæ respectu inflexa, præ reliquis sectatus est. Instrumentum quoque orationis, quo ad populum vti posset, exercitatione sibi parabat: vt in ciuili sapientia tanquam magna vrbe, quiddam etiam iuxta aleretur, quod esset ad certamina vtile. neque tamen apud alios declamauit, alijsue dicentibus auscultauit. quin & sociorum cuidam dicenti, Reprehendunt ô Cato tuum homines silentium: Modo ne vitam, respondit. incipiam autem dicere, cum potero loqui, quæ non præstiterit tacuisse. Porciam Basilicam Cato maior in censura dedicauerat. Ibi cum solerent tribuni plebis ius dicere, & videretur co-

Odium tyranni.

Amor fratris.

Flaminium & frugalitas.

lumna

lumna quædã sellis ipsorum obstare, statuerunt auferre eã, vel amouere alio. Hæc primũ res Catonẽ inuitum in forum produxit. Impugnauit enim tribunorũ propositũ, admirationemq; oratione sua & magnanimitate excitauit. Erat enim in oratione nihil noui, nihil ad elegãtiam cõpositi, sed recta omnia, & plena, atq; aspera: gratia quoque animos auditorum conciliãs breuitati aderat, voluptatemq; aliquã & risum ciuilem admixta ingenij eius indicia, & per orationẽ sparsa mouebant. Vox aũt ea erat, quæ satis exaudiri ab vniuerso populo posset: eius intẽtio erat, visq; inexhausta, ita vt sæpe numero totũ diẽ perorans non defatigaretur. enimuero rẽ tunc obtinuit. rursusq; seipsum silẽtio & exercitationi dedit. Corpus quoque exercitationibus validis adsuefaciebat ad perferendum æstum, & niuem nudo capite, iterque pedibus omni tempore anni faciendum, absque vehiculo, cum equis vna irent amici peregrinationis socij: quibus ille inter eundum sæpe singulatim sese applicuit, estq; collocutus: Ægroti etiam admirabilis fuit cum cõtinentia, tum patientia, Febricitans enim solus seorsim egit, neque ad se quenquam admisit nisi pulso morbo, & sanitate recepta. In cœnis cum forte partes diuiderentur, & ipsi sors non fauisset, amicis nihilominus ei optionem deferentib. respondit, Non conuenire hoc, inuita Venere. Et initio quidem 3
semel tantum in cœna bibebat. Postea temporis magis indulsit potui, ita vt sæpe vsque ad auroram traheret potationem. Causam hanc afferunt amici eius, quod interdiu publicis negocijs occupatus, & a philosophia exclusus, per noctem saltem & inter pocula voluerit cum philosophis commentari. Itaque Memmio aliquando in concione dicente, Catonẽ totas noctes ebrietati vacare: Cicero interpellans, Hoc autem, ait, non dicis, quod totos etiam dies talis ludit. Omnino autem vitæ & studiorum rationem diuersam sibi ab ea, quæ vulgo tum vsurpata, parua ipsi & magnæ indiga mutationis videbatur, tenendam ratus, cum purpuram videret saturatam rubore & rutilantem cæteris probari, nigra ipse vsus est: sæpe etiam nudis pedibus & sine tunica post prandium in publicum prodijt, non gloriæ venandæ studio, sed, adsuefaciens se, ne cuius ipsum rei nisi turpis puderet, reliquas infamias contemneret, A Catone sobrino hæreditatem oblatam centum talentorum, in pecuniã

Oratio.

Corporis exercitatio.

Potatio.

redegit, eamq; amicis indigẽtib. absq; fœnore locauit. Quidam etiam agros & seruos ipso dante & contractum confirmante ærario publico oppignorarunt. Vt tempus vxoris ducendi venisse iudicauit, cum prius nullius mulieris habuisset noticiam, Lepidam duxit, quæ ante Scipioni Metello pacta fuerat, sed rescissa ab eo pactione tũ innupta erat. Verum priusquam nuptiæ fierent, Scipio mutato facto nihil sibi reliqui fecit dum Lepidam sibi matrimonio iungeret. Grauiter eo facto irritatus Cato, cum iudicio disceptare statuisset, prohibitus ab amicis, iuuenili animi feruore ad scribendos iambos se contulit, Archilochique acerbitatem mutuatus, impudentia eius & nugis omissis, Scipionem conuicijs proscidit, duxit autem Atiliam Sorani filiam, cumque ea prima, non tamen vnica, congressus est: in felicior hac in parte Lælio Scipionis amico, qui cum diu vixerit, vnam modo, eam quam primo duxit vxorem cognouisset mulierem. Commisso seruili bello, quod & Spartacium dicitur, Gellio duci socium se Cato adiunxit vltro, propter fratrem Cæpionem, qui tribunus erat militum. Ac tametsi eo in bello, quod id male gereretur, non potuit alacritate sua virtuteq; quantum vellet efficere: inter magnam tamen militum molliciem atq; luxuriam, modestiam suam, & fortitudinem (qua maxime tum opus erat) audaciamq; prudẽtiæ coniunctam ostendendo ita se gessit, vt nihil concedere prisco Catoni videretur. Gellio autem honores ei præmiaque decernente, accipere detrectauit, quod nihil se ijs dignum egisse diceret. Id primum eius factum inusitatum visum est.

Matrimonium.

Res militiæ gestæ.

4 Deinde cum lex esset lata, ne ijs qui magistratum ambirent nomenclatores adessent, tribunatum militum petens solus eam legem violauit, monitorisque vsus ministerio ciues nominatim salutauit atq; compellauit. Et vero ijs etiam, qui ipsum laudabant, molestus nonnihil fuit: quo magis enim honestatum eius institutorum intelligebant, eo iniquius ferebant se ea imitando æquare nequire. Tribunus militum factus, missus est in Macedoniam ad Rubrium prætorem. Memoriæ traditum est, cum Atilia vxor fleret, maritiq; discessum deploraret, Munatium ei vnum de Catonis familiarib. dixisse, Bono sis animo Atilia mea: ego tibi Catonem tuum custodiam, tum Catonem: Vtiq; ergo me custodies, cumque diei iret vnius progressi

essent,

essent, Agedum Munati, dixisse, vt promissa Atiliæ perficias, neq; interdiu, neq; noctu iam tibi à me discedendum erit, exindeque iussisse duos lectos in suo cubiculo poni, & Munatium ita semper iuxta Catonem dormiuisse, custoditum ab eo ioci causa. Comitabantur autem Catonem quindecim serui, duo liberti, & amici quatuor: quibus equantibus ipse semper pedes incedens singulis sese applicabat, interque ambulandum colloquebatur. Postquam in castra peruenit, vni legioni de multis præfectus, suam vnius virtutem demonstrare non regij neque magni operis esse ratus, in id maxime incubuit vt sui similes subditos efficeret. Ita- 3
que non metum suæ potestatis eis ademit, sed oratione qua eos singulis de rebus vel doceret, vel persuaderet, simul etiam præmijs supplicioque adhibitis, difficile dictu est pacisne an belli artium, scientiores, & acrioresne an iustiores redegerit: adeo & terribiles hostibus, & socijs mansueti, ad peccandum timidi, ad laude dignos conatus suscipiendos prompti alacresque fuere. Interim gloria, gratia, obseruantia, amorque militum summus Catonem sequebatur, quæ ille minime instituto suo quærebat. At enim cum vltro in his, quæ alijs imperasset, ipse elaboraret, habituque, victu, & incessu militum quam ducum esset similior, moribus vero, animi magnitudine, & facundia omnes qui imperatorum aut ducum nomen gerebant anteiret, magnam sibi occulte beneuolentiam exercitus conciliauit. Nam comparatum est ita, vt virtutem non suspiciamus, neque eius imitandæ studio corripiamur, nisi eum, in quo ea conspicitur, summo amore atq; honore prosequamur, qui vero bonum aliquem laudant, cum non ament, non virtutem ij eius admirantur, neque imitari cupiunt, sed gloriam reuerentur. Cum inaudiuisset de Athenodoro, cui Cordylioni cognomentum fuit, virum eum Stoica disciplina præclare exercitatum, qui regum ac principum familiaritates summo studio subterfugisset, senem iam apud Pergamum degere: existimans se scribendo ad eum aut mittendis nuncijs nihil profecturum, cum lex ei duorum mensium profectionem cōcederet, ad eum in Asiam nauigauit, suis fretus dotib. vt eum speraret vinci à se, & in consuetudinem pertrahi posse. Congressus cum homine, peruicit, deiectumque de priori sententia in castra secum perduxit,

Cato Athenodorum philosophum adsciscit.

magna elatus lætitia, seque maiori & præstantiori præda quam Lucullus Pompeiusq; arma circumferendo, gentes que subigendo parassent, potitum sentiens. Cum esset adhuc tribunus militum, frater eius in Asiam proficiscens, Æni (Thraciæ est vrbs) in morbum incidit. Quá de re Cato cū esset statim certior per litteras factus, & mare vehementi iactaretur tēpestate, neq; iustæ molis nauis esset in promptū, cum duobus amicis & tribus seruis onerariam ingressus, Thessalonica soluit: & grauissimo submersionis periculo mirabili quadam fortūna ereptus, iam mortuo Cæpione superuenit, grauius, quam philosopho conueniret, tulisse eum casum fertur, nō fletūm modo & cadaueris amplexus luctusq; magnitudinem considerantibus, sed & sumptum sepulturæ, & odoramentorum vestiumq; preciosarum vnà crematarum impendia, & monumenti magnificentiam quod ex Thasio lapide octo talentorum precio confectum in foro Ænensium constituit. Hæc enim nonnulli cum Catonis moribus alioquin ab omni fastu alienis conferentes calumniabantur, nō perspicientes quantum mãsuetudinis & amoris inesset viro rigido, & qui se nulla voluptate, nullo metu, nullius inhonestis precibus percelli sineret. Ad eá rem ciuitates quoq; ei & principes ampla pro honore defuncti munera miserunt, de quibus ipse pecuniam quidem omnino repudiauit, odoramenta tantum & ornamenta persoluto precio accepit. Cum vero ad ipsum & Cæpionis filiolam hæreditas deuenisset, in diuisione eius nihil pro sumptibus sepulturæ poposcit. Quæ cum ille egisset, ageretq;, inuētus est tamen qui scriberet, Cineres eum mortui cribrasse, au-
6 rum combustum quærentem: tantam nimirum non gladijs modo, sed stylo etiam iste tribuit impunitatem. Defunctus tribunatu militū Cato, deductis à suis est, nō votis tantum (est enim id vsitatum) neque laudationib. sed lacrymis & insatiabilibus amplexus eum prosequentibus, vestimentaq; sua quà iret subijcientibus, & manus deosculantibus: quod eo tempore vix paucis imperatoribus à Romanis datum est. Porro cum statuisset ante quam ad remp. accederet, Asiam peruagari, regionum, morum, institutorum, & quæ in singulis essent prouincijs copiarum contemplandarum gratia, simul etiam gratificaturus Deiotaro Galatæ, qui ipsum amicitiæ hospitijq; paterni nomine ad se vti ve-

niret

Vt fratrem desiderarit.

Peregrinatio eius.

niret rogauerat: ita peregrinationem instituit. Prima luce pistorem coquumq; eo, vbi esset pernoctaturus, præmittebat. Hi composite admodum & tranquille vrbem ingressi, si nullum paternum hospité Catonis aut notum ibi offendissent, diuersorium ei apud cauponem parabant, nemini molesti: quod si ne caupona quidem esset, ibi tum magistratum adiebant, & diuersorium petebant, datumq; boni consulebant. Sæpe etiam à magistratibus fides eis non est habita, contemptique quod nullo tumultu, nullis minis hæc a- 7
gerent, re adhuc infecta. Catone eis superueniente: iisq; ipse apud clitellas tacitus sedens, maiori despicatui materiam præbebat, pro abiecto & obnoxij animi homine habitus. Veruntamen vocato ad se magistratu solebat dicere: Corrigite ô praui homines peruersam hanc hospitum excipiendorum rationem, & comitate vestra eorum qui venient (neque enim semper Catones ad vos venient) potentiam frangite, occasionem captantium vt vi vobis eripiant, quæ vltro dare nolueritis. Ridiculum est, quod ei in Syria visu venisse dicitur. Cum ad Antiochiam accessisset, ante portas vrbis magnam hominum multitudinem ab vtroque viæ latere effusam offendit: erant autem adolescentes seorsim chlamydibus induti, & pueri honeste ornati seorsim stabant, tum sacerdotes deûm, vel magistratus puris in vestibus coronati. Nihil aliud itaq; ratus, quam sui excipiendi gratia hunc honorem à ciuitate paratum, suis, quos præmiserat, succensuit, qui non prohibuissent, iussitque amicos ab equis descendere, peditesque secum incedere. Vt proxime accesserunt, pompæ istius magister atque instructor, homo iam prouectæ ætatis, manu baculum & coronam tenens Catoni ante alios occurit: & vbi Demetrium reliquissent, ac quando is esset venturus, interrogauit. Erat is Demetrius Pompeij libertus, & apud eum largiter poterat: itaque omnibus tunc fere hominibus in Pompeium oculos conijcientibus, vltra quam dignum homine esset colebatur. Amicis itaque Catonis tantus est obortus risus, vt inhibere eum incedentes per turbam non possent, Cato autem tunc vehementer conturbatus, nihil aliud dixit, quam Proh infelicem vrbem: postea temporis ipse quoque recordans aut recitans id factum, ridere est solitus. Enimuero ipse Pompeius eos qui per ignorantiam ita Catonem

Demetrius Pompeij libertus.

Pompeius Catonem honorat.

neglexerant, ſuo exemplo erudijt, Cum enim Cato ipſius, vt ſenioris, & gloria ampliſſimi, maximarumque tum copiarum ducis ſalutandi cauſa Epheſum veniſſet: conſpicatus eum Pompeius accedere, ſedere non ſuſtinuit, ſed tanquam ad præſtantiorem, exiliens de ſolio accurrit, dextramque iniecit, multisque inter complexus ipſos & ſalutationem, pluribus etiam digreſſi virtutem prædicauit: ita vt conuerſi omnes intentique iam Catoni, quem prius ſpreuiſſent, eius tum manſuetudinem animique magnitudinem cum admiratione conſiderarent. Neque enim obſcurum erat Pompeij erga ipſum ſtudium, demerentis magis quam amantis: intelligabaturque eum Catonem præſentem admirari, diſceſſu eius lætari. nam reliquos iuuenes qui ad ſe veniſſent Pompeius magna cupiditate ſecum detinebat, à Catone nihil tale petebat: ſed quaſi eo præſente ſua libere vti poteſtate nequiret, ita libenter dimittebat: ſoli fere ei omnium qui Romam nauigarent liberos ſuos vxoremque commendans, alioquin etiam genere ipſi coniunctos, Certatim exinde ciuitates Catoni operam dare, eum inuitare, & conuiuia præbere. Qua in re Cato à ſocijs ſe obſeruari iuſſit, Ecquid imprudens dictum Curionis ipſe confirmaret. Etenim Curio amicus & familiaris Catonis, auſteritatem eius iniquius ferens, percontatus fuerat, haberet ne in animo exacta militia Aſiam perluſtare: cumque id affirmaſſet, Bene tu, reſponderat: iucundior enim inde & tractabilior redibis. hæc enim fere eius fuerunt verba. Cæterum Deiotarus Galata, ætate iam prouectior, Catonem acciuerat, vt ei liberos ſuos familiamque committeret: venientiq; cum varia munera offerret, vtque ea acciperet omnibus modis ſolicitaret, ita hominem irritauit, vt cum ſub veſperam veniſſet, ibique pernoctaſſet, poſtridie tertia hora diſcederet. Verum vnius diei progreſſus iter, Peſſinunte plura prioribus dona ipſum expectantia offendit, cum literis Deiotari, precantis vt acciperet: ſin ſecus videretur, at amicis eorum accipiendorum poteſtatem faceret: dignis vtique quibus propter ipſum aliquid boni contingeret, cum quidē de ſuo ditare eos ipſe non poſſet. Sed ne tū quidem Cato conceſſit, quanquā videret nonnullos amicorum delinitos, ipſumq; tacite incuſare: verum inquiens Omni munerum acceptioni prætextum aliquē inueniri poſſe, ſe cum amicis ea quæ honeſte

Deiotari dona ſpreta.

honeste possideret communicaturum, dona ista ad Deiotarum remisit. Traiecturo Brundusium amici suadebant, vt reliquias Cæpionis in aliud nauigium imponeret: quibus ille respondens, Animum se potius quam istas relicturum, transfertauit, periculosissime quidem fortuna (vt aiũt) quadam, cum reliqui satis commode nauigassent. Romam reuersus aut Athenodoro, aut in foro amicis operam dedit. 8 Quæsturam autem, cuius petendæ tempus appetierat, non ante ambijt, quam leges quæstorias legisset, singula ex peritis esset procontatus, & eius magistratus ius animo quasi informasset. Itaq; simul atque quæstor est cõstitutus, ærarij statim administrorum & scribarum aliam instituit rationẽ. Hi enim cum hactenus publicas literas & leges suis in manibus habuissent, iuuenibus subinde quæstoribus creatis ac quibus ob imperitiam & ignorationem opus esset præceptoribus alijs atq; magistris: potestatem illis nequaquam concesserant, sed ipsi magistratum gesserant. Primus Cato nouo modo non titulum tantum & honorem, sed & animum rationemq; eo magistratu dignam attulit, scribisque (id quod erat) pro famulis vsus est, partim eorum maleficia arguens, partim ignorantia peccantes erudiens. Cum vero se proterue gererent, aliosque adulando demererentur, ipsi aduersarentur: primum eorum fraudis in hæreditate commissæ compertum ab officio remouit: alteri cuidam falsi dicam scripsit. Hunc defendere aggressus est Lutatius 9 Catulus censor, maximæ ob virtutem existimationis, quod iustitia & temperantia omnes antecellere Romanos crederetur, laudator etiam Catonis, eiusq; ob vitæ institutum familiaris. Huic, cum se causa inferiorem cernens palam condonari sibi reum peteret, idq; Catone prohibente magis instaret, Turpe est, inquit Cato, te Catule cum sis censor, & de nostris factis iudicare debeas, ob nostros famulos officio tuo exturbari. Hæc locutum Catonem intuitus est quidem Catulus tanquam responsurus, dixit tamen nihil; sed siue ira, siue verecundia conturbato animo tacitus abijt. Non tamen damnatus est reus. Nam vt vno calculo plures damnantium quam absoluentium lati sunt, Catulus ad M. Lollium (qui collegarum Catonis vnus, tum ob valetudinem a iudicio aberat) emisit, orans vt opitularetur reo: isque peracto iam iudicio lectica allatus, suo eum suffragio

Quæstura Catonis.

absoluit. Attamen eum Cato neq; pro scriba habuit neque ei mercedem persoluit, neq; omnino calculum Lollij in reliquorum numero duxit. Hoc modo repressis & cicuratis scribis, ipse literis suo vtens arbitrio, breui tempore effecit vt maior esset quæstorij quam Curiæ dignitas, vtq; omnes ita sentirent atq; dicerent, Catonem quæsturæ consularem maiestatem conciliasse. Primum enim cum inuenisset multos antiquitus ærario debere, vicissimque ex ærario deberi multis, eadem opera rempub. & à ferenda, & ab inferenda iniuria liberauit, debitum seuere & acriter exigens, nominibusque celeriter & prompte satis faciens: quæ res verecundiam populo mouit, cum & persoluere eos quos nihil reddituros putabant, & satisfieri ijs qui desperauerant videret. Deinde cum multi tabulas ad ærarium contra quam fieri deberet adferrent, antiqua consuetudine precibus & gratia consequi studentes vt falsa decreta reciperentur: nihil horum Catonem fefellit, & quidem de vno aliquando dubitans genuinumne esset, multis testantibus fidem non habuit. neque prius inter cætera retulit, quam consules accessissent, & iuramento id confirmassent. Porro cum multi essent, quibus Sylla in secūda proscriptione viritim quadragena octono sestertia ob cæsos proscriptos dederat, ijq; omnibus inuisi & pro scelerosis polutisque haberentur, vlcisci tamen eos auderet nemo: singulos eos Cato postulauit pecuniæ publicæ iniuste possessæ, eamq; exegit, iracunda interim oratione impias eis cædes exprobrans. Hi vero statim homicidij rei, & præiudicio iam damnati, in ius rapiebantur atque pœnas dabant, gaudentibus, omnibus existimantibusque vna demum Syllanam tyrannidem excindi, ipsumque se Syllam videre supplicio affici putantibus. Animos autem multitudinis adsiduitas quoque eius, & indefatigata accuratio allexit. Nemo enim collegarum prior Catone ad ærariū accessit, aut posterior discessit. Idem omnibus concilijs, omni senatui interfuit, veritus & obseruans eos, qui per gratiam debita aut vectigalia quibusuis condonare intentebant. Ita ærario sycophantis exclusis, eoque pecunia repleto, docuit licere ciuitati etiā absque iniuria diuiti esse. Collegarum quoque nonnullorū, quibus inuisus initio fuerat, animos eo sibi conciliauit, quod largitionum aut iniquorum iudiciorum detrectatorum omnem inui-

Syllani administri mulctantur

inuidiam in se solus recipiebat, eamq; sui excusandi aduersus instantes & vrgentes occasionem illis præbebat, quod dicerent se ipsis gratificari inuito Catone nullo modo posse. Postremo quæsturæ die cum esset ab vniuersis prope ciuibus domum deductus, inaudiuit Marcellum concursu amicorum atque potentum & precibus victum largitionem quandã, veluti debitam, perscripsisse: (erat autem is Marcellus à puero Catoni amicitia iunctus, cumq; eo magistratum optime gerebat: priuatim autem facile vt precibus annueret pudore abducebatur, & erat ad quamuis gratiã ineundam ingenio procliui.) itaque statim reuersus eo Cato, vt comperit vi adactum Marcellum scripsisse eã donationem, tabulas poposcit, eamq; deleuit, tacito adstante Marcello: atq; hunc ab ærario secum domum abduxit, neq; tum, neq; postmodo eo de facto querentem, sed ad extremum vsq; in familiaritate pristina perseuerantem. Iam ne defunctus quidem quæstura ærarium præsidio vacuum reliquit: sed aderant quotidie serui ipsius, qui, quæ agerentur conscriberent, & ipse libros in quibus descriptio publicę dispensationis à Sylla ad sua vsq; tempora continebatur, quinque emptos talentis adsiduo versabat. Primus in senatum veniebat discedebat vltimus: sæpe reliquis tardius conuenientibus, libro togam prętendens legebat: nunquam peregre abfuit, cum haberetur senatus. Postea etiam temporis, cum Pompeiani eum iniustis suis conatibus constantissimè aduersari, neque ab eo proposito detrahi vlla ratione posse viderent, ideoque eum patrocinijs amicorum, arbitrijs, alijsq; negocijs occupare ne in senatum veniret, molirentur: insidijs deprehensis, omnia posthabuit, totumque se in id dedit, vt conuocato senatu ne quid aliud ageret. Non enim gloriæ studio, non opum, neque fortuito casu, vt quidam alij, ad tractandas res publicas delatus, sed consilio, quod hoc boni viri esse officium putaret, intentiorem se reipublicæ, quam apem melli esse debere censuit: itaque ergo operam etiam dedit, vt ab amicis & hospitibus suis quos passim habebat, prouinciarum administrationes, decreta, iudicia, & præcipua facta ad se perscriberētur. Quodã tempore Clodio tribuno pleb. resistens, qui grauia nouarum rerum semina spargens, sacerdotibus vtriusque sexus, in quibus etiam Fabia Terentia erat, vxoris Ciceronis

Institutum eius.

soror,

soror,apud populum calumniando periculum crearet:eum ignominia circumfusum vrbe excedere coegit. Ciceronem autem gratias sibi agentem, ciuitati acceptum hoc referre iussit:huius enim causa se omnia agere. Proinde in magna erat existimatione:adeo vt orator quidam vnico teste in iudicio allato iudicibus diceret, Vni testi, ne si Cato quidem is esset, credendum esse: & vulgo iam de rebus incredibilibus veluti prouerbium iactaretur, Ne Catone quidem affirmante hoc probabile est. Cum in senatu quidam prauis moribus ac luxuriosus verba de frugalitate & temperantia faceret,insurgens Amnæus, Quis, inquit, te ferat? qui cum Crassum cœnando, ædificando Lucullum æques, nobis vt Cato concionare. alios quoq; homines vitiosos & luxui deditos, verbis tamen grauitatem & austeritatem præferentes, subsannandi causa Catones vocabant. Porro autem multis hortantibus vt tribunatum plebis peteret, Cato vim magnæ potestatis istius veluti vehementis medicamenti nō ratus negocijs leuibus insumendam, solutus à repub: acceptis libris & philosophis in Lucaniam profectus est: ibi enim prędia ocio haud illiberali idonea possidebat. In itinere autem multis iumentis, vasis, atq; calonibus occurrens, cum intellexisset Metellum Nepotem tribunatus plebis petendi causa Romam reuerti,tacitus constitit, paululumque cunctatus, retro suos abire iussit. Mirantibus hoc amicis, An ignoratis, dicebat, Metellum vel per se ob stoliditatem suam ciuitati metuendum esse? is nunc de sententia Pompeij adueniēs in rempub.incidet fulminis in morem,atque omnia perturbabit. non igitur ocij mihi aut peregrinationis tempus,sed aut inhibendus iste homo,aut præclaro certamine pro libertate oppetendum est. Tamen amicorum adhortationibus concedens prius in prædia sua venit:ibiq; haud diu moratus, Romam rediſt. Vesperi cū venisset,statim mane in forum descendit,tribunatum plebis petens,vt resistendi Metello facultatem haberet. (etenim eius magistratus maior est in impediendo vis,quam in agendo: & reliquis omnibus,vno excepto,quicquam decernentibus, vnius illius prævalet sententia) Principio pauci cum Catone amici fuerunt:verum vbi institutum ipsius innotuit, breui tempore omnes boni notique ciues ad eum confluxerunt,hortabanturque & confirmabant,non petere eum,

Autoritas.

ſed dare beneficium patriæ optimiſque ciuibus maximum, aſſerentes: qui cum ſæpe quiete eo magiſtratu defungi potuiſſet, nunc maluerit non ſine ſuo periculo certaminis pro libertate & republica ſuſcipiendi cauſa eum ambire. Fertur multis ad ipſum ſtudij fauoriſq; gratia certatim cōcurrentibus, preſſus in turba haud ſine diſcrimine difficulter admodum in forum euaſiſſe. Creatus tribunus plebis cum alijs & Metello, vt vidit comitia conſularia venalia eſſe, increpauit ea de re populum acri oratione: cuius in fine iurauit ſe eum, quicunque pecuniam dediſſet populo, in ius tracturum: vnicum Sylanum ob neceſſitudinem excipiens, cuius vxor erat ſoror Catonis Seruilia, Itaque hunc etiam omiſit, L. Murenam ambitus poſtulans, qui largitione confeciſſet, vt cum Silano conſul deſignaretur, Lex erat, vt reus accuſatori cuſtodem daret, ne ipſum laterent quæ is accuſationis cauſa colligeret aut pararet. Is ergo quem Murena Catoni adiunxerat, cum eum comitans paſſim & obſeruans animaduerteret nihil inſidioſe, nihil inique moliri, ſed ingenue & humaniter ſimplicem iuſtamq; actionis formam componere: adeo admiratus eſt viri magnanimitatem & bonitatem, vt in foro aut domi ad eum accedens quæſierit tantum, eſſetne hodie aliquid eorum quę ad accuſationem pertinerent acturus: ac ſi negaret, fidem verbis eius habens diſceſſerit. Cum cauſa ageretur, Cicero tum conſul Murenæ patrocinatus eſt, multaq; in Stoicos propter Catonem, & illorum paradoxa iſta quæ vocantur (hoc eſt admirabilia & omnium opinioni contraria) iocatus, riſum iudicibus mouit: feruntque ipſum Catonem leniter ſubridentem dixiſſe ijs qui adſtabant, Quam ridiculum habemus conſulem? Abſolutus autem Murena nō vt peruerſorum eſt mos, ſtolidorumque hominum ſe erga Catonem geſſit: ſed in conſulatu ſuo eum de maximis rebus conſuluit, ac pro tribunali in honore & exiſtimatione perpetuo habuit. Cuius rei cauſa in ipſo fuit Catone, qui iuris defendendi cauſa in foro & curia cum ſe terribilem & durum præberet, alias humanum ſe omnibus & beneuolum exhibebat. Priuſquam tribunatum plebis iniret, Ciceronis conſulatum cum multis alijs certaminibus firmauit, tum eo in primis, quod Catilinariæ eius actioni ampliſſimæ & pulcerrimæ finem impoſuit. Nam Catilina cum peſtiferam totius Romanæ

Ambitus poſtulat Murenam.

reipub.

reipub. mutationem moliretur, bellaque ſimul & ſeditiones turbaret, deprehenſus conuictusque à Cicerone, vrbe exciderat. Lentulus vero, & Cethegus, cumq; his alij complures coniurationis ſocij Catilinæ timiditatem & Conatuum humilitatem incuſantes, ipſi vrbem incendio delere, & defectionibus populorum bellisque exteris imperium euertere ſtatuerant. Quorum cum innotuiſſet apparatus (ſicuti in vita Ciceronis ſcriptum eſt) & in ſenatu Cicero quid de eis ſtatuendum eſſet ſententias quæreret, primus omnium Silanus extremo ſupplicio afficiendos pronunciauit, eiq; deinceps vſque ad Cæſarem omnes aſſenſerunt. Cæſar, vt erat diſertus, ac qui omnem in vrbe mutationem motumque (quippe materiam eorum quæ iam tum animo agitabat) augeri quam extingui mallet, multa gratioſa & humanitatis ſpeciem habentia locutus, indemnatos eos necari non decere cenſuit, in carcere tamen adſeruandos. Ita vero, ſenatu populum metuente, reliquorum ſententias mutauit. vt Silanus quoque non morte ſe eos damnaſſe, ſed carcere (hoc enim vltimum eſſe ciui Romano ſupplicium) affirmaret. Hac mutatione facta, & omnibus in leniorem atque humaniorem partem inclinantibus, Cato illi ſententiæ contradicturus, initio ſtatim iram ſuam animique commotionem non diſſimulauit, Silani inconſtantiam reprehendens, Cæſaremq; dictis inceſſens, qui prætextu populari, clementique in ſpeciem oratione rempublicam ſubrueret, perterreretq; ſenatum, ea in cauſa, in qua ſibi ipſe metuere debuiſſet, & arbitrari præclare ſecum agi, qui ſuſpicionem & ſupplicium eorum quæ acta eſſent euaderet. cum quidem ita palam & proterue publicos hoſtes eripere intenderet, ſeque tãtæ tamque illuſtris patriæ ſortem, cui præſens impenderet exitium, fateretur non miſerari: ſed eos, quos ne natos quidem oportuiſſet deploraret, quod ij ſua morte ciuitatem magnis cædibus atque periculis eſſent liberaturi. Hanc vnam de omnibus Catonis orationibus extare ferunt: per omnia curiæ loca ſparſim à Cicerone diſpoſitis ad eam excipiendam ſcribendi celeritate præſtantibus miniſtris, quos ante docuerat certas notas, quæ breuibus & exiguis figuris multarum literarum vim in ſe haberent. nondum enim exercebant, neque habebant eos, quos notarios appellamus: ſed tunc primum veſti-

gium eius rei deprehensum ferunt. Enimuero obtinuit Cato, & reliquos in suam sententiam traduxit, ita vt morte illi damnarentur. Traditum est (nam quia imaginem veluti quandam animi Catonis depingimus, ne minima quidem nobis prætermittenda vidētur) cum acriter aduersus Catonem tū Cæsar cōtenderet, in eosq; intenti senatores essent, paruam tabellam Cæsari extrinsecus allatam. quam rem cum in suspicionem traheret Cato, & in sinistrā partem interpretaretur, non defuisse, qui postularent recitari quod scriptum in ea esset. Tum Cæsarem Catoni prope adstanti tabellam porrexisse: fuisse autem Seruiliæ, sororis Catonis epistolam impudicam ad Cæsarem, cuius amore erat corrupta. Catonem lectam eam Cæsari rursum obiecisse, ac dixisse, Accipe temulente: & sic reliquum orationis persecutum.

Sorores Catonis impudicæ.

Omnino autem apparet gynæceum Catoni infortunatum fuisse. Quippe ex duabus Seruilijs sororibus eius hęc (vti retulimus) ob Cæsarem erat infamis, alterius maior etiā turpitudo: quæ Lucullo primū inter Romanos gloriæ gradum obtinenti nupta, cum eum prolis vnius patrem reddidisset, ob impudicitiam domo est eiecta. Et quod erat summum, ipsa etiam Atilia Catonis vxor eius criminis pura nō fuit, ita vt eam, quamuis binos ex ea sustulisset liberos, coactus sit ob vitæ inhonestatem repudiare.

Secundæ nuptiæ.

Duxit deinde Marciam Philippi filiam egregiā mulierem, de qua multi sunt varijq; sermones: hæcq; pars fabulæ vitæ Catonis omnium maxime ambigua est, difficilesque habet explicatus. Thraseas rem ita, vt sequitur, actam scribit, autorem huius historiæ Munatium Catonis amicum & cōuictorem nominans. Inter multos amatores admiratoresque Catonis, quorum alij studium suum aliis apertius præ se ferebant, Q. et Hortensius fuit, vir magna existimatione, probatisq; moribus. Hic non contentus se socium esse Catonis & familiarem, necessitate insuper aliqua & communitate totam familiam suam cum Catoniana permiscere animum induxit. Itaque conatus est persuadere Catoni, vt is sibi filiam Porciam, quæ Bibulo nupta erat, bisq; iam eum patrem fecerat, traderet, vti ex ipsa, tanquam bonæ frugis fertili, liberos susciperet. hominum quidem opinione absurdum hoc videri: re ipsa præclarum esse & ciuile, vt mulier integra ætate florens neque neglecta virtutem sobolis dandæ perdat, neque plu-

res

res quam requirantur liberos pariendo grauet, atq; ad pauperiem redigat maritum nihil porro prolis indigentem: sed communem alijs etiam prole dignis liberûm suscipiendorum facultatem præbeat, virtutemque in multa genera diffundens ab inuidia vindicet: quibus necessitatibus ipsa deinde inter se ciuitas quasi commisceatur. quod si omnino vxor Bibulo cordi sit, se eam ipsi simul atque ex se peperisset redditurum, arctius hac liberûm communitate Bibulo ipsi & Catoni cõiunctum. Cum ad hæc responderet Cato, probari quidem sibi Hortensium affinem, sed de filiæ iam traditæ alteri nuptijs abs re sermonem fieri: mutata oratione Hortensius haud dubitauit animo suo detecto ipsam Catonis vxorem petere, ætate adhuc ad pariẽdum habilem, cum satis iam liberorum esset Catoni. neque vero id prætendere potuit eam à marito negligi: nã grauida tum quoq; fertur fuisse. Cato animaduerso Hortensij studio, non aduersatus est, Marciæ tantum patris Philippi consensum requiri dixit, atque is compellatus facilem se præbuit, neque aliter, quam ipso Catone præsente & vna despondente Marciam Hortensio collocauit. Hæc mihi cum in mulierum mentionem incidissem, hoc loco visa sunt commemoranda, etsi posteriora essent tempore. Cæterum Lentulo cum socijs necato, cum Cæsar apud Senatum accusatus ad populum confugisset, ciuitatisq; vitiosas & corruptas partes conturbaret, sibique adsciсeret: Cato reipublicæ timens, Senatui autor fuit frumentaria largitione egenam turbam placandi: cuius quidem annuæ impensæ fuerunt trecenties sestertiûm. atq; hoc beneficio periculum præsens perspicue est auersum. Exinde Metellus tribunatum plebis adeptus conciones habuit tumultuosas, legemq; promulgauit, vt Pompeius Magnus quamprimum cum exercitu in Italiam veniret, vrbemque a Catilina in periculum coniectam seruaret. Erat hic prætextus speciosus: id autem agebatur vt principatus ac Respublica in manus Pompeio traderentur. Habito eius rei causa Senatu, cum non, vt aliâs, aspere Metello aduersaretur Cato, sed moderate cum de multis rebus ac placide moneret, & ad extremum preces quoque adderet, Metellique familiam, quod semper optimatum partes fouisset, collaudaret: eo magis elatus animo Metellus, Catonemque veluti trepidantem & concedentem aspernatus, multa

Marcia Hortensio tradita.

Contra Metellum Nepotem actiones Catonis.

multa superbe minari, dictisque ferocire institit, tanquam omnia inuito etiã senatu confecturus. Ibi Cato vultu, voce & oratione mutatà, in fine disertis verbis testatus est, se viuo Pompeio nunquã cum armis vrbem intraturum. Subijtque tum senatui cogitare, neque Metellum neque Catonem mentis suæ compotem esse, aut sanis vti consilijs, sed Metelli institutum, insaniam esse, qua prę nimia malicia ad exitium publicum rueret: Catonis autem virtutem, diuinam esse quandam animi commotionem, pro honestate & iure propugnantem. Cum esset suffragia laturus ea de lege populus, Metello arma, hospites, gladiatores, seruique per forum dispositi adfuerunt, magnaque pars populi, ob spes in Pompeio collocatas mutationem rerum expetentes: Cæsar quoque tum prætor, multum virium suppeditauit. Sed cum Catone primus quisque ciuium dolorem magis & iniuriam, quam certamen commune sufferebat: magna domum eius mœsticia, magnus timor tenebat, adeo vt nonnulli amicorum incœnati vna peruigilarent, grauiter pro ipso soliciti, mulieresque & sorores quiritarentur atque plorarent. Ipse interpide & confidenti animo compellans singulos atque consolans, cœnatus somno noctem exegit: expergefactusq; (dormiebat enim altius) à Minucio Thermo collega, in forum descendit, paucis sane comitantibus, multis vero occurrentibus, vtque sibi caueret monentibus. Postquam forum ingressus ædem Castoris circumdatam armatis vidit, gradusque à gladioribus custodiri, ipsum supra Metellũ cum Cæsare assidentem, conuersus ad amicos, Proh ferocem, inquit, iuxta, & timidum hominem, qui aduersus vnum, eumque nudum hominem tantum exercitum coegerit. Simul recta cum Thermo ad eos pertexit, eisque graduum custodes cesserunt: neque tamen quanquam alium admiserunt, ipsumq; Munatum manu iniecta ægre attraxit Cato: ita progressus, medium sese inter Metellum & Cæsarem collocauit, eorumque colloquium dissipauit. His hæsitantibus, magno spectatores perfusi gaudio, miratique vultum audaciamq; Catonis, propius accesserunt, & alta voce ipsum vt pergeret ita, se autem mutuo vti manerent, neue libertatem & defensorem eius proderent, cohortati sunt. Cum apparitor legis tabulam promeret, Cato legere eũ non est passus. Me-

tello etiam eam sumenti & recitare incipienti, de manibus eripuit: eidem verbis suis legem referre absque tabula conanti manibus ori iniectis vocem interclusit Thermus. Proinde videns Metellus istorũ peruicacia populum quoque vinci, quid ex vsu sibi foret intelligens, domo sua euocatos armatos magno cum clamore in forum irruere, & aduersarijs terrorem incutere iussit. Quo facto cum dissipati essent omnes, Catonem solum subsistentem, ac desuper saxis & lignis impetitũ haud neglexit Murena, is qui pridẽ ab eo in ius fuerat tractus: sed togam ei suam prætendens, vociferandoque iacientes vt cessarent monens, vix tandem monitis suis concedentem Catonẽ veste sua inuoluit, inque ædem Castoris abduxit. Metellus cum solitudinem apud rostra, fugam aduersæ partis è foro cerneret, pro certo habens se vicisse, discedere armatos iussit: ipseque progressus placide, legem perferre intendit. Interim aduersæ factionis homines à fuga iterum congregati in forum magno & horribili cum clamore irruperunt: quo Metelli sectatores perterriti, qui eos arma alicubi nactos irruere putarent, vniuersi à tribunali fuga dilapsi sunt. His ita disiectis Cato progressus populum partim collaudando, partim confirmando effecit, vt & multitudo se ad euertendum quoquo modo Metellum pararet, & senatus magistratibus negocium daret, vti Catoni suppetias ferrent. legemq;, qua seditio & ciuile bellum Romæ induceretur, impugnarent. Ergo Metellus, tametsi ipse adhuc ferox & imperterritus, vt suos vidit Catonem summopere formidare, eumq; pro insuperabili habere, subito in forum se proripuit: conuocatoq; populo multa ad faciendam Catoni inuidiam locutus, ad extremum fugere se Catonis tyrannidem & coniurationem aduersus Pompeium dicens, ac breui fore vt Romam eius pœniteret, quæ tantum virum ignomina afficeret, in Asiam abijt, quasi de his rebus apud Pompeiũ questurus. Magnæ id Catoni gloriæ fuit, qui tanto onere tribuniciæ licentiæ vrbem leuasset. & Pompeij potentiã quodammodo in Metello fregisset. Maiorem laudem reperit, cum Senatum dedecore afficere Metellum, eiq; magistratũ abrogare volentem inhibuit. nam & vulgus humanitati hoc & animi moderationi imputabat, quod insultare inimico deiecto noluisset: & cordatis videbatur prudenter & vtiliter ab iritan-

do

do Pompeio abstinuisse. Secundum hæc Lucullus à bello reuersus cuius ei finem & gloriam præripuisse Pompeius censebatur, de triumpho etiam in discrimen venit, C. Memmio factiones apud populum contra eum excitante ac crimina intentâte, magis id in Pompeij gratiam, quã priuat is ducto odijs. At Cato cuius soror Seruilia Luculli esset vxor, alioquin etiam rei indignitate motus. Memmio se opposuit: qua in re cũ multas calumnias pertulisset, tandemque magistratu veluti tyrannide esset amotus, tantum tamen effecit, vt Memmius vltra accusationes Luculli omittere opus haberet. Itaque Lucullus acto triumpho arctius exinde amicitiæ Catonis inhæsit, validum eã aduersus potentiam Pompeij præsidium habens. Pompeius vero rebus militiæ gestis clarus domum reuertens, aduentusque sui gratia & splendore ita fretus, vt nihil se frustra petiturum à ciuibus putaret, præmisit qui à senatu peterent, vti comitia consularia differrentur tantisper, dum ipse præsens ea in gratiam Pisonis (is enim ambiebat consulatum) obire posset. Hic plerisque concedentibus, Cato non in dilatione comitiorum tantum esse situm, quam in conatu Pompeij & spe frustranda existimãs, reclamauit, vtque senatus hoc denegaret obtinuit. Haud leuiter eo facto perturbatus Pompeius, cum animaduerteret se, nisi Catonem sibi amicitia cõiunxisset, maximis in rebus offensurum, accito ad se Munatio Catonis socio, de duabus Catonis ex fratre aut sorore neptibus iam nuptijs maturis alterã sibi, filio minorem 11 in matrimonium postulauit: quidam non neptes, sed ipsius Catonis filias ab eo petitas fuisse ferũt. Cum hac de re Munatius Catonem, vxoremq; eius, & sorores docuisset, istæq; affinitatem magnopere acceptam haberent ob potentiam & dignitatem Pompeij: Cato nulla mora aut deliberatione interposita, percussus statim respondit: Vade Munati, vade & dic Pompeio, Catonem per mulieres capi non posse: sed tamen beneuolẽtiam eius gratam habere: eiq; iuste agenti amicitiam omni firmiorem necessitudine cum ipso futuram: obsides autem Pompeij gloriæ aduersus patriã ipsum nunqnam daturum. Moleste hoc mulieres tulerunt: & vero amici quoque Catonis id, responsum vt inurbanum & superbum reprehenderunt. Paulo post Pompeius cuidam amicorum consulatum ambiens pecuniam in tribus di-

Memmio resistit Cato.

Pompeii postulatum infringit.

Eius affinitatem respuit.

uisit, in hortis suis eam numerans: qua largitione diuulgata, Cato mulieribus dixit, Necesse fuisse huiusmodi quoq; infamiæ actionum societatem inire, si affinitaté cum Pompeio contraxisset. itaq; ipsæ etiam fassæ sunt, rectius ipsum statuisse, eum repudiando. Enimuero si iudicandum ex euentis est, apparet Catonem grauissime errasse, qui Pompeij coniunctionem respuens, passus est eum ad Cæsarem ire, & nuptias eiusmodi coire, quæ Pompeij & Cæsaris in vnum confusa potentia, prope euerterunt imperium Romanum, Rempublicam quidem perdiderunt: quorum nihil fortasse euenisset, nisi Cato metuens vilia Pompeij peccata, concessisset ei facultatem parandæ summorum perpetrandorum potestatis. Verum hæc inferiorum sunt temporum. Lucullo autem & Pompeio de Ponticis constitutionibus inter se certantibus, (vterque enim a se constituta confirmari volebat) & Catone Lucullum haud obscure iniuria affectum adiuuante, victus in senatu Pompeius, vt animos multitudinis sibi deuinciret, militibus spem agri diuidendi fecit: hic quoque Catone resistente, & legem istam abolente, ita demum ad Clodium se contulit, eorum qui tunc temporis popularem fauorem sectabantur audacissimum, & ipsum Cæsarem præbente quodammodo ansam ipso Catone, sibi adiunxit. Cæsar enim à bello Hispanico rediens, simul & consulatum petere & triumphare cupiebat. & cum lex esset, vt petitio per præsentes fieret, qui autem esset triumphum ducturus, is tantisper extra pomœrium maneret: petebat à senatu, vt sibi aliorum opera ambire consulatum liceret. Id cum multi cōcederent, Cato repugnauit, sentiensque Cæsari plerosque cupere, diem totum dicendo exegit, atque ita senatusconsultum impedijt. Quare Cæsar omisso triumpho, statim in vrbem venit, Pompeiumque amplexus, consulatum petijt, eoq; impetrato huic Iuliam filiam suam nuptum dedit, factaque aduersus Rempublicam conspiratione, Cæsar leges de diuidendo egenis agro tulit, Pompeius eas defendit. Lucullus autem & Cicero collegæ eius Bibulo se coniungentes, repugnabant: atque inprimis Cato, iam tum suspicans Cæsaris & Pompeij societatem nullum ob iustum finem coaluisse, dicensq; non se diuisionem agri metuere, sed prœmium quod ij essent pro ea a populo, quem hoc inescarent & demererentur

Cæsaris consulatus, & cum Pompeio affinitas.

rentur munere, exacturi. Hæc illi dicenti cum senatus adstipulabatur, tum aliorum quoque haud pauci se adiungebant Cæsaris peruersitati infensi: nam quæ tribb. plebis ferocissimus quisque & vilissimus in gratiam multitudinis ageret, hæc ille turpiter & abiecte in fauorem se populi insinuans consulari potestate moliebatur. Ergo Cæsar, & qui ab eius erant factione, metuentes suo proposito, ad vim confugerunt. Primum Bibulo ipsi in forum degredienti corbis stercore plenus superfusus est: deinde in lictores eius factus impetus, eorumque confracti fasces: denique telis coniectis, multisque consauciatis è foro diffugere cursu reliqui. Cato vltimus pedetentim decessit, subinde ad ciues conuersus, inque capita eorum execratus. Ita non solum perlata est lex agraria, sed insuper scitum, vt senatores singuli iuramento promitterent, se eam legem ratam habituros, & contra aduersantes ei auxiliũ laturos: graui de nunciata ijs qui nõ iurassent pœna, iurauere autem omnes, victi necessitate, Metellique prisci casum memoria recolentes, 13 quem iurare in similem legem recusantem, Italia extorrem agi passus fuerat populus. Quapropter Catonem multis lacrymis, multis precibus domi mulieres obtestatæ sunt, vti flecteret animum, & iuraret; mlutis etiam amici hoc cum eo egerunt: qui vero præcipue persuasit homini, & ad iurandum pertraxit, Cicero fuit, monẽs eum, docensque, Fortassis ne iustum quidem esse, vnum ipsum illis quæ essent communi consensu decreta reluctari; in apertum vero se coniicere periculum eius rei causa, quæ rescindi nullo modo iam possit, id vero væcordis plene esse & insanientis. iam id omnium malorum grauissimum, si ciuitate cuius gratia agat omnia, destituta & quasi prodita insidiatoribus excidat ipse, quasi gaudens se certaminibus pro ea suscepris liberatum. etenim si non Roma Catoni, at Romæ Catone opus esse, eodemque amicus indigere, ac se præ reliquis, insidijs Clodij tribunatum affectantis palam iam impetitum. His simulibusq; sermonibus ferunt emollitum domi atq; in foro Catonem, tandemq; victum, postremum omnium, excepto familiari suo Fauonio, ad iurandum accessisse Elatus eo successu Cæsar, aliam legem promulgauit, qua tota prope Campania pauperibus destribuebatur. Huic præter Catonem nemo contradixit: quem à tri-

Cato in carcerem duci iussus.

à tribunali Cæſar ad carcerem abduci iuſſit, nihilo ſecius ſua vtentem dicendi libertate, ſed inter eundum ea de lege diſerētem, ciuesq; hortantem, vti huiuſmodi leges ferendi finem facerent. ſequebatur eum ſenatus mœſtus, & de populo optimus quiſque tacite indignans. Neq; fefellit Cæſarem, inique id ſuum factum à ciuibus ferri: pergebat tamen peruicaci contētionis ſtudio, fore ſperans vt Cato deprecaretur, aut auxilium inuocaret. Sed vbi ſatis apparuit, nihil eum tale facturum, victus pudore & infamia rei Cæſar ipſe tribunum quendam plebis ſubornauit, qui Catonem liberaret. Sane his legibus & muneribus cicurato & ſubiugato populo, Cæſari Illyricum & vniuerſa Gallia cum quatuor legionibus ad quinquennium eſt decreta, prædicente Catone, populum ſuis ipſius ſuffragijs tyrannum in arce collocare, P. quoque Clodium contra leges de patricijs in plebeios traductum tribunum plebis conſtituerunt, ea mercede vt Cicero in exilium pelleretur, omnia in gratiam ipſorum agentem. Conſules creauerunt Piſonem Calpurnium, ſocerum Cæſaris, & A. Gabinium hominem ex ſinu Pompeij natum, vt affirmant ij quibus mores eius & vita eſt cognita. At enim tameſi tam valide eſſent rerum potiti Cæſariani, ciuitatemque partim fauore partim metu ſibi ſubieciſſent: Catonem tamē adhuc timebant: moleſtum enim ipſis erat, & difficile, ſe ea quæ obtinuiſſent, non potuiſſe tamen niſi magno cum labore, neque citra turpitudinem ab eo coargutos vi conſequi. Et vero Clodius deſperans ſe Catone præſente Ciceronem opprimere poſſe, ſimul aque tribunatum plebis occepit, id agens vt illum ab vrbe dimoueret, ad ſe vocauit, atq; ita compellauit: Se eum omniū Romanorum integerrimū iudicare, itaq; nunc re ipſa teſtatum reddere ſtatuiſſe. multis enim adminiſtaratione Cypri ambientibus, ſe ipſum ea digniſſimum arbitrari, ideoq; libenter eam ipſi facere gratiam. Exclamante Catone, non hanc gratiam, ſed inſidias eſſe & iniuriam: ſuperbe admodū Clodius, Ergo inquit, quando gratum tibi hoc non eſt inuitus eo nauigabis: ſtatimq; ad populū progreſſus, legē de ea re pertulit. Proficiſcenti Catoni neq; nauim, neq; milites, neq; famulos dedit, præter duos ſcribas, quorum alter fur erat, alter Clodij cliens. Porro tanquam in Cypro conſtituenda & Ptolemæi negocio parum laboris eſſet futurum, iniun-

Clodii tribunatus plebis.

Cato in Cypro amandatus.

xit ei præterea vt Byzantiorum exules reduceret : id agens, vt se tribunatum plebis gerente, quam diutissime ab Vrbe abesset Cato. Hac constrictus Cato necessitate, Ciceroni iam tum a Clodio impetito consilium dedit, ne factionibus aut armis cædibusque vrbem propter se agitari vellet, sed tempori concedens abiret, atque ita patriȩ denuo salutem afferret: ipse vno suorum amicorum Canidio in Cyprum 14
præmisso, Ptolemeum monuit, vti citra pugnam cederet, victurus vitam neque opum neque honorum indigã: nam ei populum sacerdotium Veneris Paphiæ concessurum: interim Rhodi ad negotium tractandum se comparans, responsa expectabat. Venit eo tum temporis Ptolemæus Ægypti rex, qui ciuium ira & dissensione compulsus Alexandria abierat, Romamq; nauigabat impetratum, vt à Cæsare & Pompeio armata manu restitueretur. Is cum Catone colloqui cupiens, ad eum misit, sperãs eum ad se venturum Cato qui tum forte ventrem medicamento purgaret: Ptolemæum, si quid vellet, ad se venire iussit, venientique neque est progressus obuiam, neque intranti assurrexit, sed tanquem quemuis alium salutauit, ac sedere iussit. Id primum perturbauit Ptolemæum, hominis tam vili habitu popularique vtentis fastum admirantem: orsus deinde de suis rebus colloqui sermonem sapientem liberumq; Catonis audijt. increpantis ipsum & ostendentis, quanta relicta beatitate seipsum tantos in labores coniecisset, cui demerenda nunc, muneribusque concilianda esset Romanorum principum auaricia, quam vix tota in pecuniam redacta Ægyptus explere posset: monentis porro, vt retro ad suos nauigaret, cumque ijs gratiam reconciliaret, ad eamque rem suum comitatum & operam pollicentis, ibi tum rex, quasi ex insania aut delirio ad animum reuersus intellecta veritate & sapienti Catonis consilio, statuit quidem ei obtemperare: sed rursum ab amicis retractus à proposito, vt primum Romam venit, & ad fores vnius principum accessit, deplorauit suam imprudentiam, qui non egregij viri sermonem, sed Dei oraculum spreuisset. At Ptolemæus Cyprius bona quadam Catonis fortuna veneno sese necauit. Cuius morte cum magnæ relictæ ferrentur diuitiæ: Cato ipse Byzantium nauigare statuens. Brutum sororis filium in Cyprum præmisit, non satis fidens Canidio? reductis

Cum Ptolemæo rege colloquitur.

exulibus & redintegrata Byzantijs concordia, in Cyprum
nauigauit. Cum vero esset amplissima suppellex regia pocu-
lorum, mensarum, lapidum, purpurarum, eaq; omnia ven-
dendo in pecuniam essent commutanda: cupiens omnia ad
summum preciũ adducere, ipseq; omnibus interesse, & ex-
acte de singulis subducere rationes, neq; consuetudini fori
satis credidit, & suspectos habens omnes famulos, præco-
nes, venditores, ad extremum singula ipse emptorib. pro-
ferendo & preciũ constituendo, plerasq; ita merces diuen-
didit. Quæ res cum alios eius amicos, quod parũ ijs habere
fidei videretur, offendit, tum Munatium omnium familia-
rissimum ira prope implacabili accendit: ita quidem, vt in
Anticatone Cæsar huic loco acerbissime exagitando im-
moratus sit. Verum ipse Munatius non Catonis sinistro de
se iudicio, sed neglectione sui, & aduersus Canidium æmu-
latione sua iram eam extitisse narrat. edidit enim librum de
Catone, quem Thraseas præcipue secutus est. Ita autem re-
fert. Se posteriorem in Cyprum appulisse, ibiq; hospitium
ei ab alijs spretum & neglectum obtigisse: cum vero ad Ca-
» tonis fores venisset, non fuisse admissum, eo intus aliquid
» arcani cum Canidio tractante. Quo nomine cum incusasset
» modeste Catonem, asperius iusto sibi ab eo fuisse respon-
» sum. Equidem apparet, ô Munati, id quod est à Theophra-
» sto dictũ, nimiũ amando aliquando effici, vt eum quẽ ama-
» mus, odisse incipiamus: quando tu etiam vehementissime
» nos amans, eo indignaris, quod minori te quam conueniat
» in honore esse putas. ego autem Canidio cum ob peritiam
» vtor præ reliquis, tum ob fidem, quod & initio venit, & in-
tegre se gessit. hæc ait Catonem cum ipso remotis arbitris
locutum, deinde ad Canidium extulisse. Itaq; se re cõperta
neq; ad cœnam porro ventitasse, neq; si ad consilium vo-
15 caretur, paruisse: cumque minaretur Cato se eum pignore
(ita enim solet agi cum cõtumacibus) coacturum, nihil ista
curasse, sed è Cypro soluisse, diuq; in ira ea pmansisse. Post-
ea temporis Marcia (nam adhuc cum Catone viuebat) cum
marito ea de re colocuta, forte vtrunque à Barca fuisse ad
cœnam vocatum: Catonemq; cum reliqui omnes iam ac-
cubuissent ingressum, quæsiuisse vbi accumberet, & Barca
optionem ei dante, dixisse, iuxta Munatium velle se accum-
bere, sibique adsedisse. neq; tamen ea in cœna amice quic-

quam-

Munatij & Catonis discordia.

quam præterea secum egisse. Rursum Marcia deprecante, Catonem epistola se vocasse ad colloquium: se prima luce ad domum eius venisse, detentumque à Marcia, donec cæteri omnes discessissent: ibi demum Catonem ingressum complexum sibi tulisse, ac cōsalutasse. Hæc est Munatij narratio: quam fusius retuli, existimans huiusmodi historias ad mores & ingenia hominū demonstranda non minus, quam magna & publica facinora, perspicuitatis adferre. Coegit autem Cato argenti talenta prope septies mille. Porro longam nauigationem metuens, vasa multa parauit, quorum singula duorum talentorum & quingentarum drachmarū essent capacia, horum vnicuique longum funem appendit, cuius capiti suber magnum esset annexum? vt fracta naui indicia essent, vbi locorum demersa pecunia iaceret. Et pecuniæ quidem paucis demptis omnes saluæ Romam allatæ sunt: Rationes vero suæ administrationis accurate duobus in libris conscripserat. quorum vterq; intercidit. nam cum alterum libertus eius Philargyrus ferret, is à Cenchreis soluens, euersa naui vna cum sarcinis perijt alterum cum ipse ad Corcyram vsque pertulisset, ipso in foro sub tabernaculo dormiente, nautæ propter frigus magnos ignes noctu fecerunt, ita vt corriperentur flammis tentoria, cumq; his vna liber periret. Aderant quidem ei administri regij, quorum opera inimicis & calumniatoribus facile ora obturaret: mordebat tamē ea librorum iactura Catonem, quod eos non tam pro suarum rationum confirmatione, quam vt essent reliquis diligentiæ exemplum adferre studuerat, nisi huic eius conatui inuidia fortunæ obstitisset. Cum Tiberi ad vrbem subueheretur, non latuit eius aduentus ciues: sed omnes magistratus, omnes sacerdotes, vniuersus senatus, ac magna populi pars obuij vtranque ripam multitudine sua texerunt, ita vt conspectus nauigationis istius & comitantium studium triumpho nihil concederet. Tametsi nouum illud quibusdam videbatur & superbum, quod consulibus & prætoribus præsentibus, neque egressus naui ad illos est, neque nauigationem inhibuit: sed regia naui quæ sex ordinibus remorum agebatur littus citato cursu legens non ante cessauit, quam in nauali classem constituit. Pecunijs per forum translatis, & populus earum admiratus est multitudinem, & senatus frequens præter cæteras meritas

Iactura librorum rationum.

Honor Catoni habitus.

16 laudes Catoni præturam extraordinariam decreuit, vtq; ludos veste purpura prætexta spectaret. Verum Cato his repudiatis senatui persuasit, vt Nicam regium dispensatorem libertate donaret, diligentiæ ei ac fidei testimonium præbens. Erat tum consul Philippus Marciæ pater, & eius magistratus autoritas atq; potentia ad Catonem redibat: cum non maiorem Philippus ob affinitatem, quam eius collega ob virtutem Catoni honorē tribueret. Cum Cicero ab exilio reuocatus, recuperata potentia sua tribunicias tabulas à Clodio (is Ciceronem patria expulerat) in Capitolio positas absente Clodio vi dijceret: deinde eius rei causa congregato senatu, & accusante factum Clodio diceret præter leges Clodio tribunatum plebis datum, itaq; rescindi & irrita haberi debere ea quæ sub eo acta aut scripta essent; Cato

Clodij tribunatum defendit.

» eam orationem interpellauit, & ad extremum surgens ita
» verba fecit. Sibi quidem neq; rectum, neq; vtile Clodij ca-
» pessendæ reip institutum videri. si tamen rescindi oporteat
» ea quæ in tribunatu eius acta sint, omnem quoq; suam Cy-
» priam actionem rescissum iri, neq; iustā fuisse suam aman-
» dationem, cuius autoris fuisset, qui contra leges magistra-
» tum gereret. Enimuero nequaquā contra leges Clodio tri-
» bunatum plebis, commissum: quod lex patricium adoptari
» à plebeio, & sic transire ad plebē permittat. quod si vero in-
» iuste magistratum (vt & alij) administrarit, ipsum eo nomi-
» ne in ius rapi debere: neque deberi vna etiam magistratus,

cui iniuria sit ab ipso facta, autoritatem euerti. Ob hæc Cicero Catoni iratus, aliquandiu eius amicitia vti omisit: redintegrata est tamen postea inter eos gratia, Secundum hæc Pompeius & Crassus cum Cęsare Alpes transgresso congressi rem ita composuerunt, vt ipsi consulatum secundum peterent eumque adepti, Cęsari imperium in aliudquinquennium prorogarent: sibi prouincias amplissimas, pecuniam exercitusque decernerent. Erat hoc de diuidendo imperio, & euertenda republ. coniuratio. Erant multi tum ac præclari viri. qui petere consulatum intendissent: sed eos Pompeius ac Crassus inter competitores conspecti statim deterruerunt. soli L, Domitio Porciæ sororis suæ marito persuasit Cato, ne cederet, neve certamen dimitteret, quo non de eo honore, sed libertate P. R. dimicaretur. Nam & rumor per optimos quosque ciuium editus erat, non esse conce-

Domitio consulatum petenti vis fit.

concedendum vt Pompeij ac Crassi potentia in vnum compactis consularis magistratus nimia vis atq; potentia redigeretur, sed eum alterutri præripiendum: coniungebantque se Domitio multi, adhortantes eum & confirmantes, ac multos esse promittentes qui nunc metus causa tacentes suffragijs suis ipsum essent electuri. Id metuens Pompeius Domitio mane prælucentibus facibus in campum descendenti insidias collocauit: ac primus qui facem ante ipsum Domitiū gestabat ictus cecidit, expirauitq;: deinde reliquis etiam consauciatis, diffugere omnes præter Catonem, ac Domitium, quem Cato, tametsi ipse quoq; brachium vulneratus, retinebat, hortabaturque vt secū maneret, neque dum spirarēt, certamine absisterent pro libertate patriæ aduersus tyrannos suscepto: qui vt essent vsuri magistratu, iam nunc satis ostenderent, tantis sibi flagitijs aditū ad eum parantes. Domitio tamen periculum subterfugiente, & se domum subducente, Pompeius & Crassus consules sunt creati. Ne sic quidem defatigatus Cato, præturam statim petijt, cupiens ex hac quasi arce aduersus illos pugnare, neq; priuatus ipse cū magistratibus decertare. At consules designati

Cato repulsam patitur praturam petens.

hoc quoque metuentes, ne prætura ob Catonem consulari 17
potestati fieret, primū subito & plerisq; ignorantibus senatū cōuocarunt, ac decreuerūt vt qui prætores essent electi, ij statim magistratum inirent, non interposito solito tempore. ne cui fraudi ambitus esset, eiusq; causa dies ei posset dici simulque ipsi amicos suos & administros ad petendum præturam subornarunt, ipsi pecuniam eis quā largirentur dantes, ipsique suffragijs ferendis adsistentes. Hoc quoque consilium virtus & gloria Catonis irritum fecit, turpe plerisq; & indignum existimantibus, suffragijs Catonem vendi, qui emendus ciuitati prætor esset: itaque & prima tribuum ad suffragium vocata, Catonem nominauit, Tum Pompeius subito mentitus se tonitru audisse, turpissime comitia soluit: erat enim in consuetudine positum, vt si de cœlo esset seruatum, nihil perageretur. Iterū multa vsus largitione, optimisque campo expulsis vi obtinuerunt, vt pro Catone Vatinius prætor crearetur. Cū quidem ferunt eos qui ita iniuste & inique suffragia dedissent, statim se à pontibus quasi fuga proripuisse: reliquos coitionē fecisse graui indignatione concitos, dataq; ijs statim à quodam tribuno plebis cō-

cione,

cione, Catonem ita verba feciſſe, vt quaſi diuino quodam afflatus furore quæ futura eſſent ciuitati vaticinaretur, ciuesque aduerſus Pompeium & Craſſum inſtigaret: qui ſcilicet huiuſmodi ſibi conſiliorum eſſent conſcij, eaſque res tentarent, vt metuerent Catonem, ne is prætor factus ipſos vinceret. denique domum abeuntem tanta multitudo proſecuta eſt, vt ne vniuerſis quidem tum deſignatis prętoribus tantus fuerit comitatus. Præterea cum C. Trebonius legem de conſularibus prouincijs tuliſſet, vt alter Hiſpaniam & Africam obtineret, alter Ægyptum & Syriam, & copijs terreſtribus naualibusque opugnarent ac ſubigerent quos vellent: reliqui deſperato ſe quicquam poſſe reluctando efficere, etiam contradicendo ſuperſederunt. Cato autem antequam ſuffragia populus iniret conſcenſo tribunali cum verba facere cuperet, vix impetrauit, vt ſibi per duas horas dicere liceret: quas vt multa commemorans, docens prędicensque exegit, non amplius dicendi ei copia eſt conceſſa, ſed manentē in tribunali apparitor aggreſſus detraxit. cum inferiori loco ſtans clamaret adhuc, neque deeſſent qui ei aures præberent, & vim ei factam inique ferrent, rurſus eum apparitor arreptum foro eduxit. dimiſſus, ilico ad tribunal iterum contendit, vociferando ciuium auxilium implorās: quod cum aliquoties exturbatus foro feciſſet, tandem Trebonius graui dolore commotus abduci eum in carcerem iuſſit, ſequebatur autem multitudo, auſcultabatque eo interim dum abduceretur clamitante: ita vt Trebonius in metum veniret, eumque dimitti iuberet. Sic illa dies à Catone eſt extracta. Quæ inſecutæ deinceps ſunt, ijs partim perterrito populo, partim beneficijs & largitionibus deuincto, Aquilio etiam tribuno plebis armis aditu ē curia in forum intercluſo, ipſoque Catone, cum tonuiſſe vociferaretur, foro exturbato, compluribus ſauciatis, quibuſdam etiam cæſis, vi demum legem pertulerunt: qua re indignatione multi concitata coitionem fecerunt & ſtatuas Pompeij deijcere cœperunt: ſed eos Cato inhibuit. Cum deinde alia lege Cæſari prouinciæ & exercitus decernerentur, Cato non, vt ante, ad populum, ſed ad ipſum iam conuerſus Pōpeium, teſtatus eſt prædixitque, Eum Cæſarem iam vltro in ſuas ceruices imponere imprudentem: fore autem, vt cum grauari eo onere, & premi inciperet, neque deponere valeret,

Legem Trebonij oppugnat.

Pompeio vaticinatur.

ret,

ret, tunc vna cum eo in ciuitatem concideret: atque tum eum Catonis monita recordaturum, intellecturumq; non minus ea ad Pompeij vtilitatem, quã ad honestatem fuisse & iustitiam accommodata. Hæc sæpius audiens Pompeius, plane cõtempsit, quod sua fretus felicitate & potentia mutatum iri Cæsaris animum nullo modo crederet. In annum insequentem prætor factus Cato, non tantum præclare à se gesto magistratui maiestatis addidit, quantum videretur de eius dignitate detraxisse, qui sæpe absque tunica & calceis ad tribunal veniret, ac de capitalibus causis illustrium virorum ita cognosceret. Quidam eum etiam à prandio potum ius dixisse, sed falso tamen ij affirmant. In ea prætura cernes populum ambitiosorum hominum plane corruptum largitionibus eumque iam esse multorum veluti certum quæstum: vt illum ciuitatis morbum penitus excinderet, senatui persuasit vti S. C. faceret, quo designati magistratus si à nemine ambitus postularentur, cogerentur ipsi iurato in iudicio comparere, suæque petitionis rationes edere. Offendit & candidatos ea res, & magis adhuc turbam addicere precio suffragium solitam: itaque prima luce ad tribunal descendente Catone conferto agmine irruerunt, vociferantes, maledicentes, iacientes: adeo vt plerique diffugerent à tribunali, & ipsa turba hominum pressus atque contrusus vix rostra apprehenderit. Inde assurgens, tumultum ipsa statim vultus grauitate & ferocia compescuit, clamoremque sedauit: locutusque de re quæ essent consentanea, auditusque quiete, omnem motum composuit. Laudatus ob hoc à senatu: At ego, inquit, vos nequaquam laudo, qui in periculo constitutum prætorem destitueritis. In magna autem difficultate vnusquilibet eorum qui magistratum peterent, erat constitutus: nam & largitione suffragia mercari ipse non audebat, & metuebat, ne si hoc aliquis competitorum fecisset, sibi magistratus præriperetur. Itaque inter eos sic est conuentum, vt singuli quingena sestertia deponerent, ac proinde legitime magistratum ambirent: qui vero secus fecisset, aut muneribus suffragia captasset, is pecuniam depositam amitteret. Hoc pacti, Catonem custodem, testem, iudicemque delegerunt, pactique literas apud eum deposuerunt, sponsores loco pecuniæ accipientem. Vt venit dies comitiorum, adstans Cato tribuno plebis qui comitijs

Prætura Catonis.

Contra ambitum acta.

18

mitijs præerat,& ſuffragiorum lationem obſeruans,vnu
ex ijs mala fide agere deprehendit,iuſſitque eum pecuniar
competitoribus numerare: ſed illi Catonis iuſtitiam adm
rati, mulctam damnato remiſerunt, ſatis iam tum hac da
mnatione ſupplicij dediſſe cenſentes.Inuiſus autem eam o
rem *Cato* reliquis fuit, quaſi ſenatus & iudicij & magiſtra
tuum poteſtatem ſibi vindicans. Nullius enim virtutis glo
ria & autoritas magis obnoxia eſt inuidiæ, quam iuſtitia
Iuſtitia inuidetur.
eo,quod ſumma etiam eius potentia, ſumma fides eſt apu
multitudinem. Non enim honorant tantum iuſtos vul
go, vt fortes, neque admirantur modo, vt prudentes, ſe
& diligunt, & in ijs fiduciam collocant, cum illos partin
metuant, partim ijs diffidant. Ad hoc iſtos putant natur
magis quam voluntate præſtare, prudentiam pro celerita
te quadam mentis, fortitudinem pro animi robore haben
19 tes: iuſticiam autem à ſola voluntate arbitrantur profici
ſci, eo quod turpitudo iniuſtitiæ, vt certi atque aperti vitij,
fugiatur. Quæ cauſa fuit vt *Catoni* omnes proceres velu-
ti ab eo reprehenſi, aduerſarentur. Et vero Pompeius ſuam
potentiam ipſius ſubrui gloria iudicans, ſemper aliquos
ſubmiſit, qui conuicia in eum iacerent: inter quos & *Clo-*
dius fuit, ille, qui ſe rurſus ad Pompeium cum contuliſſet,
Catonem multa de pecunia Cypria interuertiſſe, & Pom-
peium, quod is filiam eius ducere abnuiſſet, inſectari voci-
Cato de ſe & Pompeio.
ferabatur. Aduerſum hæc Cato dicebat: Se nullo neque e-
quo neque milite vſum, pecuniæ tamen tantum in ærari-
um intuliſſe, quantum toto terrarum orbe exagitato Pom-
peius tot bellis triumphiſque non aduexiſſet. Pompeij au-
tem ſe affinitatem nunquam probaſſe, non quod eum indi-
gnum iudicaret, ſed quod diſſimilitudinē inſtitutæ in Rep.
rationis cerneret. Se enim datam ſibi ex prætura prouinci-
am omiſiſſe: illū alias arripere ſibi, alias alijs largiri, nuper
etiam ſex millia militum Cæſari in Galliam vtenda miſiſſe,
que neque Cæſar à populo petijſſet, neque Pompeius de
populi ſententia ei conceſſiſſet: ſed huiuſmodi exercitus:
arma equoſque munera eſſe, quæ priuati inuicem darent.
Eundē Pompeium imperatoris & ducis nomine inſignem,
alijs exercitus & prouincias tradidiſſe, ipſum ad vrbem de-
ſidere præmia factionū comitijs diſtribuentem, tumultuſq;
concitantem, idque haud obſcure molientem vt magiſtra-
tibus

tibus abolitis summam rerum occupet. Hoc modo Pompeium vltus est Cato. Erat quidam M. Fauonius Catonis amicus & æmulus (quemadmodum Apollodorus fertur Phalereus Socratis prisci fuisse imitator) homo animi vehemẽtis, & qui non lentos aut placidos eius motus, sed intemperatos atq; insaniæ & furori similes haberet. Is in petitione ædilitatis repulsam ferebat: Cato autem, qui tum vna aderat, tabellas animaduertit vna omnes manu cõscriptas: eaque fraude detecta, tribunis plebis appellatis comitia dissoluit. Post ædilitatem consecuto Fauonio, diligenter eum in eo officio adiuuit, inq; theatro spectacula adornauit, scenicisque operis coronas distribuit nõ aureas, sed vt Olympiæ fiebat, ex oleastro: dona quoque pro sumptuosis istis dedit, Græcis quidem betas, lactucas, radiculas, pira: Romanis vero testas vini, carnes suillas, ficus, cucumeres, fasciculos lignorum. Horum quidam donorum vtilitatem ridebant, alijs iucundum erat videre austeritatem morositatemque Catonis sensim ad hilaritatem se inclinantem. Tandem Fauonius turbæ se immiscens, interque spectatores assidens, plausum Catoni dedit, iussitque eum præmia victoribus tribuere, spectatoresque vt applauderent Catoni, cui ipse eam potestatem concessisset, hortabatur. Altero in theatro Fauonij collega Curio magnificos ludos edebat: sed homines eo relicto in Fauonij theatrum transibant, cum eoque ludebant personam priuati, Catone ædilis agente. Id autem Cato faciebat, vt irrideret consuetudinem istam, ac ostenderet res ludicras per iocum tractandas, magisque iucunditate simplici celebrandas, quam magnos sumptus atque apparatus & curam operamque in res nullius momenti conferenda. Scipione, Hypsæo, & Milone consulatum petentibus, ac non vsitatis modo istis & consuetis facinoribus largiendo & suffragia corrumpendo, sed palam armis cædibusque grassando bellum ciuile conturbantibus: non defuerunt, qui Pompeium præfici comitijs iuberent. Reclamabat initio Cato, non legibus à Pompeio, sed huic à legibus securitatem præstandam dicens. Verum vt aliquanto iam tempore sine constitutis magistratibus tracto, ac tribus quotidie exercitibus forum circumstantibus, parũ ab extrema pernicie res abfuit, statuit priusquam vltima vrgeret necessitas gratuito senatus beneficio summam

Fauonii ædilitas.

Cato consulatum Pompeio absque collega defert.

rerum ad Pompeium deuoluere, & quam maxime tolerabi-
li legum violatione ad sanandam rempubl. vti, potiusq; vni
omnem potestatem concedere, quam eundem tandem se-
ditionum finem præstolari. Dixit in senatu tum Bibulus fa-
miliaris Catonis sententiam, Pompeium absq; collega esse
creandũ consulem: aut enim ab eo remp. constitutũ iri, aut
præstantissimo saltem seruituram vrbem. Hanc sententiam
Cato, id quod insperantibus omnibus cecidit, approbauit,
docuitque cum quemuis magistratum nullo potiorem esse-
tum se sperare Pompeium optime res administraturum, ci-
uitatemq; fidei suæ creditam conseruaturum. Ita consul fa-
ctus Pompeius, Catonem vt ad se veniret in suburbium ro-
gauit: venientemq; amicè & comiter complexus gratijs a-
ctis orauit, vt sibi consiliarius eo in magistratu ac assessor
esse vellet. Respondit Cato, se neque priora odio Pompeij,
neque ista studio eius dixisse, sed in commodum omnia ci-
uitatis: itaq; se ei priuatim vocanti libenter consilium datu-
rum, publice etiam iniussu eius sententiam suam pronun-
ciaturum: atq; ita plane egit. Primo Pompeium nouas gra-
uesque pœnas aduersum eos qui largitionibus populum
corrumperent constituere intendentem, missa facere præ-
terita iussit, & futuris consulere iam neq; finem inquirendi
in ante peccata constiturum, & si noua eorum decernantur
supplicia, de iniquitate quærendi occasionem habituros,
qui alia lege punirentur quam ea quam violassent. Deinde
cum multi nobiles viri, nonnulli etiam amici Pompeij at-
que domestici rei agerentur, videns ipsum sæpe inflecti ad
gratiam, & a iusticia declinare, grauiter reprehensum cor-
rexit. Porro lege lata *Pompeius* laudationes seu commen-
dationes cum sustulisset, atque ipse tamen Munatio *Planco*
22 vnam scripsisset, inq; iudicio dedisset: Cato tunc inter iudi-
ces assidens manibus aures texit, recitarique eam vetuit: &
quamuis eũ *Plancus* ex iudicũ numero reijceret post ora-
tam causam, nihilominus tamẽ est damnatus. Omnino au-
tem maximas difficultates Cato reis exhibebat, quod eum
neq; iudicem esse vellent, neq; reijcere auderẽt. multi enim
eò damnabantur, quod Catonem recusantes iudicem male
sibi conscij viderentur: & multis id tanquam graue oppro-
brium obijciebatur quod hunc ferre non potuissent. Cum
Cæsar in Gallia apud exercitus commoraretur, muneribus
autem,

T. Planci iudicium.

autem amicorumq; opera suam Romæ potentiam confirmaret: iam Catonis prædictiones Pompeium nonnihil excitabāt, post longam incredulitatem veluti per insomnium animo periculum imaginantem. Quem cum videret Cato trepidationis & cunctationis plenum, obstare Cæsari & eum reprimere segniter conaturum: statuit ipse consulatum petere, quo impetrato aut statim adimeret arma Cæsari, aut reluctantis insidias detegeret. Vterque competitorum eius gratiosus erat: Sulpicius autem, qui amplissimos Catonis autoritatis & potentiæ fructus in ciuitate tulisset, videbatur iniuste agere, malamque benefactori gratiam referre: neque tamen id ei vitio dabat Cato: Nō esse mirum inquiens, si quod quis omnium bonorum maximum esse putaret, id alteri non concederet. Cæterum Catonis suasu senatus decreuit, vt qui magistratum ambirent, ii citra aliorum operam ipsi prehensarent. Hoc populi animos magis etiam exasperauit, cum non modo mercedem accipere, sed ne gratificari quidem iam quibus vellent ipsis liceret, simulq; & damnum & ignominia ipsis inferretur. Sed & Cato ipse minime gratiosus in compellandis ciuibus, vt qui moribus suis partam autoritatem conseruare, quam augere eam magistratus dignitate mallet, ipse ciues prehensans, neque amicos ea agere sinens, quibus demereri animos hominum solent, in petitione repulsam tulit. Eam qui paterentur, solebant per aliquot dies pudore & mœrore teneri: neque ipsi modo, sed amici etiam ac domestici. sed Cato ita contempsit, vt vnctus in campo pila luderet, & à prandio sine tunica & calceis in foro pro more suo deambularet cum amicis. Culpat eum Cicero, quod rebus tum maxime talem consulem desiderantibus, non ad eum magistratum consequendum studio & comi hominum compellatione incubuisset, sed in posterum quoque veluti defatigatus desperasset: tametsi præturam denuo ambiuit. Hæc ita excusat Cato, Præturam sibi non volente populo, sed vel coacto vel corrupto denegatam: in consulatus petitione quia citra fraudem essent suffragia lata, expertum se quod esset etiam multitudini inuisus, ob mores nimirum suos, quos neque mutare ob captandam aliorum gratiam, neq; eos obtinentem rursus eandē subire fortunam dignum homine cordato existimaret. Cum Cæsar facta in bellicosas nationes impres-

Consulatum petit frustra Cato.

impreſſione victoriam audacia ſua paraſſet, & Germanos induciarum adortus tempore trecenta millia occidiſſe diceretur, reliquis ob tam lætum nuntium iubentibus populum ſacrificare, Cato dedẽdum ijs, quibus eſſet iniuria præter fœdus facta, Cęſarem affirmabat, neque ei piaculo ciues vrbemque obſtringendam: Et tamen, inquiebat, par eſt nos Dijs immolare, gratias agentes, quod inſaniam ducis non militum pernicie puniuerũt, ſed ciuitati pepercêre. Secundum hæc literæ Cæſaris ad Senatum allatæ ſunt, multis in Catonem criminationibus, multis conuicijs refertæ. Quibus recitatis Cato non ira aut contentionis ſtudio, ſed ratione conſilioq; impulſus ita verba in ſenatu fecit, vt repreheнſiones Cæſaris iurgij & dicteriorum, puerilium q; nugarum & ſcurilium facetiarum ſimiles eſſe demonſtraret: orſus deinde omnia ipſius facta & conatus à capite recensêre. omnes eius cogitationes & conſilia non vt inimicus, ſed tanquam coniuratus & particeps detegens oſtendit Romanis, ſi ſaperent, non Britannos aut Celtas, ſed ipſum eſſe timendum Cęſarem: atque ita animos ſenatorum circumegit & irritauit, vt recitatam epiſtolam Cæſaris amicos pœniteret, quod eo facto Catoni iuſtæ orationis, verorumque obijciendorum criminum occaſionem præbuiſſent. Nullum tum factum eſt S. C. id modo dictum fuit, debere ſucceſſorem Cæſari mitti. Eius vero amicis poſtulantibus, vt Pompeius quoq; itidem arma & prouincias traderet, aut ne Cæſari quidẽ ea adimerentur. Iam nunc Cato ea inſtare vociferabatur, quæ eſſet vaticinatus: venire iam Cæſarem, & vim intentare, palamque abuti ſua potentia, quam decipiendo vrbem ac fallacijs circumueniendo occupaſſet. Hæc ille dictãs apud populum nihil efficiebat, qui ſemper Cæſarem ad ſummũ euehere ſtudebat: ſenatui quidem perſuaſit, vtque à populo ſibi timeret effecit. Arimino occupato cum nunciaretur Cæſarem exercitum Romam verſus ducere: ibi omnes in Catonem intueri, atq; ipſe adeo Pompeius: hunc ſolum ab initio præſenſiſſe Cæſaris conſilia, hunc primum manifeſte prædixiſſe ferentes. ad ea Cato, Si vos conſilijs meis atque prædictionibus obtemperaſſetis, non iam & vnum hominem metueretis, & in vno omnem ſpem repoſitam haberetis. Pompeio etiam dicente Catonem rectius de futuris prædixiſſe, ſe amicius egiſſe, Cato ſenatui auctor fuit

Cæſaris conſilia detegit.

fuit ſummam rerum *Pompeio* permittendi, Eiuſdem eſſe dicens magna mala inſerre & depellere. Et *Pompeius* quidem cum neq; in promtu eſſet exercitus, neq; ſatis animi ijs qui ſcribebantur, Romam reliquit. Cato comitem ſe fugæ præbere cum ſtatuiſſet, maiore filio ſecũ accepto, minorẽ in Brutios ad Munatium miſit: domo autem & filiabus procuratoris indigentibus, Marciam iterum ad ſe recepit, viduam tum & valde pecunioſam. Etenim Hortenſius moriẽs eam hæredem inſtituerat. Id quod maxime ei exprobrat Cæſar, auariciam exagitans, & coniugij commercio quæſtum paratum: quid enim (inquit) attinebat vxorem cocedere alteri, qua ipſe opus habebat? quidve eam recipere, cum non eſſet vſui, ſi non ineſcandi cauſa Hortenſio Marcia tradita eſt iuuenis, vt ditata reciperetur? Ad hæc commode Euripideum illud reſponderi poteſt, vt arbitror: *Marciam recipit.*

Primum refellam infanda: nam metum Herculi
Animumq; mollem, crimen infandum, obijcis. 23

Eſt enim perinde ac ſi Herculi timiditatem exprobres, Catoni turpis lucri cupiditatem tribuere. Id quidem videndum, ne alias iſtæ nuptiæ habeant, quod culpari poſſit: ducta enim denuo Marcia, eiq; tradita familia & filiabus, ipſe Pompeium ſecutus eſt. Ab illa fertur die neque capillum totondiſſe, neq; barbam, vnumq; lugẽtis & ob patriæ calamitates graui mœſticia affecti ſiue ſecundis ſiue aduerſus rebus vultum retinuiſſe. Sorte tum nactus Siciliam prouinciam, Syracuſas venit: ibi cum accepiſſet AſiniumPollionem cum exercitu miſſum ab hoſte Meſſanã appuliſſe, miſit, qui eum ſibi rationem iuberent aditæ prouinciæ reddere. Sed contra ab eo iuſſus rerum commutatarum cauſas edere, ſimulque Pompeium audiens Italia prorſus exceſſiſſe, & Dyrrhachij caſtra habere. Magnam eſſe dixit rerum diuinarum incõſtantiam atq; obſcuritatem, quanto *Pompeium*, qui malas & iniuſtas res agens ſemper obtinuiſſet, nunc pro ſalute & libertate patriæ propugnantem fortuna deſtituiſſet, itaq; etſi videbatur ſibi poſſe Aſinium inſula depellere, tamen quod ei maiores aliæ copiæ ſubmittebantur, nolens belli calamitatib. inſulã affligere. Syracuſanis monitis vt victorj ſe adiungerent, ſuæque ſaluti conſulerent, ad Pompeium ſe contulit. Vnam autem hanc ſentẽtiam perpetuo tuebatur, trahendum eſſe bellum: ſperans extituram pacificationem, *Catonis facta bello ciuili.*

neque volens vt commisso prælio ciuitas Romana sese extremis cladibus conficeret. Multa quoque huius sententiæ germana decernendi autor Pompeio eiusque consiliarij fuit: verbi causa, Ne qua vrbs Romanis subdita diriperetur, ne quis Romanus extra aciem cæderetur. quibus reb. Pompeio gloriam fauoremq; parauit, vt multi æquitatem eius & humanitatem amplecterētur, seq; ei adiungerent. Missus deinde in Asiam, vt eos qui naues ibi & milites conducebāt adiuuaret, Seruiliam sororem suam, & puerum quē Luculli pepererat, secum abduxit. nam ea tum vidua fratrem sequebatur, & multa impudicitiæ crimina eo diluebat, quod vltro cum Catone vagari, eiusq; custodiam & victus rationem perferre sustinuisset. Quanquam Cæsar sororis quoq; eius nomine obtrectare Catoni non pepercit. Videtur autem Pompeianis ducibus nihil opus fuisse Catonis præsentia: itaque Rhodijs persuadendo in suam partem pertractis, ibi Seruilia cum puero deposita. Ad Pompeium redijt, qui iam & pedestres & nauales copias amplas parauerat. Quo quidē tempore Pompeius quid in animo haberet, videtur haud obscure prodidisse. Cum enim statuisset Catoni nauales tradere copias (erant autem naues ad pugnam factæ haud pauciores quingentis: tū Liburnæ, speculatoria & alia non tecta nauigia amplissimo numero) iamq; ea de re esset cum ipso locutus: mox vel ipse sentiens, vel ab amicis monitus, hoc vnum esse Catoni propositum, protinus omni dominationi patriam liberare, & si tanto cum imperio sit futurꝰ quo die Cæsarem vicissent, eo Pompeium quoque vt arma deponeret & legibus pareret coacturum: mutata sententia Bibulum classi præfecit. Neque tamen id factum Catonis studium languidius reddidit. Quin & hoc memoriæ traditum est, Pompeium ad pugnam apud Dyrrhachium suos cohortatum, & reliquos etiam duces vt verba ad milites facerent iussisse: milites tacitos & animo minime alacri audiuisse, cum autem postremo loco Cato ea quæ tempestiue ibi recitari possent de philosophia depromens, de libertate, virtute, morte, & gloria orationem habuisset vehementi cum animi commotione, in eaque extrema Deos, vt præsentes & suscepti pro patria certaminis inspectores compellasset: tantum extitisse clamorem, atque ita excitatos militum animos, vt bonæ spei pleni omnes duci se in

hoſtem poſtularent. Fortuna Cæſaris eo die victoriæ partæ ſummam Pompeio ademit, cautione ad hoc eius & timiditate abuſa: vt in vita Pompeij ſcripſimus. Gaudentibus autem omnibus Pompeianis, & rem præclare geſtam prædicantibus, Cato vidẽs multos ac bonos ciues à ſe mutuo cæſos, patriæ calamitatem, peſtiferamq; hominũ & infelicem ambitionem deplorauit. Pompeius vero Cæſarem in Theſſaliam perſequens, multis apud Dyrrhachium armis, multis ſuorum relictis hominum, vniuerſis ducem cuſtodemque præfecit Catonem cum quindecim cohortibus militum: quod eum virum & metueret, neque ſatis fideret ei. cenſebat enim eum ſibi victo omnium fidiſſimum fore, victorem autem vti rebus eo quo conſtituiſſet modo nequaquam paſſurum. multi etiam alij illuſtres viri vna cum Catone tum ibi apud Dyrrhachium à Pompeio abiecti atque relicti ſunt. Accepta deinde apud Pharſalũ clade, ita ſecum ſtatuit Cato, Si quidem perijſſet Pompeius, ſuos in Italiam tranſmittere, ipſe autẽ in exilio, quã longiſſime à tyrannide vitam exigere: ſin is ſuper eſſet, omnino ei quas habebat copias ſeruare. Eo animo Corcyram ad claſſem traiecit, & Ciceroni imperium, vt prætorius conſulari, conceſſit. Detrectante eo & in Italiam tendente, cernens Pompeium filium intempeſtiuo quodam faſtu ac peruicacia impulſum puniri abeuntes intendiſſe, ac primo omnium Ciceroni manus illaturum: priuatim compellatum mitigauit, atque ſaniore conſilio inſtruxit: eaque re haud dubie Ciceronem neci eripuit, reliquiſque abeundi tutam facultatem confecit. Conijciens porro Pompeium Magnum in Ægyptum aut Africam cufugiſſe, ad eumque contendens, cum vniuerſo exercitu ſoluit: neque tamen prius perrexit, quàm ijs qui grauatim ſequerentur retro abeundi vel ibi manendi largitus eſt poteſtatem. Oram Africæ legens in Sex. Pompeium incidit, Magni F. natu minorem: is ei patrem in Ægypto necatum refert. Grauiſſimo omnibus dolore perculſis, nemo tamen poſt Pompeium nominari alium ducem quam Catonem ſuſtinuit: itaque & Cato ipſe motus verecundia, miſeratuſque viros egregios & qui iam fidei ſuæ documentum dediſſent, ne ij in peregrina regione rerum omnium duciſque orbi deſererentur, imperium accepit. Profectus Cyrenen, receptus eo eſt, cum paucis ante

diebus Labienus inde esset exclusus Hic cum iuaudisset Scipionem Pompeij socerum à Iuba rege susceptum, & vna esse Attium Varum cum copijs quem Pompeius Africæ præ-
24 fecerat: hyeme durante ad eos terrestri itinere contendit, conductis multis qui aquam portarent asinis, multamque secum pdam, multos currus agens, ac Psyllos etiam: hi morsos à bestijs sanant, ore venenum exugentes, ipsasq; bestias incantationibus demulcent. Septem continentibus diebus iter factum est, cum ipse agmē pedes duceret, neq; vnquam equo aut iumento vteretur. Cœnabat etiam sedens: nā post Pharsalicam calamitatē priori id luctui addiderat, vt nunquam nisi dormiendi causa accumberet. Ita per Africam hyberno tempore suos traduxit, haud multo pauciores decem millibus. Erant autem res Scipionis & Vari pessimo statu, cum ipsi inter se diffidentes Iubam adularentur, ob diuitias & potentiam fastu intolerabili tumentem: quando & primum cum Catone collocuturus iste, suam sellam in medio Catonis & Scipionis collocauit. Sed Cato hoc vidēs, ipse suam sellam in alteram partem transtulit, mediumque assumpsit Scipionem, quamuis inimicum, & qui edito libro Catonem esset calumniatus & tamen inuenias, qui hoc Catonis factum pro nihilo ducant, eique interim vitio vertant, quod in honorem philosophiæ Philostratum inter deambulandum in medium recepetit. Tum quidem Cato Varum cum Scipione in gratiam reduxit, & insolentiam Iubę repressit, qui eos tantum non satraparum loco habuerat Porro vniuersis ipsi imperium deferentibus, idque primis omnium Varo & Scipione vltro concedentibus: nunquam se leges, contra quarum euersorem belligeraret, violaturum, neque se proprætorem præsenti proconsuli præpositurum respondit nam Scipio erat proconsul: & pleriq; nomine eius in spem victoriæ erigebantur, Scipione in Africa duce. Sed postquam Scipio munere ducis in se recepto statim in gratiam Iubæ Vticenses a maximo ad minimum omnes interficere, & vrbem, vt Cæsaris partibus fauentem diruere intendit: Cato indignitatem rei non ferens, Deos hominesque obtestando in senatu ægre tandem crudelitati eorum Vticenses eripuit: & partim ipsis orantibus, partim Scipione postulante: custodiendam vrbem, vt neque volens neque coacta ad Cæsarem desciscerer, in se recepit

In Africa quæ egerit.

Scipioni imperium concessum.

Erat

Erat vrbs eo ſitu, vt plurimum ijs qui eam obtinerent vtilitatis ad quaſcunque res præberet: munitiorem tamen Cato redegit. Nam & ingentem frumenti vim importauit, & muros erectis turribus, foſſis ductis, vallisque actis roborauit: de Vticenſibus qui eſſent militari ætate, eos ſibi traditis armis in vallo iuſſit habitare: reliquos in vrbe continuit, ſedulo curans ne qua afficerentur à Romanis iniuria: multa autem arma, pecunias, commeatum ſuis ab vrbe in caſtra mittebat, atque omnino ea vrbe pro penore belli vtebatur. Quod vero ante Pompeio, idem tum Scipioni conſulebat, Ne pugnam cum homine acri & bellicoſo committeret, ſed tempus traheret, quo omnis vigor tyrannidis ſoleret elangueſcere, Hæc Scipio ſuperbia cæcatus contemnebat: & aliquando ſcribens ad Catonem: timiditatem ei exprobrauit, qui non contentus eo, quod ipſe intra muros deſideret, ne reliquos quidem patiatur oblata occaſione fortibus vti conſilijs. Ad hęc Cato reſcripſit, paratum ſe eſſe ſuos pedites equitesque, quos in Africam ſecum adduxiſſet, aſſumere, cumque his in Italiam traijcere, Cæſaremque ab ipſis eo contra ſe auertere. Cum hoc quoque irrideret Scipio, haud obſcure Cato tulit ſibi dolere, quod imperium ei conceſſiſſet, quem neque bellum recte adminiſtraturum videret, neque victoria (ſi quidem eam præter opinionem tamen ſuam & rationem obtinuiſſet) moderate erga ciues vſurum. Itaque in hanc venit ſententiam, quam & apud familiares extulit: de euentu belli ſe nihil boni ſperare, impeperitia & temeritate ducum conſiderata: quod ſi tamen bona quadam fortuna eueniret, vt Cæſar opprimeretur, ſe quidem Romæ nō manſurum, ſed fuga ſe Scipionis ſubtracturum ſæuiciæ, qui iam nunc ſuperbe multis & attrociter minaretur. Citius vero opinione eius id quod metuebat accidit, Nam tenebris iam noctis obortis, quidam ad ipſum peruenit tertia quā a caſtris diſceſſerat die, annuncians magno apud Thapſum conſerto prœlio euerſas eſſet res ſociorum, potitum caſtris Cæſarem, Scipionem & Iubam cum paucis effugiſſe, reliquum exercitū perijſſe. Hunc nuncium cum & noctis & belli terror augeret, tanta per totam vrbem excipit conſternatio, vt quaſi de poteſtate mentis exijſſent homines, vix ſeſe muris cōtinuerint. Tum Cato progreſſus, vt occurriſſet ſingulis diſcurrentibus & vociferan-

Catonis fortitudo rebus euerſis.

tibus, inhibere eos, consolari, rem inflatius quam gesta esset nunciatam dicere, nimium terrorem & trepidationem eximere, denique tumultum sedare: Prima luce trecentis (erant hi Romani, per Africam negotiantes & fœnerantes, eosq; pro Senatu Cato legerat) in fanum Iouis conuenire iussis, cum quotquot aderant senatorij viri, & eorum vna liberis: interimq; dum ij conuenirent, constanti & sedato vultu ad eos progressus, tanquam si nihil noui accidisset, librum in quo instrumentorum, bellicorum armorum, frumenti, arcuum, militum recensio erat descripta, manibus tenens legit. Congregatis omnibus, initium dicendi de trecentis istis senatoribus fecit, quorum magnopere collaudata voluntate ac fide, quam summam ostendisset, pecuniam, corpora, & consilia ad publicam maximam vtilitatem suppeditando, cohortatus est. deinde, ne abiecta omni spe à se inuicem dissipari, aut vnusquisque pro se priuatim diffugere intenderent, si enim vna mansissent, fore vt & bellantes minus a Cæsare contemnerentur, & veniam orantes facilius impetrarent. Proinde se nihil impedire, quin suo vterentur quisq; iudicio, nam se & necessitati inscripturum, si fortunæ succubuissent: ac si sufferre res aduersas, & certamen pro libertate sustinere maluissent, non laudaturũ modo, sed admiraturũ etiam virtutem ipsorum, seq; eis ducem commilitonemq; præbiturum, donec vltimam patriæ fortunam experirentur. quæ quidem patria non Vtica sit, aut Adrumentum, sed Roma, quæ sæpe ex grauioribus periculis sua se magnitudine emersisset. Iam ne subterfugiendum quidẽ præsens periculum esse. cũ sint tam multę salutis spes propositæ & securitatis: quarum hęc maxima, quod bellum contra eum sit virum, qui varijs occupationibus destineatur, cum & Hispaniæ ad Pompeij filium defecerint, & Roma ob rei insolentiam nondum plane frænum acceperit, sed indigne dominum ferens, ad quascunque res nouas vna excitetur. Caperent ab ipso hoste exemplum, qui propositis maximis flagitijs se in aperta vitæ discrimina mitteret: minime id propositum habens, quod ipsi tenerent, vt vel beatissimam vitę conditionem victoria, vel pulcerrimam mortem aduersa fortuna consequantur. Verum hæc ipsi deliberarent, Deos vna comprecãtes, vt ij dignos ipsis pristina virtute studioque in patriam successus eorum quæ statuissent

largian-

largiantur. Hac oratione Catonis redditus eſt nonnullis a-
nimus: ſed plerique metus vacuitatem, animi magnitudi-
nem & humanitatem eius reputantes, eoque pene præſen-
tium obliti periculorum, ipſum vt qui ſolus omnium du-
cum inuictus, omnique eſſet ſuperior fortuna, orauerunt,
vt corporibus ipſorum, opibus, armiſque ſuo vteretur ar-
bitratu. præſtare enim ſibi, parendo huic duci occumbere,
quam prodita tam inſigni eius virtute ſupereſſe. Cum qui-
dam cenſuiſſet, ſeruis libertatem eſſe decernendam, & ad-
ſtipularentur pleriq; Cato id ſe facturũ negauit, quod ne-
que legitimum, neque iuſtum foret: eos quidẽ accepturum
ſe, quos ætate ad militiam cõmoda ipſi domini manumi-
ſiſſent Multis ibi multa promittentibus, annotari quæ quis
promiſiſſet iuſſit, & ex conſilijo abijt. Paulo poſt literæ ipſi
a Iuba & Scipione allatæ ſunt. Iuba in monte occultatus,
quid agere Cato ſtatuiſſet, percontabatur: ſe enim vel ex-
pectaturum eum, ſi Vtica excedere vellet: vel ſi ibi obſide-
retur, cum exercitu opitulaturum, Scipio in promontorio
quodam haud procul ab Vtica cum claſſe ſtationem habe-
bat, eundemque in finem præſtolabatur. Viſum eſt itaq; Ca-
toni ex re eſſe, tabellarios tantiſper detinere, dum trecenti
ea repræſentarent, quæ erant polliciti. Nam qui ſenatorij e- *Cato à ſuis destitutus.*
rant ordinis, prompte ſatis faciebant, ſeruoſque ſtatim ſuos
libertate donabant, & armabant. Ac trecentis illis quippe
nauigando & fœnerãdo aſſuetis hominibus, & quibus ma-
gna ſuarũ facultatum pars in mancipijs eſſet, mox Catonis
oratio ex animis effluxit quemadmodum quædam corpo-
ra facile quidem incaleſcunt, ſed ſimul atque ignis abijt,
ſtatim refrigerantur: ita illos Cato quidem conſpectus ex-
uſcitabat atque calefaciebat: ſed ſecum ipſis rem putanti-
bus, metus Cæſaris verecundiam honeſtatis & Catonis ex-
cutiebat. Nos (dicebant) qui ſumus? aut cuius tandem im-
peria detrectamus? Nonne Cæſaris, ad quem vnum omnis
Romanorum deuoluta eſt potentia? Noſtrũm vero nemo
Scipio eſt, aut Pompeius, aut Cato: & tamen quo tempore
omnes alii homines ob metum abiectiore quam deceat a-
nimo eſſe ſolent, nos pro Romanorum propugnantes. li-
berate ex Vtica bellum ei facimus, cui Cato cum Pompeio
fugiens totam Italiam conceſſit: libertate donamuſque
ſeruos noſtros contra eum, in cuius manu noſtra ipſorum

est libertas. ô stolidos nos vel tandem cognoscamus nostra vires, & missis ad victorem deprecatoribus, veniam implo remus, Hæc erat modestissimorum de trecentis oratio. Ni plerisque senatorijs insidiabantur, ijs captis sperantes s Cæsaris iram placaturos. Cato tametsi animaduerteret a nimos eorum mutatos, dissimulauit tamen: Iubæ & Scipio ni rescribens, vt ob infidelitatem trecentorum Vtica se ab stinerent, tabellarios ablegauit. Cæterum equitum cladi e lapsorum haud contemnendus numerus ad Vticam venit præmissiq; sunt ab ijs ad Catonem tres viri, non eandem o mnium sententiam denuntiantes: quidam enim ad Iubam discedere, quidam Catoni se coniungere cupiebāt: nonnul lis etiā periculosum videbatur Vticam intrare. His cogni tis Cato M. Rubrio iussit, vt trecentos obseruaret, & paula tim ab ijs nomina belli causa manumissorum acciperet, ne que tamen quenquam cogeret. Ipse cum senatorijs extra vrbem ad equitum ductores progressus, orauit ne destitue re tot Romanos senatores, neve Iubam pro Catone vellent deligere, sed salutem dare simul atque accipere, intrando in eam vrbem, quæ neq; vi expugnari posset, & in multos an nos alimentis omniq; apparatu esset instructa. Hæc eadem senatoribus etiam orantibus, lacrimasque effundentibus, magistri equitū ea de re cōmunicauere cum equitibus, Ca tone cum suis in aggere quodā sedente, & responsum operi rirente. Interim Rubrius ad eū iratus venit, tumultuari tre centos, & deficere, vrbemq; perturbare conquerens. Quo audito cæteri omnes desperata sua salute ad lacrimas & la mentationes conuersi sunt: Cato autem & hos consolari aggressus est, & ad trecentos misit, qui eos expectare iube ret. Responsum autem equitū ei nequaquam moderatum est allatum. Neque Iubæ se pro mercede militaturos dice bant, neq; metuere Cafarem, Catone duce: vna autē cum Vticensibus, hominibus Punicis, & leuibus includi, id sibi periculosum oppido videri nam vt nunc ij quiescāt, at Cæ saris sub aduentum insidiaturos, ipsis, & prodituros ergo qui præsentia ipsorum auxilioque indigeret, is eiectis prius aut occisis Vticēsibus, ita in vrbem barbaris hostibusq; va cuam ipsos vocaret. Hæc Cato, tametsi immania plane & barbarica iudicabat, placide tamen respondit, se ea de re cū trecentis deliberaturum. Hos in vrbem reuersus offendit non

Equitum postulata.

non iam prætextus aut circuitiones quærentes, verecundia ipsius, sed palam indignantes, quod bellũ contra Cæsarem gerere cogerentur, ad quod & voluntas ipsis & vires deessent: quidam obiter de senatorijs mussabant, eos in vrbe detinendos Cæsare aduentante. Verum hoc Cato, veluti non exaudijsset, transmisit: erat enim nonnihil surdaster. Sed vbi quidam accessit, & ei indicauit, discedere iam equites: metuens ne trecenti omnino crudelius aliquid in senatorios statuerẽt, surrexit cũ amicis, illosq; est secutus, cumq; videret progressos iã aliquantũ, equo sumpto insecutus est. Illi lætis animis videre ad se accurrentem, hortatiq; sunt, vt vna saluti suæ consulens abiret. Lacrymasse tum Catonem ferunt pro senatorijs deprecantem, manusq; protendisse: nonnullorũ etiam equos retro egisse, & arma corripuisse, dum exoraret, vt istum saltem diem apud Vticam commorantes, tutam senatorijs fugã præstarent. Vt equites secum Vticam reduxit, & alijs portas, alijs arcem custodiendam tradidit: metuentes sibi trecenti, ne defectionis pœnam soluere cogerentur, miserunt ad Catonem, summopere orantes vt ad se veniret. At vero senatorij circumfusi id prohibere, neque se suum seruatorem hominib. infidis & proditoribus credituros dicere. Euidentissima enim tunc omnibus Vticæ degentib. Catonis virtus, eiusq; desiderium & admiratio extitit, in cuius factis atque consilijs nihil omnino fucatum, nihil falsum inesset. nam cũ iampridem decreuisset sibi mortem consciscere, incredibilib. tamen curis se & laboribus defatigabat, dum suis omnibus in tuto collocatis, ipse vita abiret. ita enim latebat eius moriẽdi cupiditas, ac si nihil tale cogitaret. Morem itaq; tum trecentorũ petitioni gessit, confirmatis senatorũ animis, & solus ad eos venit. Tum illi gratiam ei agere, & orare, vt omni ipsorum opera vteretur, neq; de fide sua dubitaret: quod aũt Catones non essent, neq; tanta in ipsos competeret animi magnitudo, huic eorum imbecillitati ignosceret. Statuisse se ad Cæsarem mittere, veniam petitum, & quidem maxime pro ipso Catone: cui si non impetrassent, ne sibi quidem data vsuros, sed pro ipso ad extremum vsque anhelitum propugnaturos. Ad hæc Cato collaudato ipsorũ studio, suæ ipsorum salutis causa vt quam primum deprecatorem mitterent, monuit: pro se autem intercedi prohibuit. victi enim

Fides Catonis in suos.

esse

Magnanimitas.

esse veniæ petitionem, & deprecationem ei, qui iniuriam intulerit, conuenire: se non inuictum modo vniuerso vitæ tempore fuisse, sed & iusticia ac honestate (quibus rebus certauerit) superiorem Cæsare esse: illum conuictum esse, atque superatum: quæ enim contra patriam moliens iampridem inficiando texerit, ea nunc aperta esse & deprehensa. His dictis, trecentos reliquit. Audiens vero Cæsarē cum omnibus copijs iam contra se in itinere esse, Papæ, inquit: vt ille aduersus nos, tanquam viros? Conuersus inde ad senatorios, properare, & dum adhuc adessent equites, saluti suæ prospicere iussit: ac reliquis portis clausis, per vnam eam quæ ad mare est eos eduxit, naues inter eos distribuit, & ita ordinauit; vt citra tumultum, vim, ac trepidationem abirent, dato etiam indigentibus viatico. Cum autem M. Octauius duas ducens legiones prope Vticam castra fecisset, missisque ad Catonem nuncijs postulasset, vt de finibus prouinciæ secum cōstitueret: Cato eū responso non dignatus, amicis dixit, Miremur vero quomodo res nostræ perierint, cum videamus imperandi cupiditatē præsenteiā exitio in nobis manere. Interim audito equites iam abire, & res Vticensium hostiliter diripere, celeriter accurrit, primisque obuiam factus, prędā eripuit: cæteri abijcientes vltro, omnes verecundia moti deiectis in terram oculis taciti abierunt. Conuocatis deinde in vrbēViticensibus, petijt pro trecentis, vt ne contra illos Cæsarem iritarent, sed communē vtriq; salutem quærerent. Regressus deinde ad mare, videbat quomodo sui cōscenderent naues: & amicos hospitesq;, quibus vt vna abirent persuaserat, salutauit atque deduxit. Filio vt nauim intraret persuadere non potuit: neque eum putauit à colendo patre depellendum esse. Erat quidā ibi Statilius, iuuenili adhuc ætate, sed qui constantiæ animi studeret, & immobilitatem Catonis imitaretur. Hunc, quod odij in Cæsarem manifestus esset, nauigare cum reliquis iubebat: cumq; repugnaret, in Apollonidē Stoicum, & Demetrium Peripateticum intuens. Vestrum est, inquit, tumentem hūc animo mitigare, & ad commodi sui rationes habēdas perducere. Ipse reliquos deducens, & ijs qui opus haberent consilia dans, noctē eam, & maximam diei quæ insecuta est partem ita exegit. Tum L. Cæsar, qui victoris Cæsaris domesticus, pro trecentis ad eum erat legatus

In ambitionem suorum

gatus iturus, Catonem accessit, postulauitque vt se in oratione ad persuadendũ apposita, qua pro ijs vteretur, componenda adiuuaret? nam propter ipsum libenter se & manus Cæsaris tacturum, & ad pedes eius se abiecturum. Tu vero, inquit Cato nequaquam id feceris: mihi enim si salutem requirerem à Cæsare, ipsi ad eum accedendum erat. ego vero gratiam habere tyranno nolo eam ob rem, quam contra leges facit: id enim facta vi legibus habet, vt seruare possit tanquam dominus eos, quibus nullo iure dominatur quomodo autem eum trecentis istis places, id, si lubet, communi consilio videamus. Atq; ea de re cum L. Cæsare commentatus, abeunti filium & socios commendauit: amiceq; eum comitatus, postquam domum redijt, conuocatis ad se filio & amicis, multa disseruit: interq; cætera filium hortatus est, ne ad rempublicã accederet: neq; statum iam hunc esse, vt in ea versari posset sicut Catonem deceret, neq; absq; turpitudine aliter eum posse dicens. Vesperi ad balneum se contulit: interque lauandum Statilij recordatus, magna voce ad Apollonidem: Emisisti, ait, Statilium animi eius altitudine nonnihil depressa? isque nobis insalutatis abijt? Minime vero, inquit ille: nam se longo nostro colloquio plane immobilem præbuit, mansurumque, & idem, quod tu, facturũ confirmauit. Ad hoc subrisisse nonnihil Catonem ferunt. & dixisse, id quidem mox verumne sit appariturum: Lotus cum multis cœnauit, sedens more suo, vt supra demonstratum est. Aderant ea in cœna omnes socij, & Vticensium principes. Post cœnam cõpotatio perelegans atque erudita fuit, vno post alterum philosophicas quæstiones ordine proponentibus, donec ad Stoicorum admirabilia illa, quæ paradoxa vocantur, disputatio est deuoluta: quale est. Solum bonũ virum esse libertate præditum, malos omnes esse seruos. Hic cum more suo Peripateticus repugnaret, acriter & aspera voce ingressus orationem Cato perprolixe disputauit, magna vtens & miranda contentione: vt nemo non animaduertere posset, statuisse eum vitam finire, atque sic præsenti conditione defungi. Itaque finito eius sermone cum mœsti omnes obticuissent, recreandi causa & suspicionem abolendi alias de præsentibus rebus quæstiones mouit, solicitudinesq; suas exposuit de nauigantium sociorum periculis, deq; ijs qui terrestri

Vltima Catonis cœna.

restri itinere solitudinem siccam & barbaram peragrarent. Soluto cõuiuio, factis aliquot deambulando spaciis, vt solebat, cum amicis, postquam vigilum præfectis mandata dedisset. domum se recepit, Ibi filium & amicorum singulos familiarius quã pro more suo allocutus, rursus suspicionem sui instituti præbuit. Ingressus deinde in cubiculum consedit, ac Platonis Phædoné in manus sumpsit: magnaq; eius parta perlecta sursum supra caput respiciens, vt abesse gladium vidit (nam filius eum cœnante adhuc parte subtraxerat) vocato seruo sciscitatus est, ecquis sustulisset. tacente illo, rursus legere perrexit: paruaq; interposita mora, tã quam non serió vrgeret, sed fortuito gladiũ requireret, ferri eum sibi iussit Cunctantibus omnibus, & respondente nemine, cum perlegisset librum. rursus singulatim seruos vocauit, atque contentiori voce gladium poposcit: vnius etiam os pugno feriens, manum cruentauit, sæuiens iam, & alta voce clamans, nudum se hostibus à filio & seruis tradi. Tandem plorans filius vna cum amicis intro accurrit, patremque amplexus eiulauit, & deprecatus est. Cato autem assurgens, toruoque intuitus in eos vultu, Ecquid, inquit, imprudens atque non sentiens de potestate animi ego exij? quando nemo docet me saniora, neque ea quæ male decreui refellit: sed vi impedior, ne ea quæ statui exequar, & dearmor. Quin tu præclare fili non vinculis etiam constringis patrem & manus eius in tergum retorques. donec Cæsar veniens me defendendi spoliatum facultate inueniat? Nam mihi contra me gladio nihil est opus, cum liceat vel spiritu aliquantisper retento, vel capite semel in parietem impacto mori. Hæc illo dicente, filius, omnesque alij flentes foras egressi sunt, solis Apollonide & Demetrio intus manentib. Quos placidius iam alloquens, Num vos quoq; inquit, decreuistis virum eo ætatis prouectum vi in vita detinere, atq; hic taciti adsidentes eum obseruare? An vero argumenta adfertis, quib. ostendatis turpe indignumq; non esse, Catonẽ nulla alia salutis ratione extante, eam ab hoste expectare? Quin ergo profertis ea, nobisq; persuadetis, & pristinam nos illam in qua ætatem triuimus philosophiam dedocetis? vt factus propter Cæsarem sapientior, tanto maiores ei gratias agam. Et quidem nihil dum statui: quod autem statuero, id vt exequar, integrum mihi esse debet. De-

Phædo Platonis.

liberabo

liberabo autem etiam vobiſcum, ſi prius rationes habuero 26
cum ijs libris & doctrinis, quibus etiam vos, cum philoſo-
phamini, vti ſoletis. Bono itaque animo abite, & filio meo
iubete, vt quæ perſuadere patri non poſſit, ad ea ipſum ne
cogat. Nihil ad hæc reſpondentes ij, lacrymis effuſis exiue-
runt. Tum gladium paruulus puer Catoni intro adfert.
quem ille acceptum ſtrinxit, & explorauit, videnſq; mucro-
nem firmum atque integrum, Nunc (inquiens) mei ſum iu-
ris, gladio depoſito librum reſumpſit: biſque totum perle-
giſſe fertur. Deinde altiſſime cum dormiuiſſet, ita vt etiam
qui extra cubiculum erant ſternentē exaudirent, circa me-
diam noctem de libertis ſuis Cleanthem Medicum, & Bu-
tan vocauit, cuius opera in negotijs ciuilibus maxime vſus
fuerat. Atq; hunc miſit ad mare, vt videret eſſentne omnes
auecti, idq; ſibi renuntiaret. Medico autem manum, quę ex
ictu ſeruo illato intumuerat, ligandam dedit: idque omnes
conſolatum eſt, exiſtimantes eum de vita cogitare. *Paulo*
poſt Butas venit, nuntians omnes auectos eſſe præter Craſ-
ſum, qui negotio quodam impeditus iamiam eſſet & ipſe
ſoluturus: magna autem tempeſtate, & vento valido mare
agitari. Hoc audiens Cato miſeratione nauigantium inge-
muit, rurſuſque Butan miſit ſpeculatum, ſi quis forte ad
littus relatus cuiuſquam rei indigeret. Iam auiculæ cantare
incipiebant, cum Cato rurſus leniter obdormijt. Tū reuerſo
Buta, & omnia apud portus eſſe tranquilla indicanti man-
dauit vt oſtiū occluderet, ſeq; in lectulum dimiſit, tanquam
reliquum noctis ſomno daturus. Egreſſo autem Buta, gla- *Cato ſeipſum*
dium ſtrinxit, eoq; ſe infra pectus ferijt: quod autem ictus *interficit.*
fuerat ob manum tumore debilitatā imbecillior, nō ſtatim
eſt mortuus, ſed vita cum morte luctāte lecto ſeſe deuoluit,
& abacum quendā geometricum iuxta poſitum euertit: ita
vt ſtrepitu audito famuli ſtatim clamorem ſuſtulerint, fili-
uſque & amici intro accurrerint. Qui cum cernerent eum
ſanguine reſperſum, & inteſtina pleraq; prolapſa, ipſum ta-
men adhuc viuere & videre, grauiter ſunt omnes perturba-
ti. At medicus propius accedēs, inteſtina, quia ſauciata non
erant, reponere, & vulnus conſuere, agreſſus eſt. Sed Cato
vt paulisper ad ſe redijt, idque ſenſit, medico repulſo, ma-
nibus inteſtina diſcerpſit, vulnuſque lacerando patefaci-
ens mortem obijt. Nondum de obitu eius per totam fami-

liam

liam cognosci potuisse aliquis putasset, cum trecenti isti ad fores adstiterunt, statimque etiam populus Vticensis, vna voce benefactorem suum, & seruatorem, vnumque hominem inuictum & liberum inuocantes. idque agebant, cum Cæsarem iam appropinquare vrbi nuntiaretur. sed neque metus eos, neque studium adulandi victorem, neque mutuæ dissensiones segniores ad tribuendum Catoni honorem redegerunt. Itaque splendide ornatum eius corpus, insigni ducto funere, apud mare sepeliuerunt, vbi nunc statua eius gladium tenens conspicitur: atque ita demum ad salutem sibi vrbique parandam conuersi sunt. Cæsar cum de ijs qui Vtica ad se veniebant percepisset, Catonem reliquos à se dimittere, ipsum Vticæ manere, neque de fuga cogitare, sed ipsum, socios, ac filium securos ibi agere: difficulter posse deprehendi consilium eius viri censuit, quem tamen maxime suam in potestatem redigere cuperet. Audita vero eius morte, tantum fertur dixisse: Inuideo tibi ô Cato mortẽ tuam, nam & tu tuam mihi salutẽ inuidisti. Etenim ita res habet, Catonem si à Cæsare donari salute sustinuisset, non tam suam dedecoraturũ fuisse gloriam, quam illius ornaturum; & quamuis quid acturus hic cum eo fuisset, non liquet, tamen coniectura est humaniter eo fuisse vsurum. Mortuus est Cato annos natus duodequinquaginta.

Filii Catonis vita & mors.

Filius eius nihil mali est à Cæsare passus: fertur autem ingenio socordi, & mulierosus fuisse. Et in Cappadocia hospitio Marphadatis cuiusdam regij familiaris vtens, cui formosa vxor esset, ac diutius quam conueniret apud eos commorans, huiusmodi scriptis vexabatur: cras Cato abit, scilicet post triginta dies; & Porcius ac Marphades duo sunt amici, habẽt vnam animam. nam vxor Marphadatis nominabatur Psyche, id est anima. item: Generosus est & præclarus Cato, animam (*Psychen*) regiam habet. Verum omnem hanc ille infamiam aboleuit gloriosa morte. Nam apud Philippos aduersus Octauianum Cæsarem & Antonium pro libertate dimicans, inclinata acie neque fugere, neque latere sustinens, hostes prouocauit, quis esset declarans, vnaque cũ his qui ipsi aderant impetu dato, cum admirandam suam virtutem hostibus ostendisset, occubuit.

Porcia & Statilii exitus.

Nobilior quidem filia Catonis est. quæ & pudicitia, & fortitudine partem retulit, vxor Bruti eius, qui Cæsarẽ necauit: nam & con-

conspirationis conscia fuit, & vitam generi ac virtuti suæ conuenienter proiecit: vt in Bruti vita scripsimus. Statilius vero, qui se factum Catonis imitaturum dixerat, cum sibi manus afferre tum vellet, est à Philosophis prohibitus. Post hæc autem cum se Bruto fidelissimum commodissimumq; præbuisset, apud Philippos perijt.

IN CATONEM VTICENSEM, Interpretis Annotationes.

HIc Cato, vt à Maiori, seu Censorio distingueretur, modo Minor seu inferior, modo Vticensis à loco in quo mortem oppetijt, dicitur. Plutarch. in Pompeio, & fine Catonis maioris, philosophi cognomento eum dignatur. Genealogiam eius ibidem attingit, sed & locus iste mancus est, & apud Gellium lib. 13. cap. 18. explicatur perspicue gentilitas hæc: itaque eam succincte huc transscripsi.

M. Porcius Cato Censorius.

- *M. Cato, qui viuo patre obijt, prætor designatus.*
  - *M. Cato, M. F. M. N. consul perijt in Africa, Anno* DCXXXVI.
    - *Cato qui post præturam in Gallia Narbonensi decessit.*
- *M. Cato Salonianus ex Salonij filia.*
  - *L. Cato.*
  - *M. Cato, mortuus in petitione præturæ.*
    - *M. Porcius Cato Vtiensis.*

In loco Plutarchi, quem dixi, verba sunt confusa: ita quidem vt nisi suo loco reponantur, non modo non pronepotem (quod & in confesso est, & hic diserte testatur autor) Vticensis habuisse videatur Censorium sed ne à Salonio quidem ortus fuisse. Illum itaq; locum emēdabis, manentibus iisdem, ac tantum alio ordine collocatis verbis, sic: ὁ δ᾽ Κάτων α. γ. — τελευτήσαντος ἦν καὶ Σαλώνιος μὲν ἐτελεύτησε στρατηγῶν. ἦν δὲ πάππος οὗτος. *Hæc autē,* ὁ δ᾽ ἐξ αὐτοῦ γενόμενος μάρκος ὑπάτευσεν, *parenthesi includi debent, & quidem pro* αὐτοῦ, ἑτέρου *mallem, aut* ἐκείνου. *vt intelligatur non ad Salonium, seu (vt Gellius vocat) Salonianum referri. sed ad eum qui Tertiam Aemilij Pauli filiam in matrimonio habuit. Porro autem Cato Vticensis per Porciā sororem, quam vxorem fuisse Plutarchus ait L. Domitii, eius qui Cæsari successor destinatus bello ciuili periit, etiam ex vitrico Seruilio fratrem habuit Cœpionem nomine, & sorores Seruilias, quarum vna M. Bruti, eius qui Cæsarem necauit, mater fuit, altera L. Luculli vxor, & item tertia Iunii Silani vxor. Non autem Capionem, sed Cæpionem esse legendum, vel ex eo patet, quod notissimum gentis Seruiliæ cognomen est Cæpio.*

1 Auunculum suum.] *Liuium Drusum auunculum fuisse Catonis huius. satis constat cum aliunde, tum ex Miloniana Ciceronis ne quis mendum Græci codicis sequatur, vbi legitur,* θείῳ μὲν ὄντι τῆς μητρὸς, *matris auunculo: cum sit legendum non* τῆς, *sed* πρὸς μητρὸς.

2 Popedius Silo.] *Sic esse legendum, in Mario ostendi. Refert hanc historiam iisdem prope verbis Valerius Maximus lib. 3. cap. 1.*

3 Inuita Venere.] *qui est fortunatissimus talorum iactus. Solebant autem in conuiuiis archiposiam, id est magisterium bibendi talis sortiri. Cuius rei mentio cum apud alios sit crebra, tum apud Horatium, vt ad Sestium.*

Nec

Nec regna vini sortiere talis. Et ad Pompeium:

——Quem Venus arbitrum

Dicet bibendi? Hoc modo etiam partes ciborum fuisse sorte ductas, hinc apparet. Reliqua Lapus non recte.

4 Nomenclatores adessent.] ὀνοματολόγοι. Annotatum erat hoc ad marginem à correctore, cum quidem Lapus rectissime, ita vt nos vertisset. Erat autem nomenclator seruus, qui candidatum sequebatur, eumque ciuium nomina docebat quos ille compellaret, atque vt sibi fauerent oraret. Idem monitor dicebatur: quod ex Mureniana Tullij oratione apparet. Festus etiam fartorem fuisse dictum scribit, quod clam veluti infarciret in aures candidati nomina salutandorum ciuium. De quo accipio etiam Horatij versus ad Numicium de petitione magistratus ita scribentis: Nomenclator.

Si fortunam species & gratia præstant.

Mercemur seruum, qui dictet nomina—— & quæ sequuntur. Quod autem est in Græco, ἐπέθετο τῷ νόμῳ, καὶ δι᾽ αὐτοῦ: Lapus vertit, eum seruasse illam legem, eique obtemperasse. Atque hoc opinor imposuit doctissimo cuidam viro, vt hoc ipsum etiam in Cōmentario Murenianæ orationis scriberet, negari à Plutarcho id quod Cicero obijcit Catoni, nempe eum opera nomenclatoris vsum. Ego vero hoc ex Cicerone accepisse Plutarchum suspicor, & ab eo nequaquam dissensisse. Certe Græca verba idem habent cum Latinis Tullianis, nisi quod αὐτοῦ scribendum est, non αὐτῷ. Nam verbum ἐπιτίθεσθαι cum datiuo, obsequi, aut obtemperare nequaquam significat: adoriri autem, impugnare, resistere, & similia, frequenter apud optimos scriptores. id quod exemplis collectis post Budæum docere, non est operæ.

5 Non metum ademit.] οὐ τὸν φόβον ἀφεῖλεν. Lapus, Non timore iniecto: nescio quid secutus. Nostram quidem lectionem probo. Indicat enim, Catonem non pro imperio tantum militibus mandasse aliquid, sed &

causas simul exposuisse, vt non tam metu potestatis suæ eos cogeret, quam explicandis factorum rationibus ad officium faciendum duceret. Id quod fuit consentaneum ingenio Catonis, qui & ipse præceptori suo ita paruisset, vt causas singulorum mandatorum sibi reddi postularet. Quæ autẽ paucis interiectis versibus sequuntur, Omnes qui imperatorum nomen, &c. cum sint perspicua in Græco, & Catonem tum cum militibus, tum cum imperatoribus componant, idem Lapus admodum insulse corrupit. Non enim fuit Catonis militem adulari, aut Imperatoris nomine dignari. Sed refutare apertum errorem, non est operæ.

6 Tantam nimirum.] Omissa hæc sunt à Lapo. Cæsarem autem (ni fallor) notat, eiusq; Anticatonem: qui non agendi modo, sed & scribendi, quæ vellet, impunem licentiam armis rerum potitus sibi vendicaret.

7 Apud clitellas.] ἐπὶ τῶν φορτίων, impedimenta, sarcinas. Lapus, ob magnitudinem curarum: quasi si φροντίδων legisset.

8 Quæsturam non ante ambiit] μετῆλθεν. id autem non est inire, sed petere magistratum, quod satis notum puto. Sensum totum huius loci Lapus leui momento peruertit.

9 Falsi dicam.] ῥᾳδιουργίας. Ego ita proprie exponi puto: alij suppositionem testamenti. qua de specie mihi hic non satis constat. Lapus negligenter, negligentiam extulit. Sane in Actis Apostolor. cap. 18. ἀδίκημα & ῥᾳδιούργημα coniunguntur. Apud Xenophontem lib. 2. de dictis & factis Socratis, sicut & apud alios ῥᾳδιουργία opponitur virtutis & laboris honestæ actioni. quod Eustathius in δ. Homericæ Vlisseæ exponit εὐκολίαν.

10 Amnæus.] ἀμναῖος, sic est in Græco. apud Lapum, Amicus. nobiscum legit etiam Gallicus interpres: tametsi hoc nomen non satis est notum. Sane etiam in Lucullo hoc

dictum

dictum retulit, ita vt à quibusdam id Catoni ipsi attributum diceret.

11 De duabus Catonis neptibus.] ἀδελφιδᾶς est in Græco. Sed id ambiguum est. nam & fratris filia, & sororis filia intelligi hoc vocabulo potest. Et haud scio an Cæpionis filiam intelligi hoc loco par sit, quam vnicam ab eo relictam supra dixit Plutarchus. de altera nihil mihi constat. Supra quidem Seruiliarũ, & mox iterum sororum Catonis fit mẽtio. vt videri posst, sororis aut vtramq; , aut alteram harum filiam esse. Sed hæc peritiores explicent.

12 Cuidam amicorum.] L. Afranio. Plutarch. Pompeio, & alijs.

13 Metelli Prisci.] Numidici illius magni. Historia est cum alibi: tum in vita Marij.

14 Canidia in Cyprum.] Ita hic semper. infra in Bruto, Caninius.

15 Se eum pignore, &c. coacturum] ἐνέχυρα λήψεσθαι. Qui intelligere vult, quid hæc sibi verba velint, (est autem operæ precium) legat primam Cicer. Philippicam, & Præf. lib. de Oratore tertij.

16 Præturam extraordinariam.] ἐξαίρετον στρατηγίαν sic interpretor. Dio lib. 39. ita explicat, vt præturam ei decretam dicat, quæ legibus, ei nondum concederetur. Natus tum fuit Cato annos triginta octo. Siquidem anno V. C. DCCVIII. seipsum interfecit Vticæ, annos natus (vt Plut. ait) duodequinquaginta. & vero quadragesimus annus præturæ gerendæ legibus erat definitus, vt alibi ostenditur. Ergo locum habere Dionis sententia videtur. nam Valerius Max. libro. 4. cap. 1. videtur paulo aliter sentire. Senatus, inquit, relationem interponi iubebat, vt prætoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. quod ita videtur intelligendum esse, vt non suffragiis (quod erat moris) sed autoritate senatus nouo exemplo prætor crearetur. Nam subdit Vale-

Valerii locus illustratur.

rius, Catonem id repudiasse, quod campestrem experiri temeritatem, quam curiæ beneficio vti satius duceret. Mihi tamen (vt dicam quod sentio) magis placet Dionis mei sententia, quæ petitionem ei ante tempus legitimum concederet, cætera prætoriis comitiis permitteret: quibus vsurum fuisse secundis, & impetraturum præturam non erat dubium, populo tanto ipsius munere delinito, ac mirifico eius fauore repleto neque enim arbitror Senatum illo in Catonis honorem facto decreto, suum populo ius totum adimere voluisse. Atque haud scio an commode etiam Valerij verba in eandem sententiam exponi possint, vt intelligatur Catonem maluisse suo legitimo tempore totam præturæ petitionem populi suffragiis permittere suoq; iure adipisci: quam tum etiam Senatus allato ad populum recenti beneficio deuinctum præiudicio quasi per gratiam consequi.

17 Statim magistratum inirent.] *In Græcos locus est deprauatus, mutilatusque:* ἐν ᾧ τοῖς δεκάζουσι τὸν δῆμον ἢ σαφ. *hic aliquid etiam deest: & quæ sequuntur, cōfusa sunt. Sensum aperire conabor. Mos erat Romæ, vt qui vel consules vel prætores etiam essent designati, nō statim magistratum inirent, sed tempus aliquantum consules vel prætores designati manerent. Id vero tempus vt intercederet inter designationem & acceptionem magistratus, eo præsertim erat institutū, vt inquiri possit, qui designati essent, iustene aut largitione & emercando suffragia honorem cōsecuti essent hoc enim qui commisissent, re cōperta legibus ambitus interrogabantur, & pœnas dabant, magistratu arcebantur. Hoc modo animaduersum est in P. Antonium & P. Syllam coss. designatos: quæ historia describitur à Dione lib. 36. à Sallustio in Catilina, à Suetonio in Iulio. Pompeius itaque & Crassus cum à Prætura excludendi Catonis causa statuissent suos clientes summa largitione & suffragiorum corruptela ad præturam euehere, ac intelligeret fore vt vel Cato*

vel alius aliquis ambitus eos reos perageret, voluerunt eos inquisitionis & iudicij periculo liberare. itaque statim, vt inirent præturam, illudq; tempus inter eorum designationem & magistratum non interueniret, senatusconsulto statuerunt. Hanc puto esse genuinam loci sententiam: verba sine codice restituere non ausim.

18 Singuli quingena sestertia.] δεκαδύο ἥμιαν μυριάδας δραχμῶν. *Lapus peruertit, vt solent in hoc genere. Efficiunt autem drachmarum 152. millia (hoc est* $12\frac{1}{2}$*. per decem millia multiplicata) 500. millia sestertiorum nummorum seu (quod idem est) quingenta sestertia. Quod annotare visum est, vt intelligatur hac de re eadem loqui Ciceronem libro ad Atticum 4. epistola de Euty.hide. Tribunicij (inquit) candidati iurarunt se arbitrio Catonis petituros apud eum H S. quingena deposuerunt vt qui à Catone damnatus esset, id perderet, & competitoribus tribueretur. Rei huius etiam meminit obiter in præfatione Naturalis historiæ Plinius.*

19 Et quod turpitudo.] *Locus hic deprauatus est haud dubie: itaq; ita diuinaui, vt libenter sim meliora & certiora afferenti cessurus.*

20 Apollodorus.] *Meminit huius cum alibi, tum vt qui insanus diceretur, Plato initio Symposij.*

21 Collega Curio.] Δυρίων *male est in Græco. Lapus nomen omisit. Amiotus Curionem habet, quod probo, &* Κυρίων *repono.*

22 Munatio Planco.] μουνατίῳ φλάκκῳ, *moxque iterum* φλάκκος *est in Græco: & retinuit Lapus, retinuit Amiotus. Ego tamen minime dubito, quin Plancus sit legendum. Intelligitur enim T. Munatius Plancus, qui tribunus plebis cum Clodiano cadauere curiam incenderat: quo scelere eum damnatum fuisse Dio libro 40. satis diserte demonstrat, & Cicero ipse Philippica XIII. Sequuntur, inquit,*

alij tribunitij, T. Plancus in primis: qui si senatum dilexisset, nunquam Curiam incendisset: quo scelere damnatus, in eam vrbem rediit armis, ex qua excesserat legibus, &c. cuius quidem rei mentio. sed obscurior, extat etiam in sexta Philippica. Est autem Plancus Munatiorum cognomen non Flaccus. Caeterum de reiectione iudicum reo permissa, quia saepe Cicero & alij meminerunt, estq; res non obscura, explicare supersedeo.

23 Primum refellam infanda.] *Si quis Bellerophonti libidinem, aut Lucretiae impudicitiam, aut Vlyssi stoliditatem obijciat, cum constet eos virtutibus horum vitiorum contrarijs praestantissimos fuisse, impudenter ac scelerate mendax videatur merito, eaq; dicere quae nefas sit loqui adeo cum veritate pugnantia, Idem Amphitruo Lyco respondet, cum is notissimae fortitudinis heroem Herculem non erubuisset timidum & meticulosum appellare. Locus est in Hercule furente, apud Euripidem. Legendum autem est,* τ' ἄρρητ', *non* τὰ ῥητά: *quod sensus, & exemplaria Euripidis satis docent.*

24 Attium Varum.] ἄππιον *mendose, pro* ἄττιον. *patet ex Dione.*

25 Ac si nihil tale cogitaret.] καὶ περ οὐ πάσχοντος. *verba videntur mutila, nisi forte exponere libeat:* quanquam id ipse non pateretur. *Sed ego minime hoc, quod statuerat, prae se tulisse Catonem iudico.*

26 Deliberabo autem.] *Et hic meas coniecturas ac Amioti versionem secutus sum, Graecis non satis (vt suspicior) integris.*

PLVTARCHI DIO, GVILIELMO XYlandro, Augustano, interprete:

1 QVOD Simonides ait, Sossi Senecio, Troianos, Corinthijs qui ad Ilium cum Achiuis profecti sūt non succensere, quia ipsis quoque Glaucus Corintho

rintho oriundus in ferendo auxilio præstofuerit: id nos hoc loco iure dicere posse videmur, neque Romanos neq; Græcos Academiam incusare debere, cum hoc libro, quo Dionis & Bruti vitam perscripsimus, æqualem vtrique laudem referant, quorum ille ipsius auditor Platonis, hic in Platonica enutritus philosophia, veluti ex eadem palæstra ad pulcerrima certamina progressi sunt. Iam quod vterque cum multa alterius factis germana egisset, testimonium virtutis suæ præceptori præbuerunt, qui ad prudētiam & iusticiam debere potentiam & fortunam adiungi, vt ciuiles actiones pulcritudinem & magnitudinem adipiscantur, docuit: id mirum non est. Nam quemadmodum Hippomachus alipta, dicebat se eos qui apud ipsum exercitati essent, agnoscere, etiam si carnem a foro ferentes eminus conspiceret: ita consenatum est eorum qui disciplina eadem exculti sunt rationem eodem modo in rebus agēdis progredi, & certa eas accuratione, concinnitateq; & decoro tractare. Porro vitas horum virorum inter se similes efficiunt etiam vtriusq; casus, quos fortuna magis quam consilium eosdem vtrique attulit. Nam vterque prius est interfectus, quam finem actionum suarum eum, quem multis & præclaris certaminibus petebat, consequeretur. &, quod maxime mirum est, vtriq; etiam diuinitus obiecto spectro sinistro, mors sua est prædicta. Sane qui spectra ista impugnant, hac vtuntur ratione, nemini vnquam cordato imaginem genij alicuius aut spectrum offerri: pueros, mulierculas, & ob inualetudinē mente parum constantes homines, animi quodā errore vel corporis intemperie affectos, inania sibi & horribilia quædam imaginari, inq; ijs genium esse superstitiose credere. Quod si ergo Brutus ac Dio philosophi, animique magno robore præditi, neque ad vllam animi perturbationem procliues ita sunt spectris commoti, vt etiam alijs ea exponerent. periculum profecto est ne antiquorum absurdissimam approbare cogamur opinionem: qui ita censuerint, malos, & inuidos genios æmulari infensosq; esse præclaris viris, ac ideo actiones eorum impedire, terroribusque & metu obiectis virtutem concutere ac labefactare, ne in honesto proposito ij persistentes absq; lapsu, post mortem, meliori sint, quam ipsi, conditione. Verum de his alio loco dicere præstat. Nūc in hoc duodecimo vitarum iuxta se conferendi causa expo-

Platonica philosophia.

De spectris.

Dionysij nuptiæ, & Dionis affinitas.

sitarum libro, Dionis, vt quæ tempore præcesserit, priore loco exponamus. Dionysius senior vt primum est rerum potitus, statim Hermocratis Syracusani duxit filiam: hanc nondum satis confirmata tyrannide deficientes Syracusani arripuerunt, corpus eius scelerata & fœda libidine ita violarunt, vt vltro ipsa propterea mortem sibi attulerit. Recuperata tyrannide & stabilita Dionysius, duas simul vxores ducit, vnam Locrensem, nomine Dorida, alteram indigenam Aristomacham Hippatini filiam, viri inter Syracusanos primarij, & qui Dionysij collega, cum is primum imperator ad bellum esset creatus, fuisset. Fertur vtriusque nuptias eadem die fecise. neque deprehendisse quenquam vtri prius concubuerit: in posterum quidem æqualiter vsus vtraque est, vt cœnarent ambæ vna, & alternis noctibus vna cubarent. Volebat quidem populus Syracusanus ciuē priori loco haberi: sed Doris edito in lucem filio, qui inter liberos Dionysij maximns natu fuit, facile principatum eius opera obtinebat. Aristomacha autem diu cum Dionysio sterilis vixit, quanquam maritus cuperet ex eo prolem suscipere: qui etiam matrem Doridis, quod veneficio eam Aristomachæ spem fœtus ademisse diceret, necauit, Huius Aristomachæ frater Dio, ab initio sororis causa in honore, mox cum suę prudentiæ documenta dedisset, propter se charus tyranno fuit: præterq; cætera in honorem eius facta, mandatum fuit quæstoribus, vt quidquid petijsset Dio, id darent, sibique eadem die id indicarent. Cæterum Dioni, cum indole esset generosa, magnoq; & forti præditus animo, maximum ad virtutem incrementum attulit Platonis præsentia. Nam Plato nullo humano consilio, sed diuina fortuna, Deo scilicet Syracusanis occasionem libertatis eminus obijciente, & tyrannidis euersionem moliente, ex Italia Syracusas venit, ibique discipulum nactus est Dionem, iuuenem tum plane, sed omnium qui Platonis consuetudine essent vsi ingenio ad discendum aptissimo, & ad virtutis præcepta accipienda celerrimo. quod & Plato de eo scriptum reliquit, & res testatur. Educatus enim apud tyrannum abiectis moribus, adsuefactusque ad vitam incertam & obnoxiam metui, tum cultui nouis ex diuitijs instituto, luxui inepto, vitæque in voluptatibus & cupiditatibus felicitatem quærenti; vt primum orationem, philosophiamque ad virtu-

Plato in Sicilia cum Dione & tyranno.

tem ducentem gustauit, celeriter animo flammas concepit: atque ex suo ingenio, quod facilime honesti rationibus duceretur atque obsequeretur, iuuenili omnino ingenuaque simplicitate coniecturam faciens, Dionysium eodem modo affectum iri, magno studio effecit, vt is cum Platone per ocium colloqueretur. Quo in congressu cum caput disputationis de virtute esset, ac plurima de fortitudine dissererentur, Plato autem quemuis potius quam tyrannum fortem esse affirmaret, ac sermone ad iustitiam conuerso doceret, beatam iustorum, miseram iniustorum esse vitam: neque verba eius, quibus sua redargui vitia putabat, æquo animo tyrannus tulit, & ijs qui aderant succensuit, mirifice Platonis sermonem approbantibus, eoque delinitis, tandem exasperatus, commodo animo quæsiuit, cuiusnam rei causa in Siciliam venisset: cumque is responderet, se bonum virum quærere, Per Deos, inquit, videris mihi talem qualem quæris nusquam inuenisse. Intra hunc finem iram Dionysij constituram Dio existimans, Platonem vrgentem ea triremi quæ Pollidem Lacedæmonium imperatorem in Græciam reuehebat, emisit. At Dionysius occulte à Pollide precibus contendit, vt inter nauigandum Platoni mortem afferret: sin id nollet, at saltem venderet. nihil enim id illi obfuturum, sed quamuis venditum in seruitutem, iustitiæ causa felicem futurum. Et fertur Pollis Æginam aduectus ibi Platonem vendidisse: cũ bellum Æginetis esset aduersus Athenienses, & lege sancitum, vt quicunque Atheniensium Æginam venisset, is venderetur. Verum hæc res nihil de honore & autoritate Dionis apud yrannum detraxit: sed & maximas obiuit legationes missus ad Carthaginenses, & in summa fuit admiratione, eiusque fere vnius libertatem Dionysius tulit, palam dicentis quod in buccam veniebat. Cuius generis fuit, cum eum Geloni obloquentem increpuit. Cum enim Gelonis imperium, vt sæpe alias, subsannaretur, ac Dionysius in voce ludens (est enim Gelos risus) Gelonem risum Siciliæ fuisse diceret: reliquis cauillum id admirari se simulantibus, At vero, ait Dio, tibi propter Gelonem fides habita est, atque ita tyrannidem obtinuisti: propter te autem omnib. alijs fides denegabitur. Reuera enim videtur Gelo vrbem vnius imperio gubernatã, rem spectatu pulcerimam, Dionysius turpissimam demonstrasse. E-

Dionis indicendo libertas.

rant

rant Dionysio trini ex Locrensi vxore liberi, ex Aristomacha filij duo: totidemq; filiæ, Sophrosine, & Arete: quarum illam Dionysio filio suo vxorem locauit, hanc fratri Thriaridæ nuptum dedit: atque hoc mortuo, Dio eam auunculus duxit. Cum autem Dionysius ita decumberet, vt de vita eius desperaretur, statuit Dio cum eo de Aristomache liberis colloqui: sed medici futuro successori gratificantes, eum non admiserunt. Addit Timæus, eos regi medicamentum somniferum poscenti tale porrexisse, quod sensus obstupefaceret, & somno mortem adderet. Primo in amicorum, concilio, cum ij ad Dionysium iuniorem essent conuocati, eam de præsenti rerum statu atque rationibus orationem Dio habuit, vt prudentia sua reliquos omnes infantes, libertate sua mancipia tyrannidis esse, turpiterque & timide plerisq; suis consilijs adolescentem adulari demostraret. maxime autem eos stupefecit, cum periculum, quod à Carthaginensibus imperio imminebat, metuentibus promisit, se Dionysio pacem expetenti eam quam æquissimam confecturum, eoque nomine in Africam nauigaturum: sin bellum gerere mallet, se ei quinquaginta instructas triremes suis sumtibus alere, & auxilio dare velle. Dionysius magnopere cum magnanimitatẽ eius est admiratus, tum studium gratũ habuit. At qui splendore Dionis se obscurari, & potentia deprimi censebant, hoc arrepto principio nihil non locuti apud tyrannum adolescentem sunt quo animum ipsius in Dionem exasperarent. hunc mari tyrannidem affectare, ac classe in sororis suę filios imperiũ, traducere conari. Euidentissimæ autem & maximæ, quibus odium Dionysij aduersus eum excitari posset, causæ erãt, victus diuersa & ab alijs semota ratio. Nam cæteri iam inde ab initio adolescentis, & male educati tyranni in consuetudinem voluptatum illecebris & adolationibus se ingerentes semper amores quosdam, & occupationes inutiles parabant, compotationibus hominem, mulierculis, alijsq; inhonestis oblectationibus detinentes quibus tyrannis ferri instar emollita, subditis quidem benigna videbatur, sæuitia remissa nonnihil: neq; hoc humanitate tyranni magis, quam socordia. Sed hæc adolescentis inertia hoc fonte deriuata sensim latius sese diffundens, adamantina ista vincula, quibus tyrannidem vinctam se filio relinquere Dionysius senior affirmauerat, colliquauit &

Dionysii prius mors.

Dionysii iunioris mollities.

nit & pessundedit. Nam, vt perhibẽt, cum semel incœpisset potare, nonaginta totos dies continenter potauit: totoque illo tempore honesti viri, serijque sermones aula arcebantur, cum eam interim crapulæ, iocationes, citharæ, saltationes, & scurrilia ludicra possiderẽt. Apparet sane inuisum eo fuisse Dionem, quod nulli se iucunditati aut iuuenili ludo socium adiungeret: vnde & affinia virtutibus eius vitiorum nomina imponentes calumniabantur, grauitatem fastui, libertatem superbiæ, admonitiones criminationibus, fugam communis culpæ contemptui aliorum inscribentes. Sed & natura erat aliquãto tumidior, difficilioremque se in congressibus præbebat. Non enim á iuuenis, cuius assentando essent aures corruptæ, consuetudine tantum abhorrebat, minusque in ea gratiæ consequebatur: sed & multi eorum, qui familiarissime ipso vterentur, simplicitatemq; morum eius & ingenuitatem amplecterentur, reprehendebant hominem, quod inurbaniorem, & quam ciuilia officia poscerent difficiliorem se ijs qui desiderarent operam ipsius præberet. qua de re postea temporis Plato quasi vaticinans ad eum scripsit, consulens vti arrogantiam solitudinis contubernalem vitaret. 4 Verum enimuero tametsi tunc quantiuis precij esse videretur, & qui vel vnus, vel omnium maxime nutantem tyrannidem stabiliret atque conseruaret: tamen non fauore Dionysij, sed quod is ita rebus exigentibus cogeretur facere, primum se dignitate atque potentia haberi animaduertebat. Cuius rei causam cum existimaret esse tyranni imperitiam, in id incubuit, vt eum ad liberalia studia pertraheret, gustumq; ei orationum & disciplinarum quib. mores informãtur præberet: vt & virtutem timere cessaret, & assuesceret bonis viris gaudere. Etenim Dionysius natura nequaquam pessimus tyrannorum fuit: sed pater veritus ne sapere inciperet prudentium vtens consuetudine: atque exinde sibi insidias faceret, & imperium eriperet, domi inclusum in custodia habuerat, penuria hominũ qui vna conuersarentur, & rerum (vt aiunt) ignoratione, plostella, candelabra, sellas ligneas, mensasque fabricantem. Ita enim suspectos omnes homines habuit, ita sibi ab omnibus cauit Dionysius senior, neminem nõ metuens, vt ne capillos quidem cultris tonsorijs præsecaret: sed eos quidam figulus ad eum introiens carbone amburerct. nemo in cõclaue ipsius intro-

Dionis vitia.

intromittebatur, ne frater quidē aut filius, niſi ſua veſte po-ſita nudus à cuſtodibus ante conſpiceretur, & aliam veſtem indueret. Cum Leptines frater naturam ei loci cuiuſdam exponēs, accepta à ſtipatore quodam lancea locum deſcri-pſiſſet, fratri grauiter ſuccenſuit, ſtipatorem autem interfe-cit. ab amicis ſe ſibi cauere cordatis dicebat, haud ignarum illos malle tyrannide potiri, quam tyranno ſubeſſe. Marſy-am quendam à ſe euectum ad imperium militare necauit, ꝙ is à ſe Dionyſium occidi in ſomnis eſſet imaginatus: qua-ſi vero à cogitatione meridiana eius facinoris illi noctu id viſum occurriſſet. Ita ille, qui Platoni ſuccenſuiſſet, ꝙ non ab eo omnium mortaliū fortiſſimus eſſet dictus, meticulo-ſum, totq; ob timiditatē malorum plenū animum gerebat. Filium eius autem Dio (vt explicare orſi ſumus) deperditum inſcitia, moribuſq; profligatiſſimis videns, hortatus eſt, vti ſe ad diſciplinā conferret, ſummiſq; à principe philoſopho-rum precib. contenderet, vt in Siciliam is veniret, eiq; ſe for-mandum & virtute exornādum traderet. Ita fore, vt pulcer-rimo exemplari, & diuino eius cui gubernanti vniuerſum hoc obtemperans pro confuſione ordinem conſtantiamq; tuetur, conformatus, plurimam & ſibi felicitatem & ciui-bus pareret, quibus ſe pro tyranno regem præberet: vt quæ ij nunc metu tyrannidis mœſti inuitique facerent, eadem porro modeſtiā iuſticiamq; ipſius venerantes itidem vt pa-tri præſtarent. Non enim (vt pater ei dixiſſet) metum ac vim, non cateruam iuuenum ſtipantium, nō immenſum barba-rorum ſatellitium, adamātina iſta eſſe vincula: ſed beneuo-lentiam, ſtudium, gratificandiq; voluntatem virtutis reue-rentia ciuibus ingeneratam. quæ vt rigidis iſtis & duris vin-culis molliora videantur, eſſe tamē ad perpetuitatem regni firmiora. Porro autem principem neque magno in honore, neq; vlla in admiratione eſſe, qui magno veſtium ac victus luxu ſe oſtentans, in congreſſu ac colloquio nihil quemuis vulgarem hominem præſtaret, neque animi partem regiam principi conuenienter excultā habere laboraret. Hæc Dio-ne crebro inculcante, & nonnunquam Platonis doctrinam interſerente, acris & prope furioſus Dionyſium ardor inceſ-ſit Platonis conſuetudine ac ſermone potiundi. Itaque ſta-tim frequētes à Dionyſio literæ Athenas mitti, multæ Dio-nis etiam ad eum cohortationes, multæ Pythagoricorum

Dio Dionyſium F. ad philoſophiā adhortatur.

ex Italia obsequi iubentium, & iuuenis animum magnitudine potentiæ obrutum inhibere, sanisq; consilijs suffulcire. Itaque Plato (quod ipse scribit) sui ipsius motus verecundia, præsertim ne videretur verbis tantũ philosophus, haud libenter ad agendum se conferre, simulque sperans se vno Dionysio, vt principali parte, expurgato totius Siciliæ morbum sanaturum, obtemperauit. Interim Dionis aduersarij Dionysio, cuius mutationem metuebant, persuadent, vt ab exilio reuocaret Philistum, hominem & eruditum, & morum tyrannicorum gnarissimum: vt eum aduersus Platonem & philosophiam opponerent. Is enim Philistus & initio in constituenda tyrannide promptissimam Dionysio seniori operam nauârat, & præsidio præfectus, longo tempore arcem tenuerat: ferebaturque eum cum matre tyranni haud plane ignorantis consuetudinem stupri habere. Sed cum Leptines ex muliere, quam adulterio cognitã marito eripuerat, & secum habuerat, susceptarum duarum filiarum alteram Philisto despondisset, non communicata re cum Dionysio: Dionysius iratus vxorem Leptinæ in compedibus detinuit, Philistumque Sicilia exterminauit: atque is ad hospites quosdam mare Adriaticum accolentes profectus, & ibi post mortem vsque Dionysij senioris commoratus, eo in ocio (vt mihi videtur) maiorem historiæ suæ partem condidit. Illo igitur tempore, Dionysio iuniore rerum iam potito, reliquorum in Dionem odia Philisto reditum in patriam confecerunt, vt sibi commodo apprime homini, tyrannisque fido: isque vt primum reuersus est, tyrannidi conseruandæ se totum dedit. Erant & aliæ calumniæ aduersus Dionem paratæ, quæ ad Dionysium deferrentur: ferebatur enim de euertenda tyrannide cum Theodote & Heraclide communicasse. Sperabat enim Dio, vt apparet, Platonis aduentu, nimis imperiosa & immodica dominatione à tyrannide sublata se ex Dionysio moderatum & iustum principem redacturum: sin reluctaretur tyrannus, neque mitigaretur, eo deiecto statuerat rempublicã Syracusanis reddere: nõ quod populi imperium probaret, sed quod id, vbi primum & optimatum in rep. legitimo principatu discessum fuisset, vtique potius tyrannide censeret. Hoc rerum statu in Siciliã Plato aduectus, mirifico honore & comitate exceptus est. Nam & triremi egresso vehiculũ regiũ adfuit splẽ-

Philistus.

Plato in Siciliam redit.

didiſſime ornatum, & rem ſacram tyrannus fecit, quod eius aduentu magna imperio ſuo felieitas contigiſſet: tum modeſtia conuiuorum, & aulæ habitus, ipſiuſque in dandis reſponſis lenitas Dionyſij, in ampliſſimam ſpem Syrcuſanos erigebant. itaque & ad philoſophiam miro omnes impetu ferebantur, eratq; regia (vt narratur) plena pulueris ob multitudinem eorum qui Geometriæ vacarent. Paucis poſt diebus cum eſſet in regia ſacrificium ſolenne, & præco vt moris erat voueret vti longe tempore inconcuſſa maneret tyrannis, Dionyſius adſtans dixiſſe ei fertur: Nunquam ne fi-
» nem in nos execrandi facies? Id Philiſti factionem grauiter offendit, exiſtimantes Platonis potentiam tempore & conſuetudine confirmatam in expugnabilem fore, ſiquidem is paucorum dierum cõuictu animũ adoleſcentis adeo mutaſſet. Non ergo ſinguli, vt hactenus, neq; occulte, ſed vniuerſi & palam Dionem calumniari: eum manifeſto Platonicis ſermonibus incantare Dionyſium, vt hoc imperium vltro deponente, id ad ſororis ſuæ Ariſtomachæ liberos tranſferat. Nonnulli indignitatem rei ſibi dolere ſimulabant, ꝙ cum Athenienſes olim magnis cum naualibus terreſtribuſque copijs in Siciliam profecti interijſſent ante, quam Syracuſas capere poſſent: nunc vnius ſophiſtæ opera tyrannidem Dionyſij eſſent deſtructuri, perſuadendo ei, vt decem millibus ſtipatorum omiſſis, quadringentis triremibus relictis, decem millibus equitum, & peditum multoties pluribus millib. poſthabitis in Academia ignobile illud bonum quæreret, ac Geometria felicitatem pararet, imperij, opum, & voluptatum beatitate Dioni, eiuſq; ſororis filijs tradita. Ex his ſuſpicio primum tyranno de Dione inſinuauit: aucta deinde ira, & ſe iam oſtendente, occulte Dionyſio epiſtola allata eſt, quam ad Carthaginẽſium procuratores Dio ſcripſerat, monens vt cum Dionyſio acturi, id ne ſe abſente facerent. ſe enim effecturum, vt omnia quæ vellent, certo cõſequerentur. Hanc Dionyſius Philiſto legit, vſuſque eius (vt Timæus tradit) conſilio, ficta gratiæ reconciliatione Dionem adortus, in colloquio moderata quædam prætendens, omneſq; dilutas offenſas affirmans, eũ ad mare quod eſt infra arcẽ abduxit. ibi epiſtolã oſtendit, ac cum Carthaginenſibus aduerſus ſe cõſpiraſſe arguit. Excuſare ſe volentẽ, non ſuſtinuit, ſed eũ, vt tum erat, in cymbam impoſuit, ac nautis mandauit,

Dio deportatur.

mandauit, vt in Italiam deportatum exponerent. Cum hoc factum homines crudele iudicarent, domus quidem tyranni luctu à mulieribus oppleta est: Syracusani autem erigebantur ad spem nouarum rerum, & mutationis quam primum futuræ ob tumultum Dionis causa ortum, cuius casus reliquos etiam, ne quam tyranno fidem haberent, mouisset. Quæ ille animaduertens, sibique metuens, amicos & mulieres consolatus est, non se in exilium misisse, sed ablegasse Dionem dicens: ne forte cõtumacia eius irritatus grauius aliquid in præsentem statuere cogeretur: domesticis autem Dionis naues tradidit duas, mandans vt quidquid facultatum eius mancipiorumque ipsis videretur, in eas imponerent, atque ad eum in Peloponnesum transueherent. Erant autem amplæ Dionis opes, ac tyrannica prope pompa & apparatus rei familiaris. quem omnem necessarij eius conuasarunt, ad eumque attulerunt, multis vna ab mulieribus & amicis dono missis: ita vt diuitijs suis Dio inter Græcos illustris extiterit, eiusque exulis opibus magnitudo potentiæ tyrãni indicata sit. Platonem vero Dionysius statim in arcem transtulit, specie benigni hospitij honorifica eum custodia includens, ne vna cum Dione nauigaret, iniuriæq; ei factæ testis esset. Ibi tẽpore & conuictu adsuefactus (quomodo feræ solent cicurari, vt hominum contactus ferant) Platonis consuetudinem & sermones sustinere, tyrannico plane amore correptus est, vt cuperet se solum a Platone redamari maximeq; omnium in admiratione eius esse, quod ipsi paratus esset tyrannidem summamq; rerum tradere, siquidem Dionis amicitiam suæ non anteferret. At Plato calamitatis loco ducebat, se à Dionysio ita amari: nã is amor quasi æmulatione & riualis metu insaniẽtis erat, breui temporis spacio modo irascẽtis, modo in gratiam redeuntis atque deprecantis: & cum mirifico studio audiendi præcepta philosophiæ flagrantis, tum illos qui dehortabãtur, & corruptum iri ea consuetudine affirmabant metuentis. Commodum incidit bellum. Hac occasione Dionysius Platonem dimittit, pollicitus se vere ineunte Dionem reuocaturum. Hoc quidem promissum fefellit, reditus tamen possessionum Dioni misit, a Platone veniam postulans, ac se quo minus præstaret quod receperat, bello impeditum prætendens, facta autem pace, statim ad se reuocaturum Dionem:

Plato dimissus.

simul petens, vt quiete is ageret, neq; nouas res moliretur, aut sibi apud Græcos obtrectaret. Conatus est hoc ita facere Plato, Dionemq; ad philosophiam conuertit, & in Academia continuit. Habitabat autem Dio Athenis apud Callippum quendam familiarem: agrum quoq; oblectationis causa emerat, quem in Siciliam postea nauigans Speusippo dono dedit, cuius maxime Athenis amicitia fuerat & consuetudine vsus: Platone id moliente, vt iucunda cõuersatione, & quæ tempestiue decoros lusus admitteret Dionis ingenium tẽperaretur atq; hilarius redderetur. quã ad rem Speusippus erat idoneus, quem & egregie facetum Timon in Sillis appellat. Cum Plato chorum puerorum ludis daret: Dio & instituit eum chorum, & à se sumptum omnem præbuit: concedente hoc Platone, vt Dio erga Athenienses liberalitate vteretur, eaque maiorem sibi beneuolentiã, quam Platoni gloriam pararet. Reliquas etiam Græciæ vrbes obiuit Dio, cum optimis quibusq, & in ciuitate quaque præstantissimis viris otium agens, & ludis solennibus vacans. Quo in conuictu nihil barbaricum, nihil tyrannicum, nihil luxuriosum ostendit: sed temperantiam, moderationem, fortitudinem, & in sermonibus ac commendationib. philosophicis honestam exercitationem. Ob hæc cum à priuatis fauorem est & admirationem consecutus, tum publice honores ei habiti, decretaq, in eam rem ab vrbibus facta. Lacedæmonij etiã ciuitate eum donauerunt, indignatione Dionysij spreta, tametsi tum in bello contra Thebanos prompte auxilia suppeditãtis. Fuit quidam Megaræ Ptœodorus, diuitijs & potentia inter ciues non postremus: ab hoc aliquãdo inuitatus Dio cum ad domum eius venisset, videretque multitudinem hominum forib. assistentem, & ad ipsum dominum varie occupatum difficiles aditus, difficiles congressus eius esse, amicos vero propterea stomachari. Quid, inquit, hunc culpamus, cum ipsi omnes, dum adhuc Syracusis essemus, eadẽ egerimus? Post aliquantum temporis Dionysius æmulatione instigatus, Græcorumq; in Dionem beneuolentiam metuens, finem fecit reditus annuos Dioni mittendi, & rem familiarem eius procuratoribus ab ipso Dione constitutis tradidit. Porro vt partam sibi apud philosophos ob Platonem illiberalius cultum infamiam aboleret, multos eorum qui eruditionis nomine celebrarentur condu-

Dionis in Græcia vita.

Pœnitentia Dionysii.

conduxit: quos omnes cum superare differendo contenderet, cogereturq; propterea ijs quæ oſcitāter de Platone audiuiſſet minus recte vti, rurſus eum deſiderium Platonis inceſſit, ac ſeipſum damnauit, qui præſenti non vſus eſſet, neque ex eo quæ oportebat audiuiſſet. Itaq; vt erat tyrannus, qui quibuſuis cupiditatib. præceps ageretur, & quod ſemel animo deſtinaſſet, omni ſtudio adipiſci contēderet, vt Platonem ad ſe retraheret omnem mouit lapidem, effecitq; vt Archytas Pythagoreus Platonem in Siciliam redire hortaretur, ipſe fidem ſuā pro ijs quæ promittebat Dionyſius interponens atque obligans. Etenim Archytæ & Tarentinis cum Dionyſio ius hoſpitij & amicitiæ Plato coniunxerat. Miſit ad Platonem Archytas Archedemum: miſit ſimul etiā Dionyſius triremes & amicos, & Platonem orarent: atque ipſe diſerte ſcripſit, nunquam æquis conditionibus cum Dione actum iri, niſi Plato in hanc peregrinationem conſentiret: veniēte eo, omnia ſe Dioni humaniter præbiturū. Multæ ſimul ab vxore etiam & ſorore ad Dionem afferbantur ſuaſiones vti à Platone peteret, vt is Dionyſij voluntati ſatisfaceret, neque occaſionem ſęuiendi tyranno daret. His ſe inductum rationibus Plato ſcribit tertio in Siciliam transfretaſſe.

Emenſum immanis rurſum aſpera ſaxa Charybdis.

Simul atque in Siciliam appulit Plato, magno & Dionyſiū gaudio, & ſpe totam impleuit inſulam, gratulantem ei, votiſq; & ſtudijs in hoc incumbētem, vt Plato Philiſtum, philoſophia tyrannidem vinceret. Magno etiam regiæ mulieres ſtudio Platonem coluerunt, Et ipſe tyrannus tantum ei, quantum nemini alij habuit fidei, non excuſſum prius ad ſe accedere ſinens. Cum autem pecuniæ munera crebro Dionyſius offerret, eaque ampla, & Plato identidem repudiaret, Ariſtippus Cyrenæus, qui tum aderat, Citra periculū liberalem eſſe Dionyſium dixit: nam ſibi & alijs pauca largiri, plura requirentibus: Platoni multa, nihil accipienti. A prima conſalutatione, Dionyſius, cum Plato pro Dione intercedere ordiretur, initio rem differre: mox reprehenſiones etiam & iurgia exiſtere, latentia reliquos ea, Dionyſio tegere conante, & reliquis honoribus atque officijs, quibus Platonem colebat, à beneuolentia erga Dionem deducere: cum quidem Plato primo etiam tempore perfidiam

eius & mandacia dissimularet, & æquo animo se ferre vultu gestuque ostenderet. Ita ijs mutuo affectis, & neminem hoc sentire putantibus, Helico Cyzicenus, vnus ex familiaribus Platonis, Solis deliquium prædixit: cumque ita, vt prædixerat, euenisset, admiratus eum tyrannus argenti talento donauit. Tunc Aristippus per iocum ad reliquos philosophos dixit, se quoque admirabile quiddam vaticinari posse: & quærentibus quidnam id esset, Mox, inquit, inter Dionysium & Platonem inimicitiæ existent. Denique tyrannus facultates Dionis vendidit, & pecuniam sibi vendicauit: *Platonem* autem in horto domui vicino degentem, inter mercenarios milites migrare coëgit, iam pridem ei infensos, & interficere cupientes, quod Dionysio deponendæ tyrannidis, & sine stipatoribus viuendi autor esset. Hoc in periculo cum constitutum Platonem Archytas cognouisset, illico nauim triginta remis actam & legationem misit, reposcens à Dionysio Platonem, commemoransque, vt is ipso fideiubente in Siciliam nauigasset. Hic Dionysius, vt inimicitiam & odium tegeret, discessuro conuiuijs comibusque congressibus blanditus, semel in eum sermonem delapsus est: Nimirum, ô *Plato*, multa ac grauia de nobis crimina apud eos, qui tecum philosophantur, sparges: tum *Plato* subridens: Absit, ait, vt tanta sermonum penuria laboret vnquã Academia, vt tui quisquam mentionem inferat. Hoc modo Platonem dimissum tradunt: nam quæ ipse ea de re *Plato* scripsit, non plane istis consentiunt. Cæterum Dio cum hoc indigne tulit, tum paulo post audito quæ vxori euenissent, prorsus hostis Dionysij factus est. Quod ad vxorem Dionis attinet, per ambages *Plato* in epistola Dionysium monuerat: atque ita res habet. Dionysius Platonem, cum pulso Dione eum emitteret, iusserat ex Dione quærere occulte, concederetne vxorem suam alteri nuptum dari: rumor enim siue verus, siue ab inimicis Dionis confictus ferebatur, non euenisse gratum hoc Dioni matrimonium, neq; eum cũ ista vxore viuere commode posse. *Plato* Athenas reuersus, Dionisque explorata sententia, Dionysio scripsit epistolam, cuius reliquæ partes intelligi ab omnib. possent, id vero à solo Dionysio: se de re ista, quam nosset, Dioni collocutum, & deprehendisse eum, si res ita ageretur, inquissime laturum. Ac tum quidem Dionysius, quod multum spei

Vxor Dioni adempta.

esset

esset de reparanda gratia, nihil de sorore noui statuit, sed eã passus est cum infante ex Dione nato habitare. vt à pacificatione consilium plane auertit, ac Platonem ad se reuersum infenso animo amandauit, ibi demum Aretam inuitam vni amicorum Timocrati nuptũ dat. hac quidem in parte humanitatem patris non imitatus. Etenim Polyxenus sororis eius Thestæ maritus, cum gratia tyranni excidisset, ac Sicilia profugisset, ille sororem ad se vocatã obiurgauit, quod mariti fugæ conscia, se eã rem celasset at illa impauide profecto, & fortiter, Adeone, inquit, tibi nullius precij atque mollis videor Dionysij mulier. vt me, si fugã mariti præsensissem, non vna eandem subituram fortunam existimes? sane nõ præuidi: maluissem enim vtiq; Polyxeni profugi vxor quam tua tyranni soror dici. Hoc tam liberum responsum ferunt Dionysium admiratum. & Syracusani quidem tanti fecerunt fœminæ virtutem, vt euersa etiam tyrannide honores ei, & cultum regiũ permiserint, mortuæq; funus publice sint prosecuti. Hæc egressio inutilis non est. Cæterum Dio iã inde bellũ moliri cœpit, Platone quidẽ verecundia hospitij & ob senectutem Dionis prohibente, Speusippo aũt & alijs amicis adstipulantibus Dioni, hortantibusq; vt Siciliam manus porrigentem, vltroq; accipiẽtem liberaret. Quo n. tempore Syracusis Plato egit, Speusippus frequentius cum ciuibus cõuersans, animos eorum explorârat: initio quidem libere fateri quæ sentirent non audentium, ꝙ eum à tyranno submissum suspicarentur, sed cum tempus fidem ei apud ipsos fecisset, vna voce omniũ orantium atque hortantium Dionem vt in Siciliam veniret: non opus ei nauibus, non pedite, non equis esse: saltem quouis nauigio aduectus, corpus suum & nomen Siculis contra tyrannum vtendum præberet. Hæc Dio annunciante Speusippo, animo confirmatus, suo recto proposito per alios occulte militem mercenarium conducebat. Adiuuabant autẽ cum ciuiles viri tum philosophi non pauci, inque his Eudemus Cyprius (in cuius mortem Aristoteles dialogum de animo composuit) & Timonides Leucadius, coniunxere etiam ei Miltam Thessalum, diuinandi peritum, & in Academia versatum. At de ijs quos in exiliũ egerat tyrannus (erant M. non pauciores) XXV: modo socios se præbuerunt, reliquis eum p̃ metu destituentibus. Receptaculum autem futuri belli erat

Mulieris virtus.

Zacynthus insula, in quam milites conueniebant, infra DCCC numero, sed multis iam ante præclaris stipendijs nobiles, corporibus eximie exercitatis, ac peritia & audacia omnium primi, denique apti ad multitudinem, quam sibi in Sicilia præsto futuram Dio sperabat: excitandam, adq; fortitudinem inflammandã. Hi vt primum accepere in Siciliã & aduersus Dionysium istam parari expeditionem, perterriti sunt, Dionisque conatum damnarunt, insania quadam concitum, iræque furore, & spei melioris inopia seipsum conijcere in certum periculum putantes: succensebantque suis ducibus & conquisitoribus, quod non initio ipsis ad quod legerentur bellum indicassent. Sed postquam Dio oratione sua exposuit, quam male suffulta esset tyrannis, & se non tam militum eos, quam ducum loco in Siciliam ducere docuit, Syracusanis reliquisque Siculis iam primum ad defectionem comparatis: post Dionem etiam Alcimenes, qui nobilitate generis & gloriæ Achæorum princeps vna militabat, verba habuit ad commilitones, ita demum milites assenserunt. Iam adulta æstate pelagus Etesiæ tenebant, Lunaq; toto fulgebat orbe, cum Dio magnifice sacris operatus Apollini, militum armatorum pompam ad ædem Dei duxit, peractoq; sacrificio, in circo Zacynthiorum epulum eis præbuit. Illi vero argenteorum aureorumq; poculorum & mensarum splendorem, priuatis opibus longe maiorem, admirari, ac sic ratiocinari: virum iam profecta ætate, tamque opulentum nunquam res dubias tentaturum fuisse, nisi certa proposita spe, amicisq; ipsi in Sicilia plurimas & maximas præbentib. occasiones. post libationes & vota rite per

Luna defectus.

acta, Luna defecit. Nihil id miratus est Dio, quippe eclipticas circuitiones, & vmbræ occursum Lunæ incidentem, terræq; & solis oppositionem reputans. Sed cum milites perturbati oratione aliqua essent confirmandi, Miltas vates in medium progressus, Bono esse eos animo, & sperare optima iussit: significari enim diuinitus alicuius illustrissimi obscu-

Prodigia.

rationem: at nihil esse Dionysij tyrannide illustrius, hanc ipsos simul atque Siciliam attigissent, de clara obscurissimã redditruros, Hæc Miltas publice dixit. Ostẽtum vero apum, quæ apud naues Dionis conspectæ erant examen ad puppim facere, priuatim ei & amicis interpretatus ita est: Vererise, ne præclaras quidem res essent gesturi, sed eæ cum floruissent

ruissent breui tempore, emarescerent. Ferunt etiam Dionysio multa diuinitus prodigia obtigisse. Aquila enim abreptum cuiusdam stipatorum hastile in sublime euexerat, atq; inde in profundum abiecerat. Mare quod arcem alluit, per vnum diem aquam dulcem & potabilem præbuit, id quod gustus omnes docuit. Porci quoque partu editi sunt, cætera perfecti, sed auribus carentes. Arioli responderunt, hoc defectionis & rebellionis esse signum, ac ciues non amplius tyrannidi obtemperaturos, maris dulcedinem Syracusanis mutationem rerum aduersarum in lætas portendere. aquilam Iouis ministrum, hastam imperij insigne: ita summum Deorum tyrannidis euersionem moliri. Hæc Theopompus. 7 Milites Dionis nauibus duab. strongylis impositi sunt, alia naui haud magna, & duab. x x x. scalmorum nauibus comitantibus. arma præter ea quæ tum habebãt milites secum vehebat duo clypeorũ millia, iaculorum & hastilium magnã multitudinẽ, tum abunde alimẽtorum, ne quid ipsos maritima nauigatione deficeret: quippe omnẽ cursum alto mari tenebãt terram metuentes, ꝙ in Iapygia Philistũ stationẽ speculandi causa haberet audiuissent. Leni ac molli vento vecti duodecim dies, decimotertio ad Pachynũ Siciliæ promontoriũ peruenerũt. Ibi cum gubernator celeriter exscensionẽ faciendam moneret, alioquin fore vt à terra & isto ꝓmontorio vltro digressi multas dies noctesq; dũ Auster flaret, in alto commorari cogerentur; Dio in terram ita ꝓpe hostem egredi metuens, ac remotiora primum aggredi consultius existimans, Pachynũ præternauigauit. Statim & vehemens obortus Apractias magno fluctu naues à Sicilia repulit, & fulgura ac tonitrua sub primũ Arcturi ortũ erũpentia, magnam cœlo tempestatẽ, violentumq; imbrẽ effuderũt: quib. perturbari nautæ cũ nõ tenuissent cursum, subito cernunt naues à fluctu ad Cercinã Libyæ obiectã insulã cõpelli, qua maxime præruptis atq; asperis saxis ea importuosa erat. Ita ꝓpe ad saxa eiecti, naufragiumq; passi, cũ à petris nauigia contis magno cũ labore ægre detrusissent, postq̃ tempestas desiit, in nauim quandã incidẽtes cognouerunt se ad capita (q vocant) magnæ Syrtis esse. Ægro tum animo tranquillitatẽ ferentib. atq; solicitis, ex regione illa Australis quędam aura aspirauit, nihil admodũ tunc Austrũ sperantib. neq; fidem mutationi habentib. Mox autẽ vento

Dio in Siciliam appellit.

aucto & validius incumbente, panſis quotquot habebāt velis, Deosq; cōmprecati, per altum ab Africa ad Siciliam leui curſu fugerunt, quintoq; die apud Minoam naues applicuerunt: id eſt oppidum Siciliæ, Carthaginēſium ditionis. Aderat ibi tū Synalus præfectus eius loci, hoſpes & amicus Dionis: ſed cum nihil de huius aduentu cognouiſſet, milites egreſſu in terram ꝓhibere conatus eſt. itaque illi impetu armata manu facto, nemine occiſo (Dio enim reſpiciens amicitiam quæ ipſi erat cum Carthaginenſi, cædib. interdixerat) vna cum fugientibus in oppidum irruerunt, eoque potiti ſunt. Vt autem ipſi duces ſunt congreſſi, facta conſalutatione Dio oppidum Synalo nulla iniuria affectum reddidit: Synalus hoſpitio milites excepit, ac Dionem quibus in rebus vellet adiuuit. Maxime animos militum confirmauit fortuita tum Dionyſij peregrinatio, qui nuper adeo nauib. octoginta in Italiam iuerat. Itaque Dione eos hortante, vti corpora diuturna nauigatione afflicta Minoæ reficerent, moræ impatientes & præripere tempus cupientes, vti ſe ad Syracuſas duceret iuſſerunt. Quam borem Dio depoſito ibi quidquid armorum & ſarcinarum erat ſuperuacaneum, Synalo orato, vt occaſione poſtulante ea ſibi mitteret, ad Syracuſas contendit. In itinere eo primum duc:i equites Agrigentinorū, eorum qui apud Ecnomum habitant, ſe ei adiunxerunt. ſecūdum eos Geloi. Fama autem rei celeriter Syracuſas allata, Timocrates qui Dionis vxorem, tyranni ſororem tūc habebat, princeps huius in vrbe relictorum amicorum, illico nuncium emittit Dionyſio literas ferentem, quibus eum de aduentu Dionis doceret: ipſe interim vrbanis motibus atq; tumultibus intentus, cum omnium ſublati animi, incredulitate tantum abhuc & metu continerētur. Tabellario autem iſti admirabilis caſus euenit. Cum enim iam in Italiam traieciſſet, atque per agrum Rheginum in Cauloniam ad Dionyſium pergeret, occurrit ei quidam familiaris, hoſtiam recens cęſam portans: ab eo ſumpta hoſtiæ parte, cum iter acceleraret, ac noctis etiam parte ambulando confecta, præ laſſitudine cogeretur dormire, ſicut erat, in ſylua quadam ſecus viam decubuit. At lupus ad odorem accurrens, carnes manticæ alligatas, atque vna manticam ipſam (in ea autem continebantur literæ) abſtulit. Is homo, vt expergefactus damnū ſenſit, diu multumque

Mirus casus.

frustra

fruſtra quæſita paſſim oberrando, & perſequendo mantica, ſtatuit abſque literis ad tyrannum non adire, ſed aliquo aufugere. ita factum eſt, vt ſero, & ex alijs Dionyſius de bello in Sicilia exitato cognoſceret. Dioni autem proficiſcenti Camarinæi ſe adiunxerunt, atque in agro habitantium Syracuſanorũ multitudo haud exigua ſe ad eum aggregauit. Leontini autem & Campani, qui in cuſtodiendis Epipolis Timocrati aderant, cum ad eos falſum nuncium Dio miſiſſet, ſe omiſſis Syracuſis in ipſorum prius vrbes impetum facturum, relicto Timocrate domum ad auxilium ſuis ferendum abierunt. Quæ cum eſſent Dione apud Macras caſtrametato annunciata, ipſa nocte exercitum abduxit, & ad Anapum amnem decem ab vrbe ſtadia diſtantem peruenit: ibi inhibita profectione apud fluuium ſacris operatus eſt, Solem tum orientem comprecatus. Simul & vates victoriam diuinitus dari promiſerunt, & milites Dionem ſacrorum cauſa coronatum videntes vniuerſi vnanimi ſtudio ſerta ſibi ſumpſerunt. Erãt autem haud pauciores quinque millibus, qui ſe in itinere adiunxerant, armatique male nimirum raptis vt in quodque inciderant inter tumultuandum armis, alacritate defectum apparatus ſarciebant: ita quidem, vt ſimul atque agmen mouere Dio inſtitiſſet, ipſi hilares cumq; læto clamore currẽtes inuicem ad libertatem ſe cohortarentur recuperandam. At qui in vrbe erant Syracuſani, horum præcipui pura in veſte ad portas Dioni occurerunt: reliqui plerique amicos tyranni adorti ſunt, emiſſariosque eius & corycæos corripuerunt, homines ſceleratos, ac dijs ipſis inuiſos, qui permixti ciuibus obambulare, ac ſingulorum ſenſus voceſque explorare, & ad tyrannũ deferre conſueuiſſent. atq; hi primi omniũ pœnas dederunt, à proximo quoq; verberib. cæſi. Cæterum Timocrates cum intra præſidiũ arcis venire nequiſſet, arrepto equo ex vrbe profugit, inque fuga metu omnia ac tumultu compleuit, inflatius Dionis res prædicans, ne videretur leui propoſito metu vrbem amiſiſſe. Iam & Dio cõſpiciebatur ſubire vrbi, primus omnium armatus incedens, latera eius Megacle fratre, & Callippo Athenienſi coronatis cingentib. de peregrinis militib. centum præſidij cauſa Dionem comitabantur reliquos compoſito agmine centuriones ducebant, ſpectantib. Syracuſanis & excipientibus hanc quaſi ſacram

Syracuſa à Dione recepta & liberata

pompam libertatis & populi in rep. dominationis, quadraginta & octo annis postquam sublata esset reuertētis. Vt ad Mænitida portā peruenit Dio, tuba sedato tumultu, præconē edicere iussit, Dionem & Megaclē aduenisse tyrannidis destruendæ causa, itaq; eos Syracusanos & reliquos Siculos ab ipsa liberare. Porro sua etiam voce cupiens eos alloqui, per Achradinā ascendit, ab vtraq; parte viæ victimis, mensis, & craterib. collocatis à Syracusanis, qui in eum qua iret molas conijciebant, & tanquam Deum votis appellabant. Erat infra arcem & Pentapyla quæ dicuntur solarium illustre & editum, à Dionysio constructum: eo conscenso orationem ad populum habuit, qua ciues ad studium libertatis excitaret. Atq; illi læti amice eum cōpellatum cum fratre imperatores, in quorum potestate omnia essent, constituere: ijsque ita volentibus atq; postulantibus viginti collegas adiunxere, quorum decem erant de ijs qui cum Dione ab exilio redibant. Ariolis vero bonum esse signum videbatur, quod concionans Dio tyrāni magnificum opus atq; donum sub pedibus habuisset: quod autem solarium esset id, in quo stans esset imperator electus, metuebant ne id celerem rerū mutationem in peius portenderet. Dio secundū hæc captis Epipolis in vinculis detētos ibi ciues liberauit, & arcem ducto muro ab vrbe deiunxit. Septima die in arcem nauibus aduectus est Dionysius: Dionique arma quæ apud Synalum deposuerat, plaustris allata, quæ inter ciues distribuit, cæterorum pro se quoque arma sibi quantum eius posset parante, operamque suam ei militiæ alacrem nauante. Dionysius autem initio priuatim ad Dionem legatos mittere, animumque eius solicitare: post eo iubente, vt publice cū Syracusanis (quippe liberis) colloqueretur, per legatos benigne populum compellare, tributorum & militiæ onera leuaturum se ipsorum consensu polliceri. Sed hęc Syracusani ridebant: Dio legatis respondit, nisi deposita tyrannide, non esse cur Dionysius cum ciuibus verba commutet: ea deposita se memorem propinquitatis ei quacunque in re tollerabili libenter adiutorem fore. Hæc Dionysius laudare, alijs missis legatis petere, vt quidam de Syracusanis in arcem ad se mitterentur, quibuscum de toto negotio communicaret. Missi sunt, quos Dio ad id destinasset: multusque ex arce in vrbem deferebatur rumor, Dionysium

Dionysii insidiæ.

nysium tyrannide abiturum, idque magis sui, quam Dionis causa: Hæc aũt tyrannus dolose simulabat, interimque Syracusanis insidiabatur. Nam & missos ad se ex vrbe, inclusos detinuit: & sub auroram mero impletos milites mercenarios ad deijciendum murum, qui ab vrbe arcem intercludebat, emisit. Hi cum de improuiso impetum fecissent, magnaque audacia & ingenti tumultu murum reuellerent, inque Syracusanos irruerent: nemo eorum persistere, murumve ausus est defendere. Milites peregrini, quos secum adduxerat Dio, cum tumultuari sensissent, accurrunt: sed præ clamore ac trepidatione Syracusanorum discurrentium à fuga, seque ijs permiscentium neque videre quid agendum esset, neque exaudire ducis mandata poterant Ibi Dio, vt, quando verbis non licebat, facto suis quid fieri vellet, demonstraret, primus omnium in barbaros irrupit. pugnamque circa se acrem conciuit, cognitus non à socijs modo, sed & ab hostibus magno cum clamore passim incurrentibus. Erat tum maior Dionis ætas, quam vt certaminibus huiusmodi par esset: animi tamen robore fretus impetum hostium sustinebat atque defendebat: eoque in prœlio lancea manum sauciatus est, thorace cæteros cõminus eminusq; per scutum ipsum illatos ictus ægre perferente cumq; hastilia scuto infixa frangerentur, corruit. Statim autem à militibus suis abreptus, ijs Timonidem ducem præficit: ipse equo per vrbem citato vectus Syracusanorum fugam inhibet, militesque mercenarios suos ab Achradina (quam custodiebant) adducit integros contra defatigatum hostem, & alacres contra desperantem iam de re tentata. quippe cum se primo incursu & impetu totam vrbem subacturos sperassent, præter opinionem suam in homines pugnaces ac strenuos incidentes, se recipere coacti, & Græcis, postquam semel referre pedem cœperunt, acrius instantibus. protinus intra muros compulsi sunt, cum LXXIIII. de Dionis exercitu necassent, suorum autem magnum numerum amisissent. Hac tam splendida parta victoria Syracusani militibus peregriuis præmij loco centum minas donauerunt, atq; hi Dioni coronam auream. A Dionysio autem præcones missi sunt, literas ad Dionem à mulieribus eius propinquis ferentes, vnamq; simul epistolam, quæ foris inscriptionem habebat: quasi ab Hiparino

Dionis fortitudo & victoria.

Dionysij epistola.

filio

filio (id enim ei nomen erat, quamuis Timæus ab Areta matre Aretæum dictum tradat: ſed arbitror in hac quidem re Timonidi, amico & cõmilitoni Dionis potius credendum) ad Dionem miſſa. Reliquæ omnes Syracuſanis lectæ multas mulierum deprecationes & ſupplicationes cõtinebant. Eam autem, quæ à filio ſcripta ferebatur, cum ſolui nollent ciues, inuitis eis aperuit Dio. Erat autem ſcripta à Dionyſio, verbis cum Dione, re cum Syracuſanis colloquente, ac ſub ſpecie deprecationis & excuſationis, calumnias contra Dionem cõtinebat. In memoriam Dioni reuocabat, quam is multe ſtudioſe tyrannidis conſtituendæ gratia egiſſet, minabatur ſe grauiſſima in ſororem, vxorem, & filium eius ſtatuturum: prætextus graues atq; miſerandos non ſine lamentatione proferebat, & (quod maxime mouebat hominem) orabat eũ, ne euertere, ſed ipſe accipere tyrannidem, neq; infenſos & iniuriarũ memores homines liberare, ſed ipſe imperium tenere, ſuiſq; tuta omnia & ſecura præſtare, vellet.

Ciuium in Dionem ingratitudo.

His recitatis literis, non id, quod æquum erat Syracuſanis ſubijt, nempe vt Dionis, qui cõtra tantas neceſſitudines animum honeſtatis cauſa obfirmaſſet, conſtantiam fortitudinemq; admirarentur: ſed metus & ſuſpicionis oborto initio, quaſi cogi ipſos ad parcendũ tyranno paſſurus foret Dio, alios iam circumſpicere duces cœperunt: præcipue aũt animi eorum ſublati ſunt, cum Syracuſas nauigare Heraclidem audiuerunt. Erat is Heraclides vnus de exulibus, functus aliquando imperio militari ſub tyrannis, eoq; nomine celebris: ſed homo animo non ſatis conſtans, nimiumq; leuis ac minime fidus in communitate rerũ quib. gloria & principatus adeſſet.

Heraclidæ in Dionem iniuria.

Iſq; cum in Peloponneſo ei cũ Dione diſſidium interceſſiſſet, ſtatuerat ꝓpria claſſe cõtra tyrannum nauigare, ac tũ ſeptem triremibus, lembis tribus Syracuſas aduectus, cum Dionyſium in obſidione haberi, Syracuſanos erexiſſe animos inueniret, ſtatim ſe captãdo multitudinis fauori dedit: quam ad rem natura ei gratiam quandam indiderat, qua multitudinem, quæ ſibi inſeruiri cupit, demereretur. Nactus aũt tunc tales, qui Dionis grauitatem quaſi moleſtam, & intractabilem aſpernarentur, & ob victoriam partam ſecuri atq; ferocientes priuſquam eſſent prorſus conſecuti libertatem, coli iam ſe & adulari vellent, facile traxit, ſibiq; conciliauit. Primo iniuſſu in cõcionem

nem confluentes, Heraclidem naualib, copijs præfecerunt. Deinde cum Dio interuenisset, istamq; electionem repehenderet, qua sibi prius delatum merum imperium mutilaretur, (non enim omnia se in sua manu habiturum, si alius classi præesset) inuiti quidem rursus Heraclidæ prouinciam abrogarunt. His actis Dio eum domum ad se vocauit: modesteque culpatum, quod secum contra quam honestum aut vtile esset, contentionem de gloria instituisset eo tempore, quo leui momento pernicies accidere posset, aduocato deinde ad concionem populo ipse classi præfecit: iussitq; ei à ciuibus vt & sibi data erat: custodiam corporis dari. At Heraclides, cum verbis & gestu Dionem coleret, eique gratias ageret, & humilis sequeretur, imperataque faceret, occulte vulgus hominum & eos qui nouis rebus studebāt corrumpebat atq; concitabat, Dionemq; tumultib. vexans in summas cōijciebat difficultates. nam siue dimittendum ex arce tyrannum fide data & accepta iubebat Dio, criminabātur eum hosti parcere siue ne molestus esset, ociose in obsidione perseuerabat, trahere bellum ferebatur, quo diutius cum imperio & terrori ciuibus esset. Erat tum quidam Sosis *Sosidis in Dionem insidiæ* homo malitia & temeritate celebris apud Syracusios, qui abundare se libertate ita demum putaret, si ad malitiosam temeritatem licentia esset abusus: Is Dioni insidias struens, primum in concione surgens, multa Syracusanis conuicia fecit qui non sentient se stolido & ebrioso liberatos tyranno, vigili & sobrio homini seruire: deniq; ita tum foro abijt, vt se palam inimicum Dionis ferret. Postridie eius diei nudus per vrbem currere visus est, quasi insequentes quosdam fugiens, caput & faciem sanguine oppletus: eoq; habitu cum se in forum proripuisset, sibi à militibus Dionis factas insidias dixit. caputq; cruentum ostentauit. Multos nactus est indignantes, & contra Dionem coëuntes, inique scilicet & tyrannice libertatem ciuium cædibus & insidijs opprimentem. Veruntamen Dio, quamuis confusa esset & turbulenta concio, progressus sese purgauit populo, Sosin docens fratrem esse vnius Dionisij stipatorum, atque ab eo submissum vt seditionibus vrbem conturbaret: quod tyrannis nullam spem salutis, nisi in ipsorum dissidio inter se ac mutua diffidentia haberet, Simul & medici Sosidis vulnere inspecto, deprehenderunt superficiem tantum capitis leuiter laniatam,

niatam,

niatam,non ictu plagam illatam. quippe gladijs facta vulnera,ob teli pondus fere in medio sunt profundiora:at Sosidis leue erat prorsus & multa habebat initia, vt appareret eum,cum indoluisset, sectionem omisisse, dolore sedato eam repetijsse. Simul & notæ quidam fidei homines in côcionem venerunt, nouaculam apportantes, narrantesque in itinere sibi Sosin obuiam factum, sanguine perfusum, & dixisse, fugere se Dionis milites, à quibus recens esset vulneratus. ipsos statim vestigia eius persecutos, in hominem quidem neminem incidisse:sed quo ex loco ipsum progredi vidissent,ibi se nouaculam istam subter cauo lapide repositam conspexisse. Labascere tum statim Sosidis causa cœpit: cum autem indicia huc accessissent, seruis testimonium in quæstione perhibentibus, solum eum noctu cum nouacula domo exijsse, accusatores Dionis recesserunt, & populus addicto morti Soside cum illo in gratiam redijt. Nihilominus tamen sinistre de mercenarijs militibus suspicabantur, maxime, cum pleræque aduersus tyrannum pugnæ mari fierent. Etenim Philistus ex Iapygia multas triremes Dionysio attulerat:itaque Syracusani istos Dionis milites, quippe pedites, nulli vsui porro esse putabant, sed se re nauali potentiam consecutos, imperium iam in eos obtinere. Auxit eorum fastum prospera naualis pugnæ fortuna, qua Philistum superatũ crudeliter & barbarice tractauerunt. Ephorus sane refert eum capta naui mortem sibi ipsi consciuisse. At Timonides, qui istis rebus cum à Dione gererentur ab initio interfuit, ad Speusippum philosophum scribens, narrat Philistum triremi in terram eiecta viuum in potestatem hostium peruenisse:tum Syracusanos primum thorace eum vestibusque spoliasse, nudumque hominis iam senis corpus contumeliose vexasse: deinde caput ei præcidisse, corpus pueris tradidisse, mandato vt id Achradinam tractum in Latomias deijcerent. Timęus vero augendæ contumeliæ causa addit, pueros ex crure, quod claudum habuerat *Philistus*, cadauer deligatum per ciuitatem raptasse, subsannantibus Syracusanis, cum viderent eũ crure trahi, qui dixerat Dionysio, non esse ei celeri equo ex tyrannide aufugiendum, sed pede inde extrahi se sinere debere. Et quidem Philistus non à se, verum ab alio id ad Dionysium dictum fuisse prodidit. Sed Timæus *Philisti* in tyrannos studium atque finem,

Philisti interitus.

nem, occaſionem ſane reprehendendi non iniuſtam, arripiens, ad ſacietatem vſque conuicijs hominem proſcindit. *Timæum & Ephorum notat.* Sane qui tum ab eo viuente iniuria affecti fuiſſent, ijs ignoſci poterat, quod iræ ſuæ etiam in ſenſu iam caſſum indulgerent. Eos autem, qui poſteriores tempore hiſtorias ſcripſerunt, nihil eius factis læſi, oratione autem etiam adiutos, commune hominum iudicium dehortari debuit, ne contumelioſe aut ſcuriliter calamitates eis exprobrarent, quibus quo minus iniuria fortunæ etiam optimus quiſque vir feriatur, nihil obſtat. Neque vero ſanus Ephorus: qui Philiſtum prædicans, quamuis fuerit callidiſſimus, malos mores & iniuſta facta honeſtis in ſpeciem præſcriptionibus tegere atque excuſare, id tamen omni conatu atque opera crimen diluere non potuit, quin hominem fuiſſe eum tyrannorum ſtudioſiſſimum, & qui maxime omnium luxum, 11
potentiam, diuitias, nuptiaſque tyrannorum ſuſpiceret, atque admiraretur, crederetur. Tutiſſimum eſt, neque laudare Philiſti facta, neq; fortunam ei exprobrare. Mortuo Philiſto, Dionyſius miſſis ad Dionem legatis, arcem ſe ei, & arma, & mercenarios, hiſque in quinque menſes integrum ſtipendium daturum promiſit ea conditione, vt ſibi data fide in Italiam abire, atque ibi degenti fructus Gyatis (quæ eſt agri Syracuſani bona & magna pars, ab ora maritima ad mediterranea pertinens) percipere liceret. Dione non accipiente conditionem, ſed vt à populo hæc impetrare conaretur iubente, Syracuſani viuo ſe Dionyſio potituros ſperantes, legationem repulerunt. At Dionyſius arce tradita Apollocrati ſeniori ſuorum filiorum, nactus ventum ſecundum, quod opum hominumq; habebat chariſſimũ in naues impoſuit, & non animaduertente Heraclida rei maritimæ præfecto auectus eſt. *Dionyſius Syracuſis aufugit.* Heraclides aũt cum ciuium ſermonib. vapularet, & tumultib. vexaretur, Hipponem quendam oratorem ſubmittit, q ad diuiſionem agrorum vocaret æqualitatẽ libertatis, egenis aũt pauptatem ſeruitutis initium eſſe dicens. Huius legem ipſe ſuadens, & Dionem repugnantem factione premens, non modo vt hoc ſciſceretur perfecit: ſed & militibus peregrinis mercedem detrahendi, Dioniſque moroſitatem (vt vocabant) delectis alijs ducibus effugiendi autor fuit. Cæterum Syracuſani à tyrannide veluti diuturno morbo ſtatim cupientes aſſurgere, alienoq; tempore

liber-

libertate populari vti, non ipſi modo ſucceſſus parum proſperos experti ſunt, ſed Dionem odio etiam habuerunt, qui veluti medicus vrbem continere in accurata & ſobria cuperet diæta. Comitia eis agitantibus ob deligendos nouos duces, idq; æſtate media, tonitrua inſolẽtia & prodigia mala per quindecim totos dies crebro ea ſoluerunt, populo ob ſuperſtitionem prohibito à creandis magiſtratibus. Cum autem ij, qui populum orationibus ſuis trahebãt conſtanti ſerenitate obſeruata, comitia feciſſent, bos quidam plauſtrarius nequaquam turbæ hominum inſuetus, tum forte ab agaſone iritatus iugo excuſſo in theatrum accurrit: populoq; vt promiſcue fugerẽt excitato, ſaltando atq; tumultuando omnes vrbis partes, quæ deinde in hoſtium poteſtatem venerunt, peruagatus eſt. Verum his omnibus ſpretis Syracuſani viginti quinq; duces creauerunt, atq; inter hos Heraclidam: ſubornatis etiam clam certis hominib. ſtipendiarios milites vt à Dione ad ſe deficerent corrumpere aggreſſi ſunt, ius ciuitatis eis, ſi paruiſſent, promittentes. Sed milites optima fide atq; alacritate Dionem, ſpretis populi pollicitationibus, armati ad ſe receperunt atq; ſtipauêre, & vrbe educere intenderunt, vim nemini interim faciẽtes, ingratitudinem modo & peruerſitatem obuijs exprobrantes. At Syracuſani ob paucitatẽ eos, & quod ita innoxij diſcedere voluiſſent, contemnentes, longe maiore manu collecta opprimere ipſa in vrbe, vniuerſoſq; interficere ſe poſſe rati, adoriri eos ſunt conati. Hac in neceſſitate cõſtitutus & fortuna Dio, vt aut cum ciuibus confligendũ, aut cum ſuis militibus pereundũ eſſet, multis verbis Syracuſanos deprecatus eſt, manus intendens, arcemq; hoſtium plenã, deſuper à muris quod ageretur ſpectantiũ, demonſtrans. Vt impetum multitudinis inhiberi a ſe poſſe non vidit, ſed totam vrbem turbulentorũ conſiliariorum orationib. quaſi vẽto incumbente mari obtineri, ne ſic quidẽ irruere ſuos paſſus, incurſionem leuiter ſimulare eos, & arma cõcutere iuſſit: quo facto nemo Syracuſanorum manſit, ſed paſſim per plateas diffugerunt, inſequẽte nemine. nã Dio ſtatim ſuos reuocauit, & ad Leontinos cõtendit. At Syracuſanorum duces, ridiculi mulierib. facti, abolendæ ignominiæ cauſa rurſum armatis ciuib. Dionem inſecuti ſunt, deprehenſoq; eo in trãſitu amnis, quaſi prœlium cõſerturi adeqtârunt: vbi cum cernerẽt

Prodigia.

Dio cum ſuis vrbe pulſus.

eum

cum nō, vt ante, placide animóue paterno iniurias ipsorum ferre, sed iratum suos obuertere, aciemq; instruere, paucis amissis turpiori quam prius fuga in vrbem se receperunt. Cæterum Dionem Leontini exceptum amplis honoribus affecerunt, milites eius stipendio ac ciuitate donauerunt, legatione ad Syracusanos missa postulauerunt, vti militibus quod iustum esset, satisfacerent. Qui cum legatos accusatum Dionem misissent, essetq; coram vniuersis confœderatis apud Leontinos congregatis disceptata res, Syracusani causa ceciderunt: sententiæ tamen iudicum non steterunt, lasciuientes iam & superbientes eo, quod nemini obtemperarent, sed magistratibus populum timentibus adulantibusq; vterentur. Secundum hæc triremes cum Nypsio Neapolitano Syracusas appellunt à Dionysio obsessis alimenta & pecuniam portantes: commissaq; naumachia, Syracusani cum victoriam obtinuissent, quatuorq; tyranni naues cepissent, successu luxuriantes, & (quod fit penuria ducum) ob stolidum & insanum gaudium ad conuiuia cōuersi, ingenti suæ vtilitatis negligentia rem eo deduxerunt, vt qui tantum non potiri iam arce viderentur, vrbem quoque ipsam amitterent. Etenim Nypsius cum nihil sani in vrbe agi, populū inter pocula & tibię ad cantum de die in noctem desidere, ciues cum delectari eo voluptatū studio, tū ebrijs hominibus necessitatem aliquam imponere non audere intelligeret: occasione præclare ista vtens, murum arci obiectum aggressus est, eoq; perfracto barbaros in vrbem immisit, cum obuijs ciuibus ita vt vellent atq; possent agere iubens. Hoc malum statim quidem Syracusani senserūt: consternatio autem fecit, vt segniter & difficulter ad auxilia concurrerent. Excidium enim vrbis erat, quod agebatur: quippe cum viri obtruncarentur, muri deijcerentur, mulieres liberique in arcem eiulantes abducerentur. Cum de salute duces desperassent, quod ciuibus, quibus hostes passim erant permixti, vti ad defendendum vim hostilem non possent, iamque periculo Achradinæ etiam imminente, nemo sane fuit, qui non intelligeret in Dionem vnum reliquam omnem spem ciuitatis incumbere: nemo tamen eum nominare ausus est, pudore ingratitudinis & eorum quæ male in eum statuerant conscientia. Attamen necessitate pudorem superante, à socijs tandem & equitibus vox

Syracusæ à Nypsio captæ.

edita est, vocandum esse Dionem, & Peloponnesios eius milites è Leontinis accersendos. Hæc vox vt primum audita, inuenti sunt qui adstipulari auderent, clamor, gaudium, lacrymæq; Syracusanis obortæ sunt, exoptantib. Dionis aduentum, cõspectumq; eius desiderantibus, eiusq; fortitudinem in periculis promptitudinemq; animi memoria repetentibus, vt is ante non ipse modo imperterritũ se, sed ipsos quoq; audaces, & ad pugnandum in hostem intrepidos p̃stasset. Illico igitur ad eum ablegant de socijs Archonidam & Telesidem, de equitibus Hellanicũ cum quatuor alijs. Hi cum viam admissis equis confecissent, in Leontinos sole iam occidente peruenerunt. Statimque ab equis desilientes, primo omnium Dioni lacrymantes supplicârunt, & calamitatem Syracusanorũ narrauere. Iam & Leontinorum quidã, & Peloponnesiorum ad Dionẽ multi confluxerant, ex tam seria actione & precibus legatorum suspicantes euenisse aliquid noui. Dio suos statim in concionem produxit, concurrentib. celeriter reliquis. Ibi Archonides & Hellanicus cum socijs progressi in mediũ, breuiter & magnitudinẽ calamitatis exposuerunt, & milites Dionis ad deponendam acceptarum iniuriarum memoriam, ferendamq; Syracusanis (qui grauiores pœnas dedissent, quã sumere ab ipsis iniuste tractati voluissent) opem cohortati sunt. Postquam hi finem dicendi fecerunt, silentium toto theatro fuit. Dioni autem orare ingresso magna vis lacrymarũ oborta vocem inhibuit. Militibus vt bono esset animo hortantibus, vnaq; etiam dolentibus, cum se nonnihil ex animi perturbatione collegisset, hæc locutus est: Viri Peloponnesij, atq; commilitones, vos de vobis ipsis consilia vt iniretis, huc conduxi. Nam mihi de me aliquid capere consilij Syracusis intereũtibus, non conuenit: quas si seruare non possum, abeo, vt igni & ruina patriæ sepeliar. Vos si etiamnũ stultissimis nobis & miserrimis opitulari lubet, agite, vestrum opus Syracusanam vrbem erigite: sin Syracusanis infesti nos negligitis, at Dij tamen vobis dignam virtutis vestræ atq; erga me studij mercedem reddãt: Dionemq; memoria teneatis, neque vos tum, cum iniuria vobis inferretur, neq; nunc ciues infortunium passos deseruisse. Nondum perorauerat, cum milites, magno cum clamore exiliẽtes, vti se quam celerrime ad succurrendũ vrbi Syracusanæ duceret, hortati sunt.

Dio reuocatus.

Tum

Tum legati eos amplecti, atque consalutare, multa Dioni, multa ipsis diuinitus bona precari. Sedato tumultu Dio milites statim discedere, ac se parare, cœnatosque in eundem locum reuerti iussit, quod noctu auxilio venire suis decreuisset. Interim Syracusis, cum Dionysij duces quantisper dies duraret maxima vrbi damna dedissent, & paucis quibusdam suorum amissis noctu se in arcem recepissent: oratores animo collecto, & hostem existimantes nihil porro conaturum, rursus ciues hortati sunt, vt Dionem missum facerent, neque eum cum Peloponnesijs venientem in vrbem admitterent, illisue gloriam virtutis tanquam præstantioribus concederent: sed ipsi suapte opera vrbem libertatemque defenderent. Rursum igitur ad Dionem missi sunt à ducibus vrbis, qui eum omittere profectionem, ab equitibus autem & notis ciuibus, qui accelerare eum iuberent: itaque & Dio lentius processit. Augescente nocte, inimici Dionis, vt eum aditu in vrbem arcerent, portas occupauerunt. At vero Nypsius rursum ab arce milites suos, & animis iam, & numero auctos demisit, qui statim quidquid erat obiectum muri subruto, vrbi hostiliter vastandæ se dederunt: neque viri iam solum, sed & mulieres & pueri necabantur: pauca prædæ, interitui pleraque dabantur. Quippe quod Dionysius de rebus suis iam desperasset, tantum in Syracusanos odij conceperant, vt tyrannidi eius ruenti, vrbis exitio parentare intenderent: itaq; vt Dionis auxilio anteuerterent, incendio, quo celerrime perderent omnia, miscere vrbem aggressi, proxima quæq; facibus manu illatis, remotiora igne sagittis iniecto inflammauerunt. Fugientium autem Syracusanorum alij in via trucidati sunt, alij in domos fuga elapsi, vi ignis rursum inde eiecti sunt, plerisq; iam ardentibus, & in eos qui discurrebant corruentibus. Ea maxime calamitas vrbē Dioni reserauit, omnibus idem sentire coactis ciuib. Etenim Dio remissius iam incedebat, quod in arcem compulsos hostes audiuisset. Die iam adolescente, primum equites ei occurrerunt, iterum captam vrbem annuntiantes: deinde & eorum, qui se ei aduersarios gesserant, nonnulli adfuerunt, vt properaret orantes: augescente malo, Heraclides fratrem suum emisit ad eum, & auunculum Theodotem, simpliciter petens vt auxilium ferret, nemine iam hostibus resistente, se ipso saucio, vrbe

Alia Syracusanorum clades.

tantum non euersa & incendio hausta. Sexaginta adhuc stadijs à mœnibus aberat Dio, cum hos accepit nuntios. Isque indicato vrbis periculo militibus suis, eosque dictis cohortatus, nō vt ante lento gressu, sed citato cursu ad vrbem duxit, alijs super alios, qui orarent vti festinarent occurrentibus. Visus autē admirabili suorum celeritate & alacritate, ꝑ portas in regionem vrbis quæ Hecatōpedum dicitur perrexit. Inde leuis armaturæ milites statim in hostem misit, vt ijs visis animus Syracusanis redderetur: grauem armaturam ipse instruxit, & ciues qui agmine facto ad ipsum conuenissent, manipulis densioribus quam in fronte longioribus institutis, diuisisq; imperijs, vt simul terribilior varijs ex partibus impetus in hostes fieret. Postquam his ita comparatis, votisq; Dijs factis cōspectus est ꝑ vrbem in hostes tendere, vociferatio & gaudium, ingensq; conclamatio votis adhortationibusq; permixta Syracusanorum extitit, Dionem seruatorem & Deum, milites fratrum ciuiumq; nomine inuocantium: neq; ita tum quisquam suæ vitæ metuens fuit, qui non pro Dione magis, quam reliquis omnibus laborare videretur, primo eo omnium per sanguinem, ignem & cadauerum aceruos ad pugnam progrediente. Erant quidem & hostes ipsi terribiles, efferati iam prorsus, & instructa acie apud muri ruinas, qua difficilis ēt magna vi nitentibus erat accessus, stantes: ignis tamen periculosiorē difficilioremq; ꝓgressum Dionis militibus fecit: cum flammis vndique cingerentur ædificia depascentibus per ruinas ardentes adhuc, & magna passim decidētia domorū fragmenta nō sine grauissimo discrimine multumq; fumū simul atq; puluerē cogerentur ita incedere, vt ne ordines dissiparēt suos. Postquā ad hostem peruentum est, paucorum cum paucis conflictus extitit ob angustiam & inæqualitatem locorum: Syracusanis aūt clamore & alacritate sua Peloponnesios confirmātibus. Nypsius cum suis pulsus est. Horum pleriq; in arcem, à qua non procul aberant, fuga euaserunt: qui vero extra eam relicti palabantur, eos insecuti Dionis milites confecerunt. Cæterum status rerum fruendæ victoriæ, gaudio, & complexibus, quæ tam p̄clarum facinus merebatur, tempus nō concessit, ad domos suas Syracusanis conuersis, quarum incendium vix adeo nocte ea est restinctum. Facta luce, reliqui perturbatores populi omnes sua conscientia da-

Dio Syracusas recuperat.

mnati ex vrbe profugerũt: Heraclides autem & Theodotes ipsi vltro Dioni se dediderunt, fassi iniuste se cum eo egisse, precantesque, vt se ipsis meliorem, quam expertus erga se eos esset, præberet: dignum autem Dionis incomparabili virtute esse, vt iræ quoq; moderetur rectius, quam ij, à quibus ipsi essent ortæ iniuriæ. qui cum hactenus cum eo de præstantia virtutis contendissent: nunc sponte fateantur virtute se eo inferiores esse. Hunc in modum Heraclida deprecante, Dionem amici monuerunt, ne malis inuidisque hominibus parceret, sed & Heraclidem militibus dederet, & reipub. popularis istam gratiæ aucupationem eximeret, morbum rapidum & tyrannide nihilo minorem. Quos vt placaret Dio, Aliorum ducum exercitationem in armis fere & bello consistere dixit, Se diu in Academia meditatum esse, quomodo iræ inuidiæ, studioque omni contentionis moderaretur. eam virtutem non in eo conspici, si quis bonis & amicis se æquum præbeat: sed si quis iniuria affectus placabilem se & benignum peccantibus exhibeat. Ostensurum se, non tam potentia & armis Heraclida se, quam bonitate & iustitia præstantiorem esse. nam hæc re vera potiora esse: cum de prospero bellorum successu, & rerum bene gestarum gloria, si nemo hominum, at fortuna certe disceptare possit. Quod si Heraclides infidelis & improbus ob inuidiam sit: non conuenire tamen propterea Dioni, vt ob iram ipse officium prodat. quippe vlcisci se accepta iniuria iustius, quam iniuriam inferre videri, quod ita legibus sit constitutum: cum, si naturam spectes, ab eadem animi imbecillitate vtrunque proficiscatur. Neque vero cuiusquam hominis maliciam, quantumuis magnam, ita prorsus intractabilem esse & indomitam, non vt mutari crebris beneficijs possit. His ille ductus rõnibus, Heraclidæ & socijs iniuriarũ gratiam fecit. Ad murum inde arci obiectum conuersus reparandum, singulis Syracusanorum singulos vallos cædere, & ibi deponere iussit: ipse noctu suos milites operi adhibens dormientibus & imprudentibus rei Syracusanis arcem munitione circumuenit: ita vt certa die cum ciues, tum hostes celeritatem operis admirati sint. Humatis porro qui obierant Syracusanis Dio, & redemptis captiuis, qui erant duobus millibus haud pauciores, populi concionem indixit. In eam progressus Heraclides, censuit

Clementia Dionis in inimicos.

omne mari terraque imperium Dioni plena cum poteſtate committendum. Quam ſententiam cum optimi ciuium approbarent, populumque ita iubere cuperent, nautica & mercenaria turba tumultuari cœpit, dolens nauali præfectura excidere Heraclidem, qui ſi nihil aliud commodi rebus adferret, at ſaltem magis quam Dio popularis, vulgoq; hominum deditus eſſet & obnoxius. Atq; hoc quidem Dio eis gratificatus eſt, redditq; maritimum imperium Heraclidæ: offendit tamen populi animos, cum ad diuiſionem agrorum & domorum conuerſos inhibuit. legemque ea de re ante latam abrogauit. Itaq; Heraclides hoc nouo arrepto exordio inſidiarum in Dionem, Meſſanam nauigauit, ibiq; deſidens nautas & milites, quos ſecum duxerat, popularibus ſermonibus concitauit, & contra Dionem quaſi is affectaret tyrannidem, inſtigauit: & ipſe Pharacis Spartani opera occulte cum Dionyſio pactus eſt. Quæ res cum Syracuſanorum principibus ſuboluiſſet, in caſtris ſeditio, atque propter eam difficultas annonæ in vrbe extitit: vnde in ſummis Dio anguſtijs conſtitutus male apud amicos audiuit, qui Heraclidem hominem præ inuidia & improbitate intractabilem contra ſe potentia auxiſſet. Pharace deinde ad Neapolim in agro Agrigentino caſtrametato exercitum Dio eduxit: cumque alio tempore ſtatuiſſet dimicare, Heraclidę & nautarum inſectationibus compulſus vociferantium eum prœlio decernere nolle, vt durante ſemper bello imperaret, manum cum hoſte conſeruit, accepta leui admodum clade magis ſuorum tumultu, quam vi hoſtium turbata acie. Inde cum ſuos ad hortando atque monendo rurſum ad pugnam ſe pararet, ineunte iam nocte annunciatur ei Heraclidem cum claſſe Syracuſas contendere, eo conſilio, vt vrbe occupata ipſum, exercitumq; ea excludat. Proinde aſſumptis alacerrimo & validiſſimo quoque Dio totam noctem equitando conſumſit, tertiaque diei hora ad portas vrbis peruenit, D C C. ſtadia eo curſu emenſus. At Heraclides cum tardius veniſſet, quãuis magna vſus in nauigando feſtinatione, ab vrbe euectus, cum abſq; vllo certo rei gerendæ propoſito vagaretur, in Gæſylum Spartanum incidit, qui ſe eo nauigaſſe dicebat, vt Siculis ſeſe ducem præberet, ſicut olim Gylippus fecerat. Eum quaſi amuletum aduerſus Dionem ſibi futurum lætus admodum Heraclides

Heraclidæ infidelitas.

raclides recepit, socijsq; ostendit, missoq; Syracusas præcone ciues hortatus est, vt Spartanum ducem acciperent. Respondit Dio, satis ducum Syracusanis esse: quod si omnino res Spartani ducis indigere videatur, se quoq; ciuem Lacedæmonium esse factum. Ita Gæsylus desperato principatu, ad Dionem nauigauit, eiq; Heraclidem reconciliauit, iuramento se & maximis obligantem promissis: quæ si violasset, ipse Gæsylus vltorem fore, pœnasq; ab Heraclida sumpturum iurabat. Secundum hæc Syracusani nauales copias dimiserunt, cum nihil istis efficeretur, magnam autem impensam requirerent, & ducibus dissidiorum ansas præberēt: arcem autem, munitione exædificata, oppugnârunt. Nemine obsessis opitulante. iamq; & alimentis deficientibus, & militibus male se gerentibus. filius tandem Dionysij rebus desperatis data acceptaq; fide Dioni arcem arma, reliquūque apparatū tradidit, ipse cum matre & sororibus triremibus quinq; oneratis ad patrem abijt, securum ei discessum Dione pbente. Nemo fuit Syracusis, qui non abitū eius spectaret: imo & absentes inuocabant tanquam infelices, qui diem istum, & solem Syracusanis liberis orientem non viderent. Et vero cum etiamnum omnium fortunæ mutatæ exemplorū amplissimum sit atq; euidētissimum Dionysij fuga quod tandem gaudium fuisse, quos spiritus illis credendum est, qui omnium quæ vnquam fuerunt maximā tyrannidem minima vsi occasione. euertissent? Postquam abijt cum nauibus Apollocrates, & in arcem Dio adscendit, mulieres regiæ non continuerunt se, quin ad portas ei obuiam percurrerent, Aristomacha Dionis filium ducens. Arete pone sequens. lacrymans & solicita quonam modo maritum salutaret atque compellaret, quæ ipso viuente cum altero rem habuisset. ibi Aristomacha, cum eam primum, deinde filium salutasset Dio, Aretam Dioni adducens, Miseræ, inquit, te exulante fuimus ô frater, aduentus & victoria tua omnem nobis ademit mœrorem, hac vna excepta. (Aretam indicabat) quā infelix ego vidi cogi vt te viuo alteri nuberet. At tu fortunæ munere dominus nostrûm factus, quid tandem ea de necessitate fers sententię? vt auunculumne, an vt maritum te salutabit? Hæc fata sorore, Dio lacrumis effusis perhumaniter vxorem apprehendit, filioque ei tradito in domum suam ire iussit, vbi ipse quoque, reddita

Arcem Dio recepit & vxorem.

Syracuſanis arce, habitabat, Hoc rerum ſucceſſu hunc ſibi primum ſuæ felicitatis fructum perſcipiendum Dio ratus vt amicis gratiam referret, ſociosq; muneribus, & eos præſertim qui Syracuſis erant familiares atq; hoſpites beneficio aliquo aut honore afficeret, liberalitate potentiam ſuam ſuperauit, cum ipſe interim frugaliter & ſobrie ex ijs quæ obtigerant viueret: admirabanturque eum homines, quod cum in oculis non Siculorum modo & Carthaginienſiũ, ſed & omnium Græcorum ferretur: neq; ea ætate quiſquam audacia fortunaque ſua maiorem conſecutus rem videretur, veſtitui tamẽ, familiæ, victuiq; ita temperaret ſuo, tanquã ſi in Academia cum Platone, nõ inter duces militeſq; ſtipendiarios viueret, quibus quotidiana crapula & oblectationes laborum & periculorũ leuamen haberentur. Scripſit ſane ad eum Plato, in eum vnum oẽs omniũm mortaliũ oculos conuerſos eſſe: at ipſum in vnũ vnius vrbis locum Academiã defixiſſe lumina, ſolos qui in hac viuant eum & ſpectatores ſuos, & iudices putare, vt qui neq; facinus vllũ neq; audaciã, neq; victoriam, ſed id vnum ſpectent atq; magni faciãt, ſi quis fortuna recte vtatur, & moderatum ſe in magnis verſantem rebus præbeat. Iam de grauitate in congreſſibus ſua, & in populo tractando rigiditate magnopere cauebat Dio, ne quid remitteret: cum quidem & res ita poſtularent, vt gratioſus eſſe ſtuderet, & Plato, (vt demonſtrauimus) eo nomine ipſum increparet, ac ſcriberet, Arrogantiam ſolitudinis eſſe ſociam. Sed videtur mihi cum ingenio ad ducendos homines minime temperato fuiſſe, tum Syracuſanos nimis laſciuientes ſeueritate ſua retrahere à vitijs ſtuduiſſe. Quippe Heraclides rurſum adortus Dionem, primo in ſenatum vocatus, venire detrectauit, priuatum ſe eſſe, & inter reliquos ciues in concione futurum dicens: deinde vitio ei vertit, quod arcem demolitus non eſſet, quod populum à ſepulcro Dionyſij aperiendo & cadauere eijciendo inhibuiſſet, quod ſpretis ciuibus Corintho conſiliarios & collegas euocaſſet. Et vero hos Dio acciuerat, quod ijs præſentibus facilius quam animo conceperat reipub. formam ſe inſtituturum ſperabat. Satuerat autem puram illam meramq; populi dominationem (quæ non tam reſp. quam nundinæ rerumpubl. dici Platonis ſententia poteſt) nequaquam admittere, ſed Laconicam quandam & Cretenſem formam

Liberalitas eius.

formam miscere, ex populo & regno conflatam, in qua maximarum rerum potestas penes præstantissimos esset: & animaduerterat Corinthiorum rempub. fere in paucorum esse manu neq; multa publica negocia per populum tractari. Qua in re cum summa contentione sibi Heraclidem repugnaturum præuideret, hominem plane turbulentum, leuem, & seditiosum, quos iam pridem eum necare volentes prohibuerat, ijs tum vt cæderent hominem permisit: ijq; domi suæ Heraclidem trucidarunt. Mortem eius molestissime ciues tulerunt: sed cum Dio splendide eum sepeliri curasset, & funus ipse cum exercitu deduxisset, orationemq; ad populum habuisset, placati sunt, intelligentes nullum in vrbe turbarum finem futurum quamdiu Heraclides simul & Dio in repub. versarentur. Erat quidam inter socios Dionis Callipus Atheniensis, quem Plato ait non Philosophiæ studio, sed ex sacrorum initiationib. & passim vagante sodalitate ista notum familiaremque Dioni factum. Is cum se expeditionis in Siciliam socium præbuisset, tanto apud Dionem fuit in honore. vt coronatus cum eo primus omnium amicorum Syracusas sit ingressus, inq; certaminib. clarus atq; insignis haberetur. Cum vero præcipuos & optimos Dionis amicos bellum absumpsisset, Heraclides etiam perijsset, cernens & Syracusanam plebem duce carere, & apud Dionis milites sibi nonnihil esse autoritatis, scelerosissimus omnium mortalium factus, de Dione interficiendo consilium cepit, præmium necati hospitis certum fore Siciliam sperans, quidam ab hostib. Dionis præterea talentis viginti eũ conductum ad facinus perpetrandum asserunt. Cuius gratia cum milites Dionis corrumpendos sibi videret, nequissimo & astutissimo vsus est exordio semper ad Dionem sermones quosdam eorum seu auditos seu confictos deferendo, ob fidem, quæ ei erat apud Dionem tantum est consecutus potestatis, vt quibuscum militib. vellet, secreta cum ijs colloquia agitare tuto posset: quippe ita a Dione iussus facere, cupiente sibi cõstare quicunq; abalienato essent aut infenso erga se animo. Ita fiebat, vt & malos ac tacito Dionis odio laborantes Callippus facile cognosceret, atq; sibi adiungeret: & si quis sermones eius, quibus fides sua solicitabatur, respueret, atq; Dioni renunciaret: Dio nihil ea re, vt qui Callippum hoc modo explorare militũ animos iussisset,

Heraclidæ mors.

Callippi in Dionem insidiæ.

ſet, turbaretur aut offenderetur. Ita compoſitis inſidijs, ma-

Oſtentum. gnum, & horribile viſum Dioni offertur. Cum enim incli- nante iam die ſolus forte in atrio domus ſederet cogitabũ- dus, ſubito ſtrepitu excitatus in alteram porticus partem re ſpexit magnamq; contuitus eſt mulierem, quæ habitu vul- tuq; nihil a tragica Furia diſtans, domum ſcopis verreret. Grauiter eo ſpectro territus atque conſternatus, amicos ad ſe vocauit, ijsq; viſum expoſuit, & vt ſecum eam noctem a- gerent orauit omnino metu quaſi attonitus timens ne ſibi

14 ſoli rurſum id oſtentum occurreret: id quod tamen porro non accidit. Paucis poſt diebus filius eius ephebus iam do- lore leui & ludicra ex cauſa orto concitus, de ſuperiore par- te ædium ſe in caput deiecit, atq; obijt. Sic afflicto Dione Callippus ad facinus animo deſtinatum alacrior factus, ru- morem inter Syracuſanos ſparſit, Dionem liberis orbatum ſtatuiſſe Apollocratem Dionyſij filium ſucceſſorem ſibi vo care, natum ſorore vxoris ſuæ, eademq; filia ſororis ſuæ. Sa- ne & Dioni, & mulierib. ſuſcipiones quædam eorum, quæ agebantur inſinuauerant: & indicia paſſim afferebantur. Sed Dio, vt apparet, necem Heraclidis adhuc moleſte fe- rens, idq; factum veluti nævum quendam vitæ actionum- que ſuarum exoſus, dicebat, Iam ſæpe ſe paratũ mori, & iu- gulum dare volenti cædere, ſiquidẽ ita ſit viuendũ, vt non ab hoſtibus modo- ſed etiam ab amicis ſibi cauere coga- tur. Mulieres autem videns Callippus accurate in rem in- quirere, metuens ſibi ad eas venit, inficians & lacrumans, ſeque fidem ſuam ijs quo vellent pignore obſtricturum di- cens illæ eum magnum iuſiurandum dare iuſſerunt. Id ta- le erat, vt qui fidem illo ſuam ſanciret, is in templum Cere-

Magnum iuſ iurandum. ris ac Proſerpinæ deſcenderet, ſacrisque peractis quibuſ- dam, purpura deæ ſe indueret, facemque tenens ardentem iuraret. Hoc ſacramento dato Callippus adeo riſui Deos habuit, vt die Deab. per quas fuerat iuratus, feſto, ipſis Pro- ſerpinalib. cædem perpetraret, quanquam religionem diei ab eo contemptam mirum non eſt- vtiq; Deam offenſuro, etiamſi alio tempore ſacris eius initiatum ipſe initiator ne caſſet. Cum autem facinoris eius multi eſſent ſocij, Dione

Dio necatur. in cubiculo quodam lectulos habente cum amicis ſeden- te, coniuratorum quidam foris domum circumſteterunt, alij ad fores domus & feneſtras adſtiterunt: Zacynthij, qui manus

manus erant illaturi, absq; gladijs ad Dionem tunicati intrarunt. Simul & qui foris erant, fores ad se attractas constrinxere, & Zacynthij in Dionem manibus iniectis, tenere eum, atq; opprimere intenderunt: quod vbi non successit, gladium poposcere, nemine quidem fores aperire audente, quod multi intus erant cum Dione, verum hi auxilium ei ferre non sunt ausi, quod vnusquisq; ita existimaret, se ita saluti suæ consulturum, si Dionem destituisset. Post aliquãtam moram, Lyco Syracusanus cuidam Zacynthio per fenestram pugionem porrigit: eo illi Dionem iam dudum victum atq; consternatum veluti victimam mactarunt. Statim quoque sororem, & vxorem vterum ferentem in carcerem coniecerunt: atq; huic vsu venit vt miserrimo puerperio in carcere masculum fœtum ederet: quem & custodib. delinitis nutrire atq; educare non sunt veritæ, iam tum Callippo rerum successu non satis secundo vtente. Quippe is initio Dione interfecto magni erat inter Syracusanos nominis, vrbemq; in potestate sua habebat, & ad ciuitatem Atheniensem (quam vnam secũdum deos maxime debuit reuereri, ac metuere, tanti sibi piaculi conscius) literas dabat. Sed profecto apparet verum esse quod fertur, Athenis homines eos nasci, qui si boni sint, virtute omnibus præstent: sin mali, omnium deterrimi dici mereantur. quomodo & regio ipsorum optimum mel, & præsentissimam necandis hominib. cicutam producit. Neque vero Callippus diuturnam de dijs & fortuna, quod impune paterentur hominem tanto scelere tam magnis partis opib. frui, conquerendi occasionem dedit: sed mox digna sese supplicia persoluit. Etenim ad Catanam occupandam profectus, statim Syracusas perdidit: cum quidem dixisse fertur, se vrbe amissa, tyrocnestim adeptum. Adortus deinde Messanenses, cum plerosque militum, interque eos etiam Dionis percussores, amisisset, neque vlla Siciliæ vrbe reciperetur, omnibus eum abominantibus & respuentibus, Rhegium se contulit. Ibi graui pressus penuria, cum militibus stipendia ægre suppeditaret, à Leptine & Polysperchonte interemptus est, idque (fortuna sic gubernante) eodem, quo ferebatur Dio cæsus, pugione: agnoscebatur enim magnitudine, cum esset (vt solet Laconici) breuis, & affabre paratus. Has Callippus pœnas dedit. Aristomacham autem Aretamq; carcere

Callippi exitus.

emissas Icetes, qui vnus de amicis Dionis fuerat, ad se recepit, & fideliter præclareq; aliquandiu tractauit. Postea autem ab inimicis Dionis ei persuasum est, vt parata ijs naui, qua scilicet in Peloponnesum aueherentur, vectoribus eas in nauigatione trucidandas, inque mare eijciendas mandaret: quidam viuas vna cum infante in mare demersas scribunt. Sed & hic meritas eius facinoris pœnas luit. Nam & ipse à Timoleonte captus periit, & Dionem vlciscentes Syracusani duas filias illius ante patris necem interfecerunt: quam historiam singulatim sumus in vita Timoleontis prosecuti.

IN DIONEM ANNOTATIONES Interpretis.

Dio Platonis fuit, & Dionysiorum Siciliæ tyrannorum coætaneus: Præclarissimum eius liberatæ insulæ facinus, prope in natales Alexandri magni incidit. Vide de eo Diodorum Siculum lib.16.

1 Quod Simonides.] *Eius versus refertur ab Aristotele primo volumine Rhetoricorum, cap.6.*

Κορινθίοις δ' οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον, *id est,*

Neq; Ilium Corinthiis irascitur.

2 Plato de eo scriptum.] *In epistolis ad eius Familiares.*

3 Fratri Thearidæ.] *Cuius? Aretæ ne, an Dionysii? est enim ambiguum. Posterius placet. nam fratres Aretæ Hipparinum & Nyseum vocat Æmilius Probus: qui quidem has nuptias præterit.*

4. Vti arrogantiam.] τὴν αὐθάδειαν, ἐρημίᾳ ξυνοικοῦσαν. *Extat Platonis locus in epistola ad Dionem, quæ est in ordine quarta.* ἐνθυμοῦ δὲ, *inquit,* ὅτι δοκεῖς τισὶν ἐνδεέστερος τοῦ προσήκοντος θεραπευτικὸς εἶναι. μὴ οὖν λανθανέτω σε, ὅτι διὰ τοῦ ἀρέσκειν τοῖς ἀνθρώποις καὶ τὸ πράττειν ἐστίν. ἡ δ' αὐθάδεια, ἐρημίᾳ ξύνοικος. *Hunc locum sæpe citat noster Plutarchus. Verba autē Platonis satis ostendunt,* αὐθάδειαν

δειαν παρὰ τὸ αὐτὸς & ἀδεῖν esse dictum vitium, cum quis sibi nimium ipse placet, neq; curat quid alij de ipso sentiant. Ego arrogantiam atq; etiam cõtumaciam Latine verti posse censeo. tametsi nonnihil in hoc Græco, vt & sæpe in aliis amplius quam in Latino inesse videatur. Est autẽ vitium, in quod etiam fere boni incidunt, qui optima freti conscientia, non cogitãt aliquando inter quos agant homines: quo nomine Catonem philosophum, vtpote Stoicum reprehendere haud iniuria videtur Cicero. Illa altera, malorum plane & famæ contemptorum est arrogantia, πάνυ ὀλιγώρως ἐχόντων περὶ τοῦ ἄλλοις ἀρέσκειν, qui nihil famam curant. neque quiddam eos pudet: in quos est illud Tullij 1. Offic. Negligere quid de se quisq; sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. αὐθάδεια.

5 Plato scribit tertio.] Est & hic locus in epistola ad necessarios Dionis, prolixa illa, quæ est numero epistolarum septima: sicut & bona pars harum narrationis inde est à Plutarcho desumpta. Cæterum versus qui sequitur, ibidem extat, ijsdem quibus est apud Homerum Vlissea libro 12. verbis, vt non possim cogitare, vnde vox ἐξολοθρεύσειε hoc loco irrepserit, pro Homerica ἀναμετρήσειε. Siquidem à Plutarcho mutata est persona: illa autem mendosa vox neque sensum habet, & versum vitiat.

6 Ob senectutem Dionis.] γῆρας in Græco ambigue Amiotus ad Dionem retulit, quod & mihi videbatur.

7 Nauigia strongyla.] στρόγγυλον, Græcis rotundum significat aut verius teres. itaque puto hoc genus nauigiorum longis nauibus opponi. Exemplo tamen grauissimorum autorum, qui in similibus idem fecerunt, malui Græcam vocem retinere, quam non satis perspicuam pro ea ponere.

8 Synalus præfectus.] apud Diodorum in huius narrati... rei, Paralus nominatur.

9 Verberibus cæsi.] τυμπανιζόμενοι. Guarinus vertit. virgis

τυμπανίζεσθαι.

virgis enim cæsos exorciarunt. *secutus (opinor) Suidam, cui τυμπανίζεσθαι est non modo ξύλῳ πλήσσεσθαι sed ἐκδέρεσθαι etiam, & κρεμᾶσθαι suspendi. quod si libet sequi, in crucem actos vertamus: est enim plane consentaneum, supplicio illos corycæos acerbissimo affectos. Interpres Aristophanis in Pluto. aduersum,*

ὦ τύμπανα καὶ κύφωνες οὐκ ἀρήξετε: *baculos quibus damnati ferirentur, ait fuisse tympana. quem secutus sum. Est etiam in epistola ad Hebræos, vox ἐτυμπανίσθησαν, cap. 12. Antiquius & Erasmus verterunt, distenti sunt: Castalio, cruciati. Dicitur & ἀποτυμπανίζεσθαι, apud nostrum in Galba, & vero apud Aristotelem 2. Rhet. cap. 6. de Antiphonte à Dionysio supplicio affecto. Eustathius in 5. Vlyss. 5: ex Euphorione Chalcidensi, & Athenæo tradit, ἀποτυμπανισθῆναι esse τὴν κεφαλὴν πελέκει ἀποκοπῆναι. Vt in tanta interpretum varietate liceat quoduis sequi.*

10 Solarium.] ἡλιοτρόπιον. *Est autem fere solarium, vt ex Cicerone & Varronis lib. 5. de ling. Lati. percipimus horologium, in quo ex vmbra gnomonis in sole horæ possunt cognosci: quomodo Græcam vocem Grammatici, & Plutarchi interpretes acceperunt. tametsi haud scio quam absurde pro suggesto, vel tribunali in sole posito accipere possimus, secunda etymologia: quomodo apud Athenienses ἡλιαίαν dictam aiunt, nisi quod sequentia ostēdunt, de horologio fieri verba.*

11. Quin hominem fuisse eum tyrannorum studiosissimum.] αὐτὸς αὐτὸν οὐ δύναται, *&c. refertur hoc ad Ephorum, si Græca sequimur, qui sane an tyrannis tantopere, & eorum vitæ instituto fauerit, non scio: neque memini ea de re quicquam legisse, neq; ego arbitror tamen eum talem fuisse. Guarinus ad Philistum retulit, quasi illius vitia nulla oratione potuerit Ephorus diluere: quod ego consentaneum puto, & probaui, vt loco etiam huic (quicunq; fuerit Ephori de tyrannide sensus) conueniens. Legendum ergo esset* αὐτὸς αὐτόν.

αὐτὸν, in voce αὐτὸς, vt sit emphasis, ad facundiam eius & vitia tegendi calliditatem respiciens.

12 Singulis Syracusanorum singulos vallos.] ἕκαστον ἐκέλευσεν ἕνα κόψαντας τάφρον ἐγγὺς καταβάλλειν. Qui verba hæc consideret facile intelliget interpretes errasse, dũ ita exponunt, quasi Dio Syracusanos iusserit singulas fossas prope ruinas muri agere quid enim erit κόψαντας & καταβάλλειν? quæ sane fossæ nihil congruunt quam cædi non proprie dicimus, multo minus deijci, vel deponi. Consequens est, vt aut τάφρος vallus sit, aut vocabulũ mendosum Posterius verum est (nam τάφρος fossa est, nõ vallum) & procliuis fuit ad mendam lapsus : scripserat enim autor κόψαντα σταυρὸν (alias κόψαντας, si κατὰ συνήθειαν accipias, etiam ταφροὺς debebat dixisse) litera σ ad vocis præcedentis finem ab oscitante librario est translata, & ταφρὸν idem scripsit υ in φ (vt in vitiosa pronunciandi ratione est receptum) deinde mutata. Hæc menda interpretibus peruertendi sententiam loci huius ansam præbuit.

13 Platonis sententia.] Locus est lib. 8. de Rep quasi confusum aliquid, & in quo omnium formarũ reipub. exempla in promptu sint, per παντοπώλιον, seu nundinas intelligit.

14 Ludicra ex causa.] Apud Aemilium Probum legitur ea, sed quidem satis seria: nempe quod hactenus luxuriose & dissolute cum vixisset, patre rerum potito, & eum ad temperantiam reuocante, mutationem non ferret.

PLVTARCHI M. BRVTVS GVIlielmo Xylandro Augustano Interprete.

M. Brutus genus suum ab Iunio Bruto deduxit, quẽ prisci Romani æreũ inter reges in Capitolio posuerũt, cum ense stricto: ꝙ eius maxime virtute Tarquinij eiecti, libertasq; Romanorũ confirmata esset. Verũ is, gladij instar qui candẽs in frigida aqua extin-

Genus Iunij. 1

extinctus nimiam duriciem rigoremq; contraxit, prædure ingenio præditus, neque eo doctrina emollito, ira aduersus tyrannos vsque ad cædem liberorū prouectus est. Hic autem, de quo nobis sermo instituitur, ita indolē suam disciplina, philosophicisq; studijs temperauit, naturaque suapte ingenium graue & placidum impetib. ad res agendas accōmodatis excitauit, vt egregie ad honestatem composito animo videretur, quæ causa fuit, vt qui eum ob cædem Cæsaris oderunt, quidquid eo in facinore præclarum infuit, id omne Bruto, atrocissima quæq; Cassio imputarent: familiari quidem Bruti, & amico, sed non item sincero ingenio.
2 Mater Bruti Seruilia ad Seruilium Achalā genus refert, qui, cum S. Mælius tyrannidem affectaret, populumq; concitaret, sub ala gladium ferens in forum processit, Mæliumque prope assistens tanquam si colloqui vellet, eo ictum intersecit. Et de hac quidem gentilitatis parte nihil est controuersiæ. Paternum genus nonnulli, Bruto ob interemptum Cæsarem haud obscure infensi, negant ad eum Brutum pertinere, qui reges eiecerit: quippe ei necatis filijs nullam relictam prolem: sed hunc Brutum cuiusdam filium Bruti dispensatoris plebeiū nuper adeo ad capessendos magistratus processisse. Possidonius autem adultos iam Bruti filios, ita
5 vt narratur, à patre occisos affirmat: relictum autē tertium, adhuc infantem, & ab eo Brutorum genus propagatum: & vero quosdam qui eo genere orti essent, viros illustres suoque vixissent tempore, similitudinem formæ in statu prisci Bruti expressam facie sua retulisse. Seruiliæ, eius, quæ Bruti mater fuit, frater fuit Cato philosophus, quem auunculum Brutus omnium Romanorum potissimum sibi ad imitandum proposuit: post etiam filiam eius duxit. Nullus fere fuit Græcorum philosophorum, quem non audierit: nulla secta, quam non cognouerit. Maxime tamen Platonicam amplectebatur, nouamq; & mediam (vt vocant) Academiam non admodum probans, antiquam sectabatur, Antiochum Ascalonitam perpetua in admiratione habuit: fratremque eius Aristonem amicum sibi & contubernalem adsciuit, hominem vsu doctrinę longe reliquis philosophis inferiorem, modestia autem & lenitate nemini primorum cedentem. Empylus vero, cuius & ipse Brutus in epistolis, & amici crebro meminerunt, quasi eius qui vitam cum Bruto

Bruti studia.

egerit,

egerit, rhetor fuit: reliquitque paruum quidem, sed minime contemnendum librum De cæde Cæsaris, qui inscribitur Brutus. Romano quidem sermone Brutus ad excursiones & contentiones orationum sufficienter exercitatus fuit. Græcæ autem argutæ illi ac Laconicæ breuiloquentiæ se studuisse in epistolis aliquoties ostẽdit. Vt cum iam ad bellum aggressus, Pergamenis scriberet: Audio vos Dolabellæ dedisse pecunias. Si volentes id fecistis, fateamini me à vobis iniuria affectum: sin inuiti eas dedistis, id mihi libenter dando declarate. Item Samijs: consulitis negligenter, administratis tarde: quem finem horum fore cogitatis? Et in alia episto. de Patarensib. Xanthij meo beneficio spreto, patriam suæ dementiæ nacti sunt sepulcrum: Patarenses, quod se mihi credidissent, nullam libertatis partem desiderant. vestrum est, aut Patarensium sententiam, aut Xanthiorum fortunam deligere. Atq; hoc est genus insignium Bruti epistolarum. Adolescentulus etiamnum cum Catone in Cyprum est profectus, misso aduersus Ptolemæum insulæ Regem. Ibi Cato, cum se rex ipse interfecisset, necessaria de causa Rhodi commorans, præmisso in Cyprum Caninio suorum vno amicorum ad custodiendam pecuniam regiam, metuens ne is popularetur aliquid, Bruto scripsit vt quam celerrime ex Pamphylia (ibi enim se ex quadam imbecillitate colligens agebat) in Cyprum nauigaret. Perinuitus paruit Brutus, quod & Caninium reuerebatur, ignominiose officio Catone amotum, & omnino huiusmodi administrationem illiberalem, & se (adolescens quippe & otio erat deditus) non dignam putaret. Veruntamen & hac in re præclaram nauans operam, à Catone laudatus est, & bonis regijs diuenditis, cum maiore parte pecuniæ Romam missus. Cum iam arma arripientibus Cæsare & Pompeio ciuile bellum gliscceret, & perturbata esset Respub. nemo non existimabat Brutum Cæsaris partes secuturum: quippe cuius pater esset iussu Pompeij interfectus. Verum is priuato publicum antiquius habens, Pompeio, cui quam Cæsari iustiorem belli causam esse sentiret, se adiunxit. Ante ne allocutus fuerat Pompeium obuius forte ei factus, quod magnum putaret esse flagitium, cum patris sui occisore colloqui. Tunc autem se ei vt principi patriæ submittens, in Siciliam cum Sestio (cui ea obtigerat forte prouincia) legatus abijt.

Pompeium sequitur.

abijt. Vbi cum nullius magnæ rei gerendæ daretur occasio, iamq; de summa rerum decertaturi Pompeius & Cæsar congrederentur, vltro ad commune prœlij discrimen in Macedoniam venit, cum quidem Pompeium gaudio & admiratione aduentus eius de sella ei obuiam isse, & tanquã præstantiorem amplexum in cõspectu omnium fuisse phibent. Ea militia interdiu, quidquid à Pompeio abfuit temporis, studijs librisque impendebat, non alias modo, sed & imminente iam Pharsalica pugna. Quæ eam præcessit dies ingẽti æstu castra locis palustrib. adulta tum maxime ætate metatos affligebat. Brutus autem eo confectus, cum qui tentorium ei ferrent non statim aduenissent, vix tandem media iam circumacta die vnctus & modice pransus, reliquis aut dormientibus aut de euentu futuræ pugnæ solicite cogitantibus ad vesperam vsque scripsit, Polybium in Epitomen contrahens. Ferunt & Cæsari Bruti salutem curæ fuisse, ideoque cum in prœlio ducibus iussisse vti parcerent ei neque cæderent, sed ad se perducerent, siquidem volens sequeretur, sin repugnaret, missum facerent. Hoc eum in Seruiliæ gratiam, matris Bruti egisse. Cum ea enim traditur iuuenis adhuc rem habuisse, insano ipsius amore correpta: & Brutum, quo maxime tempore amor iste flagrauit, editum quodammodo sibi persuaserat ex se natum. Est & hoc memoriæ mandatum, cum in Senatu grauis de re Catilinaria (quæ parum abfuit quin ciuitatem euerteret) incidisset deliberatio, Catonem & Cæsarem eodem in loco stantes, altercatos esse. Interim Epistolium quoddam sibi foris allatum, Cæsarem tacitum legisse. Catonem vero clamasse, Indignum Cæsaris facinus, qui literas ab hostibus recipiat. tum Cæsarem multis tumultuantibus literas istas, vt erant, Catoni tradidisse. Eumque lectas (continebant autem impudica sororis Seruiliæ ad Cæsarem verba) rursus Cæsari proiecisse dicentem, Accipe ebriose, atq; sic ad priorem sermonem regressum fecisse. Ita Seruiliæ in Cæsarem amor notus fuit. Victo ad Pharsalum Pompeio, & fuga ad mare elapso, cum oppugnarentur castra, Brutus nemine animaduertente ad locum palustrem & aqua cannisque refertam porta egressus, noctu Larissam euasit. Inde cum dedisset literas, Cæsar superstitem eum esse lætatus fuit, & ad se vocatum non culpa modo liberauit, sed & in summo

Cæsar cur Bruto fauerit.

secum habuit honore. Incertus deinde quonam Pompeius profugisset, animoq; æstuans, cum solus cum Bruto ambularet, sententiam eius explorauit: cumq; eum quibusdam ex colloquijs optime omnium de Pompeij fuga coniecturam facere sentiret, omnib rebus omissis in Ægyptum contendit. Sed Pompeius iam eo (vt coniecerat Brutus) perlatus perierat. Porro & Cassio Cæsarem Brutus placauit: & 8
cum Regi Galatiæ patrocinans, multitudine criminum ei obiectorum vinceretur, deprecans pro eo obtinuit, vt magnam ditionis partem non amitteret. Ac fertur Cæsar, cum eum primum audiuisset dicentem, ad amicos dixisse: Haud scio quid hic iuuenis velit. Sed quidquid vult valde vult. Ea animi grauitate præditus erat Brutus, vt non facile cuius petenti abs se quippiam gratificaretur: quod vero agendum sibi rationibus consilioque adductus statuisset, ad id valido efficacique ferebatur impetu. Neque adula- 9
lationibus se ad probandas iniustas preces adduci patiebatur: & importunitati impudenter petentium succumbere, (id quod nonnulli verecundia vinci appellant) turpissimum magno viro iudicans esse, dicere solebat, Videri sibi male illos tempus suum collocasse, qui nihil didicerint denegare. Aduersus Catonem & Scipionem in Africam traiecturus Cæsar, Galliæ citeriori Brutum bona quadam eius prouinciæ fortuna præfecit. Cum enim reliquæ libidine & auaricia eorum quibus commissæ erant tanquam bello captæ diriperentur, huic prius toleratarum miseriarum leuamen & solatium Brutus fuit, omnium suorum beneficiorum gratiam ad Cæsarem referens: itaque huic in Italiam reuerso vrbes Bruto creditæ iucundissimo fuerunt spectaculo, augente simul gloriam ipsius Bruto, qui vna gratiose circumibat. Multæ sunt in repub. præturæ, quarum ea quæ vrbana dicitur, dignitate cæteris omnibus pręstat: videbatur autem vel Brutus eam consecuturus, vel Cassius, Sunt qni dicant hos, cum iam ante simultates nescio quam ob rem mutuas exercerent, grauius tū eius præturæ causa contendisse: cum quidem Iuniam Bruti sororem in matrimonio Cassius haberet. Quidā Cæsarem vtrique occulte suam pollicentē operam, in hoc certamen eos pertraxisse aiunt. Brutus virtute & gloria aduersus multa ac præclara Cassij Parthica facinora contendebat. Cæsar

Prætura vrbana.

auditis eorum petitionibus, cum amicis eo de negocio consultans, Iustiora afferre Cassium, Bruto tamen priores partes dandas dixit. Ita Cassius alia prætura ornatus, non tantum gratiæ ob impetratum magistratum Cæsari habuit, quantum iræ ob alterius repulsam in eum concepit. Brutus autem cæteris quoque in rebus potentiæ Cæsaris fructus quantos vellet percepit. Ac licebat ei sane primo inter amicos Cæsaris loco esse, plurimumque posse: modo ita voluisset. Sed eum Cassij societas à Cæsare ad se retrahebat, tametsi nondũ reconciliata cum illo gratia: Verum amici instabant, hortantes ne se ipsum à Cæsare demulcendo emolliri pateretur, sed amicitiam tyranni & blandicias fugeret, non honorandæ virtutis, sed eneruandi roboris, subruendique animi causa talem se ipsi præbentis. Et quidem non omni suscipione de Bruto Cæsar vacabat, erantq; ad ipsum nonnullæ aduersus eum delatæ calumniæ: sed magnitudinem animi, dignitatem, amicosq; Bruti metuens, moribus tamen hominis fidebat. Ac primum allato Dolabellam & Antonium nouas res moliri, Non sibi pingues & comatos negotium facessere dixit, sed pallidos & graciles istos: Brutum indicans & Cassium. Deinde Brutum quibusdam traducentibus vtque sibi ab eo caueret monentibus: manu corpus suum tangens, An vobis, inquit, videtur Brutus hanc carunculam non expectaturus? significans tantam, quanta præditus ipse esset, potentiam præter se nemini nisi Bruto conuenire. Et vero videtur Brutus princeps haud dubie ciuitatis futurus fuisse, si aliquandiu saltem priores Cæsari, sibi posteriores relinquere sustinuisset, dum potentia illius, & tot rerum gestarum gloria elangueret. Sed Cassius homo iracundus, magisq; priuatim Cæsari, quam publice tyrannis infensus, eum inflammauit, & ad festinandum impulit. Ferunt Bruto principatum, Cassio principem inuisum fuisse: huncque cum alias odij causas habuisse, tum leones, quos ipse ædilicium munus exhibiturus comparauerat, Cæsar autem Megaræ, cum vrbs ea à Caleno esset capta, deprehensos retinuerat. Magnam leones illi calamitatem Megarensibus intulisse perhibentur: cum enim ciues vrbe iam occupata claustra diripuissent, & vincula soluissent: vt hosti irruenti leones impedimento essent, feræ in ipsos ciues conuersæ, inermes passim discurrendo laniarunt, ita vt

Caßij in Cæsarem odiũ.

ita vt ipsis hostibus adspectus is miserandus esset. Cæterum errant, qui hanc potissimum causam insidiarum in Cæsarem fuisse tradunt. Nam iam inde ab initio odium quoddam vniuersi tyrannorum generis Cassio natura ingenerauerat: id quod puer adhuc ipse demonstrauit. Cum enim Faustus Syllæ F. qui in eundem ludum commeabat, inter pueros patris sui dominationem iactantius prædicaret, insurgens Cassius pugnos ei incussit, quod cum tutores necessarijque Fausti vlcisci, & iniuriam iudicio persequi vellent, Pompeius obstitit, puerisque ad se vocatis de eo facto quæstionem habuit. Ibi ferunt Cassium dixisse: Agedum Fauste, aude coram hoc viro istam tuam qua irritatus fui orationem referre, vt tibi rursus os ego comminuam. Talis quidem fuit Cassius. Brutum autem multi familiarium sermones, multi ciuium rumores & literæ ad facinus excitarunt. quippe statuæ prisci illius qui reges eiecerat Bruti subscripserunt, Vtinam nunc esses Brutus: &, Vtinam viueret Brutus: atq; ipsius Bruti tribunal, vbi prætor ius dicebat, interdiu repertum est plenum huiusmodi litterarum: Brute dormis, neque vere Brutus es. Horum in Cæsarem populi odiorum causas præbuerunt assentatores, qui & alios honores inuidiæ obnoxios Cæsari habendos excogitauerant, & statuis eius noctu diadema imposuerant, quasi multitudinem illecturi vt pro dictatore regem eum appellarent. sed hoc secus cecidit, quemadmodum in Cæsaris vita accurate scripsimus. Cassio amicorum animos in Cæsarem pertentanti, omnes ea conditione assensi sunt, si Brutus ducem se præberet, non enim manibus, non audacia hoc facinus indigere, sed gloria viri, qualis Brutus sit, qui autor sua præsentia confirmet, iure id factum esse: alioquin & in eo perpetrando facinore sibi minus animi, & re confecta suspectos fore, quod ita sint homines existimaturi, nunquam Brutum societatem eius facinoris, si ab honesta causa esset profectum, recusaturum fuisse. Hæc secum expendens Cassius, prior Brutum post illam contentionem accessit: cumq; reditum in gratiam, & renouata amicitia esset, interrogauit, essetne Kalendis Martij in senatum venturus: audiuisse enim se, ea die de regno Cæsari deferendo amicos eius relaturos. Bruto se venturum negante, Quid ergo, inquit, si nos vocent? Tum Brutus, Meum iam erit nō

silere verum libertatem tueri, ac pro ea vitam profundere. His excitatus Cassius, Quis vero, ait, Brute Romanorum te pro libertate mori sustinebit? An teipsum ignoras? an à textoribus & cauponibus non à primis & potentissimis ciuib. inscribi tribunal tuum credis? ab alijs prætoribus largitiones, spectacula & gladiatores illi, à te veluti paternum debitum exigunt tyrannidis euersionem, parati quiduis pro te subire, si te eis, qualem postulant & optant, præbueris. 11 Hæc fatus, Brutum amplexus est, & salutauit: post eum digressum se ad amicos conuerterunt. Erat quidam C. Ligarius vnus ex amicis Pompeianis, quem & eo nomine accusatum Cæsar absoluerat. Is non gratus ob eam veniam, sed dominationi ob quam in discrimen venerat infensus, Cæsarique erat, summus Bruti familiaris. Ad hunc tum ægrotantem Brutus ingressus, O Ligari, inquit, quam alieno tempore ægrotas, tum is in cubitum se continuo eleuans, dextra eius apprehensa, Ego vero Brute, ait, si quid te dignum animo concipis, valeo. Inde animis notorum hominum, quibus fidebant. exploratis, rem cum ijs communicant: adsciscuntque sibi non modo de familiaribus delectos, sed & si quos alios animo intrepido, mortisque contemptores sciebant esse. Quæ causa fuit, vt Ciceronem, qui fidei beneuolentiæque causa primas apud eos tenebat, institutum suum celarent: ne is, qui timiditati sibi innatæ per ætatem iam senilem etiam in cauendo accurationem adiunxerat, singulorem rationes vt quam tutissima essent subducendo vigorem ipsorum conatus, celeritatem desiderantis, debilitaret. Sic de amicis suis Brutus Statilium quoque Epicureum, & Fauonium Catonis sectatorem præterijt: quod cum per ambages inter commentandum de rebus philosophicis de ea re animos eorum tentasset, Fauonius iniusto vnius principatu bellum intestinum peius esse, Statilius sapientis non esse propter malos & stultos in periculum se & turbas dare responderat. Labeo tum interfuerat, & contra vtrumque dixerat: huic postea, cum se quæstione pro difficili & perplexa habere simulās tunc obticuisset, consilium suum Brutus detexit. promptumque incoëunda facinoris societate eum habuit, Visum deinde Brutum etiam Albinum adiungere, virum neque strenuum sane neque audacem, sed gladiatorum manu, quos ad exhibendos

Socij conspirationis.

hibendos

hibendos Romanis ludos alebat munitum, & cui fidem Cæsar haberet. Is Cassio ac Labeoni rem aperientibus, cum nihil respondisset cum Bruto seorsim collocutus, vt hunc ducem facinoris fore audiuit, promptam suam operam detulit. Reliquorum etiam plurimos & pręstantissimos Bruti autoritas ad eam conspirationem illexit. Tanta autem fide & taciturnitate rem penes se illi omnes continuerunt atque occultarunt, quanquam neq; iuramento se mutuo, neq; data acceptaq; cum sacrorũ obtestatione fide obstrinxissent: vt quanquam augurijs, ostentis, hostiarumq; prodigijs diuinitus eorum institutum indicaretur, fidem tamen nemo habuerit. Enimuero Brutus, vt qui ciuium magnitudine animi, nobilitate, ac virtute primis ducem se & autorem facinoris præbuisset, periculumque animo totum cerneret, foris conatus animi sui curas dissimulare, atque pacata & tranquilla omnia præ se ferre, domi & noctu alius erat: cum modo inuito somnum solicitudinib. excutientibus, modo altioribus defixo eo cogitationibus, diutiusque immorante vxorem vna cubantem non falleret plenum eum insolitæ perturbationis esse, & voluere secum graue aliquod perplexumq; consilium. Erat ea Portia, filia (vt diximus) Catonis, qui Bruti fuit auunculus: quam ille non virginem duxerat, sed viduam ætate integra, quę ex priore marito filiolum habebat Bibulum nomine, cuius extat de dictis & factis Bruti exiguus libellus. Hæc, vt erat sapientiæ iuxta atque viri studiosa, magnoque & prudenti animo prædita, non aggressa prius arcanum mariti expiscari, quam se ipsam explorasset, scalpello, quo vngues solet præcidere tonsor, arrepto omnibus pedissequis cubili eiectis, vulnus femori profundum inflixit, ita vt sanguinis multum profluxerit, ipsamque paulo post acres dolores, horroresque febriles corriperent. Bruto anxio, & ægre casum istum ferente, ita eum cum maxime vigeret dolor allocuta est: Ego Brute Catonis filia tibi nuptum tradita sum, non vt pellicis in morem lecti tantum & mensæ, sed cum bonorum tum aduersorum omnium tecum essem particeps. Quod ad te attinet, plane reprehendi in hoc nostro coniugio nihil potest. Ego autem qua re meum tibi animum demonstrabo, quamve referam gratiam, si non in occulta perturbatione, & solicitudine fidelitatem requirente perferenda so-

Portiæ fortitudo.

ciam me tibi addidero? Non sum nescia muliebrem naturam pro imbecilla haberi, & quæ arcano reticendo non sit. Sed profecto Brute facit aliquid ad mores honesta educatio, & bonorum consuetudo. Mihi hoc accessit, quod & Catonis sum filia, & vxor Bruti: quibus cum antea minus fidérem, nunc insuperabilem me etiam à dolore esse cognoui. Hæc locuta, vulnus viro ostendit, & factum virtutis periculum narrat. At Brutus attonitus, manus intendens Deos *Locus & tempus insidiarum.* comprecatus est, darent sibi, vt re præclare gesta dignus esse Procia vir demonstraretur: tum mulierem refecit. Indicto Senatu cum certo existimaretur ei Cæsar interfuturus, statuerunt rem aggredi: quippe & se tunc nemine quicquam suspicante frequentes ibi futuros, & habituros in promptu primos optimosque viros, qui tanta re confecta statim libertatis defensionem essent suscepturi. Locus quoque omem ipsis prosperum videbatur habere. Erat enim Senatus indictus ad Idus Martij in proticum vnam earum, quæ theatrum ambiunt, excedram habens, & in ea imaginem Pompeij à populo positam, cum is porticibus & theatro locum istum exornasset: ita vt numen quoddam Cæsarem videatur ad dandas Pompeio pœnas adduxisse. Ea dies cum appetijsset, Brutus pugionem succinctus, sola vxore rei conscia, progressus est: cæteri ad Cassium congregati, filium eius, qui virilem tunc sumebat togam, in forum deduxerunt. Inde omnes in porticum Pompeij se conferentes, ibi Cæsarem iamiam, vt putabatur, in Senatum venturum expectabant. Hic maxime virorum istorum vacuitatem perturbationum, animique in periculo tanto tranquilitatem admirari potuisset, cui de ipsorum *Constantia conspiratorum.* instituto constitisset. Quippe multi ipsorum propter magistratus quos gerebant coacti ius dicere, non modo ociosorum instar placide compellantes & disceptantes audiuerunt, sed & accurate prudenterque sententias tulerunt, ac responderunt quærentibus. Et cum quidam iudicio parere detrectans ad Cæsarem prouocaret, multusque esset in clamando & obtestando, intuens adstandes Brutus, Me quidem, inquit, Cæsar secundum leges agere neque vetat, neque vetabit. Et vero multa tunc ad perturbandos eos fortituto acciderunt: quorum id primum fuit atque præcipuum, quod Cæsar die iam prouecta

moraba-

morabatur, quem ob ſacra aduerſa & mulier domi detinebat, & prodire aruſpices prohibebant. Deinde ad Caſcam, vnum ex his qui conſpirauerant, accedens quidam manu apprehenſa, Tu quidem, inquit, ô Caſca arcanum tuum nos celaſti, ſed Brutus id omne mihi detexit, conſternato ad hæc Caſca ridens pergit. Vnde enim ita repente ditatus es vt ædilitatem petere intendas? tantillum abfuit, ne Caſca ambiguitate lapſus arcanum efferret. Ipſos Brutum & Caſſium Popilius Lenâs, vir ſenatorij ordinis, cum ſolito ſtudioſius ſalutaſſet, ſubmiſſa voce, Precor, inquit, vos feliciter quod ſtatuiſtis perficere, hortorque ne cunctemini: neque enim tacita res eſt. Ita locutus præterijt, cum quidem magnam iniecisset ſuſpicionem, euulgatum eſſe conſilium. Interim domo quidam ad Brutum accurrit, mori vxorem eius nuncians. Procia enim de euentu grauiter anxia, magnitudinemque ſolicitudinis non ſufferens, ægre ſe domi continebat, & ad omnem ſtrepitum, clamoremque, earum inſtar quæ Bacchi agitantur furore exiliens, ex vnoquolibet à foro domum veniente quid ageret Brutus ſciſcitabatur, alioſque ſubinde ſpeculatum mittebat. Tandem cum tempus traheretur, vires corporis non ſuffecere, ſed animo ob anxietatem æſtuante collapſæ ſunt, ita quidem, vt in cubiculum ire non occupauerit, ſed vt cõſederat in medio, ſtupor eam ingens & examinatio corripuerit, vnde & color mutatus eſt, & vox penitus intercluſa. eo viſo eiulationem ſuſtulerunt ancillæ, concurrentibuſque ad fores vicinis, ſtatim rumor diſſipatus eſt, eam obijſſe. verum eam, cum mox ad ſe redijſſet, ancillæ refocillauerunt. Brutus autem, quanquam erat (vt par eſt) eo nuncio perturbatus, non deſeruit tamen publicum negotium, neque affectus eum ad curam ſuorum auertit. Iam & Cæſar lectica aduenire nunciabatur, qui ob ſacrificia parum læta animo æger, ſtatuerat, nihil de rebus magnis decernere, ſed valetudinis excuſatione vti, & in aliud ea tempus differre. Egreſſo lecticam Popilius Lænas (quem paulo ante demonſtrauimus Bruto & Caſſio proſperum ſucceſſum eius quod intenderent precatum fuiſſe) ſe adiungit & aliquandiu ad eum verba fecit, ſtantem ac diligenter animum intendentem. Ergo coniurati (ſic enim appellentur ſane) vocem eius non percipientes, ſuſpicantes autem

cum iudicium insidiarum deferre, conturbatis rationibus mutuo se intueri, vultuq; se inuicem docere, non esse expectandum donec caperentur, sed statim suis ipsorum manibus oppetendum: iamq; & Cassius, & quidam alij capulos sub vestibus arripuerant, & stringebāt pugiones, cum Brutus Læpatem & vultu & gestu non accusare, sed efflagitare aliquid colligens, hilari vultu (nam quod permixti etiam ipsis alieni ab hac conspiratione multi erant, verbis vti non licebat) Cassium confirmauit ac paulo post Lænâs dextram Cęsaris osculatus discessit, satisque apparuit, sui eum & suorum necessariorum alicuius causa cum Cęsare collocutum. Postquam in exedram peruenit Senatus, reliqui sellam Cæsaris circumsteterunt, tanquam eum aliqua de re compellaturi: & Cassius fertur ad Pompeij statuam conuersa facie, hunc quasi sentientem ad auxilium vocasse. Trebonius Antonium ante fores colloquio suo detinuit. Cæsari ingredienti Senatus assurrexit, vtque primum assedit, coniurati se ei circumfuderunt, Tullio Cimbro subornato, qui pro fratre suo exule deprecaretur: vniuersique pro eo intercedentes, manus Cæsaris tangebāt, pectusque & caput deosculabantur. Cùm initio preces aspernaretur, deinde vt non remittebant, vi assurgeret, Tullius vtraque manu vestem ab humeris diripuit, & primus Casca (stabat enim à tergo) stricto gladio humerum Cæsaris leuiter vulnerat, Cęsare capulum eius arripiente, & Latine exclamante, Scelerate Casca quid facis? Græco sermone fratris auxilium implorat. Multis iam ferientibus Cæsar, cum in orbem vultum circumferret, & manus eorum exire cuperet, Brutum vbi vidit gladium aduersus se stringere, manum Cascæ quam tenuerat, dimittit, caputque veste inuoluens, ictibus se præbet. At illi confertim irruentes multis gladijs, se ipsos quoque muto sauciarunt: vt & Brutus vulnus in manum acceperit, & sanguine omnes sint oppleti. Cæsare ad hunc modum interfecto, Brutus in medium progressus verba facere intendit, senatumque detinere, & dictis confirmare. Verum senatores metu acti nullo ordine profugiebant, & apud fores mutuo se trudebant, tumultuabanturque nemine insequente aut vrgente. Nam id firmissime ab ipsis erat decretum, neminem quenquam præter Cæsarem necare, sed omnes ad libertatem vocare. Et reliquis

Cæsar in senatu caditur

quis

quis sane omnibus videbatur cum consilium totius rei caperent neci Cæsaris Antonius addendus, homo tyrannidis studiosus, & libidinosus, ac qui consuetudine militum diuturna vires sibi parasset. præcipue autem eam ob rem, quod natura elatus magnarumque rerum appetens, insuper & consularem tunc dignitatem collega Cæsaris, acceperat. Solus Brutus ei consilio obstitit, cum iustitiæ innixus, tum spem faciens mutationis: non enim desperabat Antonium bono hominem ingenio & laudis cupido, Cæsare sublato æmulatione cæterorum ad honestatis curam, libertatisque defensionem traductum iri. Ita à Bruto seruatus Antonius, ista in trepidatione plebeio amictu tectus fugit. Brutus autem & socij ad Capitolium ibant, cruentis manibus strictos gladios ostentantes, ad libertatemque ciues vocabant. Conclamatum initio passim est discursumque varie, eaque fortuita trepidatio tumultum auxit: vt vero neque cædes alia, neque direptio vel minima subsecuta est, animo recepto & senatores & de plebe multi ad eos in arcem adscenderunt. Multitudine congregata Brutus quæ ad conciliandos populi animos faceret orationem, reique gestæ conuenientem habuit, inde collaudati, & descendere in vrbem iussi populi acclamatione, confirmato animo in forum degressi sunt, reliqui mutuo se comitantes. Brutum autem agmen illustrium virorum cinctum ab arce in forum deduxit, inque rostris constituit. Ad conspectum eius multitudo, quanquam promiscua & ad tumultuandum parata, territa est, euentumque tacita & composita expectauit: cumque ad verba facienda prodiret, tranquille omnes audiuerunt. Non fuisse tamen omnibus gratam Cæsaris necem, ostendit multitudo, quæ Cinnam dicere & accusare Cæsarem orsum in iram prolapsa apertam, maledictis incessere cœpit. Itaque percussores Cæsaris rursus in arcem se contulerunt. Ibi Brutus obsidionem metuens, præstantissimos eorum qui vna arcem conscenderant a se dimisit, indignum existimans eos, qui facinoris participes nõ fuissent, idem subire periculum. Verum postridie senatu in æde Telluris habito, cum Antonius, Plancus, & Cicero de obruendis obliuione iniurijs & concordia redintegranda sententias tulissent, decretum est, non modo impunitatem conspiratoribus

Tumultus post necem Cæsaris.

istis

istis dandam, sed & consules de honoribus eis habendis debere referre. atq; hoc facto S.C. discessum est. Antonius filium suum obsidis loco in Capitolium misit: itaque Brutus cum socijs descenderunt, omnibusq; inter se permixtis cōsalutationes benignæ factæ: Cassium Antonius, Brutum Lepidus, reliquos alij vt quisq; familiaritate erat aut amicitia alteri iunctus, conuiuio exceperunt. Postridie prima luce in senatum conuentum est: ibi Antonio primo omniū honores decreti, qui initia belli ciuilis sustulisset: laudatus deinde Brutus & socij, ijsque assignatæ prouinciæ, Bruto Creta, Cassio Africa, Trebonio Asia, Cimbro Bithynia, D. Bruto Albino Gallia quæ est ad Padum. Secundum hæc de testamento & sepultura Cæsaris proposita quæstione, cum Antonius recitari testamentum, & funus eius neque obscurum, neque sine ornamētis fieri vellet, ne scilicet populus iritaretur: Cassius magnopere contra contendit: Brutus autem concessit, idque secundum eius peccatum esse videtur: quippe Antonio parcens, culpatus est quod aduersus suam conspirationem grauem expugnatuque difficilem hostem constituisset: & passus quo modo volebat Antonius Cæsarem sepeliri totam suam causam perdidit. Primo enim, cum testamento Romanis viritim trecenti sestertij, populoque horti trans Tiberim (quo loco nunc est Fortunæ fanum) legarentur, mirum Cæsaris desiderium, amorque populum incessit. Deinde cadauere in forum allato, Antonius orationem pro more in laudes defuncti recitans, cum videret multitudinis animos ea motos, ad misericordiam excitandam se conuertit, Cęsarisque cruentatam vestem arripiens explicuit, vulnera, ictuumque multitudinem ostendens. Nihil exinde ordine aut modeste agi vidisses. Illico pars clamare, necandos esse parricidas, pars ex tabernis (quod ante in funere Clodij tribu. pleb. factum fuerat) subsellia ac mensas auulsas comportare, & ingentem rogum extruere, & cadauer imponere, in medio multorum sacrorum, inuiolatorum ac minime profanorum locorum, deinde rogum incendere. Postquam ignis effulsit, alius aliunde accurrere, torrem semiustum arripere, ita ad ædes percussorum discurrere, & incendium eis intentare. Sed hi mature se præmunierant, & periculum propulsabant.

Bruto & socijs prouinciæ decretæ.

Antonius populum cōcitat.

12 Cæterum quidam Cinna vir non postremæ in ciuitate

tate dignitatis, minime facinoris istius particeps, & qui amicitiam Cæsaris coluerat, in somnis visus sibi erat à Cæsare ad cœnam vocari, cumque detrectaret: eum instetisse orando, vimque etiam tentasse, ac tandem manu areptum se ab eo, & in vastum atque tenebrosum locum abductum: eademque nocte in febriculam incidit. Tamen mane cum duceretur funus, pudori sibi ducens absentiam, ad populum iam exasperatum prodijt, vtque primum conspectus est, cum putaretur non is qui erat Cinna, sed alter ille Cinna qui nuper admodum in concione Cæsarem contumeliosis dictis erat insectatus, à multitudine discerptus est. Hoc post Antonij mutationem facto præsertim timor Bruto iniectus est. Itaque vrbe egressus, Antij primum commoratus est, rediturus in vrbem, vbi populi ira deferbuisset: id quod facile futurum existimabat multitudine celeri & inconstanti impetu latá, cum & senatum ipse beneuolum haberet, qui valere iussis Cinnæ interfectoribus, eos qui ad coniuratorum domos vim inferendi causa concurrerant, indagabat atque comprehendebat. Iam & populus Antonium prope regnum instituentem moleste ferens, Brutum desiderabat: videbaturque ipse præsens ludos, quos ob præturam debebat, editurus. Sed cùm sentiret multos eorum qui sub Cæsare stipendia fecerant, ab eoque erant agris & vrbibus donati, insidias sibi struere & sensim Romam iutrare: venire eo non est ausus. Spectauit autem populus eos ludos, magnificentissime ipso absente apparatos. nam & bestias cum coemisset plurimas, nullam earum relinqui, aut vendi, sed abuti omnibus ad spectacula iussit, & ipse Neapolim profectus, cum plerisque histrionibus locutus est: & de Canutio quodam, qui theatrali arte nobilis erat, ad amicos scripsit, vt persuaderent ipsi vt operam suam ludis suis nauaret: non enim conueniebat quenquam Græcum cogi. Ciceronem quoque per literas orauit, vt omnino spectaculis istis interesset. Hoc rerum statu, alia mutatio aduentu iunioris Cæsaris extitit. Is natus erat filia sororis C. Iulij Cæsaris, & ab hoc testamento filius hæresque institutus, quo tempore is occisus est, Apolloniæ literis operam dabat, illum, qui mox in Parthos expeditionem facere decreuerat, ibi operiens: audita patris nece, statim Romam se contulit, Cæsarisque nomen principio studia po-

Brutus Roma excedit.

Cæsar Octauianus.

dia populi ſibi conciliandi vſus,&pecuniam ab eo legatam ciuibus largitus factione ſua Antonium ſuperauit,ac pecuniæ diuiſione multos eorum qui ſub Cæſare militauerant contraxit,ſibique adiunxit. Cum autem Cicero ob odium in Antonium partes Cæſaris foueret, acriter eum Brutus per epiſtolam obiurgat. Non tibi, inquit, dominum ferre moleſtum eſt, ſed dominum tibi infeſtum metuis, tuaque eo ſpectant conſilia,vt lenem ac clementem ſeruitutem feras:huc enim facit, quod ſcribis & dicis Cæſarem eſſe bonum. At vero maiores noſtri ne mites quidem dominos ſuſtinuerunt. Mihi in præſentia neque bellum gerere conſtitutum eſt certo,neque quieſcere:id vnum firmiter decreui, non ſeruire. Te autem miror, qui cum bellum ciuile & periculoſum metuas, turpem & ignominioſam pacem non times:& pro exturbato tyrannide Antonio id mercedis poſtulas, vt Cæſar tyrannus conſtituatur. Huiuſmodi in primis ſuis epiſtolis fuit Brutus.Iam vero alijs ad Cæſarem,alijs ad Antonium diſcedentibus, & exercitibus veluti ſub præcone præſtantib. atq; ei qui plus dediſſet ſe adiungentibus, deſperatis plane rebus Italia excedere ſtatuit, pedeſtriq; itinere per Lucaniam ad mare Eleam venit.Inde Romam Porcia reuerſura cum conaretur occultare dolorem, quem animo ob digreſſum mariti ſummum capiebat,victa eſt contemplatione picturæ cuiuſdam, generoſa aliàs fortiſque mulier. Erat autem picturæ Græcum argumentum, Andromacha Hectorem comitans, pueru ab eo redditum accipiens,inq; maritum reſpiciens.Hanc picturam intuenti Porciæ affectuum ſuorum obiecta effigies lacrymas excuſſit,interdiuq; ſæpe eo accedens plorauit. Acilio autem, qui vnus de amicis Bruti erat, Andromachæ ad Hectorem verba recitanti,

Tu mihi nunc pater es,mihi mater amabilis Hector:
Tu pro fratre mihi es,dulcisq; marite maritus.

ſubridens Brutus, At mihi,inquit,non ſubit Hectoris verbis Porciæ reſpondere,

Tu telam cape cum fuſis,famuliſq; iubeto.

Bruti in Græcia res geſtæ. corporis enim natura in culpa eſt, cur non æqualia noſtris facinora edat, animo pro patria non minorem nobis laudem meretur.Hæc Porciæ filius Bibulus ſcripſit. Inde Brutus Athenas nauigauit, receptuſque à populo benigne & hono-

honoribus decretis laudibusque ornatus: apud hospitem quendam degens, Theomnestum Academicum, & Cratippum Peripateticum audiuit, eumque ijs de philosophia disputans, videbatur omnino rebus omissis otio deditus. Interim vero nemine suspicante bellum parabat, misso in Macedoniam Herostrato, eius opera animos eorum qui copijs ibi præerant sibi concilians: iuuenes quoq; Athenas Roma studiorum causa profectos sibi coniunxit. inter hos etiam Ciceronis erat filius, quem maximis tollit laudibus, & ait se eum siue vigilaret, siue dormiret, mirari ita generosum & tyrannis infensum. Cum iam aperte rem aggrederetur Brutus, audito naues Romanas pecunia onustas ex Asia aduentare, præesseq; eis Romanum sibi notum atq; egregium hominem, apud Carystum ei occurrit, collocutusq; ei persuasit, vt sibi eas naues traderet. Ibi cum instituisset splendidius solito conuiuium, quod natalem tum suum celebraret, reliquis inter pocula iam libantibus, & victoriam Bruto, Romanis libertatem vouentibus: vt animos eorum confirmatiores redderet, maius poculum poposcit, eoque accepto, temere, neque vlla ductus occasione versum hunc alta voce retulit,

Sed me Latoides, fatumq; immitte peremit.

Quin & hoc addunt narrationi, postremo ad Philippos 16
prœlio Brutum militibus pro tessera Apollinem dedisse, indeque colligunt eam vocem futuræ cladis omen fuisse. Porro autem Antistius vicies sestertiûm ei dedit de ea pecunia, 17
quam ipse in Italiam vehebat. Quæ in Thessalia reliquæ Pompeianarum copiarum vagabantur, cupide ad Brutum confluxerunt. Cinnæ etiam equites quingentos, quos in Asiam Dolabellæ adducebat, abstulit. Mari Demetriadem aduectus, magna armorum copia, quæ prioris Cæsaris iussu ad Parthicum erant parata bellum, & tunc ad Antonium vehebantur, potitus est. Cum ab Hortensio Macedoniam accepisset, seque ipsi vicini circum reges coniungerent, annuntiatur C. Antonium, Marci fratrem ex Italia traiecisse, & recta ire ad copias, quas Dyrrhachij & Apolloniæ Gabinius continebat. Itaque vt huic anteuerteret, & copias occuparet ipse, subito cum suis eo contendit, itinere difficili, niualiq; tempestate: & cum longe præuenisset eos qui ipsi prandium portabant, prope Dyrrhachium

Bruti bellicus apparatus.

Bulimia. ob defatigationem & frigus in bulimiam incidit. Id malum accidere tam hominibus quam iumentis solet potissimum cum ningit: siue quod ob circumstans frigus & obthurationem cutis calor intro omnis conclusus, confertim alimentum omne consumit: siue quod acris & tenuis niuis dissolutæ halitus corpus penetrat, caloremq; forâs dissipatum perdit. nam & sudor comes eius mali inde videtur nasci, quod calor in supficie ab occurrẽte frigore extinguitur. qua
18 de re alio loco disputatum est latius. Cum animus Brutum deficeret, neque esset quicquam edulij in castris, coacti sunt milites ipsius ad hostes confugere, & ad portas aggressi, custodes panem poposcerunt. Hi casu Bruti audito ipsi ad eum accurrerunt, cibum potumque adferentes. Pro quo officio Brutus vrbe recepta, non ipsis modo, sed & reliquis omnibus clementem se præbuit. C. autem Antonius Apolloniam cum applicuisset, vicinos milites ad se conuocauit: quos vt ad Brutum se conferre, & Apolloniatas etiam partes huius præferre sensit, relicta Apollonia Buthrotum proficisci instituit. Primum in eo itinere tres cohortes amisit à Bruto concisas. Deinde loca circa Bullidem ab hostibus occupata vi obtinere conatus, commisso cum Cicerone (eo enim legato vtebatur Brutus, ac plurima eius opera confecit) prœlio victus est. Tandem Brutus eum palustribus in locis dissipato agmine hærentem deprehendit: neque passus est suos impetum facere, sed obequitans parcere iussit hominibus paulo post suis futuris. neq; id eum fefellit: nam & se & ducem illi Bruto dediderunt. Magnas iam Brutus habebat copias. C. autem Antonium diu secum honorifice habuit: ita vt magistratus etiam insignia ei non adimeret: quanquam, vt aiunt, cum alij multi, tum Cicero scribens Roma ad necandum hortarentur: incipientem vero occulta cum ducibus colloquia agitare, & nouas res moliri, naui impositum in custodia habuit. Cum ab eo corrupti milites Apolloniam secessissent, eoque ipsum vocarent, Non hoc moris esse Romani respondit: ipsos ad ducem venire, iramque ob delictum conceptam debere deprecari. venientibus, & veniam petentibus ignouit. Iam in Asiam transituro nuntius de mutatione rerum Romæ facta allatus est. Nam & Cæsar Octauianus à Senatu aduersus Antonium armatus, eo Italia eiecto terrori ciuibus erat consulatum

tum contra leges poſtulans, magnoſq; exercitus nulla publica exigente neceſſitate alens. quæ cum videret ſenatui moleſta eumq; ad Brutum reſpicere, prouinciaſq; huic decernere, decretaſque confirmare: metuens ſibi ad Antonium miſit, eumque ad iungendam amicitiam inuitauit: & ipſe exercitus vrbi circumdans, conſulatum inijt, non plane adoleſcens, ſed vigeſimum agens annum, vt ipſe in commentarijs ſcribit. Statim autem iudicium de cæde aduerſus Brutum & ſocios conſtituit, quod ij principem virum, & ſummos gerentem magiſtratus, indicta cauſa necaſſent. accuſator Bruti L. Cornificius, Caſſij M. Agrippa delectus, damnatiq; ſunt abſentes, coactis ferre ſentẽtias iudicibus. Sane ferunt præcone, vt in more poſitum fuit, de tribunali Brutum ad dicendam cauſam vocante, palam ingemuiſſe populum, optimos quoſque tacitos oculos in terram deiciſſe, & P. Silicium lacrymantem conſpectum, eamque ob cauſam paulo poſt inter proſcriptos nomẽ eius fuiſſe. Nam ſtatim hi tres, Cæſar, Antonius, & Lepidus cõpoſita ſocietate prouincias inter ſe diſtribuerũt, ducentoſq; viros proſcripſerunt trucidando: inter quos & Cicero fuit. His in Macedoniam allatis nuncijs impulſus Brutus, Hortenſio C. Antonij necandi negocium miſſa epiſtola iniungit, D. Brutum & Ciceronem vlciſcens, cognatum alterum, alterum amicum. Propter hoc poſtea Antonius Hortenſium apud Philippos captum ad tumulum fratris ſui iugulauit. Brutus magis ſibi cauſam mortis Ciceronis pudorem, quam mortem dolorem attuliſſe ait: culpatque amicos ſuos Romæ agentes, quod eorum cauſa magis quam tyrannorum reſpublica ſeruiat, qui præſentes ea videre ſuſtineant, quæ ne audire quidem deberent. Traiectis in Aſiam copijs iam ſatis amplis, claſſem in Bithynia & apud Cyzicum parans, ipſe terreſtri itinere circum vrbes profectus, eas conſtituit, & cum principibus reguliſque colloquitur. tum ad Caſſium in Syriam ſcribit, Debere eum ab Ægypto abſtinere, ac ad ſe venire: non enim debere ipſos principatus obtinendi cauſa vagari; ſed copias in vnum conducere ad liberandam tyrannide patriam, eiuſque memores & tenaces propoſiti haud procul ab Italia abeſſe, ſed eo ad ferendam ciuibus opem contendere. Obtemperauit Caſſius & apud Smyrnam Bruto occurrit: iſque primus fuit eorum

Octauiani conſulatus.

19 *Triumuiratus.*

Res Bruti in Aſia geſta.

Caſſius ſe ei iungit.

congressus ex quo in Pyræeo digressi alter Syriam, alter Macedoniam petijt. Magnam autem vtrique alterius copiæ voluptatem attulerunt, atque fiduciam. Quippe ex Italia ita profecti, vt nihil eorum conditio quam abiectissimi cuiusque exulis esset præstantior, pecunia & armis destituti, & ne vniremem quidem nauim habentes vllam, neque militem, neque vrbem: non longo exacto tempore cōuenerunt nauibus, peditatu, equitibus, & pecunia instructi, vt satis virium ad decertandum pro Romano imperio haberent. Statuerat quidem Cassius potestatem & honorem cum Bruto æquali ratione communicare: sed præuenit eum Brutus, crebro ad ipsum commeans, vt ætate priorem, & corpore iam minus ad labores ferendos apto. Ea autem hominum de Cassio erat opinio, virum esse bello egregium, cæterum iracundum, & qui metu magis quam amore sui subditos regeret, apud familiares suauior aliquantum & iocosior. Brutum autem ob virtutem à multitudine dilectum, ab amicis amatum, ab optimis in admi-

Bruti institutum & Cassii.

ratione habitum & ne hostibus quidem inuisum fuisse perhibent: quod in eo insignis mansuetudo, animi magnitudo, & ab ira, voluptatibus, cupiditatibusq; esset vacuitas, inque recta & immobili de honesto & iustitia persisteret sententia. Maximam autem beneuolentiam & gloriam parauit voluntatis propositique fides. Non enim spes fuerat Magnum illum Pompeium, si Cæsarem deuicisset, legibus potentiam suam certo submissurum fuisse, sed semper res in sua manu retenturum; nomine consulatus aut dictaturæ aut alterius tolerabilioris magistratus populum demulcentem. Cassium quoq; vehementis hominem & iracundi ingenij, & qui sæpe ob lucrum à iusticia exorbitaret, omnino existimabant vagari ac belligerare non vt ciuibus libertatem, sed vt sibi potentiam pararet. Nam qui his antiquiores sunt Cinnæ, Marij, & Carbones, ij quasi præmium & prædam patriam sibi propositam habuerunt, neque plane de tyrannide pugnarunt. De Bruto ne hostes quidem ferunt tale quicquam sensisse: multosque audiuisse ex Antonio, Existimare se solum Brutum splendore facinoris & honestatis opinione adductum ad insidias Cæsari faciendas, reliquos odio & inuidio impulsos cōspirasse. Et apparet Brutum non tam viribus suis quam virtute fretum fuisse, ex

his

his quæ ipse scripsit. Attico enim scribens, cum iam periculo appropinquaret, optimo loco res suas esse ait. aut enim se victoria sua Rempublicam liberaturum, aut morte seruitutem euitaturum. reliquisque omnibus in tuto & certo collocatis, vnum id non constare, victurine sint liberi, an morituri. M. etiam Antonium ait dignas væcordiæ pœnas dare, qui cum posset inter Brutos, Cassios & Catones numerari, Octauio se adiunxerit, cum quo si in præsentia non vincatur, paulo post sit pugnaturus aduersus eum. Atque hic præclare de futuro diuinasse Brutus videtur. Smyrnæ tum postulauit à Cassio, vt is secum pecunias, quas multas collegerat, communicaret: suas enim se consumpsisse fabricanda ea classe, qua obtinere totum mediterraneum mare possent. Cassium autem nolebant amici dare, iniustum dicentes, quæ nō sine inuidia corrasisset, & parce conseruaret, ea Brutum accipere, militumque gratiam ijs diuidendis consectari. trientem tamen Cassius vniuersæ pecuniæ Bruto dedit. Rursum inde digressi ad negotia certa exequenda, Cassius Rhodum cepit, inhumaniterque & inique se gessit, quanquam primo suo ingressu, ijs à quibus rex & dominus salutabatur, dixisset, Neque regem se neque dominum, sed regis dominiq; occisorem & persecutorem esse. Brutus à Lycijs pecuniam & milites poposcit. Sed cum Naucrates orator vrbes ad defectionem traxisset, Licijque tumulos quosdam ad prohibendum transitu Brutum occupassent: primum equites prandentibus immisit, à quibus sexcenti interfecti sunt. Deinde oppida & pagos recipiens, sine mercede redemptionis omnes dimisit, sperans se benignitate populum sibi deuincturum. Sed ij erant pertinaces, & acceptorum damnorum causa irascebantur: humanitatem vero eius contemnebant. Tandem pugnacissimos eorum in vrbem Xanthum compulit Brutus, & in obsidione habuit. Hi cum amnem qui mœnia alluit, sub aqua tranantes effugere tentarent, capiebantur proditi tintinnabulis, quæ retibus appensa in profundum aluei demissis erant, retibusq; implicitum sono statim iudicabant. Nocte quadam Xanthij eruptione facta, machinis Romanorum ignem iniecerunt: neque fefellerunt Romanos, sed ab ijs intra muros repulsi sunt. Hic cum vehemens ventus flammam ad propugnacula propelleret, eoque vicinas iam ædes appre-

Lycij subacti.

Xanthiorum exitium.

henderet, vrbi ab incendio metuens Brutus, subuenire suos & restinguere iussit. At Lycios dirus quidam ad perniciem impetus, insaniaque ineffabilis subito egit: quam amori potissimum mortis comparauerimus. Vniuersi enim omnis conditionis, sexus, ætatisque homines Romanos incendio opitulantes de muro telis impetentes, ipsi calamos, ligna, & omne fomitis genus aggesserunt, ignem eo in vrbem adducentes, materiam ei affatim porrigendo, omnique modo & opera excitando atque alendo. Vt flamma passim dissipata vrbem vndique cinxit, & copiosissima effulsit, grauissimo ictus dolore Brutus circum mœnia obequitauit, auxilium vrbi ferre cupiens, manibusque ad Xanthios intentis precans vt patriæ parcerent, eamque saluam esse paterentur. Neque ei quisquam animum aduertebat, sed quocunque modo vniuersi necem sibi consciscebant: non viri modo & mulieres, sed etiam parui pueri cum clamore & fremitu vel in ignem sese conijciebant, vel de muris præcipitabant, vel nuda iugula parentum gladijs subijciebant, & ad cædendum hortabantur. Vrbe conflagrata mulier conspecta est collo suspensa, ceruice tenens mortuum puerulum, & ardente face ignem domui inferens, quod spectaculum visum est sane tragicum, neque sustinuit intueri Brutus, sed ad nuntium eius fleuit, præmiumque militibus edixit, quicunque Lycium aliquem seruassent. Ferunt CL. modo inuentos, qui se saluti non eripuerint. Ita Xanthij longo temporis circuitu veluti fatalem exitij orbem voluentes, temeritate sua maiorum suorum fortunam renouarunt: qui & ipsi bello Medico vrbe incensa necem sibi adsciuerant. Porro Brutus Patara videns pertinaciter sibi resistere, oppugnare tamen non audebat, anxiusque animi erat, metuens ne ad eandem incolæ rabiem conuerterentur: mulieres eorum cum cepisset, nullo accepto precio dimisit: atque hæ maritis & parentibus suis, viris primarijs, Bruti insignem iustitiam temperantiamque laudantes, persuaserunt vti deditionem facerent. Id eorum factum cæteræ etiam Lyciorum vrbes imitatæ, fidei Bruti se crediderunt. Ita autem præter spem ipsorum æquum humanumque se eis præbuit, vt cum Cassius eodem tempore coegisset Rhodios priuatim omne aurum & argentum sibi tradere, vnde ad octo millia talentorum confectum est,

publi-

publice autem ciuitatem quingentis talentis mulctasset: ipse exactis à Lycijs centum & quinquaginta talentis, neque vllo præterea damno dato, ex Ionia recessérit. Idem meritos vel pœna vel honore afficiendo multa memoratu digna facinora edidit. de quibus id referam quo & ipse maxime delectatus est, & Romanorum præstantissimi. Cum Pompeius Magnus Cæsarem fractis rebus fugiens ad Pelusium Ægypti venisset, regis pueri etiamnum tutores de eo cum amicis consultantes, variabant sententijs, quod nonnulli recipiendum, nonnulli repellendum censerent. Ibi Theodotus quidam Chius, qui mercede conductus regem Rhetoricam docebat, tum vero penuria meliorum in consilium adscitus erat, vtranque sententiam vitiosam esse pronunciauit, idque in præsentia esse consultissimum, vt receptus necaretur: addiditque in fine suæ orationis, Mortuum non mordere. quam sententiam cum probasset senatus, exemplum rerum incredibilium inopinatarumque iacuit Pompeius Magnus, Rhetorica & facundia Theodoti confectus, sicut ipse rhetor sese iactans dicebat. Paulo post superuenit Cæsar, sontesque necis Pompeianæ, ita vt digni erant, exitio pœnas dare coegit. Theodotus à fortuna vsuram temporis mutuatus, quo abiectam miseramque degens vitam vagaretur, Brutum tunc Asiam peragrantem non fefellit, sed ad eum adductus & supplicio affectus, mortem est vita sua nobiliorem adeptus. Cassium Brutus ad se Sardes acciuit, venientique est cum amicis obuiam profectus: & ambo sunt ab vniuerso exercitu armato imperatores salutati. Quod autem vsu venire in tantis rebus, tantaque amicorum & legatorum varietate solet, offensæ inter ipsos, & mutua crimina extiterant Itaque priusquam aliud quicquam agerent, soli ipsi in conclaue statim ex itinere conuenerunt, remotisque arbitris & foribus occlusis, primum reprehendere, deinde arguere & accusare mutuo cœperunt, post ad lacrymas etiam & liberos sermones magnis animi motibus prouecti sunt, ita vt amici asperitatem iræ & contentionum mirati vererentur ne quid incommodi inde nasceretur, adire tamen, quod interdictum erat, non auderent. Cæterum M. Fauonius imitator Catonis, & non ratione magis, quam impetu quodam & furore philosophans, intro ad eos irrupit, frustra prohi-

Theodoti Chij supplicium.

Bruti cum Cassio in gratiam reditus.

bentibus famulis difficile enim erat Fauonium, quocunque se concitasset, inhibere, hominem vehementem semper, & præcipitem, qui pro nihilo putabat se Romanum esse senatorem, sed Cynica licentia sæpenumero molestiam, quam sua importunitate exhiberet, adimebat, ioco exceptus, Is igitur tum vi per adstantes ad ostium se cum proripuisset, intrauit, composita ad id voce versus recitans quibus Nestorem vsum Homerus finxit: de quibus hic est.

Vos mihi nunc ambo natu parete minores.

Risum hoc Cassio mouit: Brutus autem Fauonium cubiculo expulit, verum canem, falsumque cynicum nominans. Discordiarum tamen finis tunc factus, reditumq; à Bruto & Cassio statim in gratiam. Tum Cassio cœnam præbente inuitauit ad conuiuium amicos Brutus. Cum iam accubuissent, venit & Fauonius lotus, Brutoque eum non vocatum adesse testante, & ad summum lectum abire iubente, vi se in medium contulit: estq; id conuiuium festiuitate non ineleganti, neq; Philosophię experte exactum. Postridie Brutus L. Pellã prætoriũ virũ, & cui ipse multũ tribuerat, Sardesibus accusantib. repetũdarũ publice cõdemnauit, ignominiaq; notauit. Quę res Cassio nõ leuem attulit molestiã, qui duos amicos paucis ante diebus eiusdem criminis reos verbis priuatim castigatos dimiserat aperte, vtebaturq; in posterum. Itaque Brutum incusabat, quod eo tempore, quod ciuilitatem quandam & humanitatem requireret, nimis iustus, legumque obseruans esset. Contra Brutus recordari eum Martias Idus iubebat, quo die Cæsarem necassent, non ipsum bona omnia diripientem, sed vires & licentiam vexandorum hominum alijs suppeditantem. etenim (aiebat) si quis esset honestus prætextus negligendæ iustitiæ, rectius fuisset pati Cæsaris amicos quã nostros iniuriã hominib. inferre: illis enim abiecti animi infamia fuisset extitura, nobis inter pericula & labores iniustitiæ crimẽ impingeretur Hoc erat propositum, hæc voluntas & consilia Bruti. Ex Asia autem in Europam transituro, ostentum graue oblatum fertur. Fuit Brutus natura vigilans, somnumq; exercitatione & temperantia intra breue temporis spacium constrinxerat, ita vt interdiu nunquam dormiret, noctu tantum id temporis, quo reliquis omnibus dormientibus nihil vel agere vel cum alio colloqui posset:

ac tum

Ostentum Bruto factum.

ac tum bello commisso præ manibus habens vniuersæ rei administrationem, cogitationibus in euentum intentis, vbi primum post cœnam aliquantulum dormisset, reliqua noctis parte ad negocia incumbentia expedienda vtebatur: quod si ea citius confecisset, librum aliquem legebat ad tertiam vsque vigiliam, qua ad eum commeare tribuni militum & centuriones solebant. Cum ergo esset in Europam transportaturus copias, concubia iam nocte cum in tentorio eius lumen esset haud sane clarum, & totis castris quies silentiumque esset. animo secum quippiam deliberans atque reputans, visus est sibi quendam audire ad se intrantem. respiciensq; ad ostium, terribilem conspexit & monstrosam inusitatæ staturæ corporis atque metuendæ imaginem, tacite sibi adstantis: ausus tamen percontari, Quisnã, ait, hominũ deorumve, aut cuius rei causa ad nos venis? respondit ei imago, Tuus sum ô Brute malus genius. apud Philippos me videbis, tum ille nihil territus, Videbo inquit. Cum id spectrum euanuisset, famulos vocauit, qui neque vidisse quicquam se, neque vllam vocem audijsse responderunt. Noctem eam insomnem Brutus exegit: summo mane ad Cassium se contulit, eique visum illud suum exposuit. Tum Cassius, vt qui ab Epicuri esset secta, & de huiusmodi rebus cõsueuisset aduersus Brutum disputare. Nos, inquit, ita existimamus Brute, non affici nos, reuera semper ijs, aut videre ea, quibus affici nos, aut quæ cernere nobis videmur. Nam & sensus mobiles sunt, ac facile decipiuntur: & mens multo celerius ipsa seipsam nulla impellente causa concitat, & quasuis species concipit, quippe hæc imaginum informatio ceræ quandam habet similitudinem & animo hominis, in quo & effingendi, & effigies recipiendi est vis, id quoq; suapte natura adest, vt quam facilime variet idem atq; formet. Demonstrant hoc insomniorũ tam variȩ vices, quibus vis imaginandi ex leui initio ita conuertitur, vt omnes generis visa & affectiones existant. Etenim animi natura ea est, semper vt moueatur, motio autem illa, imago aliqua aut intellectio est. Porro tibi corpus natura afflictum animum exagitat, atque minus sui compotem reddit. Neque vero probabile est genios vel esse, vel hominum formam habere vocemve aut vim quandam ad nos pertinentem. Omnino autem: velim nos, non armo-

" rum modo, equorum, nauiumq; tantis copijs, sed & Deo-
" rum ductu fretos esse atq; confidere, qui sanctissimi at-
" que pulcerrimi facinoris autores ducesque sumus. Hoc sermone Cassius Brutum demulsit. Cum in terram ex nauibus egrederetur exercitus, in duo quæ prima omnium ferebantur signa duæ deuolauerunt aquilæ, & ad Philippos vsque a militibus portatæ vna atque alitæ sunt: inde ea die quæ prœlium auteiuit auolarunt. Cæterum plerosque populos, qui circum ea loca habitant, Brutus iam ante subegerat si qua tamen ciuitas, si quis regulus ab eo fuerat prætereitus, tunc omnes in ditionem Cassi & Bruti peruenerunt, vsque ad mare quod Thasum insulam continet. Ibi
24 Norbanum faucibus, quas in angustijs (quæ Strena dicuntur) apud Symbolum castris occupauerat, vsi circuitione eiecerunt: ac nisi Antonius mirabili vsus, ipsique Bruto incredibili celeritate subuenisset, copias quoque Norbani suam in potestatem redegissent, relictas à Cæsare inualetudine detento. Decem post diebus Cæsar venit, castra-
25 que opposita sunt inuicem, ita vt Brutus contra Cæsarem, Cassius contra Antonium collocaretur. castra hostium in medio siti Philippici campi dirimebant. Maximi eo tempore Romani exercitus collati sunt: & quanquam haud paulo minores Bruti essent quam Cæsaris copiæ, ornamentis tamen armorum mirum in modum erant, splendidæ, quæ pleraque aurea, aut argento abunde impenso constabant. Et vero Brutus duces alioquin ad moderatam frugalemque adsuefecerat vitæ rationem: sed diuitias in corporis & armorum ornamentum collatas existimabat laudis cupidis nonnihil addere animorum. & auaris quoque fortitudinem augere, qui arma veluti opes suas tenerent. Cæsar & Antonius lustrato in castris exercitu: paululum frumenti & quinque denarios viritim ad sacrificium peragendum diuiserunt. Brutus autem & Cassius eorum vel egestatem vel illiberalitatem damnantes, primum sub dio vt moris est, exercitum lustrauerunt, deinde centuriatim certo hostiarum numero, & viritim quinquagenis denarijs distributis. maiorem militum fauorem alacritatémque parauerunt. Ostentum tamen Cassio, in lustratione infaustum perhibent factum: nimirum ei coronam inuersam à lictore porrectam. Prius quoq; in quodam spectaculo

Ostenta.

& pompa

& pompa ferunt eum qui Caſsij aureum trophæum ferret corruiſſe. Porro & aues multæ carniuoræ interdiu ſuper caſtra conſpectæ, & examina apum ad locum quendam intra caſtra conuenerunt: eum locum aruſpices exterminauerunt, ſuſpicionem amolientes, quæ militum animos plane occupauerat, & ipſum iam Caſsium ab Epicuri decretis ad ſe paulatim ſubducebat. Itaq; ergo in præſentia prœlio decernere non admodum cogitabat, trahendumque bellum ſuadebat, quod pecunia ſatis inſtructi, armorum & militum numero hoſtibus non eſſent pares. At Brutus, qui iam ante ſtatueratquam celerrime pugna decertare, & vel patriæ libertatē recuperare, vel homines qui ſumtibus militia, laboribusq; vexarentur continentibus, malorum iſtorum ſemel mole exonerare: tunc eo elatiori erat animo, quod equites ſui in leuibus prœlijs & pugnæ præluſionibus proſpere rem gererent, victoresque diſcederent. Iam & tranſitiones nonnullorum ad hoſtes, & calumniæ ſuſpicionesque de alijs efficiebant, vt in conſilio multi amicorum ad Brutum inclinarent. Vnus de Bruti amicis Attellius refragabatur, hyemem expectandum dicens. Brutoque interroganti, cur melius poſt annum rem geſtū iri putaret, Si nihil, aiebat, aliud „ eſt commodi, vtique id tempus tamen diutius vixero. Hoc „ & Caſsius indigne tulit, & non mediocriter cæteri offenſi ſunt. Decretum eſt vt poſtridie pugnaretur. Et Brutus quidum bona ſpe cogitationibusq; philoſophicis cœnam exigiens, inde quieti ſe dedit. Caſſium vero Meſſala ait ſeorſim cœnaſſe vocatis ad ſe paucis familiarium, conſpectumque cogitabundum ac tacitum, cum quidem nō ita natura eius ferret: peracta cœna manum ſuam valide comprehendiſſe, & ad ſe Græco ſermone, vti amice colloquens ſolebat, in „ hęc verba locutum, Te Meſſala teſtor, me itidē vt Pompeio „ Magno accidit, inuitum coactumque res patriæ in vnius „ pugnæ diſcrimen adducere. bono tamen animo ſum fortu- „ nam reſpiciens, cui etiamſi mala conſilia ſequamur, diffi- „ dere non eſt iuſtum. Hæc cum vltimo ſecum locutum Meſſala ait, indeque ſalutaſſe: fuiſſe etiam Caſſium à ſe in craſtinum vocatum ad cœnam, quæ dies ſibi natalis eſſet. Prima luce in Bruti & Caſsij caſtris punicea toga, ſignum pugnæ propoſita eſt, ipſi in medium caſtrorum conuenerunt. Ibi Caſſius: Vtinam vero Brute vincamus, ſemperq; re præ-

24 *Caſſij & Bruti colloquium.*

clare gesta vna simus. Sed quoniam maximæ res hominu incertissimæ sunt, & pugna secus quam vellemus succede te haud facile iterum nos inter nos visuri sumus, quid ti de fuga & morte est sententiæ? Respondit Brutus, Iuuen ego Cassi etiamnum, rerumque imperitus, nescio qua d ctus philosophica ratione magnopere damnaui Catonen quod is sibi necem consciuisset: ratus eum & nefarium, n que vtile perpetrasse facinus, quod succubuisset fortun neque id quod acciderat constanter tulisset, sed statione deseruisset. Nunc fortuna sententiam meam vt mutare effecit: & si institutum nosttum Deus non secundet, no existimo nouas mihi spes experiendas, bellumve rep randum, sed moriar fortuna collaudata propter Idus Ma tias, quibus patriæ vitam meam impendi, sed quam pro pter eum vixi liberam gloriosamque. Ad hæc subridens C sius, Brutum amplexus est, & hoc, inquit, animo in hoste eamus: aut enim vincemus, aut à victore nobis non metu mus. Inde de instruenda acie præsentibus amicis collocu ti sunt, & Brutus à Cassio petijt, vt dextrum cornu sibi du cere liceret, cui propter ætatem & peritiam, Cassius potiu præesse debere videbatur, tamen & hoc Cassius concessit & Messalam qui exercitus pugnacissimam partem ducebat eodem collocauit. Brutus statim equitatum eduxit splen dide ornatum: neque segnius pedites subsecuti sunt. Fort tum Antonius à paludibus, ad quas castra habebat, fossa in campum ducebat, Cassiumque itineribus ad mare inter cludebat: Cæsaris copiæ (ipse enim propter inualetudinem aberat) præsidij loco stationes agebant, non admodum pugnam ab hoste expectantes, sed excursiones tantum factu rum eum, iaculisq; eminus leuibus & tumultibus fossores interturbaturum putantes. Interim tabellas Bruto ducibus dimittente, in quibus scripta erat tessera, ipsoque aciem equo circumuehente, & milites dictis confirmante, pauci tantisper se continuerunt, dum tesseram ipsis tradi audirent: pleriq; vno impetu & magna cum conclamatione in hostem irruerunt. Hic incursus cum nullo fieret ordine, secuta est confusio, diuulsioq; ordinum: & Messalæ primum legio: tum proximæ ijs prætерito Cæsaris læuo cornu, cũ leuiter extremas partes attigissent, paucosque deiecissent. circumducto suo cornu castra Cæsaris adorti sunt: Et ipse quidem

Pugna apud Philippos.

quidem Cæsar(vt in eius commētarijs scriptum est) monitus amici cuiusdam sui M. Ardorij, insomnio, quod eum castris excedere iubebat, paulo ante inde euectus erat videbaturque perijsse, eo quod hostes lecticam eius vacuam pilis iaculisque confoderant. Qui autem in castris capti sunt, trucidabantur: inter quos duo Lacedæmoniorum millia, quæ nuper auxilio venerant, concisa sunt, Sed qui exercitum Cæsaris nō circumuenerant, sed in eum impressionem fecerant, ij facile perturbatos fuderunt, tribusque legionibus interfectis cum fugientibus eodem impetu victoriæ in castra irruerunt, atque inter hos erat Brutus. Quod autem non animaduerterant victores, id victis ostendit occasio. *Cæsar insomnio seruatus*

26 Qua enim abruptū erat dextrum aciei latus, & ad insequendum victos se dederat, ea in nudos hostes dato impetu cum mediam aciem non pellerent, sed acri certamine detinerentur, læuum tamen confusione & eorum quæ acta erant ignoratione laborans repulerunt, fugientesque vsque ad Cassii castra persecuti, ipsa etiam castra ceperunt atque diripuerunt, neutro imperatorum præsente. nam & Antonius fertur primo congressu se subtraxisse, & ad plaudes recessisse: & Cæsar castris elapsus nusquam apparebat. & quidam Bruto cruentatos gladios ostendebant, interfectum eum ab ipsis iactantes, formamq; eius & staturam indicantes. Iam & media Bruti acies magna cæde aduersarios fuderat, videbaturq; omnino Brutus vicisse, vt Cassius victus esse. Idque vnum exitio ipsis fuit, quod neque Brutus Cassio, quem vincere putabat, auxilium tulit: & hic Brutum, quem perijsse putabat, non expectauit. nam eo Messala victoriam definit, quod Brutus tres aquilas & multa signa hostium cepit, hostes vero nullum. Castris Cæsaris iam direptis recipiens se Brutus, miratus est se non videre prætorium Cassij, quod sublime late conspiciebatur alias, neque cætera in castris eius eo quo fuerant ante modo atque ordine. id eo fiebat, quia hostes ijs occupatis confestim pleraque deiecerant. Verum qui aderant socij, & acutius videbant, indicabant ipsi, videre se multa arma splendentia, multos argenteos clypeos in castris Cassianis hinc inde differri: neque tamen sibi eam videri multitudinem neque armaturam custodum ibi relictorum: neque

neque vero ab ea parte conſpici tantam ſtragem, quanta fu-tura fuiſſet victis pugna tot legionibus. Hæc primum in ſu-ſpicionem accepti incommodi Brutum adduxerunt. itaque relicto in caſtris hoſtium præſidio, ab inſecutione ſuos re-uocauit, & cõtraxit, Caſſio opem laturus. Caſſij res ita acta erant. Neque primum Bruti militum impetum abſque teſ-ſera & iniuſſu factum probauerat, neq; id quod omiſſa cir-cumueniendi opprimendique hoſtis cura ſimul atque ſupe-riores eſſe cœpiſſent ad prædandum ſe contulerant. ita quæ gerebantur minime grata habens, & cunctatione magis quam alacritate aut conſilio vtens, à dextro hoſtium cornu circumuentus eſt: cumque equites ſtatim peditatu deſerto ad mare fuga contenderent, pedites etiam pedem referre vi-dens, conatus eſt retinere eos & verbis confirmare, vnique ſignifero fugienti ſignum eripiens ante pedes infixit: tan-dem ne ſtipatoribus quidem ſatis animi ad reſiſtendum ha-bentibus, ita demum coactus cedere, cum paucis receſſit in collem quendam vnde in campum proſpectus patebat. Ve-rum ipſe ob debilitatem viſus nihil poterat cernere: vixque id videbat, caſtra ſua diripi. Comites miſſos à Bruto equites conſpexerunt, quos Caſſius ab hoſtibus ad perſequendum miſſos ſuſpicans, Titinnium tamẽ ſpeculatum miſit. Is non latuit Bruti equites appropinquans, ſed cum viderent ami-cum hominem & Caſſio fidum ad ſe venire, præ lætitia cla-morem ſuſtulerunt, familiaresque ex equis deſilientes eum exceperunt atque amplexi ſunt: reliqui in orbem circum cum equitantes, immoderato ſuo gaudio dum plaudunt & pæanas cantãt, maximi mali autores fuerunt. Caſſius enim ad hoſtibus vtiq; captũ Titinnium putans Vitæ, inquiens, cupiditate adducti ſuſtinuimus videre, vt amicus noſter in hoſtium manus perueniret: in deſertum quoddam taber-naculum digreſſus eſt, vno ſuorum libertorum Pindaro ſe-cum accepto, quem ad huiuſmodi miniſterium inſtructum iam inde à Craſſi clade ſecum ducebat: verum euitatis Par-this, tum veſte caput inuoluit, ceruicemq; nudatam ei am-putandam præbuit. nam caput ſeorſim à trunco repertum eſt, neque Pindarum poſt cædem quiſquam hominum vi-dit: itaque non defuerunt, qui iniuſſu eum Caſſio necem attuliſſe crederent. Paulo poſt aperte conſpecti ſunt equi-tes, & Titinnius ab ijs coronatus ad Caſſium contendit.

Caßij interitus.

Cuius

Cuius vbi interitum, cui ignoratio rerum cauſam præbuiſſet, ex amicorum lamentatione eiulatuque cognouit, ſtricto gladio multis ſuam ipſius moram incuſans ſeſe confodit. Brutus cognita Caſſij clade ad ſuccurrendũ properans, vt iam prope caſtra peruenit, de obitu eius cognouit. Corpus eius, cum ſuper eo ploraſſet, eumque vltimum Romanorum virum appellaſſet (ſentiens iſta in ciuitate hominem tam magni animi naſci nullum præterea poſſe) honorifice ornatum in Thaſum miſit, ne ſi in caſtris ſepeliretur, turbæ occaſionem præberet. Conuocatos deinde milites conſolatus eſt, videnſque omnibus rebus neceſſarijs ſpoliatos, in locum amiſſorum ſingulis ſe octo ſeſtertia daturum ꝓmiſit. Hoc eius ſermone animum receperunt milites magnitudinemq; doni admirantes diſcedentem magno cum clamore proſecuti ſunt, ſolum eum de quatuor imperatoribus eo in prœlio inuictum prædicantes. Res quidem ipſa oſtendit, recte eum ſibi p̄ſuaſiſſe, pugna ſe hoſtibus ſuperiorem fore. Paucis enim legionibus omnes qui occurrerant fudit: & ſi omnibus in pugna vſus fuiſſet, neque plerique omiſſis hoſtibus prædam ſectati eſſent, veriſimile eſt nullam hoſtium partem expertem cladis futuram fuiſſe. Ceciderunt à Caſſij & Bruti parte octo millia, cõnumeratis ijs qui militiam
17
ſequebantur ſeruis, quos Brigas nominabat Brutus. Hoſtium clades duplo maior exiſtimata eſt, vt Meſſala perhibet. Itaque illi magis anxij fuerunt: donec Caſſij famulus nomine Demetrius ſtatim eadẽ veſpera ad Antonium chlamydem & gladium domini attulit. His allatis ita animum receperunt, vt prima luce armatas copias ad pugnam educerent. Brutum vterque exercitus fluctuans parumq; in tuto conſtitutus angebat. Nam & in ſuis caſtris captiuorum omnia plena, cuſtodiam requirebant accuratam: & Caſſiani imperatorem mutatum non facile ferentes, nonnihil etiam inuidiæ & odiorum victi ipſi aduerſus victores ſocios gerebant. Viſum tamen eſt armare copias, pugna autem abſtinere. De captiuis ſeruilem multitudinem, quæ haud ſine ſuſpicione armatis ſe immiſcebat, necari iuſſit: liberos partim dimiſit, captiuos eos verius apud hoſtes eſſe dicens, ſeruoſque apud ſe liberos & ciues, partim cum videret amicos & duces placari eis nõ poſſe, occultando, & tacite emittendo ſaluti eorum conſuluit. Erant inter captiuos Volumnius

qui-

Bruti lenitas.

quidam mimus, & Saculio scurra, quos cum nihili pendere Brutus, amici ad eum adduxerunt, accusantes eos, quod ne nunc quidem ipsos conuicijs impetere & subsannare desinerent. Nihil respondente Bruto, vt qui alijs curis distraheretur, cum Messala Coruinus censuisset verberibus in tentorio mulctatos nudos debere ducibus hostium reddi, vt viderent, quales militiæ secum compotatores atque familiares haberent, atque id dictum nonnulli risum sustulissent, P. Casca, qui primum Cæsari ictum intulerat, Non recte, inquit, Cassio mortuo risu iocisque parentamus: tu vero Brute vel puniendis vel dimittendis eius derisoribus & obtrectatoribus demonstrabis, quæ eius apud te extet memoria. Ad hoc Brutus grauiter indignãs respondit: Quid ergo vos ex me, ô Casca, sciscitamini, & non id quod vobis visum est agitis? Hoc illi responsum pro consensu interpretati, miseros istos abduxerunt, & necauerunt. Secundum hæc donum militibus promissum repræsentauit, leuiterque increpatis ijs, quod tessera non accepta iniussu & non recte seruatis ordinibus in hostem irruissent, pollicitus est eis si in pugna rem bene gessissent, duas se ipsis vrbes diripiendas daturum, Thessalonicam & Lacedæmonem.

Excusat peccatum eius.

Hoc vnum Bruti factum in crimen trahi, & defendi commode non potest. Nam tametsi Antonius & Cæsar longe iniustiora suis victoriæ præmia dederunt, fere omnibus habitatoribus Italia exturbatis, vt agrum militibus suis vrbesque ad ipsos non pertinentes largirentur: ijs tamen dominatio belli finis propositus fuit. De Bruti virtute ea erat hominum opinio, vt neque vincere eum, neque saluum esse debere putarent, nisi iustitia & honestate incolumi: præsertim Cassio mortuo, qui existimabatur quædam violentius agendi causa fuisse Bruto. Enimuero sicut fracto nauis gubernaculo conamur alia ligna aptare atque affigere, non recte quidem, sed necessitati tamen vtcunque subuenientes: ita Brutus tantis copijs rebusque dubijs vtens, cum collega eum deficeret oneri par, coactus est tempori seruire, ac multa loqui aut agere, quæ suis placerent. Placebant autem ea, quibus Cassiani milites videbantur posse corrigi, intractabiles admodum qui & in castris ob penuriam ducis tumultuarentur, & ob acceptam cladem hostes reformidarent. Neque meliori conditione res Cæ-

saris

ris Antonijq; erant, quibus & magna erat in commeatu arando difficultas, & propter situm castrorum loco cauo inclusо montibus positorum grauem expectabant hye- em quippe palustribus in locis versabantur, & secundum ignam autumnales obortæ pluuiæ, cœno tentoria opple- ant, & aqua quæ propter frigus statim congelaret. Super- enere his incommodis nuncij de accepta mari exercitus ade, quem numerosum ex Italia ad Cæsarem nauigantem uti classis adorta perdiderat, ita vt pauci admodum eui- tis hostibus superstites fuerint, coacti præ fame vela & ru- ntes comedere. His illi auditis, properarunt ad rem prœ- decernendam, priusquam Brutus de successu suo certior dderetur. eodem enim die & terra & mari res gesta fuit. tque casu magis quam malicia præfectorum classis fa- um est, vt de sua victoria Brutus viginti elapsis diebus hil cognosceret. Quod si percepisset, non profecto se- ndam pugnam commissurus erat: qui & de rebus neces- rijs exercitu ad longum tempus prospexerat, & loco op- ortuno castra habebat, quæ neque lædi ab hyeme neque hoste expugnari facile possent: tum quod & mare in sua otestate haberet, & terra ipse victoriam reportasset, fidu- æ erat futurus plenus. Enimuero cum respublica admi- strari amplius à populo non posset, vniusq; imperio esset orro tenenda, Deus è medio abducere & amouere eum ui vnus imperaturo esset impedimento volens, Bruto for- nam istam intercepit, quamuis minimum abfuit, quin rutus rem inaudiret. Pridie enim quam pugnatum ab eo t, Clodius quidam ab hostibus perfuga venit, referens Cę- rem eo dimicationem expetere, quod de classe sua perdi- cognouisset hæc tamen dicens, fidem non fecit, neque in onspectum Bruti adductus est, omnino spretus, quasi vel hil veri audijsset, vel captandæ gratiæ causa mentiretur. a nocte rursus Bruto apparuisse illud, de quo diximus, spe- trum eadem forma dicitur, neq; vlla voce edita discessisse. autem Volumnius homo philosophia imbutus, & qui ab itio castra Bruti est secutus, id quidem ostentum non ommemorat: primam vero aquilam ait apum plenam ex- tisse: & cuiusdam qui primos ordines duceret brachium a sponte vnguento rosaceo fluxisse, frustraque id sæpe osterssum fuisse: ante ipsam etiam pugnam duas aquilas in medio

Difficultates Cæsaris & Antonij.

Ostenta.

medio acierum depugnasse, incredibilique exercituum si-
lentio spectatas fuisse, cōcessisse tandem & fugisse eam quæ
à Bruti parte erat. fama etiam Æthiopis late increbruit, cui
porta aperta aquilifero exeunti obuiam factus, à militibus
rem in omen trahentibus gladijs concisus est. Brutus cum
in aciem suos eduxisset, hostibusque aduersos constituisset,
diu cunctatus est, quod suspiciones & indicia de nonnullis
proditionis offerrentur ei exercitum inspicienti, equitesque
videbat haud satis alacriter pugnam incipere, peditatusque
operiri impetum. Tum subito Camulatus quidam vir bel-
licosus, & fortitudinis ergo summo in honore habitus, iu-
xta ipsum Brutum adequitans ad hostes transit. Itaque Bru-
tus graui dolore percussus, partimque ira, partim maioris
defectionis suorum metu concitatus, nona iam diei hora in
hostem suos ducit. A sua parte vicit, cedentique læuæ ho-
stium aciei incumbens perrexit, equitibus impetum ei
adiuuantibus, qui & ipsi in perturbatos hostium pedites se
incitauerant. Alterum vero cornu, cum id legati ne ab ho-
ste clauderentur circumducerent, neque iusta esset ad eam
rem multitudo, in medio diuulsum est, itaque debilitatum
fugam fecit. Hoc dissipato hostes statim Brutum circumde-
derunt, qui omni imperatorio & militari munere obeun-
do, consilio manuque facinora ad victoriam præclara ede-
bat: verum id, quod superiorem prœlio priori eum fecerat,
tunc obfuit. ibi enim quod victum erat hostium, statim oc-
cisum fuerat: hic de Cassij militibus pauci interfecti: reli-
qui, vt ante etiam victi, formidinis pleni maiorem exerci-
tus partem metu & trepidatione replerunt. Ibi Marcus et-
iam Catonis F. inter nobilissimos & præstantissimos pu-
gnans iuuenes, cum esset labore confectus, nequaquam fu-
git, aut se victum confessus est, sed manu rem gerens, & qui
esset, quoq; natus patre nominatim referens, super stragem
hostilium cadauerum occubuit. reliquorum etiam optimus
quisque pro Bruto propugnans cecidit. Erat inter amicos
Bruti Lucilius quidam, vir præclarus. is cum videret barba-
ros quosdam equites in persequendo reliquis omnib. omis-
sis in vnum Brutum omni studio contendere, statuit se pe-
riculo obijcere, vt eos impediret, Brutoque effugiendi spa-
cium pararet. Itaque paulum post eum relictus, Brutum se
esse eis dixit, persuasitque, ad Antonium duci se petens, &

Altera Bruti pugna.

Catonis F. obitus.

huic

huic se fidere, Cæsarem metuere simulans, Equites læti hac præda, & mirabili quadam fortuna se eum reperisse rati, adduxerunt, præmissis ad Antonium de suo numero nonnullis, qui rem indicarent. Antonius gaudio percitus equitibus istis occurrit, concurrentibus eodem & reliquis, qui Brutum viuum adduci audierant: nonnulli eorum misericordia dignam hominis fortunam, alij contra suam dignitatem fecisse censentes, qui cupiditate vitæ adductus barbarorum præda esset factus. Vt prope peruentũ est, Antonius substitit, animi dubius quo modo Brutum exciperet: Lucilius autem ad eum adductus, præsenti admodum animo, M. inquit, Brutum Antoni, nemo hostium cepit, neque vero ceperit: absit enim vt tantum aduersus virtutem fortuna possit, Verum is vel viuus vel mortuus ita vt ipso indignum est inuenietur: ego deceptis tuis militibus adsum, nullam eius facti nomine pœnam deprecans. Hæc fato Lucilio, & vniuersis stupore perculsis, Antonius in eos, qui adduxerant hominem, intuitus: Nimirum, inquit, commilitones inique errorem vestrum fertis, grauemque vos incidisse in contumeliam putatis. Sed ita habere, meliorem vos quæsita prædam inuenisse: hostem enim cum quærere-tis, amicum nobis attulistis. Atque ipse per Deos nescio, qualem me fuerim Bruto viuenti præbiturus: huiusmodi autem viros amicos quam hostes habere malim: Hæc vbi dixit, Lucilium amplexus est, vnique amicorum commendauit, fidumque in posterum semper, constantemq; expertus est. Cæterum Brutus cum riuum quendam virgultis vndique consitum, ripisque clausum præcipitib. transiuisset, iã tenebris obortis haud procul progressus est: se in cauerna quadam, cui magnum erat obiectum saxum, consedit, paucos secum amicorum ducumque suorum habens. Ac primum in cœlum oculos conuertens, stellis tum refulgens, duos versus pronunciauit: quorum alterum Volumnius scripsit, estque hic: 28

Non autor horum te lateat Saturne,

alterius se oblitum ait, Paulo post amicos, qui in pugna ipsum defendentes ceciderant, nominatim recensens, Flauij maxime, & Labeonis recordatione ingemuit: quorum hic legatus eius, ille præfectus fabrorum fuerat. Interim quidam sitiens, sitique affectum etiam Brutum sentiens, arre-

pta galea ad riuum decurrit:&cum strepitus ex altera parte esset delatus, progressus est speculandi causa. Volumnius, cumque eo Dardanus stipator, reuersi paulo post, interrogauerunt de potu, tum Brutus ciuiliter admodum subridens, Epotum est, inquit: vobis tamen alia adferetur aqua: Missus idem qui ante, pene est ab hostibus captus, ægreque euasit vulnere accepto. Reputanti inde Bruto non multos in pugna periisse, Statilius promisit se per hostes (aliter enim nequibat) in castra euasurum, ignique edito, si res ibi saluas reperisset, rediturum. Atque fuit sane eo, & ignem extulit: & cum diu non rediret, dixit Brutus, Statilium vtique si viueret rediturum. verum is in reditu in hostes illapsus perijt. Adulta iam nocte, vt tum forte sedebat Brutus ad famulum suum Clitum se inclinauit, ad eumque verba fecit: eoque tacente & lacrumante, aduocato ad se Dardano stipatore, seorsim quædam ad eum est locutus. Tandem Volumnium ipsum Græcis verbis philosophiæ præceptorum exercitationumque admonuit, hortatusque est, vt manum gladio, quo se erat iugulaturus, adhiberet, ictumque confirmaret. Volumnio, itemque cæteris detrectantibus, cum quidam non manendum, sed fugiendum diceret, Vero, ait, fugiendum est: non pedum tamen, sed manuum officio. Dextram deinde singulis dedit, hilaris admodum, Maximam se percipere inquiens voluptatem, quod nemo ei amicorum fidem fefellisset, fortunam se patriæ causa culpare, se quidé, se victoribus beatiorem iudicare, neque id heri modo aut nuper, sed etiamnum: se enim virtutis gloriam relinquere post se, quam victores neque armis sint, neque pecunia extincturi, semper enim existimatum iri, eos cum iniusti malique essent, iustis bonisque viris interfectis iniuste dominari. Hortatus inde & precatus vt quisque suæ saluti consuleret, cum duobus aut tribus recessit longius: Inter quos etiam Strato fuit, quo rhetoricæ causa vsus fuerat familiariter. Hunc proxime adsistere iubens, stricti gladij manubrium vtraque manu suffulciens, in mucronem incubuit, itaque finem vitæ fecit. Alij non Bruto, sed Stratone multis precibus adducto, auersisque oculis gladium tenente, Brutum cum impetu pectus aciei inflixisse, eoque transadacto celeri morte decessisse aiunt. Hunc Stratonem Messala amicus Bruti, in gratiam à Cæsare receptus, aliquan-

Statilij interitus.

Bruti mors.

Strato.

aliquando per ocium ad Cæsarem adduxit, lacrumansque, Hic, ait, vir est ô Cæsar, qui Bruto meo extremum officium præstitit. Et Cæsar Stratonem ad se receptum in laboribus, & Actio certamine inter eos Græcos, quibus vsus fuit fidelibus, reperit. Ipsum, vero Messalam ferunt, cum postea temporis à Cæsare laudaretur, quod ipsi præclaram operam apud Actium nauasset, cum tamen apud Philippos acerrimus hostium fuisset, dixisse: Ego enim ô Cæsar, semper meliorem ac iustiorem sum partem secutus. *Messalæ libertas.* Bruti cadauer inuentum Antonius preciosissima suarum punicearum tunicarum inuolui iussit: & furem à quo eam subtractam sensit, interfecit reliquias autem ad matrem Bruti Seruiliam misit. Porciam vero Bruti vxorem Nicolaus philosophus, 29
& Valerius Maximus memorant cum mortis cupida ab amicis prohiberetur, qui eam obseruabant, carbones ex igne arreptos deglubuisse, oreque clauso ita suffocatam periisse. Sane Bruti ad amicos epistola circũfertur, qua eos incusat, casumq; Porciæ deplorat, quæ ab ipsis neglecta propter morbum mortem sibi consciscere delegerit. Videtur igitur Nicolaus ignorasse tempus: quando ea epistola (siquidem est genuina) morbum amoremque vxoris & mortis modum significat. *Porcia mors.*

DIONIS CVM BRVTO COMPARATIO.

Inter multa quæ vterque habuit præclara, præcipuum id est, quod ambo nimis vsi occasionibus mimaximi euaserunt. *Occasio rerum gerendarum.* Id vero in Dione pulcherrimum fuit non enim habuit, qui cum ipso de ea laude contendere posset, sicut Bruto fuit Cassius, minori quidem virtutis gloria ornatus, sed qui ad bellum gerendum non minus peritiæ, audaciæ, consilijque contulerit: cui quidem nonnulli totius facinoris principium adscribunt, eum Bruto cessanti ducem consilij aduersus Cæsarem suscipiendi fuisse dicentes. Dio autem sicut arma, & naues, & exercitum, ita amicos etiam sibi, & cœptorum suorum administros ipse apparasse videtur. Iam ne opes quidem & potentiam bello & rebus gestis, quemadmodum Brutus, inuenit: sed suas ipsius diuitias, exilijque sui alimenta ad ciuium libertatem recuperandam

impendit. Porro autem Brutus & Cassius Roma eiecti cum quiescere tuto non possent, morte nimirum damnati, & à persecutoribus ad necem quęsiti, necessario ad bellum confugerunt, suaque corpora armis committētes, pro sua salute, magis quam pro ciuibus dimicarunt. Dio autem cum in exilio tutiorem atq; iucundiorem quam ipse qui exterminauerat eum patria tyrannus vitam ageret, vltro Siciliæ seruandæ causa tantum periculum subiuit. Neque vero idem fuit Siciliam Dionysio, & Romam Cæsare liberare. Quippe ille & palam præ se ferebat nomen tyranni, & infinitis malis Siciliam implebat. Huius dominatio vt initio dum constituebatur aduersarijs molesta fuit, ita victis ijs & parentibus nomen tantum & opinio esse tyrānidis videbatur, cum nihil crudele aut tyrannicum ageretur, appareretque Cęsarem rebus vnius alicuius imperium in republica postulantibus diuinitus veluti medicum obtigisse. Itaque Cæsarem sublatum statim Romanus populus desiderauit, eiusque percussoribus infestus implacabilisque fuit: at Dionem emissus Syracusis Dionysius, priorisque tyranni non euersum sepulcrum præcipue inuisum ciuibus reddidit. *Res gestæ.* *Præterea* in ipsis rebus bellicis, Dionis administratio culpari nullo modo potest, qui & ipse suo consilio rem optime gessit, & accepta aliorum culpa incommoda correxit. Brutus neque prudenter subijsse postremam dimicationem, neque victus emendationem quæsiuisse videtur, sed omnem spem dimisisse, ne tantum quidem, quantum *Pompeius*, ausus vlterius fortunam tentare: cum tamē adhuc & in armis multum spei haberet, & mare totum classe obtineret. Quod autem maximum Bruto crimen obijcitur, quod ei manus intulerit, à quo & ipse salute donatus fuerat, & venia multi amicorum, qui in potestatem victoris venerant, à quo inter amicos receptus, multisque alijs prælatus fuisset: nihil tale de Dione, sed contrarium dici potest. Dum enim amicus & domesticus Dionysij fuit, in cōstituendis eum & seruandis rebus adiuuit: patria ab eo pulsus, coniugeque & opibus spoliatus, aperte bellum aduersus eum iustum legitimumque suscepit. Enimuero id primum in contrariam sententiam verti potest. Quod enim maxime laudi est, odium aduersus tyrannos, inimicitiæque contra malos, ea in Bruto integra sunt & sincera. nihil enim priuatim offensus

à Cæ-

à Cæſare, pro publica libertate aduerſus eum diſcrimen ſubijt. Dio niſi iniuria affectus, nunquam erat Dionyſio bellum facturus. idque Platonis epiſtolæ demonſtrant, Dionem non defeciſſe à tyrannide, ſed ab ea depulſum, Dionyſium inde euertiſſe. Et Brutum quidem publica vtilitas & amicum Pompeio, & inimicum Cæſari fecit, vt qui iure amicitiam inimicitiamque definiret vno, Dio dum eſſet cum Dionyſio, multa in eius gratiam atque commodum egit: iratus deinde ob fidem ſibi non habitam, bellum ei fecit. Itaque ne amici quidem omnes huic ſatis crediderunt, ſuſpicantes eum eiecto Dionyſio ipſum dominationem inuaſurum, molliorique nomine quam eſſet tyrannidis ciuibus impoſiturum de Bruto etiam hoſtes prædicauerunt, ſolum eum omnium qui in Cæſarem conſpiraſſent id vnum ſibi ab initio ad finem vſque propoſitum habuiſſe, vt Romanis antiquam reipub. conſtitutionem recuperaret. *Difficultas.* Et his etiam omiſſis, non comparari poteſt certamen aduerſum Dionyſium ſuſceptum cum conatu euertendi Cæſaris. Dionyſium enim nemo non contemnebat familiarium, qui in compotationes, luſiones, & rem muliebrem maiorem temporis partem conſumeret. De Cæſare autem opprimendo cogitare, neque eius calliditatem, potentiam, fortunamque formidare, cuius ipſum nomen Parthorum Indorumque regibus ſomnos adimeret, incredibilis fuit animi magnitudinis, quę nullo metu inflecti poſſet. Itaque Dioni, vt primum conſpectus in Sicilia eſt, multa ſe hominum millia adiunxerunt aduerſus Dionyſium: Cæſaris gloria etiam mortui erexit amicos, nomenque eius hunc, qui id gerebat, ita extulit, vt puer omni ope deſtitutus, ſtatim Romanorum primus exiſteret, eo tanquam amuleto aduerſus Antonij inimicitiam atque potentiam vſus. Quod ſi quis dicat tyrannum à Dione magnis certaminibus eiectum, Cæſarem nudum & incautum à Bruto necatum: ſciat hoc ipſum ſummæ prudentiæ fuiſſe opus, atque calliditatis, hominem tantis munitum copijs potuiſſe nudum cuſtodiaque vacantem deprehendere. non enim ſubito, aut ſolus vel cum paucis, ſed diu capto conſilio eum adortus eſt, multis facinoris ſocijs, à quorum nemine deceptus eſt: nam aut delegit optimos, aut deligendo eos qui ipſi fidebant, bonos effecit. Dio autem vel malis ſeſe

credidit, non recte de eis iudicans: vel ita vſus eſt eis, vt e bonis malos redderet. quorum neutrum euenire pruden debet. Plato etiam eum culpat, quod huiuſmodi amico adſciuerit ſibi, à quibus occideretur. Denique Dionis ca dem nemo ſtatim vltus eſt. Brutum & hoſtis Antonius ho norifica affecit ſepultura, & Cæſar honores eius conſerua uit. Fuit Mediolani, quæ eſt citerioris Galliæ vrbs, ære Bruto poſita ſtatua. Hanc cum poſtea temporis Cæſar vi deret artificioſe factam, imaginemque eius bene referen tem, præterijt. paulo poſt ſubſiſtens, aduocatis ad ſe mag ſtratibus vrbis audientibus multis dixit, ſe deprehendi ſe eos contra pacta egiſſe, & hoſtem ipſius detinere ſecum Inficiantibus (vt par erat) primum, quemque hoſtem dice ret dubitantibus, ac ſe mutuo intuentibus: ad ſtatuam con uerſus, contracta fronte, An non ait, is qui hic adſtat hoſt noſter eſt? cum magis etiam perterriti ſilerent, vultu in ri ſum ſoluto collaudauit Gallos iſtos, qui etiam aduerſa for tuna vtentibus amicis beneuolentiam conſtanter retine rent: iuſſitque ſtatuam quo erat loco relinqui.

Statua Bruti à Cæſare ſeruata.

IN M. BRVTVM INTERPRE tis Annotationes.

QVod initio ſtatim affirmat Plutarchus, & poſtea Po ſidonio teſte videtur confirmare, M Brutum à Iuni Bruto qui primus eiectis Tarquiniis conſul fuit Romæ, ge nus traxiſſe: id & Dionyſius Halicarnaſſeus libro 5. per negat autor grauiſſimus. & Dio lib. 44. ſcriptor Romana rum rerum minime oſcitans. Sed id viderint alij. Illud nobi annotandum fuit. quo loco eſt in Græco ſtatim tertio princi pij verſu ψυχρήλατα τῶν ξιφῶν, vertiſſe Guarinum, enſem fulmineum: *quam apposite nemo nō videt Continent au tem ea verba non illepidam comparationem. Quippe & gla dii, quales nos expoſuimus, facile nimiam ob rigiditatē fran guntur: & nimia: huiuſmodi ac prædura ingenia fere ſib cauſa mali ſunt, quomodo iſte Iunius & liberis ſeſe & vita priuauit,*

priuauit. mox ingeniū vertit graue, & humile, non animaduertens, πρᾶον τῷ ἐμβριθεῖ minime esse contrarium, sed quasi consequens (alias absurde contraria eidem tribueremus, quod ille fecit) & placidum seu pacatum significare, non temerarium aut inquietum. Sic infra in Cicerone de Terentia τὸ πρᾶον & ἄτολμον coniunguntur.

2 Seruilium Ahalam.] Seruilium, plerique antiquas inscriptiones secuti AHALAM scribunt, vulgo HALAM. Ego puto ALAM etiam rectissime scribi posse, idq; multo esse, quam HALAM verius. Nam cognomen est à parte corporis, quæ axilla (quod & ipsum cognomen Seruiliorū est) & concise ala dicitur. Ex Cicerone patet hoc, is in lib. ad Brutum, qui Orator inscribitur: Quomodo inquit, vester Axilla (loquitur de Seruilio Axilla: & cur vestrum vocet, ex hoc Plutarchi loco patet) Ala factus est, nisi fuga literæ vastioris, &c. Ergo apparet H aspirationem inter duo A A interiectam quod ea syllaba esset longa, & ex concisione vocabuli orta, inq; pronunciando circumflecteretur: vnde fortaßis Græci ἄλας sumpserunt. vt Latinius, hoc est, magis recepta Latinorum consuetudine nos ALAM quam AHALAM scripturos videatur. sed hæc scire, quam mutare tutius est. Quod Plutarc. porro scribit, Seruilium gladiū sub axilla seu ala ad SP. Mælium obtruncandum detulisse, cogitationem inijcit, forte inde cognomen hoc ortum. Sed hoc est opinari. Historia est cum alibi tum apud Liu. lib. ab V. C. IIII. pro μάνλιον, scribe μαίλιον. Guarinus ab Ahala in forum tractum, nescio quid secutus, Mælium vertit.

3 Sed hunc Brutum.] Bruti dispensatoris, οἰκονόμου Βρούτου, intelligo qui dispensator fuisset. neq; enim Bruti ad illum priscum posse referri videtur, neq; etiam deberi: vt nunq; id interpretes ausi sint. Græca enim verba neq; mendosa videntur & ab eorum sententia abhorrent, nisi ᾗον exponas αὐτὸ ἀπὸ γένους. Sed & Βρούτου, nō erat Plut. sine pronomine ἐκείνου

aut ſimili particula poſiturus, ſiquidem priſcum illum vo-
luiſſet intelligi.

4 Romano quidem ſermone.] Ad militarem hac iu-
cundiam Guarinus non recte applicat.

5 Fateamini me à vobis.] ὁμολογεῖτε ἀδικεῖν me. ita le-
gitur in epiſtolis Bruti ab Aldo cum aliјs impreſſis, rectius
quam in noſtro, ὁμολογεῖται. Ibidem epiſtola ad Samios co-
tra interrogationem legitur. Tertia eſt ad Lycios. in fine ſc-
bitur ἐλέσθαι, quod etiam citra aliud exemplar patebat le-
gendum. Res ipſæ ex ſequentibus hiſtoriis patebunt.

6 In Cyprum Caninio.] In vita Catonis & huius ipſi
rei narratione conſtanter Canidius legitur: haud facile dix
rim, vtra in parte ſit mendũ nã vtrunq; eſt nomen Roman.

7 Quippe cuius pater.] M. Brutum huius patrem, Lep-
di ſectatorem à Pompeio interfectum, & ſupra autor in hu-
ius vita, & tota illius belli hiſtoria docet, & Liu. epit. 90.

8 Regi Galatiæ patrocinans.] Eſt in Græco, τῷ τῶν λι-
βύων βασιλεῖ, regi Africæ. quod ſi recte legeretur, eſſet nim-
rum de Iuba intelligendum. Sed ego Brutum apud Cæſarem
pro hoc interceſſiſſe ne ſuſpicor quidem. Et video vtrunq; in-
terpretem ſecutum Græca, Sed ego mendum ſuſpicor, & d
Deiotaro loqui Plutarchũ. Quod etſi eo durius videri alicu
poterit, quia λιβύων vox neq; cum Γαλατῶν: neq; cũ ἀρμε-
νίων (nã Armeniæ minoris regem Deiotarum fuiſſe, Hirciu
ait: Gallogræciæ, quæ eſt Galatia, tetrarcham. ſed & hos con-
ſtat reges dici aliquando) quicquam affine habeat: tame
duobus nitor argumentis, an coniecturis? Vna eſt, quod pr
Deiotaro interceſſiſſe apud Cæſarem, Brutũ, ex prima Cice-
ronis ad Atticum lib. 14. epiſtola apparet: altera, quod hoc d
ctum Cæſaris de Bruto ibidem refertur. Iam Deiotarum par-
te ſui regni mulctatum fuiſſe, ex quadrageſimo libr. Dionis
quin & ex Cicerone & aliјs conſtat. De Iuba nihil tale leg
puto vſquam. propria autem nomina abſurdiſſime in Græcis

ſæpe

ſæpe corrupta eſſe, ita vt veſtigia vix leuia ſuperent, notius mihi eſt quam voluiſſem. Si tamen cui hæc non placent, ἁμάρτημα μνημονικὸν Plutarchi annotet.

9 Et importunitati.] *Locus in Græco eſt ſubobſcurus ac nequaquam à Guarino intellectus. Continet autē hanc ſententiam, Nonnulli importunitate petentium amicorum vincuntur, & ſe verecundiæ nomine excuſant: quod ſcilicet puduerit eos amicis quidquam negare. καλοῦσι δυσωπεῖσθαι: vocant, vel appellant hanc ſuam ἧτταν & conceßionem, Verecundiam. At eam Brutus turpißimam magno viro iudicabat: neq; enim eum debere quiduis præcibus ſuorum dare, ſed interdum negare. eſt autem δυσωπεῖσθαι, verecundia alicuius moueri, & quaſi non ferre vultum eius, ob repulſam indignantis. Sic in Coriol. de petitione conſulatus de vulgo: ἐδυσώπουν τοῦτο τὴν ἀρετήν. virtutis Coriolani verecundia animos eorum mouebat.*

10 Brutus hanc carunculam.] *In Cæſare hoc aliter refertur: nempe Cæſarem, qui imperandi cauſa Brutum nequaquam impium in ſe (à quo tot beneficijs affectus) fore putaret, dixiſſe, ἀναμένει τοῦτο τὸ δέρμα Βροῦτον, hæc cutis expectat Brutum. Quanquam malim & ibi legi ita, vt cum hoc conſentiret, Βροῦτος recto, non quarto caſu, quaſi diceret, Brutum poſt ſe rerum potiturum, & expectaturum mortem ipſius.*

11 C. Ligarius.] *Frater, opinor Q. Ligarij eius, quem à Tuberone accuſatum Cicero defendit, niſi forte Quintus legendum ſit. paulo poſt Statilius ſocius Bruti dicitur. malim enim legere Statilium quam Στάλλιον, Stallium. niſi forte aliquis alius fuit.*

12 Cinna vir non poſtremæ in ciuitate.] *In Græco eſt, Κίννας ποιητικὸς ἀνήρ. Πολιτικὸς legendum eſſe putabam, id eſt in rebus verſatus. Fuit enim is C. Heluius Cinna tribunus plebis, vt patet ex Dione lib. 44. extremo, ex Ap-*

piani lib.2.Ciuil.ex Valerij Maximi lib. 9.cap.9. Non sim
nescius Cinnā hunc à quibusdam summis viris pro ea poe
accipi qui Smyrnam poema condiderit, sitq; à Catullo la-
datus: qui fortassis hoc ipso loco ducti ita censuerunt. Id
quia tam multi fuerunt Cinnæ, non temere nisi alia ac-
dant argumenta id affirmarim.

13 Plerique histrionibus.] *Guarinus indocte, Bacchi c-*
toribus. οἱ περὶ Διόνυσον τεχνῖται vocantur histriones. I-
de Plutarchi Quæst.Rom.

14 Non tibi, inquit.] *Extant in hanc sententiam etia-*
num epistolæ Bruti ad Ciceronem.

15 Adromacha Hectorem comitans.] *Totus hic l-*
cus, ex lib.6.Iliad.Homericæ desumptus est.

16 Sed me Latoides.] *Apollo, Latonæ filius. Verba su*
apud Homerum lib.Iliadis 16. Patrocli ab Appolline & H-
ctore & Euphorbo cæsi. Valerius Maximus refert hoc lib.
cap.de ominibus: sed Appollinem non à Bruto, verum Cæs
& Antonio signo datum ait.

17 Vicies sestertiûm.] *Guarinus valde imperite qui-*
genta millia æris. Mille æris esse idem quod minam, id e
centum drachmas, facile potest demonstrari. in Græco a-
tem hic est πεντήκοντα μυριάδας, quinquaginta myriad,
nimirū drachmarū. At in vna myriade, 100 sunt minæ. E-
go hæc summa efficiet, nō quingentas minas, sed quinq; m-
narū millia, vel (quod idē est) milliū æris quinq; millia: su-
mā scilicet Guarinianæ decuplā. Latinius hoc dicitur vic
sestertiûm: & ipse in Antonio Plutarchus ostendit, vigi
quinq; (cuius duplum hic est) miriades. Latine decies voca

18 Qua de re alio loco.] ὑπὲρ ὧν ἐν ἑτέροις μᾶλλ
ἠπόρηται. *Guarinus*, hæc in cæteris animalibus dub
magis sunt. *nimis quam imprudenter. Quod autem a*
loco se hanc quæstionem ait tractasse, id est in lib. Conuiu
lium quæst.6.cap.8.

19 P.S

9 P.Silicium.] *Sicilius Coronâs Dioni dicitur, lib.46.*

0 Nestorem vsum Homerus] *In rixa Achillis cum Agamemnone sedanda.lib. 1. Iliad.*

1 Nos,inquit,ita existimamus.] *ἡμέτερος οὗτος εἶναι, legendum est: non ὑμέτερος. Epicureorum enim sententia refertur,non Platonicorum. Cassium autem Epicureum fuisse, id quod hîc dicitur, etiam ex Ciceronis ad eum epistolis ipsiusq; rescriptis apparet, quæ sunt lib.15.ad Familiares.*

2 Apud Symbolum.] *Mons est apud Philippos Pangæo monti occurens. Locorum descriptio est satis perspicua apud Dionem, in huius historiæ narratione, lib.47.*

3 Brutus contra Cæsarem.] *Καὶ κατεστρατοπέδευσεν, ἀντώνιον βροῦτος, Κάσσιον δὲ ἀντώνιος. Mendum est perspicuum: & historia docet pro ἀντώνιον esse αὐτὸν legendum, vt ad Cæsarem referatur, cuius castris Brutus oppositus fuit. Nec tamen Guarinus non sensit.*

4 Fuisse eum Cassium.] *Græca videntur nonnihil ambigua esse, & interpretes quidem ita acceperunt, quasi dies natalis non Messalæ esset, sed Cassij futura, id quod mihi secus videtur sane: & illud εἰπὼν eo est obscurius, quod statim transitur ad accusatiuū: neq; antecedentia verba Messala, sed Cassius fecerat: quo fit, vt ἀσπάσασθαι τὸν Κάσσιον exponam: quasi Cassius hæc ad Messalam locutus, eum salutauerit, & εἶναι κεκλημένον accipiam, vt ad Cassium referatur, à Messala inuitatum. Si Cassij fuit natalis dies, perijt suo natali, sicut & Pompeius & Attalus: quæ in Camillo exempla Plutarchus referens, videtur ne hoc quidem neglecturus fuisse, si ita sensisset.*

5 * Sed quam propter eum.] *Locus est mutilus. id quod asterisco notare, quam incertum aliquid assuere, tutius duxi.*

6 Victis ostendit occasio.] *ὁ καιρὸς sic enim legendum*

dum puto, non ὁ καῖσας: quod falsum esse sequentia demo-strant. Astipulatur etiam Amiotus.

27 Brigas.] *De hoc vocabulo nonnihil Varinus ex Hesychio. Eustathius in primum Vlyssea, ex Pausania refert, vocatos barbaros, videntur autem fuisse manumissi ad feda arma & militandum serui: nisi quis lixas & calones intelligere malit.*

27 Non autor horum.] *Vltionem diuinitus impretur ei, qui causa præsentis mali & oppressæ libertatis esset. Appianus idem referens, de Antonio exponit, qui cum post patriæ libertatem vna cum Bruto (qui hoc ipsum sperans pepercerat) asserere, maluit se cum Cæsare coniungere, à quo deinde est pessundatus. Cæterum versiculus est ex Euripidis Medea, quæ Iasonis in caput execratur, à quo prodita erat.*

29 Valerius Maximus.] *Lib. 4. cap. 6.*

FINIS SECVNDI TOMI.

CAT.

CATALOGVS AVTORVM, QVI IN HAC SECVNDA VITARVM PARTE CItantur.

Ion

INDE

NDEX RERVM ET VERBORVM IN HAC SECVNDA PARTE VITARVM PLVTARchi memorabilium, & fidelissimus & locupletissimus.

ONTINET HIC INDEX MAGISTRATVS ges. Oracula, Prodigia, Apophthegmata, Strategemata, Bella, Orationes, aliaq; quæ generibus varia, cognitione iucunda, vsu deniq; in omnes vitæ partes sese diffundente longe vtilissima sunt.

Ascle

B

epistola

gelo

hominu

C. Li-

monima,

pexo-

ta-

T

INDEX RERVM ET VOCA BVLORVM, QVÆ IN ANNOTA TIONIBVS INTERPRETIS ALLEGANTUR & explicantur; ad ordinem Latini Alphabeti in collocandis Græcis vocabulis digestus.

Grynæus

FINIS.

IMPRESSVM
FRANCOFVRTI
ad Mœnum, apud Ioannem
Saurium.

M. DC. VI.

PLVT
CHÆR
VITARV
LARVM

GVILIEL
Augus
To

QVI SVBIECT
Authorum allega
pere PLVTARCHI
Annotationibus
traduntur, ac
ma

MDC

Cum Gratia & pr
FRA
Typis Ioannis Sa
&

Plutarchi Paral
iela